ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΟΥΡΤΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

~~112~~
~~1/2 ἀρ. 43~~
916

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

ΛΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΟΙΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗι ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΙΑι ΜΕΝ ΤΩΝ Κ. Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ*** (διευθ. τ. Ζαριφ. διδ.), ***ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ***, †***Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ*** (δ. φ.), ***Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ*** (καθ. τῆς φιλ.), ***ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Μ. ΛΑΠΠΑ*** (δ. φ.), ***Θ. ΛΙΒΑΔΑ*** (δ. φ.), ***Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ*** (καθ. γυμν.), ***Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ*** (δ. φ.), ***Ε. ΡΟΙΔΟΥ*** (δ. ν.), ***Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Ι. ΣΒΟΡΩΝΟΥ*** (διευθ. νομισμ. μουσ.), ***Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ*** (πρώην γυμνασιάρχ.), ***ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑ*** (ἐφ. τ. ἀρχ.), ***Τ. Ι. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ***, ***Δ. ΦΙΛΙΟΥ*** (δ. φ.) ***Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑι ΔΕ

ΑΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΑΝΑΛΩΜΑΣΙ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Γ. ΜΑΡΑΣΛΗ

Ε. ΚΟΥΡΤΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ
1897

ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΟΥΡΤΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ ΕΚ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

Τῷ Ἀναγνωστηρίῳ Βενιαμίν

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Ἐκ τῶν τόκων τοῦ ὑπηρεσθήματος τοῦ Μανώλη Χ' Γιάννη Ζυστερᾶ διὰ τοῦ ἐγγόνου του Ἐμμ. Ἀντ. Ζυστερᾶ.

Ἐν Πλωμαρίῳ τῇ 8 Ἀπριλίου 1902.

Ἀγοράσθη ἀντὶ ἑνὸς 20 γραμμίου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ
1897

ΛΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1876

ΛΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

Α'.

Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Λέγοντες Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν νοοῦμεν ἄκοντες δύο διαφόρους, ὑπὸ φυσικῶν ὁρίων χωριζομένας ἠπείρους. Ἀλλὰ ποῦ εἶνε ταῦτα τὰ ὅρια; Καὶ ἐν μὲν τῷ βορρᾷ, ὅπου τὰ Οὐράλια ὄρη διακόπτουσι τὰς εὐρείας χωρῶν ἐκτάσεις, εἶνε δυνατὸς καθορισμὸς γραμμῆς ὁρίων, ἀλλὰ πρὸς νότον ὅμως τοῦ Πόντου οὐδαμοῦ ἐχάραξεν ἡ φύσις χωρισμὸν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀπ' ἐναντίας δ' ἔπραξε τὰ πάντα πρὸς στενὴν καὶ ἀδιαχώριστον συνένωσιν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας. Ταῦτὰ ὄρη ἐξακολουθοῦσιν ἐν πυκνοῖς στοίχοις νήσων διὰ τῆς Προποντίδος ὡς καὶ διὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους· αἱ δ' ἑκατέρωθεν παράκτιοι χῶραι συνανήκουσιν εἰς ἀλλήλας ὡς δύο τμήματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἠπείρου, καὶ λιμένες οἷοι ἡ Θεσσαλονίκη καὶ αἱ Ἀθῆναι ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν πολὺ πλησιέστεροι εἰς τὰς παραλίας πόλεις τὰς Ἰωνίας ἢ εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν μεσογαίας καὶ αὐτὰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς ἰδίας αὐτῶν ἠπειρωτικῆς γῆς, ἀφ' ὧν χωρίζουσιν αὐτὰς χῶραι ἐκτεταμέναι καὶ πλοῦς περιπετειώδης.

Θάλασσα καὶ ἀὴρ συνδέουσι τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου εἰς ἓν ὅλον· οἱ αὐτοὶ ἐτησίαι πνέουσιν ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῆς Κρήτης, τὴν μὲν ναυτιλίαν ὑπάγοντες εἰς ὁμοίους ὅρους, τοῦ

δὲ κλίματος παρέχοντες ὁμοίας μεταβολάς. Μεταξὺ δὲ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης μόλις που ὑπάρχει σημεῖον, ἐν ᾧ εὐδίας οὔσης ὁ ναυτίλος δύναται νὰ αἰσθανθῇ ἑαυτὸν μεμονωμένον μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ θαλάσσης· ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ μὲν ὄψις ἐκτείνεται ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον, εὐχερεῖς δ' ἡμερήσιοι πλόες ἄγουσιν ἀπὸ ὅρμου εἰς ὅρμον. Διὰ ταῦτα δ' ἐν ἅπασι τοῖς χρόνοις ᾤκησαν οἱ αὐτοὶ λαοὶ κατ' ἀμφοτέρας τὰς παραλίας, καὶ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Πριάμου ἐκράτησαν ἐν ἑκατέρᾳ αὐτῶν αἱ αὐταὶ γλῶσσαι καὶ ταὐτὰ ἤθη. Ὁ Ἕλλην νησιώτης εἶνε οὕτως εἰπεῖν ἐγχώριος ἔν τε τῇ Σμύρνῃ καὶ τῇ Ναυπλίᾳ· ἡ Θεσσαλονίκη κεῖται μὲν ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλ' εἶνε ὅμως οἱονεὶ ἀσιατικὸν ἐμπόριον· παρὰ πᾶσαν δ' ἐπιγενομένην τῶν πολιτειακῶν ὅρων μεταβολὴν τὸ Βυζάντιον θεωρεῖται ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ἔν τ' Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ μητρόπολις κοινή. Καθ' ἃ δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ κυμάτωσις κυλινδεῖται ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰωνίας μέχρι τῆς Σαλαμῖνος, οὕτως οὐδέποτε κίνησίς τις λαῶν κατέλαβε τὴν ἑτέραν τῶν ἀκτῶν χωρὶς νὰ μεταφυτευθῇ καὶ ἐπὶ τὴν ἄλλην. Καὶ ἐχώρισε μὲν πολιτικὴ αὐθαιρεσία ἔν τε ἀρχαίοις καὶ νέοις χρόνοις ἀπ' ἀλλήλων τὰς ἔναντι ἀλλήλων κειμένας παραλίας, καὶ μετέβαλεν εἰς σύνορα κρατῶν εὐρυτέρας μεταξὺ τῶν νήσων ὑγρὰς κελεύθους, ἀλλὰ πᾶς τοιοῦτος χωρισμὸς ἔμεινεν ἐξωτερικὸς καὶ οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ διαζεύξῃ ὅτι ἡ φύσις εὐκρινέστατα προώρισεν ὡς θέατρον μιᾶς κοινῆς ἱστορίας.

Ὅσον δὲ ὅμοιαι πρὸς ἀλλήλας εἶνε αἱ παράλιαι χῶραι αἱ κείμεναι ἔναντι ἀλλήλων ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, τόσον μεγάλη εἶνε ἡ διαφορὰ τῶν χωρῶν ἐν τῇ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον διευθύνσει. Καὶ κατὰ μὲν τὰ βόρεια παράλια τοῦ Αἰγαίου πελάγους δὲν κοσμεῖ τὴν ἀκτὴν μύρτου φύλλον, τὸ δὲ κλίμα ὁμοιάζει πρὸς τὸ τῆς κεντρικῆς Γερμανίας, καὶ ὅλη ἡ Θρᾴκη καὶ Μακεδονία στερεῖται τῶν ὀπωρῶν τοῦ νότου.

Ἀλλὰ μετὰ τῆς τεσσαρακοστῆς μοίρας βορείου πλάτους μεταβαίνομεν εἰς νέαν ζώνην. Ὁ ὁδοιπόρος ἄρχεται κατὰ τὰς παρα-

λίας καὶ τὰς μεταξὺ ὀρέων κοιλάδας αἰσθανόμενος τὴν γειτονίαν κόσμου θερμοτέρου, ἄρχονται δὲ τἀειθαλῆ δάση. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθ' ἀρκεῖ μικρά τις ἀνύψωσις τοῦ ἐδάφους, ὅπως μεταλλαγῶσι τὰ πάντα. Διὰ ταῦτα δὲ ὄρος οἷον ὁ Ἄθως συνενόνει ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτοῦ σχεδὸν σύμπαντα τὰ εἴδη γνωστῶν ἐν Εὐρώπῃ δένδρων. Καὶ ἡ μὲν λεκάνη τῶν Ἰωαννίνων, κειμένη σχεδὸν μίαν μοῖραν νοτιώτερον τῆς Νεαπόλεως, ἔχει τὸ κλίμα τῆς Λομβαρδίας, ἐν δὲ τῇ μεσογείῳ Θεσσαλίᾳ δὲν εὐδοκιμεῖ ἡ ἐλαία, καὶ ἀπὸ πάσης τῆς Πίνδου λείπει τῆς νοτίας Εὐρώπης ἡ βλάστη.

Τέλος δὲ σὺν τῇ τριακοστῇ ἑνάτῃ μοίρᾳ εἰσδύει ἡ μαλακὴ ποντιὰς καὶ παραλία αὔρα εἰς τὰ μεσόγεια, ἀναπτυσσομένης οὕτω ταχείας προόδου. Ἤδη ἐν Φθιώτιδι βλαστάνει ὄρυζα καὶ βάμβαξ, καὶ ἄρχεται ἐπιχωριάζουσα ἡ ἐλαία. Ἐν δὲ τῇ Εὐβοίᾳ καὶ τῇ Ἀττικῇ παρουσιάζεται ἤδη σποράδην ὁ φοῖνιξ, ὅστις κοσμεῖ κατὰ μεγαλειτέρας συστάδας τὰς νοτιωτέρας τῶν Κυκλάδων, ἐν δὲ ταῖς μεσσηνιακαῖς πεδιάσιν ὑφ' ὄρους εὐνοϊκοὺς παράγει καὶ δακτύλους ἐδωδίμους. Αἱ δ' εὐγενέστεραι ὀπῶραι τοῦ νότου εὐδοκιμοῦσι περὶ τὰς Ἀθήνας ἄνευ ἰδίας τινὸς ἐπιμελείας, ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς παραλίοις τῆς Ἀργολίδος φύονται πυκνότατοι λεμονῶνες καὶ πορτοκαλλῶνες, καὶ ἐν τοῖς κήποις τῶν Ναξίων ὡριμάζει ἤδη ἡ τρυφερὰ κιτρέα, ἧς ὁ εὐώδης καρπὸς, ὀρεπόμενος τὸν Ἰανουάριον, μετάγεται ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν εἰς παραλίας ἐν αἷς οὔτε ἡ ἄμπελος οὔτε ἡ ἐλαία εὐδοκιμεῖ.

Οὕτω δ' ἐντὸς χώρου δύο καὶ μόνων μοιρῶν βορείου πλάτους ἡ ἑλληνικὴ γῆ περιέχει τὰς μεγίστας ποικιλίας, ἀπὸ τῆς ὀξύας τῆς Πίνδου μέχρι τοῦ φοίνικος, οὐδ' ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γνωστῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς χώρα ἐνέχουσα οὕτω ταχέως διαδεχομένας ἀλλήλας τὰς διαφόρους ζώνας τοῦ κλίματος καὶ τῆς βλαστήσεως. Ἐντεῦθεν δὲ γεννᾶται ἐν τῷ σχηματισμῷ τῆς φύσεως καὶ ὡς πρὸς τὰ προϊόντα αὐτῆς ποικιλία ἐξεγείρουσα τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου, παρορμῶσα δ' αὐτὸν εἰς φιλεργίαν καὶ προκαλοῦσα τὴν ἐπιμιξίαν τῶν ἐνοικούντων καὶ τὴν μεταξὺ ἀλλήλων καταλλαγήν.

Καὶ εἶνε μὲν αὗται αἱ κλιματικαὶ διαφοραὶ καθ' ὅλου κοιναὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς παραλίας. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἀνατολικαὶ καὶ δυτικαὶ παραθαλασσίδιοι χῶραι παρὰ πᾶσαν ταύτην τὴν ὁμοιότητα διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων δι' οὐσιωδῶν διαφορῶν, ἐπειδὴ εἶνε μὲν ὁμοιόταται πρὸς ἀλλήλας αἱ ἀκταὶ, ἀλλ' ὅλως διάφορος εἶνε ἡ διαμόρφωσις αὐτῶν τῶν χωρῶν.

Ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ Αἰγαῖον ἔχει τὴν ἰδιάζουσαν δύναμιν τοῦ μεταπλάσσειν ἰδιοτρόπως διὰ τῆς κυματώσεως αὐτοῦ πᾶσαν ἠπειρωτικὴν γῆν. Πράγματι δὲ ἡ θάλασσα, εἰσδύουσα ἀπανταχοῦ, οἱονεὶ ἐντέμνει τὴν ξηράν, διὰ δὲ τῆς ἐντομῆς ταύτης σχηματίζει νήσους, χερσονήσους, γλώσσας καὶ ἀκρωτήρια, οὕτω δὲ παράγει ἐξαιρέτως μεγίστην ἔκτασιν παραλίας, ἐχούσης ἀπειροπληθεῖς λιμένας καὶ ὅρμους. Λίγιαλοὺς οὕτω πολυσχηματίστους δυνάμεθα νὰποκαλέσωμεν ἑλληνικοὺς, καθότι ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χώραν προσιδιάζουσιν εἰς τοὺς τόπους ἐν οἷς ἐγκαθιδρύθησαν Ἕλληνες.

Ἀλλ' ὑπάρχει καί τις διαφορά. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἤπειρον ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν· εὐλόγως δὲ καλεῖται ἐν συνόλῳ, καί περ χερσονησίζουσα, Μικρὰ Ἀσία, ἅτε συμμετέχουσα μετὰ τῆς προσθίας Ἀσίας τῆς ὅλης ἰσχυρᾶς ὑψώσεως τοῦ ἐδάφους. Δίκην μικροῦ τινος Ἰρὰν ἐξαίρεται ἐκ τοῦ μέσου τριῶν θαλασσῶν, οὖσα ἐν τῷ ἐσωτερικῷ συμπαγὴς καὶ δυσπρόσιτος ὀρεινὴ χώρα ψυχρᾶς μὲν θερμοκρασίας, ξηροῦ δ' ἀέρος καὶ ἔχουσα μὲν πετρώδεις καὶ ἀνύδρους πεδιάδας, ἀλλὰ καὶ πληρουμένη εὐφόρων χωρῶν ἐξαιρέτων πρὸς διατροφὴν μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν λαῶν.

Οὐδαμοῦ τοῦ μεγάλου τούτου ὀροπεδίου τὸ χεῖλος ἐξικνεῖται μέχρι τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ περιζωννύεται ὑπ' ὀρέων. Τὸ δὲ πάντων τούτων ὑψηλότατον εἶνε ὁ Ταῦρος, γιγάντειος ὄρθιος βράχος, δι' ὑψηλῶν κλιτύων καὶ ἀποκρήμνων ἀπορρώγων ἀποχωρίζων τὰς νοτίας χώρας ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ πυρῆνος. Καὶ κατὰ μὲν τὰ βόρεια αἱ δειράδες εἶνε εὐρύτεραι, σχηματιζόμεναι ἐξ ὀρεινῶν χωρῶν κλι-

μακηδὸν ἀλλήλας διαδεχομένων καὶ παρεχουσῶν βαθμιαίαν τὴν κατάβασιν πρὸς τὸν Πόντον. Ἐκ δὲ δυσμῶν ἡ διαμόρφωσις τῆς χώρας εἶνε ἐξαιρέτως ποικίλη. Καὶ πρὸς μὲν τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον ὑψοῦται τὸ χεῖλος τῆς ὀρεινῆς μεσογαίας εἰς ἄξια λόγου, εὔυδρα καὶ πολύβοτα ὄρη, τὸν μυσικὸν Ὄλυμπον καὶ τὴν τρωικὴν Ἴδην, πρὸς δὲ τὸ Αἰγαῖον ἐπέρχεται ἀπότομος μετάβασις ἀπὸ τῶν μεσογείων εἰς τὴν παραλίαν. Γραμμὴ ἐγκαρσία ἀγομένη ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τοῦ λυκιακοῦ πελάγους δεικνύει περίπου τὴν μοῖραν μήκους, καθ' ἣν αἴφνης κόπτεται ἡ ὀρεινὴ μᾶζα, καὶ ἄρχεται ἡ χώρα γινομένη ἁπανταχοῦ ἀραιοτέρα καὶ ἁπλουμένη εἰς εὐρείας καὶ καρποφόρους ὑπὸ ποταμῶν διαρρεομένας κοιλάδας, ἐξικνουμένας μέχρι τῆς θαλάσσης, ἥτις πλησιάζει πρὸς αὐτὰς, εἰσχωροῦσα εἰς πολυπληθεῖς ὅρμους. Ἐνταῦθα δὲ ἄρχεται νέος τις κόσμος, ἄλλη τις χώρα, οἱονεί τις πρόσθετος παρυφὴ ἐξ ἄλλης πεπλασμένη ὕλης. Ἂν δέ τις ἤθελε νὰ διακρίνῃ τὰς ἠπείρους ἐκ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους, ἐπ' ἐκείνης τῆς γραμμῆς, δι' ἧς διακρίνεται ἡ παραλία χώρα ἀπὸ τῆς μεσογαίας, ἔπρεπε νὰ στήσῃ τὰ ὅρια μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης.

Καὶ ἡ μὲν Μικρὰ Ἀσία καθ' ὅλου ἕνεκα τῆς ἰδιαζούσης αὐτῆς διαμορφώσεως, στερουμένης μὲν συνδετικῆς ἑνότητος, περιλαμβανούσης δὲ τὰς μεγίστας τῶν ἀντιθέσεων, οὐδέποτε ἐδείχθη πρόσφορος εἰς κοινὴν ἰθαγενῆ ἱστορίαν. Ἀπ' ἐναντίας δ' αἱ πρὸς τὴν παραλίαν κλιμακηδὸν καταφερόμεναι μικρασιατικαὶ χῶραι ἀπέβησαν καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους τὸ θέατρον ἰδίας ἱστορίας, ἡ ἕδρα ἰδίων λαῶν, οἵτινες ἠδυνήθησαν νὰ μείνωσιν ἀπηλλαγμένοι τῆς ὑπὸ τῶν κατεχόντων τὰ μεσόγεια καταδυναστείας.

Ἀποτελεῖται δ' ἡ δυτικὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παρυφὴ κυρίως ἐκ τῆς χώρας τῆς περὶ τὰς ἐκβολὰς τῶν τεσσάρων μεγάλων ποταμῶν, οἵτινες διὰ παραλλήλων κοιλάδων ῥέουσι πρὸς τὴν θάλασσαν. Εἶνε δὲ οὗτοι κατὰ τὴν ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν διαδοχὴν ὁ Μαίανδρος, ὁ Κάϋστρος, ὁ Ἕρμος καὶ ὁ Κάϊκος. Ἐν οὐδεμιᾷ

δὲ χώρᾳ τοῦ ἀρχαίου κόσμου συνεδέετο οὕτως ἀμέσως ὡς ἐν ταύτῃ δαψίλεια γῆς γεωργησίμου καὶ βοσκῶν πρὸς πάντα τὰ εὐεργετήματα αἰγιαλοῦ ἐξαιρέτως διαμεμορφωμένου. Ἡ ἔκτασις τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰωνίας, περιλαμβανομένων πάντων τῶν ὅρμων καὶ τῶν ἀκρωτηρίων, ἀποτελεῖ τὸ τετραπλοῦν τοῦ ἀπ' εὐθείας ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον μήκους. Μόνον δὲ κατὰ τὴν βορείαν καὶ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ σχηματισμὸς οὗτος τῶν ἀκτῶν δὲν παρατηρεῖται ἁπανταχοῦ, ἀλλὰ παρουσιάζεται μόνον ἔν τισι τμήμασι τῆς χώρας, ἅτινα, ἅτε δὴ συμμετέχοντα τῆς τοιαύτης ἑλληνικῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους, προωρίσθησαν ἰδιαζόντως καὶ εἰς τὴν συμμετοχὴν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας· τοιαῦται δὲ χῶραι εἶνε αἱ ἀκταὶ τῆς Προποντίδος καὶ ἡ παραλία τῆς Καρίας καὶ Λυκίας.

Ἐν τῇ Ἀνατολῇ λοιπὸν ἡ θάλασσα μόνον τὴν ἐσχατιὰν τῆς ἠπείρου ἠδυνήθη νὰ διαμορφώσῃ κατὰ τρόπον ἑλληνικόν. Ἀλλ' ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐν τῇ ἀντικειμένῃ πλευρᾷ. Καὶ ἐνταῦθα ἁπλοῦται συμπαγὴς ἡ ἠπειρωτικὴ χώρα, κατατεινομένη ἀπὸ τῶν παριστρίων χωρῶν μεταξὺ τοῦ Ἀδρία καὶ τοῦ Πόντου πρὸς τὴν θάλασσαν κατὰ νότον. Ἀλλὰ τὴν μᾶζαν ταύτην δὲν ἐπεξεργάζεται ἡ θάλασσα μόνον ἐξωτερικῶς ὡς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, οὐδὲ περιορίζεται ἡ διάσχισις αὐτῆς εἰς μόνα τὰ παράλια, ἀλλ' ὁ πυρὴν αὐτὸς διαλύεται μᾶλλον εἰς χερσονήσους καὶ νήσους καὶ τέλος ἀπολήγει ὅλως εἰς τοιαύτην τινὰ διάρθρωσιν.

Ὅλος ὁ ὄγκος τῆς δυσμικῆς ἑλληνικῆς χώρας, ἀποχωριζομένης πασῶν τῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἴστρου ἀνηκουσῶν χωρῶν διὰ σειρᾶς ὑψηλῶν ὀρέων, κατερχομένων ἐν σχήματι μεγάλου τόξου ἀπὸ τοῦ Ἀδρία εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἀναπτύσσεται ὡς ἴδιός τις κόσμος κατ' ἰδίους νόμους πρὸς νότον. Ὁ δυσέκβολος θρᾳκικὸς Αἶμος ἀντερείδεται πρὸς τὰς παριστρίους χώρας δίκην δυσπροσίτου φυσικοῦ ὁρίου, ἀποφράσσοντος πᾶσαν ἐπικοινωνίαν λαῶν, ἐν ᾧ ἐκ τῆς Ἀσίας ἡ πρόσοδος εἶνε εὐχερὴς καὶ ἀνοικτή. Ἐπ' ἴσης δ' ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ὅλης νοτίας ἠπειρωτικῆς γῆς

μεταξὺ τοῦ Ἀδρία καὶ τοῦ Αἰγαίου διαγινώσκεται ὁ νόμος, καθ' ὃν πάντοτε ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ, ἡ πρὸς τὴν Ἀσίαν, εἶνε ἡ πλεονεκτοῦσα, καθότι πᾶσαι τῆς πλευρᾶς ταύτης αἱ χῶραι ἔχουσι σχηματισμὸν ἰδίως πρόσφορον εἰς εὔτακτον πολιτικὸν βίον, ἕνεκα δὲ τῶν εὐόρμων αὐτῶν ἀκτῶν προωρίσθησαν ἐξαιρέτως εἰς τὴν διὰ θαλάσσης ἐπικοινωνίαν. Οὕτω δὴ ἡ μὲν Ἀλβανία καὶ Ἰλλυρία εἶνε αὐτόχρημα συμφυρμὸς παρακειμένων βραχωδῶν ῥάχεων καὶ στενῶν φαράγγων, αἵτινες μόλις που ἀφίνουσι χῶρον πρὸς ὁδοποιίαν, αἱ δὲ παραλίαι εἶνε ἄγριαι καὶ ἄξενοι. Διὰ ταῦτα δὲ, εἰ καὶ ἀνερριχῶντο διὰ τῶν ὀρέων ἐκείνων συνοδίαι ἐμπόρων χάριν τῆς ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο θαλασσῶν ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι κατόπιν κατεσκεύασαν ὁδὸν ἐκκινοῦσαν μὲν ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου, διήκουσαν δὲ διὰ τῆς χώρας, ἡ Ἰλλυρία ἔμεινε διὰ παντὸς τοῦ χρόνου χώρα βάρβαρος.

Ἀλλὰ τὰ πάντα ὅμως μεταβάλλονται εὐθὺς ὡς τις, ὑπερβὰς τὰ στενὰ τοῦ Σκάρδου, διέλθῃ πρὸς ἀνατολὰς, ἐκ τῆς Ἰλλυρίας εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐνταῦθα σχηματίζονται ἐκ πολυπληθῶν πηγῶν παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς κεντρικῆς ὀροσειρᾶς ποταμοὶ πολυχεύμονες, καταρρέοντες εἰς εὐρείας πεδινὰς ἐκτάσεις, περὶ ἃς δίκην μεγάλων δακτυλίων ὑψοῦνται αἱ τὰ πεδία περιβάλλουσαι δειράδες αἱ στενὴν μόνον πρὸς τὴν θάλασσαν παρέχουσαι ἔξοδον εἰς τοὺς ποταμοὺς τῆς χώρας.

Σύγκειται δ' ἡ μεσόγειος Μακεδονία ἐξ ἐπαλλήλου σειρᾶς τριῶν τοιούτων ὑπὸ ὀρέων περιβαλλομένων πεδιάδων, ὧν τὰ ὕδατα συνενούμενα ἐκρέουσιν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ βαθέως εἰς τὴν γῆν εἰσχωροῦντος κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης. Οὐδὲ ὑπερεξέχει τῆς Ἰλλυρίας ἡ Μακεδονία μόνον κατὰ τὰς μεγάλας σπορίμους πεδιάδας τῆς μεσογαίας, ἀλλ' ἔχει καὶ προσιτὴν, φιλόξενον παραλίαν. Ἀντὶ δ' αἰγιαλοῦ ἔχοντος μονοτόνως ἀγρίας γραμμὰς ὁ μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος προεξέχων ὀρεινὸς ὄγκος προεκβάλλει πορρωτάτω εἰς τὴν θάλασσαν διὰ τριῶν

πολυόρμων γλωσσῶν, ὧν ἡ ἀνατολικωτάτη ἀπολήγει εἰς τὸν Ἄθω.

Ὑπὲρ ἑξακισχιλίους τετρακοσίους πόδας ὑψηλὸς ὀρθοῦται μαρμαροστεφὴς ὁ Ἄθως ἐκ τῆς θαλάσσης. Ἐξ ἴσου δ' ἀφιστάμενος ἀπό τε τοῦ εἰσπλου τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ παγασητικοῦ κόλπου, ἔρριπτε τὴν σκιὰν αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀγορᾶς τῆς Λήμνου, ἄπωθεν ὁρατὸς ὁδηγὸς τῶν ναυτιλλομένων, δεσπόζων καθ' ἅπαντα τὸν βορρᾶν τοῦ Αἰγαίου.

Καὶ διὰ μὲν τῶν ἑλληνικῶς τούτων κατατετμημένων ἀκτῶν ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη συνδέονται πρὸς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἐν δὲ τοῖς μεσογείοις ἔχουσι σύστασιν ὅλως διάφορον τῆς κυρίας Ἑλλάδος. Καὶ δὴ εἶνε χῶραι ὑφ' ὑψηλῶν καταλαμβανόμεναι ὀρέων, ἐν αἷς οἱ λαοί, ἀπῳκισμένοι ἀπὸ τῆς θαλάσσης, συγκρατοῦνται οἱονεὶ δέσμιοι ἐν κατακεκλεισμέναις νάπαις.

Κατὰ δὲ τὴν τεσσαρακοστὴν μοῖραν βορείου πλάτους κατατέμνεται ὁ μέχρις ὧδε συμπαγὴς ὀρεινὸς ὄγκος, καὶ ἄρχεται νέα διάρθρωσις βαίνουσα πρὸς νότον. Τὰ μὲν τοπεῖα ἀποβάλλουσι τὸν χαρακτῆρα ὀρεινῶν χωρῶν, τὰ δὲ ὄρη ἀποβαίνουσιν οὐ μόνον χθαμαλώτερα, ἡμερώτερα καὶ δεκτικώτερα καλλιεργείας, ἀλλὰ καὶ διακρίνονται ἐπὶ μᾶλλον εἰς εὐδιοράτους ὀρεινὰς σειράς, περιβαλλούσας τὰ γεωργήσιμα πεδία. Δι' αὐτῶν οὐ μόνον διαρθροῦται, ἀλλὰ καὶ προφυλάσσεται ἡ χώρα χωρὶς νὰ καθίσταται ἄβατος, ἀγρία καὶ ἄκαρπος. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρόοδος αὕτη ἐν τῷ σχηματισμῷ τῆς μεσογαίας κρατεῖ ἐν μόνῳ τῷ ἀνατολικῷ μέρει, ἐν ᾧ ἐκτείνεται ἡ εὔφορος κοιλὰς τοῦ Πηνειοῦ, περιζωννυμένη μὲν ὑπὸ ὀρέων, πρὸς δὲ τὴν θάλασσαν ἀποφρασσομένη διὰ τῆς Ὄσσης, ἧς ἡ συνέχεια, τὸ Πήλιον, προεκβάλλει εἰς τὸ πέλαγος δίκην βραχώδους προχώματος παράλληλον τοῦ Ἄθω. Ἀλλὰ δὶς διαρρήγνυνται τὰ ὄρη, οὕτω δ' ἡ Θεσσαλία τοῦτο μὲν ἀποξηραίνεται, τῶν ὑδάτων εὑρισκόντων διέξοδον πρὸς τὴν θάλασσαν, τοῦτο δὲ διανοίγεται εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἐπικοινωνίαν, πρῶτον μὲν κατὰ τὴν κοιλάδα τῶν Τεμ-

πῶν, ἔπειτα δὲ πρὸς νότον ἔνθα μεταξὺ τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄθρυος εἰςδύει βαθὺς καὶ εὐρὺς εἰς τὴν γῆν ὁ παγασητικὸς κόλπος.

Καθ' ὅσον δὲ προχωροῦμεν πρὸς νότον, ἡ διάρθρωσις τῆς χώρας γίνεται πλουσιωτέρα. Καὶ διακλαδοῦνται μὲν τὰ ὄρη ποικιλώτερον, εἰς δὲ τὴν ποικιλίαν ταύτην ἀνταποκρίνεται τὸ πλῆθος τῶν κόλπων τῶν εἰςχωρούντων εἰς τὴν γῆν ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν. Οὕτω δὲ κατατεμνόμενος ὁ ὄγκος τῆς ἠπείρου μεταβάλλεται εἰς σειρὰν χερσονήσων, συγκρατουμένων πρὸς ἀλλήλας δι' ἰσθμῶν.

Ἐκεῖ δ' ἄρχεται κατὰ τὴν τριακοστὴν ἑνάτην μοῖραν βορείου πλάτους ἡ μέση, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἔνθα μεταξὺ τοῦ ἀμβρακικοῦ καὶ τοῦ μαλιακοῦ κόλπου ἀνέρχεται εἰς ὕψος ἑπτὰ χιλιάδων ποδῶν καὶ ὑπερέκεινα ὁ κωνοειδὴς Τυμφρηστὸς, συνδέων ἔτι ἄπαξ ἐν τῷ μέσῳ τὸ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν ἥμισυ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐκ μὲν δυσμῶν δεσπόζει τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀχελῴου διαρρεομένης γῆς, ἥτις μετὰ τῶν συνεχομένων πρὸς αὐτὴν χωρῶν μένει τὸ παρ' ἅπαν ξένη τῆς λεπτοτέρας διαρθρώσεως τῶν πρὸς ἀνατολὰς χωρῶν. Ἐκ δ' ἀνατολῶν ἐκτείνεται ἡ Οἴτη, σχηματίζουσα κατὰ τὸ νότιον κράσπεδον τοῦ μαλιακοῦ κόλπου τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, ἔνθα μεταξὺ ἑλῶν καὶ ἀποκρήμνων βράχων διανοίγεται μόνον μικρὸς στενωπὸς, ἄγων εἰς τὰς πρὸς νότον κειμένας χώρας. Ἀπὸ δὲ τῶν Θερμοπυλῶν γραμμὴ εὐθεῖα τεσσαράκοντα μόλις χιλιομέτρων ἄγει εἰς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, παρ' ᾧ ἔκειτο ὁ ἰσθμὸς, ἐξ οὗ ἀφορμωμένη ἐκτείνεται ἡ χερσόνησος τῆς ἀνατολικῆς μέσης Ἑλλάδος, διήκουσα μέχρι τῆς ἄκρας τοῦ Σουνίου.

Τῆς δὲ χερσονήσου ταύτης κεντρικὸν ὄρος εἶνε ὁ Παρνασσὸς, οὗ τὴν ἑπτὰ χιλιάδων καὶ πεντακοσίων ποδῶν ὕψος ἔχουσαν κορυφὴν τὰ περίοικα γένη ἐθεώρουν τὴν μόνην ὑπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ μὴ καλυφθεῖσαν ἀκρώρειαν καὶ κοιτίδα νέου γένους ἀνθρώπων. Ἀπὸ δὲ τῶν βορείων τοῦ Παρνασσοῦ προπόδων ἐκρέει ὁ Κηφισὸς εἰς τὴν βοιωτικὴν λεκάνην, ἣν περιορίζει ὁ Ἑλικὼν μετὰ

τῶν διακλαδώσεων αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τὸν Ἑλικῶνα συνάπτεται ὁ Κιθαιρών, καὶ αὐτὸς ὄρος ἐγκάρσιον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν, ἀποχωρίζων τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τῆς Βοιωτίας.

Δύσκολον εἶνε νὰ εὑρεθῶσι χῶραι ὅμοροι οὕτω διάφοροι τὴν φύσιν. Καὶ ἡ μὲν Βοιωτία εἶνε μεσόγαια ἀποκεκλεισμένη καθ' ἑαυτήν, ἐν ᾗ τὸ περισσὸν ὕδωρ λιμνάζει ἐν βαθείαις κοιλάσι, χώρα ὑγρὰ καὶ ὁμιχλώδης, ἔχουσα βλάστησιν δαψιλῆ ἐπὶ ἐδάφους λιπαροῦ. Ἡ δ' Ἀττικὴ, προεκβάλλουσα ὅλη εἰς τὴν θάλασσαν, εἶνε χερσόνησος εὔορμος, χώρα ἔχουσα ἔδαφος ξηρὸν καὶ πετρῶδες, καλυπτόμενον ὑπὸ λεπτοῦ στρώματος γῆς, καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ τῆς διαυγοῦς καὶ διαφανοῦς ἀτμοσφαίρας τῶν νήσων, εἰς ἣν ἀνήκει λόγῳ θέσεως καὶ κλίματος. Τὰ δὲ ὄρη αὐτῆς προεκτεινόμενα καὶ διὰ τῆς θαλάσσης ἀποτελοῦσι τὴν ἐνδοτέραν σειρὰν τῶν Κυκλάδων, ὧν ἡ ἐξωτερικὴ σειρὰ εἶνε συνέχεια τῆς Εὐβοίας. Ἀπεπερατώθη δὲ ὁ ὅλος σχηματισμὸς τῆς ἑλληνικῆς χώρας, ὅτε ἀνέδυσεν ἐκ τῶν κυμάτων ἡ στενὴ καὶ χθαμαλὴ γέφυρα ἡ προορισθεῖσα νὰ συνδέσῃ πρὸς τὴν μᾶζαν τῆς ἠπειρωτικῆς γῆς τὴν Πελοπόννησον, τὴν τελειοτάτην χερσόνησον, τὸ ἔσχατον μέλος τῆς ὅλης πρὸς τοιοῦτον σχῆμα τεινούσης σειρᾶς χωρῶν. Οὕτω δ' ἐπῆλθεν ἄνευ διαρρήξεως καὶ διακοπῆς τῆς συνεχείας τῆς χώρας ὁ ἐντὸς αὐτῆς σχηματισμὸς δύο μεσογείων θαλασσῶν, τῆς μὲν ἀνεφγμένης πρὸς τὴν Ἰταλίαν, τῆς δὲ πρὸς τὴν Ἀσίαν.

Ἡ δὲ Πελοπόννησος εἶνέ τι ὅλον καθ' ἑαυτὸ, ἔχουσα τὸ κεντρικὸν ὄρος ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς μέσῳ, περιβάλλον δι' ὀγκωδῶν βουνῶν τὴν ὀρεινὴν μεσόγαιαν τῆς Ἀρκαδίας καὶ διαρθρόνον διὰ τῶν διακλαδώσεων αὐτοῦ τὰς περικειμένας χώρας. Εἶνε δὲ αὗται ἢ ἀποκλίματα τῆς μεσογαίας ὀρεινῆς χώρας, ὡς ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Ἦλις, ἢ παρώρειαι, αἵτινες, πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς ἀποφυόμεναι, ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν νέων χερσονήσων. Οὕτω δὲ γεννῶνται αἱ χερσόνησοι τῆς Μεσσήνης, Λακωνικῆς καὶ Ἀργολίδος καὶ μεταξὺ αὐτῶν οἱ βαθέως εἰς τὴν γῆν εἰσχωροῦντες κόλποι οἱ παρέχοντες εὐρὺ τὸ πλώιμον ὕδωρ.

Ὁ δ' ἐσωτερικὸς σχηματισμὸς τῆς Πελοποννήσου δεικνύει ποικιλίαν μικροτέραν τῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ διαγράμματος. Ἐν τοῖς μονοτόνοις ὀροπεδίοις τῆς Ἀρκαδίας αἰσθάνεταί τις ἑαυτὸν εὑρισκόμενον ἐν τῷ μέσῳ ἐκτεταμένης μεσογαίας. Καὶ αἱ μὲν κοιλάδες αὐτῆς ἔχουσι τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν βαρεῖαν καὶ ὁμιχλώδη ἀτμόσφαιραν τῆς Βοιωτίας, αἱ δὲ πυκναὶ ὀροσειραὶ τῆς δυτικῆς Ἀρκαδίας ὁμοιάζουσι πρὸς τὴν τραχεῖαν ὀρεινὴν φύσιν τῆς Ἠπείρου. Ἡ ἀκτὴ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς χθαμαλὰς παραλίας τῶν παρὰ τὸν Ἀχελῷον χωρῶν, αἱ δὲ πλούσιαι πεδιάδες τοῦ Παμίσου καὶ τοῦ Εὐρώτα εἶνε δῶρα τῶν ποταμῶν ἐκείνων οἵτινες ἐξορμῶσι δι' ὀρεινῶν διασφάγων καθ' ἃ καὶ ὁ θεσσαλικὸς Πηνειός. Τέλος δ' ἡ Ἀργολὶς μετὰ τοῦ πρὸς νότον ἀνοικτοῦ πεδίου τοῦ Ἰνάχου καὶ τῆς χερσονήσου αὐτῆς τῆς ἐχούσης ἀφθόνους βραχώδεις λιμένας καὶ πρὸ αὐτῶν ἐκτεινομένας νήσους εἶνε ὡς πρὸς τὴν θέσιν καὶ τὸν σχηματισμὸν οἱονεί τις ἐπανάληψις τῆς Ἀττικῆς. Οὕτω δὴ ἡ πλαστουργὸς τῆς Ἑλλάδος φύσις ἀναπαράγει ἐν τῷ νοτιωτάτῳ τῆς χώρας ταύτης μέλει ἅπαξ ἔτι πάσας τὰς φιλτάτας αὐτῇ μορφὰς, συμπυκνοῦσα ἐν χώρῳ στενῷ τὰς μεγίστας τῶν ἀντιθέσεων.

Ἀλλ' ἐν μέσῳ ὅμως τῆς συγχεούσης ταύτης ποικιλίας τῶν σχηματισμῶν τοῦ ἐδάφους διορῶνταί τινες ἁπλοῖ καὶ σαφεῖς νόμοι τηρούμενοι μὲν αὐστηρῶς, παρέχοντες δ' εἰς ὅλην τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα τὸν τύπον ἰδιάζοντός τινος ὀργανισμοῦ. Τῶν νόμων τούτων εἶνε ἡ ἀπανταχοῦ παρατηρουμένη ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ὀρέων διαγραφὴ τοῦ σχήματος τῶν διαφόρων μερῶν τῆς χώρας, πρὸς δὲ ἡ σειρὰ τῶν ἀπὸ κεντρικοῦ τινος ὄρους ἀποφυομένων ἐγκαρσίων βουνῶν, ἅτινα ἐν ταῖς ἰλλυρικαῖς καὶ μακεδονικαῖς ὀρειναῖς χώραις συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὰς οἰκήσεις τῶν Ἑλλήνων ἀπροσβάτους ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπομονώσωσι μὲν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἠπείρου, ἀγάγωσι δὲ ὅλως ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ἀντικειμένας ἀκτάς.

Αἱ βόρειαι ὀρειναὶ χώραι εἶνε προωρισμέναι ὅπως ἐν αὐ-

ταῖς οἰκῶσιν οἱ λαοὶ ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν ὀρέων ἐντὸς στενῶν εὐύδρων κοιλάδων ὡς γεωργοί, ποιμένες καὶ θηραταί, ὅπως ἡ ἰσχὺς αὐτῶν, ὑπὸ τοῦ ἀέρος τῶν βουνῶν ἐπιρρωννυμένη, συντηρηθῇ ὑγιὴς ἐν μέσῳ τοῦ κατὰ φύσιν ἁπλοῦ βίου. Ταῦτα δ' ἕως ἔλθῃ διὰ τοὺς λαοὺς ἐκείνους ἡ ὥρα νὰ καταβῶσιν εἰς τὰς νοτιωτέρας χώρας, αἵτινες διὰ τῆς λεπτοφυεστέρας καὶ ποικιλωτέρας αὐτῶν διαμορφώσεως ἦσαν προωρισμέναι νὰ γείνωσιν ἡ ἕδρα πολιτειακῶν κοινοτήτων καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς πρὸς ἀνατολὰς ἀποικίσεως τῶν κατοίκων αὐτῶν, ἀπαιρόντων ἐκεῖσε χάριν τῆς μετὰ νέου, μεγαλειτέρου κόσμου θαλασσίας καὶ παρακτίας ἐπικοινωνίας.

Ἀληθῶς δ' οὗτος εἶνε τέλος τῶν νόμων τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος πάντων ὁ εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐμφανὴς καὶ ἀξιολογώτατος, ἡ ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς θρακικῆς ἀκτῆς ἀνάδειξις τῆς ἀνατολικῆς παραλίας ὡς τῆς κυρίας ὄψεως τῆς ὅλης ἠπειρωτικῆς μάζης.

Τὸ ἐκ δυσμῶν πέλαγος διαβρέχει, ἐξαιρουμένων δύο μικροτέρων κόλπων καὶ τοῦ μεγάλου κορινθιακοῦ, ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου μέχρι Μεθώνης, μόνον ἀπορρῶγας σκοπέλους ἢ ποταμοχώστους, ὑπὸ τελμάτων διακοπτομένους πεδινοὺς αἰγιαλούς. Ἀλλὰ τίς δύναται νὰριθμήσῃ τοὺς βαθεῖς ὅρμους καὶ τὰγκυροβόλια τὰναπεπταμένα ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνος μέχρι τῆς Μαλέας καὶ τοὺς μὲν γείτονας νησιώτας προκαλοῦντα πρὸς εἴσπλουν, τοὺς δὲ περιοίκους ἐξεγείροντα εἰς ἀπόπλουν; Τὸ δὲ σχῆμα τῶν βραχωδῶν ἀκτῶν τὸ ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν οὐ μόνον διευκολύνει τὴν κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνίαν σχεδὸν ἐκ παντὸς σημείου, ἀλλ' εἶνε συγχρόνως διὰ μὲν τὸ ὑγιεινὸν τοῦ κλίματος τὸ προσφορώτατον, διὰ δὲ τὴν ἵδρυσιν πόλεων τὸ προσφυέστατον. Διὰ ταῦτα δὲ ἡ σύμπασα ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐτράπη ἐπὶ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτήν, οἱ δὲ πρὸς τὰ νῶτα τῆς χώρας ἐξωσθέντες λαοί, οἷον οἱ δυτικοὶ Λο-

κροὶ, διὰ τῆς ἐξοικίσεως ταύτης ἐξεβλήθησαν ἅμα ἐκ τῆς ζωηρᾶς συμμετοχῆς εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν.

Ἡ ἱστορία λαοῦ τινος δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ προϊὸν τῆς φυσικῆς ποιότητος τῶν οἰκήσεων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως εὐκόλως δύναται νὰ διαγνωσθῇ, ὅτι σχηματισμοὶ ἐδάφους οὕτως ἰδιάζοντα φέροντες τύπον, οἵους ἐγκλείει ἡ λεκάνη τοῦ Αἰγαίου πελάγους, εἰκότως τελεσιουργοῦσι τὴν κατ' ἰδίαν τινὰ διεύθυνσιν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας.

Ἐν Ἀσίᾳ μεγάλαι ἤπειροι ἔχουσιν ὁμοῦ ἐνιαίαν ἱστορίαν. Ἐν αὐτῇ λαός τις ὑψοῦται ὑπὲρ πλῆθος ἄλλων, καὶ πάντοτε πέπρωται νὰ ὑποτάσσωνται ἄνευ διαφορᾶς αἱ ἀπώταται τῶν χωρῶν καὶ τὰ ἑκατομμύρια τῶν κατοίκων αὐτῶν εἰς κοινήν τινα μοῖραν. Ἀλλὰ κατὰ τοιαύτης ἱστορικῆς τύχης ἀντιστρατεύεται πᾶς πῆχυς ἑλληνικῆς γῆς, καθότι ἐν Ἑλλάδι ἡ διακλάδωσις τῶν ὀρέων ἐσχημάτισε πλῆθυν τοπικῶν περιφερειῶν, ὧν ἑκάστη ἔλαβε προορισμὸν καὶ δικαιώματα ἰδίας αὐθυπαρξίας. Ἐν πεδιάσιν εὐρείαις οἱ κάτοικοι τῶν καθ' ἑκάστας κοινοτήτων δὲν στοχάζονται τῆς ὑπερασπίσεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν ἐναντίον ὑπερδυνάμων στρατιῶν, ἀλλὰ παραδίδονται εἰς τὴν περὶ αὐτῶν θέλησιν τοῦ θεοῦ, ὁ δ' ἐπιζῶν πηγνύει ἠρέμα νέαν καλύβην παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας. Ἀλλ' ἔνθα οἱ μετὰ πόνου γεωργηθέντες ἀγροὶ περιβάλλονται ὑπὸ ὑψικρήμνων καὶ δυσπροσόδων ὀρέων, ὧν εὐχερὴς εἶνε ἡ ἄμυνα παρ' ὀλίγων ἐναντίον πολλῶν, ἐκεῖ τοιαῦτα ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως δεδομένα ἀμυντήρια παρέχουσι καὶ τὸ θάρρος πρὸς χρῆσιν τῶν ὅπλων. Ἄνευ στενῶν οἷον τὸ τῶν Θερμοπυλῶν δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἱστορίαν οἵα ἡ ἑλληνική. Ἐν χώραις ἐχούσαις τὸν σχηματισμὸν τῶν ἑλληνικῶν πάντες οἱ δῆμοι ἔχουσι τὴν συναίσθησιν συνδέσμου κοινοῦ, αὐτοφυοῦς ἅμα καὶ ἀδιαλύτου, ἐκ δὲ τῶν κωμῶν τῆς κοιλάδος ἐκπηγάζει ὡς ἐξ ἑαυτῆς

ἡ κοινὴ πόλις, ἐν ἑκάστῃ δὲ τοιαύτῃ πόλει ἡ συνείδησις ἀνεξαρτησίας αὐτοδίκου ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ θέλων νὰ ὑποτάξῃ χώραν τοιαύτην ἔχει ἀνάγκην νὰ προσβάλῃ καὶ νικήσῃ ἑκάστην τῶν ὀρεινῶν αὐτῆς κοιλάδων καθ' ἑαυτήν. Ἐν ἐσχάτῃ δὲ ἀνάγκῃ ὑπάρχουσιν ἀκρώρειαι καὶ ἀπρόσιτα ἄντρα, δυνάμενα νὰ περιλάβωσι καὶ προφυλάξωσι τὰ λείψανα τῶν ἐλευθέρων τῆς χώρας κατοίκων, ἕως ἀντιπαρέλθῃ ὁ κίνδυνος ἢ καταπονηθῇ τὸ φιλοπόλεμον τῶν ἐχθρῶν.

Οὐ μόνον δ' ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη πολυειδὴς ἀνάπτυξις τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν ἠθῶν καὶ τῆς γλώσσης ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα εἶνε ἀκατανόητος ἄνευ τῆς πολυμεροῦς διαρθρώσεως τῆς χώρας, ἐπειδὴ ἄνευ τῶν ἐπιφερόντων τὸν χωρισμὸν ὀρέων ἔμελλον τὰ διάφορα συστατικὰ τοῦ πληθυσμοῦ μέρη νὰ προστριβῶσιν ἐνωρὶς διὰ τῆς πρὸς ἄλληλα προσπελάσεως.

Καὶ ὅμως ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶνε μόνον κατακεκλεισμένη καὶ εὐπροφύλακτος χώρα, ἀλλ' ἅμα καὶ ἀνοικτὴ εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν πλειότερον πάσης χώρας τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Καὶ δὴ εἰσχωρεῖ ἀπὸ τριῶν διευθύνσεων ἡ θάλασσα εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἑλληνικῆς γῆς, ὀξύνουσα μὲν τὸν ὀφθαλμόν, προκαλοῦσα δὲ τὸ θάρρος καὶ ἐξεγείρουσα τὴν φαντασίαν ἀπαύστως, ἡ θάλασσα, ἥτις ἐκεῖ ἔνθα εἶνε πλωτὴ δι' ὅλου τοῦ ἔτους συνδέει τὰς χώρας πολὺ ἀμεσώτερον τῶν ἀξένων πελαγῶν τοῦ βορρᾶ. Καὶ συνταράσσεται μὲν εὐκόλως, ἀλλὰ καὶ εὐκόλως πάλιν γαληνιᾷ. Οἱ δὲ κίνδυνοι αὐτῆς μειοῦνται διά τε τὸ πλῆθος τῶν ἀγκυροβολίων, εἰς ἃ δύναται νὰ εὕρῃ καταφύγιον ὁ ναυτιλλόμενος, ἐγειρομένης τρικυμίας, καὶ διὰ τὴν διαύγειαν τοῦ ἀέρος, ἧς ἕνεκα τὴν μὲν ἡμέραν ὁ πλέων διακρίνει τὸ τέρμα τοῦ πλοῦ ἐξ ἀποστάσεως εἴκοσι μιλλίων, τὴν δὲ νύκτα ἔχει ὑπεραπλούμενον τὸν ἀνέφελον οὐρανόν, οὗ οἱ ἀνατέλλοντες καὶ δυόμενοι ἀστέρες κανονίζουσιν ἐν εὐεργετικῇ ἠρεμίᾳ τὰ ἔργα τοῦ ναυτίλου ὡς καὶ τὰ τοῦ γεωργοῦ.

Οἱ δὲ ἄνεμοι εἶνε οἱ κανονίζοντες τὸν καιρὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐν ταῖς μοίραις βορείου πλάτους, ἐν αἷς κεῖνται αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι, ἔχουσί τι τὸ σταθερὸν, καὶ σπανίως μόνον ἐξαγριαίνονται εἰς ὁρμὰς λυμαντικῶν τυφώνων. Μόνον ἐν τῇ βραχείᾳ χειμερίᾳ ὥρᾳ ἀμφιταλαντεύονται ἀστάτως ὁ καιρὸς καὶ ὁ ἄνεμος· ἐπερχομένης δὲ τῆς καλοκαιρίας, τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λεγομένων ἀσφαλῶν μηνῶν, ἀκολουθοῦσι καὶ οἱ κατὰ τὸ Αἰγαῖον ὅλον πνέοντες ἄνεμοι ὁμαλοὺς κανόνας, ἑκάστην δὲ πρωίαν ἄρχεται ἀπὸ τῶν θρᾳκικῶν παραλίων ὁ ἀπαρκτίας, διαπνέων τὴν ὅλην νησιωτικὴν θάλασσαν οὕτως, ὥστε πᾶσαν χώραν κειμένην πέραν τῶν ἀκτῶν ἐκείνων ἐκάλουν ὑπερβόρειον. Οὗτος δ' εἶνε ὁ ἄνεμος ὁ ἀγαγών ποτε τὸν Μιλτιάδην εἰς Λῆμνον[1] καὶ ἐν παντὶ δὲ χρόνῳ ἐξασφαλίσας μεγάλα ὠφέλη εἰς τὸν κυριαρχοῦντα τῶν βορείων ἀκτῶν. Πολλάκις δ' οἱ ἐτησίαι οὗτοι[2] προσλαμβάνουσιν ἐπὶ ἑβδομάδας ὅλας τὸν χαρακτῆρα θυέλλης, τοῦ δ' οὐρανοῦ ὄντος ἀνεφέλου βλέπει τις ἀνὰ τὸ πέλαγος κύματα ἀφρόεντα ἐφ' ὅσον ἐξικνεῖται ὁ ὀφθαλμός. Ἀλλ' ὅμως ἕνεκα τῆς ὁμαλότητος αὐτῶν δὲν εἶνε κινδυνώδεις οἱ ἄνεμοι οὗτοι καὶ λωφῶσιν εὐθὺς ὡς δύσῃ ὁ ἥλιος, ἡ δὲ θάλασσα γαληνιᾷ καὶ ὁ ἀὴρ καὶ τὸ ὕδωρ ἐφησυχάζουσιν, ἕως σχεδὸν ἀπαρατήρητος ὑποπνεύσῃ λεπτὸς ἐναντίος ἄνεμος, αὔρα ἐκ νότου.

Τότε ὁ ναυτίλος ἀνάγει τὴν λέμβον αὐτοῦ ἐξ Αἰγίνης, καὶ ἐντὸς ὀλίγων νυκτίων ὡρῶν φέρεται ὑπὸ τοῦ ἀνέμου εἰς τὸν Πειραιᾶ. Τοιαύτη εἶνε ἡ ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῶν Ἀθηνῶν εὐφημουμένη ποντιὰς, ὁ σήμερον καλούμενος ἐμβάτης, ὁ πάντοτε πρᾶος, μαλακὸς καὶ σωτήριος. Καὶ τὰ μὲν ρεύματα τὰ κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν εὐκολύνουσι τὸν εἰς τοὺς κόλπους καὶ τοὺς πορθμοὺς πλοῦν· ἡ δὲ

[1] ***Κορνηλίου Νέπωτος*** Miltiades 2 Vento Borea domo profectus.

[2] Ἐτησίαι ἄνεμοι οἱ περιοδικοὶ βόρειοι ἄνεμοι, οἵτινες καλοῦνται ἐτησίαι βορέαι παρ' ***Ἀριστοτέλει*** (Προβλ. 28, 2) καὶ aquilones etesiae παρὰ τῷ ***Πλινίῳ*** (Nat. Hist. II, 47). Εἶνε δ' ἡ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς καὶ τοῖς Ἰταλίζουσι ναυτικαῖς καλουμένη tramontana.

πτῆσις τῶν ἀποδημητικῶν πτηνῶν καὶ οἱ κατὰ τακτὰς τοῦ ἔτους ὥρας ἐπαναλαμβανόμενοι διάπλοι τῶν θύννων παρέχουσιν εἰς τὸν θαλασσοπόρον πολυτίμους διὰ τὸν πλοῦν ὁδηγίας. Ἡ δὲ ὁμαλότης ἐν παντὶ τῷ βίῳ τῆς φύσεως, ἐν τῇ κινήσει τοῦ τε ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος καὶ ὁ γλυκὺς καὶ εὔξενος χαρακτὴρ τοῦ Αἰγαίου πελάγους συνετέλεσαν οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἐν πλήρει πεποιθήσει μετὰ τῆς θαλάσσης συνδιαλλαγὴν καὶ τὴν ἐπ᾽ αὐτῆς διαμονὴν καὶ μετ᾽ αὐτῆς συμβίωσιν. Οὕτω δ᾽ ἡ θάλασσα ἀπέβη οἱονεί τις ὁδὸς αὐτῶν κατὰ γῆν, ὡς δεικνύει τὸ ὄνομα πόντος, σημαῖνον τὸν πάτον, τὴν ὁδόν[1]. Τὰ δὲ ὑγρὰ κέλευθα τοῦ Ὁμήρου εἶνε τὰ συνδέοντα τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀλλήλους οὕτως, ὥστε ὁ οἰκῶν ἐν τῇ μεσογαίᾳ φαίνεται ὡς ἐκ τούτου ἀποκλειόμενος ἀπὸ τῆς εὐκολίας καὶ θυμηδίας τῆς ἀνθρωπίνης ἐπικοινωνίας ὡς καὶ ἀπὸ τῶν προόδων τοῦ πολιτισμοῦ.

Καὶ τὸ μὲν ποταμοπλοεῖν ταχέως ἐκμανθάνεται, τῆς δὲ θαλασσοπλοΐας ἡ διδασκαλία εἶνε ἀπέρατος. Καὶ κατὰ μὲν τὰ παρόχθια τῶν ποταμῶν ἐξομοιοῦνται βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως τῶν ἐγκατοίκων αἱ διαφοραί, τὸ δὲ πέλαγος ἐπιφέρει τὸν αἰφνίδιον συνδυασμὸν τῶν διαφορωτάτων. Ἔρχονται ξένοι ζῶντες ὑπὸ ἄλλον οὐρανόν, κατ᾽ ἄλλους νόμους, ἐντεῦθεν δὲ προκαλεῖται ἀτελεύτητος σύγκρισις, μάθησις, ἀνακοίνωσις, ὅσῳ δ᾽ ἀξιολογωτέρα ἀποβαίνει ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ποικιλωτάτων προϊόντων τῶν διαφόρων χωρῶν, τόσῳ δραστηριώτερον ἐργάζεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὅπως ἀντιμετωπίσῃ νικηφόρον δι᾽ ἐσαεὶ νέων ἐφευρέσεων τοὺς ἀπὸ τῆς θαλάσσης κινδύνους.

Ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Νεῖλος παρέχουσι καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τοὺς παροικοῦντας ταὐτὰ ἀγαθὰ καὶ κανονίζουσι τὰς ἀσχολίας αὐτῶν, ὧν ἡ ἀδιάκοπος μονοτονία ἄγει εἰς τὴν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους

[1] Πόντος ἔχει τὴν σημασίαν ὁδοῦ (πάτος, pons). G Curtius Grundzüge der griechischen Etymologie σ. 254. Max Müller Essays Τόμ. Β΄ σ. 41. Πόντος δ᾽ ὁ ἔχων τὰ ὑγρὰ κέλευθα εἶνε ἰσοδύναμον καὶ τὸ πόρος. Διὸ λέγει ὁ **Θουκυδίδης** (I, 120)· «τοὺς δὲ τὴν μεσόγειαν μᾶλλον καὶ μὴ ἐν πόρῳ κατῳκημένους».

ἐμμονὴν εἰς τὰ πατροπαράδοτα βιοτεύματα ἄνευ οὐσιώδους μεταβολῆς. Καὶ ἐπέρχονται μὲν ἀνατροπαί, ἀλλ' ὄχι καὶ ἐξέλιξις, δίκην μομμίας δ' ἐνεσπαργανωμένος ἀκινητεῖ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νείλου τῶν Αἰγυπτίων ὁ πολιτισμός. Μετροῦνται μὲν αἱ μονότονοι αἰωρήσεις τοῦ ἐκκρεμοῦς, ἀλλ' ὁ χρόνος οὐδὲν ἐνέχει δι' αὐτούς· ἔχουσι χρονολογίαν, ἀλλ' ὄχι καὶ ἱστορίαν ἐν τῇ πλήρει τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Ἀλλὰ τοιαύτην κατάστασιν νάρκης δὲν ἀνέχεται ἡ κυμάτωσις τοῦ Αἰγαίου, ἔνθα σὺν τῇ ἐνάρξει τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου ταῦτα προάγονται καὶ ἀναπτύσσονται περαιτέρω ἄνευ διακοπῆς οὐδεμιᾶς.

Τέλος δ' ἐν τῇ φυσικῇ ποιότητι τοῦ ἐδάφους ὑπῆρχε μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τῆς ἑλληνικῆς χώρας.

Εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἤρκουν ὀλίγαι μόνον ὧραι ἀναβάσεως ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τῶν μικρασιατικῶν ποταμῶν, ὅπως πεισθῶσι πόσον πλουσιωτέραν ἀπέδιδεν ἐκεῖ τὴν ἀμοιβὴν ὁ ἀγρὸς καὶ θαυμάσωσι ζηλοτύπως τὰ βαθέα στρώματα γῆς εὐφορωτάτης ἐν Ἰωνίᾳ καὶ Αἰολίδι. Ἡ αὔξησις τῶν φυτῶν καὶ ζῴων ἦτο ταχυτέρα, ἡ ἐπικοινωνία ἐν ταῖς εὐρείαις πεδιάσιν ἀσυγκρίτως εὐχερεστέρα. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι αἱ πεδιάδες εἶνε ἐνεσφηνωμέναι δίκην αὐλάκων ἢ στενῶν λεκανῶν ἐν μέσῳ τῶν ὀρέων ἢ προσεκολλήθησαν ποταμόχωστοι παρὰ τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ κράσπεδον, ὑπὲρ ὑψηλὰς δὲ ἀκρωρείας, αἵτινες ἔπρεπε τὸ μὲν πρῶτον νὰ ἀνοιχθῶσι πρὸς διάβασιν τῶν ἀνθρώπων, ἔπειτα δὲ δι' ἀρρήτων κόπων νὰ καταστῶσι βαταὶ εἰς ὑποζύγια καὶ ἁμάξας, ἐγίνετο ἡ ἀπὸ κοιλάδος εἰς κοιλάδα μετάβασις.

Καὶ τὰ ῥεῖθρα δὲ τῶν πεδιάδων δὲν παρέσχον ὡς τὸ πλεῖστον τὰ παρ' αὐτῶν προσδοκώμενα ἀγαθά. Ἦσαν ποταμοὶ ὡς τὸ πλεῖστον ξηραινόμενοι ἐν θέρει, ὠκύμοροι γόνοι Νηρηίδων, οἵους παρίστανεν ὁ μῦθος, ἢ ἐρασταὶ νυμφῶν ὧν ὁ ἐρωτικὸς δεσμὸς διεσπάσθη προώρως[1]. Καίτοι δὲ ἡ ξηρασία τῆς χώρας εἶνε νῦν πολλῷ

[1] Ἡ ἀλληγορικὴ ἔννοια τῶν μύθων τῶν προσωποποιούντων εἰς νεανίας ὠκυμόρους

μεγαλειτέρα ἢ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων αἱ φλέβες τῶν ὑδάτων τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τοῦ Ἰνάχου εἶχον ἀποβῆ ἀφανεῖς ὑπὸ ξηρὸν στρῶμα χαλίκων. Ἀφ' ἑτέρου δὲ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μεγίστην ξηρασίαν παρουσιάζεται ἀλλαχοῦ δαψίλεια ὑδάτων, ὁτὲ μὲν ἐν κοιλάσιν, ὁτὲ δὲ μεταξὺ ὀρέων καὶ θαλάσσης λιμναζόντων καὶ μιαινόντων μὲν τὸν ἀέρα, καθιστώντων δ' ἀδύνατον πᾶσαν καλλιέργειαν. Κατὰ ταῦτα δὲ παρίστατο ἀπανταχοῦ ἀνάγκη μόχθου καὶ ἀγῶνος.

Καὶ ὅμως λίαν προώρως ἤθελε περατωθῆ ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, ἂν διεδραματίζετο μόνον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῆς Ἰωνίας. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας πλήρης ὁρᾶσις, ἧς ἦτο ἐπάξιος ὁ ἑλληνικὸς λαός, κατεφάνη τὸ πρῶτον ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι, ἐπὶ τοῦ ἀσυγκρίτως γλισχρότερα ἔχοντος τὰ φυσικὰ χαρίσματα ἐδάφους. Ἐνταῦθα τὸ μὲν σῶμα ἀνεπτύχθη ἰσχυρότερον, τὸ δὲ πνεῦμα ἐλευθερώτερον. Ἐνταῦθα τὴν χώραν ὑπέταξαν αὐταῖς χερσὶν οἱ ἐνοικοῦντες εἰς ἰδίαν κτῆσιν δι' ἀποξηράνσεως τῶν ἑλῶν καὶ ὑψώσεως προχωμάτων, διὰ τεχνητῆς ἀρδεύσεως καὶ πολυμόχθου ὁδοποιίας. Οὕτω δ' ἐν πολλῷ ἱδρῶτι καὶ ἀγῶνι μεταπλασθεῖσα ἡ γῆ ἀπέβη αὐτόχρημα πατρὶς τοῦ ἀνθρώπου ἐν πληρεστέρᾳ ἐννοίᾳ ἢ ἡ ἀντιπέρανχώρα, ἐν ᾗ οὗτος ὑπεδέχετο ἀκόπως τὰ θεῖα δῶρα.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἰδιάζουσα τῆς ἑλληνικῆς χώρας ἀρετὴ ἔγκειται εἰς τὸ σύμμετρον τῶν φυσικῶν αὐτῆς χαρισμάτων. Ὁ κάτοικος αὐτῆς ἀπολαύει τῆς πλήρους εὐλογίας τῶν νοτίων χωρῶν, εὐφραίνει δ' αὐτὸν καὶ ζωογονεῖ ἡ λάμψις τοῦ νοτίου οὐρανοῦ, ὁ

τοὺς στειρεύοντας ποταμοὺς γίνεται σαφεστάτη ἐν τῇ περὶ τοῦ Σελέμνου διηγήσει (***Παυσανίου*** VII, 23, 1). Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 405, 446 Συγγενὴς δὲ εἶνε καὶ ὁ μῦθος περὶ τῶν τροφῶν τοῦ Ἀριστάιου Νυμφῶν τῶν ὑπὸ λεόντων ἐκδιωκομένων ἐκ Κέω (Preller Griechische Mythologie Τόμ. Α' σ. 358). Ὁ Fraas (Klima und Pflanzenwelt 1847) ἰσχυρίζεται ἐπιμόνως, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ χώρα εἶνε νῦν πολὺ ξηροτέρα ἢ ἄλλοτε, ὡς ἐκ τούτου δὲ συμμετεβλήθη καὶ τὸ κλίμα Τὴν ἐναντίαν γνώμην ὑποστηρίζει ὁ Hehn (Kulturpflanzen und Hausthiere ἔκδ. 1883 σ. 6 κ. ἑ.). Πρβλ. Unger (Wissenschaftliche Ergebnisse einer Reise in Griechenland 1862), ὅστις συμφωνεῖ ἐν τοῖς καιρίοις μετὰ τῆς γνώμης ἣν ἐξέθηκα ἐν τῇ ἐμῇ συγγραφῇ περὶ Πελοποννήσου.

φαιδρὸς τῆς ἡμέρας ἀὴρ καὶ ἡ θερμὴ καὶ ἀναψυκτικὴ νύξ. Καὶ τὰ μὲν πρὸς ζωάρκειαν ἐπιτήδεια πορίζεται εὐχερῶς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, ἡ δὲ φύσις καὶ τὸ κλίμα παρασκευάζουσιν αὐτὸν εἰς ἐγκράτειαν. Καὶ οἰκεῖ μὲν χώραν ὀρεινὴν, ἀλλὰ τὰ ὄρη αὐτῆς δὲν εἶνε τραχέα καὶ ὑπερύψηλα, ἀλλὰ γεωργήσιμα καὶ μεστὰ βοσκῶν καὶ ἀμυντήρια τῆς ἐλευθερίας· οἰκεῖ δ' ἀφ' ἑτέρου χώραν νησιωτικὴν ἔχουσαν μὲν πάσας τὰς εὐλογίας τῶν νοτίων ἀκτῶν, ἀπολαύουσαν δ' ἅμα πάντων τῶν ἀγαθῶν συμπλέγματος χωρῶν μεγάλων καὶ συνημμένων. Ἤπειρος καὶ θάλασσα, ὄρη καὶ κοιλάδες, ξηρασία καὶ ὑγρασία, θρακικοὶ νιφετοὶ καὶ ἡλιοκαία τῶν τροπικῶν, πᾶσαι αἱ ἀντιθέσεις, πᾶσαι αἱ μορφαὶ τοῦ φυσικοῦ βίου συνέρχονται ἐπὶ ταὐτὸ, ἐξεγείρουσαι καὶ παρορμῶσαι τὸ πνεῦμα κατὰ ποικιλώτατον τρόπον. Ὡς δὲ πᾶσαι αὗται αἱ ἀντιθέσεις συναποτελοῦσιν ὑψηλοτέραν τινὰ ἁρμονίαν, διήκουσαν διὰ πασῶν τῶν ἀκτῶν καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος παρωτρύνθη, ὅπως μεταξὺ τῶν ἀντιθέσεων τῶν διακυμαινουσῶν τὸν βίον, μεταξὺ ἀπολαύσεως καὶ ἐργασίας, μεταξὺ ἡδυπαθείας καὶ ἰδέας, μεταξὺ σκέψεως καὶ αἰσθήσεως, συγκρατήσῃ τῆς ἁρμονίας τὸ μέτρον.

Καὶ τὶ μὲν δύναται νὰ παραγάγῃ ἀγρὸς γεωργήσιμος δεικνύεται τότε πρῶτον, ὅταν τὰ ὁἱ' αὐτὸν ἰδιάζοντα φυτὰ ριζοβολήσωσι καὶ ἐν τῇ προσφόρως εὐρεθείσῃ γῇ ἀναπτύξωσιν ὑπὸ τοὺς εὐμενεστάτους ὅρους φωτὸς καὶ ἀέρος ὅλην τὴν πλησμονὴν τῶν ἐν αὐτοῖς ζωτικῶν δυνάμεων. Καὶ δὴ ἐν τῷ βίῳ τῶν φυτῶν ὁ φυσιοδίφης δύναται νὰ ποδείξῃ πῶς τὰ ἰδιάζοντα συστατικὰ τοῦ ἐδάφους λυσιτελοῦσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ὡρισμένου ὀργανισμοῦ. Ἐν δὲ τῷ βίῳ τῶν λαῶν ὑπόκειται βαθύτερόν τι μυστήριον εἰς τὴν μεταξὺ χώρας καὶ ἱστορίαν σχέσιν.

Ἡ ἱστορία οὐδενὸς λαοῦ γινώσκει τὰς πρώτας τύχας. Εἰς τὸν ἱστορικὸν ὁρίζοντα προβάλλουσιν οἱ λαοὶ τῆς γῆς τότε μόνον, ὅταν

ἔχωσιν ἤδη προκεκτημένην ἰδίαν τινὰ μόρφωσιν καὶ προέβησαν ἤδη εἰς τὴν συναίσθησιν ἑαυτῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὁμόρους λαούς. Ἀλλὰ πρὶν ἡ λαός τις φθάσῃ εἰς ταύτην τὴν βαθμίδα παρῆλθον αἰῶνες ὅλοι, ὧν τὸ πλῆθος οὐδεὶς δύναται νὰριθμήσῃ. Καὶ αὐτὴ δ' ἡ γλωσσολογία δὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, ἀλλ' ἀνοίγει ὅμως εἰς ἡμᾶς πηγὴν βαίνουσαν πέραν τῶν ἀρχῶν τῆς ἱστορίας. Καὶ ταῦτα διότι ἡ γλῶσσα ἐν τῷ τυπικῷ αὐτῆς σχηματισμῷ εἶνε εἰς μέγαν βαθμὸν ἀποτετελεσμένη, ὅτε ἄρχεται ἡ ἱστορία τοῦ λαοῦ. Ἐν αὐτῇ λοιπὸν ἀπετυπώθη τὸ πρῶτον αὐτοῦ ὁ χαρακτὴρ, καὶ εἶνε ἡ πρώτη μαρτυρία τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦ φύσεως, τὸ ἀρχαιότατον αὐτοῦ μνημεῖον καὶ τὸ μόνον περὶ τῆς προϊστορικῆς αὐτοῦ περιόδου.

Ἀλλ' ἡ γλωσσολογία βαίνει καὶ πέραν τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἤρχισεν ἡ ὕπαρξις λαοῦ τινος καθ' ἑαυτὸν, ἐπειδὴ δεικνύει εἰς ἡμᾶς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἐν συγγενείᾳ οὕτω στενῇ πρὸς γλώσσας ἄλλας, ὥστ' ἐξ αὐτῆς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὴν συγγένειαν αὐτῶν τῶν λαῶν ὅσοι ἐλάλουν ἐκείνην τὴν γλῶσσαν. Οὕτω λοιπὸν κατορθόνει ἡ γλωσσολογία νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἀρχὰς τῆς ἱστορίας καὶ καταστρώσῃ γενεαλογίαν τῶν λαῶν, περὶ ἧς οὐδεμία διετηρήθη ἄλλη παράδοσις.

Διὰ τοιαύτης δὲ μεθόδου διεγνώσθη, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶνε μία τῶν κληθεισῶν ἰνδογερμανικῶν ἢ ἀρίων ἀδελφῶν γλωσσῶν, τὸ δ' ἑλληνικὸν ἔθνος εἷς τῶν κλάδων τοῦ ἀρίου ἐκείνου πρωτογόνου λαοῦ, ὅστις ἐν χρόνοις ἀπωτάτοις συμπεριελάμβανε τοὺς προγόνους τῶν Ἰνδῶν, τῶν Περσῶν, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Λεττῶν καὶ Σλάβων[1].

[1] Ἐν τῇ βραχείᾳ ἐκθέσει τῶν περὶ τῆς συγγενείας τῶν γλωσσῶν ὡς καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ χαρακτηρισμῷ τῆς ἑλληνικῆς ἠκολούθησα κυρίως τὰς γνώμας, ἃς ὁ Γεώργιος Κούρτιος ἐξέθηκεν ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ ἢ ἀνεκοίνωσεν εἰς ἐμὲ προφορικῶς ἐν ἀδελφικαῖς συνδιαλέξεσιν. Ἡ ἀποδοχὴ ἀσιατικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς ὁμάδος γλωσσῶν καὶ ἡ ὑποδιαίρεσις ταύτης εἰς βορείαν εὐρωπαϊκὴν καὶ νοτίαν εὐρωπαϊκὴν συμφωνεῖ πρὸς τὰς γνώμας τοῦ Schleicher (Compendium der vergleichenden Grammatik σ. 6). Τὸ πόρισμα τῆς νεωτέρας ἐρεύνης περὶ τῶν Ἀρμενίων ὡς ἀνηκόντων εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὁμάδα συμπίπτει κατὰ

Ὁ πρωτόγονος λαὸς ἀπεσχίσθη, καὶ αἱ μὲν διάλεκτοι αὐτοῦ διεμορφώθησαν εἰς ἰδίας γλώσσας, τὰ δὲ φῦλα αὐτοῦ εἰς ἰδίους λαούς. Τινὲς δὲ τούτων τῶν λαῶν συναπετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἓν ὅλον, καὶ διὰ τοῦτο διακρίνονται μεγαλείτεραι καὶ μικρότεραι ὁμάδες λαῶν καθ' ὅσον συνεφώνουν πρὸς ἀλλήλους περὶ τὴν τήρησιν τῆς ἀρχικῆς ὑποστάσεως τῆς μητρικῆς γλώσσης ἢ τὴν μεταβολὴν αὐτῆς. Οὕτω δὴ διακρίνομεν τὸ πρῶτον ὁμάδα λαῶν ἐγκατασταθεῖσαν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῷ συνόλῳ ἐλάχιστα ἀποσχοινισθεῖσαν τῆς παναρχαίας γλώσσης καὶ συγκροτουμένην ὑπὸ τοῦ ἰνδικοῦ καὶ τοῦ ἰρανικοῦ ἔθνους, πρὸς ὃ διετήρησαν τὴν ἀρχαίαν σχέσιν καὶ οἱ παρὰ τὸν Πόντον Σκύθαι, καὶ δευτέραν τινά, ἥτις, ἐπεκταθεῖσα περαιτέρω πρὸς δυσμάς, ἀπετέλεσε τὸ στέλεχος τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Ἡ δὲ δευτέρα ὁμὰς ὑποδιαιρεῖται εἰς βορείαν εὐρωπαϊκὴν, περιλαμβάνουσαν τοὺς Σλάβους, Λεττοὺς καὶ Γερμανοὺς, καὶ νοτίαν εὐρωπαϊκὴν, ἣν ἀποτελοῦσιν οἱ Κελτοὶ, οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες. Καὶ δὲν καθωρίσθη μὲν μέχρι τοῦδε ἀσφαλῶς ἡ μεταξὺ τούτων τῶν λαῶν ὑφισταμένη συγγενικὴ σχέσις· ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι οἱ Κελτοὶ ἀπεχωρίσθησαν πρὸ πάντων τῶν ἄλλων, καὶ ὅτι μετὰ τὸν χωρισμὸν αὐτῶν ἐξηκολούθησαν συμβιοῦντες οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἰταλοὶ ὡς εἷς κοινὸς λαός.

Οἱ Εὐρωπαῖοι Ἄριοι πλὴν τοῦ κοινοῦ ἀθροίσματος λέξεων τοῦ προσιδιάζοντος εἰς ἁπάσας τὰς ἀρίας γλώσσας καὶ καθιστῶν-

παράδοξον τρόπον μετὰ τῆς παραδόσεως τῶν ἀρχαίων. Ἴδε ***Ἡροδότου*** II, 2. Περὶ τῆς διασπάσεως τοῦ Α ὡς κοινοῦ γνωρίσματος τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμάδος ἴδε G. Curtius ἐν τοῖς Berichte der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. Philologisch-Historische Classe. 1864 σ. 9 κ. ἑ. – Zur Chronologie der indogermanischen Sprachforschung 1867 σ. 196. Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι ἡ γνώμη αὕτη σήμερον ἔχει ἐγκαταλειφθῆ πλέον ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης. Κατὰ δὲ νέας ἐρεύνας ὁ μεγαλείτερος ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις πλοῦτος φωνηέντων καθίσταται ἀναμφιλεκτος, ἀλλ' εἶνε ἀμφίβολον ἂν ὁ τριπλοῦς φθόγγος δὲν ὑφίστατο ἤδη ἐν τῇ ἀρχικῇ γλώσσῃ. Περὶ δὲ τῆς διακλαδώσεως τῆς νοτίας εὐρωπαϊκῆς ὁμάδος ὁ Schleicher (ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XIV, σ. 342 κ. ἑ.) ἀποδέχεται πρῶτόν τινα κλάδον, εἰς ὃν τακτέον τοὺς Γραικοὺς, τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Κελτοὺς, «ἐξ οὗ ἀπεκρίθη πρώτη ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἔπειτα ἔμεινε τὸ κοινὸν στελεχος τὸ διὰ μεταγενεστέρας διασπάσεως χωρισθὲν εἰς ἰταλικὴν καὶ κελτικὴν γλῶσσαν».

τος δυνατὴν τὴν διάκρισιν τοῦ βαθμοῦ πολιτισμοῦ τῆς μεγάλης ὁμοφυλίας πρὸ τοῦ χωρισμοῦ αὐτῆς ἀπέκτησαν καὶ διεμόρφωσαν νέαν πληθὺν λέξεων καὶ ἐννοιῶν. Προέβησαν δὲ οὕτω πέραν τοῦ ὁρίου ἐκείνου, καθ' ὃ οἱ ἡνωμένοι Ἄριοι εἶχον τὰς αὐτὰς ἐκφράσεις οὐ μόνον διὰ τὰ οἰκογενῆ ζῶα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γεωργίαν ὡς καὶ τὴν ἄλεσιν, τὴν ὕφανσιν καὶ ἄλλας ἐργασίας. Διὰ δὲ τὴν κοινὴν συμβίωσιν Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν χαρακτηριστικὴ εἶνε ἡ διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως δήλωσις τῆς θεᾶς τοῦ ἐφεστίου πυρὸς (Ἑστία, Vesta) καὶ τοῦ ὁρίου τῶν ἀγρῶν (τέρμων, terminus)[1].

Ἔτι σπουδαιοτέρα εἶνε δι' ἀμφοτέρους τοὺς λαοὺς ἡ συμφωνία αὐτῶν περὶ τὰ φωνήεντα. Ἕλληνες καὶ Ἰταλοὶ εἶνε οἱ τελειότατα διαμορφώσαντες τὴν παρὰ πάσῃ τῇ εὐρωπαϊκῇ οἰκογενείᾳ τῶν λαῶν ἐπερχομένην λεπτοτέραν διάκρισιν τῶν φωνηέντων. Ὁ ἀρχικὸς φθόγγος Α ἢ διατηρεῖται ἢ μεταβάλλεται δι' ἀπολεπτύνσεως ἢ ἀμαυρώσεως. Οὕτω δ' ἐσχηματίσθη σειρὰ φωνηέντων ἀσυγκρίτως ποικιλωτέρα, α, ε (ι), ο (υ), διὰ δὲ τοῦ χωρισμοῦ τούτου τῶν φωνηέντων οὐ μόνον μείζων χάρις τοῦ φθόγγου ἐπετεύχθη, ἀλλὰ καὶ ἀσυγκρίτως λεπτότερος ὀργανισμὸς τῆς γλωσσικῆς κατασκευῆς. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ εἰς τὸν χωρισμὸν ἐκεῖνον τῶν φωνηέντων στηρίζεται τὸ σύστημα τῶν κλίσεων, εἰς αὐτὸν δὲ καὶ ἡ σαφεστέρα διάκρισις τοῦτο μὲν τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ οὐδετέρου, τοῦτο δὲ τοῦ θηλυκοῦ γένους, ἓν τῶν κυριωτάτων πλεονεκτημάτων τῶν δύο τούτων γλωσσῶν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας.

Τέλος δ' ἔχουσιν Ἕλληνες καὶ Ἰταλοὶ καὶ ἕνα κοινὸν νόμον τονισμοῦ. Διότι, εἰ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἰταλικῇ ἀναγνωρίζονται ἀκόμη ἴχνη παλαιοτέρου τονικοῦ τρόπου, ἀλλὰ βεβαίως ἤδη ἐν οἷς χρόνοις Ἕλληνες καὶ Ἰταλοὶ ἀπετέλουν ἔτι ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν λαὸν ὑπ' ἐκείνων εἰσήχθη ὁ κανὼν, καθ' ὃν ὁ κύριος τόνος

[1] Εἰς τὰς ἀρχῆθεν κοινὰς λέξεις δὲν συνανέγραψα ὡς ἐν προτέραις ἐκδόσεσι τὸν οἶνον (vinum) καὶ τὸ ἔλαιον (oleum), ἐπειδὴ ὁ μὲν οἶνος εἶνε λέξις ἦν πιθανῶς, τὸ δὲ ἔλαιον λέξις ἦν ἀναμφιλέκτως παρέλαβεν ἡ λατινικὴ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς.

δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τρίτην συλλαβὴν τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν λεγομένην προπαραλήγουσαν [1]. Διὰ τοῦ ἔθους δὲ τούτου διεσώθη μὲν ἡ ἑνότης τῶν λέξεων, προεφυλάχθησαν δ' αἱ τελικαὶ συλλαβαί, αἱ λήγουσαι, αἵτινες, ἂν ὁ τόνος ἤθελε χωρήσει περαιτέρω καὶ τῆς προπαραληγούσης, εὐκόλως ἤθελον παραφθαρῇ, καὶ τέλος, καίπερ αὐστηρότατα τηρηθέντος τοῦ κανόνος, ἐπετράπη ἱκανὴ ἐλευθερία, ὅπως δι' εὐκόλων μεταπτώσεων τοῦ τόνου ἀναγνωρίζωνται αἱ πτώσεις τῶν ὀνομάτων ὡς καὶ οἱ χρόνοι καὶ αἱ ἐγκλίσεις τῶν ῥημάτων.

Αἱ δὲ περὶ τὴν γλῶσσαν αὗται συμφωνίαι εἶνε τἀρχαιότατα μνημεῖα τῆς κοινῆς ἱστορίας ἑλληνοϊταλικοῦ τινος λαοῦ, τὰ μνημεῖα χρόνων, καθ' οὓς ἕν τινι τῶν σταθμῶν τῆς ἐν μεταναστάσει ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς εὑρισκομένης ὁμάδος τῶν Ἀρίων λαῶν ἐν Ἀσίᾳ οἱ δύο λαοὶ συνῴκουν ὡς Γραικοϊταλοί, καθ' ἃ δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτούς. Ἂν δὲ θελήσωμεν ἐπὶ τὸ τολμηρότερον νὰ διακρίνωμεν ἐκ τῶν ἐν τῇ μορφώσει τῆς γλώσσης κοινῶν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς λαοὺς τούτους στοιχείων τὸν κύριον χαρακτῆρα τοῦ πρωτογόνου κοινοῦ λαοῦ, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ εἶνε ἀπαραγνώριστός τις ἀποστροφὴ πρὸς πᾶν τὸ αὐθαίρετον καὶ ἄτακτον, ὑγιὴς συναίσθησις τοῦ κανόνος καὶ τῆς τάξεως, ἧς ἕνεκα καὶ αὐτὸ τὸ ἐν τῇ γλώσσῃ ἀκανονιστότατον, ὁ ῥυθμὸς τῶν λέξεων, ὑπεβλήθη εἰς σταθερὸν νόμον, καὶ τάσις τις πρὸς σαφῆ σύνταξιν καὶ λυσιτελῆ ἐπικράτησιν ὡρισμένων νόμων ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν ἐννοιῶν.

Ἀλλ' ἐξαιρουμένων τῶν σπουδαίων καὶ ἐκ συστήματος τηρουμένων ἐκείνων συμφωνιῶν ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν καὶ μεγάλη διαφορά, καὶ δὴ πρῶτον ἐν τοῖς φθόγγοις.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει πλοῦτον συμφωνικῶν φθόγγων, κε-

[1] Περὶ τοῦ νόμου τοῦ τονισμοῦ ἴδε ἰδίως Corssen Kritische Beiträge zur lateinischen Formenlehre 1863 σ. 568. Ἀλλ' οὗτος ἐν σ. 585 συμφωνεῖ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ὅτι ὁ νόμος ὁ ἀπαγορεύων τὴν πέραν τῆς τρίτης συλλαβῆς ἀναβίβασιν τοῦ τόνου ἀνέρχεται εἰς τὴν γραικοϊταλικὴν περίοδον. Πρβλ. Hadley Wesen und Theorie der griechischen Betonung ἐν τοῖς τοῦ Γ. Κουρτίου Studien Τόμ. V σ 409.

κτημένη ἰδίως τὴν πλήρη σειρὰν τῶν λεγομένων ἀφώνων, ὧν τὰ δασέα οἱ Ἰταλοὶ ἀπέβαλον τελείως. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἀπέβαλον οἱ Ἕλληνες ἐνωρὶς δύο δασεῖς φθόγγους, τὸ j καὶ τὸ ἐν τῇ λατινικῇ πιστῶς διατηρηθὲν v, τὸ λεγόμενον δίγαμμα, ὅπερ μόνον ἔν τισι διαλέκτοις διεσώθη, ἄλλως δ' ἢ ἐξέλιπεν ἄνευ ἴχνους ἢ μετεβλήθη εἰς τὸ δασὺ πνεῦμα. Καὶ τὸ σῖγμα δὲ δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ διατηρήσωσι πάντοτε πρὸ φωνήεντος ἐν λέξεσιν ἐν αἷς διεσώθη παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς καὶ τοῖς Ἰταλοῖς, καθ' ἃ δεικνύει ἡ παραβολὴ τοῦ ἰνδικοῦ σάμα καὶ τοῦ λατινικοῦ simul πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ὁμοῦ.

Εἶνε δ' ἐν τῇ ἑλληνικῇ λίαν αἰσθητὴ ἡ ἀποβολὴ αὕτη ἢ ἐξασθένησις ἀξίων λόγου φθόγγων. Καὶ δὴ πολλὰ θέματα λέξεων ἀπέβαλον τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν γνωρίσματα, καὶ πολλαὶ ῥίζαι ἀπέβησαν ἀδιάγνωστοι ἕνεκα φθορᾶς τῶν πρώτων αὐτῶν γραμμάτων. Ἀλλὰ παράδοξος εἶνε παρὰ ταῦτα τὰ πάθη ἡ τήρησις συστήματος ἐν τῇ γλώσσῃ, ἡ λογικὴ αὐτῆς ἀκολουθία καὶ νομιμότης, ἡ περὶ τὴν γραφὴν ἀσφάλεια, ἡ μαρτυρία μεγάλης λεπτότητος τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων, δι' ἧς οἱ Ἕλληνες διακρίνονται τῶν βαρβάρων, καὶ ὀξείας καὶ εὐκρινοῦς προφορᾶς, οἵα δὲν φαίνεται προσιδιάζουσα ἐν ὁμοίῳ βαθμῷ εἰς τὰ ἰταλικὰ φῦλα.

Ἐν τῇ ἑλληνικῇ εἶνε ὑποβεβλημένη εἰς σταθερὸν κανόνα καὶ ἡ κατάληξις τῶν λέξεων. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ ἐν τῇ σανσκριτικῇ πασῶν τῶν λέξεων ἡ κατάληξις ῥυθμίζεται κατὰ πάντα πρὸς τὸν πρῶτον φθόγγον τῆς ἑπομένης, ἐν δὲ τῇ λατινικῇ πᾶσαι αἱ λέξεις ὑφίστανται ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων παρ' ἀλλήλας, οἱ Ἕλληνες ἐν τούτῳ ὥρισαν τὸν λεπτὸν κανόνα, καθ' ὃν αἱ λέξεις τῆς γλώσσης αὐτῶν λήγουσιν εἰς φωνήεντα ἢ εἰς σύμφωνα εὐκόλως προφερόμενα ἐν τῷ τέλει, οἷον τὸ ν, τὸ ρ καὶ τὸ ς. Οὕτω δ' ἐδόθη εἰς μὲν τὰς λέξεις μείζων αὐθυπαρξία ἢ ἐν τῇ σανσκριτικῇ, εἰς δὲ τὸν λόγον μείζων ἑνότης καὶ εὔροια ἢ ἐν τῇ λατινικῇ, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου αἱ καταλήξεις εἶνε ἐξησφαλισμέναι ἀπὸ διαρκοῦς μεταβολῆς ὡς καὶ ἀπὸ ἀμβλύνσεως ἢ κολοβώσεως.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν πλοῦτον τοῦ τυπικοῦ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑποστῇ σύγκρισιν πρὸς τὴν ἰνδικὴν, ὡς οὐδὲ ἡ βλάστησις τοῦ Εὐρώτα δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τῶν ὀχθῶν τοῦ Γάγγου. Καὶ δὴ ἐν τῇ κλίσει ἐξ ὀκτὼ πτώσεων οἱ Ἕλληνες ἀπέβαλον τὰς τρεῖς, διὸ εἰς τὰς ὑπολειφθείσας ἐπεσωρεύθησαν κατ' ἀνάγκην πολλαπλαῖ σημασίαι· τὸ πάθημα δὲ τοῦτο ἠδυνήθη νὰ θεραπεύσῃ ἡ γλῶσσα μόνον διὰ τῆς ἐπὶ τὸ λεπτότερον διαμορφώσεως τῆς χρήσεως τῶν προθέσεων. Οἱ δὲ Ἰταλοὶ ἐν τῇ τάσει αὐτῶν πρὸς ἀκρίβειαν τῆς ἐκφράσεως καὶ βραχυλογίαν διετήρησαν τὴν ἀφαιρετικὴν, ἐν μέρει δὲ καὶ τὴν τοπικὴν, ἀλλὰ τὸν δυικὸν ὅμως, ὃν δὲν ἠθέλησαν νὰποβάλωσιν οἱ Ἕλληνες, παρήτησαν ἕνεκα τοῦ πρακτικοῦ παρ' αὐτοῖς τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι· Ὠφελεῖ δὲ τοὺς Ἕλληνας ἐν τῇ κλίσει πολὺ καὶ ἡ ποικιλία τῶν παρ' αὐτοῖς διφθόγγων. Καίπερ δ' ἔχοντες ὅσον τὸ δυνατὸν ὁμοιοτάτους τοὺς τύπους τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς διαφόροις γένεσι, διακρίνουσιν αὐτὰ εὐκόλως καὶ εὐκρινῶς, καὶ αἱ πτώσεις δὲ παρὰ τὴν πτωχείαν τοῦ παρ' Ἕλλησι τυπικοῦ διακρίνονται παρ' αὐτοῖς σαφέστερον ἢ παρὰ τοῖς Λατίνοις, ὡς δεικνύει ἡ διάκρισις τῆς ὀνομαστικῆς πόδες καὶ τῆς αἰτιατικῆς πόδας κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ λατινικὸν pedes, δι' οὗ δηλοῦται ὁμοίως ἥ τε ὀνομαστικὴ καὶ ἡ αἰτιατική.

Ἀλλ' ἡ ἰσχὺς τῆς ἑλληνικῆς ἔγκειται ἐν τῷ ῥήματι. Ὅλη ἡ συντηρητικὴ δύναμις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐξεδηλώθη ἐν τοῖς ῥηματικοῖς τύποις, περὶ οὓς εἶνε ὑπερτέρα τῆς λατινικῆς ἐν πᾶσι τοῖς κυριωτάτοις. Οὕτω διέσωσε διπλᾶς σειρὰς προσωπικῶν τύπων, δι' ὧν εὐκόλως διακρίνονται οἱ χρόνοι εἰς κυρίους καὶ παρῳχημένους (λέγοντι-ἔλεγον). Διετήρησε δὲ ἡ γλῶσσα καὶ τὴν αὔξησιν καὶ τὸν ἀναδιπλασιασμὸν, ὧν ποιεῖται μετ' ἀξιοθαυμάστου λεπτότητος εὐδιάγνωστον ἐκ συστήματος χρῆσιν κατὰ τρόπον διαφορώτατον ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ῥημάτων. Διὰ δὲ τῶν διαφόρων ῥηματικῶν τύπων, τοῦ θέματος καὶ τῶν πληρεστέρων τύπων τοῦ ἐνεστῶτος κατορθόνει ἡ γλῶσσα τὴν εὐχερεστάτην

ἔκφρασιν τῶν μεγίστων ποικιλιῶν τῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου, ἤτοι τὴν δήλωσιν τοῦ χρονικοῦ σημείου, τῆς διαρκείας καὶ τοῦ συντετελεσμένου τῆς πράξεως.

Ἀρκεῖ τις νἀναλογισθῇ πῶς δι' ἁπλῆς ἐκτάσεως τοῦ φωνήεντος ἐν τοῖς τύποις ἔλιπον καὶ ἔλειπον ἐπιτυγχάνεται σαφεστάτη καὶ ἀσφαλεστάτη διάκρισις τῶν δύο χρόνων. Εἰς τοιαύτην δ' εὐκινησίαν ἀδεξίως μόνον καὶ ἀνεπαρκῶς τείνει νὰ φθάσῃ ἡ λατινικὴ διὰ τύπων οἷοι τὸ linquebam καὶ liqui.

Διὰ δὲ τοῦ σχηματισμοῦ διπλοῦ ἀορίστου ἡ διάκρισις αὕτη καθίσταται δυνατὴ ἐν πᾶσι τοῖς ῥηματικοῖς θέμασι, δύναται δ' ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν νὰ ἐπιτευχθῇ κατά τε τὸ ἐνεργητικὸν, τὸ μέσον καὶ τὸ παθητικὸν ῥῆμα. Προσθετέοι δ' οἱ τύποι τῶν ἐγκλίσεων, δι' ὧν εὐοδοῦται ἡ προσαρμογὴ τοῦ ῥήματος πρὸς δήλωσιν τῶν ἀνθρωπίνων ἐννοιῶν ἐν ταῖς λεπτοτάταις διαφοραῖς τοῦ ὁριστικοῦ καὶ ὑποτακτικοῦ, τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ πράγματι ὑφεστῶτος. Καὶ ἐνυπῆρχε μὲν τὸ ὑλικὸν τῶν σχηματισμῶν τούτων ἤδη ἐν τῇ πολλῷ παλαιοτέρᾳ καταστάσει τῆς γλώσσης, ἀλλ' οἱ ἀρχαιότεροι λαοὶ δὲν ἠπίσταντο τὴν χρῆσιν τοῦ ὑλικοῦ τούτου. Καὶ ἡ μὲν ἐπέκτασις τοῦ συνδετικοῦ φωνήεντος μετὰ καὶ τῶν καταλήξεων τῶν κυρίων χρόνων ἤρκεσεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐν τῇ ὑποτακτικῇ πρὸς δημιουργίαν σταθεροῦ τύπου χάριν τῆς ἐκφράσεως τοῦ ὑπὸ ὅρους λεγομένου. Ἡ δὲ παρεμβολὴ ἑνὸς Ι φθόγγου συνδυαζομένου πρὸς τὰς τῶν παρωχημένων χρόνων καταλήξεις ἤγαγεν εἰς τὴν πλάσιν τῆς εὐκτικῆς, ἥτις καθ' ἃ καὶ ἡ ὑποτακτικὴ ἕνεκα τοῦ εὐκόλου αὐτῆς σχηματισμοῦ ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς πάντας τοὺς χρόνους. Καὶ ὅμως τὰ ἁπλᾶ ταῦτα φθογγικὰ μέσα δὲν εἶνε μόνον τυπικά τινα καὶ αὐθαίρετα. Ἀλλ' ἡ μὲν ἔκτασις τοῦ φθόγγου μεταξὺ τῆς ῥίζης καὶ τῆς τὸ πρόσωπον ἐμφαινούσης καταλήξεως διακρίνει φυσικώτατα καὶ λογικώτατα ἀπὸ τῆς ὁριστικῆς μνείας τὴν διστακτικὴν ἢ ἐξηρτημένην, τὸ δὲ φωνῆεν ἐκεῖνο, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν χαρακτῆρα τῆς εὐκτικῆς, ἄτε σημαῖνον ὡς ῥίζα συγγενὴς τοῦ ἰέναι τὸ πορεύεσθαι, δηλοῖ τὴν πέρα τοῦ παρόντος χωροῦσαν

κίνησιν τῆς εὐχομένης ψυχῆς. Ἡ δ' εὐχὴ ἀντίκειται εἰς τὸ παρὸν, καὶ τὸ δυνατὸν εἰς τὸ πράγματι ὑφεστώς. Διὸ ἡ εὐκτικὴ λαμβάνει τὰς καταλήξεις τῶν παρῳχημένων χρόνων, αἵτινες δηλοῦσι τὸ μὴ παρὸν, ἐν ᾧ ἡ ὑποτακτικὴ ἔχει τὰς καταλήξεις τῶν κυρίων χρόνων, καθότι ἀναφέρεται ὡς πρὸς τὸν λέγοντα εἰς τὸ παρόν.

Τέλος δ' ἐν τῷ σχηματισμῷ τῶν λέξεων δεικνύει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα μεγάλην εὐκινησίαν. Καὶ ἐκ μὲν τῶν ἁπλῶν ῥιζῶν παράγεται ἀτελεύτητος πλοῦτος λέξεων· διὰ δὲ προσθήκης εὐκόλων καταλήξεων ἐπιτυγχάνεται δεξιώτατα ὁ εὐκρινὴς χαρακτηρισμὸς τῆς διαφόρου σημασίας τῶν παραγώγων ἀπὸ οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων, οἷον ἐν τῷ πρᾶξις καὶ πρᾶγμα. Ἐκ διαφόρων δὲ λέξεων γεννῶνται διὰ συνθέσεως νέαι λέξεις μετ' εὐχερείας ὅλως ξένης εἰς τὴν λατινικήν. Ἀλλὰ τῆς εὐχερείας ταύτης δὲν ποιεῖται ἡ ἑλληνικὴ κατάχρησιν, οὐδ' ἀρέσκεται ὡς ἡ μεταγενεστέρα σανσκριτικὴ εἰς συσσωρεύσεις λέξεων, ὅπως τὰ διαφορώτατα καὶ οὐδέποτε δυνάμενα νὰ συμπηχθῶσιν εἰς εὐνόητον εἰκόνα συμπλέκῃ οἱονεὶ εἰς δέσμην ῥιζῶν. Μέτρον δὲ καὶ σαφήνεια εἶνε καὶ ἐν τούτῳ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ὁ δὲ λαὸς, ὅστις ἠδυνήθη μετὰ τοσοῦτον ἰδιαζούσης δεξιότητος νὰναπτύξῃ τὸν κοινὸν θησαυρὸν τῆς ἰνδογερμανικῆς γλώσσης, ἐκάλει ἑαυτὸν ἀφ' οὗ χρόνου ἠσθάνετο ὡς ἓν ὅλον διὰ τοῦ ὀνόματος Ἕλληνες. Ἡ πρώτη αὐτῶν ἱστορικὴ πρᾶξις εἶνε ἡ συντέλεσις τῆς γλώσσης, ἡ δὲ πρώτη αὕτη πρᾶξις εἶνε καλλιτεχνικὴ, ἐπειδὴ καλλιτέχνημα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ἑλληνικὴ, ὑπερτεροῦσα πασῶν τῶν ἀδελφῶν γλωσσῶν ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ κρατοῦντος πνεύματος τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ἐντελείας τῶν φθόγγων, τῆς εὐκρινείας τῶν τύπων καὶ τῆς προσηκούσης παραστάσεως τῆς ἰδέας. Ἂν τῶν Ἑλλήνων οὐδὲν εἴχομεν λείψανον ἄλλο πλὴν τῆς γραμματικῆς τῆς γλώσσης αὐτῶν, αὕτη θὰ ἦτο ἐπαρκὲς καὶ ἰσχυρότατον τεκμήριον τῆς ἐξόχου εὐφυίας τοῦ λαοῦ τούτου, ὅστις διὰ δημιουργικῆς δυνάμεως μετέβαλεν εἰς

ἰδίαν τὴν γλωσσικὴν ὕλην καὶ ἐδέσποσεν αὐτῆς, ἐμβαλὼν εἰς αὐτὴν πνεῦμα, λαοῦ, ὅστις, κεκηρυγμένην ἐμφαίνων ἀποστροφὴν πρὸς πᾶσαν περίφρασιν καὶ ἀσάφειαν, κατώρθωσε διὰ τῶν ἁπλουστάτων μέσων νὰ ἐπιτελέσῃ πλεῖστα ὅσα. Διὰ ταῦτα ὅλη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὁμοιάζει πρὸς τὸ σῶμα παλαιστοῦ ἐνησκημένου κατὰ τέχνην, ἐν ᾧ εἷς ἕκαστος τῶν μυῶν εἶνε ἀνεπτυγμένος πρὸς τελείαν λειτουργίαν. Οὐδαμοῦ διορᾷ τις ἐξοίδησιν καὶ νωθρὸν σαρκῶν ὄγκον, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐμφαίνουσι ῥώμην καὶ ζωήν.

Παρέλαβον δὲ πάντως οἱ Ἕλληνες τὴν γλωσσικὴν ὕλην πρὶν ἢ αὕτη ἀποναρκωθῇ εἰς ἄκαμπτον μᾶζαν. Ἄλλως θἀπέβαινεν εἰς αὐτοὺς ἀδύνατος ἡ ἐν αὐτῇ ὡς ἐν ἄλλῳ τινὶ ἁπλάστῳ πηλῷ οὕτως εὐκρινὴς ἔκφρασις τῆς συμπάσης ποικιλίας τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἰδιοφυίας. Θἀπέβαινεν ἀληθῶς ἀκατόρθωτος ἡ διὰ τῆς γλώσσης ἀποτύπωσις τῆς τε παρ' αὐτοῖς συναισθήσεως τῶν καλλιτεχνικῶν μορφῶν καὶ τῆς ὀξύτητος ἐκείνης περὶ τὴν ἀντίληψιν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, οἷα κατεδηλώθη τὸ πρῶτον ὄχι ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν φιλοσόφων αὐτῶν, ἀλλ' ἤδη ἐν τῇ γραμματικῇ τῆς γλώσσης, ἰδίως δ' ἐν τῷ οἰκοδομήματι τῶν ῥηματικῶν τύπων, συστήματι ἐφαρμοσμένης λογικῆς ἰσχύοντι διὰ πᾶσαν ἐποχήν, οὗ ἡ κατανόησις ἐπασχολεῖ ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ὅλην τὴν ὀξύνοιαν ἠσκημένου ἐρευνητοῦ.

Ὡς δ' ἐν τῷ σχηματισμῷ τῆς γλώσσης ἐτεκμηριώθησαν ἀσυνειδήτως αἱ εὐγενεῖς δυνάμεις τοῦ λαοῦ, οὕτω πάλιν ἡ γλῶσσα μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἀνταπέδωκεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καθ' ὅλου καὶ εἰς ἕκαστον τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸν ἰδίᾳ σπουδαιοτάτην ἐπίδρασιν. Ἐπειδὴ ὅσον τελειότερος εἶνε γλώσσης τινὸς ὁ ὀργανισμὸς, τόσῳ μᾶλλον ὁ ποιούμενος χρῆσιν αὐτῆς ἄγεται καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀναγκάζεται εἰς τὴν κατὰ τοὺς νόμους τῆς λογικῆς σκέψιν καὶ εἰς σαφῆ διατύπωσιν τῶν παραστάσεων αὐτοῦ. Ἡ κατ' ὀλίγον ἰδιοποίησις τοῦ πλουσίου αὐτῆς θησαυροῦ λέξεων εὐρύνει τὸν κύκλον τῶν ἀντιλήψεων καὶ παραστάσεων· ἐκμανθανομένη δὲ

ἄγει βαθμηδὸν εἰς ὁσημέραι πολυμερεστέραν ἀνάπτυξιν, καὶ τὸ θέλγητρον τῆς ἐς ἀεὶ τελειοτέρας αὐτῆς ἐκμαθήσεως οὐδέποτ' ἐκλείπει. Οὕτω δὲ, ἐν ᾧ παροτρύνει καὶ ἀναπτύσσει ἕκαστον εἰς πάντοτε ὑψηλοτέραν ψυχικὴν ὁρᾶσιν, συντελεῖ εἰς τὴν τήρησιν τοῦ ἀνεπαισθήτου αὐτοῦ μεθ' ὅλου τοῦ ἔθνους συνδέσμου, οὗ ἔκφρασις εἶνε ἡ γλῶσσα· πᾶσα δὲ διατάραξις τοῦ συνδέσμου τούτου, πᾶσα ἀποξένωσις προδίδεται κατὰ πρῶτον ἐν τῇ γλώσσῃ.

Διὰ ταῦτα ἡ γλῶσσα ὑπῆρξεν ἐξ ὑπαρχῆς τὸ διακριτικὸν σημεῖον τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τῆς γλώσσης ἀνεγνώρισαν ἑαυτοὺς ἀπέναντι πάντων τῶν λοιπῶν λαῶν ὡς συνανήκοντας εἰς ἀλλήλους, καὶ συνησθάνθησαν, ὅτι ἀποτελοῦσιν ἴδιόν τι ὅλον· αὕτη δ' ἔμεινε διὰ πάντων τῶν χρόνων ὁ δεσμὸς ὁ συνενόνων τὰ ἀπωτάτω ἀλλήλων οἰκοῦντα τῶν φύλων. Εἶνε δὲ μία κοινὴ γλῶσσα παρ' ὅλας τὰς ἐπὶ μέρους διαλεκτικὰς διαφορὰς, διὸ καὶ ὁ λαὸς τῶν Ἑλλήνων εἶνε ἑνιαῖος καὶ ἄμικτος. Πανταχοῦ ἔνθα ἐλαλεῖτο αὕτη ἡ γλῶσσα, εἴτ' ἐν Ἀσίᾳ, εἴτ' ἐν Εὐρώπῃ, εἴτ' ἐν Ἀφρικῇ, ὑπῆρχεν Ἑλλὰς, ὑπῆρχε βίος ἑλληνικὸς καὶ ἱστορία ἑλληνική. Ὡς δὲ προϋπῆρχε, καὶ δὴ τελείως ἀνεπτυγμένη πρὸ τῆς ἐνάρξεως πάσης ἱστορίας, οὕτω καὶ ἐπεβίωσεν ἐπὶ μακρὸν μετὰ τὴν πάροδον τῶν στενῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ἱστορίας τῶν ἐκκρίτων χρόνων, καὶ ζῇ ἔτι σήμερον ἐν τῷ στόματι λαοῦ ἐπιμαρτυροῦντος διὰ τῆς γλώσσης τὸν σύνδεσμον αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Αὕτη λοιπὸν εἶνε ἡ συνενοῦσα πρὸς ἄλληλα πάντα τὰ στοιχεῖα τὰ ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην μὲν ἔννοιαν συναποτελοῦντα τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, διεσπαρμένα δ' ἄλλως ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ.

Ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ αὕτη γλῶσσα παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς οὐχὶ ὡς ἑνότης ἄνευ διαφορῶν, ἀλλὰ διεσπασμένη εἰς διαλέκτους, ὧν ἑκάστη εἶχεν ὅμοιον δικαίωμα νὰ εἶνε ἑλληνική. Ὡς δὲ τὴν εἰς ἰδίας γλώσσας ἀπόσχισιν προεκάλεσε κυρίως ἡ κατὰ τόπους διάσπασις καὶ ὁ ἀπ' ἀλλήλων ἀποχωρισμὸς τῶν λαῶν, καθ' ὅμοιον τρόπον προῆλθον καὶ αἱ διάλεκτοι, καθότι ἐν χωρισταῖς ἕδραις ἀποξενοῦνται ἀπ' ἀλλήλων τὰ φῦλα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ

καὶ γεννῶνται τῇδε κἀκεῖσε ἰδιάζουσαί τινες κλίσεις πρὸς συνδυασμοὺς φθόγγων κατ' ἀρέσκειαν ἐπιχωριάζοντας.

Καὶ μένουσι μὲν αἱ αὐταὶ λέξεις, διατηροῦσαι τὴν αὐτὴν σημασίαν, ἀλλὰ λαμβάνουσι διάφορον τονισμὸν καὶ διάφορον προφοράν. Εἰς τοῦτο δὲ συντελεῖ ἰδία τις ἐπίδρασις τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ κλίματος ἐπὶ τὴν γλωσσικὴν ὕλην. Ἄλλοι φθόγγοι ἐπικρατοῦσι συνήθως ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ ἄλλοι ἐν ταῖς πεδιναῖς χώραις. Τοιαῦται δ' ἐκ τῶν τόπων ροπαὶ φυσικῶς καὶ ἀναγκαίως ἔμελλον νὰ ἰσχύσωσιν ἰδίως ἐκεῖ, ἔνθα τὰ μέρη τῆς χώρας διακρίνονται ἀλλήλων δι' ἀποτόμων ὁρίων. Οὕτω δὴ ἐν ὀρειναῖς κοιλάσι, χερσονήσοις καὶ νήσοις σχηματίζονται καὶ διατηροῦνται εὐχερέστατα γλωσσικαὶ ἰδιορρυθμίαι, ἐκτριβόμεναι καὶ ἐξαλειφόμεναι ἐν εὐρείαις πεδιάσιν. Ἄλλως δ' ἀπαιτεῖται καί τις εὐρυχωρία ὁμοιομόρφων τόπων, ὅπως αἱ διάλεκτοι δυνηθῶσι νὰ στερεωθῶσι καὶ ἀναπτυχθῶσι χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ ὑπέρμετρος αὐτῶν διάσπασις.

Ἀμφότεροι δὲ οὗτοι οἱ ὅροι πληροῦνται ἐν Ἑλλάδι. Παρ' ὅλην τὴν ποικιλίαν διαλεκτικῶν τύπων δύο εἶνε τὰ κυρίως ἐπικρατοῦντα γένη. Εἶνε δὲ ταῦτα τοῦτο μὲν οὐχὶ τόσον ἀνόμοια, ὥστε νὰ ἐκλίπῃ ἡ αἴσθησις τῆς κοινότητος τῆς γλώσσης, τοῦθ' ὅπερ συνέβαινεν ἐπὶ παραδείγματι ἐν τοῖς κυρίοις τύποις τῶν ἰταλικῶν γλωσσῶν, τοῦτο δὲ οὕτω διάφορα ἀλλήλων, ὥστε ἠδύναντο νὰ συνυφίστανται παρ' ἄλληλα καὶ ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἄλληλα, καίπερ ἔχοντα δικαίωμα ἑκάτερον ἀνεξαρτήτου ὑπάρξεως.

Καὶ ἡ μὲν δωρικὴ διάλεκτος ἔχει χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχικῶν φωνηέντων καὶ ἰδίως τὴν δαψιλεστέραν διάσωσιν τοῦ φθόγγου α· εἶνε δ' ἐν συνόλῳ ἡ τραχυτέρα διάλεκτος, καὶ φαίνεται οἰκοθεν προσιδιάζουσα εἰς τὰ ὀρεινὰ φῦλα, ἅτινα εἶνε συνειθισμένα νὰ πράττωσι πᾶν ὅ τι πράττουσι μετά τινος ἀναλώσεως δυνάμεως. Διὰ ταῦτα οἱ πλήρεις καὶ παχεῖς αὐτῶν φθόγγοι ἀπηχοῦσιν ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ ὀρεινοῦ ἀέρος ἐπερρωμένου αὐτῶν στήθους· βραχύτης δὲ περί τε τοὺς τύπους

καὶ τὸν λόγον εἶνε ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν, ὡς ἁρμόζει εἰς φῦλον ἐν μέσῳ πολυπόνου καὶ αὐτάρκους βίου ὀλίγην ἔχον λογοπλαστικὴν διάθεσιν καὶ ἐμμένον στερρῶς εἰς τὰ ὑπὸ τῶν πατέρων παραδεδομένα. Σαφέστερον δ' ὁρίζεται ὁ χαρακτὴρ τῆς δωρικῆς διαλέκτου ἐξ ἀντιθέσεως τῆς ἰωνικῆς, ἣν εὑρίσκομεν κυρίως ἐπιχωριάζουσαν ἐν μικραῖς παραλίαις χώραις.

Ὁ ἐν αὐταῖς βίος ἦτο τερπνότερος, εὐκολωτέρου μὲν ὄντος τοῦ πορισμοῦ τῶν ἐπιτηδείων, πλειοτέρας δὲ καὶ ποικιλωτέρας παρεχομένης ἀφορμῆς ἐπενεργειῶν ἔξωθεν. Ἡ δ' ἀνετωτέρα αὕτη φύσις ἐπιδεικνύεται ἐν τῷ περιορισμῷ τῶν δασέων, ἅτιν' ἀποφεύγονται ἰδίως ἐν τῇ συγκρούσει· τὸ δὲ τ λεπτύνεται εἰς ς. Ἡ προφορὰ εἶν' εὐκολωτέρα καὶ ἁρμονικωτέρα, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτὴ ῥευστοτέρα καὶ πλουσιωτέρα φωνηέντων ἢ παρ' ἄλληλα ἠχούντων ἢ συναιρουμένων εἰς διφθόγγους. Τὰ φωνήεντα εἶνε μαλακώτερα μέν, λεπτότερα δὲ, καὶ ἀπαντῶνται συνηθέστερον τὸ ε καὶ τὸ υ ἢ τὸ α καὶ τὸ ο. Οἱ δὲ τύποι τῆς διαλέκτου ὡς καὶ τῆς ἐκφράσεως τείνουσιν εἰς κεχαρισμένην τινὰ εὐρύτητα. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν βραχὺν καὶ νευρώδη δωρισμὸν συναντῶμεν ἐν τῇ ἰωνικῇ διαλέκτῳ μεγαλειτέραν πλησμονὴν, ἀκρατοτέραν ἀνάπτυξιν τῶν φωνηέντων, δαψίλειάν τινα τῶν τύπων, εἰς ἣν φιλεῖ ἡ γλῶσσα. Ἀπανταχοῦ δ' ἐπιτρέπεται μὲν μεγαλειτέρα ἐλευθερία, ἐπικρατεῖ δὲ μεγαλειτέρα κίνησις καὶ μεταλλαγὴ τῶν ῥθόγγων.

Ἡ ἰωνικὴ καὶ ἡ δωρικὴ διάλεκτος εἶνε οἱ δύο χαρακτηριστικώτατοι τύποι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ αἱ μάλιστα διακεκριμέναι ἀντιθέσεις τῆς διαλεκτικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως, ἀλλὰ δὲν συναποτελοῦσι τὸν ὅλον αὐτῆς πλοῦτον. Ἐκεῖναι αἱ φυλαὶ αἵτινες δὲν ἐτάσσοντο οὔτε εἰς τοὺς Ἴωνας οὔτε εἰς τοὺς Δωριεῖς διελέγοντο, ὡς λέγει ὁ Στράβων, αἰολιστὶ, ἡ δ' ἀντίληψις αὕτη διεβεβαιώθη κατὰ μέγιστον μέρος διὰ τῆς προϊούσης ἀνακαλύψεως ἑλληνικῶν γλωσσικῶν μνημείων. Καὶ δὲν ἔχει μὲν ἀληθῶς ἡ αἰολικὴ διάλεκτος τὸν ἐνιαῖον χαρακτῆρα τῆς ἰωνικῆς καὶ δωρικῆς, ἀλλὰ δὲν δύναται ὅμως νὰ παραγνωρισθῇ

πλέον ἡ μεταξὺ τῶν βοιωτικῶν καὶ θεσσαλικῶν διαλέκτων σχέσις· καὶ ἡ βοιωτικὴ διάλεκτος ἀποδεικνύεται συγγενὴς, ἡ δὲ διαλεκτικὴ συμφωνία ἐπεκτείνεται ἐμφανῶς ἀπὸ τῆς Ἀρκαδίας μέχρι τῆς ἀπωτάτης Κύπρου. Οὕτω δ' ἀποκαλύπτεται μὲν βαθμηδὸν ἡ εὐρεῖα γλωσσικὴ περιφέρεια καὶ ὁ κοινὸς χαρακτὴρ τῆς αἰολικῆς διαλέκτου· ἀλλὰ κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἐρεύνας δὲν ἐπιτρέπεται ὁ ὁρισμὸς ἑνὸς τῶν τριῶν τύπων τῆς γλώσσης ὡς τοῦ ἀνεπιφυλάκτως ἀρχαιοτάτου. Ἐπειδὴ τοῦτο μὲν ὑπάρχουσιν ὀλίγαι μόνον ἰδιορρυθμίαι περιοριζόμεναι εἰς μίαν καὶ μόνην τῶν διαλέκτων, τοῦτο δὲ ἡ παρ' ἡμῶν γνῶσις τοῦ ὑλικοῦ εἶνε ἄνισος. Καὶ ἀνέρχονται μὲν τὰ μνημεῖα τῆς ἰωνικῆς διαλέκτου εἰς πολὺ ἀρχαιοτέρους χρόνους ἢ τὰ τῶν δύο ἄλλων, διὰ παρίσταται αὕτη ἐν πολλοῖς ὡς ἰδίως ἀρχαΐζουσα, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἴωνες δὲν εἶνε ἡ φυλὴ ἡ ἰδίως πεφυκυῖα πρὸς πιστὴν διατήρησιν ἀρχαίων φθόγγων καὶ τύπων.

Ἀλλὰ τόσον μόνον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ αἰολικὴ καὶ ἡ δωρικὴ διάλεκτος ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας στενοτέραν σχέσιν ἢ πρὸς τὴν ἰωνικὴν, καὶ ὅτι ἡ μὲν δωρικὴ ἐν τοῖς φθόγγοις, ἡ δ' αἰολικὴ ἐν τοῖς γραμματικοῖς τύποις διετήρησαν πολλαχῶς ἐκεῖνα, ὅσα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς συγγενεῖς γλώσσας πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὰ ἀρχέγονα. Πρὸς δὲ τούτοις τινὲς κλάδοι τῆς αἰολικῆς διαλέκτου δεικνύουσιν ἰδίως περὶ τὸν τονισμὸν τῶν λέξεων ἀπαραγνώριστον συμφωνίαν πρὸς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, τοῦθ' ὅπερ ἐθεωρήθη τεκμήριον ἀποδεικνῦον, ὅτι ἡ αἰολικὴ ἐμφαίνει τὴν πλησιεστάτην πρὸς τὴν γραικοϊταλικὴν περίοδον κατάστασιν τῆς γλώσσης. Ἀλλ' αἱ σχέσεις αὗται δὲν εἶνε τόσον φανερῶς μεμαρτυρημέναι, ὥστε νὰ δυνηθῶσι νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀσφαλὲς θεμέλιον τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ[1].

[1] ***Στράβωνος*** VIII σ. 333. «Πάντες γὰρ οἱ ἐκτὸς Ἰσθμοῦ πλὴν Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων καὶ τὸν περὶ τὸν Παρνασσὸν Δωριέων καὶ νῦν ἔτι Αἰολεῖς καλοῦνται... Καὶ οἱ ἐντὸς Αἰολεῖς πρότερον ἦσαν, εἶτ' ἐμίχθησαν, Ἰώνων μὲν ἐκ τῆς Ἀττικῆς τὸν Αἰγιαλὸν κατασχόντων, τῶν δ' Ἡρακλειδῶν τοὺς Δωριέας καταγαγόντων... Οἱ μὲν οὖν Ἴωνες

Ὡς δ' ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καίπερ ποικιλωτάτας ἐνέχουσα διαφορὰς, εἶνε καθ' ἑαυτὴν ἑνιαία καὶ ἔχει διακεκριμένα τὰ πρὸς τὰς λοιπὰς ξένας γλώσσας ὅρια αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀπετέλουν λαὸν ὑπὸ τῆς φύσεως ἐναργῶς δι' ἀπαραγνωρίστων χαρακτήρων δεδηλωμένον καὶ δι' ὁμοίων ἰδιοτήτων τοῦ πνεύματος καὶ σώματος συναποτελοῦντα ἑνιαῖόν τι ὅλον. Τὰ δ' ἔμφυτα αὐτῶν πνευματικὰ δῶρα ἐξεδήλωσαν ἐνωρίτατα καὶ φανερώτατα ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ ἔπειτα ἐν ὅλῳ αὐτῶν τῷ πολιτισμῷ μετ' ἐκτάσεως καὶ τελειότητος εἴπερ τις καὶ ἄλλος λαός. Πράγματι πᾶν ὅ τι ἐδημιούργησαν ἔν τε τῇ θρησκείᾳ καὶ τῇ λατρείᾳ, ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ, ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ εἶνέ τι ἴδιον ἑαυτῶν, εἴ τι δὲ παρέλαβον παρ' ἄλλων ἐθνῶν μετεποίησαν αὐτὸ καὶ ἀνεγέννησαν κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ἀπέβη ἴδιον αὐτῶν κτῆμα καὶ ἀπότυπον τῆς πνευματικῆς αὐτῶν οὐσίας. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπέραντος μὲν τῶν δημιουργημάτων αὐτῶν ποικιλία, ἀλλὰ καὶ ὁ εἰς πάντα προσιδιάζων ἑλληνικὸς χαρακτήρ.

Ἡ δὲ σωματικὴ αὐτῶν διάπλασις ἐκδηλοῦται ἐν ταῖς εἰκαστικαῖς τέχναις, αἵτινες, ἐπιχωριάζουσαι παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, μόνον ἐξ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ ἠδύναντο νὰποκομίσωσι τὴν ἰδιά-

ἐξέπεσον πάλιν ταχέως ὑπὸ Ἀχαιῶν, Αἰολικοῦ ἔθνους· ἐλείφθη δὲ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τὰ δύο ἔθνη, τό τε Αἰολικὸν καὶ τὸ Δωρικόν. Ὅσοι μὲν οὖν ἦττον τοῖς Δωριεῦσιν ἐπεπλέκοντο, καθάπερ συνέβη τοῖς τε Ἀρκάσι καὶ τοῖς Ἠλείοις... οὗτοι αἰολιστὶ διελέχθησαν, οἱ δ' ἄλλοι μικτῇ τινι ἐχρήσαντο ἐξ ἀμφοῖν, οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δὲ ἧττον αἰολίζοντες».—Περὶ δὲ τῆς πρὸς ἀλλήλας ἱστορικῆς σχέσεως τῶν διαλέκτων ἴδε L. Hirzel Zur Beurtheilung des äolischen Dialekts. 1862. G. Curtius Zur griechischen Dialektologie ἐν ταῖς Göttinger Nachrichten. 1862 σ. 482. — Περὶ τῆς σχέσεως τῆς κυπριακῆς καὶ ἀρκαδικῆς διαλέκτου ἴδε Deecke-Sigismund Studien σ. 7. — Ἡ συγγένεια τῶν θεσσαλικῶν καὶ αἰολικῶν διαλέκτων ἀπεδείχθη ἐπ' ἐσχάτων διὰ τῆς εὑρεθείσης ἐν Λαρίσῃ ἐπιγραφῆς. Ἴδε Lolling ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen Institutes in Athen. Τόμ. VII σ. 61. Robert ἐν τῷ Hermes Τόμ. XVII σ. 467, καὶ XVIII σ. 318. Ἀπὸ δὲ τῆς θεσσαλικῆς διαλέκτου δὲν πρέπει νὰ χωρισθῇ ἡ βοιωτική. Οὕτως ἀποκατεστάθη ὁ αἰολισμός, οἷον ἀντελαμβάνοντο αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι. Ἡ δὲ περιεργοτάτη μεταξὺ τοῦ αἰολισμοῦ καὶ τῶν ἰταλικῶν γλωσσῶν συμφωνία εἶνε ἡ βαρυτόνησις. Ἀλλ' αὕτη προσιδιάζει εἰς μόνην τὴν διάλεκτον τῶν Αἰολέων τῆς Λέσβου, λείπει δ' ἀπὸ τῆς βοιωτικῆς

ζουσαν αὐτῶν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς. Ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ Θησεύς, οἵους βλέπομεν πρὸ ἡμῶν ἐν λίθῳ καὶ χαλκῷ ἢ ἐν εἰκόσιν, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ Ἕλληνες, ἐν περιβλέπτῳ λαμπρότητι εἰκονιζόμενοι· ἡ δ' εὐγενὴς ἁρμονία τῶν μελῶν αὐτῶν, αἱ μαλακαὶ καὶ ἁπλαῖ γραμμαὶ τοῦ προσώπου, ὁ μέγας ὀφθαλμός, τὸ βραχὺ μέτωπον, ἡ εὐθεῖα ῥὶς, τὸ λεπτόγραμμον στόμα ἀνῆκον εἰς τὸν λαὸν αὐτὸν, καὶ ἦσαν τὰ φυσικὰ αὐτοῦ γνωρίσματα. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐν ἑλληνικοῖς τάφοις εὑρεθέντα κρανία διακρίνονται διὰ λεπτοῦ καὶ εὐρύθμου σχηματισμοῦ[1].

Τὸ σύμμετρον εἶνε οὐσιώδης χαρακτὴρ καὶ τῆς σωματικῆς αὐτῶν φύσεως. Τὸ ἀνάστημα ὑπερέβαινε σπανίως τὸν ὀρθὸν μέσον ὅρον. Ἐπ' ἴσης δὲ σπάνια ἦσαν σώματα ὑπὲρ μέτρον σαρκώδη ἢ ὑπὲρ μέτρον παχέα. Ἦσαν ἀπηλλαγμένοι πολὺ μᾶλλον ἄλλων θνητῶν γενῶν παντὸς τοῦ παρακωλύοντος καὶ ἐπιφορτίζοντος τὴν πνευματικὴν κίνησιν. Συνεμερίζοντο δὲ μετὰ τῶν ῥεῖα ζωόντων λαῶν τῆς μεσημβρίας, χωρὶς νὰ ὑπόκεινται εἰς τοὺς ἐξ αὐτῆς κινδύνους, τὰ ποικίλα χαρίσματα τοῦ κλίματος, τὴν πρώιμον καὶ ἀκινδυνοτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος, τὴν εὐκολωτέραν μετάστασιν ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἰς τὴν ὡριμότητα τοῦ ἀνδρός. Ἡ δὲ ἀμεσωτέρα σχέσις πρὸς τὴν φύσιν, εἰς ἣν ἠδύναντο νὰ παραδοθῶσι μετὰ μεγαλειτέρας ἀσχλησίας καὶ οἰκειότητος ἢ τὰ τέκνα τοῦ βορρᾶ, ὁ ἀνετώτερος ἐν μέσῳ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς βίος ἐξυγίαζε καὶ ἐπερρώννυε τοὺς πνεύμονας αὐτῶν καὶ καθίστανεν ἐλαστικώτερα μὲν τὰ μέλη, ὀξυδερκέστερον δὲ τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ ὁ ὅλος αὐτῶν ὀργανισμὸς ἐτύγχανεν ἐπιδόσεως ἐλευθερωτέρας.

Ὑπ' ἀναψυκτικῆς ποντιάδος πανταχόθεν περιβαλλόμενοι ἀπήλαυον οἱ Ἕλληνες, ὑπὲρ πάντας τοὺς μετ' αὐτῶν τὰς αὐτὰς μοίρας βορείου πλάτους οἰκοῦντας λαοὺς, τῶν ἀγαθῶν σωματικῆς

[1] Περὶ τοῦ κρανίου τῆς Γλυκέρας ἴδε Virchow ἐν τοῖς Berichte der Berliner Gesellschaft für Anthropologie 1872 σ. 18.

ὑγιείας καὶ εὐμορφίας. Ὁ δ' ἐν αὐτοῖς ἔχων σῶμα φύσει καχεκτικὸν ἢ πηρὸν ἐφαίνετο αὐτοδικαίως ἠναγκασμένος νὰ ὑστερῇ περὶ τὰς τιμὰς καὶ ἀξιώσεις. Εὐγενὴς δὲ σωματικὴ διάπλασις ἐθεωρεῖτο ἡ φυσικὴ ἔκφρασις πνεύματος ὑγιοῦς καὶ εὐπαιδεύτου, οὐδὲν δ' ἐφαίνετο εἰς τοὺς Ἕλληνας παραδοξότερον τοῦ γεγονότος πῶς ἐν τῇ ἀσχήμῳ μορφῇ ἦν ἐπεδείκνυε τὸ κρανίον τοῦ Σωκράτους ἠδύνατο νὰ ἐνοικῇ πνεῦμα τεῖνον πρὸς τὸ θεῖον. Ὡς δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς ἡ καλλονή, οὕτω παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ ἀσχημία ἦτο τὸ ξενίζον, ἡ ἐξαίρεσις ἀπὸ τοῦ κανόνος. Διὰ ταῦτα οὐδέποτέ τις λαὸς τῆς γῆς ἀπεκρίθη πάντων τῶν ἄλλων λαῶν μᾶλλον ὡρισμένως καὶ χαρακτηριστικώτερον τῶν Ἑλλήνων οὐδ' ἀντετάχθη πρὸς τοὺς λοιποὺς μετὰ μείζονος ἢ ἐκεῖνοι ἀγερωχίας.

Ἦτο δὲ τὸ σωματικὸν ἡ ἔκφρασις τοῦ πνευματικοῦ. Οὕτω δὴ ὁ ἔμφυτος ἔρως τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας καὶ τὸ ζωηρὸν αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας ἀντεκατοπτρίζετο ἐν τῇ εὐθείᾳ στάσει τῇ διακρινούσῃ τὸν Ἕλληνα ἀπὸ τοῦ βαρβάρου καὶ ἐμφαινούσῃ ἐκεῖνον μὲν ὡς προωρισμένον εἰς τὸ ἄρχειν, τοῦτον δὲ εἰς τὸ ὑπείκειν. Οὔποτε δουλείη κεφαλὴ ἰθεῖα πέφυκεν ἐγνωμάτευεν ὁ Μεγαρεὺς ποιητὴς Θέογνις[1], καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ἀριστοτέλης ἐφρόνει, ὅτι οἱ ξένοι λαοὶ καθ' ὅλου εἶχον ἐκ φύσεως δουλικώτερον χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ Ἀσιᾶται βάρβαροι ἔτι μᾶλλον ἢ οἱ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην. Πρὸς δὲ τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα συνδέεται ἡ ἰδεώδης ἐκείνη τάσις ἡ διαπνέουσα τὸν ὅλον βίον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐκδηλουμένη διὰ τῆς πρὸς τὴν τέχνην ἀγάπης, ἡ ἀκάματος φιλομάθεια, ἡ μετὰ χαρμονῆς ἐπίδοσις εἰς ἐργασίαν εὐσθενῆ καὶ εἰς τὴν ἄσκησιν πασῶν τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων καὶ ἡ καθολικὴ δραστηριότης καὶ φιλεργία ἡ ἐκπλήττουσα τοὺς ἐξ Ἀσίας διαπεραιουμένους ἤδη κατ' αὐτὴν τὴν ἐπίσκεψιν τῶν οἰκούντων τὰ βόρεια τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες, ἔχοντες συνείδησιν τῶν ἰδιαζόντων αὐ-

[1] ***Θεόγνιδος*** στ. 535. Πρβλ. «Τὰ δ' ὀρθὰ (σώματα)... χρήσιμα πρὸς πολιτικὸν βίον» ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 7, 29.

τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν χαρισμάτων, συνέζησαν μετ' ἀλλήλων αἰῶνας ὅλους ὡς ἔθνος ἐνιαῖον μετὰ τὸν ἀπ' αὐτῶν χωρισμὸν τῶν Ἰταλῶν. Ἀλλ' ἡ συμβίωσις αὐτῶν αὕτη ὡς ὅλου ἀδιαιρέτου κεῖται πέραν πάσης ἱστορικῆς ἀναμνήσεως. Τὸν ἑλληνικὸν λαὸν γινώσκομεν, καθ' ἃ καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, διεσπασμένον, οὐδὲ γινώσκομεν τοὺς Ἕλληνας ὡς τοιούτους, ἀλλὰ μόνον Ἴωνας, Δωριεῖς, Αἰολεῖς. Ἐν ταῖς φυλαῖς ἐνοικεῖ ἡ ὅλη ὁρᾶσις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ· πᾶν ὅ τι μέγα διενηργήθη προέρχεται ἐκ τῶν φυλῶν, καὶ διαιρεῖται κατ' αὐτὰς εἰς δωρικὴν καὶ ἰωνικὴν τέχνην, δωρικὸν καὶ ἰωνικὸν βίον, δωρικὴν καὶ ἰωνικὴν πολιτείαν καὶ φιλοσοφίαν. Καὶ οὐδέποτε μὲν ἐν τῇ κεχωρισμένῃ ταύτῃ ὁράσει ἀποκρύπτεται ὁ καθ' ὅλου ἑλληνικὸς χαρακτήρ, εἰς δὲ τὰ κατ' ἰδίαν ὑπὸ τῶν φυλῶν ἐπιτηδευόμενα ἐπιτυποῦται κατὰ μικρὸν ἡ κοινὴ σφραγὶς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐδέησε νὰ ἐξαντληθῇ πρῶτον ὁ χωριστὸς βίος τῶν καθ' ἑκάστας φυλῶν, πρὶν ἢ κατισχύσῃ καθολικός τις ἑλληνικὸς τύπος ἐν τῇ γλώσσῃ, τοῖς γράμμασι καὶ τῇ τέχνῃ.

Ἡ δὲ γέννησις τῶν ῥιζικῶν τούτων διαφορῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ προϋποθέτει μεγάλας ἀνατροπὰς τῶν πρωτογόνων καταστάσεων, πολλὰς μεταναστάσεις καὶ μετακινήσεις. Ἀναγκαίως πρέπει νὰ ὑπῆρξαν πολὺ διάφοροι ἀλλήλων αἱ οἰκήσεις, ἐν αἷς τινὲς μὲν τῶν Ἑλλήνων μετεβλήθησαν εἰς Δωριεῖς, τινὲς δὲ εἰς Ἴωνας. Ἀλλὰ κατὰ πόσον θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ λάβωμεν ἔννοιάν τινα τῶν μεταναστάσεων τούτων τῶν λαῶν, αἵτινες προηγήθησαν πάσης ἑλληνικῆς ἱστορίας;

Παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οὐδεμία σώζεται παράδοσις περὶ μεταναστάσεως αὐτῶν εἰς τὴν χώραν ἣν ᾤκουν, καθ' ὃν τρόπον οἱ σανσκριτιστὶ λαλοῦντες Ἄριοι εἰσώρμησαν εἰς χώραν ἔχουσαν κατοίκους Τουρανίους, ἐν ᾗ διετηρήθησαν διὰ παντὸς τοῦ χρόνου αἱ περί τε τὰ ἤθη, τὴν ὄψιν καὶ τὴν γλῶσσαν διαφοραί. Ἀλλ' οὐδ' ἀνάμνησις οὐδεμία ἀπωτάτης τινὸς ἀρχαίας πατρίδος φέρεται ἐν

τοῖς λόγοις τῶν Ἑλλήνων, οὐδ' εἶχον γνῶσιν ξενοτρόπου τινὸς λαοῦ ὃν νὰ εἶχον εὕρει οἰκοῦντα πρὸ αὐτῶν τὴν χώραν καὶ νὰ εἶχον ἔπειτα ἐκδιώξει ἢ ὑποτάξει. Καὶ αὐταὶ αἱ φιλαπόδημοι φυλαὶ τῶν Ἑλλήνων δὲν ἠδύναντο νὰ φαντασθῶσιν ἑαυτὰς ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς οἱ Ἕλληνες οἱονεὶ συμπεφυκότας διὰ τῶν αἰώνων μετὰ τοῦ ἰδίου ἐδάφους, ἡ δὲ περὶ αὐτοχθονίας ἀντίληψις εὑρίσκεται παρ' αὐτοῖς διατετυπωμένη εἰς τὰς ποικιλωτάτας τῶν παραδόσεων.

Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα οἱ Ἕλληνες δὲν ἐφαντάζοντο ἑαυτοὺς ὡς τοὺς πρώτους οἰκήτορας τῆς χώρας· ἀπανταχοῦ δ' ἐπίστευον ὅτι προϋπῆρξαν αὐτῶν ἄλλοι, ὑλοτομήσαντες χάριν αὐτῶν τὰ ὑλομανοῦντα δάση, ἀποξηράναντες τὰ ἕλη, ἐπιπεδώσαντες τοὺς βράχους. Πρὸς ἐκείνους δὲ τοὺς προδρόμους αὐτῶν ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς συνδεδεμένους διὰ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἠθῶν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ξένους οὕτως, ὥστε δὲν συνηρίθμουν αὐτοὺς εἰς τοὺς στενοὺς αὐτῶν συγγενεῖς, ἀλλ' ὠνόμαζον διὰ ξένων ἐθνικῶν ἐκλιπόντων ἤδη, ἰδίως δὲ διὰ τοῦ τῶν Πελασγῶν.

Ὅσα δ' ἔλεγον οἱ Ἕλληνες περὶ τῶν Προελλήνων ἢ Πελασγῶν ἦσαν κατ' οὐσίαν πενιχρὰ καὶ ἀντιφατικά. Ὁτὲ μὲν δῆλα δὴ θεωροῦνται οἱ Πελασγοὶ αὐτόχθονες γεννήτορες τῶν συμπάντων κατοίκων τῆς χώρας, ὁτὲ δὲ πολυπλάνητοι, ἔξωθεν ἐποικήσαντες μετανάσται. Δὲν ἦσαν δέ τις λαὸς μυθώδης, γίγαντες σκαιοί, οἷοι περίπου παριστάνονται ἐν τῇ δημώδει παραδόσει τῶν νέων Ἑλλήνων οἱ πρόγονοι αὐτῶν ὡς γίγαντες κολοσσιαῖοι. Οὐδ' ὑπάρχει χάσμα χωρίζον ἀλλήλων τοὺς ἀρχαιοτέρους καὶ τοὺς νεωτέρους κατοίκους δίκην δύο διαφόρων ἀνθρωπίνων φυλῶν, καθότι δὲν ὑπάρχουσιν ἴδιοι πελασγικοὶ μῦθοι, ἴδιοι πελασγικοὶ θεοί, οὓς νὰ δύναταί τις νὰντιδιαστείλῃ τῶν ἑλληνικῶν. Μὴ δὲν προσεύχεται ὁ πρῶτος γνήσιος Ἕλλην ὃν γινώσκομεν, ὁ ὁμηρικὸς Ἀχιλλεύς, εἰς τὸν πελασγικὸν Δία[1], καὶ μὴ ἡ Δωδώνη,

[1] «Ζεῦ ἄνα Δωδωναῖε, Πελασγικέ.» *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Π 233 καὶ «φηγόν τε, Πελασγῶν ἔδρανον». *Ἡσίοδος* παρὰ *Στράβωνι* VII σ. 327.

ἥτις ἐθεωρεῖτο καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους ἡ ἀρχαιοτάτη ἕδρα τῶν Πελασγῶν, δὲν ἦτο ἅμα καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη ἐν Εὐρώπῃ Ἑλλάς; Οἱ Πελασγοὶ ὡς λαὸς γεωργικὸς καὶ μονίμους ἔχων ἕδρας καθηγίασαν πρῶτοι τὴν χώραν[1], καὶ ἐξέλεξαν τὰς ἱερὰς ἀκρωρείας, ἐφ' ὧν καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους προσεφωνεῖτο ὁ θεὸς ὁ ἄναξ τοῦ οὐρανοῦ ἄνευ εἰκόνος καὶ ναοῦ.

Καὶ ὁ Θουκυδίδης δ' αὐτὸς, ἐν ᾧ ἐκδηλοῦται μετὰ τῆς μεγίστης εὐκρινείας ἡ ἱστορικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων, θεωρεῖ φανερῶς τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων, Πελασγούς τε καὶ Ἕλληνας, ἓν ἔθνος, καὶ διὰ τοῦτο ἐξαίρει διαφερόντως ὥς τι ἄξιον σημειώσεως τὸ γεγονὸς, ὅτι πρὸ τῶν Τρωικῶν οὐδὲν φαίνεται πρότερον κοινῇ ἐργασαμένη ἡ Ἑλλὰς, οὐδ' εἶχεν ἀκόμη σύμπασα τοῦτο τὸ ὄνομα. Οὐδὲν βεβαίως τὸ γεγονὸς τοῦτο θὰ εἶχε τὸ παράδοξον ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ Ἑλλὰς ἤθελε κατοικηθῇ ὑπὸ λαῶν ὅλως διαφόρων διαδεχομένων ἀλλήλους. Τοὐλάχιστον δὲ, ἂν τοῦτο συνέβαινεν, ἡ διαφορὰ αὕτη τῶν εἰς τὴν χώραν εἰσελασάντων λαῶν ἔπρεπε νὰ μνημονευθῇ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ὡς ὁ κύριος λόγος τῆς βραδείας ἐκείνης ὑπὸ ἓν κοινὸν ὄνομα ἑνώσεως, ἐν ᾧ ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς οὐδένα γινώσκει ἄλλον λόγον πλὴν τῆς βραδέως κατορθωθείσης πρὸς κοινὰς ἐπιχειρήσεις συνενώσεως τῶν διαφόρων ἐθνῶν τῶν μετὰ καὶ τοῦ πελασγικοῦ οἰκούντων τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλως δ' ᾤκουν μὲν καὶ κατὰ τοῦ Θουκυδίδου τὴν γνώμην ἐν διαφόροις ἑλληνικαῖς χώραις καὶ ἰδίως ἐν Ἀττικῇ δι' ὅλων τῶν αἰώνων γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ἐκείνων Πε-

[1] Ὁ μὲν ***Στράβων*** ἔνθ' ἀν. καὶ ὁ ***Ἡρόδοτος*** (VIII, 44) θεωροῦσι τοὺς Πελασγοὺς τοὺς ἀρχαιοτάτους κατοίκους συμπάσης τῆς Ἑλλάδος, λαὸν οὐδέποτ' ἐκχωρήσαντα καὶ μετακινηθέντα ἐκ τῶν ἑδρῶν αὐτοῦ (***Ἡροδότου*** I, 56), ἄλλοι δ' ἀπ' ἐναντίας χρησάμενον «τύχαις δυσπότμοις εἰς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δ' εἰς τὴν πολύπλανόν τε καὶ οὐδενὸς τόπου βέβαιον οἴκησιν» (***Διονυσίου Ἁλικαρνασέως*** I, 17). Ἡ ἀντίθεσις αὕτη ἐξηγεῖται μόνον διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν πολυπλανήτων Πελασγῶν ὡς τῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν οἰκήσεων ἐξωσθέντων ὑπὸ νεωτέρων φύλων. Περὶ δὲ τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος Ἑλλήνων καὶ Πελασγῶν κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν ἴδε καὶ Deimling Die Leleger σ. 108.

λασγῶν, ἀλλ' ὅμως ἦσαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ὁμόφωνον πάντων μαρτυρίαν οὐ μόνον τελείως ὁμόφυλοι καὶ ἰσογενεῖς πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ οἱονεὶ ὑπογραμμός τις τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀλλὰ πῶς θὰ ἦτο τοῦτο καταληπτόν, ἂν φυλαὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπετέλουν ἔθνος ὅλως νέον κατακυριεῦσαν τῆς Ἑλλάδος; Καὶ ὁ Ἡρόδοτος δὲ θεωρεῖ τὸ ἑλληνικὸν ὡς κλάδον ἀποσχισθέντα σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ πελασγικοῦ[1].

Ἀλλὰ διὰ ταῦτα δὲν εἶνε ὅμως Πελασγοὶ καὶ Ἕλληνες οἱ αὐτοί, οὐδ' ἁπλῶς ὀνόματα διάφορα δι' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. Τοιαύτη ἀντίληψις εἶνε ἀδύνατος, ἐπειδὴ εἶνε κατάδηλον, ὅτι ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐκπηγάζουσι ῥεύματα νέας ζωῆς. Καὶ οἱ μὲν πελασγικοὶ χρόνοι ἐπισκοτίζονται, ἀποκρυπτόμενοι ἐν ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι ὥς τι σύνολον συγκεχυμένον καὶ ἀσαφές, τὴν δὲ ὥθησιν καὶ τὴν κίνησιν παρέχουσιν ὁ Ἕλλην καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ σὺν τῇ ἐλεύσει αὐτῶν ἄρχεται ἡ ἱστορία. Ὑπὸ τὸν Ἕλληνα λοιπὸν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ὡς γενάρχας πρέπει νὰ ὑπονοήσωμεν κρυπτομένας φυλάς, αἵτινες, πεπροικισμέναι ὑπὸ ἰδίας εὐφυίας, ἐμψυχούμεναι ὑπὸ ἰδίας δραστηριότητος, ἀπεκρίθησαν ἀπὸ τοῦ πλήθους μεγάλου λαοῦ καὶ διεδόθησαν ἐν αὐτῷ διὰ πολεμικῆς δεξιότητος. Καὶ οὗτοι μὲν αὐξάνονται, οἱ δὲ λοιποὶ ἐκλείπουσιν, οὕτω δὲ τὸ νέον ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀποβαίνει τὸ ἐπικρατοῦν. Πρὸς σαφεστέραν δὲ διάγνωσιν τοῦ σπουδαίου τούτου γεγονότος πάντως προαπαιτεῖται ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν διευκρίνησις τῶν ὁρμητηρίων καὶ τοῦ τρόπου τῆς μετοικίας τῶν ἑλληνικῶν τούτων φυλῶν.

Καὶ περὶ μὲν τῶν Δωριέων ἦτο γνωστὸν ὁπόθεν ἦλθον. Καὶ δὴ προήλασαν ἐκ τῶν θεσσαλικῶν ὀρέων πρὸς νότον διανοίγοντες ὁδὸν ἀπὸ χώρας εἰς χώραν.

Ἀλλὰ περὶ τῶν Ἰώνων οὐδεμία ὑπῆρχε παράδοσις. Ἆρα ἡ

[1] Ἡ κυριωτάτη τῶν μαρτυριῶν εἶνε ἡ τοῦ ***Ἡροδότου*** (I, 58)· «τὸ Ἑλληνικὸν . . . ἀποσχισθὲν ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ». Πρβλ. καὶ I, 60· «ἀπεκρίθη ἐκ παλαιτέρου τοῦ βαρβάρου ἔθνεος τὸ Ἑλληνικὸν ἐὸν καὶ δεξιώτερον.»

διάδοσις αὐτῶν καὶ ἐγκατοίκησις ἐν τῇ χώρᾳ ἀνέρχεται εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους. Καὶ αἱ μὲν ἕδραι ἐν αἷς εὑρίσκομεν αὐτοὺς τὸ πρῶτον εἶνε νῆσοι καὶ παραλίαι, αἱ δὲ μεταναστάσεις αὐτῶν, καθ' ὅσον γινώσκομεν αὐτάς, εἶνε μεταναστάσεις διὰ θαλάσσης καὶ ὁ βίος αὐτῶν βίος λαοῦ ναυτίλων θαλασσοχαρῶν· μόνον δ' ἡ θάλασσα εἶνε ἡ συνδέουσα τὰς ἀλλήλων ἀπῳκισμένας αὐτῶν ἐγκατοικήσεις. Ἀλλὰ πρὶν φθάσωσιν εἰς τοιαύτην σποραδικὴν διάδοσιν, πάντως πρέπει νὰ κατῴκησαν πλησίον ἀλλήλων ἐν κοινῇ τινι καὶ συνεχεῖ πατρίδι, ἐν ᾗ διεμόρφωσαν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καὶ τὰ ἤθη καὶ τὸν ὅλον ἰδιάζοντα βίον καὶ προσαπέκτησαν τὰ μέσα τοιαύτης εὐρείας ἐπεκτάσεως. Ἀλλὰ συνεχὴς ἰωνικὴ χώρα εὑρίσκεται μόνον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Καὶ θεωρεῖται μὲν ἡ ἀσιατικὴ αὕτη Ἰωνία κατὰ τὴν συνήθη παράδοσιν ἀττικὴ ἀποικιακὴ χώρα, ἐξιωνισθεῖσα κατὰ μικρὸν τὸ πρῶτον μετὰ τὸν τρωικὸν πόλεμον. Ἀλλ' αἱ μεταξὺ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης νῆσοι εἶνε ἤδη ἐν τοῖς προομηρικοῖς χρόνοις ἕδρα ἰωνικῶν λατρειῶν καὶ τελείως ἀνεπτυγμένου ἰωνικοῦ βίου, ἐν ᾧ ἡ Ἀττικὴ, ἐξ ἧς ἐλέγετο ἐκπηγάσας ὁ ἐξιωνισμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔγεινεν ἰωνικὴ κατόπιν μεταναστάσεων ἐξ ἀνατολῶν, καὶ δὴ πρῶτον ἐκ τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς παραλίας.

Ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μένει τελείως ἀκατανόητος, ἂν περιορίσωμεν τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν εἰς μόνην τὴν εὐρωπαϊκὴν πλευράν, ἂν θελήσωμεν νἀρνηθῶμεν, ὅτι ἡ ἀμοιβαία ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν δύο ἀκτῶν ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν οὐσίαν τῆς ἀρχαιοτέρας ἱστορίας τοῦ λαοῦ, καὶ ἂν δὲν συνίδωμεν, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπικοινωνία δὲν ὑπῆρξεν ἐπιμιξία Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, ἀλλ' ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων ᾤκησαν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἠπείρων φυλαὶ συγγενεῖς. Ἰωνικὸς πολιτισμὸς ἐνδημεῖ ἔκπαλαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἱ δὲ Ἴωνες εἶνε οἱ ἀνατολικοὶ πρόσκοποι τῶν Ἑλλήνων, καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς σκαιοὺς Δωριεῖς ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν οἱ μεσάζοντες μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας. Διὰ ταῦτα δὲ καταλήγομεν ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν γνώμην, ἥτις ἐν τῇ

προόδῳ τῆς ἱστορίας θὰ διαλευκανθῇ ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων, ὅτι ἡ παραλία τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας μετὰ καὶ τῶν παρακειμένων νήσων ὑπῆρξεν ἡ ἀρχικὴ ἕδρα τῶν φυλῶν ἐκείνων, εἰς ἃς ἀνήκουσιν οἱ Ἴωνες[1].

[1] Τὴν ἐμὴν γνώμην περὶ τῆς πρώτης κοιτίδος τῶν Ἰώνων ἐξέθηκα ἐν τῇ συγγραφῇ μου Die Ionier vor der ionischen Wanderung, ἐκδοθείσῃ τῷ 1855. Κατὰ διαφόρων δ' ἀντιρρήσεων ἐπειράθην νὰ ὑπερασπίσω αὐτὴν ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen. 1855 σ. 1152 κ. ἑ. καὶ 1859 σ. 2021. Ἀνέπτυξα δ' αὐτὴν περαιτέρω ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἐπ' εὐκαιρίᾳ βιβλιοκρισίας τῆς συγγραφῆς τοῦ Dondorff Ionier auf Euböa. ἣν ἐδημοσίευσα ἐν τοῖς Jahrbücher für classische Philologie. 1861 σ. 449 κ. ἑ. Ἡ γνώμη μου δὲ αὕτη δὲν εἶνε νέα, ἐπειδή, καθ' ἃ μοι παρετήρησε πρὸς ἐκπλῆξίν μου ὁ φίλος Ἰάκωβος Bernays, ἤδη ὑπεδήλωσε ταύτην διὰ βραχέων μὲν, ἀλλὰ σαφῶς ὁ Casaubon (ἐν τῇ Diatribe in Dionem Chrysostomum ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ συγγραφέως τούτου ὑπὸ Reiske Τόμ. Β' σ. 465), λέγων· Ex his discimus etiam ante illas Ionum, Aeolorum et Dorum colonias, quae celebrantur ab historicis, consedisse Graecos in Asia et quidem jam inde a Troicis temporibus. Nos vero alibi demonstrabimus, ignaros suae originis Graecos fuisse, cum Iones asiaticos ex Europaeis scripserunt esse propagatos; nam contra Graecorum omnium antiquissimi fuerunt asiatici Iones, quippe soboles Javanis. Καὶ ὁ μὲν Casaubon δὲν παρέσχε τὴν ἐπηγγελμένην ἀπόδειξιν τῆς γνώμης ταύτης, ὅσον γ' ἐμοὶ γνωστόν· ἀλλὰ μετὰ διακόσια ἔτη ἐφθασαν εἰς ταὐτὰ συμπεράσματα ὁ Niebuhr καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Buttmann. Μετὰ δὲ τὴν παρ' ἐμοῦ ἀνάληψιν αὐτῆς ἔγεινε δεκτὴ ὁσημέραι μᾶλλον ὑπὸ πολλῶν λογίων, εἰ καὶ, ὡς εἶνε φυσικὸν τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοιούτων προβλημάτων, μετὰ ποικίλων τροπολογιῶν, ὧν τινας θὰ πραγματευθῶμεν ἀμέσως κατωτέρω. Καὶ ὃὴ Ἴωνας πρὸ τῆς κτίσεως τῶν ἀποικιῶν ἀποδέχεται ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁ Welcker Griechische Götterlehre Τόμ. Α' σ. 23, ὁ Jansen Bedingtheit des Verkehrs ἐν τῷ προγράμματι τοῦ γυμνασίου Κιέλου τοῦ 1861, ὁ Λαυρέντιος Dieffenbach Origines Europeae σ. 78, ὁ Löbell Weltgeschichte in Umrissen Τόμ. Α' σ. 517 ὁ Ewald ἐν ταῖς Göttinger Nachrichten. 1857 σ. 160, ὁ Chwolson Über die Überreste der altbabylonischen Litteratur 1859 σ. 85, ὁ Μάρκος Niebuhr Assur und Babel σ. 435, ὁ Bunsen, ὁ Lepsius καὶ ἄλλοι, ἐν οἷς τελευταῖος ὁ Holm Griechische Geschichte. 1886 Τόμ. Α σ. 90. Ἀλλὰ καὶ ὁ Schömann Griechische Alterthümer ἐκδ. γ'. Τόμ. Α' σ. 11 καὶ 580 συμφωνεῖ περὶ τὰ καίρια, ἀποδεχόμενος τοὺς Ἴωνας οἰκοῦντας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων ἢ τοὐλάχιστον μικρὸν πρὸ τοῦ Νηλέως καὶ τοῦ Ἀνδρόκλου. Ὁμοίως δ' ὁ Vischer Erinnerungen und Eindrücke aus Griechenland σ. 301, ὁ Stark Mythologische Parallelen ἐν τοῖς Berichte der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. 1856 σ. 67 καὶ 118, ὁ Classen, ὁ Bursian Αἱ δὲ ἀντιρρήσεις τοῦ Deimling, ἄλλως ἀποδεχομένου τὴν θεμελιώδη μου ἀντίληψιν περὶ τῶν ἀρχῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀναφέρονται εἰς διαφόρους ἔτι ἀνερμηνεύτους λεπτομερείας, καὶ δὲν δύνανται νὰ κλονήσωσι τὰς οὐσιώδεις βάσεις τῆς γνώμης μου μηδὲ νὰ ἑρμηνεύσωσιν ἐπαρκῶς τὰ γεγονότα εἰς ἃ ἀναφέρομαι. Πράγματι εἶνε ἀδύνατον νὰ θεωρήσωμεν τοὺς Ἴωνας, καθ' ἃ φρονεῖ ὁ Deimling, φῦλα ἠπειρωτικὰ «ἐξωσθέντα εἰς τὴν θάλασσαν» Πῶς θὰ ἠδυνά-

Διὸ ἀρκείτω ἐνταῦθα ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἀντίρρησιν, ὅτι ἡ παραδοχὴ γνώμης τοιαύτης ἀντίκειται εἰς τὴν παράδοσιν. Ἀλλ' ἡ ἀντίρρησις αὕτη εἶνε ἀβάσιμος, ἐπειδὴ οὐδεμία ὑπάρχει ἀντίθετος παράδοσις καὶ ἐπειδὴ καθ' ὅλου περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης διασπορᾶς τῶν Ἰώνων οὐδὲν ἀγγέλλεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἡ δὲ σιωπὴ αὕτη ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς μεταναστάσεως λαῶν θαλασσοπορούντων. Αἱ τοιαῦται μετοικεσίαι γίνονται κατὰ μικρὰς ὁμάδας, εἰσοικιζομένας μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐν μέσῳ τῶν ἰθαγενῶν, μεθ' ὧν συνδέονται, μεθιστάμεναι εἰς τὸν ἐπιχώριον λαόν. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχονται μὲν συνενώσεις πάροχοι πλείστων ὅσων ἀγαθῶν, ἅτινα δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν ἀκριβέστατα ἐν ταῖς χώραις ἑκάσταις, ἀλλὰ δὲν ἐκρήγνυνται αἰφνίδιοι ἀνατροπαὶ τοῦ καθεστῶτος, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει εἰς μεταναστάσεις ἠπειρωτικάς, καὶ διὰ ταῦτα ὑπῆρξε δυνατὴ ἡ ἀπόσβεσις πάσης ἀναμνήσεως τῶν ἀνθρώπων περὶ τοιούτων διὰ θαλάσσης ἐπελθουσῶν ἐποικήσεων. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον καὶ ἐθεώρησεν ἡ παράδοσις τοὺς Ἴωνας ἀρχαίους οἰκήτορας τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀκτῶν, ἀντιτάξασ' αὐτοὺς ὡς αὐτόχθονας καὶ ἐξ ὑπαρχῆς ἑδραίους πρὸς τοὺς μετανάστας Δωριεῖς, ἅτε περὶ μὲν τῆς δωρικῆς καθόδου σωζομένου λόγου, οὐδενὸς δὲ περὶ τῆς τῶν ἰωνικῶν γενῶν κατὰ καιροὺς μεταναστάσεως. Ἐντεῦθεν δ' ἠδυνήθησαν οἱ Ἴωνες ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης βαθμιαίας αὐτῶν συγχωνεύσεως μετὰ τῶν Πελασγῶν νὰ θεωρηθῶσι καὶ αὐτοὶ

μεθα, ἀποδεχόμενοι τοιαύτην γνώμην, νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἰάδος ὡς κοινῆς διαλέκτου τῶν παραθαλασσίων Ἑλλήνων καὶ πῶς θὰ ἠδύναντο νὰ ἐμφανισθῶσι κατὰ τἀνατολικὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς προδηλότατα ὡς ἐπήλυδες ἔξωθεν μεταναστεύσαντες; Ὀφείλει ἄρα νὰ ζητηθῇ πατρῴα τις κοιτὶς τῆς ἰωνικῆς φυλῆς. Ἀλλ' αὕτη δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπῆρξεν ἐν τῇ μεσογαίᾳ καὶ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ταῦτα δ' ἀρκοῦσι πρὸς τὸν κατὰ προσέγγισιν καθορισμὸν τῆς θέσεως τῆς πρωτογόνου Ἰωνίας. Ὁ δὲ Gilbert (Die altattische Komenverfassung σ. 214) φαντάζεται τοὺς Ἴωνας ὡς τοὺς αὐτόχθονας οἰκήτορας τῶν παραλίων συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν λαὸς ἔχων τοιαύτας ἐκκεντρικὰς καὶ περιφερικὰς οἰκήσεις νἀναπτύξῃ ἴδια ἤθη, ἰδίαν γλῶσσαν καὶ ἰδίαν θρησκείαν, πῶς δὲ δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ἄνω τῆς παραλίας φυλετικὰ ὅρια καὶ ποῦ ἔκειτο τὸ ὅριον πρὸς τὴν θάλασσαν;

Πελασγοί, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ παρατηρουμένη ἰδιάζουσα πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν Ἑλλήνων προῆλθε κυριώτατα ἐκ τῆς ἰωνικῆς φυλῆς.

Δεύτερον δ' οἱ Ἕλληνες ἦσαν λαὸς οὕτως ἀγέρωχος, ὥστε τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν χώραν ἐθεώρουν ὀμφαλὸν τῆς γῆς καὶ τὸ ὁρμητήριον τῆς σπουδαιοτάτης ἐπιμιξίας τῶν λαῶν. Ἀφ' οὗ λοιπὸν χρόνου οἱ βάρβαροι εἶχον προχωρήσει μέχρι τῶν κρασπέδων τοῦ Αἰγαίου πελάγους συνείθισαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηνῶν νὰ θεωρῶσι τὴν τότ' ἐλευθέραν Ἑλλάδα τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Αἱ δὲ Ἀθῆναι αὐταὶ ἐθεωροῦντο ἡ μητρόπολις ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δὲ ταύτην πᾶσαι αἱ ἀντίθετοι παραδόσεις ὑπεχώρησαν ὀσημέραι μᾶλλον καὶ διελύθησαν μετὰ θαρραλέας αὐταρεσκείας. Οὕτω περὶ τῶν Καρῶν αὐτῶν διισχυρίζοντο οἱ Ἕλληνες, ὅτι ἐξώσθησαν ἐξ Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι κατὰ τὴν ἰδίαν πιστευτὴν γνώμην εἶχον πατρίδα τὴν Ἀσίαν. Ὁμοίως δ' ἐλέγοντο οἱ Λύκιοι ἐλθόντες εἰς τὴν Λυκίαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Καὶ καθ' ὅλου δὲ ἡ σχέσις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀνετρέπετο αὐτόχρημα, ἡ δὲ διασωθεῖσα συνείδησις περὶ τῆς ἀρχῆθεν συγγενείας τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν Φρυγῶν καὶ Ἀρμενίων διετυποῦτο ὡς εἰ οἱ μὲν Φρύγες μετενάστευσαν ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, οἱ δὲ Ἀρμένιοι ἔπειτα κατήγοντο ἐκ τῶν Φρυγῶν[1]. Ἀλλὰ διὰ τῆς μονομεροῦς ταύτης ἑλληνικῆς ἀντιλήψεως τῆς πρὸς ἀλλήλους σχέσεως τῶν λαῶν διαφαίνεται ἡ ἀλήθεια, καὶ οἱ Φρύγες θεωροῦνται ὁ μέγιστος καὶ ἀρχαιότατος πάντων τῶν

[1] Περὶ τῆς ἀναστροφῆς τῶν ὅρων τῆς καταγωγῆς ἴδε Abel Makedonien σ. 42. Τοὺς Ἀρμενίους λέγει καταγομένους ἐκ Φρυγίας ἀντὶ τοῦ ἀνάπαλιν ***Στέφανος ὁ Βυζάντιος*** ἐν λ. Ἀρμενία. — Κᾶρες ἐκ τῶν νήσων εἰς τὴν Ἀσίαν. ***Ἡροδότου*** I 171. Πρβλ. Höck Kreta Τόμ. Β' σ. 290. Thrämer Pergamos. Ἐν Λειψίᾳ 1880. σ. 356. — Πελασγοὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἰς Λέσβον. ***Ἡσιόδου*** ἀπόσπ. 136 ἐκδ. Göttling. — Φρύγες ἐξ Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν. ***Στράβωνος*** XIV σ. 680. Πρβλ. Deimling Die Leleger σ. 76 κ. ἑ. Curtius Ionier σ. 52 σημ. 55. Οὕτως ἐλέγετο ὁ Ἀπόλλων ἐλθὼν ἐξ Ἀδῆρων εἰς τὴν Τέω, ἐν ᾧ τὰ Ἄδηρα ἦσαν ἀποικία τῶν Τηίων. Ἴδε K. F. Hermann Gesammelte Abhandlungen σ. 98.

εἰς τὴν Δύσιν γνωστῶν λαῶν, ὁ ἐν ταῖς ἀσιατικαῖς αὐτοῦ ἕδραις ἀνέκαθεν οἰκῶν ἰθαγενὴς λαός[1].

Ἐξάγοντες δ' ἐκ τῶν ἀντιμαχομένων τούτων γνωμῶν τὸν πυρῆνα τῆς ἀληθείας, προσπαθήσωμεν οἱονεὶ νὰ τάξωμεν τὸν ἑλληνικὸν λαὸν εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἀρίων λαῶν καὶ κατανοήσωμεν τὰς ἀρχαιοτάτας μεταναστάσεις αὐτοῦ κατὰ τοιόνδε τινὰ τρόπον.

Ἀρχαῖαι παραδόσεις καὶ νέαι ἔρευναι ὁμοφώνως ἄγουσιν εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν Φρυγῶν ὡς τοῦ σπουδαιοτάτου συνδέσμου μεταξὺ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης.

Ὁ λαὸς τῶν Φρυγῶν εἶνε οὕτως εἰπεῖν ὁ ἁρμὸς, δι' οὗ συνδέονται δυσμικοὶ Ἄριοι πρὸς τοὺς καθ' αὑτὸ Ἀσιάτας. Καὶ πρὸς μὲν τὴν Ἀσίαν εἶνε οἱ Φρύγες συγγενεῖς τῶν Ἀρμενίων, ὧν ἡ ὑψηλὴ ὀρεινὴ χώρα καταβαίνει πρὸς τὸν Πόντον καὶ τὸν Ἅλυν· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀποτελοῦσι νέαν ἀρχὴν καὶ θεωροῦνται οἱ πρωτογενεῖς πάντων τῶν πρὸς δυσμὰς ἐστραμμένων λαῶν. Ἡ φρυγικὴ γλῶσσα ἀποδεικνύεται συγγενεστάτη πρὸς τὴν ἑλληνικήν. Φρυγικαὶ λατρεῖαι, φρυγικαὶ τέχναι ἐπεχωρίασαν ἀνέκαθεν ἐν Ἑλλάδι καθ' ὃν τρόπον μόνον φυλαὶ συγγενεῖς δύνανται νὰ ποδεχθῶσι τοιαῦτα δάνεια. Ἡ εὐρεῖα λοιπὸν ἐκείνη ὀρεινὴ χώρα ἡ διαρρεομένη ἐν μὲν τοῖς βορείοις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Σαγγαρίου, ἐν δὲ τοῖς νοτίοις ὑπὸ τοῦ Μαιάνδρου, οὖσα δὲ περιώνυμος καθ' ὅλους τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἕνεκα τῶν πλουσίων αὐτῆς ἀγρῶν καὶ τῶν ἐξαιρέτων νομῶν καὶ ἱκανῶς μὲν θερμὴ διὰ τὴν προκοπὴν τῶν ἀμπέλων, ὑγιεινὴ δὲ καὶ πρόσφορος εἰς διατροφὴν ἰσχυρῶν λαῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ κοιτὶς τῆς μεγάλης φρυγικῆς καὶ ἑλληνικῆς οἰκογενείας λαῶν. Ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἀναγκαίως ἐπῆλθον αἱ σπουδαιόταται

[1] Περὶ τῶν Φρυγῶν ὡς τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν λαῶν ἴδε ***Ἡρόδοτον*** II, 2. Ὁ Ewald (ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen. 1868 σ. 18) θεωρεῖ τὴν ἀρμενικὴν ἐπέχουσαν τὸ μέσον μεταξὺ τῆς περσικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς. Περὶ φρυγικῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων ἴδε Mittheilungen des Deutschen Institutes in Athen Τόμ. VIII σ. 73.

ἀποσχίσεις λαῶν· ἐνταῦθα δὲ πιθανῶς ᾠκησαν μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν Ἰταλῶν οἱ Ἕλληνες τὸ μὲν πρῶτον ὡς κλάδος τοῦ φρυγικοῦ ἔθνους, εἶτα δὲ ὡς ἴδιος λαός.

Ὑπέρμετρος πλεονασμὸς κατοίκων ἤγαγεν εἰς περαιτέραν ἐπέκτασιν αὐτῶν, καὶ ἀνὰ διάφορα ῥεύματα μετεκινήθησαν οἱ λαοὶ δυσμικῶς πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ πέραν τῆς θαλάσσης.

Δυνάμεθα δὲ νὰ ἐννοήσωμεν ἐκ τῆς γλώσσης, ὅτι οὐδεὶς κλάδος τῆς ἀρίας ὁμοφυλίας ἐγνώρισε τὴν θάλασσαν καὶ διετέθη φιλίως πρὸς αὐτὴν ἐνωρίτερον τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἡ πρώτη ἐπέκτασις αὐτῶν πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἤπειρον συνέβη ἀναμφιβόλως ἐκεῖ, ἔνθα ἡ φύσις κατέστησεν εὐχερεστάτην τὴν διάβασιν ἀπὸ τῆς ἑτέρας τῶν ἠπείρων εἰς τὴν ἄλλην, ἤτοι κατὰ τὰς συμπλησιαζούσας ἀκτὰς τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος[1]. Ἐνταῦθα ἠδύναντο καὶ ἄνευ γνώσεως τῆς ναυτιλίας νὰ διαπεραιωθῶσι λαοὶ ὅλοι, μένοντες καὶ μετὰ τὴν διαβίβασιν αὐτῶν εἰς ταὐτὰ πλάτη καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ κλίμα. Ἐνταῦθα δὲ καὶ εὑρίσκομεν ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἀκτὰς ὅμοια ὀνόματα λαῶν καὶ χωρῶν οὕτως, ὥστε καθίσταται ἀδύνατον νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ τῶν Θρᾳκῶν, τῶν Βιθυνῶν, τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Φρυγῶν ἐντεῦθεν κἀκεῖθεν τῆς θαλάσσης ὡρισμένα ὅρια τῆς ἐθνότητος καὶ τῶν οἰκήσεων. Ἄλλως δὲ τῶν τοιούτων ἑλλησποντίων μεταναστάσεων λαῶν διεσώθησαν καὶ ὡρισμέναι ἀναμνήσεις παρὰ τοῖς Ἕλλησιν[2].

Πρέπει δὲ νὰ διακρίνωμεν ἐν ταῖς τοιαύταις ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην μετοικεσίαις δύο περιόδους. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἀρχαιοτέραν μετενάστευσαν ἐκεῖνοι οἱ λαοί, οἵτινες ἐθεωροῦντο πρόδρομοι τῶν Ἑλλήνων ἢ πελασγικοί. Οἱ λαοὶ δ' ἐκεῖνοι κατέλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὰς παραλίας τῆς Προποντίδος καὶ πέραν αὐτῆς πᾶσαν χώραν ἀπὸ τῆς Θρᾴκης μέχρι τοῦ

[1] Περὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ὡς γεφύρας τῶν λαῶν λέγει ὁ ***Πολύβιος*** XVI, 29· «πύλης ἔχει διάθεσιν διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπιμιξίαν».

[2] Στρατείας τῶν Φρυγῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ὑπὸ τὸν Μίδαν ἀναφέρει ὁ ***Ἀθήναιος*** XV σ. 683.

Ταινάρου, ἄνευ φανερᾶς διαφορᾶς αὐτῶν ἢ ὑποδιαιρέσεως. Αὕτη δὲ ἦτο ἡ ἀρχαιοτάτη γενεὰ τῶν αὐτοχθόνων ἣν ἐγίνωσκον οἱ ἀρχαῖοι, οἱ γενάρχαι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· οὗτοι εἶνε οἱ υἱοὶ τῆς «μελαίνης γαίας», ὡς ὠνόμαζον οἱ ποιηταὶ τὸν προσέληνον βασιλέα τῆς Ἀρκαδίας Πελασγὸν καὶ τὸ γένος αὐτοῦ[1], οἵτινες, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἐπῆλθε περὶ αὐτοὺς πολιτικὴ μεταβολή, ἐξηκολούθουν ζῶντες ὁμοιομόρφως ἐν ἀφανείᾳ ἀπὸ τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας.

Εἰς δὲ τὴν κίνησιν ταύτην λαῶν ἐπηκολούθησαν φυλαί τινες, ἀποκριθεῖσαι ἀργότερον ἐκ τῶν κοινῶν οἰκήσεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἔχουσαι τὸν προορισμὸν νὰ ἐξεγείρωσι τὸν ἱστορικὸν βίον ἐντὸς τοῦ πλήθους τῶν λαῶν, οἵτινες εἶχον προηγηθῆ προοδοποιοῦντες τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἦσαν δ' οἱ νέοι οὗτοι μετανάσται ὀλιγαριθμότεροι μὲν τῶν πρώτων, ἀλλ' ἕνεκεν ὑπερτέρων φυσικῶν χαρισμάτων δεξιώτατοι πρὸς τὸ κρατεῖν τοῦ πλήθους καὶ ἱδρύειν πολιτικὰ κατασκευάσματα.

Ἐπορεύθησαν δ' αἱ κατόπιν μεταναστεύσασαι αὗται ἑλληνικαὶ φυλαὶ διαφόρους ὁδούς. Καί τινες μὲν αὐτῶν διεπεραιώθησαν διὰ τῆς πύλης τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν βορείαν ὀρεινὴν χώραν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀνέπτυξαν ἐν αὐτῇ ὡς γεωργοί, θηραταὶ καὶ ποιμένες ἰδιάζουσαν βίου κοινωνίαν· μεταξὺ δὲ τούτων ὑπῆρχον καὶ οἱ πρόγονοι τῆς φυλῆς ἐκείνης ἥτις ἐξεφάνη ἐκ τοῦ σκότους τοῦ ὀρεινοῦ ἐκείνου βίου ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Δωριέων.

Οἱ δὲ λοιποὶ κατέβησαν ἀπὸ τῶν φρυγικῶν ὀροπεδίων διὰ τῶν κοιλάδων εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ διεδόθησαν ἀνὰ τὰς νήσους· εἶνε δὲ οὗτοι οἱ γενάρχαι τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων, εἰς οὓς συνανῆκεν ἡ ἰωνικὴ φυλή.

Οὕτω δὲ ᾤκουν Ἕλληνες μεταξὺ πελασγικῶν ἀρχεγόνων λαῶν κατ' ἀμφότερα τὰ παράλια τῆς τ' Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας.

[1] Ἀντίθεον δὲ Πελασγὸν ἐν ὑψικόμοισιν ὄρεσσιν
γαῖα μέλαιν' ἀνέδωκεν, ἵνα θνητὸς γένος εἴη
εἶνε στίχοι τοῦ ποιητοῦ Ἀσίου παρὰ *Παυσανίᾳ* VIII, 1, 4.

Ὁ δὲ χωρισμὸς ἐκεῖνος τῶν οἰκήσεων συνετέλεσεν εἰς τὸν διχασμὸν ἐκεῖνον τῶν φυλῶν τὸν διήκοντα διὰ τῆς συμπάσης ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Δὲν ἤθελε δ' ἀποτελεσθῇ καθ' ὅλου κοινὴ ἱστορία ἑνιαίου λαοῦ, ἂν μὴ διέμενε ζωηρὸν τὸ αἴσθημα τῆς ὁμοφύλου καταγωγῆς ἔν τε τοῖς ἀνὰ τὴν Εὐρώπην καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν Ἀσίαν φύλοις καὶ μὴ συνεπλησίαζεν αὐτὰ πρὸς ἄλληλα ἐσωτερική τις ἕλξις συγγενείας. Διὰ δὲ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀσιατῶν καὶ Εὐρωπαίων Ἑλλήνων ἀμοιβαίας ζητήσεως καὶ εὑρέσεως ἀλλήλων ἄρχεται ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία.

Ὅπως δ' ἐπέλθῃ τοιαύτη ἕνωσις ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ παύσῃ οὖσα ἡ θάλασσα στοιχεῖον χωρισμοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις τῆς θαλασσοπλοΐας ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος δὲν προῆλθεν ἐκ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐξ ἄλλων λαῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀρχαὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας εἶνε ἀδιασπάστως συνδεδεμέναι πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀνατολῆς.

Β΄.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΙΣ ΧΡΟΝΟΙΣ

Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία εἶνε τῶν νεωτάτων τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Καὶ διεκρίθησαν μὲν οἱ Ἕλληνες ἐν πᾶσιν ὅτι μάλιστα ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν λαῶν, καὶ ἐν συνειδήσει τῆς τοιαύτης διαφορᾶς ἀντετάχθησαν πρὸς αὐτοὺς ἐρρωμένως. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ἥκιστα κατήρξαντο τοῦ βίου ἀπὸ νέας ἀρχῆς, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐπωφελήθησαν δαψιλῶς τὸν εἰς αὐτοὺς κληροδοτηθέντα ἀρχαιότερον ἀνθρώπινον πολιτισμόν.

Καὶ ἦσαν μὲν ἀληθῶς ἀπομεμακρυσμέναι καὶ δυσπρόσιτοι αἱ κύριαι ἕδραι τῶν ἀρχαίων πεπολιτισμένων λαῶν, ἥ τε Ἰνδικὴ καὶ ἡ Βακτριανή, ἡ Αἴγυπτος ὡς καὶ αἱ πρὸς ἄλλας θαλάσσας ἄγουσαι παραποτάμιοι χῶραι τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Βαβυλωνίας. Ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερπληρωθείσης κατοίκων Μεσοποταμίας εἶχον μετοικήσει ἐνωρὶς σημιτικὰ φῦλα πρὸς τὰς δυσμικῶς κειμένας παραλίας χώρας τῆς Μεσογείου, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ λαὸς τῆς ἐπαγγελίας. Ὅτε δ' ὁ λαὸς οὗτος ἔφθασε πλησίον τῆς δυτικῆς θαλάσσης, εὗρεν ἐκεῖ ἤδη ἐγκαθιδρυμένους ἄλλους λαοὺς ἐπ' ἴσης ἀνήκοντας εἰς τὸ γένος τοῦ Σὴμ καὶ κατὰ τοὺς παρ' αὐτοῖς λόγους ἐπ' ἴσης ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐφράτου καταγομένους. Ἦσαν δ' οὗτοι οἱ ἐκ τῆς χώρας Χαναὰν, ἧς τὸ ὄνομα ἐσήμαινε τὰ κοῖλα τῆς Συρίας, προερχόμενοι Χα-

ναναῖοι ἢ Φοίνικες, ὡς ἀκόμη σήμερον συνειθίζομεν νὰ καλῶμεν τὸν λαὸν ἐκεῖνον διὰ τοῦ ὀνόματος δι' οὗ ἐκάλουν αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες[1].

Οἱ Φοίνικες, ἐξωθούμενοι ὑπὸ τῶν κατόπιν μεταναστευσάντων λαῶν, ἔκτισαν τὰς πόλεις αὐτῶν Βύβλον, Σιδῶνα καὶ Τύρον κατὰ τὰς παραλίας ὑπωρείας τοῦ Λιβάνου, ἐπὶ στενῆς λωρίδος μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάσσης οὕτως, ὥστε, αὐξήσαντος τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων, μόνον διὰ θαλάσσης ἠδύναντο νὰ ἐπεκταθῶσι. Καὶ πρὸς μὲν βορρᾶν εἶχον τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν, ὧν αἱ εὔφοροι γαῖαι ἦσαν προσιτότεραι διὰ θαλάσσης ἢ κατὰ γῆν, πρὸς δὲ δυσμὰς τὰ ὄρη τῆς Κύπρου, ἅτινα εἶνε μὲν ὁρατὰ ἀπὸ τοῦ Λιβάνου, εἶνε δὲ προσιτὰ ἀσφαλῶς ἐν καλοκαιρίᾳ καὶ εἰς ἐλαφρὰν ἀκόμη λέμβον.

Ἦτο δὲ ἡ Κύπρος ὁ πρῶτος σταθμὸς ἀνὰ τὸν μέγαν ὠκεανόν, ὅστις, οὐδέπω πλευσθείς, ἡπλοῦτο πρὸ αὐτῶν μὲ τὰς ἀγνώστους αὐτοῦ ἀκτάς. Ὑπῆρξε λοιπὸν ἡ Κύπρος τὸ κατώφλιον τῆς Δύσεως, τὸ ὁρμητήριον τῆς ἀποκαλύψεως τῆς δυτικῆς ἠπείρου, δι' ἣν δὲν ἐχρειάζετό τις Κολόμβος, ἐπειδὴ ἀπὸ σταθμοῦ εἰς σταθμὸν ἦτο προδιαγεγραμμένη ἡ ὁδός, ἀπὸ μὲν Κύπρου κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου εἰς τὴν Ῥόδον, τὴν πύλην τοῦ Αἰγαίου, ἀπὸ δὲ τῆς Ῥόδου τοῦτο μὲν διὰ τῆς Κρήτης, τοῦτο δὲ διὰ τῶν νησιωτικῶν πορθμῶν πρὸς τὰς προτεταμένας χερσονήσους τῆς Ἑλλάδος.

Πρὸ τῶν Φοινίκων θαλασσοπόρων ἡπλοῦντο χῶραι, αἵτινες εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλαι τῶν εἰς αὐτοὺς γνωστῶν ἔκειντο παρὰ τὴν

[1] Τοῦ Φοίνικος Ἀγήνορος πατὴρ λέγεται ὁ Χνᾶς παρὰ Bekker Anecdota σ. 1181. Περὶ δὲ τῆς ἐκ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ὡς ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι τὴν νοτίαν ἀσιατικὴν θάλασσαν, προελεύσεως τῶν Φοινίκων ἴδε ***Ἡροδότου*** VII, 88· «ἐντεῦθεν ὑπερβάντες, τῆς Συρίης οἰκέουσι τὰ παρὰ θάλατταν». Τὴν αὐτὴν παράδοσιν ἀναγράφει καὶ ὁ ***Στράβων*** (I, σ. 42), μνημονεύων ῥητῶς τὸν περσικὸν κόλπον. Ἴδε καὶ ***Ἰουστῖνον*** XVIII, 3 καὶ ***Φῆστον*** σ. 358: Tyria maria Πρβλ. τοῦ A von Gutschmidt τὸ ἄρθρον Phenicia ἐν τῇ Encyclopaedia Britannica. Κατ' αὐτὸν τὴν γνησίαν παράδοσιν περὶ τῆς τῶν Φοινίκων προελεύσεως ἀντιπροσωπεύει ὁ Τρῶγος Πομπήιος παρὰ τῷ ***Ἰουστίνῳ*** ἔνθ' ἀν. Ταὐτὸ δὲ φρονεῖ καὶ ὁ Bunsen ἐν τῇ συγγραφῇ Aegypten.

θάλασσαν ἢ ἐν τῷ πελάγει· διὸ ἐκλήθησαν Ἐλισὰ ἤτοι παραθαλασσία χώρα[1]. Εὗρον δ' ἐν αὐταῖς γένος ἀνθρώπων, μεθ' οὗ ἄνευ δυσχερείας ἠδύναντο νὰ συνδέσωσι τὰς ποικιλωτάτας τῶν σχέσεων. Οὕτω δ' ἄρχεται ἡ ἐπιμιξία. Οἱ ναυτίλοι, οἵτινες εἶνε ἅμα καὶ ἔμποροι, πληροῦσι τὰ σκάφη αὐτῶν ἐμπολῆς ποικίλης. Τὰ δ' ἐμπορεύματα κομίζονται εἰς τὸν αἰγιαλὸν, ἐκτίθενται ὑπὸ σκηνὰς, καὶ περιστοιχίζονται ὑπὸ τῶν ἐκπεπληγμένων ἰθαγενῶν, οἵτινες προθύμως παρέχουσιν ἀντὶ τῆς δελεαστικῆς κτήσεως πᾶν ὅ τι ἔχουσι.

Περὶ δὲ τῆς τοιαύτης ἐπικοινωνίας διεσώζοντο ἔν τισι τῶν παραλίων ἀγορῶν διηγήσεις ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Καὶ δὴ ὁ Ἡρόδοτος ἄρχεται τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ συγγραφῆς διὰ ζωηρᾶς εἰκόνος ἐκ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς τοῦ Ἄργους, ἐν ᾗ βλέπομεν τοὺς ξένους θαλασσοπόρους προβαίνοντας εἰς ἔκθεσιν φοινικικῶν, ἀσσυριακῶν καὶ αἰγυπτιακῶν τεχνουργημάτων, εἰς ἣν προσρέουσι τὰ παραθαλάσσια πλήθη. Πέντε ἢ ἓξ ἡμέρας, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ἦσαν ἐκτεθειμένα τὰ φορτία· ἄρα ἦτο ἑβδομαδιαία ἀγορὰ, λήγουσα τὴν ἕκτην ἡμέραν κατὰ τὸ ἔθος τῶν σημιτικῶν λαῶν. Ὅ τι ἔμενεν ἀπώλητον ἐφέρετο πάλιν εἰς τὸ κοῖλον τοῦ πλοίου, τὸ ἄριστον δὲ κέρδος ἦτο, ἂν κατωρθοῦτο, ἡ εἰς αὐτὸ τὸ πλοῖον προσέλκυσις περιέργων τῆς χώρας κορασίδων, ὡς τοῦτο ἐλέγετο συμβὰν εἰς τὴν Ἰὼ, ἐπειδὴ τὸ πλοῖον ἦτο κρυφίως παρεσκευασμένον πρὸς ἀπόπλουν, ὅπως ἀπαγάγῃ τὰς κόρας ἐκείνας εἰς μεμακρυσμένας ἀγορὰς ἀνδραπόδων[2].

[1] Ἐλισὰ (***Γενέσεως*** X, 4. ***Ἐζεκιὴλ*** 27, 7. Α' ***Χρονικῶν*** 1, 7) σημαίνει κατὰ μὲν τὴν συριακὴν καὶ χαλδαϊκὴν μετάφρασιν τὴν Ἑλλάδα, κατὰ δὲ τὸν Ἰώσηπον τὴν Αἰολίδα. Ἀπὸ δὲ τοῦ Bochart εἰσηγησαμένου οἱ νεώτεροι συνεταύτιζον τὴν Ἐλισὰ πρὸς τὴν Ἦλιν, ἕως ὁ Knobel, Völkertafel. 1850, ὑπεστήριξεν ἐκ νέου τὴν γνώμην τοῦ Ἰωσήπου, εἰ καὶ αὕτη ἐρείδεται μόνον ἐπὶ παρετυμολογίας. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι τὸ ὄνομα δηλοῖ νῆσόν τινα ἢ παραθαλασσίαν χώραν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει. Ἀμφίβολον δὲ εἶνε, ἂν ὑπόκειταί τι ὄνομα ἑλληνικὸν καὶ ποῖον. Ἡ δὲ τελειοτάτη ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ φοινικικῶν ἀποικιῶν εἶνε ἡ παρὰ τῷ Φραγκίσκῳ Lenormant Les premières civilisations Τόμ. Β' σ. 338-397 (ἐν γερμανικῇ μεταφράσει ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Die Anfänge der Cultur, Jena. 1885). Πρβλ. Ebers Annali dell' Instituto 1883 σ. 130 κ. ἑ.

[2] ***Ἡροδότου*** I, 1. Πρβλ. Curtius Die Phönizier in Argos ἐν τῷ Rheinisches Museum 1850 σ. 455 κ. ἑ.

Ἐξέπλεον δὲ τὰ σκάφη τῶν Φοινίκων, ὅπως ἐπαναφέρωσιν εἰς τὰς πατρίδας κέρδη παντοειδῆ, ἰδίως δ' ὅπως προμηθευθῶσι τὰς πρώτας ὕλας τὰς ἀναγκαίας εἰς τὴν ἐν ταῖς πολυανθρώποις αὐτῶν πόλεσιν ἀκμάζουσαν βιομηχανίαν. Τὰ δὲ ἀξιολογώτατα τῶν ἐργοστασίων ἦσαν ὑφαντήρια καὶ βαφεῖα. Καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν οἱ μεγιστᾶνες τῆς γῆς περιεβάλλοντο ἐνδύματα πορφυροβαφῆ, ὧν τὴν χρωστικὴν ὕλην παρεῖχεν ἡ κογχύλη ἡ καλουμένη πορφύρα, ἥτις εὑρίσκεται μόνον καθ' ὡρισμένα μέρη τῆς Μεσογείου, οὐδαμοῦ δ' ἐν πλήθει μεγάλῳ. Ἡ δὲ προσοδοφόρος αὕτη βιομηχανία ἀπήτει μεγάλην εἰσαγωγὴν κογχυλῶν, ἅτε τῶν ἰδίων θαλασσῶν μὴ ἐπαρκουσῶν. Διὸ ἀνηρευνῶντο ἅπασαι αἱ ἀκταὶ τῆς Μεσογείου, οὐδὲν δ' ἄλλο ἤγαγεν εἰς οὕτως ἄμεσον ἐπικοινωνίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως μᾶλλον τῆς ἀφανοῦς ἐκείνης κογχύλης, εἰς ἣν οὐδεὶς πλέον τὴν σήμερον προσέχει. Προῆλθε δὲ ἡ τοιαύτη πρὸς τὴν Εὐρώπην συχνὴ ἐπικοινωνία, ἐπειδὴ εὑρέθη, ὅτι μετὰ τὴν θάλασσαν τῆς Τύρου οὐδεμία παραθαλασσία εἶχε περισσοτέραν πλησμονὴν πορφυρῶν ἢ αἱ ἀκταὶ τῆς Πελοποννήσου, ἰδίως δ' οἱ βαθεῖς κόλποι τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Ἀργολίδος, μετ' αὐτὰς δ' ἡ βοιωτικὴ παραλία καὶ ὁ πορθμὸς τῆς Εὐβοίας[1].

[1] Τὴν εἰσαγωγὴν ἑτοίμων ἐνδυμάτων μαρτυρεῖ τὸ φοινικικὸν ὄνομα τοῦ χιτῶνος. Ἴδε Studniczka Beiträge zur Geschichte der altgriechischen Tracht. Ἐν Βιέννῃ· 1886 σ. VI, 15, 132. — Περὶ τῶν παρὰ τὸ Γύθειον πορφυρῶν ***Παυσανίου*** III, 21, 6· «κόχλους ἐς βαφὴν πορφύρας παρέχεται τὰ ἐπιθαλάσσια τῆς Λακωνικῆς ἐπιτηδειοτάτας μετά γε τὴν Φοινίκων θάλασσαν.» Ἄλλοι πορφυρευτικοὶ σταθμοὶ ἦσαν τὰ Κύθηρα, ἄτινα ἐκαλοῦντο καὶ Πορφύρουσα ἢ Πορφυροῦσσα, ἐν ᾗ νήσῳ εὑρέθησαν σωροὶ τοῦ πορφυρούχου κογχυλίου murex brandaris κατὰ τὸν Saulcy ἐν τῇ Revue archéologique. Nouvelle Série Τόμ. IX, σ. 216, ἐν ᾧ παρὰ τὴν Τύρον λέγεται εὑρισκομένη μόνη ἡ κογχύλη murex trunculus, ἡ Ἑρμιόνη (Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 579), ἡ Νίσυρος, ἥτις ἐκαλεῖτο καὶ Πορφυρὶς (***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ. Νίσυρος) ἡ Κῶς, ἡ Γύαρος, ὡς καὶ ἡ ἐν Μαγνησίᾳ Μελίβοια (***Λουκρητίου*** II, 500. Πρβλ. ***Βιργιλίου*** Αἰνειάδος 251). Φοινικικὸν πορφυρεῖον ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ τῷ παρὰ τὴν Σαλαμῖνα ἀνεκάλυψεν ὁ μεταφραστὴς τῆς ἀνὰ χεῖρας ἱστορίας. Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορικὰ μελετήματα. 1884 σ. 26 κ. ἑ. Ὁμοίως δ' ὁ αὐτὸς εὗρεν ἐγκατεσπαρμένην πληθὺν διατρήτων πορφυρευτικῶν κογχυλίων (murex brandaris) τῷ 1886 ἐπὶ τοῦ λοφίσκου ἐφ' οὗ ἔκειτο παρὰ τὴν σημερινὴν πόλιν τῆς Αἰγίνης ὁ ναὸς πιθανῶς τῆς Ἀφροδίτης, οὗ σήμερον σώζεται εἷς καὶ μό-

Τὰ σκάφη ἦσαν μικρά, ἐπειδὴ δὲ μικρὰ σταγὼν βαφικοῦ ὀποῦ εἶνε ἡ ὑφ' ἑκάστου ζωυφίου παρεχομένη, ἦτο ἀκατόρθωτος ἡ μετακόμισις αὐτῶν τῶν κογχυλῶν εἰς τὰ ἐν τῇ πατρίῳ χώρᾳ ἐργοστάσια. Διὸ διερρυθμίσθησαν τὰ πράγματα ἐν τοῖς τόποις τῆς ἁλιείας τῶν κογχυλῶν οὕτως, ὥστε κατέστη δυνατὴ ἡ κατὰ χώραν ἐξαγωγὴ τοῦ πολυτίμου χυμοῦ. Ἡ δ' ἐκ τῆς πατρίδος ἀπουσία διήρκει μακρὸν, καὶ τὰ πλοῖα ἀντικαθίστων ἄλληλα. Οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν αἱ μεταλλασσόμεναι ἀποβάσεις εἰς διαφόρους ὅρμους καὶ αἱ προσωριναὶ παράλιαι ἀγοραὶ μετεβλήθησαν εἰς μονίμους σταθμοὺς, πρὸς ὃν σκοπὸν ἐχρησίμευον προεκκείμεναι νησῖδες καὶ οἱ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς εὔθετοι ὅρμοι, ὡς ἡ Τένεδος ἐγγὺς τῆς Τροίας, ἡ Κρανάη ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Γυθείου καὶ τὰ Κύθηρα, ἢ προεξέχουσαι χερσόνησοι, ὡς ἡ Ναυπλία ἐν Ἀργολίδι καὶ ἡ Μαγνησία ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἐγίνωσκον δ' οἱ Φοίνικες τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐμπορικοῦ συνεταιρισμοῦ. Διὸ τὰς ὑπό τινων ὀλίγων γενομένας κατ' εὐτυχεῖς θαλασσοπορίας ἀνακαλύψεις ἐκαρποῦντο ἐμπορικαὶ ἑταιρεῖαι ἔχουσαι μέσα ἐπαρκῆ πρὸς ἵδρυσιν ἀποικιῶν καὶ ἐξασφάλισιν καὶ προοδοποίησιν τῶν ἀρξαμένων ἀξίων λόγου ἐπιχειρήσεων. Μεγάλως δὲ διηυκόλυνε τοὺς Φοίνικας καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν ᾧ ἐν ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις τὸ δικαίωμα τῆς ἐνοικήσεως ἔπρεπε νὰ ἀποκτηθῇ ἀντὶ ἀδρᾶς πληρωμῆς καὶ ὑπὸ ὅρους βαρεῖς, αἱ πετρώδεις ἀκταὶ τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον χρησιμεύσει μόνον ὡς σταθμὸς ἀναπαύσεως τῶν ἀποδημητικῶν ὀρτύγων, ἠδύναντο μὲν νὰ καταληφθῶσι μετὰ μικροῦ μόνον κόπου, παρεῖχον δ' ὅμως πολλὰ ὀφέλη.

Καὶ ταῦτα διότι λαὸς εἰδήμων τῶν τοῦ κόσμου, οἷοι ἦσαν οἱ Φοίνικες, δὲν ἠμέλει νὰ συνδυάσῃ ἕνα κλάδον βιομηχανίας πρὸς

νος κίων. Εἰκόνα πορφυρούχου κογχυλίου ἴδε ἐν ***Λάμπρου*** Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Α' σ. 47. Πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Φοινίκων εἰσαγωγὴν τῆς παρασκευῆς τῆς πορφύρας σχετίζεται καὶ ὁ μῦθος ὁ παριστάνων τὸν Τύριον Ἡρακλέα ἀνευρίσκοντα τὴν πορφυροῦχον κογχύλην κατὰ σύμπτωσιν διὰ τοῦ κυνὸς αὐτοῦ (***Πολυδεύκους*** I, 45).

ἄλλον καὶ διὰ μιᾶς ἐγκατοικήσεως νὰ ἐπιδιώξῃ σκοποὺς διαφόρους. Καὶ δὴ μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῶν παραθαλασσίων κλιτύων τοῦ Λιβάνου καὶ τοῦ Ταύρου εὗρον τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος, ὧν τὴν πλουσίαν βλάστησιν μαρτυροῦσιν ἤδη τὰ ὁμηρικὰ ἐπίθετα[1], ἀκόμη ὑλομανοῦντα, αἱ δὲ δρῦς αὐτῶν, αἱ καστανέαι, αἱ ὀξύαι καὶ αἱ ἐλάται παρέσχον ὕλην ναυπηγήσιμον ἀσυγκρίτως ποικιλωτέραν τῶν ἀνὰ τὰ ὄρη τῆς Συρίας καὶ τῆς περιχώρου, ἄτινα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔκειντο ἀπώτερον τῆς παραλίας ἢ τὰ ἑλληνικά.

Τὰ διάφορα ἤδη τῶν δρυῶν, ὧν πλουτεῖ ἡ Ἑλλάς, παρεῖχον ὠφέλειαν παντοειδῆ· ἰδίως δ' ἡ πρῖνος, οὖσα πολύτιμος διά τε τὸν φλοιὸν τῆς ῥίζης, ἐν ᾧ ἀνεκαλύφθη ἡ ἀρίστη βυρσοδεψικὴ ὕλη, καὶ τὰς βαλάνους αὐτῆς, αἵτινες παρεῖχον φοινικόχρουν βαφήν, ἧς μετὰ ζήλου ἐπελήφθη ἡ βιομηχανία[2].

Καθαρθέντων δὲ τῶν ὑλομανούντων δασῶν, προεχώρησαν βαθύτερον, καὶ εὗρον ἐν νήσοις καὶ ἀκρωτηρίοις φλέβας μεταλλικάς, χαλκωρυχεῖα σπουδαιότατα διὰ τοὺς θαλασσοπόρους, μέταλλα ἀργύρου καὶ σιδήρου. Ἡ δ' ἐκμετάλλευσις τῶν θησαυρῶν τούτων ἀπήτησε τὴν μονιμωτέραν ἐν τῇ χώρᾳ διατριβήν, τὴν ἵδρυσιν ἐμπορίων ἐν ἐπικαίροις χωρίοις, τὴν παρασκευὴν μεταγωγικῶν μέσων, τὴν στρῶσιν ἁμαξιτῶν, δι' ὧν ἔμελλε νὰ ποδῇ

[1] Τὸ μὲν Πήλιον καὶ τὸ Νήριτον λέγει ὁ *Ὅμηρος* ὄρη εἰνοσίφυλλα. Ὁ δὲ *Παυσανίας* X, 12, 7) λέγει Ἴδαι χωρία δασέα, καὶ ὁ *Πίνδαρος* (Ὀλυμπ. IX, 20) ὑμνεῖ τὸν Ὀποῦντα ὡς Λοκρῶν ματέρ' ἀγλαόδενδρον. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὰ ὑλομανοῦντα ὄρη εὑρίσκομεν τὰ πρὸ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων ἀποδασωθέντα ἀκρωτήρια καλούμενα Φαλάκρια, ὄρη ἐψιλωμένα. Ἴδε Göttinger Nachrichten. 1861, σ. 157.

[2] Περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν δρυὸς ἐν Ἑλλάδι ἴδε *Παυσανίου* VIII, 12, 1. Fraas Synopsis plantarum florae classicae σ. 248. Heldreich Nutzpflanzen Griechenlands σ. 514 κ. ἑ. Περὶ τῆς πρίνου (quercus coccifera) ἴδε Fraas ἔνθ' ἀν. σ. 251 καὶ Heldreich ἔνθ' ἀν. σ. 18. Ὁ δὲ Grisebach ἐν βιβλιοκρισίᾳ τῆς συγγραφῆς τοῦ Hehn Kulturpflanzen und Hausthiere (ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen 1872 σ. 1771) ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι Διὸς βάλανος ἦτο ἡ καστανέα, δι' ἣν δὲν ἔχουσιν εἰδικὸν ὄνομα οἱ Ἕλληνες. Βέβαιον δ' εἶνε, ὅτι ἡ καστανόφυλλος δρῦς (quercus castaneifolia) μόλις που διακρίνεται ὡς πρὸς τὰ φύλλα ἀπὸ τῆς καστανέας. Ἄλλως δ' ἡ καστανέα ἐπιχωριάζει ἐν τῇ νοτίᾳ Εὐρώπῃ.

δυνατὴ ἡ εἰς τοὺς λιμένας μεταφορὰ τῆς ξυλείας καὶ τῶν μετάλλων. Πλὴν δὲ τούτων πάντων κατεκρημνίσθησαν μὲν εἰς τὴν θάλασσαν οἱ πρῶτοι βράχοι δι' ὧν ηὐτοσχεδιάσθησαν κυματοθραῦσται, διὰ δὲ σημάτων καὶ φρυκτωριῶν ἐξησφαλίσθησαν αἱ θαλάσσιαι ὁδοὶ αἱ συνδέουσαι τὴν Τύρον καὶ τὴν Σιδῶνα πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ θάλασσα καὶ ἡ παραλία κατείχοντο ὑπὸ ξένων, οἵτινες τοῦτο μὲν συνεκράτουν διὰ δόλου καὶ βίας ἐμφόβους τοὺς ἰθαγενεῖς, τοῦτο δὲ προεκάλουν αὐτοὺς διηνεκῶς εἰς ἀμοιβαίαν ἐπικοινωνίαν. Ὁ δὲ περὶ τῆς Ἑλένης μῦθος περιλαμβάνει τὴν ἀνάμνησιν τῆς καταστάσεως ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἡ νῆσος Κρανάη μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτῆς ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης ἔκειτο δίκην ξένου ἐδάφους πρὸ αὐτῆς τῆς λακωνικῆς ἀκτῆς ὡς σταθμὸς φοινικικὸς, ἐν ᾧ αἱ ἀπαγόμεναι γυναῖκες ἐνεκρύπτοντο μετὰ καὶ ἄλλων ἑρμαίων καὶ ἁρπαγμάτων[1]. Ἀλλὰ τοιαύτη ἄμεσος καὶ ἐν διαρκεῖ αὐξήσει εὑρισκομένη ἐπικοινωνία μετὰ τῶν ξένων ἐμπόρων δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἄνευ ῥοπῆς ἐπὶ τοὺς ἰθαγενεῖς. Ἐν ταῖς παραθαλασσίαις ἀγοραῖς ἦτο ἀνάγκη συνεννοήσεως περὶ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐμπορίου, περὶ ἀριθμῶν, μέτρων καὶ σταθμῶν, ἤτοι, ἐπειδὴ οἱ ξένοι ἤδη εἶχον τελείως διαμεμορφωμένα πάντα τὰ εἰς τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις ἀναγόμενα, οἱ ἰθαγενεῖς οἱ οὐδὲν τούτων πάντων γινώσκοντες ἀπεδέχοντο πάντα ταῦτα παρὰ τῶν ἀλλοδαπῶν. Οὕτω δ' οἱ ἐγκάτοικοι ἐδιδάχθησαν πλείστας ὅσας τῶν ἀξιολογωτάτων ἐφευρέσεων, αἵτινες βαθμηδὸν εἶχον ὡριμάσει ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἵας μετέπλασαν αὐτὰς οἱ πρακτικοὶ Φοίνικες. Οἱ Ἕλληνες παρατηροῦντες ἐμάνθανον. Διὰ τούτου δὲ τοῦ τρόπου ἐξηγέρθησαν αἱ ὑπνώττουσαι δυνάμεις, καὶ διεσπάσθη ὁ φραγμὸς ὁ δεσμεύων τοὺς ἀνθρώπους καὶ καταναγκάζων νὰ ἐμμένωσιν εἰς ἀκατάσκευον καὶ ἀπολίτευτον βίον. Καὶ ἡ χώρα δ' αὐτὴ προσέλαβε νέαν ὄψιν οὐ μόνον δι' ὁδοποιίας

[1] Περὶ τῆς Κρανάης ὡς ἀγκυροβολίου τῶν Τυρίων ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 269.

καὶ λιμενικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ δι' εἰσαγωγῆς χρησιμωτάτων φυτῶν ἐπιχωριαζόντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῆς κυπαρίσσου, τοῦ φοίνικος, τῆς συκῆς, τῆς ἐλαίας καὶ τῆς ἀμπέλου, ἅτιν' ἀπὸ τῆς Κρήτης, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐγνώσθησαν, μετεφυτεύθησαν διὰ τῆς Νάξου καὶ τῆς Χίου εἰς τὰς βορείας τῆς Ἑλλάδος χώρας καὶ διεσπάρησαν ἔπειτα πλαγίως ἀνὰ τὰς παραλίας[1].

Ἡ ἐπίδρασις τῶν Φοινίκων ὑπῆρξε κατὰ χρόνον καὶ τρόπον διάφορος ἐπὶ τῶν δύο ἀντικειμένων αἰγιαλῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἤρχισε δ' ὡς εἰκὸς ἐξ ἀνατολῶν. Ἐνταῦθα, ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐξεφάνη τὸ πρῶτον ἡ πολλῶν ἀγαθῶν πρόξενος ἐπιμιξία τῶν σημιτικῶν καὶ τῶν ἀρίων πελασγικῶν λαῶν. Ἀπὸ τῆς Συρίας προεχώρησαν κατὰ διαφόρους διευθύνσεις Σημῖται εἰς τὴν μικρασιατικὴν χερσόνησον, καὶ δὴ οἱ μὲν Λυδοὶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἕρμου, οἱ δὲ Φοίνικες πρὸς τὰς νοτίας ἀκτάς. Εἰς δὲ τὴν παραλίαν τοῦ κυπριακοῦ πελάγους, εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Ταύρου χώρας ἐξώρμησεν ἡ πρώτη τῶν Φοινίκων μετανάστασις ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας. Ἡ δ' ἐπιδρομὴ ἔγεινε κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν· καὶ ἡ μὲν Κιλικία, ἡ ἐγγυτάτη εἰς αὐτοὺς καὶ συνορεύουσα χώρα, ἀπέβη οἱονεὶ τμῆμα τῆς Φοινίκης, ἐπὶ δὲ τῶν ὀρέων τῆς Λυκίας ἐγκαθιδρύθη φῦλον συγγενὲς αὐτῶν, ὁ λαὸς τῶν Σολύμων[2].

[1] Ὁ Hehn ἐν τῷ προμνημονευθέντι συγγράμματι Kulturpflanzen und Hausthiere, ἔκδ. 1883, ἐξετάζει τὰ κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι καλλιέργειαν τῆς κυπαρίσσου (σ. 228 κ. ἑ.) τῆς συκῆς (σ. 79 κ. ἑ.), τοῦ εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος ἀγνώστου φοίνικος (σ. 216 κ. ἑ.) καὶ τῆς ἀμπέλου (σ. 59 κ. ἑ.). Ὁ δὲ τρόπος τῆς καλλιεργείας τῆς ἐλαίας ἀποδεικνύει, ὅτι αὕτη τὸ πρῶτον ἐπεχωρίαζεν ἐν Συρίᾳ καὶ κατὰ τὰς νοτίας ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἀλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ταύτην τὴν γνώμην ὁ Grisebach θεωρεῖ τὴν ἐλαίαν φυτὸν ἰθαγενὲς ἐν Ἑλλάδι. Περὶ τῆς διαδόσεως τῆς μὲν ἀμπελοφυτείας πρβλ. Hehn ἔνθ' ἀν. σ. 465 κ. ἑ., τῆς δὲ συκῆς Graf Solms Feigenbaum σ. 94. Περὶ ἄλλων φυτῶν μεταφυτευθέντων ἐξ Ἀσίας, τοῦ ῥόδου, τοῦ κρίνου, τῆς ἀμυγδαλῆς, ἴδε Hehn ἔνθ ἀν. σ. 200 κ. ἑ. 486 κ. ἑ.

[2] *Ἡροδότου* I. 173.

Ἡ δὲ περαιτέρω ἀνάπτυξις καθωρίσθη ὑπὸ τῆς θέσεως, ἣν ἐτήρησαν τὰ μὴ σημιτικὰ φῦλα πρὸς τοὺς ἐπήλυδας.

Καθ' ὅλου δὲ τὰ φῦλα τὰ ἔχοντα πλησιεστέραν ἢ ἀπωτέραν συγγένειαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας εἶχον ζωηροτάτην συναίσθησιν τῆς πρὸς τοὺς Φοίνικας φυλετικῆς διαφορᾶς καὶ βαθέως ἐρριζωμένην ἀποστροφὴν πρὸς αὐτούς, διαβοήτους καθ' ἅπαν τὸ Αἰγαῖον ἐπὶ βιαιότητι καὶ δόλῳ[1]. Συγγένεια δὲ μετ' αὐτῶν ἐθεωρεῖτο οὖσα κηλὶς, διὸ ἐψέχθη πικρῶς ὁ Ἡρόδοτος, ἅτε τολμήσας νὰ προσγράψῃ φοινικικὴν καταγωγὴν εἰς ἑλληνικοὺς οἴκους[2]. Τοὺς δὲ Λυκίους εὑρίσκομεν ἐν ἀδιακόπῳ ἀγῶνι κατὰ τῶν Σημιτῶν ἐπιδρομέων. Πλὴν ἀλλ' ὅμως ἄλλοι λαοὶ δὲν ἀντέταξαν κατ' αὐτῶν ὁμοίως δραστηρίαν ἀντίστασιν, ἀλλὰ καὶ προῆλθον ἐν ταῖς χώραις, ἐν αἷς ὡς πυκνότατα κατῴκησαν Φοίνικες, ἐπιμιξίαι τοιαῦται, ὥστε ἡ ἀληθὴς ἐθνότης τῶν λαῶν τούτων ἀπέβη ἀμφίβολος. Τοιούτους δὲ συμμίκτους λαοὺς ἐγίνωσκον καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τούτων δ' ἦσαν πρὸ πάντων οἱ Κᾶρες. Καὶ πόλις μὲν αὐτόχρημα φοινικικὴ κατὰ τὴν καρικὴν ἀκτὴν ἦσαν τὰ Ἄστυρα, ἀπέναντι τῆς Ῥόδου. Φοίνικες δὲ καὶ Κᾶρες παρουσιάζονται ἀδιασπάστως πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένοι ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἱστορίᾳ τῶν λαῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Ἀμιγέστεροι δὲ διεσώθησαν οἱ τὰ βορειότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἰκοῦντες παράλιοι λαοί, ἐν οἷς ὀνομάζονται οἱ Πελασγοί, Τυρρηνοί, Θρᾷκες καὶ οἱ Δάρδανοι. Τοὺς μικρασιατικοὺς δὲ τούτους ἐπιθαλασσίους λαοὺς δυνάμεθα, καθ' ὅσον ἀνήκουσιν εἰς τὴν φρυγικὴν πελασγικὴν φυλήν, νὰ ὀνομάσωμεν καθ' ὅλου ἀνατολικοὺς Ἕλληνας. Ὅσον δὲ διάφορος καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ αὐτῶν πρὸς τοὺς Φοίνικας, ἀλλ' εἶχον ὅμως ἅπαντες

[1] ***Ὁμήρου*** Ὀδυσσείας Μ, 288.

[2] ***Πλουτάρχου*** Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας XXIII, 4. Πρβλ. Bähr ἐν ταῖς σημειώσεσιν εἰς ***Ἡροδότου*** V, 57. Περὶ τῆς ἐκ Φοινίκων καταγωγῆς ὡς κηλῖδος ἴδε ***Ἀνθολογίας Παλατινῆς*** VII, 117. Πρβλ. Movers Phönizier Τόμ. Β' μέρ. γ' σ. 115 καὶ Curtius Βιβλιοκρισίαν τῶν «Ionier auf Euböa» τοῦ Dondorff ἐν τοῖς Jahrbücher τοῦ Fleckeisen. 1861, σ. 450.

τοῦτο κοινὸν, ὅτι ἐξωκειώθησαν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τοῦ μᾶλλον προηγμένου ἐκείνου λαοῦ, καὶ παρέλαβον παρ' αὐτοῦ μετ' ἀγχινοίας τὰς τέχνας ἐν αἷς ἦτο καθυπέρτερος τῶν λοιπῶν.

Καὶ δὴ ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων ἔμπειροι ὄντες τῆς ἁλιείας, ἤρχισαν μετὰ τὴν πρὸς τοὺς Φοίνικας ἐπιμιξίαν προσθέτοντες εἰς τὰς λέμβους αὐτῶν τὴν τρόπιν, δι' ἧς οἱ πλόες αὐτῶν ἠδύναντο νἀποβῶσι τολμηρότεροι· ἐναυπήγησαν κατὰ μίμησιν τῶν διδασκάλων τὰ στρογγύλα, κοῖλα ἐμπορικὰ πλοῖα, τοὺς ὑπ' αὐτῶν κληθέντας ἵππους[1]· ἐδιδάχθησαν τὸ συνδυάζειν τὸ ἱστίον καὶ τὴν κώπην καὶ τὸ μὴ στρέφειν πλέον ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ οἰακοστρόφου τὸν ἄγρυπνον ὀφθαλμὸν πρὸς τὴν μεταβαλλομένην ὄψιν τῶν ἀκτῶν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὁδηγοὺς ἀστέρας. Καὶ οἱ μὲν Φοίνικες εἶχον ὑπάρξει οἱ ἀνευρόντες ἐν τῷ πόλῳ τὸν ἀφανῆ ἀστέρα, ὃν διέγνωσαν ὡς τὸν ἀσφαλέστατον ὁδηγὸν τῶν νυκτίων αὐτῶν θαλασσοποριῶν[2], οἱ δ' Ἕλληνες προετίμησαν τὸν λαμπρότερον ἀστερισμὸν τῆς μεγάλης ἄρκτου πρὸς ὁδηγίαν τῶν ναυτιλλομένων. Καὶ ὑστέρησαν μὲν οὕτως οἱ Ἕλληνες ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἀστρονομικοῦ καθορισμοῦ, ἀλλ' ἀπέβησαν περὶ πάντα τἆλλα εὐτυχεῖς τῶν Φοινίκων μιμηταὶ καὶ ἀντίζηλοι. Τοιοῦτοι δὲ γενόμενοι, παρηγκώνισαν κατὰ μικρὸν τοὺς Φοίνικας· ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ πελάγει τῆς Ἰωνίας διατήρησις ἐλαχίστων μόνον ἀναμνήσεων τῆς φοινικικῆς θαλασσοπλοΐας[3].

Ἡ δ' ἀνάπτυξις τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀσίας ὡς θαλασσοπόρων διαλανθάνει τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν. Οὐδὲ γινώσκομεν κἂν αὐτοὺς οἵοι ἐβίουν τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἀλλὰ μόνον μετὰ τὴν ἀνάδειξιν αὐτῶν ὡς τολμηρῶν ναυτίλων, ὅτε, μὴ ἀρκούμενοι νὰ

[1] «Θαλάσσιοι ἵπποι» τῶν Τυρίων. Movers ἔνθ' ἀν. Τόμ. Β' μέρ. γ' σ 167. Οἱ μικροὶ γαῦλοι ἐκαλοῦντο ἵπποι κατὰ ***Στράβωνα*** II, σ. 99.

[2] Ὁ πολικὸς ἀστὴρ ὠνομάζετο καὶ Φοινίκη κατὰ τὸν ***Ἄρατον*** ἐν Φαινομένοις στ. 36. Ἴδε καὶ Movers ἔνθ' ἀν. σ. 186.

[3] Ἀρχαίας σχέσεις ἐνδεικνύει ὁ συνδυασμὸς τῆς Βύβλου καὶ τῆς Μιλήτου παρὰ ***Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ*** ἐν λ. Βύβλος.

δεσπόζωσι τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν πελάγους, ἠκολούθησαν τὰ ἴχνη τῶν Φοινίκων καὶ ἀνεχώρησαν καὶ αὐτοὶ εἰς χώρας ἄλλων λαῶν. Τότε πρῶτον ἄρχεται ὁ ἱστορικὸς αὐτῶν βίος· εἰς τοῦτον δὲ τὸν χρόνον ἀνέρχονται καὶ αἱ πρῶται ἱστορικαὶ παραδόσεις αἱ καθ' ὅλου περὶ ἑλληνικῶν λαῶν περισωζόμεναι.

Ἦτο δ' ἡ μετ' ἄλλων ἐθνῶν ἐπικοινωνία διπλῆ τις· ἢ δῆλα δὴ ἦσαν ἀρχαιότεραι πολιτεῖαι τῆς Ἀνατολῆς αἱ μεθ' ὧν οἱ ναυτιλλόμενοι Ἕλληνες ἤρχοντο εἰς σχέσεις ἢ οὗτοι ἔπλεον πρὸς συγγενῆ φῦλα τῆς δυτικῆς ἠπείρου. Περὶ δὲ τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ πρώτου ἐκείνου εἴδους ἔχομεν τὴν ἀσφαλεστάτην γνῶσιν ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας.

Ἐν τῇ κάτω Αἰγύπτῳ ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱ Φοίνικες ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ κατεῖχον ἐν αὐτῇ προσοδοφόρους ἐμπορικοὺς σταθμούς. Τοὺς δὲ Φοίνικας ἠκολούθησαν οἱ νησιῶται Ἕλληνες. Ἤγαγον δ' αὐτοὺς πρὸς νότον οἱ ἐπικρατοῦντες ἄνεμοι τοῦ Αἰγαίου· προετίμων δὲ τὴν ἐγκαθίδρυσιν παρὰ τὰς ἐκβολὰς ποταμῶν, ἔνθα αὗται ἐπέτρεπον ἀσφαλῆ εἰσπλουν, ἐφ' ἱκανὴν δ' ἀπόστασιν καὶ προχώρησιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ οὐδεὶς ποταμὸς ἦτο εὐπλοώτερος τοῦ ἑπταστόμου Νείλου· διὸ ἐποίουν εἰς αὐτὸν προσορμίσεις, αἵτινες ἀπέβαινον ὁσημέραι συχνότεραι, πολυπληθέστεραι καὶ τολμηρότεραι.

Διὸ κατ' ὀλίγον ἐμφανίζονται ἐν τοῖς αἰγυπτιακοῖς μνημείοις τὰ ὀνόματα λαῶν, οἵτινες ἦσαν ἐγκαθιδρυμένοι ἐν οἷς χώροις διεδραματίζετο ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἢ ὤκουν ἐν τῇ γειτονίᾳ αὐτῶν. Ἤρχοντο δὲ οὗτοι κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους πεπολιτισμένους λαούς, καὶ δὴ πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς τὴν ἐν Συρίᾳ κυριαρχίαν πρὸς τοὺς Φαραὼ διεκδικοῦντας Χετταίους. Ἀληθῶς δ' οἱ Χετταῖοι ἐκυριάρχουν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Ῥαμεσσῆ τοῦ Β' τῆς βορείας Συρίας, καὶ συνεμάχουν μετὰ πολυαρίθμων λαῶν ἑπομένων εἰς τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν. Ἦσαν δ' οἱ Χετταῖοι λαὸς σημιτικός, ὅστις φαίνεται ὅτι ἐξήσκησεν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπίδρασιν σημαντικήν.

Μετὰ δὲ τοὺς χρόνους Ῥαμεσσῆ τοῦ Β' ἄρχονται οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἐν τοῖς παραλίοις τοῦ Αἰγαίου ὑπερευδοκιμοῦσι τοὺς Φοίνικας τὰ ἰθαγενῆ φῦλα, ἐπιδιδόμενα αὐτὰ εἰς τὴν ναυτιλίαν. Ἀκολουθοῦσι δὲ τοὺς ὑποχωροῦντας Φοίνικας μέχρις αὐτοῦ αὐτῶν τοῦ πελάγους, καὶ ἐμφανίζονται τέλος ὡς λαοὶ πρότερον ἄγνωστοι, ὡς λαοὶ τοῦ βορρᾶ, κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Δέλτα. Ἐνταῦθα δὲ μεταχειρίζονται αὐτοὺς οἱ Λίβυες ἐν τοῖς ἀγῶσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς ὁμόρους Αἰγυπτίους. Ἐπὶ δὲ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μενρεφθᾶ ἀπειλοῦσι τὴν Μέμφιν, ἀλλὰ καὶ Ῥαμεσσῆς ὁ Γ' ἀγωνίζεται ἐναντίον αὐτῶν περὶ τὸ 1180. Εἰκονίζονται δ' ἐπὶ τῶν αἰγυπτιακῶν τοιχογραφιῶν ὡς χαλκοτευχεῖς πολεμισταί. Καὶ κατά τινα μὲν μέρη τῆς παραλίας συντηροῦνται, ἀλλ' ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὑποκύπτουσιν εἰς τοὺς Φαραὼ καὶ εἰςάγονται ὡς μισθοφόροι εἰς τὰς στρατιὰς τοῦ αἰγυπτιακοῦ βασιλείου.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἐπὶ αἰγυπτιακῶν μνημείων κατονομαζομένων λαῶν ἔγεινεν ἡ ἀπόπειρα ἀνευρέσεώς τινων γνωστῶν ἡμῖν ἐκ τῆς παραδόσεως τῶν Ἑλλήνων[1]. Ἀλλ' αἱ ἀπόπειραι αὗται, στηριζόμεναι μόνον εἰς ἐξωτερικὴν ὁμοιότητα τῶν ὀνομάτων, δὲν δύνανται τό γε νῦν ἔχον νὰ θεωρηθῶσι στεφθεῖσαι ὑπὸ ἀσφαλοῦς ἐπιτυχίας[2]. Ἰδίως δὲ συνεσχετίσθησαν πρὸς λαοὺς γνωστοὺς

[1] Κατὰ τὸν Brugsch (Geschichte Aegyptens σ. 491) οἱ μὲν Λεκοὺ εἶνε οἱ Λίγυες τοῦ ***Ἡροδότου*** (VII, 72), οἱ δὲ Δάρδανοι οἱ αὐτοὶ καὶ παρ' ***Ἡροδότῳ*** (I, 189), εἰ καὶ ἡ γραφὴ τοῦ ὀνόματος ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ εἶνε λίαν ἀμφίβολος.

[2] Ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἀπεπειράθην ἐν τῇ ἐμῇ συγγραφῇ περὶ τῶν Ἰώνων νὰ πλουτίσω τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν διὰ τῆς παραβολικῆς ἐρεύνης τῶν αἰγυπτιακῶν μνημείων ἡ συσχέτισις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων πεπολιτισμένων λαῶν ἔγεινε θέμα πλείστων ὅσων μελετῶν. Περὶ τῶν Χετταίων ὡς λαοῦ ἰσχύσαντος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἴδε Ed. Meyer Geschichte des Alterthums Τόμ. Α' σ. 275. Τοὺς δὲ Δαρδάνους εὑρίσκομεν τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν Χετταίων, ἀπὸ δὲ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος καὶ καθ' ἑαυτοὺς ὡς λαὸν παράλληλον τῶν Φοινίκων. Ἰδίας δὲ μνείας ἄξιοι εἶνε οἱ παραθαλάσσιοι λαοὶ οἱ τὸ πρῶτον γνωσθέντες διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Dümichen δημοσιευθεισῶν ἱστορικῶν αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν. Συνεχίζοντες δὲ τὰς μελέτας τοῦ Brugsch (Forschungen über ägyptische Länder-und Völkerkunde), ἐπεξειργάσθησαν τὸ νέον ὑλικὸν ὁ Rougé ἐν τῇ Revue archéologique τοῦ 1867 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Les attaques dirigées contre

ἡμῖν παρὰ τῶν Ἑλλήνων οἱ Δαναοῦνα, Τουροῦσα καὶ Δαρδάνοι, φαίνεται δὲ πράγματι, ὅτι δὲν εἶνε ἁπλῆ σύμπτωσις τὸ ὅτι οἱ εἰς τοὺς δύο τελευταίους ἐν αἰγυπτιακοῖς μνημείοις ἀναγραφομένους λαοὺς ἀντιστοιχοῦντες Τυρσηνοὶ καὶ Δάρδανοι ἀνήκουσιν εἰς αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ φῦλα τὰ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν ἐνωρίτατα πολὺ πέραν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν οἰκήσεων γενόμενα γνωριμώτατα καὶ διαδοθέντα.

Καὶ οἱ μὲν Δάρδανοι ἦσαν λαὸς ὅστις στενότατα μὲν συνεδέετο πρὸς τοὺς ἐν ταῖς νοτίαις παραλίαις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἰκοῦντας Λυκίους, δυνατὸν δὲ καὶ νάνῆκεν εἰς τοὺς συμμάχους τῶν Χετταίων. Ἀλλ' οἱ ἑλληςπόντιοι Δάρδανοι ἀνήκουσιν εἰς τὰ παράλια φῦλα τὰ ἐνωρίτατα ἀχθέντα εἰς φοινικικὰ πλοῖα καὶ μετὰ τῶν Φοινίκων συνεποικήσαντα εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐποικισθείσας χώρας. Τὰ δὲ πολλαχῶς ἀπαντώμενα ἐν παραλίαις ὀνόματα Ἴλιον καὶ Τροία μαρτυροῦσι τὴν ἐπὶ μέρους μὲν ἐκουσίαν ἐπέκτασιν, ἐπὶ μέρους δ' ἀκουσίαν διασπορὰν τοῦ λαοῦ τούτου. Ὡς Τυρσηνοὺς δ' ἀναγνωρίζομεν τὸν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Καύστρου

l'Egypte par les peuples de la Méditerranée καὶ ὁ Lauth (Aegyptische Texte aus der Zeit des Pharao Menophtha) ἐν τῇ Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft. 1867 σ. 652 κ. ἑ. Τελευταῖον δ' ἐπραγματεύθη διὰ μακρῶν πάντα τὰ εἰς τὰς σχέσεις τῶν Αἰγυπτίων πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Μεσογείου ἀναφερόμενα ὁ F. Chabas ἐν τῇ συγγραφῇ Etudes sur l'antiquité historique d'après les sources Egyptiennes, ἐκδοθείσῃ ἐν Παρισίοις τῷ 1873. Οἱ ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις αἰγυπτιακοῖς μνημείοις ἀναγραφόμενοι βάρβαροι τοῦ βορρᾶ ὀνομάζονται Χανεμποῦ, διὰ καθολικοῦ ὀνόματος, ὅπερ ἐχρησίμευε κατόπιν καὶ ἐν τῷ φωνητικῷ συστήματι τῆς αἰγυπτιακοῖς γραφῆς πρὸς δήλωσιν τῶν Ἰαόνων. Ἀνευρίσκει δ' ὁ Chabas ἐν τοῖς ξένοις λαοῖς τοῖς στρατεύσασιν ἐπὶ τὸν Ῥαμεσσῆν Β' τοὺς Δαρδάνους, τοὺς Λυκίους, τοὺς Μυσοὺς καὶ Μαίονας, ἐπὶ δὲ Ῥαμεσσῆ Γ' τοὺς Πελασγούς, οἵτινες εἶνε κατὰ τὸν αὐτὸν ἐρευνητὴν οἱ Πελασγοὶ, καὶ τοὺς Τεύκρους. Καὶ προβληματικὸς μὲν μένει ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ μετὰ γνωστῶν λαῶν συνταύτισις τῶν ἐπιδρομέων καθ' ἑκάστους, ἀλλ' ἡ εἰς τὸ Δέλτα ἐπιδρομὴ παραθαλασσίων λαῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους μετὰ τὸν περὶ τὸ 1230 συμβάντα θάνατον Ῥαμεσσῆ Β' ἐπὶ Μενρεφθᾶ καὶ Ῥαμεσσῆ Γ' καὶ ἡ συμμαχία αὐτῶν μετὰ τῶν Λιβύων εἶνε γεγονὸς ἀναμφήριστον. Πρβλ. Ed. Meyer Geschichte des Alterthums Τόμ. Α' σ. 312. Περὶ δὲ τῶν Λιβύων ἴδε L Stern ἐν τῇ Zeitschrift für ägyptische Sprachwissenschaft, 1883 σ. 15 κ. ἑ. — Curtius Die Griechen in der Diaspora ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften. Berlin 1828 σ. 946. Σύνοψιν τῶν περὶ τῶν παραθαλασσίων λαῶν τῶν ἐπιδραμόντων κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἴδε καὶ παρὰ τῷ *Παπαρρηγο-*

ἐγκαθιδρυμένον λαὸν, οὗ τὸ ὄνομα παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς τὸ πρῶτον ἐν διαφορωτάτοις μέρεσι τῆς Μεσογείου.

Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου τινὲς ὀλίγοι κλάδοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διεκρίθησαν ἐνεργῶς δρῶντες ὡς ἐμπορικοὶ καὶ πολεμικοὶ λαοὶ, πάντως ἐγνώσθη τοῦτο καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς. Διὸ πράγματι εὑρίσκομεν αὐτοὺς, τὸ βραδύτατον κατὰ τὸν ἐνδέκατον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἀναγραφομένους ἐν τῷ ἐθνολογικῷ πίνακι τῆς Γενέσεως ὡς λαὸν πολυπληθῆ, διηρημένον εἰς πολλὰς φυλὰς καὶ γλώσσας καὶ ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου διαδεδομένον, ὑπὸ τὸ ὄνομα υἱοὶ Ἰωύαν[1]. Ὡς ἐμπορικοὶ πελάται τῶν Φοινίκων ἔγειναν γνωστοὶ εἰς τοὺς Ἑβραίους, καὶ διὰ ταῦτα καταρᾶται ὁ προφήτης Ἰωὴλ περὶ τὸ 870 π. Χ. τὰς πόλεις Τύρον καὶ Σιδῶνα, ὅτι εἰς τοὺς ἀπώτατα οἰκοῦντας ἐθνικοὺς ἤγον αἰχμαλώτους Ἰουδαίους καὶ ἐξηνδραπόδιζον αὐτοὺς εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν Ἑλλήνων[2]. Καὶ εἶνε μὲν εἰσέτι ἄδηλος ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος Ἰωύαν, ἀλλ' εἶνε ὅμως ἐξαιρέτως πιθανὸν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶνε αὐτὸ ἐκεῖνο δι' οὗ ἐδήλου ἑαυτὴν ἡ ἔπειτα ὀνομαστοτάτη τῶν ἑλληνικῶν παραθαλασσίων φυλῶν, δῆλα δὴ τὸ ὄνομα Ἰάονες ἢ Ἴωνες. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἰσήχθη διὰ τῶν Ἰώνων ὑπὸ διαφόρους διαλεκτικοὺς τύπους ὡς Ἰωύαν μὲν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς Γιουνᾶ δὲ ἢ Γιαούνα παρὰ τοῖς Πέρσαις, ὡς Οὐινὶμ δὲ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ ἀπέβη περιληπτικὸν, δηλοῦν ἅπαντας τοὺς ὁμογενεῖς ναυτικοὺς λαοὺς τοὺς οἰκοῦντας ἀνὰ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς κειμένας νήσους καὶ ἐκτεινόμενον ὀσημέραι περαιτέρω πρὸς δυσμὰς ἐπὶ πάντα

πούλω (Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἔκδοσις δευτέρα. Ἓν καὶ μόνον τεῦχος παρὰ Βλαστῷ. 1881 σ. 56 κ. ἑ. 69 κ. ἑ.). Ἀλλὰ πρβλ. τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ αἰγυπτιολόγου Wiedemann (Die ältesten Beziehungen zwischen Aegypten und Griechenland. Ἐν Λειψίᾳ 1883), θεωροῦντος τοὺς λαοὺς ἐκείνους οὐκ ἄνευ ἰσχυρῶν λόγων λιβυκούς. Ἐφεκτικὴν στάσιν ἐν τούτῳ τῷ ζητήματι βλέπε τηρηθεῖσαν καὶ παρὰ ***Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Α' σ. 43.

[1] Υἱοὶ Ἰωύαν ***Γενέσεως*** Χ, 1.

[2] ***Ἰωὴλ*** ΙΧ, 10, 1.

τὰ κατ' ὀλίγον γνωριζόμενα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς ἐν αὐταῖς ἑλληνικὰς φυλάς[1].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποδειχθεισῶν ἀρχαιοτάτων σχέσεων τῶν ἀνατολικῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν 'Ανατολὴν ὡς καὶ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς ἐμφανίσεως ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραδόσει. 'Αλλ' ἡ σημαντικωτέρα καὶ τελεσφορωτέρα αὐτῶν ἐπέκτασις διηυθύνετο πρὸς δυσμάς.

Ἐνταῦθα οὐδαμοῦ οἱ Φοίνικες ἠδυνήθησαν νἀντιτάξωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀντίστασιν μόνιμον, ἥκιστα δ' ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, ἐν ᾧ ἐπί τινα χρόνον εἶχον παρεισδύσει μεταξὺ τῆς ἡμιτόμου μὲν, ἀλλ' ἐκ φύσεως ἓν ὅλον συναποτελούσης ἑλληνικῆς καὶ ὑπὸ ἑλληνικῶν φυλῶν οἰκουμένης χώρας. Οἱ Φοίνικες ἠναγκάσθησαν μικρὸν κατὰ μικρὸν νὰ ἐκκενώσωσι ταύτην τὴν χώραν· ἐλευθερωθεισῶν δ' ἀπ' αὐτῶν τῶν διὰ τῶν νήσων ὁδῶν οἱ ἀνατολικοὶ Ἕλληνες ἔπλευσαν ὁσημέραι πυκνότεροι πρὸς δυσμάς, χωροῦντες πρὸς τοὺς δυτικοὺς Ἕλληνας. Ἐκ τε τῶν πατρῴων αὐτῶν ἑδρῶν καὶ ἐκ πασῶν τῶν ἄλλων χωρῶν, ἐν αἷς εἶχον ἐγκαταστῆ, διεπεραιώθησαν, ἀγόμενοι ὑφ' ὁρμῆς μυχίου συγγενείας, πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα, ὡς εἰκὸς, εὑηρέστει αὐτοὺς ἐξαιρέτως ἥ τε χώρα καὶ ὁ ἀήρ· ἐνταῦθα δ' εἰσήγαγον πάσας τὰς τέχνας καὶ ἐφευρέσεις, ἃς εἶχον διδαχθῆ κατὰ μικρὸν ἐν ζωηρᾷ πρὸς ἄλλους λαοὺς ἐπικοινωνίᾳ, καὶ ἐξήγειραν τοὺς ἰθαγενεῖς πρὸς βίον ἀνώτερον.

Ἡ δ' ἐκ τῆς δυτικῆς Μικρᾶς 'Ασίας εἰς τὴν Εὐρώπην μετανάστασις αὕτη εἶνε τὸ σπουδαιότατον τῶν γεγονότων ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐν ᾧ δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐν τῇ 'Ασίᾳ οὐδεμία διεσώθη ἰθαγενὴς παράδοσις, ἀπαραγνώριστον ἔχομεν τὴν διατήρησιν τοι-

[1] Περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ὀνόματος Ἰωὺαν παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν ὑπὸ διαφόρους τύπους ἴδε Curtius Ionier vor der ionischen Wanderung σ. 6. Γιαούνα τακαμπάρα σημαίνει τοὺς εὐπλοκάμους κατὰ τὸν Oppert ἐν τῇ Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft 1869, σ. 217.

αὐτης ἀναμνήσεως παρὰ ταῖς ἐν Εὐρώπῃ οἰκούσαις φυλαῖς. Ζῇ δ' ἡ τοιαύτη πλουσία ἀνάμνησις ἐν τοῖς λόγοις, ὧν ἡ ἀξία ἔγκειται ἐν τούτῳ δὴ, ὅτι ἐκφράζουσι τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτοῦ ἀναπτύξεως, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀρεστὸν τρόπον ὄχι ἐν νεφελώδει σκιαγραφίᾳ, ἀλλὰ διὰ μορφῶν ἀκριβῶν καὶ εὐγράμμων, διὰ ζωηροτάτης ἱστορίας θεῶν καὶ ἡρώων πληρούσης τὰ κενὰ τῶν προπαλαίων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας χρόνων. Καὶ τὸ μὲν ἔδαφος, ἐν ᾧ ἐπιχωριάζουσιν οἱ λόγοι οὗτοι, εἶνε ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλάς, ἀλλὰ πάντοτε ὅμως αἱ ἀκταὶ, ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς συνέβησαν αἱ ζωογόνοι ἐπιμιξίαι, ἰδίως δ' ἡ ἀνατολικὴ ἀκτὴ, τὸ Ἄργος, ἡ παραλία τοῦ σαρωνικοῦ καὶ τοῦ εὐβοϊκοῦ πελάγους, καὶ ἡ παραθαλασσία τῆς Θεσσαλίας. Ἡ δὲ κοινὴ διὰ πάντων τούτων τῶν λόγων διήκουσα ὑπόθεσις εἶνε ἡ συνείδησις, ὅτι ἔξωθεν, καὶ δὴ ἀπὸ θαλάσσης, εἴχον εἰσδεχθῆ τὰ σπουδαιότατα τῶν σπερμάτων τοῦ πολιτισμοῦ.

Τί ἔχει ἀληθῶς λαός τις μᾶλλον ἴδιον τῶν θεῶν αὐτοῦ; Πρὸ πάντων δ' οἱ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος, οἵτινες ἐν τοῖς θεοῖς αὐτῶν ἔβλεπον ἀντιπροσωπευομένην τὴν ἰδίαν ἐθνότητα. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν παρίσταντο πρὸ τῶν θεῶν αὐτῶν ὡς ἄνθρωποι ἁπλῶς, ἀλλ' ὡς Πέρσαι, Ἕλληνες, Ῥωμαῖοι. Καὶ ὅμως πλὴν τοῦ αἰθέριναίοντος Διὸς οὐδὲ μία ὑπάρχει ἑλληνικὴ θεότης, ἥς νὰ μὴ ἀντελαμβάνοντο ὡς ἔξωθεν ἐλθούσης, ἧς ἡ λατρεία νὰ μὴ συνεδέετο πρὸς ἔθιμα καὶ λόγους ἐκπηγάζοντας ἐκ χωρῶν ὑπερποντίων. Οἱ δ' ἀρχαιότατοι αὐτῶν βωμοὶ ἔκειντο παρὰ τὸ κράσπεδον τῆς παραθαλασσίας, ἔνθα τὸ πρῶτον εἶχον ἐμφανισθῆ ὡς θεοὶ ἄγνωστοι[1].

Πλὴν δὲ τούτου οἱ Ἕλληνες, καίπερ μετὰ καυχήσεως λέγοντες ἑαυτοὺς αὐτόχθονας, συνεσχέτιζον οὐχ ἧττον ἁπανταχοῦ τὴν ἵδρυσιν τῶν πολιτειῶν αὐτῶν πρὸς τὴν ἄφιξιν ἐπηλύδων,

[1] Περὶ τῶν σημιτικῶν πελαγίων καὶ παραθαλασσίων λαῶν ἴδε Usener Pelagia. Bonn 1879. Πρβλ. περὶ ἀγαλματίων τῆς Ἀστάρτης ἐν νησιωτικοῖς τάφοις Köhler ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. IX σ. 156.

οἵτινες, πεπροικισμένοι διὰ μεγαλειτέρας ῥώμης καὶ συνέσεως, ἐλέγοντο γενόμενοι εἰσηγηταὶ νέας τάξεως ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων. Ἅπαντες δ' οὗτοι οἱ λόγοι ἀνήγοντο πέραν τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῆς χερσονήσου, καὶ ἅπαντες ἐνεδείκνυον χώραν ἀντιπέραν κειμένην, ἐξ ἧς ἐλέγοντο διαπεραιωθέντες οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἡμίθεοι.

Καὶ ἐπὶ τοσοῦτον μὲν εἶνε σαφὴς ἡ ὑπόθεσις τῶν λόγων, ἐν οἷς ὑπόκειται ἡ συνείδησις πολιτισμοῦ μεταχθέντος ἐξ Ἀνατολῶν δι' ἀποικισμοῦ. Ἀλλὰ πολλῷ ἀσαφεστέρα εἶνε ἡ ἀντίληψις περὶ τοῦ τίνες ὑπῆρξαν οἱ ἄποικοι οὗτοι. Καὶ εἰκότως· ἐπειδή, ὅτε οἱ λόγοι ἐκεῖνοι διεμορφώθησαν ἐν τῇ χώρᾳ, οἱ ξένοι εἶχον ἤδη ἀπὸ μακροῦ συσσωματωθῇ μετὰ τῶν ἰθαγενῶν, καὶ εἶχε λησμονηθῇ ἡ προέλευσις αὐτῶν. Ἄλλως δ' οἱ λόγοι δὲν ἐπιδιώκουσιν, ὡς ἡ κριτικὴ ἔρευνα, τὴν ἀνεύρεσιν τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ πηγῶν, ἀπ' ἐναντίας δ' ἀρέσκονται εἰς τὸ ἔκτακτον, τὸ ἀπρόοπτον καὶ τὸ παράδοξον. Οὕτως ἐκ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης ἀναδύεται ἡ Ἀφροδίτη, καὶ ἐπὶ τῶν θαυμασίων ποσειδωνίων πώλων διεδίφρευσεν ὁ Πέλοψ ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν ἀκτὴν τῶν Ἑλλήνων[1].

Ἀλλὰ δύο σκέψεις ὅμως διήκουσι σαφῶς διὰ τούτων τῶν λόγων, καὶ δὴ πρῶτον μὲν ἡ ἔννοια τῆς ἔξωθεν ἐπιδημίας, ἥτις λαμβάνει ὑπόστασιν ὁριστικωτέραν διὰ παντοίων τοπικῶν ὀνομάτων, οἷα τὰ τῆς Κρήτης, τῆς Λυκίας, τῆς Φρυγίας, τῆς Λυδίας, τῆς Τρωάδος, τῆς Φοινίκης, τῆς Κύπρου, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Λιβύης, δεύτερον δ' ἡ ἔννοια τῆς συγγενείας τῶν ἐπηλύδων. Οὕτως ἔρχεται μὲν ἡ Ἀφροδίτη πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐκ Συρίας, ἀλλ' ὄχι ὡς Μύλιττα ἢ Ἀστάρτη, ἀλλ' ὡς θεὰ ἑλληνική, ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναδυομένη. Ἥρωας δ' οἵους τὸν Κάδμον καὶ τὸν Πέλοπα δὲν φαντάζονται οἱ Ἕλληνες ἔχοντας ξένον, βαρβαρικὸν χαρακτῆρα, ἀπ' ἐναντίας δ' εἶνε οἱ εἰσηγούμενοι πᾶν ὅ τι εἶνε γνησίως ἑλληνι-

[1] Διαδίφρευσις τοῦ Πέλοπος. ***Εὐριπίδου*** Ὀρέστης στ. 988.—***Κικέρωνος***. Tuscul. II, 27, 67.

κὸν, οἱ γενάρχαι ἐκλάμπρων καὶ πολισσονόμων βασιλικῶν γενῶν, ὧν τὰ κλέα καὶ τοὺς ἄθλους δὲν ἔπαυσε ψάλλουσα ἡ ἐθνικὴ ποίησις.

Ἀλλὰ πῶς ἄλλως δύνανται νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ συνενωθῶσιν αἱ δύο αὗται ἀντιλήψεις ἢ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς γνώμης, ὅτι καὶ οἱ ἄποικοι ἐκεῖνοι ἦσαν Ἕλληνες, ὅτι δ' ἦλθον μὲν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἐξ Ἀνατολῆς ἑλληνικῆς, ἐν ᾗ μετὰ τῆς δεκτικότητος ἐκείνης τοῦ πνεύματος τῆς χαρακτηριζούσης τὴν ἰωνικὴν φυλὴν εἶχον ἀποδεχθῇ ἐν ἑαυτοῖς τὸν πολιτισμὸν τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ εἶχον μεταπλάσει αὐτὸν ἑλληνικῶς, ὅπως παραδώσωσιν αὐτὸν εἰς τοὺς ὁμοφύλους ἑαυτῶν; Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ ὑπερπόντιοι Ἕλληνες εἶχον συγκαθιδρυθῇ μετὰ τῶν Φοινίκων ἐν φοινικικαῖς ἀποικίαις, ἔν τε Λυκίᾳ καὶ Καρίᾳ καὶ ἐν τῷ Δέλτα τοῦ Νείλου, διὰ ταῦτα καὶ οἱ ἐκ τῶν χωρῶν ἐκείνων ἐρχόμενοι μετανάσται, οἱ κτίσται πόλεων ἥρωες, λέγονται καὶ αὐτοὶ Φοίνικες καὶ Αἰγύπτιοι[1].

Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες δὲν δυνάμεθα νἀρνηθῶμεν, ὅτι ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ γνήσιοι Χαναναῖοι ὡς ἄποικοι. Περὶ τῶν σταθμῶν δ' αὐτῶν ἔγεινεν ἤδη λόγος ἀνωτέρω, μέλλουσι δὲ νἀποδειχθῶσι καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν καθ' ἑκάστας χωρῶν. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐθνικῆς ἀντιπαθείας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Σημιτῶν δὲν εἶνε πιθανὸν, ὅτι βασίλεια ἐνδόξως μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ προαχθέντα ἱδρύθησαν αὐτόχρημα ὑπὸ Φοινίκων. Ὅτι δὲ οἱ Αἰγύπτιοι οἱ ἐλθόντες εἰς Ἄργος δὲν ἦσαν κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων πράγματι Αἰγύπτιοι, δὲν ἦσαν λαὸς ὅλως διάφορος τὰ ἤθη καὶ τὴν γλῶσσαν, σαφέστατα ἐξέφρασεν ἐν τῇ ἁπλῇ αὐτοῦ γλώσσῃ ὁ μῦθος, καλῶν τοὺς ἐπήλυδας ἐκείνους ἐξαδέλφους τοῦ Δαναοῦ καὶ ὁμοφύλους τῶν Ἀργείων τῶν

[1] Περὶ Καρῶν καὶ Ἰώνων ἐκλαμβανομένων ὡς Φοινίκων ἴδε Curtius Jonier σ. 15 καὶ 49. Ὁ Renan Histoire générale des langues sémitiques Τόμ. Α' σ. 46 συμφωνεῖ πρὸς τὴν γνώμην, ὅτι «τὸ ὄνομα τῶν Φοινίκων ἐκάλυπτε πράγματι μεταναστεύσεις ἰωνικῶν λαῶν πρὸς τὴν Δύσιν».

διὰ τῆς ἁρπαγῆς τῆς Ἰοῦς μεταχθέντων ποτὲ εἰς τὴν Λιβύην καὶ ἐπανελθόντων ἔπειτ' ἀπὸ τοῦ Νείλου εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἰνάχου πρὸς νέαν συνένωσιν μετὰ τῶν ὁμοφύλων.

Ἀλλ' οἱ ἀντιπέραν Ἕλληνες δὲν ὠνομάζοντο μόνον καθ' ὁμάδας ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐξ ὧν ἤρχοντο, ἀλλ' ὑπῆρχον δι' αὐτοὺς καί τινα ὀνόματα κοινά, ὡς ἐν Ἀνατολῇ τὸ ὄνομα Ἰωύαν, διαδεδομένα μὲν ὡς ἐκεῖνο, ἔχοντα δ' οὐχ ἧττον ἐκείνου ἀκροσφαλῆ τὰ ὅρια.

Τὸ δὲ μάλιστα διαδεδομένον τούτων τῶν ὀνομάτων ἦτο τὸ τῶν Λελέγων, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι ἐξήγουν ὡς δηλοῦν λαὸν σύμμικτον. Λέλεγες δὲ ᾤκουν ἐν Λυκίᾳ, ἐν Μιλήτῳ ὡς καὶ ἐν Τρωάδι. Ἐκ τῆς Ἴδης λαμβάνει ὁ Πρίαμος γυναῖκα ἀνήκουσαν εἰς τὸ ἔθνος τῶν Λελέγων, ἐν δὲ τῇ Καρίᾳ ἐδεικνύοντο ἀρχαιότατα ἐρύματα καὶ τάφοι καλούμενοι Λελέγια. Ἐν δὲ τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι εὑρίσκονται τὰ ἴχνη τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοῦ λαοῦ ἁπανταχοῦ ἔνθα εἰσέδυσαν οἱ Ἀσιᾶται Ἕλληνες καὶ διέδωκαν τὸν πολιτισμόν, κατά τε τὰ παράλια τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Λακωνικῆς, ἔν τε Ἠλιδι καὶ ἐν Μεγάροις, ἐν ᾗ πόλει ἀνέφερον τὰς ἀρχὰς τῆς τοπικῆς ἱστορίας εἴς τινα ἥρωα Λέλεγα, ὃν ἔλεγον μεταναστεύσαντα ἐξ Αἰγύπτου. Οἱ δ' Ἐπειοί, οἱ Λοκροί, οἱ Αἰτωλοί, οἱ Καύκωνες, οἱ Κουρῆτες, λαοὶ οἰκοῦντες τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος, διαδοθέντες δὲ καὶ εἰς τὰς ἐκ δυσμῶν νήσους ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ταφίων, θεωροῦνται ὁμόφυλοι τῶν Λελέγων[1].

Ἀντίστοιχοι δὲ καὶ παρεμφερεῖς πρὸς τοὺς Λέλεγας εἶνε οἱ Κᾶρες[2]. Καὶ λέγονται μὲν βαρβαρόφωνοι, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου λέγε-

[1] Περὶ τῶν Λελέγων εἰδικὴ συγγραφὴ εἶνε ἡ τοῦ Deimling Die Leleger. Ἐν Λειψίᾳ 1862. Τὸ ὄνομα Λελεγες ἐξηγεῖ ὁ ***Σουίδας*** ἐν λ. διὰ τοῦ σύμμικτοι. Περὶ τῶν μιγάδων λαῶν (σύγχυσις ἐθνῶν) ἴδε ***Στράβωνα*** XIV, σ. 678. Deimling ἔνθ' ἀν. σ. 99. Κατὰ δὲ τὸν Kiepert, ἐν τοῖς Monatsberichte der königlichen Akademie der Wissenschaften 1861 σ. 114, οἱ ὑπὸ τῶν Πελασγῶν, οὓς ὁ Kiepert ἀποδέχεται ὡς Σημίτας, καλούμενοι Λελεγες εἶνε ὁ αὐτὸς λαὸς καὶ οἱ Ἰλλυριοί, ὧν λείψανον εἶνε οἱ σημερινοὶ Σκιπετάροι ἢ Ἀλβανοί.

[2] Οἱ Λελεγες ὑποταχθέντες διὰ πολέμου ἐγειναν μέρος τοῦ καρικοῦ λαοῦ, «τοῦ Καρικοῦ μοῖρα, ἅμα τοῖς Καρσὶ στρατευόμενοι», ὡς λέγει ὁ ***Στράβων*** XIII, σ. 611.

ται περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅτι ἐλάλησε καριστί. Ἔγκριτοι ἑλληνικαὶ οἶκοι ἀνῆγον τὸ γένος εἰς Κᾶρας, ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύονται ὅτι ὑπῆρξαν Χαναναῖοι ἐξ ὑπαρχῆς[1]. Ἀνῆκον δὲ μᾶλλον οἱ Κᾶρες εἰς τοὺς προμνημονευθέντας μιγάδας λαούς, καὶ ἦσαν διὰ τοῦτο οἱ ἐκ γενετῆς ἑρμηνεῖς καὶ διαλλακταὶ τῶν ἀλλοφύλων λαῶν. Ἐντεῦθεν δ' ἐπί τινα χρόνον ἔσχον ἄμετρον σημασίαν διὰ τὸν πολιτισμὸν ἐν τῇ Μεσογείῳ, ἀλλ' ἔπειτα κατὰ μικρὸν ἐξέλιπον καὶ δὲν ἔσχον διαρκῆ ἱστορίαν, ὡς συνήθως συμβαίνει εἰς τοιούτους ἑτεροφυεῖς λαούς. Ἡ μὲν γλῶσσα αὐτῶν ἦτο μικτή τις, ἡ δὲ πατρὶς ἕνεκα τῶν πυκνῶν σημιτικῶν μεταναστεύσεων ἐκαλεῖτο αὐτόχρημα Φοινίκη· οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι Ἕλληνες ἐξελάμβανον αὐτοὺς ἰδιαζόντως ξενοτρόπους. Παρουσιάζονται δ' ὡς πάγγαλκος πειρατικὸς λαός, δηοῦντες τὰς παραλίας ὡς ἐν τοῖς μέσοις αἰῶσιν οἱ Νορμαννοί[2]. Ἐν δὲ τῷ νησιωτικῷ πελάγει εἶχον παρεισδύσει μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐν τοσούτῳ πλήθει, ὥστε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου, γενομένης ποτὲ καθάρσεως τῆς Δήλου, μετ' ἐκπλήξεως ἀνεγνώρισαν οἱ εἰς αὐτὴν παραστάντες τοὺς ἡμίσεις τῶν τάφων καὶ ὑπερέκεινα ὡς καρικούς, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ἐθεωροῦντο ἐνταῦθα βάρβαροι ἐπι-

[1] Καλοῦνται μὲν οἱ Κᾶρες παρ' ***Ὁμήρῳ*** (Ἰλιάδος Β 867) βαρβαρόφωνοι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον φέρουσι καὶ οἱ Ἴλλειοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς, ἄλλως δὲ διὰ τοῦ ἐπωνύμου τούτου δηλοῦνται οἱ ἀγριόφωνοι, ὄχι δ' οἱ λαλοῦντες ξένην, βάρβαρον γλῶσσαν. Ἴδε Deimling Die Leleger σ. 22. — Ἑλληνιστὶ φθεγξάμενος λέγεται ὁ καρικὸς Ἀπόλλων παρ' ***Ἡροδότῳ*** VIII, 135. Κατὰ δὲ Φίλιππον τὸν Συαγγελέα παρὰ ***Στράβωνι*** XIV, σ. 662 πλεῖστα ἑλληνικὰ ὀνόματα ἔχει καταμεμιγμένα ἡ γλῶσσα τῶν Καρῶν. Περὶ δὲ ἀθηναϊκῶν οἴκων καρικοῦ γένους ἴδε ***Ἡρόδοτον*** V, 66. Καρικὴν δὲ καταγωγὴν προσέγραφε καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Θεμιστοκλέα ὁ ἀτθιδογράφος Φανίας (παρὰ ***Πλουτάρχῳ*** ἐν βίῳ Θεμιστοκλέους 1).

[2] Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Καρῶν ἴδε Schömann Griechische Alterthümer ἐκδ. γ' Τόμ. Α' σ. 2 καὶ 89. Ὁ Renan Histoire générale des langues sémitiques Τόμ. Α' σ. 48 λέγει· «τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιχειρημάτων, δι' ὧν ὑποστηρίζουσι τὴν σημιτικὴν καταγωγὴν τῶν Καρῶν, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀξίαν». Πρβλ. Neue Jahrbücher für Philologie 1861 σ. 444. Ὁ δὲ Wachsmuth Die Stadt Athen Τόμ. Α' σ. 446 ἀναλαμβάνει καὶ πάλιν τὴν συνηγορίαν τῆς σημιτικῆς τῶν Καρῶν καταγωγῆς. Ἴδε περὶ Καρῶν καὶ τὴν μονογραφίαν τοῦ Ed. Meyer Karier ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ Ersch καὶ Gruber Τμῆμα Β' Τόμ. 23, σ. 53 κ. ἑ.

δρομεῖς[1]. Ἀλλ' αἱ ἀρχαιόταται αὐτῶν οἰκήσεις ἦσαν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν ᾗ ᾤκουν μεταξὺ Φρυγῶν καὶ Πισιδῶν, ὑποτάξαντες μέρος τῶν Λελέγων, καὶ ἐλέγοντο συνδεόμενοι διὰ κοινῆς λατρείας μετὰ τῶν Λυδῶν καὶ Μυσῶν. Οἱ δ' ἐν Εὐρώπῃ οἰκοῦντες Ἕλληνες παρέλαβον παρ' αὐτῶν μόνον ἐφευρέσεις ἀναφερομένας εἰς τὸν ὁπλισμὸν, καὶ δὴ τὰ ὄχανα τῆς ἀσπίδος, τὰ ἐπ' αὐτῆς σημεῖα καὶ τὸ χαλκοῦν κράνος μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ λόφου. Δὲν προσεγράφετο δ' εἰς τοὺς Κᾶρας ἐπίδρασις οὕτω μεγάλη καὶ μόνιμος ὡς ἡ εἰς τοὺς Λέλεγας ἀποδιδομένη, ἀπ' ἐναντίας δὲ παριστάνονται μᾶλλον ὡς πλάνητες καὶ ἐνωρὶς ἐκλείποντες. Ἐν διαφόροις τόποις, ὡς ἰδίως ἐν Μεγάροις, ἐλέγοντο ἐλθόντες εἰς τὴν χώραν πρῶτοι οἱ Κᾶρες, ἔπειτα δὲ γενεὰς ὅλας μετ' αὐτοὺς οἱ Λέλεγες. Ἡ δὲ παράδοσις αὕτη ὑποδεικνύει, ὅτι οἱ Ἕλληνες τοὺς μὲν Κᾶρας ἐξελάμβανον ὡς ἀρχαιότερον, ξενότροπον λαὸν, τοὺς δὲ Λέλεγας ὡς συγγενέστερον ἑαυτοῖς καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον ἀνθρώπινον γένος[2].

Ἀληθῶς οἱ ἀνατολικοὶ Ἕλληνες δὲν ἦσαν ὁμοιόμορφον πλῆθος, οὐδ' ἔμειναν πάντοτε οἱ αὐτοί. Μᾶλλον δ' εὑρίσκοντο κατὰ τὸ διάστημα τῶν αἰώνων, ἐν οἷς ᾤκουν τὰ παράλια τῆς δυτικῆς ἠπείρου, ἐν ζωηροτάτῃ προόδῳ ἰδίας ἀναπτύξεως. Καὶ ἀπέβαλον μὲν κατὰ μικρὸν πᾶν τὸ ξένον, καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτῶν ἐξεκαθάρθη, αἱ δὲ διάφοροι τῆς ἀναπτύξεως ταύτης βαθμῖδες δύνανται νὰποδειχθῶσιν ἐν τῇ ροπῇ ἣν ἔσχον ἐπὶ τοὺς οἰκοῦντας τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θρησκείας.

Οἱ Πελασγοὶ ἐλάτρευον τὸν ὕψιστον θεὸν ἄνευ εἰδώλου καὶ ναοῦ[3], καθ' ἃ καὶ οἱ ἰσογενεῖς αὐτοῖς κλάδοι τῆς ἀρίας ὁμοφυλίας, οἱ Ἰνδοὶ, Πέρσαι καὶ Γερμανοί. Αἱ ὑψηλαὶ ἀκρώρειαι ἦσαν

[1] Κᾶρες ἐν ταῖς νήσοις. ***Θουκυδίδου*** I, 8.—Curtius Die Griechen in der Diaspora ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften 1882 σ. 944.

[2] Λέλεξ καὶ Κὰρ ἐν Μεγάροις. ***Παυσανίου*** I, 39, 6. Ἐν Μεγάροις διακρίνονται ἄριστα αἱ τρεῖς κυριώταται ὁμάδες ἑλληνικῶν ἐπιθαλασσίων λαῶν. Πρβλ. Gideon Vogt De rebus Megarensium. 1851 σ. 5 κ. ἑ.

[3] ***Ἡροδότου*** II, 52· οἱ Πελασγοὶ θεοῖσι ἐπευχόμενοι... ἐπωνυμίην δὲ οὐδ' ὄνομα ἐποιεῦντο οὐδενὶ αὐτῶν.

δι' αὐτοὺς ἅμα καὶ οἱ πρῶτοι ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως πρὸς πνευματικὴν ἀνύψωσιν πεπλασμένοι βωμοί. Ὁ ὕψιστος δ' ἐκεῖνος θεὸς εἰς ὃν προσηύχοντο ἦτο ἀνώνυμος. Καὶ ἔλεγον μὲν Δία, ἀλλὰ Ζεὺς (**Deus**) σημαίνει μόνον τὸν οὐρανόν, τὸν αἰθέρα, τὴν φωτεινὴν κατοικίαν τοῦ ἀοράτου, ὅτε δ' ἤθελον νὰ ὑποδείξωσι πλησιεστέραν τινὰ σχέσιν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐκάλουν αὐτὸν πατέρα Δία, Διπάτυρον (**Jupiter**) πρὸς δήλωσιν αὐτοῦ ὡς τῆς ἀρχῆς πάσης ζωῆς[1].

Ἡ δὲ ἀκήρατος αὕτη καὶ ἁγνὴ λατρεία τῶν δίων Πελασγῶν δὲν διετηρήθη παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις μόνον ὡς εὐσεβὴς ἀνάμνησις περὶ τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος, ἀλλ' ἐξηκολούθησε καὶ κατόπιν. Ἐν μέσῳ τῆς μεστῆς ναῶν καὶ κατειδώλου Ἑλλάδος τῶν μεταγενεστέρων χρόνων δὲν ἔπαυσαν ὡς καὶ ἐν τοῖς πάλαι χρόνοις ἀναδίδοντες τὸν ἀπὸ τῶν θυσιῶν καπνὸν οἱ ὀρεινοὶ βωμοὶ ἐκείνου ὅστις δὲν οἰκεῖ ἐν οἴκοις χειροποιήτοις ὑπ' ἀνθρώπων. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ ἐν ταῖς ἀρχαίαις θρησκείας τὸ πρωτόγονον καὶ ἁπλοῦν διετηρήθη ὡς μήκιστα καὶ πιστότατα. Οὕτω λοιπὸν ἔζησε διὰ πάντων τῶν αἰώνων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ὁ ἀρκαδικὸς Ζεὺς ἀνείδωλος, ἀπροσπέλαστος, ἄνω τῆς δρυοσκεποῦς κορυφῆς τοῦ Λυκαίου ἐν ἱερᾷ φωτὸς πλησμονῇ. Τὰ δὲ ὅρια τῆς περιοχῆς αὐτοῦ διεγινώσκοντο ἐκ τοῦ παραδόξου φαινομένου, καθ' ὃ ἐντὸς τοῦ τεμένους οὔτε οἱ ἄνθρωποι οὔτε τὰ θηρία παρείχοντο σκιάν[2]. Διετηρήθη δ' ἐπὶ μακρὸν παρὰ τῷ λαῷ καί τις ἐξ εὐσεβοῦς φόβου ἀποφυγὴ τῆς αἰσθητῆς παραστάσεως τοῦ θείου δι' ὡρισμένων ὀνομάτων καὶ γνωρισμάτων. Οὕτω δὴ πλὴν τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀγνώστου ὑπῆρχον ἐν ταῖς πόλεσι τῇδε κἀκεῖσε βωμοὶ τῶν Ἁγνῶν, τῶν Μεγάλων θεῶν ἢ τοῦ Ἑλέου, τὰ δὲ πλεῖστα τῶν παρ' Ἕλλησι θεϊκῶν ὀνομάτων εἶνε τὸ κατ' ἀρχὰς μόνον σημαντικὰ ἰδιοτήτων τῆς ἀνωνύμου θεότητος[3].

[1] Ζεὺς Διπάτυρος. G. Curtius Grundzüge der griechischen Etymologie σ. 563.

[2] Ζεὺς Λυκαῖος. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 302. Ἔλλειψις σκιῶν ἐν τῷ τεμένει τοῦ Λυκαίου Διός. ***Παυσανίου*** VIII, 38, 6.

[3] Περὶ τῆς σχετικῶς μονοθεϊστικῆς θρησκευτικῆς ἀντιλήψεως τῶν πελασγικῶν χρό-

Ἀλλὰ τῆς πελασγικῆς ἐκείνης λατρείας δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἡ ἀρχέγονος ἁπλότης. Καὶ πρῶτον μὲν εἶνε ἀναμφίλεκτον, ὅτι σπέρματά τινα πολυθεϊστικῶν ἰδεῶν ἦσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας κοινὰ μετὰ τῶν λοιπῶν λαῶν τῆς ἀρίας ὁμοφυλίας καὶ ὅτι εἶχον συναποκομίσει ταῦτα ἐκ τῶν κοινῶν ἀρχαιοτάτων οἰκήσεων. Λατρεία δὲ τοῦ θείου βάσιν ἔχουσα τὴν θεωρίαν τῆς φύσεως δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ ἀμιγῆ καὶ ἐνιαίαν τὴν πρωτουργὸν δύναμιν τὴν ἐν τῷ βίῳ τῆς φύσεως ἐκδηλουμένην, καθότι πλὴν αὐτῆς ἠξιώθησαν ἰδίας προσοχῆς καὶ αἱ φυσικαὶ δυνάμεις ἕκασται, ἰδίως δ' ἡ λατρεία τῶν Νυμφῶν εἶνε παναρχαιον μόριον δημώδους θρησκείας[1].

Περαιτέρα τις μεταβολὴ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως ἀπέρρευσεν ἐκ τῆς εἰς φυλὰς καὶ ἰδίας χώρας ἀποσχίσεως τοῦ λαοῦ. Ἐν ταῖς νέαις οἰκήσεσιν ἤθελον νὰ ἔχωσιν ὁρατὰ σημεῖα καὶ ἐνέχυρα τῆς θείας χάριτος· ἐν ταῖς νέαις χώραις προσέβλεπον διαφόρους ὄψεις τῆς θεότητος. Οὕτως ἡ συνείδησις τοῦ θείου οἱονεὶ συναπεσχίσθη εἰς θρύμματα μετὰ τῆς ἐθνότητος, καὶ ἡ λατρεία ἀπέβη ποικιλωτέρα, συνεδέθη μᾶλλον μᾶλλον πρὸς ἀντικείμενα ὁρατά, πηγὰς καὶ ποταμούς, ὀρεινὰ ἄντρα, δένδρα, λίθους, καὶ οὕτως ἔγεινεν ἔναρξις αἰσθητοτέρας ὁσημέραι παραστάσεως τοῦ θείου.

Τέλος δ' ἐπῆλθεν ἡ μετὰ τῶν ξένων λαῶν ἐπικοινωνία, καὶ μετ' αὐτῆς ἄρχεται ἡ ἀνάπτυξις ἐκείνη τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, ἥτις ἔν τισι κυρίοις δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ἱστορικῶς. Ἐπέρχεται δ' οὕτως ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν προελληνικῶν ἢ πελασγικῶν χρόνων εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς καὶ ἡ ἐποχὴ βαθμιαίας γενέσεως ἑλληνικοῦ πανθέου. Καὶ ἀληθῶς σὺν τῇ ἀναμίξει τῶν πελασγικῶν

νων ἴδε Stark Die Epochen der griechischen Religionsgeschichte ἐν ταῖς Verhandlungen der zwanzigsten Philologenversammlung σ. 59 Συμφωνεῖ δὲ ὁ Stark τῷ Welcker Griechische Götterlehre, ἐν ᾧ τἀναντία φρονεῖ ὁ Overbeck Zeusreligion ἐν ταῖς Abhandlungen der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften. Philologisch Historische Classe II.

[1] Περὶ τῆς λατρείας τῶν Νυμφῶν καὶ τῶν ποταμῶν πλὴν τοῦ Διὸς ἴδε Stark Niobe σ. 412.

φύλων εἰς τὴν παγκόσμιον ἐπικοινωνίαν, σὺν τῇ πληθύνσει τῶν βιωτικῶν αὐτῶν σχέσεων ἠσθάνθησαν καὶ τὴν ἀνάγκην νέων θεῶν, ἅτε εἰς τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐπιχωριάζοντας ἔχοντες πεποίθησιν μόνον ὡς πρὸς τἀναγόμενα εἰς τὰς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἁπλᾶς αὐτῶν βιωτικὰς ἀνάγκας.

Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἀξία λόγου ὑπῆρξεν ἡ μετὰ τῶν Σημιτῶν ἐπιμιξία. Ἄριοι καὶ Σημῖται ἕνεκα τῆς φυσικῆς πρὸς ἀλλήλους ἀντιθέσεως ἔσχον ἐπ' ἀλλήλους ροπὴν μεγίστων ἀγαθῶν πάροχον, καὶ δὴ ὑπῆρξαν οἱ Σημῖται οἱ αἴτιοι τῆς ἐπιδράσεως, ἅτε μᾶλλον προηγμένοι ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ ὄντες ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἐδραιοτέρους, στασιμωτέρους, νωθροτέρους Ἀρίους εὐκινητότεροι, εὐερεθιστότεροι καὶ ἐπινοητικώτεροι.

Οἱ Φοίνικες ἐπωφελήθησαν τὴν λατρείαν τοῦ θείου πρὸς ἐγκαίνισιν εἰρηνικῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἀνὰ τὰς παραλίας οἰκούντων πελασγικῶν λαῶν, συνάψαντες τὰς ἰδίας ἑαυτῶν θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις πρὸς τὰς τῶν ἰθαγενῶν, ἰδίως δ' ἀποδεχθέντες τὴν λατρείαν τοῦ πελασγικοῦ Διός, ὃν ἀφωμοίωσαν πρὸς τὸν παρ' αὐτοῖς Βάαλ. Ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ ἐνήρχοντο τῶν ἐμπορικῶν ἀγορῶν, διὰ ταῦτα δ' ἐκαλεῖτο Ζεὺς Ἐπικοίνιος, ἤτοι ὁ κοινῶς λατρευόμενος, ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Βάαλ-Σαλὰμ, τὸν θεὸν τῆς εἰρήνης, εἰς ὃν ἦσαν ἀφωσιωμένοι οἱ διὰ συνθηκῶν ἠσφαλισμένοι τόποι εἰρήνης οἱ καλούμενοι Σάλαμα ἢ Σαλαμίς[1]. Εἰσήγαγον δὲ καὶ τὴν λατρείαν τῶν πλανητῶν, ἥτις εἶχε διαμορφωθῇ ἐν τῇ σημιτικῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἐδίδαξαν τὰ πελασγικὰ φῦλα νὰ θεωρῶσι τοὺς ἀστέρας θεότητας ἰθυνούσας τὰ τοῦ κόσμου, νὰ κανονίζωσι δὲ τὰ καθ' ἑαυτοὺς καὶ διατάττωσι τὰ κατὰ τὸν δημόσιον βίον διὰ τῆς ἐξετάσεως αὐτῶν. Συνεπήγαγον δὲ τέλος

[1] Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ φοινικικοῦ Βάαλ πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ μονοθεϊστικῶς τιμωμένου Διὸς ἴδε Vogüé ἐν τῷ Journal asiatique. 1867 σ. 135. — Ζεὺς ἐπικοίνιος ἐν Σαλαμῖνι. ***Ἡσύχιος*** ἐν λ. ἐπικοίνιος. Movers Phönizier Τόμ. Γ' σ. 239. Curtius Text zu den sieben Karten zur Topographie Athens σ. 9. — ***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ. Σαλάμιοι· «Σάλαμα δὲ ἡ εἰρήνη».

ἐκ τῆς Ἀνατολῆς τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων, εἰς ὧν τὴν μεταδοτικὴν γοητείαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰντιστῶσιν οἱ Πελασγοὶ αὐτόχθονες. Τὰ πελασγικὰ φῦλα ἐστεροῦντο τῆς δυνάμεως πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἔξωθεν εἰσφερομένων· διὸ ἀπεδέχθησαν τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς θεοὺς τῶν κατὰ πάντα ὑπερτέρων ἑαυτῶν ἐπηλύδων, πιστεύσαντες, ὅτι αἱ μεγάλαι αὐτῶν ἐπιτυχίαι ἦσαν ἔργον τῶν εἰδώλων τῶν συνοδευόντων κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν τοὺς ξένους. Οὕτως εἰσήχθησαν εἰς τὴν χώραν ἀπὸ τῆς ξένης τὰ ξόανα· ἰδίως δὲ τὰ μικρά, ἑνὸς μόνον ποδὸς μέγεθος ἔχοντα, οἷα ἐλατρεύοντο ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν παραλίοις τόποις, πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν εἴδωλα τῶν Φοινίκων ναυτίλων [1].

Τὸ πρῶτον δὲ ξόανον, ὅπερ προσέπεσεν εἰς τὴν θέαν τῶν Πελασγῶν, ὑπῆρξε τὸ τῆς Ἀστάρτης, ἧς ἡ λατρεία εἶχεν ἀποβῆ εἰς τοὺς Χαναναίους ἐμπόρους οὕτω συμφυὴς, ὥστε οὐδέποτε μὲν ἀνήγοντο εἰς τὸ πέλαγος χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἐπὶ τοῦ πλοίου εἴδωλον αὐτῆς, οὐδέποτε δ' ἵδρυον ἐμπόριον χωρὶς νὰ καταστήσωσι τὸ ξόανον τῆς Ἀστάρτης ἱερὸν αὐτοῦ κέντρον [2]. Οὕτω δὴ εἶδεν ὁ Ἡρόδοτος ἐν Μέμφει τὴν φοινικικὴν συνοικίαν, τὸ καλούμενον Τυρίων στρατόπεδον, κεχωρισμένην ἀπὸ τῆς λοιπῆς πόλεως ὡς ἴδιον τέμενος καὶ ἐκτισμένην περὶ τὸ ἄλσος καὶ τὸ ἱερὸν τῆς ξένης Ἀφροδίτης [3].

Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβαινεν ἐν ταῖς φοινικικαῖς ἐγκαταστάσεσι τῆς Κύπρου, τῶν Κυθήρων, τῆς Κρανάης μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὸ μένον ἀναλλοίωτον ἐν Αἰγύπτῳ μετεβάλλετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν ἴδιον ἑαυτῶν τρόπον, ἐξελληνιζόμενον. Διὸ ἔμεινε μὲν ἡ Ἀφροδίτη ἡ θεὰ τῆς τὴν φύσιν σύμπασαν κατεχούσης πλαστουργοῦ ζωτικῆς δυνάμεως, ἀλλ' ἀπέβη ἅμα παρ' Ἕλλη-

[1] Διόσκουροι ἢ Κορύβαντες χαλκοῖ ποδιαίων οὐ μείζονες. ***Παυσανίου*** III, 24, 5.—Gerhard Poseidon ἐν ταῖς Abhandlungen der königlichen Preussischen Akademie der Wissenschaften. 1850 σ. 194.

[2] Ἀφροδίτη οὐρανία. Böckh Metrologische Untersuchungen σ. 44.—Vogüé Journal asiatique 1867 ἐν τῷ τεύχει τοῦ Αὐγούστου.

[3] Ξείνη Ἀφροδίτη. ***Ἡροδότου*** II, 112.

σιν, ἅτε γνωσθεῖσα εἰς αὐτοὺς ὡς θεὰ τῶν ναυτιλλομένων, θεὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τῶν λιμένων, τὸ μὲν πρῶτον λατρευομένη κατὰ τἀγκυροβόλια τῆς παραλίας, ἔπειτα δὲ ὁσημέραι μᾶλλον εἰσαχθεῖσα καὶ εἰς τὴν μεσόγαιαν.

Ἀλλ' ἡ μετάδοσις ἀνατολικῶν λατρειῶν δὲν ἐπῆλθε μόνον διὰ θαλάσσης, οὐδ' ὑπῆρξε μόνη γέφυρα τῆς τοιαύτης θρησκευτικῆς ἐπιμιξίας ἡ Κύπρος. Καὶ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς δ' ἠπείρου ἀναγνωρίζονται σαφῶς οἱ σταθμοί, ἐν οἷς διεδόθη ἡ λατρεία θεᾶς, ἥτις ὑπὸ ποικίλα ὀνόματα παριστάνει τὴν αὐτὴν εὐλογίαν καὶ δύναμιν τῶν ἀνεξαντλήτων δωρεῶν τῆς τροφοῦ φύσεως. Καὶ παρὰ μὲν τοῖς Βαβυλωνίοις ἐκαλεῖτο αὕτη Μύλιττα, ἐν δὲ τῇ Νινευὶ Ἰστὰρ, παρὰ δὲ τοῖς Πέρσαις Ἀναχίτ. Εἶνε δὲ τέλος αὕτη ἡ μεγάλη Ἄρτεμις, ἥτις διὰ τῆς Καππαδοκίας καὶ Φρυγίας προεχώρησε πρὸς τὴν παραλίαν, ἔνθα ἐλατρεύθη ὡς Ῥέα, ὡς Κυβέλη καὶ Μήτηρ θεῶν, ὡς Ἐφεσία Ἄρτεμις καὶ ὡς Σαμία Ἥρα. Ἡ αὐτὴ δὲ θεὰ ἦλθεν ἔπειτα εἰς τὰς δυτικὰς χώρας, ἔνθα προσεκυνήθη ἐν Κορίνθῳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφροδίτη καθ' ὃν τρόπον ἐν Καππαδοκίᾳ ὡς Μᾶ.

Ἀλλ' ἐπέρχεται μεγάλη διαφορὰ, δεικνύουσα εἰς ἡμᾶς τὴν ἱστορικὴν κίνησιν τὴν ἐπιγενομένην ἐν τῷ θρησκευτικῷ βίῳ. Ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ ἡ θεὰ εἶνε ὂν πανθεϊστικὸν, δύναμις μονοκράτωρ διήκουσα διὰ παντὸς πλάσματος. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἐξειδικεύεται καὶ λαμβάνει τοπικὴν ὑπόστασιν. Οὕτως ἡ ἔννοια τῆς ἀρχεγόνου θεᾶς λαμβάνει νέον τύπον, διάφορον κατὰ φυλὰς καὶ πόλεις, καὶ ἀποσχίζεται εἰς ποικίλον πλῆθος θεαινῶν, αἵτινες γίνονται δεκταὶ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ὡς θεαὶ δέσποιναι ἢ παρθένοι, πολεμικαὶ ἢ οἰκιακαὶ καὶ συμπαραζεύγνυνται εἰς τὸν Δία δίκην μητρὸς αὐτοῦ, συζύγου ἢ θυγατρός[1].

[1] Τὰ ἐν τῷ κειμένῳ ὑποδηλούμενα περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἑλληνικῶν θεαινῶν ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἐννοίας τῆς παρ' Ἀσιάταις τὴν φύσιν ἐκπροσωπούσης θεότητος ἐξέθηκα διὰ μακροτέρων ἐν τῇ πραγματείᾳ Die griechische Götterlehre vom geschichtlichen Standpunkte ἐν τοῖς Preussische Jahrbücher, τόμ. XXXVI. Τὴν αὐτὴν δὲ πραγματείαν ἀνεδημοσίευσα ἐν τῷ βιβλίῳ μου Alterthum und Gegenwart Τόμ. Β' σ. 50 κ. ἑ.

Φορεῖς δὲ τῆς λατρείας τῆς μεγάλης θεᾶς ὑπῆρξεν ἰδίως οἱ Σιδώνιοι, ἐν ᾧ οἱ ἐκ Τύρου καταγόμενοι Φοίνικες διέδωκαν τὴν λατρείαν θεοῦ ἄρρενος, τὴν λατρείαν τοῦ πολιούχου αὐτῶν Μελκάρθ. Τὰ φανερώτατα δὲ ἴχνη τῆς διπλῆς ταύτης μεταβιβάσεως εὑρίσκομεν ἐν Κορίνθῳ. Ὁ μὲν Ἀκροκόρινθος ἦτο παναρχαία ἕδρα τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης, ἐν ᾗ συνεδυάσθη ὁ τύπος τῆς Κύπριδος πρὸς τὴν τῆς Μητρὸς τῶν θεῶν τῆς λατρευομένης ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς προσθίας Ἀσίας· ἐν δὲ τῷ ἰσθμῷ ἐλατρεύετο ὁ Μελικέρτης, ὅστις, καίπερ ταπεινωθεὶς εἰς ποσειδώνιον δαίμονα, ἔμεινε πάντοτε τὸ κέντρον τῆς θρησκευτικῆς λατρείας. Ἀλλ' ὁ Μελικέρτης εἶνε αὐτὸς ὁ Μελκάρθ, οὗ τὸ ὄνομα οἱ Ἕλληνες μετέπλασαν ἐπὶ τὸ εὐφωνότερον[1]. Τὸ δὲ γεγονὸς τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς συγχρόνως τὰς ὁδοὺς ἃς ἐτρέπετο ἡ φοινικικὴ ναυτιλία ἐν τῇ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἀκτὰς ἐπικοινωνίᾳ. Κατ' ἀντίθεσιν δῆλα δὴ τῶν ναυτίλων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, οἵτινες ἀνάγονται εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος, τἀρχαῖα σκάφη περιωρίζοντο εἰς τὴν ἀκτοπλοΐαν, παραπλέοντα μὲν ἐγγύτατα τῶν ἀκτῶν, εἰσορμοῦντα δ' εἰς τὸ βάθος τῶν κόλπων καὶ τοὺς στενοὺς πορθμοὺς τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται ὁ τρόπος καθ' ὃν οἱ Φοίνικες ἤδη ἐν χρόνοις ἀρχαιοτάτοις, πλαγιοδρομοῦντες ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, ἔπλεον ἀπὸ κόλπου εἰς κόλπον, καὶ ἔγειναν εἰσηγηταὶ τῆς πέραν τοῦ ἰσθμοῦ ἐπικοινωνίας, καθ' ἃ ἀποδεικνύουσιν αἱ λατρεῖαι τῆς Σιδῶνος καὶ Τύρου, ἃς εὑρίσκομεν μεταφερομένας παρ' αὐτῶν εἰς τοὺς διαφόρους αὐτῶν σταθμούς. Ἔνθα δ' ἐγκαθιδρύθησαν Τύριοι, ἵδρυσαν ἱερὰ εἰς τὸν πολιοῦχον αὐτῶν Μελκάρθ, καὶ δι' αὐτῶν εἰσήχθη ἡ λατρεία αὐτοῦ εἰς ἁπάσας τὰς παραλίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν αἷς συνελατρεύθη μετὰ τῶν ἐπιχωρίων θεῶν ἐν Κρήτῃ, Ῥόδῳ, Λέσβῳ, Εὐβοίᾳ ὑπὸ ὀνόματα ὁμοφωνοῦντα πρὸς

[1] Λατρεία τοῦ Μελικέρτου ἐν τῷ Ἰσθμῷ Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 517. Περὶ τῶν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Μελικέρτου ἀναφερομένων τοπικῶν ὀνομάτων τῆς Ἑλλάδος ἴδε Olshausen ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. VIII σ. 329. Αἱ Θῆβαι καλοῦνται νῆσοι Μακάρων παρὰ τῷ ***Λυκόφρονι*** ἐν Κασσάνδρας στ. 1204. Περὶ τῆς γλώσσης τῶν Μακάρων ἴδε Zander Lesbos σ. 22.

τὸ φοινικικὸν τοῦ Μελκάρθ, οἷον Μάκαρ καὶ Μακαρεύς. Ἐκ δὲ τοῦ Μελκάρθ ἀπέρρευσαν καὶ τοπικὰ ὀνόματα ἑλληνικώτατα ἄλλως, οἷον τὸ Μακαρία ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Ἀττικῇ.

Τέλος δ' οἱ κύριοι χαρακτῆρες τοῦ πολιούχου ἥρωος τῆς Τύρου ἀπετυπώθησαν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἐλατρεύετο μὲν ὡς Μάκαρ ἐν Θάσῳ, μιᾷ τῶν κυριωτάτων ἑδρῶν φοινικικῆς μεταλλουργίας, ἐν πολλοῖς δὲ τόποις ἀπέβη τὸ ἀπαραγνώριστον σύμβολον τῆς προοδευτικῆς δράσεως τῶν ξένων ἀποίκων, καθότι αὐτὸς, ὁ ἀπαύστως περιπλανώμενος, εἶνε ἡ προσωποποιία τοῦ ἀκαταπονήτου ἐμπορικοῦ ἐκείνου λαοῦ. Ὑπὸ τοῦ κυνὸς αὐτοῦ ἀκολουθούμενος, εὑρίσκει ὁ Ἡρακλῆς παρὰ τὴν ἀκτὴν τὰς πορφυρευτικὰς κογχύλας[1], τὸ δὲ δέπας αὐτοῦ, ἐν ᾧ πλέει πρὸς τὴν Ἐρύθειαν, εἶνε ἡ εἰκὼν φοινικικοῦ ἐμπορικοῦ γαύλου, οὗ διδάσκει τὴν ἐπιχάλκωσιν τῆς τρόπιδος[2]. Οἱ δὲ περὶ αὐτοῦ μῦθοι, παριστάνοντες αὐτὸν ἐπικλῶντα τὸ κέρας τῶν φθοροποιῶν ποταμῶν, ὑψοῦντα προχώματα, χαράσσοντα τὰς πρώτας ὁδοὺς, ἀνάγονται εἰς ἔργα τῶν Φοινίκων, οὓς προσωποποιεῖ[3].

Ὁ δὲ τρόπος, καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες ἀντελαμβάνοντο τοῦ Ἡρακλέους, ἦτο διπλοῦς τις. Ἡ δῆλα δὴ συνετάσσοντο εἰς τὴν Τυρίαν λατρείαν καὶ προσελάμβανον τὸν Τύριον Ἡρακλέα μετὰ καὶ τῆς Ἀστάρτης ὡς θεὸν, ἢ ἐτίμων αὐτὸν ὡς εὐεργέτην τῆς χώρας καὶ θεμελιωτὴν τοῦ πολιτισμοῦ, μεταβάλλοντες αὐτὸν εἰς ἥρωα, οὗ τὸ ὄνομα καὶ τὸ κλέος τῶν ἄθλων ἐξικνεῖται μέχρι τῶν περάτων τῆς Μεσογείου. Ἐν δὲ Σικυῶνι εὑρίσκομεν ἀμφότερα τὰ

[1] «Ἡράκλειος κύων» ***Πολυδεύκους*** I, 45. Ἐπὶ νομισμάτων τοῦ Τάραντος εὕρηται ἐπικεχαραγμένη πορφυροῦχος κογχύλη, πρὸς ἣν χάσκει κύων. Ἴδε Millingen Considérations σ. 109.

[2] ***Ἀπολλοδώρου*** II, 5, 10.

[3] Ὁ Ἡρακλῆς ἐπικλᾷ τὸ κέρας τοῦ Ἀχελῴου. Ἴδε ***Σοφοκλέους*** Τραχίν. 9 κ. ἑ. 510 κ. ἑ. ***Ὀβιδίου*** Μεταμ. VIII, 880 κ. ἑ. XI, 1 κ. ἑ. Ἤδη οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἐπίκλασιν ταύτην τοῦ κέρατος τοῦ Ἀχελῴου ἡρμήνευον ὡς σημαίνουσαν τὸν διακανονισμὸν τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ. Ἴδε ***Διοδώρου Σικελιώτου*** IV, 35. ***Στράβωνος*** X, 458.— «Ἡρακλεία ὁδός». ***Ἀριστοτέλους*** Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων 36.

εἴδη τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλέους καὶ ὡς ἥρωος καὶ κατὰ τὸν ἀρχαιότερον τρόπον ὡς θεοῦ[1].

Αἱ δὲ λατρεῖαι αὗται εἰσήχθησαν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα, καθ' ἃ εὐλόγως δυνάμεθα νὰ προϋποθέσωμεν, ὑπὸ τῶν Φοινίκων ὡς καὶ ἡ λατρεία τοῦ Μολὸχ, ἧς ἴχνη εὑρίσκονται ἔν τε Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ τῶν Καβείρων ἐν Σαμοθράκῃ, οἵτινες ὡς ὁ Μελικέρτης μετεπλάσθησαν ἀπὸ φοινικικῶν θεῶν εἰς ἑλληνικοὺς δαίμονας[2]. Μετὰ δὲ τῶν λατρειῶν τούτων συνεισήχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα παντοῖοι κλάδοι βιομηχανίας, ὡς ἰδίως ἡ κατασκευὴ ποικιλοχρώμων ὑφασμάτων, οἵαν ἐξήσκουν αἱ ἱερόδουλοι τῆς Ἀφροδίτης, εἰς τὴν Κῶν, τὴν Θήραν καὶ Ἀμοργὸν, ἡ μεταλλεία, ἡ χαλκουργία καὶ ἄλλαι τέχναι[3].

Δηλοῦσι δ' ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἡρακλῆς καὶ τὰς κυρίας ἐποχὰς τῆς φοινικικῆς ἐπιδράσεως, ὁριζομένας ἐκ τῆς πόλεως τῆς ἐπικρατούσης. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν πόλις ἐκπέμπουσα τὰς ἀποικίας ἦτο ἡ Σιδὼν, μεταξὺ περίπου τοῦ 1600 καὶ 1400 π. Χ., συνδιεδίδετο μὲν μετ' αὐτῶν ἡ λατρεία τῆς θεᾶς τῆς Ἀσκάλωνος, τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης, συνεισήχθη δ' εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ λευκὴ περιστερὰ, ἡ κατὰ τὴν Ἀσσυρίαν ἤδη ἐν τοῖς ναοῖς τῆς θεᾶς ἐντρεφομένη ἱερὰ περιστερὰ, καὶ ἡ μύρτος ἡ μόνιμος συνοδὸς τῆς θεᾶς. Ἔπειτα δ' ἄρχεται ὁ ἐκ τῆς Τύρου ἀπορρέων ἀποικισμὸς ὁ μαρτυρούμενος διὰ τῆς διαδόσεως τῆς λατρείας τοῦ εἰς Ἡρακλέα μεταβληθέντος Μελκάρθ. Ἀλλὰ καθ' οὓς χρόνους ἀνεπτύχθη ἡ δύναμις τῆς Τύρου εἶχον ἤδη οἱ Ἴωνες ἴδιον ναυτικὸν, καὶ διὰ ταῦτα ἐν τῇ παραδόσει αὐτῶν, οἷα πρόκειται ἡμῖν παρ' Ὁμήρῳ, κατο-

[1] *Παυσανίου* II 6.

[2] Περὶ τῶν Καβείρων ἴδε Schömann Griechische Alterthümer ἐκδ. γ' Τόμ. Β' σ. 403, 385 καὶ τὸ νεώτατον ἄρθρον τοῦ Bloch Megaloi theoi (ἐν τῷ τοῦ Roscher Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie. 1896 Τόμ. Β'. σ. 2522 κ. ἑ.). ἐν ᾧ καὶ τὰ πορίσματα τῶν νεωτάτων ἀνασκαφῶν τοῦ ἐν Θήβαις Καβειρίου. Πρβλ. τοὺς προχθόνους δαίμονας τῆς Ῥόδου ἐν τοῖς τοῦ Müller Fragmenta historicorum Graecorum Τόμ. Γ' σ. 175.

[3] Περὶ τῆς ὑφαντικῆς ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 438.

νομάζεται ἡ Σιδὼν καὶ μόνη ὡς ὁρμητήριον φοινικικῆς θαλασσοκρατίας[1].

Ὅτε δ' ἤρχισαν τρεπόμενοι εἰς ἀποικιακὴν ἐπέκτασιν πλὴν τῶν Φοινίκων καὶ οἱ ἐξ Ἀσίας Ἕλληνες, ἀπεδέχθησαν καὶ αὐτοὶ, ὡς εἶχον ἤδη πράξει ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πατρίδι, τὰς φοινικικὰς λατρείας ὑπὸ τύπον ἑλληνικόν. Διὸ βλέπομεν τόν τε Πέλοπα καὶ τὸν Αἰγέα ἱδρύοντας ἱερὰ εἰς τὴν Ἀφροδίτην, κατὰ δὲ τὴν σύγχρονον καὶ ὁμοιότροπον ἐμφάνισιν τῶν νέων ἀποίκων παραλαμβάνονται καὶ παρ' αὐτῶν τὰ φοινικικὰ σύμβολα, καὶ διαδίδουσι καὶ αὐτοὶ τὴν λατρείαν τῶν πλανητῶν καὶ ἁπάσας τὰς ἐφευρέσεις τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα εἰσήγαγον οἱ Ἀσιᾶται Ἕλληνες καὶ ἄλλας λατρείας, ὧν τὰ πρότυπα δὲν δύνανται νὰ ἐξευρεθῶσιν ἀμέσως ἐν Συρίᾳ, λατρείας θεῶν ἀναπτυχθείσας παρ' αὐτοῖς ἐκείνοις, οἵτινες εἶνε τὸ κάτοπτρον τοῦ ἰδίου αὐτῶν βίου καὶ συγχρόνως μέτρον τῶν διαφόρων παρ' αὐτοῖς βαθμῶν τῆς ἀναπτύξεως.

Καὶ δὴ πρῶτον εἰσάγουσι τὴν λατρείαν τοῦ Ποσειδῶνος, ἥτις ἀρχῆθεν ἦτο ἄγνωστος ἐν τοῖς μεσογείοις τῆς Ἑλλάδος. Διὸ ἠδύνατο νὰ λάβῃ ὁ νησιώτης βασιλεὺς Ὀδυσσεὺς τὴν ἐντολὴν νὰ διαδώσῃ τὴν λατρείαν ταύτην εἰς τὰ μεσόγεια, εἰς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν θάλασσαν καὶ τὸ ἅλας καὶ ἐκλαμβάνοντας τὸν ἐρετμὸν ἀντὶ πτύου[2]. Εἶνε δ' ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ τούτου ἀχώριστος ἀπὸ τοῦ κύματος, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιστεύετο καὶ ἔνθα ἐλατρεύετο ἐν τῇ μεσογαίᾳ, ὅτι κάτωθεν τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ ἠκούετο ὁ φλοῖσβος τοῦ θαλασσίου ὕδατος. Ὡς δὲ ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Ποσειδάων εἶνε ἰωνικὸς, οὕτω καὶ ἡ λατρεία αὐτοῦ ἐπεχωρίαζε παρὰ τοῖς Ἕλλησι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ συνήνονε τοὺς διεσπαρμένους κλάδους τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων, εἴτε

[1] Εἰς τρεῖς περιόδους διαιρεῖ τὸν φοινικικὸν ἀποικισμὸν ὁ Movers Phönizier Τόμ. Β' μέρ. β' σ. 58 κ. ἑ.

[2] *Ὁμήρου* Ὀδυσσείας Λ. 122. Πρβλ. *Στέφανον Βυζάντιον* ἐν λ. Βούνειμα.

Κᾶρες, εἴτε Λέλεγες, εἴτε Ἴωνες ἐκαλοῦντο, ἔν τε τῇ πατρίδι αὐτῶν καὶ ταῖς μεταγενεστέραις αὐτῶν ἐποικήσεσι[1].

Ποσειδῶν ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης ἔχει, ὡς τὸ στοιχεῖον οὗ εἶνε προσωποποιία, χαρακτῆρα ἄφιλον· καὶ αὐτοῦ ἡ διὰ θυσιῶν λατρεία ἐνέχει πολλὰ στοιχεῖα βαρβαρικῶν ἐθίμων, οἷον ἀνθρωποθυσίας, ἵππων ζώντων καταδύσεις εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς πηγὰς καὶ τὰ τοιαῦτα[2]. Τὴν δ' ἀκολουθίαν αὐτοῦ ἀποτελοῦσιν ἄγριοι Τιτᾶνες καὶ κακότροποι δαίμονες, ἀλλὰ καὶ ἥρωες ἐνδεικνύοντες τὴν προϊοῦσαν λαῶν θαλασσοπόρων πολυπειρίαν, οἷοι ὁ Πρωτεύς, ὁ ἅλιος γέρων, ὁ φύλαξ τῆς θαλάσσης, ὁ Αἰγύπτιος γόης ὁ γινώσκων τὰς θαλασσίας ὁδοὺς καὶ τὰ βάθη αὐτῶν[3] καὶ ὁ Ἄτλας, ὁ πατὴρ τῶν Πλειάδων, ἤτοι τῶν ἀστέρων τῶν ὁδηγούντων τοὺς ναυτιλλομένους, ὁ σύντροφος τοῦ Τυρίου Ἡρακλέους, ὁ φύλαξ τῶν θησαυρῶν τῆς Δύσεως.

Ὁ Ποσειδῶν ὑπῆρξέ ποτε ὁ παρὰ πάντων τῶν ἑλληνικῶν ναυτικῶν λαῶν κατ' ἐπικράτησιν λατρευθεὶς θεός, ἀργότερον δὲ μόνον ὑπεχώρησεν ἀναγκαίως ἐν τοῖς πλείστοις τόποις εἰς ἄλλας λατρείας, ἀνταποκρινομένας εἰς ἀνώτερον βαθμὸν πολιτισμοῦ, οἱονεὶ ἡττώμενος ὑπὸ τῶν ἰδίως ἑλληνικῶν θεῶν[4].

Ἀλλὰ λατρεία ἤδη ποτὲ εἰσαχθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οὐδέποτε ἔπειτ' ἀπεβλήθη, ἀλλὰ διετηρήθη καίτοι ἐν ἥττονι μοίρᾳ ὥς τι ἱερὸν, καὶ συνηνώθη μετὰ τῶν μεταγενεστέρων λατρειῶν. Οὕτως ἀναγνωρίζομεν σαφῶς ἐν Ἀθήναις, ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Δελφοῖς ἀρχαιοτάτην τινὰ περίοδον ποσειδωνίου λατρείας, ἧς διετηρήθησαν ἐσαεὶ τὰ περὶ τὰς θυσίας ἔθιμα. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἐσχηματίσθησαν οἱονεὶ διάφορά τινα στρώματα, ἀνευρισκόμενα κανονικῶς ἐν πάσαις ταῖς σπουδαιοτάταις ἕδραις τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, δι' ὧν ἀναγνωρίζονται αἱ διάφοροι βαθμῖδες τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καθ' ὃν τρόπον μαρτυρεῖται

[1] Curtius Jonier σ. 15.

[2] Ποσειδῶν ἀμοιβεύς. Ἴδε Gerhard Poseidon σ. 194 (36).

[3] «*Ομήρου* Ὀδυσσείας Δ, 352.

[4] «Ἥττα τοῦ Ποσειδῶνος». *Πλουτάρχου* Συμποσιακῶν προβλημάτων IX, 6.

διὰ τῶν ἐπαλλήλων γηίνων στρωμάτων ὁ σχηματισμὸς τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς.

Καίρια δέ τινα σημεῖα διαγινώσκονται ἰδίως ἐν ταῖς περιστάσεσιν ἐκείναις, καθ' ἃς ἡ εἰσαγωγὴ νέας λατρείας προεκάλεσεν ἀγῶνας ὧν διετηρήθη ἀνάμνησις, ἐπειδὴ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐθνικοῖς παρουσιάζεται πλὴν τῆς ἀλογίστου ἀποδοχῆς παντὸς νέου αὐστηρόν τι φρόνημα, αἴσθησις πίστεως πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ τὰς ἀγνοτέρας καὶ ἁπλουστέρας αὐτῶν λατρείας. Οὕτω διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν Καυνίων, ὅτι ἐξεδίωξαν πάνοπλοι καὶ κραδαίνοντες τὰ δόρατα τοὺς ἐπιδραμόντας ξένους θεοὺς μέχρι τῶν συνόρων[1].

Τοιούτων δὲ ἀγώνων ἀνάμνησιν διετήρουν οἱ λόγοι τῶν Ἑλλήνων ὡς συμβάντων κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐν τῇ προσθίᾳ Ἀσίᾳ εὐρέως διαδεδομένης λατρείας τοῦ Διονύσου, ἐπειδὴ ἐν ταύτῃ φανερώτατα διακρίνεται ἡ ἐξ ἀπωτάτων χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς ἔλευσις τοῦ θεοῦ καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῆς καινοφανοῦς λατρείας. Διὸ διηγοῦντο οἱ Ἀργεῖοι, ὅτι, ἡγουμένου τοῦ Περσέως, εἶχον πολεμήσει πρὸς τὰς ἀγρίας Ἁλίας, τὰς θαλασσίας γυναῖκας τὰς μετὰ τοῦ Διονύσου διαπεραιωθείσας ἀπὸ τῶν νήσων[2].

Ὅμοιαι δ' ἀναμνήσεις συνδέονται πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος, ἥτις ἐν τῇ μικρασιατικῇ ἀκτῇ περιβάλλεται ὑπὸ στίφους ἐνόπλων καὶ περὶ τὰ πολέμια ἠσκημένων ἱεροδούλων, τῶν Ἀμαζόνων, πρὸς ἃς διεξάγουσιν αἱματηροὺς ἀγῶνας οἱ Ἕλληνες ἥρωες. Ἡ δ' Ἄρτεμις αὕτη ἡ ἀπαιτοῦσα μὲν ἀνθρωποθυσίας, λατρευομένη δ' ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ ἄπειρα ὀνόματα, εἶνε θεὰ τῶν διαπρεπεστάτων ἐν τῷ θρησκευτικῷ κόσμῳ τῷ συνενοῦντι τὰς δύο ἀντιπέραν ἀκτὰς καὶ ἀπὸ τῆς Ἀσίας διαπεραιωθέντι εἰς τὴν Ἑλλάδα.

[1] *Ἡροδότου* I, 172 Ἴδε τὸν χρησμὸν τοῦ Δωδωναίου Διὸς περὶ τῆς εἰσαγωγῆς νέων θεῶν παρ' *Ἡροδότῳ* II, 52.

[2] *Παυσανίου* II, 22, 1.

Ἄλλαι δὲ λατρεῖαι ἔγειναν δεκταὶ οὕτως ἐνωρὶς καὶ ἔγειναν ἐθάδες ἐν τῇ χώρᾳ οὕτω τελείως, ὥστε ὅλως ἠφανίσθη καὶ ἐλησμονήθη ἡ ἀρχῆθεν ἐκ τῆς ξένης αὐτῶν καταγωγή. Τίς δύναται νὰ φαντασθῇ τὴν Ἀττικὴν ἄνευ Δήμητρος ἢ Ἀθηνᾶς; Καὶ ὅμως καὶ αὐτοὶ οἱ ἱεροὶ ὕμνοι παριστάνουσι τὴν Δήμητραν διαπεραιουμένην διὰ θαλάσσης ἐκ τῆς Κρήτης, καὶ τῆς Ἀθηνᾶς δὲ, ἣν οὐδαμῶς δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ἄνευ τῆς ἀδιαχωρίστου ἀπ' αὐτῆς ἐλαίας, ἡ λατρεία διεμορφώθη τὸ πρῶτον παρὰ ταῖς ἰωνικαῖς φυλαῖς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας[1].

Ἀλλ' οὐδὲν σημεῖον ἐν τῷ σύμπαντι θρησκευτικῷ βίῳ τῶν Ἑλλήνων εἶνε καιριώτερον καὶ ἔχει σημασίαν μεγαλειτέραν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἀπόλλωνος, ἥτις εἶνε οἱονεί τις νέα ἡμέρα δημιουργίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως. Πᾶσαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις, ἐξ ὧν περιεσώθη εἰς ἡμᾶς πλούσιος θησαυρὸς μύθων, συνέδεον πρὸς τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἀπόλλωνος μεταβολὴν τῆς κοινωνικῆς τάξεως ἐπὶ τὸ ὀλβιώτερον καὶ ὑψηλοτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ βίου. Αἱ ὁδοὶ στρώννυνται, αἱ συνοικίαι τῶν πόλεων ρυμοτομοῦνται, αἱ ἀκροπόλεις τειχίζονται, τὰ ὅσια καὶ τὰ βέβηλα χωρίζονται. Ἀκούονται ᾠδαὶ καὶ κιθαρισμοί· οἱ ἄνθρωποι προσπελάζουσιν εἰς τοὺς θεούς, ὁ Ζεὺς λαλεῖ εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν προφητῶν του, καὶ τὸ ἅγος, οὐδ' αὐτῆς τῆς ἀνδροφονίας ἐξαιρουμένης, δὲν βαρύνει πλέον ἄνευ ἐξιλασμοῦ τὸν ἀτυχῆ ἄνθρωπον, οὐδὲ παρέλκεται πλέον δίκην κατάρας ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀλλ' ὡς ἡ δάφνη καθαίρει τὸν πνιγηρὸν ἀέρα, οὕτως ὁ δαφνηφόρος θεὸς λύει τὸν ἐναγῆ Ὀρέστην καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὸν τῆς ψυχῆς τὴν γαλήνην, θραυομένης τῆς φοβερᾶς δυνάμεως τῶν Ἐρινύων. Δι' αὐτοῦ θεμελιοῦται κόσμος ἀνωτέρας ἁρμονίας, βασιλεία τοῦ ἐλέου[2].

Τοῦ Ἀπόλλωνος οἱ τύποι τῆς λατρείας περιβάλλουσι δίκην

[1] Ἀθηνᾶ Ὄγκα. Ἴδε Stark Mythologische Parallelen σ. 56. Archäologische Zeitung 1865, σ. 68.

[2] «Αἱ νομιζόμεναι λύσεις» λέγει περὶ τῶν τοιούτων ἐξιλασμῶν ὁ *Ἀριστοτέλης* Ηολ. ἔκδ. Bekker τ. σ. 26, 27.

κρασπέδου τὴν ἑλληνικὴν ἤπειρον, καὶ εἶνε μὲν ἡ λατρεία αὐτοῦ ὡς ἡ τῆς Ἀρτέμιδος συνδεδεμένη πρὸς ἐπιχωρίους παραστάσεις, ἀναγομένας ἤδη εἰς τοὺς χρόνους τῆς πελασγικῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ὁ Ἀπόλλων τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἶνε θεὸς οὐσιωδῶς νέος. Ἐν Ἑλλάδι ἐγίνωσκον αὐτὸν ὡς ἔπηλυν, ἔξωθεν ἐλθόντα, τὰ δὲ κυριώτατα τῶν ἱερῶν αὐτοῦ ἦσαν αὐτόχρημα τέρματα τῶν ὁδῶν δι' ὧν εἶχε διαβῇ, καὶ δὴ αἱ ὁδοὶ αὗται λέγονται ῥητῶς θαλασσοπορίαι, καθ' ἃς ἠκολουθεῖτο ὑπὸ δελφίνων, ἤ, ὅταν φθάνῃ κατὰ γῆν, ἔρχεται ἀπὸ τῆς παραλίας, ἐν ᾗ εὑρίσκονται οἱ ἀρχαιότατοι αὐτοῦ βωμοὶ παρὰ τὰ ἄκρα τοῦ αἰγιαλοῦ, ἐγγὺς κόλπων βραχωδῶν ἢ ἐκβολῶν ποταμῶν, ἱδρυμένοι ὑπὸ Κρητῶν, Λυκίων ἢ παναρχαίων Ἰώνων ναυτίλων, οἵτινες διὰ τῆς καθιδρύσεως τῶν βωμῶν ἐκείνων ἐνεκαίνισαν τὸν νέον τῆς χώρας βίον. Σὺν δὲ τῇ γεννήσει τοῦ Ἀπόλλωνος ἀνεφάνη ἐν Δήλῳ ἡ πρωτόβλαστος δάφνη· ἐν δὲ τῇ ἠπείρῳ ἀρχαιοτάτη ἐθεωρεῖτο ἡ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ δάφνη.

Ἔχει δὲ καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ λατρεία διαφόρους βαθμῖδας. Καὶ ἀγριώτερα μὲν ἤθη ἐπιδεικνύει ἡ κατὰ τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση λατρεία αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ, ἔνθα ἐλατρεύετο ὡς Ὕλάτας, καὶ ἐν τῇ θεσσαλικῇ Μαγνησίᾳ· ὡς Δελφίνιος δ' εἶνε ἔτι συγγενέστατος πρὸς τὸν Ποσειδῶνα, θεὸς τῆς ναυτιλίας, ὡς οἱ Κάβειροι καὶ οἱ Διόσκουροι, καταστέλλων ἐν ἔαρι τὰ κύματα καὶ παρέχων εὔπλοιαν εἰς τοὺς θαλασσοπόρους[1]. Ὡς Πύθιος δὲ τέλος ἐγκαθιδρύεται ἐν Δελφοῖς, καὶ ἀποβαίνει ὁ τὰς πόλεις ἰθύνων θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ δικαίου, τὸ πνευματικὸν κέντρον τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ κόσμου. Μετὰ τοῦτο δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος τελειοῦται ἡ ἑλληνικὴ πολυθεΐα, καὶ ἀνέρχεται εἰς τὴν ὑψίστην κάθαρσιν, ἧς ἦτο δεκτική. Ἂν λοιπὸν ἀποβλέψωμεν ἀπὸ τούτου τοῦ ὕψους πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸς τὴν περὶ θείου συνείδησιν, ἣν οἱ Ἕλληνες συναπεκόμισαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς κοινὴν κληρονομίαν ἐκ τῆς πατρίδος τῶν ἀρίων λαῶν

[1] Περὶ τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος ἴδε Preller Ausgewählte Aufsätze σ. 244. Deimling Die Leleger σ. 202.

καὶ διετήρησαν ὡς Πελασγοί, δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἔννοιάν τινα τῆς παρόδου τῶν αἰώνων, οἵτινες διέρρευσαν ἀπὸ τῆς πρώτης μετὰ τῶν Φοινίκων ἐπικοινωνίας καὶ τῆς ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ εὐεργετικωτέρας ἐνάρξεως τῆς ἐπιμιξίας πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ ὁμοφύλους μέχρι τῆς τελειώσεως τοῦ ὅλου κύκλου τῶν θεῶν.

Ἡ ἱστορία τῶν θεῶν εἶνε ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία τοῦ λαοῦ καὶ συγχρόνως τῆς χώρας, ἐπειδὴ καὶ ἡ χώρα μετεβλήθη ἐν τῷ μεταξὺ, ὑλοτομηθέντων ἤδη τῶν δασῶν καὶ τοῦ ἐδάφους γενομένου γονιμωτέρου διὰ τῆς γεωργίας. Ἐν ἀμέσῳ δὲ συναφείᾳ πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐνεφυτεύθησαν ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰ διὰ τῆς λατρείας καθιερωθέντα καὶ δι' αὐτὴν ἀναγκαιότατα φυτά, ἡ ἄμπελος καὶ ἡ ἐλαία, ἡ δάφνη καὶ ἡ μύρτος, ἡ ῥοιὰ καὶ ἡ κυπάρισσος, ἡ πλάτανος καὶ ὁ φοῖνιξ. Μὴ δὲν ἐπίστευον οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ἐκέκτηντο τὸ πρῶτον τῆς νέας δαψιλοῦς βλαστήσεως ἔρνος, τὴν ὑπ' αὐτῆς τῆς θεᾶς φυτευθεῖσαν ἐλαίαν; Τὸ αὐτὸ δὲ δένδρον ἦτο ἱερὸν σύμβολον καὶ ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τῆς Τύρου[1]. Τὰ δένδρα δὲ ταῦτα ὑπῆρξαν, πρὶν ἢ γείνῃ κἂν σκέψις περὶ ναοδομίας, οὐ μόνον ζῶντα τῶν θεῶν ἀπεικάσματα, ἀλλὰ καὶ κατοικίαι αὐτῶν, εἰς δὲ τοὺς κλάδους αὐτῶν ἀνηρτῶντο τὰ πρῶτα ἀφιερώματα, καὶ ἐκ τοῦ ξύλου αὐτῶν κατεσκευάζετο πᾶν ἄμορφον βρέτας τῶν ἀοράτων ὄντων. Εἰς τὰ φυτὰ δὲ ταῦτα ἀνήκει καὶ ἡ πιθανῶς πρὸς τὸν βάμβακα ταὐτιζομένη θαμνώδης βύσσος, ἧς ἐγίνετο χρῆσις διὰ τὰ ὑφαινόμενα ὑπὸ τῶν ἱεροδούλων τῆς Ἀφροδίτης[2], καὶ ὁ στύ-

[1] Ἐλαία ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τῆς Τύρου. ***Ἀχιλλέως Τατίου*** II, 14. Πρβλ. Stark Mythologische Parallelen ἐν τοῖς Berichte der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, 1856 σ. 51 κ. ἑ. Περὶ δὲ τῆς δάφνης ἴδε Hehn Kulturpflanzen und Hausthiere σ. 181 κ. ἑ. Κατὰ τὸν Grisebach ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen. 1872 σ. 1776 δὲν δύναται ναὶ ποδειχθῇ ἡ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μεταφύτευσις τῆς δάφνης.

[2] Περὶ τῆς βύσσου ἴδε ***Παυσανίου*** V, 5, 2. Ὁ Hehn ἔνθ' ἀν. σ. 143 θεωρεῖ τὴν βύσσον ὡς τὸ λίνον. Ἀλλὰ πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ἀντιστρατεύεται ὁ ὅλως ἐξωτικὸς χαρακτὴρ τοῦ φυτοῦ τούτου παρὰ Παυσανίᾳ. Ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 10 καὶ τὴν σύμφωνον γνώμην τοῦ Ritter Über die geographische Verbreitung der

ραξ, οὗ τὴν εὐώδη ῥητίνην εἶχον μεταφέρει οἱ Φοίνικες ἐκ τῆς Ἀραβίας εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῆς ὑπὸ Κρητῶν ἀποίκων μεταφυτεύσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Βοιωτίαν[1]. Ἀνατολικὰ δὲ θυμιάματα ἦσαν ἀναγκαιότατα κατὰ τὴν παρ' Ἕλλησι λατρείαν τῶν θεῶν.

Ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ καὶ τῇ λατρείᾳ τῶν θεῶν συνήφθησαν τὰ πάντα διὰ τῆς μεταπλαστικῆς δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς ἓν ὅλον, ὅπερ παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς ὡς ἐθνικὴ κτῆσις ἑτοίμη καὶ συντετελεσμένη οὕτως, ὥστε μόνον ποὺ καί που κατορθοῦται ἡ διάγνωσις τῆς βαθμιαίας ἐξελίξεως.

Σαφέστερον δ' ἐνδεικνύουσι τὰ καίρια τῆς ἀρχαιοτάτης ἐπιχωρίου ἱστορίας οἱ περὶ ἡρώων μῦθοι, ἐν οἷς ὁ λαὸς ἀναπαριστάνει ζωηρῶς τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς διεκόπη αἴφνης τὸ μονότονον καθεστὼς τῶν Πελασγῶν αὐτοχθόνων καὶ ἐθεμελιώθησαν νέαι λατρεῖαι, νέαι ὁδοὶ ὁράσεως, νέαι διατάξεις τοῦ βίου, αἵτινες ἔκτοτε διετηρήθησαν ἀδιακόπως, εὐεργετικὴν ἐξασκοῦσαι ἐπὶ τὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους ῥοπήν. Οἱ δὲ εἰσηγηταὶ τῆς τοιαύτης προόδου εἶνε μὲν ἄνθρωποι ὡς οἱ λοιποί, ἀλλὰ μεγαλείτεροι μὲν αὐτῶν καὶ λαμπρότεροι, ἐγγύτεροι δὲ τῶν ἀθανάτων. Δὲν εἶνε δὲ κεναὶ τῆς φαντασίας πλάσματα, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς ἐνσωματοῦνται τὰ πράγματι γενόμενα ἔργα καὶ συμβάντα τῶν προϊστορικῶν χρόνων. Ἡ ἱστορία τῶν ἡρώων περιέχει τι τὸ ἀληθὲς καὶ μεμαρτυρημένον, οὐδὲν δ' ἐνυπάρχει ἐν αὐτῇ τὸ αὐθαίρετον πλὴν τῶν προσθηκῶν ἃς ἔπλασαν οἱ συλλέξαντες τοὺς λόγους, θέλοντες νὰ ἐμβάλωσιν εἰς αὐτοὺς σύστημα καὶ χρονολογικὴν σειράν. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται τοῦτο μὲν ἡ συμφωνία περὶ αὐτοὺς τοὺς ἥρωας καθ' ἑαυτούς, τοῦτο δὲ ἡ ποικιλία αὐτῶν καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ὁμάδων, αἵτινες

Baumwolle ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie κατὰ Ἰούλιον 1850 καὶ Νοέμβριον 1851.

[1] Τὸν παρὰ τὴν Ἁλίαρτον τῆς Βοιωτίας φυόμενον στύρακα ἐθεώρουν οἱ κάτοικοι ἔνδειξιν κρητικῆς ἐποικήσεως. Ἴδε ***Πλουτάρχου*** Βίον Λυσάνδρου, 28. Πρβλ. Welcker Kretische Colonie in Theben σ. 44.—Fraas Synopsis plantarum florae classicae σ. 124.

παριστάνουσι τὰς περὶ τὸν χρόνον καὶ τόπον διαφόρους φάσεις τῆς ἀναπτύξεως.

Εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ἐτιμᾶτο δι' ὅλων τῶν χωρῶν ἀπὸ τῆς Κρήτης μέχρι τῆς Μακεδονίας ὁ Ἡρακλῆς, ἀναγνωριζόμενος τῇδε κἀκεῖσε ἀκόμη ὡς θεὸς[1], ἀλλὰ τὸ πλεῖστον παρουσιαζόμενος ὡς ἥρως, ὅστις διὰ καταδαμάσεως τῶν ἀτάκτων φυσικῶν δυνάμεων παρεσκεύασε τὸ ἔδαφος πρὸς ἔμφρονα βιωτικὴν τάξιν. Εἶνε δ' οὗτος τὸ ὑπὸ τῶν Φοινίκων εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς Ἕλληνας καὶ ὑπὸ τούτων εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα μεταβιβασθὲν δημῶδες σύμβολον τῆς προοδευτικῆς δράσεως τῶν ἀρχαιοτάτων ἐποικήσεων. Καὶ ὅπου μὲν συνηνώθησαν μετὰ τῶν Τυρίων τυρρηνικὰ καὶ ἰωνικὰ φῦλα πρὸς ἐνοίκησιν ἐν ταῖς ἀποικίαις, παρουσιάζεται ὡς σύντροφος καὶ σύμμαχος τοῦ Ἡρακλέους ὁ Ἰόλαος[2]· ὅπου δὲ οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τελειότατα τὴν φοινικικὴν ἐπίδρασιν, ἐμφανίζεται ὁ Τύριος ἥρως ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ Θησέως[3].

Ἐν ταῖς αὐταῖς δὲ χώραις, ἐν αἷς ἐπιχωριάζει ἐξαιρέτως ὁ Ἡρακλῆς, ἐν Ἄργει καὶ Θήβαις, ἐκεῖ ἀφθονοῦσι μάλιστα οἱ περὶ ἡρώων λόγοι, διατηροῦντες ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἐπιγενεστέρων τὰ μεγάλα συμβάντα τῶν προϊστορικῶν χρόνων. Καὶ εὐλόγως, διότι ὁ φιλόξενος κόλπος τοῦ Ἄργους ἦτο οἱονεὶ ὑπὸ φύσεως πεπλασμένος ὡς πρῶτον κέντρον ἐπιμιξίας μεταξὺ τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν μεσογείων λαῶν[4], οὐδαμοῦ δ' ἐν Ἑλλάδι διεδραματίσθη τόση ἱστορία πρὸ πάσης ἱστορικῆς παραδόσεως ὡς ἐνταῦθα. Μαρτυρεῖ δὲ ταῦτα ὁ ὅλος κύκλος ἐπιχωρίων μύθων, ἐν ᾧ εὑρίσκομεν τὸν

[1] Περὶ τοῦ Ἡρακλέους ὡς θεοῦ ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 494 Gurlitt Tetrapolis Attica σ. 42. Wachsmuth ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXIV σ. 45.

[2] Movers Phönizier Τόμ. Β' μέρ. δ' σ. 505 κ. ἑ. Curtius Ionier σ. 30 κ. ἑ. Ἰολαΐδαι, ἀρχαῖοι οἶκοι, εὑρίσκονται καὶ ἐν ταῖς Θεσπιαῖς τῆς Βοιωτίας, πόλει ἰωνικῇ. Ἴδε ***Διοδώρου Σικελιώτου*** IV, 29. Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' σ. 729. Müller Orchomenos σ. 232. Ὁ Dondorff (Die Ionier auf Euböa. 1860 σ. 7) ἐκλαμβάνει τὸν Ἰόλαον ὡς πρόσωπον ἀνῆκον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀνατολικῶν μύθων.

[3] Preller Griechische Mythologie Τόμ. Β' σ. 285.

[4] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 50.

Ἄργον φέροντα ἐκ Λιβύης σῖτον πρὸς σπορὰν, ἔπειτα δὲ τὴν ἀνὰ πάντα τὰ πελάγη περιπλανωμένην Ἰὼ, ἧς τὸ φιλαπόδημον γένος, μεταναστεῦσαν εἰς τὴν περὶ τὸν Νεῖλον χώραν, ἐπιστρέφει ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Δαναοῦ, ὅστις, ὢν ἐπιχώριος πατριάρχης καὶ γενάρχης γνησίως ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶνε συγχρόνως ὁ ἱδρυτὴς τῆς λυκιακῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Φοίνικος Βήλου, ὁ ἐφευρευτὴς τῆς ναυτιλίας ὁ καταπλέων ἐπὶ τῆς πεντηκοντόρου αὐτοῦ ἀπὸ τῶν στομάτων τοῦ Νείλου εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἰνάχου. Οὕτως ἡ συνανάμιξις τοῦ ἰθαγενοῦς καὶ ξένου στοιχείου ἡ παρατηρουμένη ἐν τῷ λαῷ τῷ οἰκοῦντι τὴν Ἀργολίδα ἐμφαίνεται καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ γενάρχου αὐτοῦ[1].

Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ χώραν τῶν Δαναῶν ἀνήκει ὁ Ἀγήνωρ ὁ εἰσαγαγὼν τὴν ἱπποτροφίαν εἰς τὴν Ἀργολίδα, ὁ βασιλεὺς Προῖτος ὁ μετὰ Κυκλώπων ἐκ Λυκίας κτίζων τείχη, ὁ ἐν ξυλίνῃ λάρνακι πλέων Περσεὺς, ὁ Παλαμήδης ὁ ἥρως τῆς ἐπὶ νησοειδοῦς ἄκρας ἐκτισμένης Ναυπλίας καὶ εὑρετὴς τῆς ναυτιλίας, τῶν φάρων, τῶν σταθμῶν καὶ μέτρων, τῆς γραφῆς, τῶν ἀριθμῶν[2]. Πᾶσαι δ' αὗται αἱ ποικίλαι μορφαὶ ἡρώων ἐνέχουσι τὴν κοινὴν καὶ οὐδαμῶς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων εἰκῇ ἐπινοηθεῖσαν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ ἀκτὴ αὕτη ὑπέστη πρὸ πάσης ἄλλης ἐποίκησιν θαλασσοπόρων πλευσάντων ἐκ Φοινίκης, Αἰγύπτου, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μεταδόντων κατὰ μικρὸν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς τόσα νέα διδάγματα, ὥστε οὗτοι διὰ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν μετεπλάσθησαν οἱονεὶ εἰς νέον λαόν[3].

Εἰς δὲ τὸν Ἀργεῖον Παλαμήδην ἀνταποκρίνεται ἐν τῇ ὑπὸ Φοινίκων καὶ ἐπακολουθησάντων εἰς αὐτοὺς Ἑλλήνων ναυτίλων καταληφθείσῃ περὶ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου χώρᾳ ὁ ἐπινοητικὸς βασιλεὺς Σίσυφος, ὅστις ἀπεικονίζει τὸν πολύτροπον λαὸν τῆς παραλίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀφελεῖς οἰκήτορας τῆς μεσογαίας. Διὸ

[1] Περὶ τοῦ κύκλου τῶν ἀργολικῶν λόγων ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 343 κ. ἑ.

[2] Rheinisches Museum. 1850 σ. 455.

[3] Σίσυφος = sapiens. Ἴδε G. Curtius Griechische Etymologie σ. 424. Περὶ δὲ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Σισύφου ἴδε Nitzsch ἐν ταῖς σημειώσεσιν εἰς Ὀδυσσείας Λ, 597.

παρουσιάζεται ὁ Σίσυφος καὶ ὡς ὁ εἰσηγητὴς τῆς λατρείας τοῦ Μελικέρτου, καθ' ὃν τρόπον ὁ Αἰγεὺς καὶ ὁ βασιλεὺς Πορφυρίων ὁ φερώνυμος τῆς πορφύρας εἰσήγαγον εἰς τὴν Ἀττικὴν τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης.

Ἡ δὲ ἀνάμνησις πάντων τῶν διδαγμάτων, ὅσα ἡ δυτικὴ Ἑλλὰς παρέλαβε παρὰ τῆς Ἀνατολῆς, διετηρήθη σαφέστατα μάλιστα ἐν τῷ περὶ Κάδμου λόγῳ. Ὁ Κάδμος ἔρχεται εἰς τὴν Δύσιν ἐκ τῆς ἀντιπέραν ἀκτῆς, ἐν ᾗ οἰκοῦσιν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Φοῖνιξ καὶ Κίλιξ, διώκων τὴν πλανωμένην Εὐρώπην, ὅπου δὲ καὶ ἂν προσορμίζηται κατὰ τὸν πλοῦν αὐτοῦ, ἐν Ῥόδῳ, ἐν Θήρᾳ, ἐν τῇ ἀκτῇ τῆς Βοιωτίας, ἐν Θάσῳ καὶ Σαμοθράκῃ, παρίσταται ὡς ὁ ἀγαθὸς δαίμων ἀνωτέρας βιωτικῆς τάξεως, καὶ ἱδρύει ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀφροδίτης πόλεις προωρισμένας εἰς δόξαν, ἃς κοσμεῖ δι' ὅλων τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου, γινόμενος γενάρχης ἑλληνικῶν βασιλικῶν καὶ ἱερατικῶν γενῶν, διατηρησάντων μέχρις αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων παρὰ τοῖς Ἕλλησι τιμὴν εὐδοκιμωτάτην[1].

Τέλος δ' ἐν Θεσσαλίᾳ οἱ ἡρωικοὶ λόγοι ἀθροίζονται περὶ τὸν παγασητικὸν κόλπον, περὶ τὸν ἀσφαλῆ ναύσταθμον τῆς Ἰωλκοῦ, ἐξ οὗ τὸ πρῶτον ἀνάγει εἰς τὸ πέλαγος ὁ Ἰάσων τὸ σκάφος τῆς Ἀργοῦς, συνενώσας ἐπὶ τὸ αὐτὸ πολλοὺς ἥρωας πρὸς τολμηρὰς ὑπερποντίους θαλασσοπορίας[2].

Διεσώθη δ' ἐν τῷ πλουσίῳ κύκλῳ τῶν περὶ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν Ἀργοναυτῶν λόγων ὁ ὅλος βίος καὶ ἡ κίνησις τῶν ἑλληνικῶν παραλίων φύλων, ἅτινα κατὰ μικρὸν συνέδεσαν πρὸς ἀλλήλας πάσας τὰς ἀκτὰς καὶ κατέστησαν συμμετόχους τῆς ἰδίας ἑαυτῶν δράσεως Ἕλληνας τῶν ἐν διαφορωτάταις ἕδραις οἰκούντων. Θέατρον δὲ πάντων τούτων τῶν ἡρωικῶν λόγων εἶνε ἡ ἀνατολικὴ παρα-

[1] Περὶ τῶν εἰς τὸν Κάδμον ἀναφερομένων λόγων ἴδε Curtius Ionier σ. 6 καὶ διὰ μακρῶν F. Lenormant La légende de Cadmus ἐν τῇ συγγραφῇ Les premières civilisations Τόμ. Β' σ. 313 κ. ἑ.

[2] Curtius Ionier σ. 22.

λία, καὶ τοῦτο ἐπιμαρτυρεῖ τὸ γεγονὸς, ὅτι οἱ οἰκήτορες τῆς μεσογαίας οὐδαμοῦ κατήρξαντο τῆς ἱστορίας τῆς χώρας ἐξ ἰδίας ἑαυτῶν δυνάμεως, ἀλλ' ὅτι πάντα τὰ μεγάλα συμβάντα, εἰς ἃ ἀνέρχεται ἡ ἀνάμνησις τῶν Ἑλλήνων, ἀφετηρίαν ἔσχον τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν ἰθαγενῶν μετὰ τῶν διὰ θαλάσσης προσελθόντων.

Ἡ δὲ δημώδης αὕτη παράδοσις εἶνε καιρίως διάφορος μεταγενεστέρας τινος ἀντιλήψεως, ἥτις εἶνε πόρισμα τῆς θεωρίας καὶ ἀνήκει εἰς χρόνους, καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες ἐπειράθησαν νὰ καταστρώσωσι συστηματικῶς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἱστορίας. Ὅτε δῆλα δὴ ἐγνώρισαν ἐξ αὐτοψίας τὰ βασίλεια τῆς Ἀνατολῆς, ὅτε ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν πυραμίδων συνέκριναν πρὸς αὐτὰς τὴν ἡλικίαν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ἀκροπόλεων, καὶ περιῆλθεν εἰς αὐτοὺς ἡ γνῶσις τῆς χρονολογίας τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων, ἡ παμπάλαιος ἀρχαιότης τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ εἰς χιλιετηρίδας ὅλας ἀνερχομένη γραπτὴ παράδοσις, ἣν ἡρμήνευον εἰς αὐτοὺς μεγαλήγοροι ἱερεῖς, ἐνεποίησεν εἰς αὐτοὺς τοιαύτην αἴσθησιν, ὥστε τὸ ἑξῆς οὐδὲν πλέον ἐθεώρουν αὐτογενὲς ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐξελάμβανον προελθόντα ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς. Οὐδ' ἀνελογίσθησαν τοὺς χρησιμεύσαντας ὡς μεσίτας μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς· ἀπ' ἐναντίας δὲ ὅ τε Κέκροψ, ὁ ὀφιόπους πανάρχαιος βασιλεὺς τῆς Ἀττικῆς, καὶ αἱ ἱέρειαι τῆς Δωδώνης ἐξελήφθησαν ὡς ἔποικοι, φυγόντες ἐξ Αἰγύπτου, οἱ δὲ θεοὶ μετὰ καὶ τῶν ἑορτῶν αὐτῶν ἐνομίσθησαν εἰσκομισθέντες εἰς τὴν Ἑλλάδα παρὰ τῶν ἐκεῖθεν βαρβάρων. Ὑπὸ δὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐντυπώσεων τούτων καὶ διαθέσεων, αἵτινες διακατεῖχον ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος τὸ πνεῦμα τῶν λογιωτέρων τοῦ ἔθνους, ἀνέγραψαν τὰ πομνημονεύματα αὐτῶν οἱ ἱστορικοὶ τῶν ἀρχαίων, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἡρόδοτος[1].

Ἀλλ' ἡμεῖς πιστεύομεν, ὅτι, ἑπόμενοι εἰς τὰ ἴχνη γνησιωτέρας παραδόσεως, ἀποδίδομεν ἱστορικῶς τὰ δίκαια εἴς τε τοὺς Φοίνικας καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐξεγερθέντα ἡμιελληνικὰ καὶ ἑλληνικὰ

[1] Περὶ τῶν ἀρχαίων καὶ νέων θεωριῶν τῶν αἰγυπτομανῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ τῶν ἀποικισμῶν ἴδε Müller Orchomenos σ. 101.—Curtius Ionier σ. 4.

φῦλα τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς, οὕτω δὲ δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν ὀρθότερον τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἀπὸ τῶν παναρχαίων πελασγικῶν χρόνων μετάβασιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Καὶ δὴ εἴδομεν τὸ ἕτερον τῶν δύο τμημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐξ οὗ ἀργότερον προῆλθεν ἡ δωρικὴ φυλή, ἐγκατοικοῦν ἀνὰ τὰ ὄρη τῆς βορείας ἑλληνικῆς ἠπείρου, τὸ δὲ ἄλλο κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀνὰ τὰς νήσους. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου δὲ τούτου ἡμίσεος ἄρχεται ἡ ἱστορικὴ κίνησις περὶ τὸν δέκατον πέμπτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα. Οἱ παράλιοι καὶ νησιωτικοὶ ἐκεῖνοι Ἕλληνες ἐξαπλοῦνται καὶ ἐγκαθιδρύονται ἐν τῇ κάτω Αἰγύπτῳ, ἐν φοινικικαῖς ἀποικίσιν οἷαι ἡ Σαρδὼ καὶ ἡ Σικελία, καθ' ἅπαν τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ τῆς Κρήτης μέχρι τῆς Θράκης. Ἀποστέλλουσι δ' ἔκ τε τῆς πατρίου αὐτῶν χώρας καὶ ἐκ τῶν ἄλλων αὐτῶν οἰκήσεων πολυανθρώπους ἀποικίας εἰς τὰς παραλίας τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος, τὸ μὲν πρῶτον διαδιδόμενοι κατὰ τὰς ἀνατολικὰς αὐτῆς ἀκτάς, ἔπειτα δὲ παρακάμπτοντες τὴν Μαλέαν καὶ περιβάλλοντες τὴν χώραν καὶ ἐκ δυσμῶν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπιχειροῦντες ληστρικὰς ἀποβάσεις, ἔπειτα δὲ χωροῦντες εἰς μονίμους ἐγκατοικήσεις ἐν κόλποις, πορθμοῖς καὶ παρὰ τὰς ἐκβολὰς ποταμῶν καὶ συνδεόμενοι πρὸς τοὺς Πελασγοὺς ἰθαγενεῖς. Ἔρχονται δ' ὑπὸ τὰ ὀνόματα Καρῶν καὶ Λελέγων ὡς θεράποντες τοῦ Ποσειδῶνος. Μέγα δὲ πλῆθος συγγενῶν τοπικῶν ὀνομάτων, οἷον Αἰγαί, Αἴγιον, Αἴγινα, Αἴγιλα, ἅτινα πάντα δηλοῦσιν ἀκτὰς κυματοπλῆγας, ἅμα δ' ἔκπαλαι περιφανεῖς ἕδρας τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος[1], διετηρήθησαν ὡς ἀνάμνησις τῆς πρώτης ἐκείνης περιόδου τοῦ ἀποικι-

[1] Πρὸς ἐξήγησιν τῆς ῥίζης ΑΙΓ χρησιμεύει ἡ παρ' *Ἡσυχίῳ* (ἐν λ. αἴγες) γλῶσσα «αἴγες οἱ Δωριεῖς τὰ κύματα». Συσχετιστέον δὲ τὸ μυθικὸν σύμβολον αἰγὸς χαλκῆς ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ ἰωνικοῦ Φλιοῦντος, περὶ οὗ ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ 474, καὶ τὸ χάραγμα αἰγὸς ἐπὶ τῶν νομισμάτων διαφόρων πόλεων ἐχουσῶν ὄνομα ὁμοιάζον, οἷον Αἴγειρα, Αἴγιον κτλ. Δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ τὴν τρωικὴν Αἴγεσταν (Ἔγεσταν) ἐν Σικελίᾳ, τὰ Αἰγόσθενα, τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς καὶ ἄλλα. Ὁ δὲ Movers Phönizier Τόμ. Β' μέρ. β' 367 ἐν σημ. πειρᾶται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ῥίζαν αἴξ ἐκ ῥίζης σημιτικῆς.

σμοῦ, ἐπειδή, ὡς εἰκός, οἱ ξένοι ἐκεῖνοι θαλασσοπόροι ὑπῆρξαν οἱ ὀνομάσαντες τὰς τέως ἀνωνύμους νήσους καὶ ἀκτάς. Ὁμοίως δ' ἀναγνωρίζονται εὐκόλως τὰ ὀνόματα Σάμος, Σαμικόν, Σάμη, Σαμοθράκη ὡς ὁμὰς συγγενῶν ὀνομάτων, ἄτινα, συνδεδεμένα πάντοτε μετὰ τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος, ἐπαναλαμβάνονται κατ' ἀμφοτέρας τὰς παραλίας τῆς τε Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος[1].

Σειρὰ δὲ νεωτέρων λατρειῶν μαρτυρεῖ τήν τε προϊοῦσαν ἐξευγένισιν τῶν ἠθῶν τῶν θαλασσοπορούντων ἑλληνικῶν φύλων καὶ τὴν ὀσημέραι βαθύτερον εἰσχωροῦσαν καὶ εὐεργετικωτέραν ἐπίδρασιν τοῦ ἀποικισμοῦ αὐτῶν. Οἱ ἀνατολικοὶ Ἕλληνες ἐμφανίζονται μὲ μᾶλλον ὡρισμένα ὀνόματα ὡς Κρῆτες, Δάρδανοι, Λύκιοι, οἱ δὲ λόγοι γίνονται σαφέστεροι καὶ ἀσφαλέστεροι, ἀκριβέστερον ὁρίζοντες τὰ παρὰ τῶν ἐποίκων τούτων μεταδιδόμενα ἀγαθά. Τέλος δ' ἀναδύονται ἐν ταῖς ἀναμνήσεσι ταύταις καὶ οἱ Ἴωνες. Καὶ δὲν ἔγεινε μὲν ἐν Ἑλλάδι κοινῶς ἀποδεκτὸν τὸ ὄνομ' αὐτῶν ὡς δηλωτικὸν τῶν Ἀσιατῶν Ἑλλήνων καθ' ὃν τρόπον τὸ ὄνομα Ἰωύαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλ' εὑρίσκομεν ὅμως ἀναντιρρήτως τοὺς Ἴωνας ὡς μετανάστας ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἀκταῖς τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. Καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Μαραθῶνος βλέπομεν τοὺς Ἴωνας, τοὺς εἰσηγητὰς τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, εἰσχωροῦντας εἰς τὴν Ἀττικήν, ἡ δ' ἀρχαιοτάτη παραλία πόλις ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, τὸ Ἄργος, καλεῖται Ἴασον, ἤτοι ἰωνικόν, Ἄργος. Εὑρίσκομεν τοὺς Ἴωνας ἐν τοῖς πρὸς τὴν θάλασσαν ἀναπεπταμένοις τόποις τῆς Θεσσαλίας καὶ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἀκταῖς τοῦ πορθμοῦ τῆς Εὐβοίας, ἥτις ἀπό τινος υἱοῦ τοῦ Ἴωνος ἐκαλεῖτο Ἑλλοπία. Ἐγκαθιδρύονται δ' οὐχ ἧττον ἐν τῇ νοτίᾳ Βοιωτίᾳ, ἰδίως δ' ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀσωποῦ καὶ ἀνὰ τὰς πρὸς τὴν θάλασσαν ἐστραμμένας κλιτύας τοῦ Ἑλικῶνος, μετὰ Λυκίων δὲ συνοικοῦσι τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς, καὶ κατωτέρω διαδίδονται ἀνὰ τὰ κράσπεδα τοῦ σαρωνικοῦ καὶ τοῦ

[1] Ἡ λέξις Σάμος εἶνε σημιτικὴ καὶ ἐσήμαινε τὸ ὕψος, τὸ ὄρος. **Στράβωνος** VIII, σ. 346· «σάμους ἐκάλουν τὰ ὕψη». Ἴδε καὶ Curtius Ionier σ. 52.—Weisshaupt ἐν τῷ Archiv τοῦ Jahn Τόμ. XIX σ. 510.

κορινθιακοῦ κόλπου καὶ ἐν τῇ Ἀργολίδι μέχρι τῆς Μαλέας. Κατὰ δὲ τὰ δυτικὰ τέλος παράλια μαρτυρεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰονίου πελάγους τίνες ὑπῆρξαν οἱ ἐν συμπράξει μετὰ τῶν Λελέγων διαπλεύσαντες τὰ ὑγρὰ κέλευθα καὶ τίνες οἱ ἐν τῷ πελάγει ἐκείνῳ γενόμενοι εἰσηγηταὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, ὃν ἀντιπροσωπεύει ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Ὀδυσσεύς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ ναυτικὸς λαὸς τῶν Ταφίων καὶ διαδόντες μέχρι της Ἰστρίας αὐτῆς τὴν φυτείαν τῆς ἐλαίας[1].

Οὕτω λοιπὸν εὑρίσκομεν ἐν αὐταῖς ταῖς ἀρχαῖς τῆς ἱστορίας τὴν ὀρεινὴν μεσόγαιαν τῆς Ἑλλάδος περικρασπεδουμένην ὑπὸ οἰκη-

[1] Ὁ Ἡρόδοτος μαρτυρεῖ περὶ χρόνου καθ' ὃν οἱ Ἴωνες, ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν διασπόσει ὁμοροῦντες πρὸς τοὺς Φοίνικας, διδαχθέντες παρέλαβον παρ' αὐτῶν καὶ μετέδωκαν τὴν φοινικικὸν πολιτισμόν. ***Ἡροδότου*** V, 58· «περιοίκεον δὲ σφέας τὰ πολλὰ τῶν χωρίων τοῦτον τὸν χρόνον Ἑλλήνων Ἴωνες, οἳ παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντές σφεων ὀλίγα ἐχρέοντο».—Λόγοι ἀναφερόμενοι εἰς τὸν Ἴωνα εὑρίσκοντο διασπορμένοι ἐν ταῖς ἀκταῖς τοῦ ἀδριατικοῦ πελάγους. Ἴδε Σχόλια εἰς ***Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν*** 92· «Ἀδρίας Ἴωνος υἱός.»—Ὁ δὲ Σχολιαστὴς τοῦ ***Λουκανοῦ*** II, 625 λέγει· Ionicum mare ab Ione, qui ibi transivit. Ἄλλην δ' ἐτυμολογίαν ἔφερεν ὁ ***Ἀρχέμαχος*** (παρὰ τῷ σχολιαστῇ τοῦ ***Πινδάρου*** Πυθ. III, 120. Πρβλ. Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 316) «ἀπὸ τῶν ἀπολλυμένων ἐν αὐτῷ Ἰαόνων». Πρβλ. Dindorff Ionier auf Euböa σ. 8. Ἰὰς δ' ἐλέγετο μέρος τῆς Ἰλλυρίας, οὗ οἱ κάτοικοι Ἴαται καὶ Ἰωνικοί. ***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ. Ἰάς.

Ὁ Müllenhoff (Deutsche Alterthumskunde σ. 59) διαμφισβητεῖ τὸ δικαίωμα τοῦ συσχετισμοῦ τοῦ βραχέος τύπου Ἰόνιος καὶ τοῦ ὀνόματος Ἴωνες, στηριζόμενος εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι οἱ τύποι Ἰὰς καὶ ἑαστὶ ἄγουσιν εἰς τὴν προϋπόθεσιν ῥίζης βραχυτέρας τῆς ἐν τῇ λέξει Ἴων, ἐν ᾧ οἱ τύποι ἐκεῖνοι ἀνάγονται ἀναμφιλέκτως εἰς τὴν λέξιν Ἴων. Εἰς τὰ παράγωγα δὲ ταῦτα ἀνάγεται καὶ ὁ παράδοξος τύπος Ἴαννα, ὃν μαρτυρεῖ ὁ ***Ἡσύχιος***, παραλαμβάνων ἐκ τοῦ Σοφοκλέους. Ἄλλως δ' ἡ λέξις Ἴων, ὡς δεικνύει ὁ τόνος, οὐδαμῶς προῆλθεν ἐκ συναιρέσεως τοῦ Ἰάων, ἀλλ' ἀμφότεραι εἶνε σχηματισμοὶ παράλληλοι παραγόμενοι ἔκ τινος ῥίζης ΙΟ. Καὶ τὸ μὲν Ἴων ἔχει πρὸς τὴν ῥίζαν ταύτην ὡς τὸ κύφων πρὸς τὸ κυφὸς, τὸ δὲ Ἰάων ὡς τὸ Διδυμάων πρὸς τὸ δίδυμος καὶ τὸ ξυνήων πρὸς τὸ ξυνὸς=κοινός. Ἐκ δὲ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου ΙΟ ἠδύνατο νὰ προελθῃ μακροτέρα ῥίζα ΙΩΝ, ὡς ἐκ τοῦ τρηρὸς τὸ τρήρων. Τὸ δὲ μακρὸν ἢ βραχὺ τῆς λέξεως ἐρρυθμίσθη κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν πατρωνυμικῶν, καὶ ἐλέχθη Ἴωνες ὡς τὸ Αἰολίωνος, Ἑτίωνος, ἀλλὰ πλὴν αὐτοῦ καὶ Ἴονες ὡς Κρονίονος, Δολίονος, Ἐχίονος. Ὁ ***Ἡρωδιανὸς*** (ἐκδ. Lentz τόμ. Β' σ 723) ἐκφέρει τὸν κανόνα, ὅτι ἡ γενικὴ ἠδύνατο νὰ σχηματισθῇ Ἴωνος ἢ Ἴονος, καὶ διὰ ταῦτα τὸ Ι εἶνε μακρὸν μὲν ἐν τῷ Ἰόνιον πέλαγος, βραχὺ δ' ἐν τῷ Ἴωνες. Ὁ δὲ τύπος Ἰάονες διετηρήθη πάντοτε μόνον παρὰ τοῖς ποιηταῖς. Δυσερμηνευτότατοι δὲ εἶνε οἱ μετὰ τοῦ Σ τύποι, οἷον Ἴασος. Ἠδυνάμεθα δὲ νὰ προϋποθέσωμεν ῥίζαν Ἰαντ, ἐξ οὗ προῆλθον Ἰάντιος, Ἰάσιος κατ' ἀναλογίαν τοῦ Φλιάσιος. Τὰς γνώμας ταύτας χρεωστῶ εἰς τὸν ἀδελφόν μου Γεώργιον Κούρτιον.

τόρων προελθόντων ἐξ ἀνακράσεως Πελασγῶν καὶ Ἰώνων. Ὅτε δὲ τὰ βορειότερα ὀρεινὰ φῦλα προεχώρησαν πρὸς τὰς παραλίας, οἱ κατὰ θάλασσαν, ἄρα τὸ πλεῖστον ἄνευ γυναικῶν, εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἀκτὰς ἐκ τῆς Ἀσίας μεταναστεύσαντες εἶχον ἤδη οὕτω συναναμιχθῆ μετὰ τῶν Πελασγῶν αὐτοχθόνων, ὥστε παρέστησαν ὡς ἓν ὅλον εἰς τὰ νεώτερα φῦλα. Οἱ δὲ πελασγομιγεῖς ἐκεῖνοι Ἴωνες εἰσήγαγον οὐ μόνον τὴν ναυτιλίαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ γῆν μεθόδους γεωργίας καὶ οἰκοδομίας ποικιλωτέρας καὶ σοφωτέρας. Τοιαῦται πρόοδοι ἐνδεικνύονται ἐν τῇ ἀποξηράνσει τελματωδῶν κοιλωμάτων ἐγγὺς ποταμῶν καὶ λιμνῶν, ἥτις ἐν Βοιωτίᾳ ῥητῶς ἀνεγράφετο εἰς ξένους, διὰ θαλάσσης διαπεραιωθέντας ἐποίκους[1], καὶ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ἱδρύσεως καὶ τειχίσεως τῶν πόλεων. Τὰ δὲ μάλιστα διαδεδομένα ὀνόματα πρὸς δήλωσιν ἀκροπόλεων καὶ πεδινῶν πόλεων ἦσαν παράτε τοῖς Ἀσιάταις καὶ τοῖς Εὐρωπαίοις Ἕλλησι Λάρισα καὶ Ἄργος[2]. Ἔνθα δ' ἀπηντῶντο τὰ ὀνόματα ταῦτα, ὑπῆρχε κατὰ τὴν ὀρθὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος πάντοτε γῆ ποταμόχωστος[3], εἶνε δ' εὐλογώτατον, ὅτι τὰ ἐν ταῖς κοιλάσι παρὰ τὰς ἐκβολὰς τῶν μικρασιατικῶν ποταμῶν τὸ κατ' ἀρχὰς οἰκοῦντα φῦλα ἦσαν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλα δεξιώτατα πρὸς μεταβολὴν τῶν χωρῶν ἐκείνων εἰς γεωργησίμους.

Διὰ δὲ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἐξ Ἀνατολῆς ἑλληνικῶν ναυτικῶν φυλῶν διεδόθη πολιτισμὸς καθ' ὅλου ὅμοιος ἀνὰ πάσας τὰς παραλίας τοῦ Αἰγαίου, ὅπερ ἀπέβη τὸ θέατρον τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἂν δὲ κατενοήσαμεν ὀρθῶς ἐν τῷ καθ' ὅλου τὴν προϊστορικὴν τῶν φύλων ἐκείνων σημασίαν, δὲν θὰ φανῶσι πλέον εἰς ἡμᾶς ἀκατανόητοι καὶ στερούμεναι συναφείας αἱ πρῶται ἐνέργειαι πρὸς ἵδρυσιν πολιτειῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν.

[1] Ἦσαν οὗτοι οἱ Γεφυραῖοι, περὶ ὧν ἴδε Curtius Geschichte des Wegebaus ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie. 1855 σ. 214.

[2] ***Ησύχιος*** ἐν λ. Ἄργος· «Ἄργος πᾶν παραθαλάσσιον πεδίον.» Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 557.

[3] Ἅπαντες οἱ οἰκοῦντες πόλεις καλουμένας Λαρίσας «ποταμόχωστον τὴν χώραν ἔσχον». ***Στράβωνος*** XIII σ 621. Πρβλ. Curtius Ionier σ. 49.

Γ'.

ΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΑΙ ΠΟΛΕΙΣ.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων ἄρχεται ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀφετηρία δ' αὐτῆς εἶνε ἡ ἔναρξις τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ νήσων καὶ ἀκτῶν. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶνε μεστὴ ἀκόσμου συγχύσεως, ἐπειδὴ, εὐθὺς ὡς ὑπερενικήθη ὁ πρῶτος φόβος, ἡ αὐτὴ ἐκείνη θάλασσα, παρ' ἧς τὰς ἀκτὰς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου μόνον ἁλιεῖς εἶχον ἐξασκήσει τὸ εἰρηναῖον αὐτῶν ἔργον, ἀπέβη κονίστρα ἀγώνων ἀγριωτάτων, εἰς οὓς παρώρμα ἡ μόλις μεταδοθεῖσα τέχνη τῆς θαλασσοπλοΐας καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐμποιηθεῖσα νέα δύναμις.

Ἀλλ' ἡ παρόρμησις αὕτη εἶνε ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις ὅλως διάφορος ἢ ἐν ταῖς παραλίαις ἀξένου ὠκεανοῦ. Πράγματι δ' ἐν πελάγει, ἐν ᾧ οὐδεμία παρίσταται ἀνάγκη τῆς ἀστρονομίας πρὸς ταχὺν διὰ σκάφους ἐλαφροῦ κατάπλουν εἰς τὸ σκοπούμενον τέρμα, ἐν ᾧ εὑρίσκονται ἁπανταχοῦ ἀσφαλεῖς λιμένες, ἐπίκαιρα ὁρμητήρια καὶ κρησφύγετα ἐν ἀποκρύφοις βραχώδεσι κόλποις, ἐν ᾧ εὐκόλως εὐδοκιμοῦσιν αἰφνίδιοι προσβολαὶ καὶ παρέχουσι πλούσιον κέρδος βραχεῖαι λαφυραγωγίαι, ἐκεῖ συνείθισαν οἱ τὰ παράλια οἰκοῦντες λαοὶ νὰ ἐκλαμβάνωσι τὴν πειρατείαν ὡς φυσικὸν ἐπιτήδευμα, ἐξασκούμενον ὡς πᾶν ἄλλο, ὡς ἡ θήρα καὶ ἡ

ἁλιεία. Διὸ, ὅταν ἀπέβαινον εἰς τὴν ἀκτὴν ὁπουδήποτε ἄνθρωποι ἄγνωστοι, ἠρωτῶντο ἀκάκως, καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Ὅμηρος, ἂν ἦσαν ἔμποροι ἢ πειραταί[1].

Καὶ ἐν τούτῳ δὲ εἶχον δώσει τὸ παράδειγμα οἱ Φοίνικες, οἵτινες ἐδίδαξαν πῶς ἡ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀπαγωγὴ παίδων καὶ παρθένων ἐπεδαψίλευε κέρδος ἀφθονώτερον πάσης ἄλλης πραγματείας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ εἰρηνικώτεροι τῶν κατοίκων τῆς παραλίας ἀπεσύροντο ἔμφοβοι ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἡ πειρατεία καὶ ὁ θρασὺς ἐξανδραποδισμὸς διεδίδετο ὁσημέραι μᾶλλον ἀνὰ πάντας τοὺς αἰγιαλοὺς, καὶ ἐξήφθη γενικὸς πόλεμος πάντων πρὸς πάντας.

Ὅπως λοιπὸν αἱ μόλις ἤδη ἐκ τοῦ ληθάργου ἐξεγερθεῖσαι δυνάμεις τῶν λαῶν μὴ ἀφανισθῶσι καὶ πάλιν, κατατριβόμεναι εἰς ἀγῶνας φθαρτικοὺς, ἦτο ἀνάγκη ἐν μέσῳ τοῦ χάους ἐκείνου ἀδεσμεύτου αὐθαιρεσίας νὰ σχηματισθῶσι κέντρα, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ προέλθῃ νέα τάξις πραγμάτων. Ἀλλ' οἱ Φοίνικες δὲν ἠδύναντο νἀναλάβωσι τὸ ἔργον τῆς διαπαιδαγωγήσεως ταύτης καὶ εὐνομίας, ἐπειδὴ ἡ Τύρος καὶ ἡ Σιδὼν ἔκειντο παρὰ πολὺ μακρὰν, οὐδ' εἶχόν ποτε κατορθώσει νὰ γείνωσιν ἀληθιναὶ μητροπόλεις τῶν ὑπ' αὐτῶν ἱδρυθέντων ἐμπορίων. Παρίστατο δὲ ἀνάγκη κέντρου πλησιεστέρου καὶ ἀνήκοντος εἰς αὐτὸν τὸν ἑλληνισμὸν κόσμον· τοιοῦτο δ' ἀπέβη ἡ Κρήτη.

Δίκην εὐρέος ἐγκαρσίου φράγματος ἁπλοῦται ἡ νῆσος αὕτη πρὸ τοῦ νοτίου εἴσπλου τοῦ Αἰγαίου, ὑψηλὸν θαλασσόπληκτον ἔρυμα, αἶρον τὰς μέχρι τῆς Καρίας ἐξ ἑνὸς, ἐξ ἑτέρου δὲ μέχρι τοῦ Ταινάρου ὁρατὰς χιονοσκεπεῖς ἀκρωρείας καὶ περιορίζον τὸ ποικίλον καὶ ἀνήσυχον νησόσπαρτον πέλαγος διὰ γραμμῶν εἰς μῆκος ἐκτεινομένων, οἷα εἶνε ἡ ἄποψις τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου, ἀπὸ τῶν νοτίων Κυκλάδων ὁρωμένης. Εἶνε δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ Κρήτη μικρὰ χώρα ἠπειρωτικὴ, εὔπορός τε καὶ αὐτάρκης· ἔχει δὲ τὰς ἀγρίας καλ-

[1] *Ὁμήρου* Ὀδυσσείας Γ 73. *Θουκυδίδου* I, 5. Παρὰ δὲ τῷ *Ἀριστοτέλει* (Πολιτ. 12, 2) ὁ λῃστρικὸς βίος ἀναγράφεται ὡς πόρος ζωῆς μετὰ καὶ τοῦ γεωργικοῦ καὶ θηρευτικοῦ.

λονὰς χώρας ὀρεινῆς, ὀρεινὰς κοιλάδας συγκεκλεισμένας καὶ οἱονεὶ κατακεκρυμμένας μεταξὺ βράχων καταπληκτικῶν καὶ τὰς ἐκτεταμένας ἐκείνας ἀκτὰς τὰς ἐστραμμένας πρὸς τὴν Ἀσίαν, τὴν Λιβύην καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ πολυλίμενοι εἶνε τῆς Κρήτης αἱ ἀκταὶ μόνον κατὰ τὰ βόρεια, ἔνθα κόλπος ἔπεται εἰς κόλπον. Ἐνταῦθα δὲ ὠθοῦντο τὰ πλοῖα ὑπὸ τῶν βορείων ἀνέμων τοῦ Αἰγαίου, ὡς τὸ τοῦ Ὀδυσσέως, ὅπως εὕρωσιν αὐτόθι τὸ τελευταῖον αὐτῶν ἄσυλον. Καίτοι δ' ἐνωρὶς συνήφθησαν σχέσεις καὶ πρὸς τὰς νοτίας, ἰδίως δὲ τὰς λιβυκὰς ἀκτὰς διὰ τῶν πορφυρέων τῆς Ἰτάνου, ἀλλ' ἡ Κρήτη ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν βορείων αὐτῆς ἀκτῶν φανερώτατα προωρίζετο εἰς τὴν μετὰ τοῦ Αἰγαίου ἐπικοινωνίαν οὕτως, ὥστε ἡ ἱστορία αὐτῆς δὲν ἠδυνήθη νὰναπτυχθῇ πρὸς ἄλλην τινὰ διεύθυνσιν.

Ἦσαν δὲ καὶ τῆς Κρήτης οἱ κάτοικοι συγγενεῖς καὶ ὁμόφυλοι πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς νήσου ἐκράτει ὁ πελασγικὸς Ζεύς. Ἀλλ' ἐγκατεστάθησαν ὅμως ἐν Κρήτῃ χαναναῖα φῦλα ἐκ Συρίας καὶ τῆς γείτονος κάτω Αἰγύπτου ἐνωρίτερον καὶ ἐν πολλῷ μεγαλειτέρῳ πλήθει ἢ ἐν ἄλλαις χώραις τῶν ὑπὸ ἑλληνικῶν λαῶν οἰκουμένων. Τὴν δὲ μεταβολὴν τῶν ὁρμητηρίων ἐκείνων εἰς ἀποικίας μονίμους μαρτυροῦσι τὰ φοινικικὰ ὀνόματα ἐπιφανῶν πόλεων, ὡς τὸ τῆς Ἰτάνου καὶ τῆς Καρὰθ ἢ Καιράτου, τῆς ἔπειτα κληθείσης Κνωσοῦ. Ἡ ὅλη νησιωτικὴ χώρα ἐλάτρευσε τὴν Συρίαν θεὸν, ἥτις ὡς βασίλισσα τοῦ οὐρανοῦ φερομένη ὑπὸ τοῦ τὸν ἥλιον παριστῶντος ταύρου μετεβλήθη εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν τὸ πρῶτον δείξασαν τὴν ἀπὸ τῶν σιδωνίων λειμώνων πρὸς τὴν νῆσον ὁδόν. Τὸ δὲ εἴδωλον τοῦ Μολὸχ ἐπυροῦτο, ὅπως περικλείσῃ τὰ θύματά του εἰς τὰς φλογερὰς ἀγκάλας.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Φοίνικες οὐδέποτε κατώρθωσαν καὶ ἐν Κρήτῃ νὰ ἐκβάλωσιν ἢ ὑπερνικήσωσι τοὺς ἀρχαίους κατοίκους. Διὸ ἔμειναν ἰθαγενῆ φῦλα ἰδίως περὶ τὴν Ἴδην, ἅτινα ὠνο-

μάζοντο Ἐτεόκρητες, ἤτοι αὐτόχθονες Κρῆτες[1]. Εἰς δὲ τὴν φυλὴν τῶν αὐτοχθόνων τούτων Πελασγῶν προσῆλθον νεώτερα ἑλληνικὰ φῦλα ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, συγκομίσαντα ἐκ τῆς φρυγικῆς αὐτῶν πατρίδος νέαν κίνησιν. Πλῆθος λαῶν καὶ γλωσσῶν ἑνωρίτατα ἤδη συνεπυκνώθη ἐν Κρήτῃ· ἐκ δὲ τῆς συμπυκνώσεως ταύτης ἕνεκα πολυμεροῦς ἐναλλαγῆς καὶ αἰσίας ἀνακράσεως, ὑποβοηθουμένης ὑπὸ τῶν ἰδιαζόντως εὐμενῶν ὅρων τῆς χώρας, παρεχούσης οὐ μόνον εὐρὺν χῶρον καὶ πλῆθος πόρων, ἀλλ' ἅμα καὶ εὐεργετικὴν μόνωσιν, προῆλθε τὸ πυκνὸν ἐκεῖνο πλῆθος πόλεων, αἵτινες ἀνέρχονται εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας. Ἀληθῶς δ' ἡ ἀρχαιοτάτη εἰς ἡμᾶς περιελθοῦσα περὶ Κρήτης μνεία ὀνομάζει αὐτὴν ἑκατόμπολιν καὶ ποιεῖται λόγον περὶ τῆς κυριωτάτης τῶν πόλεων, τῆς Κνωσοῦ, τῆς ἕδρας τοῦ Μίνωος, ἧς ἡ θέσις ἐξαίρεται ὑπὸ τῆς πρὸ αὐτῆς κειμένης νησῖδος Δίας[2].

Τὸ πρῶτον βασίλειον τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἦτο πολιτεία νησιωτικὴ καὶ παραλία, ὁ δὲ πρῶτος αὐτῆς ἡγεμὼν βασιλεὺς ναυτικός. Αἱ συστάδες τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἃς οἱ ἀρχαῖοι ὀρθῶς ἐθεώρουν μέγαν τινὰ ἐρειπιῶνα, οἱονεὶ τὰ ὑπολειφθέντα τόξα γεφύρας μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ὑπὸ τῶν κυμάτων καταστραφείσης, κεῖνται παρὰ πολὺ σποράδην ἀπῳκισμέναι ἀλλήλων. Διὸ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἱδρύσωσιν ἐξ ἑαυτῶν καὶ ἐν ἀλλήλαις εὔρυθμον πολιτείαν, ἐχρειάσθη δὲ πάντοτε ξένη τις δύναμις, ἥτις νὰ προστατεύσῃ μὲν τοὺς ἀσθενεστέρους τῶν νησιωτῶν, νὰ δαμάσῃ δὲ τοὺς δυνάμει προέχοντας πρὸς εἰσαγωγὴν τάξεως καὶ εὐνομίας.

[1] Ἐτεόκρητες παρὰ ***Στράβωνι*** (X, σ. 475). Ἐν Κρήτῃ εὑρέθη ἐπ' ἐσχάτων μία ἑτεοκρητικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ τῆς ἀρχαίας Πραισοῦ, περὶ ἧς ἴδε Evans Primitive pictographs and a prae-phoenician script from Crete and the Peloponnese ἐν τῷ Journal of hellenic studies Τόμ. XIV (1894), σ. 354 κ. ἑ.

[2] Ἑνενήκοντα λέγονται αἱ κρητικαὶ πόλεις παρ' ***Ὁμήρῳ*** (Ὀδυσσείας Τ 174). Ἑκατόμπυλος δὲ καλεῖται ἡ Κρήτη ἤδη ἐν τῇ ***Ὁμήρου*** Ἰλιάδι Β 649. Ἴδε καὶ Rheinisches Museum Τόμ. XXXVI, σ 430. — Höck Kreta Τόμ. Β' σ. 437. Περὶ δὲ τῆς σημασίας τῆς Κρήτης πρβλ. Milchhöfer Die Anfänge der griechischen Kunst σ. 128.

Τὸ δὲ πρῶτον τοῦτο μέγα ἔργον ἑλληνικῆς ἱστορίας συνδέεται πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Μίνωος. Εἰς αὐτὸν ἀνέγραφον οἱ μεταγενέστεροι τὴν ἵδρυσιν τῆς πρώτης θαλασσοκρατίας τῆς ἐχούσης σκοπὸν ἄλλον ἢ τὴν δῄωσιν τῶν ἀκτῶν. Ἐκεῖνος εἶνε ὁ τοὺς μὲν μετὰ Φοινίκων ἀναμεμιγμένους Ἕλληνας τῆς ἀσιατικῆς παραλίας, τοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Καρῶν ἄγοντας καὶ φέροντας τὴν νησιωτικὴν θάλασσαν, ἀναγκάσας εἰς εὔκοσμον ἐγκατάστασιν καὶ εἰρηνικὰ ἔργα, τοὺς δὲ μὴ θέλοντας νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τοιαύτην τάξιν καὶ ἐξακολουθοῦντας τὸν πειρατικὸν βίον ἐκβαλὼν ἐκ τοῦ Αἰγαίου. Κατὰ ταῦτα δὲ τὴν μὲν θαλασσοκρατίαν τοῦ Μίνωος ἐθεώρησαν ἱδρυθεῖσαν δι' ἀποβολῆς τῶν Καρῶν, τοὺς δὲ Κᾶρας αὐτοὺς, καθ' ὅσον ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν νέαν τάξιν καὶ ηὐνομήθησαν, λαὸν τοῦ Μίνωος, πλήρωμα τοῦ στόλου αὐτοῦ, πολίτας τοῦ βασιλείου αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τῆς Κρήτης στενότατα συνδεδεμέναι παρουσιάζονται ἡ Νάξος καὶ αἱ Κυκλάδες. Ἐν αὐταῖς ἱδρύονται ὀχυραὶ πόλεις καὶ ναύσταθμοι. Ἐν αὐταῖς ἐγκαθιδρύονται συγγενεῖς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ὡς ὕπαρχοι, δι' ὧν εἰσπράττονται οἱ φόροι τῶν ὑποτελῶν. Μέχρι δὲ τοῦ Ἑλλησπόντου, τῆς βορείας τῆς θαλάσσης πύλης, ἐξικνοῦνται αἱ οἰκήσεις τῶν νησιωτῶν ἐκείνων τῶν φυλαττόντων τὰς πύλας τοῦ νότου καὶ φρουρούντων τὸν εἴσπλουν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν πειρατικῶν σκαφῶν τῶν Φοινίκων. Ὁ Κρὴς θαλασσοπόρος πλέει ὑπὸ τὴν εὐρυτενῆ προστασίαν τοῦ βασιλέως, διανοίγων νέας ὁδοὺς πέραν τῆς Μαλέας ἐν τῇ ἀβατωτέρᾳ θαλάσσῃ τῆς Δύσεως, καὶ καταπλέει εἰς τὴν Κρῖσαν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ ὑπὸ τὴν θαυμασίαν ὁδηγίαν τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος. Καὶ ἀνακαλύπτονται μὲν αἱ δυτικαὶ παραλίαι, ἔγγονος δέ τις τοῦ Μίνωος παρέχει τὸ ὄνομά του εἰς τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος, καὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ ἡ φοινικικὴ Μακάρα μεταβάλλεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μινώαν. Οὕτω δὲ παρουσιάζονται ἤδη συνηνωμέναι εἰς ἓν ὅλον πᾶσαι αἱ χῶραι αἱ συμμετέχουσαι παραλίου ἑλληνικοῦ κλίματος καὶ ἑλληνικῆς βλαστήσεως καὶ διὰ ταῦτα προωρισμέναι καὶ εἰς τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Κατανοεῖται δ' εὐχερῶς, ὅτι πρὸς τὴν Κρήτην ὑπὸ τὸν Μίνωα συνεδέθη ἡ παράστασις ἐποχῆς πολιτισμοῦ δραστικῆς. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν ὅ τι συνείχετο πρὸς αὐτὴν κατὰ τὴν συνείδησιν τῶν Ἑλλήνων συνηνώθη περὶ τὴν μορφὴν τοῦ Μίνωος, ἀδύνατος εἶνε ἡ διὰ τῆς ὁμίχλης τῶν λόγων ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὡς σαφῶς περιγεγραμμένου ἱστορικοῦ προσώπου. Ἀλλ' ὁ Μίνως δὲν εἶνε δίκην θεοῦ τινος κοινὸν κτῆμα πολλῶν χωρῶν καὶ φυλῶν· δὲν εἶνε ἥρως ὡς ὁ Ἡρακλῆς, ἐγκαινίζων τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν ἐν τοῖς διαφόροις τόποις, ἀλλ' ἔχει ἰδίαν σταθερὰν πατρίδα, ἀντιπροσωπεύει ὡρισμένους χρόνους, ὧν οἱ χαρακτῆρες ἀποτελοῦσι μεγάλην ἀλληλουχίαν γεγονότων ἀναμφιλέκτων, καὶ διὰ ταῦτα ἡ σεπτὴ αὐτοῦ εἰκὼν κοσμεῖ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θουκυδίδου τὴν φλιὰν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας[1]. Ὡς δὲ πᾶσαι αἱ ἡρωικαὶ μορφαί, διήκει καὶ ἡ τοῦ Μίνωος διὰ διαφόρων περιόδων. Καὶ ἑδράζεται μὲν ἐπὶ ἐδάφους, ὅπερ ὑπερπληροῖ ἀκόσμως πελασγικὸς βίος συμμεμιγμένος μετὰ στοιχείων φοινικικῶν, ἀλλ' ὅμως ὑπερεξέχει αὐτοῦ ἐντελῶς, ἐπειδὴ πᾶν ὅ τι οἱ Ἕλληνες ἀναγράφουσιν εἰς τὸν Μίνωά των, ὁ πυρὴν ἀρχαίας παραδόσεως, εἰς ἣν συντηρητικῶς ἐμμένει ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχει ἔννοιαν πλὴν ταύτης, ὅτι τάξις καὶ εὐνομία, διαρρύθμισις τῶν τῆς πολιτείας καὶ ποικίλαι λατρεῖαι ἔσχον ἀφετηρίαν τὴν νῆσον τοῦ Μίνωος. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ γενέτειρα τοῦ ἠθικοῦ ἐκείνου διακόσμου, δι' οὗ οἱ Ἕλληνες διακρίνονται ὡς σαφέστατα ἀπὸ πάντων τῶν μὴ Ἑλλήνων[2].

[1] *Θουκυδίδου* I, 8.

[2] Ὁ Max Duncker Geschichte des Alterthums ἐκδ. 1881. Τόμ. Ε' σ. 48 κ. ἑ. ἐκλαμβάνει τὸν Μίνωα ὡς προσωποποιίαν τῆς φοινικικῆς κυριαρχίας καὶ ἀντιπρόσωπον τοῦ Βάαλ Μελκάρθ. Ἀλλ' εἰς τὴν γνώμην ταύτην δὲν δύναμαι νὰ συνταχθῶ, ἔτι δ' ὀλιγώτερον νὰποδεχθῶ, καθ' ἃ φρονεῖ ὁ Duncker, ὅτι «πάντα τὰ χωρία, ἐν οἷς οἱ Ἕλληνες εὗρον τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ τούτου, ὠνόμασαν Μινώας». Ἀπ' ἐναντίας δ' ὁ Μίνως εἶνε ἀντιπρόσωπος θεσμῶν ἑλληνικῶν, ὧν τὰ ἴχνη διατηροῦνται ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, θεσμῶν οὐδέποτε προσγραφέντων εἰς τοὺς Φοίνικας. Ἴδε Schömann Griechische Alterthümer ἐκδ. γ'. Τόμ. Α' σ. 12. Ὁ δὲ Spratt (Crete Τόμ. Α' σ. 139) παρατηρεῖ, ὅτι ἅπασαι αἱ Μινῶαι εἶνε χερσόνησοι.

Ὁ Ζεὺς ἐπιχωριάζει ἀρχῆθεν ἐν πάσαις ταῖς πελασγικαῖς χώραις, ἀλλ' ἡ Κρήτη ὑπῆρξεν ἡ γῆ, ἐν ᾗ ἡ λατρεία αὐτοῦ διερρυθμίσθη πορρωτέρω, καὶ διεκοσμήθη διὰ θρύλων καὶ θρησκευτικῶν νομίμων καθ' ὃν τρόπον ἐλατρεύθη ἔπειτα καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ δὲ τῆς κρητικῆς Κνωσοῦ ἄγουσιν ἡμᾶς ἀσφαλῶς ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Ἀριάδνη διὰ τῆς Νάξου εἰς μέσον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Ἐν Κρήτῃ συνεμίγη ἡ Δημήτηρ μετὰ τοῦ Ἰασίου ἐν ἀγρῷ τρὶς γεωργηθέντι[1]. Παρὰ τὸ κρητικὸν ὄρος τὴν Δίκτην ἐγεννήθη ἡ Ἄρτεμις· πρὸς τὸν ἐν Σικελίᾳ τάφον τοῦ Μίνωος συνείχετο ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης. Καὶ ὁ μὲν Μίνως ἦτο ὁ πρῶτος εἰς τὰς Χάριτας θύσας βασιλεύς, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ἀνδρόγεως ἀνοίγει εἰς τὸν Πύθιον θεὸν τὴν ἱεράν ὁδὸν διὰ τῆς Ἀττικῆς, καὶ οἱ Δελφοὶ δέχονται τὸν θεὸν αὐτῶν ἐκ κρητικῶν χειρῶν. Ἐν δὲ τῷ Αἰγαίῳ γίνεται ἡ Δῆλος ἱερὸν κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς ἡ Νάξος διὰ τὸν Διόνυσον καὶ ἡ Πάρος διὰ τὴν Δήμητρα.

Τὴν Κρήτην τέλος ὡς παναρχαίαν ἕδραν ἀνωτέρου πολιτισμοῦ ἐνδεικνύουσιν οἱ λόγοι περὶ τοῦ Δαιδάλου, τοῦ πρωτοδιδασκάλου πάντων τῶν εὐτέχνων Ἑλλήνων, ὅστις ἤσκησε καθ' Ὅμηρον ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς εὐρείας Κνωσοῦ τὸν χορὸν, ἤτοι τὸν χάριν τῶν ὀρχουμένων ἱερὸν χῶρον[2]. Οὕτω δὴ κατὰ κοινὴν παράδοσιν διεμορφώθη ἐν Κρήτῃ τὸ πρῶτον ἐκ τῶν συγκεχυμένων ἀνακράσεων τῶν στρωμάτων ποικίλων λαῶν δι' ἀποκρίσεως καὶ ἀποκαθάρσεως πολιτισμὸς φέρων τὸν καθαρὸν τύπον τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἐνταῦθα ἔγεινεν ἡ πρώτη ἀποκάλυψις τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅπερ ἴσχυσε νὰ ἐγκολπωθῇ μὲν τὰς ποικίλας παρορμήσεις τῶν πανούργων καὶ ἐπινοητικῶν Σημιτῶν, νὰ μεταμορφώσῃ δὲ πάντα τὰ δάνεια δι' ἰδίας αὐτενεργείας καὶ πλάσῃ τύπους τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτειακοῦ βίου, ὄντας τὸ σαφὲς ἀπότυπον τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φύσεως[3].

---

[1] ***Ὁμήρου*** Ὀδυσσείας Ε 125.

[2] ***Ὁμήρου*** Ἰλιάδος Σ 592.

[3] Τὸ ἀρχαιότατον μνημεῖον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας τῶν Κρητῶν εἶνε τὸ

Αἱ μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐξεγερτικαὶ ἀπὸ τοῦ ληθάργου ἐπιμιξίαι δὲν ἐπῆλθον πᾶσαι διὰ θαλάσσης. Ἐπειδὴ αἱ οἰκήσεις τῶν Ἑλλήνων συνδέονται μετὰ τῆς Ἀσίας καὶ δι' ἐκτεταμένων ἠπειρωτικῶν χωρῶν, ἐν αὐταῖς ἐτελέσθη ἡ ἐπικοινωνία τῶν λαῶν οὐχὶ δι' ἐγκατοικήσεως σποραδικῶν ὁμάδων, ὧν ἡ ἀνάμνησις εὐκολώτερον διασώζεται ἐν τοῖς μύθοις, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀθρόας ἀλληλεπιδράσεως τῶν ὁμορούντων λαῶν καὶ τῆς προελάσεως τῆς δυνάμεως τῶν Ἀσιατῶν κυριάρχων.

Τὰ δεσποτικὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς, θεμέλιον ἔχοντα τὴν κατάκτησιν, ἔχουσιν ἀνάγκην, ἐφ' ὅσον ἐνδεεστέρα εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν ἀνάπτυξις, πολὺ μᾶλλον προϊούσης ἐξωτερικῆς ἐπεκτάσεως. Πρὸς τούτοις πᾶν βασίλειον τῆς προσθίας Ἀσίας πάντως ἐθεώρει τὴν μεγάλην εἰς τὴν Μεσόγειον προεκβάλλουσαν χερσόνησον, τὴν λαοβριθῆ Μικρὰν Ἀσίαν, ἀναγκαίαν συμπλήρωσιν τῆς μεσογείου αὐτοῦ δυνάμεως.

Ὅτε λοιπὸν οἱ Ἀσσύριοι, διαβάντες τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου, προεχώρησαν τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα εἰς τὴν δυτικὴν χερσόνησον, εὗρον ἐν τοῖς μέσοις ὀροπεδίοις ἰσχυρὸν πυρῆνα ἰθαγενῶν λαῶν, τοὺς Φρύγας. Τὰ λείψανα τῆς γλώσσης τῶν Φρυγῶν εἶνε τοιαῦτα, ὥστε ἀποτελοῦσι τὸν μεσαῖον κρίκον μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων Ἀρίων[1]. Τὸν παρ' αὐτοῖς Δία ἐκάλουν οἱ Φρύγες Βαγαῖον, ὅπερ ὄνομα ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ τῶν ἀρχαίων Περσῶν βαγὰ, σημαῖνον τὸν θεὸν, καὶ τὸ σανσκριτικὸν bhaga, ὀνομάζειν τὴν τύχην, ἢ Σαβάζιον, τοῦθ' ὅπερ

ἐν ἄντρῳ ἱερὸν τοῦ Διὸς ἐπὶ τῆς Ἴδης, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὀκτακισχιλίων ποδῶν ὕψος ἔχοντος κεντρικοῦ ὄρους τῆς νήσου καὶ τοῦ εὐύδρου ὀροπεδίου, ὅπερ κεῖται μὲν τέσσαρας μέχρι πέντε χιλιάδων ποδῶν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, καλεῖται δὲ νῦν τῆς Νίδας ὁ κάμπος. Ἐν τῷ ἄντρῳ τούτῳ εὑρέθησαν βωμοὶ καὶ ἀναθήματα παντοίων χρόνων. Πρβλ. ***Διοδώρου Σικελιώτου*** V, 70. ***Πλάτωνος*** Νόμοι ἐν ἀρχῇ. Fabricius ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts. Τόμ. X, σ. 57.

[1] Περὶ τῶν Φρυγῶν ἴδε O. Abel ἐν τῇ τοῦ Pauly Rear-Encyclopädie ἐν λ. Phryger καὶ Phrygia. — Perrot-Chipiez Histoire de l'art. Τόμ. Ε' σ. 1 κ. ἑ., ἔνθ' ἀναγράφονται καὶ αἱ πολλαὶ περὶ Φρυγίας καὶ φρυγικῶν μνημείων μονογραφίαι τοῦ Ἄγγλου Ramsay. Περὶ δὲ τῆς μεθ' Ὅμηρον ἀναμίξεως τῶν Φρυγῶν μετὰ σημιτικῶν φύλων ἴδε Deimling Die Leleger σ. 16 καὶ Stark Gaza. Ἐν Ἰένῃ. 1852.

παράγεται ἐκ ῥήματος κοινοῦ εἴς τε τοὺς Ἰνδοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ σημαίνοντος τὸ σεβάζειν[1]. Εἶχον δὲ ταὐτὰ φωνήεντα καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ φθογγολογικοὺς νόμους ἀναλόγους πρὸς τοὺς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης[2]. Ἀπωσθέντες δ' ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ὑπελείφθησαν τῶν νεωτέρων παραλίων λαῶν κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν, καὶ ἐξελαμβάνοντο ὑπ' αὐτῶν ὡς ἄνθρωποι ἀμβλεῖς τὸν νοῦν καὶ χρήσιμοι μόνον πρὸς ὑποδεεστέρας λειτουργίας ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ, οἵας ἐκτελοῦσιν οἱ δοῦλοι. Καὶ ὅμως ἔσχον καὶ αὐτοὶ μέγα καὶ ἴδιον παρελθὸν, ἀντικατοπτριζόμενον ἐν τοῖς ἐπιχωρίοις περὶ βασιλέων λόγοις. Εὑρίσκονται δ' οἱ λόγοι οὗτοι ἰδίως ἐν ταῖς βορείαις χώραις τῆς Φρυγίας, παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Σαγγαρίου, ὅστις διὰ μεγάλων καμπῶν διαῤῥέων τὴν Βιθυνίαν ἐκβάλλει εἰς τὸν Πόντον.

Ἐνταῦθα διατηροῦνται αἱ παραδόσεις περὶ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς χώρας, τοῦ Γορδίου καὶ τοῦ Μίδα, τοῦ πολυχρύσου υἱοῦ τοῦ Γορδίου καὶ τῆς Κυβέλης, ὅστις ἐτιμᾶτο ἐν Πρυμνησῷ καὶ Μιδιαίῳ ὡς ἥρως κτίστης. Πλησίον δὲ τῶν πόλεων τούτων κεῖται μεταξὺ δασῶν εὐρέων κεκρυμμένη βραχώδης χώρα, κοιλὰς πλήρης τάφων καὶ λαξευτῶν θηκῶν. Ἐξέχει δ' ἐν αὐτοῖς ὑπέρυθρος ἐκ ψαμμίτου βράχος, ἔχων μὲν ὕψος ἑκατὸν ποδῶν, μεταβεβλημένος δ' ὅλος εἰς ἓν μνημεῖον. Καὶ ἡ μὲν προσθία ὄψις, ἔχουσα μέγεθος ἑξήκοντα τετραγωνικῶν ποδῶν, καλύπτεται ὑπὸ κοσμημάτων ἐπαναλαμβανομένων δίκην διαγράμματος τάπητος καὶ παρεχόντων τὴν αἴσθησιν ἐπικρεμαμένου καταπετάσματος· ἐπὶ δὲ τοῦ πρὸς ἀέτωμα ὁμοιάζοντος ἐπιστεγάσματος τοῦ ὅλου εἶνε λελαξευμένη ἐπιγραφὴ περιέχουσα ἐν γραφῇ καὶ γλώσσῃ παρεμφερεῖ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Μίδα[3].

[1] Τὸ φρυγικὸν Βαγαῖος παραβληθήτω πρὸς τὸ σανσκριτικὸν bhaga, σημαῖνον εὐτυχίαν, τὸ ζενδικὸν baga καὶ τὸ σλαβικὸν bog, σημαῖνον τὸν θεόν.

[2] Περὶ τῆς φρυγικῆς γλώσσης ἴδε Lassen ἐν τῇ Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft Τόμ. X, σ. 369 κ. ἑ.

[3] Leake Asie Minor σ. 22. — Perrot-Chipiez Histoire de l'art Τόμ. Ε' σ. 82 κ. ἑ.

Ὁ τάφος οὗτος εἶνε τὸ σπουδαιότατον μνημεῖον τῶν ἀρχαίων ἐπιχωρίων τῆς Φρυγίας βασιλέων, οἵτινες ἦσαν γνωστοὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν, τὴν ἱπποτροφίαν καὶ τὴν ὀργιαστικὴν λατρείαν τῆς ἐπὶ τῶν ὀρέων οἰκούσης μητρὸς τῶν θεῶν καὶ τοῦ δι' αὐλῶν ὑμνουμένου Διονύσου. Ἡ δὲ ἄμαξα τοῦ Μίδα διετηρεῖτο ὡς σύμβολον τῆς ἐπὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἡγεμονίας, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ὤκνησε νὰ φανῇ ὁμολογῶν πίστιν εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην.

Παρὰ δὲ τοὺς ἀρχαιοτάτους τούτους κατοίκους εἶχον παρεισδύσει ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου ἔποικοι σημιτικοὶ λαοί, κατὰ μῆκος τῆς πεδιάδος τοῦ Ἅλυος προχωρήσαντες πρὸς δυσμάς, ἰδίως ἐν ταῖς εὐφόροις κοιλάσι ταῖς διαρρεομέναις ὑπὸ τοῦ Ἕρμου, ἐν αἷς συνανεκράθησαν μετ' ἀρχαιοτέρων φύλων πελασγικοῦ γένους. Οὕτω δ' ἀνεφύη ἐπὶ γῆς οἰκουμένης ὑπὸ κατοίκων συγγενῶν πρὸς τοὺς Φρύγας καὶ Ἀρμενίους ὁ λαὸς τῶν Λυδῶν, ὅστις διὰ τοῦ γενάρχου αὐτοῦ Λοὺδ φαίνεται καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀνατολικῇ παραδόσει ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὁμοφυλίαν τῶν σημιτικῶν λαῶν. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἀπομένει εἰς ἡμᾶς ἄγνωστος ἡ γλῶσσα καὶ ἡ γραφὴ τῶν Λυδῶν, καθίσταται ἀδύνατος ὁ ἀκριβέστερος καθορισμὸς τῆς ἐνταῦθα συμβάσης ἐπιμιξίας τῶν λαῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ καθ' ὅλου εἶνε φανερὰ ἥ τε πρὸς τοὺς Ἀρίους καὶ ἡ πρὸς τοὺς Σημίτας ἅμα συγγένεια τοῦ λαοῦ ἐκείνου καὶ ἡ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς διπλῆς αὐτοῦ καταγωγῆς ἐκείνης σπουδαία θέσις ἐν τῷ πολιτισμῷ τῶν ὁμάδων τῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Καὶ πράγματι οἱ Λυδοὶ ἀπέβησαν κατὰ γῆν, ὡς οἱ Φοίνικες ἀπὸ θαλάσσης, οἱ μεσῖται μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ προσθίας Ἀσίας. Ἀποτελοῦντες λαὸν ἑνωρὶς προαχθέντα διὰ τῆς διεθνοῦς ἐμπορίας, ἐπιχειρητικὸν, ἐμπορικὸν καὶ βιομήχανον, ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι δεξιῶς ἐπιληφθέντες τοῦ ἀπὸ τῶν θησαυρῶν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἕρμου χρηματισμοῦ· παρὰ δὲ τοὺς πρόποδας τοῦ Τμώλου ἀνεκάλυψαν ἐν τῇ ἰλύι τῶν καταρρεόντων ῥυάκων τὴν ἀφανῆ χρυσῆν ψάμμον, καὶ οὕτως ἐγγύτατα τῶν Ἑλλήνων κατέδειξαν πρῶτοι

τὴν διὰ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλην σπουδαιοτάτην καὶ δυσοίωνον δύναμιν τοῦ χρυσοῦ. Οἱ Λυδοὶ ὑπῆρξαν ὁ ἀρχαιότατος τῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ μᾶλλον γνωστὸς εἰς ἡμᾶς διὰ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ βίον, ὁ λαός, οὗ αἱ βασιλικαὶ δυναστεῖαι παρέχουσι τὴν πρώτην ἀσαφῆ ἀφετηρίαν τῆς μικρασιατικῆς ἱστορίας. Ἠρίθμουν δ' οἱ Λυδοὶ τρεῖς δυναστείας, συνεχομένας πρὸς τρία γένη βασιλέων, ὧν τὸ μὲν πρῶτον κατήγετο ἀπὸ τοῦ Ἄτυος, θεοῦ ἐκ τῶν εἰς τὸν κύκλον τῆς Κυβέλης ἀνηκόντων, ἧς ἡ λατρεία ἐπλήρου διὰ τῆς κορυβαντιώσης αὐτῆς μουσικῆς τὴν ὅλην ὀρεινὴν χώραν τῆς Λυδίας καὶ τῆς Φρυγίας.

Τὴν δὲ δευτέραν αὐτῶν δυναστείαν ἀνῆγον οἱ Λυδοὶ εἰς Ἡρακλέα τινά, ὃν ἔλεγον υἱὸν τοῦ Νίνου. Ἀνεξάρτητος δ' ἀπὸ τῆς παραδόσεως ταύτης ἦτο ἡ διήγησις τοῦ Κτησίου, ὅστις τὸν βασιλέα Νίνον ἔλεγε καταλαβόντα τὴν Φρυγίαν, τὴν Τρωάδα καὶ τὴν Λυδίαν. Καὶ ὁ Πλάτων δ' ἐμαρτύρει τὴν περὶ τοὺς χρόνους τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπικράτησιν τῶν Ἀσσυρίων[1]. Καὶ δὴ ὅσῳ μᾶλλον διαφωτίζεται ἡ ἱστορία τῶν ἀσσυριακοῦ βασιλείου ἐκ πηγῶν ἐπιχωρίων, τόσῳ σαφέστερον ἐξάγεται τὸ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ σπουδαῖον γεγονὸς, ὅτι ἐπὶ πέντε περίπου αἰῶνας, ἐφ' ὅσον δῆλα δὴ χρόνον ἐκτείνει ὁ Ἡρόδοτος τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Λυδίᾳ δυναστείας τῶν Ἡρακλειδῶν, τὸ λυδικὸν βασίλειον ὑπῆρξε κράτος ὑποτελὲς εἰς τοὺς Ἀσσυρίους[2].

[1] Παρὰ ***Πλάτωνι*** ἐν Νόμοις σ. 685 c· «οἱ περὶ τὸ Ἴλιον οἰκοῦντες τότε, πιστεύοντες τῇ τῶν Ἀσσυρίων δυνάμει τῇ περὶ Νίνον γενομένῃ, θρασυνόμενοι τὸν πόλεμον ἤγειραν τὸν ἐπὶ Τροίαν». Περὶ δὲ τῆς ἀπὸ τοῦ ***Κτησίου*** παραλήψεως τοῦ χωρίου τούτου ἴδε Müller Ctesiae Cnidii... fragmenta σ. 14, ἀρ. 2 ἐν ἐπιμέτρῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσεως τοῦ Ἡροδότου παρὰ τῷ Didot. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Κτησίου εἶνε ὅλως ἀστήρικτος κατὰ τὸν Schrader Keilinschriften und Geschichtsforschung σ. 492 κ. ἑ. — Πρβλ. ***Ναοὺμ*** ἔκδ. Strauss σ. LVII.

[2] Περὶ τῶν λυδικῶν δυναστειῶν ἴδε Niebuhr Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 195. — Joh. Brandis Rerum assyriacarum tempora emendata. 1853 σ. 3. Ὁ ἀριθμὸς 505 τῶν ἐτῶν, καθ' ἃ συμφώνως τῷ ***Ἡροδότῳ*** (I, 7) διήρκεσεν ἡ δυναστεία τῶν Ἡρακλειδῶν, δὲν εἶνε ἱστορικῶς ἀληθὴς κατὰ τὸν von Gutschmidt. Ἴδε Schubert Geschichte der Könige von Lydien σ. 8. Κατὰ δὲ τὸν Schrader (ἐν τῇ Zeitschrift für

Αἱ παραλίαι, διακρινόμεναι ἀπὸ τῆς μεσογαίας σαφέστατα ὑπὸ τῆς φύσεως, εἶχον μὲν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἱστορίαν, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο ὅμως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ μείνωσιν ἀπηλλαγμέναι τῶν γειτονικῶν ἐπιδράσεων, αἵτινες ἐξησκοῦντο τοῦτο μὲν διὰ τῶν Φρυγῶν, Λυδῶν καὶ Ἀσσυρίων, τοῦτο δὲ διὰ τῶν Φοινίκων. Ἀπ' ἐναντίας δ' ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν τῆς διπλῆς ταύτης ἐπικοινωνίας ἱδρύθησαν ἐν ἐπικαίροις τόποις τὰ πρῶτα παράλια μικρασιατικὰ κράτη, ὧν διετηρήθη ἀνάμνησις.

Οὐδ' ὑπάρχει κατὰ τὴν ἐπιμήκη δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χώρα ἐπικαιροτέρα τῆς βορείας αὐτῆς προεκβολῆς, τῆς χερσονήσου τῆς προεκτεινομένης μεταξὺ τοῦ Αἰγαίου, τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἥς τὸν πυρῆνα ἀποτελεῖ ἡ πολυπίδαξ Ἴδη. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ὀασωδῶν τοῦ ὄρους κορυφῶν ἐλατρεύετο ἡ φρυγία μήτηρ τῶν θεῶν· ἐν δὲ τοῖς ἐγκάτοις αὐτοῦ ἐκρύπτετο πλοῦτος μετάλλων, ὧν τὴν ἐξόρυξιν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ἐλέγοντο διδαχθέντες παρὰ τῆς Κυβέλης οἱ δαίμονες τῆς μεταλλουργίας, οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι. Τὸ σιδηροῦχον ὄρος ᾤκει γένος ἀνδρῶν ῥωμαλέων, διηρημένων εἰς πολλὰ φῦλα, Κεβρηνίους, Ῥέργιθας καὶ πρὸ πάντων τὸν ὡραῖον λαὸν τῶν Δαρδάνων, ὅστις διηγεῖτο περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος Δαρδάνου ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πελασγικοῦ Διὸς κτίσεως τῆς πόλεως Δαρδανίας.

Μέρος τῶν Δαρδάνων κατέβη ἀπὸ τῆς ὀρεινῆς χώρας εἰς τὴν παραλίαν ἥτις δὲν ἔχει μὲν λιμένας, ἀλλὰ προασπίζεται ὑπὸ νήσου πρὸ αὐτῆς προεκτεινομένης, τῆς καλουμένης Τενέδου. Ἐνταῦθα δ' εἶχον ἐγκατασταθῆ Φοίνικες ἀσκοῦντες τὴν πορφυρευτικὴν ἐν τῇ θαλάσσῃ τοῦ Σιγείου[1]. Βραδύτερον δ' ἐπώκησαν ἐκ Κρήτης ἑλληνικὰ φῦλα, εἰσαγαγόντα τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλ-

Assyriologie Τόμ. Α' σ. 79) δὲν ἀποδεικνύεται ἀσσυριακὴ κυριαρχία ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ πρὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος.

[1] Τὰ ἀρχαιότατα τῶν ὑπὸ τοῦ Schliemenn εὑρεθέντων ἀγγείων ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀνέρχονται εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐν τῇ χώρᾳ φοινικικῆς ἐποικήσεως.

λωνος. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἀσφαλεῖ πόρῳ μεταξὺ τῆς Τενέδου καὶ τῆς ἀσιατικῆς ἠπείρου συνέβησαν αἱ ἐπιμιξίαι ἐκεῖναι αἱ καταστήσασαι τὴν Ἰδαίαν χερσόνησον συμμέτοχον τῆς ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον παραλίας ἐπικοινωνίας. Ἀπέναντι δὲ τῆς Τενέδου ἔκειτο ἡ Ἀμαξιτὸς, οὕτω κληθεῖσα πρὸς ἀνάμνησιν τῆς κατασκευασθείσης πρώτης ἁμαξηλάτου ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς ἀκτῆς εἰς τὴν μεσόγαιαν.

Τῆς παραλίας δὲ ταύτης ἐπικοινωνίας συμμετέσχον οἱ Δάρδανοι, ὅτε κατέλιπον τὰς συγκεκλεισμένας κοιλάδας τοῦ ἄνω Σκαμάνδρου καὶ τὴν ὀρεινὴν χώραν τῆς Ἴδης. Καὶ ὁ μὲν ποιμενικὸς λαὸς μετεβλήθη εἰς τολμηροὺς θαλασσοπόρους, οἱ δὲ Δάρδανοι μετέστησαν εἰς τοὺς τειχοδόμους Τρῶας τοὺς ἀνάγοντας τὸ γένος εἰς τὸν Τρῶα.

Ὁ δὲ οἶκος τοῦ Τρωὸς διακλαδοῦται ἐκ νέου διὰ τῶν ἀδελφῶν Ἰλίου καὶ Ἀσσαράκου. Τούτων δὲ τοῦ Ἀσσαράκου τὸ ὄνομα εὑρέθη ἐπὶ μνημείων τῆς Νινευὶ[1], υἱὸς δ' αὐτοῦ εἶνε ὁ Κάπυς, φέρων ὄνομα φρυγικὸν, οἷα καὶ τὰ τοῦ Δύμαντος, ὡς καλεῖται γαμβρός τις τοῦ Πριάμου, τὰ τοῦ Ἀσκανίου, τῆς Κασσάνδρας καὶ ἄλλα[2]. Ἔγγονος δὲ τοῦ Ἀσσαράκου εἶνε ὁ Ἀγχίσης, ὁ ἐραστὴς τῆς ἐξ Ἀσσυρίας προερχομένης Ἀφροδίτης. Οἱ δὲ Τρῶες ἥρωες φέρουσιν ὀνόματα διπλᾶ, ὡς Ἀλέξανδρος ὁ καὶ Πάρις, Ἕκτωρ ὁ καὶ Δαρεῖος, ὧν τὸ μὲν ἕτερον ὑποδεικνύει τὸν σύνδεσμον πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τὸ δὲ τὸν μετὰ τῆς ἀσιατικῆς μεσογαίας[3]. Οὕτως ἁπλοῦται, συγγενὲς πρός τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀσίαν, ἐν μέσῳ τῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους χερσονήσου, ἐν ᾗ συνεβίουν Φρύγες καὶ Πελασγοὶ, Ἀσσύριοι καὶ Φοίνικες μεθ' Ἑλλήνων θαλασσοπόρων, τὸ βασίλειον τῶν Δαρδανιδῶν[4], ὅπερ

[1] Ἀσσυριακὰ ὀνόματα ἐν Τρωάδι ἴδε ἐν τῷ ***Μεγάλῳ Ἐτυμολογικῷ*** ἐν λ ***Ἀσσυρία***.

[2] Περὶ τῶν φρυγικῶν ὀνομάτων ἴδε Deimling Die Leleger σ. 89.

[3] Τρῶες δίγλωττοι ἐν ***Ὁμηρικῷ ὕμνῳ*** εἰς Ἀφροδίτην στ. 113. Περὶ δὲ τῶν διπλῶν ὀνομάτων Πάρις καὶ Ἀλέξανδρος, Δαρεῖος καὶ Ἕκτωρ ἴδε G. Curtius ἐν τῇ τοῦ Kuhn Zeitschrift Τόμ. Α' σ. 35.

[4] Κατὰ τὸν G. Curtius (Griechische Etymologie σ. 209) Τροία σημαίνει παραλίαν χώραν, ἴσως δὲ καὶ χώραν διαπεραιώσεως.

λέγεταί ποτε ἐπεκταθὲν μέχρι τοῦ Καΐκου, οὗ οἱ κάτοικοι παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπελθοῦσαν συνεπιμιξίαν παριστάνονται οὐχὶ ὡς βάρβαροι, ἀλλ' ὡς λαὸς ὅλως ὅμοιος καὶ ἰσογενὴς πρὸς τοὺς Ἀχαιούς[1]. Καὶ δὴ ἡ πόλις αὐτῶν μετὰ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἡρώων ἦτο τεταγμένη ὑπὸ τὴν ἰδιάζουσαν προστασίαν τοῦ Ἀπόλλωνος, φυλάσσοντος μὲν τοὺς πολίτας πάντας, ἰδίαν δὲ τρέφοντος ἀγάπην πρός τινας οἴκους, οἷος ὁ τῶν Πανθοιδῶν, ἐκδικουμένου τὸν Ἀχιλλέα διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἕκτορος καὶ φέροντος τὸν τραυματίαν Αἰνείαν εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ ναόν.

Αἱ πηγαὶ τῆς Ἴδης συρρέουσιν εἰς ποταμούς, ὧν δύο μὲν ἐκβάλλουσιν εἰς τὴν Προποντίδα, εἷς δ' εἰς τὸ Αἰγαῖον, ὁ Σκάμανδρος, ἐκπηγάζων ἀπὸ ὑψηλῆς κοιλάδος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ὄρους, ὅπερ διασχίζει ἐν βραχώδει φάραγγι, ἐξ ἧς ἐκρέει εἰς τὴν ὁμαλὴν πεδιάδα τῶν ἐκβολῶν, περιβαλλομένην ἀπὸ τριῶν μερῶν ὑπὸ χθαμαλῶν ὑψωμάτων καὶ μόνον ἐκ δυσμῶν ἀνοικτὴν πρὸς τὴν θάλασσαν.

Συνήνονε δὲ τοῦτο τὸ πεδίον πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ παράσχῃ ἀσφαλῆ εὐημερίαν εἴς τινα χώραν, ἐπειδὴ πλὴν τῶν θησαυρῶν τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γειτονίας τῆς σπουδαιοτάτης θαλασσίας ὁδοῦ, εἶχεν εὐυδρότατον γεωργήσιμον ἔδαφος καὶ εὐρεῖς λειμῶνας, ἐν οἷς ὁ Ἐριχθόνιος, ὁ δαίμων τῆς γονιμότητος, ἔβοσκε τὰς τρισχιλίας αὐτοῦ ἵππους, ἐν δὲ τοῖς περικειμένοις λόφοις ἔλαιον καὶ οἶνον.

Ἐν δὲ τῇ ἐνδοτάτῃ τοῦ πεδίου τούτου γωνίᾳ προεκβάλλει βραχώδης λόφος ἀποτόμους ἔχων τὰς κλιτύας ὡς εἰ θέλων νὰνακόψῃ τὴν ὁδὸν τοῦ ἐκ τῆς φάραγγος προεκρέοντος ποταμοῦ. Ὁ λόφος ἐκεῖνος, περιρρεόμενος ἐξ ἀνατολῶν ὑπὸ τοῦ Σκαμάνδρου, τρεπομένου εἰς μακρὰν καμπήν, κατατείνει πρὸς δυσμὰς ὁμαλὰς

[1] Περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ τρωικοῦ κράτους καὶ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ πρὸς τοὺς γείτονας Ταντα λίδας ἴδε Welcker Der epische Cyklus Τόμ. Β' σ. 33. Οἱ Τρῶες, διῃρημένοι εἰς ἀκτὼ ἢ ἐννέα μερίδας, ἄρχουσι μέχρι τοῦ Καΐκου κατὰ *Στράβωνα* (XIII σ. 582). — Περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν Τρώων καὶ Ἀχαιῶν ἴδε Deimling Die Leleger σ. 37.

κλιτύας, ἐν αἷς πολυπληθεῖς ὑδάτων φλέβες, ἐκπηγάζουσαι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, συρρέουσιν εἰς δύο πηγαῖα ῥυάκια, διακρινόμενα διὰ τὴν κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν τοῦ ἔτους ὁμοίαν εὐυδρίαν τε καὶ θερμοκρασίαν. Εἶνε δὲ οὕτω πολύυδρα, ὥστ' ἐθεωρήθησαν μὲν αἱ καθ' αὑτὸ πηγαὶ τοῦ Σκαμάνδρου, ἀναγκαίως δ' ἔμελλον νὰ ἐξασκήσωσιν ἀκατάσχετον ῥοπὴν ἐπὶ πᾶσαν ἐνοίκησιν πολυπληθῆ.

Ἐκεῖναι δ' αἱ δοιαὶ πηγαί[1] εἶνε τὸ διασωθὲν ἀμετάβλητον φυσικὸν γνώρισμα, ἐξ οὗ πιστεύομεν, ὅτι ἀναγκαίως τὸ ὑπερκείμενον ὕψωμα διαγινώσκεται ὡς ἐκεῖνο, ὅπερ κατέλαβον τὸ πρῶτον οἱ ἐκ τῆς ὀρεινῆς χώρας κατελθόντες Δάρδανοι, ὡς τὴν πρὸς κατακυριάρχησιν τοῦ πεδίου προωρισμένην ἀκρόπολιν τοῦ Ἰλίου[2]. Εἶνε δ' αἱ αὐταὶ ἐκεῖναι πηγαί, εἰς ἃς ποτε κατήρχοντο ἀπὸ τῶν Σκαιῶν πυλῶν αἱ ἄλοχοι καὶ αἱ θυγατέρες τῶν Τρώων, ὅπως ἀντλήσωσιν ὕδωρ καὶ πλύνωσι· καὶ σήμερον δ' ἀκόμη εἰς τοὺς ἀρχαίους λιθίνους πλυνοὺς συρρέει πρὸς εὐχερῆ χρῆσιν τὸ ἐκ παντὸς τοῦ ἐδάφους ἐκπηγάζον πηγαῖον ὕδωρ.

Ἔνθα δ' ἔκειτο ἡ γονὴ τῶν πηγῶν, ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἡ ἕδρα τῆς δυνάμεως. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ὁμαλωτέρας κλιτύος τοῦ ὑψώματος ἔκειτο ἡ Τροία[3]· ὑπερέκειτο δ' αὐτῆς ἡ προσάντης καὶ βρα-

[1] *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Χ. 147.

[2] Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἰλίου ἴδε Welcker Über die Lage des homerischen Ilion ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Β' σ. 1 κ. ἑ. — Von Hahn Die Ausgrabungen auf dem homerischen Ilion. Ἐν Λειψίᾳ. 1865.

[3] Ἡ ἀρχαία πόλις ἐκαλεῖτο Δαρδανία. *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Υ. 216. Ὡς πρὸς τὴν τοπογραφίαν συμφωνῶ πληρέστατα μετὰ τοῦ Vivien de Saint Martin (L'Ilion d'Homère ἐν τῇ Revue archéologique τοῦ 1865) λέγοντος· «αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ κυρίου Schliemann προσάγουσι μὲν ἄφθονον καὶ πολύτιμον ὕλην εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν μελέτην, ἀλλ' οὐδαμῶς ἅπτονται τοῦ γεωγραφικοῦ ζητήματος». Κατὰ ταῦτα ἐμμένω εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν γνώμην, ὅτι ἡ Τροία ἔκειτο κατὰ τὸ Μπουνάρμπασι καὶ οὐχὶ ἐν Ἰσσαρλὶκ, ἔνθ' ἀνέσκαψεν ὁ Schliemann. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην τοῦ Le Chevalier καὶ Welcker, ἥτις καὶ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Moltke εἶνε ἡ ὀρθή, συντάσσομαι ἀκόμη καὶ μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Schliemann, διότι τὰ ἐναντίον τοῦ Μπουνάρμπασι ὡς ἐπέχοντος τὴν θέσιν τοῦ Ἰλίου ἐπιχειρήματα δὲν θεωρῶ ἰσχυρά. Καὶ δὴ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὀρεινὴν χώραν πόλις ἐκτισμένη ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Μπουνάρμπασι ἠδύνατο νὰ λεχθῇ ἄριστα κειμένη ἐν πεδίῳ ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Ἰσσαρλὶκ κτίσματα. Ἡ δ' ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ *Ἑλλανίκου* παρὰ *Στράβωνι* XIII. σ. 602 μαρτυρουμένη παράδοσις, ὅτι οἱ Ἰλιεῖς ἐθεώρουν τὴν πόλιν αὐτῶν

χώδης ἀκρόπολις Πέργαμος[1]. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς αὐτῆς, ἐχούσης ὕψος τετρακοσίων ἑβδομήκοντα καὶ δύο ποδῶν, ἡ θέα τοῦτο μὲν ἐξικνεῖται εἰς τὰς νάπας τοῦ Σκαμάνδρου, ἐν αἷς οἱ Δάρδανοι διεβίωσαν ὡς ποιμένες, τοῦτο δὲ κατοπτεύει τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν ἐκτεινόμενον καὶ ὑπὸ τῶν δύο ποταμῶν, τοῦ Σιμόεντος καὶ τοῦ Σκαμάνδρου, διαρρεόμενον πεδίον. Καὶ δεξιὰ μὲν φαίνεται ὁ Ἑλλήσποντος μετὰ παφλασμοῦ εἰσορμῶν πολυκύμαντος εἰς τὸ Αἰγαῖον, ὅπερ προβάλλει ἐξ ἀριστερῶν μέχρι καὶ τῆς Τενέδου. Κατ' εὐθεῖαν δὲ γραμμὴν βλέπει ὁ θεατὴς ἄνωθεν τῆς ῥάχεως τῆς Ἴμβρου ἀνυψουμένην τὴν ὑπερήφανον κορυφὴν τῆς Σαμοθράκης, τὴν σκοπιὰν τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις

θαυμάζων ἧστο πτόλεμόν τε μάχην τε
ὑψοῦ· ἐπ' ἀκροτάτης κορυφῆς Σάμου ὑληέσσης
Θρηικίης· ἔνθεν γὰρ ἐφαίνετο πᾶσα μὲν Ἴδη,
φαίνετο δὲ Πριάμοιο πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν[2].

τὴν αὐτὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν δὲν εἶνε ἰσχυρά, διότι οἱ κάτοικοι τοῦ Νέου Ἰλίου, κτίσαντες τὴν νέαν πόλιν, συμπαρελαβον ἐκ τῆς ἀρχαίας τό τε ὄνομα καὶ τὴν λατρείαν. Ἐπ' ἴσης δὲν θεωρῶ ἰσχυρὰς καὶ τὰς ἐν περιπτώσει ἀποδοχῆς τοῦ Μπουνάρμπασι ὡς ἐπέχοντος τὴν θέσιν τοῦ Ἰλίου παρατηρουμένας ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἀσυμφωνίας πρὸς τὴν ὁμηρικὴν τοπογραφίαν, ἐπειδὴ δὲν νομίζω ἔργον τοῦ ἐπικοῦ ποιητοῦ τὴν ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν τόπων, συμφωνῶν ἐν τούτῳ πρὸς τὸν Hercher (Die homerische Ebene von Troja ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie τοῦ 1875). Τὰ δ' ἐρείπια τοῦ Ἰσσαρλὶκ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἐπενεγκόντα τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τούτων, ἐπειδὴ δὲν γινώσκομεν ἐπαρκῶς τὴν ἱστορίαν τῆς τρωικῆς πεδιάδος, ὥστε νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐν Ἰσσαρλὶκ ἀνακαλυφθέντων κτισμάτων. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐκφράζει καὶ ὁ O. Frick (ἐν τοῖς Jahrbücher τοῦ Fleckeisen. 1876 σ. 289), ἐμμένων εἰς τὴν ἐν Μπουνάρμπασι τοποθέτησιν τοῦ Ἰλίου συμφώνως πρὸς τὴν πεποίθησιν ἣν ἀπεκόμισεν ἐξ ἰδίας μελέτης τοῦ ζητήματος. Πρβλ. Curtius ἐν τοῖς Preussische Jahrbücher Τόμ. XXIX, σ. 6.—H. Gelzer Wanderung nach Troja. 1873.—G. non Eckenbrecher Lage des homerischen Troja. 1874. Ἀλλὰ μελετηθήτωσαν καὶ αἱ συγγραφαὶ καὶ πραγματεῖαι τοῦ Schliemann Ilios. 1880.—Reise in der Troas. 1881.—Troja 1884.—Virchow Beiträge zur Landeskunde der Troas ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften 1880. Jules Girard Un historien de la Grèce, Ernest Curtius ἐν τῇ Revue des deux mondes 1883. Τόμ. LVIII σ. 353 καὶ τὸ νεώτατον βιβλίον τοῦ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Schliemann συνεχίσαντος Dörpfeld Troja 1893. Ἐν Λειψίᾳ 1894, μετὰ τῆς συμπληρωτικῆς περὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἐκθέσεως τοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Institutes τοῦ 1894.

[1] «Τὰ ἐπὶ Τροίᾳ Πέργαμα». ***Σοφοκλέους*** Φιλοκτήτης στ. 353.

[2] ***Ἰλιάδος*** Ν 12.

Οὐδεμία δυναστικὴ ἕδρα τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἶχε θέσιν μεγαλοπρεπεστέραν τῆς τρωικῆς ἀκροπόλεως, κειμένης μὲν ἐν τῷ βάθει τῆς γωνίας τοῦ πεδίου, περιστοιχιζομένης δ' ὑπὸ ἀπορρώγων βραχωδῶν κλιτύων ὡς ἐν ἀσφαλεῖ τινι κρηςφυγέτῳ καὶ ὅμως ἐχούσης μὲν ἐλευθέραν τὴν ἄποψιν, δεσποζούσης δ' εὐρύτατα τῆς πέριξ χώρας. Καὶ ὄπισθεν μὲν αὐτῆς ἔκειτο ἡ πολύνομος ὀρεινὴ χώρα, ὑπ' αὐτὴν δὲ πολύυδροι κατωφέρειαι καὶ πεδίον εὔφορον, κατενώπιον δ' αὐτῆς τὸ εὐρὺ καὶ νησοπληθὲς πέλαγος τὸ ἄγον μὲν εἰς τὰς σπουδαιοτάτας τῶν θαλασσίων ὁδῶν, εἰςχωροῦν δέ ποτε βαθύτερον ἢ νῦν δι' εὐλιμένων ὅρμων εἰς τὸ πεδίον.

Πρὸς δὲ τὴν θέσιν τῆς ἀκροπόλεως ἀνταποκρίνεται ἡ δόξα τῶν ἡγεμόνων αὐτῆς, οἷα εἰκονίζεται ἐν τοῖς περὶ τῶν βασιλέων τοῦ Ἰλίου λόγοις. Καὶ δὴ τὸ γένος τῶν Δαρδανιδῶν ηὐνοεῖτο τὰ μέγιστα ὑπὸ τῶν θεῶν, ἀναβιβαζόντων τοὺς νεαροὺς αὐτοῦ βλαστοὺς πρὸς ἑαυτοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ καταβαινόντων ἐκ τοῦ Ὀλύμπου, ὅπως ἐπιδοθῶσιν εἰς ἔρωτα μετὰ τῶν ἡρώων τοῦ γένους τούτου, ὡς ἔπραξεν ἡ Ἀφροδίτη.

Ἀλλ' ἡ γειτονία τῆς θαλάσσης συμπαρασύρει εἰς τὸν ὄλεθρον. Ἐξ οὗ χρόνου οἱ Δάρδανοι κατέβησαν ἐκ τῶν ἀκρωρειῶν δὲν ἤρκει πλέον εἰς αὐτοὺς ἡ εὐτυχία εἰρηνικῆς εὐημερίας ἐν ἀπολαύσει τοῦ ἀπὸ τῆς κτηνοτροφίας πλούτου καὶ πάσης εὐλογίας τῶν θεῶν, ἀλλὰ κατέλαβε καὶ αὐτοὺς ἡ ἀνήσυχος δίψα φιλοπραγμοσύνης ἡ κατέχουσα τοὺς κατοίκους τῆς παραλίας. Ἀπὸ τῆς Ἴδης σύρεται ἡ ναυπηγήσιμος ξυλεία εἰς τὴν ἀκτήν· οἱ υἱοὶ τῶν βασιλέων ἐγκαταλείπουσι τὴν πατρῴαν ἀκρόπολιν, καὶ τὸ ῥεῦμα τοῦ Ἑλλησπόντου ἄγει τὸν Πάριν καὶ τοὺς συντρόφους αὐτοῦ εἰς τὴν νοτίαν θάλασσαν, ἐφ' ἧς ζητοῦσι λείαν καὶ παραβόλους περιπετείας. Ἐν τῷ ποιητικῷ θρύλῳ περὶ τῆς ὑπὸ Δαρδάνων ἡγεμόνων ἁρπαγῆς γυναικῶν δικαιούμεθα νὰ διαγνώσωμεν στοιχεῖα ἱστορικῆς παραδόσεως, εἰ καὶ ἀποδεικνύεται, καθ' ἃ εἴδομεν, ἐκ τῶν αἰγυπτιακῶν πηγῶν, ὅτι οἱ Δάρδανοι ἀνήκουσιν εἰς τὰ φιλοπόλεμα φῦλα τὰ ἐνωρίτατα συνδεθέντα μετὰ τῶν ἀρχαιοτάτων λαῶν τῆς Μεσο-

γείου. Οὐδ' ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη διάδοσις τρωικῶν ὀνομάτων καὶ λόγων ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν Δαρδάνων ὡς ἑνὸς τῶν ἀρχαιοτάτων θαλασσοπορούντων φύλων τοῦ Αἰγαίου πελάγους[1].

Πρὸς νότον δὲ τοῦ βασιλείου τοῦ Πριάμου γινώσκουσιν οἱ μῦθοι ἄλλην ἀρχαιοτάτην δυναστικὴν ἕδραν, κειμένην ἐν τοῖς προσθίοις τῆς Λυδίας, ἐκεῖ ἔνθα ὑψοῦται μεταξὺ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἕρμου καὶ τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης ὁ μεταλλοβριθὴς Σίπυλος. Ἡ κορυφὴ τοῦ ὄρους τούτου ἦτο ἕδρα τοῦ Διὸς καὶ τῶν Νυμφῶν ὡς καὶ τῆς μητρὸς τῶν θεῶν Ῥέας, ἐκεῖ δ' ἔνθα αἱ κλιτύες αὐτοῦ κατέρχονται πρὸς τὸ παχὺ ποταμόχωστον ἔδαφος τοῦ Ἕρμου ἔκειτο ἡ ὁμώνυμος πόλις Σίπυλος πλησίον τῆς μεταγενεστέρας Μαγνησίας, ἡ ἀρχαιοτάτη πασῶν τῶν πόλεων κατὰ τοὺς ἐπιχωρίους λόγους, τὸ πρῶτον κέντρον ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, ἡ ἕδρα τοῦ Ταντάλου τοῦ φίλου τῶν θεῶν καὶ γενάρχου τῶν Νιοβιδῶν καὶ Πελοπιδῶν. Καὶ εἰς μὲν τὸν θησαυρὸν τοῦ βασιλέως συνέρρευσαν πάντα τὰ κέρδη τῆς χώρας, ἧς ἐδέσποζε μέχρι τῆς Ἴδης, ἐπὶ δὲ τῆς νεφελώδους ἀκρωρείας τοῦ Σιπύλου ἐξένιζε τοὺς θεούς. Ὡς τεκμήρια δὲ τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐδείκνυόντο παρὰ τὸν Σίπυλον ὁ τάφος τοῦ Ταντάλου καὶ ὁ θρόνος τοῦ Πέλοπος, ὡς ἐκάλουν μίαν τῶν βασιλικῶν ἐκείνων ἐφ' ὑψηλοῦ σκοπιῶν τῶν παρεχουσῶν εὐρυτάτην ἄποψιν. Τοῦ δὲ βασιλέως Ταντάλου ἡ λαμπρότης καὶ τὸ ἀπότομον τέλος ἀπησχόλει τὴν φαντασίαν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τῶν ἀρχαίων τῆς χώρας μύθων λαμποκοπεῖ ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ἐν ἀποστάσει δύο ὡρῶν ἀπὸ τῆς Μαγνησίας λελαξευμένη ἐπὶ τῆς κοιλανθείσης ἐπιφανείας ὀρθίου βράχου ἡ ἀνάγλυφος εἰκὼν γυναικὸς ἐν σχήματι πένθους πρὸς τὰ πρόσω κεκλιμένης, ἐφ' ἣν καταχέεται τὸ καταλειβόμενον ἀπὸ τοῦ ὕψους ὕδωρ τῶν ἀναλυομένων χιόνων. Εἶνε δ' αὕτη ἡ Νιόβη, ἡ φρυγικὴ ὀρεία μήτηρ, ἥτις ἔβλεπε τὰ φαιδρὰ αὐτῆς τέκνα, τοὺς ῥύακας, παίζοντα περὶ ἑαυτήν, ἕως ἐκεῖνα μὲν

[1] Τὴν διάδοσιν τῶν ὀνομάτων Τροία, Ἴλιον, Σκάμανδρος καὶ ἄλλων τρωικῶν παρηκολούθησεν ἰδίως ὁ Klausen Aeneas und die Penaten. 1839.

ἀνηρπάγησαν ἅπαντα ὑπὸ τοῦ ἡλιακοῦ καύματος, ἡ δὲ γενέτειρα, καταλειφθεῖσα μονήρης καὶ ὑπὸ τοῦ ἄλγους ἀποπετρωθεῖσα, ἐνέπεσεν εἰς κλαυθμὸν διηνεκῆ. Ἡ δ' ἐν Ἅιδου καταδίκη τοῦ Ταντάλου καὶ ὁ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὑπερκείμενος πέτρος στηρίζονται ἐπὶ ἀντιλήψεων ἐκπηγαζουσῶν ἐκ τῶν ἀπὸ ἡφαιστείων ἐπελθουσῶν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἕρμου ζημιῶν καὶ τῶν τὸ ὄρος διασαλευόντων σεισμῶν, ἐξ ὧν ἐπέρχεται καταστροφὴ αἰφνίδιος τῆς ὀλβιωτάτης ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ πόλις Σίπυλος εἶχεν ἀνατραπῆ καὶ καταποθῆ ὑπὸ σεισμοῦ, τελματώδης δὲ λίμνη ἐδήλου τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς θέσιν[1].

Ἡ δὲ περὶ Ταντάλου παράδοσις ὡς καὶ ἡ περὶ Δαρδάνου καὶ Πριάμου οὐδαμῶς εἶνε ποιητικὸν πλάσμα στερούμενον πάσης ὑποστάσεως. Ὑφίστατο πράγματι ἐν χρόνοις προϊστορικοῖς παρὰ τὸν Σίπυλον βασίλειον, ἐκτεινόμενον πρὸς τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης καὶ περιλαμβάνον οἰκήτορας συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Σμύρνη ἐθεωρεῖτο κτίσμα τῶν Ταντα λιδῶν. Ὑπῆρξε δὲ βασίλειον ἀκμάζον ὑπὸ γεωργίας, μεταλλουργίας, ἱπποτροφίας καὶ ναυτιλίας, ὅπερ, στενοχωρηθὲν ὑπὸ ἰσχυροτέρων γειτόνων, οἷοι οἱ Δάρδανοι, καὶ ἀποβαλὸν ὑπὸ θεομηνιῶν τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ, κατέστη γνωστὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας μόνον διὰ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ, ἐξήσκησε δὲ, καθ' ὅσον τεκμαιρόμεθα, ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μόνον διὰ τῶν μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐκείνην ἐπελθουσῶν ἐξοικήσεων.

Πρὸς δὲ τὴν Ἰδαίαν χερσόνησον συνδέει στενῶς ἡ ἀρχαία παράδοσις τὴν νοτίαν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔνθα ὁμοίως ἡ

[1] Περὶ τῶν λόγων τῶν εἰς τὸν Σιπυλον καὶ τὸν Τάνταλον ἀναφερομένων ἴδε Stark Niobe σ. 99 κ. ἑ. Περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως Σιπύλου ἴδε ***Στράβωνος*** I, σ. 58 καὶ XII, σ. 579. ***Ἀριστοτέλους*** Μετεωρολ. II, 8. Stark ἔνθ' ἀν. σ 404 κ. ἑ. Τοῦ αὐτοῦ Aus dem Reiche des Tantalus und Croesus. 1872 σ 12 κ. ἑ. Hirschfeld ἐν τοῖς τοῦ Curtius Beiträge zur Geschichte und Topographie Kleinasiens 1872 σ. 80

ἤπειρος προεκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν εὐρὺν ὀρεινὸν ὄγκον. Τὴν δὲ μεσόγαιαν ἀποτελεῖ ὁ Ταῦρος, καὶ ἐν ταῖς ὀρειναῖς αὐτοῦ κοιλάσι συναθροιζόμενα τὰ ὕδατα καταπίπτουσιν ὡς μεγαλοπρεπεῖς καταρράκται ἀπὸ τοῦ ὄρους, καὶ διαρρέουσιν ἔπειτα ὡς ποταμοὶ τὰ χθαμαλώτερα μέρη. Αὐξάνει δ' ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς ὀρεινῆς χώρας ἕνεκα τῆς ἡφαιστειώδους φύσεως μέρους αὐτῆς, ἰδίως δὲ τῶν ὀρέων τῶν Σολύμων καὶ τῶν παραδόξων ἐκρηκτικῶν φαινομένων, ἄτινα, ὡς εἰκὸς, ἐξήγειρον τὴν φαντασίαν τῶν ἐγκατοίκων. Διήκουσι δὲ τὰ ὄρη μέχρι τῆς θαλάσσης ἄνευ κρασπέδου πεδινῆς γῆς οὕτως, ὥστε αἱ παραλίαι δὲν συνδέονται δι' ἀμμώδους αἰγιαλοῦ, ἀλλ' ἄπειροι ὅρμοι διακόπτουσι τὴν ἀπορρῶγα ἀκτὴν καὶ νῆσοι προκείμεναι παρέχουσιν εὐρύχωρα ναύσταθμα καὶ ἀγκυροβόλια.

Ἐκεῖ ἔνθα ὄρη καὶ θάλασσα διεισδύουσιν οὕτω πλησίον ἀλλήλων, εὗρον ἅπαντες οἱ λαοὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν κύκλον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐξαίρετον στάδιον ἀναπτύξεως, εἰς δὲ τοῦτον τὸν κύκλον δικαιούμεθα πληρέστατα νὰ ἐγκατατάξωμεν καὶ τοὺς Λυκίους.

Ἐν Λυκίᾳ δὲν ἐγίνωσκον οἱ ἀρχαῖοι οἰκήτορας ἀμιγεῖς. Ὡς ὁ κιλίκιος Ταῦρος, οὕτω καὶ ὁ λυκιακὸς δὲν ἔμεινεν ἄβατος εἰς Φοίνικας· ἐκ δὲ Συρίας καὶ Κιλικίας μετενάστευσαν εἰς τὴν Λυκίαν Σημῖται, ἀποτελέσαντες ἰδίως τὸν λαὸν τῶν Σολύμων. Ἄλλο δὲ ῥεῦμα λαῶν προσῆλθεν εἰς τὰς ἀκτὰς ἐκείνας διὰ τῆς ὁμάδος τῶν περὶ τὴν Ῥόδον νήσων, συγκροτούμενον ὑπὸ Κρητῶν, οἵτινες ὠνομάσθησαν Τερμίλαι ἢ Τραμῆλαι καὶ ἐτίμων ὡς ἥρωα αὐτῶν τὸν Σαρπηδόνα. Οὗτοι ἐν κρατερῷ ἀγῶνι ἐκράτησαν τῆς ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν βράχων περιβαλλομένης χώρας, καὶ ἵδρυσαν ἐπὶ τῶν ἀκρωρειῶν τῶν δεσποζουσῶν τῶν κοιλάδων τὰς ἀκροπόλεις αὐτῶν, αἵτινες διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν ὀχυρότητα ἠδυνήθησαν νὰντιστῶσιν ἀνόλεθροι εἰς πάντας τοὺς σεισμούς. Εἰσῆλασαν δ' οἱ Κρῆτες εἰς τὴν χώραν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ξάνθου, ἔνθα λέγεται τὸ πρῶτον τυχοῦσα φιλοξένου ὑποδοχῆς

ἡ Λητώ. Ἐν δὲ τοῖς πλησίον κειμένοις Πατάροις ἀνηγέρθη ὁ πρῶτος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος Λυκίου, τοῦ θεοῦ τοῦ φωτὸς, οὗ ἡ λατρεία ἔγεινεν οὕτω σύμφυτος εἰς τοὺς οἰκήτορας τῆς χώρας, ὥστε καὶ αὐτοὶ ὠνομάσθησαν ὡς ὁ θεὸς Λύκιοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, εἰς ὧν τὰς ἀκτὰς ἀπεβιβάσθησαν.

Οὕτως ἐτελέσθησαν ἐνταῦθα ὡς ἐν Τρωάδι σπουδαῖαι ἐπιμιξίαι λαῶν διαφορωτάτων, ἐξεγειράντων τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ προκαλεσάντων πρωιμώτατον πολιτισμὸν, μαρτυρούμενον διά τε ἀρχαίων παραδόσεων καὶ μνημείων γραπτῶν καὶ ἔργων τέχνης. Καὶ ἀνήκει μὲν ἡ λυκιακὴ γλῶσσα εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλωσσικὴν ὁμοφυλίαν, τὴν τῶν ἀρίων γλωσσῶν, αἵτινες ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας διεκλαδώθησαν πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ἀφίσταται ὅμως ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ γλωσσολόγοι κλίνουσιν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς γνώμης, ὅτι οἱ Λύκιοι εἶνε τῶν ἀρχαιοτάτων κλάδων τῆς ὁμοφυλίας ταύτης[1]. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἀντιληφθῶμεν τῶν σχέσεων τούτων, τοῦτο τοὐλάχιστον εἶνε βέβαιον, ὅτι οἱ Λύκιοι ἤδη πρωιμώτατα ἦσαν ἰσχυρὸς ναυτικὸς λαός. Φαίνεται δὲ, ὅτι μνημονεύονται ἐν αἰγυπτιακοῖς μνημείοις μετὰ καὶ τῶν Δαρδάνων, οἱ δ' Ἕλληνες ἐθεώρησαν αὐτοὺς πάντοτε ὡς καὶ τοὺς Δαρδάνους λαὸν ὁμοιογενῆ ἑαυτοῖς, ὡς ἀποδεικνύεται σαφέστατα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ Ἴωνες, ὅτε ἵδρυσαν τὴν ἰωνικὴν δωδεκάπολιν, ἐξέλεξαν βασιλεῖς ἄνδρας ἐκ λυκιακῶν γενῶν[2].

Παρουσιάζονται δ' εἰς ἡμᾶς οἱ Λύκιοι, καθ' ὅσον γινώσκομεν αὐτοὺς, πάντως ὡς ἓν τῶν εὐφυεστάτων καὶ εὐγενεστάτων φύλων τῶν συναποτελούντων τοὺς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συγγενεῖς ναυτικοὺς λαούς. Καίπερ ὄντες τολμηροὶ καὶ ἔμπειροι τῆς θαλάσσης

[1] Ὁ M. Schmidt (Die Lycian inscriptions after the accurate copies of the late Augustus Schönborn. 1868) ἀποδέχεται, ὅτι τῶν πελασγικῶν χρόνων προηγήθη ἐπιδρομὴ τῶν Ἀρίων ἐξ Ἀρμενίας εἰς τὰ ὑπὸ Σημιτῶν οἰκούμενα νότια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὴν δὲ λυκιακὴν γλῶσσαν θεωρεῖ τινα μέσην μεταξὺ τῆς βακτριανῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς.

[2] *Ἡροδότου* I, 147. Περὶ δὲ τῆς ἑρμηνείας τῶν παρὰ *Στράβωνι* (XIII σ 605) ἀναφερομένων διττῶν Λυκίων ἴδε Deimling Die Leleger σ. 99.

εἴπερ τινὲς τῶν ναυτίλων τοῦ Αἰγαίου, ἐνωρὶς ἀπέβαλον τὸ ἔθος τῆς ἐπισήμου πειρατείας, ἣν οἱ γείτονες αὐτῶν Πισίδαι καὶ Κίλικες οὐδέποτ' ἐγκατέλιπον. Καὶ τὴν μὲν φιλοπατρίαν αὐτῶν ἐξεδήλωσαν δι' ἀγώνων ἡρωικωτάτων, ἐν δὲ τῇ εἰρήνῃ τοῦ οἴκου ἀνέπτυξαν λεπτότητα ἠθῶν, ἐκφαινομένων ἰδίως διὰ τοῦ σεβασμοῦ ὃν λέγονται ἐπιδείξαντες πρὸς τὸ γυναικεῖον φῦλον[1]. Εἶνε δὲ καὶ αὕτη ἡ πρὸς τὰς γυναῖκας ἀπονεμομένη τιμὴ τῶν ἀγαθῶν τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, ἥτις ἐτίμα τὰς γυναῖκας ὡς ἐξαίρετα ὄργανα τῆς θείας θελήσεως· διὸ ἐν Πατάροις ἐχρησμώδει ὁ θεὸς διὰ παρθένων ἀναστρεφομένων μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ.

Καὶ ἐν τῇ πολυμερίμνῳ δὲ στοργῇ, μεθ' ἧς οἱ Λύκιοι περιεῖπον τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς, ἐκδηλοῦται ἡ τρυφερότης τοῦ ἠθικοῦ αὐτῶν συναισθήματος. Μαρτυρεῖται δὲ ἡ πρὸς τοὺς ἀποιχομένους ἀγάπη αὕτη διὰ τῶν μεγαλοπρεπεστάτων μνημείων, ἐπειδὴ τοὺς Λυκίους διακρίνει εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἡ πρὸς καλλιτεχνικὴν δημι-

[1] Τὸ λυκιακὸν ἔθος τῆς ἀπὸ τῶν μητέρων κλήσεως ἐθεωρεῖτο ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαιοις δεῖγμα τῆς πρὸς τὰς γυναῖκας τιμῆς. ***Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ*** ἀπόσπ. 15 παρὰ τῷ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 217.—Bachofen Das Lykische Volk σ. 31.—Treuber Geschichte der Lykier. Ἐν Στουττγάρτῃ 1887 σ. 118 κ. ἑ. Ἀλλ' ἡ χρῆσις αὕτη τοῦ μητρικοῦ ὀνόματος εἶνε μᾶλλον λείψανον ἀρχαίου ἔθους τῶν χρόνων ἀτελοῦς ἀκόμη πολιτισμοῦ, ἔθους ἐγκαταλειφθέντος καὶ ὑποχωρήσαντος εἰς τὴν καὶ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς ὀνομασίας τῶν τέκνων. Ἄλλως δὲ τὸ ἀρχαιότερον ἐκεῖνο ἔθος ἦτο πολὺ διαδεδομένον, οὐδὲ περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν Λυκίαν. Εὑρίσκομεν δ' αὐτὸ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, τοῖς ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις (Schmidt Griechischer Papyrus σ. 321), μαρτυρεῖται δὲ μετὰ λίαν ἀνεπιφυλάκτου μνείας τῆς αἰτίας ἐξ ἧς προῆλθε παρὰ ***Σαγχωνιάθωνι*** ἐκδ. Orelli σ. 16 καὶ ***Φίλωνι*** ἐκδ. Bunsen σ. 31. Εὑρίσκεται δ' ὁμοίως παρά τε τοῖς Τυρρηνοῖς καὶ τοῖς μετὰ τῶν Λυκίων συγγενεστάτοις Κρησὶν, οἵτινες τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ἐκάλουν μητρίδα, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις. Πρβλ. Bachofen ἐν ταῖς Verhandlungen der Stuttgarter Philologenversammlung σ. 446 καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ Das Mutterrecht. Ἡ δὲ ἰδιάζουσα σημασία ἣν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προσέγραφον εἰς τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τῆς μητρὸς ἐνδεικνύεται ὑπὸ τῆς λέξεως ἀδελφὸς, σημαινούσης τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς κοιλίας τεχθέντα. Ἴδε G. Curtius Die Sprachwissenschaft in ihrem Verhältniss zur klassischen Philologie. 1868 σ. 57. Κατὰ δὲ ταῦτα ἡ μαρτυρία τοῦ ***Ἡροδότου*** (I, 173) περὶ τῆς ἀπὸ τῶν μητέρων καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῶν πατέρων κλήσεως, περὶ ἧς παρατηρεῖ «ἐν δὲ τόδε ἴδιον νενομίκασι καὶ οὐδαμοῖσι ἄλλοισι συμφέρονται ἀνθρώπων», σημαίνει μόνον τὴν μακροτέραν παρὰ τοῖς Λυκίοις διατήρησιν τοῦ ἔθους.

ουργίαν ὁρμὴ αὐτῶν. Αἱ ἐν παρακεκινδυνευμέναις καὶ ὡραίαις ἅμα θέσεσι κείμεναι ἀκροπόλεις αὐτῶν περιβάλλονται πυκνῶς ὑπὸ τῶν κατοικιῶν τῶν νεκρῶν, πρὸς ἀξιοπρεπῆ δ' αὐτῶν μνήμην μετεβλήθησαν εἰς ὁδοὺς κρασπεδουμένας ὑπὸ τάφων καὶ κοιμητήρια ὁλόκληροι βράχοι. Ἀπανταχοῦ δὲ μαρτυρεῖται ἰδεώδης τις τάσις, μετὰ θαυμασίας δραστηριότητος ὑπερνικήσασα πάσας τὰς δυσχερείας καὶ δυνηθεῖσα νὰ παράσχῃ εἰς τὴν ὅλην χώραν τὸν ἀδιάφθορον τύπον ὑψηλοτέρου βίου τοῦ ἐνοικοῦντος λαοῦ.

Καὶ εἶνε μὲν ἥκιστα δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τῆς ἡλικίας τῶν μνημείων τῆς Λυκίας καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν διεμόρφωσαν τὰς ἀστικὰς αὐτῶν κοινότητας καὶ τὸ συμμαχικὸν αὐτῶν δίκαιον, ἀλλ' ὅμως τοῦτο εἶνε βέβαιον, ὅτι τὰ στοιχεῖα τῆς τοιαύτης ἐλευθέρας καὶ παντοειδοῦς πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἐνεποιήθησαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς τὸν λαὸν τῶν Λυκίων, οἵτινες ἐν οὕτω σπουδαίοις κλάδοις τοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοι καὶ τὰ πρότυπα τῶν Ἑλλήνων. Καὶ δὴ οἱ Πελοποννήσιοι ἐπιτόπιοι βασιλεῖς προσεκάλεσαν πρὸς τείχισιν τῶν ἀκροπόλεων αὐτῶν τειχοδόμους ἐκ τῆς Λυκίας, ἐν ᾗ ἄλλως εἶνε ἰθαγενεῖς ἥρωες οἷοι ὁ Βελλεροφῶν καὶ ὁ Περσεύς· ἡ δὲ πρώτη ἔγγραφος ἐπικοινωνία, ἧς γίνεται μνεία παρ' Ὁμήρῳ, συνδέει τὸ Ἄργος πρὸς τὴν Λυκίαν. Παρὰ τοῖς Λυκίοις εὑρίσκομεν ἰδίως ἐπιχωριάζουσαν τὴν ἀντίληψιν τοῦ καθ' ἑαυτὸν μὲν ἑνιαίου, ἀλλ' ἐν τριάδι τὰ τοῦ κόσμου κυβερνῶντος Διὸς Τριόπα [1]. Ἡρὸς τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην συνεδέετο ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ὡς ἡ ἐναργεστάτη ἀποκάλυψις τοῦ κεκρυμμένου Διός. Ἐτίμων δ' αὐτὸν ὡς τὸν προφήτην τοῦ ὑψίστου θεοῦ, καὶ ταῦτα πιστεύοντες διεμόρφωσαν πρὸ πάντων τῶν ἄλλων φύλων τὴν ἀπολλώνιον μαντείαν, ὅπως διὰ τῆς οἰωνοσκοπίας καὶ θυσιῶν καὶ ὀνειροκρισίας ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ στόματος ἐνθέων προφητίδων διαγινώσκωσι τὴν θέλησιν τοῦ θείου.

Τρωὰς καὶ Λυκία εἶνε χῶραι κατὰ πάντα συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας, τιμῶσαι μὲν τοὺς αὐτοὺς θεούς, οἷον τὸν Δία Τριόπαν

[1] Περὶ Διὸς Τριόπα ἴδε Archäologische Zeitung Τόμ. XIII (1855), σ. 10.

καὶ τὸν Ἀπόλλωνα, τοὺς αὐτοὺς δὲ ἥρωας, οἷον τὸν Πάνδαρον, καὶ ἔχουσαι ταὐτὰ ὀνόματα ποταμῶν καὶ ὀρέων. Μέρος μὲν τῆς Τρωάδος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτοῦ Λυκία, οἱ δὲ Λύκιοι ἐκαλοῦντο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτῶν χώρᾳ Τρῶες[1]. Ἑκατέρα δὲ πάλιν τῶν πρὸς ἀλλήλους συγγενῶν καὶ συνηδελφωμένων παραλίων ἐκείνων χωρῶν εὑρίσκεται συνδεδεμένη ἀδιασπάστως πρὸς τὴν Κρήτην, ἡ μὲν Τροία διὰ τῆς Ἴδης καὶ τῶν Ἰδαίων Δακτύλων, ἡ δὲ Λυκία διὰ τοῦ Σαρπηδόνος καὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος. Λύκιοι δὲ, Κρῆτες καὶ Κᾶρες συναπαντῶνται καὶ ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τῇ ἐκτεινομένῃ μεταξὺ τῶν δύο χερσονήσων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μαιάνδρου, ἐν τῇ παναρχαίᾳ παραθαλασσίᾳ πόλει Μιλήτῳ καὶ ἀπέναντι τῆς Χίου, ἥτις ἀνέφερεν εἰς τοὺς Κρῆτας τὴν ἐν τῇ νήσῳ ἀμπελουργίαν, ἐν Ἐρυθραῖς.

Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ κατατάξῃ χρονολογικῶς τὰς πρὸς ἀλλήλας διασταυρουμένας ταύτας ἐπιδράσεις, τίς νὰ ὁρίσῃ τὴν ἀφετηρίαν τῶν τῇδε κἀκεῖσε φερομένων ἐκείνων κινήσεων, ἂν δῆλα δὴ πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τοῖς βορείοις ἢ ἐν τοῖς νοτίοις, ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἢ ἐν Κρήτῃ; Καὶ μετεφυτεύθησαν μὲν ἀναμφιλέκτως αἱ σπουδαιόταται τῶν λατρειῶν, ἰδίως αἱ φρυγικαὶ, ἀπὸ τῆς ἠπείρου εἰς τὴν νῆσον, ἀλλ' ὅμως εἶνε δυνατὸν νὰπέδωκε καὶ ἡ νῆσος εἰς τὴν ἤπειρον ὅσα παρ' αὐτῆς τὸ πρῶτον παρέλαβεν, ἐξευγενίσασα καὶ ἐμβαλοῦσα εἰς αὐτὰ νέα κέντρα περαιτέρας ἀναπτύξεως. Ἐν ταῖς ἀκταῖς ἐκείναις ὑπῆρξε μακραίων ζωηροτάτη ἐπικοινωνία, διηνεκὴς δοσοληψία, ἕως τέλος διεμορφώθη κόσμος ἔχων ὅμοιον πολιτισμὸν, ἐν ᾧ εὑρίσκομεν φαεινῶς συνηνωμένας ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν Κρήτην καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τῆς Λυκίας μέχρι τῆς Τρωάδος.

[1] Περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ Λυκίας καὶ Τρωάδος ἴδε Deimling Die Leleger σ. 100.—Schönborn Über das Wesen Apollons und die Verbreitung seines Dienstes. Ἐν Βερολίνῳ 1854.

Κοινὸς δὲ τούτου τοῦ πολιτισμοῦ χαρακτὴρ εἶνε ἡ ἐν πάσαις ταύταις ταῖς χώραις ἐκ τῆς συγκεχυμένης ἐπιμιξίας διαφόρων φυλετικῶν στοιχείων ἀποκάθαρσις καὶ ἀνάπτυξις ἑλληνικοῦ βίου. Καὶ δεικνύεται μὲν ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐν τῇ ἐπιτεύξει ὑψηλοτέρου βιωτικοῦ διακόσμου, ἐν τῇ κτίσει πόλεων, ἐν τῇ διαμορφώσει εὐγενεστέρων ἠθῶν· ἐξικνεῖται δ' εἰς πλήρη τελείωσιν διὰ τῆς κοινῆς θρησκείας τοῦ Ἀπόλλωνος, ἥτις ἐπήνεγκεν ἀπανταχοῦ ἔνθα εἰσήχθη μετάπλασιν καὶ ἀνακάθαρσιν τοῦ ὅλου βίου τοῦ λαοῦ. Δι' αὐτῆς ἠλευθερώθησαν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ στυγνῆς φυσιολατρείας, δι' αὐτῆς ἡ λατρεία τοῦ θείου ἀνυψώθη εἰς ἠθικὸν καθῆκον· αὕτη εἰσήγαγε λύσεις μὲν διὰ τοὺς ἐναγεῖς, ἱερὰ δὲ μαντεῖα διὰ τοὺς ἀμηχάνους θνητούς. Τὰ δὲ πλούσια ἀγαθά, ἅπερ ἐπεδαψίλευεν ἡ θρησκεία αὕτη, παρεῖχον τὴν ὑποχρέωσιν καὶ ἐξήγειρον τὸν πόθον τῆς ἀκαμάτου αὐτῆς περαιτέρας ἀναπτύξεως καὶ τῆς μεταδόσεως αὐτῆς εἰς τὰς δυτικὰς χώρας αἵτινες ἀκόμη ἐδεσπόζοντο ὑπὸ τοῦ ζόφου ἀρχαιοτέρων λατρειῶν. Οἱ ἱερεῖς τῆς Δήλου ἐγίνωσκον, ὅτι ἐκ τῆς Λυκίας εἶχον μεταφυτευθῇ οἱ πρῶτοι θεσμοὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν νῆσον, ἥτις διὰ τὸ εὔορμον αὐτῆς ἐν μέσῳ τοῦ νησοσπάρτου πελάγους εἶχεν ἐξ ὑπαρχῆς ἀποβῇ τῶν σπουδαιοτάτων σταθμῶν διά τε τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν Δήλῳ εἶχε βλαστήσει πλὴν τῆς ἐλαίας καὶ τοῦ φοίνικος ἡ πρώτη ἱερὰ δάφνη· ἀπὸ τῆς Δήλου ἀνήγοντο τὰ ἱερὰ σκάφη, πλέοντα διὰ τῶν νήσων πρὸς τὴν ἀντιπέραν ἤπειρον, ἔνθα δὲ προσωρμίζοντο περιηύγαζε τὴν χώραν ἐκείνην ἡ ἀμφιλύκη ὑψηλοτέρας νοήσεως καὶ μορφώσεως, ἥτις ἤδη ἀπὸ μακροῦ εἶχε καταφωτίσει τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν[1].

[1] Περὶ τῆς σημασίας τῆς Δήλου ἴδε Stark Mythologische Parallelen σ. 77, 83, 115. Τὴν καὶ ὑπὸ Φοινίκων ἐποίκισιν τῆς Δήλου ὡς κεντρικοῦ ἐμπορικοῦ σταθμοῦ μαρτυροῦσιν αἱ ἐπιγραφαί. Corpus inscriptionum Graecarum ἀρ. 2271 2290, 2319.

Τῶν ἀνὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα βωμῶν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀρχαιότατοι ἦσαν οἱ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ καὶ κατὰ τὸν παγασητικὸν κόλπον.

Ὁ κόλπος τῶν Παγασῶν, μικρὰ στομαλίμνη περιβαλλομένη ὑπὸ δασοσκεπῶν ὀρέων, ἦτο τὸ ἐπιτηδειότατον χωρίον διὰ τὰς πρώτας τῶν πελαγοδρομούντων ἀποπείρας. Ἐνταῦθα διηγοῦντο οἱ λόγοι περὶ τοῦ πρώτου πλοίου, ὅπερ, ἐκ τῶν ξύλων τοῦ Πηλίου ναυπηγηθέν, εἶχεν ἀποτολμήσει νἀναχθῇ ἐκ τοῦ γαληνιαίου κόλπου. Τὸ δὲ πρῶτον ναυτικὸν φῦλον, ὅπερ ἀπαντᾶται κατὰ τὰς δυτικὰς παραλίας τοῦ Αἰγαίου καὶ πρῶτον προβάλλει ἐκ τοῦ χαώδους φυράματος τοῦ πελασγικοῦ λαοῦ ὑπὸ ἴδιον ὄνομα καὶ μετ' ἰδίας ἱστορίας, εἶνε τὸ φῦλον τῶν Μινυῶν[1]. Εἰς τὸν ἡρωικὸν τοῦ λαοῦ τούτου κύκλον ἀνήκουσιν ὁ Ἰάσων καὶ ὁ τοῦ Ἰάσονος υἱὸς Εὔνεος ὁ μετερχόμενος ἐμπορικὰς συναλλαγὰς πρός τε Φοίνικας καὶ Ἕλληνας[2], ὁ Εὔφημος ὁ Ποσειδάωνι ποδωκηέστατος ἄλλων[3] καὶ ὁ οἰακοστρόφος Ἐργῖνος, ὅστις ἐπιχωριάζει καὶ ἐν Μιλήτῳ[4]. Αἱ θεότητες τῶν Ἀργοναυτῶν ἀπὸ τοῦ Ποσειδῶνος μέχρι τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ Γλαῦκος ὡς καὶ ἡ Λευκοθέα, εἶνε οἱ αὐτοὶ καὶ οἱ τῶν ἀντιπέραν Ἑλλήνων τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν[5]. Τὰ δὲ ἄσματα, ὅσα προεκάλεσεν ἡ πᾶσι μέλουσα Ἀργὼ[6], τἀρχαιότατα τῶν παρ' Ἕλλησιν ἀσμάτων, ὧν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν ὑπόθεσιν, ἐξυμνοῦσι τὴν ἐν μέσῳ παντοίων δεινῶν μὴ καταβληθεῖσαν καὶ ὑπὸ τῆς νίκης καὶ τοῦ κέρδους ἐπιστεφθεῖσαν καρτερίαν τολμηρῶν ναυτικῶν ἡρώων. Οὗτοι, ἀπὸ κινδυ-

[1] Μινύαι καὶ Ἴωνες. Ἴδε Curtius Ionier σ. 24. Ἰαωλκὸς καὶ Ἰάονες. Αὐτόθι σ 51. Ὁ Ἀμφίων ὁ ἰσχυρὸς βασιλεὺς τῶν Μινυῶν εἶνε υἱὸς τοῦ Ἰάσονος. Müller Orchomenos σ 231.

[2] Müller ἐνθ' ἀν. σ. 298.

[3] *Ἀπολλωνίου Ῥοδίου* I, 179.

[4] Ὁ Ἐργῖνος εἶνε Μινύας καὶ ἅμα ἀρχαῖος Ἴων ἐκ Μιλήτου. Buttmann Mythologus Τόμ. Β' σ. 208.

[5] Περὶ Λευκοθέας ἐν Μιλήτῳ ἴδε Zeitschrift für Alterthumswissenschaft. 1841 σ. 557.

[6] «Ἀργὼ πᾶσι μέλουσα» *Ὁμήρου* Ὀδυσσείας Μ 70.

νεύματος εἰς κινδύνευμα μεταπηδῶντες, παρέχουσι τὴν ἐναργεστάτην εἰκόνα πλόων καὶ ἀγώνων κατὰ θάλασσαν, οὓς ἀπὸ μακροῦ μὲν ἤδη εἶχον ἐπιχειρήσει τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν φῦλα, ἀνέλαβον δ' εἶτα κατὰ μίμησιν αὐτῶν καὶ τολμητίαι ἀπὸ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Συμπλωτῆρες δ' ἀγγέλλονται ἐκ πάντων τῶν παραλίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ μεσογείων χωρῶν. Ἀλλ' ἐν ταῖς χώραις ἐξ ὧν κατάγονται Ἀργοναῦται εὑρίσκονται πάντοτε καὶ ἴχνη ἐγκαταστάσεως ὑπερποντίων ἐποίκων, ὡς ἰδίως ἐν Φλιοῦντι καὶ Τεγέᾳ, ἐν ταῖς ἰωνικαῖς Θεσπιαῖς καὶ κατὰ τὰς παραλίας τῆς Αἰτωλίας. Σκοπὸς δὲ τοῦ πλοῦ εἶνε ἡ ἀπωτάτη θαυμασία χώρα ἡ καλουμένη Αἶα, ἧς ἀόριστος καὶ ἐναλλάσσουσα ἦτο ἡ θέσις[1]. Πέραν δὲ τῶν ὁρίων τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης ἐπιδιώκεται ὁ εἰσπλους εἰς τὸν Πόντον, εἰς οὗ τὰς ἀκτὰς εἶχεν ἤδη προχωρήσει ἡ δύναμις τῶν Ἀσσυρίων. Ὡς ἐκ τούτου δὲ εἶχεν ἀρχίσει κατὰ τἀνατολικὰ παράλια ἐπικοινωνία λαῶν, ἧς εἶχον μετάσχει καὶ οἱ Φοίνικες. Διὸ ὁ Φοῖνιξ Φινεὺς εἶνε ὁ πυλωρὸς τοῦ Πόντου, ὅστις καὶ ἀναγκάζεται νὰ βοηθήσῃ διὰ τῆς περὶ τὴν θάλασσαν ἐμπειρίας αὐτοῦ τοὺς πρωτοπείρους υἱοὺς τῶν Ἑλλήνων[2]. Ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν ἐπιμιξία αὕτη συνυφάνθη μετὰ θρησκευτικῶν ἐθίμων, ἀνηκόντων εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Λαφυστίου Διός, ὅστις ἀπαιτεῖ μὲν ἀνθρωποθυσίας, ἀλλ' οὗ ἡ δικαιοσύνη ἀρκεῖται ὡς ἡ τοῦ θεροῦ τοῦ Ἀβραὰμ εἰς τὴν θυσίαν κριοῦ[3].

Ὑπῆρχον δὲ διάφορα ναύσταθμα, ἐξ ὧν ἐλέγετο ἀναχθεῖσα ἡ Ἀργὼ, ἡ Ἰωλκὸς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἡ Ἀνθηδὼν καὶ αἱ Σίφαι ἐν Βοιωτίᾳ[4]. Καὶ ὁ Ἰάσων δ' ἐπεχωρίαζεν οὐ μόνον κατὰ τὸ παραθα-

[1] Περὶ Αἴας ὡς ἀγνώστου τὴν θέσιν ἴδε Müller Orchomenos σ 274. Deimling Die Leleger σ. 172.

[2] Ὁ Φινεὺς εἶνε υἱὸς τοῦ Ἀγήνορος ἢ τοῦ Φοίνικος. Preller Griechische Mythologie Τόμ. Β' σ 330.

[3] Ζεὺς Λαφύστιος. Ἴδε Preller ἔνθ' ἀν. σ. 310 κ. ἑ.

[4] Περὶ διαφόρων σταθμῶν τῶν Ἀργοναυτῶν ἴδε Curtius Ionier σ. 25. Περὶ τοπικῶν ἐν Κυζίκῳ ἀργοναυτικῶν λόγων ἴδε Kirchhoff ἐν τοῖς Monatsberichte der Berliner Akademie. 1861 σ. 578.

λάσσιον Πήλιον, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλους μύθους ἐν Λήμνῳ ἢ Κορίνθῳ. Ταῦτα μαρτυροῦσι σαφῶς τὴν ὁμοιότητα τῶν ἐν διαφόροις παραλίοις ἐπαναλαμβανομένων ἐπιδράσεων. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὅμως οἱ περὶ Ἀργοῦς λόγοι διεμορφώθησαν ὡς τελειότατα παρὰ τὸν παγασητικὸν κόλπον ἔνθα ᾤκουν οἱ Μινύαι, οἱ Μινύαι δὲ εἶνε οἱ πρῶτοι, μεθ' ὧν ἄρχεται εὐδιάγνωστος εἰς ἡμᾶς ὑπερπόντιος κίνησις τῶν πελασγικῶν λαῶν καὶ σὺν αὐτῇ ἑλληνικὴ ἱστορία ἐπὶ εὐρωπαϊκῆς γῆς.

Οἱ Μινύαι ἐπεξετάθησαν οὐ μόνον κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ γῆν, προχωρήσαντες πρὸς νότον εἰς τὰ εὔφορα πεδία τῆς Βοιωτίας καὶ ἐγκατασταθέντες ἐν τοῖς νοτίοις τῆς κοιλάδος τῆς Κωπαΐδος λίμνης. Ἐνταῦθα δ' ὑπέστησαν νέους κινδύνους καὶ ὑπεβλήθησαν εἰς νέας ἐπιχειρήσεις. Ἡ βοιωτικὴ χώρα, ἐν ᾗ ἐγκατώκησαν, ἀπεδείχθη μετ' οὐ πολὺ οὖσα κοιλὰς ἀγχίστροφος καὶ ἐπίβουλος, μεταβαλλομένη αἴφνης ἀπὸ εὐφόρου καὶ μεστοῦ ἀγαθῶν πεδίου εἰς ἄξενον τελματώδη λίμνην. Κατενόησαν δ' οἱ Μινύαι, ὅτι πρὸς γεωργίαν τῆς χώρας ταύτης τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς διατηρήσεως τῶν φυσικῶν ἀντρωδῶν ἀνοιγμάτων, ἅτινα ἐχρησίμευον μὲν πρὸς ἔκρουν τῶν ὑδάτων, ἀλλ' ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς αἰφνιδίους συγχώσεις. Διὸ τὴν σπουδαιοτάτην τῶν ὑπογείων τούτων καταβοθρῶν, δι' ἧς ἐκρέει πρὸς τὴν θάλασσαν ὁ βοιωτικὸς Κηφισός, κατέστησαν χρησιμωτέραν διὰ τῆς ὀρύξεως πολλῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους καθέτων σηράγγων, ἀγουσῶν εἰς τὸ βάθος τῆς ὑπονόμου καὶ διευκολυνουσῶν τὴν κάθαρσιν καὶ κατόπτευσιν αὐτῆς. Οὐ μόνον δὲ τοιαύτας κολοσσιαίας διορύξεις ἐν τοῖς βράχοις ἐξετέλεσαν, ἀλλὰ κατεσκεύασαν καὶ μεγαλοπρεπεῖς κτιστοὺς φράκτας περιορίζοντας τὰ πλημμυροῦντα λιμναῖα ὕδατα καὶ ἀναγκάζοντας αὐτὰ νὰ ῥέωσι πρὸς τὰς εὐρυνθείσας ἀντρώδεις σήραγγας. Εἶνε δὲ ταῦτα ἔργα θαυμαστά, δι' ὧν χώρα, ἣν, καὶ πάλιν διὰ τῶν αἰώνων μεταβληθεῖσαν εἰς βαθὺ ἕλος πληροῦν μιασμάτων τὸν ἀέρα καὶ μένον ἄχρηστον καὶ ἔρημον, μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἐπεχείρησε διὰ τεχνικῶν ἔργων ἡ νέα

Ἑλλὰς νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀκμὴν, μετεπλάσθη ὑπὸ τῶν Μινυῶν εἰς πάμφορον γεωργήσιμον γῆν, εἰς ἕδραν εὐημερίας καὶ ἰσχύος[1].

Πράγματι δ' οἱ Μινύαι, καταλιπόντες τὴν χθαμαλὴν ὄχθην πρὸς νότον τῆς βοιωτικῆς λίμνης, ἔκτισαν νέαν πόλιν πρὸς δυσμὰς αὐτῆς. Ἐκεῖ προβάλλει ἀπὸ τοῦ Παρνασσοῦ μακρὰ ῥάχις ὄρους, ἧς τὴν τελευταίαν δειράδα περιρρέει ἐν ἡμικυκλίῳ ὁ Κηφισός. Τοῦ ὑψώματος τούτου τὴν κατωφέρειαν κατέχει σήμερον ἡ κώμη Σκριποῦ. Ἀναβαίνοντες δ' ἐκ τῶν καλυβῶν τοῦ χωρίου, χωροῦμεν διὰ τῶν λειψάνων τοῦ περιβόλου τειχῶν παναρχαίων εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, βατὴν μόνον διὰ κλίμακος ἑκατὸν βαθμίδων λελαξευμένων ἐν τῷ βράχῳ καὶ ἀποτελούσαν τὴν ἐσχάτην ἄκραν ἀκροπόλεως. Ἐκεῖ ἔκειτο ἡ δευτέρα τῶν Μινυῶν πόλις ἐν Βοιωτίᾳ, καλουμένη ὡς καὶ ἡ προτέρα Ὀρχομενὸς, ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν ἐν Ἑλλάδι γνωστῶν τετειχισμένη βασιλεύουσα, ὑπερηφάνως δεσπόζουσα τῆς κοιλάδος τῆς λίμνης[2]. Ὀλίγον δ' ἀνωτέρω τῶν ῥυπαρῶν πλινθίνων καλυβῶν ἐξέχει ἐκ τοῦ ἐδάφους τὸ κολοσσιαῖον, μῆκος εἴκοσι ποδῶν ἔχον μάρμαρον, ὅπερ ἐκάλυπτε τὴν εἴσοδον οἰκοδομήματος στρογγύλου. Τοῦτο ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι θησαυρὸν τοῦ Μινύου, καὶ ἐπίστευον, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τῆς πόλεως βασιλεῖς ἐνέκρυπτον εἰς αὐτὸ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον τὸν πλεονάζοντα ἐκ τοῦ πλούτου αὐτῶν, παριστάνοντες οὕτω τὸ κτίσμα ἐκεῖνο ὡς λείψανον τῆς παρ' Ὁμήρῳ ὑμνουμένης λαμπρότητος τοῦ πλουσίου Ὀρχομενοῦ[3]. Ὡς ἰσχυραὶ δὲ

[1] Περὶ τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων τῶν Μινυῶν ἴδε Kambanis Le dessèchement du lac Copaïs par les anciens (Bulletin de correspondance hellénique 1892 σ. 121 κ. ἑ. καὶ Πίν. XII Curtius Die Deichbauten der Minyer ἐν τοῖς Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1892, σ. 1181 κ. ἑ.

[2] Περὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου Ὀρχομενοῦ ἴδε Ulrichs Reisen und Forschungen Τόμ. Α' σ 218.

[3] Τὸ θολωτὸν τοῦτο οἰκοδόμημα μετὰ τοῦ δρόμου καὶ τοῦ λαμπροῦ θαλάμου ἐκάθηρε τῷ 1880 ἀνασκάψας ὁ Schliemann, οὗ ἴδε τὴν συγγραφὴν Orchomenos, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1881 ἐν Λειψίᾳ.

καὶ ἀγαθῶν πάροχοι φυσικαὶ θεότητες ἐλατρεύοντο ἐν τῇ πόλει ταύτῃ αἱ Χάριτες, αἱ κατὰ Πίνδαρον

λιπαρᾶς ἀοίδιμοι βασίλειαι
Χάριτες Ὀρχομενοῦ παλαιγόνων Μινυᾶν ἐπίσκοποι[1].

Καὶ ἐν Βοιωτίᾳ δ' ἐξηκολούθησαν οἱ Μινύαι τὸν ναυτικὸν βίον, ἔχοντες μὲν τὰ νεώλκια αὐτῶν κατά τε τὰς ἐκβολὰς τοῦ Κηφισοῦ καὶ κατὰ τὴν νότιον παραλίαν τῆς Βοιωτίας, μετέχοντες δὲ τῶν ἀρχαιοτάτων ναυτικῶν ὁμοσπονδιῶν, οἵα ἡ ἔχουσα ἕδραν τὴν νῆσον Καλαύρειαν. Ὡς δὲ συνέδεσαν οἱ Μινύαι τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν εἰς οἱονεὶ μίαν χώραν, οὕτω γένη τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, ὑπὸ τολμηροῦ ἀγόμενα πνεύματος, διεδόθησαν μακρὰν ἀνὰ τὰς περικειμένας χώρας, ἐξήσκησαν δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ σύντονον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πολιτειῶν. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐν αὐτῇ τῇ Βοιωτίᾳ, καὶ δὴ ἐν τῷ ἀπὸ τῆς Κωπαΐδος χωριζομένῳ ἀνατολικῷ ἡμίσει τῆς χώρας, ἀνεπτύχθη ἄλλη δύναμις, ἀνεξάρτητος μὲν ἀπὸ τοῦ Ὀρχομενοῦ, ἀλλ' ὡς αὕτη ἡ πόλις ἀναφυεῖσα ἐκ σπορᾶς μεταφυτευθείσης ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ὁ πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου πάντως ἐξήσκει ἐπὶ τοὺς ναυτιλλομένους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἰδιάζουσαν δύναμιν ἐπαγωγόν. Πόρος βαθὺς καὶ γαληνιαῖος ἦγεν ἐνταῦθα ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν οἱονεὶ διὰ μέσου τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ ἀπὸ μὲν δεξιῶν ἔβλεπεν ὁ πλέων τὴν εἰς μῆκος ἐκτεινομένην ὀρεινὴν Εὔβοιαν κατάσπαρτον ὑπὸ δασῶν ἀνεξαντλήτων διὰ τὴν ναυπηγίαν καὶ ἀφθονοῦσαν μετάλλων χαλκοῦ καὶ ὀρυχείων σιδήρου, ὧν ἡ μεταλλεία διὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ἤρχισεν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον καὶ διεδόθη ἐντεῦθεν ἀνὰ τὰς νοτίους χώρας μετὰ καὶ πάσης συναφοῦς πρὸς αὐτὴν τεχνουργίας. Ἐν-

[1] *Πινδάρου* Ὀλυμπ. XIV, 5.

ταῦθα δ' ἔκειτο ἐν τῷ στενοτάτῳ τοῦ πόρου ἡ Χαλκὶς μετὰ τῆς πηγῆς Ἀρεθούσης[1], ἕδρα τοῦ Ἀπόλλωνος Δελφινίου, εἷς τῶν ἀρχαιοτάτων τόπων κατευθύνσεως καὶ συναθροίσεως Φοινίκων καὶ Ἑλλήνων θαλασσοπόρων.

Ἐξ ἀριστερῶν δ' ἁπλοῦται ἡ ἀκτὴ τῆς Βοιωτίας, παρέχουσα ἐξαιρέτους κόλπους πρὸς ἀγκυροβολίαν, οἷοι οἱ τῆς Ὑρίας καὶ τῆς Αὐλίδος. Ἦτο δὲ ἡ χώρα ἐπικαιροτάτη πρὸς ἁλιείαν καὶ πορφυρευτικὴν καὶ σπογγαλιείαν, ὁ δὲ περὶ τοῦ Γλαύκου μῦθος ὁ ἐπιχωριάζων κατὰ τὸν Εὔριπον μαρτυρεῖ τὴν ζωηρὰν ὁρᾶσιν φιλοκερδοῦς λαοῦ ἁλιέων, ἔκπαλαι διαβιοῦντος ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Ἀνθηδόνος[2]. Ἀλλ' ὅμως δὲν ὑπῆρχεν ἀνὰ τὰς παραλίας ἐκείνας χῶρος ἐπιτήδειος πρὸς πολυπληθεῖς οἰκήσεις διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀγρῶν τε γεωργησίμων καὶ νομῶν.

Ἀμφότερα δὲ ταῦτα ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν οἱ ἔποικοι ἐν τῇ μεσογαίᾳ, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων ὡρῶν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, ἀφορῶντες μετὰ τὴν διάβασιν τῶν αὐχμηρῶν παραθαλασσίων ὀρέων πρὸς τὴν κοιλάδα τῆς Ὑλικῆς λίμνης[3], ἥτις συνδέεται μὲν δι' ὑπογείων σηράγγων πρὸς τὴν Κωπαΐδα, δὲν εἶνε δ' ἑλώδης ὡς αὕτη, ἀλλὰ περιέχει καθαρὸν ὄρειον ὕδωρ καὶ περιβάλλεται ὑπὸ ὑγιεινῆς ἀτμοσφαίρας καὶ εὐφόρου περιοικίδος. Ἰδίως δὲ πρὸς νότον ἐκτείνεται μέχρι τῶν προποδῶν τοῦ Τευμησσοῦ εὐρὺ πεδίον βαθεῖαν ἔχον τὴν γεωργήσιμον γῆν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄρος καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶνε βραχὺ καὶ πετρῶδες, ἀλλὰ καλύπτεται μὲν ὑπὸ χώματος, ἀνακόπτεται δὲ ὑπὸ κοιλάδων, διαρρεομένων ὑπὸ πηγῶν καὶ ῥυάκων. Ὁ Ἰσμηνὸς καὶ ἡ Δίρκη ῥέουσι πρὸς τὴν θάλασσαν ἐγγὺς ἀλλήλων, διαβρέχοντες ὀλβίαν κηπόσπαρτον χώραν. Ἐνταῦθα δὲ φονεύει ὁ Κάδμος τὸν δράκοντα, τὸν βάσκανον αὐτόχθονα δαίμονα καὶ φρουρὸν τῆς χώρας, καὶ κτίζει ἐπὶ τῶν περιρρύτων ὑψωμάτων τὴν ἀκρόπολιν Καδμείαν.

[1] Stark Mythologische Parallelen, σ. 66.

[2] Περὶ Ἀνθηδόνος ἴδε Müller Orchomenos σ. 23.

[3] Ὑλικὴ λίμνη παρὰ *Στράβωνι* IX, σ. 407.

Εἶνε δ' ἡ ἀκρόπολις τῶν βοιωτίων Θηβῶν[1] τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἐν ᾧ ἀνεπτύχθη ὡς τελειότατα ὅλος ὁ πλοῦτος τῶν τὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἀντιπέραν Ἀνατολὴν ὑποδεικνυόντων λόγων. Καὶ δὴ πᾶσαι αἱ ἀνατολικαὶ ἐφευρέσεις συγκορυφοῦνται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κάδμου. Ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάσθη καδμεία ἡ πρὸς κάθαρσιν τῶν χαλκούχων μετάλλων χρήσιμος γῆ[2]. Ἐφεύρεσις δ' αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ἡ χρῆσις τοῦ μετάλλου τούτου πρὸς χάλκευσιν ὅπλων. Ἄλλως δὲ αὐτὸ αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἦτο σχεδὸν ταὐτόσημον πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁπλισμοῦ[3], τοὺς δὲ διαδόχους αὐτοῦ, τοὺς Καδμείωνας, ἐφαντάζοντο οἱ μεταγενέστεροι ὡς βασιλικὸν γένος πάγχαλκον καὶ διὰ πορφύρας καὶ χρυσοῦ κεκοσμημένον. Πλὴν δ' αὐτοῦ καὶ οἱ βοιωτικοὶ Τελχῖνες, οἱ ἐξ Ἀνατολῆς μαγγανευτικοὶ θελγῖνες, ὑποδεικνύουσι τὴν διὰ Χαλκίδος εἰς τὰς Θήβας μεταδοθεῖσαν χαλκουργίαν[4]. Πρὸς τούτοις δ' ὁ Κάδμος εἶνε ὁ ἐφευρετὴς τῆς γραφῆς, ὡς ὁ Παλαμήδης ἐν Ἄργει· πρὸς δὲ τὸν Ἀργεῖον Δαναὸν ἀντιστοιχεῖ ὡς εἰσηγητὴς τῆς τεχνητῆς ὑδρεύσεως καὶ πρὸς τοὺς Λυκίους ἥρωας ὡς τειχοδόμος καὶ κτίστης ἀκροπόλεων, ἐπειδὴ ἡ χθαμαλὴ καὶ μόνον χάριν τῆς εὐφόρου αὐτῆς θέσεως προκριθεῖσα ἀκρόπολις τῶν Θηβῶν εἶχεν εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἀνάγκην χειροποιήτου ὀχυρώσεως. Τέλος δὲ μετὰ τοῦ Κάδμου λέγονται ἐλθόντες εἰς τὴν χώραν καὶ οἱ Γεφυραῖοι οἱ κατασκευασταὶ προχωμάτων καὶ ὑδροφράκτων.

Πᾶσαι δὲ αὗται αἱ παραδόσεις ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐν Βοιωτίᾳ ἐτελέσθη πάντως πολυανθρωποτάτη ἐκ τῆς ξένης ἐποίκησις, καὶ δὴ κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ ἐκ διαφόρων χωρῶν. Εὐλόγως δὲ δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν τὴν κατ' ἀρχαιοτάτους ἤδη χρόνους

[1] Τὸ ὄνομα εὑρίσκεται ἐν τῷ ἑνικῷ ἀριθμῷ (Θήβη) καὶ ἐν Ἀσίᾳ. Οὕτως ἔχομεν τὴν Ὑποπλακίαν Θήβην (*Ὁμήρου* Ἰλιάδος Ζ 397), ἥτις ἦτο κτίσμα φοινικικόν.

[2] Cadmia = καδμεία. *Πλινίου* Natur. Hist. XXXIV, 100.

[3] Ἴδε *Ἡσύχιον* ἐν λ. Κάδμος. «Κάδμος δόρυ. λόφος. ἀσπὶς, Κρῆτες». Πρβλ. Müller Orchomenos σ. 212.

[4] Ἀθηνᾶ Τελχινία, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν Λινδίαν εἶνε θεὰ ἀσιατική, ἀντίστοιχος πρὸς τὴν Ἀστάρτην.

ἄφιξιν γνησίων Σημιτῶν ἀποίκων ἔκ τε Σιδῶνος καὶ ἐκ Τύρου. Καὶ τὴν μὲν Σιδῶνα ὑποδεικνύει ἡ λατρεία τῆς σεληναίας θεᾶς Εὐρώπης[1], τὴν δὲ Τύρον ἡ λατρεία τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἐτιμᾶτο ὡς Μάκαρ ἤτοι Μελκάρθ, ἐπειδὴ πρὸς τὸ ὄνομα τοῦτο συνδέεται ἡ νῆσος Μακάρων[2], ὡς ἐκαλεῖτο ἡ ὑπὸ ῥυάκων περιρρεομένη ἀκρόπολις τῶν Θηβῶν.

Εἰς δὲ τοὺς Φοίνικας ἐπηκολούθησαν ἄλλαι ἐποικήσεις ἐκ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, καὶ δὴ φαίνεται, ὅτι ἰδίως ἀφετηρία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ Κρήτη[3]. Ἐκεῖθεν λέγεται ἐλθὼν εἰς τὴν Βοιωτίαν ὁ Ῥαδάμανθυς, οὗ ὁ τάφος ἐδεικνύετο ἐν Ἀλιάρτῳ, περιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν εὐωδῶν κλάδων τοῦ στύρακος, οὗ ὁ σπόρος εἶχεν ὁμοίως πατρίδα τὴν Κρήτην. Πρὸς δὲ τὸ γένος τῶν Καδμειώνων, ὅπερ δι' ἀγώνων εἶχε καταλάβει τὴν Καδμείαν, διαμφισβητοῦσι τὴν κυριαρχίαν ἄλλα νέα γένη. Ἡγουμένους δὲ νέου γένους εὑρίσκομεν τοὺς ἀδελφοὺς Ἀμφίονα καὶ Ζῆθον, τοὺς Βοιωτοὺς Διοσκούρους, οἵτινες δηλοῦσι νέαν βαθμῖδα ἀναπτύξεως καὶ νεωτέρους χρόνους. Εἶνε δὲ συγγενεῖς μὲν τῶν Πελοπιδῶν, συνδεδεμένοι δὲ πρὸς τὴν Νιόβην. Διὰ τῶν ἤχων τῆς λυδικῆς λύρας κατορθόνει ὁ Ἀμφίων τὸ πρῶτον νὰ συγκινήσῃ τὰς ἀνθρωπίνας καρδίας, καὶ διὰ τῆς γοητείας αὐτῆς συντελεῖ τὴν ἔντεχνον συναρμογὴν τῶν βράχων πρὸς τειχοποιίαν. Ἀντιπροσωπεύει ἄρα πολιτισμὸν, οὗ κοιτὶς ἦτο ἡ παραλία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας[4].

Διὰ τοῦ Ἀμφίονος καὶ τοῦ Ζήθου εὐρύνεται ἡ πόλις. Περὶ δὲ τὴν Καδμείαν κτίζεται μεγαλείτερος περίβολος τειχῶν, ἐγκλειόντων καὶ σκεπόντων κάτωθεν τῆς ἀκροπόλεως, ἐν ᾗ ἑδράζουσιν οἱ ἡγεμόνες τῆς χώρας, πολίτας φιλεργοὺς καὶ συνδε-

[1] Περὶ τῆς Εὐρώπης ἴδε De Vogüé ἐν τῷ Journal asiatique. 1867, τεῦχος Αὐγούστου, σ. 149.

[2] ***Λυκόφρονος*** Κασσάνδρα στ. 1204.

[3] Περὶ τῶν σχέσεων τῆς Κρήτης καὶ τῶν Θηβῶν ἴδε Welcker Über eine Kretische Colonie in Theben. 1824.

[4] Ἀμφίων ὁ Ἰασίδης (***Ὁμήρου*** Ὀδυσσείας Λ 283) εἰςάγει τὴν λυδοφρυγικὴν ἁρμονίαν (Stark Niobe σ. 375).

όντων δι' ἑπτὰ πυλῶν τὰς πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις στρωθείσας λεωφόρους πρὸς τὸ κέντρον τῆς χώρας.

Ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν ἑπτὰ πυλῶν ὡς καὶ τῶν ἑπτὰ χορδῶν τῆς λύρας τοῦ Ἀμφίονος εἶνε ἀριθμὸς ἱερὸς, ἀντιστοιχῶν πρὸς τοὺς ἑπτὰ εἰς τοὺς Βαβυλωνίους γνωστοὺς πλανήτας, οὓς ὁ λαὸς ἐκεῖνος ἐλάτρευε μετὰ καὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ὡς τὰς τὸν ἀνθρώπινον βίον ἰθυνούσας οὐρανίας δυνάμεις. Ἡ δὲ ἀστρολατρεία αὕτη τῶν Βαβυλωνίων μετηνέχθη ὑπὸ τῶν Φοινίκων εἰς τὴν Ἑλλάδα[1], καὶ ἐκδηλοῦται σαφέστατα μάλιστα ἐν Θήβαις. Ἀλλὰ μετεδόθη ὅμως παρὰ τῶν Φοινίκων καὶ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς ναυτικοὺς λαοὺς, ὡς δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν ἄριστα ἐν Θήβαις, ἐπειδὴ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ κάτω πόλις, ἥτις διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑπτὰ πυλῶν ἀναγνωρίζεται ὡς ἱερὰ εἰς τοὺς θεοὺς τῶν πλανητῶν, βεβαιότατα θεωρεῖται ἀνερχομένη εἰς χρόνους νεωτέρους, οὓς εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐκλάβωμεν ἀμίκτους φοινικικούς. Ἀλλ' αἱ ἀνατολικαὶ ἐπιδράσεις διετηρήθησαν οὐχ ἧττον ἀμείωτοι, μεταδοθεῖσαι ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης πόλεως τῶν Θηβῶν, ἥτις ἀπετελεῖτο, ὡς δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὑπὸ ἐποικησάντων Σιδωνίων ἐμπόρων, εἰς τοὺς ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ προσελθόντας ἐκ Κρήτης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας μετανάστας.

Μετὰ δὲ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀμφίονος καὶ τοῦ Ζήθου ἀνέρχονται καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Θηβῶν οἱ Καδμείωνες, ἔπονται δ' ὁ Λάβδακος καὶ ὁ Λάϊος. Ἀλλ' ἡγεμόνες βεβαρημένοι ὑπὸ ἄγους φέρουσιν ὄλεθρον ἐπὶ τὴν χώραν, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύεται διὰ τῆς συμβολικῆς παραστάσεως τῆς Σφιγγὸς, ἥτις ἐπ' ἴσης εἶνε δάνειον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ καταστρέφεται μὲν ἡ Καδμεία πόλις τῶν Θηβῶν, καταπονηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀνοσιουργιῶν καὶ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ τὰ κράτιστα αὐτῆς γένη μετα-

[1] Ὅτι ἡ παρὰ Χαλδαίοις λατρεία τῶν πλανητῶν ἐπέδρασεν εἰς τὴν τείχισιν τῶν Θηβῶν ἀποδεικνύει ὁ J. Brandis (Die Bedeutung der sieben Thore Thebens ἐν τῷ Hermes Τόμ. II, σ. 259 κ. ἑ.). Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ἀντιστρατεύεται ὁ Wilamowitz von Möllendorf ἐν τῷ Hermes Τόμ. XXI, σ. 106.

φέρουσι διὰ τῆς διασκεδάσεως αὐτῶν τὰ σπέρματα ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ πρὸς τὰς νοτίους χώρας, ὡς θὰ καταδείξῃ ἡ μεταγενεστέρα ἱστορία.

Οἱ θηβαϊκοὶ λόγοι συμπεριέλαβον ἐν βραχεῖ διὰ χαρακτήρων εὐγράμμων τὴν ὑπόθεσιν ἱστορικῆς ἀναπτύξεως διαρκεσάσης ἐπὶ αἰῶνας ὅλους. Παρέχουσι δὲ τὴν πλουσιωτάτην τῶν εἰκόνων ἐκ τῶν χρόνων τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῶν πελασγικῶν καταστάσεων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, τὴν γραφικωτάτην τῶν παραστάσεων φοινικικῆς ἐποικήσεως καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς. Μετὰ μεταβολῶν, οἷα ἡ ἐμφαινομένη διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κάδμου, παύει ἡ ἀγνότης καὶ ἠρεμία βίου πατριαρχικοῦ, εἰσάγονται δ' εἰς τὴν χώραν τἀγαθὰ ὑψηλοτέρας βιωτικῆς τάξεως, ἀλλὰ μετ' αὐτῶν καὶ δόλος καὶ βία, ἤθη πονηρὰ καὶ ἀνοσιουργίαι ἀμήχανοι, πόλεμος καὶ ταλαιπωρία. Ὡς φρικτὴ δ' ἀκολουθία τούτων τῶν δεινῶν συνωστίζονται ὀργὴ τῶν θεῶν καὶ ἀμπλακήματα τῶν ἀνθρώπων, ἄγος καὶ ἀρά. Τοιαῦτα δ' εἶνε τὰ πολυθρύλητα πάθη τῶν ἐκγόνων τοῦ Κάδμου.

Αἱ Θῆβαι εἶνε ἡ πόλις ἐν ᾗ ὁ ἐπείσακτος πολιτισμὸς τῶν τε Φοινίκων καὶ τῶν ἐξ Ἀσίας Ἑλλήνων ἔβαλε τὰς ἰσχυροτάτας ῥίζας καὶ διεκρίθη ὅσον οἷόν τ' ἐναργῶς ἀπὸ τῆς τῶν ἰθαγενῶν. Διὰ ταῦτα δὲ φέρει ὁ Κάδμος πλειότερον τῶν ἄλλων ὁμοίων ἡρώων χαρακτῆρα ξενικὸν, καὶ τὸ γένος αὐτοῦ καταδιώκεται ὑπὸ τῶν ὁμόρων διὰ φθόνου καὶ ἔχθρας. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ δὲν συμπεριελήφθη εἰς τὴν γενεαλογίαν τῶν ἐπιχωρίων βασιλικῶν οἴκων, οὐδὲ συγκατετάχθη εἰς τοὺς λοιποὺς ἥρωας τῆς ἱστορίας τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος.

Ὡς δῆλα δὴ λέγοντες Αἰολεῖς ἐδήλουν τὰ ἰθαγενῆ πελασγικὰ φῦλα τὰ δι' ἐποικήσεως ναυτικῶν φύλων καὶ ἀναμίξεως μετ' αὐτῶν ἐξιχθέντα εἰς ἀνώτερον βαθμὸν πολιτισμοῦ ἐν τῇ γεωργίᾳ, τῇ ναυτιλίᾳ καὶ τῷ πολιτειακῷ βίῳ, οὕτως ἐσήμαινον διὰ

τοῦ περιληπτικοῦ ὀνόματος τῶν υἱῶν τοῦ Αἰόλου ἢ Αἰολιδῶν ἐκείνους τοὺς ἥρωας, οἵτινες ἐξελαμβάνοντο ὡς οἱ εἰσηγηταὶ τῆς παιδεύσεως ἐκείνης, τόν τε Ἰάσονα καὶ τὸν γενάρχην τῶν Μινυῶν Ἀθάμαντα, τὸ μαντικὸν γένος τῶν Ἀμυθαονιδῶν, τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σαλμωνέως, πρὸς δὲ τούτους τοὺς Μεσσηνίους Νηλείδας καὶ τὸν Κορίνθιον Σίσυφον. Εἰς αὐτοὺς δ' ἀνήκει ὡς εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐμφανὴς καὶ δημώδης ὁ ἀρχαῖος νησιώτης βασιλεύς, οὗ τὸ ἐν Ἰθάκῃ ἐν ὡραίᾳ θέσει κείμενον ἀνάκτορον ὑψοῦτο πάντως ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ἑνοῦντος τὰ δύο τῆς νήσου μέρη, Ὀδυσσεὺς ὁ Λαερτιάδης. Ὁ υἱὸς τοῦ Λαέρτου συνήνωσεν ἀπὸ τῆς Ἰθάκης ὡς ἀπὸ κέντρου εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ βασίλειον τὸ Δουλίχιον, τὴν Σάμην, τὴν Ζάκυνθον ὡς καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου, τοῦθ' ὅπερ εἶνε τρανὸν μαρτύριον χρόνων, ἐν οἷς ἡ ἵδρυσις ἡγεμονίας ἐπήγαζεν ἐκ τῆς θαλασσοκρατίας. Πρὸς τούτοις δ' εὑρίσκομεν Αἰολεῖς ἔν τε Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Ἤλιδος, τῆς Μεσσηνίας, τῆς Λοκρίδος καὶ Αἰτωλίας· εὑρίσκομεν δ' αὐτοὺς τὸ πλεῖστον ὡς θεράποντας τοῦ Ποσειδῶνος καὶ συνανακεκραμένους μετὰ Λελέγων ἢ Ἰώνων[1].

Πάντες δ' οὗτοι οἱ Αἰολεῖς καὶ Αἰολίδαι οὐδεμίαν ἔχουσιν ἄλλην πρὸς ἀλλήλους συγγένειαν καὶ φυλετικὴν ὁμοιότητα πλὴν ἢ ὅτι παριστάνουσι διὰ ποικίλων εἰκόνων τὴν μετάβασιν ἐκ τῶν πελασγικῶν χρόνων εἰς τοὺς ἑλληνικούς, τὰς κτίσεις εὐρωπαϊκῶν παραλίων πόλεων καὶ τὴν αὔξησιν δυνάμεως καὶ ἐμπειρίας τὴν ἀπορρέουσαν ἐκ τῆς συναναμίξεως μετὰ φύλων ἐκ τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος.

Τοιοῦτο δὲ μεταβατικὸν φῦλον εἶνε καὶ οἱ Ἀχαιοί, οἵτινες τοῦτο ἔχουσι τὸ διάφορον, ὅτι παρίστανται πρὸ ἡμῶν ἔχοντες μορφὴν ἱστορικωτέραν καὶ ἐναργέστερον διαγεγραμμένην. Θεωροῦνται δ' ὡς κλάδος τῶν Αἰολέων, μεθ' ὧν συνανεμίχθησαν ἀργότερον καὶ πάλιν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μᾶζαν. Εἶνε δὲ

[1] Αἰολεῖς καὶ Αἰολίδαι. Deimling Die Leleger σ. 132, 148, 158. Οἱ Αἰολεῖς = μιγάδες Gerhard Poseidon σ. 192.

κατὰ ταῦτα οἱ Ἀχαιοὶ οὐχὶ εἷς τῶν πρωτογόνων λαῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἴδιος αὐτοῦ κλάδος. Διὸ οὐδεὶς γίνεται λόγος οὔτε περὶ ἀχαϊκῆς γλώσσης οὔτε περὶ τέχνης τῶν Ἀχαιῶν[1].

Ἔχουσι δ' οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τῶν Αἰολέων τοῦτο τὸ κοινὸν, ὅτι ἔνθα εὑρίσκομεν αὐτοὺς συνυπάρχει ἀπαραγνώριστος ἐπίδρασις ἀπὸ θαλάσσης. Εἶνε δ' οἱ Ἀχαιοὶ αὐτοὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ναυτικῶν φύλων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, οἰκοῦντες μόνον ἀνὰ τὰς ἀκτὰς καὶ δὴ ἐπεκτεινόμενοι κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἀντικειμένας παραλίας, καὶ θεωροῦνται συγγενέστατοι τῶν Ἰώνων, συναναφερόμενοι μετ' αὐτῶν. Διὰ ταῦτα Ἴων καὶ Ἀχαιὸς συνδέονται πρὸς ἀλλήλους ὡς ἀδελφοὶ καὶ υἱοὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐξ Ἰωνίας δ' ἔλεγον οἱ Ἀχαιοὶ καταγόμενον τὸν μέγιστον τῶν παρ' ἑαυτοῖς βασιλικῶν οἴκων. Πρὸς δὲ τὴν Λυκίαν καὶ τὴν Τρωάδα συνδέονται οἱ Ἀχαιοὶ διὰ τοῦ φύλου τῶν Τεύκρων, Ἀχαιοὶ δὲ ἥρωες, ὡς ὁ Αἰακὸς, συνεπιλαμβάνονται τῆς κτίσεως τοῦ τείχους τοῦ Ἰλίου. Καὶ ἐν Κύπρῳ δ' ὑπῆρχον πανάρχαιοι Ἀχαιοὶ ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ, πρὸς δὲ τούτοις παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ καὶ παρὰ τὸ Πήλιον, ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἐν Ἀττικῇ. Διὰ βραχέων εἰπεῖν, οἱ Ἀχαιοὶ παρουσιάζονται οὕτω διεσπαρμένοι ἀνὰ τὰς ἀπωτάτας τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὥστε εἶνε ἀδύνατον νὰ θεωρήσωμεν πάντας τοὺς φέροντας τὸ ὄνομα τοῦτο τμήματα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀρχῆθεν ἓν σύνολον ἀποτελοῦντος, λαοῦ[2]. Καθ' ὅλου δὲ οὐδαμοῦ παρουσιάζονται ὡς τι πλῆθος ἰδίου λαοῦ, ὡς πηγὴ καὶ ῥίζα τῶν κατοίκων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν τύπον γενῶν ὑπερόχων, ἐξ ὧν ἐκπηγάζουσι βασιλεῖς καὶ ἥρωες· ἐντεῦθεν δ' ἡ ἔκφρασις υἱες

[1] Περὶ τῶν Ἀχαιῶν ὡς λαοῦ μεσάζοντος μεταξὺ Πελασγῶν καὶ Ἑλλήνων ἴδε Gerhard Volksstamm der Achäer ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie. 1853 σ. 419. Deimling Die Leleger σ. 123, 212.

[2] Ὁ De Rougé (ἐν τῇ Revue archéologique τοῦ 1867 τόμ. Β' σ. 44 καὶ 96) καὶ ὁ Ebers (Aegypten und die Bücher Moses' Τόμ. Α' σ. 154 κ. ἑ.) ἐκλαμβάνουσιν ὡς Ἀχαιοὺς ἐϋκνήμιδας τοὺς κνημιδοφόρους Ἀκαϊβασὰ τῶν αἰγυπτιακῶν μνημείων. Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην ἐπολέμησεν ὁ W. Pleyte ἐν τῇ Zeitschrift für ägyptische Sprachkunde. 1871 σ. 15 κ. ἑ. Ἴδε καὶ Wiedemann Die ältesten Beziehungen zwischen Aegypten und Griechenland.

Ἀχαιῶν πρὸς δήλωσιν καταγωγῆς ἡγεμονικῆς. Ἀλλὰ, καίπερ φέροντες οἱ Ἀχαιοὶ ἐναργῆ τὴν σφραγῖδα τοῦ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μεταδοθέντος πολιτισμοῦ καὶ συμμετέχοντες τῶν μύθων καὶ τῆς παιδεύσεως τῶν ἐξ Ἀσίας Ἑλλήνων, ὅμως προεκάλεσαν ἐν τῇ ἐντεῦθεν Ἑλλάδι ἀνάπτυξιν αὐτοτελεστέραν τῆς ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀνατολικῶν φύλων ἐπιτευχθείσης. Ὑπ' αὐτῶν δὲ ἱδρύθησαν αἱ πρῶται πολιτεῖαι αἱ ἀντιμετρηθεῖσαι ὡς ἰσόπαλοι πρὸς τὴν Ἀνατολήν· καὶ δὴ τὰ κλέα τῶν Ἀχαιῶν εἶνε ἡ πρώτη ἀρχὴ συνεχοῦς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν οἰκήσεων τῶν Ἀχαιῶν ἡ εὔφορος κοιλὰς μεταξὺ Οἴτης καὶ Ὄθρυος διατηρεῖ τὰ σπουδαιότατα ἴχνη τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Λέγομεν τὴν Φθιῶτιν, δι' ἧς ῥέων ὁ Σπερχειὸς ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν, ἀνοίγων εἰς τὸν θαλασσοπόρον τὴν ὑπ' αὐτοῦ διαρρεομένην πλουσίαν κοιλάδα. Ἐνταῦθα εὑρίσκομεν ὀχυρὰς ἀκροπόλεις τῶν Ἀχαιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ Λάρισα ἡ ἐπονομαζομένη Κρεμαστὴ ἅτε κρεμαμένη ἐπὶ τῶν βράχων δίκην φωλεᾶς. Ἐνταῦθα ὡς τὸ πλεῖστον ἐπιχωριάζουσιν οἱ κεχαρισμένοι εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς λόγοι, τὰ ἄσματα περὶ τοῦ Πηλέως τοῦ παρὰ τὰς δασώδεις πηγὰς τοῦ Σπερχειοῦ τάξαντος ἑκατόμβας κριῶν εἰς τοὺς φιλίως μετ' αὐτοῦ ἀναστρεφομένους θεοὺς καὶ περὶ τοῦ Πηλείδου Ἀχιλλέως τοῦ ἔχοντος μητέρα τὴν ἀργυρόπεζαν θεὰν τῆς θαλάσσης Θέτιν, ὅστις ἡλικιωθεὶς ἐπὶ τῶν ὀρέων κατέρχεται εἰς τὴν κοιλάδα, εἰς νεαρὸν ἤδη ἥρωα ηὐξημένος, ὅπως ἀποθάνῃ μετὰ βραχεῖαν ἄνθησιν. Ὁ μεγαλόφρων, ἐράσμιος οὗτος ἥρως ὁ μὴ ὀκνῶν νὰ προτιμήσῃ βραχεῖαν καὶ πλήρη ζωῆς δρᾶσιν βιοτῆς ἀπολαυστικῆς ἀλλ' ἀδόξου, εἶνε μνημεῖον ἀίδιον τοῦ ῥιψοκινδύνου ἡρωικοῦ πνεύματος, τῆς ἰδεώδους φιλοτιμίας καὶ τῆς ποιητικῆς ἐξάρσεως τῶν Ἀχαιῶν.

Δεύτερος δὲ λόγος τοῦ αὐτοῦ φύλου εἶνε ὁ περὶ τοῦ Πέλοπος[1], ὅστις ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιαζόντως περίεργον, ὅτι συνδέεται πρὸς τὴν Ἰωνίαν καὶ τὴν Λυδίαν ἐναργέστερον καὶ ῥητότερον

[1] Περὶ τοῦ Τανταλίδου Πέλοπος ἴδε Stark Niobe σ. 435 κ. ἑ.

παντὸς ἄλλου λόγου τῶν εἰς ἥρωας ἀναφερομένων. Γινώσκομεν ἤδη τὸν βασιλικὸν οἶκον τοῦ Ταντάλου παρὰ τὸν Σίπυλον[1] τὸν στενότατα συμμετέχοντα τῆς λατρείας τῆς φρυγίας μητρὸς τῶν θεῶν. Τοῦ δὲ ἡγεμονικοῦ τούτου οἴκου μέλη, διαπεραιούμενα ἀπὸ τῶν λιμένων τῆς Ἰωνίας, ἔρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνοδευόμενα ὑπὸ τολμηρῶν συμπλωτήρων καὶ φέροντα ὅπλα καὶ κόσμον καὶ λαμπρότατα σκεύη. Οἱ ἐπήλυδες οὗτοι προσφύονται εἰς τοὺς ἄνευ πολιτικῆς κοινωνίας διαβιοῦντας ἰθαγενεῖς, ἀθροίζουσιν αὐτοὺς περὶ ἑαυτοὺς καὶ ἱδρύουσι κληρονομικὰς βασιλείας ἐν τῇ νεωστὶ ἀνακαλυφθείσῃ χώρᾳ, ἧς οἱ κάτοικοι οὕτως ἑνοῦνται καὶ ἐξικνοῦνται εἰς ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν.

Τοιαύτας ἐφαντάζοντο ἄνδρες οἷοι ὁ Θουκυδίδης τὰς μεταβολὰς τὰς προκαλεσάσας τὴν ἐμφάνισιν τῶν Πελοπιδῶν ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Τί δὲ ὑπάρχει τὸ ἐν ταῖς τοιαύταις παραστάσεσιν ἀπίθανον ἢ ἀνυπόστατον; Μὴ πάντα τὰ περὶ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμόνων ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Πέλοπος θρυληθέντα δὲν ἐμφαίνουσιν ὁμοφώνως τὰς πρὸς τὴν Λυδίαν σχέσεις; Καὶ τοὺς μὲν κατὰ τὸν λυδικὸν τρόπον ἐπισεσωρευμένους ἐκ χώματος τύμβους ἐπανευρίσκομεν πάλιν παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς, τὴν δὲ λατρείαν τῆς φρυγίας μητρὸς τῶν θεῶν μετέδωκαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Πελοπόννησον οἱ Ταντα̈λίδαι[2], οὓς ἠκολούθησαν μέχρι καὶ τῆς Σπάρτης λυδικαὶ αὐλῳδίαι. Ὁ Πέλοψ ἔκειτο τεθαμμένος ἐν Πίσῃ παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς λυδίας Ἀρτέμιδος[3], ἡ αὐτὴ δ' Ἄρτεμις συνδέεται ὡς Ἰφιγένεια πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα, ὅστις παρουσιάζεται ἀπανταχοῦ ὡς ἱερεὺς τῆς θεᾶς. Ἡ δὲ ἰσχὺς τοῦ οἴκου ἐστηρίζετο εἰς τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς πλησιεστάτη πρὸς τοὺς Ἕλληνας πηγὴ χρυσοῦ ἦσαν ὁ χρυσορρόας Ἀκτωλὸς καὶ τὰ ἔγκατα τοῦ Τμώλου. Τούτους δὲ τοὺς θησαυροὺς

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 109 κ. ἑ.

[2] ***Παυσανίου*** III, 22, 4.—«Ἀφροδίτης ἄγαλμα ἐν Τήμνῳ πεποιημένον (ὑπὸ τοῦ Πέλοπος) ἐκ μυρσίνης τεθηλυίας» (***Παυσανίου*** V, 13, 7).

[3] Περὶ Πελοπιδῶν καὶ τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος ἴδε Archäologische Zeitung 1853 σ. 156. Deimling Die Leleger σ. 169.

φέροντες οἱ Πελοπίδαι ἀντετάχθησαν πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς τοὺς καλλιεργοῦντας τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου. Ἐξ ἐκείνου δὲ τοῦ χρόνου χρυσὸς καὶ βασιλικὴ δύναμις εἶνε ἔννοιαι ἀχώριστοι ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι θνητοί, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν Σκυθῶν, καίονται ὑπὸ τοῦ χρυσοῦ, ἀλλ' οἱ ἐκ βασιλικοῦ γένους προσλαμβάνουσιν ἐξ αὐτοῦ ἰσχὺν καὶ ῥώμην[1]· ὁ δὲ χρυσὸς εἶνε τὸ σύμβολον καὶ ἡ σφραγὶς δυνάμεως ὑπερόχου.

Ἀναγνωρίσαντες δ' ὡς γεγονὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἕρμου παναρχαίου βασιλείου, οὐδένα ἔχομεν λόγον ναμφιβάλλωμεν, ὅτι ἡ καταστροφὴ τῆς δυνάμεως ἐκείνης προεκάλεσε μεταναστάσεις, δι' ὧν μετεδόθησαν εἰς τὴν ἀντιπέραν ἤπειρον τὰ σπέρματα ποικίλων λατρειῶν καὶ τεχνουργιῶν.

Ποῦ λοιπὸν συνετελέσθη ἡ συνένωσις τοῦ ἔξωθεν ἐλθόντος βασιλικοῦ γένους μετὰ τῶν Ἀχαιῶν; Περὶ τούτου οὐδὲν μαρτυρεῖ ὁ μῦθος. Καὶ ἐν μὲν Πελοποννήσῳ εὑρίσκομεν τοὺς τ' ἐπήλυδας καὶ τοὺς ἰθαγενεῖς συναναμεμιγμένους ἐντελέστατα πρὸς ἀλλήλους, παρὰ δὲ τὰς ἀκτὰς τῆς χερσονήσου οὐδεὶς σώζεται ἀρχαῖος περὶ ἀποβιβάσεως ξένων λόγος. Διὰ ταῦτα δ' εἶνε πιθανὸν, ὅτι ἡ μεγάλων ἀγαθῶν πρόξενος συνένωσις ἐκείνη συνέβη ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ ὅτι δι' αὐτῆς μέρος τοῦ λαοῦ παρωρμήθη εἰς τὴν ὑπὸ νέους ἡγεμόνας ἐγκατάλειψιν τῆς ὑπὸ πληθώρας οἰκητόρων πασχούσης Φθίας καὶ μετανάστασιν πρὸς νότον, ἔνθα ἱδρύθησαν πόλεις καὶ πολιτεῖαι, ὧν ἡ δόξα μετ' οὐ πολὺν χρόνον ὑπερέβαλε κατὰ πολὺ τὴν τῶν Θεσσαλῶν Ἀχαιῶν[2].

Οἱανδήποτε δὲ ὁδὸν καὶ ἂν ἐτράπησαν Πελοπίδαι καὶ Ἀχαιοὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν Πελοπόννησον μεταβάσει αὐτῶν, αἱ χῶραι καὶ

[1] ***Ἡροδότου*** IV, 5.

[2] ***Στράβωνος*** III, σ. 365· «Ἀχαιοὶ οἱ Φθιῶται συγκατελθόντες Πέλοπι εἰς τὴν Πελοπόννησον». ***Στράβωνος*** VIII, σ. 383· «Ἀχαιοὶ Φθιῶται τὸ γένος ὤκησαν ἐν Λακεδαίμονι». ***Στράβωνος*** IX, σ. 429· ἔχουσι δὲ τὰ μὲν πρὸς Θερμοπύλας οἱ Φθιῶται Ἀχαιοί».

οἱ λαοὶ οὓς εὗρον ἐν τῇ χερσονήσῳ οὐδαμῶς ἦσαν ἀπολίτευτοι. Καὶ δὴ τὸ Ἄργος ἐφαντάζοντο οἱ Ἕλληνες ὡς τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν χωρῶν, εἰς ὧν τὰς ἀκτὰς ἦλθον εἰς ἐπιμιξίαν πρὸς ἄλληλα τὰ φῦλα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Εἴδομεν δ' ἀνωτέρω[1] ὁποίων ἐπιδράσεων συνέπεια ὑπῆρξεν ἡ εἰς Δαναοὺς μετάστασις τῶν αὐτοχθόνων Πελασγῶν, ἐπειδὴ τοιαύτη μετονομασία τῶν λαῶν δηλοῖ πάντοτε κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἑλληνικῶν λόγων τὰς σπουδαιοτάτας τῶν προϊστορικῶν μεταβολῶν. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἀνύδρῳ πεδίῳ τοῦ Ἄργους ὠρύχθησαν φρέατα, καταβαίνοντα μέχρι τῶν ἐν τῷ βάθει κεκρυμμένων φλεβῶν ὑδάτων ἢ συναθροίζοντα ἐν ταῖς πετρώδεσιν αὐτῶν σήραγξι τὸ ὑέτιον ὕδωρ διὰ τοὺς ἀνόμβρους μῆνας. Παρὰ δὲ τὴν ἀκτὴν ἱδρύθησαν ναυπηγεῖα καὶ νεώρια, καὶ ἡ ἐν τῇ πόλει ἀγορὰ ἀφιερώθη εἰς ἀεὶ εἰς τὸν Λύκιον θεόν. Αὐτὸς δ' ὁ Δαναὸς ἐλέγετο ἐλθὼν τὸ πρῶτον ἐκ τῆς νήσου Ῥόδου, ἥτις ἦτο ὁ ἐπικαιρότατος σταθμὸς μεταξὺ τῶν παραλίων τῆς νοτίου Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Αἰγαίου.

Οὐδεμία δ' ἑλληνικὴ χώρα ἔχει ἐν χώρῳ στενῷ ἀκροπόλεις οὕτω πολλὰς καὶ ὀχυρὰς ἐγγὺς ἀλλήλων κειμένας ὡς ἡ Ἀργολίς. Τοιαῦται δ' εἶνε ἡ ὑψηλὴ Λάρισα τοῦ Ἄργους ἡ ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ἐνδεικνυομένη ὡς τὸ αἱρετώτατον τῆς χώρας κέντρον, ἔπειτα δ' ἐν βαθείᾳ μεταξὺ ὀρέων γωνίᾳ αἱ Μυκῆναι, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ὄρος ἡ Μίδεια, κατὰ τὸ κράσπεδον τῆς παραλίας ἡ Τίρυνς ἐπὶ βράχου μονήρους καὶ τέλος εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ἀπ' αὐτῆς ὥρας ἡ Ναυπλία μετὰ τοῦ λιμένος αὐτῆς. Τὸ πλῆθος δὲ τοῦτο ἀρχαίων ἀκροπόλεων, ὧν τὴν ἀκατάλυτον τειχοδομίαν θαυμάζομεν ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον, παρέχει ἐναργῆ μαρτυρίαν κρατερῶν ἀγώνων διακλονησάντων τὸ Ἄργος ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις, καὶ ἀποδεικνύει ἀναγκαίως, ὅτι ἐν τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ πεδίῳ τοῦ Ἰνάχου ἀνεπτύχθησαν παρ' ἀλλήλας πολλαὶ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 84 κ. ἑ.

ὁμοῦ ἀντίζηλοι βασιλεῖαι, ὧν ἑκάστη ἐστηρίζετο εἰς τὴν ὀχυρότητα τῶν τειχῶν τῆς ἰδίας ἀκροπόλεως. Καί τινες μὲν εἶχον ἐστραμμένην τὴν προσοχὴν πρὸς τὴν διὰ θαλάσσης ἐπικοινωνίαν, ἄλλαι δ' ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς σχέσεις πρὸς τὴν μεσόγαιαν.

Πρὸς ταῦτα δὲ τὰ ὑπὸ τῶν περισωθέντων μνημείων μαρτυρούμενα συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι, ἐν οἷς γίνεται μνεία διανομῆς τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν ἐκγόνων τοῦ Δαναοῦ.

Καὶ δὴ ὁ βασιλεὺς Προῖτος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀκρισίου, διωχθεὶς ἐκ τῆς πατρίου Λυκίας, ἀπάγεται ὑπὸ λυκιακῶν στιφῶν εἰς τὸ Ἄργος, καὶ κτίζει μετὰ Λυκίων Κυκλώπων τὴν παραλίαν πόλιν Τίρυνθα, ἐξ ἧς δεσπόζει τῆς μεσογαίας. Ἡ δὲ θρυλουμένη ὑβριστικὴ ὑπερφροσύνη τῆς Λυκίας αὐτοῦ γυναικὸς καὶ ἡ ἀλαζονεία τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, χλευαζουσῶν τὰς ἀρχαιοτέρας τῆς χώρας λατρείας, ἐνέχουσι στοιχεῖα ἱστορικῆς ἀληθείας, τεκμηριοῦντα διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν συναφείας τὴν ἀρχαίαν προέλευσιν[1].

Καὶ ἡ ἄλλη δὲ γραμμὴ τῶν Δαναιδῶν εἶνε στενῶς συμπεπλεγμένη πρὸς τὴν Λυκίαν. Καὶ ὁ Περσεὺς δῆλα δὴ ὁ ἔγγονος τοῦ Ἀκρισίου ὁ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἐπὶ μακρὸν ποθούμενος, εἶτα δὲ τὸν φόβον κινῶν καὶ εἰς τὸ πέλαγος ἐκριπτόμενος, ὁ ὑπὸ τὸ σχῆμα λέοντος ὑποπτέρου[2] ὡς ἀκαταγώνιστος νικητὴς προηγγελμένος καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπιστροφὴν κτίζων τὰς Μυκήνας ὡς νέαν ἕδραν τοῦ ἀργολικοῦ βασιλείου, ὁ Περσεὺς ἐκεῖνος εἶνε πράγματι ἡλιακὸς ἥρως, ἐκ Λυκίας μὲν ὁρμώμενος, συγγενὴς δὲ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, ἐπεκτείνων τὰς νικηφόρους πορείας αὐτοῦ κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν. Εἶνε μόνον ἄλλος τις τύπος τοῦ Βελλεροφόντου, οὗ τὸ ὄνομα καὶ ἡ λατρεία συνδέει ὁμοίως ἀμφοτέρας τὰς ἀντιπέραν παραλίας. Τέλος

[1] Περὶ τῶν χρόνων τῶν Περσειδῶν ἐν Ἄργει ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 345. Schiller Stämme und Staaten Griechenlands. Argolis. 1861.

[2] Ὁ Περσεὺς ὡς ὑπόπτερος λέων ἐν τῷ τοῦ ***Εὐριπίδου*** προλόγῳ τῆς Δανάης παρὰ Nauck Tragicorum Graecorum fragmenta.

δὲ συμπλέκεται πρὸς τὸν οἶκον τῶν Περσειδῶν καὶ ὁ Ἡρακλῆς ὡς ἡγεμονίδης γεννηθεὶς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τίρυνθος, πολλὰ πάσχων κατὰ τὰ κελεύσματα τοῦ Εὐρυσθέως συνῳδὰ πρὸς τὰ θέσμια αὐστηροῦ δικαίου πρωτοτοκίας.

Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς διασχίσεως ταύτης ἐν τῷ γένει τῶν Δαναιδῶν καὶ τῶν ἀτυχημάτων, εἰς ἃ ἐνέπεσεν ὁ οἶκος τοῦ Προίτου, ἀνέρχονται ἐν Ἄργει εἰς περιωπὴν καὶ κυριαρχίαν γένη ἐκ τῆς ξένης, καὶ δὴ Αἰολίδαι οἰκοῦντες ἐν τῇ εὐλιμένῳ χώρᾳ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου, οἱ Ἀμυθαονίδαι, ἐν οἷς ὁ Μελάμπους καὶ ὁ Βίας[1]. Διὰ τῆς μεταναστάσεως καὶ αὐξήσεως αὐτῶν φαίνεται συντριβομένη ἡ δύναμις τῶν Περσειδῶν, καὶ κραταιοὶ ἀποβαίνουσιν ἐν τῇ χώρᾳ οἱ υἱοὶ καὶ οἱ ἔγγονοι τῶν μεταναστῶν, τῶν μὲν ἀπογόνων τοῦ Βίαντος ὁ Ἄδραστος ἐν Σικυῶνι καὶ ὁ Ἱππομέδων, τῶν δὲ Μελαμποδιδῶν ὁ Ἀμφιάραος ὁ ἱερατικὸς ἥρως. Καὶ δὴ, ὑπὸ τῆς ἐν Θήβαις ἀνωμαλίας παρορμώμενοι, συνάπτουσι συμμαχίαν πρὸς ἐξολόθρευσιν τῆς μισητῆς πόλεως τῶν Καδμειώνων. Καὶ ἐπὶ δύο μὲν ὅλας γενεὰς διαρκοῦσιν ἀγῶνες αἱματηροί· ἀλλ' ὅ τι δὲν κατώρθωσαν οἱ ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις ἐπιτυγχάνουσιν οἱ υἱοὶ διὰ τοῦ μικροτέρου ὄγκου τῆς δυνάμεως αὐτῶν, νικῶντες τοὺς Θηβαίους παρὰ τὴν πόλιν Γλίσαντα καὶ καταστρέφοντες αὐτήν[2].

Ἀλλ' ἕνεκα τῆς διασπάσεως τῆς κυριαρχίας ἐν Ἀργολίδι, ἕνεκα τῆς διὰ τῶν αἱματηρῶν πρὸς τοὺς ὁμόρους ἀγώνων ἐπελθούσης ἐξασθενήσεως τῶν ἐπιχωρίων πολεμικῶν γενῶν κατώρθωσε νὰ δυναστεύσῃ νέον βασιλικὸν γένος, ἀνυψῶσαν τὴν ὑπὸ ἓν σκῆπτρον ἑνωθεῖσαν χώραν εἰς νέαν ὅλως ἀκμήν. Τὸ γένος δὲ τοῦτο ἀπετέλουν οἱ Ταντα λίδαι, οἵτινες ὑψώθησαν στηριχθέντες εἰς τὸν λαὸν τῶν Ἀχαιῶν[3].

[1] Περὶ Ἀμυθαονιδῶν ἴδε **Στράβωνος** XIII, σ 373. **Παυσανίου** II 18 4. **Ἀπολλοδώρου** II. 2, 4. Schiller ἔνθ' ἀν. σ. 5.

[2] Περὶ τῆς παρὰ τὸν Γλίσαντα μάχης ἴδε Welcker Der epische Cyklus Τόμ. Β' σ. 396.

[3] Οἱ ἄριστα εἰδότες τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τῆς Πελοποννήσου ἔλεγον· «Πέλοπα

Καὶ οἱ μὲν λόγοι ἐζήτουν διὰ τρόπων διαφόρων νὰ συμπαραζεύξωσι τοὺς Ἀχαιοὺς βασιλεῖς εἰς τὴν γενεαλογίαν τῶν Περσειδῶν, καὶ δὴ διὰ κηδεστιῶν, διὰ κηδεμονίας καὶ μεταβιβάσεως τῆς ἐπιτροπείας τῆς βασιλείας ἕνεκα τοῦ γνωστοῦ ἔθους τῶν μύθων, ἐν οἷς ἐπιζητεῖται ἡ ἀπάλειψις τῆς ἀναμνήσεως βιαίων ἀνατροπῶν καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῶν διαφόρων μεταβολῶν διὰ τῆς ἐπινοήσεως εἰρηνικῆς διαδοχῆς νομίμων κυριάρχων. Ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς εἶνε, ὅτι ἡ ἀρχαία πρὸς τὴν Λυκίαν συγγενὴς δυναστεία ἀνετράπη ὑπὸ τοῦ γένους ἐκείνου τοῦ ὁρμωμένου ἐκ Λυδίας. Καὶ συμμένει μὲν ἔτι ὁ λαὸς καὶ τὸ ὄνομα τῶν Δαναῶν, ἀλλ' εἰς τὰς ἐγκαταλελειμμένας τῶν Περσειδῶν ἀκροπόλεις εἰσελαύνουσιν οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀχαιῶν, καὶ δὴ, ὡς λέγεται, τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν Μίδειαν, ἔπειτα δ' εἰς Μυκήνας. Ἄρα κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν στενῶν τῶν ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ ἀγόντων εἰς τὰ ἐσώτερα τῆς Ἀργολίδος ἐμπεδοῦνται οἱ νέοι κυρίαρχοι, καὶ ἐπεκτείνουσι τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν, προχωροῦντες ἀπὸ τῆς μεσογαίας πρὸς τὴν παραλίαν.

Ὀνομάζουσι δ' οἱ ποιητικοὶ λόγοι, οἵτινες δὲν ἀρέσκονται εἰς μακρὰς σειρὰς ὀνομάτων, τρεῖς βασιλεῖς ἡγεμονεύσαντας ἐνταῦθα καὶ κληροδοτήσαντας εἰς ἀλλήλους τὸ σκῆπτρον τοῦ Πέλοπος, τὸν Ἀτρέα[1], τὸν Θυέστην καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα. Καὶ κυρία μὲν ἕδρα τῆς ἰσχύος αὐτῶν εἶνε αἱ Μυκῆναι[2], ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτῶν δὲν μένει περιωρισμένη εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἰνάχου, ὁ δὲ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀτρέως Μενέλαος συνδέει τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα πρὸς τὰς πατρῴας κτήσεις τῶν Πελοπιδῶν, ἐκδιώξας ἐκ τῆς Σπάρτης τὸν βασιλεύοντα λελέγιον οἶκον τῶν Τυνδα-

πρῶτον πλήθει χρημάτων, ἃ ἦλθεν ἐκ τῆς Ἀσίας ἔχων ἐς ἀνθρώπους ἀπόρους, δύναμιν περιποιησάμενον τὴν ἐπωνυμίαν τῆς χώρας ἐπηλύτην ὄντα ὅμως σχεῖν». **Θουκυδίδου** I, 9.

[1] Ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Ἀτρέως, γενομένη βουλομένων τῶν Μυκηναίων, ἄρα μὴ ἔχουσα τὸν χαρακτῆρα τυραννίδος, συνεπλήρωσε τὴν εἰς τοὺς Πελοπίδας ἀπὸ τῶν Περσειδῶν μετάστασιν τῆς ἀρχῆς (τῶν Περσειδῶν οἱ Πελοπίδαι μείζους καταστάντες). **Θουκυδίδου** I, 9.

[2] Ὁ Ἀγαμέμνων εἶνε βασιλεὺς τῆς πολυχρύσου Μυκήνης. Πρβλ. Veckenstedt Regia pot. σ. 40.

ριδῶν. Ἐν δὲ τῇ ἀδελφικῇ διοικήσει τῶν δύο Ἀτρειδῶν ἀναπτύσσεται τὸ πρῶτον ἐναργεστέρα ἡ εἰκὼν εὐνόμου βασιλείας, ἥτις μικρὸν κατὰ μικρὸν καταλαμβάνει τὴν σύμπασαν Πελοπόννησον. Κατὰ διπλοῦν δὲ τρόπον τελεῖται ἡ ἐπέκτασις αὕτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀτρέως. Ἡ δῆλα δὴ ἄρχουσιν ἀπολύτως ἐν χώραις κατ' εὐθεῖαν ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτωμέναις, εἰς ἃς ἀνήκουσιν αἱ ἄρισται τῆς χερσονήσου γαῖαι, καὶ δὴ τὰ πεδία τοῦ Ἰνάχου, τοῦ Εὐρώτα καὶ τοῦ Παμίσου, αὐτοῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἄρχοντος ἐν Σπάρτῃ οὐχ ἧττον ἢ ἐν Μυκήναις, ἢ ἔχουσιν ἁπλῶς τὴν ἐπικυριαρχίαν βασιλείων ἀνεξαρτήτων, ἀναγνωριζόντων τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀτρειδῶν καὶ ἀκολουθούντων αὐτοὺς ἐν πολέμῳ. Τοιαύτην παριστάνει ἡ ὁμηρικὴ ποίησις τὴν ἀκμὴν τῆς δυνάμεως, εἰς ἣν ἀνῆλθεν ἡ ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐπικράτησις τῶν ἐκ Φθίας Ἀχαιῶν[1], καὶ διὰ ταῦτα τὸ ὄνομα Ἄργος, ὅπερ ἀρχῆθεν ἐσήμαινε καθ' ὅλου τὰς παραλίας, ἀπέβη εἰδικὴ ὀνομασία πρὸς δήλωσιν τῆς βασιλευούσης τῶν παρὰ τὸν Ἴναχον Ἀχαιῶν. Ἡ λέξις σημαίνει ἔκτοτε τὸ ἀχαϊκὸν Ἄργος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ πελασγικόν, καὶ περιλαμβάνει οὐ μόνον τὸ πεδίον τοῦ Ἰνάχου, ἀλλὰ τὴν ὅλην περιοχὴν τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἤτοι τὴν ὅλην χερσόνησον, ἥτις ὑπὸ τῶν προγόνων τῶν Ἀχαιῶν βασιλέων εἶχεν ὀνομασθῆ εἰς ἀεὶ Πελοπόννησος[2].

Καὶ εἶχε μὲν ἱδρυθῆ ἡ ἐν Πελοποννήσῳ δύναμις τῶν Ἀχαιῶν ἐπὶ τῆς βορείου ἠπείρου, καὶ ἦτο ἐξ ὑπαρχῆς ἠπειρωτική τις. Ἀλλ' ὅμως ἦτο ἀδύνατος ἡ καταδυνάστευσις ἑλληνικῆς χερσονήσου ἄνευ θαλασσοκρατίας. Διὸ καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἡ ἀρχὴ δὲν ἔμεινε περιωρισμένη εἰς τὴν ἤπειρον, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τὰς νήσους, καὶ δὴ οὐ μόνον ἐπὶ τὰς ἐγγὺς τῆς παραλίας κειμένας νησῖδας, τὰ ἄσυλα καὶ ὁρμητήρια τῶν πειρατῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰς μεγαλειτέρας καὶ ἀπωτέρας. Οὕτω δὲ τὸ Ἄργος

[1] Ἡ εἰς Ἴλιον εἰσβολὴ εἶνε μεταγενέστερος λόγος.

[2] Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἄργους ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 557. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 91.

ἀπέβη δύναμις ναυτική, οἵα εἶχεν ἀποβῆ ἡ Τροία, ἡ δὲ κατάκτησις τῶν νήσων ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία δυνάμεως αὐξηθείσης καὶ ἀναπτυχθείσης ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἡ πρώτη ἀρχὴ θαλασσοκρατίας ἀπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν παραλίων ἀφορμηθείσης, ἧς ἡ ἀνάπτυξις ἤγαγεν, ὡς εἰκὸς, εἰς παντοίας πολεμικὰς ἀντεπιθέσεις.

Ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ τῇ Ἀργολίδι ἀρχαιότερα παραθαλάσσια χωρία, ἐν οἷς εἶχε τὸ πρῶτον ἀναπτυχθῇ ἡ ναυτιλία, πρὸ πάντων δ' ἡ Ναυπλία, τὸ ἀρχαιότατον ἐπίνειον παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰνάχου, οὗ ὁ πολιοῦχος ἥρως Παλαμήδης[1] εὐλόγως παριστάνεται ὡς γείτων δυσμενὴς εἰς τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἀχαιῶν. Πλὴν δὲ τῆς Ναυπλίας τοιαῦτα ἐν τῇ Ἀργολικῇ ναύσταθμα ὑπῆρχον αἱ Πρασιαὶ καὶ ἡ Ἑρμιόνη. Καὶ αἱ μὲν Πρασιαὶ ἦσαν ἡ κυριωτάτη τῶν πόλεων τῆς Κυνουρίας, ἥτις δι' εἰσοικισμοῦ θαλασσοπόρων ἐποίκων εἶχεν ἀποβῆ κατὰ μικρὸν ὅλως ἰωνική· ἔκειτο δὲ παρ' αὐτὴν τὴν ἄκραν τοῦ αἰγιαλοῦ τῆς τραχείας χώρας, καὶ ἐπί τινος ἀκρωτηρίου αὐτῆς ἵσταντο τὰ ποδιαῖα χαλκᾶ ἀγάλματα τῶν Κορυβάντων, ἀναμιμνήσκοντα, ὅτι τῆς πόλεως ἥ τε ὅλη ὕπαρξις καὶ αἱ λατρεῖαι ἐξεπήγαζον ἐκ παναρχαίας κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνίας. Ἡ δ' Ἑρμιόνη τέλος ἦτο χερσονησίζουσα πόλις παρὰ τὸ πλούσιον πορφυρευτικῶν κογχυλῶν πέλαγος τὸ ἐπεκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ κόλπου τοῦ Ἄργους μέχρι καὶ τοῦ Σαρωνικοῦ, ἐν ᾧ αἱ πλησιέσταται τῶν πόλεων ἦσαν ἡ Ἐπίδαυρος καὶ ἡ Αἴγινα. Αἱ παράλιαι αὗται πόλεις φυσικὸν ἦτο νὰ συνδεθῶσι πρὸς ἀλλήλας, ὡς ἱερὸν δὲ τῆς ἀμφικτυονίας ταύτης κέντρον ἐξελέχθη ἡ εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἀφιερωμένη Καλαύρεια, ἡ ὑψηλὴ καὶ πετρώδης νῆσος ἡ πρὸ τῆς ἀνατολικῆς ἄκρας τῆς Ἀργολίδος κειμένη παρὰ τὸν εἰσπλουν τοῦ αἰγιναίου κόλπου. Ἡ νῆσος πλησιάζουσα ἐγγύτατα πρὸς τὴν ἀντιπέραν ἤπειρον ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ πόρον, ναύσταθμον ὑπέροχον, ἐξαιρέτως πρόσφορον εἰς ναυστολίαν καὶ ἐπισκόπησιν τῶν θαλασσῶν. Πρὸς δὲ τὸν εὐρὺν κόλπον προβάλλει ὁ ἐρυθρὸς ἐκ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 85.

τραχείτου βράχος, ἐφ' οὗ κεῖται σήμερον ἡ πόλις Πόρος, ἥτις μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἦτο ἡ ἕδρα τοῦ νέου ἑλληνικοῦ ναυστάθμου καὶ σήμερον δὲ συνδέεται διὰ τῆς ἐν τῇ νήσῳ ναυστολίας καὶ τῶν προπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ναυτικοῦ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ὑπερθεν δὲ τῆς νέας πόλεως ἐπὶ τῆς εὐρείας ἐκ τιτανολίθου ῥάχεως τῆς Καλαυρείας σώζονται τὰ ἐδάφη κατασκευῆς τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις ἦτο τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ σπουδαιοτάτων ἱερῶν. Ἐνταῦθα δ' ὑπῆρχεν ἀρχαῖον ἄσυλον διὰ τοὺς ναυτιλλομένους, καὶ τὸ ὄνομα Εἰρήνη, ὅπερ ἔφερεν ἡ Καλαύρεια[1], ἐνδεικνύει, ὅτι ὁ ἐν τῇ νήσῳ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος ἔσχεν ἔξοχον σημασίαν διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν θαλασσοπόρων καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς θαλασσίας ἐπικοινωνίας. Αὐτὴ δ' ἡ ἀνάλογος θέσις τῶν ἐγγὺς τῆς Καλαυρείας ἤδη εἰρημένων πόλεων δεικνύει, ὅτι προέκυψαν ἐξ ἀγκυροβολίων ξένων θαλασσοπόρων.

Ἐπιστεύθη δὲ καὶ ὅτι δύναται ναὶ ποδειχθῇ ὡς ἀρχαιότατον γεγονὸς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἡ ὕπαρξις ἀμφικτυονίας ἑπτὰ πόλεων, ἧς μετεῖχον πλὴν τῆς Αἰγίνης, τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Ἑρμιόνης, τῶν Πρασιῶν καὶ τῆς Ναυπλίας καὶ αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ μινύειος Ὀρχομενὸς, ἀμφικτυονίας ἥτις ἀνέρχεται κατὰ ταῦτα εἰς τοὺς πρὸ τῶν Δωριέων χρόνους καὶ ἀναγκαίως σκοπὸν εἶχε τὴν ἀντίστασιν πρὸς τὴν προχώρησιν τῶν Πελοπιδῶν. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη καλαυρειακὴ ἀμφικτυονία ὑπὸ τὸν γνωστὸν ἡμῖν τύπον ἀνήκει πιθανῶς εἰς χρόνους μεταγενεστέρους[2]. Ἄλλως δ' οἱ ἀρχαϊκοὶ λόγοι οὐδὲν

[1] Ἡ Καλαύρεια καὶ Εἰρήνη. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 579. Πρβλ. τὸ τοῦ ***Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου*** «Σάλαμα δὲ ἡ εἰρήνη».—Movers Phönizier Τόμ. Β' μέρ. β' σ. 239 ἐν σημ. — Böckh Kleine Schriften Τόμ. VII, σ. 24 Β. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 71.

[2] Ἡ ἔρευνα δὲν κατώρθωσε μέχρι τοῦδε νὰ διαφωτίσῃ τοὺς ἱστορικοὺς ὅρους, ὑφ' οὓς ἱδρύθη ἡ ἐν Καλαυρείᾳ ἀμφικτυονία περὶ ἧς ἴδε ***Στράβωνος*** VIII, σ. 374. Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 449. Gerhard Poseidon ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie. 1850 σ. 9. Schiller Argolis σ. 26 καὶ τὰς νεωτάτας μονογραφίας τοῦ Curtius Der Seebund von Kalauria ἐν τῷ Hermes Τόμ. X σ. 358 καὶ von Wilamowitz-Möllendorff Die Amphiktionie von Kalauria ἐν ταῖς Nachrichten von der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen.

μὲν γινώσκουσι περὶ περιορισμοῦ τῆς δυνάμεως τῶν Ἀτρειδῶν ὑπὸ πόλεων παραλίων ἀντιτασσομένων εἰς αὐτὴν, παριστάνουσι δ' ἀπ' ἐναντίας τὸν Ἀγαμέμνονα ὡς θαλασσοκράτορα, ὡς τὸν ἰσχυρότατον τῶν συγχρόνων βασιλέων, ὡς ἀρχιστράτηγον ὑφ' οὗ τὴν ἡγεμονίαν τάσσονται πάντες οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῆς Μαλέας, ὡς τὸν ἡγέτην τῆς πρώτης κατὰ θάλασσαν ἐκστρατείας τῆς ἀπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀκτῶν ἐπιχειρηθείσης ἐναντίον τῆς Ἀσίας πρὸς τιμωρίαν τῶν θρασέως τὸ δίκαιον τῆς φιλοξενίας καθυβρισάντων Τρώων, καὶ τέλος διηγοῦνται τὴν κατὰ τὸ δέκατον ἔτος νικηφόρον αὐτοῦ εἰς τὸ Ἄργος ἐπιστροφήν. Συμπεριέλαβον δ' οἱ λόγοι τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὸν κύκλον τῶν περὶ Τροίας διηγήσεων καὶ τὰ κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐνδόξου βασιλικῆς δυνάμεως, παριστάνοντες τὴν μακρὰν ἀπουσίαν τοῦ βασιλέως προκαλέσασαν τὴν διάσπασιν τῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν, τὴν φθορὰν τοῦ οἴκου καὶ τῆς χώρας καὶ τέλος τὴν διάλυσιν τοῦ βασιλείου τῶν Πελοπιδῶν.

Καὶ εἶνε μὲν ποιητικὸν δικαίωμα τοῦ μύθου ἡ παράστασις τῆς φθορᾶς τῶν ἡρώων ὡς προκαλουμένης ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν δόξης. Ἀλλὰ τἀληθῆ τῆς καταστροφῆς αἴτια κεῖνται ἐκτὸς τοῦ οἴκου τῶν Πελοπιδῶν, ἀφετηρίαν ἔχοντα τὴν μεταβολὴν τῆς ὅλης καταστάσεως τῶν λαῶν, τὰς κινήσεις καὶ μεταναστάσεις τὰς ἀπὸ τῶν θεσσαλικῶν χωρῶν ἀφορμηθείσας. Ἄνευ δὲ τῆς συσχετίσεως πρὸς ταῦτα τὰ συμβάντα οὔτε τὸ τέλος τῶν ἀχαϊκῶν βασιλείων δύναται νὰ κατανοηθῇ, οὔτε ἡ γέννησις τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, ἐν ᾗ διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἡ δόξα τῶν βασιλείων ἐκείνων.

Καίτοι δὲ μέχρι τοῦδε δὲν κατωρθώσαμεν νἀποκαταστήσω-

Phil.-Hist. Classe. 1896, τεῦχ. 2. Πρβλ. περὶ τῶν νεωτάτων ἐν Καλαυρείᾳ ἀνασκαφῶν Wide und Kielberg Ausgrabungen auf Kalauria ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. XX (1895), σ. 267 κ. ἑ.

μεν σύνολον συναπτῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὑφίσταται ὅμως σειρὰ γεγονότων ἄτινα διαμένουσι σταθερὰ καὶ ἀκλόνητα, στηριζόμενα εἴτε εἰς ὁμόφωνον παράδοσιν, ὡς τὰ κατὰ τὴν θαλασσοκρατίαν τοῦ Μίνωος, εἴτε εἰς μνημεῖα ἀνεπίδεκτα ἀμφισβητήσεως. Ἀληθῶς ὅσον ὁλοφάνερος εἶνε ἡ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν διάσωσις τῶν ἀκροπόλεων τοῦ Ἰλίου, τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῆς Τίρυνθος καὶ τῶν Μυκηνῶν, τόσον βεβαία εἶνε καὶ ἡ ὕπαρξις Δαρδάνων, Μινυῶν, Καδμειώνων καὶ Ἀργείων βασιλέων, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Πρίαμος, ὑφ' ὧν τὰ ὀνόματα διετηρήθη ἡ ἀνάμνησις τῶν ἀρχαίων βασιλείων, εἶνε πρόσωπα ἱστορικά.

Ἀνήκουσι δὲ πάντα ταῦτα τὰ βασίλεια εἰς κόσμον ἔχοντα τὸν αὐτὸν περίπου πολιτισμὸν, καὶ προῆλθον πάντα ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἐξ Ἀσίας ἑλληνικῶν φύλων καὶ τοῦ συνδέσμου τῆς εὐρωπαϊκῆς παραλίας πρὸς τὴν Ἀσίαν, ἀνέρχονται δὲ πάντα εἰς τοὺς χρόνους τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ πελασγικοῦ βίου εἰς τὸν ἑλληνικὸν, ἥτις προῆλθεν ἐκ τῆς κινήσεως λαῶν ἠπειρωτικῶν.

Δ΄.

ΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΟΙΚΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΦΥΛΩΝ.

Τὰ μὲν ἀρχαιότατα γεγονότα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀνήκουσιν εἰς κόσμον συνενοῦντα τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου εἰς ἓν μέγα ὅλον. Τὰ δ' ἐντεῦθεν ἀρχόμενα ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν τῷ μέσῳ τῆς βορείου ἑλληνικῆς ἠπείρου, καὶ εἶνε ἀντίδρασις ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω, ἐκ τῆς ὀρεινῆς χώρας πρὸς τὴν παραλίαν, ἐκ τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Φῦλα ἄγνωστα κινοῦνται ἐν ταῖς ἀπομεμακρυσμέναις αὐτῶν ὀρειναῖς οἰκήσεσι, καὶ τὸ ἓν ἐξωθεῖ τὸ ἄλλο πρὸς τὰ πρόσω, οὕτω δὲ λαοὶ πολλοὶ μετανίστανται ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον. Αἱ ἀρχαῖαι πολιτεῖαι ἐξολοθρεύονται, αἱ βασιλεύουσαι αὐτῶν ἐρημοῦνται, νέαι διανομαὶ χωρῶν ἐπέρχονται, καὶ ἐκ μακροχρονίου ἀναβρασμοῦ καὶ ἀγρίας διαταράξεως ἐξέρχεται ἡ Ἑλλὰς τέλος ἔχουσα νέα φῦλα, νέας πολιτείας καὶ νέας πόλεις.

Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν φύλων τῶν κατὰ γῆν μεταναστευσάντων εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν χερσόνησον μέγα μέρος, ἑπόμενον εἰς τὰ ἴχνη τῶν Ἰταλῶν, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς διὰ τῆς Παιονίας καὶ Μακεδονίας, καὶ εἰσήλασεν οὕτω διὰ τῆς Ἰλλυρίας εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς βορείας ἑλληνικῆς ὀρεινῆς χώρας, ἥτις διὰ τὸν σχη-

ματισμὸν τῶν ὀροσειρῶν αὐτῆς καὶ κοιλάδων εἶνε εὐκολώτερον βατὴ ἀπὸ βορρᾶ ἢ ἡ δίκην λεκάνης συγκεκλεισμένη Θεσσαλία. Καὶ τὸ μὲν πλῆθος βαθυρρόων ποταμῶν, ἐγγὺς ἀλλήλων διὰ μακρῶν φαράγγων κατακυλιομένων πρὸς τὸ ἰόνιον πέλαγος, ηὐκόλυνεν ἐνταῦθα τὴν πρὸς νότον προέλασιν, ἡ δὲ δαψίλεια τῶν νομῶν προσείλκυσε τοὺς μετανάστας. Οὕτω δ' ἡ Ἤπειρος ἀπέβη κατοικία πυκνῶς συνεσωρευμένων λαῶν, οἵτινες ἤρχισαν προαγόμενοι ἐν ταῖς μεσταῖς ἀγαθῶν κοιλάσι τῆς χώρας.

Ἠριθμοῦντο δ' ἐν Ἠπείρῳ τρεῖς κύριοι λαοί, ὧν ἀρχαιότατος ἐθεωρεῖτο ὁ τῶν Χαόνων, οἰκούντων ἀπὸ τῆς ἄκρας τῶν Ἀκροκεραυνίων πρὸς νότον μέχρι τῆς ἀπέναντι τῆς Κερκύρας παραλίας. Νοτιώτερον δ' αὐτῶν ᾤκουν οἱ Θεσπρωτοὶ καὶ κατὰ τὰ μεσόγεια πρὸς τὴν Πίνδον οἱ Μολοσσοί. Ἀρχαιότερον δὲ τῆς τριπλῆς ταύτης διαιρέσεως εἶνε τὸ ὄνομα τῶν Γραικῶν, ὅπερ ἦτο γνωστὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς ἡ ἀρχαιοτάτη ὀνομασία τῶν ἰδίων προγόνων· διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ὀνόματος ἐκάλεσαν οἱ Ἰταλοὶ Γραικοὺς (Graeci)[1] τὸ ὅλον γένος τῶν λαῶν, μεθ' οὗ εἶχόν ποτε συγκατοικήσει ἐν ταύταις ταῖς χώραις. Εἶνε κατὰ ταῦτα τὸ πρῶτον καθολικὸν ὄνομα τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῶν φύλων. Καὶ ἐθεωροῦντο μὲν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οἱ ἠπειρωτικοὶ ἐκεῖνοι λαοὶ βάρβαροι, ἅτε σὺν τῷ χρόνῳ ὑστερήσαντες πολλῷ τῶν νοτίων Ἑλλήνων ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ ὑποστάντες πολλὰς ἀνακράσεις μετὰ ξένων λαῶν· ἀλλ' ἐκ καταγωγῆς ἦσαν καὶ τὰ φῦλα ἐκεῖνα ὁμοιογενεῖς κλάδοι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ

[1] Ὁ Niese (Über den Volksstamm der Graeker ἐν τῷ Hermes Τόμ. XII, σ. 409 κ. ἑ.) θεωρεῖ τὸ ὄνομα Γραικοὶ παρειλημμένον ἐκ τῆς Λατινικῆς. Πρβλ. Köhler De antiquissimis nominis Hellenici sedibus ἐν τῇ Satura Philologorum H. Sauppio κτλ. 1879 σ. 79 κ. ἑ. Busolt Griechische Geschichte des Alterthums Τόμ. Β' 1893 σ. 66. Καὶ Γραῖοι μὲν ἢ Γρᾶοι ἦτο ὁ βραχύτερος τύπος, Γραικοὶ δὲ ὁ παράγωγος. Ἐκ συμπτώσεως δὲ διεσώθη μόνον ὁ δεύτερος τύπος. Γραῆς ἀρχαιότατος λαὸς παρὰ τῷ von Wilamowitz-Möllendorff ἐν τῷ Hermes Τόμ. XXI, σ. 114. Περὶ τῆς γνώμης τῶν φρονούντων, ὅτι οἱ Ἰταλοὶ παρέλαβον τὸ ὄνομα Γραικοὶ ἐκ τῶν ἀπὸ Γραίας = Τανάγρας συμμετασχόντων τῆς εἰς τὴν Ἰταλικὴν Κύμην ἀποικίας ἴδε Busolt ἔνθ' ἀν. σ. 44, σημ. 7.

δὴ εἶνε οἱ ἐπιμεληθέντες τῶν ἀρχαιοτάτων ἑλληνικῶν ἱερῶν καὶ ἐμποιήσαντες εἰς αὐτὰ σημασίαν ἐθνικήν.

Μακρὰν τῆς παραλίας, ἐν τῇ συγκεκλεισμένῃ ὀρεινῇ χώρᾳ, ἐν ᾗ κεῖνται πλησίον ἀλλήλων αἱ πηγαὶ τοῦ Θυάμιδος, τοῦ Ἀώου, τοῦ Ἀράχθου καὶ τοῦ Ἀχελῴου, ἁπλοῦται κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὑψηρεφοῦς Τομάρου ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων, πρὸς νότον δ' αὐτῆς ἔκειτο ἐν πολυπίδακι παραπλεύρῳ κοιλάδι ἡ ἀρχαία Δωδώνη. Ἦτο δὲ αὕτη ἐπίλεκτος τόπος λατρείας τοῦ πελασγικοῦ Διός, τοῦ ἀοράτου θεοῦ τοῦ ἀγγέλλοντος τὴν παρουσίαν αὐτοῦ διὰ τοῦ ψιθύρου τῆς μαγικῆς φηγοῦ, οὗ ὁ βωμὸς περιεβάλλετο ὑπὸ εὐρέος κύκλου τριπόδων, τεκμηριούντων ὅτι ὁ θεὸς ἐκεῖνος τὸ πρῶτον συνήνωσε περὶ ἑαυτὸν τὰς ἑστίας τῶν οἴκων καὶ πόλεων εἰς ἓν κοινόν. Ἡ Δωδώνη δὲ αὕτη ἦτο ἡ κυρία ἕδρα τῶν Γραικῶν, ἱερὸν κέντρον τῆς ὅλης χώρας πρὸ τῆς πρὸς δυσμὰς μεταναστάσεως τῶν Ἰταλῶν καὶ συγχρόνως ὁ τόπος, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον συναντᾶται τὸ μεταγενέστερον ὄνομα τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ οἱ μὲν ἐπίλεκτοι τοῦ λαοῦ οἱ ἰθύνοντες τὰ τῆς λατρείας τοῦ Διὸς ἐκαλοῦντο Σελλοὶ ἢ Ἕλλοι, ἐξ αὐτῶν δὲ ἡ περικειμένη χώρα ὠνομάζετο Ἑλλοπία ἡ Ἑλλάς[2].

Καίτοι δ' ἡ ἤρεμος ὀρεινὴ κοιλὰς τῆς Δωδώνης φαίνεται κει-

[1] Ἡ Δωδώνη ἀνεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν δύο καὶ ἡμισείας περίπου ὡρῶν ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Τσαρακοβίστας ὑπὸ τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καραπάνου ἐν θέσει μεστῇ ἐρειπίων, ἐν ᾗ πρότερον ὑπετίθετο κειμένη ἡ ἀρχαία Πασσαρών. Ἴδε Carapanos Dodone et ses ruines. Ἐν Παρισίοις 1878. Πρβλ. Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. 1877 σ. 163 κ. ἑ. — Diehl Excursions archéologiques en Grèce. 1890 σ. 67 κ. ἑ. (ἑλλ. μεταφράσεως ὑπὸ Ἀλ. Καράλη 1896 σ. 71 κ. ἑ.).

[2] Σελλοί, Ἕλλοι (= Salii Ἴδ. G. Curtius Grundzüge der griechischen Etymologie ἐκδ. δ' σ. 537) χαμαιεῦναι. Ἴδε Overbeck Zeusreligion ἐν ταῖς Abhandlungen der phil. historischen Classe der k sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften σ 35. Ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Π, 235. Δωδώνη παρὰ *Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ* ἐν λ. «Ἑλλὰς ἀρχαία περὶ Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῶον· ᾤκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν Γραικοί, νῦν δ' Ἕλληνες» παρ' *Ἀριστοτέλει* (Μετεωρολ. I, 14), πρὸς οὗ τὴν μαρτυρίαν συμφωνεῖ ὁ *Πλούταρχος* ἐν βίῳ Πύρρου 1, ὅστις καὶ προσγράφει τὴν κτίσιν τῆς Δωδώνης εἰς τὸν Δευκαλίωνα καὶ τὴν Πύρραν.

μένη μακρὰν τῆς ὁράσεως τῶν ναυτιλλομένων λαῶν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ὅμως ἐτράπησαν ἐνωρὶς πρὸς τὴν Ἤπειρον. Πρὸς πᾶσαν δ' ἐπίδρασιν ἀπὸ θαλάσσης κυριώτατος σταθμὸς ἦτο ἀναγκαίως ὁ κερκυραϊκὸς πόρος, οὗ βορειότερον ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Φοινίκη ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Χαόνων[1], μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τῶν Θεσπρωτῶν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Θυάμιδος ἡ πόλις Ἴλιον, ἧς οἱ οἰκισταὶ ὠνόμασαν Σιμόεντα καὶ Ξάνθον τοὺς παραρρέοντας ῥύακας[2]. Ἀπὸ δὲ τῶν παραθαλασσίων οἱ ξένοι ἔποικοι εἰσώρμησαν εἰς τὴν μεσόγαιαν. Διὸ δὲν ἔμεινε μόνος ἐν Δωδώνῃ ὁ πελασγικὸς Ζεύς, ἀλλὰ πρὸς τὴν λατρείαν αὐτοῦ συνεδέθη ἡ ἐκ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς μεταφυτευθεῖσα θεὰ τῆς δημιουργοῦ φυσικῆς δυνάμεως, ὀνομασθεῖσα ἐνταῦθα Διώνη. Σύμβολον δ' αὐτῆς ἦτο καὶ ἐνταῦθα ἡ περιστερά, ἡ πέλεια, ἐξ ἧς αἱ ἱέρειαι τῆς Διώνης ἐκλήθησαν Πελειάδες[1].

Ἐκ δὲ τῆς ὑπερπληθοῦς Ἠπείρου φῦλά τινα τῶν ἐξαιρέτως ἰσχυρῶν ἀνέβησαν κατὰ διαφόρους χρόνους διὰ τῶν ῥάχεων τῆς Πίνδου εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας. Διετήρησαν δὲ πιστῶς τὰς ἀναμνήσεις τῆς πατρίδος, ἐν ᾗ εἶχεν ἀρχίσει ὁ ἱστορικὸς αὐτῶν βίος, διαδόντες διὰ ταύτης αὐτῶν τῆς πίστεως τὴν φήμην τῶν ἠπειρωτικῶν ἱερῶν πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς χώρας. Οὕτω δὴ ὁ Ἀχελῶος ἀνῆλθεν εἰς ἐθνικὴν σημασίαν, καὶ ἀπέβη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὁ κατ' ἐξοχὴν ποταμός, ἡ ἱερὰ πηγὴ πάντων τῶν γλυκέων ὑδάτων, ἐπ' ὀνόματι δ' αὐτοῦ ὤμνυον τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ὅρκων. Ἡ δὲ λατρεία αὐτοῦ ἦτο στενῶς συμπεπλεγμένη πρὸς τὴν τοῦ Δωδωναίου Διός, ὅστις ἁπανταχοῦ ἔνθα ἐλατρεύετο ἀπῄτει θυσίας, καὶ εἰς τὸν Ἀχελῷον.

Καὶ τῶν μὲν ἀρχαιοτάτων ἐκείνων μεταναστάσεων, δι' ὧν οἱ

[1] Φοινίκη παρὰ ***Στράβωνι*** VII, σ. 324. Ἴδε καὶ Archäologische Zeitung 1855 σ. 37.

[2] «Τροία πόλις ἐν Κεστρίᾳ τῆς Χαονίας» ***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ.

[3] Περὶ τῆς Διώνης καὶ τῶν Πληιάδων ἴδε Welcker Griechische Götterlehre Τόμ. Α' σ. 352 κ. ἑ.

ὁρυμῶνες τῆς Ἠπείρου συνεδέθησαν πρὸς τὰς ἀνατολικὰς χώρας καὶ μετεφυτεύθη ἡ κατὰ τὴν Δωδώνην λατρεία εἰς τὸν Σπερχειὸν, ἔνθα ὁ Ἀχιλλεὺς προσφωνεῖ τὸν ἠπειρωτικὸν θεὸν ὡς τὸν γενάρχην τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ γένους, οὐδεμία ἐσώθη παράδοσις[1]. Ἀλλὰ διετηρήθη ὅμως ἡ ἀνάμνησις μεταγενεστέρας ἐξ Ἠπείρου εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐποικήσεως, μεταναστάσεως λαοῦ, ὅστις εἶχε βοσκήσει τοὺς ἵππους αὐτοῦ ἐν ταῖς ἄνω κοιλάσι τοῦ Ἀράχθου καὶ τοῦ Ἀχελῴου καὶ ἔπειτα, διαταραχθείσης τῆς ἡσυχίας αὐτοῦ, προέβη πρὸς ἀνατολὰς, ἔνθα ὑψοῦται ἡ Πίνδος, χωρίζουσα τὰς δυτικὰς χώρας ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν[2]. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν στενῶν κατοπτεύει ὁ ὀφθαλμὸς τὰ εὐρέα σιτοφόρα πεδία τοῦ Πηνειοῦ, ἐν οἷς ἦσαν διεσπαρμένοι εὔποροι λαοὶ, κατέχοντες εὐμαρεῖς οἰκήσεις καὶ προκαλοῦντες τὴν κατακτητικὴν ὁρμὴν τοῦ ξένου λαοῦ. Τὴν δ' εὐχερεστάτην πρόοδον παρέχει τὸ στενὸν τῶν Γόμφων. Διὰ δὲ τῆς ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει διαβάσεως τοῦ ὄρους τὸ ἠπειρωτικὸν φῦλον εἰσῆλθεν εἰς τὴν κονίστραν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ ἔδωκε τὴν πρώτην ὤθησιν εἰς ἀλλεπαλλήλους μετοικήσεις, αἵτινες μικρὸν κατὰ μικρὸν διεσάλευσαν τὴν σύμπασαν Ἑλλάδα. Τὸ δὲ ἠπειρωτικὸν ἐκεῖνο φῦλον, ἐξ οὗ προῆλθον αἱ πολλαὶ ἐκεῖναι μεταβολαὶ, ὑπῆρξε τὸ τῶν Θεσσαλῶν.

Οἱ Θεσσαλοὶ δὲν ἦσαν ἐκ καταγωγῆς ξένος λαὸς, διὰ δὲ τῆς γλώσσης καὶ τῆς λατρείας συνεδέοντο πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους κατοίκους τῆς κοιλάδος τοῦ Πηνειοῦ, ἀλλ' ὅμως ἀντετάχθησαν πρὸς αὐτοὺς τραχεῖς καὶ πολέμιοι. Ἦσαν δὲ λαὸς θυμοειδὴς, παράφορος καὶ βίαιος, εἰθισμένος εἰς τὴν θήραν καὶ τὰς πολεμικὰς ἐπιδρομὰς καὶ περιφρονῶν τὰ μονότονα γεωργικὰ ἔργα, δι' ὃν λόγον καὶ διετήρησεν ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ πάντοτέ τι τὸ ἄτακτον καὶ ἀχαλίνωτον. Ἡ διὰ τῶν ἰσχυρῶν χειρῶν σύλληψις τοῦ ἀγρίου

[1] Διπλῆν Δωδώνην, μίαν μὲν ἐν Ἠπείρῳ, ἄλλην δὲ ἐν Θεσσαλίᾳ ἀποδέχεται ὁ Welcker Griechische Götterlehre Τόμ. Α' σ. 199. Ἴδε καὶ Bursian Geographie von Griechenland Τόμ. Α' σ. 23. Overbeck Zeusreligion σ. 31. Τὴν ἐναντίαν γνώμην ἐκφράζει ὁ Unger ἐν τῷ Philologus Τόμ. XX, σ. 377.

[2] Περὶ τῆς μεταναστάσεως τῶν Θεσσαλῶν ἐκ Θεσπρωτίας ἴδε *Ἡροδότου* VII, 176.

ταύρου ἦτο ἑορτάσιμος διασκέδασις τῶν ἀνδρῶν, τὸ δὲ φιλοπόλεμον ἦγεν αὐτοὺς εἰς ἐπιχείρησιν τολμηρῶν ἐπιδρομῶν καὶ λαφυραγωγίας ἐν ταῖς χώραις τῶν φίλων οὐχ ἧττον ἢ τῶν πολεμίων. Εὗρον δὲ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Πίνδου κατάβασιν οἰκοῦντα τὴν νέαν χώραν ἣν ἐπέδραμον λαὸν αἰολικόν, ὅστις ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου εἶχεν ἀποδεχθῇ, ἀπὸ θαλάσσης παραλαβών, τὰ σπέρματα πολιτισμοῦ ἀνωτέρου, ἅτιν' ἀνέπτυξεν αὐτὸς περαιτέρω δι' ἠρεμαίας ἐξελίξεως. Πρωτεύουσα δὲ πόλις τῶν Ἑλλήνων τούτων ἦτο ἡ Ἄρνη, κειμένη ἐν εὐφόρῳ κοιλάδι παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν νοτίων θαλασσικῶν ὀρέων, ἐξ ὧν ἐκπηγάζουσι παμπληθεῖς ῥύακες, συμβάλλοντες εἰς τὸν Ἡνειόν. Τῆς ἀρχαίας δὲ ταύτης πόλεως τὰ ἴχνη ἀνευρέθησαν παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Ματαράγγα[1]. Ἐλατρεύοντο δ' ἐν αὐτῇ ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ Ἰτωνία Ἀθηνᾶ, καὶ ὁ κλάδος τοῦ αἰολικοῦ λαοῦ ὁ περιέπων ταύτην τὴν λατρείαν ὠνόμαζε τὸν γενάρχην αὐτοῦ Βοιωτὸν τὸν υἱὸν τῆς Ἄρνης, εἰς ἑαυτὸν δ' ἔδιδε τὸ ὄνομα Ἀρναίων ἢ Βοιωτῶν.

Ἡ δὲ τύχη τῶν Βοιωτῶν μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ ἱππικοῦ λαοῦ τῶν Θεσσαλῶν ὑπῆρξε διπλῆ τις. Τὸ μὲν μέγα αὐτῶν πλῆθος, εἰθισμένον εἰς βίον ἑδραῖον καὶ προσηλωμένον διὰ δεσμῶν ἀρχαίας συνηθείας πρὸς τὴν ὡραίαν αὐτῶν πατρίδα, ὑπέκυψεν εἰς τὴν βίαν καὶ προσεχώρησεν εἰς τοὺς νέους κυρίους, οἵτινες διένειμαν ἐν ἀλλήλοις τὴν χώραν ὡς ἡγεμόνες τῶν νικηφόρων στιφῶν. Οἱ κάτοικοι παρεδόθησαν κατὰ πόλεις εἴς τινας τῶν οἴκων τῶν Θεσσαλῶν εὐπατριδῶν, ἀπέβησαν δὲ τὰ στηρίγματα τῆς δυνάμεως τῶν εὐπατριδῶν ἐκείνων, ἥτις ηὐξήθη κραταιοτάτη ἐν τῇ κατακτηθείσῃ χώρᾳ, προσάγοντες ὡς ὑποτελεῖς ἀγρόται τὰς ἐκ τῶν ἀγρῶν καὶ νομῶν προσόδους καὶ συντηροῦντες τὸν κτηθέντα πλοῦτον τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων. Καὶ ἐν μὲν πολέμῳ ἐστρατολογοῦντο, ἀκολουθοῦντες τοὺς ἱππότας αὐτῶν κυρίους ὡς θεράποντες, ἐν δὲ τῷ δημοσίῳ βίῳ ἔμειναν ἐστερημένοι δικαιωμάτων καὶ δὲν εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ πατήσωσιν ἐν

[1] Ἄρνη-Κιέριον. Ἴδε Bursian Geographie von Griechenland Τόμ. Α' σ. 73.

ταῖς πόλεσι τὸν πόδα εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀγοράν, ἐν ᾗ συνηθροίζοντο οἱ Θεσσαλοὶ εὐπατρίδαι[1]. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον διετάχθησαν εἰς ἀεὶ τότε, καταστραφέντων τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, τὰ τῆς Θεσσαλίας. Καὶ δὴ ἐξέλιπον μὲν παντελῶς τὰ σπέρματα ἐλευθέρας τάξεως πολιτῶν, πλὴν δὲ τῶν ἱπποβοτῶν εὐπατριδῶν διεσώθη μόνον πλῆθος λαοῦ ὑποτεταγμένου, ὅπερ, συναισθανόμενον τὴν ἀπρεπῆ ἑαυτοῦ θέσιν, ἐπεχείρησε μὲν πολλὰς ἀποπείρας ἀποστασίας, ἀλλ' οὐδέποτε ὅμως κατώρθωσε νἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὸ βιαίως διακοπὲν ἀρχαῖον καθεστώς. Ἡ καθ' αὐτὸ ἱστορία τοῦ λαοῦ ἐκείνου ἐξέλιπεν ἀφ' οὗ χρόνου ἡ Αἰολὶς μετεβλήθη εἰς Θεσσαλίαν.

Ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ μέγα πλῆθος τοῦ λαοῦ ὑπέκυψεν εἰς τὴν ξένην κυριαρχίαν, μέρος αὐτοῦ ἐγκατέλιπε τὴν πατρίδα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν βασιλέων καὶ ἱερέων. Ἐκ τῆς ὡραίας Ἄρνης, ἥτις πλέον ἀνέμενε χηρεύουσα Βοιώτιον ἄνδρα, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἀρχαίων[2], μετενάστευσαν, συγκομίζοντες τὰ ποίμνια αὐτῶν καὶ τοὺς κινητοὺς θησαυροὺς, καὶ διέβησαν τὰ νότια ὄρη, ἕως, φθάσαντες εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Κωπαΐδος, εὗρον γῆν εὔανδρον, ὁμοιάζουσαν μὲν πρὸς τὴν τῆς πατρίδος, ἐνέχουσαν δὲ πόλεις πλουσίας καὶ ἀγροὺς εὐφόρους[3]. Εἶχε δὲ ἡ χώρα ἀκόμη δύο κέντρα, τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν πόλιν τῶν Καδμειώνων. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων πόλεων ἐγκαθιδρύθησαν οἱ Ἀρναῖοι κατὰ τὰς νοτίους τῆς λίμνης ὄχθας, καὶ ἐκεῖ ἐκτίσθη νέα Ἄρνη, ἥτις ἔπειτα ἐξέλιπε πάλιν ἕνεκα πλημμυρῶν[4], διασωθέντος μόνον κατὰ χώραν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς. Ἡ πόλις δ' αὕτη ὑπῆρξε τὸ πρῶτον κατάλυμα τῶν Αἰολέων μεταναστῶν παρὰ μικρὸν ῥύακα,

[1] Ἐλέγοντο πενέσται. Ἴδε ***Ἀθηναίου*** Δειπνοσοφιστῶν VI, 264. ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἔκδ. Bekker σ. 44,27. Τὴν δ' ἐλευθέραν ἀγορὰν μνημονεύει ὁ ***Ἀριστοτέλης*** ἔνθ' ἀν. σ. 115, 6.

[2] ***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ. Ἄρνη.

[3] ***Θουκυδίδου*** I, 12. ***Διοδώρου Σικελιώτου*** IV, 77. ***Στράβωνος*** IX, σ 401. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 119.

[4] Müller Orchomenos σ. 384.

ὃν ὠνόμασαν Κουράλιον πρὸς ἀνάμνησιν τῆς πατρίδος, ἔνθα ὑπῆρχεν ὁμώνυμος ποταμός[1]. Οὕτω δ' ᾤκισαν ἐνταῦθα νέαν Βοιωτίαν, ἐπεκταθεῖσαν βραδέως. Ὡς πρώτη δὲ πόλις, ἐν ᾗ μονίμως ἐκυριάρχησαν οἱ ἐπήλυδες Βοιωτοί, ἀναφέρεται ἡ Χαιρώνεια, κειμένη κατά τινα ἐντομὴν ἐν τῇ δυτικωτάτῃ ἐσχατιᾷ τῆς λεκάνης τῆς Κωπαΐδος[2]. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διετηρήθη μέχρι κατωτάτων χρόνων ἡ ἀνάμνησις τοῦ νικηφόρου αὐτῶν βασιλέως Ὀφέλτα καὶ τοῦ μάντεως Περιπόλτα, ὅστις ὡδήγησε τὸν λαὸν αὐτοῦ εἰς τὰς νέας οἰκήσεις διὰ σοφῆς ἑρμηνείας τῶν θεσφάτων[3].

Αἱ δ' ἀρχαιότεραι τῆς χώρας πόλεις δὲν εἶχον πλέον ἐπαρκῆ δύναμιν, ὅπως ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν ἐπιδρομήν. Καὶ ἡ μὲν ὑψηλὴ ἀκρόπολις τοῦ Ὀρχομενοῦ ἐκυριεύθη, οἱ δὲ ἀγρόται καθυπετάχθησαν. Καὶ οἱ Καδμείωνες δὲ, ὧν ἡ ἰσχὺς εἶχε κλονηθῇ κατὰ τὸν πόλεμον τῶν Ἐπιγόνων[4], ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ὡς καὶ οἱ Μινύαι. Ὁ τελευταῖος γόνος τοῦ οἴκου τῶν Λαβδακιδῶν φεύγει πρὸς τὰ βόρεια φῦλα· οἱ Αἰγίδαι μετὰ τῆς λατρείας τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος μεταναστεύουσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, οἱ δὲ Γεφυραῖοι εἰς τὴν Ἀττικήν. Κατὰ μικρὸν δὲ συντελοῦσιν οἱ Ἀρναῖοι τὴν καθυπόταξιν τῆς χώρας, ἥτις τὸ ἑξῆς ἀπετέλεσεν ἓν σύνολον ἐντὸς τῶν φυσικῶν αὐτῆς ὁρίων, ἐπειδὴ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου τὰ νότια τῆς Βοιωτίας ἕνεκα συγγενείας τῶν οἰκητόρων συνετάσσοντο τελείως μετὰ τῆς Ἀττικῆς. Καὶ δὴ ὑπῆρχον Ἀθῆναι καὶ Ἐλευσὶς ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Βοιωτίας ὡς καὶ ἐν Ἀττικῇ, οἱ δὲ πανάρχαιοι βασιλεῖς Κέκροψ καὶ Ὤγυγος ἦσαν κοινοὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς χώρας[5]. Τότε δὲ πρῶτον μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἐξ Ἄρνης Βοιωτῶν ἀπέβησαν ὅρια τῶν δύο χωρῶν αἱ ῥάχεις τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ τῆς Πάρνηθος. Καὶ

[1] Περὶ Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς καὶ Κουραλίου ἴδε ***Στράβωνος*** IX. σ. 411.

[2] ***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ Χαιρώνεια.

[3] ***Πλουτάρχου*** Βίος Κίμωνος 1.—Müller Orchomenos σ. 386. Πρβλ. Giseke Thrakisch-pelasgische Stämme der Balkanhalbinsel σ. 75.

[4] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 132.

[5] Müller Orchomenos σ. 132.

δὲν ἠδυνήθησαν μὲν οἱ Αἰολεῖς νὰ ὑποτάξωσι τὰ νότια τῆς χώρας ταχέως καὶ τελείως, ἀντετάχθη δ' εἰς αὐτοὺς ἐνταῦθα ἀντίστασις ἐπίμονος, αἱ δὲ Πλαταιαὶ καὶ αἱ Θεσπιαὶ, καίπερ ὑπ' οὐδενὸς προασπιζόμεναι φυσικοῦ ὁρίου, οὐδέποτε συνετάχθησαν εἰς τὴν νέαν ἐν τῇ χώρα ἐνιαίαν ἡγεμονίαν[1]. Ἀλλ' εἰ καὶ δὲν κατωρθώθη ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν ἡ τελεία συνένωσις τῆς χώρας, ἀλλ' ἐξέλιπεν ὅμως διὰ παντὸς ἡ ἀρχαία διπλῆ κυριαρχία, καὶ ἱδρύθη κοινὸν πολίτευμα, ἔχον ἀφετηρίαν τὰς Θήβας καὶ συνενῶσαν μετ' ἐναλλασσούσης ἐπιτυχίας τὰς περικειμένας χώρας. Κέντρον δὲ τῶν ἐπιχωρίων ἑορτῶν ἀπέβη ἡ λατρεία τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς. Οὕτω δ' ὑπάρχει ἔκτοτε χώρα καλουμένη Βοιωτία καὶ βοιωτικὴ ἱστορία.

Ἀλλ' ἡ μετοικεσία τῶν Αἰολέων Βοιωτῶν οὐδαμῶς ἐπεσφράγισε τὴν διὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Θεσσαλῶν ἀρξαμένην κίνησιν τῶν λαῶν. Ἡ αὐτὴ ὥθησις εἶχεν ἀνακινήσει καὶ ἄλλα φῦλα, οἰκοῦντα ἐν τῇ πολυανθρώπῳ Θεσσαλίᾳ, φῦλα φιλοπόλεμα μεταναστεύοντα τῇδε κἀκεῖσε πρὸς ἀποφυγὴν τῆς δουλώσεως καὶ ἰδίως ὑπεραμυνόμενα τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν μετὰ καρτερίας ἐν τοῖς ὄρεσιν, οἷον τοὺς Μάγνητας ἐπὶ τοῦ Πηλίου καὶ τοὺς Περραιβούς.

Εἰς τὰ θεσσαλικὰ δὲ ταῦτα φῦλα, ἅτινα βλέπομεν ὁτὲ μὲν οἰκοῦντα τῇδε, ὁτὲ δ' ἐκεῖσε, ἄλλοτε μὲν προβάλλοντα ἀνεξάρτητα, ἄλλοτε δὲ συγχωνευόμενα μετὰ μεγαλειτέρων λαῶν, ἀνήκουσι καὶ οἱ Δωριεῖς. Οὗτοι λέγονται οἰκήσαντες τὸ πρῶτον ἐν Φθιώτιδι, ἔπειτα δὲ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου ἐν τῇ Ἑστιαιώτιδι καὶ τέλος παρὰ τὴν Πίνδον[2].

[1] Περὶ τῆς μὴ καθυποτάξεως τῶν Πλαταιῶν εἰς τὴν βοιωτικὴν ἡγεμονίαν ἴδε **Θουκυδίδου** III, 61, περὶ δὲ τῶν Θεσπιῶν **Παυσανίου** IX, 26, 6 καὶ **Διοδώρου Σικελιώτου** IV, 29.

[2] «Δωρικὸν γένος πολυπλάνητον κάρτα» **Ἡροδότου** I, 56. Οἱ Δωριεῖς εἶνε μεταναστται κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς αὐτόχθονας Ἀθηναίους. Αὐτόθι VII, 161. «Ἐπὶ μὲν γὰρ Δευκαλίωνος βασιλέος οἴκεον γῆν τὴν Φθιῆτιν, ἐπὶ δὲ Δώρου τοῦ Ἕλληνος τὴν ὑπὸ τὴν Ὄσσαν τε καὶ τὸν Ὄλυμπον χώρην, καλεομένην δὲ Ἱστιαιῆτιν ἐκ δὲ τῆς Ἱστιαιήτιδος ὡς ἐξανέστη ὑπὸ Καδμείων, οἴκεε ἐν Πίνδῳ, Μακεδνὸν καλεόμενον». **Ἡροδότου** I, 56. Πρβλ. VIII, 43.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τούτων τῶν οἰκήσεων, παρὰ τὸν Ὄλυμπον, ἤρχισεν ὁ ἱστορικὸς βίος τῶν Δωριέων. Ἐνταῦθα ἐπενήργησαν ἐπ' αὐτοὺς διὰ τῆς γείτονος κοιλάδος τῶν Τεμπῶν παρορμήσεις ἀπὸ θαλάσσης· ἐνταῦθα ἐδέχθησαν καὶ διεμόρφωσαν τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐνταῦθα συνετάχθησαν τὸ πρῶτον εἰς πολιτείαν ὑπὸ τὸν βασιλέα Αἰγιμιόν. Ἐνταῦθα δὲ λέγονται προσφυγόντες ὑπὸ στενοχωρίας εἰς τὸν Ἡρακλέα καὶ παραδόντες εἰς αὐτὸν ὡς σύμμαχον δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἐκγόνους τὸ τρίτον μέρος τῆς Δωρίδος χώρας[1]. Τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι γένος ὁρμώμενον ἀπὸ τοῦ Ἡρακλέους συνηνώθη ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ μετὰ τῶν Δωριέων καὶ ἀνῆλθε παρ' αὐτοῖς εἰς δύναμιν βασιλικήν.

Ἔκτοτε δ' Ἡρακλεῖδαι καὶ Δωριεῖς ἔμειναν εἰς ἀεὶ συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους χωρὶς νὰ λησμονηθῇ ποτε ἡ ἀρχικὴ διαφορὰ τῶν λαῶν. Ἤδη δ' ἐν Ὀλύμπῳ εὑρίσκομεν διαμεμορφωμένην τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τοὺς Δωριεῖς τριχῇ διαίρεσιν[2], ἐπειδὴ κατὰ τὰ δυτικὰ τοῦ ὄρους, ἔνθα ἡ κλεισώρεια τῆς Πέτρας ἄγει παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Τιταρησίου εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἔκειτο ὁμὰς τριῶν πόλεων, Τρίπολις, μεταστᾶσα μὲν ἔπειτα εἰς τοὺς Περραιβούς, ἀλλὰ πιθανώτατα ὑπάρξασα κτίσμα τῶν Δωριέων[3]. Μία δὲ τῶν πόλεων τούτων ἦτο τὸ Πύθιον, κείμενον κατὰ τὴν εἰς τὸ στενὸν εἴσοδον, ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος χρησιμεῦον καὶ εἰς φρούρησιν τῶν ὁρίων τῆς χώρας καὶ ἀναγκάζον τοὺς περιοίκους εἰς φυλακὴν αὐτῆς[4]. Αἱ οἰκήσεις δ' αὗται εἶνε ἡ καθ' αὐτὸ πατρὶς τῆς δωρικῆς φυλῆς· ἐνταῦθα δ' ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῆς ἰδιορρύθμου αὐτῶν πολιτειακῆς διατάξεως καὶ τῶν ἐθίμων, καὶ ἐφ' ὅσον διήρκεσεν ἡ

[1] «Οἱ Δωριεῖς (οἱ τὴν Ἑστιαιῶτιν οἰκοῦντες) κατέφυγον ἐπὶ τὸν Ἡρακλέα, καὶ σύμμαχον αὐτὸν ἐκάλεσαν ἐπὶ τρίτῳ μέρει τῆς Δωρίδος χώρας καὶ τῆς βασιλείας». ***Διοδώρου Σικελιώτου*** IV, 37. Πρόλ. Müller Dorier Τόμ. Α' σ. 47 κ. ἑ.

[2] «Δωριεῖς τριχάϊκες». Böckh Expl. Pind. Ὀλυμπ. VII, 76

[3] Περὶ τῶν Δωριέων ἐν Περραιβίᾳ ἴδε ***Σχολ. Ἀριστοφάνους*** ἐκδ. Dübner σ. 562. ***Διδίου*** XLII, 53 καὶ 55. Müller Dorier Τόμ. Α' σ. 27.

[4] Τὸ Πύθιον ἔκειτο πλησίον τοῦ σημερινοῦ Σέλου ἔνθα νῦν ἡ ἐκκλησία τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Heuzey Le mont Olympe et l'Acarnanie σ. 30. Göttinger gelehrte Anzeigen. 1860 σ. 1382. Bursian Geographie von Griechenland. Τόμ. Α' σ. 51.

ἱστορία αὐτῶν ἐνέμενον μεθ' ὑπερηφανείας εἰς τὰ θέσμια τοῦ Αἰγιμιοῦ[1].

Ἔπειτα δ' ἐξαναστάντες οἱ Δωριεῖς ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς παραλίας μετεκινήθησαν πρὸς τὴν Πίνδον. Ἀποβαλόντες δὲ τὴν χώραν αὐτῶν, ἐκλιπόντες δὲ καὶ αὐτοὶ ἐν τῇ συγχύσει πρὸς τοὺς ὀρεινοὺς λαοὺς τοὺς οἰκοῦντας ἀμφοτέρωθεν τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Λάκμωνος, ἔγειναν ἔθνος Μακεδνόν, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος.

Ἀλλὰ συναθροίζονται ἐκ νέου, καὶ ὅμοιοι πρὸς τοὺς ἐπιχωρίους ποταμούς, οἵτινες, ἄφνω καταπινόμενοι ὑπὸ τῆς γῆς, οἱονεὶ ἀναγεννῶνται πάλιν καὶ συνεχίζουσι τὸν πρότερον ροῦν μετὰ πλείονος ὁρμῆς, ἐμφανίζονται οἱ Δωριεῖς καὶ πάλιν, ἀποκρινόμενοι ἐκ τῆς συγκεχυμένης μάζης τῶν ὀρείων λαῶν. Καὶ δὴ προβαίνουσιν ὁρμητικοὶ πρὸς νότον, ἐπιπίπτουσι κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς Οἴτης οἰκούντων Δρυόπων, καὶ εἰσορμῶσι τέλος εἰς τὴν εὔφορον ὀρεινὴν γωνίαν τὴν μεταξὺ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῆς Οἴτης κειμένην[2]. Τὴν χώραν δὲ ταύτην, ἐν ᾗ ὁ Πίνδος καὶ ἄλλοι ῥύακες συμβάλλουσιν εἰς ποταμὸν καταρρέοντα εἰς τὴν Βοιωτίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κηφισοῦ, οὐδέποτε πλέον ἐγκατέλιπον οἱ Δωριεῖς. Αὕτη εἶνε ἡ ἀρχαιοτάτη Δωρὶς ἡ ὑπὸ τοῦτο τὸ ὄνομα γνωστὴ, καὶ ἐν ταύτῃ διετηρήθη ἐν ταῖς τέσσαρσι κώμαις Βοιῷ, Ἐρινεῷ, Πίνδῳ καὶ Κυτινίῳ κοινὸν τῶν Δωριέων μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας[3].

[1] Τὴν καταγωγὴν τῶν Αἰγειδῶν ἐκ Θεσσαλίας δὲν ἀποδέχεται ὁ Gilbert (Studien zur altspartanischen Geschichte σ. 66 καὶ Handbuch der griechischen Staatsalterthümer. Τόμ. Α' σ. 6), ἀλλὰ μαρτυρεῖ ταύτην ὁ ***Ἔφορος*** ἐν Σχολίοις ***Πινδάρου*** Πυθ. V, 101) καὶ ὁ ***Ἀριστοτέλης*** (αὐτόθι Ἴσθμ. III, 12). Πρβλ. Lübbert Programm. ἐν Βόννῃ. 1883 σ. 7 (Συμβολαὶ εἰς Πινδάρου Πυθ. V).

[2] «Ἐντεῦθεν (ἐκ Πίνδου) αὖτις ἐς τὴν Δρυοπίδα μετέβη». ***Ἡροδότου*** I, 56.

[3] Δωρικὴ τετράπολις παρὰ τὸν Παρνασσόν. ***Στράβωνος*** IX σ. 427. Ὁ δὲ ***Θουκυδίδης*** (I, 107) ἀναφέρει τρεῖς μόνας πόλεις, τὸ Κυτίνιον, τὸ Βοιὸν καὶ τὸ Ἐρινεόν. Εἰς ταύτας προσετέθη ἀργότερον ἡ Πίνδος. ***Θεόπομπος*** παρὰ ***Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ*** ἐν λ. Ἀκύφας. Πρβλ. Lolling ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts in Athen. Τόμ. IX, σ. 307. Κοινὸν δὲ τῶν Δωριέων εὑρίσκομεν ὑφιστάμενον ἐν Δωρίδι μέχρι καὶ τοῦ δευτέρου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Archäologische Zeitung. 1855 σ. 37. Wescher-Foucart Inscriptions de Delphes ἀρ. 365.

Οὕτως οἱ Δωριεῖς ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν ὀροπεδίων εἶχον μεταναστεύσει εἰς τὸ μέσον τῆς συνεχοῦς Ἑλλάδος, καὶ ᾤκησαν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ μεταξὺ τῶν δύο κόλπων, τοῦ Κρισαίου καὶ τοῦ Μαλιακοῦ, τῶν μεταβαλλόντων τὴν μέσην Ἑλλάδα εἰς χερσόνησον, περιστοιχιζόμενοι πυκνῶς ὑπὸ διαφορωτάτων λαῶν. Ἀδύνατος δὲ ἦτο ὁ ἐν στενῷ χώρῳ συνωστισμὸς πάντων ἐκείνων τῶν λαῶν ἄνευ τῆς συναισθήσεως τῆς ἀνάγκης ἀμοιβαίας ἐννόμου συντάξεως. Οἱ δὲ Δωριεῖς οἱ ἐν ταῖς παραλίαις χώραις τῆς Θεσσαλίας παραλαβόντες καὶ διαμορφώσαντες ἐν ἑαυτοῖς ἀνωτέρας βιωτικὰς διατάξεις προωρίσθησαν διὰ τῆς πολλαπλῆς αὐτῶν μετοικήσεως εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους συνένωσιν τῶν διαφόρων λαῶν τῆς ἠπείρου.

Ἀλλὰ διὰ τοιούτους συνδέσμους τῶν λαῶν ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι εἷς μόνον τύπος, ἤτοι ὁ τῆς κοινῆς καὶ ἐνιαίας λατρείας, ἥτις καθ' ὡρισμένους χρόνους ἤθροιζεν ἀριθμόν τινα ὁμορούντων φύλων περὶ ἱερόν τι ὑπὸ πάντων τιμώμενον καὶ ἐπιβάλλον εἰς ἅπαντας τοὺς συμμετόχους τῆς κοινῆς λατρείας τακτάς τινας ὑποχρεώσεις.

Τοιαῦται δὲ θρησκευτικαὶ σύνοδοι ἦ ἀμφικτυονίαι εἶνε τοσοῦτον ἀρχαῖαι ὅσον ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, καὶ δὴ εἶνε οἱ πρῶτοι τύποι κοινῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ. Ἐπειδὴ μέχρι τῆς συστάσεως τῶν πρώτων ἀμφικτυονιῶν ὑπῆρχον μόνον χωριστὰ φῦλα, ὧν ἕκαστον εἶχεν ἰδίαν ὕπαρξιν, ἴδια ἤθη, ἰδίους βωμοὺς τῶν θεῶν, ἐφ' ὧν οὐδεὶς τῶν μὴ ὁμοφύλων εἶχεν ἄδειαν νὰ θύσῃ. Μόνος δ' ὁ πελασγικὸς Ζεὺς συνήνονε πρὸς ἀλλήλους τοὺς ἀνήκοντας εἰς ἕκαστα τὰ φῦλα. Πρὸς περαιτέρας δὲ συνενώσεις ἀναγκαίως ἐκεῖναι αἱ λατρεῖαι ἦσαν προσφορώταται, αἵτινες, προσιδιάζουσαι εἰς ἀνωτέραν βαθμῖδα πολιτισμοῦ, εἶχον μεταδοθῇ ὑπὸ φύλων μᾶλλον πεπολιτισμένων εἰς τὰ μετέχοντα ἥττονος παιδεύσεως. Διὰ ταῦτα δὲ τἀρχαιότατα τῶν ἀμφικτυονικῶν ἱερῶν εὑρίσκονται ἐν χώραις παραλίαις.

Καὶ δὴ ἡ ἀσιατικὴ Ἄρτεμις εἶνε ἀμφικτυονικὴ θεὰ τῶν ἀρ-

χαιοτάτων τῆς Εὐβοίας πόλεων, τῆς Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας, ὁ καρικὸς καὶ ἰωνικὸς Ποσειδῶν εἶνε κοινὸς προστάτης ἐν Τήνῳ, ἐν Σαμικῷ τῆς Μεσσηνίας, ἐν Καλαυρείᾳ, ἡ δὲ Δήμητρα παρὰ τοῖς ἀχαϊκοῖς φύλοις τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου. Ἀλλ' ἐξαιρέτως ἦτο προωρισμένη πρὸς περισυνάθροισιν τῶν διαφόρων πόλεων τῆς χώρας καὶ συνένωσιν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας ἡ θρησκεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἕνεκα τοῦ ὕψους τῶν ἐν αὐτῇ ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τῶν λατρευόντων τὸν θεόν.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος εἶχε μεταδοθῇ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ θαλάσσης πολὺ πρὸ τῆς εἰς τὴν χώραν εἰσβολῆς τῶν Θεσσαλῶν. Οἱ Μάγνητες ἔθυον εἰς τὸν θεὸν ἐπὶ τοῦ Πηλίου, ὁ δὲ Παγασαῖος Ἀπόλλων ἀπέβη ὁ εἰδικὸς θεὸς τοῦ φύλου τῶν Ἀχαιῶν, οἱ δὲ Δωριεῖς εἶχον ἀποδεχθῇ τὴν αὐτὴν λατρείαν κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ καὶ ἱδρύσει Πύθιον ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ τραχεῖς Θεσσαλοὶ δὲν ὤκνησαν νὰ προσφέρωσι τὸν σεβασμὸν αὐτῶν εἰς τὸν θεὸν, ὅστις καὶ ἐλατρεύθη ἐν τῇ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν, κληθεὶς ὑπ' αὐτῶν Ἄπλουν[1].

Ἐν δὲ τῇ πολυμιγεῖ καὶ μεστῇ διαφορωτάτων φύλων κοιλάδι τοῦ Πηνειοῦ κατεδείχθη τὸ πρῶτον ἡ ἑνωτικὴ τῶν ἐθνῶν καὶ ὀργανωτικὴ τῶν πόλεων δύναμις τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ πανάρχαιοι ἑορταὶ τῶν Τεμπῶν. Ἐνταῦθα προσεχώρησαν εἰς τὴν λατρείαν ἐκείνην οἱ εὐγενέστατοι τῶν Ἑλλήνων μετὰ ζήλου μεγίστου, ἀναλόγου πρὸς τὴν ἔμφυτον αὐτῶν ἰσχὺν καὶ νοημοσύνην, πρὸ πάντων δὲ οἱ Δωριεῖς, οἵτινες ἀφωσιώθησαν εἰς τὸν θεὸν μεθ' ὅλης τῆς θερμότητος τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν συναισθήματος οὕτως, ὥστε καὶ αὐτὸν μὲν τὸν γενάρχην αὐτῶν Δῶρον ἐκάλεσαν υἱὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, τὴν δὲ διάδοσιν τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ ἐθεώρησαν ὡς ἀποστολὴν ἑαυτῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ μέχρι μὲν ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλ-

[1] Ἄπλουν ὁ Ἀπόλλων παρὰ Θεσσαλοῖς κατὰ ***Πλάτωνα*** (Κρατύλ. 405 e). Ἴδε καὶ Corpus Inscriptionum Graecarum ἀρ. 1760, 1777.

λωνος περιωρίζετο ἰδίως εἰς τὰ ναυτιλλόμενα φῦλα· ἔκτοτε δ' ἤρχισεν ἡ πρὸς τὴν μεσόγαιαν διάδοσις καὶ ἡ δι' αὐτῆς πρὸς ἀλλήλους συνένωσις τῶν πόρρω ἀπεχόντων παραλίων σταθμῶν τῆς ὁμοίας λατρείας.

Κατὰ δὲ τὰ νότια παράλια τῆς μέσης Ἑλλάδος εἴπερ τις καὶ ἄλλη σπουδαιοτάτη ἕδρα τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπῆρχεν ἡ Κρῖσα, ἐν ᾗ κατ' ἐπιχώριον λόγον τῶν ἱερέων ἄνδρες Κρῆτες ὑπῆρξαν οἱ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἱδρύσαντες τὸν πρῶτον βωμὸν καὶ ἔπειτα θεμελιώσαντες ἐπὶ τῶν βραχωδῶν κλιτύων τοῦ Παρνασσοῦ τὸν ναὸν καὶ τὸ χρηστήριον τῆς Πυθοῦς. Τὰ ἱερὰ δὲ ταῦτα ὑπῆρξαν ἡ ἑστία πόλεως ἱερατικῆς, διοικουμένης μὲν ἐν τῇ ξένῃ κατ' ἰδίους νόμους ὑπὸ γενῶν ὁρμωμένων ἀπὸ τῶν Κρητῶν ἐποίκων, πολλοὺς δ' ἐχούσης τοὺς πολεμίους καὶ μενούσης ἄνευ συναφείας πρὸς τὰ βόρεια τῆς χώρας μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ὤκησαν ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ Παρνασσοῦ οἱ Δωριεῖς.

Πᾶν τῆς φυλῆς ταύτης βῆμα πρὸς τὰ πρόσω ἦτο πρόοδος τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος. Οὕτως εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Δωριέων ἐκνίκησιν τῶν τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ Παρνασσοῦ οἰκούντων Δρυόπων ἐδόθη ὁ τύπος τῆς ὑποδουλώσεως αὐτῶν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἤτοι τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ τελεῖν φόρους εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ. Οἱ δὲ Δωριεῖς εἶνε οἱ ἐκ Θεσσαλίας συναποκομίσαντες καὶ εἰσαγαγόντες τὴν ἔννοιαν κοινοῦ θησαυροῦ τοῦ ναοῦ καὶ συνενώσεως τῶν τὸν Ἀπόλλωνα σεβόντων φύλων καὶ οἱ συνδέσαντες τοὺς Δελφοὺς καὶ τὰ Τέμπη.

Εἴπερ τις καὶ ἄλλη τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν εἶχεν ἡ τῶν Δωριέων ἔμφυτον κλίσιν πρὸς εἰσαγωγὴν, διατήρησιν καὶ διάδοσιν μονίμων θεσμῶν. Διὰ ταῦτα δὲ δὲν εἶνε ἀμφιβολία, ὅτι ὑπὸ τῆς δωρικῆς φυλῆς ἐπετεύχθη ἡ εἰς τὴν μέσην Ἑλλάδα μετάδοσις τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ κρατουσῶν συμμαχικῶν διατάξεων καὶ ἡ ἐντεῦθεν προελθοῦσα μεγαλοπρεπὴς συνένωσις πάντων τῶν συγγενῶν φύλων ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου. Ἡ συνένωσις δὲ αὕτη ὑπῆρξε τὸ πρῶτον μέγα ἔργον τῶν Δω-

ριέων, ἐπειδὴ δὲ οἱ Δελφοὶ εἰς τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον ἐχρεώστουν τὴν σημασίαν αὐτῶν ἐν τῷ καθ' ὅλου ἑλληνισμῷ, δικαίως οἱ Δωριεῖς ἐθεώρουν μὲν ἑαυτοὺς ὡς τοὺς νέους ἱδρυτὰς τῶν Δελφῶν, ἠξίουν δὲ ἰδιάζουσαν προστασίαν τῆς ἱερατικῆς πολιτείας.

Πρὸς δὲ συνένωσιν τῶν διαφόρων ἱερῶν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐξασφάλισιν τῆς πρὸς τὴν λατρείαν αὐτοῦ ἀναγκαίας ἐπικοινωνίας ἐστρώθη ἡ ἀπὸ Δελφῶν διὰ τῆς Δωρίδος καὶ τῆς Θεσσαλίας μέχρι τοῦ Ὀλύμπου ἄγουσα ἱερὰ ὁδὸς, αἱ δὲ ἱεραὶ πομπαὶ αἱ διερχόμεναι τὴν ὁδὸν ταύτην καθ' ἕκαστον ἔνατον ἔτος χάριν τῆς παρὰ τὸν Πηνειὸν ἐκκοπῆς τῆς ἱερᾶς δάφνης, διέσωζον ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐνάρξεως τῆς εὐεργετικῆς ταύτης ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν[1]. Ἐν πολλοῖς δὲ τῶν ἱερῶν νομίμων ἀνεγνωρίζετο ἡ σημασία τῶν θεσσαλικῶν ἱερῶν ὡς προτύπων, καὶ τὰ Τέμπη ἐθεωροῦντο ἐν ἀρχαίοις λόγοις ὡς ἡ πατρὶς τοῦ δελφικοῦ θεοῦ.

Καὶ οἱ πολιτικοὶ δὲ θεσμοὶ τῆς ἀμφικτυονίας δὲν ἐγεννήθησαν ἐν Δελφοῖς, ἀλλ' ὑπέστησαν πολλὰς μεταβολὰς καὶ ἐξελίξεις πρὶν ἡ γείνωσι κέντρον αὐτῶν οἱ Δελφοί. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἡ εἰς τὴν δελφικὴν ἀμφικτυονίαν συμμετοχὴ τῶν τεσσάρων θεσσαλικῶν λαῶν, ἐπειδὴ εἶνε βεβαίως ἀπίστευτος ἡ πρὸς ἀλλήλους πρώτη συνένωσις τῶν λαῶν τούτων διὰ τῆς ὑποτάξεως ὑπὸ κέντρον κείμενον κατὰ τὴν νότιον πλευρὰν τοῦ Παρνασσοῦ. Καὶ δὴ πάντοτε πᾶσαι αἱ ἀμφικτυονίαι ἀφετηρίαν ἔχουσι τὸν στενὸν κύκλον περικτιόνων, καὶ διὰ ταῦτα αἱ διάφοροι ὁμάδες τῶν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους εἰς τὴν ἀμφικτυονίαν ἀνηκόντων λαῶν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν διαφόρων περιόδων αὐτῆς ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις[2].

[1] *Αἰλιανοῦ* Ποικίλης Ἱστορίας III, 1.

[2] Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν συνόδων καὶ πανηγύρεων προκύπτουσιν ὁμάδες λαῶν γειτονικῶν (περικτίονες, ἀμφικτίονες) ἢ ἀμφικτυονίαι δηλούμεναι διὰ συνθηματικῶν περιληπτικῶν ὀνομάτων, οἷον τὸ τῶν Γραικῶν, ἔπειτα δὲ τὸ τῶν Ἑλλήνων. Πρβλ. παρὰ Λατίνοις τὰ diutisci, populares. Διὸ ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ Παρίῳ Μαρμάρῳ (Corpus

Τῶν διαφόρων δὲ τούτων ὁμάδων βορειοτάτη καὶ μεγίστη εἶνε ἡ θεσσαλική. Ἐν τῇ εὐφόρῳ καὶ εὐδιαγνώστως περιοριζομένῃ Θεσσαλίᾳ ἦτο οἱονεὶ ἐπιβεβλημένη ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ἡ συνένωσις τῶν περιοικούντων καὶ ἡ ἐκ διαφόρων φύλων ἀνάπτυξις ἐνιαίου λαοῦ. Διὰ ταῦτα καὶ αἱ ἀρχαιόταται ἀναμνήσεις θεσμῶν πανελληνίων συνδέονται πρὸς τὸν θεσσαλικὸν Ὄλυμπον. Ἀπέναντι δὲ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ Πυθίου[1] ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ὄσσης τὸ Ὁμόλιον, οὗ αὐτὸ τὸ ὄνομα μαρτυρεῖ τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνένωσιν περιοίκων φύλων, συναψάντων ἐνταῦθα συμμαχίαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ξένην. Ὅτε εἰσώρμησαν εἰς τὴν χώραν οἱ Θεσσαλοί, ἐπειράθησαν νὰ ὑποτάξωσι ταύτην ὁλόκληρον, ἀλλὰ κατώρθωσαν νὰ δουλώσωσι μόνους τοὺς ἐν τῇ πεδιάδι Αἰολεῖς, τὰ δὲ λοιπὰ φῦλα ὑπεχώρησαν μὲν, ἀλλ' ἀντέταξαν ἀντίστασιν ἀκατάβλητον. Διὸ ἠναγκάσθησαν οἱ Θεσσαλοὶ νὰ παραχωρήσωσιν εἰς αὐτοὺς πολιτικήν τινα ἀνεξαρτησίαν, καὶ ἐζήτησαν νὰ κραταιωθῶσιν ἐν τῇ χώρᾳ δι' ἀποδοχῆς τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ προχωρήσεως εἰς τὴν ἤδη ὑφισταμένην ἀρχαιοτέραν ἔνσπονδον συμμαχίαν. Οὕτω λοιπὸν διεμορφώθη ἐκ παλαιοτέρας τινὸς συμμαχίας ἡ ὁμὰς τῶν λαῶν ἡ ἐν τῇ δελφικῇ ἀμφικτυονίᾳ ἀντιπροσωπεύουσα τὴν θεσσαλικὴν χώραν, περιλαμβάνουσα πλὴν τῶν εἰς αὐτὴν εἰσορμησάντων Θεσσαλῶν τὰ φῦλα τῆς χώρας ἐκεῖνα ὅσα διέσωσαν ἐν τοῖς ἐμφυλίοις πολέμοις τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν, καὶ δὴ τοὺς παρὰ τὸν Ὄλυμπον οἰκοῦντας Περραιβούς, τοὺς Μάγνητας τοὺς οἰκήτορας τῆς φερωνύμου αὐτῶν ὀχυρᾶς ὀρεινῆς χερσονήσου καὶ τοὺς πρὸς νότον αὐτῶν μεταξὺ ὀρέων καὶ θαλάσσης οἰκοῦντας Φθιώτας[2].

Inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 300, στ. 8-11)· «Ἀμφικτύων Δευκαλίωνος... συνῆγε τοὺς περὶ τὸν ὄρον οἰκοῦντας καὶ ὠνόμασεν Ἀμφικτύονας. Ἕλλην ὁ Δευκαλίωνος Φθιώτιδος ἐβασίλευσε καὶ Ἕλληνες ὠνομάσθησαν, τὸ πρότερον Γραικοὶ καλούμενοι.»

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 150.

[2] Αἱ τρεῖς ὁμάδες ἀπετελοῦντο ὡς ἑξῆς· τὴν μὲν πρώτην συνεκρότουν οἱ Οἰταῖοι περὶ τὴν ἐν Ἀνθήλῃ Ἀμφικτυονίδα Δήμητρα (*Ἡροδότου* VII, 200), ἤτοι οἱ Μαλιεῖς, Αἰνιᾶνες, Δόλοπες καὶ Λοκροί, τὴν δὲ δευτέραν τὰ θεσσαλικὰ φῦλα, ἔχοντα κέντρον τὰ

Ὑπὸ τῶν αὐτῶν δὲ ἀγώνων προεκλήθησαν αἱ μεταναστάσεις ὧν ἐπακολούθημα ὑπῆρξεν ἡ ὑπερέκεινα τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἐπέκτασις τῆς θεσσαλικῆς ἀμφικτυονίας, αἱ μεταναστάσεις τῶν τε Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων.

Ὅτε οἱ Δωριεῖς μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν Δρυόπων προσῆλθον τὸ πρῶτον εἰς τὸν κύκλον τῶν περὶ τὴν Οἴτην οἰκούντων λαῶν, οὗτοι ἐπεζήτησαν τὴν ἐκουσίαν ἢ ἐπιβεβλημένην φιλίαν τοῦ φιλοπολέμου λαοῦ. Τοῦτο δ' ἔπραξαν πρὸ πάντων οἱ Μαλιεῖς, οἵτινες ᾤκουν τὰς περὶ τὸ κατώτερον ῥεῖθρον τοῦ Σπερχειοῦ χώρας, διηρημένοι εἰς τρία φῦλα, τοὺς Τραχινίους, φερωνυμουμένους ἀπὸ τῆς ἀρχαίας αὐτῶν πόλεως Τραχῖνος, κειμένης παρὰ τὴν εἴσοδον τῶν στενῶν τῆς Οἴτης τῶν ἀγόντων ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Δωρίδα, τοὺς Ἱερεῖς παρὰ τὰς Θερμοπύλας, ἔνθα ἔκειτο τὸ συμμαχικὸν αὐτῶν ἱερόν, καὶ τοὺς Παραλίους[1]. Μαλιεῖς δὲ καὶ Δωριεῖς συνεδέθησαν οὕτω στενῶς, ὥστε ἡ Τραχὶς ἐθεωρήθη, ὡς εἰκός, κτίσμα τοῦ δωρικοῦ Ἡρακλέους[2]. Ἡ δ' εἰς τὴν πυθικὴν ἀμφικτυονίαν προσέλευσις αὐτῶν ἔγεινε κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε διετηρήθη ἀμετάβλητος ἡ εἰδικὴ περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Δήμητρος θρησκευτικὴ σύνοδος τῶν περιοίκων τοῦ μαλιακοῦ κόλπου, γενομένη δεύτερον ἱερὸν κέντρον τῆς ἀρτισυστάτου μεγαλειτέρας συμμαχίας. Οὕτω δ' ἐσχηματίσθη ἡ δευτέρα ἢ οἰταία ἀμφικτυονικὴ ὁμὰς, ἣν ἀπετέλεσαν οἱ περὶ τὰς Θερμοπύλας οἰκοῦντες λαοὶ τῆς Οἴτης, Μαλιεῖς, Δόλοπες καὶ Λοκροί, εἰς οὓς προσετέθησαν ὡς τέ-

Τέμπη, ἤτοι οἱ Θεσσαλοί, Περραιβοί, Μάγνητες καὶ Ἀχαιοί, τὴν δὲ τρίτην τὰ περὶ τὸν Παρνασσὸν φῦλα, ἔχοντα κέντρον τοὺς Δελφούς, ἤτοι οἱ Φωκεῖς, Βοιωτοί, Δωριεῖς καὶ Ἴωνες. Συνεδυάσθησαν δὲ τὰ ἱερὰ τῶν λαῶν τούτων καὶ διερρυθμίσθη ἡ δελφικὴ ἀμφικτυονία κατὰ τὸν ἐν Θερμοπύλαις δεκτὸν γενόμενον τρόπον. ***Σχολ. Εὐριπίδου*** Ὀρέστ. 1087. Τὸν δὲ κατάλογον τῶν ἀμφικτυονικῶν λαῶν ἐξάγομεν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ ***Παυσανίου*** (X, 8) πρὸς τὸν ***Αἰσχίνην*** (Περὶ παραπρεσβείας 112). Περὶ τῶν κατὰ τὰς ψήφους ἐν τῷ συνεδρίῳ καὶ τῶν περὶ αὐτὰς μεταβολῶν ἴδε Sauppe Commentatio de amphictionia delphica 1873. Weil De Amphictionum Delphicorum suffragiis ἐν Βερολίνῳ 1872. Πρβλ. Bursian Jahresbericht 1873 σ. 1227 κ. ἑ. 1380 κ. ἑ.

[1] ***Θουκυδίδου*** III, 92. Πρβλ. Müller Die Dorier I, 44.

[2] Περὶ τοῦ Ἡρακλέους ἐν Τραχῖνι ἴδε Hermes Τόμ. VII, σ. 381.

ταρτον φῦλον οἱ Αἰνιᾶνες, φῦλον μετοικῆσαν μὲν ὡς καὶ οἱ Δωριεῖς πρὸς νότον ἐκ τῆς βορείου Θεσσαλίας ἕνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Θεσσαλῶν, ἐγκαθιδρυθὲν δὲ κατὰ τὸ ἀνώτερον ῥεῖθρον τοῦ Σπερχειοῦ[1].

Ἡ δὲ τρίτη τέλος ὁμὰς ἀπετελέσθη ὑπὸ τῶν φύλων τῆς μέσης Ἑλλάδος τῶν ἐχόντων πλησιέστατον κέντρον τοὺς Δελφούς. Εἶνε δὲ πιθανώτατον, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑφίστατο ἀρχαιοτέρα συμμαχία, γενομένη ἀποδεκτὴ εἰς τὴν μεγαλειτέραν καὶ εὐρυτέραν ἀμφικτυονίαν. Καὶ δὴ φαίνεται, ὅτι ἡ πόλις τῶν Κρισαίων Δελφῶν ἀπετέλεσέ ποτε ἀνεξάρτητον μέλος τοιούτου κοινοῦ, ἐπειδὴ ὁ Κρισαῖος Στρόφιος ἀναφέρεται ὡς ἱδρυτὴς τῆς πυθικῆς ἀμφικτυονίας[2]. Ἀλλ' ἡ σχέσις αὕτη μετεβλήθη, τῆς μὲν Κρίσης ἀποβαλούσης τὴν ἀνεξαρτησίαν, τοῦ δὲ ναοῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος τεθέντος ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν συμμαχικῶν ἀρχόντων. Εἰς δὲ τὴν τρίτην ταύτην ὁμάδα, τὴν παρνάσσιον, προσῆλθον πλὴν τῶν Φωκέων, τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν πρὸς νότον οἰκούντων Ἰώνων καὶ Δωριεῖς. Δικαιούμεθα δὲ νὰ προϋποθέσωμεν, ὅτι οἱ Δωριεῖς ὑπῆρξαν οἱ διὰ τῆς μεταναστάσεως αὐτῶν κυρίως συντελέσαντες εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλας συνένωσιν τῶν τριῶν ἀμφικτυονικῶν ὁμάδων τῆς ἑλληνικῆς ἠπείρου καὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν συγκροτήσεως μεγάλης ἀμφικτυονίας ἑλληνικῶν λαῶν.

Ἀνήκουσι δ' αἱ διατάξεις τῆς ἀμφικτυονίας, ἧς μόνιμος ἕδρα ἀπέβησαν τὸ ἑξῆς οἱ Δελφοί, εἰς χρόνους καθ' οὓς τἀποτελέσαντ' αὐτὴν φῦλα ἔζων ἐν κώμαις ἀτειχίστοις, οὐδ' ὑπῆρχον ἐν ταῖς χώραις ἑκάσταις ἄλλα κέντρα πλὴν τῶν ἱερῶν, περὶ ἃ ἦσαν ἠθροισμέναι αἱ οἰκήσεις τῶν ἀνθρώπων. Ἐντὸς δ' αὐτῆς τῆς ἀμφικτυονίας οὐδέποτε ἴσχυσε διαφορὰ δικαιωμάτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν αὔξησιν φύλων τινῶν εἰς ἰσχυρὰς πολιτείας, ἐν ᾧ ἐν τοῖς λοιποῖς ἐξηκολούθει ἡ κωμηδὸν οἴκησις, ἅπαντα τὰ μέλη τῆς ἀμφικτυονίας διέμειναν ἰσότιμα. Τέλος δὲ καὶ οἱ νόμοι καὶ ὅρκοι

[1] ***Πλουτάρχου*** Ἑλληνικῶν κεφαλαίων καταγραφὴ 13,26.

[2] Preller Ausgewählte Aufsätze σ. 234.

τῆς ἀμφικτυονίας διετήρησαν τὸν χαρακτῆρα ἀρχαϊκῆς ἁπλότητος. Ἀναφέρετο δῆλα δὴ ὁ ὅρκος τῶν Ἀμφικτυόνων εἰς δύο κυρίως διατάξεις διεθνῶν νομίμων, πρῶτον μὲν τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ὑπό τινος τῶν ἑλληνικῶν λαῶν τελείας τινὸς τῶν Ἀμφικτυονίδων πόλεων καταστροφῆς (μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιήσειν), δεύτερον δὲ τὴν παρεμπόδισιν τῆς ἀποκοπῆς τοῦ ῥέοντος ὕδατος πόλεώς τινος ἐν πολιορκίᾳ (μηδ' ὑδάτων ναματιαίων εἴρξειν μήτ' ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ). Εἶνε δὲ ταῦτα αἱ πρῶται ἀπόπειραι τῆς εἰσαγωγῆς ἡμερωτέρων ἠθῶν εἰς χώραν πλήρη ἀγώνων τῶν ὁμορούντων. Δὲν ἐπισπεύδεται δ' ἀκόμη ἡ παῦσις τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως, ἔτι δ' ὀλιγώτερον συνένωσίς τις πρὸς κοινὴν ὁρᾶσιν, ἀλλὰ μόνον ἐπιδιώκεται ἡ ἀναγνώρισις ὁμάδος τινὸς λαῶν ὡς συνανηκόντων εἰς ἀλλήλους, ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνειδήσεως ταύτης καθομολόγησις ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων καὶ ἡ ἐν περιπτώσει ἀναποφεύκτων ἀγώνων ἀποχὴ τοὐλάχιστον ἀπὸ τῶν ἄκρων βιαιοτήτων[1].

Καὶ εἶνε μὲν ὀλιγοσταὶ καὶ μικροῦ λόγου αἱ διατάξεις αὗται, τἀρχαιότατα λείψανα τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οὐχ ἧττον πλεῖστα ὅσα τὰ σπουδαῖα, μὴ περιεχόμενα ἐν ταῖς συνθήκαις ἐκείναις, συνεδέοντο πρὸς τὴν ἵδρυσιν καὶ διάδοσιν τῆς μεγάλης ἀμφικτυονίας. Καὶ δὴ πρὸ πάντων ἡ λατρεία τοῦ συμμαχικοῦ θεοῦ καὶ ἡ διάταξις τῶν κατὰ τὴν κυρίαν αὐτοῦ ἑορτὴν κατέστησαν ἀναγκαίαν περαιτέραν τινὰ συναρμολόγησιν τῶν λοιπῶν ἑορτῶν καὶ τῆς ὅλης πίστεως εἰς τοὺς θεοὺς διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως λατρειῶν τινων ὡς κοινῶν καὶ τοῦ διακανονισμοῦ δώδεκα θεῶν ὡς ἀμφικτυονικῶν[2].

[1] Ἐκ τῶν ἀμφικτυονικῶν συνδέσμων ἀναπτύσσονται συμμαχικοὶ νόμοι καὶ ὅρκοι, ὧν λείψανον διεσώθη παρ' ***Αἰσχίνῃ*** Περὶ παραπρεσβείας **115**· «μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιήσειν μηδ' ὑδάτων ναματιαίων εἴρξειν μήτ' ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ, ἂν δέ τις ταῦτα παραβῇ, στρατεύσειν ἐπὶ τοῦτον καὶ τὰς πόλεις ἀναστήσειν, καὶ ἐάν τις ἢ συλᾷ τὰ τοῦ θεοῦ ἢ συνειδῇ τι ἢ βουλεύσῃ τι κατὰ τῶν ἱερῶν, τιμωρήσειν καὶ χειρὶ καὶ ποδὶ καὶ φωνῇ καὶ πάσῃ δυνάμει».

[2] Ἴδε τὴν δι' ἐπιγραφῆς βεβαίωσιν τῆς λατρείας τῶν δώδεκα ἀμφικτυονικῶν θεῶν ἐν τοῖς **Monatsberichte der Berliner Akademie 1877 σ. 475**.

Θρησκευτικὴ ὁρμὴ οὐδέποτε ἤγαγε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν εἰς τὴν λατρείαν δώδεκα θεῶν. Ἐκ θρησκευτικῆς ἀνάγκης οὐδέποτε προῆλθε τὸ τοιοῦτον θεολογικὸν σύστημα. Διὰ ταῦτα δ' οὐδ' ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι ναοὶ τοῦ δωδεκαθέου οὐδὲ κοινὴ αὐτῶν λατρεία. Ὡς δ' ὁ ἀριθμὸς δώδεκα, ὅστις ἰδίως παρὰ τοῖς Ἴωσι κατ' ἐπανάληψιν ἀπαντᾶται ὡς βάσις πολιτικῆς διαιρέσεως[1], οὕτω καὶ ὁ ὅλος θεσμὸς τῆς λατρείας δώδεκα θεῶν ἦτο κατ' οὐσίαν πολιτικός. Ἠθέλησαν νὰ ἔχωσι καὶ ἐν τῷ θείῳ κοινὴν τάξιν καὶ σταθερὰν ὀργάνωσιν, ἐν τῷ κύκλῳ τῶν Ὀλυμπίων ἀπείκασμα καὶ ἐπιμαρτυρίαν τῆς ἐπὶ γῆς ἱδρυθείσης ἐνσπόνδου συμμαχίας. Ὡς ἐκ τούτου διηγοῦνται οἱ λόγοι, ὅτι ὁ Δευκαλίων ὑπῆρξεν ὁ ἱδρύσας ἐν Θεσσαλίᾳ τὸν πρῶτον βωμὸν τῶν δώδεκα θεῶν[2], καλοῦσι δὲ τὸν αὐτὸν Δευκαλίωνα πατέρα τοῦ Ἀμφικτύονος. Ὡς ἐκ τούτου ἦσαν οἱ δώδεκα θεοὶ σύμβολον τῆς εἰρηναίας ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν, τιμώμενοι ἰδίως ἐν ἀγοραῖς πόλεων καὶ ἐν ἐπινείοις[3], καὶ οἱ ἀρχαιότατοι θαλασσοπόροι, οἱ Ἀργοναῦται, ἵδρυσαν εἰς αὐτοὺς βωμὸν κατὰ τὸν εἴσπλουν τοῦ Πόντου, ὅπως προσελκύσωσι τὰς νεωστὶ ἀνακαλυφθείσας παραλίας πόλεις εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου.

Ἀλλ' ἡ ἐν τῇ λατρείᾳ ἐπελθοῦσα ἕνωσις αὕτη ἔσχε μεγάλην σημασίαν, ἐπιδράσασα τὰ μέγιστα ἐπὶ τὸν ὅλον βίον τοῦ λαοῦ. Αἱ μὲν ἑορταὶ τῶν θεῶν ἀπέβησαν ἑορταὶ συμμαχικαί, ἡ δὲ διάταξις τῶν κατὰ τὰς ἑορτὰς ἤγαγεν εἰς κοινὸν ὑπολογισμὸν τοῦ ἔτους. Παρίστατο δὲ χρεία καὶ κοινῶν τρόπων πρὸς συντήρησιν τῶν ἱερῶν κτισμάτων καὶ ἐκτέλεσιν τῶν θυσιῶν, καὶ ὁ διακανονισμὸς δὲ τῶν προσόδων τῶν ναῶν ἀπέβαινον ἀναγκαῖος.

[1] Περὶ τοῦ δώδεκα ὡς συμβολικοῦ ἀριθμοῦ ἴδε Ross Archäologische Aufsätze Τόμ. Α' σ. 266

[3] *Ἑλλανίκου* ἀπόσπ. 15 ἐν τοῖς τοῦ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 48 Πρβλ. Preller Griechische Mythologie Τόμ. Α' σ 86. Τόμ. Β' σ. 232.

[2] Petersen Das Zwölfgöttersystem der Griechen und Römer. Ἐν Ἀμβούργῳ 1868. Πρβλ. Archäologische Zeitung. 1866 σ. 290.*

Ὁ ὁσημέραι αὐξανόμενος θησαυρὸς ἀπήτει διοίκησιν καὶ ἰδίους ἄρχοντας κοινῶς ἐκλεγομένους καὶ ἐπιτηρουμένους ἐν τῇ διοικήσει αὐτῶν ὑπὸ ἀντιπροσώπων τῶν τῆς ἀμφικτυονίας συμμετεχόντων λαῶν. Ἐν περιπτώσει διαφωνίας τῶν Ἀμφικτυόνων ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἀρχὴ δικάζουσα, τὴν δὲ κρίσιν νὰποδέχωνται κατ' ἀνάγκην πάντες, ὅπως διατηρῆται μὲν ἡ εἰρήνη, τιμωρῆται δὲ πᾶσα παράβασις αὐτῆς ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ. Οὕτω δὲ ἀπὸ τῆς ἀφανοῦς ἀρχῆς κοινῶν ἐτησίων ἑορτῶν μετεμορφώθη κατὰ μικρὸν ὁ ὅλος δημόσιος βίος, ἐγκατελείφθη ἡ διηνεκὴς ὁπλοφορία, ἐξησφαλίσθη ἡ ἐπικοινωνία, καὶ ἀνεγνωρίσθη ἡ ἱερότης τῶν ναῶν καὶ βωμῶν.

Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον ἦτο ἡ ἐμποιηθεῖσα εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας συναίσθησις ἑαυτῶν ὡς συναποτελούντων ἐνιαῖον ὅλον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἐκτὸς τῆς ἀμφικτυονίας.

Οὕτω δ' ἐκ πολλῶν φύλων ἐπῆλθεν ἡ συνένωσις εἰς ἕνα λαόν, δι' ὃν ὑπῆρχεν ἀνάγκη ὀνόματος κοινοῦ πρὸς διάκρισιν αὐτοῦ τε καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν αὐτοῦ διατάξεων ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων λαῶν. Τὸ δ' ὁμοφώνως τοῦτο καθιερωθὲν συμμαχικὸν ὄνομα ὑπῆρξε τὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἐπεκράτησε κατὰ τὰ νατολικὰ τῆς ἑλληνίδος χώρας σὺν τῇ προόδῳ τῆς ἀμφικτυονίας ἀντὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου κοινοῦ ὀνόματος τῶν Γραικῶν[1].

Ἡ δὲ σχέσις τοῦ δευτέρου τούτου ἐθνικοῦ ὀνόματος πρὸς τὴν ἀμφικτυονίαν καταδεικνύεται ἤδη ἐκ τούτου, ὅτι οἱ Ἕλληνες τὸν Ἕλληνα καὶ Ἀμφικτύονα, τοὺς συμβολικοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἀμφικτυονικῆς αὐτῶν συναδελφώσεως, ἐφαντάζοντο συνδεδεμένους πρὸς ἀλλήλους διὰ δεσμῶν συγγενικῶν. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἐξ ὑπαρχῆς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν φυλῶν χαρακτῆρα ἀποκρουστικόν, ἅτε δηλοῦν τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἀμφικτυονικῶν καὶ τῶν μὴ ἀμφικτυονικῶν λαῶν[2]. Τὸ ὄνομα τοῦτο, ὃν ἀρχῆθεν τιμητικὸν ὄνομα ἱερέων, εἰς

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 142.

[2] Περὶ Ἕλληνος καὶ Ἀμφικτύονος καὶ τῶν ἑλληνικῶν πολέμων θεωρουμένων ὡς ἐθνικῶν ἴδε Rheinisches Museum. XXIV, σ. 308.

οὐδένα τῶν καθ' ἑκάστους λαῶν ἀνῆκεν ἰδίᾳ, ἀλλ' ἠδυνήθη νὰ δοθῇ ἐξαιρέτως εἰς ἐκείνους ὅσοι, ὡς οἱ Δωριεῖς, εἰδικώτερον ἀντεπροσώπευον τὴν ἀμφικτυονίαν.

Μετὰ δὲ τῆς συντελέσεως τῆς ἐθνότητος συνεπῆλθε καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων, ἐπειδή, ὡς ἐκ τῶν φυλῶν ἐσχηματίσθη λαός, οὕτω καὶ αἱ καθ' ἑκάστας χῶραι συναπήρτισαν σύνολον συμμαχικὸν, ἐκ δὲ τῶν πατρίων κωμῶν συναπετελέσθη μεγάλη πατρίς.

Ἐν τούτῳ δὲ κατεδείχθη ἡ οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἱστορίας τῶν ναυτικῶν λαῶν καὶ τῆς τῶν μεσογείων. Καὶ οἱ μὲν ἐμπορευόμενοι παραθαλάσσιοι Ἕλληνες δὲν ἐφαντάσθησαν νὰ εἰσαγάγωσιν ἀπότομον διάκρισιν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, περιπλανώμενοι δὲ κατὰ θάλασσαν ἐθεώρουν οἰκείας πάσας τὰς παραλίας εἰς ἃς ἐπεδήμουν. Κατ' ἀντίθεσιν δ' αὐτῶν οἱ ἀμφικτυονικοὶ μεσόγειοι λαοὶ συνείθισαν πρῶτοι νὰ θεωρῶσι κοινὴν ἑαυτῶν χώραν τὴν ἔχουσαν σύνορα ὡρισμένα, καὶ ἔμαθον νὰγαπῶσι, τιμῶσι καὶ ὑπερασπίζωσιν αὐτὴν ὡς ἰδίαν ἑαυτῶν πατρίδα. Καὶ αἱ μὲν ἐκβολαὶ τοῦ Πηνειοῦ μετὰ τοῦ Ὁμολίου ἀπέβησαν ἡ πρὸς βορρᾶν ἄκρα τῆς χώρας ταύτης, ὁ δὲ Ὄλυμπος ὁ φρουρὸς τῶν μεθορίων τῆς Ἑλλάδος [1].

Τὰ σπουδαῖα ταῦτα γεγονότα συνετελέσθησαν ἅπαντα ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἡ Θεσσαλία ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν ἡ καθ' αὐτὸ χώρα τῶν Ἑλλήνων, οἱ δ' Ἕλληνες ἐτίμησαν μετ' ἀδιαλείπτου εὐσεβείας πάντοτε τὸν μὲν Ὄλυμπον ὡς τὴν πατρίδα τῶν θεῶν αὐτῶν, τὴν δὲ κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ ὡς τὴν κοιτίδα τῆς πολιτειακῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως. Ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία τῆς δωρικῆς φυλῆς ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι τὰ εὐγενέστατα σπέρματα τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως ἐξήνεγκεν ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἐν ᾗ ἡ περαιτέρα αὐτῶν εὐδοκίμησις διεταράσσετο καὶ ἀνεχαιτίζετο ὑπὸ τῆς ἐπιδρομῆς λαῶν ἀπολιτιστοτέρων,

[1] Περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος ἴδε **Στράβωνος** VII, σ. 334. **Σκύλακος** 33. Bursian Geographie von Griechenland Τόμ. Α' σ. 3.

εἰς τὰ νότια τῆς χώρας, ἔνθα τὰ σπέρματα ἐκεῖνα ἔτυχον ἀπροσδοκήτως νέας καὶ τεραστίας ἀναπτύξεως. Καὶ ἐξηκολούθησαν μὲν οἱ Ἕλληνες ἐπεκτείνοντες τὴν ἰδίαν χώραν μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ θεωροῦντες τὸ στενὸν τῶν Τεμπῶν ὡς τὰς πύλας τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἡ Θεσσαλία ἀπεξενώθη ἀπ' αὐτῶν ὁσημέραι μᾶλλον σὺν τῷ χρόνῳ, ὁ μετ' αὐτῆς σύνδεσμος ἐχαλαρώθη, καὶ ἡ διάστασις εὐξήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Θεσσαλοὶ ἐθεωροῦντο ἡμιβάρβαροι, καθ' ὧν ἀπεκλείσθη καὶ ὠχυρώθη ἡ μέση Ἑλλάς. Ἐντεῦθεν δ' ἡ ἀρχαία ἔχθρα μεταξὺ Φωκέων καὶ Θεσσαλῶν.

Ἡ μέση Ἑλλὰς ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ βορρᾶ, ἡ δὲ καθ' αὐτὸ Ἑλλὰς ἀπέβαλε πλέον τοῦ ἡμίσεος τῆς ἐδαφικῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, αἱ Θερμοπύλαι ἀπέβησαν τὰ Τέμπη τῆς στενοτέρας πατρίδος καὶ ὁ Παρνασσὸς τὸ νέον κέντρον, ἐξ οὗ ἀνεπτύχθησαν αἱ περαιτέρω τύχαι τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου.

Εἰς τὴν στενοτέραν δὲ ταύτην Ἑλλάδα ὀλίγαι μόνον χῶραι ἀνῆκον, ἐπειδὴ πᾶσαι αἱ πρὸς δυσμὰς τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Παρνασσοῦ κείμεναι ἦσαν ξέναι τῆς ἀπολλωνείου συμμαχίας, ἅμα δὲ καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν συνδεομένης πνευματικῆς ἀναπτύξεως. Ἐν αὐταῖς δὲ διήρκουν ἀκόμη οἱ ἀρχαῖοι χρόνοι καὶ ἡ κατάστασις ἐκείνη καθολικῆς ἀνομίας καὶ ἀκοσμίας, ἐν ᾗ ἕκαστος περὶ ἑαυτοῦ μόνον μεριμνᾷ καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ καταθέτων τὰ ὅπλα.

Ἡ ἀντίθεσις δ' αὕτη ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀπόπειραν περαιτέρας ἐπεκτάσεως τῆς ἀμφικτυονίας, ἐπειδὴ συμμαχία συνενοῦσα ἐπὶ τὸ αὐτὸ πλησμονὴν δυνάμεως νεαρῶν λαῶν ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρόσκτησιν νέου ἐδάφους, καὶ διὰ τοῦτο προῆλθον ἐκ τῆς ὀρεινῆς χώρας τοῦ Παρνασσοῦ, εἰς ἣν εἶχον συνωστισθῇ πλεῖστα ὅσα φῦλα ὑπὸ τῆς ἀπὸ βορρᾶ ὠθήσεως, νέαι μεταναστάσεις χάριν προχωρήσεως πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον. Πρόμαχοι δὲ καὶ εἰσηγηταὶ τῆς κινήσεως ταύτης ἐθεωροῦντο οἱ Δωριεῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἡ

μετανάστασις ἧς ἡγοῦντο ὠνομάσθη κάθοδος τῶν Δωριέων.

'Αλλ' ὅμως αὐτοὶ οἱ Δωριεῖς δὲν ἠρνήθησαν τὴν εἰς τὴν μετανάστασιν ἐκείνην συμμετοχὴν καὶ ἄλλων φύλων. 'Αποδεικνύεται δὲ τοῦτο ἐξ ἑνὸς μὲν ἀπὸ τῆς ὀνομασίας ἣν παρ' αὐτοῖς τοῖς Δωριεῦσιν ἔφερον οἱ ἀποτελοῦντες τὸ τρίτον αὐτῶν φῦλον, καλούμενοι Πάμφυλοι, ἤτοι ἄνδρες ἐκ παντοίων φύλων, ἐξ ἑτέρου δὲ ἀπὸ τῆς γενικῆς παρ' ἀρχαίοις γνώμης περὶ τοῦ πρώτου δωρικοῦ φύλου, τῶν Ὑλλέων, οἵτινες ἐθεωροῦντο καταγόμενοι ἐξ 'Αχαιῶν. 'Ετίμων δ' οἱ Ὑλλεῖς οὗτοι ὡς γενάρχην αὐτῶν τὸν Ὕλλον, τὸν υἱὸν τοῦ Τιρυνθίου 'Ηρακλέους, καὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ εἶχον ἀξιώσεις περὶ κυριαρχίας ἐν Πελοποννήσῳ, ἅτε δῆθεν τοῦ 'Ηρακλέους παρανόμως στερηθέντος τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως. Συμφώνως δὲ πρὸς τοὺς τοιούτους ὑπὸ ποιητῶν ἐπινοηθέντας καὶ καλλωπισθέντας λόγους ἡ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ὑλλέων ἐπιχειρηθεῖσα στρατεία τῶν Δωριέων ἐμυθεύετο ὡς ἀνάληψις ἀρχαίου, παρανόμως διακοπέντος κυριαρχικοῦ δικαιώματος, καὶ διὰ ταῦτα πρὸς δήλωσιν τῆς εἰς τὴν νότιον χερσόνησον μεταναστάσεως τῶν Δωριέων ἀπέβη συνήθης ἡ μυθικὴ ἔκφρασις κάθοδος τῶν 'Ηρακλειδῶν [1].

Δύο δὲ ὑπῆρχον ὁδοὶ πρὸς ἄφιξιν εἰς τὸ ποθούμενον τέρμα, ἡ μὲν κατὰ γῆν, ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἀμφοτέρων τούτων ἐπειράθησαν οἱ μετανάσται. Καὶ τῆς μὲν κατὰ γῆν ὁδοῦ γέφυρα ἦτο ἡ 'Αττική, τῆς δὲ διὰ θαλάσσης ἡ Αἰτωλία.

Καὶ ἐν μὲν τῇ 'Αττικῇ ἔκειτο κατὰ τὰ βόρεια τῆς χώρας μεταξὺ τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τῆς εὐβοϊκῆς θαλάσσης ἡ ἰωνικὴ τετράπολις, ἡ ἀρχαία ἕδρα τῆς λατρείας τοῦ 'Απόλλωνος, ἥτις ἐντεῦθεν ἔπειτα διεδόθη καθ' ἅπασαν τὴν χώραν. Τὸ δὲ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς χώρας εἶχεν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων σχέσεις καὶ μετὰ τῶν

[1] Μετ' ἀτυχῆ ἀπόπειραν ὑπὸ τὸν Ὕλλον (***Ηροδότου*** IX, 26) ἐπηκολούθησεν ἡ τῶν 'Ηρακλειδῶν κάθοδος. ***Κλήμεντος 'Αλεξανδρέως*** Στρωματέων I σ. 403 ἐκδ. 'Οξωνίου (σ. 337 A ἐκδ. Sylburg). C. Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 232. Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 47.

Δελφῶν, ἱερὰ δὲ ὁδὸς συνδέουσα τὴν Δῆλον καὶ τοὺς Δελφοὺς ἦγεν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἀττικῆς διὰ Τανάγρας διασχίζουσα τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Φωκίδα[1]. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ συνεδέοντο πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ χρόνων παναρχαίων οἱ Δωριεῖς Ἡρακλεῖδαι[2]. Ἐνταῦθα ἐλέγοντο εὑρόντες δεξίωσιν καὶ ἄσυλον οἱ φεύγοντες υἱοὶ τοῦ Ἡρακλέους, ἔτι δὲ κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον αἱ δωρικαὶ στρατιαὶ εἶχον διαταγὴν νὰ φεισθῶσι της μαραθωνίας χώρας. Τὸ δὲ εἰς τοὺς λόγους τούτους ὑποκρυπτόμενον ἱστορικὸν γεγονὸς εἶνε, ὅτι ἡ ἰωνικὴ Ἀττικὴ ἦτο σύμμαχος τῶν παρὰ τὸν Παρνασσὸν Δωριέων, καὶ διὰ ταῦτα φυσικώτατόν τι ἦτο ἡ ἐκεῖθεν ἐξόρμησις τῶν Δωριέων πρὸς τὸν ἰσθμὸν, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῶν Ἰώνων τῆς ἀττικῆς τετραπόλεως. Διηγοῦντο δὲ, ὅτι ὁ Ὕλλος ὥρμησεν ἀκάθεκτος μέχρι τῶν πυλῶν αὐτῶν τῆς χερσονήσου, ἐκεῖ δ' ἔπεσε μονομαχήσας πρὸς Ἔχεμον τὸν βασιλέα τῶν Τεγεατῶν. Οὕτω δ' ἡ Πελοπόννησος ἔμεινε διὰ τοὺς Δωριεῖς ἀκρόπολις δυσπρόσιτος, ἕως οὗ κατενόησαν, ὅτι κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ μόνον ὑπὸ τοὺς ἐγγόνους τοῦ Ὕλλου καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ ἔπρεπε νὰ εἰσελάσωσιν εἰς τὴν ἐπηγγελμένην χώραν.

Πρὸς δυσμὰς δὲ τοῦ Παρνασσοῦ συνῴκουν οἱ Δωριεῖς μετὰ ξένων, ἀπολιτιστοτέρων φύλων, ἅτινα διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελῴου εἶχον ἀδιαπαύστους σχέσεις πρὸς τὴν Ἤπειρον καὶ μόνην τὴν Δωδώνην ἤθελον νὰναγνωρίζωσιν ὡς ἐθνικὸν αὐτῶν ἱερόν. Κατὰ δὲ τὸ κατώτερον ῥεῖθρον τοῦ Ἀχελῴου ᾤκουν οἱ Αἰτωλοὶ, ἀνήκοντες εἰς τὴν μεγάλην λαϊκὴν ὁμάδα τῶν Ἐπειῶν καὶ Λοκρῶν. Εἶχον δ' οἱ λαοὶ οὗτοι ἀποβῆ ναυτικοὶ διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς προσελεύσεως Ἀσιατῶν Ἑλλήνων, καὶ εἶχον διαδοθῆ κατά τε τὰς νήσους καὶ κατὰ τὰς δυτικὰς παραλίας τῆς Πελοποννήσου. Ὑπῆρχε δὲ τοσοῦτον ἀρχαία ἐπιμιξία λαῶν ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν οἰκουμέναις χώραις, ὥστε οὐδεὶς ἐγίνωσκε νὰ εἴπῃ, ἂν ὁ ἐπώνυμος

[1] Curtius Geschichte des Wegebaus σ. 20.

[2] Περὶ τῶν Ἡρακλειδῶν ἐν τῇ ἀττικῇ τετραπόλει ἴδε Curtius ἔνθ' ἀν. σ. 56.

αὐτῶν Αἰτωλὸς ὁ υἱὸς τοῦ Ἐπειοῦ εἶχε μεταναστεύσει ἐξ Ἤλιδος εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἢ τἀνάπαλιν. Διὰ ταῦτα δ' εὑρίσκομεν ἤδη ἐν χρόνοις ἀρχαιοτάτοις κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου ἀκτὰς τὰς αὐτὰς λατρείας, ἰδίως δὲ τὴν τῆς Ἀρτέμιδος Λαφρίας, καὶ ταὐτὰ ὀνόματα ποταμῶν καὶ πόλεων, ὡς τὸ τοῦ Ἀχελῴου καὶ τὸ τῆς Ὠλένου[1].

Καὶ ἡ φύσις δὲ διηυκόλυνε ταύτην τὴν ἐπικοινωνίαν. Ἐν ᾧ δῆλα δὴ κατὰ τὸν ἰσθμὸν διάφοροι παράλληλοι ὀροσειραὶ κλείουσι τὴν εἴσοδον δίκην μοχλῶν, ἀνήκουσι τὰ ὄρη τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀχαΐας εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ὀρεινὸν σύστημα, καὶ οἱ πρόποδες αὐτῶν συμπλησιάζουσιν ἐπὶ τοσοῦτον πρὸς ἀλλήλους, ὥστε μεταβάλλεται τὸ ἐσώτερον μέρος τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου εἰς στομαλίμνην, μάλιστα δὲ τὸ ῥεῦμα τοῦ κόλπου ἀδιαλείπτως τείνει εἰς τὸ νὰ συγκλείσῃ τὸν μεταξὺ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ πελάγους κόλπον, οὕτω δὲ συγκολλήσῃ τὴν χερσόνησον πρὸς τὴν ἤπειρον διὰ δευτέρου τινὸς ἰσθμοῦ. Ἀλλ' ἡ συντελουμένη πρόςχωσις ἐκκλύζεται καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ κύματος ἢ ἐκσπᾶται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διὰ σεισμῶν, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ εὖρος τοῦ πορθμοῦ κυμαίνεται μεταξὺ πέντε καὶ δώδεκα σταδίων[2]. Τοιούτου δὲ στενοῦ πόρου ἠδύνατο καὶ λαὸς ἀθάλασσος νἀποπειραθῇ τὸν διάπλουν, οἱ δὲ ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων διαπεραισύμενοι κατ' ἄμφω τὰς διευθύνσεις τὸν πορθμὸν ἐκεῖνον, δι' οὗ ἐγίνετο ἡ ἐπιμιξία τῶν λαῶν, ἦσαν ὡρισμένοι φύσει ὡς οἱ κατὰ τὸν πλοῦν ἐκεῖνον ὁδηγοὶ τῶν ἀπειροθαλάσσων Δωριέων. Ὅτι δὲ οἱ Δωριεῖς οὐκ ἄνευ ἀγῶνος ἐξησφάλισαν τὴν συμμετοχὴν τῶν Αἰτωλῶν, ὑποδεικνύει ὁ μῦθος περὶ τοῦ φόνου τοῦ Δώρου ὑπὸ τοῦ Αἰτωλοῦ. Τέλος δ' ἦγαγε τοὺς ἄνδρας εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν ὁ Ὄξυλος ἐπὶ σχεδιῶν. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ διαγνώσωμεν ὁπόσην γνησίαν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἐγκρύπτουσιν οἱ λόγοι οὗτοι· ἀλλ' ὅμως ἡ διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν

[1] *Παυσανίου* IV, 31, 7.

[2] Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 413.

Πελοπόννησον εἰσόρμησις τῶν Δωριέων εἶνε καθ' ὅλα πιθανωτάτη[1].

Συνετελέσθη δ' ἡ κατάκτησις τῆς χερσονήσου λίαν βραδέως; τῆς μὲν διακλαδώσεως τῶν ὀρέων δυσχεραινούσης τὴν προχώρησιν, τῆς δ' ἀμύνης τῶν οἰκητόρων γινομένης διὰ μέσων ὅλως διαφόρων ἐκείνων ἄτινα οἱ Δωριεῖς εἶχον συναντήσει ἐν προτέραις μεταναστάσεσιν. Οὔτε αὐτοὶ δῆλα δὴ εἶχον οἰκήσει ποτὲ ἐν πόλεσιν ὠχυρωμέναις, οὔτε εἶχον πεῖραν ἐπιθέσεως ἐναντίον τοιούτων τόπων. Καὶ ὅμως ἤρχοντο τώρα εἰς χώρας, ἐν αἷς πάντες οἱ δυνάσται κατεῖχον εὐτειχίστους ἀκροπόλεις. Ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας μάχαι σποραδικαὶ οὐδαμῶς ἀπέβαινον κρίσιμοι, οἱ δ' ἐν ἀναπεπταμένοις πεδίοις νικήσαντες Δωριεῖς ἔμενον ἄπρακτοι πρὸ τῶν κυκλωπείων τειχῶν. Διὸ παρεκάθηντο κεχωρισμένοι κατὰ στίφη πρὸ ἐπικαίρων φρουρίων, ἀποπειρώμενοι κατὰ μικρὸν νὰ ἐξαντλήσωσι τὰ ἐπιτήδεια τῶν πολεμίων. Τὴν δὲ παρέλευσιν μακροῦ χρόνου μέχρις ἐπιτεύξεως τοῦ σκοπουμένου ἀποδεικνύει καὶ μόνον ἡ μεταβολὴ τῶν στρατοπέδων τῶν Δωριέων εἰς μονίμους οἰκήσεις, αἵτινες συνέμειναν καὶ μετὰ τὴν ἐκπολιόρκησιν τῶν ἐχθρικῶν ἀκροπόλεων. Τέλος δ' ἐνίκησεν ἡ καρτερία τοῦ ὀρεσιτρόφου λαοῦ, ἐπειδὴ, μηκυνομένων τῶν πολιορκιῶν, οἱ Ἀχαιοὶ ἄνακτες ἐπὶ τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ὄχθων μετὰ τῆς μεγάλως ὑπολειπομένης ὡς πρὸς τὴν πολεμικὴν πειθαρχίαν ἀκολουθίας αὐτῶν δὲν ἠδυνήθησαν νὰντιστῶσιν εἰς τὴν ἔφοδον τῶν εὐσυντάκτων στοίχων τῶν δωρικῶν ὁράτων, οἱ δ' ἔκγονοι τοῦ Ἀγαμέμνονος ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσιν ἀθρόοι τὰς πατρῴας ἀκροπόλεις[2].

Πασῶν δὲ τῶν παραλίων χερσονήσων μία μόνη ἐσώθη ἀπὸ

[1] Τὴν διὰ Ναυπάκτου διαπεραίωσιν τῶν Δωριέων εἰς τὴν Πελοπόννησον δυνάμεθα ναποδεχθῶμεν ὡς γεγονὸς ἀληθές. Ὁ δὲ περὶ Ὀξύλου λόγος (***Στράβωνος*** VIII. σ. 357) ἐγεννήθη πιθανῶς ἐν οἷς χρόνοις ἐπεζητεῖτο πρότυπον ἐκ τῶν μυθικῶν χρόνων διὰ τὴν πολιτικὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἤλιδος. Ἡ δὲ ἀνάμνησις τῆς διὰ σχεδιῶν διαπεραιώσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον διετηρεῖτο ἐν τῇ κατὰ τὴν Σπάρτην ἑορτῇ ἥτις ἐλέγετο Στεμματιαία. Ἴδε ***Ἡσύχιον*** ἐν λ. Πρβλ. Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 61.

[2] Περὶ τῆς κατ' ὀλίγον καθυποτάξεως τῆς Πελοποννήσου ἴδε ***Παυσανίου*** II, 13. Πρβλ. Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 64 καὶ 80 κ. ἑ.

ἀνατροπῆς, ὁ κατὰ μῆκος τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου βόρειος αἰγιαλός. Καὶ ἀπέβησαν μὲν ἐνταῦθα οἱ Δωριεῖς, ἀλλὰ προεχώρησαν περαιτέρω πρὸς νότον οὕτως, ὥστε οἱ αὐτόθι οἰκοῦντες Ἴωνες ἐξηκολούθησαν μένοντες ἐν ταῖς δώδεκ' αὐτῶν πόλεσιν ἠθροισμένοι περὶ τὸν ἐν Ἑλίκῃ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἐν ᾧ ἐν ταῖς νοτίοις καὶ ἀνατολικαῖς χώραις ἐπολεμοῦντο οἱ μακροὶ ἀγῶνες δι' ὧν ἐκρίθη ἡ τύχη τῆς χερσονήσου.

Εἰς τὴν παραλίαν δὲ ταύτην χώραν εἰσώρμησαν οἱ ἀπὸ νότου ὑποχωροῦντες Ἀχαιοί, κατακτήσαντες πρῶτον μὲν τἀναπεπταμένα παραθαλάσσια πεδία, ἔπειτα δὲ τὰς ὀχυρὰς πόλεις, αἵτινες ἔπεσον ἀλλεπάλληλοι, τελευταίας ἁλούσης τῆς Ἑλίκης, ἐν ᾗ εἶχον συναθροισθῇ πρὸς ἀντίστασιν τὰ δοκιμώτατα τῶν Ἰώνων γένη. Διηγοῦντο δὲ, ὅτι αὐτὸς ὁ Ὀρεστείδης Τισαμενὸς εἰσεκομίσθη εἰς τὴν πόλιν νεκρὸς, ἀλλὰ τὸ γένος αὐτοῦ ὅμως ἐκυριάρχησε, καὶ ἡ χώρα τῶν Ἰώνων Αἰγιαλέων μετωνομάσθη ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀχαιῶν[1]. Τῶν δὲ Ἰώνων οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τὴν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς καθυπόταξιν μετενάστευσαν εἰς τὴν φυλετικῶς συγγενῆ Ἀττικήν.

Οἱ δὲ Δωριεῖς, καθυποτάξαντες τὰς περὶ τὸν ἰσθμὸν χώρας, ἠκολούθησαν μὲν τοὺς Ἀχαιοὺς, ἀλλ' ἀφῆκαν αὐτοὺς ἡσύχους ἐν ταῖς νέαις αὐτῶν οἰκήσεσι, καὶ ἐτράπησαν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, πρὸς βορρᾶν, ἔνθα ἔφθασαν εἰς τὰ σύνορα τῆς ἀττικῆς χθονὸς, ἅτε τῆς Μεγαρίδος συνανηκούσης εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ διὰ τῶν ὀρέων αὐτῆς καὶ πασῶν τῶν φυσικῶν σχέσεων συνδεομένης μετ' αὐτῆς. Ἀπειλητικὴ ἠδραιώθη ἡ πολεμικὴ δύναμις τῶν Δωριέων παρὰ τὸν ἰσθμὸν, τὸ ἱερὸν κέντρον τῶν κατ' ἀμφοτέρους τοὺς κόλπους ἐπεκτεινομένων Ἰώνων. Ἡ Μεγαρὶς κατελήφθη[2]. Ἂν δὲ καὶ ἡ λοιπὴ Ἀττικὴ ἤθελε κυριευθῇ ὑπὸ τῶν Δωριέων, οὗτοι, συνενούμενοι μετὰ τῶν ἐν τῷ βορρᾷ ἀρχῆθεν οἰκούντων ὁμοφύλων, ἔμελ-

[1] Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 413. Περὶ δὲ Τισαμενοῦ ἴδε ***Σκύμνου Χίου*** στ. 528. Ἔφορον παρὰ ***Στράβωνι*** (VIII, σ. 389).

[2] ***Ἡροδότου*** V, 76.

λον νὰ καθυποτάξωσι καθ' ὁλοκληρίαν ἢ ἐξωθήσωσι τὴν ἰωνικὴν φυλήν, ἡ ὅλη δ' εὐρωπαϊκὴ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰποβῇ χώρα δωρική. Ἀλλ' ἡ διακλάδωσις τοῦ Κιθαιρῶνος ἡ χωρίζουσα τὰς πεδιάδας τῶν Μεγάρων καὶ τῆς Ἐλευσῖνος, καὶ τὸ ἡρωικὸν θάρρος τῶν Ἀθηναίων τῶν φρουρούντων τὰ στενὰ τῆς χώρας, ἀντέταξαν ἀκαταμάχητον φραγμὸν εἰς τοὺς Δωριεῖς, καὶ ἡ ἰωνικὴ Ἀττικὴ ἐσώθη.

Οὕτω λοιπὸν διερρυθμίσθησαν ἐν τοῖς κυρίοις ἐς ἀεὶ αἱ ἕδραι τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν. Ἀλλ' ἡ ἰσχυρὰ κίνησις τῶν λαῶν ἡ ἀρξαμένη ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἰλλυρίας καὶ ἀπολήξασα εἰς τὴν νότιον ἄκραν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκεῖθεν πάλιν πρὸς τὰ ὀπίσω ἐφορμήσασα εἶχε πρὸς ἐντελῆ κατάπαυσιν ἀνάγκην χώρου εὐρυτέρου τοῦ ὑπὸ τῶν ὁρίων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος παρεχομένου. Ὑπὸ τῆς βιαίας ὁρμῆς, μεθ' ἧς οἱ Θεσσαλοί, οἱ Βοιωτοί, οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοὶ εἶχον ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων οἰκητόρων τὰς οἰκείας χώρας καὶ κατακυριαρχήσει αὐτῶν, πλεῖστοι ὅσοι ἑλληνικοὶ οἶκοι καὶ πλεῖστα ὅσα φῦλα εἶχον ἐξωσθῇ τῶν οἰκήσεων αὐτῶν. Ἡ δὲ καταλαβοῦσα τοὺς λαοὺς μεταναστευτικὴ ἀνωμαλία ἐξηκολούθει ἐπενεργοῦσα παρ' αὐτοῖς, ἰδίως δὲ παρὰ τοῖς βασιλικοῖς γένεσιν, ἅτινα διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῶν πατρίων εἶχον ἀποβάλει τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ δὲν ἤθελον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων. Οὕτω δ' ἕνεκα τῆς συντελέσεως τῆς ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον μεταναστάσεως ἡ κίνησις ἐτράπη πρὸς τὰ πλάγια, καὶ οἱ λιμένες τῆς ὅλης ἀνατολικῆς ἀκτῆς ἐπληρώθησαν πλοίων διαπεραιούντων πλήθη τολμηρῶν ναυτίλων πασῶν τῶν φυλῶν εἰς τὰς ἀντιπέραν παραλίας.

Ἡ δὲ κίνησις αὕτη δὲν ἦτο μετοίκησις πρὸς ἤπειρον ἄγνωστον, οὐδὲ τυφλὴ καὶ παρακεκινδυνευμένη περιπλάνησις ἐπὶ κελεύθων ἀγνώστων, ἀλλὰ μεγάλη παλινδρόμησις ἐν τῇ μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου ἐπικοινωνίᾳ τῶν λαῶν, φυσικὴ ἀκολουθία τῆς ὑπερπληρώσεως ἐκείνης τῶν νοτίων ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὑπερφυὴς ἐκείνη ἀνατροπὴ εἶχεν ἐπέλθει διὰ τῆς πρὸς νότον ἐξορμήσεως τῶν βορείων ὀρεινῶν λαῶν, τῶν ἠπειρωτικῶν φύλων τοῦ

ἑλληνικοῦ ἔθνους, οἱ ἐκ τῆς χώρας ἀπελθόντες ὑπῆρξαν κυρίως οἱ παραθαλάσσιοι Ἕλληνες, ὧν εἶχον διαταραχθῇ αἱ κατὰ τὴν παραλίαν κτήσεις. Οὕτως οἱ ἔκγονοι ἐπανήρχοντο εἰς τὴν πατρίδα τῶν προπατόρων.

Ὑπό τινα λοιπὸν ἔποψιν ἠδυνάμεθα νὰ καλέσωμεν τὴν ὅλην ἐποίκησιν ἰωνικήν, ἐπειδὴ τὰ μὲν ὁρμητήρια αὐτῆς ὑπῆρξαν ἀρχαῖοι σταθμοὶ τῆς ναυτιλίας τῶν Ἰώνων, τὸ δὲ τέρμα ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαία πατρὶς τῆς μεγάλης ἰωνικῆς φυλῆς καὶ μόνον δι' Ἑλλήνων καταγωγῆς ἰωνικῆς ἐπετεύχθη. Ἀλλ' ὅμως οἱ εἰς τὰ πάτρια ἐπιστρέφοντες Ἴωνες ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συμμιγεῖς.

Ὅσον οἷόν τε δ' ἀμιγεῖς εἶχον διατηρηθῇ ἐν Ἀττικῇ, ἔνθα οἱ Πελασγοὶ οἰκήτορες διὰ μακρῶν ἐποικήσεων εἶχον μεταβληθῇ τελειότατα εἰς Ἴωνας. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν μεταναστάσεων, αἵτινες εἶχον ἐπιφέρει ἀνατροπὴν ἐν πάσαις ταῖς χώραις ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῆς Μαλέας, μόνη ἥσυχος καὶ ἀμετάβλητος εἶχε μείνει ἡ Ἀττικὴ, ὁμοία πρὸς βράχον παραθαλάσσιον, ἐφ' οὗ θραύονται τὰ κύματα τοῦ τεταραγμένου πελάγους χωρὶς νὰ κατακλύσωσιν αὐτόν. Οὕτως οἱ τὴν Ἀττικὴν οἰκοῦντες εἶχον κατορθώσει νὰ διατηρήσωσι τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν κατά τε τῶν Αἰολέων ἀπὸ βορρᾶ καὶ τῶν Δωριέων ἀπὸ νότου. Ἡ δὲ ἀντίστασις αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῆς χώρας, ἐπειδὴ ἡ ἀκλόνητος ἐκείνη ἰωνικὴ χώρα ἀπέβη τὸ ἐξῆς ἄσυλον τοῦ ἐκ τῶν λοιπῶν χωρῶν ἐκδιωχθέντος πλήθους συγγενοῦς λαοῦ. Ἐκ Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας, ἐκ συμπάσης τῆς Πελοποννήσου, ἰδίως δ' ἐκ τῆς βορείου παραλίας, συνέρρεον οἱ φυγάδες εἰς τὴν Ἀττικήν· ἡ δὲ στενὴ καὶ λεπτόγεως χώρα ὑπερεπληρώθη ἀνθρώπων, καὶ κατέστη ἀναγκαῖος ὁ κουφισμὸς αὐτῆς. Ἀλλὰ μόνον ἀνοικτὸν μέρος ἦτο ἡ ἀνατολικὴ παραλία, ἐπειδὴ δὲ αὕτη εἶχεν ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων σχέσεις πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἡ Ἀττικὴ ἀπέβη τὸ σπουδαιότατον ὁρμητήριον τῆς ἰωνικῆς παλινδρομήσεως πρὸς τὰς ἀντιπέραν ἀκτάς. Οὕτω δ' ἐν Ἀττικῇ ἐπῆλθεν ἡ ὀραστικωτάτη ἀνανέωσις τοῦ μεταξὺ τῶν ἀπέναντι ἀλλήλων κειμένων αἰγιαλῶν συνδέσμου.

Εἰς δὲ τὴν Ἀττικὴν συνανῆκον καὶ αἱ νοτιώτεραι χῶραι τῆς Βοιωτίας, ἰδίως δ' ἡ κοιλὰς τοῦ Ἀσωποῦ, ἧς οἱ κάτοικοι δὲν ἤθελον νὰ εἶνε Βοιωτοί. Καὶ ἡ νότιος δὲ πλευρὰ τοῦ Παρνασσοῦ ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν προεκτεινομένη, ἡ παραθαλασσία χώρα τῆς Ἀμβρύσου καὶ τῆς Στειρίδος, ᾠκεῖτο ὑπὸ λαοῦ ἰωνικοῦ, ὃν εἶχεν ἐξωθήσει καὶ πιέσει ἡ προχώρησις τῶν βορείων λαῶν. Πέραν δὲ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου ἡ παραποταμία τοῦ παρὰ τὴν Σικυῶνα ἐκβάλλοντος Ἀσωποῦ καὶ ἡ μέχρι τῶν πηγῶν αὐτοῦ χώρα κατῳκοῦντο ὑπὸ λαοῦ συγγενοῦς πρὸς τοὺς οἰκήτορας τῆς κοιλάδος τοῦ ὁμωνύμου βοιωτικοῦ ποταμοῦ, ὧν ἡ καταγωγὴ ἐξ Ἀσίας μαρτυρεῖται προδήλως ὑπό τε τῶν λόγων, τῶν λατρειῶν καὶ τῆς ἱστορίας. Μὴ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀσωπὸς δὲν ἐλέγετο μεταναστεύσας ἐκ Φρυγίας, ὁπόθεν ἐκόμισε τὸν αὐλὸν τοῦ Μαρσύου; Ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας τοῦ ἰσθμοῦ παραλίας ἔκειτο ἡ Ἐπίδαυρος, ἥτις ἀνέφερε τὴν κτίσιν αὐτῆς εἰς Ἕλληνας θαλασσοπόρους ἐξ Ἀσίας καὶ εἶχε παναρχαίας σχέσεις μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Προσετίθεντο δ' ὁ ἐπιχειρηματικὸς λαὸς τῶν Μινυῶν, οἵτινες εἶχον μὲν ἐγκατοικήσει ἐν Ἰωλκῷ, ἐν Ὀρχομενῷ, ἐν Ἀττικῇ, ἐν τῇ μεσσηνιακῇ Πύλῳ, ἀλλ' εἶχον ἤδη ἐκπατρισθῇ ἀπὸ πασῶν τούτων τῶν χωρῶν, πλὴν δ' αὐτῶν ἐξ Εὐβοίας ἐκτὸς τῶν ἐν αὐτῇ Ἰώνων ἀξία λόγου συρροὴ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς νήσου οἰκητόρων, ἰδίως δὲ τῶν Ἀβάντων, οἵτινες δι' οὐδεμιᾶς συνεδέοντο πρὸς τοὺς Ἴωνας συγγενείας, τέλος δ' ὁ λαὸς τῶν Λελέγων κατὰ τὸ δυτικὸν πέλαγος, εἰς οὓς ἀνῆκον οἱ Ἐπειοί, οἱ Τάφιοι καὶ οἱ Κεφαλλῆνες. Πάντα λοιπὸν ταῦτα τὰ πλήθη παραθαλασσίων Ἑλλήνων, ἅτινα εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀποδεχθῇ ἐν ἑαυτοῖς ἀσιατικὰς ἐπιδράσεις, ὁμοίαν ὑποστάντα στενοχωρίαν, ἀνεκινήθησαν ταὐτοχρόνως, καὶ συμμετέσχον τῆς αὐτῆς πορείας ἥτις διὰ τοῦ νησοπληθοῦς Αἰγαίου ἐπανήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Καίπερ δ' ἀπὸ διαφορωτάτων ἀφορμηθέντες σημείων, συνηντήθησαν ἅπαντες ἐν τῇ μέσῃ παραλίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἡ δὲ χώρα αὕτη ἡ περὶ τὰς

ἐκβολὰς τῶν τεσσάρων ποταμῶν κειμένη ἀπέβη ἡ νέα Ἰωνία[1].

Ἀλλ' ἡ διάκρισις τῶν φυλῶν δὲν διετηρήθη. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ χωρισθῇ καὶ πάλιν εἰς τὰ δύο αὐτοῦ ἡμίση. Ἰδίως δ' ἐπῆλθεν ἀνάμιξις Ἰώνων καὶ μὴ Ἰώνων μεταναστῶν ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ δὴ ἐν ταῖς παραλίαις πόλεσιν, ὧν εἶχον ἤδη κυριαρχήσει οἱ Δωριεῖς. Ἐνταῦθα λοιπὸν προσεχώρησαν εἰς τοὺς ἀποικοῦντας δωρικὰ γένη οὕτως, ὥστε ἡ μετανάστασις ἐπεχειρήθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Δωριέων, τὸ πρῶτον μεταγαγόντων τοὺς τύπους τῶν δωρικῶν ἠθῶν εἰς τὰς ἀντιπέραν ἀκτάς. Τέλος δ' ἐπῆλθον καὶ μεταναστάσεις Αἰολέων μὴ καθησυχασάντων ἐν Βοιωτίᾳ, Ἀχαιῶν ἐκ τῆς Πελοποννήσου, Ἀβάντων ἐξ Εὐβοίας καὶ Καδμείων.

Καὶ εἶνε μὲν δυσχερεστάτη ἡ διάκρισις τῶν παμπληθῶν κατὰ θάλασσαν μεταναστάσεων ἰωνικῶν καὶ συμμιγῶν φύλων εἰς ὡρισμένας ἐποικήσεις, ἀλλ' οὐχ ἧττον δικαιούμεθα νὰ διαστείλωμεν συνῳδὰ τῇ ἀρχαίᾳ παραδόσει τρεῖς κυρίας, τὴν ἰωνικὴν, τὴν δωρικὴν καὶ τὴν αἰολικὴν, εἰς δὲ τὴν διαίρεσιν ταύτην ἀνταποκρίνεται καὶ ἡ τριπλῆ τῶν ἀποικούντων διεύθυνσις. Καὶ οἱ μὲν Δωριεῖς ἄποικοι, ἅτε ἀποτελοῦντες τὸ ἐπικρατῆσαν στοιχεῖον, διετήρησαν τὴν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον διεύθυνσιν τῆς νικηφόρου αὐτῶν κατὰ γῆν μεταναστάσεως, καὶ ἐτράπησαν τὴν ἀπὸ τῆς Μαλέας εἰς τὰ Κύθηρα καὶ τὴν Κρήτην. Κατ' ἀντίθεσιν δ' αὐτῶν οἱ Ἀχαιοί, ἅτε ἀπὸ νότου φυγόντες, διηυθύνθησαν πρὸς τὰ βόρεια, καὶ ἐκεῖ συνηντήθησαν πρὸς τοὺς ἐκ Βοιωτίας καὶ Θεσσαλίας Αἰολεῖς, τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν γείτονας[2]. Πᾶσα δὲ αὔξησις τῆς δυνάμεως τῶν Θεσσαλῶν ἐν τοῖς βορείοις καὶ τῆς τῶν Δωριέων ἐν τοῖς νοτίοις παρέχει εἰς τὴν κίνησιν ταύτην νέαν ὥθησιν, ἐπάγουσαν τὴν ἀπόσπα-

[1] «Ἡ τῶν Ἰώνων περαίωσις εἰς Ἀσίαν» ***Στράβωνος*** XIII, σ. 621. Πρβλ. ***Παυσανίου*** VI, 1, 5 κ. ἑ. ***Ἡροδότου*** I, 146. Curtius Ionier σ. 27.

[2] «Αἰολικὴ ἀποικία» ***Στράβωνος*** XIII, σ. 582. Ἡ αὐτὴ καλεῖται καὶ Βοιωτικὴ αὐτ. 402. Πρβλ. ***Θουκυδίδου*** VII, 57. VIII, 100. ***Ἡροδότου*** I, 149. Müller Orchomenos σ. 392 καὶ 465.

σιν νέων στιφῶν, ἀκολουθούντων τὴν αὐτὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Εὐβοίας εἰς τὸ θρᾳκικὸν πέλαγος. Εἰς δὲ τοὺς Ἴωνας τέλος προδιεγράφετο ἡ ὁδὸς τῆς πορείας ὑπὸ τῆς διπλῆς σειρᾶς τῶν Κυκλάδων.

Καθ' ὅσον δ' εἶνε δυνατὸν νὰ ὁρίσωμεν κατὰ χρόνους ταύτας τὰς μεταναστάσεις, πασῶν ἀρχαιόταται ὑπῆρξαν αἱ τῶν Αἰολέων.

Συνηντήθησαν δὲ τἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου ὠθούμενα φῦλα ἐν Βοιωτίᾳ, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ χώρα τῆς ἐξόδου, καὶ διὰ ταῦτα ἐθεωρεῖτο καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἡ μητρόπολις τῶν αἰολικῶν ἀποικιῶν οὕτως, ὥστε αὗται ἐκ λόγων εὐσεβείας ὤκνησαν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον νὰ συμμετάσχωσι τοῦ κατὰ τῶν Θηβῶν ἀγῶνος. Μόνον δ' ἀνοικτὸν ὁρόμον εἶχον οἱ ἀποικοῦντες πρὸ αὐτῶν τὸν πορθμὸν τῆς Εὐβοίας, οὗ τὰ γαληναῖα ὕδατα εἶχον ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων μεταγάγει εἰσπλέοντά τε καὶ ἐκπλέοντα φῦλα μεταναστῶν[1]. Καὶ οἱ μὲν κόλποι τοῦ εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ, ἰδίως δ' ὁ τῆς Αὐλίδος, ἀπέβησαν τὰ συναγώγια τῶν πλοίων, τὴν δ' ἡγεμονίαν τῶν ἐξοικιζομένων λαῶν ἀνέλαβον οἱ Ἀχαιοί, ὧν τὰ βασιλικὰ γένη ἦσαν συνειθισμένα νἄρχωσιν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκείνῳ οὗ κατέρρεεν ἤδη τὸ καθεστώς. Διὰ ταῦτα οἱ λόγοι ἀναφέρουσιν ὡς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπὶ γενεὰς ὅλας διαρκεσασῶν ἀποικήσεων ἐκγόνους τοῦ Ἀγαμέμνονος, αὐτὸν τὸν Ὀρέστην ἢ υἱοὺς καὶ ἐγγόνους αὐτοῦ.

Οὕτω δ' ἡ Εὔβοια, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει ἡ γῆ ἐφ' ἧς ἐγκαθιδρύθησαν τὸ πρῶτον οἱ οἰκήτορες τῆς Βοιωτίας, ὑπῆρξε καὶ ἡ πύλη δι' ἧς ἐγκατέλιπον τὴν πατρίδα οἱ μεταναστεύσαντες Βοιωτοί. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Εὔριπος ἄγει πρός τε βορρᾶν καὶ νότον, καὶ κατὰ μὲν τὰ νότια τοῦ πορθμοῦ ἐκυριάρχουν οἱ Ἴωνες, τὰ δὲ βόρεια ἦσαν γνωστότερα καὶ οἰκειότερα εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς μετανάστας, οἱ ἀποικοῦντες ἐτράπησαν πρὸς βορρᾶν, διαπεραιωθέντες δὲ πέραν τῶν ἀκτῶν τῆς Θεσσαλίας κατηυθύνθησαν πρὸς τὸ θρᾳκικὸν πέλαγος, καὶ ἐπὶ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 121.

μακρὸν ἐξηκολούθησαν μετακινούμενοι κατὰ τὰς νήσους αὐτοῦ καὶ ἀκτάς[1]. Καὶ οἱ μὲν προπορευθέντες ἐξέλεξαν εἰς κατοικίαν τὰς πλησιεστάτας τῶν χωρῶν, οἱ δὲ μεθεπόμενοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαθιδρυθῶσι πέραν καὶ ἀπωτέρω αὐτῶν, οὕτω δὲ ὁ ἀποικισμὸς τῶν ἀκτῶν προεχώρει πρὸς ἀνατολάς. Ἀλλ' οὔτε τὸ ὑπ' αὐτῶν διαπλεόμενον πέλαγος ἦτο πρωτόπλευστον, οὔτε αἱ παραλίαι ὧν κατὰ μῆκος ἔπλεον ἦσαν ἔρημοι. Καὶ τὰ μὲν δασώδη τῆς Θράκης ὄρη τὰ ἐγκλείοντα πλούσια ἀργυρωρυχεῖα εἶχον ἤδη τρυγήσει κερδαλεόφρονες Φοίνικες, τὰ δὲ παράλια κατείχοντο ὑπὸ Κρητῶν καὶ ἄλλων ναυτικῶν φύλων. Ἀλλ' ὑπῆρχεν ὅμως ἀκόμη χῶρος διὰ νέους ἐποίκους, ἡ δὲ Αἶνος παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἔβρου, ἡ Σηστὸς καὶ τὸ Αἰόλειον παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σταθμοὶ τῆς μεταναστεύσεως.

Τολμηρότερα δὲ στίφη διέβησαν τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τὴν Προποντίδα καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν χερσονησίζουσαν Κύζικον. Ἡ δ' ἐν αὐτῇ ἐγκαθίδρυσις ἐσήμαινε τὴν κατάληψιν τῆς ἀντιπέραν ἀσιατικῆς ἠπείρου, καὶ δὴ πρῶτον τῆς μεγάλης χερσονήσου τῆς Ἴδης, ἥτις καὶ κατεκτήθη κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς παραλίας. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Ἴδης εἶδον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τὴν λαμπρὰν Λέσβον, κειμένην μὲν ἀπέναντι τῶν πλουσιωτάτων παραθαλασσίων χωρῶν ὑπὸ τὸν πραότατον οὐρανόν, ἔχουσαν δὲ λιμένας βαθεῖς. Διὰ δὲ τῆς κτήσεως τῆς ηὐλογημένης ταύτης νήσου ἤρχισε νέον στάδιον τῶν αἰολικῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀποικήσεων, μετὰ δὲ τὴν διὰ μακρῶν καὶ περιπετειωδῶν ἐλιγμῶν διάνοιξιν τῆς ὁδοῦ ἐπηκολούθησαν πλέον θαλασσοποροῦντα κατ' εὐθεῖαν τὰ εὐβοϊκὰ πλοῖα καὶ διαπεραιοῦντα δι' ἀλλεπαλλήλων πλόων πολυπληθεῖς ἀποίκους εἰς τὴν Λέσβον.

Ἡ δὲ Λέσβος καὶ ἡ Κύμη ὑπῆρξαν τὰ ὁρμητήρια, ἐξ ὧν οἱ νέοι ἔποικοι μετὰ τοῦ ἑπομένου λαοῦ κατέκτησαν κατὰ μικρὸν τὴν Τρωάδα καὶ τὴν Μυσίαν. Διὸ συνείθιζον καὶ ἀργότερον νὰ

[1] Οὐκ ὀρθῶς ὁ K. O. Müller δὲν ἀποδέχεται τὴν κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Θράκης προχώρησιν τῶν ἀποικούντων Αἰολέων.

θεωρῶσι τοὺς δύο κυριωτάτους καιροὺς τοῦ αἰολικοῦ ἀποικισμοῦ τὴν κατάληψιν τῆς Λέσβου ὑπὸ τῶν ἀποίκων ὧν ἡγεῖτο Γρᾶς ὁ δισέγγονος τοῦ Ὀρέστου[1] καὶ ἔπειτα τὴν παρὰ τὸν ποταμὸν Κάϊκον ἐγκατάστασιν τῶν Πελοπιδῶν Κλεύα καὶ Μαλαοῦ[2]. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας, ἰδίως δὲ ἀπὸ τῆς Ἄσσου καὶ Ἀντάνδρου, ἔπειτα δ' ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σκαμάνδρου, ἐν αἷς ᾠκίσθησαν πόλεις ὀχυραί, οἷον τὸ Σίγειον καὶ Ἀχίλλειον, προέβησαν ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὴν μεσόγαιαν, καταβάλλοντες τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ ἐξωθοῦντες τοὺς ἀρχαίους Δαρδάνους εἰς τὴν Ἴδην, ἐξ ἧς ποτε εἶχεν ἐπεκταθῇ ἡ δύναμις αὐτῶν πρὸς τὴν παραλίαν.

Διατηροῦσι δ' ὡς τὸ πλεῖστον ἀκόμη αἱ μετοικήσεις τῶν Αἰολέων τὸν χαρακτῆρα μεταναστάσεως, ἄνευ ὡρισμένης ἀρχῆς καὶ τακτοῦ τέρματος μετακινουμένης βραδέως ἐπὶ γενεὰς ὅλας πρὸς τὴν ἀντιπέραν ἀσιατικὴν ἤπειρον, ἧς τέλος καὶ κατέλαβον μέγα μέρος, ἐνοικήσαντες πυκνοί. Ἀλλ' αἱ ἰωνικαὶ ἐποικήσεις ἐπεχειρήθησαν καθ' ὅλου ὑπὸ μικρῶν στιφῶν, ὑπὸ πολεμικῶν γενῶν ἐκκινούντων ἄνευ γυναικῶν καὶ παίδων πρὸς ἵδρυσιν νέων πόλεων. Διὰ δὲ τῆς συσσωρεύσεως ἰωνικῶν γενῶν ἐν Ἀττικῇ προξέλαβεν ἡ ὅλη κίνησις ὁρμητήριον μᾶλλον ὡρισμένον, καὶ ἀπέκτησεν οὕτως ἑνότητα καὶ βαρύτητα[3]. Ἀλλὰ δὲν ἐτρέποντο πᾶσαι αἱ τῶν Ἰώνων ἐποικήσεις τὴν διὰ τῶν Ἀθηνῶν ὁδόν· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Οἱ Κολοφώνιοι ἐπὶ παραδείγματι ἀνέφερον τὸ γένος τῶν κτιστῶν τῆς πόλεως αὐτῶν ἀμέσως εἰς τὴν μεσσηνιακὴν Πύλον[4], αἱ δὲ Κλαζομεναὶ εἰς τὰς Κλεωνὰς καὶ τὸν Φλιοῦντα[5]. Ἀλλὰ τῶν σπουδαιοτάτων κτισμάτων, ἰδίως δὲ τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Μιλήτου καὶ τῶν

[1] ***Ἑλλανίκου*** ἀπόσπ. 82 παρὰ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 56. Πρβλ. Rhode ἐν τῷ Rheinisches Museum. Τόμ. XXXVI σ. 414 ἐν σημ.

[2] Ὁ Κλεύας καὶ Μαλαὸς κτίζουσι τὴν Κύμην. ***Στράβωνος*** XIII, σ. 582.

[3] Τὴν συμμετοχὴν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν ἰωνικὸν ἀποικισμὸν μαρτυρεῖ ὁ ***Παυσανίας*** (VII, 2).

[4] ***Μίμνερμος*** παρὰ ***Στράβωνι*** XIV, σ. 633.

[5] ***Παυσανίου*** VII, 3, 8.

Κυκλάδων, ἀφετηρία ὑπῆρξαν πράγματι αἱ Ἀθῆναι, πολιτικοὶ δὲ θεσμοί, ἱερατεῖα καὶ διατάξεις τῶν ἑορτῶν μετεφυτεύθησαν εἰς τὴν Ἰωνίαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς.

Καὶ ἐν Πελοποννήσῳ δὲ οἱ λιμένες, ἐξ ὧν ἐξέπλεον οἱ ἀποικοῦντες, ἦσαν αὐτοὶ ἐκεῖνοι ἐν οἷς ποτε εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἱστορία τῆς ὅλης χερσονήσου, ἰδίως δ' οἱ τῆς Ἀργολίδος. Ἐνταῦθα παραδόξως διεσταυροῦντο στόλοι διαφόρων μετοικούντων λαῶν. Καὶ πλοῖα μὲν ἐξ Ἐπιδαύρου συνέπλευσαν μετὰ τῶν Ἰώνων μεταναστῶν μετάγοντ' ἀποίκους ἐγκαθιδρυθέντας ἐν Σάμῳ[1]· ἀλλ' ἡ αὐτὴ Ἐπίδαυρος ἐξέπεμπε καὶ ἀποίκους ἐκπλέοντας ἤδη ὑπὸ δωρικὴν ἡγεσίαν[2] καὶ καταλαμβάνοντας τὴν Νίσυρον, τὴν Κάλυδναν καὶ τὴν Κῶν[3]. Ἡ δὲ ἀρχαιοτάτη ἰωνικὴ Τροιζὴν ἐγίνετο ἡ μητρόπολις τῆς δωρικῆς Ἁλικαρνασσοῦ, αἱ τρεῖς πόλεις τῆς Ῥόδου ἔλεγον ἑαυτὰς κτισθείσας ἀπὸ τοῦ Ἄργους[4], ἡ Κνίδος ἀπὸ τῆς Λακωνικῆς, ἡ Ἀστυπάλαια ἀπὸ τῶν Μεγάρων[5]. Αἱ ἡφαιστειώδεις νῆσοι Θήρα[6] καὶ Μῆλος καὶ ἡ ὅλη ἅλυσις τῶν νήσων τῶν διὰ τοῦ νοτίου Αἰγαίου πελάγους ἀγουσῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐξεδωρίσθησαν, μαρτυροῦσαι τὴν συνέχειαν ἀδιαλείπτως προβαινούσης ἐπεκτάσεως τῶν Δωριέων. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου τῶν καθ' ἑκάστας κτίσεων ὑπῆρχον ὑπολογισμοὶ κατ' εἰκασίαν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ τῶν Μηλίων, οἵτινες διισχυρίζοντο τῷ 416 π. Χ., ὅτι ἡ νῆσος αὐτῶν εἶχεν ἀποικισθῇ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν πρὸ ἑπτακοσίων ἐτῶν[7]. Μέγιστον δὲ θέατρον ἀγώνων καὶ δράσεως εὗρον οἱ Δωριεῖς ἐν Κρήτῃ, ἥτις κατεκτήθη μὲν βραδέως, ἀλλ' ὅμως καὶ ἐξεδωρίσθη τελείως εἴπερ τις καὶ ἄλλη τῶν δωρικῶν ἀποικιῶν.

Καὶ εἶνε μὲν ἐπιδεὴς ἡ ἀρχαία παράδοσις περὶ τῆς πορείας τοῦ

[1] ***Παυσανίου*** VII, 4, 2.

[2] Περὶ τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς ἀσιατικῆς Δωρίδος ἴδε ***Στράβωνος*** XIV, σ. 653.

[3] ***Ἡροδότου*** VII, 99.

[4] Οἱ Ῥόδιοι λέγονται Ἀργεῖοι γένος παρὰ ***Θουκυδίδη*** VII, 57.

[5] ***Σκύμνου τοῦ Χίου*** στ. 151. Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 105.

[6] ***Ἡροδότου*** IV, 147.

[7] ***Θουκυδίδου*** V, 112.

μεγάλου ὑπὸ τῶν φυλῶν ἐπιχειρηθέντος ἀποικισμοῦ, ἀλλ' οὔχ ἧττον ἀμέριστος στρέφεται ἡ προσοχὴ πρὸς τοὺς καρποὺς οὓς οὗτος ἀπέφερεν ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐπιμήκης ἀκτή, εἰς ἣν ἀπεβιβάσθησαν οἱ Ἕλληνες, δὲν ἦτο ἔρημος καὶ ἀκατοίκητος, οὐδὲ τὸ ἔδαφος ἦτο γῆ ἀδέσποτος, ἀλλ' ἀπό τε γῆς καὶ θαλάσσης εἶχον ἤδη τελεσθῇ ἐν τῇ χώρᾳ ποικίλαι ἐποικήσεις καὶ ἐπιδράσεις.

Καὶ πρῶτον μὲν εἶχον προσέλθει Φοίνικες εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συγγενεῖς ἀρχαιοτάτους οἰκήτορας τῆς χώρας. Τὴν δὲ παρουσίαν τῶν Φοινίκων μαρτυρεῖ ἡ ἐν Ἐρυθραῖς λατρεία τοῦ Μελκάρθ[1] καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα λατρεία τῆς σιδονίας σεληναίας θεᾶς, ἥτις ἐπεχωρίαζεν ἐξαιρέτως παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καύστρου, τὸν φυσικὸν τοῦτον εἰσπλουν καὶ ἔκπλουν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἔπειτα δ' ἐπηκολούθησαν ἐπιπρόσθετοι ἐποικήσεις Κρητῶν, διεδόθη δ' ἀνὰ τὴν παραλίαν συμμιγὴς πληθυσμὸς Λελέγων καὶ Καρῶν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τῆς μεσογαίας προέβαινε πρὸς τὴν παραθαλασσίαν τὸ βασίλειον τῶν Λυδῶν. Μαρτυρία δὲ τῆς ἐπεκτάσεως ταύτης εἶνε ἡ πόλις Νινόη, ὁμώνυμος οὖσα προφανῶς πρὸς τὴν Νινευί, λυδικὸν κτίσμα ἐν Καρίᾳ, ὁμορροῦν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ κάτω Μαιάνδρου, προφυλακὴ ἠπειρωτικῆς δυνάμεως, ἐξ ἧς ἀποδεικνύεται, ὅτι ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δυναστείας τῶν Σανδονιδῶν, ἤτοι Ἡρακλειδῶν, ὅτε ἡ Λυδία ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς Ἀσσυρίας, ἐσκοπεῖτο ἡ κατάκτησις τῆς παραλίας. Ἀλλ' ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν τὰ μεσόγεια οἰκούντων καὶ τῶν παραθαλασσίων διετηρήθη μεγάλη διαφορά, οἱ δὲ ναυτιλλόμενοι λαοὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι καὶ ἀδιατάρακτοι ἀνὰ τὰς παραλίας, καὶ αἱ ἀποβάσεις δὲ τῶν νέων ἀποίκων δὲν ἐξελήφθησαν, ὡς φαίνεται, καταπάτησις τοῦ ἐδάφους τοῦ λυδικοῦ βασιλείου.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν τὴν Ἔφεσον ὡς μίαν τῶν πόλεων, ἔνθα καὶ οἱ Λυδοὶ μετέσχον τῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον τῶν

[1] *Παυσανίου* IX, 27, 8.

ἐπηλύδων. Περὶ τῆς Ἐφέσου ἔχομεν παραδόσεις ἀκριβεστέρας ἢ περὶ τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς Ἰωνίας. Καὶ δὴ ἀγγέλλεται, ὅτι ἐπὶ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη οἱ ἄποικοι ἐπεχείρησαν ἀπὸ τῆς βορείου ἄκρας τῆς Σάμου ματαίας ἀποπείρας πρὸς ἐγκατάστασιν ἐν τῇ κατὰ τὸ κατώτερον ῥεῖθρον τοῦ Καύστρου κοιλάδι. Καὶ ταῦτα διότι ἐνταῦθα ὑπερημύνετο τοῦ ἐδάφους δύναμις εὐσύντακτος, αὕτη δὲ ἦτο ἡ τῆς ἱερατικῆς πολιτείας τῆς δυναστευούσης περὶ τὰς ἐκβολὰς τῆς χώρας ὡς ἰδίας ἑαυτῆς καὶ διαθετούσης ἔνοπλον δύναμιν, εἰς ἣν ἀνῆκον καὶ ἱερόδουλοι ὁπλοφοροῦσαι καὶ ἠσκημέναι περὶ τὰ πολέμια. Ἡ δὲ ἱερατικὴ αὕτη πολιτεία εἶχε συνδεθῇ πρὸς τὴν ἱερατικῶς ὠργανωμένην μεσόγαιαν καὶ πρὸς τὸ λυδικὸν κράτος, οὕτω δ' εἶχεν ἀποβῇ κέντρον ἀξιολογώτατον, δύναμις συνενοῦσα τὴν μεσόγαιαν καὶ τὴν παραθαλασσίαν, τοὺς βαρβάρους καὶ τοὺς Ἕλληνας.

Οὕτως ἀπέβη ἡ Ἔφεσος ἡ ὀχυρωτάτη πόλις καθ' ἅπασαν τὴν παραλίαν, τῶν δὲ θερμῶν ἀγώνων, οὓς ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστῶσιν ἐνταῦθα οἱ ἄποικοι πρὸς φανατικὰ στίφη ἱεροδούλων, διεσώθη ἡ ἀνάμνησις ἐν τῷ μύθῳ περὶ τῶν Ἐφεσίων Ἀμαζόνων. Τέλος δ' οἱ ἄποικοι κατώρθωσαν νὰ καταλάβωσιν ὀχυρὰν θέσιν ἀπέναντι τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ὅστις διὰ προσκλύσεων εἶχεν ἀποχωρισθῇ τῆς θαλάσσης ὀσημέραι μᾶλλον, καὶ ἱδρύσωσιν ἐγγὺς ναοῦ τινος τῆς Ἀθηνᾶς τόπον κληθέντα Ἀθήναιον, οἱονεὶ νέας τινὰς Ἀθήνας[1], ἐπειδὴ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Ἄνδροκλον ἦσαν οἱ ἀποτελοῦντες τὸν πυρῆνα τῶν ἐπηλύδων καὶ καρτερικῶς ἀντιστάντες πρὸς Λυδοὺς καὶ Λέλεγας[2]. Βραδύτερον δ' ἐπεξετάθη ἡ ἀποικία καὶ πρὸς τὴν μεσόγαιαν, συνεδέθη διὰ γειτονικῶν σχέσεων πρὸς τὸ Ἀρτεμίσιον καὶ ὠνομάσθη ἀπὸ τῆς ἐγχωρίας θεᾶς Ἔφεσος[3].

Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ μέρεσι τῆς Ἰωνίας συνήφθη ἀγών, εἰ καὶ δὲν ὑπῆρξεν οὕτω κρατερὸς ὡς ἐν Ἐφέσῳ, ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ὀχυρὸν κέν-

[1] ***Κρεόφυλος*** παρ' Ἀθηναίῳ VIII, σ. 361 C.

[2] Westermann Βιογράφοι σ. 22.

[3] Περὶ λόγων ἀναφερομένων εἰς τὴν κτίσιν τῆς Ἐφέσου ἰδε Curtius Beiträge zur Geschichte und Topographie Kleinasiens ἐν ταῖς Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften 1872 σ 19.

τρον ἀντιστάσεως. Ἀλλ' οὐδαμοῦ ὑπῆρξεν ἀγὼν τεῖνων εἰς ἐξολόθρευσιν τῶν ἀρχαιοτάτων οἰκητόρων, ἀλλ' ἀγὼν πρὸς τοὺς βαρβάρους, οὓς ἐπεζήτουν νὰ ἐκδιώξωσι βῆμα πρὸς βῆμα, ὅπως καθαρίσωσι τὸ ἔδαφος χάριν νέου ἀνθρωπίνου γένους, χάριν νέου ὅλως πολιτισμοῦ, ὡς ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες ἐν Σκυθίᾳ ἢ οἱ Ἄγγλοι ἐν Ἀμερικῇ.

Τοιαύτην δ' ἀντίθεσιν οὐδέποτε ἐπιδεικνύει ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις ὑπάρξασαν μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τῶν δύο ἠπείρων· τὰ δὲ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, ἐν οἷς αὗται συνενοῦνται ὡς τὸ θέατρον κοινῆς ἱστορίας, ἀγνοοῦσι καὶ αὐτὴν τὴν διαφορὰν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων. Τὰ δὲ ἱερά, ἅπινα οἱ προσερχόμενοι ἔποικοι εὗρον ἐν Σάμῳ, Ἐφέσῳ, Μιλήτῳ καὶ ἀλλαχοῦ, διέσωσαν τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν τιμὴν, καὶ ἀπέδηκαν νῦν τὰ κέντρα τῶν τε ἀρχαιοτέρων καὶ τῶν νέων οἰκητόρων· ἐν τῇ Μιλήτῳ εὗρον οἱ ἐπήλυδες τὸν αὐτὸν Ἀπόλλωνα, οὗ ἡ λατρεία εἶχέ ποτε μεταδοθῇ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην.

Καὶ αἱ πόλεις δ' αἱ τὸ ἑξῆς ἱδρυθεῖσαι δὲν ἦσαν κτίσματα νέα. Ἐρυθραὶ, Χίος, Σάμος ἦσαν ἀρχαῖα ἰωνικὰ ὀνόματα ἀνανεούμενα ὡς καὶ αἱ πόλεις. Καὶ αἱ μὲν ἀρχαῖαι Ἐρυθραὶ εἶχον κτισθῇ ὑπὸ ἀποίκων ἐκ Κρήτης συνεποικησάντων μετὰ Λυκίων, Καρῶν καὶ Παμφύλων[1], ἐξηκολούθησαν δὲ συμμένουσαι μετὰ τῶν ἄλλων πόλεων καὶ ἔπειτα προσετέθησαν ὡς ἰσότιμος πόλις εἰς τὴν ἰωνικὴν δωδεκάπολιν μετὰ τὴν νέαν ἐποίκησιν ἀπογόνου τινὸς τοῦ Κόδρου καὶ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ, συνοικησάντων μετὰ τῶν Ἐρυθραίων[2]. Ἡ δὲ Χίος οὐδ' ὑπέστη κἂν ἀξίαν τινὰ λόγου νεω-

[1] Ἡ Χίος, ἣν ὁ Duncker (Geschichte des Alterthums Τόμ. Ε' σ. 191) θεωρεῖ οἰκισθεῖσαν ὑπὸ Ἀβάντων, παρέχει τὴν ἀσφαλεστάτην μαρτυρίαν περὶ Ἰωνίας οἰκουμένης πρὸ τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Ἰώνων.

[2] Περὶ τῆς κτίσεως τῶν Ἐρυθρῶν ἴδε ***Παυσανίου*** VII, 3, 7. Περὶ δὲ τῆς λατρείας τοῦ Κρητὸς κτίστου Ἐρύθρου ὡς ἥρωος ἴδε Archäologische Zeitung Τόμ. XXVII σ. 103. Lambrecht De rebus Erythraeorum publicis. Ἐν Βερολίνῳ. 1871. ***Λάμπρου*** Τὰ κατὰ τοὺς οἰκιστὰς τῶν παρ' Ἕλλησιν ἀποικιῶν. Ἐν Ἀειφίᾳ. 1873 σ. 41 ἐν σημ. Ἐπὶ νομισμάτων ἐπιγράφεται ΕΡΥΘΡΟΣ ΚΤΙΣΤΗΣ. Ἴδε Head Catalogue of the Greek coins of Ionia. London. 1892 σ. 142, ἀρ. 227.

τέραν ἐποίκησιν, καὶ ὅμως ἔμεινε γνησιωτάτη ἰωνικὴ πόλις εἴπερ τις καὶ ἄλλη. Ἡ δὲ Σάμος ἐδέχθη μετανάστας ἐξ Ἐπιδαύρου, ἐξ ὧν ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ ὁ ἐξιωνισμὸς τῆς ὅλης νήσου[1]. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ Μίλητος καὶ ἡ Ἔφεσος εἶνε πόλεις πανάρχαιαι[2]. Οὐδαμοῦ δ' ἐκβάλλονται οἱ ἀρχαῖοι ἐγκάτοικοι, ἀλλὰ προστίθενται εἰς τοὺς νέους πολίτας καὶ συγχωνεύονται μετ' αὐτῶν. Οἱ δ' εἰσελαύνοντες δίκην κατακτητῶν νέοι κύριοι λαμβάνουσι γυναῖκας ἰθαγενεῖς, καὶ ἐκ τῶν γάμων τούτων δὲν γεννῶνται ἔκγονοι μὴ Ἕλληνες καὶ ἡμιβάρβαροι, ἀλλὰ τελείως ὁμοιογενεῖς πρὸς τοὺς πατέρας καὶ Ἕλληνες, καὶ δὴ λαὸς διὰ βραχέων προδραμὼν πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ ἀναπτύξει γνησίως ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οὐδ' εὑρίσκομεν τυχὸν τὰς πόλεις μεμονωμένας ἐν μέσῳ ξενοτρόπων ἀγροτῶν, ἀλλ' ἀνὰ τὴν σύμπασαν παραλίαν ὑπάρχει διαδεδομένος ἁπανταχοῦ ὁμοιόρρυθμος πολιτισμὸς καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος παρὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐπελθουσῶν φυλετικῶν ἀνακράσεων. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐδεὶς δύναται νὰ γείνῃ λόγος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ περὶ ἀποικιῶν ἐπὶ ἐδάφους βαρβαρικοῦ, ἀλλὰ πάντες οἱ αὐτόσε ἀποικήσαντες εὗρον ἐγκαθιδρυμένους πρὸ αὐτῶν ἐν τῇ χώρᾳ οἰκήτορας συγγενεῖς.

Ἀλλ' ἐξ ἑτέρου ὑρίστατο καὶ οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ τῶν νεωτέρων κατοίκων τῶν ἐνταῦθα συγκραθέντων, ἐπειδὴ τὰ ἐξ Εὐρώπης μετοικήσαντα φῦλα εἶχον ἤδη διαδράμει ἱστορικὸν βίον λόγου ἄξιον, ἰδίως δ' εἶχον προβῇ εἰς μεγάλας προόδους ἐν τῇ ἱδρύσει συμμαχικῶν συνδέσμων. Ἐν Ἀττικῇ ὁ ἰωνικὸς βίος εἶχε τύχει ἰδιορρύθμου καὶ καιρίας ἀναπτύξεως. Ὅτε λοιπὸν ἐκ ταύτης τῆς χώρας μετῴκησε πλῆθος τῶν δοκιμωτάτων γενῶν, ταῦτα παρέσχον νέαν ὥθησιν εἰς τὸν στάσιμον βίον τῶν κατοίκων τῆς μικρασιατικῆς παραλίας, καὶ διὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν συναποκομισθεισῶν πολιτικῶν ἰδεῶν ἔγειναν

[1] Περὶ τῶν ἐν Σάμῳ ἀρχαίων βασιλέων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀμφικράτης, ἴδε ***Ἡροδότου*** III 59. Müller Aeginetica σ. 67.

[2] «Ἐκράτησαν τῶν ἀρχαίων Μιλησίων οἱ Ἴωνες». ***Παυσανίου*** VII, 2, 6.

οἱ εἰσηγηταὶ τῆς πρώτης καθολικῆς ἱστορίας τῆς Ἰωνίας. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται ἡ διαφορὰ ἡ κατὰ τὴν αἴσθησιν τῶν ἀρχαίων παρατηρουμένη ἐξ ἑνὸς μὲν μεταξὺ τῶν ἰθαγενῶν, ἐξ ἑτέρου δὲ μεταξὺ τῶν Καρῶν καὶ τῶν Λελέγων. Ἦλθον δῆλα δὴ Ἕλληνες πρὸς Ἕλληνας, ἦλθον Ἴωνες εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα, ἀλλ' ἦλθον οὕτω μεταβεβλημένοι καὶ πεπροικισμένοι δι' εὐγενῶν προσόντων παιδεύσεως, μετήνεγκον δ' οὕτω πλούσιον ἀμητὸν πολυμεροῦς βιωτικῆς πείρας, ὥστε σὺν τῇ ἀφίξει αὐτῶν ἤρχισε μεταβολὴ γονιμωτάτης ἀναπτύξεως, καὶ ἐκ τῆς νέας συνενώσεως τῶν ἀρχῆθεν συγγενῶν στοιχείων ἐνεκαινίσθη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χώρᾳ τῶν Ἰώνων ἀνάπτυξις ὅλως ἐθνική, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὑπέρπολυ ὑψηλοτέρα, πλουσιωτέρα καὶ γόνιμος τελείως νέων ἐπακολουθημάτων.

Ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας εὐνόητον εἶνε, ὅτι οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἀποικισμὸς εὐτυχέστερος τῆς κτίσεως τῆς Νέας Ἰωνίας [1].

Τὰ δὲ κτίσματα τῶν Αἰολέων εἶχον τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι δὲν κατελαμβάνετο ὑπ' αὐτῶν μόνον κράσπεδόν τι τῆς παραλίας μετὰ καὶ τῶν προκειμένων νήσων, ἀλλὰ μέγα ἠπειρωτικὸν τμῆμα. Ἐν ταῖς αἰολικαῖς ἀποικίαις ἐπήρχετο κατάκτησις χώρας, μακρὸς καὶ ἐπίμοχθος ἀγὼν πρὸς τὰ ἐγχώρια κράτη, καθ' ὃν τὰ τείχη τῶν βασιλέων τῶν Δαρδάνων ἀνθίσταντο εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν Ἀχαιῶν τοὺς ἀνάγοντας τὸ γένος εἰς τὸν Πέλοπα καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν υἱὸν τῆς Θέτιδος. Ὅπως δὲ μὴ ἐπέλθῃ καταπόνησις ἐν τῷ βραδέως προβαίνοντι ἀγῶνι, οἱ φίλυμνοι Ἀχαιοὶ ἐνισχύοντο ὑπ' ᾀσμάτων ἐχόντων θέμα τὰ κλέα τῶν ἀρχαίων αὐτῶν στρατηλατῶν, τῶν Ἀτρειδῶν, καὶ ἐξῆπτον ἀλλήλους διὰ τῆς ἀναμνήσεως τῆς ἰσοθέου ἡρωικῆς τόλμης τοῦ Ἀχιλλέως. Ἔψαλλον δ' αὐτοὺς οὐ μόνον ὡς πρότυπα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰδίους προμάχους, καὶ ἐφαντάζοντο αὐτοὺς προηγηθέντας ἐπὶ τῶν αὐτῶν τροχιῶν,

[1] Περὶ τῆς κτίσεως τῆς νέας Ἰωνίας καθ' ὅλου ἴδε Curtius Ionier σ. 5 καὶ Neue Jahrbücher für klassische Philologie. 1861 σ. 454.

πιστεύοντες, ὅτι αὐτοὶ ἔπονται ἐπὶ τὰ ἴχνη αὐτῶν καὶ ὅτι μόνον ἀποκαθιστῶσιν ἐκ νέου τὸ ὑπ᾽ αὐτῶν κτηθὲν δικαίωμα κατοχῆς.

Εἶνε δῆλα δὴ ἰδιάζων χαρακτὴρ τῶν Ἑλλήνων, ἐπαναλαμβανόμενος ἐν πάσαις ταῖς πρὸς σκοπὸν κατακτήσεως ἐπιχειρηθείσαις μεταναστάσεσιν, ἡ κατὰ τὴν κτῆσιν νέων οἰκήσεων ἐπιδίωξις ὄχι μόνον τοῦ δικαιώματος τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀλλὰ καί τινος δικαιώματος κληρονομικοῦ. Τοιαύτας ἀξιώσεις ἔχοντες παρέστησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον οἱ Ἡρακλεῖδαι, ἀπαιτήσαντες ἐν αὐτῇ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κλήρου τοῦ γενάρχου αὐτῶν. Οὕτω δὲ καὶ ἡ ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν μετοίκησις τῶν Ἀρναίων παρεστάθη ὡς κάθοδος τῶν Θηβαίων Καδμειώνων[1]. Οὕτω καὶ οἱ ἐν Ἰωνίᾳ μαχόμενοι Ἀθηναῖοι ἐμύθευσαν, ὅτι ὁ Θησεὺς εἶχεν ὑπάρξει καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ πολεμήσει πρὸς τὰς Ἀμαζόνας[2]. Κατὰ δὲ τὸν περὶ τοῦ Σιγείου ἀγῶνα ἀνεφέροντο εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα τοῦ βασιλέως αὐτῶν Μενεσθέως[3] καὶ κατὰ τὸν ἀποικισμὸν τῆς Θράκης εἰς τὰς παναρχαίας τοῦ Θησέως κατακτήσεις[4]. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Σπαρτιάτης Δωριεὺς ἀνεφέρετο ἐν Σικελίᾳ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους κατοχήν, ἣν ἠξίου νἀναλάβῃ κατὰ τὸ δίκαιον ἅτε ὢν Ἡρακλείδης[5]. Οὕτως ἀπανταχοῦ οἱ ἐπήλυδες ἐγείρουσιν ἀξιώσεις δικαιωμάτων περιβαλλομένων τύπον μυθικόν, ἀπανταχοῦ προβάλλουσιν εἰς τὸ μέσον διηγήσεις περὶ παρελθουσῶν γενεῶν αἵτινες εἶχον ἤδη ποτὲ νικήσει ἐν τῇ νεοκτήτῳ χώρᾳ. Μετὰ δὲ τῶν μυθευομένων ἄθλων τῶν προγόνων συγχωνεύονται τὰ σύγχρονα συμβάντα τοῦ παρόντος· οὕτω δὲ σχηματίζεται εἰκών, ἣν ἡ φαντασία λαοῦ ποιητικοῦ οἷος ὁ ἑλληνικὸς κατώρθονε νὰ παριστάνῃ ὡς ἱστορίαν ἀληθῆ[6].

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 147.

[2] Curtius Beiträge zur Geschichte und Topographie Kleinasiens σ. 12.

[3] *Ἡροδότου* V, 94.

[4] Weissenborn Hellen σ. 137. Περὶ δὲ τοῦ Θησέως ἐν Σκύρῳ ἴδε Vischer Kimon σ. 46.

[5] *Ἡροδότου* V, 43.

[6] Περὶ ἀντιστρόφων μεταναστεύσεων καθ᾽ ὅλου ἴδε Giseke Stämme der Balkanhalbinsel σ. 72. Müller Die Dorier Τόμ. Α᾽ σ. 47.

Τοιοῦτοι λοιπὸν λόγοι καὶ τοιαῦται ποιήσεις ἀναγκαίως ἐγεννήθησαν καὶ κατὰ τὸν ὑπὸ τῶν Αἰολέων ἀποικισμὸν τῆς Τρωάδος, καὶ ἂν δὲ οὐδὲν αὐτῶν περιεσώζετο ἴχνος, ἔπρεπε νὰ προϋποθέσωμεν ἀσφαλῶς τὴν ὕπαρξιν τοιούτων μυθευμάτων κρίνοντες ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν παρ' Ἕλλησιν ἡρωικῶν λόγων. Ἀλλ' ὅμως τἄσματα περὶ τῶν μυθικῶν ἐκείνων προγόνων, τἄσματα περὶ Ἀγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως δὲν ἀπωλέσθησαν, ἀλλὰ διεσώθησαν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων δίκην μαρτυρίας ἀναμιμνησκούσης τοὺς πολεμικοὺς ἄθλους τῶν Ἀχαιῶν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Δαρδάνων. Ἐναπόκειται δ' εἰς ἡμᾶς μόνον ἡ ὀρθὴ κατανόησις τοῦ ποιητικοῦ τούτου μνημείου καὶ ἡ διασαφήνισις τοῦ ζητήματος, ὁπότερον, εἴμεθα πράγματι ἠναγκασμένοι νἀποδεχθῶμεν διπλῆν κατάκτησιν τοῦ Ἰλίου ὑπὸ τῶν αὐτῶν φύλων, ἢ ἡ ὁμηρικὴ εἰκὼν τῶν τρωικῶν ἀγώνων πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ἀληθῶς ὡς ἀντικατοπτρισμὸς τοῦ αἰολικοῦ ἀποικισμοῦ.

Ἀχαιοὶ καὶ Δάρδανοι εἶνε φῦλα συγγενῆ. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ ὅλος τρωικὸς πόλεμος παρ' Ὁμήρῳ φέρει αὐτόχρημα τὸν χαρακτῆρα ἀγῶνος μεταξὺ ὁμόρων, οἷοι οἱ πολεμούμενοι μεταξὺ ἑλληνικῶν φύλων ἕνεκα τῆς ἁπαγωγῆς γυναικῶν ἢ τῆς ἁρπαγῆς ποιμνίων. Διὸ τὰ πλεῖστα τῶν στοιχείων τοῦ τρωικοῦ λόγου εἶνε τῶν ἀναγκαίως ἐπαναλαμβανομένων κατὰ πᾶσαν ὁμοίαν περίστασιν. Ἀλλὰ τοιαῦτα στοιχεῖα οὐδεμίαν παρέχουσιν ἐγγύησιν περὶ ἀληθοῦς ἱστορικῆς ὑπάρξεως τοῦ πολέμου καθ' ἑαυτόν. Ἀλλ' ὁ περὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου λόγος ἔχει καί τι τὸ ἰδιόρρυθμον, ἐν τούτῳ δ' εὑρίσκονται στοιχεῖα παραδόσεως, ἥτις συμπίπτει μόνον πρὸς τὸν χρόνον τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Αἰολέων καὶ Ἀχαιῶν καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν μετ' αὐτοῦ συνδεομένων γεγονότων.

Οὕτω δὴ ὁ ἐξ Αὐλίδος ἔκπλους μόλις που ἐξηγεῖται, ἂν τῆς στρατείας ἡγεῖτο πράγματι βασιλεὺς ἡσύχως δυναστεύων ἐν Μυκήναις, διότι τοιοῦτος βασιλεὺς ἔπρεπε νὰ συναθροίσῃ, ὡς εἰκός, τὸν στόλον ἐν τῷ ἀργολικῷ κόλπῳ, ἐν ᾧ ὁ αἰγιαλὸς τῆς Αὐλίδος ἦτο τὸ φυσικὸν ναύσταθμον διὰ μετανάστας μετοικοῦντας ἀπὸ βορρᾶ

πρὸς νότον. Καὶ οὐδεμία μὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἀκρόπολις τῶν Μυκηνῶν ἦτο ἕδρα ἰσχυρῶν βασιλέων. Ἀλλὰ βλέποντες, ὅτι μόλις ἐν τοῖς χρόνοις τῆς κυριαρχίας τῶν Δωριέων συνδέονται κατὰ μικρὸν αἱ χῶραι πρὸς ἀλλήλας διὰ συμμαχιῶν, θεωροῦμεν ἀπίθανον, ὅτι ἤδη Πελοπίδης τις θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τόσην δύναμιν ὥστε νὰ συναγείρῃ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ τοὺς ἑλληνικοὺς λαοὺς ἀπὸ τῆς Ἀργολίδος μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ νὰ συναθροίσῃ ἑλληνικὸν στόλον ἐν τῷ εὐβοϊκῷ πορθμῷ. Καὶ ἀληθῶς πᾶσαι αἱ μεγάλαι κοιναὶ τοῦ ἔθνους ἐπιχειρήσεις ἐπῆλθον διὰ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων, οὐδ' εὑρίσκομεν παρ' Ὁμήρῳ τι τὸ ὑποδηλοῦν οὕτως εὐρεῖαν στρατολογίαν καὶ τοιαύτην ἐθνικὴν σημασίαν τοῦ βασιλέως τῶν Μυκηνῶν, ἔχομεν δ' ἁπλῶς πρὸ ἡμῶν ὅμιλον φύλων καὶ φυλετικῶν ἡγεμόνων, ὧν ὁ κραταιότατος ἀξιοῖ ὑπεροχὴν χωρὶς νὰ δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὴν νομίμως ἢ ἐπιβάλῃ διὰ τῶν πραγμάτων. Ἡ δ' ἀντιζηλία τῶν συστρατευομένων βασιλέων, ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν καθ' ἑκάστας στρατιῶν ἀπ' ἀλλήλων, αἱ περὶ λαφύρων ἔριδες τῶν ἡγουμένων αὐτῶν, ταῦτα πάντα ἐνδεικνύουσιν, ὅτι οἱ ἀπώτατα ἀλλήλων οἰκοῦντες κλάδοι τοῦ λαοῦ τῶν Ἀχαιῶν, οἱ Θεσσαλοὶ Μυρμιδόνες καὶ οἱ Πελοποννήσιοι, δὲν ἔχουσι στρατολογηθῇ ἐπὶ τὸ αὐτὸ διὰ κλήσεως ἑνὸς μονάρχου, ἀλλ' ὅτι εὐκαιρίας δοθείσης συνέτυχον ὁμοῦ ὡς στίφη μεταναστῶν.

Αἱ δὲ πολλαὶ ἀναμνήσεις ἄλλων ἀγώνων συμπλεκομένων μὲν μετὰ τῶν τρωικῶν λόγων, οὐδεμίαν δ' ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὴν πόλιν τοῦ Πριάμου καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῆς Ἑλένης, αἱ μακρυναὶ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατεῖαι τοῦ Ἀχιλλέως, αἱ κατακτήσεις τῆς Τενέδου, τῆς Λέσβου, τῆς Λυρνησσοῦ, τῶν Θηβῶν, ἡ ἔλευσις, ἀποχώρησις καὶ ἐπάνοδος τῶν πολιορκητῶν, ταῦτα πάντα εἶνε σημεῖα εὐδιάγνωστα μακρῶν πολεμικῶν χρόνων, κατακτήσεως προβαινούσης ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ τέλος ἐγκαθιδρύσεως ἐν τῇ χώρᾳ. Οὐδ' ἔχει ὁ ἀρχαιότερος ἡρωικὸς λόγος ἄλλο θέμα πλὴν τοῦ ἐν τῇ τρωικῇ χώρᾳ ἀγῶνος, ἐπειδὴ τὰ περὶ τῶν νόστων τῶν ἡρώων ἀνήκουσιν εἰς μεταγενεστέραν ἐπαύξησιν τῶν λό-

γων. Οἱ υἱεῖς τῶν Ἀχαιῶν οἱ καταλύσαντες τὸ βασίλειον τοῦ Πριάμου ἔμειναν ἐν τῇ κατακτηθείσῃ χώρᾳ καὶ ἔκτισαν νέον αἰολικὸν Ἴλιον κάτωθεν τῶν Περγάμων, τῆς ὑπὸ τῶν θεσπράτων καταλυθείσης πόλεως, ἧς τὴν γῆν ἐπτοοῦντο νὰ οἰκήσωσιν ἐκ νέου[1]. Οὕτω δ' ἐξεταζομένων τῶν πραγμάτων, ἐξακολουθεῖ ὁ τρωικὸς πόλεμος νὰ εἶνε καὶ δι' ἡμᾶς, ὡς ἐθεώρει αὐτὸν ὁ Θουκυδίδης, τὸ πρῶτον καθολικὸν ἔργον μεγάλου μέρους τῶν εὐγενεστάτων ἑλληνικῶν φύλων, μόνον δ' ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ ἐξαγάγωμεν τὸν πόλεμον τοῦτον ἐκ τῆς ἀπομονώσεως αὐτοῦ, ἥτις καθιστᾷ αὐτὸν ἀνεξήγητον, καὶ συσχετίσωμεν πρὸς κύκλον μεγαλείτερον γεγονότων, καταβιβάζοντες αὐτὸν ἐκ τῶν ποιητικῶν χρόνων, εἰς οὓς ἀνήγαγεν αὐτὸν τὸ ᾆσμα, εἰς τὸν πραγματικὸν χρόνον τοῦ ἀγῶνος[2]. Ἡ δὲ κυρίως ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ αἰολικοῦ ἀποικισμοῦ γέννησις τοιούτων ᾀσμάτων ἐξηγεῖται ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν ὑφ' ἃς οὗτος ἐτελέσθη, τοῦτο μὲν διότι κατ' αὐτὸν παρείχετο ἡ πλουσιωτάτη εὐκαιρία πρὸς ἀνάδειξιν καὶ δοξασμὸν ἡρώων, τοῦτο δὲ διότι συμμετεῖχον τῶν ἀποικιῶν ἐκείνων οἱ Ἀχαιοί, οὓς πνεῦμα ποιητικὸν παρώρμα εἰς σύνδεσμον ἡρωισμοῦ καὶ ᾄσματος. Ἀλλὰ τἄσματα ταῦτα δὲν ἔμειναν φυλετικὸν κτῆμα μόνων τῶν Αἰολέων καὶ Ἀχαιῶν, οὐδὲ περιωρίσθησαν μεταδιδόμενα ἐν μόνῃ τῇ τρωικῇ γῇ ὡς θησαυρὸς ἀναμνήσεων περὶ τῶν ἐνδόξων ἄθλων τῶν κατακτητῶν, ἀλλ' ἐξηπλώθησαν πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς νέας Αἰολίδος, καὶ ἔγειναν μετὰ μεγίστης προθυμίας ἀποδεκτὰ ὑπὸ τῶν περιοίκων. Διότι ἐν τούτῳ δὴ ἐνέκειτο ἡ ἔξοχος ἐπενέργεια

[1] «Ἡ τῶν Ἰλιέων πόλις τῶν νῦν». ***Στράβωνος*** XIII, σ. 595. Τὴν πόλιν ταύτην ὁ ***Ἑλλάνικος*** χαριζόμενος τοῖς Ἰλιεῦσι (κατὰ ***Στράβωνα*** XIII, σ. 602) ἔλεγον οὖσαν τὴν πόλιν τοῦ Πριάμου

[2] Ἡ ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσα γνώμη συμφωνεῖ ἐν τοῖς καιρίοις πρὸς ὅσα κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ὀρθῶς ἐξέθηκαν ὁ Αἰμίλιος Rückert καὶ κατ' αὐτὸν ὁ Völcker ἐν τῇ Allgemeine Schulzeitung 1831, ἀρ 39). Ὅλως δ' ἀστήρικτοι εἶνε οἱ κατὰ τῆς γνώμης ταύτης προενεχθέντες ἰσχυρισμοὶ τοῦ Welcker (Epischer Cyclus Τόμ. Β' σ. 21). Πρβλ Bonitz Ursprung der homerischen Gedichte ἔκδ. γ' σ. 79. Müllenhoff Deutsche Alterthumskunde Τόμ. Α' σ 13. Ὁ Bergk (Griechische Literaturgeschichte Τόμ. Α' σ 116) ὑποστηρίζει τὸ ἱστορικὸν κῦρος τοῦ τρωικοῦ πολέμου.

τῶν μικρασιατικῶν ἀποικιῶν, ὅτι δι' αὐτῶν οὐ μόνον συνηνώθησαν ἐκ νέου κλάδοι ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ ἐπὶ μακρὸν κεχωρισμένοι, ὡς αἱ δύο φυλαὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ καὶ ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἀσιατικὴν παραλίαν ἦλθον εἰς σχέσεις ἀμέσους πρὸς ἀλλήλας ἐν πολλαπλῇ ἀλληλεπιδράσει διαμορφωθεῖσαι φυλαὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, Αἰολεῖς καὶ Ἀχαιοί, Ἴωνες καὶ Δωριεῖς. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθεν ἀντικαταλλαγὴ ποικιλωτάτη, ἀμοιβαία παρόρμησις πλουσιωτάτη καὶ πολυμερεστάτη, οἵα οὐδέποτε μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχε παρατηρηθῇ μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Διὰ ταῦτα ἰδιαζόντως σπουδαῖαι ὑπῆρξαν αἱ πόλεις αἱ κείμεναι κατὰ τὰ σύνορα τῶν ὑπὸ διαφόρων φυλῶν κατεχομένων χωρῶν, καθ' ὅτι ἦσαν τὰ καθ' αὐτὸ ἐμπόρια τῆς ἀντικαταλλαγῆς καὶ συγχρόνως αἱ ἑστίαι τῆς ἐπικοινωνίας. Τοιαύτη δὲ πόλις ἦτο ἡ Σμύρνη, κειμένη κατὰ τὰ βόρεια τοῦ ὡραίου κόλπου, εἰς ὃν ἐκβάλλει ὁ Μέλης, ἐν τῷ μέσῳ μεταξὺ τῶν κοιλάδων τοῦ Καΰστρου καὶ Ἕρμου[1]. Ἐν ᾧ δ' οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἴωνες ἐν ἄλλαις χώραις διετέλουν ἀντιμέτωποι, ξένοι καὶ ἄκαμπτοι πρὸς ἀλλήλους, ἐνταῦθα οὐ μόνον προσήγγισαν καὶ συνεδέθησαν ἀμοιβαίως, ἀλλὰ καὶ συνεχωνεύθησαν εἰς μίαν κοινὴν πόλιν, ἐν ᾗ ἐπῆλθεν ἡ πλουσιωτάτη ἀνταλλαγὴ καὶ ἐπικοινωνία. Καὶ τὸ μὲν πλούσιον ὑλικὸν τῶν λόγων παρεῖχον οἱ Αἰολεῖς, οἱ δὲ Ἴωνες οἱ κατὰ τὸ ἔθος τῶν νοτιωτέρων ναυτικῶν λαῶν ἐξαιρέτως φιληδοῦντες εἰς τὴν ἀκρόασιν καὶ ἐπανάληψιν θαυμασίων ἀκουσμάτων ἀπεδέχθησαν εὐπαθεῖς καὶ ἀνταπέδωκαν περιτετορνευμένας τὰς διηγήσεις περὶ τῶν περιπετειωδῶν ἄθλων τῶν Αἰολέων αὐτῶν γειτόνων καὶ τῶν Ἀχαιῶν αὐτῶν ἡγεμόνων. Ἀλλὰ καὶ προσέθηκάν τινα ἴδια οἱ Ἴωνες εἰς τὴν ὕλην τῶν λόγων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸν περὶ Νέστορος λόγον, ἐπιχωριάσαντα ἐν ταῖς ἰωνικαῖς πόλεσι διὰ τῶν ἀπὸ τῆς

[1] Περὶ τῆς σημασίας τῆς Σμύρνης διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔπους ἴδε τὸν **Müller** Geschichte der griechischen Litteratur Τόμ. Α' σ. 74 (ἑλληνικῆς μεταφράσεως ***Κυπριανοῦ*** σ 58). Bergk Griechiche Literaturgeschichte Τόμ. Α' σ. 454.

Μεσσηνίας Πυλίων, καὶ τοὺς λόγους περὶ Σαρπηδόνος καὶ Γλαύκου, οὓς εἶχον μεταδώσει εἰς τοὺς Ἴωνας οἱ Λύκιοι.

Ἡ δὲ συνεργασία αὕτη διαφόρων φυλῶν ἐν τῇ διαδόσει τῶν ποιητικῶν λόγων ἐπήγαγε καὶ τὴν πρώτην ἐν τῇ γλώσσῃ ἀποβολὴν τῆς ἀκαμψίας τῶν διαλεκτικῶν ἰδιορρυθμιῶν. Οὕτω δ' ἡ γλῶσσα ἀπέβη ὄργανον τέχνης συνενωσάσης τὰς εὐφυεστάτας τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν εἰς ἀνωτέραν ἑνότητα. Ἐντεῦθεν δ' ἐσχηματίσθη τὸ πρῶτον κρᾶμά τι ὅπερ δὲν ἦτο οὔτε αἰολικὸν οὔτε ἰωνικόν, ἀλλ' εὐνόητον εἰς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐθνικῶς ἑλληνικόν, διὰ δὲ τῆς ὑπὸ τῶν ῥαψῳδῶν συναγωγῆς τῶν καθ' ἕκαστα ᾀσμάτων εἰς μεγαλείτερόν τι ὅλον ἐγεννήθη τὸ ἑλληνικὸν ἔπος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Μέλητος, ὃν ὁ λαὸς ἐκάλει πατέρα τοῦ Ὁμήρου.

Εἶνε δὲ τὸ ὁμηρικὸν ἔπος ἡ μόνη πηγὴ τῶν παραδόσεων περὶ τοῦ ὀλέθρου τοῦ βασιλείου τῶν Δαρδάνων καὶ τῆς κτίσεως τῆς Αἰολίδος, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως περὶ τοῦ ὅλου βίου τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῶν χρόνων τῶν μεγάλων μεταναστάσεων. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ οἱ μεταναστεύοντες συναπεκόμιζον εἰς τὰς νέας πατρίδας οὐ μόνον τοὺς θεοὺς αὐτῶν καὶ τοὺς ἥρωας, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ τῶν ἐγκοσμίων ἀντίληψιν, τὰ θεμέλια τοῦ δημοσίου καὶ κοινωνικοῦ αὐτῶν βίου. Ὅσῳ δὲ τελειοτέρα εἶχεν ἐπέλθει ὑπὸ τὸ βαρὺ βῆμα τῶν ἀξέστων ὀρεινῶν λαῶν τοῦ βορρᾶ ἡ καταστροφὴ τοῦ κόσμου ἐκείνου ὃν εἶχον συνειθίσει νὰ θεωρῶσιν ἰδίαν ἑαυτῶν πατρίδα, τόσῳ μονιμωτέραν ἐνέκλειον τὴν ἀνάμνησιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν καρδίαν καὶ ἐνεπέδουν αὐτὴν ἐν τῷ ᾄσματι τῷ ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων μεταδιδομένῳ εἰς τοὺς νεωτέρους. Ἡ ἑλληνικὴ Μοῦσα εἶνε θυγάτηρ τῆς Μνημοσύνης. Ὡς δὲ τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ γεννηθέντα ᾄσματα περὶ τοῦ Βεοβούλφου μαρτυροῦσιν εἰς ἡμᾶς ὁποῖος εἶχεν ὑπάρξει ὁ πολεμικὸς καὶ ἐν εἰρήνῃ βίος τῶν Σαξόνων ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν ἔπειτα ἐγκαταλειφθείσῃ πατρίδι, οὕτω καὶ ἐν τῷ ὁμηρικῷ ἔπει ἀντικατοπτρίζεται ὁ βίος τῶν ἐξ Ἑλλάδος μεταναστῶν, οἷον πρέπει νὰ φαντασθῶμεν πρὸ τῆς μετοικήσεως αὐτῶν. Διὰ ταῦτα δ' εἶνε ἀναγκαῖον νὰ ἐπισκοπήσωμεν δι' ἑνὸς ἔτι βλέμματος

ταύτην τὴν εἰκόνα, ὅπως ἀναπαραστήσωμεν τοὺς κυριωτάτους χαρακτῆρας τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, οἷος ὑφίστατο μέχρι τοῦ χρόνου τῶν μεγάλων μεταναστάσεων.

Ἐν τῷ ὁμηρικῷ ἔπει παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς ὁ ἑλληνικὸς κόσμος τὸ πρῶτον. Ἀλλὰ δὲν εἶνε κόσμος ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ οὐδ' ἐν ἀναπτύξει ἐπισφαλεῖ εὑρισκόμενος, ἀλλὰ κόσμος καθ' ὅλα ἀποτετελεσμένος, ὥριμος καὶ καθ' ἑαυτὸν πεπερασμένος, ἔχων τακτοὺς καὶ παγίους βιωτικοὺς θεσμούς. Αἰσθανόμεθα προδήλως, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶχον ἐθισθῇ εἰς τὸν βίον ἐκεῖνον ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων, μετὰ πλήρους δὲ συνειδήσεως ἀντιτάσσουσιν οὗτοι τὴν καθ' ἑαυτοὺς συμβίωσιν πρὸς τὴν ὑποδεεστέραν ὕπαρξιν ἄλλων ἐν τῷ πολιτισμῷ καθυστερούντων λαῶν, διαβιούντων ὑπὸ τοὺς παναρχαίους τύπους τῆς οἰκογενείας, ἄνευ κοινοῦ ἀρχηγέτου καὶ πολιτικῆς κοινωνίας, ἄνευ γεωργίας καὶ ἀγρῶν ἐχόντων τακτὰ ὅρια, ἄνευ κατοικίας χειροποιήτου καὶ ὑπὸ τῆς τέχνης κεκοσμημένης.

Ἀλλ' ἐξ ὑπαρχῆς ἐμφανίζεται ὁ ἑλληνικὸς βίος ὡς τις μὴ θεμελιούμενος μόνον ἐπὶ τῆς γεωργίας καὶ ἀγρονομίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Τοιοῦτος εἶνε ὁ ἀπὸ τῶν ἐξ Ἀσίας Ἑλλήνων τὸ πρῶτον διαμορφωθεὶς βιωτικὸς τρόπος, καὶ ἐν τῷ ἔπει ὃ' ἀναγνωρίζονται ποῦ καί που ἴχνη ἀντιθέσεως μεταξὺ ναυτικῶν καὶ ἠπειρωτῶν Ἑλλήνων. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἐτρέφοντο ἐκεῖνοι δι' ἰχθύων, τοῦθ' ὅπερ ἀπήρεσεν εἰς τοὺς ἠπειρώτας, διὸ ἀφειδῶς ἐξαιρεῖ ὁ Ἴων ποιητὴς τὴν ἀκόρεστον κρεωφαγίαν τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὸν ἀδηφάγον ἔρωτα μεθ' οὗ ἐπεδίδοντο εἰς αὐτήν. Ἀλλ' ἐν τοῖς κυρίοις ἐξέλιπον αἱ φυλετικαὶ αὗται διαφοραί, πάντες δ' οἱ κλάδοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους οἱ συμμετασχόντες τῶν μεταναστάσεων ἀπέβησαν δι' ἀμοιβαίας ἐπικοινωνίας καὶ ἀνταλλαγῆς ὅμοιοι καὶ ἴσοι πρὸς ἀλλήλους. Οὕτω δὲ τὰ φυλετικὰ ἀγαθὰ τῶν κλάδων τοῦ λαοῦ ἑκάστων ἀπέβησαν κοινὰ ἐθνικὰ ἀγαθά. Τὸ

πλῆθος ἀρχαίων ἰωνικῶν ἐκφράσεων, ἀναφερομένων εἰς τὸν κατὰ θάλασσαν βίον, διεισέδυσεν εἰς τὴν ὅλην γλῶσσαν τοῦ ἔθνους· ὡς δὲ τὸ μέγα πλῆθος θαλασσίων θεῶν καὶ δαιμόνων ἐπιχωριαζόντων παρὰ τοῖς Ἴωσιν εἰσήχθη κατὰ μικρὸν εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, οὕτως ἐπεχωρίασαν καθ' ἁπάσας τὰς παραλίας καὶ τὰ ἰωνικὰ ἐπιτηδεύματα.

Ἡ δὲ σύμφυτος τῶν Ἑλλήνων φιλοκερδία παρώρμησεν αὐτοὺς ἐνωρὶς εἰς πολυμερῆ ὁρᾶσιν. Διὸ αἱ Πλειάδες εἶνε αἱ διὰ τῆς ἐπιτολῆς αὐτῶν καὶ δύσεως καθορίζουσαι ὁμοίως τά τ' ἔργα τοῦ ἀγρότου καὶ τοὺς χρόνους τῶν θαλασσοπορούντων, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ βαρεῖς Βοιωτοὶ συνείθιζον πάντοτε κατὰ Μάϊον μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν γεωργικῶν ἔργων νὰ ἐπιζητῶσι κέρδη ὡς ναυτίλοι. Ὁ βοιωτικὸς Ὀρχομενὸς εἶνε πόλις ἠπειρωτικὴ ἅμα καὶ ναυτική, κέντρον παντοδαπῶν ξένων καὶ ποικίλων ἀγγελμάτων οὕτως, ὥστε ἡ σκιὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐρωτᾷ τὸν Ὀδυσσέα, μὴ τυχὸν ἤκουσέ τι ἐν Ὀρχομενῷ περὶ τοῦ υἱοῦ Ὀρέστου[1]. Τὸ δὲ πλοῖον ἐχρησίμευεν ἅμα καὶ πρὸς κερδαλέας βιαιοπραγίας, ἐπειδὴ τὸ νησοβριθὲς ἑλληνικὸν πέλαγος παρώρμα πρὸς παρατόλμους περιπλανήσεις καὶ ἀποβάσεις ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ πειρατεία ἦτο ἀσχολία συνήθης ὡς ἡ ἁλιεία καὶ ἡ θήρα. Αἱ δὲ ληστρικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐπεξετείνοντο μέχρι καὶ τῶν στομάτων τοῦ Νείλου, καὶ οἱ ἀγῶνες οἱ συνιστάμενοι πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς, οὓς μέχρι τινὸς ἐγινώσκομεν μόνον ἐκ τοῦ Ὁμήρου, μαρτυροῦνται νῦν καὶ ὑπὸ αἰγυπτιακῶν μνημείων[2]. Οἱ δὲ ζωγρηθέντες πειραταὶ οἱ ἐπὶ αἰγυπτιακῶν τοιχογραφιῶν ἀγόμενοι πρὸ Ῥαμεσσῆ Γ' εἶνε οἱονεὶ ζωηρὰ ἀναπαράστασις τῶν στίχων ἐκείνων τῆς Ὀδυσσείας, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῶν αἱματηρῶν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου ἀγώνων.

Σπουδαιοτέρα δ' εἶνε ἡ εἰρηνικὴ ἐπικοινωνία ἡ συνδέουσα τὰς παραθαλασσίας χώρας. Τεχνουργήματα ἐκ Σιδόνος ἐγείροντα τὸν θαυμασμὸν μεταφέρονται ὑπὸ Φοινίκων ἐμπόρων εἰς τὴν

[1] *Ὁμήρου* Ὀδυσσείας Λ, 459

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 59.

Ἑλλάδα, ἐκτίθενται ἐν ταῖς παραλίαις πόλεσι καὶ μεταβιβάζονται ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, ὡς ὁ ἀργυροῦς κρατὴρ ὁ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Θόαντος δωρηθεὶς εἰς τὸν Ἰασονίδην Εὔνηον καὶ ὑπὸ τούτου εἰς τὸν Πάτροκλον πρὸς ἀπολύτρωσιν βασιλόπαιδος αἰχμαλώτου[1].

Ὁ λαὸς ἀπὸ μακροῦ δὲν εἶνε πλέον ἀδιάρθρωτος μᾶζα, ἀλλ' εὑρίσκεται διηρημένος εἰς τάξεις ἀντιπαρατασσομένας πρὸς ἀλλήλας καὶ ἐχούσας σταθερὰς καὶ ὡρισμένας διαφοράς. Πρῶτοι δὲ πάντων τάσσονται οἱ εὐγενεῖς τοῦ λαοῦ, οἱ ἄνακτες ἢ κύριοι, οἱ μόνοι ὄντες ἄξιοι λόγου. Δίκην γιγάντων προεξέχουσιν οὗτοι ἐκ τοῦ πλήθους, ἐξ οὗ διακρίνονται μόνον ὀλίγοι τινὲς διὰ τὸ ἔργον ὅπερ ἐξασκοῦσιν ἢ ἰδιόν τι χάρισμα ὡς ἱερεῖς ἢ μάντεις ἢ τεχνῖται, πάντες δ' οἱ λοιποὶ μένουσιν ἀνώνυμοι, μετέχοντες μὲν προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀναμίξεως εἰς τὰ τοῦ δημοσίου βίου. Ἄνευ ἰδίας θελήσεως ἀκολουθοῦσι δίκην ποιμνίων τοὺς ἄνακτας καὶ ἀποχωρίζονται ἀλλήλων ἐπτοημένοι, ὅτε παρουσιάζεται ἀντιμέτωπος αὐτῶν τῶν μεγάλων τις· ἀποτελεῖ δὲ τὸ πλῆθος αὐτῶν ἔδαφος σκοτεινὸν, ἐξ οὗ λαμπραὶ προβάλλουσιν αἱ μορφαὶ τῶν ἀνάκτων. Δι' ἁρπαγῆς καὶ ἀγορᾶς ἀναμιγνύονται μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἄνθρωποι καταγωγῆς ξένης, Σύροι, Λυδοί, Φρύγες καὶ ἄλλοι. Σιδόνιαι, ἤτοι Φοίνισσαι, γυναῖκες ὑφαίνουσι τάπητας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Πριάμου[2]. Καὶ τοῦ Εὐμαίου δ' ὁ πατὴρ εἶχεν ἐν τῷ οἴκῳ Φοίνισσαν ἀγλαὰ ἔργα ἰδυῖαν, ἥτοι πεπειραμένην περὶ λαμπρὰς ἐργασίας, τὴν τροφὸν τοῦ ἰδίου τέκνου, ἥτις καὶ ἀπάγεται ἐθελουσίως μετ' αὐτοῦ ἐπὶ πλοίου φοινικικοῦ[3]. Οὕτω δὲ τὸ τέκνον τοῦ βασιλέως ἐξάγεται καὶ ἀπεμπολεῖται εἰς Ἰθάκην. Οἱ δὲ διε-

[1] «*Ὁμήρου* Ἰλιάδος Ψ, 743. Οἱ Φοίνικες μετεβίβαζον καὶ τὴν περὶ ἀπωτάτων χωρῶν γνῶσιν, ἅτε πλέοντες μὲν εἰς ὑπερβορείους χώρας χάριν τοῦ ἠλέκτρου, παραλαμβάνοντες δὲ τὸν ἐλέφαντα παρὰ τῶν κατὰ τὸν ἰσημερινὸν οἰκούντων λαῶν τῆς Ἀφρικῆς, τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Πυγμαίων. Ἴδε Helbig Das homerische Epos aus den Denkmälern erläutert. Ἐν Λειψίᾳ. 1884 σ. 15.

[2] «Ἔργα γυναικῶν Σιδονίων». *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Ζ 290.

[3] *Ὁμήρου* Ὀδυσσείας Ο, 415.

σπαρμένοι ἐκεῖνοι ξένοι ἀποτελοῦσι σπουδαῖον μέρος τοῦ ὁμηρικοῦ κόσμου, προάγοντες τὸν σύνδεσμον Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔχουσιν ἀκόμη ἀναπτυχθῆ αἱ ἐθνικαὶ καὶ φυλετικαὶ ἀντιθέσεις, οἱ ξένοι οἱ ἐξ ἀναξιοπαθείας ἀποβαλόντες πατρίδα καὶ ἐλευθερίαν εἰσάγονται εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ οἴκου, ἐθίζονται εὐκόλως εἰς τὴν συμμετοχὴν αὐτῆς καὶ ἐπιδρῶσιν ἀφανῶς, ἀλλ' ἰσχυρῶς, συντελοῦντες εἰς τὴν διάδοσιν τεχνῶν καὶ λατρειῶν καὶ εἰς τὴν ἰσοπέδωσιν τοῦ πολιτισμοῦ μεταξὺ τῶν νήσων καὶ παραλίων. Τοιαύτη εἶνε ἡ σημασία, ἣν ἔχουσιν οἱ δμῶες ἐν τῷ καθ' Ὅμηρον βίῳ, ἐν ᾧ εἶνε ἀκόμη ἄγνωστος ἰδία τάξις δούλων[1].

Αἱ δὲ κοινωνικαὶ τάξεις, στερούμεναι ἑνότητος καθ' ἑαυτάς, συναποτελοῦσι κοινωνίαν διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως κοινοῦ ἡγεμόνος προϊσταμένου αὐτῶν, τοῦ βασιλέως, ἥτις λέξις σημαίνει τὸν στρατηλάτην[2]. Τούτου ἡ ἰσχὺς ἡ συγκροτοῦσα τὸν λαὸν εἰς πολιτείαν δὲν εἶνε λαοπρόβλητος, ἀλλὰ θεόδοτος, τοῦ Διὸς δόντος εἰς αὐτὸν τό τε κληρονομικὸν σκῆπτρον καὶ τὴν βασιλείαν. Οὕτω δὴ εὑρίσκομεν παρ' ἁπάσαις ταῖς φυλαῖς τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἀρχαῖα γένη διογενῶν βασιλέων ἐξασκοῦντα δύναμιν πατροπαράδοτον καὶ ἄνευ ἀντιρρήσεως καρπούμενα τὰς τιμητικὰς δωρεὰς καὶ τὸν σεβασμὸν τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Μετὰ δὲ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας συνεξασκεῖ ὁ βασιλεὺς καὶ τὴν ἀρχὴν στρατηγοῦ καὶ ἀνωτάτου δικαστοῦ, ὀφείλων νὰ προφυλάττῃ τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς διαλύσεως καὶ ἐξωτερικῶν πολεμίων διὰ δικαιοσύνης καὶ κραταιᾶς χειρός. Καὶ ἀπέναντι δὲ τῶν θεῶν εἶνε ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, δεόμενος καὶ θύων ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ὑπηκόων εἰς τοὺς τὴν πολιτείαν φρουροῦντας θεούς· συμφώνως δὲ πρὸς τὴν διαγωγὴν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ δύναται νὰ ἐπισύρῃ ἐπ' αὐ-

[1] Περὶ τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ σημασίας τῶν δούλων ἴδε Movers Phönizien Τόμ. Γ' σ. 1 καὶ 6

[2] Βασιλεὺς σημαίνει τὸν ἐν στρατείᾳ ἡγούμενον τοῦ λαοῦ κατὰ τὸν G Curtius (Grundzüge der griechischen Etymologie σ. 338). Κατὰ δὲ τὸν Bergk βασιλεὺς εἶνε ὁ ἐπὶ ἕδρας (βάσεως) καθήμενος δικαστής.

τὸν πλουσίαν χάριν τῶν θεῶν, ἀλλὰ καὶ κατάραν καὶ συμφοράν.

Ὁ εἷς δ' ἐκεῖνος εἶνε ἡ ἑστία ὄχι μόνον τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἀλλ' ἅμα καὶ πάντων τῶν ἀνωτάτων σπουδασμάτων τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ ἐξεγείρεται καὶ αὐξάνει ἡ τέχνη, πρὸ παντὸς δὲ ἡ τέχνη τοῦ ᾄδειν, ἐπειδὴ τᾶσματα τὰ πληροῦντα τὸν ὁμηρικὸν κόσμον μεταδίδουσιν ἀπὸ χώρας εἰς χώραν τὰ μεγάλα κλέα καὶ τὰς πραείας ἀρετὰς τοῦ βασιλέως, ὅστις ἰσόθεος ἄρχει τοῦ πολυπληθοῦς λαοῦ, φρουρεῖ τοὺς νόμους καὶ σκορπίζει ἀγαθά·

φέρῃσι δὲ γαῖα μέλαινα
πυροὺς καὶ κριθάς, βρίθῃσι δὲ δένδρεα καρπῷ,
τίκτῃ δ' ἔμπεδα μῆλα, θάλασσα δὲ παρέχῃ ἰχθῦς
ἐξ εὐηγεσίης, ἀρετῶσι δὲ λαοὶ ὑπ' αὐτοῦ[1].

Αὐτὸν δέ, τὸν βασιλέα, ὑπηρετοῦσι καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ αἱ πλαστικαὶ τέχναι δημιουργοῦσαι χάριν αὐτοῦ πάντα ἐκεῖνα ὧν δεῖται πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ἀξιοπρέπειαν τοῦ βίου. Καὶ οἱ μὲν ἄριστοι τεχνῖται χαλκεύουσι χάριν αὐτοῦ τὰ ὅπλα καὶ κοσμοῦσιν αὐτὰ δι' εὐστόχων συμβόλων. Ὁ δ' ἐλέφας ὃν ἔβαψαν φοινικοῦν Κάειραι γυναῖκες ἀποθησαυρίζεται πρὸς διακόσμησιν τῶν βασιλικῶν ἁρμάτων[2]. Ἀπὸ τῆς ξένης δ' ἄποθεν ἔρχονται οἱ οἰκοδόμοι, ὅπως κτίσωσιν εἰς τὸν δυναστεύοντα τῆς χώρας τὰ τείχη τῆς ἀκροπόλεως καὶ εὐπρεπεῖς ῥῖκους χάριν τῶν οἰκογενῶν καὶ θεραπόντων. Εἰς ἀσφαλῆ δὲ τέλος θολωτὰ οἰκοδομήματα ἐγκατατίθενται οἱ κληρονομηθέντες θησαυροί, οὓς δύναται νἀποταμιεύσῃ ὁ βασιλεύς, διότι πρὸς ζωάρκειαν αὐτοῦ ἐπαρκοῦσιν ὅσ' ἀναθέτει εἰς αὐτὸν ὁ λαός, τὸ προσοδοφόρον βασιλικὸν τέμενος καὶ αἱ δωτῖ-

[1] ***Ὁμήρου*** Ὀδυσσείας Τ, ΙΙΙ.

[2] ***Ὁμήρου*** Ἰλιάδος Δ, 141 κ. ἑ.

Ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ
Μηονὶς ἠδὲ Κάειρα, παρήιον ἔμμεναι ἵπποις·
κεῖται δ' ἐν θαλάμῳ, πολέες τέ μιν ἠρήσαντο
ἱππῆες φορέειν, βασιλῆι δὲ κεῖται ἄγαλμα,
ἀμφότερον, κόσμος θ' ἵππῳ ἐλατῆρί τε κῦδος.

ναι. Οὕτως εὑρίσκομεν προηγμένην ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν τεχνῶν τῶν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης ἀναφερομένων, ἀλλ' ἄνευ κατανομῆς ὡρισμένης τῆς ἐργασίας.

Τῆς δὲ τειχοδομίας σώζονται μέχρις ἡμῶν τὰ μεγαλοπρεπέστατα τῶν κτισμάτων, ἅτινα διὰ τὴν ἀκατάλυτον αὐτῶν ὀχυρότητα εἶνε τἄριστα τῶν σωζομένων ἐξ ἁπάντων τῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Εἶνε δ' ἀρχαιότερα αὐτῆς, ἐπειδή, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ τρέπωσι τὸν νοῦν εἰς τὸ ἴδιον παρελθόν, αἱ ἀκροπόλεις ἐκεῖναι ἦσαν ἤδη χωρία ἔρημα, ἀρχαιότητες τῆς χώρας περισωζόμεναι ἐφ' ὑψηλοῦ μέχρι τοῦ παρόντος ἀπὸ σκοτεινῶν προϊστορικῶν χρόνων. Καὶ ἂν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγαμέμνονος εἶχεν ἀφανισθῇ ἄνευ ἴχνους, τὰ τείχη τῶν πόλεων τῆς Ἀργολίδος θὰ ἤρκουν νὰ μαρτυρήσωσιν, ὅτι τῆς χώρας ἐκείνης εἶχε κατακυριαρχήσει διὰ τῶν ὅπλων κραταιὸν βασιλικὸν γένος, ἀγγαρεῦσαν μὲν πλῆθος μέγα εἰς ἀναγκαστικὴν τείχισιν τῶν ἀκροπόλεων ἐκείνων, ἐπὶ γενεὰς δ' ὅλας οἰκῆσαν καὶ δυναστεῦσαν ἐν τῇ χώρᾳ μετ' ἀσφαλείας. Πάντες δ' οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν Ἀχαιοί, ἐπειδὴ οἱ Δωριεῖς εἰσελάσαντες εἰς τὴν χώραν εὗρον ἤδη προϋπαρχούσας τὰς πόλεις ἐκείνας, ἄλλως δὲ μέχρι τῶν χρόνων τῶν περσικῶν πολέμων ᾤκουν περὶ τὰ μνημεῖα ἐκεῖνα κοινότητες ἀχαϊκαί.

Τὰ δ' ἀρχαιότατα τῶν μνημείων τούτων τῶν προϊστορικῶν ἀχαϊκῶν χρόνων εἶνε αἱ ἀκροπόλεις. Τούτων ἡ στενὴ περίμετρος δεικνύει, ὅτι σκοπὸς αὐτῶν ἦτο μόνον ἡ ἐν αὐταῖς ἐγκατοίκησις τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Τοιαύτας δ' ἀκολουθίας ἀπετέλουν οἱ υἱοὶ εὐπατριδῶν, ἑκουσίως προσχωρήσαντες εἰς τοὺς ἰσχυροτέρους βασιλεῖς καὶ τιμητικῶς ὑπηρετοῦντες παρ' αὐτοῖς ἐν μὲν εἰρήνῃ ὡς παραβάται τοῦ δίφρου ἢ κήρυκες, ἐν δὲ πολέμῳ ὡς σύσκηνοι ἑταῖροι ἢ συμμαχηταί, ὁ δὲ δῆμος ᾤκει διεσπαρμένος ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς ἢ συνηνωμένος ἐν κώμαις ἀτειχίστοις.

Τὰ δὲ τείχη τὰ περιβάλλοντα τὰς ἀκροπόλεις δὲν δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἄτεχνα, οὐδ' αὐτοὶ δ' οἱ μεταγενέστεροι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐνόουν νὰ εἴπωσιν αὐτὰ τοιαῦτα, ἀναφέροντες τὴν κτί-

σιν αὐτῶν εἰς τοὺς Κύκλωπας. Τὸ δὲ ὄνομα τῶν ὑπερανθρώπων τούτων τεχνιτῶν ἐξέφραζε τὸ θαυμάσιον καὶ ἀκατανόητον τῶν μνημείων ἐκείνων, ἅτινα εἰς οὐδεμίαν εὑρίσκοντο σχέσιν πρὸς τὸ παρόν. Κοινὸς δὲ τῶν κυκλωπείων ἐκείνων τειχῶν χαρακτὴρ εἶνε τὸ πελώριον τῶν λίθων, οἵτινες διὰ καταναλώσεως ἀνθρωπίνης δυνάμεως ὅλως ἀήθους καὶ καταπληκτικῆς ἐλατομοῦντο ἐκ τῶν βράχων, μετεφέροντο δὲ καὶ ἐσωρεύοντο ἐπ' ἀλλήλους οὕτως, ὥστε διὰ τοῦ ὄγκου αὐτῶν διετηρεῖτο ἡ δοθεῖσα εἰς αὐτοὺς θέσις, καὶ ἄνευ συνδετικοῦ μέσου ἀπετελεῖτο ἁρμογὴ στερεά. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τειχοδομία ἐπιδεικνύει οὐχ ἧττον μεγάλην ποικιλίαν καὶ διάφορα στάδια.

Καὶ δὴ τὸ μὲν πρῶτον ἐγίνετο χρῆσις μόνον ἐρυμάτων ἐκ τεμαχίων βράχων, ἐπισωρευομένων εἰς μέρη τῆς ὑψηλῆς ἀκροπόλεως εὐκόλως βατά, τῶν ἀποτόμων καὶ ὀρθίων βράχων μὴ τειχιζομένων ἕνεκα τῆς φυσικῆς αὐτῶν ὀχυρότητος. Ἀκροπόλεις δ' οὕτω τετειχισμένας βλέπομεν ἐν Κρήτῃ, ὧν ὁ περίβολος οὐδέποτε συνεπληρώθη. Ἀλλὰ συνήθως ὅμως αἱ κορυφαὶ τῶν βραχωδῶν ἀκροπόλεων φέρουσι περίβολον πλήρη, τῶν τειχῶν περιβαλλόντων τὸ κράσπεδον τοῦ βράχου κατὰ τὸ κατωφερέστατον αὐτοῦ μέρος.

Τὴν δὲ τειχοδομίαν καθ' ἑαυτὴν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ αὐτῆς μορφῇ ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Τίρυνθος. Ἐνταῦθα οἱ πελώριοι λίθοι εἶνε ἐπισεσωρευμένοι ἐπ' ἀλλήλους ἄνευ κατεργασίας, συγκρατούμενοι ὑπὸ μόνου τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος. Τὰ δὲ κενὰ τὰ μένοντα πανταχοῦ μεταξὺ τῶν ὀγκωδῶν πέτρων πληροῦνται ὑπὸ παρεντιθεμένων μικρῶν λίθων. Καὶ ἐν Μυκήναις δὲ παρουσιάζονται ὅμοια τείχη, ἀλλὰ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ περιβόλου εἶνε οὕτως ἐκτισμένον, ὥστε πᾶς λίθος εἶνε πεπελεκημένος διὰ τὴν ὡρισμένην αὐτοῦ θέσιν καὶ οὕτω συνδεδεμένος πρὸς συστάδα ὁμορούντων πελεκητῶν λίθων, ὥστε οὗτοι συγκρατοῦσιν, ὑποζευγνύουσι καὶ φέρουσιν ἀλλήλους ἀμοιβαίως. Διὰ δὲ τοῦ πολυέδρου σχήματος τῶν λίθων ἑκάστων καὶ

τῆς ποικιλίας τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν συναρμολογεῖται δικτυοειδὲς πλέγμα ὀχυρώτατον καὶ ἀκατάλυτον, ὡς ἀπέδειξεν ἡ ἐπὶ αἰῶνας ὅλους διάσωσις αὐτοῦ. Ἡ δ' ἐνταῦθ' ἀναπτυχθεῖσα τέχνη τῆς τειχοδομίας οὐδέποτε ὑπερηυδοκιμήθη, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀπαιτεῖ προφανῶς ἀνωτέραν τεχνικὴν ἐμπειρίαν καὶ φέρει χαρακτῆρα καλλιτεχνικώτερον τῆς κοινῆς διὰ τετραγώνων λίθων ἰσοδομίας, καθ' ἣν οἱ λίθοι πελεκῶνται ὁ εἷς ὅμοιος πρὸς τὸν ἄλλον ὡς διὰ μηχανῆς.

Ἀλλὰ ταὐτὰ τείχη παρουσιάζουσι καὶ ἄλλα ἐπιπρόσθετα δείγματα τέχνης ἀνωτέρας. Ἐν Τίρυνθι ὁ περίβολος τῆς ἀκροπόλεως, ὅστις ἔχει ἐν συνόλῳ πάχος εἰκοσιπέντε ποδῶν, διαθέεται ὑπὸ ἐσωτερικῶν στοῶν, αἵτινες συνεδέοντο πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν προαύλιον τοῦ τείχους διὰ πολλῶν πυλοειδῶν ἀνοιγμάτων· ἦσαν δ' αἱ στοαὶ αὗται πιθανῶς χῶροι προωρισμένοι εἰς τὴν φύλαξιν κτηνῶν ἐν περιπτώσει πολιορκίας[1]. Ἡλὴν δὲ τούτων χρησιμεύουσιν εἰς ἰδιάζουσαν διακόσμησιν κυκλωπείου πόλεως αἱ πύλαι τῆς ἀκροπόλεως. Ὡς παράδειγμα δὲ φέρομεν τὴν σωζομένην κυρίαν πύλην τῶν Μυκηνῶν, εἰς ἣν ἄγει δρόμος πεντήκοντα ποδῶν τὸ μῆκος, συνισταμένην ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλας κεκλιμένων πελωρίων παραστάδων καὶ τοῦ ἐπ' αὐτῶν μονολίθου ὑπερθύρου, ἔχοντος μῆκος μὲν δεκαπέντε, ὕψος δ' ἓξ ποδῶν. Ἄνωθεν δὲ τούτου τοῦ λίθου ἔχει ἀφεθῇ ἐν τῷ τείχει ἄνοιγμα, οὗ τὸ ὕψος ἐν τοῖς κάτω εἶνε ἕνδεκα ποδῶν, εἰς ὃ ἐνετέθη ἐν ἐπισήμῳ ὥρᾳ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως δυναστευόντων τὸ ἀνάγλυφον ἔμβλημα τὸ προωρισμένον εἰς ἐγκαίνισιν τῆς εἰσόδου καὶ δήλωσιν τῆς συντελέσεως αὐτῆς. Ὁ λίθος δ' οὗτος σώζεται καὶ σήμερον ἔτι κατὰ χώραν. Ἐν ἀβάθει ἀναγλύφῳ διαγράφεται τὸ περίγραμμα τοῦ ἀρχαιοτάτου ἔργου τῆς γλυπτικῆς τοῦ σωζομένου ἐν Εὐρώπῃ. Καὶ ἐν μὲν τῷ μέσῳ ὑψοῦ-

[1] Τὰ ἀνάκτορα τῆς Τίρυνθος ἀνεκάλυψεν ὁ Schliemann διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1884—1885. Ἴδε Schliemann Tiryns. 1886. Ἔπιθι τὸ ἐν τέλει τοῦ ἀνὰ χεῖρας τόμου ἐπίμετρον, ἐν ᾧ συνοψίζονται τὰ ἐκ τῶν σπουδαίων ἀνασκαφῶν τοῦ Schliemann ἱστορικὰ πορίσματα.

ται κίων ἐντεινόμενος εἰς ὄγκωσιν πρὸς τἄνω, ἑκατέρωθεν δ' αὐτοῦ ὀρθοῦνται δύο λέοντες, ἐπερείδοντες τοὺς προσθίους πόδας ἐπὶ τοῦ κιονίσκου ἀντιμέτωποι μὲν ἐν σκαιᾷ συμμετρίᾳ δίκην ζώων ἀντιβλεπόντων ἄλληλα ὡς ἐν ἐμβλήματι σηματογραφικῷ, ἀλλ' ἐσχεδιασμένοι μετὰ μελέτης τῆς φύσεως καὶ ἐπεξειργασμένοι μετὰ πλήρους ἐλευθερίας τῆς σμίλης. Αἱ δὲ κεφαλαὶ ἦσαν ἐπίθετοι, προεξέχουσαι τοῦ ἀναγλύφου, προβλέπουσαι δὲ μετὰ θράσους τὸν ἀνερχόμενον πρὸς τὴν εἴσοδον καὶ ἐμποιοῦσαι δέος εἰς τὸν προχωροῦντα πολέμιον, ὡς αἱ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων ἀκροπόλεων ἐνῳκοδομημέναι κεφαλαὶ Μεδούσης[1].

Καὶ τετειχισμέναι μὲν ἀκροπόλεις ἦσαν τῶν ὧν οὐκ ἄνευ δι' ἡγεμόνας φιλοπολέμους. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἀκροπόλεως εὑρίσκεται σύστημα κτιρίων, ἔτι σαφέστερον ἀποδεικνύον, ὅτι τὰ κτίσματα τῶν ἡρωικῶν χρόνων οὐδαμῶς περιωρίζοντο εἰς τἀπολύτως ἀναγκαῖα, ἀλλ' ἔβαινον καὶ πολὺ πέραν τῆς ἀνάγκης. Ἓν δὲ τούτων τῶν οἰκοδομημάτων σώζεται οὕτω τελείως, ὥστε δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς σαφῆ ἐπισκόπησιν τοῦ ὅλου εἴδους τοιούτων κτισμάτων. Εἶνε δὲ τοῦτο κτίριον ὑπόγειον, ἐνῳκοδομημένον εἰς χθαμαλὸν λόφον τῆς κάτω πόλεως τῶν Μυκηνῶν. Πρὸς ἔγκτισιν δ' αὐτοῦ εἶχεν ἐκκοιλανθῇ ὁ λόφος, ἐπὶ δὲ τῆς κρηπῖδος τοῦ ἐκσκαφέντος χώρου εἶχε θεμελιωθῇ κυκλοτερὴς ζώνη εὐπελεκήτων καὶ ἀκριβῶς πρὸς ἀλλήλους ἁρμοζομένων ὀγκολίθων, ἐπ' αὐτοῦ δὲ δευτέρα ζώνη καὶ εἶτα τρίτη καὶ ἄλλαι ἑφεξῆς· ἀλλ' οὕτως, ὥστε ἑκάστη τῶν ὑπερκειμένων ζωνῶν ὑπερεῖχε πρὸς τὰ ἔσω τῆς ὑπ' αὐτὴν κειμένης. Οὕτω δ' αἱ πρὸς τὰ ἔσω προϊοῦσαι αὗται ζῶναι, συγκλειόμεναι πρὸς τἄνω, συναπετέλουν ὑψηλὴν θόλον ὁμοίαν πρὸς κυψέλην. Πρὸς δὲ τὸ θολωτὸν τοῦτο κτίριον ἄγει ἐκ τῶν ἄνω

[1] Ἴδε τὴν περιγραφὴν τῆς πύλης τῶν λεόντων ὑπὸ τοῦ Adler ἐν τῇ Archäologische Zeitung 1865 σ. 1. Περὶ δὲ τῆς σχέσεως τοῦ μνημείου πρὸς τὴν ἐμβληματικὴν τεχνοτροπίαν τῆς Ἀνατολῆς ἴδε Curtius Über Wappengebrauch und Wappenstil im griechischen Alterthum ἐν ταῖς Abhandlungen der königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1874 σ 111. Riedenauer Handwerk und Handwerker in den homerischen Zeiten. Helbig Das homerische Epos σ. 15.

πύλη, ἔχουσα ὑπέρθυρον μονόλιθον μήκους εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ποδῶν. Κατὰ δὲ τὰς παραστάδας τῆς θύρας ταύτης ἵσταντο ἡμιστρόγγυλοι κίονες ἐγχρώμου μαρμάρου, ὧν ὅ τε στῦλος καὶ ἡ βάσις ἐκοσμοῦντο διὰ γραμμῶν ἑλικοσχήμων καὶ σπειροειδῶν. Ἡ δὲ θύρα αὕτη ἦγεν εἰς τὸ ἐσώτερον τῆς μεγάλης θόλου, ἧς διασώζεται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἡ εὐσύντακτος συναρμογὴ τῶν πρὸς τἄνω συγκλειομένων λίθων. Οἱ δ' ἐσώτεροι τοῖχοι ἔφερον ἐκ τῶν κάτω μέχρι τῶν ἄνω ἐπένδυσιν προσηλωμένων μεταλλίνων πλακῶν, αἵτινες, καθαριζόμεναι καὶ στιλβούμεναι, παρεῖχον πάντως εἰς τὸ μέγα κτίριον ὑπέροχον λάμψιν ἰδίως ὑπὸ τὸ φῶς δᾴδων. Τὸ τοιοῦτον δὲ συμφωνεῖ ἀκριβέστατα πρὸς τὰς ὁμηρικὰς ἐκείνας περιγραφάς, ἐν αἷς ἐξαίρεται ἡ λαμπηδὼν τῶν πολυχάλκων δωμάτων.

Ἦσαν δὲ τὰ θολωτὰ ταῦτα κτίρια κατὰ τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν θησαυροὶ ἤτοι θησαυροφυλάκια. Ἀλλὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς κατασκευῆς αὐτῶν καὶ ἡ θέσις ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως οὐδεμίαν ἀφίνει ἀμφιβολίαν, ὅτι τὸ ὅλον ἀπετέλει ἐπιτάφιον κτίσμα, ἐπειδὴ ἡ τέχνη δὲν εἶχε μόνον προορισμὸν τὴν ἐξασφάλισιν καὶ περικόσμησιν τῶν ζώντων ἡγεμόνων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἵδρυσιν ἀφθίτου μνημείου εἰς τὸν ἀποιχόμενον δυνάστην. Καὶ βαθὺ μὲν ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένον δωμάτιον, συνεχόμενον μετὰ τοῦ θολωτοῦ κτιρίου καὶ ἀποτελοῦν τὸ ἐσώτατον μέρος τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, περιελάμβανεν, ὡς εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, τὰ ἱερὰ λείψανα τοῦ βασιλέως, ἡ δὲ θόλος ἐχρησίμευεν εἰς τὴν ἐν αὐτῇ κατάθεσιν τῶν ὅπλων, τῶν δίφρων, τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν κειμηλίων αὐτοῦ. Διὸ ἐκαλύπτετο τὸ ὅλον κτίριον διὰ χώματος οὕτως, ὥστε, ὁρωμένου ἔξωθεν τοῦ τοπείου, οὐδεὶς ὑπώπτευεν ὑποκρυπτόμενον ὑπὸ τὸν χλοάζοντα λόφον τὸ ἐν τῷ βάθει κείμενον βασίλειον κτίσμα[1].

[1] Τὰ ὑπόγεια θολωτὰ οἰκοδομήματα ἦσαν μέχρι τινὸς ἀκόμη ἀνεξήγητα καὶ ὁ προορισμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο ἐπαρκῶς σαφής. Θησαυροὺς ἐκλαμβάνει αὐτὰ πάλιν ὁ Böttiche r ἐν τῇ Archäologische Zeitung 1860 σ. 33*. Εἰς ἀποδοχὴν δὲ συνενώσεως τάφου καὶ ἱεροῦ ἄγει χωρίον τι τοῦ ***Διοδώρου Σικελιώτου*** (IV, 79). Οὕτω δὲ ἤθελεν ἐξηγηθῇ καὶ τὸ ὑπερβολικὸν μέγεθος τοῦ θολωτοῦ οἰκοδομήματος ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρα-

Ἀπαραγνώριστος δ' εἶνε τῶν μνημείων τούτων ἡ ἱστορικὴ σημασία. Ταῦτα ἠδύναντο νὰ δημιουργηθῶσι μόνον παρὰ λαοῖς, οἵτινες εἶχον οἰκήσει ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐπὶ μακρὸν καὶ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἀπολαύοντας ἐν πλήρει ἀφθονίᾳ τῶν μέσων ἅτινα ἐπεδαψιλεύοντο ὑπὸ πολιτισμοῦ ἔχοντος τελείαν συνείδησιν τῶν πόρων καὶ σκοπῶν αὐτοῦ. Τὰ μνημεῖα ταῦτα μαρτυροῦσιν ἐντελῆ γνῶσιν κατεργασίας τῶν λίθων καὶ τῶν μετάλλων καὶ τὴν ἀνάπτυξιν σταθερῶν τεχνικῶν τρόπων, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἔγεινε μετὰ σοβαρᾶς μεγαλοπρεπείας καὶ στερεότητος ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἀφθαρσίαν. Βασιλικοὶ δὲ οἶκοι διὰ τοιούτων ἔργων ἀπαθανατισθέντες πάντως πρέπει νὰ ὑποτεθῶσιν ἔχοντες πλὴν πλούτου πατροπαραδότου σχέσεις εὐρυτάτας, δι' ὧν ἠδύναντο νὰ προσκομισθῶσι μέταλλα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ ξένα εἴδη λίθων. Οὐδεὶς δύναται νὰ γείνῃ λόγος περὶ πολιτισμοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ εὑρισκομένου. Τίς δύναται ἐπὶ τῇ θέᾳ τοιούτων μνημείων τειχοδομίας καὶ τυμβοποιίας νὰ παραγνωρίσῃ, ὅτι τοῦθ' ὅπερ παρουσιάζεται εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐρευνητάς, οἷος ὁ Θουκυδίδης, ὡς ἡ ἀφετηρία τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, ὡς πρώτη τις ἀρχὴ μεμαρτυρημένης ἱστορίας εἶνε κατ' ἀλήθειαν συντέλεσις καὶ ἀποπεράτωσις πολιτισμοῦ πάντως γεννηθέντος τε καὶ ὡριμάσαντος ἐκτὸς τοῦ στενοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος;

Τὴν δ' ἐπιχώριον καταρχὴν τοῦ τειχισμοῦ τῶν πόλεων ἀνέφερον οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν μεσόγαιαν. Καὶ δὴ ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ἀρκαδικοῦ Λυκαίου ἐδεικνύετο ἡ Λυκόσουρα, ἡ ἀρχαιοτάτη πόλις ἣν ἐλέγετο φωτίσας ὁ ἑλληνικὸς ἥλιος. Τοῦ δὲ περιβόλου

κείμενον μικρὸν δωμάτιον. Ἀλλὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐπήνεγκεν ὁριστικῶς ἡ ἐν ἔτει 1878 κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας τῶν Ἀθηνῶν γενομένη ὑπὸ τοῦ Σταματάκη κάθαρσις τοῦ δρόμου εἰς τὸν λεγόμενον Θησαυρὸν τοῦ Ἀτρέως. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ἐκείνης ἐγνώσθη ἄνευ ἀμφιβολίας, καθ' ἃ μοι φαίνεται, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ἦτο μεγαλοπρεπὴς βασιλικὸς τάφος. Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ συμπέρασμα ἄγουσι προφανῶς καὶ αἱ ἔκτοτε γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ὁμοίων θολωτῶν οἰκοδομημάτων ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἴδε καὶ Belger Beiträge zur Kenntniss der griechischen Kuppelgräber. Ἐν Βερολίνῳ. 1887.

τῆς πόλεως ταύτης σώζονται ἀκόμη τὰ λείψανα, ἄκοσμοι τοῖχοι ἱκανῶς μικρῶν καὶ ἀτάκτως ἐπιτεθειμένων λίθων. Τὰ δὲ μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα τῆς Ἀργολίδος οὐδέποτ' ἐτόλμησαν οἱ Ἕλληνες ὑπὸ φιλοπάτριδος ἐγωισμοῦ ἀγόμενοι νὰ θεωρήσωσι κτίσματα τέχνης ἰθαγενοῦς, ἀλλ' ἡ παράδοσις ἔλεγε Λυκίους τοὺς τειχοδόμους τῶν βασιλέων τῆς Ἀργολικῆς. Δεδομένου δὲ ὅτι τὸ πρώιμον ταῦ πολιτισμοῦ τῶν Λυκίων εἶνε γεγονὸς ἀληθὲς, ὅτι ἡ ἐπικοινωνία τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Λυκίας μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν λόγων καὶ τῶν λατρειῶν, ὅτι τέλος οἱ Λύκιοι ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀνακαλύψεως τῆς χώρας αὐτῶν εἶνε γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς ὡς λαὸς ἰδιάζουσαν ἀναδείξας δεξιότητα περὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν, αἱ παραδόσεις ἐκεῖναι ἐπιβεβαιοῦνται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' οἱ Λύκιοι εὑρίσκοντο ἐν παναρχαίαις σχέσεσι πρὸς τὴν Φοινίκην, τεχνικοὶ δέ τινες τρόποι, οὓς εὑρίσκομεν εἰσηγμένους εἰς τὴν Ἀργολίδα, ἰδίως δὲ ἡ χρῆσις τοῦ μετάλλου πρὸς ἐπικόσμησιν τῶν κτιρίων καὶ ἡ ἐπένδυσις μεγάλων ἐπιφανειῶν τοίχων δι' ἐστιλβωμένων χαλκῶν πλακῶν, εἰσήχθησαν βεβαίως ἐκ Συρίας εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ καὶ τῆς πρὸς τὰ τοιαῦτα ἔργα ἀπαιτουμένης ἐμπειροτεχνίας. Οἱ δ' Ἕλληνες ἀνέπτυξαν ἀργότερον ἀπὸ βάσεων ὅλως διαφόρων τέχνην νέαν καὶ ἰδίαν, ἥτις οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὸν διακοσμητικὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων βασιλικῶν μνημείων, τὴν μονόσχημον θολοδομίαν καὶ τὸ ἐμβλήματικὸν ἀνάγλυφον τοῦ ὑπερθύρου.

Ὁ ἱστάμενος πρὸ τῆς ἐν Μυκήναις πύλης τῶν λεόντων ἀναγκάζεται, καὶ λέξιν μίαν ἂν δὲν ἤκουσε περὶ Ὁμήρου, νὰ φαντασθῇ ἐνταῦθα βασιλέα οἷος ὁ ὁμηρικὸς Ἀγαμέμνων, στρατηλάτην ἡγούμενον στρατοῦ καὶ στόλου, ἡγεμόνα, ὅστις, ἔχων σχέσεις πρὸς τὴν πολύχρυσον καὶ φιλότεχνον Ἀσίαν καὶ καθωπλισμένος δι' ἐξόχου δυναστικῆς δυνάμεως καὶ πόρων ἀσυνήθων, εἶχε τὰ μέσα οὐ μόνον εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ χώραν νὰ παράσχῃ σταθερὰν ἑνότητα, ἀλλὰ καὶ καθυποτάξῃ ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ἡγεμονίαν μικροτέρους ἡγεμόνας. Καὶ προκαλοῦσι μὲν πολλάκις δυσερμήνευτα κτίρια

μεμονωμένους λόγους καὶ θρύλους, βλαστάνοντας περὶ τὰ ἐρείπια τῶν προϊστορικῶν χρόνων δίκην βρύων καὶ περιπλοκάδων· ἀλλὰ κατὰ τοιοῦτον τρόπον δὲν δύνανται νὰ προέλθωσιν ἔπη οἷα τὰ ὁμηρικά, πεπληρωμένα μορφῶν ποικιλωτάτων καὶ χαρακτηριστικωτάτων. Οὐδὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἁπλῆ σύμπτωσις, ὅτι ἐν αὐταῖς ἀκριβῶς ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς χώραις, ἃς περιαυγάζει ἡ λάμψις τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, εὑρίσκονται μνημεῖα τοιαῦτα, οἷα μόνον ἐν τοῖς ἡρωικοῖς χρόνοις ἠδύναντο νὰ γεννηθῶσι. Καὶ δὴ τὸν μὲν πολύχρυσον Ὀρχομενὸν ἀναγνωρίζομεν ἀκόμη ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ κτιρίου, ὅπερ οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ἔλεγον θησαυρὸν τοῦ Μινύου καὶ ἔτασσον εἰς τὰ θαύματα τοῦ κόσμου. Ὁμοίως δ' εὑρίσκονται ἐν ταῖς χώραις ταῖς ὑπὸ τῶν Ἀτρειδῶν δυναστευομέναις, παρά τε τὸν Εὐρώταν καὶ παρὰ τὸν Ἴναχον, τάφοι βασιλικοὶ οἰκοδομικοῦ τρόπου ἐντελῶς ἀναλόγου. Ἀλλ' ὅτι τοιαῦτα μνημεῖα δὲν εὑρίσκοντο ἐν ἅπασι τοῖς τόποις ἐν οἷς ᾤκουν βασιλεῖς ὁμηρικοί, καὶ ὅτι τοιαύτη λαμπρότης δὲν ἦτο ἐπικεχυμένη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐκπλήξεως τοῦ Τηλεμάχου, βλέποντος τὴν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του ἀσυνήθη μεγαλοπρέπειαν καὶ πολυτέλειαν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Μενελάου.

Ἀλλὰ ταὐτὰ ἐκεῖνα μνημεῖα τὰ συνεργοῦντα δίκην πιστῶν μαρτύρων εἰς τὴν βεβαίωσιν τῶν παραδόσεων τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως ἐνδεικνύουσι καὶ ἄλλο τι, ὅτι δῆλα δὴ δὲν πρέπει, παραπλανώμενοι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, νὰ ἐκλάβωμεν τοὺς χρόνους, περὶ ὧν τὰ μνημεῖα μαρτυροῦσιν, ὡς βραχεῖαν περίοδον ἀκμῆς, συνεξαντλουμένης μετά τινων ὀλίγων ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Μενέλαος. Ἡ ἀπαραγνώριστος διαφορὰ τῆς κυκλωπείου τειχοδομίας, τῆς ἀτεχνοτέρας μὲν ἐν Τίρυνθι, τελειοτάτης δ' ἐν Μυκήναις, οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίαν περὶ τῆς μεταξὺ τῶν δύο τούτων τεχνοτροπιῶν παρελεύσεως περιόδων ὅλων καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀποδοχῆς μακρῶν χρόνων, οἵτινες μόνον ἄποθεν ὁρώμενοι παρουσιάζονται εἰς τὸ αὐτὸ πυκνῶς συνηγμένοι. Παράδοξον δὲ ὅτι μετὰ τῶν λόγων περὶ κτίσεως τοῦ Ἄργους, τῆς Τίρυνθος,

τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Μιδέας ἐν οὐδεμιᾷ σχέσει εὑρίσκονται οἱ Πελοπίδαι, μόνον δὲ Περσεῖδαι ὀνομάζονται ὡς ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῆς Λυκίας κτίσαντες τὰς ὀχυρὰς ἐκείνας ἀκροπόλεις. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ βασιλικοὶ τάφοι καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συνεχόμενοι θησαυροὶ συνδέονται πάντοτε πρὸς τὴν ἀνάμνησιν τῶν Πελοπιδῶν, ὁ δὲ σύνδεσμος οὗτος ἐπικυροῦται ὑπὸ τῆς τοῦ γένους τούτου καταγωγῆς. Καὶ ἀληθῶς ἡ Λυδία εἶνε ἡ γῆ ἐν ᾗ ἐπιχωριάζει ἡ κατασκευὴ μεγάλων ἐπιταφίων τύμβων μετὰ δωματίων ἐνεκτισμένων[1], παρὰ δὲ τὸν Σίπυλον, τὴν ἕδραν τοῦ Ταντάλου, ὑπάρχουσιν ὑπόγεια θολωτὰ κτίρια ὅμοια πρὸς τὰ τῶν Μυκηνῶν[2]· ἐξ αὐτῆς δ' ἐκείνης τῆς χώρας ἔγεινε τὸ πρῶτον γνωστὸς ὁ λαμπρὸς καὶ παντοδύναμος χρυσός. Πλουτὼ δ' ἐκαλεῖτο ἡ προμήτωρ τῶν Πελοπιδῶν, καὶ αἱ πολύχρυσοι Μυκῆναι ἐχρεώστουν τὰ πάντα, τό τε μεγαλεῖον αὐτῶν καὶ τὴν λαμπρότητα ὡς καὶ τὴν ἐπάρατον συμφορὰν, εἰς τὸν χρυσὸν τὸν διὰ τῶν Πελοπιδῶν εἰσαχθέντα εἰς τὴν χώραν.

Ἤδη δὲ τὸν Ἀριστοτέλην ἀπησχόλησε τὸ ζήτημα πῶς προῆλθεν ἡ βασιλικὴ δύναμις τῶν ἡρωικῶν χρόνων καὶ πῶς ἓν γένος ἠδυνήθη νὰ ἐλθῃ εἰς οὕτως ὑπέροχον θέσιν ὑπὲρ πάντα λαόν[3]. Πιστεύει δὲ, ὅτι οἱ πρῶτοι βασιλεῖς ὑπῆρξαν εὐεργέται τοῦ πλήθους, εἰσηγηταὶ τῶν τεχνῶν τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου, ἡγέται τοῦ δήμου καθοδηγήσαντες αὐτὸν εἰς κοινὰς οἰκήσεις. Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν ἰδιῶται νὰ γείνωσιν αἴτιοι τοιούτων ἀγαθῶν, δι' ὧν προήγαγον εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα τὴν ὅλην ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ; Τοῦτο δυσχερῶς ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, ἂν μὴ αὐτοὶ ἐκεῖνοι κατεῖχον τοὺς ἀναγκαίους πόρους πρὸς διάδοσιν πολιτισμοῦ ξένου εἰς τὴν χώραν, ἤτοι ἂν μὴ ἀνῆκον εἰς φῦλα συγγενῆ μὲν πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ Ἕλληνας, ἀλλὰ πρωιαίτερον ἀναπτυχθέντα ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν οἰκήσεσι. Τοιοῦτοι ἄνδρες καὶ μόνον ἠδύναντο νὰ περισυναγάγωσιν εἰς πολιτείας τὰ ἐν ταῖς περικειμέναις κώμαις σποράδην

[1] Archäologische Zeitung 1853 σ. 156.
[2] Hamilton Reisen Τόμ. Α' σ. 53.
[3] *Ἀριστοτέλους* Πολιτ. 85. 27 ἔκδ. Bekker.

συνοικοῦντα φῦλα καὶ ἱδρύσωσιν ὁμηρικὴν βασιλείαν, ἥτις εἶνε βάσις ἅμα καὶ κορυφὴ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Τοιοῦτοι δ' ἐπήλυδες, ὧν ἡ πατρὶς καὶ ἡ γένεσις ἔκειντο ἐν ἀγνώστῳ μακρυνῇ χώρᾳ, ἠδύναντο νὰ θεωρῶνται υἱοὶ θεῶν, ἀξιούμενοι τιμῆς ἥτις δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ δοθῇ εἰς ἰθαγενεῖς ὑπὸ συμπολιτῶν. Ἄλλως δὲ λαὸς εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐχόμενος τῆς δόξης, οἷος ὁ ἑλληνικὸς, μόνον ἀναγκαζόμενος ὑπὸ ἀδιασείστου παραδόσεως θὰ ἐδέχετο τὴν παράστασιν τοῦ λαμπροτάτου τῶν βασιλικῶν γενῶν τῶν προϊστορικῶν αὐτοῦ χρόνων ὡς ἔχοντος πατρίδα τὴν Λυδίαν[1].

Ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἅπαντες οἱ βασιλεῖς Πελοπίδαι· δὲν ἠδύναντο ἅπαντες νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς τοὺς ἰδίους λαοὺς, ἀντιτασσόμενοι εἰς αὐτοὺς ὡς γένος ὑπέροχον διὰ τῆς ἑαυτῶν καταγωγῆς, τῶν πόρων καὶ τῆς περισσῆς δυνάμεως. Ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν Κεφαλλήνων οὐδὲν ὑπάρχει ἴχνος τοιαύτης διαφορᾶς, οἱ δὲ ἄνακτες τῆς Ἰθάκης ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ θεωρῶσι τὸν Ὀδυσσέα ἄνδρα ἰσότιμον ἑαυτῶν. Οὐδὲ πρέπει νὰ διαλάθῃ ἡμᾶς, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἰσχυρότατοι τῶν παρ' Ὁμήρῳ στρατηλατῶν βασιλέων δὲν εἶνε δεσπόται ἄρχοντες αὐθαιρέτως. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δεικνύει ἐξ ὑπαρχῆς καταφανῆ ἀποστροφὴν κατὰ παντὸς τοῦ ἀμέτρου καὶ ἀπολύτου. Ὡς δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνωτάτους θεοὺς μόνον ὡς ἀντιπροσωπεύοντας ἀνωτέραν τινὰ κοσμικὴν τάξιν ἐφαντάζετο ἑαυτὸν ὑποκείμενον, οὕτω καὶ τοῦ βασιλέως ἡ δύναμις δεσμεύεται ὑπό τε θεσμίων καὶ πατροπαραδότων ἐθῶν.

Καὶ εἶνε μὲν ὁ βασιλεὺς συνῳδὰ πρὸς τὰ προνόμια τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ καὶ ἀνώτατος δικαστὴς τοῦ λαοῦ, ὡς ὁ πατὴρ τῶν περὶ αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ· ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ ἐξασκήσῃ μόνος τὸ ὑπεύθυνον τοῦτο δικαίωμα. Διὸ ἐκλέγει ἐκ τῶν εὐγενῶν τοῦ δήμου τοὺς συμπαρέδρους αὐτοῦ τοὺς καλουμένους διὰ τὸ ἀξίωμα αὐτῶν γέ-

[1] Περὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐνδυμασίας τοῦ Ταντάλου, Κρέοντος, Μίνωος καὶ ἄλλων ἀρχαίων βασιλέων ἴδε Comptes rendus de la commission impériale archeologique. Ἐν Πετρουπόλει. 1861 σ. 26 Περὶ δὲ ἡγετῶν ξένων τε καὶ ἰθαγενῶν ἴδε **Στράβωνος** VII σ. 321. Curtius Das Königthum bei den Alten. Ἐν Βερολίνῳ. 1886.

ρο ντας· ἐν δὲ τῇ ὑπὸ βωμῶν καὶ θυσιῶν καθιερωμένῃ καὶ τετεμενισμένῃ ἀγορᾷ περικάθηνται οἱ δικασταὶ, εὐθύνοντες τὸ δίκαιον κατενώπιον τοῦ σύμπαντος λαοῦ καὶ ἐπαναφέροντες τὴν συγχυθεῖσαν τάξιν[1]. Μόνον δ' ὅταν πρόκειται περὶ φόνου, ἡ οἰκογένεια τοῦ φονευθέντος δὲν ἀπαλλοτριοῦται τῶν δικαίων αὐτῆς, διότι αἷμα ἀνταπαιτεῖ αἷμα κατὰ τὸν ἀρχαῖον θεσμὸν τοῦ Ῥαδαμάνθυος, καὶ μόνον ἐκεῖνος, εἰς ὃν ἡ πρὸς τὸν θανόντα συγγένεια ἐπιβάλλει τὴν ἐκδίκησιν, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ χύσῃ αἷμα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ τῷ κατ' ἔθιμον δικαίῳ, ὅπερ ἐσεβάσθη ἡ πολιτεία, μὴ συμπεριλαβοῦσα καὶ τὸν φόνον εἰς τὸν περὶ τοῦτο ἀτελῆ μείναντα πολιτικὸν ὀργανισμὸν, εἶνε τὰ πάντα σταθερῶς κεκανονισμένα· ὅσον δὲ καὶ ἂν ἐπιδεικνύῃ προσποιητὸν κομπασμὸν ὁ ἔχων τὴν δύναμιν νὰποφύγῃ τὴν τεταγμένην ποινὴν, μόλις που εὑρίσκεται παράδειγμα ἀντιστρατεύσεως ἀκάμπτου κατὰ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἱεροῦ δικαίου. Καὶ αὐτὸς ὁ ἰσχυρότατος φεύγει ἐκ τῆς χώρας, ἂν ἐφόνευσέ τινα τῶν ἀσήμων, διὰ ταῦτα δ' αἱ φυγαδεῖαι καὶ αἱ ἐξορίαι γίνονται ἀφετηρίαι πλείστων ὅσων συμβαμάτων καὶ περιπλοκῶν ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις. Ὁ δὲ καταλείπων τὸ ἴδιον αὐτοῦ φῦλον εὑρίσκεται ἐν κόσμῳ ὅλως διαφόρῳ, οὐδὲ διήκουσι τὰ θέσμια ἀπὸ μιᾶς πολιτείας εἰς τὴν ἄλλην.

Ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ ὁ καθ' Ὅμηρον βίος ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἤθη εἶνε διερρυθμισμένος ἀπανταχοῦ κατὰ παραδόξως ὅμοιον τρόπον. Ὀλίγα δ' εὑρίσκομεν τὰ διαφέροντα ἐν τῷ χαρακτῆρι τῶν φύλων τῶν οἰκούντων ἀπέναντι ἀλλήλων ἑκατέρωθεν τοῦ Αἰγαίου καὶ συναποτελούντων τὸν καθ' ἑαυτὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς παραλίας κρατοῦσιν ἡ αὐτὴ θρησκεία, ἡ αὐτὴ γλῶσσα, ταὐτὰ ἔθιμα· Τρῶες δὲ καὶ Ἀχαιοὶ ἀναστρέφονται πρὸς ἀλλήλους αὐτόχρημα ὡς συμπολῖται. Ἂν δὲ διαγινώσκηταί τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ οἰκούντων, ἔγκειται

[1] Γεραροὶ βασιλῆες
ἥμενοι εἰν ἀγορῇ, κόσμος λαοῖσιν ἰδέσθαι.
Ὁμήρου Ἐπιγράμματα XIII, 3 Κατ' ἄλλην γραφὴν τ' ἄλλοισιν ἀντὶ τοῦ λαοῖσιν.

εἰς τοῦτο καὶ μόνον, ὅτι οἱ λαοὶ οἱ ἐγκαθιδρυμένοι ἐν ταῖς ἀσιατικαῖς παραλίαις οὐχὶ μὲν ῥητῶς, ἀλλὰ λίαν σαφῶς ὁμολογοῦνται ὑπερτεροῦντες καὶ κεκτημένοι πολιτισμὸν ἀνώτερον καὶ ἀνάπτυξιν μᾶλλον προηγμένην.

Καὶ οἱ μὲν Ἀχαιοὶ ἡγεμόνες δὲν ὀκνοῦσι νὰντιστρατεύωνται πρὸς τὰ κοινὰ ἀγαθά, παρασυρόμενοι ὑπὸ πάθους ἀχαλίνου καὶ πλεονεξίας. Διὸ βλέπομεν τὸν ἀρχιστράτηγον αὐτῶν ἄγοντα εἰς κίνδυνον τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὅλου ἀγῶνος χάριν μιᾶς ὁριαλώτου. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ εὐγενέστατος πάντων τῶν πρὸ τοῦ Ἰλίου ἀγωνισθέντων, δεικνύεται κατεχόμενος, αὐτὸς ὁ υἱὸς θεᾶς καὶ διςέγγονος τοῦ Διός, ὑπὸ ἀγρίας δίψης αἵματος, ἐκδηλουμένης διὰ τῆς θυσίας καὶ ἀκάκων ἀκόμη παιδίων, καὶ ἐκτελεῖ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν τὸ ἔργον ὁημίου οὐ μόνον αἰχμαλώτων, ἀλλὰ καὶ ἵππων καὶ κυνῶν. Οἱ δύο δὲ Αἴαντες ἐκπροσωποῦσι τὴν ἀκάθεκτον φυσικὴν δύναμιν, οἱ ἄθλοι τοῦ Ὀδυσσέως δὲν συνάδουσι πάντοτε πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἱπποτικῆς τιμῆς, καὶ ὁ Νέστωρ μόνον ὑπὸ τῶν ἐτῶν μετεβλήθη εἰς πρεσβύτην συνετόν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Πρίαμος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐξεικονίζονται οὕτως, ὥστε ἀναγκαίως ἐμποιεῖται εἰς ἡμᾶς ἀγάπη τις πρὸς τὴν πιστὴν αὐτῶν συμβίωσιν, τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς εὐλάβειαν, τὴν ἡρωικὴν αὐτοῦ φιλοπατρίαν, καὶ μόνον ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ Πάριδος διαγινώσκονται ἤδη τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τῆς ἀσιατικῆς φιληδονίας, οἷα ἀνεπτύχθη ἐν Ἰωνίᾳ[1].

Οἷοι δὲ εἶνε οἱ ἄνθρωποι, τοιοῦτοι εἶνε καὶ οἱ θεοί. Καὶ δὲν ὑπάρχουσι μὲν θεοὶ, περὶ ὧν νὰ ἰσχυρισθῶμεν θετικῶς, ὅτι ἐλατρεύοντο μόνον ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν στρατοπέδων, ἀλλ' ὅμως βλέπομεν τινὰς μὲν αὐτῶν κατὰ προτίμησιν προστατεύοντας τοὺς Ἕλληνας, τινὰς δὲ τοὺς Τρῶας.

[1] Οἱ Τρῶες παρουσιάζονται ἔχοντες ἀνώτερον πολιτισμὸν καὶ πολὺ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον τὸ αἴσθημα τῆς φιλοκαλίας. Παρ' αὐτοῖς, καὶ μόνον παρ' αὐτοῖς, ἀκούεται ἡ ῥῆσις εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνασθαι περὶ πάτρης. *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Μ, 343. Πρβλ. Ἰλιάδος Ο, 496.

Καὶ τῶν μὲν Ἀχαιῶν ὑπεραμύνεται ἡ Ἥρα, ἥτις ἐτιμᾶτο ὡς οἰκεία θεὰ ἐν Ἀργολίδι, ἔνθα καὶ τὴν σήμερον σώζονται οὐ μακρὰν τῶν Μυκηνῶν τὰ ἐρείπια τοῦ ἐρυμνοῦ αὐτῆς ναοῦ. Ἀλλ' ἐν Ἰωνίᾳ ἡ θεὰ αἰσθάνεται ἑαυτὴν παραμελουμένην, καὶ διὰ ταῦτα εἶνε ἀδιάλλακτος πολεμία τῶν Πριαμιδῶν. Αὐτὴ δὲ εἶνε ἡ εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐκκαύσασα τὸν μεταξὺ τῶν δύο ἀντικειμένων παραλίων ἀγῶνα καὶ παρὰ πάσας τὰς δυσχερείας κατορθώσασα τέλος τὴν συνάθροισιν τοῦ στόλου. Καὶ κατέχει μὲν θέσιν ὑψηλὴν μεταξὺ τῶν θεῶν, ἀλλὰ δὲν παύει ὅμως οὖσα γύναιον δύστροπον καὶ κακομήχανον, καταδυναστευόμενον ὑπὸ παθῶν ἀκαθάρτων.

Ἀπ' ἐναντίας δ' εἴπερ τις καὶ ἄλλη εὐγενὴς εἶνε ἡ μορφὴ τοῦ πολιούχου θεοῦ τοῦ Ἰλίου. Καίπερ τὰς ὑψίστας τιμὰς περιβεβλημένος, οὐδέποτε δεικνύει ὁ Ἀπόλλων ἴχνος κἂν ἀντιστάσεως πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Διός, μεθ' οὗ εἶνε ἡνωμένος ἐν πνεύματι, παριστάμενος ὡς πρότυπον ἐλευθέρας ὑπακοῆς καὶ ἐξόχου μεγαλοφροσύνης. Ὁ Ἀπόλλων ἀκτινοβόλος ἐν τῇ ἁγιότητι αὐτοῦ ὑπερέχει τῶν θεῶν ὡς ὁ Ἕκτωρ τῶν ἀνθρώπων, ἀμφότεροι δ' ὁμοῦ παρέχουσι μαρτυρίαν τῆς ἀνωτέρας βαθμῖδος ἀναπτύξεως, εἰς ἣν εἶχον ἀνέλθει αἱ πολιτεῖαι καὶ οἱ λαοὶ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου, ὅτ' ἐξερράγη ὁ πρὸς τὴν Δύσιν ἀγών.

Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς τὰ στοιχεῖα τῆς περὶ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἡρωικῆς παραδόσεως συνελέχθησαν ἐν τῷ ἄσματι καὶ συνηνώθησαν εἰς ἐνιαίαν μεγάλην εἰκόνα, ὁ κόσμος ἐκεῖνος εἶχε παρέλθει ἀπὸ μακροῦ. Εἶχον δ' ἀντικαταστήσει αὐτὸν ἄλλαι βιωτικαὶ διατάξεις ἔν τε τῇ πατρίδι, ἐν ᾗ οἱ ἔγγονοι τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ ἐκχωρήσωσι πρὸ τῶν ἀπὸ βορρᾶ κατελθόντων ὀρεινῶν λαῶν, καὶ ἐν ταῖς νέαις οἰκήσεσιν, ἐν αἷς ἕνεκα τῶν καθολικῶν ἀνατροπῶν καὶ μεταναστάσεων οἱ κληρονόμοι τῆς βασιλικῆς δυνάμεως τῶν Ἀχαιῶν δὲν ἠδύναντο πάλιν νὰ καταλάβωσι θέσεις οἵαι αἱ κατεχόμεναι ἐν τῇ πατρίδι ὑπὸ τῶν προγόνων αὐτῶν. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ἡ εἰκὼν τοῦ καθ' Ὅμηρον βίου κέκτηται τοιαύτην ἐν ἑαυτῇ ἁρμονίαν, ὥστε δὲν προσκρούο-

μεν εἰς τὴν ἀντίθεσιν ἐκείνην τοῦ παρελθόντος πρὸς τὸ παρόν. Προέρχεται δὲ τοῦτο ἐκ τῆς μεγάλης εὐφυίας τῶν φύλων ἐκείνων, ἅτινα ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσι σταθερῶς καὶ διατυπώσωσι τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος. Εἶχον οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι ἐν βαθμῷ ὑπερόχῳ τὸ προνόμιον τῶν ποιητικῶν φύσεων, αἵτινες κατορθόνουσι νὰ λησμονῶσι τὰ δυσάρεστα τοῦ παρόντος διὰ τῆς ἰδεώδους ἀντιλήψεως τοῦ παρελθόντος καὶ μὴ διαταράττωσι διὰ παραφωνίας τινὸς τὴν πλήρη ἀπόλαυσιν τοῦ παροιχομένου μεγαλείου.

Ἀλλὰ διαπνέει ὅμως τὴν ὁμηρικὴν ποίησιν καί τις πνοὴ μελαγχολίας, συνείδησίς τις θλιβερὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐκπτώσεως τῶν κατὰ τὸν κόσμον. Οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι, οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν, παριστάνονται ὑπολειπόμενοι κατὰ τὴν ῥώμην καὶ τὴν ἀρετὴν τῶν κατὰ τὰς παρελθούσας γενεὰς ἀνδρῶν[1]. Οὐδὲ περιωρίσθησαν τὰ πράγματα εἰς τὴν καθολικὴν ἐκείνην αἴσθησιν, ἀλλ' ἀκουσίως παρεισέδυσαν εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ παρελθόντος καὶ στοιχεῖα τοῦ παρόντος, μαρτυροῦντα, ὅτι αἱ καταστάσεις ἐκεῖναι αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν οὐσίαν τῶν ἡρωικῶν χρόνων δὲν ὑφίσταντο πλέον ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ποιητοῦ.

Ἡ βασιλεία εἶνε τὸ κέντρον τῆς πολιτείας, ἐν δὲ τῷ πολέμῳ ἡ δύναμις αὐτῆς ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀνωτέρα καὶ ἀπόλυτος. Ἀλλ' ὁ ὁμηρικὸς Ἀγαμέμνων ἀνταποκρίνεται ἐλάχιστα εἰς τὴν εἰκόνα ἡρωικοῦ βασιλικοῦ μεγαλείου, οἷα ἀναπαρίστανται ἐνώπιον ἡμῶν ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν μνημείων τῶν Μυκηνῶν καὶ οἵαν ἐμποιεῖ ἡ παράδοσις περὶ τῶν διογενῶν καὶ ἰσοθέων ἀρχαίων βασιλέων. Ἐν τῷ κατὰ τὴν Τροίαν στρατοπέδῳ εὑρίσκομεν ἡγεμόνα ὑπὸ μυρίων κατεχόμενον στενοχωριῶν, περιωρισμένα ἔχοντα τὰ μέσα, ἀμφίροπον καὶ ἐστερημένον αὐταρκείας βασιλέα, οὗ ἡ θέλησις ἀπέχει πλεῖστον ὅσον τῆς ἰσχύος. Ἔχει πλείονας ἀξιώσεις δυνάμεως ἢ δύναμιν πραγματικὴν, καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐπινοήσῃ παντοειδῆ μέσα καὶ τρόπους, ὅπως τύχῃ τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας. Περὶ

[1] *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Ε, 304. Μ, 383 καὶ 449. Πρβλ. *Βελλήιου Πατέρκλου* Ι. 5, Bekker Homerische Blätter Τόμ. Β' σ. 67.

τοιούτου Ἀγαμέμνονος, προσκρούοντος ἀπανταχοῦ εἰς ἀντίστασιν καὶ ἀνυποταξίαν, εἶνε δυσνόητον πῶς κατώρθωσε νὰ συνενώσῃ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ τὴν μιγάδα στρατιάν. Οὕτως ἡ κεντρικὴ δύναμις τοῦ ἡρωικοῦ κόσμου ἔχει κλονηθῆ, ὑψωθείσης παρὰ τῇ βασιλικῇ ἐξουσίᾳ ἄλλης δυνάμεως, τῆς τῶν ἀνάκτων, ἣν δὲν δύναται αὐτὸς ὁ βασιλεὺς νὰ ἐκφύγῃ ἐν τῷ διοικεῖν καὶ δικάζειν. Τὴν δ' ἀρχομένην περίσκεψιν περὶ τῶν τῆς πολιτείας μαρτυροῦσι μεθ' ἱκανῆς σαφηνείας οἱ γνωστοὶ ὁμηρικοὶ στίχοι

οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,
εἷς βασιλεύς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω
σκῆπτρον τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσι βασιλεύῃ[1].

Καὶ ἀναφέρουσι μὲν τὴν ῥῆσιν ταύτην ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη χρόνων εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἀνεγνωρισμένου κύρους τῆς ἡρωικῆς βασιλείας, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας αὕτη ὑποδεικνύει, ὅτι ἤδη εἶχον αἰσθανθῆ τὰ κακὰ πολυκεφάλου ὀλιγαρχίας τῶν ἀνάκτων, οἷα παρουσιάζονται πληρέστατα ἐν Ἰθάκῃ.

Καὶ οἱ ἱερεῖς δὲ, μάλιστα οἱ μαντευόμενοι, ἀντιπαρατάσσονται πρὸς τὴν βασιλείαν οἱονεί τις δύναμις ὑπὸ θεοῦ κεχαρισμένη καὶ διὰ ταῦτα ἐπιμονωτέρα καὶ κινδυνωδεστέρα. Τέλος δὲ παρατηρεῖται κίνησις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀμαυρᾷ πληθύι τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀγορὰ, ἥτις ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀμειώτου βασιλικῆς δυνάμεως δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀκόμη σημασίαν πολιτικὴν, γίνεται κατὰ μικρὸν ἡ ἑστία τοῦ δημοσίου βίου. Ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ἤτοι ταῖς ἐν τῇ ἀγορᾷ συνελεύσεσιν, ἀποφασίζονται τὰ κοινὰ πράγματα, αἱ δὲ συνελεύσεις αὗται γίνονται ὁσημέραι μᾶλλον ἀνεξάρτητοι, καὶ κατὰ πάσας τὰς σπουδαιοτέρας τῶν ἀποφάσεων τὰ πάντα ἐξήρτηνται ἀπὸ τοῦ καταρρητορεύειν τοῦ δήμου.

Καὶ ὀφείλει μὲν τὸ πλῆθος νὰκούῃ μόνον καὶ ὑποτάσσηται· ἀλλ' ἤδη ὁ δῆμος ἔχει ἕδρας, ἤτοι κάθηται, βουλευόμενος, ἐν ᾧ

[1] *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Β, 204.

κατ' ἀρχαιότερον ἔθος μόνον διὰ τοὺς ἀρίστους, ἤτοι τοὺς βασιλεῖς καὶ γέροντας, ὑπῆρχον ἕδραι[1]. Ἤδη δὲ ἡ κοινὴ γνώμη εἶνε δύναμις, ἣν ὁ βασιλεὺς δὲν δύναται νὰ περιφρονῇ ἀδεῶς, καὶ ἤδη εὑρίσκονται καὶ ἐν τῷ πρὸ τῆς Τροίας στρατοπέδῳ ἄνδρες οἷος ὁ Θερσίτης. Καὶ περιστέλλεται μὲν πάλιν μετὰ χλευασμοῦ εἰς τὰ προσήκοντα ὅρια, ἀλλ' αὐτὴ ἡ γελοιογραφικὴ αὐτοῦ εἰκών, ἣν παρέχει ὁ Ὅμηρος, ἀποδεικνύει, ὅτι ὑπῆρχον φατρίαι μετὰ συνειδήσεως ἀντικείμεναι πρὸς ἀλλήλας καὶ ὅτι εἶχεν ἤδη ἀναπτυχθῇ ὁ ἀριστοκρατικὸς χαριεντισμὸς τῆς ἐπισκώψεως τῶν ῥητόρων τῆς πληθύος. Πᾶς τις δ' ἐννοεῖ, ὅτι τοιαῦτα παραδείγματα λαϊκῆς ἐξεγέρσεως ἔμελλον νὰ εὕρωσι μετ' οὐ πολὺ εὐτυχεστέρους μιμητάς. Ἐν Ἰθάκῃ μάλιστα ὁ δῆμος συμμετέχει τῆς ὁράσεως, καὶ ὁ Μέντωρ πειρᾶται νὰ ἐλκύσῃ αὐτὸν ὑπὲρ τῶν δυναστικῶν συμφερόντων, καὶ προχωρεῖ μέχρις αὐτῆς τῆς ἀποδείξεως τῆς ἐν τῷ πλήθει ἐναποκειμένης δυνάμεως·

Νῦν δ' ἄλλῳ δήμῳ νεμεσίζομαι, οἷον ἅπαντες
ἧσθ' ἄνεῳ, ἀτὰρ οὔ τι καθαπτόμενοι ἐπέεσσιν
παύρους μνηστῆρας καταπαύετε πολλοὶ ἐόντες[1].

Καὶ ἀρκοῦσι μὲν ὀλίγαι λέξεις τῶν μνηστήρων πρὸς διάλυσιν τοῦ ἀθροιζομένου πλήθους, ἀλλ' ἔχομεν ἤδη πρὸ ἡμῶν φανερὰς φατρίας, μίαν μὲν τελείως ἀνεπτυγμένην καὶ καταβαλοῦσαν ἤδη τὴν βασιλείαν, τὴν δὲ ἄλλην κινουμένην ἐν τῷ βάθει καὶ καλουμένην ὑπ' αὐτῆς τῆς βασιλείας εἰς βοήθειαν αὐτῆς. Καί τινα δὲ ἱστορικὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα, πάντως εἰς τοὺς μεθ' Ὅμηρον χρόνους ἀνήκοντα, ἀναγνωρίζονται ἐν τοῖς ἔπεσιν. Οὕτως ὁ Μενέλαος ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης ὁ ἀποστρεφόμενος μὲν πᾶσαν μακρηγορίαν, διεξερχόμενος δὲ τὰ ὑπὸ συζήτησιν θέματα ἐπιτροχάδην μετὰ λιγείας βραχυλογίας δυσκόλως παραγνωρίζεται ὡς ἀντιπρός-

[1] Συνεδρίας τοῦ λαοῦ καθημένου εὑρίσκομεν ἐν χωρίοις ὁμηρικοῖς γνησιότητος ἀναμφισβητήτου. Παρὰ τοῖς Φαίαξιν ἀγοραί τε καὶ ἕδραι ἀναφέρονται ὁμοῦ. ***Ὁμήρου*** Ὀδυσσείας Θ, 16.

ωπος τῆς δωρικῆς φυλῆς τῆς μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἐγκαθιδρυμένης ἐν τῇ Λακωνικῇ[1].

Οὕτω λοιπὸν εὑρίσκομεν παρ' Ὁμήρῳ παρὰ τὴν ἐπικὴν γαλήνην, ἣν ἠδυνήθη νὰ διαχύσῃ εἰς τὴν ὅλην εἰκόνα τοῦ καθ' Ὅμηρον βίου ἡ ἰωνικὴ ποίησις, κόσμον πλήρη ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων. Τὰ πάντα ἀναταράσσονται· καὶ τὰ μὲν ἀρχαῖα διαλύονται, εὑρίσκονται δ' ἐν ἀναπτύξει νέαι δυνάμεις οὐδαμῶς ἐγχωροῦσαι ἐν τοῖς ἀρχαίοις βιωτικοῖς θεσμοῖς. Ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ εἰκόνι διαγινώσκομεν τὴν κατάστασιν τῶν χρόνων ἐν οἷς συνετελέσθησαν τὰ ἔπη, ὅτε περὶ τὸ 900 π. Χ.[2] εἶχε παρέλθει ὁ ἀνήσυχος χρόνος τῶν μεταναστάσεων καὶ κτίσεων, εἶχε δ' ἀρχίσει ἡ ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξις τῶν πόλεων. Τότε ἡ βασιλικὴ δύναμις, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει τῶν ὧν οὐκ ἄνευ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀγώνων, ἤρχισεν ὑποχωροῦσα. Οἱ εὐπατρίδαι ἐστασίασαν κατὰ τοῦ θρόνου, καὶ ἐν ταῖς παραθαλασσίαις πόλεσι τῆς Ἰωνίας ἀνεπτύχθη ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ βίος, ἐν ᾧ ἤρχισε λαμβάνων συνείδησιν ἑαυτοῦ ὁ δῆμος, ἐπιφέρων οὐσιώδη μεταβολὴν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἐκ τῶν χρόνων δὲ τούτων, καθ' οὓς καὶ ἔζη, παραλαβὼν ὁ ποιητὴς τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ἐγκατέμιξεν εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ παρελθόντος.

Ὅτι δὲ τὸ ἔπος ἐτελειώθη ἐν μέσῳ τῶν Ἰώνων, ἀναγνωρίζεται κυρίως ἐκ τῶν στοιχείων ἐκείνων, ἐν οἷς ἐνδεικνύεται ἡ σημασία τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἡ δύναμις τοῦ πειθοντος λόγου. Ὁμοίως δ' εἰς τοὺς Ἴωνας ἰδίως ἀνήκει πᾶν τὸ εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ τὸν κατὰ θάλασσαν βίον ἀναφερόμενον, καὶ ἡ ἐπικοινωνία δ' ἐκείνη πρὸς ἁπάσας τὰς ἀκτάς, ἧς εἰσηγηταὶ ἔγειναν οἱ πολῖται τῶν νέων ἰωνικῶν πόλεων, ἐπεκτείναντες αὐτὴν πέραν τοῦ Αἰγαίου μέχρι Κύπρου, Αἰγύπτου καὶ Ἰταλίας, ἀνήχθη ἀνεπιτηδεύτως εἰς τὴν εἰκόνα τῶν ἡρωικῶν χρόνων. Τὸν δὲ νέον τοῦτον ἰωνικὸν χαρα-

[1] *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Β, 213.

[2] Τὴν ἀκμὴν τοῦ ἔπους δὲν δυνάμεθα νὰναβιβάσωμεν εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Ἴδε Bergk Griechische Litteraturgeschichte Τόμ. Α' σ. 468.

κτῆρα ἔχει πολὺ μᾶλλον τῆς Ἰλιάδος ἡ Ὀδύσσεια, καθ' ὅτι ἡ μὲν Ἰλιὰς στηρίζεται ἐπὶ παντοδαπῆς ὕλης ἱστορικῆς παραδόσεως, οἵα εἶχε διατηρηθῆ ἰδίως ἐν ἀχαϊκοῖς βασιλικοῖς οἴκοις, ἐν δὲ τοῖς περὶ τοῦ Ὀδυσσέως ἔπεσιν ἔγειτεν ἀπείρως ἐλευθέρα χρῆσις τῆς ἰωνικῆς φαντασίας καὶ συνανεπλέχθησαν οἱ ποικιλώτατοι τῶν παρὰ τοῖς ναυτίλοις μύθων καὶ τὰ διαφορώτατα τῶν κατὰ θάλασσαν κινδυνευμάτων.

Τὸ δ' ἐμπόριον τῶν καθ' Ὅμηρον χρόνων εἶνε κυριώτατα ἐμπόριον ἀνταλλακτικόν, οἷον καὶ ἔμεινε μακρότατα ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον ἕνεκα τῆς μεγάλης ποικιλίας τῶν προϊόντων. Ἀλλ' ὅμως ἐνωρὶς παρέστη ἡ ἀνάγκη τῆς χρήσεως ἐμπορευμάτων τινῶν, ἐχόντων ἀξίαν διαρκῆ, εὐόριστον καὶ ὑπὸ πάντων ἀνεγνωρισμένην, ὡς μέτρων τῆς ἀξίας τῶν λοιπῶν πραγμάτων. Κατ' ἀρχὰς δὲ τἀποτελοῦντα τὸν πλοῦτον τῶν οἴκων εἶνε τὰ ποίμνια. Διὸ βοῶν καὶ προβάτων γίνεται κατὰ προτίμησιν χρῆσις οὐ μόνον ὡς δώρων καὶ ἑδνων, ἤτοι γαμηλίων δωρεῶν πρὸς τὰς συζύγους, ἀλλὰ καὶ ὡς λύτρων αἰχμαλώτων καὶ ἀντιτίμου πρὸς ἀγορὰν ἀνδραπόδων. Πανοπλία τις ἐκτιμᾶται ἀντὶ ἐννέα, ἄλλη ἀντὶ ἑκατὸν βοῶν (τεύχε' ἄμειβεν χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων)[1]. Ἀλλὰ προχειρότερον μέτρον ἀπήτει ἰδίως ἡ κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνία, εὑρέθη δὲ τοῦτο ἐν τοῖς μετάλλοις. Καὶ ὁ μὲν χαλκὸς καὶ ὁ σίδηρος ἦσαν καθ' ἑαυτὰ ὕλαι ἐμπορεύσιμοι· διὰ δὲ τὴν μεγάλην ἐν ταῖς τέχναις χρησιμότητα τοῦ χαλκοῦ πρωιμώτατα ἤρχισαν τὰ πλοῖα τὰ ἐξ Ἑλλάδος, ἥτις περιεῖχεν ὀλιγοστὰ μόνον χαλκωρυχεῖα, πλέοντα πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Δύσεως καὶ ἀνταλλάσσοντα χαλκὸν πρὸς ὃν εἰσῆγον στιλπνὸν σίδηρον. Ἀλλὰ τὰ εὐγενῆ μέταλλα ἔχουσιν ἤδη παρ' Ὁμήρῳ διὰ πάντας ἀξίαν, ὁ δὲ χρυσὸς εἶνε τὸ πολυτιμότατον τῶν κτημάτων. Χάριν χρυσοῦ κόσμου προδίδουσιν ἀλλήλους φίλοι καὶ σύζυγοι, ὁ δὲ πολὺς χρυσὸς τῶν βασιλέων ἐξαίρεται διὰ τοῦτο κυρίως, ὅτι ὁ χρυσὸς ἦτο δύναμις, ἐπειδὴ

[1] *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Ζ, 236.

ἀντὶ χρυσοῦ τὰ πάντα ἠδύναντο νὰ κτηθῶσι. Τὸν δὲ χρυσὸν εἶχον εἰσαγάγει εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον οἱ Ἴωνες, καὶ ὁ θαυμασμὸς τῆς λάμψεως αὐτοῦ καὶ τῆς γοητείας, οὗ πληροῦνται τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, προῆλθε κυρίως ἐκ τῆς ἰωνικῆς ἀντιλήψεως. Τὰ δὲ τεμάχη τοῦ χρυσοῦ ἐσταθμῶντο ἐπὶ τῆς ζυγοῦ, καὶ τάλαντον ἐκαλεῖτο ἥ τε ζυγὸς καὶ τὸ ζυγιζόμενον. Ἐσήμαινε δὲ ἤδη τὸ ὁμηρικὸν τάλαντον πιθανῶς ὡρισμένην μονάδα βάρους, ἐκ δὲ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἐκτιμήσεως τῶν ὅπλων ἐξάγεται, ὅτι ὁ χρυσὸς εἶχε τακτὴν ἀναλογίαν πρὸς τὸν χαλκὸν, καὶ δὴ ἑκατὸν πρὸς ἐννέα[1].

Ἐκ δὲ τῆς παρὰ τῶν Ἰώνων ἐπεξεργασίας τοῦ κύκλου τῶν ἡρωικῶν λόγων προέρχεται τέλος καὶ ἡ παράτολμος ἀντίληψις τῶν θεῶν καὶ τῆς θρησκείας. Καὶ δὴ, ἐξαιρουμένου τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ ἀρχαίου φυλετικοῦ θεοῦ τῶν Ἰώνων, πάντες μὲν οἱ θεοὶ εἶνε ἀντικείμενον ποιᾶς τινος εἰρωνείας, ὁ δὲ Ὄλυμπος μεταβάλλεται εἰς ἀπείκασμα τοῦ κόσμου μετὰ πασῶν αὐτοῦ τῶν ἀδυναμιῶν. Αἱ σοβαρώτεραι τῶν τάσεων τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μεταπίπτουσιν εἰς ἥττονα μοῖραν, ὁ δὲ ποιητὴς ἀπέχεται παντὸς ὅ τι ἠδύνατο νὰ διαταράξῃ τὴν εὐαρέσκειαν τῶν ἀκροατῶν, καὶ οἱ ὁμηρικοὶ θεοὶ οὐδένα παρακωλύουσιν ἀπὸ τῆς πλήρους ἀπολαύσεως τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν. Ἰωνικὸν δὲ βίον μετὰ παντὸς ὅ τι εἶχεν ἐράσμιον καὶ πάντων αὐτοῦ τῶν κακῶν καὶ ἐλαττωμάτων διεγίνωσκεν ἤδη ὁ Πλάτων ἐν τῷ ἔπει τοῦ Ὁμήρου[2], ἔμελλε δέ τις λίαν νὰδικήσῃ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὸν ζήσαντα πρὸ τοῦ Ὁμήρου, ἂν ἤθελε κρίνει τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ καὶ θρησκευτικὴν ὑπόστασιν κατὰ τοὺς περὶ θεῶν μύθους τοῦ Ἴωνος ἀοιδοῦ καὶ ἂν ἤθελε βεβαιώσει, ὅτι ὁ λαὸς ἐκεῖνος δὲν εἶχε τὰ μὴ μνημονευόμενα παρ' Ὁμήρῳ, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἄγους ὅπερ ἐπιφέρει χυθὲν αἷμα πολιτῶν καὶ περὶ τῆς δι' αὐτὸ ἀπαιτουμένης ποινῆς.

[1] Περὶ τοῦ ὁμηρικοῦ ταλάντου ἴδε I Brandis Münz-Maass-und Gewichtswesen in Vorderasien σ. 4. Hultsch Griechische und römische Metrologie. Ἐν Βερολίνῳ 1882 σ. 128 κ. ἑ. 665 κ. ἑ

[2] ***Πλάτωνος*** Πολιτ. III, 393.

Οὕτως ὁ Ὅμηρος οὔτε ἀμιγῆ οὔτε τελείαν παρέχει εἰκόνα τῶν χρόνων ἐκείνων, εἰς οὓς ἀνήκουσιν οἱ ἥρωές του. Ἀλλὰ διὰ ταῦτα ἡ μαρτυρία αὐτοῦ βαίνει καὶ πέραν τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ δεικνύει μὲν τὴν κατάλυσιν τῶν ἀρχαίων καταστάσεων καὶ τὴν μετάπτωσιν εἰς τὰς νέας· μαρτυρεῖ δ' ἐμμέσως καὶ τὰς μεταναστάσεις τῶν βορείων φύλων καὶ τὴν ἀλληλουχίαν πάντων τῶν ἐξ αὐτῶν προελθόντων γεγονότων. Καὶ δὴ αἱ μετακινήσεις λαῶν ἐν τῇ μακρὰν κειμένῃ Ἠπείρῳ καὶ αἱ κατακτητικαὶ στρατεῖαι τῶν Θεσσαλῶν, Βοιωτῶν καὶ Δωριέων εἶνε τὰ γεγονότα τὰ σχόντα ὡς ἀδιάλειπτον ἐπακολούθημα τὸν ἀποικισμὸν ἐκεῖνον τῶν παραλίων λαῶν καὶ τὴν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μετοίκησιν, ἐξ ὧν ἐδόθη ὕλη εἰς τὸ ὁμηρικὸν ἔπος καὶ προεκλήθη ἡ ἐν Ἰωνίᾳ ἀνάπτυξις αὐτοῦ.

Ὅτε ἤδη οἱ περὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου λόγοι ἦσαν ἀποτετελεσμένοι ἐν τῷ ὁμηρικῷ ἔπει, δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ἐν αὐτοῖς ἀνεύρεσιν γενικῆς ἀντιλήψεως περὶ τοῦ κόσμου ἐκείνου, ὃν ἄτε ἐνέχοντα ἀνωτέρας δυνάμεις καὶ ὑπὸ ἡμιθέων βασιλευόμενον ἐδήλουν διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν ἡρωικῶν χρόνων, ἀλλ' ἐζήτησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ ἔπος καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον αὐτοῦ ὡς ἱστορικὴν πηγὴν περὶ τῶν προϊστορικῶν χρόνων. Καὶ ἀπεδέχθησαν μὲν τοὺς ἥρωας τοῦ ἔπους ὡς βασιλεῖς ἱστορικούς, ἐξέλαβον δὲ τοὺς ἄθλους τοὺς ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν κατακτητῶν περὶ τῶν προγόνων αὐτῶν θρυλουμένους ὡς πράγματι συμβάντας. Οὕτω δὲ ὁ ποιητικὸς ἀντικατοπτρισμὸς ἐνεπεδώθη ὡς ἱστορία, καὶ ἐγεννήθη ἡ παράδοσις περὶ διττοῦ ἔκπλου ἐξ Αὐλίδος, περὶ διττῆς καθυποτάξεως τῆς τρωικῆς χώρας, περὶ δύο πολέμων ὁμοίων, ὑπὸ τῶν αὐτῶν φύλων καὶ γενῶν πολεμηθέντων.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρῶτος τῶν πολέμων ἐκείνων, ἄτε ὢν ἀπεσπασμένον τμῆμα τῶν ἡρωικῶν λόγων, ἦτο ὅλως μετέωρος, ἐχρειάζετο, ὡς εἰκός, ἡ περαιτέρω ἐξύφανσις τοῦ μύθου, ὅπως δοθῇ εἰς αὐτὸν ἀρχὴ καὶ τέλος. Διὸ ἀναγκαίως παρεστάθησαν οἱ ἥρωες

τοῦ πρώτου πολέμου ἐπιστρέφοντες εἰς Ἄργος, ἐπειδὴ ἦτο γνωστὸν ἀσφαλῶς, ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐδυνάστευον ἐν Μυκήναις μέχρι τῆς καθόδου τῶν Δωριέων. Οὕτω δ' ὁ περὶ νέας πατρίδος ἀγὼν τῶν ἐξωσθέντων Ἀχαιῶν μετεβλήθη εἰς πόλεμον ἑκουσίως ἐπιχειρηθέντα ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐξασκούντων ἀνωτάτην ἐξουσίαν, εἰς στρατείαν δεκαετῆ. Ἀλλ' ἡ μετανάστασις ἐκείνη, ἀφ' ἧς ἀφωρμήθη ἡ ὅλη κίνησις τῶν λαῶν, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ καθορισθῇ ὡς συμβᾶσα ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς κειμένοις μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου πολέμου. Εἶνε δὲ παράδοξος ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τοῦ ᾄσματος παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ τὸ ὅτι ὁ περιᾳδόμενος τρωικὸς πόλεμος ἐπεσκίασεν ὅλως τὸν πράγματι πολεμηθέντα, καὶ ὅτι ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος, ὅστις καθ' ὅσον βλέπομεν ἔχει ὑπόστασιν ἐν μόνῃ τῇ ὁμηρικῇ ποιήσει, ἔγεινεν ἡ σταθερὰ ἀφετηρία, εἰς ἣν ἀνήγαγον οἱ Ἕλληνες τὴν ὅλην αὐτῶν χρονολογίαν. Καὶ δὴ ὡρίζετο

Ἡ ἅλωσις τοῦ Ἰλίου	ὡς ἔτος	1
Ἡ μετανάστασις τῶν Θεσσαλῶν.		50
Ἡ μετανάστασις τῶν Ἀρναίων εἰς Βοιωτίαν.		60
Ἡ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ Δωριέων. .		80
Ἡ ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ Ἀχαιῶν κατάληψις τῆς Τρῳάδος		130
Ἡ κτίσις τῆς νέας Ἰωνίας		140

μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Ἰλίου.

Ἐν Λέσβῳ, ἔνθα διετηρήθησαν εἴπερ που ἀλλαχοῦ ἀχαϊκοὶ οἶκοι ἔνδοξοι παρ' Ὁμήρῳ, καὶ ἐν παραλίαις πόλεσι τῆς Ἰωνίας, ἐν αἷς ἡ περὶ τῆς ἀρχαιότητος ἄλλων λαῶν γνῶσις ἐξήγειρε τὸν πόθον ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως τῶν ἰδίων προϊστορικῶν χρόνων, ἐπεχειρήθησαν πρωιμώτατα τοιαῦται ἀπόπειραι κατατάξεως χρονολογικῆς τῶν παραδόσεων τῶν ὁμηρικῶν χρόνων. Συμμετέσχον δὲ τούτου τοῦ ἔργου οἱ εὐρυτάτην ἀναπτύξαντες ἐνέργειαν λογογράφοι, οἱ εἰσηγηταὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστοριογραφίας. Κατὰ τὸ

ὑπόδειγμα τῶν ἐν τῇ ἀπωτέρᾳ Ἀνατολῇ βασιλειογραφιῶν ἤθελον καὶ ἐκεῖνοι νὰ ἐμβάλωσι συνέχειαν εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν λαοῦ, ὑπελόγισαν τὰς γενεὰς τῶν ὀνομαστοτάτων γενῶν, καὶ ἠγωνίσθησαν νὰ συμπληρώσωσι τὸ μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων χρονικῶν περιόδων, τῆς πρὸ τῶν Δωριέων καὶ τῆς μετ' αὐτούς, κείμενον κενόν.

Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἐποιήσαντο χρῆσιν διαφόρων μεθόδων. Καὶ ἐν μὲν Ἀθήναις εἶχε συνταχθῇ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Πεισιστρατιδῶν βασιλικὴ ἀναγραφή, ὁρίζουσα τὴν εἰς Ἀθήνας ἄφιξιν τῶν Νηλειδῶν εἰς τὸ 1149 π. Χ. Ἡ δὲ χρονολογικὴ αὕτη ἀφετηρία ἴσχυε καὶ διὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἑξήκοντα δ' ἔτη πρότερον, ἤτοι τῷ 1209, ὥριζον γενομένην τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας. Τὸ ἀττικὸν δὲ τοῦτο σύστημα ἀκολουθεῖται ὑπὸ τοῦ λεγομένου Παρίου μαρμάρου.

Δεύτερον δὲ χρονολογικὸν σύστημα ἐπεχωρίαζεν ἐν Πελοποννήσῳ, συνεχόμενον ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὰς ἀναγραφὰς τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὰς τῶν Ὀλυμπιονικῶν.

Οἱ δὲ λόγιοι τῆς Ἀλεξανδρείας, ἔχοντες ἐνώπιον αὐτῶν τὰ διάφορα ταῦτα συστήματα, ἐπελάβοντο τοῦ καθορισμοῦ νέου συστήματος ἔχοντος καθολικὸν κῦρος· διὰ δὲ τοῦ Ἐρατοσθένους ἔγεινεν εὐρύτατα ἀποδεκτὸς ὁ πελοποννησιακὸς ὑπολογισμός, καθ' ὃν ἡ Ἰλίου ἅλωσις ὡρίζετο 407 ἔτη πρὸ τοῦ πρώτου ὀλυμπιακοῦ ἔτους. Τοῦ δὲ τρωικοῦ πολέμου (1194-1184 π. Χ.) προγενέστεραι ἐχρονολογήθησαν ἔπειτα αἱ ἐθνικαὶ ἀναμνήσεις ἐκεῖναι ὅσαι περιῄδοντο ἐν ἀρχαιοτέροις ᾄσμασι, καὶ δὴ αἱ δύο ἐπὶ Θήβας στρατεῖαι καὶ ὁ πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν. Οὕτω δ' αἱ ἀρχαιόταται χρονολογίαι τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀνῆλθον μέχρι τῶν μέσων τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Τέλος δ' ἔθεσαν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ὅλου συστήματος ὡς ἐξάρχους πάσης ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τοὺς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐποίκους, τὸν Κάδμον, τὸν Κέκροπα, τὸν Δαναὸν καὶ τὸν Πέλοπα, ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς ὀρθῆς ἰδέας, ὅτι αἱ ἀσταθεῖς ἀρχαὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτι-

σμοῦ ἔπρεπε νὰ ζητηθῶσι κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Αἰγαίου, ἐν ᾗ δικαιούμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἑλληνικὰ φῦλα μετέχοντα τῆς διὰ θαλάσσης παγκοσμίου ἐπικοινωνίας ἤδη κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα[1].

[1] Περὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνέβη ὁ τρωικὸς πόλεμος, ἐπὶ τῇ βάσει γενεαλογιῶν ἴδε I. Brandis Commentatio de temporum Graecorum antiquissimorum ratione. Ἐν Βόννῃ. 1857. Ὑπῆρχεν ὑπολογισμὸς κατὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἄλλος κατὰ τοὺς Λακεδαιμονίους. Καὶ κατ' ἐκείνους μὲν ἡ Ἰλίου ἅλωσις συνέπιπτε κατ' ἔτος ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς 1209 π. Χ., κατὰ δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους τὸ 1183. Ἠκολούθουν δ' οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς γραμματικούς. ὧν ὅ τε Ἐρατοσθένης καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος ὥριζον τὸν τρωικὸν πόλεμον κατὰ τὰ ἔτη 1193-1183 π. Χ., ὁ δὲ Σωσίβιος ἐθεώρει μεταγενέστερον κατὰ δώδεκα ἔτη. Ὁ δ' Ἔφορος ὥριζε τὴν Ἰλίου ἅλωσιν τῷ 1170. Πρβλ. Rheinisches Museum Τόμ. XXXVI σ. 412. Kohlmann Quaestiones Messeniacae. Ἐν Βόννῃ 1866 σ. 47. Περὶ δὲ τῶν ἔτι μεγαλειτέρων διαφορῶν ἐν τῇ χρονολογίᾳ τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἴδε Böckh ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 329 κ. ἑ.

ΛΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΛΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

Α΄.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Σὺν τῇ καθόδῳ τῶν Δωριέων εἰσορμᾷ εἰς τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν νέα δύναμις, ἡ τῶν ἀπὸ τοῦ βορρᾶ ὀρεινῶν λαῶν, οἵτινες ἄρχονται συμμετέχοντες τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ εἶχον μὲν οἱ λαοὶ οὗτοι ὑπολειφθῆ αἰῶνας ὅλους τῶν παραθαλασσίων γειτόνων, ἀλλὰ νῦν ἐπελήφθησαν τῆς ὁράσεως μετὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης ὁρμῆς, ἣν ἔχουσιν οἱ κατὰ φύσιν ζῶντες ἀπολίτιστοι λαοί, ἡ δὲ ὑπὸ τῶν κατακτητικῶν αὐτῶν στρατιῶν ἐπελθοῦσα μεταμόρφωσις καὶ ἀνανέωσις διήρκεσε καθ' ὅλους τοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Οὗτος δ' εἶνε ὁ λόγος, δι' ὃν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ κατήρχοντο τῶν ἱστορικῶν χρόνων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἡρωικοὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἄθλων τῶν Δωριέων[1].

Ἀλλ' ἡ γνῶσις τῶν κατὰ τοὺς ἄθλους τούτους οὐδαμῶς εἶνε ἀνάλογος πρὸς ἣν ἔχουσι σημασίαν· ἀπ' ἐναντίας δ' αἱ ἀρχαῖαι πηγαὶ παύουσι μετὰ τῆς ἐνάρξεως ταύτης τῆς ἐποχῆς χωρὶς νὰ ἀρ-

[1] Τὴν στρατείαν τῶν Ἡρακλειδῶν (Δωριεῖς ξὺν Ἡρακλείδαις **Θουκυδ.** I, 12) ὥριζε κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς παλαιὰς μυθολογίας ὡς ἀρχὴν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ὁ ***Ἔφορος*** παρὰ ***Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ*** IV, 1. Πρβλ. A. Schäfer Abriss der Quellenkunde der grieschischen und römischen Geschichte. ἐκδ. 4 μέρ. Α΄ σ. 52.

χωνται νέαι. Ὁ Ὅμηρος οὐδὲν γινώσκει περὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν διαπεραιωθέντες Ἀχαιοὶ ἔζων ὅλως ἐν μέσῳ τῶν ἀναμνήσεων τῶν παρελθουσῶν ἡμερῶν, ἃς περιέθαλπον ἐν τῇ ἀντιπέραν παραλίᾳ παραδίδοντες εἰς τὴν πιστὴν διὰ τοῦ ἄσματος συντήρησιν. Διὰ δὲ τοὺς ὑπολειφθέντας καὶ μὴ μεταναστεύσαντας, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ ὑπαχθῶσι διὰ τῆς βίας εἰς ξένους θεσμούς, εἶχε παρέλθει ὁ χρόνος τῶν ᾀσμάτων. Οἱ δὲ Δωριεῖς αὐτοὶ ὑπῆρξαν πάντοτε φειδωλοὶ περὶ τὴν ἀνακοίνωσιν παραδόσεων, τοῦτο μὲν διότι δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὸ δωρικὸν ἦθος ὁ πολὺς περὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν πεπραγμένων θρῦλος, τοῦτο δὲ διότι δὲν εἶχον τὴν μεστὴν ἐξάρσεως ἔμπνευσιν τῆς ἀχαϊκῆς φυλῆς, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον εἶχον τὴν ἱκανότητα τῆς ἐν πλάτει καὶ ἀνέσει ἀφηγήσεως συμβάντων τοῦ βίου αὐτῶν, ἣν ἰδιότητα ἐκέκτηντο οἱ Ἴωνες. Ἡ δὲ σκέψις αὐτῶν καὶ ἡ δύναμις ἦτο ἀφιερωμένη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, εἰς τὴν συντέλεσιν τακτῶν ἔργων, εἰς σοβαρὰν καὶ τελεσφόρον δρᾶσιν.

Ἕνεκα δὲ τούτων τῶν λόγων μεγάλαι περιπέτειαι τῆς καθόδου τῶν Δωριέων ἔμειναν ἐγκαταλελειμμέναι εἰς τυχαίαν παράδοσιν, ἧς ἀπωλέσθησαν τὰ ἴχνη πλὴν ἐλαχίστων, καὶ διὰ ταῦτα ὅλη ἡ ἱστορία τῆς κατακτήσεως τῆς χερσονήσου εἶνε πτωχοτάτη ὡς πρός τε τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πράγματα. Πράγματι δὲ μόνον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ὅτε τὸ δημῶδες ἔπος εἶχεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἐξανθήσει, ἐπεζητήθη καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς πελοποννησιακῆς ἱστορίας ἡ ἀνάπλασις[1].

Ἀλλ' οἱ ἐπίγονοι ἐκεῖνοι ποιηταὶ δὲν ἐνεπνέοντο πλέον ὑπὸ τοῦ ῥεύματος παραδόσεως νεαρᾶς καὶ ζωηρᾶς, οὐδ' εἶχον τὴν

[1] Περὶ τῆς παραδόσεως τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν κάθοδον καὶ τὴν ἀρχαίαν μεταξὺ τῶν ἐπιγόνων τοῦ Ἡρακλέους διανομὴν τῆς Πελοποννήσου (vetus inter Herculis posteros divisio Peloponnesi ***Τακίτου*** Annales IV, 43), ἥτις ὑπὸ τοῦ ***Στράβωνος*** (IX, 392) καλεῖται ἡ τῶν Ἡρακλειδῶν κάθοδος καὶ ὁ τῆς χώρας μερισμὸς ὑπ' αὐτῶν καὶ τῶν συγκατελθόντων αὐτοῖς Δωριέων ἴδε **Müller** Die Dorier Τόμ. Α' σ. 50. Πλὴν τῶν ὑπὸ τῶν ἀττικῶν ποιητῶν διαρρυθμισθέντων λόγων οἵτινες εὑρηνται παρὰ

ἔξαρσιν τῆς ἀκηράτου ἐκείνης, ἀδόλου καὶ χαρμοσύνου ἀπολαύσεως τῶν εἰκόνων τοῦ παρελθόντος, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν ζωτικὴν πνοὴν τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἤγοντο ὑπὸ προδιαγεγραμμένης τάσεως πρὸς συμπλήρωσιν τῶν χασμάτων τῆς παραδόσεως καὶ συρραφὴν τῶν μεταξὺ τῶν ἀχαϊκῶν καὶ τῶν δωρικῶν χρόνων διακεκομμένων νημάτων. Καὶ δὴ ἐπεζήτουν τὴν συνένωσιν τῶν διαφόρων κατὰ τόπους λόγων, τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐλλειπόντων μερῶν, τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν ἀντιθέσεων. Διὰ τοιούτου δὲ τρόπου ἐγεννήθη ἱστορία τῆς στρατείας τῶν Ἡρακλειδῶν, ἐν ᾗ τὸ δι' αἰώνων ὅλων κατὰ μικρὸν δημιουργηθὲν καθεστὼς παρουσιάζεται ὑπὸ τύπον πραγματικὸν ὡς ἐκτελεσθὲν ἐν χρόνῳ βραχυτάτῳ.

Οἱ Δωριεῖς μετενάστευσαν ἀπὸ τῆς ἠπείρου κατὰ διαφόρους ἐπαλλήλους πορείας, ἄγοντες μεθ' ἑαυτῶν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα, καὶ ἐξηπλώθησαν ἐν τῇ πελοποννησιακῇ χερσονήσῳ βραδέως. Ἀλλ' ἔνθα κατέλαβον τὴν χώραν, ἐπῆλθε δι' αὐτῶν πλήρης καὶ τελεία μεταβολὴ τῶν κατὰ τὸν βίον. Καὶ εἰσήγαγον μὲν τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν δίαιταν καὶ τὴν κοινωνικὴν τάξιν, διετήρησαν δ' ἐμμονώτατα τὰς περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη ἰδιορρυθμίας αὐτῶν, ἀντιταχθέντες μετ' ἀγερωχίας καὶ τραχύτητος πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, οὐδὲ συγχυθέντες ὡς οἱ Ἴωνες μετὰ τοῦ ὄγκου τῶν ἀρχαιοτέρων οἰκητόρων, ἀλλ' ἐμποιήσαντες εἰς τὴν νέαν πατρίδα τὸν χαρακτῆρα τῆς ἰδίας αὐτῶν φυλῆς καὶ ἐκδωρίσαντες τὴν χερσόνησον.

Ἀλλ' ὁ ἐκδωρισμὸς οὗτος τῆς Πελοποννήσου ἔγεινε κατὰ διαφόρους τρόπους, οὐδὲ προῆλθεν ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου κέντρου, ἀλλ'

τῷ Ἀπολλοδώρῳ ἔχομεν σωζόμενα περὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν λείψανα ἱστορικῆς ἐρεύνης ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ Ἐφόρου καὶ τοπικῶν παραδόσεων ἐν ταῖς ἱστορικαῖς εἰσαγωγαῖς τῆς τοῦ Παυσανίου περιγραφῆς πελοποννησιακῶν χωρῶν. Πρβλ. H. Gelzer Die Wanderzüge der lakedämonischen Dorier ἐν τῷ Rheinisches Museum N. F. Τόμ. XXXII, σ. 259. Ἀπάρνησιν δὲ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας τῶν περὶ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων παραδόσεων ἐπειράθη ὁ Beloch Die dorische Wanderung ἐν τῷ Rheinisches Museum N. F. Τόμ. XLV σ. 555 κ. ἑ.

ἐκ τριῶν κυρίων ὁρμητηρίων. Ὁ δὲ πελοποννησιακὸς λόγος ἐξέφρασε τὸ γεγονὸς τοῦτο κατ' ἴδιον τρόπον, παραστήσας, ὅτι ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ ἀρχαίου νομίμου κληρονόμου τοῦ Ἄργους[1], ὑπῆρχον τρεῖς ἀδελφοὶ ἐκδικοῦντες τὰς περὶ ἡγεμονίας ἀξιώσεις τοῦ γενάρχου, ὁ Τήμενος, ὁ Ἀριστόδημος καὶ ὁ Κρεσφόντης. Οἱ τρεῖς δὲ οὗτοι ἀδελφοὶ μετὰ κοινὴν θυσίαν ἐπὶ τριῶν βωμῶν τοῦ Πατρῴου Διὸς ἐκλήρωσαν ἐν ἑαυτοῖς τὰ διάφορα βασίλεια, εἰς ἃ διενεμήθη ἡ χώρα. Καὶ τὸ μὲν Ἄργος, ἀποτελοῦν τὸν τιμητικὸν κλῆρον, περιῆλθεν εἰς τὸν πρωτότοκον Τήμενον, ἡ δὲ Λακεδαίμων, ὁ δεύτερος κλῆρος, ἔτυχεν εἰς τοὺς ἀνηλίκους υἱοὺς τοῦ Ἀριστοδήμου, τέλος δ' ἡ ὡραία Μεσσηνία ἔγεινε διὰ δόλου κτῆσις τοῦ τρίτου ἀδελφοῦ[2].

Ἡ διήγησις αὕτη περὶ τῆς κληρώσεως τῶν Ἡρακλειδῶν ἐγεννήθη ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ τὴν ἐπὶ μακρὸν ἤδη προηγηθεῖσαν ἰδιόρρυθμον ἀνάπτυξιν τῶν τριῶν βασιλείων, παρέχει δὲ τὸν εἰς τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους ἀναβιβαζόμενον λόγον τῆς γενέσεως τῶν τριῶν ἀρχαίων πρωτευουσῶν καὶ τὴν μυθικὴν νομιμοποίησιν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ κυριαρχίας τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ τῆς νέας πολιτειακῆς τάξεως. Ὁ δὲ ἱστορικὸς πυρὴν τοῦ μύθου εἶνε ὅτι οἱ Δωριεῖς δὲν ἐπεδίωκον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἴδια φυλετικὰ συμφέροντα, ἀλλ' ἐξεδίκουν τὰ συμφέροντα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν Δωριεῖς, ἀλλ' Ἀχαιοί[3]. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ ὁ θεὸς ὁ προστάτης τῆς διανομῆς τῆς χώρας εἶνε αὐτὸς ὁ φυλετικὸς θεὸς τῶν Αἰα-

[1] Τὸ ἐκ κληρονομίας δικαίωμα τῶν Ἡρακλειδῶν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς συγγενείας αὐτῶν μετὰ τῶν Περσειδῶν. Ἀνάλογος ἦτο κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Niebuhr (Vorlesungen über alte Geschichte Τόμ. Α' σ. 274) «ἡ φροντὶς, ἣν κατέβαλλον οἱ Ἀγγλοσάξονες χρονογράφοι, ὅπως ἀναγάγωσιν εἰς τοὺς Σάξονας τὸ γένος Γουλιέλμου τοῦ κατακτητοῦ.» Ἦτο δὲ τοῦτο οἰκείωσις (οἰκειοῦσθαι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ἀρχαίων) ἀρεστὴ εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη, τούς τε νικητὰς καὶ τοὺς ὑποταχθέντας.

[2] Ἴδε Archäologische Zeitung. 1848 σ. 281. Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 64 καὶ 80. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ποιητοῦ Κιναίθωνος εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ περὶ κληρώσεως λόγου ἴδε K. Fr. Hermann (Altenburger Philologenversammlung 1855 σ. 37). Περὶ δὲ τῆς διανομῆς τῶν Ἡρακλειδῶν ἴδε ***Πλάτωνα*** ἐν Νόμοις σ. 684.

[3] K. F. Hermann Staatsalterthümer § 16, 5.

κιδῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπόκειται εἰς τὸν λόγον ἐκεῖνον τὸ γεγονὸς, ὅτι οἱ Δωριεῖς χάριν κατακτήσεως τῶν τριῶν κυρίων πεδίων τῆς χερσονήσου ἐχωρίσθησαν μικρὸν μετὰ τὴν εἰς αὐτὴν εἰσόρμησιν εἰς τρεῖς στρατιάς. Τούτων δ' ἑκάστη εἶχεν ἡγήτορας ἰδίους Ἡρακλείδας, καὶ ἑκάστη αὐτῶν συμπεριελάμβανε τρία φῦλα, τοὺς Ὑλλεῖς, τοὺς Δυμᾶνας καὶ τοὺς Παμφύλους[1]. Κατὰ ταῦτα δ' ἑκάστη στρατιὰ ἦτο ἐν μικρῷ ἀπότυπον τῆς ὅλης φυλῆς. Ἐκ δὲ τοῦ τρόπου τῆς ἐν ταῖς νέαις οἰκήσεσιν ἐγκαθιδρύσεως τῶν διαφόρων στρατιῶν, ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν, καίπερ ἑπόμενοι εἰς ξένους ἡγεμόνας, οὓς ὑπηρέτουν διὰ τῆς δυνάμεως αὐτῶν, ἔμειναν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἡττηθέντων ἀρχαιοτέρων κατοίκων πιστοὶ εἰς ἑαυτοὺς καὶ εἰς τὰ πάτρια αὐτῶν ἤθη, καὶ ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν διερρυθμίσθησαν αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις νικητῶν καὶ ἡττημένων, ἐκ πάντων τούτων ἐξηρτᾶτο ἀναγκαίως ἡ ἀνάπτυξις τῆς πελοποννησιακῆς ἱστορίας.

Ἦσαν δ' αἱ νέαι πολιτεῖαι κατὰ μέρος καὶ χῶραι νέαι, ἰδίως δ' ἡ Μεσσηνία. Ἀληθῶς δ' ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων δὲν ὑπάρχει χώρα φέρουσα τοῦτο τὸ ὄνομα, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀνατολικὸν μέρος, ἐν ᾧ ὁ κοινὸς ῥοῦς τοῦ Παμίσου συνδέει πρὸς ἀλλήλας τὴν βόρειον καὶ τὴν νότιον πεδιάδα, ἀνήκει εἰς τὸ βασίλειον τῶν Νηλειδῶν, ἔχον τὸ κέντρον κατὰ τὴν παραλίαν. Οἱ δὲ Δωριεῖς κατῆλθον ἐκ τοῦ βορρᾶ εἰς τὴν βορειοτέραν τῶν δύο ἐκείνων πεδιάδων, καὶ ἐγκατῴκησαν τὸ πρῶτον ἐν Στενυκλάρῳ. Ἐκεῖθεν δ' ἐπεξετάθησαν πρὸς νότον, ἐξωθήσαντες τοὺς Θεσσαλοὺς Νηλείδας πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ὑψηλὴ καὶ νησοειδὴς παραθαλασσία ἀκρόπολις τῆς Πύλου φαίνεται ὑπάρξασα ὁ τελευταῖος παράλιος χῶρος, ἐν ᾧ συνετηρήθησαν οἱ Νηλεῖδαι, ἕως, ὁσημέραι μᾶλλον πιεζόμενοι, κατέλιπον τὴν χώραν διὰ θαλάσσης. Ἡ δὲ μεσόγειος πεδιὰς τῆς Στενυκλάρου ἀπετέλεσε τότε τὸ μέσον τῆς νέας

[1] Τὸν δωρικὸν χαρακτῆρα τῶν τριῶν φυλῶν, ὃν ἀρνεῖται ὁ Gilbert (Studien zur altspartanischen Geschichte σ. 142), θεωρῶν αὐτὰς ὡς θεσμὸν προσιδιάζοντα εἰς τὸ Ἄργος, ὑπερασπίζεται ὁ A. Burckhardt (De Graecorum civitatum divisionibus. Ἐν Βασιλείᾳ. 1873 σ. 15). Πρβλ. Schiller (Ansbacher Programm. 1861 σ. 7).

χώρας, ἥτις ὡς ἐκ τούτου ἠδυνήθη νὰ κληθῇ Μεσσήνη, ἤτοι μέση ἢ μεσόγειος.

Πλὴν δὲ ταύτης τῆς μεγάλης ἀναστατώσεως ἡ μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰρηνικώτερον ἢ ἐν ταῖς πλείσταις ἄλλαις χώραις. Τοὐλάχιστον δ' οἱ ἐπιχώριοι λόγοι οὐδὲν μαρτυροῦσι περὶ κατακτήσεως διὰ βίας ἐπελθούσης. Εἰς μὲν τοὺς Δωριεῖς λέγεται παραχωρηθὲν τακτὸν μέρος γῆς γεωργησίμου καὶ βοσκῶν, τοῦ δὲ λοιποῦ τὴν ἀδιατάρακτον κτῆσιν ἐτήρησαν οἱ ἰθαγενεῖς. Οὐδ' ἠξίωσαν κἂν οἱ νικηφόροι ἐπιδρομεῖς ἰδιάζουσάν τινα θέσιν ἢ ἐξαίρετα προνόμια. Οἱ νέοι ἡγεμόνες δὲν ἐθεωρήθησαν ξένοι κατακτηταί, ἀλλὰ συγγενεῖς τῶν ἀρχαίων Αἰολέων βασιλέων, καὶ ἔγειναν συμπαθῶς δεκτοὶ ὡς ὁμόφυλοι ἕνεκεν ἀντιπαθείας πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Πελοπιδῶν. Μεστοὶ δ' ἐμπιστοσύνης ἐγκατῴκησαν μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν ἐν μέσῳ τῶν Μεσσηνίων, καὶ προφανῶς οὐδένα ἐπεδίωξαν ἄλλον σκοπὸν πλὴν τῆς ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ εἰς ἓν ὅλον συναναμίξεως τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων οἰκητόρων τῆς χώρας.

Ἀλλ' ἡ ἥσυχος αὕτη ἀνάπτυξις δὲν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ μακρόν. Οἱ Δωριεῖς ἐπίστευσαν, ὅτι ἐπροδόθησαν παρὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἡγεμόνων, καὶ ἐπαναστάντες ἠνάγκασαν τὸν Κρεσφόντην νὰ καταλύσῃ πάλιν τὴν πρώτην κατάστασιν τῶν πραγμάτων, καταργήσῃ τὴν μεταξὺ κατακτητῶν καὶ ὑποταχθέντων ἰσονομίαν, συνενώσῃ ἅπαντας τοὺς Δωριεῖς ὡς ἰδίαν κοινότητα ἐν Στενυκλάρῳ καὶ ἀναδείξῃ τὴν πόλιν ταύτην κυρίαν τῆς χώρας οὕτως, ὥστε ἡ λοιπὴ Μεσσηνία μετέπεσεν εἰς τὴν θέσιν γῆς ὑποτεταγμένης. Ἀλλ' αἱ ταραχαὶ ἐξακολουθοῦσι. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Κρεσφόντης πίπτει θῦμα στάσεως αἱματηρᾶς, καταλυομένου δὲ τοῦ γένους αὐτοῦ δὲν διαδέχονται αὐτὸν Κρεσφοντίδαι. Ἀναβαίνει δ' ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ Αἴπυτος, Ἀρκὰς τό τε ὄνομα καὶ τὸ γένος, ἀνατραφεὶς μὲν ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἐκ δ' αὐτῆς εἰσορμήσας εἰς τὴν ἐν πλήρει διαλύσει εὑρισκομένην Μεσσηνίαν. Εἰσάγει δὲ οὗτος εἰς τὴν χώραν μονιμωτέραν τάξιν καὶ ῥυθμίζει κάλλιον τὰ τῆς ἀναπτύ-

ξεως αὐτῆς, διὸ καὶ καλοῦνται ἀπ' αὐτοῦ οἱ διάδοχοι βασιλεῖς Αἰπυτίδαι. Ἀλλὰ μετ' αὐτῶν συμμεταβάλλεται ὁ ὅλος χαρακτὴρ τῆς ἐπιχωρίου ἱστορίας, καὶ ἡ Μεσσηνία γίνεται ἀντιδωρικὴ καὶ ἀπόλεμος. Οἱ Αἰπυτίδαι δὲν εἶνε στρατηλάται, ἀλλὰ ῥυθμισταὶ ἑορτῶν καὶ εἰσηγηταὶ λατρειῶν, αἵτινες δὲν εἶνε αἱ λατρεῖαι τῶν Δωριέων ἀλλὰ προφανῶς ἀντιδωρικαὶ, ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς τῆς Πελοποννήσου, τὴν Δήμητραν, τὸν Ἀσκληπιὸν, τοὺς Ἀσκληπιάδας. Καὶ κυριωτάτη μὲν ἑορτὴ τῆς χώρας ἀπέβη ὀργιαστική τις λατρεία τῶν λεγομένων μεγάλων θεῶν, ξένη εἰς τὴν δωρικὴν φυλὴν, ἐπὶ δὲ τῆς Ἰθώμης, τῆς ἀκρωνυχίας τῆς χώρας, ἥτις ὑψοῦται μεταξὺ τῶν δύο μεσσηνιακῶν πεδιάδων, δεσπόζουσα αὐτῶν, ἐκυριάρχει ὁ πελασγικὸς Ζεὺς, οὗ ἡ λατρεία ἐθεωρεῖτο ὁ διακριτικὸς χαρακτὴρ τοῦ μεσσηνιακοῦ λαοῦ.

Καὶ εἶνε μὲν ἀραιὰ τὰ περισωζόμενα λείψανα τῆς ἐπιχωρίου ἱστορίας τῆς Μεσσηνίας, ἀλλ' ὑπόκεινται εἰς αὐτὴν ἀναμφιβόλως σπουδαιότατά τινα γεγονότα. Καὶ δὴ ἐπεκράτει ἐν τῇ δωρικῇ ταύτῃ ἐποικίᾳ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τι τὸ παραδόξως ἐπισφαλὲς, βαθὺ σχίσμα μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ λαοῦ, προερχόμενον ἐκ τῆς προσχωρήσεως τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους, τοὺς πρὸ τῶν Ἀχαιῶν, οἰκήτορας τῆς χώρας. Διὸ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἱδρύσῃ δυναστείαν, ἐπειδὴ ὁ Αἴπυτος μετεβλήθη εἰς υἱὸν τοῦ Κρεσφόντου μόνον ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων λόγων, οἵτινες ἐνταῦθά τε ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἑλληνικαῖς γενεαλογίαις ἐπειράθησαν νὰ περικαλύψωσι τὰς βιαίας ἀνατροπάς. Οἱ δὲ Δωριεῖς πολεμισταὶ τῆς Μεσσηνίας ἀπετρίβησαν καὶ ἐξησθένησαν ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν χώραν τὸν ἰδιόρρυθμον αὐτῶν χαρακτῆρα, οὐδ' ἐπετεύχθη ὁ ἐκδωρισμὸς τῆς Μεσσηνίας. Ἡ δ' ἀποτυχία αὕτη ἐπενήργησεν ὡς πρὸς τὴν τροπὴν ἣν ἔλαβεν ἐν τοῖς καιρίοις τοὐλάχιστον ἡ ἱστορία τῆς χώρας[1]. Καὶ

[1] Ἴδε ***Παυσανίου*** IV, 3, 6. Μεσσηνίων δὲ τῶν ἀρχαίων οὐκ ἐγένετο ὑπὸ τῶν Δωριέων ὁ δῆμος ἀνάστατος, ἀλλὰ βασιλεύεσθαί τε συγχωροῦσιν ὑπὸ Κρεσφόντου καὶ ἀναδάσασθαι πρὸς τοὺς Δωριέας τὴν γῆν. Ταῦτα δὲ σφι-

δὴ, καίτοι ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσεν ἀφθόνους πόρους εἰς τὴν χώραν, ἐν ᾗ δύο τῶν ὡραιοτάτων παραποταμίων πεδιάδων τῆς Ἑλλάδος συνηνοῦντο πρὸς πολυλίμενον παραλίαν διαβρεχομένην ὑπὸ δύο θαλασσῶν, ἡ ἀνάπτυξις τῆς πολιτείας ὑπῆρξεν ἐξ ὑπαρχῆς ἀτυχεστάτη, οὐδ' ἐπῆλθεν ἐν Μεσσηνίᾳ ῥιζικὴ ἀναμόρφωσις καὶ ἰσχυρὰ ἀναγέννησις τῆς χώρας ἐν πνεύματι ἑλληνικῷ.

Ὅλως δὲ διάφορος ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχία ἧς ἠξιώθη δευτέρα στρατιὰ μαχίμων Δωριέων, εἰσορμήσασα εἰς τὴν μακρὰν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα[1], ἥτις, ἀρχομένη ἀπὸ στενῆς φάραγγος, εὐρύνεται κατ' ὀλίγον ἀποτελοῦσα παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ταϋγέτου τὴν εὔφορον σπόριμον πεδιάδα τῆς κοίλης Λακεδαίμονος. Μόλις που ὑπάρχει ἄλλη ἑλληνικὴ χώρα, ἧς τὸ κέντρον νἀποτελῆται ὑπὸ πεδιάδος οὕτως ἐνδεικτικῶς καὶ ὡρισμένως ὡς ἐν Λακεδαίμονι. Βαθέως δὲ κεχωσμένη αὕτη ἡ πεδιὰς μεταξὺ ὀρέων ἀποτόμων καὶ χωριζομένη ἀπὸ τῶν πέριξ χωρῶν δι' ὑψηλῶν κλεισωρειῶν, ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ πάντα τὰ πρὸς εὐζωίαν καὶ εὐπορίαν ἐπιτήδεια. Ἐν αὐτῇ λοιπὸν ἔστησαν καὶ οἱ Δωριεῖς ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐρώτα παραρρεομένων λόφων ἄνω τῶν Ἀμυκλῶν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀνεπτύχθη ἡ Σπάρτη ἡ νεωτάτη τῶν πόλεων τῆς κοιλάδος.

Ἡ δ' ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἐγγὺς ἀλλήλων συνύπαρξις τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀμυκλῶν, ἐκείνης μὲν ὡς πόλεως δωρικῆς, τούτων δ' ὡς ἀχαϊκῶν[2], μαρτυρεῖ φανερῶς, ὅτι καθ' ὅλον τοῦτον τὸν χρό-

σιν εἶκειν παρίστατο ὑποψία πρὸς τοὺς βασιλεύοντας, ὅτι ἦσαν ἐξ Ἰωλκοῦ τὸ ἀνέκαθεν Μινύαι. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Schiller (Ansbacher Programm 1857 - 1858 σ. 8) μίαν μόνην ἔννοιαν εὑρίσκω, τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτὸ παρ' ἐμοῦ ἐν τῷ κειμένῳ καὶ τῇ ἐμῇ Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 188. Τὸ δὲ ὑποπτεύειν καὶ ὑποψία σημαίνει ἁπλῶς τὸ ὑπ' ὄψιν ἔχειν ἄνευ κακῆς ἐννοίας.

[1] Περὶ τῶν Δωριέων ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 210.

[2] Αἱ Ἀμύκλαι ἐάλωσαν δίς. Ἴδε τὰ κατὰ τὴν προδοσίαν τοῦ Φιλονόμου παρὰ ***Νικολάῳ τῷ Δαμασκηνῷ*** (Müller Fragmenta historicorum Graecorum Τόμ. Γ' σ. 375, ἀρ. 36) καὶ τὰ περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Αἰγείδου Τιμομάχου ἐν τῷ πρὸς τοὺς Ἀμυκλαιεῖς πολέμῳ κατ' ***Ἀριστοτέλην*** (Σχόλια εἰς Πινδάρου Ἴσθμ. VII 18. Müller ἔνθ'

νον αἱ δύο αὗται πόλεις δὲν εὑρίσκοντο ἀδιακόπως ἐν πολέμῳ πρὸς ἀλλήλας. Ἐντεῦθεν δ' ἀποδεικνύεται, ὅτι καὶ ἐν Λακεδαίμονι ὡς καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ δὲν κατελήφθη καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τῶν Δωριέων ἡ σύμπασα χώρα, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα διερρυθμίσθησαν διὰ συνθηκῶν καὶ ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων αἱ σχέσεις τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων τῆς χώρας οἰκητόρων. Καὶ ἐνταῦθα οἱ Δωριεῖς διεσπάρησαν εἰς διαφόρους τόπους καὶ συνανεμίχθησαν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν.

Τῆς δὲ τρίτης δωρικῆς πολιτείας κέντρον ἔγεινεν ἡ πεδιὰς τοῦ Ἰνάχου, ἥτις ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κλῆρος τοῦ πρωτοτόκου τῶν Ἡρακλειδῶν[1]. Πράγματι δὲ ἡ δόξα τῆς δυνάμεως τῶν Ἀτρειδῶν ἡ περιλάμπουσα κυρίως τὰς Μυκήνας μετεδόθη εἰς τὴν πολιτείαν τὴν ἱδρυθεῖσαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ μυκηναίου βασιλείου. Ἡ δὲ κοιτὶς τοῦ δωρικοῦ Ἄργους ἔκειτο κατὰ τὴν παραλίαν, ἔνθα μεταξὺ τῶν ποταμοχώστων ἐκβολῶν τοῦ Ἰνάχου καὶ τῶν τοῦ εὐύδρου Ἐρασίνου ὑψοῦται ἐκ τῆς τελματώδους γῆς ἀσφαλέστερον ἔδαφος. Ἐνταῦθα εἶχον οἱ Δωριεῖς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν καὶ τὰ ἱερά· ἐνταῦθα εἶχεν ἀποθάνει καὶ ταφῇ ὁ στρατηλάτης αὐτῶν Τήμενος πρὶν ἢ ἴδῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τελείᾳ κατοχῇ τῆς ἄνω κοιλάδος, ἐξ αὐτοῦ δ' ὠνομάσθη ἔκτοτε τὸ παράλιον ἐκεῖνο χωρίον Τημένιον[2]. Ἡ δὲ θέσις αὐτοῦ ἀποδεικνύει ὅτι αἱ ἀκροπόλεις καὶ τὰ στενὰ τῆς μεσογαίας ἐτύγχανον τῆς καρτερικῆς ἀμύνης τῶν Ἀχαιῶν, διὸ οἱ Δωριεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ κέσθῶσιν ἐπὶ μακρὸν εἰς χῶρον ἥκιστα πρόσφορον. Ἀληθῶς σύμπασα μὲν ἡ ἀκτὴ ἀπέβη οἰκήσιμος μόνον σὺν τῷ χρόνῳ, τὸ δ' ἐλῶδες τῆς χώρας ὑπῆρξε κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην[3] ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν ἡ ἀκρόπολις τῶν Πελοπιδῶν ἔκειτο ἐν τῷ βάθει τῆς ἄνω πεδιάδος. Σὺν δὲ τῇ προχωρήσει τῶν Δωριέων ἡ ὑψηλὴ καὶ βραχώδης ἀκρόπολις Λάρισα ἔγεινε τὸ πολιτικὸν κέντρον τῆς χώρας, τὸ δὲ κατὰ τοὺς πρόποδας

ἀν. Τόμ. Β' σ. 127, ἀρ. 75). Πρβλ. ***Ἔφορον*** ἐν Σχολίοις εἰς Πινδάρου Πυθ. V, 101. Lübbert Index lectionum aestivarum. Ἐν Βόννῃ. 1883 σ. 10.

[1] Περὶ τῶν Δωριέων τῆς Ἀργολίδος ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 346.

[2] ***Στράβωνος*** VIII, σ. 368. Curtius ἔνθ' ἀν. σ. 154.

[3] ***Ἀριστοτέλους*** Μετεωρ. I, 14, 15 (ἔκδ. Ideler σ. 56).

αὐτῆς κείμενον πελασγικὸν Ἄργος, ἐν ᾧ εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ οἱ ἀρχαιότατοι τῶν κατοίκων, ἀπέβη καὶ πάλιν ἡ πρωτεύουσα, καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς ἕδρα τῶν ἐκ τοῦ γένους τοῦ Τημένου βασιλέων καὶ τὸ ὁρμητήριον τῆς περαιτέρας ἐξαπλώσεως τῆς δυνάμεως αὐτῶν[1].

Ἡ δ' ἐξάπλωσις αὕτη ἐπῆλθε καὶ ἐν τῇ Ἀργολίδι ὄχι διὰ τῆς ἐφ' ἅπαξ κατακτήσεως τῆς χώρας καὶ καταστροφῆς τῶν προτέρων οἰκήσεων, ἀλλὰ διὰ τῆς διασπορᾶς δωρικῶν κοινοτήτων ἐγκατασταθεισῶν ἐν ἐπικαίροις χωρίοις μεταξὺ τῶν Ἰώνων καὶ Ἀχαιῶν οἰκητόρων. Καὶ αὕτη δ' ἡ διάδοσις ἐτελέσθη κατὰ τρόπους διαφόρους, ὁτὲ μὲν ἐν εἰρήνῃ, ὁτὲ δὲ διὰ τῆς βίας, καὶ δὴ κατὰ διπλῆν διεύθυνσιν, τοῦτο μὲν πρὸς τὸν κορινθιακὸν κόλπον, τοῦτο δὲ πρὸς τὸν σαρωνικόν.

Χθαμαλαὶ κλεισώρειαι ἄγουσιν ἀπὸ τοῦ Ἄργους εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀσωποῦ. Καὶ εἰς μὲν τὰ ἄνω τῆς κοιλάδος ταύτης, ἔνθα ἤκμαζεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Διονύσου ὁ ἀρχαῖος ἰωνικὸς Φλιοῦς, ἦγαγε στίφη Δωριέων ὁ Τημενίδης Ῥηγνίδης[2], τὰ δὲ κάτω τῆς αὐτῆς κοιλάδος, ἧς τὴν ἔξοδον κατεῖχεν ἐφ' ὑψηλοῦ ὀροπεδίου ἐξαπλουμένη ἡ Σικυών, ἡ παναρχαία πρωτεύουσα τῶν πόλεων τῆς παραθαλασσίας Αἰγιαλείας[3], κατέλαβε μετὰ τῶν ὑφ' ἑαυτὸν Δωριέων ὁ Φάλκης[4]. Ἐν ἀμφοτέραις δὲ ταῖς πόλεσι λέγεται γενομένη εἰρηνικὴ διανομὴ τῆς χώρας, ὡς καὶ ἐν τῇ γειτονευούσῃ πρὸς τοὺς Φλιασίους πόλει, ταῖς Κλεωναῖς. Καὶ βεβαίως μὲν οὐδεὶς θὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὑπῆρχον ἐν ταῖς στεναῖς ταύταις καὶ πυκνῶς οἰκουμέναις χώραις ἀγροὶ ἀδέσποτοι δυνάμενοι νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς φιλοκτήμονας ἐπήλυδας, οὐδ' ὅτι οἱ ἀρχαῖοι γαιοκτήμονες παρεχώρησαν εἰς αὐτοὺς ἑκουσίως τὰς πατρῴας αὐτῶν κτήσεις. Ἀλλ' ἡ

[1] Τὸ Ἄργος ἐκυρίευσεν ὁ Δηιφόντης. Ἴδε ***Πολυαίνου*** II, 12.

[2] ***Παυσανίου*** II, 13, 1.

[3] Περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας ἐν Σικυῶνι δυναστείας ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 484. Ἦτο δὲ ἡ ἀρχαία Σικυὼν φοινικικὴ ἐποίκησις· ἐντεῦθεν τὸ ἐπώνυμον μακάρων ἕδρανον. Ἴδε αὐτόθι σ. 583.

[4] ***Παυσανίου*** II, 6, 7.

παράδοσις, λέγουσα διανομήν, ἐννοεῖ, ὅτι ἐνταῦθα ἅμα τῇ εἰσβολῇ τῶν Δωριέων ὀλίγοι μόνον τῶν πολυκτημόνων ἠναγκάσθησαν εἰς ἐξοικισμόν, οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἔμειναν κατὰ χώραν, μὴ παραβλαφθέντες ὑπὸ τῆς ἐπελθούσης πολιτικῆς ἀνατροπῆς. Διηυκόλυνε δὲ τὴν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων ὁ ἔρως τοῦ ἀποικισμοῦ ὁ καταλαβὼν καθ' ὅλα τὰ βόρεια τῆς χερσονήσου τοὺς Ἴωνας, οἵτινες ἐτρέποντο εἰς τὴν ξένην ἀγόμενοι ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὅτι πέραν τῆς θαλάσσης ἔμελλον νὰ εὕρωσιν ὡραιοτέρας οἰκήσεις καὶ λαμπρότερον μέλλον. Οὕτω δὴ κατέλιπεν ὁ Ἵππασος, ὁ πρόγονος τοῦ Πυθαγόρου, τὴν στενὴν κοιλάδα τοῦ Φλιοῦντος, ἐπιζητήσας μετὰ τῶν περὶ ἑαυτὸν νέαν πατρίδα ἐν Σάμῳ[1].

Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἔμειναν ἄνευ κυρίων καθ' ἁπάσας τὰς παραλίας εὔφοροι ἀγροί, ὧν ἠδυνήθη νὰ γείνῃ ἀναδασμὸς ὑπὸ τῶν κυβερνώντων τὰς μικρὰς πόλεις, οἵτινες ἢ ἔμειναν οἱ αὐτοὶ καὶ πρότερον ἢ ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τῶν διαδεχθέντων τοὺς μεταναστεύσαντας, καὶ οἱ κλῆροι ἐκεῖνοι παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν φυλὴν τὴν κατακτήσασαν τὰς χώρας. Πράγματι οἱ κατακτηταὶ δὲν ἐσκόπουν ἐκ παντὸς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ ὑπὸ νέων πολιτικῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἤθελον μόνον ἐπαρκῆ γῆν χάριν ἑαυτῶν καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς καὶ τὰ μετὰ τῆς γαιοκτησίας ταύτης συνδεόμενα πολιτικὰ δικαιώματα. Διὰ ταῦτα δ' ἐπωφελήθησαν ἐκ τῆς συγγενείας, ἣν παρεῖχον λατρεῖαι θεῶν καὶ ἡρώων ἐπ' ἴσης τιμωμένων ὑπό τε τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν ὑποταχθέντων, ὅπως προβῶσιν εἰς συνδιαλλαγὴν καὶ συμβίωσιν.

Οὕτω δὴ ῥητῶς μαρτυρεῖται περὶ τῆς Σικυῶνος, ὅτι ἐν αὐτῇ ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐκράτουν Ἡρακλεῖδαι, διὸ ὁ Φάλκης, εἰσελάσας εἰς τὴν χώραν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν Δωριέων, ἀφῆκεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὴν βασιλεύουσαν δυναστείαν, καὶ συνδιηλλάγη μετ' αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ.

Εἰς δὲ τὰς παραλίας τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου ἐστράτευσαν ἐκ

[1] *Παυσανίου* II, 13, 2.

τοῦ Ἄργους δύο στρατιαὶ ὑπὸ τὸν Δηιφόντην καὶ τὸν Ἀγαῖον, οἵτινες ἐξεδώρισαν τὰς ἀρχαίας ἰωνικὰς πόλεις Ἐπίδαυρον καὶ Τροιζῆνα[1]. Ἐκ δὲ τῆς Ἐπιδαύρου ἔβη ἡ στρατεία ἐπὶ τὸν ἰσθμὸν, ἔνθα, καταληφθείσης τῆς ὀχυρᾶς καὶ σπουδαίας Κορίνθου, τῆς κλειδὸς τῆς ὅλης χερσονήσου, συνεπληρώθη τὸ δίκτυον τῶν κατακτήσεων τῶν Τημενιδῶν.

Αἱ ἐνοικήσεις δ' αὗται ἀποτελοῦσιν ἀναντιρρήτως τὸ λαμπρότατον μέρος τῶν δωρικῶν ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον στρατειῶν. Διὰ τῆς δραστηριότητος τῶν Δωριέων καὶ τῶν Ἡρακλειδῶν αὐτῶν ἡγεμόνων, οὓς πρέπει νὰ φαντασθῶμεν συνενωθέντας ἐν ἱκανῶς μεγάλῳ ἀριθμῷ πρὸς ἐπιχείρησιν τῶν πολλῶν ἐκείνων κατακτήσεων, κατελήφθησαν ἐπιτυχῶς πάντα τὰ μέρη τῆς πολυσχηματίστου χώρας. Τὸ δὲ νέον Ἄργος, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῶν Κυθήρων μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς, ὑπερηυδοκίμησε κατὰ πολὺ τὰς ἀσημοτέρας παρὰ τὸν Πάμισον καὶ τὸν Εὐρώταν δωρικὰς ἀποικίδας. Καὶ δὲν εἶχον μὲν ἱδρύσει οἱ στρατηλάται ἀπανταχοῦ τῆς Ἀργολίδος νέας πόλεις, ἀλλ' ἀπέβησαν ὅμως πᾶσαι ὁμοιόρρυθμοι διὰ τῆς ἀποδοχῆς Δωριέων ἐποίκων, οἵτινες ἀπετέλεσαν ἔκτοτε τὸ στρατευόμενον καὶ κρατοῦν μέρος τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἀφετηρία δὲ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς ὑπῆρξε τὸ Ἄργος, καὶ διὰ ταῦτα πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν ἀργολικὴν χερσόνησον ἐποικήσεις συνεδέθησαν πρὸς τὴν μητρόπολιν. Οὕτω δὲ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ Ἄργος, τὸν Φλιοῦντα, τὴν Σικυῶνα, τὴν Τροιζῆνα, τὴν Ἐπίδαυρον καὶ τὴν Κόρινθον ὡς δωρικήν τινα ἑξάπολιν, ἥτις ὡς καὶ ἡ τῆς Καρίας ἀπετέλει κοινὸν ὁμοσπονδιακόν[2].

Καὶ τοῦτο δὲ δὲν ἦτο θεσμὸς ὅλως νέος. Ἐν τοῖς ἀχαϊκοῖς χρόνοις κέντρον τῆς χώρας εἶχον ὑπάρξει αἱ Μυκῆναι μετὰ τοῦ

[1] ***Παυσανίου*** II, 26, 1. Ὁ κτίστης τῆς Τροιζῆνος ὁτὲ μὲν καλεῖται Ἀγέλαος (***Ἀπολλοδώρου*** II, 8, 4. ***Σκύμνου τοῦ Χίου***, στ. 535), ὁτὲ δὲ Ἀγραῖος (***Ἔφορος*** παρὰ ***Στράβωνι*** VIII, σ. 389). Ἀργαῖος (***Παυσανίου*** II, 28, 3) ἢ Ἀγαῖος (***Νικολάου Δαμασκηνοῦ*** ἀπόσπ. 38 παρὰ Müller Fragmenta historicorum Graecorum Τόμ. Γ' σ. 376).

[2] Niebuhr Vorträge über alte Geschichte Τόμ. Α' σ. 283.

παρ' αὐτὰς Ἡραίου, ἐν δὲ τῷ Ἡραίῳ εἶχε δεχθῇ ὁ Ἀγαμέμνων παρὰ τῶν ὑποτελῶν τὸν ὅρκον τῆς ὑποταγῆς. Διὰ ταῦτα δ' ἐθεωρεῖτο ἡ Ἥρα προδραμοῦσα τῶν Τημενιδῶν εἰς Σικυῶνα, ὅτε οὗτοι ἤθελον νὰ συνενώσωσι καὶ πάλιν τὰς ἀπ' ἀλλήλων ἀποσχισθείσας πόλεις. Οὕτω λοιπὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀμφικτυονικὴν ὑπὸ τῶν Δωριέων ἕνωσιν τῶν ἀργολικῶν πόλεων ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων ἐφαίνετο συνεχίζουσα ἀρχαίας παραδόσεις[1].

Ἀλλ' ὅμως νῦν κέντρον τῆς νέας συμμαχίας ἀπέβη ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, ἣν οἱ Δωριεῖς εὗρον προϋφισταμένην ἐν Ἄργει, καὶ μόνον ἀνενέωσαν, καὶ δὴ τιμῶντες αὐτὸν ὡς τὸν θεὸν τῶν Δελφῶν ἢ τῆς Πυθοῦς τὸν ἀρχηγέτην αὐτῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ὑπάρξαντα καὶ ἀγαγόντα αὐτοὺς εἰς νικηφόρον ὁρᾶσιν. Διὸ αἱ μὲν σύμμαχοι πόλεις ἔστελλον τὰς ἐτησίας αὐτῶν θυσίας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Πυθαέως Ἀπόλλωνος τὸν κείμενον ἐν Ἄργει παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Λαρίσης, τὸ δὲ Ἄργος διῴκει τὰ τοῦ ἱεροῦ, χαῖρον συγχρόνως τὰ δικαιώματα πόλεως ἐχούσης τὴν ἡγεμονίαν[2].

Ἀλλ' ὅμως τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἄργους καὶ ἡ λαμπρότης τῶν νέων αὐτοῦ κτισμάτων ἦσαν πλεονεκτήματα κινδυνώδη, ἐπειδὴ ἡ ἐπέκτασις τῆς δυνάμεως τῶν Ἀργείων ἦτο ἅμα καὶ διάσπασις αὐτῆς, προαγομένη ὑπ' αὐτῆς τῆς φυσικῆς διαμορφώσεως τῆς Ἀργολίδος γῆς, ἥτις εἶνε ἡ ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας χώρας τῆς Πελοποννήσου ποικιλώτατα κατατετμημένη.

Καὶ αἱ πόλεις δ' ἕκασται παρεῖχον καθ' ἑαυτὰς διάφορον ὄψιν κατὰ τὴν διάφορον ἐν ἀλλήλοις σχέσιν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων οἰκητόρων. Καὶ ἔνθα μὲν οἱ Δωριεῖς εἶχον ἐπικρατήσει διὰ τῆς πολεμικῆς βίας οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι εἶχον ἀποβάλει τὰ δικαιώματα αὐτῶν καὶ τὰς γαίας, καὶ ἐσχηματίσθη κράτος ἀχαϊκὸν καὶ δωρικόν, ἐν ᾧ ἀνεγνωρίζοντο ὡς πολῖται μόνοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς τρεῖς δωρικὰς φυλάς.

Ἀλλ' ὡς τὸ πλεῖστον ἡ πορεία τῶν πραγμάτων ὑπῆρξε διά-

[1] Ἥρα προδρομία *Παυσανίου* II, 11, 2.

[2] *Παυσανίου* II, 35, 2. *Θουκυδίδου* V, 58. Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 153.

φορος. Ἰδίως δ' ἔνθα ὑφίστατο ἀπὸ μακροῦ εὐπορία ἀπορρέουσα ἐκ τῆς γεωργίας, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐμπορίας, ὡς ἐν Φλιοῦντι καὶ Σικυῶνι, οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι δὲν ἠνέχθησαν ἐπὶ μακρὸν τὴν καθυπόταξιν καὶ ἐξουθένωσιν. Δὲν ἐταπεινώθησαν εἰς ἀνώνυμον καὶ ἄσημον πλῆθος, ἀλλ' ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἰδία φυλὴ παρεζευγμένη εἰς τὰς τρεῖς δωρικὰς, καίπερ ἀξιουμένη ἀνίσων δικαιωμάτων, ἢ κατενεμήθησαν εἰς πολλὰς φυλάς. Ὅπου λοιπὸν εὑρίσκομεν πλείονας τῶν τριῶν φυλῶν, ὅπου ἀναφέρονται πλὴν τῶν Ὑλλέων, Δυμάνων καὶ Παμφύλων Ὑρνάθιοι, ὡς ἐν Ἄργει, ἢ Αἰγιαλεῖς, ὡς ἐν Σικυῶνι, ἢ Χθονοφύλη, ὡς ὠνομάζοντο ἴσως οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ Φλιοῦντος καθ' ὃ ἀπαρτίζοντες ἰδίαν φυλὴν[1], ἐκεῖ δυνάμεθα νἀποδεχθῶμεν, ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς δὲν ἀπεμάκρυναν καθ' ὁλοκληρίαν τοὺς ἀρχαιοτέρους κατοίκους ἀπὸ τῆς νέας πολιτείας, ἀλλὰ παρεχώρησαν εἰς αὐτοὺς ἐνωρὶς ἢ ἀργὰ δικαιώματά τινα. Ὅσον δὲ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν μικρὰ τὰ δικαιώματα ταῦτα, ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα σπουδαίας ἀναπτύξεως· ἡ δὲ ὕπαρξις τοιούτων προσθέτων φυλῶν ἀρκεῖ, ὅπως προδιαγράψῃ ἰδιάζουσάν τινα ἱστορίαν τῶν πόλεων ἐν αἷς ἀπαντῶμεν αὐτάς.

Ὤκουν δ' αἱ διάφοροι φυλαὶ τὸ κατ' ἀρχὰς χωριστὰ, ὡς τὰ διάφορα μέρη τῆς στρατιᾶς ἐσκήνουν καθ' ἑαυτὰ ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Οὕτως οἱ Πάμφυλοι, οἱ Δυμᾶνες καὶ οἱ Ὑλλεῖς εἶχον ἰδίας συνοικίας ἐν Ἄργει, δηλουμένας μὲν διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν, ἐπὶ μακρὸν δὲ κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων· ὅτε δὲ προσετέθησαν εἰς τὴν πολιτείαν οἱ Ὑρνάθιοι, ἀπετέλεσαν ἰδίαν τετάρτην συνοικίαν. Ὁπόσον δὲ μακρὸς χρόνος παρῆλθε μέχρι τῆς συναναμίξεως τῶν διαφόρων στοιχείων τοῦ πληθυσμοῦ, βλέπομεν προδηλότατα ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν Μυκηνῶν καὶ ἄλλων ὁμοίων οἰκήσεων, αἵτινες ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμεναι ἀμιγεῖς ὡς ἀχαϊκαὶ πόλεις[2]. Ἐν αὐ-

[1] Hermann Staatsalterthümer § 20, 11. Corpus inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' σ. 579. Müller Die Dorier Τόμ. Β' σ. 260 ἐν σημ. Τὸ Παμφυλιακὸν ἐν Ἄργει Curtius Peloponnesos Τόμ Β' σ. 563.

[2] Περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἀχαϊκοῦ χαρακτῆρος τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τίρυνθος ἴδε Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 175. Schiller ἔνθ' ἀν. σ. 13.

ταῖς δὲ διετηροῦντο ἀδιατάρακτοι αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις τῶν χρόνων τῶν Πελοπιδῶν καὶ ἐτελεῖτο ἡ ἀναμνηστικὴ ἐπέτειος τοῦ θανάτου τοῦ Ἀγαμέμνονος παρ' αὐτὸν αὐτοῦ τὸν τάφον. Ἔτι δ' ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις τῶν περσικῶν πολέμων βλέπομεν τοὺς οἰκήτορας τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Τίρυνθος ἀγομένους ὑπὸ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἡρωικῶν βασιλέων εἰς συμμετοχὴν τῶν ἐθνικῶν κατὰ τῆς Ἀσίας ἀγώνων.

Οὕτως ἱδρύθησαν κατὰ τὰ νότια καὶ ἀνατολικὰ τῆς χερσονήσου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Δωριέων τρεῖς νέαι πολιτεῖαι, ἡ Μεσσηνία, ἡ Λακωνικὴ καὶ τὸ Ἄργος, αἵτινες ἦσαν διάφοροι ἀλλήλων ἤδη κατ' αὐτὴν αὐτῶν τὴν ἵδρυσιν καὶ ταχέως ἔλαβον διάφορον τροπήν.

Ἐπὶ δὲ τῆς μεμακρυσμένης δυτικῆς παραλίας ἐπῆλθον συγχρόνως μεγάλαι μεταβολαί. Τὰ κράτη, ἅτινα γινώσκει ὁ Ὅμηρος πρὸς βορρᾶν καὶ νότον τοῦ Ἀλφειοῦ, κατελύθησαν, αἰτωλικὰ δὲ γένη τιμῶντα ὡς γενάρχην τὸν Ὄξυλον ἱδρυσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἐπειῶν καὶ Πυλίων νέαν κυριαρχίαν. Αἱ δὲ ἱδρύσεις αὗται ἐν οὐδεμιᾷ εὑρίσκονται ἀποδεδειγμένῃ σχέσει πρὸς τὰς δωρικὰς στρατείας· μόνον δὲ μεταγενέστερος ποιητικὸς μῦθος εἶνε ἡ διήγησις, καθ' ἣν ὁ Ὄξυλος λέγεται προσυμφωνήσας μετὰ τῶν Δωριέων τὴν κτῆσιν τῆς δυτικῆς χώρας ὡς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ. Τὸ δὲ μεταγενέστερον πλάσμα ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ νέος ἀποικισμὸς τῆς πελοποννησιακῆς χερσονήσου ἐν τούτῳ τε τῷ λόγῳ καὶ ἄλλοις ὁμοίοις παριστάνεται ὡς μεγάλη κατὰ σύστημα διεξαγομένη ἐπιχείρησις. Ἀλλ' ἡ παράστασις αὕτη ἀντιτάσσεται ἄρδην πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἡ ἄλλη δὲ διήγησις περὶ τῶν Δωριέων, οὓς ὁ πανοῦργος αὐτῶν ὁδηγὸς λέγεται ἀγαγὼν οὐχὶ διὰ τῆς πεδινῆς παραλίας ὁδοῦ, ἀλλὰ πλαγίως διὰ τῆς Ἀρκαδίας, καὶ ταῦτα ὅπως μὴ, θεώμενοι τὰς χώρας τὰς παραχωρηθείσας εἰς τὸν Ὄξυλον καταληρθῶσιν ὑπὸ φθόνου ἢ καὶ αὐτόχρημα παρασπονδήσωσι, καὶ ἡ διήγησις, λέγω, αὕτη ἐπενοήθη σκοπίμως μόνον χάριν ἐξηγήσεως τῆς ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς

καθόδου τῶν Δωριέων ἱδρύσεως ἰδίου κράτους ἐν Ἤλιδι. Ἐγεννήθη δ' ὁ λόγος οὗτος ἐκ τοῦ ἀληθοῦς γεγονότος, ὅτι ἡ ὅλη δυτικὴ παραλία ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ῥίου μέχρι τῆς Πύλου ἐξέχει ἐπὶ τῷ πλούτῳ μεγάλων καὶ εὐφόρων ἀγρῶν, οἷοι δυσκόλως εὑρίσκονται ἀλλαχοῦ τῆς ἑλληνικῆς γῆς[1].

Ἡ δὲ πρὸς γεωργίαν δημητριακῶν καρπῶν ἀρίστη χώρα κεῖται κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἐρυμάνθου, καὶ εἶνε εὐρεῖα πεδιάς, ἣν διαρρέει ὁ Πηνειός, περιβαλλομένη μὲν ὑπὸ λόφων ἀμπελοφύτων, ἐστραμμένη δὲ πρὸς ὁμάδας παρακειμένων νήσων. Ἔνθα δ' ὁ Πηνειός, ἐκρέων ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Ἀρκαδίας, εἰσορμᾷ εἰς τὴν παραθαλασσίαν ταύτην πεδιάδα, ὑψοῦται παρὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ ὄχθην ἐπιβλητικὸν ὕψωμα δίκην σκοπιᾶς ἐποπτευούσης ἐλευθέρως τήν τε ἤπειρον καὶ τὴν νησοπληθῆ θάλασσαν, ἥτις διὰ τοῦτο ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας Καλασκοπή. Τὸ ὕψωμα δὲ τοῦτο ἐξέλεξαν οἱ Αἰτωλοὶ ἐπιδρομεῖς ὡς ἀκρόπολιν τῆς δυναστείας αὐτῶν, καὶ αὕτη ἀπέβη ἡ βασιλικὴ ἕδρα τῶν Ὀξυλιδῶν καὶ τῶν ἑταίρων αὐτῶν, οἵτινες διενεμήθησαν ἐν ἀλλήλοις τὰς ἀρίστας τῶν γαιῶν[2].

Ἐκεῖθεν δ' ἐπεξετάθη ἡ αἰτωλικὴ πολιτεία ὑπὸ τὸ γεωγραφικὸν ὄνομα Ἦλις πρὸς νότον καθ' ἅπασαν τὴν κοίλην χώραν, ἐν ᾗ ποτε οἱ Ἐπειοὶ καὶ οἱ Πύλιοι διεξῆγον περὶ τὸν Ἀλφειὸν τοὺς γειτονικοὺς αὐτῶν πολέμους, οὓς εὐαρεστότατα διηγεῖτο ὁ Νέστωρ. Κατὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἐπιθαλασσίου βασιλείου τῶν Νηλειδῶν, προσβληθέντος πρὸς νότον μὲν ὑπὸ τῶν Δωριέων τῆς Μεσσηνίας, πρὸς δὲ βορρᾶν ὑπὸ τῶν Ἐπειῶν, ἐξώρμησαν ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς χερσονήσου αἰολικὰ φῦλα, Μινύαι, οἵτινες, ἐξωσθέντες

[1] Περὶ τῆς τοπικῆς ἱστορίας τῆς Ἤλιδος ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 14 κ. ἑ. Schiller Stämme und Staaten Griechenlands Erlangen. 1885. Τοὺς Ἠλείους ἴσμεν ἐκ Καλυδῶνος διαβεβηκότας καὶ Αἰτωλίας τῆς ἄλλης: ***Παυσανίου*** V, 1, 3.

[2] Περὶ συνοικισμοῦ τῆς Ἤλιδος ὑπὸ τοῦ Ὀξύλου ἴδε ***Στράβωνος*** X. σ. 463. ***Παυσανίου*** V, 4. Περὶ δὲ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἤλιδος ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 25.

ἐκ τοῦ Ταϋγέτου, κατέλαβον τὰ ὄρη τἀπὸ τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου τῆς Ἀρκαδίας εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλα προβαλλόμενα πρὸς τὸ σικελικὸν πέλαγος. Ἐκεῖ δ' ἐγκατέστησαν ἐν ἓξ ὀχυραῖς πόλεσι συνδεομέναις πρὸς ἀλλήλας διὰ κοινῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος. Τῶν ἓξ δὲ τούτων πόλεων αἱ ἀξιολογώταται ἦσαν ἡ Μάκιστος καὶ τὸ Λέπρεον. Οὕτω δὲ μεταξὺ τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τῆς Νέδας ἱδρύθη νέον κράτος Μινυῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἥτις ἀργότερον ἐκλήθη Τριφυλία, ἤτοι χώρα τῶν τριῶν φυλῶν[1].

Τέλος δ' ἀπέβη καὶ ἡ κοιλὰς τοῦ Ἀλφειοῦ κοιτὶς νέας πολιτείας, ἐν ᾗ μοῖρα Ἀχαιῶν ὑπὸ τὸν ἐξ Ἑλίκης Ἀγώριον, συνενωθεῖσα μετὰ γενῶν αἰτωλικῶν, ἵδρυσε τὴν Πῖσαν[2]. Οὕτω δ' ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου τοῦτο μὲν διὰ τῆς ὑπὸ βορείων φύλων κατακτήσεως, τοῦτο δὲ διὰ μεταναστάσεως ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς χερσονήσου τρεῖς νέαι πολιτεῖαι, ἡ Ἦλις, ἡ Πῖσα καὶ ἡ Τριφυλία. Κατὰ ταῦτα δὲ ἀνῳκίσθη καὶ ἔλαβε κατὰ μικρὸν νέαν πολιτικὴν διαίρεσιν ἡ ὅλη παραλία χώρα τῆς Πελοποννήσου. Μόνον δὲ τὸ κέντρον τῆς χερσονήσου, ἡ Ἀρκαδία, δὲν ὑπέστη οὐσιώδη τινὰ μεταβολὴν καὶ διετήρησε τὸ ἀρχαῖον καθεστώς.

Ἡ Ἀρκαδία ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐξαιρέτως πελασγικὴ χώρα, ἐν ᾗ ἐλέγοντο διατηρηθέντα ἐπὶ μήκιστον τὰ ἤθη τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτοχθόνων, ἀδιαταράκτως ἐμμεινάντων εἰς τὰ πατροπαράδοτα. Ἀλλ' ὅμως αὐτοὶ οἱ ἐπιχώριοι λόγοι ὑποδεικνύουσι σαφῶς, ὅτι καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ ἐπῆλθον πολλαὶ μεταναστεύσεις, διακόψασαι τὴν μονοτονίαν τοῦ πελασγικοῦ βίου καὶ ἐπενεγκοῦσαι ἀνάμιξιν φύλων διαφόρων τὴν καταγωγὴν καὶ τὸν χαρακτῆρα[3]. Καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲ εἶνε ἀπαραγνώριστος βιαία μεταβολή, δι' ἧς

[1] Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Δωριέων εἰς τὴν Τριφυλίαν ἐξωθήσεως τῶν Μινυῶν ἴδε ***Ἡροδότου*** IV, 148. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 77.

[2] Curtius ἔνθ' ἀν. σ. 47.

[3] Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 159. Τὴν ἀντίθεσιν Πελασγῶν καὶ Ἀρκάδων διαμφισβητοῦσιν ἄνευ λόγων πειστικῶν ὁ Schiller ἔνθ' ἀν. σ. 15 κ. ἑ. καὶ ὁ Bursian Geographie von Griechenland Τόμ. Β' σ. 188

ἄρχεται ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἑλληνικαῖς χώραις ἡ ἱστορικὴ κίνησις.

Καὶ δὴ μετὰ τὸν Πελασγὸν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Ἀρκὰς ὁ ἐπώνυμος γενάρχης τῶν Ἀρκάδων γίνεται ἀφετηρία νέου σταδίου ἐν τῇ παναρχαίᾳ ἱστορίᾳ τῆς χώρας. Ἀλλ' Ἀρκάδες εὑρίσκονται καὶ ἐν Φρυγίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ[1] καὶ Κύπρῳ[2]. Ἡ δ' ἐκ τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων τῆς ἀνατολικῆς θαλάσσης εἰς τὰ ὀρεινὰ τῆς Πελοποννήσου ἀνάβασις ἀποίκων, ἐπιδιωκόντων τὴν ἐν ταῖς εὐφόροις αὐτῆς κοιλάσιν ἐγκατοίκησιν, ἀποδεικνύεται ὑπὸ σχέσεων πολλαπλῶν. Καὶ δὴ οἱ περὶ τοῦ Διὸς κρητικοὶ λόγοι ἐπαναλαμβάνονται μετὰ τελειοτάτης ἀκριβείας ἐπὶ τοῦ ἀρκαδικοῦ Λυκαίου· ἡ δὲ Τεγέα καὶ ἡ Γόρτυς εἶνε πόλεις κρητικαί τε ἅμα καὶ ἀρκαδικαί, κοινὰς ἔχουσαι λατρείας. Ἡ Τεγέα συνδέεται πρὸς τὴν Πάφον διὰ λόγων ἀρχαίων, ἡ δὲ κυπριακὴ διάλεκτος, ἥτις μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἐγνώσθη ἀπὸ μνημείων ἐπιχωρίων, δεικνύει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀρκαδικήν[3]. Ἀρκάδες θαλασσοπόροι ἐγινώσκοντο κατά τε τὸ ἀνατολικὸν πέλαγος καὶ τὸ δυτικόν, καὶ ὁ Ναύπλιος, ὁ ἐπώνυμος τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπινείων, παρουσιάζεται ὡς θεράπων Τεγεατῶν βασιλέων, εἰς ὧν τὸν οἶκον ἀνήκουσι καὶ Ἀργοναῦται, οἷος ὁ Ἀγκαῖος.

Πάντα δὲ ταῦτα εἶνε ἴχνη ἀρχαίας παραδόσεως, ἀποδεικνύοντα, ὅτι καὶ ἡ πελοποννησιακὴ μεσόγαια δὲν ἦτο ὅσον συνήθως ἀποδεχόμεθα ἀπομεμονωμένη καὶ συγκεκλεισμένη, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐπῆλθον μεταναστεύσεις. Κατ' ἀκολουθίαν αὐτῶν αἱ ἀρχῆθεν ἐν Ἀρκαδίᾳ ὑφιστάμεναι ἀγροτικαὶ κῶμαι συνωκίσθησαν εἰς πόλεις, ἰδίως ἐν τοῖς εὐφόροις αὐλῶσι τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους, οἵτινες ἐνωρὶς προωρίσθησαν ἐκ φύσεως διὰ τὸ συγκεκλεισμένον

[1] Ἀρκάδες ἐν Κρήτῃ κατὰ ***Στέφανον τὸν Βυζάντιον*** ἐν λ. Ἀρκάδες.

[2] Ἡ ἐν Κύπρῳ Πάφος ἦτο ἀποικία τῶν Τεγεατῶν κατὰ ***Παυσανίαν*** VIII, 5, 2.

[3] Περὶ συγγενείας τῆς ἀρκαδικῆς διαλέκτου πρὸς τὴν κυπριακὴν ἴδε Georg Curtius ἐν ταῖς Göttinger Nachrichten. Νοέμβριος 1862 Brandis ἐν τοῖς Monatsberichte der Berliner Akademie. 1873 σ. 645 κ. ἑ.

τῆς περιοχῆς αὐτῶν εἰς ἐνίδρυσιν πόλεων. Οὕτω δ' ἐκτίσθησαν ὁ Φενεὸς, ἡ Στύμφαλος, ὁ Ὀρχομενὸς, ὁ Κλείτωρ καὶ ἔπειτα αἱ μετὰ τῆς Τεγέας συνδεόμεναι πόλεις, ἡ Μαντίνεια, ἡ Ἀλέα, αἱ Καφύαι καὶ ἡ Γόρτυς. Καὶ κατὰ τὰ νοτιοδυτικὰ δὲ τῆς Ἀρκαδίας, ἐπὶ τοῦ δασώδους Λυκαίου καὶ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀλφειοῦ, ὑπῆρχον πανάρχαιαι ἀκροπόλεις, οἷα ἡ Λυκόσουρα. Ἀλλ' αἱ ἀκροπόλεις αὗται οὐδέποτε ἀπέβησαν πολιτικὰ κέντρα τῶν περιοίκων. Αἱ δὲ πολιτικαὶ κοινότητες ἔμειναν διεσπαρμέναι, καὶ συνείχοντο πρὸς ἀλλήλας μόνον διὰ τοῦ χαλαροῦ δεσμοῦ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀρκάδων[1].

Οὕτω λοιπὸν ἡ Ἀρκαδία συνίστατο ἐξ ὁμάδος πολλῶν πόλεων καὶ ἀγροτικῶν κωμῶν. Τούτων δὲ μόνον αἱ πόλεις ἠδυνήθησαν νὰ ἐλθωσιν εἰς ἱστορικὴν σημασίαν, εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλη ἡ Τεγέα, ἥτις, κειμένη ἐν τῇ εὐφορωτάτῃ τῶν κοιλάδων τοῦ μεγάλου ἀρκαδικοῦ ὀροπεδίου, ἀναγκαίως προώριστο ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς προέχουσάν τινα θέσιν ἡγεμονίας. Διὰ ταῦτα δὲ Τεγεάτης βασιλεὺς, ὁ Ἔχεμος, ἤτοι ὁ συνέχων, λέγεται ἀντιτάξας ἀντίστασιν εἰς τὴν κατὰ τῆς χερσονήσου ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων[2]. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Τεγεᾶται οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ παράσχωσιν ἑνότητα εἰς τὴν ὅλην χώραν. Καὶ ταῦτα διότι ἡ Ἀρκαδία εἶνε ἐκ φύσεως ὑπὲρ μέτρον πολυμερὴς καὶ ποικίλη καὶ χωρίζεται ὑπὸ ὀρέων παρὰ πολὺ εἰς πολλὰ, διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων μέρη· ταῦτα δὲ πάντα παρεκώλυον ἰσχυρῶς τὴν ἀνάπτυξιν ἐνιαίων τυχῶν καὶ κοινῆς ἱστορίας. Διὸ ὑπῆρχον ὀλίγαι τινὲς μόνον λατρεῖαι, εἰς ἃς ἀνεφέροντο ἔθιμα καὶ θεσμοὶ κοινοὶ εἰς σύμπαντα τὸν ἀρκαδικὸν λαόν. Τοιαύτη ἦτο ἐν μὲν τοῖς βορείοις τῆς χώρας ἡ λατρεία τῆς Ὑμνίας Ἀρτέμιδος, ἐν δὲ τοῖς νοτίοις ἡ τοῦ Διὸς Λυκαίου ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους, οὗ ἡ ἀκρώρεια ἐθεωρεῖτο ἀπ' αὐτῶν τῶν πελασγικῶν χρόνων τὸ ἱερὸν ὄρος τῆς Ἀρκαδίας[3].

[1] Περὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Ἀρκαδίας, μεταξὺ τῶν κατὰ πόλεις οἰκήσεων καὶ τῶν κατὰ κώμας ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 172.

[2] *Ἡροδότου* IX, 26.

[3] Περὶ τῶν κοινῶν λατρειῶν ἴδε Pinder καὶ Friedländler Beiträge zur älteren

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὑρίσκετο ἡ Ἀρκαδία, ὅτε ἵδρυσαν τὰ βασίλεια αὐτῶν οἱ Πελοπίδαι, ἐν τοιαύτῃ δὲ καὶ ἔμεινεν, ὅτε εἰσήλασαν εἰς τὴν χερσόνησον οἱ Δωριεῖς. Καὶ ταῦτα διότι ἡ Ἀρκαδία, οὖσα χώρα ὀρεινὴ, τραχεῖα καὶ δυσείσβολος, πολυάνθρωπος καὶ ὑπὸ ῥωμαλέων ἀνδρῶν οἰκουμένη, μικρὰς παρεῖχεν εἰς τὰ φιλοκτήμονα φῦλα ἐλπίδας εὐχεροῦς ἐπιτυχίας, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ σαγηνεύσῃ τοὺς ὀρεγομένους τῶν κατὰ τὸν νότον καὶ πρὸς ἀνατολὰς γονίμων παραποταμίων πεδιάδων. Κατὰ δὲ τοὺς λόγους ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς ἡ ἐλευθέρα διὰ τῶν ἀρκαδικῶν χωρῶν διάβασις. Οὐδεμία δ' ἐπῆλθε μεταβολὴ πλὴν τῆς ὀσημέραι μείζονος ἀπωθήσεως ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὀσημέραι αὐξούσης ἀποξενώσεως ἀπὸ τῶν προόδων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐπισκοποῦντες δ' ἐν συνόλῳ τὴν χερσόνησον οἵαν διεμόρφωσε πολιτικῶς εἰς ἀεὶ ἡ ἐπιδρομὴ, εὑρίσκομεν πρῶτον μὲν τὴν κατὰ τὸ κέντρον μεσόγαιαν, ἐν ᾗ διετηρήθη ἀκλόνητον τὸ ἀρχαῖον καθεστὼς, δεύτερον δὲ τρεῖς χώρας, αἵτινες διὰ τῶν ἐπιδραμόντων φύλων ὑπέστησαν ἀμέσως μεταβολὴν οὐσιώδη, τὴν Λακεδαίμονα, τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὸ Ἄργος, τέλος δὲ τὰς δύο ἐν τῷ βορρᾷ καὶ τῇ δύσει παραλίας. Αὗται δὲ ὑπὸ μὲν τῶν Δωριέων οὐδὲν ἔπαθον, ἀλλ' εἴτε παρέσχον ἄσυλον εἰς νέους οἰκήτορας ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Δωριέων ἐμμέσως εἰς μετανάστασιν ἐξαναγκασθέντων ἀρχαιοτέρων φύλων τῆς χερσονήσου, ὡς ἡ Τριφυλία καὶ ἡ Ἀχαία, εἴτε μετεμορφώθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ ἡ δωρικὴ κατάκτησις χρόνον δι' ἀλλοίων μεταναστάσεων, ὡς ἡ Ἦλις.

Τοιαύτην ποικιλίαν ἔσχεν ὡς ἐπακόλουθον ἡ μετανάστασις τῶν Δωριέων. Ἐκ τῆς ποικιλίας δὲ ταύτης τῶν γεγονότων ἀποδεικνύεται ἐπαρκῶς, ὅτι ἀδύνατος εἶνε ἡ ἀποδοχὴ μεταβολῆς ἐπελθούσης ἐξαπίνης, οἷον θὰ ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς καὶ μόνης ἐπιτυχοῦς

Münzkunde τόμ. Α' σ. 85 κ. ἑ., ἐνθα ἐπειράθην νὰ μεταχειρισθῶ τὴν μελέτην τῶν ἀρκαδικῶν νομισμάτων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς χώρας.

στρατείας. Ἀπ' ἐναντίας ἡ τύχη τῆς χερσονήσου ἐκρίθη κατ' ὀλίγον μετὰ μακρὰς περιπλανήσεις τῶν φυλῶν κατ' ἀκολουθίαν ἀλλεπαλλήλων κατὰ τόπους ἀγώνων καὶ ἀμοιβαίων συνθηκῶν. Μόνον δ' ὅτε ἐλησμονήθη ἡ μακροχρόνιος περίοδος τῶν ταραχῶν καὶ τοῦ ἀναβρασμοῦ, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγχαραχθῇ εἰς τὴν μνήμην δι' ὡρισμένων γεγονότων, ἠδυνήθη νὰ παρασταθῇ ἡ ἀνακαίνισις τῆς χερσονήσου ὡς αἰφνιδία τις ἀνατροπή, δι' ἧς ἡ Πελοπόννησος μετεβλήθη εἰς χώραν δωρικήν.

Καὶ ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς χώραις, ὧν τὴν κτῆσιν ἰδίως ἐπεδίωξαν καὶ κατώρθωσαν οἱ Δωριεῖς, ὁ ἐκδωρισμὸς τῶν οἰκητόρων ἐπετεύχθη μόνον κατὰ μικρὸν καὶ κατὰ πρόπον λίαν ἀτελῆ. Οὐδ' ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἄλλως, ἀφ' οὗ καὶ αὐταὶ αἱ κατακτητικαὶ στρατιαὶ δὲν συνίσταντο καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ Δωριέων ἀμιγῶν, ἀλλ' ἦσαν συνανακεκραμέναι μετ' αὐτῶν φυλαὶ παντοῖαι. Οἱ δὲ στρατηλάται ἠξίουν ἰσχὺν καὶ κυριαρχίαν οὐχὶ ὡς Δωριεῖς, ἀλλ' ὡς συγγενεῖς τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμόνων[1]. Οὕτω δὴ ἐθεώρει ἤδη ὁ Πλάτων τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μεταναστάσεως τῶν ἑλληνικῶν λαῶν ἀμοιβαῖον σύνδεσμον ἐπελθόντα μεταξὺ Δωριέων καὶ Ἀχαιῶν. Ἄλλως δὲ πολλὰ γεγονότα ἀναμφισβήτητα μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ στρατηλάται καὶ αἱ ὑπ' αὐτοὺς στρατιαὶ ἀπετέλουν ἥκιστα ἐνιαίαν ἐξ ὑπαρχῆς δύναμιν. Πράγματι δὲ ἅμα τῇ ἐξασφαλίσει τῆς κατακτήσεως τῶν χωρῶν διὰ τῆς γενναιότητος τῶν μαχητῶν τὰ συμφέροντα τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ τὰ τῶν Δωριέων παρευθὺς ἀπεχωρίζοντο, καὶ ἐξερρήγνυντο διχόνοιαι ἐμβάλλουσαι εἰς κίνδυνον ἢ ματαιοῦσαι τὴν ὅλην ἐπιτυχίαν τῆς νέας ἐγκατοικήσεως.

[1] Δὲν εἶνε ὀρθὴ ἡ ἔνστασις τῶν ἀποδεχομένων, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ὑπὸ μὴ δωρικῶν φύλων ἀναγνώρισις τῆς ἡγεσίας καὶ κυριαρχίας Δωριέων. Ἀνάλογα παραδείγματα δὲν λείπουσιν. Οὕτω π. χ. βλέπομεν ἡγουμένους τῶν Μολοσσῶν Αἰακίδας, τῶν Μακεδόνων Τημενίδας, τῶν Λυγκηστῶν Βακχιάδας, τῶν Λυκίων Ἴωνας Ὁ δὲ Λύκιος ἢ Κὰρ Λεύκιππος ἡγεῖται τῶν Μαγνήτων. Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 589. Πρβλ. τὰς ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας ἱστορίας ἀναλογίας ἃς ἀπαριθμεῖ ὁ Gelzer ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXII, σ. 262 κ. ἑ.

Οἱ ἡγεμόνες ἐπεζήτουν τὴν ἀνάμιξιν τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ τῶν νεωτέρων κατοίκων χάριν εὐρυτέρας δι' αὐτῆς θεμελιώσεως τῆς κυριαρχίας αὐτῶν καὶ ἐπιτεύξεως μείζονος ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Δωριέων μαχητῶν. Ἀπανταχοῦ δ' εὑρίσκομεν ταὐτὰ φαινόμενα, ἰδίως δ' ἐν Μεσσηνίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Λακωνικῇ ἀποβαίνουσιν οἱ Ἡρακλεῖδαι μισητοὶ εἰς τοὺς μαχίμους αὐτῶν, θέλοντες νὰ καταστήσωσιν ἰσότιμον πρὸς τοὺς Δωριεῖς τὸν μὴ δωρικὸν λαόν· καὶ ἐν Ἀργολίδι δὲ βλέπομεν τὸν Ἡρακλείδην Δηιφόντην, οὗ τὸ ὄνομα εἶνε αὐτόχρημα ἰωνικόν, συνδεδεμένον πρὸς τὴν Ὑρναθώ, ἥτις εἶνε ἡ ἀντιπρόσωπος τῶν ἰθαγενῶν οἰκητόρων τῆς παραθαλασσίας[1]. Ὁ αὐτὸς δὲ Δηιφόντης εἶνε ὁ συντελῶν εἰς τὴν ἐν Ἄργει ἵδρυσιν τοῦ θρόνου τῶν Τημενιδῶν καὶ κινῶν διὰ τοῦ διαβήματος αὐτοῦ τούτου τὸν χόλον τῶν ἄλλων Ἡρακλειδῶν καὶ τῶν Δωριέων. Ἐνταῦθα λοιπὸν προφανῶς ἡ νέα βασιλεία βάσιν ἔχει τὴν ὑποστήριξιν τῶν πρὸ τῶν Δωριέων οἰκούντων τὴν χώραν.

Οὕτω λοιπὸν διελύθη καὶ ἐν ταῖς τρισὶ χώραις ἀμέσως μετὰ τὴν κατάληψιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ὁ μεταξὺ Ἡρακλειδῶν καὶ Δωριέων σύνδεσμος[2]. Οἱ ἐπελθόντες πολιτικοὶ θεσμοὶ κατεστάθησαν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Δωριεῖς· πρὸς δὲ καρποφόρον καὶ εὐεργετικὴν ἐνέργειαν τοῦ εἰς τὴν χώραν προστεθέντος νέου δραστικοῦ λαοῦ ἀπῃτεῖτο ἡ σοφία συνετῆς νομοθεσίας, δυναμένης νὰ συνδιαλλάξῃ τὰς ἀντιθέσεις καὶ συντάξῃ τὰς δυνάμεις ὧν ἠπειλεῖτο ἡ ἀμοιβαία ἐξάντλησις. Τὸ δὲ πρῶτον παράδειγμα τοιαύτης νομοθεσίας ἀπαντᾶται καθ' ὅσον γινώσκομεν ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ.

Εἰς τὴν Κρήτην μετενάστευσαν Δωριεῖς πολυπληθεῖς ἐξ Ἄργους καὶ Λακωνικῆς. Καίτοι δὲ νῆσοι καὶ παράλιοι χῶραι δὲν ἦσαν συνήθως ἑδαφος οἰκεῖον εἰς τοὺς Δωριεῖς, ἐν Κρήτῃ συνέβη τὸ ἐναντίον. Καὶ ταῦτα διότι ἡ Κρήτη εἶνε χώρα ἠπειρωτικὴ μᾶλ-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 232.

[2] Ἴδε περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς πολιτείας Δωριέων καὶ Ἡρακλειδῶν **Πλάτωνα** ἐν Νόμοις σ. 928 καὶ Hermann ἐν ταῖς Verhandlungen der Altenburger Philologen-Versammlung τοῦ 1854 σ. 38.

λον ἡ νῆσος, αἱ δὲ κρητικαὶ πόλεις, ἐπωφελούμεναι ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐπορίας παντοίων προϊόντων, ἣν ἐπεδαψίλευσεν εἰς τὴν χώραν ἡ φύσις, ἠδυνήθησαν νἀποφύγωσι τὸν πολυκύμαντον βίον τῶν παραθαλασσίων πόλεων καὶ ἀναπτύξωσιν ἐν μεγαλειτέρᾳ γαλήνῃ τὰ νέα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ τὰ εἰς τὴν νῆσον μεταφυτευθέντα ὑπὸ τῶν Δωριέων. Ἐπῆλθον δὲ καὶ εἰς τὴν Κρήτην δίκην κατακτητῶν, καὶ συναπαρτίζοντες στίφη στρατιωτικὰ καθυπέταξαν τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς νήσου, οὓς οὐδεὶς συνήνονε δεσμὸς ἑνότητος. Καὶ δὴ εὑρίσκομεν δωρικὰς φυλὰς ἐν Κυδωνίᾳ, ἥτις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος σταθμὸς ἐν ᾧ ἐγκαθιδρύθησαν οἱ ἐκ Κυθήρων διαπεραιωθέντες ἐπιδρομεῖς. Ἔπειτα δὲ ἡ Κνωσὸς καὶ ἰδίως ἡ Λύκτος, ἧς οἱ Δωριεῖς οἰκήτορες ἐλέγοντο μεταναστεύσαντες ἐκ Λακεδαίμονος, ὑπῆρξαν τὰ κυριώτατα προπύργια τοῦ νέου ἀποικισμοῦ.

Μεταναστεύοντες δ' εἰς τὴν Κρήτην, ἤρχοντο οἱ Δωριεῖς εἰς χώραν κεκτημένην ἀρχαῖον πολιτισμὸν, οὗ τὰ σπέρματα δὲν εἶχον ἀκόμη ἐκλίπει[1], καὶ εὗρον πόλεις παναρχαίας, ἐχούσας θεσμοὺς δεδοκιμασμένους καὶ οἴκους λίαν πεπειραμένους περὶ τὸ ἄρχειν. Πολιτεία καὶ θρησκεία εἶχον συμβιώσει ἐνταῦθα ἐν πατροπαραδότῳ ἁρμονίᾳ ὑπὸ συνθήκας ἠρεμωτέρας· ἰδίως δ' ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, διεξαγομένη ὑπὸ ἀρχαίων ἱερατικῶν γενῶν, εἶχεν ἐξασκήσει πληρεστάτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰ πνεύματα, τὰ ἤθη καὶ τοὺς χαρακτῆρας. Οἱ δὲ Δωριεῖς οὐδὲν συνεισεκόμισαν πλὴν τοῦ ὁρμητικοῦ θάρρους καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ὁράτων αὐτῶν, ὡς πρὸς πᾶν δὲ τὸ ἀναφερόμενον εἰς πολιτικὴν τέχνην καὶ νομοθεσίαν ἦσαν ὅλως νήπιοι, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικοὺς οἴκους τῆς Κρήτης. Καὶ ἠξίουν μὲν γαίας, ἀλλ' ἄφινον εἰς ἄλλους τὴν φροντίδα τῆς ἐξευρέσεως τῶν τρόπων πρὸς πλήρωσιν τῆς ἀξιώσεως αὐτῶν, ἐπειδὴ οὐδαμῶς ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀνατροπὴν ἀρχαίων πολιτευμάτων. Ὅτι δὲ οἱ Δωριεῖς οὐδαμῶς ἀνεστάτωσαν ἐν Κρήτῃ τὸ καθεστὼς δίκην ἰταμῶν νικητῶν, οὐδ' ἀνέτρεψαν τὸ ἀρ-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 94.

χαῖον, ἱδρύοντες νέα κράτη, ἀποδεικνύεται ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ θεσμοὶ τῆς δωρικῆς Κρήτης οὐδόλως ἀναφέρονται εἰς νομοθέτην Δωριέα. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Λύκτου, ἐν ᾗ οἱ δωρικοὶ θεσμοὶ εἶχον ἀναπτυχθῆ τελειότερον ἢ ἐν ἁπάσαις ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῆς Κρήτης, εἶχον τηρήσει τὴν ἀρχαίαν τάξιν τῶν νόμων. Καθ' ὁμόφωνον δὲ παράδοσιν δὲν ὑφίστατο μεταξὺ τῶν προδωρικῶν χρόνων καὶ τῶν μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν Δωριέων διάσπασις, οὐδὲ χάσμα. Διὰ ταῦτα δ' εὐλόγως ἀνεφέροντο τά τε ἀρχαῖα καὶ τὰ νέα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Μίνωος, τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὸν κρητικὸν πολιτισμόν[1].

Γένη ἀριστοκρατικά, ὧν τὰ δίκαια ἀνήρχοντο εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους καθ' οὓς ἡ Κρήτη ἐβασιλεύετο, διετήρησαν τὴν διοίκησιν. Ἐξ αὐτῶν δ' ἐξελέγοντο ὡς καὶ πρότερον οἱ δέκα ἀνώτατοι ἄρχοντες τῆς πολιτείας, οἱ κόσμοι, ἐξ ὧν ἐλαμβάνοντο οἱ γέροντες, ὄντες ἰσόβιοί τε καὶ ἀνυπεύθυνοι. Τὰ γένη δ' ἐκεῖνα ἦσαν τὰ ἰθύνοντα τὰ τῶν πόλεων ὅτε εἰσῆλασαν οἱ Δωριεῖς. Μετ' αὐτῶν ὡμολόγησαν συνθήκας ἀνταποκρινομένας εἰς τὰ συμφέροντα ἑκατέρων, προσείλκυσαν δ' ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰς δυνάμεις τῶν ἐπηλύδων, παραχωρήσαντες εἰς αὐτοὺς ἱκανὸν μέρος τῶν γαιῶν ἃς διέθετε τὸ δημόσιον, καὶ δὴ μετὰ τῆς ὑποχρεώσεως τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν, ἅτε ἀποτελούντων τὸ στρατευόμενον μέρος τῶν πολιτῶν, εἰς ἁπάσας τὰς ἀξίας λόγου ἀποφάσεις, ἰδίως ἔνθα ὁ λόγος περὶ εἰρήνης ἢ πολέμου[2].

[1] Περὶ φοινικικῶν στοιχείων ἐν Κνωσῷ τῆς Κρήτης ἴδε Trieber Untersuchungen über spartanische Verfassungsgeschichte σ. 96. Τὴν Λύκτον ὡς τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν ἐν Κρήτῃ σπαρτιατικῶν ἀποικιῶν ἀναφέρει ὁ ***Πολύβιος*** IV, 54. Πρβλ. ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 50,27· ἄποικοι γὰρ οἱ Λύκτιοι τῶν Λακώνων ἦσαν, κατέλαβον δ' οἱ πρὸς τὴν ἀποικ αν ἐλθόντες τὴν τάξιν τῶν νόμων ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς τότε κατοικοῦσιν. Διὸ καὶ νῦν οἱ περίοικοι τὸν αὐτὸν τρόπον χρῶνται αὐτοῖς, ὡς κατασκευάσαντος Μίνω πρώτου τὴν τάξιν τῶν νόμων. Περὶ δὲ τῆς Γόρτυνος ὡς λακωνικῆς ἀποικίας ἴδε Höck Kreta Τόμ. Β' σ. 433.

[2] Περὶ τῆς ὑπὸ εὐπατριδῶν διοικήσεως ἐν Κρήτῃ ἴδε Erdmannsdörfer ἐν τοῖς Preussische Jahrbücher τοῦ 1870 σ. 139 — Οἱ μὲν κόσμοι ἐξελέγοντο ἔκ τινων γενῶν, οἱ δὲ γέροντες ἐκ τῶν κεκοσμηκότων. ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 52, 11.

Μετέσχον δὲ τῶν πολιτικῶν δικαίων ἐν Κρήτῃ οἱ Δωριεῖς, ἀποτελέσαντες τάξιν μάχιμον. Διὸ οἱ παῖδες ἡλικιούμενοι ἀνετρέφοντο ὑπὸ τῆς πολιτείας, συναγόμενοι κατ' ἀγέλας, παιδευόμενοι κατὰ τακτοὺς κανόνας ἐν δημοσίοις γυμνασίοις καὶ ἀσκούμενοι περὶ τὰ ὅπλα, ἀποσκληρυνόμενοι δὲ δι' αὐστηρᾶς διαίτης καὶ παρασκευαζόμενοι διὰ πολεμικῶν παιδιῶν πρὸς τὸν σοβαρὸν ἀγῶνα. Οὕτως ἐσκοπεῖτο ἡ διατήρησις τῆς οἰκείας εἰς τὴν δωρικὴν φυλὴν πολεμικῆς ἀρετῆς διὰ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ πάσης ἐκθηλυντικῆς ἐπιδράσεως· ἀλλὰ συνανεμίχθησαν καὶ κρητικὰ ἔθιμα, ἰδίως δ' ἡ ἄσκησις περὶ τὴν τοξείαν, ἥτις ἀρχῆθεν ἦτο ξένη εἰς τοὺς Δωριεῖς. Οἱ δ' ἔφηβοι καὶ οἱ ἄνδρες ὤφειλον, καὶ ἂν εἶχον ἰδίους οἴκους, πρὸ παντὸς νὰ θεωρῶσιν ἀλλήλους δίκην συμμαχητῶν ὡς ἐν στρατοπέδῳ, ὄντες ἕτοιμοι πρὸς στρατείαν κατὰ πᾶσαν στιγμήν. Διὸ συμπαρεκάθηντο καθ' ἑκάστην ἐν τοῖς κοινοῖς συσσιτίοις τοῖς λεγομένοις ἀνδρείοις καθ' ἑταιρείας, ὡς συνυπηρέτουν ἐν τῇ στρατιᾷ, ὁμοίως δὲ καὶ ἐκοιμῶντο μετ' ἀλλήλων ἐν κοινοῖς κοιμητηρίοις. Αἱ δὲ δαπάναι κατεβάλλοντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἐκ κοινοῦ ταμείου, ὅπερ ἐπληροῦτο ἑκάστου εἰσφέροντος ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ κτήσεων τὴν δεκάτην τῶν καρπῶν εἰς τὴν ἑταιρείαν εἰς ἣν ἀνῆκεν, ἥτις καὶ κατέβαλλε τὸ ἐξ αὐτῆς προϊὸν εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον. Ἐκ τῶν τοιούτων δ' ἐσόδων ἀνελάμβανε τὸ δημόσιον τὴν ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ διατροφὴν τῶν μαχητῶν καὶ τῶν γυναικῶν τῶν οἰκουρουσῶν μετὰ τῶν παίδων καὶ τῶν δούλων. Πρόδηλον δὲ γίνεται ἐντεῦθεν, ὅτι οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἀποδεικνύουσι τὴν διὰ συνθηκολογίας διαρρύθμισιν τῶν σχέσεων ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων κυρίων τῆς πολιτείας.

Ἀλλὰ πρὸς ἀδιατάρακτον ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων τῆς μαχίμου τάξεως τῶν Δωριέων ἦτο ἀνάγκη ὅπως οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν ἀπαλλαγῶσι τῆς διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν καλλιεργείας τῶν δι' ἀναδασμοῦ παραχωρηθεισῶν εἰς αὐτοὺς γαιῶν· ἄλλως δ' ἔμελλον ἐν μὲν εἰρήνῃ νὰποτρέπωνται ἀπὸ τῶν περὶ τὰ πολέμια ἀσκήσεων καὶ τῶν ἰσοτίμων πρὸς αὐτὰς θηρευτικῶν ἐκδρομῶν εἰς τὴν

πολύθηρον Ἴδην, ἐν δὲ πολέμῳ νὰ περιέρχωνται διὰ τὴς παραμελήσεως τῶν ἀγρῶν εἰς πτωχείαν. Διὰ ταῦτα τῆς γεωργίας ἐπεμελεῖτο ἰδία τάξις ἀνδρῶν, οὓς τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου εἶχεν ὑποβιβάσει εἰς σχέσιν ὑποτελείας καὶ στερήσει τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Καὶ ἀμάρτυρος μὲν εἶνε ὁ χρόνος καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀποτελέσεως τῆς τάξεως ταύτης τῶν δούλων, ἀλλ' ὑπῆρχον δύο αὐτῶν κατηγορίαι. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἐγεώργουν τοὺς ἀγροὺς οὓς εἶχε κρατήσει τὸ δημόσιον ὡς πολιτικὴν χώραν, καὶ ἐκαλοῦντο μνωῖται, οἱ δὲ ἄλλοι, οἱ κλαρῶται, ἔζων ἐν τοῖς κτήμασιν ἅτινα εἶχον κληρωθῇ εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς[1]. Κύριοι δὲ τῶν οἰκετῶν τούτων ἦσαν οἱ Δωριεῖς γαιοκτήμονες, δικαιούμενοι νὰπαιτῶσι παρ' αὐτῶν κατὰ τακτοὺς χρόνους τὸ προῖον τῶν ἀγρῶν καὶ ὑποχρεούμενοι νὰ ἐπιτηρῶσι τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν, ὅπως μὴ τὸ δημόσιον ἀφαιρῆται τὰς προσηκούσας αὐτῷ προσόδους. Ἄλλως δὲ οἱ Δωριεῖς ἔζων ἀμέριμνοι, ἀφροντιστοῦντες περὶ τῆς συντηρήσεως ἑαυτῶν, καὶ ἠδύναντο νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τοὺς παροιμιακοὺς στίχους τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ Ὑβρίου

Ἔστι μοι πλοῦτος μέγας δόρυ καὶ ξίφος
καὶ τὸ καλὸν λαισήιον, πρόβλημα χρωτός·
τούτῳ γὰρ ἀρῶ, τούτῳ θερίζω,
τούτῳ πατέω τὸν ἁδὺν οἶνον ἀπ' ἀμπέλω·
τούτῳ δεσπότας μνοΐας κέκλημαι[2].

Καὶ ἡ μὲν διδασκαλία αὐτῶν συνίστατο εἰς τὸν χειρισμὸν τῶν ὅπλων καὶ εἰς τὸ κρατεῖν ἑαυτῶν, ἡ δὲ τέχνη αὐτῶν ἦτο ἡ πειθαρ-

[1] *Ἀθηναίου* VI, σ. 263 ε· καλοῦσι δὲ οἱ Κρῆτες τοὺς μὲν κατὰ πόλιν οἰκέτας χρυσωνήτους, ἀφαμιώτας δὲ τοὺς κατ' ἀγρὸν, ἐγχωρίους μὲν ὄντας, δουλωθέντας δὲ κατὰ πόλεμον διὰ τὸ κληρωθῆναι δὲ κλαρώτας. Ὁ Ἔφορος δ' ἐν τρίτῃ ἱστοριῶν κλαρώτας φησὶ, Κρῆτες καλοῦσι τοὺς δούλους ἀπὸ τοῦ γενομένου περὶ αὐτῶν κλήρου... Σωσικράτης δ' ἐν δευτέρῳ Κρητικῶν τὴν μὲν κοινὴν, φησὶ, δουλείαν οἱ Κρῆτες καλοῦσι μνοίαν, τὴν δ' ἰδίαν ἀφαμιώτας, τοὺς δ' ὑπηκόους περιοίκους. Πρβλ. Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer ἐκδ. α' Τόμ. Β' σ. 219.

[2] Bergk Poetae Lyrici ἐκδ. γ' Τόμ. Β' σ. 1295, ἀρ. 28.

χία καὶ ἡ ὑπακοὴ, ἡ ὑπακοὴ τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, τοῦ μαχητοῦ πρὸς τὸν προϊστάμενον, πάντων πρὸς τὴν πολιτείαν. Ἀνωτέρα δὲ καὶ ἐλευθερωτέρα παίδευσις ἐφαίνετο οὐ μόνον περιττὴ, ἀλλὰ καὶ κινδυνώδης, καὶ δυνάμεθα νὰ προϋποθέσωμεν, ὅτι τὰ τὴν ἀρχὴν κατέχοντα γένη τῆς Κρήτης ἐπίτηδες καθώρισαν μονομερῆ καὶ περιωρισμένην τὴν μόρφωσιν τῶν δωρικῶν ἑταιρειῶν, ὅπως μὴ αἰσθανθῶσι τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκτραπῶσι τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ καὶ διαμφισβητήσωσι πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς οἴκους τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων.

Ἀλλ' ἔμειναν ὅμως ἐπὶ τῆς νήσου καὶ ἄξια λόγου λείψανα τῶν ἀρχαίων οἰκητόρων, ὧν τὸν βίον οὐδαμῶς διετάραξεν ἡ δωρικὴ ἐπιδρομή. Ἀπετέλουν δὲ ταύτην τὴν τάξιν ὁ ὀρεινὸς λαὸς καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἀγροτικῶν πόλεων, οἵτινες, ὑποτελεῖς ὄντες εἰς τὰς μεγαλειτέρας τῆς νήσου πόλεις, ἀπέτινον εἰς αὐτὰς ἐξ ἔθους ἀρχαίου ἐτήσιον φόρον, ἀγρόται καὶ ποιμένες, τεχνῖται, ἁλιεῖς καὶ ναυτίλοι οὐδεμίαν ἔχοντες πρὸς τὴν πολιτείαν ἄλλην σχέσιν ἢ τὴν καθυπόταξιν εἰς τὰς διατάξεις αὐτῆς καὶ τὴν ἐν εἰρήνῃ ἐπιδίωξιν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ἔργων.

Ἐν τῷ συνόλῳ δ' ἔχομεν ἐν Κρήτῃ πρὸ ἡμῶν εὐδιάγνωστον διοργάνωσιν τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ἐν ᾗ λίαν παραδόξως συνανεκράθησαν ἀρχαῖα καὶ νέα, ξένα καὶ ἐπιχώρια στοιχεῖα, διοργάνωσιν ἣν ὁ Πλάτων ἔκρινεν ἀξίαν ὡς ἀφετηρίαν τῆς ἰδεώδους αὐτοῦ πολιτείας. Πράγματι δ' ἐν τῷ κρητικῷ πολιτεύματι εὑρίσκονται αἱ τρεῖς τάξεις τῆς πλατωνικῆς πόλεως, ἡ τάξις τῶν ἀρχόντων τῶν μετὰ προνοητικῆς σωφροσύνης βουλευομένων περὶ τῆς πολιτείας, ἡ τῶν φυλάκων, γένος ἐπικουρικὸν, ἐν ᾧ πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται ἡ ἀρετὴ τῆς ἀνδρείας, ἀποκλειομένης τῆς ἐλευθεριωτέρας ἀναπτύξεως διὰ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, καὶ τέλος ἡ τῶν γεωργῶν καὶ δημιουργῶν, γένος χρηματιστικὸν, διατρέφον τὴν πολιτείαν, εἰς ὃ ἐπιτρέπεται μεγαλείτερον μέτρον αὐθαιρέτου ἐλευθερίας, ἅτε περὶ μόνης τῆς σωματικῆς συντηρήσεως ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ὅλου φροντίζον. Τὴν δὲ πολιτείαν ἠδύναντο νὰ συναποτελῶσι καὶ μόναι

αἱ δύο τάξεις, ἡ πρώτη καὶ ἡ τρίτη, καθ' ὅσον ἱκανῶς παριστάνουσι τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων. Ἀλλὰ μεταξὺ τούτων τῶν δύο παρεισήχθη ἡ τάξις τῶν φυλάκων καὶ τῶν μαχίμων χάριν μεγαλειτέρας ἐνισχύσεως καὶ μονιμότητος τοῦ πολιτικοῦ οἰκοδομήματος. Κατὰ τοιοῦτον δὲ τρόπον κατωρθώθη τὸ πρῶτον ἐν Κρήτῃ ἡ εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν πολιτείαν σύμπηξις τῆς δωρικῆς φυλῆς, δι' ἧς ἡ νῆσος τοῦ Μίνωος ἀπέβη τὸ δεύτερον ἑστία καὶ πρότυπον πολιτικῆς τάξεως συμφώνου πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἀνάγκας[1].

Καὶ τὴν ἀναγεννηθεῖσαν δὲ ταύτην Κρήτην γινώσκομεν μᾶλλον ἐκ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀφορμηθεισῶν ἐπιδράσεων ἢ ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῆς πραγμάτων, δίκην σώματος οὐρανίου, οὗ τὸ μέγεθος τοῦ φωτὸς μετρεῖται ἐκ τῆς ἐπὶ ἄλλων σωμάτων ἀνταναικλάσεως. Ἀληθῶς ἡ Κρήτη ὑπῆρξε κοιτὶς παντοίου πολιτισμοῦ διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἐξ αὐτῆς ἐξῆλθον πλείονες ἄνδρες οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ εἰσηγηταὶ τῆς γλυπτικῆς ἐν ἰδιορρύθμως ἑλληνικῷ τρόπῳ καὶ οἱ

[1] Ἴδε περὶ τῶν τριῶν παρὰ Πλάτωνι τάξεων Henkel Studien zur Geschichte der griechischen Lehre vom Staat σ. 52. Κατὰ τὸν Ἔφορον καὶ τὸν Ἀριστοτέλην ἡ Κρήτη ὑπῆρξε τὸ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ παράδειγμα τῆς Σπάρτης. Ἴδε τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ***Ἐφόρου*** παρὰ ***Στράβωνι*** X, σ. 481· Τήν τε ὄρχησιν τὴν παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἐπιχωριάζουσαν καὶ τοὺς ῥυθμοὺς καὶ παιᾶνας τοὺς κατὰ νόμον ᾀδομένους καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν νομίμων Κρητικὰ καλεῖσθαι παρ' αὐτοῖς ὡς ἂν ἐκεῖθεν ὁρμώμενα· τῶν δ' ἀρχείων τὰ μὲν καὶ τὰς διοικήσεις ἔχειν τὰς αὐτὰς καὶ τὰς ἐπωνυμίας, ὥσπερ καὶ τὴν τῶν γερόντων ἀρχὴν καὶ τὴν τῶν ἱππέων (πλὴν ὅτι τοὺς ἐν Κρήτῃ ἱππέας καὶ ἵππους κεκτῆσθαι συμβέβηκεν· ἐξ οὗ τεκμαίρονται πρεσβυτέραν εἶναι τῶν ἐν Κρήτῃ ἱππέων τὴν ἀρχήν· σώζειν γὰρ τὴν ἐτυμότητα τῆς προσηγορίας· τοὺς δὲ μὴ ἱπποτροφεῖν), τοὺς ἐφόρους δὲ τὰ αὐτὰ τοῖς ἐν Κρήτῃ κόσμοις διοικοῦντας ἑτέρως ὠνομάσθαι· τὰ δὲ συσσίτια ἀνδρεῖα παρὰ μὲν τοῖς Κρησὶν καὶ νῦν ἔτι καλεῖσθαι, παρὰ δὲ τοῖς Σπαρτιάταις μὴ διαμεῖναι καλούμενα ὁμοίως πρότερον· παρ' Ἀλκμᾶνι γοῦν οὕτω κεῖσθαι «φοίναις δὲ καὶ ἐν θιάσοισιν ἀνδρείων παρὰ δαιτυμόνεσσι πρέπει παιᾶνα κατάρχειν». Ὁ δ' Ἀριστοτέλης ἀπεδέχθη τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης τοῦ Ἐφόρου. Ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων ὑπεραμύνονται ἐκ νέου τῆς προτεραιότητος τῶν λακωνικῶν θεσμῶν ὁ Trieber, ὁ Wachsmuth, ὁ Bursian, ὁ Gilbert καὶ ἄλλοι. Παρ' ἄλλων δ' ἑρμηνεύεται ἡ ὁμοιότης τῶν λακωνικῶν καὶ κρητικῶν θεσμῶν ἐκ τοῦ κοινοῦ δωρικοῦ χαρακτῆρος τῶν δύο χωρῶν.

διαδόντες τὰ σπέρματ' αὐτῆς εἰς ἁπάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ πρῶτοι γλύπται λιθίνων ἀγαλμάτων, ὁ Δίποινις καὶ ὁ Σκύλλις, κατήγοντο ἐκ τῆς Κρήτης, τῆς πατρίδος τοῦ Δαιδάλου[1]. Ἄλλοι δὲ Κρῆτες διεκρίθησαν ὡς ἄριστοι μάντεις, ἀοιδοὶ καὶ μουσικοί, οἵτινες, ἐντραφέντες ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκράτησαν οὕτω τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὥστ' ἐκλήθησαν ὑπὸ ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων, ὅπως ἐπικουρήσωσιν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐν διαλύσει εὑρισκομένης πολιτείας καὶ συντελέσωσιν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν θεσμῶν σωτηρίων. Ἀλλ' οἱ Κρῆτες οὗτοι νομοθέται, οἷοι ὁ Θαλήτας[2] καὶ ὁ Ἐπιμενίδης[3], ἀνῆκον ἥκιστα εἰς τὴν δωρικὴν φυλήν, ὡς οὐδ' οἱ γλύπται· οἱ δὲ νέοι βλαστοὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐξεφύησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας ῥίζης, εἰ καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φυλῶν συνετέλεσε κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν διάχυσιν νέας ζωῆς ἐν τῇ χώρᾳ.

Καίτοι δὲ ἡ Κρήτη εἰσεδέχθη ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς οὕτω πολλὰς καὶ ἀκμαίας νέας δυνάμεις καὶ κατώρθωσε νὰ κάμῃ ἀρίστην αὐτῶν χρῆσιν πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν πόλεων αὐτῆς, ἀλλ' οὐδέποτε μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μίνωος ἠδυνήθη νὰ ἐξασκήσῃ καὶ πάλιν πολιτικὴν ἐπίδρασιν ἐξικνουμένην πέραν τῶν ἰδίων ἀκτῶν. Ὁ δὲ λόγος τοῦ φαινομένου τούτου ὑπόκειται ἐν αὐτῇ τῇ φυσικῇ κατασκευῇ τῆς νήσου, καταστησάσῃ ἀδύνατον τὴν ἵδρυσιν ἐνιαίου μεγάλου κράτους. Αἱ διάφοροι πόλεις εἰς ἃς διενεμήθησαν οἱ Δωριεῖς, ἡ Κυδωνία κατὰ τὰ δυσμικὰ τῆς νήσου, ἡ Κνωσὸς καὶ ἡ Λύκτος κατὰ τὰ βόρεια, ἡ Γόρτυς ἐν τοῖς νοτίοις, ἀντεπετήρουν ἀλλήλας φιλυπόπτως ἢ διετέλουν ἐν κεκηρυγμένῳ κατ' ἀλλήλων πολέμῳ· διὸ καὶ ἡ δύναμις τῶν Δωριέων καταναλίσκετο, δαπανωμένη εἰς τὸν κορεσμὸν μικροπολιτικῶν συμφερόντων. Πλὴν δὲ τούτου οἱ Δωριεῖς, ὅτε διεπεραιοῦντο τὴν θάλασσαν, μετενάστευον, ὡς εἰκός, ἀνὰ μικρὰ στίφη καὶ ἄνευ γυναικῶν, διὸ δὲν

[1] ***Παυσανίου*** II, 15, 1.

[2] ***Σουίδας*** ἐν λ. ***Στράβωνος*** IX, σ. 480 καὶ 482, ἔνθα καλεῖται Θάλης.

[3] ***Πλουτάρχου*** Σόλων 12.

ἠδύναντο καὶ ἕνεκα τούτου μόνου τοῦ λόγου νὰ συντηρήσωσι τὴν φυλετικὴν αὐτῶν ἰδιοφυίαν καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν χώραις ἠπειρωτικαῖς. Τέλος δ' εὑρίσκομεν καὶ τοῦτο, ὅτι ἴσα ἴσα ἐν ὑπερποντίοις οἰκήσεσι τῶν Δωριέων ἐνιαχοῦ ἐγκαθιδρύοντο οὐχὶ καὶ αἱ τρεῖς φυλαὶ τῶν Δωριέων, ἀλλὰ μόνον μία αὐτῶν ἔν τινι πόλει. Οὕτως ἐν μὲν Ἁλικαρνασῷ ᾤκουν μόνον Δυμᾶνες, ἐν δὲ Κυδωνίᾳ, ὡς φαίνεται, μόνον Ὑλλεῖς[1]. Ἐντεῦθεν δ' ἐπήρχετο ἀναγκαίως νέα διάσπασις καὶ ἐξασθένησις τῆς δυνάμεως τοῦ δωρικοῦ λαοῦ, ἐξ ἧς ἐξηγεῖται ὁ λόγος, δι' ὃν αἱ ἠπειρωτικαὶ οἰκήσεις τῶν Δωριέων, καὶ ἰδίως αἱ κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἀπέβησαν πράγματι αἱ ἀξιολογώταται καὶ τελεσφορώτατα προαγαγοῦσαι τὰς ἐθνικὰς τύχας. Ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ αὐτῇ μία κυρίως πόλις ὑπῆρξεν ἐν ᾗ ἀνεπτύχθη δωρικὴ ἱστορία ὑπὸ ἰδίας συνθήκας καὶ ἐνδοξοτάτη. Ἡ δὲ πόλις αὕτη ὑπῆρξεν ἡ Σπάρτη.

Ἡ Λακωνικὴ χαρακτηρίζεται ἐν τῷ λόγῳ περὶ τῆς μεταξὺ τῶν Ἡρακλειδῶν γενομένης διανομῆς ὡς ὁ χείριστος τῶν τριῶν κλήρων[2]. Καὶ πράγματι οὐδεμία τῶν παραθαλασσίων χωρῶν τῆς Πελοποννήσου ἔχει χώραν ὀρεινοτέραν καὶ μᾶλλον ἀντικειμένην εἰς τακτικὴν γεωργίαν. Προσεπέρχεται δὲ καὶ δεύτερόν τι αἴτιον παρακωλῦσαν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κατὰ τὴν χώραν ταύτην. Εἶνε δὲ τοῦτο ἡ αὐτόχρημα ἐν μέσῃ τῇ χώρᾳ θέσις τοῦ μόνου εὐφόρου αὐτῆς μέρους, ἀποχωριζομένου ἀπό τε τῆς θαλάσσης καὶ ἀπὸ τῶν περικειμένων χωρῶν δι' ὀρέων ὑψηλῶν. Διὸ συνωστίζοντο τὰ διάφορα στοιχεῖα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ συνεκρούοντο πρὸς ἄλληλα πλειότερον ἢ ἀλλαχοῦ. Ὁ χωρισμὸς τῶν ξένων στοιχείων, ὁ καταμερισμὸς τῶν ἀνομοίων ἀπέβαινεν ἐν τῇ Λακωνικῇ πολὺ δυσχερέ-

[1] Ὑλλέες οἱ ἐν Κρήτῃ Κυδώνιοι ***Ησύχιος*** ἐν λ. Ὑλλέες. Ὁ Ἄνθης κτίζει τὴν Ἁλικαρνασὸν λαβὼν τὴν Δύμαιναν φυλὴν κατὰ ***Στέφανον Βυζάντιον*** ἐν λ. Ἁλικαρνασός. Ὁμοίως δὲ φαίνεται πιθανόν, ὅτι καὶ ἐν ἑκάστῃ τῶν τριῶν πόλεων τῆς Ῥόδου ὑπῆρχε μία μόνη τῶν δωρικῶν φυλῶν.

[2] ***Παυσανίου*** IV, 3, 3.

στερος ἢ ἐν παραθαλασσίᾳ ἀνοικτῇ κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις, οἵα ἦτο ἡ Ἀργολίς. Διὰ ταῦτα δὲ οὐδαμοῦ ἀπέβη ὁ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων οἰκητόρων ἀγὼν μακρότερος καὶ τραχύτερος ἢ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα.

Εἶχον δὲ συσσωρευθῇ ἐνταῦθα σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ποικιλώτατα τῶν φύλων, τὸ μὲν πρῶτον τὸ ἀρχαῖον στρῶμα τῶν ἰθαγενῶν οἰκητόρων, ἔπειτα δὲ οἱ ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀνατολῆς διαπεραιωθέντες ναυτίλοι. Εἰς τούτους δ' ἀνῆκον ἐν τοῖς πρώτοις οἱ Φοίνικες, οἵτινες καὶ κατέστησαν τὰ μὲν Κύθηρα κεντρικὸν σταθμὸν τῆς θαλασσοπλοίας αὐτῶν, τὸν δὲ κόλπον τοῦ Γυθείου κυριώτατον πέλαγος ἄγρας πορφυρούχων κογχυλίων, ἐξασκοῦντες βιομηχανίαν, ἥτις ἀπὸ τῶν παραλίων διεδόθη καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα οὕτως, ὥστε τὰ πορφυρᾶ ὑφάσματα τῶν Ἀμυκλῶν ἀπέβησαν ἐνωρὶς περιζήτητα[1]. Εἰς τούτους δὲ προσεπῆλθον ἔπειτα οἱ Ἕλληνες θαλασσοπόροι οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα Λέλεγες συναναμιχθέντες μετὰ τῶν ἰθαγενῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐν σχέσει μὲν πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους μετανάστας ἐθεωροῦντο καὶ αὐτοὶ ἰθαγενεῖς, ἡ δὲ ἀρχαιοτάτη Λακωνικὴ ἠδυνήθη νὰ κληθῇ ἀπ' αὐτῶν Λελεγία. Ἡ δὲ κοιτὶς τῶν Διοσκούρων ἐπὶ τῆς βραχώδους νήσου πρὸ τῶν Θαλαμῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ Ταϋγέτου ἐνδεικνύει ἀρχαιοτάτας προσορμίσεις τῶν φυλῶν ἐκείνων, μεθ' ὧν συνεισήχθη εἰς τὴν Λακωνικὴν καὶ ἡ Λήδα, ἡ μήτηρ τῶν διδύμων θεῶν τῶν παρεχόντων εἰς τοὺς ναυτιλλομένους τὸ ἐπίκουρον αὐτῶν φῶς μετὰ τὴν ὠχρίασιν πάντων τῶν ἄλλων ἄστρων. Καὶ ἡ μὲν Λήδα μετὰ τῶν ἀρχαίων αὐτῆς συμβόλων ἀνευρίσκεται καὶ ἐπὶ τῶν μνημείων τῆς Λυκίας, ἀλλ' ὁμοίως ἐνδεικνύονται καὶ πολλὰ ἄλλα σημεῖα· ἐπαφῆς μεταξὺ τῆς Λακωνικῆς καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἀργοναύτης

[1] *Οβιδίου* Remedia amoris στ. 707:

confer Amyclaeis medicatum vellus aënis
murice cum Tyrio: turpius illud erit.

Πρβλ. *Μαρτιαλίου* VIII, 28, 9. IX, 72. 1. Ἴδε καὶ Blümner Die gewerbliche Thätigkeit der Völker des klassischen Alterthums. Ἐν Λειψίᾳ. 1869. σ. 82.

Εὔφημος[1], ὃν οἱ λόγοι παρίστανον ἔχοντα τὴν δύναμιν νὰ βαίνῃ διὰ τῶν κυμάτων ἀβρόχοις ποσίν, ἐπεχωρίαζεν ἐν Ταινάρῳ. Οὐ μακρὰν δὲ τῆς κοιτίδος τῶν Διοσκούρων ἔκειτο τὸ μαντεῖον τῆς Ἰνοῦς, ἥτις ἐλατρεύετο μετὰ καὶ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης ὑπὸ τὸ κρητικὸν ὄνομα Πασιφάη[2]. Καὶ τὸ ὄνομα δὲ τῶν Ἀμυκλῶν, τοῦ ἀρχαιοτάτου τούτου κέντρου τῆς ἐπιχωρίου ἱστορίας τῆς Λακωνικῆς, εἶνε κρητικόν. Τέλος δὲ καὶ ἡ παράδοσις περὶ τοῦ πλοῦ τοῦ Μενελάου εἰς Αἴγυπτον ὑποδεικνύει τὴν κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνίαν τῆς Λακωνικῆς ἐν χρόνοις ἀρχαιοτάτοις[3].

Αὕτη εἶνε ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς Λακωνικῆς, ἣν μεθ' ἱκανῆς σαφηνείας χαρακτηρίζουσιν ὡς τοιαύτην οἱ ἐπιχώριοι περὶ βασιλέων λόγοι. Καὶ δὴ μετὰ τὸν πρῶτον βασιλέα, ὅστις φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιχωρίου ποταμοῦ, ἅτε καταστήσας αὐτὸν εὐρώταν, ἤτοι εὔρουν[4], ἕπεται δυναστεία αἰολική, τὸ γένος τῶν Τυνδαριδῶν, ὅπερ εἶνε μὲν ὅλως ἀχώριστον ἀπὸ τῆς Λήδας καὶ τῶν Διοσκούρων, τῶν λυκιακῶν θεοτήτων τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θαλάσσης, εἶνε δὲ συγγενὲς καὶ σύγχρονον τῶν Περσειδῶν ἐν Ἄργει καὶ τῶν Ἀφαρειδῶν ἐν Μεσσηνίᾳ[5].

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν προϊστορικῶν τούτων χρόνων παρουσιάζεται ἡ φυλὴ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ἱδρύει ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα τὰς ἀκροπόλεις αὐτῆς. Οἱ δὲ λόγοι παρουσιάζουσιν αὐτοὺς ἐνταῦθά τε καὶ ἐν Ἄργει ἐν εἰρήνῃ ἐγκεντριζομένους εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν δυναστείαν. Καὶ δὴ οἱ Ἀτρεῖδαι γίνονται γαμβροὶ τοῦ Τυνδάρεω,

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 117 καὶ Müller Orchomenos und die Minyer σ. 309.

[2] Περὶ τοῦ ἐν Θαλάμαις μαντείου τούτου ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 284. Stark Niobe σ. 352. A. Schäfer De ephoris Lacedaemoniis σ. 18.

[3] Περὶ τῆς θαλασσίας ἐπικοινωνίας τῆς Λακεδαίμονος ἴδε Gilbert Studien zur altspartanischen Geschichte σ. 40. Weil Mittheilungen des deutschen archäologischen Institutes Τόμ. V σ. 238.

[4] Ἡ ῥίζα τοῦ ὀνόματος Εὐρώτας εἶνε ρω, ρυ κατὰ τὸν Pott καὶ Georg Curtius Griechische Etymologie ἐκδ. δ' σ. 355. Ἴδε καὶ Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 216 Πρβλ. Rheinisches Museum Τόμ. XXXII, σ. 260.

[5] Ἴδε περὶ φοινικικῶν στοιχείων ἐν τῇ λακωνικῇ λατρείᾳ Trieber Untersuchungen σ. 121 κ. ἑ.

καὶ ὁ Μενέλαος κεῖται ἐγγὺς τῶν Διοσκούρων ὑπὸ τὸν λόφον τῶν Θεραπνῶν[1]. Μετὰ δὲ τὴν ἐν τῇ κοίλῃ Λακεδαίμονι ἐγκατάστασιν τῶν Πελοπιδῶν καὶ τῶν συμμαχητῶν αὐτῶν νέοι κλονισμοὶ ἐπελθόντες ἐν τῷ βορρᾷ προσεπήγαγον εἰς τὴν χώραν Καδμείους καὶ Μινύας. Βοιωτοὶ Μινύαι ᾤκησαν ἐπὶ μακρὸν ἐπὶ τοῦ Ταϋγέτου, τὸ δὲ ὄρος τοῦτο τὸ δεσπόζον τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα διὰ τῶν ἀπορρώγων αὐτοῦ καὶ ἔπειτ' ἀπολῆγον πρὸς νότον εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Ταινάρου ἔχει φύσιν ἐξαιρέτως ἰδιάζουσαν εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῶν πατρῴων ἐθίμων ἀπεσπασμένων λειψάνων λαῶν. Οἱ δὲ Μινύαι ἦσαν οὕτω συμπεφυκότες μετὰ τῆς ἐν τῷ Ταινάρῳ λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος, ὥστε εἰσήγαγον εἰς τὴν νῆσον Θήραν λατρείαν παντελῶς ὁμοίαν πρὸς τὴν κατὰ τὸ Ταίναρον. Κατὰ δὲ τοὺς πρόποδας τοῦ αὐτοῦ ὄρους εὑρίσκεται ἐπιχωριάζουσα ἡ λατρεία τῆς μετὰ τῶν Μινυῶν συνδεομένης Ἰνοῦς, ἧς διάσημον μαντεῖον ἔκειτο ἐν ἐκείνῳ τῷ χώρῳ.

Οὕτως ἡ στενὴ κοιλὰς διὰ παντοίων κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐποικήσεων ἦτο πεπληρωμένη φύλων ποικίλων, ὅτε τὰ πολεμικὰ στίφη τῶν Δωριέων κατέβησαν ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Εὐρώτα, ὅπως εὕρωσι γαίας δι' ἑαυτοὺς καὶ τοὺς οἴκους αὐτῶν. Καὶ αὐτοὶ δ' εἰςώρμησαν εἰς τὴν αὐτὴν πεδιάδα, ἧς τὰ ὀλβιόδωρα λήια ἦσαν ἑκάστοτε τὸ δελεαστικὸν ἔπαθλον τοῦ νικητοῦ. Καὶ δὴ κατέλαβον τὰ ὑψώματα παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Εὐρώτα, ἔνθα ὁ ποταμός, διχαζόμενος ὑπὸ νησῖδος, παρέχει τὴν διάβασιν εὐπορωτέραν ἢ ἀλλαχοῦ. Ἐκεῖθεν ἐδέσποζον τῶν ὁδῶν τῶν ἀγουσῶν εἰς τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ βορρᾶ, τῆς τ' ἐξ Ἀρκαδίας καὶ τῆς ἐξ Ἄργους. Ἐκεῖ ἐστρατοπέδευον οἱονεὶ πρὸ τῶν πυλῶν τῶν Ἀμυκλῶν, τοῦ ὀχυροῦ κέντρου τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀχαιῶν. Ἐκεῖ ἐπὶ μὲν τῶν ὑψωμάτων τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, ἐν Θεράπναις, ἔκειντο οἱ τάφοι τῶν ἀρχαίων ἐπιχωρίων ἡρώων καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῶν βασιλέων· ἐν δὲ τῇ γῇ, ἐν ᾗ παρεσκεύαζον τὴν ἐνοίκησιν αὐτῶν, ὑφί-

[1] Περὶ Ἀτρειδῶν καὶ Τυνδαριδῶν ἴδε ***Παυσανίου*** III, 1. Περὶ δὲ τοῦ Μενελαΐου, τοῦ τάφου τοῦ Μενελάου, ***Παυσανίου*** III, 19, 9.

στατο ἤδη ἄθροισμα κωμῶν γειτνιαζουσῶν. Ἦσαν δ' αὗται αἱ Λίμναι καὶ ἡ Πιτάνη ἐν τοῖς χθαμαλοῖς παραποταμίοις τέλμασι, πλησίον δ' αὐτῶν ἡ Μεσόα καὶ ἡ Κυνόσουρα. Καὶ ἱερὸν μὲν τῆς Ἀρτέμιδος, εἰς ὃ προσεφέροντο αἱματηραὶ θυσίαι, ἀπετέλει τὸ κέντρον τῶν κωμῶν τούτων[1]· ὑψοῦ δ' ὑπερέκειτο ἀρχαῖον ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Τόν τε λόφον δ' ἐκεῖνον καὶ τὰ κοῖλα τῆς χώρας συμπεριέλαβον οἱ Δωριεῖς εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία μονίμου κατὰ μικρὸν οἰκήσεως. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα Σπάρτη δεικνύει τὸ εὔφορον καὶ γεωργήσιμον τῆς σπαρτῆς γῆς, ἐφ' ἧς ᾠκίσθη τὸ νέον κτίσμα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς πλείστας τῶν ἑλληνίδων πόλεων, αἵτινες ἔκειντο ἐπὶ ἐδάφους πετρώδους[2]. Ὁ δὲ λόφος ὁ ὑπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐπιστεφόμενος ἀπέβη τὸ κέντρον καὶ οἱονεὶ ἡ ἀκρόπολις τῆς δωρικῆς πόλεως.

Ἡ δὲ πρώτη αὕτη ἐγκαθίδρυσις μόνον διὰ καταλήψεως βιαίας πιθανώτατα ἐπετεύχθη. Ἀλλ' ἡ κατάκτησις δὲν ἐξηκολούθησε καὶ περαιτέρω, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ, δὲν ἐπῆλθε καθυπόταξις συμπάντων τῶν οἰκητόρων τῆς ὑπαιθρίου χώρας, ἀνατροπὴ παντὸς τοῦ πρώην καθεστῶτος, ἐγκαινισμὸς νέας ὅλως τάξεως πραγμάτων. Εὑρέθησαν δ' ἄλλως καὶ ἐν αὐτῷ τῷ δωρικῷ στρατοπέδῳ δεσμοὶ συγγενικοὶ πρὸς τὰ αἰολικὰ καὶ ἀχαϊκὰ φῦλα τὰ ἐναπομείναντα ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα οὕτω ποικίλοι, ὥστε δὲν ἠδύνατο μὲν νὰναπτυχθῇ ἀντίθεσις τραχεῖα, πρὸς διαρρύθμισιν δὲ τῶν κατὰ τὴν χώραν παρέστη ταχέως ἡ ἀνάγκη ἄλλου τρόπου, ὄχι δὲ τῆς διὰ πολέμου καταπαλαίσεως καὶ τοῦ διὰ βίας ἐκδωρισμοῦ.

Ἐπιπλέον δὲ, ἂν μελετήσωμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ ὑπὸ τῆς ἀναμνήσεως ἀνυποστόλως παραδιδόμενα γεγονότα, δεικνύεται φανερῶς, ὅτι ἤδη τὴν ἡγεμονίαν τῆς πρώτης ἐγκαταστάσεως δὲν εἶχον ἀναλάβει Δωριεῖς. Καὶ δὴ εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῇ Λακωνικῇ ἰθαγενῇ

[1] Trieber Quaestiones Laconicae. Ἐν Γοτίγγῃ. 1867.

[2] Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 312. Οὕτως ἑρμηνεύει τὴν λέξιν Σπάρτη καὶ ὁ Pott ἐν τῇ τοῦ Kuhn Zeitschrift Τόμ. Ε' σ. 241.

ἡγεμόνα, ὅστις συνεπικουρεῖ εἰς τὴν νέαν διάταξιν τῶν πραγμάτων, καθ' ἃ ἐν Ἄργει ὁ Δηιφόντης παρὰ τῷ Τημένῳ[1], καὶ μάλιστα ἡ σχέσις αὕτη εἶνε ἐν Λακεδαίμονι σαφεστέρα ἢ ἐν Ἀργολίδι. Καὶ ταῦτα διότι ὁ ὑπὸ τῶν λόγων ἀναφερόμενος ὡς κηδεμὼν τῶν υἱῶν τοῦ Ἀριστοδήμου καὶ πρῶτος ἀντιπρόσωπος τῆς δυναστείας τῶν Ἡρακλειδῶν ἐν Σπάρτῃ εἶνε ὁ Θήρας, ἀνὴρ ἀνήκων εἰς τὴν φυλὴν τῶν Καδμείων[2], οἵτινες, ἐγκαταλιπόντες τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων ἑπταπύλων Θηβῶν, ἦλθον εἰς τὴν Σπάρτην μέρος μὲν πρὸ τῶν Δωριέων, μέρος δὲ μετ' αὐτῶν, καὶ παρέσχον εἰς αὐτοὺς χεῖρα βοηθείας ἐναντίον τῶν ἐγχωρίων δυναστειῶν.

Οὕτως αἱ Θῆβαι συμμετέσχον κατὰ μέγα μέρος τῆς δόξης τῆς συνδεομένης πρὸς τὸ καθίδρυμα ἐκεῖνο τῶν Ἡρακλειδῶν· ὁ δὲ Πίνδαρος παρακελεύεται τὴν πάτριον πόλιν νὰ χαίρῃ, ἀναμιμνησκομένη, ὅτι ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ ὀρθῷ σφυρῷ στήσασα τὴν Δωρίδ' ἀποικίαν τῶν Λακεδαιμονίων, ἤτοι ἡ παρασχοῦσα εἰς αὐτὴν ἀσφαλὲς καὶ στερεὸν ἔδαφος. Ἀλλ' ἐν τούτοις παραπονεῖται ὁ ποιητὴς περὶ τῆς παραγνωρίσεως τῶν ἱστορικῶν ἀληθειῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀγνωμοσύνης, λέγων·

ἀλλὰ παλαιὰ γὰρ
εὖδει χάρις, ἀμνάμονες δὲ βροτοί[3].

Οὐδ' ἐλησμονήθη μόνον ἡ ἀρχαία μετὰ τῶν Θηβῶν σχέσις τῶν Ἡρακλειδῶν τῆς Λακεδαίμονος, ἀλλ' ἐπ' ἴσης ἐνωρὶς ἐξέλιπεν ἡ ἀνάμνησις τῆς τε εἰς αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς Καδμείους Αἰγείδας ὀφειλομένης διδασκαλίας τῆς πολεμικῆς τέχνης ἐν Σπάρτῃ καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ χαλκοπληθὴς ἐπιχώριος θεὸς Ἀπόλλων Καρνεῖος ἦτο ἀρχῆθεν θεὸς τῶν Αἰγειδῶν. Ἀμελοῦντες δὲ πάσης

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 230.

[2] *Ἡροδότου* IV, 147, *Παυσανίου* IV, 3, 4.

[3] *Πινδάρου* Ἰσθμ. VI (VII), 10 κ. ἑ. Ἐπιδρῶσι δ' οἱ Αἰγεῖδαι ὑπὲρ τῶν Ἀχαιῶν. Ἴδε *Παυσανίου* III, 10, 3. Τὴν δ' ἐπίδρασιν ταύτην τῶν Αἰγειδῶν ἐξαίρει ἰδίως ὁ Gilbert. Πρβλ. Lübbert Prooem. Bonn. aestiv. 1883 σ. 7.

ἀναμνήσεως καὶ οὐδὲν ἄλλο ὑπολογίζοντες, ἐστήριζον τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου δικαιώματα τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης εἰς μόνας τὰς κληρονομικὰς ἀξιώσεις τῶν Ἡρακλειδῶν, καὶ ἐξήγουν τὸ διπλοῦν τῆς βασιλείας, λέγοντες ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Ἡρακλείδου Ἀριστοδήμου, εἰς ὃν εἶχε λάχει ὁ κλῆρος τῆς Λακωνικῆς, εἶχε κατὰ τύχην γεννήσει δίδυμα τέκνα, τὸν Εὐρυσθένη καὶ τὸν Προκλέα[1].

Καὶ ὅμως τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν δὲν περιβάλλονται ἐν Σπάρτῃ Εὐρυσθενίδαι καὶ Προκλεῖδαι, ἀλλ' Ἀγιάδαι καὶ Εὐρυπωντίδαι. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ ἡγέται τῶν ἐπιδραμόντων Δωριέων δὲν ὑπῆρξαν οἱ ἱδρυταὶ τῶν δύο βασιλευουσῶν δυναστειῶν τῶν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὑφισταμένων, ἀλλ' ὅτι ἐπῆλθεν ἐν τούτῳ διακοπή, ἣν ἐζήτουν νὰποκρύψωσιν ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ, ὅπως παραστήσωσι τοὺς ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπιδρομῆς βασιλεῖς ὡς διαδεχθέντας ἀλλήλους κατ' ἀκολουθίαν εἰρηνικήν τε καὶ νόμιμον. Ἄλλως δ' ἡ συνύπαρξις δύο βασιλέων, πολίτευμα ὅλως ἔκτακτον καὶ ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἀπαντώμενον δωρικῇ ἀποικίᾳ, δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ οὔτε ἀρχῆθεν ἀπὸ προδιαγεγραμμένου σχεδίου ἀπορρεύσασα, οὔτε εἰς ἰδιάζον ἔθος τῆς δωρικῆς φυλῆς στηριζομένη, ἀλλ' ἀναγκαίως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐκπηγάσασα ἐκ τῆς ἰδιορρύθμου τροπῆς τῶν πραγμάτων ἐν τῇ Λακωνικῇ.

Προβαίνοντες δὲ περαιτέρω ἐν τῇ ἐξετάσει τούτου τοῦ ζητήματος, παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ ὄῆθεν δίδυμοι ἐκεῖνοι βασιλεῖς ἀντιτάσσονται πρὸς ἀλλήλους δίκην ξένων καὶ δυσμενῶν, ὅτι ὁ τραχὺς ἐκεῖνος ἀνταγωνισμὸς παρατείνεται ἀπαύστως διὰ πασῶν τῶν γενεῶν, ὅτι ἑκάτερος τῶν βασιλικῶν οἴκων ἔχει ἰδίαν καθ' ἑαυτὸν ὕπαρξιν, οὔτε δι' ἐπιγαμίας οὔτε διὰ κοινῆς κληρονομίας συνδεόμενος πρὸς τὸν ἕτερον, ὅτι ἑκάτερος ἔχει ἰδίαν ἱστορίαν, ἰδίαν κατοικίαν καὶ ἰδίους τάφους. Ταῦτα δὲ πάντα ἀναλογιζόμενοι, ὀφείλομεν νὰποδεχθῶμεν, ὅτι ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν δύο ὅλως διάφορα

[1] Ἡ γυνὴ τοῦ Ἀριστοδήμου Ἀργεία κατάγεται ἐκ Καδμείων. *Ἡροδότου* VI, 52. Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 204, 219.

γένη, συνομολογήσαντα ἀμοιβαίαν ἀναγνώρισιν δικαιωμάτων καὶ καθορίσαντα διὰ συνθήκης κοινὴν ἐξάσκησιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Κοινὸν δ' ἔχουσιν ἀμφότεροι οἱ οἶκοι τοῦτο καὶ μόνον, ὅτι ἡ δύναμις αὐτῶν δὲν ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ δωρικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐξεπήγαζεν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων. Καὶ δὴ βλέπομεν αὐτοὺς ὡς γένη τῶν ἡρωικῶν χρόνων τηροῦντας ἀπαραβίαστα καὶ ὅλως ξένα πρὸς τὰ δωρικὰ ἤθη δικαιώματα ἀπέναντι τοῦ λαοῦ· πᾶσαι δ' αἱ βασιλικαὶ αὐτῶν προνομίαι, ἡ ἀρχιστρατηγία καὶ ἡ ἀρχιερατεία, ἡ τιμητικὴ διπλῆ μερὶς ἐν τοῖς ἑπομένοις εἰς τὰς θυσίας συμποσίοις, ἡ πανηγυρικὴ ταφὴ καὶ οἱ κατ' αὐτὴν θορυβώδεις ἐπὶ τῷ θανάτῳ βασιλέως θρῆνοι, ταῦτα πάντα εἶνε λείψανα χρόνων προγενεστέρων τῆς καθόδου τῶν Δωριέων. Μετὰ τῆς τοιαύτης δὲ γνώμης συμφωνεῖ πληρέστατα τὸ γεγονὸς, ὅτι τοὐλάχιστον ὁ ἕτερος τῶν βασιλικῶν οἴκων κατήγετο ἀναμφηρίστως ἐκ τῶν αὐτῶν ἐκείνων γενῶν, ἐξ ὧν ἐν τοῖς ἡρωικοῖς χρόνοις ἐξήρχοντο οἱ διογενεῖς ποιμένες λαῶν. Πῶς ἄλλως θὰ ἐτόλμα ὁ Ἀγιάδης Κλεομένης ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐξ ἧς εἶχεν ἐξωσθῇ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἅτε ὢν βασιλεὺς πόλεως δωρικῆς, νἀποταχθῇ τῷ δωρισμῷ, λέγων· οὐ Δωριεύς εἰμι, ἀλλ' Ἀχαιός[1];

Τὴν δ' ἐγκατάστασιν τοῦ τοιούτου πολιτεύματος ἐν Σπάρτῃ δυνάμεθα ἴσως νἀναπαραστήσωμεν κατὰ προσέγγισιν, μελετῶντες τὰς περὶ τῶν χρόνων τῶν προγενεστέρων τῆς διπλῆς βασιλείας παραδόσεις τὰς μαρτυρουμένας ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀξιοπιστοτάτων ἀρχαίων ἐρευνητῶν. Καὶ δὴ μανθάνομεν παρ' αὐτῶν, ὅτι μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων ἡ ὅλη χώρα διῃρέθη εἰς ἓξ μέρη, ὧν κύριαι πόλεις ἦσαν ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀμύκλαι, ἡ Φᾶρις, αἱ τρεῖς αὗται παρὰ τὸν Εὐρώταν μεσόγειοι οἰκήσεις, πρὸς δὲ ἡ Αἴγυς παρὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀρκαδίας, ἡ Λᾶς παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Γυθείου καὶ ἕκτη τις, πιθανῶς τὸ ἐπίνειον Βοιαί[2]. Ὡς δ' ἐν Μεσσηνίᾳ, κατενε-

[1] ***Ἡροδότου*** V 72. Ἄπορόν μοι φαίνεται πῶς ἀποπειρῶνται νὰ ἐξασθενήσωσι τὴν δύναμιν τῆς ἐνδεικτικωτάτης ἐκφράσεως τοῦ Κλεομένους.

[2] Ἴδε περὶ τῆς λακωνικῆς ἑξαπόλεως τὸν ***Ἔφορον*** παρὰ ***Στράβωνι*** VIII σ. 364.

μήθησαν οἱ Δωριεῖς εἰς τὰς διαφόρους πόλεις, αἵτινες καὶ βασιλεύονται, καὶ συνανεμίχθησαν μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων οἰκητόρων· νέοι δ' ἔποικοι, ὡς οἱ Μινύαι, εἰσώρμησαν εἰς τὰς πόλεις ἀπὸ τῶν ἀγρῶν.

Φανερὸν δὲ εἶνε, ὅτι ὁ τοιοῦτος ὀργανισμὸς συνδέεται πρὸς ἀρχαιοτέρους ἐπιχωρίους θεσμούς. Οἱ ἔξάρχαι τῆς Λακωνικῆς δὲν ἤρχισαν βεβαίως βασιλεύοντες τότε τὸ πρῶτον, ἀλλ' ὑφίστατο ἤδη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Πελοπιδῶν ἀριθμὸς ὑποτελῶν βασιλείων, ὧν οἱ δυνάσται, οἰκοῦντες ἐν τῇ περιοικίδι, ἐκέκτηντο μὲν ἴδια βασιλικὰ δικαιώματα, ἀκουσίως δ' ὑπετάγησαν εἰς τὸν ἐπιδεσπόζοντα. Οἱ δὲ ἡρωικοὶ λόγοι ἐνέχουσι πολλὰς παραδόσεις περὶ δυσπειθῶν ὑποτελῶν. Οὕτω διηγοῦνται περὶ τοῦ Ἀρκάδος βασιλέως Ὀρνύτου, ὅστις ἠρνήθη ἐν Αὐλίδι νὰκολουθήσῃ τὸν Ἀγαμέμνονα[1], τὸ δὲ γνωστότατον παράδειγμα ἀπιστίας ὑποτελοῦς εἶνε τὸ τοῦ Αἰγίσθου, φονεύοντος τὸν ἐπικυρίαρχον αὐτοῦ. Ἐν δὲ πλείσταις ὅσαις χώραις ἡ βασιλεία τῶν ἡρωικῶν χρόνων κατελύθη δι' ἀποστασίας βασιλίσκων ὑποτελῶν. Ὡς δ' οἱ λόγοι παρίστανον τὸν Θυέστην ἄρχοντα ἐν τῇ περὶ τὴν Μαλέαν χώρᾳ, οὕτως ὑπῆρχον σποράδην ἐν τῇ Λακωνικῇ καὶ ἄλλοι βασιλεῖς ὑποτελεῖς. Ὅτε λοιπὸν κατελύθη ἡ ἀρχὴ τῶν Ἀτρειδῶν, καὶ πάντες οἱ μετ' αὐτῶν ἀμέσως συνδεόμενοι ἐξέλιπον ἀναγκαίως, οἱ ὑποτελεῖς ἀναθαρρήσαντες ἀνέλαβον τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν. Ἐκεῖνοι δ' ὑπῆρξαν οἱ συνομολογήσαντες συνθήκας μετὰ τῶν κατακτητῶν καὶ παραδόντες μὲν εἰς αὐτοὺς τακτὰς γαίας, ἀντ' αὐτῶν δὲ τυχόντες παρὰ τῶν ἐπιδρομέων τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν κυριαρχικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Οὕτω δ' ἐν Λακωνικῇ ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ κατενεμήθησαν οἱ Δωριεῖς εἰς τὰς πό-

Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 309. Ὁ Schäfer (De ephoris Lacedaemoniis commentatio. Ἐν Λειψίᾳ. 1863 σ. 5) προτείνει τὴν ἀντικατάστασιν τῶν Βοιῶν διὰ τῶν Γερονθρῶν, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ συμφωνήσω μετὰ τῆς γνώμης του. Κατὰ τοῦ κύρους τῆς γνώμης τοῦ Ἐφόρου, ἀναβιβάζοντος τὴν ἀρχὴν τῆς λακωνικῆς ἑξαπόλεως εἰς τὸν Εὐρυσθένη καὶ τὸν Προκλέα, ἀντετάχθη πρὸ τοῦ Schäfer ὁ M'üller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 96, μετ αὐτὸν δὲ ὁ Gilbert.

[1] Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 392.

λεις ἑκάστας, διὰ δὲ τῆς ἀμοιβαίας ἐπικοινωνίας καὶ πολιτικῆς σχέσεως τῶν πόλεων πρὸς ἀλλήλας κατωρθοῦτο ἡ ἑνότης τῆς χώρας. Τοιαύτην πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὴν Λακωνικὴν ὅτε ἦτο ἑξάπολις, συμμαχικὸν κράτος συγκεκραμένον παραδόξως ἐξ ἀρχαίων καὶ νέων στοιχείων.

Ἀλλ' ἡ συμμαχικὴ σχέσις τῆς ἑξαπόλεως δὲν διετηρήθη. Ὁ μὲν κατ' ἀλλήλων ἀναβρασμὸς τῶν πόλεων προεκάλει πολλὰς ἀφορμὰς διαλύσεως, οἱ δὲ ἡγεμόνες ἀντεπολέμουν ἀλλήλους ὑπ' ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας, καὶ οἱ ἀσθενέστεροι κατεπαλαίοντο ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθε πολιτικὴ ἑνότης οἵα οὐδέποτ' ἐπετεύχθη ἐν Κρήτῃ. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἡ ἑνότης δὲν προῆλθεν ἐκ τῆς καθολικῆς νίκης μιᾶς καὶ μόνης δυναστείας, ἀλλ' ὑπελείφθησαν πολλοὶ βασιλικοὶ οἶκοι ἰσόπαλοι πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐπὶ τέλους προετίμησαν τῶν κινδύνων τοῦ πολέμου τὴν εἰρηνικὴν συνδιαλλαγήν. Τοιαύτην δὲ συνδιαλλαγὴν εὑρίσκομεν καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, οἷον ἐπὶ παραδείγματι ἐν ταῖς ἰωνικαῖς πόλεσιν, ἐν αἷς συναντῶμεν βασιλικὰ γένη ἐκ Λυκίας καὶ ἐκ Πύλου συμμετέχοντα τοῦ θρόνου. Ἐν δὲ Σπάρτῃ εὑρίσκονται φανερῶς τὰ ἴχνη χρόνων, ἐν οἷς ἠξίουν ἐπ' ἴσης τὴν ἡγεμονίαν τρία βασιλικὰ γένη, οἱ Ἀγιάδαι, οἱ Εὐρυπωντίδαι καὶ οἱ Αἰγεῖδαι. Ἀλλὰ τούτων οἱ Αἰγεῖδαι ἀντεκρούσθησαν κατὰ μικρὸν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τοὺς δύο ἄλλους οἴκους ἢ τὸν ἕτερον αὐτῶν [1].

[1] Διπλῆν βασιλείαν πλὴν τῆς Σπάρτης εὑρίσκομεν ἐν Ἰωνίᾳ, ἐν Σικυῶνι καὶ ἀλλαχοῦ. Ἴδε H. Gelzer De earum, quae in Graecorum civitatibus praeter Spartam inveniantur, diarchiarum vestigiis ἐν τῷ ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει τοῦ Κουρτίου ἐκ Γοτίγγης ὑπὸ τῆς αὐτόθι φιλολογικῆς ἑταιρίας δημοσιευθέντι τόμῳ. Καὶ ἐν ἱερατικαῖς δὲ πολιτείαις εὑρίσκονται παράδοξα ἴχνη διαρχίας· τοιαῦτα εἶνε τὰ δύο ἐν Δελφοῖς ἱερατικὰ γένη, ὧν τὴν ὕπαρξιν ὑπέμνησε πρῶτος ὁ Ahrens ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen τοῦ 1844 σ. 29, ἐπικρίνων τὰ τοῦ Κουρτίου Anecdota Delphica.—Τρεῖς διαφόρους ἀποικήσεις, Ἀχαιῶν Δωριέων καὶ Αἰγειδῶν, διακρίνει ὁ Gilbert (Studien zur altspartanischen Geschichte σ. 64 κ ἑ.). Ὁ δὲ Gelzer (ἐνθ' ἀν.) ἐκφράζει ἀπ' ἐναντίας τὴν πιθανὴν γνώμην, ὅτι οἱ Αἰγεῖδαι, οἵτινες ἀπετέλουν ἀρχῆθεν τὸ δεύτερον βασιλικὸν γένος, ἐξώσθησαν ὑπὸ τῶν Εὐρυπωντιδῶν. Ἀναφέρεται δ' εἰς τὴν ταὐτότητα τῶν ὀνομάτων τῶν Θηραίων Αἰγειδῶν καὶ τῶν λακωνικῶν Ἡρακλειδῶν (Ἀγιαδῶν) καὶ τὴν εἴδησιν ἐν τοῖς Σχολίοις εἰς Πινδάρου Ἴσθμ.

Τῶν δύο δὲ τούτων λοιπῶν οἴκων οἱ Ἀγιάδαι ἐθεωροῦντο οἱ ἀρχαιότεροι καὶ ἐπισημότεροι[1], ἅτε ὄντες, καθ' ἃ δικαιούμεθα νὰ ποδεχθῶμεν, γένος ἀχαϊκὸν ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἐγκατοικοῦν ἐν τῇ χώρᾳ. Περὶ δὲ τῆς τῶν Εὐρυπωντιδῶν καταγωγῆς οὐδὲν καθορίζεται βέβαιον[2]. Ἀλλ' ἀμφότεροι οἱ οἶκοι ἔτυχον τῆς νίκης, κατορθώσαντες νὰ προσελκύσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τοὺς λογάδας τοῦ δωρικοῦ λαοῦ, εἶτα δὲ νὰ χωρίσωσιν αὐτοὺς καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς συναναμίξεως μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς χώρας οἰκητόρων καὶ συνενώσωσι τοὺς σποράδας Δωριεῖς. Στηριζόμενοι δ' εἰς τοὺς Δωριεῖς μαχίμους κατέστησαν τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν στρατόπεδον, τὴν Σπάρτην, κέντρον τῆς χώρας καὶ ἕδραν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀρχῆς.

Τοιαύτη εἶνε ἡ δευτέρα περιοδος τῆς ἱστορίας τῆς Λακωνικῆς ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Δωριέων, ἡ κυριαρχία τῶν δύο οἴκων, ὧν ἔκτοτε δὲν διακόπτεται ἡ συνέχεια ἐπὶ τοῦ θρόνου, τῶν Ἀγιαδῶν καὶ τῶν Εὐρυπωντιδῶν. Ἡ δὲ παράδοσις, ἀρχομένη ἀπ' αὐτῶν νέας σειρᾶς βασιλέων, μαρτυρεῖ ἐμφανῶς, ὅτι διὰ τῆς ἀναρρήσεως αὐτῶν εἰσερχόμεθα εἰς νέον στάδιον τῆς ἐπιχωρίου ἱστορίας. Βραδύτερον δὲ παρεισήχθησαν τὰ ὀνόματα τῶν διδύμων υἱῶν τοῦ

VI, 18 Ὁ δὲ Schäfer (De ephoris σ. 5) ἀποδέχεται praeter binos Spartae reges quinque civitatum foederatarum. Ἐγὼ δ' ἀποδέχομαι, ὅτι οἱ δύο βασιλεῖς τῆς Σπάρτης προῆλθον ἐκ τῶν ἓξ ἐν ὅλῳ βασιλέων τῆς ἑξαπόλεως· ἀμφότεραι δ' αἱ δυναστεῖαι ἔχουσι τοὺς αὐτοὺς θεσμοὺς τῶν ἀχαϊκῶν προϊστορικῶν χρόνων.

[1] Τοὺς Αἰγείδας λέγει φυλὴν μεγάλην ὁ ***Ηρόδοτος*** IV, 147 καὶ 149.

[2] Ὁ K. Wachsmuth (Der historische Ursprung des Doppelkönigtums ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie τοῦ 1868) θεωρεῖ τοὺς Εὐρυπωντίδας ὡς τὸν εἰς τὴν χώραν μετὰ τῶν Δωριέων συνεισελάσαντα βασιλικὸν οἶκον. Μετ' αὐτοῦ δὲ συντάσσεται ὁ Gilbert (Studien zur altspartanischen Geschichte σ. 58). Τὴν ἀντίθετον δὲ γνώμην ὑποστηρίζει ὁ Θεόδωρος Meyer ἐν τῇ Göttinger Philologischer Gesellschaft Gelegenheitschrift 1868 σ. 15). Στηρίζεται δὲ ὁ Wachsmuth εἰς χωρίον τι τοῦ ***Πολυαίνου*** (I, 10), οὗ μόνου ἡ μαρτυρία ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ἀνίσχυρος ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Εὑρίσκει δὲ (ἐν τῷ Philologischer Anzeiger τοῦ 1872 σ. 45), ἀναφερόμενος εἰς τὴν τοῦ Κουρτίου Ἑλληνικὴν ἱστορίαν (γερμ. πρωτοτύπου τόμ. Γ' σ. 752), ὅτι ἡ ἀμερόληπτος πολιτεία τῶν Ἀγιαδῶν τεκμηριοῖ τὴν μὴ δωρικὴν, ἤτοι τὴν ἀχαϊκὴν αὐτῶν καταγωγήν. Ἀλλ' ἂν ὁ ἄλλος οἶκος ἦτο δωρικὸς, ἤθελε πιθανῶς προέλθει ἰδιάζουσά τις σχέσις συμπαθείας τοῦ οἴκου τούτου πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καθιστάνουσα δυσχερεστάτην εἰς τὸν ἄλλον οἶκον τὴν τήρησιν τῆς ἰσοτιμίας.

Ἀριστοδήμου, τὸ τοῦ Προκλέους καὶ τὸ τοῦ Εὐρυσθένους, πρὸ τῶν ὀνομάτων τοῦ Ἄγιδος καὶ τοῦ Εὐρυπῶντος χάριν μυθικῆς ἐξηγήσεως τῆς διπλῆς βασιλείας, ἐπικαλύψεως τῶν τῆς νέας τάξεως πραγμάτων προηγηθεισῶν ταραχῶν καὶ εἰρηνικῆς ἀναγωγῆς ἀμφοτέρων τῶν οἴκων εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν γενάρχην, τὸν Ἡρακλέα. Ἀλλ' ὅμως χάριν τῆς τεχνητῆς ταύτης συναρτήσεως οὐδέποτε ἀπετολμήθη ἡ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γνησίαν παράδοσιν μετονομασία τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης εἰς Εὐρυσθενίδας καὶ Προκλείδας.

Ὡς εἰκὸς δ' οἱ ἡγεμόνες οἱ περισωθέντες μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἀχαϊκῆς βασιλείας δὲν ἔμενον ἀπομεμονωμένοι ἐν μέσῳ τοῦ ξένου λαοῦ, διότι ἄλλως δὲν ἔμελλε νὰ διατηρηθῇ ἡ δύναμις αὐτῶν, ἀλλὰ περιεστοιχίζοντο ὑπὸ γενῶν καταγωγῆς ὁμοίας, ὧν τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ ἰσχὺς ἐξεπήγαζον ἐπ' ἴσης ἐκ τῶν προγενεστέρων ἡρωικῶν χρόνων. Ὑφίσταντο δ' ἀκόμη τά τε ἱερατεῖα τῶν ἀρχαίων ἐπιχωρίων θεῶν καὶ τὰ στρατιωτικὰ καὶ αὐλικὰ ἀξιώματα τῆς ἀχαϊκῆς πολιτείας. Οἱ Ταλθυβιάδαι, οἵτινες ἀνῆγον τὸ γένος εἰς τὸν κήρυκα τοῦ Ἀγαμέμνονος, διετήρουν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῶν ὡς καὶ πρότερον τὴν τιμὴν τοῦ δημοσίου κήρυκος· οἱ κατὰ τὴν λυδίαν ἁρμονίαν αὐληταί, οἱ βασιλικοὶ μάγειροι, οἱ τὰς μάζας ποιοῦντες καὶ κεραννύντες τὸν οἶνον ἐξηκολούθουν ἀσκοῦντες τὰ ἔργα αὐτῶν κατὰ κληρονομίαν, οἱ δὲ ἥρωες οἱ τιμώμενοι ὡς προστάται τῶν ἐπαγγελμάτων ἐκείνων, ὁ Μάττων καὶ ὁ Κεράων, εἶχον τἀγάλματ' αὐτῶν κατὰ τὴν πομπικὴν Ὑακυνθίδα ὁδὸν, ἅτε τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ὑπηρεσιῶν ἐκείνων συνδεομένης πρὸς ἀρχαῖα θρησκευτικὰ ἔθιμα[1].

Πρὸς τούτοις δ' εὕρισκον οἱ βασιλεῖς ἐπικουρίαν καὶ ὑποστήριξιν παρὰ τοῖς πρὸ τῶν Δωριέων κατοίκοις τῆς χώρας, οἵτινες ἐξηκολούθουν ζῶντες, ὡς καὶ οἱ Κρῆτες ἀγρόται, τὸ πλεῖστον καθ'

[1] *Ἀθηναίου* II, σ. 39 c. Ταῦτα ὀνόματα πρέπει νἀποκατασταθῶσιν ἐν ἄλλῳ χωρίῳ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως (IV, σ. 173 f), ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἑπομένης λέξεως μ ᾶ ζ α. Πρβλ. Haase Athenische Stammvesfassung σ 53.

ὅμοιον τρόπον ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Ἀπέβησαν δ' οὗτοι οἱ οἰκέται τῶν βασιλέων, διατελοῦντες ἐν τελείᾳ ἀπ' αὐτῶν ἐξαρτήσει, ἐν ᾧ οἱ Δωριεῖς περιωρίζοντο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν καθηκόντων ἐπιβεβλημένων διὰ συνθηκῶν. Ὡς δέ ποτε εἰς τοὺς Πελοπίδας, οὕτως ἀπέτινον νῦν εἰς τοὺς νέους κυριάρχους τῆς χώρας τὰς ἐτησίους αὐτῶν ἀποφορὰς, καὶ ἀπένεμον εἰς αὐτοὺς ὡς ὑπήκοοι πάσας τὰς εἰς τοὺς οἰκείους βασιλεῖς προσηκούσας τιμὰς, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν θάνατόν τινος τῶν ἡγεμόνων συνηθροίζοντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ὅπως πενθήσωσιν αὐτοὺς ἐπισήμως.

Οὕτω λοιπὸν καὶ ἐν Λακωνικῇ δὲν μετεπλάσθησαν καὶ ἀνενεώθησαν τὰ πάντα διὰ μιᾶς, οὐδ' ἐπῆλθε καὶ ἐνταῦθα ῥῆξις πρὸς τὸ παρελθόν. Καὶ κατελύθη μὲν ἡ βασιλεία τῶν Πελοπιδῶν, ἀλλὰ διετηρήθησαν οἱ ἀρχαῖοι θεσμοὶ καὶ αἱ ἀρχαῖαι σχέσεις, καὶ συνέμειναν ἰσχυραὶ αἱ καθιερωμέναι παραδόσεις. Οἱ δὲ βασιλικοὶ ἐκεῖνοι οἶκοι οἱ στηρίζοντες τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ἐπὶ τῶν Δωριέων σπουδάζουσι διηνεκῶς περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων τῶν χρόνων τῶν Πελοπιδῶν, εἰς οὓς ἀνάγουσι τὴν δύναμιν αὐτῶν. Διὰ ταῦτ' ἀπεκομίσθησαν εἰς τὴν Σπάρτην τὰ ὀστᾶ τοῦ Τισαμενοῦ καὶ τὰ τοῦ Ὀρέστου, ὅπως συνδεθῶσι καὶ πάλιν τὰ διὰ βιαίας ἐπαναστάσεως διασπασθέντα νήματα τῆς ἐπιχωρίου ἱστορίας.

Ἡ δὲ νέα ἐν τῇ ἐπιχωρίῳ ἐκείνῃ ἱστορίᾳ κατάστασις πραγμάτων ἡ ἀρξαμένη διὰ τῆς ἀναδείξεως τῶν Ἀγιαδῶν καὶ τῶν Εὐρυπωντιδῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ μόχθων καὶ ἀγῶνος, ἅτε προαπαιτοῦσα τὴν καθυπόταξιν ἡγεμόνων ἀνεξαρτήτων, τὴν κατάλυσιν τῆς αὐτονομίας πόλεων καὶ τὴν ἄρσιν τῆς ἰσότητος ἐκείνης ἣν οἱ Δωριεῖς παρέσχον εἰς τοὺς ἀρχαίους οἰκήτορας τῆς χώρας, παραχωρήσαντες εἰς αὐτοὺς δικαιώματα ὅμοια πρὸς τὰ τῶν κατακτητῶν. Διὸ αὐταὶ ἐκεῖναι αἱ πόλεις, αἵτινες ἐθεωροῦντο ὡς κέντρον τοῦ λακωνικοῦ κοινοῦ, ἡ Αἴγυς, ἡ Φᾶρις, αἱ Βοιαὶ, ἔπεσον ἡ μὲν μετὰ τὴν δὲ, ὑποδιβασθεῖσαι εἰς κώμας ὑποτελεῖς. Ἡ δὲ ἰσχὺς τῶν δύο βασιλικῶν οἴκων τῆς Σπάρτης ὑπερέβη τὰ

ὅρια τῆς συγκεκλεισμένης κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα, ἐπεκταθεῖσα κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις· οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν ἰδρύθη κράτος ἐνιαῖον, προχωροῦν πρὸς τὴν παραλίαν ἐν μέσῳ ἀγώνων αἱματηρῶν.

Ἀλλὰ, μεταξὺ τελουμένης ταύτης τῆς αὐξήσεως, δὲν ἔλειπεν ἐσωτερικὴ διχόνοια καὶ διάσπασις μεταξὺ τῶν κατακτητῶν βασιλέων καὶ τῶν Δωριέων, ἐπειδὴ πᾶσα νέα ἐπιτυχία παρῆγε τοὺς βασιλεῖς εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ μειώσωσι τὰ εἰς τοὺς ἐπιδραμόντας μαχίμους παραχωρηθέντα δικαιώματα, στηριζόμενοι εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς αὐτῶν ὑπηκόους. Οἱ δὲ περισπασμοὶ ἐκεῖνοι ἤθελον μικροῦ δεῖν τελείως ἀποναρκώσει καὶ παραλύσει τὸ ἀναμορφούμενον ἀρτισύστατον κράτος ἐν μέσῃ τῇ ἀναπτύξει αὐτοῦ, ἂν μὴ ἤθελον ρυθμισθῇ τὰ δημόσια πράγματα ἐγκαίρως ὑπὸ ἀνδρὸς σθεναρῶς ἐπιληφθέντος τῆς ἀνορθώσεως. Τὸ δὲ σωτήριον τοῦτο ἔργον ἐχρεώστει ἡ Σπάρτη εἰς τὸν Λυκοῦργον αὐτῆς, καὶ αἱ τιμαὶ δι' ὧν ἐγεραίρετο ἡ μνήμη αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὴν σαφῆ συνείδησιν τῆς ἀναμφηρίστου ἀληθείας, ὅτι ἄνευ αὐτοῦ ἡ διατεταραγμένη πολιτεία ἔμελλε νὰ περιπέσῃ εἰς τὸν ὄλεθρον. Διὸ ἐθεωρεῖτο αὐτόχρημα κτίστης τῆς πόλεως, ἤτοι εἰσηγητὴς τῶν θεσμῶν ἐκείνων, εἰς οὓς ἡ Σπάρτη ὀφείλει τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Καὶ ἡ μὲν γνώμη περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν ἃς παρέσχεν ὁ Λυκοῦργος εἰς τὴν Σπάρτην ὑπῆρξεν ὁμόφωνος, ἀλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὁμοφωνίαν ταύτην ὅλως ἀβέβαιος καὶ συγκεχυμένη πᾶσα ἄλλη περὶ αὐτοῦ παράδοσις. Προφανῶς δ' ἡ νομοθεσία ἀνέρχεται εἰς χρόνους, καθ' οὓς ἡ ὅλη πολιτεία εὑρίσκετο παραλελυμένη καὶ δὲν ἐλειτούργουν αἱ καθεστηκυῖαι ἀρχαί[1]. Διὰ ταῦτα δὲ δὲν δύναται τὸ ἔργον τοῦ νομοθέτου νὰ συσχετισθῇ πρὸς πρόσωπα καὶ πράγματα σύγχρονα καὶ πρὸς μαρτυρίας ἐγκύρους. Ἐντεῦθεν οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἤδη ἐνωρὶς λησμονήσει τοὺς ἀκριβεῖς χαρακτῆρας τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως, καὶ ἐτίμων

[1] Τὸ ἔτος 819 π. Χ ὡς χρονολογία τῆς νομοθεσίας ἐξάγεται ἔκ τινος χωρίου τοῦ ***Θουκυδίδου*** (1, 18 , ὅστις ἄλλως ἐφεκτικώτατα ἀποδέχεται μόνην τὴν νομοθεσίαν αὐτὴν ὡς ἱστορικὸν γεγονός, μὴ ποιούμενος μνείαν τοῦ προσώπου τοῦ νομοθέτου.

αὐτὸν ὡς θεὸν, περιστοιχιζόμενον ὑπὸ μορφῶν συμβολικῶν, ὡς δεικνύουσι τὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ εἰσαχθεῖσαν νόμιμον τάξιν καὶ εὐκοσμίαν δηλοῦντα ὀνόματα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ, ὧν ἐκεῖνος μὲν ἐλέγετο καλούμενος Εὔνομος, οὗτος δ' Εὔκοσμος[1]. Ἀλλὰ ἕνεκα τούτων τῶν λόγων οὐδαμῶς δικαιούμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ὁ Λυκοῦργος εἶνε πλάσμα τῆς φαντασίας, ἀλλ' εἶνε τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες, ὡς ὁ Ἐπιμενίδης καὶ ὁ Πυθαγόρας, ἅτε μεσάσαντες μεταξὺ τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τοῦ θείου, περιηυγάσθησαν ὑπὸ μύθων. Διὸ οὐδαμῶς δύναται νὰ διαμφισβητηθῇ, ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἑνάτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἔζησε πράγματι καὶ ἔδρασεν ἐν Σπάρτῃ ἀνὴρ φέρων τὸ ὄνομα ἐκεῖνο. Ἑκάτερος τῶν βασιλικῶν οἴκων ἐζήτει νὰ παραστήσῃ αὐτὸν ἀνήκοντα εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ γένος, ἀλλὰ περὶ τοῦτο συνεφώνουν, ὅτι τὰ τῆς πόλεως διέταξεν ὄχι ὡς βασιλεὺς, ἀλλ' ὡς ἐπίτροπος ἀνηλίκου διαδόχου τοῦ θρόνου. Καὶ οἱ μὲν Ἀγιάδαι, ὧν τὴν γενεαλογίαν ἀπεδέχετο ὁ Ἡρόδοτος[2], ἔλεγον τὸν Λυκοῦργον ἐπίτροπον τοῦ Λεωβώτου, κατὰ δὲ τὴν ἄλλην μᾶλλον διαδεδομένην παράδοσιν ἐλέγετο ἐπιτροπεύσας τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Χάριλλον ἢ Χαρίλαον, ἀνήκοντα εἰς τὸν ἕτερον οἶκον, τὸν τῶν Εὐρυπωντιδῶν[3]. Ἐντεῦθεν δὲ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι καθ' ὁμόφωνον γνώμην διαρκούσης τῆς νομοθετικῆς ὁράσεως τοῦ Λυκούργου ἡ ἰσχὺς τῶν δύο βασιλικῶν οἴκων εἶχεν ἀνασταλῇ.

Ὅτι δ' ὁ Λυκοῦργος ὡς καὶ οἱ νομοθέται τῆς Κρήτης δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν δωρικὴν φυλὴν, δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῆς εὐρύτητος τῶν γνωμῶν αὐτοῦ καὶ τῆς παραδόσεως περὶ τῶν ὑπερποντίων αὐτοῦ πλόων καὶ σχέσεων. Ἐν δ' αὐτῇ τῇ νομοθεσίᾳ αὐτοῦ οὐδαμῶς ἐκπροσωποῦνται δωρικὰ φυλετικὰ συμφέροντα, Δωριεὺς δέ τις ἥκιστα ἤθελε μεριμνήσει περὶ τῆς εἰς Σπάρτην

[1] ***Πλουτάρχου*** βίος Λυκούργου 1. ***Παυσανίου*** III, 16, 6.

[2] ***Ἡροδότου*** I 65.

[3] ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 50, 25. Ἴδε Gelzer ἐν τῷ Rheinisches Museum τοῦ 1873 σ. 10.

εἰσαγωγῆς τῶν ῥαψῳδιῶν τοῦ Ὁμήρου[1]. Ἡ δὲ φερομένη ὑπὸ τοῦ νομοθέτου προμελέτη τῶν κρητικῶν θεσμῶν εἶνε παράδοσις πάντως ἀξιόπιστος[2], διότι ἐν Κρήτῃ εὕρισκε σοφῶς καὶ ἐπιτυχῶς λελυμένον πρόγραμμα οἷον τὸ εἰς ἑαυτὸν προκείμενον. Ἡ δὲ μίμησις ἐκείνη τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν νομίμων τῆς Κρήτης, ἧς ἐλέγετο γενόμενος εἰσηγητὴς ὁ Λυκοῦργος, ὑπῆρξεν εἴπερ τι καὶ ἄλλο σωτηρία διὰ τὴν Σπάρτην.

Ἡ περιεσκεμμένη πεῖρα τῶν τοῦ κόσμου καὶ πολιτικὴ σύνεσις ἡ ὑποκειμένη εἰς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου δεν εἶνε ἰθαγενὲς προϊὸν τῆς Σπάρτης· κατὰ πάντα δὲ τὰ περὶ αὐτῆς γινωσκόμενα ἐξεπήγαζεν ἐκ Δελφῶν, καὶ ἐκεῖθεν ἔτυχε τῆς ἐπικυρώσεως αὐτῆς[3]. Ἡ Πυθία ἐκήρυξε τὸν Λυκοῦργον θεόν, ἤτοι ἀνεπιφυλάκτως ἔμπιστον ἀντιπρόσωπον τῆς θείας θελήσεως. Πράγματι δὲ εἶνε αὐτὸ τὸ ὄργανον δελφικῆς σοφίας, ἡ δ' ἐπιτυχία τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τῆς μεγάλης ἐπιδράσεως ἣν ἀναγκαίως ἐκτήσατο τὸ πρὸς τοὺς Δελφοὺς στενῶς συνδεδεμένον ἱερατεῖον τῆς Σπάρτης ἐν μέσῳ τῆς πολιτικῆς τῆς χώρας ἀνωμαλίας. Αὐτοὶ δὲ οἱ θεσμοὶ ἐθεωρήθησαν οἱονεὶ χρησμοί, καὶ ὡρίσθη συνέδριον ἱερέων ἐντεταλμένον τὴν ἑρμηνείαν τῶν λυκουργείων νόμων.

Τὸ δ' ἔργον τοῦ νομοθέτου ἦτο κυρίως εἰπεῖν τριπλοῦν. Καὶ πρῶτον μὲν παρίστατο ἀνάγκη τῆς παύσεως τῆς αἱματηρᾶς διαπάλης εἰς ἣν εἶχε περιπέσει ἡ χώρα, διὸ καὶ ἤρξατο τοῦ μεγά-

[1] Sengebusch Dissertatio Homerica II, σ. 82.

[2] *Ἀριστοτέλους* Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 50, 27.

[3] *Ἡροδότου* I, 65. Ὁ Gelzer ἐνθ' ἀν., ἑπόμενος εἰς τὴν ἀντίληψιν ταύτην, θεωρεῖ τὸν Λυκοῦργον ὄνομα δηλωτικὸν τοῦ ἀξιώματος ἱερατείου τοῦ Ἀπόλλωνος ὑφισταμένου ἐν Σπάρτῃ. Κατὰ δὲ τὸν Oncken (Staatslehre des Aristoteles) ἡ ἀντίληψις τοῦ Λυκούργου ὡς ἔχοντος ἱερατικὸν χαρακτῆρα εἶνε παράδοσις μεταγενεστέρα, ἧς εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν ὁ Ἔφορος ἡ δ' ἀρχαία παράδοσις γινώσκει αὐτὸν μόνον ὡς στρατιωτικὸν ὀργανωτήν. Περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως δ' αὐτοῦ ὡς θεοῦ ὑπὸ τῆς Πυθίας ἴδε τὸν Unger Sitzungsberichte der bayer. Akademie der Wissenschaften 1883. Περὶ τοῦ Λυκούργου ὡς παραλλήλου πρὸς τὸν Σόλωνα ἴδε von Wilamowitz-Möllendorf Homerische Untersuchungen σ. 271.

λου αὐτοῦ ἔργου ὡς εἰρηνοποιός. Δεύτερον δ' ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν διαφόρων τάξεων καὶ φύλων, ἥτις ἐστηρίζετο εἰς τακτὸν καθορισμὸν τῶν ἀμοιβαίων αὐτῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων. Τὸ δὲ τρίτον αὐτοῦ ἔργον ἦτο ἡ διοργάνωσις τῆς δωρικῆς κοινότητος.

Ἀλλὰ τὸ ὅλον ἔργον δὲν ἐτελέσθη διὰ μιᾶς, ὡς παριστάνει αὐτὸ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Λυκούργου, οὐδ' ἐπετεύχθη τέλος ἡ καθολικὴ εἰρήνευσις ἄνευ ποικίλων ἀγώνων.

Οἱ δὲ πρῶτοι τούτων τῶν ἀγώνων συνέβησαν ἤδη κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τοῦ νομοθέτου. Καὶ δὴ μαρτυρεῖται, ὅτι ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος Χαρίλαος, οὗ ὁ Λυκοῦργος λέγεται ὑπάρξας ἐπίτροπος[1], ὢν ἡγεμὼν τολμηρὸς καὶ φιλοπόλεμος, ἀπεπειράθη τοιαύτην ἐπαύξησιν τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ πίεσιν τῶν Δωριέων, ὥστε διὰ ταῦτα ὠνομάσθη τύραννος. Προῆλθε δ' ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ βίας ἐπανάστασις τοῦ δωρικοῦ λαοῦ· μόνον δὲ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς νέων θεσμῶν, μεγάλως περιοριζόντων τὰ βασιλικὰ προνόμια οὕτως, ὥστε νὰ καθίσταται εἰς ἀεὶ ἀδύνατος ἡ ἀνάστασις τῆς ποθουμένης ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων βασιλείας τῶν Πελοπιδῶν, ἐπῆλθε τέλος μόνιμος ἀποκατάστασις τῶν πραγμάτων, αὐτὴ ἐκείνη ἡ ἔκτοτε διατηρηθεῖσα ἐν τοῖς κυρίοις ἀμείωτος ὡς σπαρτιατικὴ πολιτεία. Κατὰ δὲ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς εἰς ἕνα καὶ μόνον ἀναγραφῆς παντὸς μεγάλου ἔργου ἄνευ φροντίδος περὶ διακρίσεως τοῦ πρότερον καθεστῶτος ἢ τῶν μεταγενεστέρων στοιχείων, ὁ ὅλος πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἐξελήφθη ὡς νομοθέτημα τοῦ Λυκούργου.

Ἀλλ' οὐδέποτε νομοθέτης εὑρέθη κατενώπιον προβλήματος οὕτω δυσχεροῦς. Καὶ πρῶτον μὲν εἶχε πρὸ αὐτοῦ δύο βασιλικοὺς οἴκους, ἔχοντας δικαιώματα στηριζόμενα εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν τῆς χώρας καὶ ἀντιτασσομένους πρὸς ἀλλήλους ἐν δυσπι-

[1] *Ἀριστοτέλους* Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 50. 25· Ἐπιτροπεία ἡ Χαρίλλου. Πρβλ. σ. 231, 221. Περὶ θεσμῶν μεταγενεστέρων προσγραφομένων εἰς τὸν Λυκοῦργον ἴδε Peter ἐν τῷ Rheinisches Museum σ. 22, 64.

στία καὶ ἀντιζηλία, ὧν ἑκάτερος ἐγλίχετο χάριν ἑαυτοῦ τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας καὶ ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ προσελκύσῃ τακτικὰ πλήθη, ὅπως διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν ἀπαλλαχθῇ τῶν ἰδίων πρὸς τοὺς Δωριεῖς ὑποχρεώσεων. Πλὴν δὲ τούτων ἐσώζοντο ἀκόμη πολλὰ ἄλλα λείψανα ἠθῶν, θεσμῶν καὶ λατρειῶν τῶν ἡρωικῶν χρόνων, ὑφιστάμενα ἐν Λακωνικῇ ἀπὸ αἰώνων καὶ ἔχοντα ῥίζας βαθυτάτας, ὥστε καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ καταργηθῶσιν. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἵστατο ἀντιμέτωπος ὁ πρὸς ὅλον τὸ παρελθὸν ἐκεῖνο ξένος λαὸς τῶν Δωριέων, ἀγέρωχος καὶ ἄκαμπτος, μετὰ καυχήσεως πεποιθὼς ἐπὶ τὴν πολεμικὴν ἑαυτοῦ ὑπεροχὴν καὶ ζηλοτύπως ἐχόμενος τῶν εἰς ἑαυτὸν παραχωρηθέντων δικαιωμάτων. Αἱ ἀντιθέσεις αὗται παρίσταντο ἀδιάλλακτοι πρὸς ἀλλήλας· τὰ δὲ ποικίλα στοιχεῖα ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων οἰκητόρων, ἅτινα, συνανακραθέντα ὑπὲρ μέτρον, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων, προεκάλουν ἀναβρασμὸν ἀδιάκοπον, συντελοῦντα εἰς ἄσκοπον φθορὰν τῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ. Οὐδαμοῦ ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι πολιτεία κακονομωτέρα καὶ ἀνωμαλωτέρα τῆς Σπάρτης πρὸ τοῦ Λυκούργου[1]. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, εἶνε προφανές, ὅτι παρίστατο πάντως ἀνάγκη συμβιβασμοῦ, διαλλακτικῆς διαλύσεως τῶν ἀντιθέσεων καὶ συνθηκολογίας ἐπωφελοῦς εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη[2]. Ἡ δ' ἐπιτυχία τοῦ ἔργου τούτου, καὶ δὴ μονίμως, εἶνε τῶν εἰς ἀεὶ λαμπροτάτων κατορθωμάτων πολιτικῆς δεξιότητος.

Ἡ ὅλη νομοθεσία ἀπετέλει κυρίως εἰπεῖν συνθήκας διὰ λόγων, ῥήτρας, ὡς ῥητῶς ὠνόμασαν αὐτὰς οἱ ἀρχαῖοι. Κατὰ ταῦτα δὲ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἦτο ἥκιστα δωρικὸν καὶ μόνον[3].

[1] Καθ' ***Ἡρόδοτον*** (I, 65) οἱ Λακεδαιμόνιοι πρὸ τοῦ Λυκούργου κακονομώτατοι ἦσαν σχεδὸν πάντων Ἑλλήνων Πρβλ. ***Θουκυδίδου*** I, 18. ***Πλουτάρχου*** βίος Λυκούργου 3 (δεινὴ ἀνωμαλία).

[2] Οἱ βέλτιστοι νομοθέται—μέσοι πολῖται. Σόλων γὰρ ἦν τούτων καὶ Λυκοῦργος.

[3] Ῥῆτραι=συνθῆκαι διὰ λόγων καθ' ***Ἡσύχιον*** ἐν λ. Πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἐν τῇ Archäologische Zeitung τόμ. XXXV σ. 197. Τὴν ἔννοιαν συνθήκης ἀποδέχεται ὁ Hermann Staatsalterthümer § 23, 7. Göttinger gelehrte Anzeigen τοῦ 1849, σ. 1234 κ. ἑ. Πρβλ. ***Ξενοφῶντος*** Πολιτεία Λακεδαιμονίων, 15· ἃς βασιλεῖ

Καὶ δὴ συνεκράτησαν ἐν πρώτοις ἀμετακίνητοι τὴν ἀρχηγίαν τῆς πολιτείας οἱ βασιλικοὶ οἶκοι, διατηρήσαντες πάντα τὰ προνόμια τῆς βασιλικῆς δυνάμεως τὰ γνωστὰ ἡμῖν ἐκ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ἡ βασιλεία αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ λείψῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἧς ὁ νομοθέτης ἐπεβάλλετο τὴν ἀναδιοργάνωσιν, ἅτε ἀποτελοῦσα τὸν σύνδεσμον τὸν ἑνοῦντα τοὺς ἀρχαιοτέρους καὶ τοὺς νεωτέρους οἰκήτορας τῆς χώρας καὶ παρέχουσα ἐχέγγυον τῆς πολιτικῆς ἑνότητος. Οἱ βασιλεῖς ἦσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ὅλου λαοῦ κατενώπιον τῶν ἐπιχωρίων θεῶν. Δι' αὐτῶν καὶ μόνων κατέστη δυνατὴ ἡ πρὸς τὸ παρελθὸν συναφὴ τοῦ νέου καθεστῶτος ἄνευ ῥήξεως πρὸς καθιερωμένας παραδόσεις. Οἰκοῦντες δ' ἐν μέσῳ τῶν Δωριέων, οἵτινες εἶχον ἀναλάβει πρὸς αὐτοὺς τὴν ὑποχρέωσιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἦσαν συγχρόνως οἱονεὶ τὸ ὅμηρον τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς πίστεως τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων, τιμώντων ἐν αὐτοῖς τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἄρχοντας. Ἡ δὲ συνύπαρξις δύο δυναστειῶν παρεῖχε τοῦτο τὸ μέγα ὄφελος, ὅτι οὕτω συνεδέοντο πρὸς τὴν πολιτείαν διὰ τῶν συμφερόντων αὐτῶν δύο ἰσχυραὶ φατρίαι, καὶ ὅτι οἱ πρὸ τῶν Δωριέων οἰκοῦντες τὴν χώραν ἔβλεπον ἑαυτοὺς ἀντιπροσωπευομένους ἐν τῇ ἀνωτάτῃ διοικήσει τῆς πολιτείας ὑπὸ δύο τῶν ἐπιφανεστάτων αὐτῶν γενῶν. Ἦσαν δὲ τὰ γένη ταῦτα ἰσότιμα, τὰ δὲ μεγαλείτερα προνόμια, ὧν ἠξιοῦτο ὁ ἀρχαιότερος κλάδος, ὁ τῶν Ἀγιαδῶν, ἦσαν πράγματι μόνον τιμητικαί τινες προτιμήσεις ἄνευ σημασίας[1].

πρὸς τὴν πόλιν συνθήκας ὁ Λυκοῦργος ἐποίησε. Αἱ δὲ ῥῆτραι ἃς ὁ Göttling (Über die vier lykurgischen Rhetren) εἶχε πειραθῇ νὰποκαταστήσῃ ὡς χρησμοὺς τῆς Πυθίας καὶ ἐν αἷς ὁ Bergk (Griechische Literaturgeschichte Τόμ. Α' σ. 336) ἀποδέχεται τὴν εὕρεσιν τῶν τύπων τῆς δελφικῆς διαλέκτου, ἐκηρύχθησαν ἐπ' ἐσχάτων ἀπόκρυφα κατασκευάσματα τῶν μακεδονικῶν χρόνων ὑπὸ τοῦ Trieber. Κατὰ δὲ τῆς γνώμης ταύτης ἀντεπεξέρχεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Gilbert (Studien zur altspartanischen Geschichte σ. 122), ὅστις ὑποδεικνύει μετὰ τοῦ O. Müller ἴχνη ῥητρῶν ἔν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Τυρταίου, τῷ ὑπ. ἀρ. 4.

[1] *Ἡροδότου* VI, 52. Τὰ ἰδιαίτερα προνόμια τοῦ οἴκου τούτου ἐξηγεῖ ὁ Wachsmuth ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὗτος ἀντεπροσώπευε τοὺς ἀρχῆθεν ἐν τῇ χώρᾳ ἐνοικοῦντας Ἀχαιούς, ὁ δὲ ἄλλος τοὺς ἐπήλυδας. Πρβλ. Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 237.

Ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ διπλῆ βασιλεία ἦτο καὶ ἐχέγγυον τῆς διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας τῶν δύο γενῶν ἀποφυγῆς τυραννικῆς ὑπερβασίας τῶν βασιλικῶν προνομίων[1]. Εἰς τοῦτο δ' ἀπεσκόπει καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ μετὰ γυναικῶν ἐκ τῆς ξένης γάμου τῶν βασιλέων, ὅπως μὴ ὑπὸ τῆς μετ' ἄλλων βασιλικῶν οἴκων κηδεστίας ἐπαρθῶσιν εἰς δυναστικὴν πολιτείαν καὶ πόθους τυραννίδος. Οὕτω δὲ πολιτικὴ σύνεσις δύσπιστος καὶ ἄγρυπνος, δίδαγμα τῶν αἰώνων τῆς ἐμφυλίου διαπάλης, εἶχε συνενωθῇ παραδόξως μετὰ τῆς ὠφελείας καὶ ἁπλότητος τῆς ἡρωικῆς βασιλείας καὶ τῶν πατριαρχικῶν ἠθῶν, καθ' ἃ σύμβολον τῆς βασιλείας ἐθεωρεῖτο ἡ διπλῆ ἐκ πάντων μερὶς ἐν τοῖς συμποσίοις[2].

Οἱ παρὰ τὸν Εὐρώταν ἀπ' ἀρχαίων χρόνων λατρευόμενοι ἀδελφοὶ Διόσκουροι ἦσαν τὸ ἡρωικὸν πρότυπον τῶν δύο βασιλέων, ὧν ἑκάτερος ἦγε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν πόλεμον ἐπίκλητον τὸν ἕτερον τῶν Τυνδαριδῶν ἐν εἰκόνι[3]. Ἡ δὲ πάντοτε εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ἡρωικῶν χρόνων ἀπονεμομένη μεγάλη τιμὴ ἐνδεικνύεται σαφέστατα ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Λυκούργου εἰς τὴν Σπάρτην εἰσαγωγῆς τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Οὕτω δ' ἐπέστρεφεν ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰωνίας εἰς τὴν Πελοπόννησον ἡ ἀπήχησις τῆς δόξης τῶν Ἀχαιῶν βασιλέων. Ἐν τῷ ἔπει ἐπεκυροῦντο καὶ ἀπεσημαίνοντο οἱονεὶ ἔν τινι ἐγγράφῳ ἔχοντι πανελλήνιον κῦρος τὰ δικαιώματα τῆς βασιλείας, διὸ ἔδει τὸ ἔπος νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἐν Σπάρτῃ εἰς καθοσίωσιν μὲν τῆς βασιλείας, στήριγμα δὲ τοῦ θρόνου.

Ὡς δ' οἱ βασιλεῖς τῶν ὁμηρικῶν χρόνων εἶχον περὶ ἑαυτοὺς τοὺς ἄνακτας, οὕτω καὶ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Σπάρτης ἦτο παρεζευγμένη γερουσία, ἐκλεγομένη ἀριστίνδην ἐκ τῶν καλῶν κἀγαθῶν καὶ ἔργον ἔχουσα τὴν συμμετοχὴν ἐν τῇ διοικήσει τῆς πολιτείας καὶ τῇ ἐξασκήσει τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλ' ὅ τι πρότερον ἐξηρ-

[1] Οἱ βασιλεῖς ἀντεπροσώπευον τὴν βασιλείαν ὁμοῦ ἀμφότεροι· ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ἡ κατὰ τοῦ Λεωτυχίδου διαμαρτυρία τῶν Ἀθηναίων παρ' ***Ἡροδότῳ*** (VI, 86).

[2] ***Ἡροδότου*** VI, 57. Πρβλ. τὸν ὁμηρικὸν στίχον ἔδρῃ τε κρέασίν τε ἰδὲ πλείοις δεπάεσσιν ***Ὁμήρου*** Ἰλιάδος Θ, 161. Μ. 311.

[3] ***Ἡροδότου*** V, 75.

τᾶτο ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἡγεμόνος διερρυθμίσθη νῦν κατὰ κανόνας παγίους, καὶ ἐπεβλήθη εἰς τὴν βασιλείαν ἡ ὑποχρεωτικὴ σύμπραξις τῆς γερουσίας. Πρὸ πάντων δ' ὁσάκις προέκειτο περὶ τῆς ζωῆς τινος τῶν πολιτῶν, οἱ βασιλεῖς δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ ἐκφέρωσι τὸ ἐξῆς τὴν κρίσιν ὡς τοιοῦτοι, ἀλλὰ μόνον ὡς μέλη τῆς γερουσίας, εἰς ἣν πλὴν αὐτῶν συμπαρεκάθηντο ἕτεροι εἴκοσι καὶ ὀκτώ. Ἦσαν δὲ γέροντες ἰσόβιοι, διὰ βοῆς τοῦ πλήθους ὑποδειχθέντες ὡς οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν καὶ δὴ ἐκ τῶν δι' ἑξηκονταετοῦς ἤδη βίου δοκιμασθέντων, ἄνδρες τῆς κοινῆς ἐμπιστοσύνης.

Ἂν λοιπὸν καὶ ἐν Σπάρτῃ, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἀρχαίαις πολιτείαις, θεωρήσωμεν τὴν βουλὴν ὡς ἀντιπροσωπείαν τῶν πολιτῶν, πρέπει καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν πρεσβυγενῶν τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν νὰ μὴ ἐκληφθῇ ὡς τις τυχαῖος, ἀλλ' ὡς ἀντιστοιχῶν πρὸς τὴν διαίρεσιν τῶν συγκροτούντων τὴν πολιτικὴν κοινότητα. Καὶ δὲν μαρτυρεῖται μὲν ἀσφαλῶς ἡ τοιαύτη διαίρεσις, ἀλλ' εἶνε ὅμως ἐξαιρέτως πιθανόν, ὅτι ὑπῆρχον ἐν Σπάρτῃ τριάκοντα ὠβαί, ἤτοι ὑποδιαιρέσεις τῶν φυλῶν, ὧν δέκα μὲν ἀνῆκον εἰς τοὺς Ὑλλεῖς, δέκα δ' εἰς τοὺς Δυμᾶνας καὶ δέκα εἰς τοὺς Παμφύλους, καὶ ὅτι ἐξ ἑκάστης τούτων τῶν ὠβῶν ἐστέλλετο εἷς ἀντιπρόσωπος εἰς τὴν γερουσίαν[1]. Ἆρα οἱ βασιλεῖς εἶχον τοῦτο μόνον τὸ γέρας, ὅτι ἦσαν οἱ ἐκ γενετῆς ἀντιπρόσωποι τῶν δύο ὠβῶν εἰς ἃς ἀνῆκον τὰ γένη αὐτῶν, καὶ εἶχον τὴν προεδρίαν. Εἶχε δ' ἑκάτερος αὐτῶν μίαν μόνην ψῆφον ἐκ τῶν τριάκοντα, ἂν δὲ δὲν ἤρχοντο εἴς τινα συνεδρίαν, ἐπειδή, καθ' ἃ φαίνεται, ἔπρεπε ἢ νὰ εἶνε ἀμφότεροι παρόντες ἢ

[1] Müller Die Dorier τόμ. Β' σ 88. Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ἀντιστρατεύονται ὁ Hermann καὶ ὁ Schömann διὰ λόγων ὧν τινες τοὐλάχιστον εὐκόλως ἀποκρούονται. Τὸ ἀξίωμα τῶν γερόντων ὑπῆρξε πάντοτε νικητήριον τῆς ἀρετῆς, εἰ καὶ ἡ εἰς τὴν γερουσίαν συμμετοχὴ εἶνε περιωρισμένη. Περὶ ὠβῶν ἴδε τὸ χωρίον τοῦ ***Πλουτάρχου*** ἐν βίῳ Λυκούργου 6· φυλὰς φυλάξαντα καὶ ὠβὰς ὠβάξαντα, τριάκοντα γερουσίαν σὺν ἀρχαγέταις καταστήσαντα. Ὁ Ulrichs διορθόνει τὸ κείμενον τοῦτο ὧδε· τριάκοντα πρεσβυγενέας σὺν ἀρχαγέταις γερουσίαν καταστήσαντα. Ἡ δὲ λέξις τριάκοντα φαίνεται ὅτι εἶνε γλῶσσα, λείπει δὲ καὶ παρὰ ***Σουΐδᾳ*** ἐν λ. ὠβαί.

ἀμφότεροι ἀπόντες, ἀνελάμβανέ τις τῶν γερόντων τὰς δύο ψήφους καὶ ἔπειτα ἔδιδε τρίτην τὴν ἑαυτοῦ[1].

Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τἀναφερόμενα εἰς αὐτοὺς τοὺς πολίτας ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου περιωρίσθη βεβαίως εἰς τὴν ἐκ νέου ἀποκατάστασιν πολλῶν τῶν ἀρχαίων καὶ ἔκπαλαι ὑφισταμένων θεσμῶν. Πῶς ἄλλως θὰ ἠδύνατο γνώστης τῆς ἀρχαιότητος οἷος ὁ Ἑλλάνικος[2] νἀναγάγῃ τὴν ὅλην νομοθεσίαν τῆς Σπάρτης εἰς τοὺς χρόνους τῆς δωρικῆς ἐπιδρομῆς, εἰς τὸν Εὐρυσθένη καὶ Προκλέα; Εἰς τοὺς ἀρχῆθεν δὲ κρατοῦντας ἐκείνους θεσμοὺς ἀνῆκεν ἀναμφιλέκτως καὶ ἡ κατὰ φυλὰς καὶ ὠβὰς διαίρεσις τῶν Δωριέων πολιτῶν ὡς καὶ αἱ διατάξεις αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰς οἰκήσεις αὐτῶν καὶ τὴν ἔγκτησιν.

Καὶ δὴ οἱ Δωριεῖς, ἐλθόντες εἰς τὴν Λακεδαίμονα, ἀπήτησαν καὶ ἔλαβον γαίας καὶ ἐν αὐτῇ ὡς καὶ ἀπανταχοῦ. Οἱ δὲ κλῆροι, εἴτε ἀκουσίως εἴτε ἑκουσίως ἐδόθησαν εἰς αὐτούς, εἶχον παραχωρηθῆ ὑπὸ τῶν τότε τὰ τῆς πολιτείας ἰθυνόντων ἰθαγενῶν. Ἔγεινε δ' ἡ παραχώρησις αὕτη, ὡς δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, καθ' ὃν περίπου τρόπον συνέβη κατὰ τὴν ἴδρυσιν ἀποικιῶν[3]. Καὶ δὴ αἱ ἀναδασθησόμεναι γαῖαι, αἵτινες ἦσαν ἡ ἀρχαία κτῆσις τῶν ἐξωσθέντων Πελοπιδῶν ἢ κτήματα ἀφαιρεθέντα ἀπὸ τῶν κυρίων αὐτῶν ἐν ἡμέραις ἐμφυλίων ἀγώνων, κατεμετρήθησαν, οἱ δὲ ἄποικοι ἔλαβον ὁμοίους κλήρους, ὧν μέτρον ὡρίσθη ἡ ἐπάρκεια πρὸς διατροφὴν μιᾶς οἰκογενείας.

Αἱ πρῶται δὲ αὗται διατάξεις εἶχον κανονισθῆ ἐν σχέσει πρὸς τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων τὴν ὑφισταμένην ἐν Λακωνικῇ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Πελοπιδῶν, ἐπειδὴ οἱ Δωριεῖς εἶχον γείνει καὶ

[1] Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ψηφοφορίας ἐν τῇ συγκλήτῳ ὁ ***Ἡρόδοτος*** (VI, 57) ἔχει πληρέστατα δίκαιον παρὰ τὴν ἀντίθετον μαρτυρίαν τοῦ ***Θουκυδίδου*** (I, 20), ὡς παρετήρησεν ὁ Wesseling. Ἡ δὲ περίπτωσις τῆς παρ' ἑνὸς μόνου τῶν δύο βασιλέων συζητήσεως μετὰ τῶν γερόντων καὶ ψηφίσεως ἀγνοεῖται παρὰ τοῦ Ἡροδότου.

[2] ***Ἑλλάνικος*** παρὰ ***Στράβωνι*** VIII, σ. 366.

[3] ***Πλάτωνος*** Νόμοι σ. 736 c· Ἡ Ἡρακλειδῶν ἀποικία. Πρβλ. περὶ ῥωμαϊκῶν ἀναδασμῶν Schwegler Römische Geschichte τόμ. Α' σ. 618. Τόμ. Β' σ. 416.

ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐν Κρήτῃ δεκτοὶ ὑπὸ τῶν καθ' ἑαυτὰς διοικουμένων καὶ ἀνεξαρτήτων πόλεων καὶ εἶχον ἀρχίσει ἐθιζόμενοι εἰς κοινὴν συμβίωσιν μετὰ τῶν Ἀχαιῶν[1]. Ἀλλ' ἐπελθόντος ἔπειτα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν διαφόρων μικρῶν πόλεων, αὗται ἀπέβαλον ἡ μὲν μετὰ τὴν δὲ τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν· τοῦτο δὲ συνεπέφερεν ἀναγκαίως καὶ μεγίστην διατάραξιν τῶν κατὰ τοὺς ἐπιδραμόντας Δωριεῖς. Ὅτε λοιπὸν ἡ Σπάρτη ἔγεινε κατόπιν νέον κέντρον, ἐξ οὗ ἀφωρμήθη ἡ ἵδρυσις νέας λακωνικῆς πολιτείας, παρίστατο ἀνάγκη τῆς ἐκ νέου συνενώσεως τῶν διεσπαρμένων Δωριέων, ὧν ἡ δύναμις καὶ πειθαρχία ἦσαν στοιχεῖα ἀπαραίτητα πρὸς θεμελίωσιν τοῦ νέου κράτους καὶ τῆς συσσωματώσεως αὐτῶν περὶ τὸν διπλοῦν θρόνον τῶν Ἡρακλειδῶν ὡς ἐν ἑνὶ στρατοπέδῳ. Κατὰ ταῦτα ἐπῆλθεν ἀναδιοργάνωσις τῆς στρατιωτικῆς ἀποικίας, ὡς δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν τὴν δωρικὴν κοινότητα, νέα αὐτῆς διαίρεσις, νέα ἀπογραφὴ καὶ νέος ἀναδασμός.

Τοῦ λόγου δὲ ὄντος περὶ τοιούτων ἐγκατοικήσεων ἐχουσῶν χαρακτῆρα ἀποικίας, πρέπει νὰ προϋποθέσωμεν ἀριθμοὺς τακτούς· δὲν λείπουσι δὲ περὶ τούτου καὶ παραδόσεις ἄξιαι λόγου. Καὶ φέρονται μὲν διαφόρως οἱ ἀριθμοὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου ἀναδασθέντων κλήρων, οἵτινες λέγονται ὑπό τινων μὲν τετρακισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι, ὑπ' ἄλλων δ' ἑξακισχίλιοι καὶ ὑπ' ἄλλων ἐννεακισχίλιοι[2], ἀλλ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἀνήκουσι πάντως εἰς διαφόρους χρόνους, καὶ δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν εὐλόγως, ὅτι οἱ μικρότεροι ἀριθμοὶ εἶνε οἱ ἀρχαιότεροι, οἵτινες καὶ ηὐξήθησαν ἀργότερον διὰ τοῦ ἐπελθόντος ἕνεκα κτήσεως νέων χωρῶν πολλαπλασιασμοῦ τῶν κλήρων. Ὅτι δ' ὁ πρῶτος ἀριθμὸς εἶνε ὁ τῶν λυκουργείων χρόνων, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι μετὰ ἓξ αἰῶνας οἱ κλῆροι ἀποκατεστάθησαν καὶ πάλιν τεχνητῶς ἐπὶ Ἄγιδος εἰς τετρακισχιλίους καὶ πεντακοσίους διὰ τῆς ἀποδοχῆς περιοίκων καὶ ξένων,

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 257.

[2] ***Πλουτάρχου*** βίος Λυκούργου 8. Schäfer De ephoris σ. 6. — Schömann Opuscula Τόμ. Α' σ. 139. M Duncker Die Hufen der Spartiaten ἐν τοῖς Monatsberichte der k. kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Berlin. 1881 σ. 138.

τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἦτο καθιερωμένος ὑπ' ἀρχαίας παραδόσεως.

Ἀπετέλουν δ' οἱ κλῆροι τῶν Δωριέων ἐν τῷ μέσῳ τῆς χώρας συνεχῆ περιοχήν, ἧς τὰ ὅρια δυνάμεθα νἀποδείξωμεν ὁμοίως ἐκ τῶν ἐπὶ Ἄγιδος μεταρρυθμίσεων. Ἐξετείνετο δ' ἡ κληρωθεῖσα αὕτη γῆ κατὰ μὲν τὰ βόρεια μέχρι τῶν στενῶν τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα παρὰ τὴν Πελλήνην καὶ μέχρι τοῦ στενοῦ τῆς κοιλάδος τοῦ Οἰνοῦντος παρὰ τὴν Σελλασίαν· πρὸς νότον δὲ συμπεριελαμβάνοντο εἰς τὴν δωρικὴν χώραν αἱ εὔφοροι πεδιάδες αἱ ἀναπεπταμέναι πρὸς τὸν λακωνικὸν κόλπον καὶ ἐκτεινόμεναι μέχρι τῆς Μαλέας· ἐξ ἀνατολῶν δὲ καὶ δυσμῶν περιωρίζοντο οἱ δωρικοὶ κλῆροι ὑπὸ τῶν δύο ὑψηλῶν ὀρέων, τοῦ Ταϋγέτου καὶ τοῦ Πάρνωνος[1]. Οὕτω λοιπὸν κατεῖχον οἱ Δωριεῖς τὴν ὅλην μέσην χώραν τῆς Λακεδαίμονος, ἐν ᾗ κατῴκουν διῃρημένοι κατὰ φυλὰς καὶ ὠβὰς οὕτως, ὥστε ἑκάστη μὲν φυλὴ περιελάμβανε χιλίους πεντακοσίους οἴκους, ἑκάστη δὲ ὠβὴ ἑκατὸν πεντήκοντα. Ἀπετέλουν δ' αἱ φυλαὶ καὶ ὠβαὶ καὶ ἰδίας διαιρέσεις τῆς χώρας. Οὕτως ἡ ὠβὴ Ἀγιάδαι, ἡ ἕδρα τοῦ ἀρχαιοτέρου τῶν δύο βασιλικῶν οἴκων, ἦτο περιοχὴ παρὰ τὸν Εὐρώταν[2].

Ἄλλως δ' οἱ Δωριεῖς καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην διάταξιν τῶν πραγμάτων οὐδαμῶς ἀπέβησαν αὐτάρκαι τῆς χώρας, ἅτε μὴ δικαιούμενοι οὔτε νὰ πωλήσωσιν, οὔτε νὰ προσαυξήσωσιν, οὔτε νὰ δωρήσωσιν, οὔτε διὰ διαθήκης νὰ μεταβιβάσωσι κατὰ βούλησιν τοὺς κλήρους. Ἀπ' ἐναντίας δ' οὗτοι περιῆρχοντο ἀναλλοίωτοι καὶ ἀναπαλλοτρίωτοι ἀπὸ πατρὸς εἰς τὸν πρωτότοκον υἱόν, μὴ ὑπαρχόντων δ' ἀρρένων γόνων ἐπεστρέφοντο εἰς τὴν πολιτείαν, ἤτοι διέθετον αὐτοὺς οἱ βασιλεῖς ὡς οἱ ἀρχῆθεν κύριοι τῆς χώρας.

Ἐν ᾧ λοιπὸν ἐν Κρήτῃ ἔχομεν δύο εἴδη ἀναδασμοῦ, ἓν μὲν,

[1] Ὡς ὅρια τῆς πολιτικῆς χώρας ἀναγράφονται παρὰ τῷ ***Πλουτάρχῳ*** ἐν βίῳ Ἄγιδος 8 ἀπὸ τοῦ κατὰ Πελλήνην χαράδρου πρὸς τὸν Ταΰγετον καὶ Μαλέαν καὶ Σελλασίαν. Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 211.

[2] Περὶ τόπου φέροντος τὸ ὄνομα Ἀγιάδαι ἴδε ***Ἡσίοδον*** ἐν λ. Πρβλ. Wachsmuth ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie τοῦ 1868 σ. 3.

καθ' ὃ αἱ γαῖαι παρείχοντο εἰς πλήρη κυριότητα τῶν ἐπιδρομέων, ἓν δὲ, καθ' ὃ ἡ κυριότης αὐτῶν ἔμενεν εἰς τὴν πολιτείαν, ἡ λυκούργειος νομοθεσία, ἥτις ὡς πρὸς τοὺς Δωριεῖς ἦτο κατὰ πάντα αὐστηροτέρα, ἀπεδέχθη μόνον τὸν δεύτερον τρόπον. Καὶ δὴ οἱ βασιλεῖς εἶνε οἱ μόνοι ἀρχηγέται τῆς πολιτείας, οἱ διάδοχοι καὶ κληρονόμοι ἐκείνων οἵτινες ἵδρυσαν μὲν τὴν πολιτείαν, ἔγειναν δ' εἰσηγηταὶ τοῦ κοινοῦ καὶ διένειμαν τὴν κοινὴν χώραν εἰς κλήρους μετὰ καὶ τῆς ὑποχρεώσεως, ὅπως ὁ ἑκάστοτε κύριος τοῦ κλήρου ὡς ἀντάλλαγμ' αὐτοῦ παρέχῃ εἰς τὸν ἡγεμόνα τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ὑπηρεσίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ συστήματος τούτου στηρίζεται καὶ ἐν Σπάρτῃ, ὡς ἐν Κρήτῃ, ὁ ὀργανισμὸς τῆς πολιτείας. Μεθ' ἑκάστου κλήρου συνδέεται ἡ ὑποχρέωσις τῆς στρατείας, ἐπειδὴ δὲ αὕτη εἶνε ὁμοία διὰ πάντας, εἶνε, ὡς εἰκὸς, καὶ οἱ κλῆροι κατὰ τὸ δυνατὸν ὅμοιοι ἀλλήλοις τό τε μέγεθος καὶ τὴν ἀξίαν [1].

Ἐν τούτῳ τῷ ζητήματι τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς συντηρήσεως τοῦ καθεστῶτος, οἱ δὲ βασιλεῖς ἐπέβλεπον ὡς ἀνώτατοι κύριοι τῶν κλήρων τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν τεθεσπισμένων· ἰδίως δ' ἐφρόντιζον, ὅπως μὴ μένωσι κλῆροι ἀδέσποτοι καὶ ὅπως μέλη τῆς στρατιωτικῆς κοινότητος μὴ κεκτημένα κλήρους ὑπεισέρχωνται εἰς τὴν κυριότητα γαιῶν διὰ τοῦ γάμου μετὰ παρθένων ἐπικλήρων. Ἔγκαιρος δὲ γάμος ἦτο κοινὸν χρέος τοῦ κλῆρον κεκτημένου Δωριέως, εἰς ὃν ἐπεβάλλετο νὰ φροντίζῃ κατὰ δύναμιν ὅπως ἐκθρέψῃ ἀπογόνους διὰ τὸν ἑαυτοῦ κλῆρον· τοῦτο δ' ἐθεωρεῖτο οὕτως ἀπαραίτητος σκοπὸς τοῦ γάμου, ὥστε συζυγία ἄτεκνος δὲν ἐξελαμβάνετο ὡς γάμος, ἀλλ' ἡ πολιτεία ἠξίου τὴν διάλυσιν αὐτοῦ.

Οἱ δὲ στρατεύσιμοι τῆς κοινότητος τῶν Δωριέων ἀπετέλουν

[1] Ὁ ἴσος ἀναδασμὸς τῶν κλήρων, ὃν διημφισβήτησεν ὁ Grote καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Peter καὶ ὁ Oncken, ἀποδεικνύεται ὑπὸ τοῦ Wachsmuth ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen τοῦ 1870 σ. 1808 ἐκ χωρίου τινὸς τοῦ ***Πολυβίου*** (VI, 45) ὡς λακωνικὸς θεσμὸς, οὗ τὴν ὕπαρξιν ἀπεδέχετο ἤδη ὁ Ἔφορος. Κατὰ ταῦτα δὲ παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Oncken (Staatslehre des Aristoteles σ. 351-370) οὐδαμῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ θεσμὸς τῶν χρόνων τοῦ Ἀγιδος προχρονολογούμενος καὶ προσγραφόμενος ψευδῶς εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Λυκούργου.

τὴν φρουρὰν τῶν βασιλέων[1], οἵτινες ἔν τε πολέμῳ εἶχον τὴν σκηνὴν αὐτῶν ἐν μέσῳ ἐκείνων καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης ὑπ' ἐκείνων περιστοιχιζόμενοι ᾤκουν ἐπὶ τῶν λόφων τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ τὸ κέντρον τοῦτο τῆς χώρας δὲν ἔπρεπε νὰ εἶνε φρούριον τετειχισμένον δίκην ἀρχαίας τινὸς ἀχαϊκῆς ἀκροπόλεως· ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ μὲν βασιλεῖς ἔπρεπε νὰ αἰσθάνωνται ἑαυτοὺς καὶ ἄνευ περιβόλου τειχῶν κατὰ πάντα ἀσφαλεῖς ἔκ τε τῶν ἔσω καὶ πρὸς τὰ ἔξω, οἱ δὲ Δωριεῖς ὤφειλον νὰναθέσωσι τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς τειχίσματα ὀχυρά. Διὸ ἔμεινεν ἡ πρωτεύουσα τῆς χώρας πόλις ἀτείχιστος, ἐν ᾗ οἱ βασιλεῖς διεβίουν ἐν μέσῳ τῶν δωρικῶν κοινοτήτων ἐν ἁπλῷ οἴκῳ ἀστικῷ. Δὲν συνεκροτεῖτο δὲ ἡ Σπάρτη ἐκ συναφοῦς συνοικισμοῦ, ὡς αἱ ἄλλαι ἑλληνίδες πόλεις, ἀλλά, συναποτελουμένη δίκην κώμης ἐξ οἴκων σποράδην ἐπὶ τὸ ἀγροτικώτερον κειμένων παρὰ τὸν ποταμὸν, ἐπεξετείνετο βαθμηδὸν εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν[2]. Οἱ δὲ Δωριεῖς ᾤκουν καὶ πολὺ πέραν αὐτῆς τῆς Σπάρτης καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς εὐρείας κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ, οὐδ' ἐθεωροῦντο διὰ τοῦτο οἱ ἀπώτερον οἰκοῦντες μὴ μετέχοντες τῶν αὐτῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ οἱ ἐναπομείναντες ἐν τῷ πόρῳ τοῦ Εὐρώτα, ἀλλ' ἦσαν πάντες Σπαρτιᾶται, ὡς ὠνομάζοντο κατὰ τὴν στενοτέραν σημασίαν τῆς λέξεως πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων[3].

Ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς δὲ ταύτης κοινότητος τῶν Σπαρτιατῶν τῆς κατ' ἰδίαν ζώσης ἔμενον αὐστηρῶς κεχωρισμένοι οἱ ἀρχαιότεροι οἰκήτορες τῆς χώρας οἱ διαβιοῦντες καθ' ὃν καὶ πρώην τρόπον ἐν τῇ περιοικίδι τῆς Σπάρτης καὶ διὰ ταῦτα καλούμενοι περίοικοι. Ὄντες δὲ τριπλάσιοι τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὑπερέκεινα ἐγεώρ-

[1] Φρουρὰ σημαίνει τὴν μάχιμον στρατιὰν (exercitus), ὡς δεικνύει καὶ ἡ φράσις φρουρὰν ἐξάγειν. Ἰσοδύναμον πρὸς ἐθνοφυλακὴν (Landwehr θεωρεῖ αὐτὴν ὁ Schömann (Griechische Alterthümer. Τόμ. Α' σ. 294). Ἔργον τῶν τὴν φρουρὰν ἀποτελούντων Δωριέων πολιτῶν δὲν ἦτο ἡ γεωργία, διὸ δίκην πολιτικοῦ θεσμοῦ ἐκράτει παρ' αὐτοῖς τὸ μὴ γεωργεῖν τοὺς φύλακας. Ἴδε ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 319

[2] ***Θουκυδίδου*** I, 10. ***Τυρταίου*** ἀπόσπ. 26 ἱμερόεσσα πόλις. Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 311.

[3] ***Θουκυδίδου*** IV, 8 καὶ ἀλλαχοῦ.

γουν τὰς πολλῷ ἀφορωτέρας γαίας τοῦ ὄρους, οὗ τὰς ἀποτόμους κλιτύας συνεκράτουν διὰ κτιστῶν ἀντηρίδων πρὸς ἐμφύτευσιν σίτου καὶ ἀμπέλων. Πλὴν δὲ τῶν γεωργικῶν τούτων ἔργων ἐξεμεταλλεύοντο τὰ λατομεῖα καὶ τὰ μέταλλα τοῦ Ταϋγέτου, ἠσχολοῦντο περὶ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ ναυτιλίαν καὶ ἐπρομήθευον εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Σπάρτης σιδηρᾶ ἐργαλεῖα, οἰκοδομήσιμον ὕλην, ἔρια, πολυτελῆ ὑποδήματα καὶ ἄλλην ἐμπολήν. Ὄντες δ' ἐλεύθεροι κύριοι τῆς ἰδίας γῆς, παρεῖχον κατὰ πανάρχαιον ἔθος εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς χώρας τακτὸν βασιλικὸν φόρον[1].

Ἀλλὰ σκληροτέρα ὅμως ἦτο ἡ τύχη τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς τῶν Σπαρτιατῶν ἐγκαθιδρυμένων ἀγροτῶν. Μέρος αὐτῶν ἀπετέλουν πιθανῶς ἀρχαιότεροι δουλοπάροικοι, παλαιοὶ Λέλεγες προϋπάρξαντες ἤδη ὑποτελεῖς τῶν Ἀχαιῶν, ἄλλοι δὲ εἶχον δουλωθῆ κατόπιν κατὰ τὸν χρόνον ἐμφυλίων ἀγώνων. Οἱ ἀγρόται ἐκεῖνοι διετηρήθησαν ἐν τοῖς προτέροις αὐτῶν ἀγροῖς ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι ὤφειλον ναποφέρωσιν εἰς τοὺς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐγκαθιδρυομένους Σπαρτιάτας ἄξιον λόγου μέρος τῶν γεωργίων. Ὁ δὲ καταναγκασμὸς οὗτος προεκάλεσε πολλὰς ἐπαναστάσεις, πιθανῶς δὲ ἡ ἀρχαία παραλία πόλις τὸ Ἕλος ὑπῆρξεν ἐπί τινα χρόνον ἡ ἑστία τοιαύτης ἀποστασίας. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται ἡ γενικὴ γνώμη τῶν ἀρχαίων, καθ' ἣν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης προήρχετο τὸ ὄνομα τῶν εἱλώτων, ὅπερ ἐχρησίμευεν ἔκτοτε πρὸς δήλωσιν ἁπάντων τῶν διὰ τῶν ὅπλων ὑποταχθέντων καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀποβαλόντων ἀγροτῶν[2]. Ἡ δὲ πρὸς αὐτοὺς σχέσις ἦτο ἐν τοῖς κυρίοις ἡ αὐτή, ἣν εἶχον ἴδει οἱ Δωριεῖς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐφαρμοζομένην ὡς πρὸς τοὺς Πενέστας[3].

Αἱ οἰκογένειαι τῶν εἱλώτων ἔζων διεσπαρμέναι ἐπὶ τῶν κλήρων τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες παρεῖχον εἰς αὐτοὺς τὴν χώραν

[1] Βασιλικὸς φόρος παρὰ ***Πλάτωνι*** Ἀλκιβ. α' σ. 123.

[2] ***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ. Ἕλος· Ἕλος, οἱ πολῖται Εἵλωτες ἢ Εἱλῶται. Πρβλ. Ὀρνεᾶται, Πλαταιεῖς, Caerites.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 146-7.

πρὸς γεωργίαν καὶ ἀπήτουν παρ' αὐτῶν τὴν τακτικὴν ἀποφορὰν τῆς ὡρισμένης προσόδου, συνισταμένης δι' ἕκαστον κλῆρον εἰς ὀγδοήκοντα δύο μεδίμνους κριθῆς καὶ ἀναλόγους μετρητὰς οἴνου καὶ ἐλαίου[1]. Τὸ δὲ πλεόνασμα τῆς παραγωγῆς ἀνῆκεν εἰς τοὺς τὸν κλῆρον καλλιεργοῦντας εἵλωτας, ὧν ἕκαστος ἠδύνατο οὕτω νὰ ποκτήσῃ ποιάν τινα εὐπορίαν.

Ἦσαν δ' οἱ εἵλωτες δοῦλοι καὶ ἐστερημένοι παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν παραδεδομένοι εἰς ἀπεριόριστον αὐθαιρεσίαν. Ἦσαν δοῦλοι τοῦ κοινοῦ· διὰ ταῦτα δ' οὐδεὶς τῶν Σπαρτιατῶν ἐδικαιοῦτο νὰ ζημιώσῃ αὐτὸ, ἐπιχειρῶν τι κατὰ τῶν εἰς αὐτὸ ἀνηκόντων δούλων. Καὶ ὡς μέλος μὲν τῆς πολιτείας ἠδύνατο νὰξιώσῃ ὁ Σπαρτιάτης παρὰ παντὸς εἵλωτος τιμὰς καὶ ὑπηρεσίας, ἀλλ' εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο νὰ μεταχειρισθῇ τινα τῶν εἱλώτων ὡς ἴδιον αὐτοῦ κτῆμα. Οἱ εἵλωτες δὲν ἠδύναντο οὔτε νὰ πωληθῶσιν οὔτε νὰ δωρηθῶσιν, ἀλλ' ἀνῆκον εἰς τὸ κτηματολόγιον τοῦ κλήρου, οὗ ὁ κύριος ἐπὶ ποινῇ αὐστηροτάτης τιμωρίας δὲν ἐδικαιοῦτο νὰπαιτήσῃ παρ' αὐτῶν οὐδ' ἕνα μέδιμνον κριθῆς περισσότερον τῶν διὰ νόμου τεταγμένων.

Εἶχε δὲ διατάξει ταῦτα ὁ νομοθέτης οὕτω κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Κρήτης, ὅπως οἱ Σπαρτιᾶται ἀπηλλαγμένοι πάσης περὶ τῆς ἰδίας διατροφῆς φροντίδος καὶ ἀφροντιστοῦντες περὶ τῆς προμηθείας τῶν πρὸς συντήρησιν τοῦ βίου δυνηθῶσι νὰφιερωθῶσιν ἐν πάσῃ ἀνέσει εἰς τὰ καθήκοντα ἅτινα εἶχον ἀναλάβει πρὸς τὴν πολιτείαν. Δὲν ἦσαν δὲ μόνον οἱ φρουροὶ αὐτῆς, οὐδὲ συνεκρότουν μόνον τὴν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς τεταγμένην ἔνοπλον δύναμιν, ἀλλὰ συμμετεῖχον μέχρι τινὸς καὶ αὐτῶν τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς πολιτείας, ἤτοι τῆς διοικήσεως αὐτῆς καὶ τῆς νομοθεσίας, ἀποτελοῦντες κατ' ἐξοχὴν τὴν κοινότητα τῶν πολιτῶν τῆς Σπάρτης τοῦ Λυκούργου. Καὶ δὴ οἱ βασιλεῖς εἶχον καθῆκον νὰ συγ-

[1] Περὶ τῶν λακωνικῶν μέτρων ἴδε Hultsch Metrologie ἐκδ. β' σ. 534. — Jahrbücher für klassische Philologie. 1867 σ. 531. Ὁ λακωνικὸς μέδιμνος εἶχε πρὸς τὸν ἀττικὸν ὡς τρία πρὸς δύο.

καλῶσι τοὐλάχιστον ἅπαξ τοῦ μηνὸς τοὺς Σπαρτιάτας ἐκείνους πολίτας, τὴν ἡμέραν τῆς πανσελήνου, πρὸς τοῦτο δὲ δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκλέξωσιν ἄλλην θέσιν πλὴν μέρους τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα μεταξὺ Βαβύκας τε καὶ Κνακιῶνος[1], ἤτοι πιθανῶς μεταξὺ τῆς γεφύρας τοῦ Εὐρώτα καὶ τῆς εἰς αὐτὸν συμβολῆς τοῦ Οἰνοῦντος, ἄρα ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν τῶν κυρίων οἰκήσεων τῶν Δωριέων, ἐν τῇ περιοχῇ τῆς πόλεως Σπάρτης, ἥτις ἔπρεπε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἔχουσα πάντοτε τὴν μεγίστην ροπὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ἡ ἐκκλησία δ' ἐκείνη ἦτο ἅμα καὶ ἐπιθεώρησις τῶν ἐνόπλων πολιτῶν ἐνώπιον τῶν ἐν πολέμῳ ἀρχηγετῶν αὐτῶν. Ἐν αὐτῇ δ' ἐτελοῦντο μὲν αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν γερόντων καὶ ἄλλων τῶν ἐν τέλει[2], ἠκούοντο δ' αἱ ἀνακοινώσεις τῶν ἀρχῶν καὶ ὑπεβάλλοντο ἄξια λόγου πολιτικὰ ζητήματα, οἷον ἀποφάσεις περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης, συνθῆκαι ἢ νέοι νόμοι πρὸς ψήφισιν κατὰ νόμον. Ἀλλὰ δὲν ἐπετρέποντο συζητήσεις, οὐδ' ἠδύναντο νὰ προταθῶσι παρὰ τῶν πολιτῶν τροπολογίαι ἢ νέαι εἰσηγήσεις, ὁ δὲ δῆμος ὤφειλε νὰ περιορισθῇ εἰς ἓν ἁπλοῦν Ναὶ ἢ Οὔ. Καὶ αὕτη δὲ ἡ γνώμη ἦτο συνήθως τύπος ἁπλοῦς, ὡς μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ τρόπος καθ' ὃν παρείχετο, ἐπειδὴ ἡ θέλησις τῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναγομένων πολιτῶν δὲν ἐδηλοῦτο οὔτε διὰ ψήφων, οὔτε δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν, ἀλλὰ κατὰ στρατιωτικὸν τρόπον μόνον διὰ βοῆς. Ἦσαν δ' αἱ ἐκκλησίαι ὅσον οἷόν τε βραχυχρόνιοι καὶ διεξήγοντο τῶν πολιτῶν ἱσταμένων, ἀπεφεύγετο δὲ πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ μακροτέραν καὶ ἀνετωτέραν διαμονὴν τῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνερχομένων· διὸ ἐστερεῖτο ὁ τόπος τῆς συναθροίσεως πάσης διακοσμήσεως

[1] Μεταξὺ Βαβύκας τε καὶ Κνακιῶνος. ***Πλουτάρχου*** Λυκούργου βίος 6. Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 237. Urlichs ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. VI, σ. 214 Ὁ Wachsmuth (Jahrbücher für klassische Philologie. 1868 σ. 9) ἀναφέρει τὴν διάταξιν ταύτην εἰς τὰς ἕδρας τῶν Ἀγιαδῶν καὶ Εὐρυπωντιδῶν καὶ τὸν διὰ τῆς λυκουργείου νομοθεσίας ἐπελθόντα συνοικισμὸν τῶν δύο κοινοτήτων.

[2] Ὁ ***Ἀριστοτέλης*** (Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 48, 32) κατακρίνει ὡς παιδαριῶδες τὸ ἐν τῇ ἀπέλλᾳ, ἤτοι τῇ ἐκκλησίᾳ, κρατοῦν σύστημα τῶν ἀρχαιρεσιῶν τῶν γερόντων.

καὶ παντὸς κτιρίου, ἔδραι δ' ὑπῆρχον πιθανῶς διὰ μόνους τοὺς ἰθύνοντας τὰ τῆς ἐκκλησίας ἄρχοντας[1]. Διὰ ταῦτα δ' ὁ τόπος τῆς συνελεύσεως ἦτο ἐξ ὑπαρχῆς διακεκριμένος τῆς ἀγορᾶς.

Ἐκ πάντων τούτων καθορῶμεν, ὅτι ἡ εἰς τὰ τῆς πολιτείας συμμετοχὴ τῶν Δωριέων ἦτο οὕτω διατεταγμένη, ὥστε πᾶσα αὐτῶν ἀξίωσις ἐπληροῦτο ἐν συνειδήσει ὅτι συμμετέχουσι τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς πολιτείας καὶ ὅτι ἐν σπουδαίαις περιστάσεσιν αὐτοὶ ἔκρινον ὡς ἀνώτατοι κύριοι περὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς προτεινομένων μέτρων. Ἔπρεπε νὰ αἰσθάνωνται ἑαυτοὺς ὡς τοὺς κυρίους ἰδίας πολιτείας, ὄχι δ' ὡς πολίτας ὑπηγμένους εἰς ξένην θέλησιν, οὐδ' ὑπῆκον ἁπλῶς εἰς νόμους ἐπιβαλλομένους εἰς αὐτοὺς παρ' ἄλλων, ἀλλ' ἦσαν αὐτουργοὶ καὶ συμμέτοχοι τῆς νομοθεσίας, ἅτε ὑπείκοντες μόνον εἰς διατάξεις παρ' ἑαυτῶν κεκυρωμένας. Καὶ ὅμως παρὰ πάντα ταῦτα συνήθως διῳκοῦντο παρ' ἄλλων καὶ δὲν διῴκουν αὐτοί. Ἄλλως δὲ καὶ ἡ ὅλη αὐτῶν παίδευσις συνετέλει εἰς τὸ νὰ μὴ παρέχῃ εἰς αὐτοὺς οὔτε ἰδιορρυίαν οὔτε διάθεσιν πρὸς τὴν περὶ τὰ πολιτικὰ διατριβήν, ὁ δὲ ὁρίζων αὐτῶν ἦτο οὕτω περιωρισμένος, ὥστε δὲν εἶχον κἂν γνώμην περὶ καθολικῶν πραγμάτων καὶ ἰδίως περὶ ἐξωτερικῶν. Πλὴν δὲ τούτου ἦσαν τὰ πάντα ἐν Σπάρτῃ οὕτω διατεταγμένα καὶ καθωρισμένα, ὥστε δὲν ἦτο εὐχερὴς οἱαδήποτε μεταβολὴ τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν.

Ἐν τῷ συνόλῳ λοιπὸν ἡ ἐξάσκησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων σπανίως μόνον καὶ ἐπ' ὀλίγον ἀπησχόλει τὸν Σπαρτιάτην. Διὸ εὕρισκεν οὗτος ἄφθονον ἄνεσιν καὶ δύναμιν, ὅπως ἀφιερωθῇ εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, ἐπειδὴ εἰς τοῦτο κυρίως ἀπεσκόπει πρὸ παντὸς ἄλλου ἡ νομοθεσία, εἰς τὴν διατήρησιν ἀμειώτου τῆς πο-

[1] Ἑστῶτας ἀποδέχεται τοὺς Σπαρτιάτας ἐν τῇ ἀπελλᾷ ὡς ἐγὼ καὶ ὁ Schömann Griechishe Alterthümer τόμ. Α΄ σ. 247. Ὁ δὲ Vischer ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXVIII (1873), σ. 380 κ. ἑ. καὶ ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α΄ σ. 402 κηρύσσεται κατὰ ταύτης τῆς γνώμης, ἀποδεχόμενος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ **Θουκυδίδου** (I, 67-78), ὅτι καὶ ἐν τῇ σπαρτιατικῇ ἀπελλᾷ ἐκάθηντο οἱ συνερχόμενοι. Ἀλλ' οὐδαμῶς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι εἶχον ληφθῇ μέτρα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅπως περικάθηνται ἅπαντες περί τι βῆμα.

λεμικῆς δυνάμεως τοῦ δήμου, ἣν ἡ πολιτεία εἶχεν ἐξαγοράσει διὰ τῆς εἰς ἄλλας χεῖρας παραδόσεως τῶν ἀρίστων τῆς χώρας γαιῶν. Διὰ τοῦτο δὲ πάντα τὰ ἔθιμα τοῦ δωρικοῦ λαοῦ, ὧν ἕνεκεν εἶχεν οὗτός ποτε κατορθώσει νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς ἐκνενευρισμένους Ἀχαιοὺς μετὰ δυνάμεως ἀκατανικήτου, ἡ ἀνένδοτος πειθαρχία καὶ ἡ ἀπέριττος τοῦ βίου ἁπλότης, ἀποκατεστάθησαν ἐν πλήρει αὐστηρότητι καὶ περιεφρουροῦντο ὑπὸ βαρυτάτων διατάξεων τοῦ νόμου.

Τοιαύτη δ' αὐστηρότης ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαιοτέρα καθ' ὅσον ἡ φυσικὴ εὐφορία τῆς κοιλάδος προεκάλει πρὸς βίον εὐμαρῆ. Πολεμικὴ δὲ ἀρετὴ ἦτο ὁ μονομερὴς σκοπὸς τῆς παρὰ Σπαρτιάταις παιδεύσεως τῶν νέων ὡς καὶ ὅρος πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν παρεσχημένων δικαίων καὶ πλεονεκτημάτων, ἐπειδὴ μόνη ἡ γέννησις καθ' ἑαυτὴν οὐδεμίαν παρεῖχεν ἀξίωσιν. Διὸ ἡ πολιτεία ἐπεφύλαξεν εἰς ἑαυτὴν ῥητῶς τὸ δικαίωμα τοῦ ὑποβάλλειν τὰ τέκνα τῶν Σπαρτιατῶν ἅμα τῇ γεννήσει εἰς δοκιμασίαν τῆς φυσικῆς αὐτῶν κατασκευῆς πρὶν ἢ ἀναγνωρισθῶσιν ὡς τέκνα τοῦ οἴκου. Τὰ δ' ἀγεννῆ καὶ ἄμορφα ἀπεπέμποντο καὶ ἐξετίθεντο παρὰ τὸν Ταΰγετον[1], ἤτοι ἐπετρέπετο εἰς αὐτὰ μόνον ἡ μεταξὺ τῶν τέκνων τῶν περιοίκων αὔξησις, ἐπειδὴ διεκινδυνεύετο αὐτὸ τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἂν τις ἄχρηστος πρὸς στρατείαν παρελάμβανε τὴν κτῆσίν τινος τῶν κλήρων.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ὡς γνήσιος υἱὸς Σπαρτιάτου αὐξηθεὶς ἠδύνατο νὰ ἐκπέσῃ, ἀποβάλλων τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, ἂν δὲν ἐπήρκει κατὰ πάντα εἰς τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ καθῆκον. Ἄλλως δ' ὁ νομοθέτης εἶχε φροντίσει μετὰ μεγάλης συνέσεως νὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν συμπλήρωσιν τῶν τάξεων τῶν Σπαρτιατῶν ἐξ ἄλλου

[1] Αἱ λεγόμεναι ἀποθέται. ***Πλουτάρχου*** βίος Λυκούργου 16. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 252 καὶ 320. Τὸ ἔθος τοῦτο ὑπῆρχε καὶ ἀλλαχοῦ. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἡ κατ' αὐτοῦ ἰδία ἐξαιρομένη ἀποστροφὴ τῶν Θηβαίων. Ἴδε ***Αἰλιανοῦ*** Ποικ. ἱστορ. Η, 7. Ἀλλ' ὁ μεταφραστὴς ἀντιπαρατηρεῖ εἰς τὴν παρὰ τοῦ Κουρτίου μνείαν τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου, ὅτι παρὰ τῷ Αἰλιανῷ γίνεται λόγος ἁπλῶς περὶ τῆς ἀπαγορεύρεως τῆς ἀπορρίψεως καθόλου ἐκθέτων παίδων παρὰ τῶν πασχόντων ὑπ' ἐσχάτης πενίας.

αἵματος καὶ διὰ νέων δυνάμεων. Καὶ δὴ ἠδύναντο καὶ γόνοι γάμων μὴ ἀκραιφνῶς δωρικῶν, τέκνα περιοίκων καὶ εἱλώτων, συμπληρώσαντα εὐόρκως τὴν ὅλην στρατιωτικὴν αὐτῶν ἐκπαίδευσιν, νὰ γείνωσι δεκτὰ εἰς τὴν κοινότητα τῶν Δωριέων καὶ λάβωσι τὴν κυριότητα κλήρων ἀδεσπότων. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπῃτεῖτο πάντως ἡ συναίνεσις τῶν Δωριέων· πρὸ αὐτῶν δ' ἐγίνετο ἡ ἐπίσημος ἀποδοχὴ τοῦ ὑπομείονος ἐκείνου ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ὡς θετοῦ παιδὸς ὑπό τινος τῶν καρπουμένων αὐτὰ πλήρη[1]. Οὕτω δὲ προσετίθεντο εἰς τὴν πολιτείαν νέοι πολῖται, καὶ ἐκ τούτου τοῦ θεσμοῦ προῆλθον πλεῖστοι ὅσοι τῶν μεγάλων πολιτευτῶν καὶ στρατηγῶν τῆς Σπάρτης. Ἆρα κατὰ ταῦτα ἡ στρατιωτικὴ παίδευσις καὶ ἡ πειθαρχία ἀπετέλουν τὸν Σπαρτιάτην καὶ οὐχὶ τὸ αἷμα τῶν προγόνων[2].

Βέβαιον δ' εἶνε, ὅτι ἡ σπαρτιατικὴ παίδευσις εἶχε πολλὰ τἀνάλογα πρὸς τἀρχαῖα ἔθιμα τῶν Δωριέων καὶ ὅτι διὰ καθημερινῆς ἀσκήσεως μεταδιδομένης ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν κατέστη δευτέρα φύσις τῶν μετεχόντων τῆς πολιτείας. Ὁ δὲ Λυκοῦργος εἶχεν ἐν τούτῳ ὑπερβάλει καὶ αὐτοὺς τοὺς κρητικοὺς θεσμούς. Καὶ οἱ μὲν Κρῆτες ἄφινον τοὺς νεαροὺς Δωριεῖς ἐν τῷ μητρικῷ οἴκῳ μέχρι τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ἡ δὲ σπαρτιατικὴ πολιτεία παρέδιδεν ἤδη τὸν ἑπταέτη παῖδα εἰς δημοσίαν παίδευσιν καὶ εἰσῆγεν αὐτὸν εἰς ἰδίαν βοῦαν, ἤτοι εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα, ἐν ᾧ ἔπρεπε νὰ διεξέλθῃ πάσας τὰς πρὸς τὴν ἐν πολέμῳ ὑπηρεσίαν προασκήσεις καὶ σκληρύνῃ καὶ διαμορφώσῃ τὸ σῶμα ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον προέγραφε διὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῆς ἡ πολιτεία. Οὕτως ὁ παῖς, πρὶν ἢ ἀκόμη ἀρχίσῃ νὰ ἔχῃ ἰδίαν κρίσιν,

[1] ***Ἡροδότου*** VI. 57

[2] ***Πλουτάρχου*** Λακεδαιμονίων ἐπιτηδεύματα, 22· ἔνιοι ἔφασαν, ὅτι καὶ τῶν ξένων ὃς ἂν ὑπομείνῃ ταύτην τὴν ἄσκησιν, τῆς πολιτείας κατὰ τὸ βούλευμα τοῦ Λυκούργου μετεῖχε. - ***Ξενοφῶντος*** Ἑλλην. V, 3, 9· Μόθακες (ὡς τὸ πλεῖστον υἱοὶ γυναικῶν ἐκ τῆς τάξεως τῶν εἱλώτων) νόθοι τῶν Σπαρτιατῶν μάλα εὐειδεῖς τε καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει καλῶν (ἤτοι τῆς πειθαρχίας) οὐκ ἄπειροι.

εὑρίσκετο ὑποτεταγμένος εἰς σταθεροὺς καὶ αὐστηροὺς κανονισμούς, δι' ὧν ἀπεμάνθανε τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ἕξεις καὶ κλίσεις. Οὕτω δὲ ὁ παῖς ηὔξανεν εἰς νεανίαν, καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων ἐξηκολούθουν ἔπειτα διαβιοῦντες οἱ νεανίαι καὶ οἱ ἄνδρες, δίκην μελισσῶν συναποτελοῦντες ὡς ὑπὸ φυσικῆς τινος ὁρμῆς στενῶς συνδεόμενον σμῆνος.

Πρὸς ζωογόνησιν δὲ τοῦ αἰσθήματος τούτου συνετέλουν τὰ χορικὰ ἄσματα, ἐπειδὴ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν ἐξαρτᾶται πάντως ἀπὸ τῆς καθυποτάξεως τοῦ μέρους εἰς τὸ ὅλον, ἀπὸ τῆς ἐν αὐταπαρνήσει συμπράξεως ἑκάστου πρὸς ἕνα κοινὸν σκοπόν. Εἰς τοῦτ' αὐτὸ δ' ἀπεσκόπουν καὶ αἱ κοιναὶ ἐνόπλιοι ἀσκήσεις καὶ οἱ ἑορτάσιμοι χοροὶ ὡς καὶ τὰ κοινὰ συσσίτια ἢ φιδίτια[1], ὧν δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι οὐδ' οἱ ἔχοντες ἤδη πεπηγμένον ἴδιον οἶκον, οὐδ' αὐτοὶ δὲ οἱ βασιλεῖς. Ὁ οἶκος ἔπρεπε νὰ τάσσηται πάντοτε εἰς δευτέραν μοῖραν, ὁ δὲ πατὴρ νὰ μὴ ἀποβάλλῃ ποτὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι τὸ αἴσθημα καὶ τὴν συνήθειαν τῆς ἀδιακόπου πολεμικῆς ὑπηρεσίας καὶ τοῦ ἐν στρατοπέδῳ βίου. Διὸ καὶ τὸ μετέχειν τῶν κοινῶν συσσιτίων ἐλέγετο σκηνεῖν, οἱ δὲ συσσιτοῦντες ἦσαν αὐτοὶ οἱ σύσκηνοι, καὶ ἡ τροφὴ ἦτο οὕτως ἁπλῆ, ὥστε καὶ ἐν στρατοπέδῳ ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ ὁμοίως καλὴ καὶ ἐν στρατείᾳ. Ἐκάθηντο δὲ ἀνὰ δεκαπέντε παρὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τράπεζαν, πάντοτε οἱ αὐτοὶ καὶ δὴ οὐχὶ συντεταγμένοι κατὰ προδιαγεγραμμένας ὁμάδας ἢ κατὰ τὰ τυχαίως ἐπιβαλλόμενα ὑπὸ τῆς γειτονίας τῶν οἴκων, ἀλλὰ κατ' ἐλευθέραν ἐκλογήν. Πρὸ τῆς ἀποδοχῆς δῆλα δὴ νέου συσσίτου ἐγίνετο ἐν ἀγγείῳ καλουμένῳ καδίχῳ ψηφοφορία δι' ἀπομαγδαλίας, ἤτοι διὰ ψιχὸς ἄρτου, ἤρκει δὲ μία καὶ μόνη ἀποδοκιμαστικὴ ψῆφος πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ προτεινομένου[2]. Ἦτο δὲ τοῦτο αὐτόχρημα στρατιωτικὸν μέτρον πρὸς

[1] Περὶ τῶν φιδιτίων ἴδε Trieber Quaestiones Laconicae σ. 29. Κυριολεκτικῶς ὠνομάζοντο φιδίτια, καταχρηστικῶς δ' ἐλέγοντο καὶ συσσίτια. Ὁ δὲ **Ξενοφῶν** μεταχειρίζεται τὰς ἰδιαζούσας λέξεις συσκήνια καὶ συσκηνεῖν. Ἴδε ἰδίως Ἑλλην. V, 3, 20· συσκηνοῦσι βασιλεῖς ἐν τῷ αὐτῷ ὅταν οἶκοι ὦσι.

[2] **Πλουτάρχου** βίος Λυκούργου 12. Τὸ αὐτὸ ἔθος ὑπάρχει καὶ τὴν σήμερον ἐν κύ-

ἐπίτευξιν συναδελφικῶν σχέσεων, ἐπειδὴ διὰ τοῦ τρόπου ἐκείνου ἐκλέγοντες τοὺς συσσίτους ἦσαν τὸ ἑξῆς δεδεσμευμένοι νὰ ἐγγυῶνται ὑπὲρ ἀλλήλων ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ. Ἦτο δὲ τοῦτο ἄξιον πλείστου λόγου, ἅτε τῶν συσσίτων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης ἀποτελούντων τὴν κατωτάτην μονάδα τῆς διαιρέσεως τοῦ στρατοῦ, τὴν ἐνωμοτίαν· τριακόσιαι δὲ τοιαῦται στρατιωτικαὶ ἀδελφότητες συνεκρότουν τὴν ὅλην τάξιν τῶν μετεχόντων τῆς πολιτείας Δωριέων. Οὕτω παρεκάμπτοντο ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς αἱ μονότονοι σχέσεις τῆς γειτονίας καὶ τῆς συγγενείας, καὶ ἐπετρέπετο ἐν μέσῳ τοῦ κατὰ τἆλλα αὐστηρῶς καὶ κατὰ τύπους διατεταγμένου ὀργανισμοῦ αὐτοβουλία τις, ἐλευθερία περὶ τὴν ἐπιλογὴν τοῦ συσκήνου, συνυπηρεσία στηριζομένη εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἀγάπην. Ἄλλως δὲ οἱ κύκλοι ἐκεῖνοι διετήρουν τὰς ἰδίας ἕξεις ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἐντεῦθεν δ' ἐξεπήγαζε τὸ αἴσθημα τῆς συναδελφώσεως τὸ συνέχον πάσας τὰς ὑπερβασίας τῶν κατ' ἄτομον ὁρμῶν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ κατὰ τὸν βίον ἦσαν ἐν τῷ συνόλῳ οὕτω διατεταγμένα, ὥστε μικρὰ μόνον παρείχετο διέξοδος εἰς τὴν ἔμφυτον τῷ ἀνθρώπῳ ὁρμὴν πρὸς ἐλευθερίαν, ὑπέκειτο δὲ ὁ βίος ἐκεῖνος, οἷον εἶχε ῥυθμίσει ὁ νόμος, εἰς μέγαν καταναγκασμὸν καὶ αὐστηρὰς διατάξεις, ὁ νομοθέτης ἔπρεπε χάριν αὐτῆς τῆς συντηρήσεως τῶν θεσμῶν αὐτοῦ νὰ φροντίσῃ περὶ παρακωλύσεως τῆς μετὰ τοῦ ἔξω κόσμου ἐπικοινωνίας, ὅπως μὴ ἡ αὐτοψία εὐμαρεστέρας καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοβουλίαν ἀνταποκρινομένης διαίτης ἀποτρέψῃ τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ τῶν πατρίων ἠθῶν. Ὁ ὅλος τῶν πολιτῶν βίος εἶχέ τι τὸ ἀδιόρατον καὶ μετεῖχεν ἀπραγμοσύνης ἅμα καὶ μυστηρίου. Ἡ δὲ θέσις τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα, κεκρυμμένης μεταξὺ τοῦ Ταϋγέτου καὶ τοῦ Πάρνωνος, καθίστανε τὴν μόνωσιν εὐχερεστέραν οὕτως, ὥστε ἡ Λακωνικὴ ὡμοίαζε πρὸς στρατόπεδον καλῶς πεφρουρημένον, εἰς ὃ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εἰσέλ-

κλοις ἀξιωματικῶν, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἐλευθέραν ἐκλογήν. Ἆρα δὲν ὑπάρχει ἐν τούτῳ ἀντίθεσις πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς λυκουργείου νομοθεσίας, ὡς νομίζει ὁ Peter (ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXII, σ. 65).

θη καὶ ἐξ οὗ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ ἄνευ ἀδείας[1]. Φρουραὶ ἐφύλασσον τὰ στενὰ τῆς Βελεμίνης, τῆς Σελλασίας καὶ τῶν Καρυῶν, ἅτινα δίκην πυλῶν ἦγον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα. Καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν ξένην ἐξοικισμὸς Σπαρτιάτου τινὸς ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου, ἅτε ἰσοδυναμῶν πρὸς λιποταξίαν στρατευσίμου, τὴν δὲ ἀποδημίαν καθίστανεν ἀδύνατον καὶ μόνη ἡ ἐπιβαλλομένη εἰς πάντα Σπαρτιάτην ἀπαγόρευσις τῆς χρήσεως ἄλλου νομίσματος πλὴν τοῦ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Λάκωσι σιδηροῦ, ὅπερ οὐ μόνον ἦτο ὑπεράγαν δυσμετακόμιστον καὶ δύσχρηστον, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν εἶχε κυκλοφορίαν ἐκτὸς τῆς χώρας[2]. Ἡ δὲ κτῆσις χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἦτο ἀπηγορευμένη μετὰ τοιαύτης αὐστηρότητος, ὥστε ὁ φωρώμενος κάτοχος τοιούτων πολυτίμων μετάλλων ἐθανατοῦτο. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκρούετο καὶ πᾶσα πνευματικὴ ἀνάπτυξις, δυναμένη νὰ νοίξῃ εὐρυτέρους ὁρίζοντας, προσέτι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ποιητικῆς καὶ τῆς μουσικῆς τέχνης, ἥτις ἦτο ὁ κυριώτατος τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀλλήλους ἑνωτικὸς σύνδεσμος, ἦσαν δεκταὶ ἐν Σπάρτῃ μόνον ἐκεῖναι αἱ χρήσεις καὶ ἐκφάνσεις ὅσαι εἶχον προδιαγραφῇ παρὰ τῆς πολιτείας καὶ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ ἐπίσημον τύπον, διὰ ταῦτα ἡ ὅλη παίδευσις τῶν Σπαρτιατῶν εἶχεν ὡς καὶ τὸ νόμισμ' αὐτῶν ἰσχὺν καὶ ἀξίαν μόνον ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ. Οὕτω ὁ' ἕκαστος μὲν ἐλευθερίως πεπαιδευμένος Ἕλλην ἠσθάνετο ἐν Σπάρτῃ κατ' ἀνάγκην στενοχωρίαν καὶ ἀδημονίαν, πᾶς δὲ Σπαρτιάτης ἠσθάνετο ἑαυτὸν ὁμοίως ἐκτὸς τῆς πατρίου γῆς ξένον καὶ καταλαμβανόμενον ὑπὸ ἀμηχανίας καὶ ἀνίας.

Ἂν δέ τις ἀπὸ τῶν ὑψῶν τοῦ Ταϋγέτου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κοίλην χώραν, αὕτη παρουσιάζετο εἰς αὐτὸν, ὡς εἰκὸς, ὁμοία πρὸς πεδίον στρατιωτικῶν ἀσκήσεων καὶ πρὸς σταθμὸν ἑτοιμοπολέμου στρατιᾶς, στρατοπεδευούσης ἐν χώρᾳ κατακτηθείσῃ. Καὶ δὴ καθ' ὥρας τακτὰς ὥρμων μὲν οἱ νέοι πρὸς τὰ παρὰ τὸν Εὐρώ-

[1] Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 260.

[2] ***Πολυβίου*** VI, 49. Köhler ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. VII, σ. 1 καὶ 377.

ταν γυμνάσια, ἠθροίζοντο δὲ οἱ ἄνδρες συγκεκροτημένοι κατὰ τάξεις εὐσυντάκτους, οὐδέποτε ἄνευ ὅπλων ἢ ἄνευ σκήπτρου, τοῦ σημείου τῆς ἀρχῆς, αὐστηρῶς ἀπὸ τῆς βραχείας ἀναβολῆς, τῆς κυματιζούσης κόμης καὶ τοῦ γενείου διακρινόμενοι τῶν ἄλλων τάξεων καὶ ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτῶν τὴν ἔνδειξιν τῆς προσηκούσης εἰς αὐτοὺς τιμῆς[1]. Τὰ πάντα δὲ, οὐδ' αὐτῶν τῶν ἑορτῶν ἐξαιρουμένων, εἶχον χαρακτῆρα στρατιωτικόν. Ἐν τῷ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι συνίστατο ἡ σύμπασα τοῦ Σπαρτιάτου μάθησις· διὸ πρὸς τὸ τοιοῦτο πρόγραμμα συμμορφούμενος ὁ λακωνικὸς λόγος ἦτο βραχὺς καὶ πυκνός. Ἀλλὰ δὲν ἀπηγορεύετο ἡ ἀστειότης καὶ ἡ εὐφυολογία, ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ συναδελφικὴ συμβίωσις τῶν ἀνδρῶν παρεῖχεν ἱκανὴν εὐκαιρίαν πρὸς ταῦτα καὶ ἦτο διηνεκὴς ἄσκησις πρὸς ἑτοιμότητα καὶ εὐστόχους λόγους. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Λυκοῦργος λέγεται ἱδρύσας ἀγαλμάτιον τοῦ Γέλωτος[2], ἐπειδὴ συνετὴ πρόθεσις τοῦ νομοθέτου ἦτο νὰ καθηδύνῃ καὶ πραύνῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν σκληρὰν σοβαρότητα τῆς διαίτης, ἐν ᾗ ἐκράτει μόνον τὸ αὐστηρὸν ἐπίταγμα τοῦ καθήκοντος. Τὸ δὲ κύριον κέντρον τῆς σπαρτιατικῆς ῥητορείας, ἡ ἑστία ἀφ' ἧς ἐξώρμησαν πλεῖστοι ὅσοι λακωνικοὶ χαριεντισμοί, διαδεδομένοι ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἦτο ἡ Λέσχη, ἐν ᾗ συνοιθρίζοντο οἱ ἀργοὶ ἐγγὺς τῶν δημοσίων γυμνασίων, συνερχόμενοι κατὰ μικρὰς ὁμάδας καὶ ἀνταλλάσσοντες πρὸς ἀλλήλους λόγους μετὰ παιδιᾶς καὶ γέλωτος, ὡς συμβαίνει ἐν τῷ στρατοπέδῳ περὶ τὰς πυρὰς τῶν φρουρῶν. Ἐν αὐτῇ ἐδιδάσκοντο τὸν τρόπον τοῦ λακωνιστὶ διαλέγεσθαι καὶ ἠσκοῦντο περὶ τὸ χαριεντίζεσθαι[3].

Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ἡ μονοτονία τοῦ βίου, περιοριζομένου περὶ μόνα τὰ γυμνάσια καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἤθελεν ἀναγκαίως ἀποβῆ καταθλιπτικὴ, ἂν μὴ παρεῖχε καὶ ἐν ἡμέραις εἰρήνης ποικιλίαν καὶ περιπετειώδη ἀσχολίαν ἡ θήρα. Τὰ

[1] Ὁ μύσταξ ἦτο σύμβολον ἐλευθερίας· ἐντεῦθεν ἡ διάταξις μὴ τρέφειν μύστακα. ***Πλουτάρχου*** Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων σ. 550 Β.

[2] ***Πλουτάρχου*** βίος Λυκούργου 25 Müller Die Dorier Τόμ. Β' σ. 381.

[3] Müller ἔνθ' ἀν. σ. 389.

δάση τὰ καλύπτοντα τὸν Ταΰγετον περὶ τὸ μέσον αὐτοῦ ὕψος παρεῖχον ἀνεξάντλητον κυνηγέσιον αἰγῶν ἀγρίων, ὑῶν, ἐλάφων καὶ ἄρκτων, ἰδίως δ' αἱ ὑψηλαὶ κλιτύες τοῦ Ταϋγέτου ὕπερθεν τῆς Σπάρτης μεταξὺ τῶν ἀκρωρειῶν Ταλετοῦ καὶ Εὐόρα, αἵτινες καὶ ἐκαλοῦντο Θῆραι[1]. Ἐκεῖ ἀνέβαινον εἰς τὰς ἀποκρήμνους φάραγγας, ἐξ ὧν κατακρημνίζονται οἱ χείμαρροι τῶν δασῶν εἰς τὴν κοιλάδα, οἱ φαιδροὶ ὅμιλοι Δωριέων θηρατῶν, οὓς περιεστοίχιζον ἀνυπομόνως ὑλακτοῦντα τὰ λακωνικὰ κυνάρια, τὸ ἄριστον εἶδος θηρευτικῶν κυνῶν. Αἱ δ' ἄγριαι σπιλάδες, ἐφ' ὧν κατὰ τὰ τρία τέταρτα τοῦ ἔτους μένει ἀδιάλυτος ἡ χιών, παρεῖχον ἱκανὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἀνάπτυξιν ἀνδρικῆς δεξιότητος, τόλμης καὶ καρτερίας ἐν τοῖς πόνοις. Καὶ τὰ μὲν θηράματα ἐθεωροῦντο λάφυρον πολεμικὸν, καὶ ἐπετρέπετο νὰ παρατεθῶσιν ἐν Σπάρτῃ εἰς τὴν τράπεζαν, ἐπιφέροντα ἐξαιρετικήν τινα ποικιλίαν τῶν μονοτόνων ἐν τοῖς φιδιτίοις ἐδεσμάτων, αἱ δὲ περιπέτειαι τοῦ κυνηγεσίου ἤρτυον ἐπὶ μακρὸν τὰς ἐν ταῖς λέσχαις συνδιαλέξεις.

Ἀλλ' ὅπως ἡ λυκούργειος πειθαρχία περιλάβῃ, ὡς ἐσκοπεῖτο, τὸν ὅλον κοινωνικὸν βίον, ἐθεωρήθη ἐπάναγκες νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς αὐτὸν ὅ τε οἶκος καὶ ἡ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ τάξις. Πράγματι δὲ δὲν ἔλειπον διατάξεις καὶ θεσμοὶ κανονίζοντες τὰ τοῦ γάμου, τὰ τῆς σωματικῆς διαμορφώσεως τῶν παρθένων, τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὰ καθήκοντα τῶν γυναικῶν, τὸν θηλασμὸν καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων. Αἱ Λάκαιναι τροφοὶ ἐθεωροῦντο ὡς αἱ ἄρισται καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ὁ νομοθέτης δὲν κατώρθωσε νὰ ὑπερβῇ τὴν φλιὰν τοῦ οἴκου, ἐπιβάλλων εἰς τὰς οἰκογενείας τὸν αὐστηρὸν κανόνα τῶν νόμων αὐτοῦ καὶ ἐπεκτείνων τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας τεταγμένην πειθαρχίαν μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τοῦ οἴκου. Ἐν αὐτῷ ἐξηκολούθει ἔχουσα ἡ οἰκοδέσποινα τὰ δικαιώματα αὐτῆς· καθ' ὅσον δὲ ὁ οἶκος ἦτο ἐπὶ τέλους ὁ μόνος χῶρος, ἐν ᾧ ὁ Σπαρτιάτης ἠδύνατο νὰ αἰσθανθῇ ἑαυτὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ κινηθῇ ἐλευθέρως, ἠύξανεν, ὡς εἰκὸς, τὸ ἀξίωμα καὶ

[1] *Παυσανίου* III, 20, 5. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 206, 307.

ἡ ἐπίδρασις, ἣν εἶχεν ἡ τὰ τοῦ οἴκου ἰθύνουσα γυνή, ἡ μεσοδόμα[1], ἥτις ἅμα ὤφειλε καὶ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ἀνδρὸς νὰ προΐσταται συνεχῶς τῆς ὅλης οἰκονομίας καὶ διευθύνῃ τοὺς εἰς τὸν οἶκον ὑποκειμένους εἵλωτας. Ἰδιαζόντως δὲ δυσχερὴς, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρέτως ἰσχυρὰ ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ εἶνε ἡ θέσις αὐτῆς ὁσάκις πολλαὶ οἰκογένειαι ὤφειλον νὰ ἐξοικονομῶνται ὑπ' ἐνὸς καὶ μόνου κλήρου· ἐν τοιαύταις περιστάσεσι δὲν ἦτο σπάνιον πολλοὶ ἀδελφοὶ νὰ ἔχωσι μίαν μόνην σύζυγον[2].

Τοιαύτη πολιτεία δὲν ἐχρειάζετο πολλοὺς ἄρχοντας[3], συνεκρατεῖτο δὲ διὰ καθυποτάξεως τῶν νεωτέρων εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, τῶν μαχητῶν εἰς τοὺς προϊσταμένους αὐτῶν, καὶ πάντων εἰς τοὺς νόμους. Καὶ οἱ μὲν Ἀχαιοὶ οἰκήτορες τῆς χώρας διῳκοῦντο ὑπὸ ἰδίων ἁρμοστῶν ἀποστελλομένων εἰς τὰς περιοικίδας πόλεις, τοὺς δὲ εἵλωτας ἐτιθάσευεν ὁ φόβος τῆς πάντοτε ἐνόπλου δυνάμεως. Ἡ δὲ ὅλη πολιτεία εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν Ἡρακλειδῶν βασιλέων, συντηρούντων μὲν τὸν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων παραδεδομένον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς χώρας ἐπαγγελλόμενον ἱερὸν σύνδεσμον μετὰ τῶν θεῶν αὐτῆς καὶ ἡρώων, φυλαττόντων δὲ τοὺς νόμους καὶ ἰδίως ἐποπτευόντων ἀγρύπνως τὰ κατὰ τὴν κτῆσιν τῆς γῆς, ἥτις ἦτο ἡ βάσις τοῦ ὅλου πολιτικοῦ οἰκοδομήματος. Ἐβοηθοῦντο δ' εἰς ταῦτα τὰ ἔργα οἱ βασιλεῖς ὑπὸ τῶν τεσσάρων Πυθίων, τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ, οἵτινες ἐφρόντιζον ὅπως ἡ πολιτεία ἐξακολουθῇ ἁρμονικῶς ὑπείκουσα εἰς τὴν θέλησιν τοῦ θεοῦ εἰς ὃν ἐχρεώστει τὴν ἵδρυσιν αὐτῆς.

Οἱ δὲ βασιλεῖς ἐξέλεγον τοὺς στρατιωτικοὺς ἄρχοντας καὶ

[1] ***Ἡσύχιος*** ἐν λ. μεσοδόμα

[2] Περὶ δύο ἢ πλειόνων ἀνδρῶν τῶν Σπαρτιατίδων ἴδε Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 282. Πρβλ. τὴν ἔκφρασιν τοῦ ***Ἀριστοτέλους*** (Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 45)· ἡ περὶ τὰς γυναῖκας ἄνεσις.

[3] Ἴδε περὶ τῶν παρὰ Σπαρτιάταις ἀρχόντων Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 260. Gilbert Handbuch der griechischen Staatsalterthümer Τόμ. Α' ἐκδ. β' σ. 65 κ. ἑ. (ἑλλ. μεταφράσεως ***Πολίτου*** σ. 71 κ. ἑ.).

τοὺς ἐπόπτας τῆς παιδεύσεως τῶν νέων, προσλαμβάνοντες καὶ βοηθοὺς καὶ ἀντιπροσώπους ἑαυτῶν ἐν τῇ ὅλῃ ἐποπτείᾳ τῆς χώρας.

Τοιαύτη δ' ἐπικουρία ὑποδεεστέρων ἀρχόντων ἦτο ἰδιαζόντως ἀναγκαία ἐν τῇ Λακωνικῇ, ἥτις ᾠκεῖτο πυκνῶς ὑπὸ πλείστων καὶ διαφόρων τήν τε καταγωγὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν τάξιν οἰκητόρων, ὅπως μὴ ἐπέρχωνται μεταξὺ αὐτῶν συγκρούσεις, δυνάμεναι νὰ προκαλέσωσι διατάραξιν τῆς ἡσυχίας. Ἰδίως δ' ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Σπάρτης, ἐν ᾗ συνωστίζετο σύμπας ὁ λαός, παρίστατο ἀνάγκη αὐστηρᾶς ἀστυνομικῆς ἐποπτείας. Πᾶσα ὀχλαγωγία, πᾶσα τύρβη ἦτο πολὺ μᾶλλον ἐπικίνδυνος ἢ ἀλλαχοῦ ἐν πολιτείᾳ οἵα ἡ σπαρτιατικὴ, στηριζομένη εἰς τὴν ἀδιαπάρακτον συντήρησιν τοῦ καθεστῶτος. Διὸ μετὰ καυχήσεως ἀνελογίζοντο οἱ Σπαρτιᾶται, ὅτι δὲν ἐκέκτηντο πρωτεύουσαν πόλιν ἔχουσαν ἀδιαβάτους ὑπὸ τοῦ πλήθους τὰς ῥύμας καὶ μεστὴν ὄχλου θορυβώδους, ἀλλ' ἡ Σπάρτη παρεῖχε δι' αὐτῆς τῆς ἐξωτερικῆς διατάξεως τῶν κατὰ τοὺς οἴκους καὶ τῆς γαλήνης ἐν τῇ καθημερινῇ ἐπικοινωνίᾳ εὐάρεστον εἰκόνα τῆς τάξεως, οἵαν ὑμνεῖ ὁ Τέρπανδρος τὴν πόλιν, ἐν ᾗ πρὸς τῇ αἰχμῇ τῶν νέων καὶ τῇ λιγείᾳ Μούσῃ θάλλει καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐν ταῖς εὐρείαις ἀγυιαῖς[1].

Ἐν δὲ τῇ ἐποπτείᾳ τῆς δημοσίας τάξεως, ἐν τῇ διαιτησίᾳ τῶν ἐρίδων τῶν προερχομένων μάλιστα κατὰ τὴν ἀγορὰν καὶ τὴν πώλησιν πρέπει νὰναζητήσωμεν πιθανῶς τὴν γένεσιν τῶν ἐφόρων, ἀρχῆς, ἥτις, ὡς εἰκάζεται, εἶνε πολὺ ἀρχαιοτέρα τῆς λυκουργείου νομοθεσίας καὶ δὲν ἐξεπήγασεν ἐκ τῆς δωρικῆς πολιτείας[2].

[1] ***Τερπάνδρου*** ἀπόσπ. 6 παρὰ τῷ Bergk Poetæ lyrici Graeci ἔκδ. γ' Τόμ. Β' σ. 816. Ἴδε καὶ Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 225.

[2] Müller Die Dorier Τόμ. Β' σ. 108. Κατὰ τὸν ***Ἡρόδοτον*** καὶ τὸν ***Ξενοφῶντα*** τοὺς ἐφόρους λέγεται ἐγκαταστήσας πρῶτος ὁ Λυκοῦργος (Schäfer De ephoris σ. 7), ἀλλ' ἡ μαρτυρία αὕτη ἐξηγεῖται ἐκ τῆς καθ' ὅλου ἀντιλήψεως τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος ὡς λυκουργείου. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ ***Πλάτωνος*** καὶ τοῦ ***Ἀριστοτέλους*** μνεία τοῦ βασιλέως Θεοπόμπου ὡς εἰσηγητοῦ τῆς ἐφορείας σημαίνει τὴν ἀνύψωσιν τῶν ἐφόρων εἰς τὴν μεταγενεστέραν αὐτῶν ἀνωτέραν δύναμιν καὶ σημασίαν. Τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν πέντε ἐφόρων ἐξηγεῖ ὁ Schäfer (ἔνθ' ἀν σ. 7 καὶ 12) ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πέντε ἀγροτικῶν περιφερειῶν.

Ἀλλ' ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι θεσμοί, διετηρήθησαν καὶ οἱ ἔφοροι ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ Λυκούργου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἠξιώθησαν ἐν αὐτῇ ὅλως νέας σημασίας, ὅτε ἕνεκα τῶν δεσποτικῶν διαθέσεων τῶν βασιλέων ἠπειλήθη τὸ ναυάγιον τοῦ ὑπὸ τοῦ Λυκούργου ἐπιδιωχθέντος μεγάλου διαλλακτικοῦ ἔργου, ἡ δὲ οὐδέποτ' ἐκλιποῦσα καὶ ὀσημέραι μᾶλλον ὑποδαυλιζομένη δυσπιστία ἀπήτησε τὴν ἵδρυσιν ἀρχῆς ἔργον ἐχούσης τὴν ἄμυναν τῶν συμφερόντων τῶν Δωριέων πολιτῶν κατὰ πάσης ὑπερβασίας.

Μετὰ δὲ τῆς ἐφορείας, ἧς ἡ τελεία ἰσχὺς ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ὅτε ἡ Σπάρτη ἔγεινε κατακτητικὴ δύναμις, συνηύξησε καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ δωρικοῦ στοιχείου. Καὶ ἡ μὲν ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς Σπάρτης διετήρησε τὸν παλαιότροπον αὐτῆς χαρακτῆρα, ὁ δὲ πορευόμενος ἐν ταῖς ὁδοῖς τῆς πόλεως εὑρισκεν ἀπανταχοῦ μνημεῖα ἀναφερόμενα εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας τῶν ἀχαϊκῶν καὶ αἰολικῶν χρόνων. Ἀλλ' ἐσωτερικῶς εἶχεν ἐπέλθει τελεία μεταβολή, ἡ δὲ δύναμις τοῦ δωρικοῦ λαοῦ, ἐνισχυθεῖσα καὶ συνταχθεῖσα ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ Λυκούργου, εἰσήλαυνεν ὀσημέραι μᾶλλον. Οὕτω δ' ἡ πολιτεία ἐκείνη, ἧς οἱ κυριώτατοι θεσμοὶ εἶχον ὑπάρξει ποτὲ ἀχαϊκοί, μετεβλήθη μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς δωρικήν [1].

Ὁ δωρικὸς οὗτος χαρακτὴρ μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς περιοίκους, τοὺς ἀρχαίους Λέλεγας καὶ Ἀχαιούς, καὶ ἡ δωρικὴ διάλεκτος ἀπέβη ἡ ἐπισήμως κρατοῦσα ἐν τῇ χώρᾳ. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀγορᾶς τῆς Σπάρτης διεδόθη εἰς τὰς χώρας, ἐν αἷς συνῴκουν Δωριεῖς μετ' ἄλλων μὴ δωρικῶν φύλων· σύμπασα δ' ἡ ἀνατολικὴ παραλία, ἥτις ποτὲ ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ἀργείους, ἔγεινε λακωνικὴ ἅμα καὶ δωρικὴ, καὶ ἡ διοίκησις τῆς χώρας ἀνετέθη εἰς Δωριεῖς. Εἰς δὲ τὰ Κύθηρα ἀπέστελλον οἱ Σπαρτιᾶται ἴδιον ἐνιαύσιον ἁρμοστὴν, καλούμενον Κυθηροδίκην, μετὰ φρουρᾶς δωρικῆς χαλιναγωγούσης τὸν ἀνήσυχον λαὸν τῆς νήσου, καὶ ταῦτα διότι οὐ μόνον οἱ νησιῶται ἐκεῖνοι ἦσαν ἀπ' ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων συμμιγεῖς

[1] Ἐκδεδωρίευνται εἶνε ἡ ἔκφρασις τοῦ ***Ἡροδότου*** (VIII, 73).

εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι[1], ἀλλὰ καὶ διότι ἡ νῆσος ἀπετέλει θαλάσσιον σταθμὸν εἰς ὃν πλεῖστοι ὅσοι τῶν ναυτιλλομένων ἐπεφοίτων οὕτως, ὥστε καθίστατο δυσχερὴς ἡ ἀπομόνωσις καὶ ἀπόκρουσις πάσης ἐπιδράσεως ἐκ τῆς ξένης[2].

Καὶ ἡ στρατιωτικὴ δ' ὑπηρεσία συνετέλεσεν εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους προσπέλασιν τῶν Δωριέων οἰκητόρων πρὸς τοὺς ἐξ ἄλλων φύλων. Καὶ συνεκρότουν μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς τὴν κυρίαν μάχιμον τάξιν μόνοι οἱ Δωριεῖς πολῖται, ἀλλ' οἱ περίοικοι οὐδέποτε ἀπηλλάγησαν τοῦ καθήκοντος τῆς στρατείας, οὐδὲ γινώσκομεν στρατιὰς Λακεδαιμονίων, εἰς ἃς νὰ μὴ συνυπηρέτουν καὶ περίοικοι ὡς ὁπλῖται. Πρὸς δὲ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην προσελαμβάνοντο καὶ ἐνησκοῦντο ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἦσαν πάντες αὐτοδικαίως οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται, ἀφ' οὗ πρῶτον ὡς παῖδες εἶχον ἐκμάθει τὸ ἐν τῇ πείνῃ καὶ τῇ δίψῃ ἐγκαρτερεῖν καὶ τὸ περιφρονεῖν τὰς ἀλγηδόνας τῆς μέχρι καθαιμάξεως μαστιγώσεως παρὰ τὸν βωμὸν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος[3], ἀφ' οὗ εἶχον δοκιμασθῇ ἐν τοῖς ἐφηβικοῖς ἀγῶσι τῶν παρὰ τὸν Εὐρώταν παλαιστρῶν καὶ τῆς συνηρεφοῦς ποταμίας νησῖδος τοῦ Πλατανιστᾶ καὶ εἶχον ἀποπερατώσει πάσας τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, ἀνελάμβανον τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ὅπως δείξωσιν ἂν ἠδύναντο νὰ ὁρῶσιν αὐτοβούλως καὶ μετὰ δραστηριότητος καὶ ἑτοιμότητος πνεύματος. Τότε δὲ παρίσταντο ὡς οἱ κύριοι τῆς χώρας, ἐπιβλέποντες τοὺς πάντοτε κακομηχάνους εἵλωτας καὶ τηροῦντες τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν ἀπὸ τῶν ἀρκαδικῶν ὀρεινῶν συνόρων μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Ταινάρου, τοῦ κέντρου τῶν ἀγροτῶν εἱλώτων. Ἐν πάσαις δὲ ταῖς σχέσεσι μεταξὺ τῶν διαφόρων στοιχείων, ἐξ ὧν συναπετελοῦντο οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, οἱ κρατοῦντες καὶ ἐπιδρῶντες ἦσαν οἱ Δωριεῖς, πᾶν δὲ τὸ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἀχαιῶν ἀπορρέον ἐμαράνθη καὶ ἐξέλιπε κατὰ μικρόν.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 52.
[2] Κυθηροδίκης. **Θουκυδίδου** IV, 53.
[3] Περὶ τῆς μαστιγώσεως ἴδε Trieber Quaestiones Laconicae σ. 25.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τἀποτελέσματα τῶν λυκουργείων θεσμῶν, ξένα μὲν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν σκοποῦ, ἀλλὰ προελθόντα ἀναγκαίως ἐξ αὐτῶν καὶ διὰ ταῦτα ἐκλαμβανόμενα ὡς συνανήκοντα εἰς αὐτούς. Ἐντεῦθεν δ' οἱ ἀρχαῖοι πολλῷ μᾶλλον ἐθαύμαζον τὴν νομοθεσίαν ταύτην, ἥτις, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῆς ἐπιτυχίας, εἶνε πρωτοφανὴς καθ' ἑαυτήν. Καὶ δυνάμεθα μὲν ἄριστα νὰ διαγνώσωμεν ἐν τῷ καθ' ὅλου τοὺς ὑποκειμένους εἰς αὐτὴν σκοπούς, τὰ πρότυπα ἅτινα ἐμιμήθη, τὴν θρησκευτικὴν προστασίαν ἧς ἠξιώθη ἐν τῇ γενέσει αὐτῆς· ἀλλ' ἡ προσωπικὴ ὅρασις τοῦ νομοθέτου διαφεύγει τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν τελείως. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θουκυδίδης ἐν οἷς λέγει περὶ τῆς λακωνικῆς νομοθεσίας εἶν' ἐξεπίτηδες λίαν ἐφεκτικὸς περὶ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς· ἀλλὰ τὸν χρόνον αὐτῆς ὅμως ὁρίζει ἀσφαλῶς, ὑπολογίζων τὴν κατὰ τὰ τέλη τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡλικίαν αὐτῆς εἰς τετρακόσια ἔτη καὶ ὀλίγων πλείονα. Ἄρα κατὰ ταῦτα εἰσήχθη τῷ 820 π. Χ. Καὶ ὑπῆρχον μὲν γενεαλογικοὶ πίνακες τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης, ἀνερχόμενοι μέχρι τοῦ Προκλέους, ἀλλὰ περιεῖχον ὀνόματα μόνον ἄνευ χρονολογιῶν, οὐδὲ συμπεριελάμβανον τὸ ὄνομα τοῦ Λυκούργου. Ἀργότερον δὲ ὑπελόγιζον τὴν διαδοχὴν τῶν βασιλέων κατὰ μέσον ὅρον καὶ ὥριζον τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Λυκούργου εἰς τὸ ἔτος 219 μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1103 χρονολογουμένην κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἤτοι εἰς τὸ 884. Τοιοῦτος δ' εἶνε ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ Ἐρατοσθένους, ὅστις καὶ ἔγεινε παρὰ πάντων δεκτός[1].

[1] Τῶν περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ Λυκούργου ὑπολογισμῶν ἀσφαλεστάτη βάσις εἶνε ὁ ***Θουκυδίδης*** (I, 18) λέγων· ἔτη γάρ ἐστι μάλιστα τετρακόσια καὶ ὀλίγῳ πλείω εἰς τὴν τελευτὴν τοῦδε τοῦ πολέμου, ἀφ' οὗ Λακεδαιμόνιοι τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ χρῶνται. Κατὰ ταῦτα ἔχομεν τὸν ἑξῆς ὑπολογισμόν· **404** (τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου) + **400** + περίπου **15** = **819**. Πρὸς τὸν ὁρισμὸν δὲ τοῦτον συμφωνεῖ ὁ ***Εὐσέβιος*** καὶ ὁ ***Κύριλλος*** (κατὰ Ἰουλιανοῦ 12 Α). Τὸν αὐτὸν χρόνον ἀποδέχεται ὡς ἐποχὴν τῆς ὁριστικῆς καταστάσεως τῆς πολιτείας τῆς Σπάρτης ὁ Duncker Geschichte des Alterthums Τόμ. Ε' σ. 249. Κατὰ δὲ τὸν ***Σωσίβιον*** παρὰ ***Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ*** (ἐν Στρωματεῦσιν I, 327) ἔχομεν τὴν ἑξῆς χρονολογίαν 776 + 97 = 873 καὶ κατ' Ἐρατοσθένη 776 + 108 = 884. Τοῦ δὲ ὑπολογισμοῦ τούτου εἰσηγητὴς φαίνεται ὑπάρξας ὁ Κτησίας. Πρβλ. J. Brandis De temporum Graecorum anti-

Ἡ δὲ κρίσις τοῦ λυκουργείου πολιτεύματος δύναται νὰ ἐξαχθῇ μόνον ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας, ἥτις δι' αὐτῆς τὸ πρῶτον ἔγεινε πολιτεία ἱστορικὴ καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς στενοτάτης σφαίρας, εἰς ἣν μέχρις ἐκείνων τῶν χρόνων περιωρίζετο.

Ἡ σπαρτιατικὴ πολιτεία ἀπεσκόπει τὸ κατ' ἀρχὰς ἥκιστα εἰς ἐπέκτασιν ἐδαφικὴν, ἀπ' ἐναντίας δὲ πρόγραμμ' αὐτῆς ἦτο ὁ περιορισμὸς ἐντὸς τῶν φυσικῶν τῆς χώρας ὁρίων καὶ ὁ διαχωρισμὸς αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἔξω, πάσης μετὰ ξένων ἐπικοινωνίας θεωρουμένης κινδυνώδους. Καθῆκον δὲ τῆς στρατιᾶς ἦτο ἡ στήριξις τοῦ θρόνου καὶ μόνον ἡ συντήρησις του καθεστῶτος. Ἀλλ' ὅμως ὅταν ἅπαντες μὲν οἱ πολῖται πολιτείας τινὸς παιδεύωνται τὰ πολέμια, σκοπίμως δὲ παραμελῆται πᾶσα ἄλλη πνευματικὴ ἀσχολία καὶ ἐπιδιώκηται μόνον ἡ περὶ τὰ στρατιωτικὰ ἀνάδειξις πάσης τῆς φιλοδοξίας τοῦ νεανίου καὶ ἡ ἄγρυπνος τήρησις αὐτῆς παρὰ τῷ ἀνδρὶ, εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναπτυχθῇ συγχρόνως ὁ πόθος δράσεως πολεμικῆς. Καὶ οἱ μὲν περίοικοι τῆς Λακωνικῆς ἐπανήρχοντο μετὰ τὸ πέρας στρατείας τινὸς εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν ἔργα, ὡς οἱ πολῖται πασῶν τῶν ἄλλων πόλεων· ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται ἔμε-

quissimorum rationibus σ. 24. Ἀνέφερον δὲ τὴν νομοθεσίαν εἰς τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν τοῦ Λυκούργου τριάκοντα περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἐπιτροπείαν. Ἴδε Fischer Griechische Zeittafeln σ. 37 C. Müller Fragmenta Chron. σ. 134. Ἐκ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους παρὰ ***Πλουτάρχῳ*** (ἐν βίῳ Λυκούργου 1) ἐξήχθη τὸ πεπλανημένον συμπέρασμα, ὅτι ὁ Σταγειρίτης ἔθετε τὸν Λυκοῦργον εἰς τὰς ἀρχὰς τῶν Ὀλυμπιάδων. Ὁ δὲ Τίμαιος ἐλυε τὰς δυσκολίας διὰ τῆς ἀποδοχῆς δύο Λυκούργων. Ἄλλως δ' ὁ χρόνος καθ' ὃν ἔζησεν ὁ Λυκοῦργος ἢ ἀναβιβάζεται μέχρι τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν, ὡς τοῦτο γίνεται παρὰ τῷ ***Ξενοφῶντι***, ἢ καταβιβάζεται μέχρις αὐτοῦ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, ὡς συμβαίνει παρὰ τῷ ***Ἀριστοτέλει*** καὶ ***Δημητρίῳ τῷ Μάγνητι***. Πλήρη ἀναγραφὴν πάντων τῶν περὶ Λυκούργου χρονολογικῶν μαρτυριῶν παρέχει ὁ Gelzer (ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXVIII, σ. 30), ὅστις ἄλλως ἐξέθηκεν ἴδιον νέον τρόπον λύσεως τῶν ἀντιφωνιῶν διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ὀνόματος Λυκούργου ὡς ὀνόματος ἱερέων πολλάκις ἐπαναληφθέντος Καθ' ὁλοκληρίαν δ' ἀπέρριψαν τὴν ἱστορικὴν ὕπαρξιν τοῦ Λυκούργου πρῶτοι ὁ Zoëga καὶ ὁ Uschold, καθ' ὧν ἀντεπεξῆλθεν ὁ Böckh (ἐν ταῖς Abhandlungen der K. Akademie von Berlin τοῦ 1856 σ 76), ἐν δὲ τοῖς νεωτάτοις χρόνοις ὁ Gilbert (Ἐγχειρίδιον ἀρχαιολογίας ἑλλ. μεταφράσεως ***Πολίτου*** Τόμ. Α' σ. 17 σημ. 1).

νον πάντοτε ἔνοπλοι, ἔχοντες ἐπιλογὴν μόνον μεταξὺ τοῦ μονοτόνου ἐν εἰρήνῃ στρατιωτικοῦ βίου, ὅστις δὲν παρεῖχε κἂν τὸ θέλγητρον τῆς ῥαστώνης, καὶ τοῦ ἐλευθεριωτέρου βίου τοῦ στρατοπέδου. Μὴ δὲν εἶχον διδαχθῇ νὰ ἐξέρχωνται πρὸς μάχην κεκοσμημένοι ὡς πρὸς ἑορτὴν ὑπὸ τῶν ἀρίστων αὐτῶν ἐνδυμάτων καὶ ὅπλων, συνοδευόμενοι ὑπὸ μουσικῆς ῥυθμιζούσης τὸ φαιδρὸν πανηγυρικὸν αὐτῶν βῆμα; Οὐδ' ἀνεχαίτιζεν αὐτοὺς οἱοσδήποτε δισταγμὸς, ἐπειδὴ οὐδένα εἶχον νὰ φοβηθῶσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἦσαν πολεμισταὶ ὑπέρτεροι πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἀπέβλεπον μετὰ περιφρονήσεως πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν ἐργαστηρίων καλουμένους ἐπὶ τὰ ὅπλα στρατιώτας τῶν λοιπῶν πόλεων.

Ἄλλην δ' ἀφορμὴν ἐπεκτάσεως τῆς χώρας διὰ πολέμου παρεῖχεν ἡ στενοχωρία τῶν πολιτῶν τῆς Σπάρτης ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν ἐδάφει. Ποὺ καὶ που ἠναγκάζοντο πολλοὶ ἀδελφοὶ νὰποζῶσιν ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κλήρου. Ἐν τούτῳ δ' ἐνέκειτο ὁ κίνδυνος τῆς ὑπό τινων αὐτῶν ἀπωλείας τῶν τελείων πολιτικῶν δικαιωμάτων ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν ἠδύναντο νὰ παράσχωσι τὰς εἰσφορὰς αἵτινες ἐπεβάλλοντο εἰς ἕκαστον Δωριέα ἀπὸ τοῦ κλήρου αὐτοῦ χάριν τῶν συσσιτίων. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἄλλη διέξοδος πλὴν τῆς διὰ κατακτήσεως καὶ νέου ἀναδασμοῦ. Τῆς δὲ δεδικαιολογημένης πεποιθήσεως περὶ τῆς νίκης αὐξανούσης τὴν φιλοπόλεμον διάθεσιν, ἡ πολιτεία τῶν Σπαρτιατῶν ἐτράπη ἀθελήτως τὴν ὁδὸν τῶν κατακτήσεων, καὶ ἀπέμαθε κατὰ μικρὸν τὸ εἰρηνεύειν.

Ἐπῆλθε δ' ἡ τοιαύτη μεταβολὴ βαθμηδὸν, καὶ ταῦτα διότι τὸ πρῶτον ἔπρεπε νὰ κατακτηθῇ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν αὐτὴ ἡ Λακωνικὴ μέχρι τῶν ἀκροτάτων φυσικῶν αὐτῆς ὁρίων· ὁ δὲ καθορισμὸς τῶν ὁρίων τούτων ἤγαγεν ἅμα εἰς τὰς πρώτας συγκρούσεις πρὸς τὰς γείτονας πολιτείας, τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὸ Ἄργος.

Ἀληθῶς οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ὑπῆρχεν ἐνδεδειγμένον φυσικὸν ὅριον καλλίτερον τοῦ χώρου ἔνθα ἡ ὑψηλὴ καὶ ὀξεῖα ἄκρα τοῦ Ταϋγέτου καὶ αἱ ἄβατοι αὐτοῦ κλιτύες χωρίζουσι τὰς δύο νοτίους

χώρας τῆς Πελοποννήσου. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀκρωρείας ἵστατο πρὸς φύλαξιν τοῦ συνόρου τῶν δύο χωρῶν τὸ ἱερὸν τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος, ἧς ἡ ἑορτὴ ἦτο κοινὴ εἰς τὰς δύο εἰρηνευούσας ὁμόρους πολιτείας. Ἀλλ' ὅμως οὐδ' αὐταὶ αἱ ἔνορκοι συνθῆκαι εἶχον ἰσχὺν ἀρκοῦσαν πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ θελγήτρου τῶν φιλοπολέμων διαθέσεων. Οὐδ' ἐλησμόνουν οἱ Σπαρτιᾶται, ὅτι ἡ Μεσσηνία ἐν τοῖς ἀχαϊκοῖς χρόνοις, ὧν τὰς ἀναμνήσεις δὲν ἤθελον νὰ παρνηθῶσιν, εἶχεν ἀποτελέσει μέρος τῆς Λακεδαίμονος· μετὰ δὲ τὴν ἵδρυσιν τῶν δωρικῶν πολιτειῶν ἐπιστεύετο ἡ Λακεδαίμων ἐξασκήσασα ἐπικυριαρχίαν, ἀνερχομένην μέχρι τῆς ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων. Κατὰ ταῦτα δὲ πρέπει πάντως νὰ φαντασθῶμεν προηγηθεῖσαν τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων ἀποστασίαν τῆς Μεσσηνίας ἀπὸ τῶν προτέρων κυρίων[1].

Ὁ δὲ πειρασμὸς τῆς ἐκ νέου πέραν τῶν ὁρίων ἐπεκτάσεως τοῦ σπαρτιατικοῦ βασιλείου ἦτο ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλείτερος καθ' ὅσον ἐκ συμπτώσεως αἱ δυτικαὶ κλιτύες τοῦ Ταϋγέτου εἶνε πολὺ ἡμερώτεραι, μᾶλλον γεωργήσιμοι καὶ εὐφορώτεραι τῶν ἀνατολικῶν. Ἐν ᾧ δὲ ἡ κοιλὰς τοῦ Εὐρώτα ἔφερεν ἀκόμη τὰ ἴχνη τῶν μακρῶν ἐμφυλίων πολέμων, οἵτινες εἶχον κακώσει αὐτὴν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, ἡ Μεσσηνία μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν ἐκ τῶν πρώτων ἀπὸ τῆς δωρικῆς ἐπιδρομῆς διασαλεύσεων εἶχεν ἀνέλθει ἠρέμα εἰς ἀσυνήθη εὐημερίαν ὑπὸ ἀλλεπαλλήλους εἰρηνικὰς κυβερνήσεις. Καὶ δὴ τὰ μὲν διάφορα φῦλα τῶν οἰκητόρων εἶχον συνανακραθῆ πρὸς ἄλληλα, ἡ δὲ πυκνῶς οἰκουμένη κοιλὰς τοῦ Παμίσου παρεῖχεν εἰκόνα ἀκμαιοτάτης γεωργίας, ὁ κόλπος ἦτο πλήρης πλοίων, καὶ ἐν τῷ ἐπινείῳ τῆς χώρας, τῇ Μεθώνῃ, ἐπεκράτει κίνησις καὶ ζωή. Διὰ πάντας δὲ τούτους τοὺς λόγους ἀναπόφευκτον ἦτο νὰ ῥίπτω-

[1] Τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης πρὸ τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων μαρτυρεῖ ὁ ***Ἔφορος*** παρὰ ***Διοδώρῳ*** (XV, 66) τῶν δ' ἀπὸ Κρεσφόντου τὴν βασιλείαν ἀποβαλόντων Λακεδαιμόνιοι κύριοι κατέστησαν αὐτῆς. Ἴδε καὶ ***Ἰσοκράτους*** Ἀρχίδαμον 7 καὶ 9. Πρβλ. Unger (Philologus τόμ. XXVIII, σ. 248), ὅστις ἐκ τοῦ χωρίου τούτου δικαιολογεῖ τὴν εἰς τὴν σπαρτιατικὴν ἡγεμονίαν παρεχομένην διάρκειαν τετρακοσίων ἐτῶν παρὰ ***Δυκούργῳ*** Κατὰ Λεωκράτους 42 καὶ ***Δεινάρχῳ*** Κατὰ Δημοσθένους 73.

σιν οἱ Σπαρτιᾶται ἀπὸ τῶν φαλακρῶν αὐτῶν βράχων βλέμμα φθόνου πρὸς τὴν εὐμοιροῦσαν ἀγαθῶν γείτονα χώραν καὶ τὰς ὁμόρους ὑπωρείας τὰς κεκλιμένας πρὸς τὸν ποταμὸν, μεστὰς δ' ἐλαιώνων καὶ ἀμπέλων.

Ἐπηύξανε δὲ τὴν φιλοκτημοσύνην τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἡ συνείδησις, ὅτι οἱ τὴν Μεσσηνίαν ἐπιδραμόντες Δωριεῖς εἶχον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς χώρας κατοίκων καὶ τῆς ἐν αὐτῇ εὐμαρείας καὶ ἡδυπαθείας ἀποβάλει τελείως τὸν πρότερον αὐτῶν χαρακτῆρα. Καὶ δὲν ἔλειπον μὲν ἄνδρες γενναῖοι, ἄξιος δὲ λόγου ἀριθμὸς Μεσσηνίων Ὀλυμπιονικῶν μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἀκμῆς τῆς γυμναστικῆς· ἀλλ' ἡ χώρα εἶχεν ἀφομοιωθῇ καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς τὰ ἀρχαιότερα φῦλα, ἀποβᾶσα οἱονεὶ τμῆμα τῆς Ἀρκαδίας, μεθ' ἧς εἶχε στενότατα συναδελφωθῇ διὰ τῆς δυναστείας τῶν Αἰπυτιδῶν[1], τῶν μυστηρίων αὐτῆς καὶ τῶν ἱερῶν ὡς καὶ παντοειδῶν συγγενικῶν σχέσεων. Ὁ πελασγικὸς Ζεὺς ὁ ἐπὶ τῶν ἀκρωρειῶν οἰκῶν, ὁ ἄνευ ἀγαλμάτων λατρευόμενος καὶ αἱματηρὰς ἀπαιτῶν θυσίας ἐκράτει ἐπὶ τῆς Ἰθώμης ὡς καὶ κατὰ τὸ Λύκαιον[2]. Κατὰ ταῦτα ὁ πόλεμος ὃν ἐπεχείρει κατὰ τῶν Μεσσηνίων ἡ Σπάρτη δὲν ἦτο ἀγὼν Δωριέων κατὰ Δωριέων, μᾶλλον δ' ἐφαίνετο, ὅτι ἡ Σπάρτη ἀνελάμβανε τὴν ἐντολὴν νὰ ἐπιδιώξῃ νῦν μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας τὸν ἄλλοτέ ποτε ἀστοχήσαντα ἐκδωρισμὸν τῆς Μεσσηνίας, ἐκπεσούσης καὶ πάλιν εἰς τὰ πελασγικὰ ἤθη, καὶ νὰ συνενώσῃ μεθ' ἑαυτῆς τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ἔτι διατηρούμενα λείψανα δωρικοῦ λαοῦ. Διὰ βραχέων δ' εἰπεῖν, πολλὰ αἴτια συνετέλεσαν πρὸς τροπὴν τῆς τῶν Σπαρτιατῶν κατακτητικῆς ὁράσεως τὸ πρῶτον εἰς αὐτὴν τὴν Μεσσηνίαν· αἱ δ' ἔριδες τῶν συμπανηγυριζόντων ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ὑπῆρξαν μόνον ἡ τυχαία ἀφορμὴ ἡ ἐκκρούσασα φλόγας πολέμου ἐκ τῶν ἐπὶ μακρὸν ὑποκαιόντων ἐναυσμάτων τῆς διχονοίας τῶν δύο

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 224.

[2] Ζεὺς Ἰθωμάτας ***Θουκυδίδου*** I, 103. ***Παυσανίου*** III, 26, 6. IV, 12, 7 κ. ἑ.

γειτόνων λαῶν[1]. Δὲν ἔλειπον δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεσσηνιακῇ χώρᾳ διαιρέσεις διευκολύνουσαι τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ δὴ ἤδη κατὰ τὴν πρώτην γειτονικὴν ἔριν ὑπῆρχεν ἀξία λόγου φατρία ὑποστηρίζουσα, ὅτι οἱ Μεσσήνιοι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀρνηθῶσιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν ἀπαιτουμένην ἐπανόρθωσιν τῶν γενομένων, ἡ δὲ διαφωνία ἦτο ἐν τῇ χώρᾳ οὕτω μεγάλη, ὥστε οἱ ὀπαδοὶ τῆς φατρίας ἐκείνης ἐξωκίσθησαν καὶ μετενάστευσαν εἰς τὴν Ἦλιν· ὁ δὲ οἶκος τῶν Ἀνδροκλειδῶν μετέστη φανερῶς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας[2].

Κατήρξαντο δ' οἱ Σπαρτιᾶται τοῦ πολέμου[3] κατὰ τὸν αὐτὸν

[1] Περὶ τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων κυριωτάτη πηγὴ εἶνε τὸ τέταρτον βιβλίον τοῦ ***Παυσανίου***, ὅστις ὡς πρὸς μὲν τὸν πρῶτον πόλεμον ἤντλησε τὴν ὕλην παρὰ Μύρωνος τοῦ Πριηνέως, ὡς πρὸς δὲ τὸν δεύτερον παρὰ Ῥιανοῦ τοῦ ἐκ τῆς κρητικῆς πόλεως Βέννης. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἦτο πολυρρήμων ἱστορικὸς τοῦ τρίτου ἢ δευτέρου αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ, ὁ δὲ Ῥιανὸς ἐπικὸς ποιητὴς σύγχρονος τοῦ Ἐρατοσθένους, οὗ τὰ Μεσσηνιακὰ ἤρχοντο ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Εἶραν ὑποχωρήσεως. Συμπληροῦνται δὲ αὗται αἱ πηγαὶ διὰ τοῦ Τυρταίου, τοῦ Ἐφόρου καὶ ἄλλων. Πρβλ. Kohlmann Quaestiones Messeniacae. Ἐν Βόννῃ. 1866.

[2] Τὴν κατὰ τοῦ πολέμου φατρίαν ὑπεστήριζον οἱ Δελφοί. Ἴδε ***Στράβωνος*** VI, 257. Περὶ δὲ τῶν Ἀνδροκλειδῶν ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 127, 164.

[3] Ὁ πρῶτος πόλεμος ἤρξατο κατὰ τὸν ***Παυσανίαν*** καὶ τὸν ***Εὐσέβιον*** τὸ φθινόπωρον τοῦ 743 π. Χ. (Ὀλυμπ. 9, 3). Ἀποδέχονται δ' αὐτὸν πάντες διαρκέσαντα $19\frac{1}{2}$ ἢ 20 ἔτη. Ἴδε ***Στράβωνος*** VI, 279. ***Παυσανίου*** IV, 13, 6. ***Ἰσοκράτους*** Ἀρχίδ. 57. ***Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου*** XVI, 66. Ἀλλὰ κατὰ τῆς γνώμης ταύτης παρετηρήθη, ὅτι ἀναφέρονται Ὀλυμπιονῖκαι ἐκ Μεσσηνίας μέχρι τοῦ 736 π. Χ. (Ὀλυμπ. 11), καὶ διὰ ταῦτα ὁ Bergk (ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XX, σ. 228) καὶ ὁ Duncker (Geschichte des Alterthums Τόμ. Γ' σ. 390) ἀποδέχονται τὸν πόλεμον ἀρξάμενον μετὰ τὸ 736. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε κρίσιμον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς παραδόσεως, εἰ καὶ ὁ λόγος, ἐφ' οὗ αὕτη στηρίζεται, εἶνε ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου πολέμου ὁ Παυσανίας οὐδεμίαν ἔχει ἀσφαλῆ παράδοσιν, πειρᾶται δὲ νὰ σχηματίσῃ γνώμην ἐκ τῶν πηγῶν, ἰδίως δ' ἐκ τοῦ ***Τυρταίου*** (ἀποσπ. 3, 4), καὶ ἐξάγει ἐκ τούτου, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο πολέμων διῆλθον τεσσαράκοντα ἔτη. Ὁ δὲ ***Ἰουστῖνος*** (III, 5, 2) παραδέχεται ὀγδοήκοντα καὶ ὁ ***Εὐσέβιος*** ἐνενήκοντα. Ἡ δὲ διάρκεια τοῦ δευτέρου πολέμου ὑπῆρξε δεκαεπτὰ ἐτῶν. Συμπίπτει δὲ καὶ ἡ κατὰ ***Ἔφορον*** παρὰ τῷ ***Στράβωνι*** (VIII, 362) σύγχρονος ἐπανάστασις τῶν Ἀργείων, Ἀρκάδων καὶ Πισατῶν. Πράγματι δ' ἡ Ἀνολυμπιὰς τῶν Πισατῶν ἐτελέσθη τῷ 668 (Ὀλυμπ. 28). Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, ἡττηθέντες παρὰ τὰς Ὑσιὰς (***Παυσανίου*** II, 24) τῷ 669 π. Χ. (Ὀλυμπ. 27, 4), δὲν ἠδύναντο νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ἠλείους. Μετὰ ταῦτα δὲ ἡ τριακοστὴ Ὀλυμπιὰς (660 π. Χ.) καὶ αἱ ἀκόλουθοι εἴκοσι καὶ δύο ἐτελέσθησαν ὑπὸ τῶν Πισατῶν κατὰ τὸν ***Ἰούλιον Ἀφρικανόν***, κατὰ δὲ τὸν ***Παυσανίαν*** (VI, 22, 2) μόνη ἡ τριακοστὴ τετάρτη, αἱ δὲ ἄλλαι ἐτελέσθησαν ὑπὸ τὴν κοινὴν προστασίαν Ἠλείων καὶ Πισατῶν. Κατὰ ταῦτα δὲ δικαιούμεθα νὰποδεχθῶμεν μετὰ τοῦ Duncker (ἔνθ' ἀν. σ. 172) καὶ τοῦ Kohlmann (ἔνθ' ἀν. σ 65) τὸ μεταξὺ τῶν δύο μεσσηνιακῶν πολέμων

τρόπον καθ' ὃν οἱ πρόγονοι αὐτῶν εἶχόν ποτε ἀρχίσει τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν τῆς χερσονήσου ἑκάστων. Καὶ δὴ κατέλαβον τὴν Ἄμφειαν, χῶρον κείμενον ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης προεξοχῆς παρωρείας τοῦ Ταϋγέτου προεκτεινομένης πρὸς δυσμάς. Ἡ ἀκρώρεια δὲ αὕτη κατατείνει τὰς καθέτους αὐτῆς κλιτύας πρὸς δύο ῥύακας, οἵτινες καθιστῶσιν αὐτὴν ἀπρόσβατον ἀπὸ τῆς πεδιάδος τῆς Στενυκλάρου, ἧς οἱ ἀγροὶ εἶνε ἄλλως ἀναπεπταμένοι εἰς πᾶσαν ἐκ τῶν ἄνω προσβολήν. Ἐκεῖθεν λοιπὸν ἤρχισαν οἱ Σπαρτιᾶται τὰς ἐπιθέσεις, δῃοῦντες τὰς ἀρούρας. Ἐκεῖ ἐδέσποζον τῶν στενῶν, καὶ συνελάμβανον τοὺς ἀγγέλους τοὺς ζητοῦντας συμβουλὰς καὶ βοηθείας παρὰ τῶν ὁμορούντων, ἐκ Δελφῶν καὶ ἐξ Ἄργους.

Ἡ δ' ἀντίστασις τῶν Μεσσηνίων ὑπερέβη πᾶσαν προσδοκίαν. Ὅτε δὲ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ συγκρατήσωσι τὴν ὕπαιθρον χώραν, προσέφυγον ὡς εἰς ὀχυρὸν ἄσυλον εἰς τὴν ὑψηλὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἰθώμης, τὸ κοινὸν ἱερὸν τῆς χώρας. Ἐκεῖ δ' ἐπικαίρως ἐξασφαλισθέντες ἐπὶ τοῦ δασώδους ὀροπεδίου ἠδυνήθησαν καὶ νὰ νικήσωσιν, ὡς λέγεται, τοὺς Σπαρτιάτας τὸ ἐνδέκατον ἔτος τοῦ πολέμου. Ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτῶν ἐξηντλήθη, ὅτε εἶδον καθ' ἕκαστον ἔτος τὰ προϊόντα τῶν ἀγρῶν αὐτῶν περιερχόμενα εἰς τοὺς πολεμίους, καὶ μάταιαι ἀπέβαινον αἱ αἱματηραὶ θυσίαι αἱ προσφερόμεναι εἰς Δία τὸν Ἰθωμάταν. Ἐν τούτοις δὲ μεθ' ὁσημέραι μείζονος καρτερίας ἐξηκολούθουν κοινῇ τὸν ἀγῶνα οἱ δύο Ἡρακλεῖδαι, Θεόπομπος ὁ Εὐρυπωντίδης καὶ ὁ ἡρωικὸς βασιλεὺς Πολύδωρος. Τέλος δὲ μετὰ πόλεμον εἰκοσαετῆ ἔπεσεν ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἀριστοδήμου καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ὅλη χώρα εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων. Αἱ βασιλικαὶ πόλεις ἠρημώθησαν· αἱ ἀκροπόλεις κατηδαφίσθησαν, τὰ λείψανα τοῦ Αἰολέως τῆς χώρας βασιλέως Ἀφαρέως μετεκομίσθησαν εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Σπάρτης

διάστημα ὡς περιλαμβάνον ἑβδομήκοντα καὶ ἐννέα περίπου ἔτη καὶ νὰ ὁρίσωμεν τὴν μὲν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου πολέμου τῷ 645 π. Χ. (Ὀλυμπ. 33, 4), τὸ δὲ πέρας τῷ 628 π. Χ. (Ὀλυμ. 38 1). Πρὸς ταῦτα δὲ συμφωνεῖ ὁ ***Στράβων*** (ἔνθ' ἀν.) ὁρίζων τὸ 640 π. Χ. (Ὀλυμπ. 35).

πρὸς ἔνδειξιν τῆς πόλεως ταύτης ὡς κυριάρχου τῆς Μεσσηνίας. Μέρος δὲ τῶν ἀγρῶν ἐδημεύθη ὡς ἐπίκτητος χώρα, καὶ ἡ γῆ ἐκληρώθη κατὰ τὸ μέτρον τῶν δωρικῶν κλήρων· πιθανῶς δ' εἰς τοῦτον τὸν χρόνον ἀνέρχεται ἡ κατὰ ἐννεακισχιλίους αὔξησις τῶν σπαρτιατικῶν κλήρων[1]. Οὕτω δὲ κατέστη δυνατὴ ἡ ἐλάφρυνσις τοῦ βάρους τῶν λακωνικῶν κτημάτων, ἐν οἷς ἔζων ὁμοῦ πολυάριθμοι οἶκοι, διὰ τῆς εἰς νεαροὺς Σπαρτιάτας χορηγήσεως τελείας ἀνεξαρτησίας. Πρὸς τούτοις δ' ἔγειναν δεκτοὶ πιθανῶς ὡς πολῖται τῆς Σπάρτης Δωριεῖς ἐκ Μεσσηνίας. Προσέτι δὲ κατήχθησαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν οἱ Ἀνδροκλεῖδαι, καὶ ἐδωρήθησαν εἰς αὐτοὺς γαῖαι ἐν Ὑαμείᾳ. Τέλος δὲ μετεφέρθησαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν Δρύοπες ἐξωσθέντες ὑπὸ τῶν Ἀργείων ἐκ τῶν παραλίων τῆς Ἀργολίδος, ἐδόθη δ' εἰς τοὺς φυγάδας ἐκείνους ἐξαίρετον χωρίον πρὸς ἐνοίκησιν κατὰ τὸν μεσσηνιακὸν κόλπον, ἔνθα ἔκτισαν νέαν Ἀσίνην[2]. Τῶν δὲ προτέρων οἰκητόρων οἱ εὐπατρίδαι μετενάστευσαν, καὶ ἐζήτησαν νέαν πατρίδα ἐν Ἀρκαδίᾳ, ἐν Ἀργολίδι, ἐν Σικυῶνι. Κατὰ δὲ τἆλλα οὐδεμία ἐπῆλθεν εἰς τοὺς ἐνοίκους τῆς χώρας μεταβολή. Οἱ Μεσσήνιοι ἔμειναν κύριοι τῶν οἴκων καὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως τὰ εἰς αὐτοὺς ἀφεθέντα ἔλαβον παρὰ τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας, καὶ ὤφειλον νὰ παρέχωσιν εἰς αὐτὴν τὸ ἥμισυ τῶν ἐτησίων προσόδων. Ἡ δὲ Σπάρτη ἀπέβη ἡ πρωτεύουσα αὐτῶν, εἰς ἣν ἔπρεπε νὰ μεταβῶσιν ἐν περιπτώσει θανάτου τινὸς τῶν Ἡρακλειδῶν, ὅπως συμμετάσχωσι τοῦ κοινοῦ πένθους· καθ' ὅλου δὲ ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ ὑπεβλήθησαν εἰς τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις εἰς ἃς καὶ οἱ περίοικοι.

Ἀλλ' ἡ ἄνω Μεσσηνία εἶχεν ἐλάχιστα πάθει ἐκ τῶν προσβολῶν τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐν αὐτῇ διετηρήθη ἄθραυστος ἡ δύναμις τοῦ μεσσηνιακοῦ λαοῦ. Ἐκεῖ δὲ συνηθροίσθησαν πάντες οἱ μὴ θέλοντες νὰ κλίνωσι τὸν αὐχένα εἰς τὴν τραχεῖαν βίαν τοῦ ξένου ζυγοῦ. Ἡ ἀρχαία βασιλικὴ πόλις Ἀνδανία, κειμένη κατὰ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 270.

[2] Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 168.

τὴν ἔξοδον τῶν ὀρεινῶν στενῶν τῆς Ἀρκαδίας, ἀπέβη ἡ ἑστία τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως, καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ δύο ὅλας γενεὰς ἐρειπίωσιν τῶν τειχῶν τῆς Ἰθώμης διεκόπη αἴφνης ἡ ὑπόκωφος ἀνάπαυλα τῆς χώρας ὑπὸ ἀποστασίας εὐτόλμου. Οἱ ὀρεσίβιοι ἔδραξαν τὰ ὅπλα, τὴν δ' ἀρχηγίαν αὐτῶν ἀνέλαβον οἱ ἔγγονοι τῶν ἡρώων τῆς Ἰθώμης, ἄνδρες γενναῖοι ὡς ἐκεῖνοι καὶ ἀνατραφέντες ἐν τῇ δίψῃ τῆς ἐκδικήσεως. Διεκρίνετο δ' ὑπὲρ πάντας ὁ νεαρὸς Ἀριστομένης, ἕλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Αἰπυτιδῶν. Ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος ἐκείνου ἀπεκλήθη ἀριστομένειος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ τότ' ἐξαφθεὶς πόλεμος.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον οἱ Μεσσήνιοι ἐπολέμουν μόνοι, οἱ ὀρεινοὶ καὶ οἱ ἀποστάται τῆς πεδιάδος, μεθ' ὧν ἡνώθησαν καὶ οἱ Ἀνδροκλεῖδαι, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει ὁπόσον ἀδέξιοι ὑπῆρξαν οἱ Σπαρτιᾶται ἐν τῇ συντηρήσει τῆς πίστεως αὐτῆς αὐτῶν τῆς ἐν τῇ χώρᾳ φατρίας. Εἰς τὴν ἰδίαν δ' αὐτῶν στηριζόμενοι δύναμιν οἱ Μεσσήνιοι ἐτόλμησαν νὰντιταχθῶσιν εἰς τὴν σπαρτιατικὴν στρατιάν, καὶ κατώρθωσαν νὰναδειχθῶσι νικηταί. Τῆς δ' ἐπιτυχίας ταύτης μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις, τῶν μὲν Σπαρτιατῶν ἀποβαλόντων τὸ θάρρος, τῶν δὲ Μεσσηνίων ἐπωφεληθέντων ἐκ τῆς ἐπελθούσης ἀνακωχῆς, ὅπως ἐκπέμψωσιν εἰς ἁπάσας τὰς περιοίκους χώρας ἀγγέλους, λέγοντας, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα, ὅπως, ἑνοῦντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν, περιορίσωσι τοὺς φιλοκτήμονας Σπαρτιάτας εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν χώραν. Ὁ ἀγὼν ἦτο ὑπὲρ ἐλευθερίας ἁπάντων τῶν Πελοποννησίων[1].

Ἡ ἔκκλησις ἐκείνη δὲν ἔγεινε ματαίως. Μὴ ὁ βασιλεὺς Πολύδωρος κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐκστρατείαν ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει ποῦ βαδίζει δὲν εἶχε δώσει τὴν σαφῆ ἀπάντησιν, ὅτι «ἐπὶ τὴν ἀκλήρωτον τῆς χώρας»[2]; Ἡ ἀπόκρισις αὕτη ἐμαρτύρει τὴν ἀλαζο-

[1] Περὶ τῶν ἑκατέρωθεν συμμάχων ἴδε ***Παυσανίου*** VI, 15, 1. 16, 1. ***Στράβωνος*** VIII, 335, 362.

[2] ***Πλουτάρχου*** Ἀποφθέγματα λακωνικά. Πολυδώρου 2· ἐξάγοντος δ' αὐτοῦ τὸ

νείαν τῆς Σπάρτης τῶν τότε χρόνων. Πᾶσα γῆ πελοποννησιακὴ ἢ ἦτο χώρα σπαρτιατικὴ ἢ ἔπρεπε νὰ μεταβληθῇ εἰς κτῆσιν τῶν Σπαρτιατῶν. Τό τε Ἄργος δὲ καὶ ἡ Ἀρκαδία εἶχον ἤδη διδαχθῆ ἐπαρκῶς ὁπόσον σοβαρῶς ἐμελέτα ἡ Σπάρτη καὶ ὡς πρὸς ἐκείνας τὰς πολιτείας τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Πολυδώρου ἐκτοξευθείσης ἀπειλῆς. Καὶ δὴ ἀμφοτέρας ἐκείνας τὰς χώρας εἶχε καταπολεμήσει ὁ Χαρίλαος, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Χαριλάου εἶχε δηώσει μέγα μέρος τῆς Ἀργολίδος καὶ ὑποστηρίξει ἀργολικὰς πόλεις ἀποστάσας ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν δεσποτῶν τῆς χώρας, ἰδίως δὲ τὴν Ἀσίνην, ἧς τοὺς φυγάδας οἰκήτορας εἶχον δεξιωθῆ ἔπειτα ὡς φίλους οἱ Σπαρτιᾶται[1]. Ἦσαν οἱ χρόνοι καθ' οὓς οἱ Τημενίδαι τοῦ Ἄργους, ἐγείροντες ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ νέας ἀξιώσεις καὶ πειρώμενοι τῆς καθυποτάξεως τῶν παραλίων πόλεων τῆς Ἀργολίδος, παρεκωλύοντο ἀνιαρώτατα ὑπὸ τῆς ἀντιδράσεως τῶν Σπαρτιατῶν. Αἱ δὲ γειτονικαὶ ἐκεῖναι φιλονεικίαι ἐξήφθησαν ἐπὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους Φείδωνος εἰς πόλεμον αἱματηρὸν, καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Φείδωνος περὶ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἀποδεχόμεθα συμβᾶσαν τὴν ἐν Ἀνδανίᾳ ἀποστασίαν, δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐκλίπει ὁ ἀρχαῖος περὶ ἡγεμονίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀγὼν τῶν δύο πόλεων. Πῶς λοιπὸν θὰ ἠδύνατο τὸ Ἄργος νὰποκρούσῃ τὴν εἰς βοήθειαν πρόσκλησιν τοῦ Ἀριστομένους;

Ἐν ὁμοίᾳ δὲ θέσει εὑρίσκετο καὶ ἡ Ἀρκαδία, ἐν ᾗ κατεῖχε τότε τὰ πρωτεῖα ὁ Ὀρχομενὸς, ἔνθα ἐβασίλευεν ὁ Ἀριστοκράτης. Ἐκεῖ ἀνταπεκρίθησαν πρὸς τοὺς Μεσσηνίους ὄχι μόνον δυναστικὸν συμφέρον, ἀλλὰ καὶ ἡ ζωηρὰ συμπάθεια τῆς ὅλης χώρας. Πᾶσαι τῆς Ἀρκαδίας αἱ πόλεις καὶ κῶμαι συνεκινήθησαν· μεστὸς μένους πολεμικοῦ συνετάχθη ὁ λαὸς περὶ τὸν Ἀριστοκράτην, οἱ μὲν ἀστοὶ φέροντες χαλκῆν πανοπλίαν, οἱ δὲ ὀρεινοὶ περιβεβλημένοι δορὰς λύκων καὶ ἄρκτων. Ἀπὸ δὲ τῶν ἀκτῶν τῆς βορείου θαλάσσης ἦλ-

στράτευμα ἐπὶ Μεσσήνην, ἤρετό τις, εἰ τοῖς ἀδελφοῖς μάχεσθαι μέλλει. Οὐκ, ἔφη, ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκλήρωτον τῆς χώρας βαδίζει.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 296.

θον Σικυώνιοι, παρ' οἷς ἐνωρὶς εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἀντιπάθεια κατὰ τῆς Σπάρτης, καὶ Ἀθηναῖοι ἐξ Ἐλευσῖνος, ἐν ᾗ οἱ ἀπόγονοι οἴκων ἐκ Πύλου ἐθεώρουν τὴν Μεσσηνίαν ὡς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα. Μεταξὺ δὲ τῶν πολιτειῶν τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Πελοποννήσου παρέστη ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ ὀξεῖα ἀντίθεσις. Καὶ ἡ μὲν Ἦλις ἡ παρὰ τὸν Πηνειὸν κειμένη[1] εἶχεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐπιζητήσει τὴν ὑποστήριξιν τῆς Σπάρτης, ἅτε πιστεύουσα, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ τὰ κατακτητικὰ αὐτῆς σχέδια διὰ μόνων τῶν ἰδίων δυνάμεων. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ Πισᾶται, ὧν ἐβασίλευε τότε Πανταλέων ὁ υἱὸς τοῦ Ὀμφαλίωνος, ἀντεπάλαιον σθεναρῶς πρὸς τοὺς Ἠλείους· τὰ δὲ δυναστικὰ συμφέροντα τοῦ ἐν Πίσῃ βασιλεύοντος οἴκου ἠδύναντο νὰ εὐδοκιμήσωσι μόνον διὰ τῆς ταπεινώσεως τῆς Σπάρτης. Διὰ ταῦτα δὲ μετὰ ζήλου πολλοῦ συνετάχθη ὁ Πανταλέων μετὰ τῶν Μεσσηνίων, καὶ συμμετέσχεν αὐτὸς μεστὸς φιλοδόξων ἐλπίδων ὡς στρατηγὸς τῆς ἐναντίον τῶν Σπαρτιατῶν συγκροτουμένης συμμαχίας. Οὕτω λοιπὸν οἱ σπινθῆρες οὓς ἐξέκρουσεν ἡ ἐν Ἀνδανίᾳ ἀποστασία εἶχον ἀνάψει εὐρεῖαν πυρκαϊάν, καὶ προεκλήθη ἐξ αὐτῆς πόλεμος πελοποννησιακός. Ἡ δὲ Σπάρτη εἶδεν ἑαυτὴν περιβαλλομένην ὑπὸ ἰσχυρῶν πολεμίων, ἐν ᾧ μόνους συμμάχους, ἐφ' οὓς ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ, εἶχε πλὴν τῶν Ἠλείων τοὺς Λεπρεάτας καὶ τοὺς ὑπὸ ἔχθρας πρὸς τὴν Σικυῶνα ἀγομένους Κορινθίους.

Ἀλλ' ὁ ἐπιφοβώτατος τῶν ἐχθρῶν εὑρίσκετο ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ τῶν Σπαρτιατῶν. Πράγματι δ' ἐν ᾧ ἡ δύναμις, ἐφ' ἧς ἐβασίζοντο αἱ νῖκαι τῶν Σπαρτιατῶν, προήρχετο ἐκ τῆς ἐν πάσῃ περιστάσει καρτερικῆς καὶ μετὰ πίστεως ἐμμονῆς εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτῶν ἀγῶνα καὶ ἐκ τῆς ἀκραδάντου τάξεως, μεθ' ἧς πάντες συνεμάχοντο ὡς εἷς ἀνὴρ ἐναντίον τῶν ξένων, τώρα εἶχον ἀποβάλει τὸ φρόνημα ἐκεῖνο, καὶ ἡ εὐστάθεια αὐτῶν εἶχε κλονηθῆ ῥιζικῶς. Αἱ διὰ μεγάλων θυσιῶν ἐπιτευχθεῖσαι νῖκαι εἶχον ἐξασκήσει βλαβερὰν ἀντεπίδρασιν ἐπὶ τὴν κατάστασιν τῆς χώρας, καὶ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 234.

ἡ ἰσορροπία τῶν δημοσίων ἐξουσιῶν ὡς καὶ αἱ πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν διαφόρων τῆς πολιτείας τάξεων εἶχον διασαλευθῆ κινδυνωδέστατα, ὡς εἶχεν ἀποδειχθῆ βραχὺν χρόνον μετὰ τὸ πέρας τοῦ πρώτου πολέμου.

Κυριωτάτη δ' αἰτία τῆς τοιαύτης διαταράξεως ἦτο ἡ πρὸς τῇ καταδήλῳ αὐξήσει τοῦ φρονήματος τῶν Δωριέων πολεμιστῶν ἐπελθοῦσα ἐπίτασις τοῦ ἀξιώματος τῶν βασιλέων τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ Πολύδωρος καὶ ὁ Θεόπομπος εἶχον καταπαύσει τὸν ἀρχαῖον ἀνταγωνισμὸν τῶν δύο βασιλικῶν οἴκων, ὃν οἱ Σπαρτιᾶται οὐκ ἄνευ λόγου ὑπελάμβανον ὡς ἐγγύησιν τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας, καὶ ἐπολιτεύοντο ἀπὸ κοινοῦ.

Ἡ δὲ σύμπραξις αὕτη τῶν δύο βασιλέων εἶχεν ἐπιφέρει διάσπασιν μεταξὺ τῆς βασιλείας καὶ τῶν πολιτῶν[1]. Οἱ Δωριεῖς πολῖται εἶχον ἀποπειραθῆ ἀνάμιξιν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ἡ δ' ἀπόπειρα ἐκείνη εἶχεν ἀγάγει εἰς πολιτικὴν κρίσιν· ταύτης δὲ τὴν ἔκβασιν βλέπομεν σαφῶς ἐκ τῆς ῥήτρας τῆς ἐκδοθείσης ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοπόμπου καὶ τοῦ Πολυδώρου δίκην συμπληρώματος τῆς λυκουργείου νομοθεσίας. Ὥριζε δὲ αὕτη ἡ ῥήτρα, ὅτι, ἂν ὁ δῆμος τραπῇ σκολιὰν ὁδὸν, ἤτοι προβῇ εἰς ἀπόφασιν στρεβλὴν, οἱ γέροντες καὶ οἱ βασιλεῖς ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ μὴ κυρῶσιν αὐτὴν καὶ νὰ διαλύωσι τὴν ἐκκλησίαν[2]. Οὕτως ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης ἐμφαίνεται, ὅτι ἡ βασιλεία κατήγαγε τὴν νίκην ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ, νικήσασα ἐν συμπράξει μετὰ τῆς γερουσίας διὰ τῆς καταλύσεως τῶν νομοθετικῶν δικαιωμάτων τοῦ δήμου καὶ ὑποβιβάσεως εἰς κενὸν τύπον τῆς ἐρωτήσεως τῆς γνώμης αὐτοῦ, ὅστις τὸ ἐξῆς ὤφειλε νὰ ὑποτάσσηται εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς αὐτοῦ κυρίους.

Ἀλλ' ἡ νίκη ἐκείνη τῆς βασιλείας βραχὺν μόνον χρόνον

[1] Schäfer De ephoris σ. 10.

[2] ***Πλουτάρχου*** Λυκουργ. 6, 7· «αἱ δὲ σκολιὰν ὁ δῆμος ἕλοιτο, τοὺς πρεσβυγενέας καὶ ἀρχαγέτας ἀποστατῆρας εἶμεν» τοῦτ' ἔστι μὴ κυροῦν, ἀλλ' ὅλως ἀφίστασθαι καὶ διαλύειν τὸν δῆμον ὡς ἐκτρέποντα καὶ μεταποιοῦντα τὴν γνώμην παρὰ τὸ βέλτιστον.

διήρκεσεν, ἐξηκολούθησε δ' ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῶν φατριῶν, ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῶν Δωριέων καὶ Ἀχαιῶν οἰκητόρων τῆς χώρας, μεταξὺ τῆς μετὰ τῶν εὐπατριδῶν συνηνωμένης μοναρχίας καὶ τοῦ δήμου. Ἐπολεμήθη δὲ ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος ἀμφοτέρωθεν μετὰ πάθους, καὶ ἤγαγεν ἤδη ἐπὶ τοῦ Πολυδώρου καὶ τοῦ Θεοπόμπου εἰς πλήρη ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος. Καὶ ὁ μὲν Πολύδωρος, ὁ τύπος Ἡρακλείδου βασιλέως καὶ δημοφιλέστατος ἡγεμών, ἐδολοφονήθη· ἀλλ' ὁ φονεὺς Πολέμαρχος, εὐγενὴς Σπαρτιάτης, οὐ μόνον δὲν ἐθεωρήθη κακοῦργος, ἀλλὰ καὶ ἠξιώθη ἐν Σπάρτῃ μνημείου[1], ἥτις ἀντίθεσις ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ὁ φονεὺς ἠδυνήθη νὰ ἐκληφθῇ ὡς τυραννοκτόνος, ὡς ἐκδικητὴς τοῦ δήμου καὶ σωτὴρ τῶν ἐλευθεριῶν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Θεόπομπος ἐσώθη, καὶ μετ' αὐτοῦ συνεσώθη καὶ ἡ βασιλεία μόνον διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀποδοχῆς νεωτερισμῶν οὐσιωδῶς περιοριζόντων τὰς βασιλικὰς προνομίας.

Τοῦτο δ' ἐπετεύχθη διὰ τῆς νέας σημασίας ἥτις ἐδόθη εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν ἐφόρων[2], οἵτινες, ὄντες τὸ πρότερον ὑπάλληλοι τῶν βασιλέων, ἀπέβησαν νῦν κατενώπιον αὐτῶν οἱ φύλακες τῆς καθεστώσης τάξεως, λαβόντες τὴν ἐντολὴν νὰ ἐλέγχωσι πᾶσαν ὑπερβασίαν αὐτῆς· ἐκ δὲ τοῦ ἐλέγχου προέκυψε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς ἐξουσίας αὐτῶν παρακωλύειν τοὺς ἐπιχειροῦντας τὴν ὑπερβασίαν. Οὕτως ἡ ἐφορεία κατέστη τὸ κέντρον τοῦ ὅλου πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀποβᾶσα οἱονεὶ νέα ὅλως ἀρχή, ὅτε ἀνεγράφησαν οἱ ὑπὸ τῆς νέας συνθήκης τὸ πρῶτον ἐκλεχθέντες ἔφοροι, ὁ Ἔλατος μετὰ τῶν συναρχόντων αὐτοῦ, καὶ ἦρχισεν ἴσως ἤδη ἔκτοτε ἡ ἀπὸ τῶν ἐφόρων ἐπωνυμία τῶν ἐτῶν. Συνέβησαν δὲ ταῦτα κατὰ τὸν συνήθη ὑπολογισμὸν ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη μετὰ τὴν λυκούργειον νομοθεσίαν, βασιλεύοντος αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Θεοπόμπου, ὅστις μετὰ τοῦ Πολυδώρου εἶχε πιστεύσει ὅτι κατέλυσε τὰ δικαιώματα τοῦ δήμου τῶν Δωριέων[3]. Ἀλλὰ τώρα ἠναγκά-

[1] ***Παυσανίου*** III, 3, 2. 11. 10.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 286.

[3] ***Πλουτάρχου*** Λυκουργ. 7, 1· οἷον ψάλιον ἐμβάλλουσιν αὐτῇ τὴν τῶν

ζετο νὰ ὑποστῇ τοὺς ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναικὸς κατ' αὐτοῦ τοξευθέντας πικροτάτους ὀνειδισμοὺς ἐπὶ τῇ ἥκιστα εἰς βασιλέα προσηκούσῃ διαγωγῇ αὐτοῦ. Καὶ ἐκείνη μὲν ἰσχυρίζετο, ὅτι ἔπρεπε νὰ αἰσχύνηται μέλλων νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς υἱοὺς τὴν βασιλείαν ἐλάττονα ἢ παρέλαβεν, ὁ δὲ Θεόπομπος μόνην δικαιολογίαν ἠδυνήθη νἀντιτάξῃ, ὅτι τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα καθίστατο ἐπὶ τοσοῦτον μεῖζον καθ' ὅσον ἐγίνετο χρονιώτερον. Πράγματι δὲ εἶχεν ἀποβῇ οὕτως ἀκίνδυνον, ὥστε δὲν παρῆγεν εἰς κατάχρησιν, καὶ οὕτω περιωρισμένον, ὥστε διὰ τῆς ἀποβολῆς τῆς μεγάλης δυνάμεως εἶχε παύσει κινοῦν τὸν φθόνον.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πέρας τῆς μεγάλης ἐπὶ Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου πολιτικῆς κρίσεως, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ πέρας τῶν ἀνωμαλιῶν, αἵτινες ἐπηκολούθησαν εἰς τὸν πρῶτον μεσσηνιακὸν πόλεμον, ὅστις εἶχε προκαλέσει μεγάλας ταραχὰς καὶ παρὰ τοῖς κατοίκοις τῆς ὑπαίθρου χώρας. Καὶ ταῦτα διότι οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ καταστήσωσι συμμετόχους τοῦ πολέμου ἐν μεγάλῳ πλήθει καὶ τοὺς μὴ Δωριεῖς οἰκήτορας τῆς Λακωνικῆς. Ἀλλὰ τινὲς μὲν αὐτῶν, ἀρνηθέντες νὰ ὑπηρετήσωσιν, εἶχον διὰ τοῦτο δουλωθῇ, γενόμενοι εἵλωτες, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἄλλοι, γενναίως συμπολεμήσαντες, εἶχον συμπληρώσει τὰ κενὰ τῶν ὑπὸ τοῦ πολέμου ἀραιωθεισῶν τάξεων τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ εἶχον μὲν λάβει τὴν ἄδειαν νὰ λάβωσι γυναῖκας Σπαρτιάτιδας, εἶχον δ' ἀναμφιλέκτως λάβει

ἐφόρων δύναμιν, ἔτεσί που μάλιστα τριάκοντα καὶ ἑκατὸν μετὰ Λυκοῦργον, πρώτων τῶν περὶ Ἔλατον ἐφόρων κατασταθέντων ἐπὶ Θεοπόμπου βασιλεύοντος· ὃν καί φασιν ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ὀνειδιζόμενον ὡς ἐλάττω παραδώσοντα τοῖς παισὶ τὴν βασιλείαν ἢ παρέλαβε, «Μείζω μὲν οὖν, εἶπεῖν, ὅσῳ χρονιωτέραν». Πρβλ. **Ἀριστοτέλους** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 223, 25· Θεοπόμπου μετριάσαντος τοῖς τε ἄλλοις καὶ τὴν τῶν ἐφόρων ἀρχὴν ἐπικαταστήσαντος. ***Κικέρωνος*** Leges III, 7· Ephori a Theopompo regibus oppositi. Ὁ δὲ Frick (De ephoris Spartanis. Ἐν Γοτίγγῃ 1872 σ. 17) ἐκλαμβάνει τοὺς ἐφόρους οἱονεὶ δημάρχους, ἔργον ἔχοντας τὴν ἀπέναντι τῶν βασιλέων καὶ τῶν γερόντων ἀντιπροσωπείαν δήμου ἐκ Μινυῶν συνισταμένου ἐκ τῶν μὴ κεκτημένων πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα. Ἡ δὲ κατ' ἐφόρους ἀρίθμησις τῶν ἐτῶν ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 757. Ἴδε von Gutschmidt ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie. 1861 σ. 14 καὶ Frick ἔνθ' ἀν σ. 11.

καὶ τὴν ὑπόσχεσιν συμμετοχῆς εἰς τὸν νέον ἀναδασμόν. Ἦσαν δὲ ταῦτα συμφωνότατα πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν δύο βασιλέων, καὶ ἦσαν πιθανῶς τὸ κύριον αἴτιον τὸ καταστῆσαν αὐτοὺς δημοφιλεῖς. Ἀλλ' οἱ Δωριεῖς ὅμως οὐδὲν ἤθελον νὰκούσωσι περὶ τοιαύτης ἀναμίξεως μετὰ τοῦ ἀχαϊκοῦ αἵματος· διὸ συνδέεται πιθανῶς μετὰ τῆς ταπεινώσεως τῆς βασιλείας ἡ ἀκύρωσις τῶν ὑπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν δοθεισῶν ἐπαγγελιῶν, ἡ ἀπάρνησις τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Σπαρτιατίδων συναφθέντων γάμων καὶ ἡ μὴ ἀποδοχὴ τῶν ἐξ αὐτῶν γεννηθέντων ἀστῶν εἰς τὴν κοινότητα τῶν Δωριέων. Διὸ ἀπεκλήθησαν σκωπτικῶς Παρθενίαι, ἤτοι τέκνα παρθένων, ἄρα νόθοι.

Ἀλλ' οἱ ἐκπεσόντες τῶν νομίμων αὐτῶν προσδοκιῶν ἐβυσσοδόμευσαν συνωμοσίαν ἀγαγοῦσαν εἰς κίνδυνον τὴν ὅλην πολιτείαν[1]. Μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ καταπαλαίσωσιν αὐτοὺς οἱ Σπαρτιᾶται, συνδιηλλάγησαν μετ' αὐτῶν, εἰσηγουμένων τῶν ἐν Δελφοῖς ἱερέων, διὰ συνθήκης, καθ' ἣν οἱ Παρθενίαι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξοικισθῶσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς ἣν καὶ διεπεραιώθησαν τῷ 708 π. Χ. ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἡρακλείδου Φαλάνθου. Ἀλλ' ἡ ἀποδημία ἔγεινεν ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον, ὅτι, ἂν ἡ ὑπερπόντιος αὐτῶν μετανάστευσις δὲν ἤθελεν ἐπιτύχει, ἔμελλον νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὴν πατρίδα καθόδου καὶ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸ πέμπτον τῆς Μεσσηνίας[2], τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ἤδη πρότερον εἶχον δοθῇ

[1] Ὁ ***Ἀντίοχος*** καὶ ὁ ***Ἔφορος*** ὡς ἑξῆς διηγοῦνται παρὰ ***Στράβωνι*** (VI, 278 κ.ἑ.) τὰ κατὰ τὴν στάσιν τῶν Παρθενιῶν· οἱ μὴ μετασχόντες Λακεδαιμονίων τῆς στρατείας ἐκρίθησαν δοῦλοι καὶ ὠνομάσθησαν εἵλωτες, ὅσοις δὲ κατὰ τὴν στρατείαν παῖδες ἐγένοντο, Παρθενίας ἐκάλουν καὶ ἀτίμους ἔκριναν· οἱ δ' οὐκ ἀνασχόμενοι (πολλοὶ δ' ἦσαν) ἐπεβούλευσαν τοῖς τοῦ δήμου. Ὁ δὲ Schäfer (De ephoris σ. 11) φρονεῖ, ὅτι εἰς τοὺς τῆς στρατείας μετασχόντας Λακεδαιμονίους εἶχε δοθῇ ὑπόσχεσις ἐπιγαμίας καὶ ἀναδασμοῦ, ἥτις ἔπειτα δὲν ἐτηρήθη, ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθεν ἡ στάσις. Ὁ Gilbert (Studien zur altspartanischen Geschichte σ. 180) θεωρεῖ τοὺς Παρθενίας Μινύας, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Frick (ἔνθ. ἀν. σ. 22 καὶ ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie 1872 σ. 663).

[2] ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἔκδ. Bekker σ. 207, 22 ***Ὁρατίου*** Ὠδῶν II, 6, 12. ***Ἰουστίνου*** III, 4. Ἡ χρονολογία κατὰ τὸν ***Ἱερώνυμον***. ***Στράβωνος*** VI, 280· τῆς Μεσσηνίας τὸ πέμπτον.

εἰς αὐτοὺς τοιαῦται ὑποσχέσεις. Ἀλλ' ἔμειναν ὅμως ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ δὲ ἀκμὴ τοῦ ὑπ' αὐτῶν οἰκισθέντος Τάραντος μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην ἀπώλειαν πληθούσης ἀνδρικῆς δυνάμεως, ἣν διὰ τῆς ἐξόδου ἐκείνης ὑπέστη ἡ λακωνικὴ πατρίς.

Κακὰ δὲ συμπτώματα καθίστανον φανερὰν τὴν ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ ἐπελθοῦσαν φθοράν. Τοιαῦτα δ' ἦσαν ἡ ἔλλειψις ἐσωτερικῆς ἑνότητος, ὁ ἀμείλικτος φυλετικὸς ἐγωισμὸς τῶν Δωριέων, τὸ ἀδιάλλακτον τοῦ δωρικοῦ πνεύματος, ἡ παραμέλησις πνευματικῆς μορφώσεως προφυλαττούσης ἀπὸ τῆς ἀγροικίας. Διὸ ἐπειράθησαν νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν καθυστέρησιν αὐτῶν, συνδέσαντες μὲν σχέσεις πρὸς ξένας πόλεις, ἐν αἷς ὑπὸ συνθήκας ἐλευθερωτέρας ἡ ἑλληνικὴ τέχνη εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐπ' ἀγαθῷ τῶν πολιτῶν, μετακαλέσαντες δ' ἔξωθεν ποιητάς, ὧν τὸ ᾄσμα θὰ ἠδύνατο νὰ συνδιαλλάξῃ τὰ διεστῶτα καὶ δεσπόσῃ τῶν πνευμάτων ἰσχυρότερον τῶν ὁμηρικῶν ῥαψῳδιῶν. Ἴσως δὲ μετὰ τῆς ἀποστασίας τῶν Παρθενιῶν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν συσχετιζομένην καὶ τὴν εἰς Σπάρτην ἄφιξιν τοῦ Τερπάνδρου, τοῦ Λεσβίου ἀοιδοῦ.

Ἐν Λέσβῳ εἶχον προαγάγει οἱ ἐκ τῆς Βοιωτίας μετανάσται τὸ ᾄσμα καὶ τὴν λυρῳδίαν εἰς θαυμασίαν ἀνάπτυξιν, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ ἐπικαίρου τῆς λαμπρᾶς θέσεως τῆς νήσου καὶ τῆς πολλαπλῆς παρορμήσεως ἀπὸ τῆς ἀντικειμένης ἀσιατικῆς ἀκτῆς. Ἐκ Βοιωτίας δ' ὡρμᾶτο ἄλλως καὶ τὸ ὑπέροχον γένος τῶν Αἰγιδῶν, εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ Εὐρυλέων ἐκεῖνος, ὅστις ἐν τῷ μεσσηνιακῷ πολέμῳ ἡγεῖτο τοῦ κέντρου τῆς στρατιᾶς τῶν Λακεδαιμονίων μεταξὺ τῶν τὰ κέρατα κατεχόντων βασιλέων, τοῦ Πολυδώρου καὶ τοῦ Θεσπόμπου[1]. Ἦσαν δ' οἱ Αἰγίδαι δυνατώτατοι παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις ἔν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν εὐρυτάτων σχέσεων εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι ἱκανοὶ νὰντιδράσωσι πρὸς τὸν ἄκαμπτον δωρικὸν τρόπον καὶ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν Σπάρτην τὰ σπέρματα τοῦ καθ' ὅλου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς αὐτῶν λοιπὸν τὴν ἐπίδρασιν δικαιούμεθα νὰ προς-

[1] *Παυσανίου* IV, 7, 8.

γράψωμεν καὶ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Τερπάνδρου, κληθέντος ὅπως μεταδώσῃ εἰς τὴν Σπάρτην τὴν λυρικὴν τέχνην, ἣν εἶχε ῥυθμίσει διὰ πνεύματος δημιουργικοῦ, δαμάσῃ διὰ τῆς σωτηρίας δυνάμεως τῆς μουσικῆς τοὺς κακοὺς δαίμονας τῆς δυσνοίας καὶ εὐρύνῃ τὸν στενὸν κύκλον τῆς ἐπιχωρίου παιδεύσεως. Καὶ ἡ μὲν τέχνη αὐτοῦ ἔγεινε δεκτὴ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δήμου καὶ κατέστη τακτὸς θεσμὸς τῆς πολιτείας, ἡ δ' ἑπτάχορδος αὐτοῦ λύρα ἐκυρώθη διὰ νόμου. Ἡ δημοσία λατρεία τῶν θεῶν ἐζωογονήθη διὰ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ μελῳδιῶν, καὶ πρὸ παντὸς ἡ μεγάλη ἑορτὴ τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος, τοῦ πατρίου θεοῦ τῶν Αἰγιδῶν, ἥτις, κοσμουμένη ὑπὸ πασῶν τῶν ἀναμνήσεων τῆς δωρικῆς ἐκστρατείας, εἶχεν ἀποβῆ ἑορτὴ στρατιωτική, μετεβλήθη οὕτως, ὥστε προσετέθη εἰς αὐτὴν ἀγὼν αἰολικῆς μουσικῆς. Ἡ δ' αὔξησις τῆς λαμπρότητος ταύτης τῆς ἑορτῆς ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ προκαλέσῃ συνδιαλλαγὴν τῶν φατριῶν καὶ λησμοσύνην τοῦ παρελθόντος καὶ γείνῃ ἀφετηρία νέας εὐημερίας. Συνέβη δὲ τοῦτο κατ' ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τὸ πρῶτον ἔτος τῆς εἰκοστῆς ἕκτης Ὀλυμπιάδος, ἤτοι τῷ 676 π. Χ.[1]

Ὁ δὲ Τέρπανδρος δὲν ὑπῆρξεν ὁ μόνος ἐν τῷ ἀξιομνημονεύτῳ ἐκείνῳ χρόνῳ τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν μετακληθεὶς εἰς τὴν Σπάρτην. Ὀλίγας δ' Ὀλυμπιάδας μετὰ τὴν μεταρρύθμισιν τῶν Καρνείων κατερράγησαν κατὰ τῆς χώρας νέα δεινά. Ἐπῆλθεν ἐπιδημία φθοροποιὸς, οἵαι πολλάκις μετὰ μεγάλης ἐπιμονῆς ἐνεφώλευον ἐν τῇ συγκεκλεισμένῃ καὶ θερμῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα· εἰς δὲ τὴν νόσον

[1] Ὁ χρονολογικὸς οὗτος καθορισμὸς τοῦ Τερπάνδρου στηρίζεται κατὰ τῆς ἀντιθέτου γνώμης τοῦ Γλαύκου ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ ***Ἑλλανίκου*** (ἀπόσπ. 122 παρὰ Müller Fragmenta historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 61), βασιζομένου ἐπὶ τῶν ἐπισήμων ἀναγραφῶν τῶν Καρνειονικῶν (***Ἀθηναίου*** σ. 635 e). Ἴδε Von Leutsch Verhandlungen der XVII Philologen-Versammlung in Breslau σ. 66. Ἴδε καὶ ***Πλουτάρχου*** Περὶ μουσικῆς 9 (Ἠθικῶν σ. 1134 Β)· ἡ μὲν οὖν πρώτη κατάστασις τῶν περὶ τὴν μουσικὴν ἐν τῇ Σπάρτῃ, Τερπάνδρου καταστήσαντος, γεγένηται· τῆς δευτέρας δὲ Θαλήτας τε ὁ Γορτύνιος καὶ Ξενόκριτος ὁ Λοκρὸς καὶ Πολύμνηστος ὁ Κολοφώνιος καὶ Σακάδας ὁ Ἀργεῖος μάλιστα αἰτίαν ἔχουσιν ἡγεμόνες γενέσθαι. Πρβλ. Ben. Niese ἐν τῇ Historische Zeitschrift τοῦ von Sybel. 1880 σ. 400.

συνηκολούθησε δυσαρέσκεια, ἀταξία καὶ στάσις. Ἀπέβλεψαν λοιπὸν καὶ πάλιν εἰς βοήθειαν ἐξωτερικὴν, καὶ ταύτην ἐπεζήτησαν ἰδίως ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἥτις εἶχεν ἤδη χρησιμεύσει εἰς τὴν λυκούργειον Σπάρτην ὡς πρότυπον, ἐν τῇ Κρήτῃ ἐκείνῃ, ἥτις εἶχε κατορθώσει νὰ συνενώσῃ ἀρχαίους καὶ νέους θεσμοὺς, νόμον καὶ θρησκείαν, αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ πρόοδον ἐν τῷ πολιτισμῷ[1]. Ἐκ Κρήτης εἶχε μεταδοθῇ ποτε εἰς πάσας τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ὡς ἠὼς ἀναγεννήσεως ἀνατείλασα, ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ ἔχουσα τὴν δύναμιν τοῦ λύειν τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νήσῳ ἐτιμῶντο ἀκόμη μεγάλως οἱ ἱερεῖς οἱ ἐξασκοῦντες τὰς ἀπολλωνείους καθάρσεις. Εἶχον δ' οὗτοι οἰκειωθῇ τελείως τὰ μέσα τῆς τέχνης τῶν Μουσῶν, χωρὶς νὰποβάλωσι τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας αὐτὴν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ θείου. Ὡς δὲ ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπήτει γαληνιαίαν περισυλλογὴν τῆς ψυχῆς, διαυγῆ πίστιν πρὸς τὸ θεῖον καὶ ἀσφαλῆ ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων πνευματικῶν δυνάμεων καταδάμασιν παντὸς ἀκαθάρτου καὶ ἀρρυθμίστου πάθους, οὕτως οἱ ἱερατικοὶ ἐκεῖνοι ἀοιδοὶ εἶχον πρὸς τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς στρέψει καὶ τὴν χρῆσιν τῆς πλήρους δυνάμεως τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἡ κρητικὴ τέχνη εἶχε καὶ σκοπὸν πολιτικὸν, ἀγωνιζομένη ἐν τῷ συμφέροντι τῆς ἐπιχωρίου πολιτικῆς τάξεως πρὸς συντήρησιν τῆς στρατιωτικῆς ἀρετῆς τῆς ἐπήλυδος δωρικῆς φυλῆς καὶ ἀναζωπύρησιν τοῦ πολεμικοῦ θάρρους. Πρὸς τοῦτο δ' ἐχρησίμευον παιδιαὶ, ἄσματα καὶ ὄρχησις ζωηροτέρων ῥυθμῶν, εἰς ταὐτὸ δ' ἀπεσκόπουν καὶ αἱ διατάξεις ἐκεῖναι τῶν ἑορτῶν, καθ' ἃς παῖδες καὶ νεανίαι ὠρχοῦντο πρὸς αὐλὸν, ὁτὲ μὲν πάνοπλοι, ὁτὲ δὲ γυμνοὶ, ὅπως διατρανῶσι χαρμοσύνως τὴν ὑγιείαν τοῦ σώματος αὐτῶν καὶ τῆς ψυχῆς.

Δεινὸς δὲ περὶ ταύτην τὴν τέχνην ἦτο ὁ ἐκ τῆς κρητικῆς Γόρτυνος Θαλήτας[2]. Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης πρὸς ἀλλήλους συγγενείας

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 241.

[2] Ὁ Θαλήτας ἤκμαζε περὶ τὸ 620 π. Χ., ὢν νεώτερος μὲν τοῦ Τερπάνδρου, ἀρχαιότερος δὲ τοῦ Θεομνήστου. Ἴδε ***Πλουτάρχου*** Περὶ μουσικῆς 42 (Ἠθικῶν σ. 1146 c).

τῶν λακωνικῶν καὶ κρητικῶν θεσμῶν καὶ τῆς ἐν τοῖς τελευταίοις πολεμικοῖς κινδύνοις συντηρήσεως στενῆς συμμαχίας τῆς Κρήτης καὶ τῆς Σπάρτης[1] φυσικώτατον ἦτο οἱ ὑπὸ τῆς δικονοίας ἐκ νέου στενοχωρούμενοι Σπαρτιᾶται νὰ στρέψωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Θαλήταν, οὗ αἱ μεγάλαι ὑπὲρ ἀναζωογονήσεως τῆς πολιτειακῆς τάξεως ὑπηρεσίαι εἶχον πιθανῶς γνωρισθῆ εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἐκ Κρήτης ἐπικούρων. Ὡς δὲ παρὰ τοῦ Τερπάνδρου προῆλθεν ἡ ἀνανέωσις τῶν Καρνείων, οὕτω παρὰ τοῦ Θαλήτα ἡ εἰσαγωγὴ τῶν γυμνοπαιδιῶν. Ἦσαν δὲ αὗται ἑορτὴ ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν δημοσίαν ἀγωγήν, αἱ δὲ ὀρχήσεις τῶν γυμνῶν παίδων προορισμὸν εἶχον μετὰ τὰς ἐπιδημίας τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἃς εἶχον ὑποστῆ, τὴν ἐπίρρωσιν καὶ σκλήρυνσιν τῶν σωμάτων, τὴν ἀναπτέρωσιν τοῦ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τὴν συνένωσιν τῶν καρδιῶν ἐν φαιδρᾷ χαρᾷ ἑορτῆς. Ὅτι δὲ ὁ Θαλήτας προέβη καὶ περαιτέρω καὶ ἐπέδρασεν ἰσχυρότερον, ὅτι ἔδρασεν ὡς νομοθέτης καὶ διερρύθμισεν ὁριστικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ τοῦ Τερπάνδρου τεθεισῶν ἀρχῶν τὴν ἐπὶ μακρὸν παραμεληθεῖσαν μουσικὴν παίδευσιν, συνδέσας αὐτὴν πρὸς θρησκευτικοὺς δεσμούς, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται, συγχέοντες τοὺς χρόνους, συνεσχέτισαν αὐτὸν μετὰ τοῦ Λυκούργου, ὡς ἠρέσκοντο ποιοῦντες περὶ παντὸς ὅ τι εἶχε παγιωθῆ μονίμως καὶ ἐνισχυθῆ ἐν τῇ σπαρτιατικῇ πολιτείᾳ, παντὸς ὅ τι οὕτως εἰπεῖν εἶχε συσσαρκωθῆ μετ' αὐτῆς.

Ἡ δ' ἐμφάνισις τοῦ Τερπάνδρου καὶ τοῦ Θαλήτα συνδέεται πιθανῶς πρὸς τὰς ἐμφυλίους ταραχὰς τὰς ἐκδηλωθείσας μετὰ τὸ πέρας τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου. Δι' αὐτοῦ ἡ Σπάρτη εἶχεν ἐξέλθει ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς τροχιᾶς καὶ εἶχε παρασυρθῆ εἰς νέας, εὐρείας σχέσεις. Πρὸς ταύτας δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ συμμορφωθῶσιν αἱ ἀρχαῖαι, εἰς τὴν ἀπομόνωσιν στηριζόμεναι, πολιτειακαὶ διατάξεις, ὧν στενὸς μὲν ἦτο ὁ ὁρίζων, αὐστηρῶς δὲ στρατιωτικὴ ἡ πειθαρχία. Εἴδομεν δὲ πῶς οἱ Σπαρτιᾶται συνησθάνθη-

[1] Κρῆτες τοξόται μισθωτοὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἐν τῷ πρώτῳ μεσσηνιακῷ πολέμῳ κατὰ *Παυσανίαν* IV, 8, 2.

σαν τὴν ἀνάγκην τῆς εὐρύνσεως τῆς ἐπιχωρίου παιδεύσεως καὶ τίνας τρόπους μετῆλθον πρὸς πλήρωσιν τῆς ἀνάγκης ταύτης.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς μεταρρυθμίσεις ταύτας ἡ λυκούργειος πολιτεία δὲν ἐφαίνετο ἱκανὴ νὰντιμετωπίσῃ τὰς δυσχερείας τὰς παρουσιασθείσας μετὰ τὴν νικηφόρον ἀποστασίαν τῆς Μεσσηνίας. Οἱ Σπαρτιᾶται δὲν ἀνέμενον τὴν ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ ἀντιταχθεῖσαν ἀντίστασιν, ἥτις ἐκλόνησε τὸ ἠρεμαῖον πολεμικὸν θάρρος τῆς στρατιᾶς. Ὅτε δὲ εἰς τὰς ἐπιτυχίας ἐκείνας τῶν Μεσσηνίων προσεπῆλθεν ἡ πρὸς τοὺς νικητὰς προσχώρησις τῶν περιοίκων χωρῶν ἐπαλλήλων, καὶ ἐν ἁπάσῃ τῇ χερσονήσῳ ἐξηγέρθη ἀντισπαρτιατικὴ φατρία, τότε ἀνεφάνη πάλιν ἐν Σπάρτῃ ἀδυναμία καὶ ἀμηχανία. Ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον ἰσχυροτάτη πολιτεία οὐδέποτε ἦτο προσηκόντως παρεσκευασμένη ὅπως ἀντιταχθῇ πρὸς ἀπροσδοκήτως δεινὰς περιστάσεις, ἅτε οὕτως εἰπεῖν συγκεκροτημένη πρὸς μόνον κανονικήν τινα πορείαν τῶν πραγμάτων. Ἀναδεχομένη δὲ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς λαχούσης αὐτῇ μεγαλειτέρας καὶ δυσχερεστέρας ἐντολῆς, ἦτο ἀκόμη ὑπὲρ μέτρον ἐπιδεὴς τῶν ἀναγκαίων πνευματικῶν μέσων καὶ εὑρίσκετο ἐστερημένη τῆς τελείας ἐκείνης αὐταρκείας, ἣν ἀπῄτουν οἱ ἀρχαῖοι ἀπὸ πολιτείας εὐτάκτου. Μάλιστα δὲ προεκάλουν νέον κίνδυνον τὰ κατὰ τὴν διανομὴν τῆς γῆς. Καὶ εἶχον μὲν λάβει πλεῖστοι ὅσοι Σπαρτιᾶται κλήρους ἐν Μεσσηνίᾳ, ἀλλ' οὗτοι μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου εἶχον στερηθῇ παντὸς πόρου μετὰ τῶν οἰκογενῶν καὶ ἀπῄτουν ἐπανόρθωσιν τῆς ζημίας, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς ἄνευ νέου ἀναδασμοῦ. Διὸ ἐξερράγησαν βιαιόταται στάσεις, καὶ ἠπειλεῖτο αὐτὴ ἡ διάλυσις τῆς πολιτείας ἐν ἡμέραις καθ' ἃς ἐπεβάλλετο ἡ κατὰ τῶν πολεμίων ἀνάπτυξις τῆς μεγίστης δυνάμεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐποπτεία τῆς ἐγγείου κτήσεως ἦτο ἔργον τῶν βασιλέων ὡς ἀνωτάτων κυρίων τῶν κλήρων, ἡ δυσαρέσκεια ἐστράφη κατ' αὐτῶν, καὶ ἠπειλεῖτο κυριώτατα αὐτὸς ὁ θρόνος τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἐν τοιαύτῃ δ' εὑρισκόμενοι στενοχωρίᾳ, ἔστρεψαν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν χώραν ἐκείνην, πρὸς ἣν τὸ γένος αὐτῶν συνεδέετο διὰ σχέσεων

ἀρχαιοτάτων, πρὸς τὴν Ἀττικήν, τὴν χώραν, ἥτις ἥκιστα κλονηθεῖσα ὑπὸ τῶν μεταναστάσεων τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, εἶχε συνταχθῇ ἐν εἰρήνῃ.

Ἡ Ἀττικὴ ἕνεκα τῆς ἐπικαίρου αὐτῆς θέσεως εἶχεν εἰσδεχθῇ ἐκ τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν τὰ σπέρματα τῆς πνευματικῆς δημιουργίας, ἅτινα ἔμελλε νἀγάγῃ εἰς τελείαν ἀνάπτυξιν διὰ τῆς ἐπιχωρίου καλλιεργείας. Τοῦτο δὲ εἶχεν ἐπιτευχθῇ ἰδίως ἐν τῇ ἐλεγείᾳ, εἴδει ποιητικῷ γεννηθέντι ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Ὁμήρου, ἐξ οὗ διὰ τῆς εἰς τὸ ἐπικὸν μέτρον προσθήκης δευτέρου πενταμέτρου στίχου ἐπλάσθη νέον μέτρον, τὸ ἐλεγειακὸν δίστιχον, ἐν ᾧ διετηρεῖτο μὲν ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου, ἀλλ' εὐωδοῦτο ἅμα καὶ ἡ χαρίεσσα κίνησις λυρικῆς στροφῆς. Οὐδέποτ' ἐν τῇ ποιητικῇ τέχνῃ ἐπετεύχθη κατόρθωμα οὕτω μέγα διὰ μεταβολῆς οὕτω μικρᾶς. Τῆς δ' ἐλεγείας ἔγεινε χρῆσις ἤδη ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ἰωνίας πρὸς ἐξέγερσιν τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς παρὰ τοῖς πολίταις διὰ τοῦ νευρώδους αὐτῆς ῥυθμοῦ. Μετενεχθεῖσα δ' εἰς τὴν εἰρηνικωτέραν Ἀττικήν, ἐχρησίμευσεν εἰς ὑπόθαλψιν τῆς πίστεως εἰς θεσμοὺς πατροπαραδότους καὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸ καθεστώς. Πρὸς τοιοῦτον δὲ σκοπὸν μετεχειρίζετο τὴν ἐλεγείαν ὁ Τυρταῖος, ὁρμώμενος ἐκ τῶν Ἀφιδνῶν κατὰ τὰ βόρεια τῆς Ἀττικῆς. Πρὸς τὴν κλῆσιν αὐτοῦ εἰς τὴν Σπάρτην παρώρμα τοὺς Σπαρτιάτας αὐτὴ ἡ γενέτειρα, ἥτις συνεδέετο πρὸς τοὺς Ἡρακλείδας διὰ τοῦ περὶ τῶν Διοσκούρων λόγου, ἔτι δὲ μᾶλλον ἡ σοβαρά, διδακτικὴ, ἅμα δὲ καὶ ἐνθουσιώδης δραστηριότης τῆς ποιήσεως αὐτοῦ[1].

[1] Ὁ *Στράβων* (VIII, σ. 362) λέγει περὶ τοῦ Τυρταίου· ἡνίκα φησὶν αὐτὸς στρατηγῆσαι τὸν πόλεμον τοῖς Λακεδαιμονίοις [ἐλθὼν ἐξ Ἐρινεοῦ] καὶ γὰρ εἶναί φησιν ἐκεῖθεν ἐν τῇ ἐλεγείᾳ ἣν ἐπιγράφουσιν Εὐνομίαν «αὐτὸς γὰρ Κρονίων, καλλιστεφάνου πόσις Ἥρης, Ζεὺς Ἥρα»κλείδαις τήνδε δέδωκε πόλιν οἷσιν ἅμα προλιπόντες Ἐρινεὸν ἡνε»μόεντα, εὐρεῖαν Πέλοπος νῆσον ἀφικόμεθα». Καὶ προσθέτει ἀμέσως κατωτέρω· ὥστ' ἢ ταῦτα ἠκύρωται τὰ ἐλεγεῖα, ἢ Φιλοχόρῳ ἀπιστητέον τῷ φήσαντι Ἀθηναῖόν τε καὶ Ἀφιδναῖον, καὶ Καλλισθένει καὶ ἄλλοις πλείοσι τοῖς εἰποῦσιν ἐξ Ἀθηνῶν ἀφικέσθαι δεηθέντων Λακεδαιμονίων κατὰ χρησμὸν, ὃς ἐπέταττε παρ' Ἀθηναίων λαβεῖν

Τὴν δὲ χάριν τῆς ἀπειλουμένης βασιλείας πρόσκλησιν τοῦ Τυρταίου εἰς Σπάρτην μαρτυρεῖ τοῦτο, ὅτι αἱ ἐλεγεῖαι αὐτοῦ ἐξῆρον ὅλως ἰδιαζόντως τὴν ἀπὸ θείας προνοίας ἱδρυθεῖσαν ἀρχὴν τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ τὴν διὰ κυρώσεως τοῦ πυθικοῦ μαντείου τελεσθεῖσαν διανομὴν τῆς ἀρχῆς μεταξὺ βασιλέως, γερουσίας καὶ δήμου[1]. Ἡ στρατιωτικὴ τιμὴ καὶ ἡ πίστις πρὸς τὸν πάτριον βασιλικὸν θρόνον, τοιαῦτα ἦσαν τὰ αἰσθήματα τὰ ἐξυμνούμενα ὑπὸ τοῦ Τυρταίου, διὰ τοῦτο δὲ τἄσματ' αὐτοῦ ἐψάλλοντο ὑπὸ τῶν μαχητῶν πρὸ τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλέως. Ἐγγραφεὶς δὲ αὐτὸς εἰς τοὺς δημότας τῆς Σπάρτης, ἀνεδείχθη ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἀντιπρόσωπος τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, καθ' οὓς

αὐτὸς γὰρ Κρονίων, καλλιστεφάνου πόσις Ἥρης,
Ζεὺς Ἡρακλείδαις τήνδε δέδωκε πόλιν
οἷσιν ἅμα προλιπόντες Ἐρινεὸν ἠνεμόεντα
εὐρεῖαν Πέλοπος νῆσον ἀφικόμεθα,

κατήρχετο εἰς τὸ ἔνδοξον παρελθὸν καὶ ὕμνει τὸν Θεόπομπον τὸν φίλον τοῖς θεοῖς

ὃν διὰ Μεσσήνην εἵλομεν εὐρύχορον,
Μεσσήνην ἀγαθὴν μὲν ἀροῦν, ἀγαθὴν δὲ φυτεύειν.

Διὰ φράσεως βραχείας, εὐκόλως ἐντυπουμένης εἰς τὴν μνήμην, ἐξεικόνιζεν ὁ ποιητὴς πῶς ἡ μὲν δωρικὴ πειθαρχία ἔπρεπε νὰ ἐκφαίνηται ἐν τῇ στάσει ἑκάστου, ἐν τῇ παρατάξει τῶν στοίχων, ἐν τῷ εὐσυντάκτῳ πολεμικῷ τρόπῳ, ἐν τῇ μετὰ πάσης θυσίας ἀφοσιώσει εἰς τὴν κοινὴν πατρίδα, πᾶσα δὲ παρέκκλισις ἀπὸ

ἡγεμόνα. Ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Στράβωνος εἶνε ἀνίσχυρος, διότι τὰ δίστιχα τοῦ Τυρταίου δὲν ἀποδεικνύουσι τὸν ποιητὴν καταγόμενον ἐκ Δωριέων. Ἴδε Bernhardy Griechische Litteraturgeschichte Τόμ. Β' ἐκδ. γ' σ. 503. Kolbe De Tyrtaei patria 1864. Kohlmann Quaestiones Messeniacae σ. 31 κ. ἑ. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τἀνωτέρω, ἐν οἷς ὁ Κούρτιος συμφωνεῖ πρὸς τὴν κοινῶς παραδεδεγμένην γνώμην περὶ τοῦ Τυρταίου ὡς Ἀθηναίου, ἴδε τὰ περὶ αὐτοῦ ὡς Λάκωνος πιθανώτερα τεκμήρια μετὰ καὶ τῶν περὶ τούτων παραπομπῶν παρὰ Sittl Geschichte der griechischen Literatur Τόμ. Α' σ. 251.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 150.

τῶν καθηκόντων τούτων ἔμελλε νὰ προξενήσῃ εἴς τε τὰ ἄτομα καὶ τὴν πόλιν αἰσχύνην καὶ ὄλεθρον. Ὑπῆρχον δ' αὐτοῦ καὶ ἐμβατήρια, πληροῦντα τὰς στρατιὰς πολεμικοῦ ἐνθουσιασμοῦ κατὰ τὰς ἐρρύθμως ἐκτελουμένας ἐφόδους.

Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον ἀοιδὸς ποιῶν χάριν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ καὶ διὰ τῆς πραείας γοητείας τῆς ποιήσεως κατευνάζων τὰ τεταραγμένα πνεύματα καὶ ἐπανάγων τοὺς κλονουμένους εἰς τὸ καθῆκον· ἀλλ' ἐπέδρασε καὶ διὰ τοῦ κύρους αὐτοῦ ὡς πολιτευτής. Καὶ δὴ κατώρθωσεν, ὅπως οἱ ἄλλως ἀριστοκρατικώτατοι Σπαρτιᾶται, ὧν ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη εἶχεν ἐπιδειχθῆ ἄκαμπτος πρὸς τοὺς Παρθενίας, ἐπιτρέψωσι τὴν ἀποδοχὴν νέων πολιτῶν. Οὕτω δ' ὁ σπαρτιατικὸς λαός, ἐνισχυθεὶς ἀπὸ τοῦ 640 π. Χ. (Ὀλυμπ. 35,1) διὰ νέων στοιχείων καὶ ἀνασυνταχθεὶς ἐξηκολούθησε χωρῶν πρὸς τὰ πρόσω ἐν τῷ νικηφόρῳ αὐτοῦ σταδίῳ.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ καὶ αὐτὸς ὁ πόλεμος εἶχε λάβει τροπὴν ὅλως διάφορον ἐκείνης ἣν οἱ μὲν Μεσσήνιοι εἶχον προσδοκήσει, εἶχον δὲ φοβηθῆ οἱ Σπαρτιᾶται. Πάντα τὰ περὶ Τυρταίου παραδιδόμενα μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ πολέμιοι τῆς Σπάρτης παρὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτῶν εἶχον ἀφήσει εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὸν ἀναγκαῖον χρόνον πρὸς ἐσωτερικὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν αὐτῶν. Καὶ δὴ ἐπιθέσεως μὲν ἐναντίον τῆς ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ὀχυρώτατα περιφρουρουμένης Λακωνικῆς οὐδεμία ἔγεινεν ἀπόπειρα. Ἄλλως δ' αὐτοὶ οἱ σύμμαχοι ᾤκουν ἕδρας οὕτω μεμακρυσμένας ἀλλήλων, ὥστε ἡ ἐνιαία αὐτῶν σύμπραξις καθίστατο δυσχερής. Σπουδαιότερον δὲ κώλυμα τῆς τελικῆς ἐπιτυχίας τῶν συμμάχων ἦτο ἡ παρ' ἑκάστου αὐτῶν ἐπιδίωξις ἰδίου σκοποῦ. Ἔν τε Ἄργει καὶ ἐν Πίσῃ οἱ βασιλεῖς οἱ ἡγούμενοι τῶν στρατιῶν ἐπεζήτουν κατ' ἀλήθειαν μόνον τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν δυνάμεως, τὰ δ' ἐπικουρικὰ στρατεύματα, ὧν εἶχον ὑποσχεθῆ τὴν ἀποστολὴν εἰς τοὺς Μεσσηνίους, δὲν προσῆλθον. Εἴπερ τινὲς δὲ καὶ ἄλλοι τῶν συμμάχων ὑπῆρξαν πιστοὶ οἱ γείτονες τῶν Μεσσηνίων Ἀρκάδες· αἱ δὲ συνηνωμέναι αὐτῶν

στρατιαὶ ἠμύνοντο τῆς παρὰ τῶν Μεσσηνίων ἐλευθερωθείσης χώρας μετὰ τοιαύτης ὑπεροχῆς, ὥστε οἱ Σπαρτιᾶται ἠναγκάσθησαν, ὡς διηγοῦντο οἱ ἀρχαῖοι, νὰ προσφύγωσιν εἰς δεκασμὸν πρὸς ἀποσχισμὸν τῶν συμμάχων. Λέγεται δὲ ὅτι ἡ ἀπόπειρα αὐτῶν αὕτη ἐπέτυχεν ἕνεκα τῆς παρασπονδίας τοῦ βασιλέως τοῦ 'Ορχομενοῦ 'Αριστοκράτους. Ὅτε αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ ἦσαν ἀντιμέτωποι ἀλλήλων παρὰ τὴν Μεγάλην τάφρον[1], οὕτω καλουμένην διώρυγα τῆς μεσσηνιακῆς πεδιάδος, ἀγωνιζόμεναι κρίσιμον μάχην, ὁ παράσπονδος βασιλεύς, οὗ ἡ στρατιὰ ἀπετέλει τὰ δύο τρίτα τοῦ ὅλου στρατεύματος, ἀπέσυρε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἤδη ἀρξαμένης μάχης ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι δὲν ἦσαν αἴσια τὰ ἱερά. 'Αλλ' ἡ ἀποσκίρτησις αὕτη ἤγαγε τὸ δεξιὸν κέρας τῶν Μεσσηνίων εἰς ταραχὴν καὶ ἀταξίαν οὕτως, ὥστε περιεκυκλώθησαν εὐκόλως ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὑπέστησαν ἧτταν τελείαν. Καὶ οἱ μὲν 'Αρκάδες κατηράσθησαν τὸν βασιλέα αὐτῶν, ὅτ' ἐφανερώθη τὸ ἀνοσιούργημα αὐτοῦ· ἐλιθοβολήθη δὲ ὡς προδότης, καὶ ἐν τῷ ἱερωτάτῳ χώρῳ τῆς ἀρκαδικῆς γῆς, παρὰ τὸν ἐκ τέφρας βωμὸν τοῦ Λυκαίου Διὸς ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους ἵστατο ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς ἡ στήλη ἡ φέρουσα τὸ ἐπίγραμμα τόδε·

Πάντως ὁ χρόνος εὗρε δίκην ἀδίκῳ βασιλῆι,
εὗρε δὲ Μεσσήνη σὺν Διὶ τὸν προδότην
ῥηιδίως. Χαλεπὸν δὲ λαθεῖν θεὸν ἄνδρ' ἐπίορκον.
Χαῖρε Ζεῦ βασιλεῦ, καὶ σάω 'Αρκαδίαν[2].

'Αλλὰ νέα ἐπικουρία οὐδεμία ἦλθε, καὶ ἡ Μεσσηνία ἀπωλέσθη.

Καὶ ἐξηκολούθησε μὲν ὁ ἀγών, ἀλλὰ προσέλαβεν ὅλως διάφορον χαρακτῆρα. Τὰ πεδία δὲν ἠδύναντο νὰ κρατηθῶσι πλέον, διὸ ὁ πόλεμος μετεβλήθη εἰς ἀκροχειρίας, ὧν κέντρον ἦσαν τὰ πρόσβατα ὄρη τῶν ἀρκαδικῶν συνόρων. 'Εκεῖθεν κατώρθωσεν ὁ 'Αριστομένης νὰ εἰσελαύνῃ διὰ τολμηρῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὰ ἐνδό-

[1] ***Παυσανίου*** IV, 17· ἐπὶ τῇ καλουμένῃ μεγάλῃ τάφρῳ.
[2] ***Πολυβίου*** IV 33. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 303.

τατα τῆς Λακωνικῆς, νὰ ἐπιστρέψῃ δέ ποτε κατάφορτος λαφύρων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἀσφαλεῖ κειμένης Φάριδος, ἐν ᾗ ἡ σπαρτιατικὴ πολιτεία ἐφύλαττε τὰ ἐπιτήδεια αὐτῆς καὶ τοὺς θησαυρούς[1]. Ἐν ᾧ δὲ αὐτὸς ἠδυνάτει πλέον νὰ παρατάξῃ στρατιὰν, ἀλλ' ἔτρεμον ὅμως πρὸ αὐτοῦ οἱ Λακεδαιμόνιοι παρὰ τὸν Εὐρώταν, καὶ ἔβλεπον μετὰ βαθείας δυσαρεσκείας καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν δῃουμένους τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιδρομέων. Ὄντες δ' εἰθισμένοι εἰς τὸ μάχεσθαι ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ, ἦσαν ὅλως ἀνίκανοι πρὸς ἀποπεράτωσιν πολέμου οἷος ὁ ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων διεξαγόμενος. Διὸ ἠδυνήθη ὁ Ἀριστομένης νὰ συνεχίσῃ ἐπὶ ἔτη ὅλα τὸν πόλεμον ἐκεῖνον.

Γενικὸν δ' αὐτοῦ στρατόπεδον ἦτο ἡ Εἶρα, ἐκτεταμένη καὶ ἀπόκρημνος ἀκρώρεια ἐν μέσῳ ὀρεινῆς χώρας τραχυτάτης, κειμένη μεταξὺ δύο ῥυάκων κατακρημνιζομένων πρὸς τὴν Νέδαν[2]. Ἡ δὲ ὅλη ἐκείνη ὀρεινὴ χώρα, ἥτις ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἢ εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ὁμοιάζει πρὸς φρούριον. Διὰ τῶν φαράγγων αὐτῆς οὐδεμία στρατιὰ ἠδύνατο νὰ προελάσῃ ἐν στρατιωτικῇ παρατάξει, τὰ δὲ προχωροῦντα μονήρη στίφη ὑφίσταντο αἰσθητὴν βλάβην, περιπλανώμενα εἰς τὰς ἀδιεξόδους βραχώδεις χαράδρας. Ἐκεῖ ἤδρευον μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν καὶ τῆς κινητῆς οὐσίας οἱ ὑπολειφθέντες τῶν ἐλευθέρων Μεσσηνίων, καὶ ἐκαραδόκουν βελτίονας ἡμέρας μετὰ τοῦ Ἀριστομένους, ὅστις ἀνέμενε πάντοτε τοὺς ἀρχαίους αὐτοῦ συμμάχους. Ὁσημέραι δὲ μᾶλλον περιβαλλόμενοι ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, κατεῖχον τέλος μόνην τὴν στενὴν κοιλάδα τῆς Νέδης, δι' ἧς ἐπρομηθεύοντο τὰ ἐπιτήδεια καὶ διετήρουν τὴν μετὰ φιλικῶν πόλεων ἐπικοινωνίαν. Καὶ δὴ ἐκυριάρχουν ἀκόμη οἱ Μεσσήνιοι δύο σπουδαίων παραλίων πόλεων, τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Πύλου, αἵτινες ἀπεπειρῶντο νὰ βλάπτωσι τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπὸ θαλάσσης, καθ' ὃν τρόπον ὁ Ἀριστομένης ἐδήου τὴν Λα-

[1] Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 249. Ἡ Φᾶρις ἦτο locus condendis fructibus ὡς ἡ ἐν Καμπανίᾳ Καπύη. Ἰδ. Becker-Marquardt Römische Alterthümer Τόμ. Γ' σ. 11.

[2] Περὶ Εἴρας ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 152.

κωνικὴν κατὰ γῆν. Ἀλλὰ, παρατεινομένου τοῦ ἀγῶνος, δὲν ἠδύναντο νὰ συντηρηθῶσι πλέον εὐκόλως τὰ τρία ἀπ' ἀλλήλων ἀπομεμακρυσμένα ἐκεῖνα χωρία, καὶ οἱ ἐν τοῖς δεινοῖς τοῦ μακροχρονίου πολέμου ἐπιζήσαντες τῶν λογάδων Μεσσηνίων ἠναγκάσθησαν τέλος νἀποφασίσωσι τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πατρίου γῆς, ἧς τὴν ἀνάκτησιν οὐδαμῶς πλέον ἤλπιζον, ἐστερημένοι πάσης βοηθείας. Ἀπεσύρθησαν δ' εἰς τὴν ἀρκαδικὴν χώραν, ἐν ᾗ ἔτυχον δεξιώσεως φιλοξένου.

Οἱ δὲ πολυπραγμονέστεροι καὶ δραστηριώτεροι προεχώρησαν ἀπώτερον. Καί τινες μὲν ἀπῆλθον εἰς τὴν Κυλλήνην, τὸν λιμένα τῆς Ἤλιδος, δι' οὗ ἡ Ἀρκαδία ἐπεκοινώνει ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων πρὸς τὴν δυσμικὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῆς Κυλλήνης τραπέντες διὰ τοῦ πελάγους τὴν αὐτὴν ὁδὸν, δι' ἧς ἤδη μετὰ τὸν πρῶτον πόλεμον εἶχον κατευθυνθῆ Μεσσήνιοι φυγάδες, διεπεραιώθησαν πρὸς τὸν σικελικὸν παρθμόν. Διῃρέθησαν δ' οὗτοι εἰς δύο ὁμάδας, ὧν τῆς μὲν ἡγεῖτο Γόργος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀριστομένους, τῆς δ' ἑτέρας Μαντικλῆς ὁ υἱὸς τοῦ Θεόκλου, τοῦ μάντεως ἐκείνου, ὅστις εἶχε προείπει ἕνεκα τῆς πληρώσεως τῶν πυθικῶν χρησμῶν τὴν ἐπικειμένην πτῶσιν τῆς Εἴρας. Ἐκ δὲ τῶν Μεσσηνίων τῶν ἀπὸ τῶν προγόνων ἐκείνων καταγομένων ηὐξήθη γένος εὐτυχὲς καὶ ἰσχυρὸν, κυριαρχῆσαν ἐν Ῥηγίῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἔπειτα ἐν Ζάγκλῃ τῆς Σικελίας. Ἄλλοι δ' ἐτράπησαν πρὸς τὰς ἀνατολικὰς θαλάσσας, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστομένης, ὅστις καὶ ἀπέθανεν ἐν Ῥόδῳ, ἐν μέσῳ βυσσοδομεύων νέα σχέδια ἐκδικήσεως, ὧν πρὸς ἐκπλήρωσιν λέγεται ζητήσας καὶ τὴν σύμπραξιν Ἀσιατῶν δεσποτῶν[1]. Οἱ δὲ Διαγορίδαι τῆς Ῥόδου ἐκαυχῶντο, ὅτι εἶχε μετεγχυθῆ εἰς τὰς φλέβας τοῦ γένους αὐτῶν τὸ αἷμα τοῦ Μεσσηνίου ἥρωος διὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ τῆς συζευχθείσης μετὰ τοῦ γενάρχου Διαγόρα.

Ἡ δὲ Μεσσηνία αὐτὴ, ἀπορφανισθεῖσα τῶν λογάδων αὐτῆς, μετέπεσεν εἰς ἀξιόθρηνον παρακμὴν, καὶ ἡ ὡραία χώρα, ἥτις ἄλ-

[1] *Παυσανίου* IV, 24.

λοτε ὑμνεῖτο ὡς ὁ ἐπιζηλότατος τῶν Ἡρακλειδῶν κλῆρος, ἐξεγράφη ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ ἐπότιζον μὲν καὶ κατόπιν ὡς τὸ πρὶν τὴν πάμφορον χώραν τοῦ Παμίσου τὰ νάματα, ἀλλ' ὡς δοῦλοι τῶν Σπαρτιατῶν ἠναγκάζοντο οἱ ὑπολειφθέντες νὰ γεωργῶσι τὴν γῆν τῆς πατρίδος· ὅσῳ δ' ἀπώτερον τῆς κυριάρχου πόλεως ᾤκουν, τόσῳ σκληρότερον καὶ δυσπιστότερον ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς οἱ κύριοι. Αἱ ὀρειναὶ θυσίαι τοῦ Μεσσηνίου Διὸς, πᾶσαι αἱ πατρῷαι λατρεῖαι καὶ αἱ ἱεραὶ τελεταὶ αἱ ἑορταζόμεναι ἐν τοῖς πελασγικοῖς δρυμῶσι κατελύθησαν διὰ τῆς βίας. Αἱ δὲ γαῖαι αἱ μὴ κληρωθεῖσαι ἔμειναν ἀκαλλιέργητοι νομαί. Μάλιστα δ' ἠρημώθησαν τὰ παραθαλάσσια, ὧν οἱ κάτοικοι εἶχον μεταναστεύσει παμπληθεῖς. Καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς Πύλου ἔπεσεν εἰς λησμοσύνην, καὶ ὁ ἄριστος τῆς χερσονήσου λιμὴν ἔμεινε κενὸς καὶ ἔρημος. Χάριν δὲ φρουρήσεως τῆς παραλίας ἐγκαθιδρύθησαν ἐν Μεθώνῃ πλὴν τῶν Ἀσιναίων οἱ Ναυπλιεῖς, οἵτινες εἶχον ἐξοικισθῆ ἐκ τῆς Ἀργολίδος ὑφ' ὁμοίας τύχης[1].

Τὸ δὲ τέλος τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων, ἐπελθὸν περὶ τὸ 628 π. Χ., ἀποτελεῖ τὸ πέρας κρισίμου περιόδου ἀναπτύξεως διὰ τὴν Σπάρτην, ἥτις ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῶν μεταμεμορφωμένη ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς. Ἡ λυκούργειος πολιτεία εἶχεν ὑποστῆ μεταβολὴν τελείαν. Οἱ μὲν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων κληροδοτηθέντες πατριαρχικοὶ θεσμοὶ δὲν ὑφίσταντο πλέον, ἡ δ' ἐπιδιωχθεῖσα ἰσορροπία μεταξὺ τῶν προνομίων τῆς βασιλείας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ δήμου διὰ τὸ ἐπίτεχνον αὐτῆς δὲν εἶχε προσόντα μονιμότητος, ἡ δὲ συνδιαλλαγὴ μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Δωριέων εἶχε ναυαγήσει. Ἀντὶ δὲ ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, ἥτις ἐστηρίζετο εἰς τὰς ῥήτρας καὶ εἶχεν ἐνισχυθῆ ὑπὸ κοινῶν λατρειῶν, εἶχε παρεισδύσει ἀπανταχοῦ ἡ ὑποψία, καὶ ἡ δυσπιστία εἶχεν ἀποβῆ τὸ κυριεῦον αἴσθημα ἐν σύμπαντι τῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ· δυσπιστία τῶν Δωριέων πρὸς τοὺς βασιλεῖς, πρὸς τοὺς περιοίκους, πρὸς τοὺς εἵλωτας. Τρανὸν δὲ τῆς νέας ταύτης μεταβολῆς τῶν αἰσθημάτων τεκμήριον εἶνε ἡ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 298.

οἱονεὶ νέα στρατεία ἡ διατασσομένη κατὰ πᾶσαν ἀνανέωσιν τῆς ἐφορείας, στρατεία κηρυσσομένη κατὰ τοῦ αὐξάνοντος πλήθους τῶν εἱλώτων, ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς διεγινώσκετο πολέμιος ἐσαεὶ ἐνεδρεύων καὶ ἕτοιμος νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ πάσης δημοσίας συμφορᾶς πρὸς ἀποστασίαν[1].

Διὰ ταῦτα ἡ Λακεδαίμων εὑρίσκετο καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης διαρκῶς ἐν καταστάσει ἐμπολέμῳ, καὶ ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον οἱ ἄοπλοι οἰκήτορες τῶν ἀγρῶν ὑφίσταντο σκληροτάτους διωγμούς, τελουμένους μετὰ ψυχραιμίας ὑπὸ τῶν κυρίων τῆς χώρας. Ἡ δὲ κατὰ τῶν ἐλευθέρων ἀγροτῶν δυσπιστία εἶχεν αἰσθητῶς αὐξηθῇ ἀπὸ τῆς ἐπὶ Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου ἐπελθούσης συνδιαλλαγῆς τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἐν τῇ γερουσίᾳ ἀντιπροσωπευομένων ἀχαϊκῶν γενῶν. Εἰς τὰ διαλυτικὰ δὲ ταῦτα αἴτια προσεπῆλθον αἱ πολιτικαὶ ἀνωμαλίαι τῶν χρόνων τοῦ δευτέρου μεσσηνιακοῦ πολέμου καὶ ἡ ἐν ταῖς ὁμόροις χώραις ἐγκαθίδρυσις τῆς τυραννίδος. Ἐντεῦθεν δ' ηὔξησεν ὀσημέραι ἡ διάσπασις μεταξὺ Δωριέων καὶ τῶν βασιλέων αὐτῶν, καὶ ὁ ἐρεθισμὸς ἀπέβη ὀσημέραι ἐντονώτερος. Ἀλλ' ἀφ' οὗ χρόνου ἡ ἐφορεία ἐγκαθιδρύθη ἐν αὐτῇ τῇ πολιτείᾳ ὡς ἐπίσημον ὄργανον τῆς δυσπιστίας, ἡ διχόνοια εἰσήχθη ὡς καθεστὼς καὶ ὁ ἐσωτερικὸς ἀνταγωνισμὸς καθιερώθη ὡς νόμιμος διάταξις. Διὰ ταῦτα καθίστατο ἀδύνατος καὶ ἡ συντήρησις τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος, ἡ δὲ δύναμις τῶν ἐφόρων ηὔξανε διηνεκῶς ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἀρχαιοτέρων πολιτικῶν ἐξουσιῶν, προσλαμβάνουσα τοῦτο μὲν τὰ τέως βασιλικὰ δικαιώματα τὰ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις καὶ τὴν στρατηγίαν ἀναφερόμενα, τοῦτο δὲ τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν τῆς γερουσίας.

Ἀλλ' ὁ πρῶτος ὅρος τῆς δυνάμεως τῆς ἐφορείας ἦτο ἡ πλήρης αὐτῆς ἀπὸ τῆς βασιλείας ἀνεξαρτησία. Διὸ εἶνε πιθανόν, ὅτι ἤδη ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Θεοπόμπου ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐφόρων ἀνετέθη εἰς τὸν δῆμον. Καὶ δὲν γινώσκομεν μὲν τὰ κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαι-

[1] Περὶ κρυπτείας ἴδε ***Πλάτωνα*** ἐν Νόμοις σ. 763, 633. ***Πλουτάρχου*** Λυκουργ. 28·

ρεσιῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν παρεχομένων ἐνδείξεων ἐξάγεται, ὅτι εἶχον καθορισθῆ ἐν ἱκανῶς ἀρχαίοις χρόνοις, ἡ δὲ κρίσιμος μεταβολὴ ἡ ἐν τῇ σχέσει τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν ἤδη ἐπὶ τοῦ βασιλέως ἐκείνου, καθ' ἃ λέγεται, ἐπελθοῦσα ἐξηγεῖται διὰ μόνης τῆς παντελοῦς καθαιρέσεως τῆς ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐφόρων ἐπιδράσεως τῶν βασιλέων.

Νέα δ' ἐπαύξησις τῆς δυνάμεως τῆς ἐφορείας ἐπῆλθε κατόπιν διὰ τοῦ Ἀστερώπου, ὑπάρξαντος καὶ αὐτοῦ ἐφόρου. Συνίστατο δ' ἡ ἐπισφόδρυνσις αὕτη τοῦ ἀξιώματος τῶν ἐφόρων πιθανῶς εἰς τὴν ὑπὸ ταύτης τῆς ἀρχῆς, εἰς ἣν ἀνετέθη ὁ ἔλεγχος τῆς διοικήσεως, προσοικείωσιν μεγάλου μέρους τῶν κυβερνητικῶν ἔργων καὶ τὴν περὶ τὸ νομοθετεῖν αὐτόβουλον ἐνέργειαν, ἣν προσηταιρίσθησαν οἱ ἔφοροι. Τέλος δ' ἐπῆλθε περὶ τὸ 560 π. Χ. (Ὀλυμπ. 55), ὅτε μετεῖχε τῆς ἐφορείας ὁ σοφὸς Χίλων, τρίτη προσαύξησις τῆς ἐξουσίας τῶν ἐφόρων, δι' ἧς συνετελέσθη ἡ ὑπὸ τῆς ἐφορείας ἐκνίκησις τῆς βασιλείας[1].

Καὶ ἐνισχύθη μὲν διὰ τῆς ἐφορείας ὁ θρόνος τῶν Ἡρακλειδῶν, καθ' ἃ ἔλεγεν ὁ Θεόπομπος, ἔσωσε δὲ αὕτη τὴν βασιλείαν ἐν χρόνοις καθ' οὓς αὕτη κατελύθη ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσιν. Ἀλλὰ πράγματι δι' αὐτῆς ἐξουθενώθη ἡ βασιλεία, ἡ δὲ Σπάρτη ἔπαυσεν οὖσα πολιτεία μοναρχικὴ ἄνευ βιαίας διασπάσεως τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους. Διὸ διετήρησε τὸν διπλοῦν θρόνον ὡς ἱερὸν κειμήλιον, ὅπερ ἄλλως δὲν ἦτο ἀνάξιον λόγου κόσμημα, ἐπειδὴ διὰ τῆς βασιλείας συνεκρατεῖτο μὲν καὶ ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ὡς τὸ πρὶν ἡ συνοχὴ μεταξὺ τῶν Ἀχαιῶν οἰκητόρων καὶ τοῦ δήμου τῶν Δωριέων, παρείχετο δὲ καὶ ἔξωθεν δι' αὐτῆς μεγάλη τιμὴ εἰς τὴν πολιτείαν, περιβαλλομένην ὡς ἐκ τῆς συντηρήσεως τοῦ λειψάνου τούτου τῶν ἡρωικῶν χρόνων ὑπὸ αἴγλης, ἧς ἐστεροῦντο ἄλλαι πολιτεῖαι. Ἐχρησίμευσε δ' ἡ βασιλεία μέ-

[1] Περὶ τῶν τριῶν σταδίων τῆς αὐξανούσης δυνάμεως τῶν ἐφόρων ἴδε ἰδίως τὰς ἐξαιρέτους ἐρεύνας τοῦ Ulrichs ἐν τῷ Rheinisches Museum VI, σ. 225. Schäfer De ephoris 1863 καὶ Frick De ephoris σ. 31.

χρι τῶν κατωτάτων χρόνων καὶ εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀπομονωτικοῦ πνεύματος τῶν Δωριέων καὶ παρέσχεν εἰς τἀληθῶς ὑπέροχα μέλη τῶν δύο δυναστειῶν ὁπωσδήποτε εὐκαιρίαν ἀξίας λόγου ἐπιδράσεως ἐπὶ τὰ τῆς πολιτείας.

Ἀλλὰ συνήθως οἱ μὲν βασιλεῖς οὐδὲν ἦσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὸ πᾶν δὲ ἦσαν οἱ ἔφοροι. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Χίλωνος ὑπέβαλλον οἱ ἔφοροι κατὰ μῆνα τοὺς βασιλεῖς εἰς ὅρκον περὶ τηρήσεως τοῦ πολιτεύματος. Ἐκεῖνοι δὲ ἦσαν οἱ ἀντιπροσωπεύοντες ἀπέναντι τῶν ἔξω πόλεων τὴν πολιτείαν καὶ ὑπογράφοντες τὰς συνθήκας ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ δήμου. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἰδιαιτάτῃ ἐξουσίᾳ τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, τῇ ἐπιστρατεύσει καὶ τῇ στρατηγίᾳ, ὑποκατέστησαν τοὺς Ἡρακλείδας. Ὑπ᾽ αὐτῶν ἐξελέγοντο οἱ ἱππαγρέται ἤτοι ἀρχηγοὶ τοῦ ἱππικοῦ, οἵτινες, προτείνοντες ὡρισμένον λόγον πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς φατριασμοῦ, ἐξέλεγον ἐκ τῆς ὅλης στρατιᾶς τριακοσίους ἄνδρας, ὑπηρετοῦντας περὶ τοὺς βασιλεῖς. Αὐτοὶ δὲ οἱ βασιλεῖς οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην εἶχον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς τιμητικῆς αὐτῶν φρουρᾶς, καὶ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἀναγκαίως ἐν μέσῳ αὐτῆς μᾶλλον ἐπιτηρουμένους ἢ φυλαττομένους καὶ ὑπηρετουμένους. Πᾶν δὲ τὸ ὑπ᾽ αὐτῶν πραττόμενον ὑπέκειτο εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν ἐφόρων.

Πρὸς ἔνδειξιν δὲ τῆς τελείας αὐτῶν ἀνεξαρτησίας ἦσαν οἱ ἔφοροι οἱ μόνοι τῶν ἐν Σπάρτῃ ἀρχόντων οἱ μὴ ἀνιστάμενοι τῶν δίφρων αὐτῶν πρὸ τῶν βασιλέων, ἐν ᾧ οἱ βασιλεῖς εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν, τοὐλάχιστον μετὰ τρίτην πρόσκλησιν τῶν ἐφόρων, νὰ βαδίσωσι πρὸς αὐτούς. Καθ᾽ ἕκαστον δ᾽ ἔνατον ἔτος παρετήρουν τὸν οὐρανὸν ἐν νυκτὶ καθαρᾷ καὶ ἀσελήνῳ, διδασκόμενοι ἐκ τῶν παρατηρουμένων οἰωνῶν, ἂν οἱ βασιλεῖς ἠδύναντο νὰ ἐξακολουθήσωσι κατέχοντες τὸν θρόνον· εἶχον δὲ τὸ δικαίωμα ἐν περιπτώσει δυσοιώνων παρατηρήσεων νὰ παύωσι τῆς ἀρχῆς τοὺς βασιλεῖς μέχρις οὗ ἔλθῃ ἐκ Δελφῶν ἢ Ὀλυμπίας χρησμὸς ἐπιτρέπων τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα οἱ ἔφοροι εἶχον καὶ ἐπικοινωνίαν ἄμεσον πρὸς τοὺς θεούς, εἶχον δὲ καὶ ἴδιον χρηστή-

ριον ἐν τῷ κατὰ τὰς Θαλάμας ἱερῷ τῆς Πασιφάης[1]. Δὲν ἦσαν λοιπὸν πλέον μόνοι οἱ Δελφοὶ ἡ ἀνωτάτη θρησκευτικὴ ἀρχὴ τῆς πολιτείας, οἱ δὲ βασιλεῖς δὲν εἶχον τὸ ἐξῆς τὴν δύναμιν νὰ καθορίζωσι διὰ τῶν εἰς αὐτοὺς ὑποκειμένων Πυθίων τὴν θείαν θέλησιν καὶ ἐπιβάλλωσιν αὐτὴν ὡς ἀναπόφευκτον κανόνα τῆς διοικήσεως τῶν τῆς πολιτείας.

Οὐ μόνον δ' οἱ βασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ γέροντες παρηγκωνίσθησαν ὑπὸ τῶν ἐφόρων. Οἱ δ' ἔφοροι προσηταιρίσθησαν τὸ δικαίωμα τῆς μετὰ τοῦ δήμου συνεννοήσεως, ἀνέλαβον τὴν περαιτέρω διαρρύθμισιν τῆς νομοθεσίας καθ' ὅσον ἠδύνατο νὰ γείνῃ λόγος περὶ τούτου ἐν Σπάρτῃ, καὶ ἐπεφύλαξαν εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἀπόφασιν περὶ πάσης δημοσίας ὑποθέσεως. Διὰ βραχέων δ' εἰπεῖν πάντα τἀξιώματα καὶ αἱ ἀρχαὶ αἱ ἀνερχόμεναι εἰς τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους ἀπέβαλον ὀσημέραι μᾶλλον τὴν αἴγλην αὐτῶν, ἐν ᾧ ἡ ἐφορεία ηὐξάνετο εἰς δύναμιν ἀπεριόριστον. Τὸ ἔτος ὠνομάζετο ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτῶν, ἐκεῖνοι συνεκρότουν τὴν ἑνότητα τῆς πολιτείας, τὸ δ' ἀρχεῖον αὐτῶν ἀπέβη τὸ κέντρον αὐτῆς, ἡ ἑστία τῆς Σπάρτης, παρ' αὐτῷ δ' ἔκειτο τὸ ἱερὸν τοῦ Φόβου πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἐξ αὐτῶν ἀπορρεούσης αὐστηρᾶς πειθαρχίας.

Ἦτο δὲ παράδοξος ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος ὁ ἀπολήξας εἰς τὴν τελείαν ἀντίδρασιν κατὰ τῆς δυναστικῆς πολιτείας τοῦ Πολυδώρου καὶ Θεοπόμπου, εἰς νίκην τοῦ δήμου ἄνευ δημοκρατίας, ἐπειδὴ ὁ δωρικὸς δῆμος ἐξηκολούθησε νὰ μένῃ ὅ τι καὶ πρότερον ἦτο, ἁπλῆ στρατιὰ ἠσκημένη περὶ τὰ πολέμια, ὄχι δὲ καὶ περὶ τὰς πολιτικὰς συζητήσεις. Καὶ ἠσθάνοντο μὲν ἑαυτοὺς ὡς ἀποτελοῦντας ἀριστοκρατίαν τινὰ ἀπέναντι τῶν ἀρχαιοτέρων οἰκητόρων τῆς χώρας, ἀλλ' ἐν τῷ μακρῷ ἀγῶνι ἀφῄρεσαν ἀπὸ τῶν κυρίων αὐτῶν πάντα τὰ κυριαρχικὰ αὐτῶν δικαιώματα, μετέθηκαν εἰς τὸν δῆμον τὴν δύναμιν τῆς πολιτείας, καὶ παρέλυσαν τὴν βασιλείαν οὕτω τελείως, ὥστε κατέστη εἰς αὐτὴν ἀδύνατος ἡ διὰ τῆς συμπράξεως μετὰ τῶν πρὸ τῶν Δωριέων οἰκούντων τὴν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 250.

χώραν ἢ δι' ἐκκλήσεως πρὸς ἱερατικὰς ἀρχὰς ἀπέκκλισις ἀπὸ τῶν πρὸς τὸν δῆμον ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων.

Διοικοῦσι λοιπὸν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ δωρικοῦ δήμου τὰ τῆς πολιτείας ἄνευ ἀξίας λόγου συμμετοχῆς αὐτοῦ καὶ δὴ οὕτως, ὥστε παρὰ τὴν ἐτησίαν ἀντικατάστασιν αὐτῶν ἡ πολιτικὴ τῆς Σπάρτης ἔμενε σταθερὰ καὶ ὁμοιόμορφος, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀμειώτων δικαιωμάτων τῆς βασιλείας ἦτο μετέωρος. Ἡ δὲ σταθερότης αὕτη ἐξηγεῖται ἐκ μόνου τοῦ λόγου, ὅτι ὁ δῆμος αὐτὸς διὰ τῶν λυκουργείων θεσμῶν ἀπέκτησε στάσιν ἀσφαλῆ καὶ ἐμορφώθη ἐν αὐτῷ σταθερωτάτη παράδοσις περὶ τῶν συμφερόντων τῆς πολιτείας. Εἰς τὴν παράδοσιν δὲ ταύτην εἵποντο οἱ ἔφοροι, εἰς οὓς ὀφείλει κατὰ ταῦτα ἡ Σπάρτη τὸν ἀγνὸν δωρικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, τὴν συνεπῆ αὐτῆς πολιτείαν καὶ τὰς δι' αὐτῆς κατορθωθείσας μεγάλας ἐπιτυχίας. Οὕτω δὴ ἔχει μὲν ἡ ὑπὸ τῶν ἐφόρων κυβερνωμένη Σπάρτη μεγάλας διαφορὰς ἀπὸ τῆς λυκουργείου πολιτείας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τὸ μεγαλεῖον ἐκπηγάζει ἀπὸ τῶν λυκουργείων θεσμῶν, καὶ κατὰ ταῦτα εἶχόν πως δίκαιον οἱ ἀρχαῖοι προσγράφοντες τὸ ὅλον, ἄλλως ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ κυρίως μεταβληθέν, σύστημα εἰς αὐτὸν τὸν Λυκοῦργον.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν ἐξωτερικὸν ὀργανισμὸν προέβησαν μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Μεσσηνίας εἰς νέον ἀναδασμὸν τῆς χώρας. Ὡς δ' ἡ ἀρχαία Κρήτη, οὕτως ἠρίθμει τὰ νῦν καὶ ἡ Λακωνικὴ κατ' ἀριθμὸν ἀρεστὸν εἰς τοὺς θεοὺς ἑκατὸν πόλεις, ὧν τινὲς μὲν ἔκειντο κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀργολίδος, ἄλλαι δ' ἐγγὺς τῆς Νέδης. Χάριν δὲ τῆς οὕτως εὐρυνθείσης χώρας ἐτέλουν κατ' ἔτος οἱ βασιλεῖς τὴν μεγάλην θυσίαν τῶν Ἑκατομβαίων, δεόμενοι τῶν θεῶν, ὅπως διατηρῶσιν ἀμείωτον τὸ μεγαλεῖον τῆς ἰσχυρᾶς Σπάρτης ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Ἡρακλειδῶν[1].

---

[1] Περὶ τῆς Λακωνικῆς ὡς ἑκατομπόλεως καὶ τῶν Ἑκατομβαίων ἴδε ***Στράβωνος*** VIII, 362. Πρβλ. Müller Die Dorier Τόμ. Β' σ. 18 καὶ ***Στέφανον Βυζάντιον*** ἐν λ. Αὔλων καὶ Ἀνθάνα.

Ἡ Σπάρτη δὲν ἠδύνατο πλέον νὰρκεσθῇ εἰς μόνην τὴν συντήρησιν τῶν κεκτημένων, ἀφ' οὗ ἤδη εἶχε τραπῇ τὴν ὁδὸν τῶν κατακτήσεων καὶ συνενώσει ἤδη τὸ ἓν τρίτον καὶ ὑπερέκεινα τῆς χερσονήσου ὡς ἰσχυρὰν καὶ ἐνιαίαν κτῆσιν. Διαρκούντων τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων, εἶχον ἐκδηλωθῇ φανερώτατα αἱ ἐχθρικαὶ τάσεις τῶν πολεμίων αὐτῆς οὕτως, ὥστε μετὰ τὴν νίκην πρὸ παντὸς ἄλλου ἐδέησε νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς ἐς ἀεὶ ἐκνικήσεως τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἀντισπαρτιατικῆς φατρίας καὶ τῆς παγιώσεως καὶ ἐπεκτάσεως τῆς ἰσχύος ἑαυτῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ. Ταῦτα ἐφρόνει ὁ δῆμος τῶν Δωριέων, καὶ οἱ βασιλεῖς δ' ἀπεξεδέχοντο ἀπὸ πολέμων ἐπιτυχῶς διεξαγομένων βελτίωσιν τῆς ἰδίας αὐτῶν θέσεως, ἐπειδὴ πᾶσα προσθήκη νέων μὴ Δωριέων ὑπηκόων ἔμελλε πάντως νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ παράσχῃ εἰς αὐτοὺς ἐλευθεριωτέραν κίνησιν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ.

Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὑπέκειτο περὶ τῆς διευθύνσεως, πρὸς ἣν ἔπρεπε νὰ στρέψωσι τὰ ὅπλα. Τῆς ὅλης ἀποστασίας τοῦ μεσσηνιακοῦ λαοῦ στήριγμα εἶχεν ὑπάρξει ἡ μεγάλη ἐν τῷ κέντρῳ τῆς χερσονήσου χώρα. Αἱ ἀρκαδικαὶ πόλεις εἶχον παράσχει εἰς τοὺς Μεσσηνίους φυγάδας φιλόξενον δεξίωσιν καὶ πολιτικὰ δικαιώματα· αἱ θυγατέρες τοῦ Ἀριστομένους εἶχον συζευχθῇ ἐν Φιγαλείᾳ καὶ Ἠραίᾳ, καὶ ἀνέτρεφον τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν μίσει κατὰ τῆς φιλοκτήμονος Σπάρτης. Ὁ μεσσηνιακὸς πόλεμος εἶχεν ὑπάρξει συγχρόνως καὶ ἀρκαδικός, καὶ οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἤδη ἐκπορθήσει τὴν Φιγάλειαν, τὴν παρὰ τὴν Νέδαν ὀχυρὰν ἀκρόπολιν, τὴν γείτονα τῆς Εἴρας πόλιν τῷ 659 π. Χ. (Ὀλυμπ. 30, 2)[1], ἀλλὰ δὲν εἶχον ὅμως κατορθώσει νὰ συντηρηθῶσιν ἐν τῷ ἀγριωτάτῳ ἐκείνῳ μέρει τῆς ὀρεινῆς χώρας.

Διὰ ταῦτα ἔτι δραστηριώτερον ἐπελήφθησαν τῆς ἐπιθέσεως ἐκ τοῦ εὐπροσιτοτέρου ἀνατολικοῦ μέρους.

Ἐνταῦθα ἄγει ἄνω χθαμαλῶν ζυγῶν ἡ ὁδὸς ἐκ τῆς κοιλάδος

[1] *Παυσανίου* VIII, 39, 2. Müller Die Dorier Τόμ. Α'. σ. 152.

τοῦ ἄνω Εὐρώτα εἰς τὴν περὶ τὸν Ἀλφειὸν χώραν, οὗ αἱ πηγαὶ ἀθροίζονται ἐν τῷ εὐρεῖ ἐκείνῳ ὀροπεδίῳ, ἐν ᾧ ἔκειντο σποράδην κῶμαι ἐνωρὶς συνοικισθεῖσαι εἰς τὴν ὀχυρὰν πόλιν Τεγέαν. Ἱκανοὶ δὲ τῶν οἰκητόρων τῆς Ἀρκαδίας τῶν κατεχόντων τὰς πρὸς τὸν Εὐρώταν κλιτύας εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου μεταβληθῆ εἰς περιοίκους τῆς Σπάρτης. Τότε δ' ἐφαίνετο ἐλθοῦσα ἡ ὥρα πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς κτήσεως ἐκείνης, πρὸς ἐκδίκησιν ἀρχαίας ὕβρεως προσαφθείσης ὑπὸ τῶν Τεγεατῶν καὶ πρὸς τὴν διὰ νέων νικῶν ἀπάλειψιν τῆς ἀναμνήσεως τῆς αἰχμαλωσίας τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης Χαριλάου καὶ Θεοπόμπου τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ Ἀρκαδία μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀριστοκράτους εἶχε πάλιν διαλυθῆ κατὰ πόλεις. Διὸ, ἀπαιτήσαντες οἱ Σπαρτιᾶται τὴν ἐκ τῆς Ἀρκαδίας ἔξωσιν τῶν Μεσσηνίων, εἰσήλασαν μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ αἰτήματος αὐτῶν ἐκείνου εἰς τὴν Τεγεᾶτιν, καὶ οἱ βασιλεῖς ἐπειράθησαν νὰποδείξωσιν εἰς τὰς στρατιὰς αὐτῶν ἐκ δελφικῶν χρησμῶν, ὅτι ἔμελλον

καλὸν πεδίον σχοίνῳ διαμετρήσασθαι[1].

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατεφάνη πόσον δυσχερὴς εἶνε ἡ καθυπόταξις χώρας ὀρεινῆς καὶ τραχείας, οἰκουμένης ὑπὸ ἀνδρῶν ρωμαλέων καὶ λιτοβίων. Οἱ Σπαρτιᾶται ὑπέστησαν κατὰ τὴν συναφθεῖσαν μάχην ὄλεθρον δεινὸν, καὶ ἀντὶ νὰ διαμετρήσωσι κατὰ βούλησιν τὴν χώραν τῶν Τεγεατῶν ἐξανδραποδιζομένων, ἠναγκάζοντο πολλοὶ αὐτῶν νὰ ἐργάζωνται πεπεδημένοι, ὀρύττοντες παρὰ τὰς διώρυγας τοῦ Ἀλφειοῦ, καὶ ἐπειράθησαν αὐτοὶ τῆς τύχης δοριαλώτων. Ἡ βία οὐδαμῶς κατίσχυσε τῶν Τεγεατῶν. Ἡ Τεγέα ἦτο τὸ ἀκλόνητον προπύργιον τῆς ἐλευθέρας ὀρεινῆς χώρας, καὶ οἱ

[1] Περὶ τῶν ἀγώνων τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν Τεγέαν, ὧν ἡ ἔκβασις ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἀτυχὴς, ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 252. Περὶ δὲ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης ἴδε ***Παυσανίου*** VIII, 48, 5. ***Πολυαίνου*** VIII, 34. Ἡ Σπάρτη ἄρχεται ἐπικρατοῦσα ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἀναξανδρίδου τοῦ υἱοῦ τοῦ Λεόντος. ***Παυσανίου*** III, 3, 9.

Σπαρτιᾶται συνεῖδον κατ' ἀνάγκην, ὅτι ἡ κατακτητικὴ πολιτεία τῆς Σπάρτης εἶχεν ὅρια, τὸ δ' ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, μεριμνῶν ὡς πάντοτε περὶ τῆς δόξης τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, ὑπέδειξε περὶ τὸ 560 π. Χ. εἰς τὸν Ἀγιάδην Ἀναξανδρίδαν, τὸν πέμπτον διάδοχον τοῦ Πολυδώρου, ἄλλον τρόπον. Ὁ χρησμὸς ὑπέσχετο νίκην διὰ τῆς κρυφίας εἰς τὴν Σπάρτην ἀπὸ τῆς τεγεατικῆς γῆς μετακομιδῆς τῶν ὀστῶν τοῦ Ὀρέστου[1]. Ἀλλ' ἡ μεταφορὰ τῶν λειψάνων τούτων ἦτο ἀναμφηρίστως ἤδη τὸ ἀποτέλεσμα μετατροπῆς τῆς ἐν τῷ πολέμῳ τύχης, ἣν εἶχεν ἐπαγάγει σὺν τῷ χρόνῳ ἡ καρτερία καὶ στρατηγικὴ ὑπερτέρησις τῶν Σπαρτιατῶν. Ἀμφοτέρωθεν εἶχεν ἐπέλθει κόρος τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου. Ἡ δὲ Σπάρτη ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ σχέδιον τῆς καθυποτάξεως τῆς Ἀρκαδίας, καὶ διὰ τοῦ ἡρωισμοῦ τῶν πολιτῶν τῆς Τεγέας, ὅστις διεφύλαξε τὴν Ἀρκαδίαν ἀπὸ τῆς τύχης τῆς Μεσσηνίας, ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ τὴν ὁδὸν τῶν συνθηκῶν. Πρὸς δ' ἀμοιβαίαν συνδιαλλαγὴν ἐχρησίμευσαν αἱ κοιναὶ λατρεῖαι τῶν αὐτῶν ἡρώων καὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἐνδόξου ἡγεμονίας τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἥτις εἶχεν ἐπεκταθῇ καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν Ἀρκαδίαν. Οἱ Ἡρακλεῖδαι τῆς Σπάρτης ἀνεγνωρίσθησαν ὡς διάδοχοι αὐτοῦ, πρὸς δήλωσιν δὲ τῆς τοιαύτης ἀναγνωρίσεως ἀνεκομίσθησαν εἰς τὴν Λακωνικὴν τὰ λείψανα τοῦ Ὀρέστου. Παρὰ δὲ τὸ Μεθύδριον, ἐκεῖ ἔνθα κεῖνται ἐγγὺς ἀλλήλων αἱ πηγαὶ τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τοῦ Εὐρώτα, ἱδρύθη ἡ στήλη, ἐφ' ἧς ἀνεγράφησαν αἱ μεταξὺ Τεγεατῶν καὶ Σπαρτιατῶν συνθῆκαι[2].

Ἄνευ κηλιδώσεως τῆς στρατιωτικῆς αὐτῶν τιμῆς ἀπεδέχθησαν οἱ Τεγεᾶται τὰς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας νέας ὁμολογίας, προσχωρήσαντες εἰς τὴν πολιτείαν τῆς Σπάρτης καὶ ὑποσχεθέντες νὰκολουθῶσιν ἐν πολέμῳ τοὺς Ἡρακλείδας. Καὶ ἡ μὲν εἰς αὐτοὺς ἐν

[1] ***Ἡροδότου*** I, 67. Τὰ ὀστᾶ τοῦ Ὀρέστου μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Σπάρτην βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς εἰς Λυδίαν σταλείσης πρεσβείας. ***Ἡροδότου*** I, 68.

[2] ***Πλουτάρχου*** Ἑλλ. κεφ. καταγραφὴ 5. Curtius Peloponnesos Τόμ. Α'. σ. 262. Carl Curtius De actorum publicorum cura apud Graecos σ. 7.

τῷ ἀριστερῷ κέρατι τῆς συμμαχικῆς στρατιᾶς παραχωρηθεῖσα τιμητικὴ θέσις[1] μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἔχαιρον μεταβαλόντες εἰς ὁμαίχμους τοὺς τέως ἰσχυρογνώμονας πολεμίους. Ἡ δὲ πίστις, μεθ' ἧς ἡ Τεγέα ἐνέμεινεν εἰς ταύτην τὴν συμμαχίαν, εἶνε τεκμήριον τῆς ἀρετῆς τῶν πολιτῶν αὐτῆς οὐχ ἧττον ἔντιμον τῆς τελεσφόρου καρτερίας τῆς ἐπιδειχθείσης ἐν τῷ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνι αὐτῶν.

Ἡ δὲ παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ἀνιδρυθεῖσα στήλη ἐμφαίνει μετατροπὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πελοποννήσου, διότι θεσμοὶ τοῦ δημοσίου δικαίου, ἤδη ἐν προτέροις αἰῶσι θεμελιωθέντες ὑπὸ τῶν νομοθετῶν τῆς Σπάρτης, ἀπέκτησαν τότε τὸ πρῶτον τὴν τελείαν αὐτῶν σημασίαν.

Καὶ δὴ αὐτὸς ἤδη ὁ Λυκοῦργος λέγεται ἐκτείνας τὸ βλέμμα πέραν τῶν στενῶν ὁρίων τῆς Λακωνικῆς, ἐπισκοπήσας τὰ καθ' ὅλου συμφέροντα τῆς πελοποννησιακῆς χερσονήσου καὶ διαγνοὺς τὴν ἀνάγκην τῆς μερίμνης περὶ τῆς διὰ κοινοῦ δικαίου συνενώσεως πασῶν τῆς Πελοποννήσου τῶν φυλῶν καὶ πολιτειῶν. Τῶν δ' ἐπιδραμουσῶν φυλῶν εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἐκέκτητο πλὴν τῆς δωρικῆς δύναμιν αὐτάρκη ἡ αἰτωλική. Καὶ οἱ μὲν Δωριεῖς εἶχον ἐπεκταθῆ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τῆς χερσονήσου, οἱ δ' Αἰτωλοὶ ἐν τοῖς δυσμικοῖς[2]. Ἕνεκα δὲ τῆς τοιαύτης τῶν δύο φύλων διαδόσεως εἶχεν ἡ Πελοπόννησος δύο κέντρα βαρύτητος. Διὸ πρὸς ἰσχυρὰν καὶ ἐνιαίαν αὐτῆς ἀνάπτυξιν ἀπῃτεῖτο ὁ εἰρηνικὸς καὶ μόνιμος σύνδεσμος τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν πολιτειῶν. Πρὸς τοῦτο δὲ παρίστατο ἀνάγκη θρησκευτικοῦ κέντρου ἀξιουμένου τῆς αὐτῆς τιμῆς παρά τε τῶν εἰσελασάντων φύλων καὶ τῶν ἐξ ὑπαρχῆς ἐν τῇ χώρᾳ ἐγκαθιδρυμένων.

Καὶ δὴ ὑπῆρχε πανάρχαιον ἱερὸν τοῦ πελασγικοῦ Διὸς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀλφειοῦ, ἐκεῖ ἔνθα ὁ μέγιστος τῶν ποταμῶν τῆς χερσονήσου ἐξέρχεται ἐκ τῶν φαράγγων τοῦ ἀρκαδικοῦ ὄρους καὶ καταρ-

[1] *Ἡροδότου* IX, 26.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 234.

ρέει πρὸς τὴν ἐπίπεδον χώραν τῆς δυσμικῆς παραλίας. Ὡς δὲ τὸ ἀρκαδικὸν Λύκαιον, οὕτω καὶ τὸ τοῦ Ἀλφειοῦ ὑπερκείμενον ἐκεῖνο ὄρος ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς ἕδρας τῶν θεῶν, καλούμενον Ὄλυμπος. Παρὰ τοὺς πρόποδας δ' αὐτοῦ ὁ Καταιβάτης Ζεὺς εἶχε χαράξει ἐπὶ τῆς γῆς σημεῖα ἱερά, πρὸς ἃ συνεδέετο ἡ αἴσθησις, ὅτι εὑρίσκετο ἐγγύτατα ὁ ἀόρατος θεός· ἐκ τέφρας δὲ τῶν θυσιῶν ὑψοῦτο ὁ βωμὸς αὐτοῦ, καὶ γένη ἱερέων ἀπεκάλυπτον ἐκεῖ τὰς κρυφίας αὐτοῦ βουλάς. Τὸ δὲ χρηστήριον ἐκεῖνο ὑφίστατο ἤδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου, ὅτ' ἐκτίσθησαν αἱ πόλεις Ἦλις καὶ Πῖσα, οἱ δ' Ἀχαιοὶ οἱ ἐλθόντες ἐξ Ἑλίκης ὑπὸ τὸν Πελοπίδην Ἀγώριον καὶ συμμετασχόντες τῆς κτίσεως τῆς Πίσης[1] ἀπεδέχθησαν τὴν λατρείαν ἐκείνην τοῦ Διός, συνδέσαντες μετ' αὐτῆς τὴν λατρείαν τοῦ προγόνου αὐτῶν, τοῦ ἥρωος Πέλοπος, καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ εἰσαγαγόντες τοὺς ἀγῶνας.

Πρὸς δὲ τῷ Διὶ ἐλατρεύετο καὶ ἡ Ἥρα, ἧς ὁ ναὸς ἦτο τὸ συμμαχικὸν ἱερὸν τῶν δύο ὁμόρων πόλεων· χορὸς δὲ δεκαὲξ γυναικῶν, κοινῇ ὑφαινουσῶν τὸν πέπλον τῆς Ἥρας, ἀντεπροσώπευε τὰς δεκαὲξ μικρὰς πόλεις, αἵτινες ἀνὰ ὀκτὼ ἔκειντο ἐν τῇ Ἦλιδι καὶ τῇ Πισάτιδι. Ἡ δὲ συμμαχία αὕτη ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Διός, ὅστις διὰ τῆς ἐποικήσεως τῶν ἐξ Ἀχαΐας Πελοπιδῶν ἀπέκτησεν ὅλως νέαν σημασίαν. Καὶ ἡ μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς ἀσθενεστέρα Πῖσα ἐζήτησε διὰ τῆς εἰς τὴν Ἦλιν προσπελάσεως νὰ τύχῃ προστασίας τῶν ἰδίων ἑαυτῆς ἱερῶν ἀπὸ τῶν πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς γειτόνων, ἰδίως δὲ τῶν Ἀρκάδων, ἀξιούντων ἀρχαῖα δικαιώματα ἐπὶ τῆς περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀλφειοῦ χώρας. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Ἦλις διέγνω ἐν τῇ παρεχομένῃ εἰς αὐτὴν συμμετοχῇ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἱερῶν τῆν Πίσης ἀσπαστὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐπίτευξιν δυνάμεως καὶ ροπῆς ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰδίας ἑαυτῆς χώρας. Διὸ ἀμφότεραι αἱ πόλεις συμμετέσχον τῆς ἐποπτείας τῆς ἱερᾶς λατρείας. Ἡ δ' Ὀλυμπία ἀπέβη θρησκευτικὸν κέντρον διὰ τὰς πόλεις τῆς δυσμικῆς παραλίας, καὶ ὅτε ἡ Σπάρτη ἠθέλησε νὰ προσπελάσῃ πρὸς αὐτάς, εὑρέθη ἐνταῦθα τύπος προσχωρήσεως εἴπερ τις καὶ ἄλλος

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 235.

εὐαρμοστῶν [1]. Καὶ δὴ ὁ Ζεὺς ἦτο, μάλιστα κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀχαϊκῆς φυλῆς, ὁ κοινὸς ποιμὴν τῶν λαῶν, ὁ ἀρχαιότατος συμμαχικὸς θεὸς πάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἅμα ὁ προστάτης τῶν κτήσεων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἡρακλειδῶν. Εἰς δὲ τὴν ἐν Ὀλυμπίᾳ λατρείαν αὐτοῦ προσεχώρησεν ἡ Σπάρτη τόσῳ μᾶλλον προθύμως καθ' ὅσον μετ' αὐτῆς συνεδέετο στερρῶς ἡ λατρεία τοῦ Πέλοπος ὡς τοῦ ἱδρυτοῦ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, τοῦ προτύπου πάντων τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγωνιζομένων· ἡ δὲ διὰ παντὸς τρόπου τιμὴ τοῦ γένους τῶν Πελοπιδῶν ἦτο πολιτικὸν μέλημα ἐν τῷ οἴκῳ τῶν Ἡρακλειδῶν.

Ἐν τῷ κατὰ τὴν Ὀλυμπίαν ναῷ τῆς Ἥρας ἐφυλάσσετο καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῶν Ἀντωνίνων χαλκοῦς δίσκος φέρων εἰς κύκλου σχῆμα ἐπιγεγραμμένας τὰς περὶ τῶν ἀγώνων διατάξεις [2]. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης διέγνω καὶ ἐξήτασε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὡς τὸ ἐπιφανέστατον μνημεῖον τῆς πελοποννησιακῆς ἱστορίας· κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ ἐπεγράφετο ἐπὶ τοῦ δίσκου πλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ βασιλέως τῆς Ἴλιδος Ἰφίτου καὶ τὸ τοῦ Λυκούργου. Ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχομεν μαρτυρίαν, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ ἦτο σύγχρονος καὶ εἶχε συνταχθῆ ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἐπ' ὀνόματι τῶν πόλεων αὐτῶν. Ἠδύνατο δὲ νὰ γίνηται μνεία αὐτῶν ὡς εἰσηγητῶν τῆς ἀμοιβαίας συνθήκης καὶ ἐπὶ ἐγγράφου μνημείου πολὺ μεταγενεστέρου. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἴφιτος ἐθεωρεῖτο πάντως ἐν τῇ ἐπιχωρίῳ παραδόσει ὡς ὁ καθ' αὑτὸ ἱδρυτὴς τῆς συμμαχικῆς ἑορτῆς, ὡς ὁ εἰσηγητὴς τῆς σημασίας ἣν αὕτη ἀπέκτησε καὶ πέραν τῶν περιχώρων. Διὰ ταῦτα δ' ἦτο ἐστημένον παρὰ τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς χαλκοῦν ἄγαλμα γυναικὸς ὑψηλῆς παριστανούσης τὴν ὀλυμπιακὴν Ἐκεχειρίαν· παρ' αὐτῇ δ' ἵστατο ὁ Ἴφιτος, στεφανούμενος ὑπ' αὐτῆς. Καὶ ἀναφέρεται μὲν πλὴν τοῦ Ἰφίτου

[1] Περὶ Ὀλυμπίας ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β'. σ. 51 καὶ **τοῦ αὐτοῦ** Olympia. Ἐν Βερολίνῳ 1852.

[2] ***Πλουτάρχου*** Λυκούργ. 1. ***Παυσανίου*** V, 20, 1. Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 130.

καὶ ὁ Πισάτης Κλεοσθένης[1], ἀλλ' ἤδη ὅμως τὴν ἐπικρατοῦσαν δύναμιν καὶ τὰ πρωτεῖα τῆς τιμῆς εἶχεν ἡ Ἦλις.

Τὸ ὄνομα τοῦ Ἰφίτου ἐμφαίνει τὴν σπουδαιοτάτην φάσιν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ὁ συνδυασμὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ὀξύλου προκατόχων δὲν ἐπετυγχάνετο διὰ τρόπου ἀσφαλοῦς. Ἐπεκαλεῖτο δὲ καὶ αὐτὸς Ἡρακλείδης ἢ τοὐλάχιστον ἐλέγετο, ὅτι εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἦλιν τὴν λατρείαν τοῦ Ἡρακλέους, πρὸς ἣν τέως εἶχον δυσμενῶς οἱ Ἠλεῖοι, καὶ ἔθηκεν εἰς ἐπικοινωνίαν ἑαυτὸν καὶ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ πρὸς τὸν θεὸν τῶν Δελφῶν. Διὰ τούτου δὲ τοῦ τρόπου ἡ Ἦλις καὶ ἡ Σπάρτη ἀπέβησαν οἱονεὶ συγγενεῖς, καὶ κατέστη εἰς αὐτὰς δυνατὴ ἡ στενοτέρα συναδέλφωσις. Συνέβησαν δὲ ταῦτα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν διελύθη ἡ ἀρχαία συνάφεια μετὰ τῆς Ἀχαΐας, ἣν μαρτυρεῖ ἡ μετάκλησις τοῦ Ἀγωρίου, καὶ ἀντ' αὐτῆς ὑπεισῆλθε καταφανὴς συμπάθεια πρὸς τὴν Σπάρτην· περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον πιθανώτατα ἐπενοήθησαν καὶ οἱ λόγοι περὶ τῆς παναρχαίας ἐκείνης συμμαχίας μεταξὺ τοῦ Ὀξύλου καὶ τῶν Ἡρακλειδῶν[2]. Τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῆς Ἤλιδος καὶ τῆς Σπάρτης συνηντῶντο· διὸ χάριν ἀμοιβαίας αὐτῶν ὑποστηρίξεως ὡμολόγησαν παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Πισαίου Διὸς συνθήκην, ἥτις ἐν τοῖς καιρίοις ἦτο ἤδη ἕτοιμος καὶ ἔμπεδος, ὅτε σὺν τῇ νίκῃ τοῦ Κοροίβου τῷ 776 π. Χ. ἤρχισεν ἡ τακτικὴ ἀναγραφὴ τῶν Ὀλυμπιονικῶν καὶ μετ' αὐτῆς ἡ μεμαρτυρημένη ἱστορία τοῦ συμμαχικοῦ ἱεροῦ[3].

[1] Τοῦ Κλεοσθένους γίνεται μνεία παρὰ ***Φλέγοντι τῷ Τραλλιανῷ*** (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Γ' σ. 603).

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 233.

[3] Οἱ ἀρχαῖοι διέκρινον ἀκριβῶς ἀπ' ἀλλήλων τὴν ἵδρυσιν τῶν ἀγώνων καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς ἀναγραφῆς τῶν νικητῶν. Ὁ Max Duncker ταυτίζει συνῳδὰ τῷ Car. Müller (Chronographie σ. 130) τὴν Ὀλυμπιάδα τοῦ Ἰφίτου καὶ τὴν τοῦ Κοροίβου καὶ ἀποδέχεται τοῦτον ὡς τὸν πρῶτον πάντων τῶν νικητῶν. Ταὐτὰ δὲ φρονοῦσι καὶ ὁ Unger Die Zeitverhältnisse Pheidons ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXVIII, σ. 399 κ. ἑ. καὶ Τόμ. XXIX σ. 245 κ. ἑ, ὁ Bunsen Aegypten Τόμ. Ε'. σ. 433 καὶ ὁ Flasch (Olympia ἐν τοῖς τοῦ Baumeister Denkmäler des klassischen Alterthums Τόμ. Β'. σ. 1058). Μετ' ἀμ-

Βάσις δὲ τῆς συμμαχίας ἦτο ἡ κοινὴ ἀναγνώρισις τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ ἡ κοινὴ συμμετοχὴ εἰς τὴν ἑορτὴν αὐτοῦ, ἥτις συμφώνως πρὸς τὰ διαταχθέντα ἔμελλε νὰ τελῆται ὡς ἑορτὴ συμμαχικὴ καθ' ἕκαστον πέμπτον ἔτος ἐν τῷ χρόνῳ τῆς πρώτης μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς πανσελήνου. Πρὸς δὲ τὰ διὰ τῆς συνθήκης ταύτης συνομολογηθέντα συνεδέοντο καὶ ἄλλα πολλὰ ἄγοντα εἰς προσπέλασιν καὶ πολλῶν ἀγαθῶν πρόξενον ἐπικοινωνίαν τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου κεχωρισμένων μερῶν τῆς χερσονήσου. Ἐχαράχθησαν μὲν ὁδοί, διερρυθμίσθησαν δ' οἱ χρόνοι τῶν κατὰ χώρας ἑορτῶν, καὶ ἀνελήφθησαν ὑποχρεώσεις ἀμοιβαῖαι. Εἰς δὲ τὴν Ἦλιν ἐπεκυρώθη τὸ δικαίωμα τῆς προεδρίας, ὅπερ εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν Πισατῶν, καὶ εἰς τοὺς Ἠλείους ἐπετράπη ἡ δι' ἱερῶν κηρύκων προαγγελία τῆς προσεγγιζούσης ἑορτῆς. Σὺν ταύτῃ δὲ τῇ προκηρύξει ἤρχιζεν ἡ ἐκεχειρία, καὶ αἱ πρὸς τὴν Πῖσαν ἄγουσαι ὁδοὶ ἔπρεπε νὰ μένωσιν ἐλεύθεροι καὶ ἀκίνδυνοι, πᾶσα δὲ ἡ περίχωρος τοῦ ναοῦ νὰ προασπίζηται ὑπὸ πληρεστάτης ἀσφαλείας. Ὁ δ' ἐκβιάζων ταύτην τὴν εἰρήνην ἐκαλεῖτο ὅπως δικασθῇ πρὸ τῶν τοῦ ἱεροῦ προϊσταμένων Ἠλείων, καὶ ὁ καταδικασθεὶς ἐγίνετο δοῦλος τοῦ καθυβριζομένου θεοῦ, καὶ ἠδύνατο νὰπαλλαγῇ μόνον διὰ τῆς ἀποτίσεως τακτῆς ζημίας. Ἱδρύθη δὲ θησαυρὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ καθωρίσθησαν θεσμοὶ ἰσχύσαντες ὡς τὸ ἱερὸν δίκαιον τῆς Ὀλυμπίας.

Κυρίως δὲ τὰ εὐεργετήματα τῆς συμμαχίας ταύτης ἐπωφελήθησαν οἱ Ἠλεῖοι ἕνεκα τῆς πολιτικῆς δεξιότητος τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Ἡ Ἦλις, οὖσα τἆλλα ἐκ φύσεως ἡ ἀφρακτοτάτη καὶ εὐπορθητοτάτη χώρα τῆς χερσονήσου, ἀπαύστως δ' ἐκτεθειμένη εἰς τὰς

φιδολίας δέ τινος προσχωρεῖ εἰς τὴν γνώμην ταύτην καὶ ὁ Peter Zeittafeln zur griechischen Geschichte Halle 1873 σ. 22, σημ. 22. Τὴν ἐναντίαν δὲ γνώμην εὐλόγως ὑποστηρίζουσιν ὁ Lepsius Königsbuch τόμ. Α'. σ 79, ὁ Brandis De temporum Graecorum antiquissimorum ratione σ. 3 καὶ ὁ Gelzer ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXVIII, σ. 25. Οὐδεὶς δὲ τῶν ἀρχαίων παριστάνει συγχρόνους τὸν Λυκοῦργον καὶ τὸν Κόροιβον. Διὰ τοιαύτης τινὸς ὑποθέσεως ἡ ἀοριστία τῆς λυκουργείου χρονολογίας ἤθελεν ἀποβῆ ἔτι μᾶλλον συγκεχυμένη.

ἐπιδρομὰς τῶν ἀρκαδικῶν λαῶν, κατώρθωσε διὰ τοῦ μετὰ τῆς Σπάρτης συνδέσμου οὐ μόνον τὴν ὑπὸ τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης πόλεως ἄμυναν τῆς ἀκεραιότητος τῆς ἠλειακῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν κήρυξιν πάσης πολεμίας εἰς αὐτὴν ἐπιδρομῆς ὡς παραβάσεως τῆς ὀλυμπιακῆς ἐκεχειρίας[1]. Οὕτω δ' ἀσφαλισθέντες οἱ Ἠλεῖοι, ἀπηλλάγησαν παντὸς κωλύματος, καὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἐπεκτείνωσι καὶ παγιώσωσιν ἀδιατάρακτοι τὴν δύναμιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Πηνειοῦ πρὸς νότον.

Ἡ δὲ Σπάρτη διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἔπαυσεν οὖσα ἁπλοῦν τι τμῆμα τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀνῆλθεν εἰς θέσιν ὑπέροχον, ἀξιοῦσα τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὴν διαρρύθμισιν τῶν πραγμάτων συμπάσης τῆς Πελοποννήσου. Ὡς ἀντιπρόσωπος δὲ τῶν Δωριέων οἰκητόρων τῆς χερσονήσου διέταξε μετὰ τῆς Ἤλιδος τὰ ὀλυμπιακὰ νόμιμα κατὰ τὰ κρατοῦντα παρὰ τοῖς Δωριεῦσι. Καὶ δὴ γυμνοὶ ἔτρεχον ἤδη ἀπὸ τῆς δεκάτης πέμπτης Ὀλυμπιάδος οἱ σταδιοδρόμοι παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ὡς καὶ παρὰ τὸν Εὐρώταν, καὶ ἀπ' ἀρχῆς ὁ στέφανος τοῦ κοτίνου ὑπῆρξε τὸ ἔπαθλον τοῦ νικητοῦ. Ἡ δὲ Σπάρτη καθώρισε μετὰ τῶν Ἠλείων τὸν τρόπον τῆς ἀποδοχῆς τῶν δηλούντων τὴν ἐπιθυμίαν τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰς κοινὰς θυσίας καὶ τοὺς ἀγῶνας[2].

Οἱ δὲ Πισᾶται ἐν τῷ τοιούτῳ καθορισμῷ τῶν κατὰ τὴν πανή-

[1] ***Πολυβίου*** IV, 73: (οἱ Ἠλεῖοι) λαβόντες παρὰ τῶν Ἑλλήνων συγχώρημα διὰ τὸν ἀγῶνα τῶν Ὀλυμπίων, ἱερὰν καὶ ἀπόρθητον ᾠκουν τὴν Ἠλείαν, ἄπειροι παντὸς δεινοῦ καὶ πάσης πολεμικῆς περιστάσεως. Ἦτο δὲ τοῦτο παλαιὰ καὶ πάτριος ἀσυλία. Ἴδε καὶ Curtius Peloponnesos. Τόμ. Β'. σ. 94. Müller Die Dorier Τόμ. Α'. σ. 138.

[2] Τὰς ὑπὸ τοῦ Busolt (Die Lakedämonier und ihre Bundesgenossen) γενομένας ἐναντίον τῆς ἐμῆς ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων ἀντιρρήσεις κατεπολέμησα ἐν τῇ ἐμῇ πραγματείᾳ Sparta und Olympia ἐν τῷ Hermes Τόμ. XIV, σ 129 κ. ἑ., μεθ' ὃ ὁ Busolt ὑπερημύνατο τῆς γνώμης αὐτοῦ ἐν ταῖς Forschungen zur griechischen Geschichte, πειραθεὶς ναποδείξῃ τὴν ἀσυλίαν τῆς Ἤλιδος ὡς πλάσμα τῶν Ἠλείων προενεχθὲν κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα. Ἀλλ' ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δὲν γεννῶνται παραδόσεις, δυνάμεναι νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου καὶ τοῦ Πολυβίου ὡς θεσμοὶ πατροπαράδοτοι. Ἀλλ' ὡς εἰκὸς οἱ Ἠλεῖοι δὲν ἐστερήθησαν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀμύνης ἐν ἀνάγκῃ. Ἴδ. ***Φλέγοντα Τραλλιανὸν*** παρὰ Müller Fragmenta Historico-

γυριν ἔπαθον ὅτι καὶ οἱ Κρισαῖοι παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ. Τὸ ἱερὸν τὸ κείμενον πρὸ αὐτῶν τῶν πυλῶν τῆς Πίσης καὶ ἱδρυθὲν ὑπὸ τῶν προπατόρων τῶν Πισατῶν εἶδον κατηναγκασμένοι περιπῖπτον εἰς ξένας χεῖρας μετὰ καὶ τῶν τιμῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν πρὸς αὐτὸ συνδεομένων. Τὴν δὲ ψυχὴν αὐτῶν κατέλαβε μῖσος χαλεπὸν, ἀναμένον μόνον εὐκαιρίαν κατάλληλον, ὅπως ἐκδηλωθῇ.

Ἡ ὥρα δ' ἐκείνη ἐπέστη, ὅτε ἀνεφάνη ἐν Πίσῃ οἶκος ἰσχυρὸς, ὁ τοῦ Ὀμφαλίωνος, ὅστις, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου, περιεβλήθη ἐξουσίαν βασιλικήν. Ἀνῆκε δ' ὁ οἶκος τοῦ Ὀμφαλίωνος πιθανῶς εἰς κλάδον τῶν Αἰτωλῶν εὐπατριδῶν μεταναστεύσαντα εἰς Πῖσαν. Υἱὸς δὲ τοῦ Ὀμφαλίωνος ἦτο ὁ Πανταλέων, ὅστις ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται περιεσπῶντο ἐπὶ τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν μετὰ τὸν πρῶτον μεσσηνιακὸν πόλεμον, ὥστε κατέστη εἰς αὐτοὺς ἀδύνατος ἡ ἐκτὸς τῆς ἰδίας χώρας ἐπίδρασις αὐτῶν. Ἐνισχυθεὶς δὲ διὰ συμμαχίας μετὰ τῆς Ἀρκαδίας, ἠδυνήθη ὁ Πανταλέων νὰ ἐπωφεληθῇ τὸν χρόνον τοῦτον δεξιώτατα, καὶ κατώρθωσε νὰνακτήσῃ τὰ ὑπὸ τῶν Ἠλείων ἀφαιρεθέντα δικαιώματα καὶ τὰς τιμὰς τῶν Πισατῶν, οἵτινες ἐτέλεσαν τοὺς ἀγῶνας τῆς εἰκοστῆς ἑβδόμης Ὀλυμπιάδος (672 π. Χ.) ἐπὶ ἴσοις καὶ ὁμοίοις μετὰ τῶν Ἠλείων[1].

Ἔτι δὲ καιριώτερα ἀπέβησαν τὰ πράγματα, ὅτε ἀνέλαβεν εὐδοκίμως τὸν ἀγῶνα ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τῆς χερσονήσου ὁ Τημενίδης Φείδων, ἐκδιώξας τοὺς Σπαρτιάτας ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων παρὰ τὰ μεθόρια τῆς Ἀργολίδος τόπων καὶ νικήσας αὐτοὺς παρὰ τὰς Ὑσιὰς ἐν μάχῃ πολεμηθείσῃ ἐν ἀνα-

rum Graecorum Τόμ. Γ'. σ. 604: τὴν αὐτῶν ῥύεσθε πάτραν, πολέμου δ' ἀπέχεσθε. Αἱ δὲ δηώσεις τῆς παραλίας ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ δὲν ἀντίκεινται εἰς τὴν παράδοσιν.

[1] Κατὰ τὸν ***Στράβωνα*** (VIII, 355) αἱ πρῶται εἴκοσι καὶ ἓξ Ὀλυμπιάδες ἐτελέσθησαν κανονικῶς ὑπὸ τὴν προστασίαν μόνον τῶν Ἠλείων, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἕκτην καὶ εἰκοστὴν Ὀλυμπιάδα οἱ Πισᾶται τὴν οἰκείαν ἀπολαβόντες αὐτοὶ ***συνετέλουν***. Περὶ δὲ Πανταλέοντος ἴδε ***Στράβωνος*** VIII, 362.

πεπταμένῳ πεδίῳ τῷ 669 π. Χ. (Ὀλυμπ. 27, 4)[1], μεθ' ὁ, παρακελευόμενος ὑπὸ τῶν Πισατῶν διήλασε μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ διὰ τῆς Ἀρκαδίας χάριν καταλύσεως τῆς δυνάμεως τῆς Σπάρτης καὶ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τῆς Πελοποννήσου. Ἡ δὲ Ἦλις οὐ μόνον ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ περιέστη εἰς ἀγῶνα πρὸς τοὺς Ἀχαιούς, οἵτινες ἕνεκα τῆς εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας μὴ ἀποδοχῆς τῶν ἀχαϊκῶν οἴκων ἔτρεφον ἀρχαῖον καὶ δίκαιον μῖσος πρὸς τοὺς ὁμόρους αὐτῶν Ἠλείους. Οὕτω δ' ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄργους ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ πληρουμένους τοὺς φιλοδόξους αὐτοῦ πόθους. Ὡς κληρονόμος τοῦ Ἡρακλέους ἐτέλεσεν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ προγόνου αὐτοῦ καταμετρηθείσῃ ἱερᾷ Ἄλτει μεγάλην θυσίαν, ἥτις καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐξήσκησε γοητείαν ἐξερχομένην τῶν ὁρίων τῆς χερσονήσου. Ἐτέλεσε δὲ κοινῇ μετὰ τῶν Πισατῶν καὶ τοὺς ἀγῶνας, εἰς οὓς δὲν ἔγειναν δεκτοὶ οἱ Ἠλεῖοι, ὡς οὐδ' οἱ Σπαρτιᾶται. Κατὰ δὲ τὴν πιθανωτάτην γνώμην οἱ ἀγῶνες ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ τῆς εἰκοστῆς ὀγδόης Ὀλυμπιάδος μετὰ τὸν Κόροιβον (668 π. Χ.)[2]. Οὕτω δ' ἡ ἡγεμονία τῆς χερσονήσου, ἣν ἤδη ἐπίστευον, ὅτι εἶχον ἐξασφαλίσει οἱ Σπαρτιᾶται, εἶχε περιστῇ καὶ πάλιν εἰς τὸν βασιλικὸν οἶκον τὸν κυριαρχοῦντα τῆς ἕδρας τοῦ Ἀγαμέμνονος.

Ἀλλὰ βραχεῖα ὑπῆρξεν ἡ διάρκεια τῶν λαμπρῶν ἐκείνων ἐπιτυχιῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται φαίνεται ὅτι κατώρθωσαν καὶ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἀποστασίας τῶν Μεσσηνίων νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τῶν Ἠλείων, οἵτινες ἠγωνίσθησαν καὶ αὐτοὶ παντὶ σθένει νὰ ἀνακτήσωσι τὰ δικαιώματα αὐτῶν. Ἡ εἰκοστὴ ὀγδόη τέλεσις τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἀπεκηρύχθη ὡς Ἀνολυμπιάς, οἱ δὲ ἀγῶνες ἐτελέσθησαν τὸ ἑξῆς καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν ἐξωσθέντων ἀρχόντων. Ἀλλ' οἱ λόγοι τῆς διχονοίας οὐδαμῶς ἐξέλιπον.

[1] ***Παυσανίου*** II, 24, 7.

[2] Ἡ εἰκοστὴ ὀγδόη Ὀλυμπιὰς εἶνε ἡ πρώτη τελεσθεῖσα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Πισατῶν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ***Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ*** (ἐκδ. Rutgers σ. 11). Πρβλ. καὶ κατωτέρω τὴν ἐν σ. 362 σημείωσιν 2.

Ἡ δὲ Πῖσα, ἥτις ἐξηκολούθει βασιλευομένη ὑπὸ τῆς αὐτῆς δυναστείας, δὲν ἔπαυσεν ἐμμένουσα εἰς τὰς προτέρας ἀξιώσεις. Διὸ καὶ πάλιν ἔδραξε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν στενοχωρίαν, εἰς ἣν περιέπεσεν ἡ Σπάρτη τὸ ἑπόμενον ἔτος τῆς ἐνάρξεως τοῦ δευτέρου μεσσηνιακοῦ πολέμου κατὰ τὴν ὑφ' ἡμῶν γενομένην ἀνωτέρω δεκτὴν χρονολογίαν. Καὶ δὴ συγκροτηθείσης στρατιᾶς ἐκ Πισατῶν, Ἀρκάδων καὶ Τριφυλίων ἐτέλεσεν ἡ Πῖσα καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς προστασίαν ἐν ἔτει 644 π. Χ. τοὺς ἀγῶνας τῆς τριακοστῆς τρίτης Ὀλυμπιάδος, ἀποκρούσασα διὰ τῆς βίας τοὺς Ἠλείους[1]. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος οὗτος τοῦ τολμηροῦ γένους τῶν Ὀμφαλιωνιδῶν ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος, ἐπειδὴ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Εἴρας, ἣν ἐγκατέλιπε, μεγάλως περὶ τοῦτο πταίσασα, ἡ ἀντισπαρτιατικὴ φατρία, ἐπῆλθε τελεία μεταστροφή, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται οὐδὲ στιγμὴν ἠμέλησαν ὅπως διαρρυθμίσωσι τὰ τῶν Ἠλείων πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν συμφέρον. Πρὸς δὲ τὴν Πῖσαν αὐτὴν προσηνέχθησαν καὶ τότε μετὰ πολλῆς φειδοῦς, ἅτε πτοούμενοι ἀναμφιβόλως νὰ μολύνωσι τὸ ἱερὸν τέμενος διὰ τοῦ αἵματος ἐκείνων εἰς οὓς ἀνῆκεν ἡ χώρα. Διὸ ἔμειναν οἱ Πισᾶται ἀνεξάρτητοι καὶ διετήρησαν ἐπὶ εἴκοσι τρεῖς Ὀλυμπιάδας τὴν εἰς τὴν τέλεσιν τῶν ἀγώνων συμμετοχὴν αὐτῶν.

Ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἀνασκοπὴ δὲν ἐπεδείχθη πρὸς τοὺς συμμετόχους τῆς τελευταίας ἀποστασίας. Αἱ πόλεις τῆς Τριφυλίας, αἱ ἔχουσαι κοινὸν κέντρον τὸν ἐν Σαμικῷ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ἐκτισμέναι

[1] Ἐν τοῖς περὶ τῆς τριακοστῆς Ὀλυμπιάδος ὁ ***Ἰούλιος Ἀφρικανὸς*** λέγει· Πισαῖοι ἀποστάντες ταύτην τ' ἦξαν καὶ τὰς ἑξῆς κϐ', ἤτοι τὴν 30 μέχρι τῆς 52. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ***Παυσανίαν*** (VI, 22, 2) ἡ τοιαύτη Ἀνολυμπιὰς ὑπῆρξεν ἡ τριακοστὴ τετάρτη (644 π. Χ) καὶ ἐτελέσθη ἐπὶ τοῦ Πανταλέοντος. Αὕτη λοιπὸν ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ μόνων τῶν Πισατῶν τελεσθεῖσα, τὰς δὲ λοιπὰς συνετέλεσαν Ἠλεῖοι καὶ Πισᾶται. Κατὰ ταῦτα τὴν τριακοστὴν τετάρτην Ὀλυμπιάδα (644 π. Χ.) οἱ Σπαρτιᾶται ἐκωλύοντο νὰ προστατεύσωσι τοὺς Ἠλείους, τοῦθ' ὅπερ ἐξηγεῖται, ἂν ἀποδεχθῶμεν τὴν κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς τριακοστῆς τρίτης Ὀλυμπιάδος (645 π. Χ.) ἔναρξιν τοῦ δευτέρου μεσσηνιακοῦ πολέμου Ἴδε Clinton Fasti Hellenici Τόμ. Α'. σ. 192. Συμφωνεῖ δὲ πρὸς ταῦτα καὶ ὁ Bursian De tempore quo templum Jovis Olympiae conditum sit disputatio. Ἐν Ἰένῃ. 1872.

μὲν ὑπὸ Μινυῶν, ἀλλὰ συνδεόμεναι στενῶς μετὰ τῆς Ἀρκαδίας, κατεστράφησαν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον. Οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον μέγιστον ἐνδιαφέρον νὰ ἐκκαθάρωσι τὸ ἔδαφος ἐκεῖ ἐν τοῖς συνόροις τῆς Μεσσηνίας καὶ προλάβωσι κατ' ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν ὁλοσχερῶς πᾶσαν ἀπόπειραν ἀποστασίας. Ἐν Λεπρέῳ εὑρίσκοντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων δύο φατρίαι δίκην Οὐέλφων καὶ Γιβελλίνων· καὶ τῆς μὲν μεσσηνιακῆς φατρίας ἡγεῖτο Δαμοθοίδας ὁ γαμβρὸς τοῦ Ἀριστομένους, ἀλλ' ἡ ἄλλη εἶχεν ὑπάρξει ἱκανῶς ἰσχυρὰ καὶ εἶχε δυνηθῇ νἀποστείλῃ εἰς τὴν Μεσσηνίαν βοήθειαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους[1]. Χάριν δὲ τῆς τοιαύτης ὑπηρεσίας τὸ Λέπρεον οὐ μόνον συνέμεινεν, ἀλλὰ καὶ ηὐξήθη καὶ ἐνισχύθη διὰ τῆς ἀναστάσεως μικροτέρων πόλεων, προορισθὲν κατὰ τὰ σύνορα τῆς Ἀρκαδίας, τῆς Ἤλιδος καὶ τῆς Μεσσηνίας ὡς προπύργιον καὶ στήριγμα τῶν λακωνικῶν συμφερόντων.

Οὕτως ἐφαίνοντο τὰ τῆς Ἤλιδος διαρρυθμισθέντα ὑπὸ τῆς Σπάρτης μονίμως μετὰ τὸ πέρας τοῦ μεσσηνιακοῦ πολέμου, ἀλλ' ἡ ἀρχαία ἔχθρα μεταξὺ Ἤλιδος καὶ Πίσης δὲν ἔπαυσεν.

Ὁ Πανταλέων εἶχε καταλίπει δύο υἱούς, τὸν Δαμοφῶντα καὶ τὸν Πύρρον[2]. Ἤδη δ' ὁ πρεσβύτερος τῶν ἀδελφῶν Δαμοφῶν ἐπετηρεῖτο μετὰ δυσπιστίας ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἤλιδος, ὑποπτευόντων τὴν παρασκευὴν νέας ἀποστασίας. Οἱ Ἠλεῖοι διέβησαν τὰ σύνορα, ἀλλ' ὑπεχώρησαν καὶ πάλιν μετὰ τὴν καθομολόγησιν νέων συνθηκῶν. Ἀλλὰ μόλις ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Πύρρος καὶ ἀπεφάσισε νἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς θλιπτικῆς συμμαχίας, καλέσας ἐπὶ τὴν Ἤλιν εἰς τὰ ὅπλα σύμπαντας τοὺς οἰκήτορας τῆς περὶ τὸν Ἀλφειὸν χώρας. Καὶ δὴ προσῆλθε καὶ πάλιν ἡ Τριφυλία ὡς καὶ αἱ γείτονες κῶμαι τῆς Ἀρκαδίας, αἵτινες δὲν μετέσχον μὲν τοῦ ἀγῶνος ἐπισήμως, ἀλλ' ἦσαν ὅμως πάντοτε πρόθυμοι νὰ βοηθήσωσι τοὺς Πισάτας δι' ἐθελοντῶν. Ὁ δὲ συναφθεὶς πόλεμος ἔκρινε τὰ τῆς τύχης τῆς ὅλης δυτικῆς παραλίας. Οἱ Πισᾶται δὲν κατώρ-

[1] ***Παυσανίου*** IV, 24, 1. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β'. σ. 85.
[2] ***Παυσανίου*** VI, 22, 3-4. Weissenborn Hellen σ. 14.

θωσαν νἀντιστῶσιν εἰς τὰς ἡνωμένας στρατιὰς τῶν Ἠλείων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν. Ἡ μὲν στρατιὰ αὐτῶν ἦτο ὀλίγη, ἡ δὲ μικρὰ αὐτῶν χώρα ἐστερεῖτο καὶ καθ' ἑαυτὴν ἑνότητος· ἐπειδὴ δὲ τὴν φορὰν ταύτην ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι οἱ παραβιάσαντες τὴν ἐκεχειρίαν, οὐδαμῶς ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ ἀρχαία ἱερότης τῆς πόλεως αὐτῶν. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀνάξιον λόγου λείψανον ἀνεξαρτησίας, ὅπερ εἶχον διατηρήσει, ἀφῃρέθη. Ἡ Πῖσα κατεστράφη, καὶ δὴ ἡ καταστροφὴ ὑπῆρξεν οὕτω συστηματικὴ καὶ τελεία, ὥστε κατὰ μεταγενεστέρους χρόνους ἐν τοῖς παρὰ τὴν Ὀλυμπίαν ἀμπελῶσι μάτην ἀνεζητοῦντο τῆς πόλεως τὰ ἴχνη. Τῶν δὲ κατοίκων οἱ ἐναπομείναντες ἐν τῇ χώρᾳ ἔγειναν ὑποτελεῖς τοῦ ναοῦ τοῦ Διός. Καὶ ἐκ τῆς ὁμόρου δὲ παραλίας μετενάστευσαν πολλοί, ὅπως ἀποφύγωσι τὸν μισητὸν ζυγὸν τῶν Ἠλείων, ἐν οἷς ἰδίως οἱ Δυσπόντιοι, ἐν ᾧ οἱ γείτονες Λετρῖνοι, ἅτε συνταχθέντες μετὰ τῶν Ἠλείων, ἔμειναν ἀδιατάρακτοι ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῶν ἀγροῖς. Συνέβησαν δὲ ταῦτα πιθανῶς ἀμέσως μετὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς πεντηκοστῆς δευτέρας Ὀλυμπιάδος (572 π. Χ.), ἐπειδὴ κατὰ ταύτην τὴν Ὀλυμπιάδα ἔπαυσε κατὰ μαρτυρίαν ἀξιόπιστον ἡ συμμετοχὴ τῶν Πισατῶν εἰς τὴν τέλεσιν τῶν ἀγώνων[1].

Ἡ Πισᾶτις ἦτο μετὰ τὴν Μεσσηνίαν ἡ δευτέρα χώρα ἡ διὰ τῆς βίας διαγραφεῖσα ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς χερσονήσου. Μόνον δὲ τὸ ἀρχαιοπρεπὲς αὐτῆς ὄνομα ἐξηκολούθησεν ἀκόμη διατηρούμενον ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ καὶ τῇ γλώσσῃ τῶν ποιητῶν. Ἀλλὰ μετὰ τῆς Πίσης, ἣν ἀντικατέστησεν ὡς πρωτεύουσαν ἡ ἀντίπαλος Ἦλις, δὲν συγκατεστράφησαν αἱ ἀρχαῖαι ὀκτὼ κῶμαι τῆς χώρας, αἵτινες ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμεναι ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἤλιδος[2]. Ὡς δὲ τὰ φυτὰ τῆς γῆς ἐξακολουθοῦσιν ἀνθοῦντα ἐπὶ

[1] Περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Πίσης (ἀναστάσεως τῶν Πισατῶν) ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β'. σ. 48 καὶ 108.

[2] Curtius Peloponnesos Τόμ. Β'. σ. 48 καὶ 114.

πεδίων μαχῶν καὶ ἐπὶ τάφων, οὕτω συνέμεινε καὶ μετὰ τοσούτους ἀγῶνας τὸ ἱερὸν συνέδριον τῶν δεκαὲξ γυναικῶν τῶν ὑφαινουσῶν τὸν ἑορτάσιμον πέπλον τῆς Ἥρας ὡς χαρίεσσα εἰκὼν ἀναμιμνήσκουσα τὴν ἀρχαίαν συναδέλφωσιν τῶν δύο χωρῶν.

Οὕτω τὰ ἐν Ἤλιδι ἄρχοντα καὶ τὴν ἀρχαίαν βασιλικὴν ἕδραν τοῦ Ὀξύλου κατέχοντα γένη εἶχον τέλος ἐπιτύχει τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Ἡ μὲν μισητὴ γείτων χώρα ἦτο ὑποδεδουλωμένη, ἡ δὲ τῆς Ἤλιδος αὐτῆς εἶχε διπλασιασθῇ καὶ διὰ τῶν νεωστὶ ἐπικυρωθεισῶν συνθηκῶν εἶχεν ἐξασφαλισθῇ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν προσβολῶν. Διὸ μετέθεσαν τὴν διοίκησιν τοῦ ὀλυμπιακοῦ ἱεροῦ εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν Ἦλιν, ἡ δ' ἐκ θεμελίων καταστροφὴ τῆς Πίσης παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἐγγύησιν, ὅτι οὐδεμία τὸ ἑξῆς πόλις ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ ἐν τῇ χώρᾳ ἱκανὴ, ὅπως διαμφισβητήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν προστασίαν τῶν ἀγώνων.

Ἐπειδὴ δ' ὁ τελευταῖος πόλεμος εἶχε διεξαχθῇ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ὀλυμπίου θεοῦ, εἰς αὐτὸν ἀνετέθησαν τὰ ἐξ αὐτοῦ λάφυρα, οἱ δὲ Ἠλεῖοι ὡς ταμίαι τοῦ ἱεροῦ θησαυροῦ ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν τῆς πρὸς τιμὴν αὐτοῦ χρήσεως τῶν χρημάτων. Ἀλλ' ἡ τιμὴ τοῦ Διὸς ἦτο δι' αὐτοὺς εὔσχημος τρόπος πρὸς κορεσμὸν τῆς ἰδίας πλεονεξίας. Καὶ δὴ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς αὐξήσεως τοῦ θησαυροῦ τοῦ ναοῦ κατώρθωσαν τὴν διὰ βίας καὶ δόλου καὶ δι' ἀγορᾶς γαιῶν ὀσημέραι μείζονα ἐπέκτασιν τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας πρὸς νότον. Οὕτω δὲ καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Σπάρτης ἀφοπλισθεῖσα Τριφυλία ἀπέβη περιοικὶς τῆς Ἤλιδος, ἥτις, ἀποτελουμένη τὸ ἑξῆς ἐκ δώδεκα πόλεων, ὧν τέσσαρες μὲν ἀνῆκον εἰς τὴν παρὰ τὸν Πηνειὸν κυρίαρχον, ὀκτὼ δ' εἰς τὴν ὑποτεταγμένην γῆν ἢ τὴν περιοικίδα, ἐξετείνετο ὡς ἐνιαία χώρα ἀπὸ τοῦ ἀχαϊκοῦ Λαρίσου μέχρι τῆς Νέδας πρὸς νότον. Ἡ λαμπρὰ δὲ αὕτη εὐδοκίμησις μαρτυρεῖ τὴν πολιτικὴν δεξιότητα τῶν τὰ κοινὰ διοικούντων γενῶν, ἅτινα συνῴκουν παρὰ τὸν Πηνειὸν ἐν αὐστηρᾷ ἀπομονώσει.

Μετὰ μεγάλης συνέσεως εἶχον ἐπωφεληθῇ τὰ γένη ἐκεῖνα τὴν ἐν τῇ χώρᾳ κατάστασιν πρὸς συντήρησιν τῶν προνομίων αὐτῶν.

Καὶ δὴ ἡ Ἦλις, καίπερ κεκτημένη ἐκτεταμένας ἀκτὰς, ἕνεκεν ἐλλείψεως λιμένων δὲν ἦτο προωρισμένη ὑπὸ τῆς φύσεως πρὸς τὴν ναυτιλίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν γεωργίαν, ἥτις ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐν αὐτῇ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χώραν τῆς Πελοποννήσου ἕνεκα τῆς συμμέτρου εὐφορίας τοῦ ἐδάφους. Διὸ οἱ κυβερνῶντες τὰ τῶν Ἠλείων εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλου ἐφρόντισαν τῆς προστασίας τῆς γεωργίας. Γεωργικὸς νόμος ἐπιμελῶς τεθεσπισμένος καὶ ἀναφερόμενος εἰς τὸν Ὄξυλον ἀπηγόρευε τὸν δανεισμὸν χρημάτων ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀναδασθεισῶν γαιῶν, τοῦθ' ὅπερ συνετέλει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων στρατιωτικῶν γενῶν συντήρησιν τῶν κλήρων αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς πτωχεύσεως τῶν οἴκων καὶ τῆς ἀνατροπῆς τῶν ἰδιοκτησιῶν. Οἱ μικροὶ γαιοκτήμονες ὤφειλον νὰ ἐμμένωσιν ἀδιατάρακτοι εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν γεωργικῶν αὐτῶν ἔργων, μηδὲ νὰναγκάζωνται νὰ πορεύωνται εἰς τὴν πόλιν μηδὲ χάριν αὐτῆς τῆς διεξαγωγῆς τῶν δικῶν αὐτῶν. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ὡρίσθησαν ἴδιοι δικασταὶ οἰκοῦντες ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ κατὰ τακτοὺς χρόνους περιοδεύοντες καὶ δικάζοντες ἐπὶ τόπου[1]. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐκχειρίας δὲν παρίστατο ἀνάγκη πόλεων τετειχισμένων, τὸ δὲ πολὺ τῶν κατοίκων ᾤκει ἐν κώμαις ἀναπεπταμέναις ἢ ἐν ἐπαύλεσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα εἶχε πλησμονὴν σίτου, οἴνου καὶ ὀπωρῶν, οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην ἐπισιτισμοῦ ἔξωθεν· καὶ τὰ μὲν παραθαλάσσια τενάγη παρεῖχον ἐξαιρέτους ἰχθῦς, τὰ δὲ ὄρη θηράματα. Οὕτω δ' ὁ μὲν λαὸς ἔζη ἐν εὐτυχίᾳ ἀπολαύων τῆς εὐμαρείας βίου συμμέτρου, τὰ δὲ ἄρχοντα γένη τὰ ἰθύνοντα κατὰ τὰ καθεστῶτα τὰς τύχας τῆς χώρας διετήρησαν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὰ προνόμια αὐτῶν. Ἐντεῦθεν δ' ἡ σύνεσις καὶ ἀκολουθία καὶ ἱκανῶς μεγάλη ἐπιτυχία τῆς πολιτικῆς δράσεως τῶν Ἠλείων[2].

Καὶ εὐτύχημα μὲν τῶν Ἠλείων ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ ἀπόστασις τῆς Σπάρτης, ἥτις εἶχεν ἀνάγκην αὐτῶν χωρὶς νὰ δύναται

[1] ***Πολυβίου*** IV, 73: ἵνα τό τε δίκαιον αὐτοῖς ἐπὶ τόπου διεξάγηται.
[2] Curtius Peloponnesos Τόμ. Β'. σ. 7.

νἀποβῇ κινδυνώδης εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ ὄγκου τῆς δυνάμεως αὐτῆς· κειμήλιον δ' αὐτόχρημ' αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ προστασία τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, πηγὴ ἀνεξάντλητος πόρων καὶ ἀξιώσεων, ἐξ ὧν κατώρθονον νὰ ἐπωφελῶνται κατὰ τὸ δυνατόν. Διὸ κατέβαλλον πόνους ἀτρύτους οὐ μόνον πρὸς συντήρησιν τῆς αἴγλης τῶν Ὀλυμπίων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὁσημέραι μείζον' ἀνάπτυξιν αὐτῶν δι' ἐπικαίρων μεταβολῶν καὶ προσθηκῶν καὶ καταπάλαισιν τοῦ συναγωνισμοῦ ἄλλων ὁμοίων ἀγώνων[1]. Οὕτω δὴ ἐξῆλθον μὲν ἐνωρὶς ἀπὸ τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν σπαρτιατικῶν ἀσκήσεων, εἰς δὲ τὸν ἁπλοῦν δρόμον προσετέθη ὁ δίαυλος καὶ ὁ δόλιχος· ἔπειτα δὲ εἰσήχθησαν ἡ πάλη, τὸ ἄλμα, ὁ δίσκος, τὸ ἀκόντιον καὶ ἡ πυγμὴ, ἀγωνίσματα ἀπὸ τοῦ 708 π. Χ. (Ὀλυμπ. 18, 1) συναποτελέσαντα τὸ πένταθλον. Ἐτελοῦντο δὲ πάντα ταῦτα τἀγωνίσματα ἐν τῷ Σταδίῳ, ὅπερ εἶχεν ὀρυχθῇ μεταξὺ τῶν δασωδῶν κλιτύων τῆς Ὀλυμπίας.

Νέαν δὲ φάσιν ἔλαβεν ἡ πανήγυρις διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἱππικῶν ἀγώνων. Ἰσοπεδώθη ὁ Ἱππόδρομος, ἔχων τὸ διπλοῦν μῆκος τοῦ Σταδίου καὶ κατ' ὀρθὴν γωνίαν συμπλησιάζων πρὸς αὐτό. Καὶ παρετάχθησαν μὲν πρὸς ἱπποδρομίαν παρὰ τὸν Ἀλφειὸν τὰ τέθριππα τὸ πρῶτον τὴν εἰκοστὴν πέμπτην Ὀλυμπιάδα (680 π.Χ.). Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες πάντοτε πᾶν τὸ νέον ἀνέφερον εἰς παράδοσιν ἀρχαίαν, ἐγεννήθη καὶ περὶ τῶν ἱπποδρομιῶν ὁ λόγος, ὅτι ἤδη ὁ Πέλοψ, νικήσας δι' ἁρματηλασίας, εἶχε παραλάβει τὴν χώραν παρὰ τοῦ ἀρχαιοτέρου βασιλέως τῆς Πίσης Οἰνομάου, εἰ καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἱπποδαμείας, κεκοσμημένης διὰ τῆς ταινίας τῆς νίκης, ἀνέκειτο ἐν τῷ Σταδίῳ. Εἰς δὲ τὴν ἁρματοδρομίαν ἐπηκολούθησε τῷ 648 π. Χ. (Ὀλυμπ. 38, 1), ἡ προσθήκη τοῦ δρόμου κελήτων, ἤτοι ἵππων τελείων, καὶ τοῦ παγκρατίου, ἀγωνίσματος συνενοῦντος τὴν πάλιν καὶ τὴν πυγμήν. Ἔπειτα δὲ οἱ ἀγῶνες τῶν ἀνδρῶν ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς παῖδας[2].

[1] *Στράβωνος* VIII, 354.

[2] Περὶ Ὀλυμπίας καὶ Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἴδε Curtius, Adler, Treu und

Οὕτως ἐπολλαπλασιάσθησαν τἀγωνίσματα· ὅσῳ δὲ μεγαλειτέρα ἀπέβαινεν ἡ εἰς τὰ Ὀλύμπια συμμετοχὴ, ἐπὶ τοσοῦτο μᾶλλον ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν αἱ διαθέσεις διαφόρων ἑλληνικῶν φύλων καὶ συμπεριελήφθησαν εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ἀσκήσεις ἄλλως διαρρήδην ἀντιστρατευόμεναι πρὸς τὴν αὐστηρὰν ἀγωγὴν τῶν Δωριέων. Μετὰ δὲ τῆς αὐξήσεως τῆς ἐθνικῆς σημασίας τῶν ἀγώνων συννήξανε καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν Ἠλείων, οἵτινες ἀπέβησαν ἑλληνικὴ δύναμις, οἱ δὲ ἄρχοντες αὐτῶν, κεκτημένοι ἀκλόνητον κῦρος ἕνεκα τῆς πατροπαραδότου γνώσεως τῶν πραγμάτων, ὠνομάσθησαν ἑλλανοδίκαι, ἅτ' ἔχοντες ἔργον τὴν εἰς τοὺς ἀγῶνας ἀποδοχὴν Ἑλλήνων πολιτῶν καὶ τὴν κατ' ἀρχαίους θεσμοὺς κρίσιν τῶν ἀγώνων. Ἡ δὲ δοκιμασία τῶν συναγωνισθησομένων ἐγίνετο ἐν Ἤλιδι, ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς πόλεως, ὅπερ ἀπέβη πρότυπον ἐν Ἑλλάδι, ἐν ᾧ καὶ Ἕλληνες ἐξ ἄλλων πόλεων συνείθισαν ὁσημέραι μᾶλλον νὰ τελῶσι τὰς κεκανονισμένας ἐξαμήνους ἀσκήσεις, ὅπως ἔχωσιν ἔτι μείζονας ἐλπίδας περὶ ἐπιτεύξεως τοῦ ὀλυμπιακοῦ στεφάνου. Ἡ δὲ δόξα καὶ τὸ κέρδος, ἅτιν' ἀπεκόμιζον ἐκ τῆς προστασίας τῶν ἀγώνων οἱ Ἠλεῖοι, ἐξήγειραν τὴν ζηλοτυπίαν τῶν Πισατῶν, καὶ προεκάλεσαν τοὺς προμνημονευθέντας δεινοὺς ἀγῶνας. Μετὰ δὲ τὴν ἐκνίκησιν τῆς γείτονος πόλεως τιμὴν καὶ κέρδος ἀπελάμβανον μόνον οἱ Ἠλεῖοι, οὕτω δὲ διὰ τῆς συνδρομῆς εὐτυχῶν συγκυριῶν ἡ μικρὰ παρὰ τὸν Πηνειὸν πόλις ἡ οὐδεμίαν δόξαν κεκτημένη ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς χρόνοις, εἰς ἣν νὰ δύναται νἀναφέρηται, ἀπέβη ἡ πρωτεύουσα τῆς συμπάσης δυτικῆς παραλίας. Καί-

Dörpfeld Ausgrabungen zu Olympia. Ἐν Βερολίνῳ, 1876-1881. Τόμοι πέντε.—Die Funde von Olympia. Ἐν Βερολίνῳ 1882.—Böttticher Olympia. Das Fest und seine Stätte. Ἐν Βερολίνῳ. 1886.—Flasch Olympia, ἄρθρον ἐν τοῖς τοῦ Baumeister Denkmäler des klassischen Alterthums, Τόμ. Β'. σ. 1053 κ. ἑ.—Laloux et Monceaux La restauration d' Olympie. Ἐν Παρισίοις. 1889.—Diehl Excursions archéologiques en Grèce. Ἐν Παρισίοις. 1890 σ. 203 κ. ἑ. (ἑλλ μεταφράσεως ὑπὸ ***Καρόλη*** Ἀρχαιολογικαὶ ἐκδρομαὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἐν Ἀθήναις. 1896 σ 236 κ. ἑ.).—***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** καὶ ***Ν. Γ. Πολίτου*** Οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες. Ἐν Ἀθήναις. Παρὰ τῷ ἐκδότῃ Καρόλῳ Μπέκ. 1896.

περ δὲ διὰ τῶν Σπαρτιατῶν μεγαλυνθεῖσα, ἀπέκτησεν ἐθνικὴν σημασίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Σπάρτης καὶ διήκουσαν καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον καὶ πέραν τῶν ὁρίων αὐτῆς.

Ἡ Σπάρτη εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τοὺς Ἠλείους τὸ θρησκευτικὸν μέρος τῆς περὶ τὴν Ὀλυμπίαν συμμαχίας καὶ πάντα τὰ μετ' αὐτοῦ συνδεόμενα, ἀλλὰ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἐκράτησεν αὐτή. Ἰδοῦσα δ' ἐκ τῆς ἀντιστάσεως τῆς Ἀρκαδίας, ὅτι δὲν ἦτο κατορθωτὴ προχώρησις ἐν τῷ συστήματι, οὗ εἶχε γείνει ἔναρξις διὰ τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων, δὲν ἠγωνίζετο πλέον νὰ ποβῇ ἡ μόνη πολιτεία ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἀλλὰ μόνον ἡ πρώτη. Ἀντὶ δὲ τῆς τῶν ἀσθενεστέρων πόλεων καταδυναστεύσεως, σκοπὸς τῆς Σπάρτης ἀπέβη ἡ ἡγεμονία αὐτῶν. Ὡς δ' ἀπανταχοῦ ἐπειρᾶτο νὰ ἐξεγείρῃ ἢ νὰ συντηρήσῃ τὰς ἀναμνήσεις τῶν ἀχαϊκῶν χρόνων, οὕτως ἤθελε νὰποκαταστήσῃ καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος διὰ τῶν Ἡρακλειδῶν τῆς Σπάρτης, πρὸς τοῦτο δὲ μετεχειρίσθησαν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπιτυχῶς τὸ θρησκευτικὸν κῦρος τοῦ ἐθνικοῦ ἱεροῦ. Διὸ διετήρησαν παραλλήλως πρὸς τοὺς Ἠλείους θέσιν προστατῶν τῆς Ὀλυμπίας καὶ φρουρῶν τῶν ἐνόρκων συνθηκῶν. Καὶ δὴ ἐπώπτευον διὰ τῶν ὅπλων αὐτῶν τὴν ἐκεχειρίαν κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἀγώνων, πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν ἔπρεπε νὰ εἶνε ἕτοιμοι καὶ αἱ στρατιαὶ τῶν συμμάχων. Τὸ δὲ δελφικὸν μαντεῖον εἶχε μεταβιβάσει τὸ κῦρος αὐτοῦ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας καὶ παράσχει εἰς αὐτὸ ἀμφικτυονικὸν χαρακτῆρα ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνον, ὃν οἱ Δελφοὶ ἀπὸ μακροῦ ἐκέκτηντο παρὰ τοῖς Δωριεῦσι. Τὸ ὀλυμπιακὸν ἔτος ἐκανονίσθη κατὰ τὸ πυθικὸν ἐπὶ τῇ βάσει περιόδου ἐνενήκοντα ἐννέα σεληνιακῶν μηνῶν. Ὁ δὲ Ἀπόλλων ὁ θεωρούμενος ὡς ὁ τὰ τῆς πολιτείας ἐν Σπάρτῃ καταστήσας θεὸς ἐλατρεύθη πρὸς τῷ Διὶ καὶ ὡς θεὸς τῶν ὀλυμπιακῶν θεσμῶν[1]. Ὡς δ' οἱ Σπαρτιᾶται, οὕτως ὑπεχρεώθησαν καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν εἰς ἀποδοχὴν τῶν ἐξ Ὀλυμπίας ἀπορρεόντων νόμων καὶ εἰς τὴν συνῳδὰ πρὸς αὐτοὺς ἀνάληψιν τῶν ὅπλων ἢ κατάθεσιν αὐτῶν. Τὴν δὲ αὔξουσαν δύνα-

[1] Ἀπόλλων Θέρμιος. ***Παυσανίου*** V, 15, 7.

μιν τῆς Σπάρτης παρακολουθεῖ ἡ ἀναγνώρισις αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ὀλυμπίας, ἡ ἀναγνώρισις δὲ αὕτη πάλιν εἶνε τὸ στήριγμα τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Οὐχὶ παρὰ τὸν Εὐρώταν, ἀλλὰ παρὰ τὸν Ἀλφειὸν ἠξιώθη ἡ Σπάρτη τῆς ἡγεμονίας· ἐνταῦθ' ἀπέβη ἡ κορυφαία πόλις τῆς χερσονήσου ἡ τὰ πάντα ἐπισκοποῦσα καὶ δραστηρίως διευθύνουσα. Κεκτημένη δύναμιν ἰδίαν ἀνωτέραν ἧς εἶχον πᾶσαι αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς χερσονήσου καθ' ἑαυτὰς εἶχε δικαίωμα ψήφου ἐπιτακτικῆς. Οἱ πολῖται αὐτῆς ἦσαν λόγῳ τῆς στρατιωτικῆς αὐτῶν μορφώσεως οἱ ἐκ φύσεως στρατιωτικοὶ αὐτῆς παιδευταὶ καὶ στρατηγοί. Ἐχέγγυα δὲ κατὰ πάσης καταχρήσεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἦσαν ἔνορκοι συνθῆκαι, ἃς ἐπώπτευεν ὁ Ὀλύμπιος Ζεύς· εὐλόγως δ' ὑπετίθετο, ὅτι ἡ Σπάρτη μετὰ τὴν ἐν Ἀρκαδίᾳ κτηθεῖσαν πεῖραν εἶχε χαλιναγωγήσει διὰ παντὸς τοὺς φιλοκτήμονας αὐτῆς πόθους καὶ διαγνώσει ἐν συνέσει καὶ μέτρῳ τὰ ὅρια τῆς ἐδαφικῆς αὐτῆς ἐπεκτάσεως. Διαφοραὶ δὲ μεταξὺ τῶν μετεχουσῶν τῆς συμμαχίας πόλεων διερρυθμίζοντο διὰ πελοποννησίων ἀρχόντων, οἵτινες ἐκαλοῦντο ἑλλανοδίκαι ὡς καὶ οἱ Ἠλεῖοι κριταὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Μεγαλείτεραι δ' ἔριδες ὑπεβάλλοντο πρὸ τῆς ὀλυμπιακῆς βουλῆς[1].

Οὕτω δ' ἐξ ἀρχῶν ἀραιῶν προῆλθε νέα ἑλληνικὴ ἀμφικτυονία, ἐξ ἑνὸς μὲν ἀξιοῦσα ἐθνικὸν κῦρος, ὡς ἀποδεικνύει τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων τὸ προβάλλον πάντοτε σὺν πάσῃ ἀποπείρᾳ ἑνώσεως ὑπὸ ἀμφικτυονικὸν τύπον, ἐξ ἑτέρου δὲ περιλαμβάνουσα τακτὸν καὶ γεωγραφικῶς περιωρισμένον κύκλον χωρῶν, δι' ἃς ἴσχυσεν ἕνεκα τῆς κοινῆς ἑορτῆς τοῦ Πέλοπος παρὰ τὸν Ἀλφειὸν τὸ καθολικὸν ὄνομα Πελοπόννησος[2].

Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ ἡ χερσόνησος φαίνεται προωρισμένη ἐκ φύσεως εἰς συναποτέλεσιν ἑνὸς ὅλου, δυσχερεστάτη ὑπῆρξεν ἡ ἐν

[1] Ἑλλανοδίκαι καλοῦνται ὑπὸ τοῦ ***Ἀριστοτέλους*** παρ' Ἁρποκρατίωνι ἐν λ. Περὶ δὲ τῶν δικαστικῶν δικαιωμάτων τῆς ὀλυμπιακῆς βουλῆς ἴδε ***Παυσανίου*** VI, 3, 7.

[2] Ὁ Πέλοψ ἦτο ἐν Ὀλυμπίᾳ ὁ πρῶτος πάντων τῶν ἡρώων. ***Παυσανίου*** V, 13, 1. Ἐντεῦθεν ἀπὸ τούτου ὠνομάσθη Πελοπόννησος ἡ ὅλη χερσόνησος.

παντὶ χρόνῳ ἕνωσις αὐτῆς. Διὸ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ χερσονήσῳ ἡ ἀμφικτυονία καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν πρὸς αὐτὴν συνδεομένων θεσμῶν προσέκρουσαν εἰς ἐπίμονον ἀντίστασιν, ἅτε ἰσχυρῶν πόλεων καὶ πολιτειῶν ἀναπτυχθεισῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ πρὸς πᾶν ὅ τι ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ δωρικοῦ ἐκείνου κέντρου.

Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος ὑπῆρξεν ἐξαιρέτως ἐπίτεχνος καὶ ἐπετεύχθη κατὰ μικρὸν μετὰ μακροὺς ἀγῶνας ὑπὸ εἰδικὰς συνθήκας, ἐδράζεται δ' ἐπὶ τοπογραφικῶν λόγων προσιδιαζόντων εἰς τὴν Σπάρτην. Διὰ ταῦτα οὐδαμῶς πρέπει νὰ ξενίσῃ ἡ παρατήρησις, ὅτι ἐν ταῖς ἄλλαις χώραις τῆς χερσονήσου οὐδὲν ἀνάλογον ἐτελέσθη, εἰ καὶ εἰσήλασαν καὶ εἰς αὐτὰς ὡς καὶ εἰς τὴν Λακωνικὴν Δωριεῖς κτησάμενοι γαίας ὑπὸ συνθήκας ὁμοίας. Ἥκιστα δ' ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ὅμοιος ὀργανισμὸς ἐν ταῖς βορείοις καὶ ἀνατολικαῖς παραλίαις τῆς χερσονήσου, ἐν αἷς αἱ νέαι πολιτεῖαι εἶχον ἱδρυθῇ ἐπὶ γῆς οἰκουμένης ὑπὸ κατοίκων παραθαλασσίων ἰωνικῆς φυλῆς. Παρ' αὐτοῖς ἦτο ἐξ ὑπαρχῆς ἐς ἀεὶ ἀνεπίτευκτος ἡ ἀπομόνωσις ἐκείνη καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων πόλεων ἀποξένωσις, ἥτις ἦτο ἡ θεμελιώδης βάσις πολιτεύματος οἷον τὸ σπαρτιατικόν. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐν τοῖς αἰγιαλοῖς ἐκείνοις αἱ νέαι πολιτεῖαι κατ' ἀνάγκην ἔμελλον νὰ συμπαρασυρθῶσιν εἰς τὴν καθολικὴν κίνησιν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, καὶ ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν δύο ἀντικειμένων ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους προώριστο νὰρχίσῃ καὶ πάλιν ἐνωρίτατα. Οὕτος δ' ὑπῆρξεν ὁ λόγος, δι' ὃν ἐνταῦθα παρουσιάσθη τραχυτάτη εἴπερ που ἀλλαχοῦ ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸν πολιτειακὸν ὀργανισμὸν τῆς Σπάρτης.

Ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀνωμαλία ἡ ἐπακολουθήσασα εἰς τὴν μετανάστασιν τῶν φυλῶν δὲν εἶχεν ὑπάρξει ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἰωνίας μικροτέρα ἢ ἐν ταῖς μητροπόλεσι. Καὶ δὴ αἱ ἀντιπέραν τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐποικήσεις, καίπερ ἐπιχειρηθεῖσαι ὑπὸ ὁμάδων μεμονωμένων, εἶχον στεφθῇ ὑπὸ καθολικῆς καὶ λαμπρᾶς ἐπιτυχίας,

ἥτις ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι οὐδαμοῦ εἶχεν ἀντιταχθῇ εἰς τοὺς μετανάστας ἀντίστασις ἐνιαία καὶ συντεταγμένη. Οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐκεῖ πολιτεία ἀποκρούουσα τοὺς ἀποβαίνοντας διὰ δυνάμεως ἀθρόας, ὡς τοῦτο εἶχε συμβῇ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Ἰλίου, καὶ ὑπεραμυνομένη σθεναρῶς τῶν παραλίων ὡς ἰδίας ἑαυτῆς γῆς. Μόνον τῇδε κἀκεῖσε διεσώθησαν ἀναμνήσεις περὶ τῶν ἀγώνων, οὓς ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστῶσιν οἱ πρῶτοι ἔποικοι. Ἡ Σμύρνη, ἀρχαῖον ἐπίνειον τῶν Ταντα λιδῶν[1], ἔτυχε τῆς καρτερικῆς ὑπερασπίσεως τῶν Μαιόνων ἢ Λυδῶν· ὁμοίως δ' ἡ περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καΰστρου χώρα, οὗ ἡ κοιλὰς ἦτο ἐγγυτάτη πρὸς τὴν ἑστίαν τῆς λυδικῆς δυνάμεως καὶ ἕδρα ἱεροῦ περιφρουρουμένου ὑπὸ δυνάμεως πολεμικῆς[2]. Ἐνταῦθα ἐπάλαισαν τὸ πρῶτον ἄνδρες Ἕλληνες πρὸς ἀνατολικὰς στρατιὰς περὶ τῆς ἐν Ἀσίᾳ κυριαρχίας, τὰ δὲ παραδιδόμενα περὶ τῆς κτίσεως τῆς Ἐφέσου[3] μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι οἱ πειραθέντες νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ Ἐφεσίᾳ γῇ ἀπὸ τῆς Σάμου οὐδαμῶς εὐχερὲς εὗρον τὸ ἔργον. Διηκολύνθη δ' ὁ ἀγὼν αὐτῶν ἕνεκα τῆς συγγενείας πρὸς τοὺς οἰκήτορας τῆς παραλίας, οἵτινες προσῆλθον πολλαχοῦ μετὰ προθυμίας· ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς διεξήχθη ἀγών, ἰδίως δὲ πρὸς τοὺς Κᾶρας, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ ἥκιστα πάντων θελήσαντες νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων. Αἱ δ' ἐλάχισται τῶν δυσχερειῶν ἀντετάχθησαν ἐν ταῖς νήσοις ἢ ἐν ἐκείναις τῶν ἠπειρωτικῶν ἀποικιῶν, ὅσαι ἐκτίσθησαν ἐν χρόνοις μεταγενεστέροις καὶ ἔλαβον διὰ συνθήκης χώρας παρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀποίκων, ὡς ἡ Φώκαια παρὰ τῆς Κύμης[4]. Οἱ δὲ Φωκαεῖς ὑπῆρξαν οἱ μόνοι τῶν Ἰώνων οἱ ἐγκαθιδρυθέντες ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἄνευ ἀγῶνος.

Οὐδὲ περιωρίζοντο οἱ ἀγῶνες εἰς μόνην τὴν πρώτην ἀπόβα-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 110.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 178.

[3] Περὶ τῶν Ἀρκάδων καὶ Ἀθηναίων, οἵτινες δὲν κατώρθωνον νὰ κτίσωσι τὴν Ἔφεσον, πολλὰ ταλαιπωρηθέντες ἴδε ***Ἀθήναιον*** (VIII, 361). Περὶ δὲ ἀγώνων πρὸς Λυδοὺς καὶ Λέλεγας ἴδε ***Παυσανίου*** VII, 2, 8.

[4] ***Παυσανίου*** VII, 3, 10.

σιν, τὴν κατοχὴν καὶ τὸν τειχισμὸν τῶν πρὸς κτίσιν πόλεων ἐκλεγομένων τόπων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κτίσιν αἱ πόλεις ἠναγκάζοντο νἀποκρούωσι κρατερὰς ἐπιθέσεις, καθ' ὧν δὲν ἠδύναντο νἀντεπεξέρχωνται διὰ μόνων τῶν ἰδίων ἑαυτῶν δυνάμεων. Οὕτως οἱ Πριηνεῖς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τῶν Ἐφεσίων πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν Καρῶν. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν τοιούτων ἀγώνων ὠχυρώθησαν καὶ ηὐξήθησαν κατὰ μικρὸν οἱ τὸ πρῶτον στενοὶ χῶροι τῶν πόλεων, καρικὰ δὲ καὶ λυδικὰ χωρία προσηρτήθησαν εἰς τὸ ἔδαφος αὐτῶν.

Ἡ δ' ἀνήσυχος κίνησις τῶν παραλίων μετεδόθη καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Καθ' ὅσον δῆλα δὴ οἱ ἄποικοι ἠδυνάτουν νὰ ἐπεκταθῶσι πρὸς τὴν μεσόγαιαν, ὑπερεπληρώθησαν αἱ ἀκταὶ, μὴ δυνάμεναι νὰ συμπεριλάβωσιν ἅπαντα τὰ πλήθη τῶν ἀρχαιοτέρων τε καὶ νεωτέρων οἰκητόρων, ὁσημέραι μᾶλλον αὐξανομένων. Διὸ ἤρχισε μετανάστασις πολυαρίθμων ὁμάδων, αἵτινες, ἐγκαταλείπουσαι τὴν γῆν αὐτῶν εἰς τοὺς Αἰολεῖς καὶ τοὺς Ἴωνας, ἐπεζήτησαν κατὰ θάλασσαν νέας οἰκήσεις. Ἐπειδὴ δ' αἱ δύο ἀντικείμεναι παραλίαι τοῦ Αἰγαίου ἦσαν ἤδη κατειλημμέναι, ἐν ταύταις μὲν οἱ μετανάσται δὲν εὕρισκον χῶρον πρὸς νέας ἀποικίας καὶ παρέπλεον αὐτὰς, περιοριζόμενοι εἰς δηώσεις καὶ ἁρπαγὰς, ἠναγκάσθησαν δὲ νὰ πλέωσιν ἀπωτέρω, ἐπὶ κελεύθων ἀγνωστοτέρων πρὸς ἀκτὰς μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένας.

Τῶν δὲ τοιούτων μετοικεσιῶν μικρασιατικῶν παραλίων λαῶν, αἵτινες ὑπῆρξαν ἡ ἀναγκαία ἀκολουθία τῆς κτίσεως τῶν αἰολικῶν καὶ ἰωνικῶν ἀποικιῶν, διεσώθη ἡ παράδοσις ἐν λόγοις λίαν διαδεδομένοις. Τοιαῦται εἶνε αἱ διηγήσεις περὶ τῶν ἡρώων τῶν ἐκ Τροίας ἐπιστρεφόντων, περὶ τῆς ἐκ Λυδίας μεταναστάσεως τῶν Τυρρηνῶν[1], περὶ τῆς ἐγκατοικήσεως φυγάδων Δαρδάνων ἐν Λυκίᾳ, Παμφυλίᾳ, Κιλικίᾳ, Σικελίᾳ καὶ τῇ κάτω καὶ μέσῃ Ἰταλίᾳ. Τοὺς δὲ τοιούτους

[1] Μαίων ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας φεύγει πρὸ τοῦ Αἰολέων, ἐγκαταλείπων εἰς αὐτοὺς τὴν Σμύρνην. ***Ψευδοπλουτάρχου*** Βίος Ὁμήρου 3.

λόγους συνείθιζον ἔπειτα νὰ συμπεριλαμβάνωσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα μεταναστάσεων μετὰ τὰ Τρωικά[1].

Ἐπῆλθεν οὕτως ἀποσχισμὸς μακρὸν διαρκέσας ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων λαῶν, ἐποχὴ σπουδαία διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας, τὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν παρασκευὴν τοῦ μεταγενεστέρου ἀποικισμοῦ.

Διὰ τῶν μεταναστάσεων τούτων συνεδέθησαν πολλαπλῶς νέαι σχέσεις, καὶ ἡ Ἰωνία ἀπέβη ὁσημέραι μᾶλλον τὸ κέντρον τῆς παραλίας ἐπικοινωνίας. Συγχρόνως δὲ κατέστη οὕτω δυνατὴ ἡ κατὰ μικρὸν καθησύχασις τῆς ὑπὲρ μέτρον κατῳκημένης παραθαλασσίας. Αἱ πόλεις ἠδυνήθησαν νὰ εὐδοκιμήσωσιν ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐημερήσωσιν, ὁ δὲ χρόνος τῶν κτίσεων μετὰ τῶν περιπετειῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀγώνων παρουσιάζετο πλέον ὡς συντετελεσμένον παρελθόν, οὗ ἡ ἀνάμνησις διετηρεῖτο μόνον ἐν ᾄσμασιν ἡρωικοῖς.

Ὅτε δὲ τὴν ἀνήσυχον κίνησιν διεδέχθη κατάστασις ἠρεμωτέρα, ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναθροίσεως τῶν διεσπαρμένων ἀναμνήσεων καὶ τῆς εἰς μίαν καθολικὴν εἰκόνα συνενώσεως τῶν χαρακτήρων τῶν ἡρωικῶν χρόνων. Οὕτω δ' ἀνεπτύχθη περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἐν τοῖς κύκλοις τῶν Ἰώνων ῥαψῳδῶν τὸ ὁμηρικὸν ἔπος, καὶ δὴ πρῶτον μὲν ἡ Ἰλιάς, ἥτις ἀνεφέρετο ἀμεσώτερον εἰς τὰς ἱστορικὰς τύχας τῶν μικρασιατικῶν κτίσεων[2], ἔπειτα δὲ ἡ Ὀδύσσεια, ἐν ᾗ συνερράφη κύκλος λόγων περὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου, ὅστις ἦτο ὅλως αὐθύπαρκτος τὸ κατ' ἀρχάς.

Διὰ ταῦτα δ' ἡ Ὀδύσσεια εἶνε πολὺ μᾶλλον τῆς Ἰλιάδος εἰκὼν τοῦ ἰωνικοῦ βίου, οἷος ἀνεπτύχθη ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐπειδὴ αἱ περιπέτειαι τοῦ Ὀδυσσέως εἶνε ἀπότυπον τῆς ἐπικοινωνίας τῶν παραθαλασσίων πόλεων τῆς Ἰωνίας πρὸς τὴν Δύσιν. Καὶ δὴ ἡ ἐπικοινωνία αὕτη ἀναφέρεται ἢ εἰς ἀρχαιοτέρας σχέσεις τῶν εἰς τὴν

[1] Πιστεύω, ὅτι ἐν τῷ κειμένῳ καθώρισα ἐν τῷ συνόλῳ τὴν ἱστορικὴν σημασίαν τῶν λόγων περὶ τῶν μετὰ τὰ Τρωικὰ νόστων.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 181.

Μικρὰν Ἀσίαν ἐποικησάντων, οἵτινες εἶχον ἔλθει ἐκ Πύλου, Αἰγιαλείας, Εὐβοίας καὶ ἄλλων χωρῶν, ἢ καὶ εἰς μεταγενεστέρας σχέσεις, αἵτινες συνεδέθησαν τὸ πρῶτον ἐν αὐτῇ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἔπειτα συμπεριελήφθησαν πρὸς ἐπέκτασιν καὶ πλουτισμὸν τῶν ἀρχαιοτέρων λόγων. Τοιαύτας διακοσμήσεις τῆς ἀρχικῆς παραδόσεως δυνάμεθα πιθανῶς νὰ θεωρήσωμεν τοὺς θρύλους περὶ Κίρκης, Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως, ὁμοίως δὲ τὸν λόγον περὶ τῶν Λωτοφάγων, εἰς ὃν ὑπόκειται τὸ ἐκ τῆς πείρας τῶν ἐν ταῖς ἰωνικαῖς πόλεσιν οἰκούντων δίδαγμα, ὅτι οἱ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Λιβύης μεταναστεύοντες, σαγηνευόμενοι ὑπὸ τοῦ κλίματος, ἐλησμόνουν τὴν ἰδίαν πατρίδα.

Οὕτω τὸ ἔπος δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἱστορικὸν μνημεῖον χρόνων, περὶ ὧν ἄλλως δὲν διεσώθη γνῶσις συνεχής, τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' οὓς οἱ μετανάσται εἶχον τέλος ἐγκαθιδρυθῇ μονίμως ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν πατρίδι, καὶ, ζῶντες ἐν εὐμαρείᾳ καὶ ἀπολαύσει τοῦ παρόντος, συνέλεγον τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος. Μαρτυρεῖ δὲ τὸ ἔπος πνευματικὴν παίδευσιν ὡριμάσασαν ὑπὸ τὰς εὐμενεστάτας συνθήκας, πλουσίαν καὶ ἐναρμόνιον ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος τοῦ ἰωνικοῦ λαοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ[1].

Αἱ δὲ ἄλλως διασωθεῖσαι σποραδικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἰωνίας δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς μεγάλην ποικιλίαν. Ἑκάστη τῶν δώδεκα πόλεων, αἵτινες ἔκειντο πλησιέστατα ἀλλήλων κατὰ τὸ κράσπεδον τοῦ αἰγιαλοῦ τοῦ ἔχοντος μῆκος περίπου ἑκατὸν τεσσάρων χιλιομέτρων, ἔσχεν ἰδίαν ἀνάπτυξιν. Ἑκάστη αὐτῶν ἐπειρᾶτο νὰ καρπωθῇ τὰς ἰδιαζούσας ἀρετὰς τῆς θέσεως αὐτῆς. Καί τινες μὲν ἐζήτησαν μᾶλλον τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς μεσογαίας, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἡ Ἔφεσος, ἄλλαι δ' ἔστρεψαν ἐξ ὑπαρχῆς τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἀπετέλουν δὲ καὶ διακεκριμένας ὁμάδας ὡς ἐκ τῶν ἐθίμων καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος, πρῶτον μὲν τὴν τῶν καρικῶν πόλεων, τῆς Μιλήτου, τοῦ Μυοῦντος καὶ τῆς Πριή-

[1] Περὶ τοῦ ἔπους ὡς πηγῆς τῆς ἱστορίας τῆς Ἰωνίας ἴδε Müllenhoff Deutsche Alterthumskunde Τόμ. Α'. σ. 47 κ. ἑ.

νης, ἔπειτα δὲ τὴν τῶν λυδικῶν, τῆς Ἐφέσου, τῆς Κολοφῶνος, τῆς Λεβέδου, τῆς Τέω, πόλεως Μινυῶν ἐν μέσῳ τῆς ὅλης ἰωνικῆς ὁμάδος, τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Φωκαίας· τρίτην δὲ γειτονικὴν ὁμάδα ἀπετέλουν ἡ Χίος καὶ αἱ ἔναντι αὐτῆς κείμεναι Ἐρυθραί. Τέλος δ' ἡ Σάμος εἶχεν ἰδίαν διαλεκτικὴν παραγωγὴν καθ' ἑαυτήν[1].

Ἡ δὲ μίξις τῶν οἰκητόρων εἶχεν ἐπέλθει κατ' ἄλλον ἐν ἄλλῃ πόλει τρόπον. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἐν Σάμῳ οἵ τε ἀρχαιότεροι τῶν κατοίκων καὶ οἱ νεώτεροι εἶχον ἑνωθῆ εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πολιτείαν[2]. Διὸ ἐπί τινα χρόνον συνεμάχουν οἱ Σάμιοι μετὰ τῶν Καρῶν κατὰ τῶν παραλίων πόλεων τῆς Ἰωνίας. Καὶ ἐν Χίῳ δὲ φαίνεται, ὅτι τὸ φῦλον τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων ἔμεινε τὸ ἐπικρατέστερον.

Πρὸς συνένωσιν δὲ τῶν ἀπ' ἀλλήλων διαφερουσῶν ἐκείνων πόλεων ἐχρησίμευον αἱ κυριώτεραι τῶν λατρειῶν, ὡς ἡ ἀρχαία ἰωνικὴ τοῦ Ποσειδῶνος, ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος Δελφινίου καὶ ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ὡς τῆς προστάτιδος τῶν γενῶν, ἐν οἷς διατηρεῖται καὶ ἀνανεοῦται ἡ πόλις. Ἐν τοιούτῳ δὲ πνεύματι ἐτελοῦντο ἐν ταῖς πόλεσι τὰ Ἀπατούρια, ἅτινα ἦσαν ἑορτὴ χαρακτηριστικὴ τῶν καθαρῶς Ἰώνων[3], εἰς οὓς ὑπὸ στενοτέραν ἔννοιαν δὲν συμπεριελαμβάνοντο οἱ Ἐφέσιοι καὶ οἱ Κολοφώνιοι. Οἱ Ἐφέσιοι εἶχον ἐξ ἀρχῆς ἕνεκα τῆς στενῆς αὐτῶν συναφείας πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος ἀποβάλει πολλὰς τῶν πατρίων ἰδιοτήτων, πρὸς τοῦτο δ' ἐπωφελήθησαν ἐκ τοῦ ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεσογαίᾳ μεγίστου ἀξιώματος τοῦ Ἀρτεμισίου, ὅπως μεταβάλωσιν αὐτὸ εἰς κέντρον ἀμφικτυονίας ἐπεκτεινομένης καὶ εἰς τὰς περιοίκους χώρας. Ἡ δ' Ἔφεσος καὶ ἡ Μίλητος ἀπέβησαν διὰ ταῦτα αἱ δύο κύριαι ἑστίαι τῆς πολιτικῆς τάξεως οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἐπι-

[1] ***Ἡροδότου*** I, 142. Ἡ ὕπαρξις ἰδίων παραγωγῶν τῆς ἰωνικῆς διαλέκτου μαρτυρεῖται νῦν καὶ ὑπὸ ἐπιγραφῶν, ἴδ. Lauer Delectus inscriptionum Graecarum. Ἐν Λειψίᾳ. 1877 σ. 133.

[2] ***Παυσανίου*** VII, 4, 3

[3] Περὶ τῶν Ἀπατουρίων, δι' ὧν διεγινώσκοντο οἱ καθαρῶς Ἴωνες, ἴδε Ἡροδότου I, 147.

καίρου αὐτῶν θέσεως κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν δύο κυριωτάτων παραποταμίων κοιλάδων, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἐξεχούσης σημασίας τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκείναις ἐγκαθιδρυόντων γενῶν. Οἱ ἀποτελοῦντες τοὺς δυναστεύοντας ἐκείνους οἴκους ἦσαν ἀπόγονοι τῶν βασιλέων τῆς Ἀττικῆς, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δ' αὐτῶν καθωρίσθησαν αἱ συμμαχικαὶ διατάξεις, καθ' ἃς, ὡς ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Ἀχαίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Ἰωνίᾳ συνηνώθησαν δώδεκα πόλεις. Κέντρον δὲ τῆς συμμαχίας ἦτο τὸ κατὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Μυκάλης ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Κάτωθεν δὲ τῆς Μυκάλης ἔκειτο ὁ κοινὸς τόπος τῆς χάριν ἑορτῆς συνελεύσεως, τὸ Πανιώνιον[1], ἐν ᾧ ὡς ἔν τινι ἑστίᾳ τῆς συμμαχίας συνήγοντο οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν πόλεων. Κατὰ δὲ θεμελιώδη τῆς ἀμφικτυονίας νόμον, ὅστις ἰδίως ἴσχυσεν ἐν Φωκαίᾳ, ἐν ἑκάστῃ τῶν συμμαχικῶν πόλεων τὰ τῆς πολιτείας ἴθυνον ἀπόγονοι τοῦ Κόδρου[2]. Κατὰ ταῦτα δ' ἡ συμμαχία ἱδρύθη ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν ἐκράτουν ἔτι τελείως τῆς πολιτείας οἱ Ἀνδροκλεῖδαι ἐν Ἐφέσῳ καὶ οἱ Νηλεῖδαι ἐν Μιλήτῳ.

Οὕτω λοιπὸν διὰ τῶν ἐκ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος μεταναστευσάντων βασιλικῶν γενῶν τὰ κατὰ τὰς πόλεις εἶχον διαταχθῆ ἄριστα ἐν μέσῳ περιστάσεων ἄλλως δυσχερεστάτων, καὶ αἱ ἀποικίαι ἀπέβησαν πιστὰ ἀφιδρύματα τῶν μητροπόλεων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπ' ἀσφαλοῦς ἀνάπτυξιν τῆς εὐημερίας αὐτῶν ἐτράπησαν αἱ πόλεις αὗται ὁδοὺς ὅλως νέας, καὶ προήχθησαν κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον τῆς ἐπιδόσεως πασῶν τῶν προγενεστέρων ἑλληνικῶν πολιτειῶν.

Αἱ ἀποικίαι εἶχον αὐξηθῆ εἰς πόλεις ὡς τὸ πλεῖστον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους ὃ οἱ ἄποικοι εἶχον καταλάβει καὶ ὀχυρώσει τὸ πρῶτον, παρ' αὐτὸν τὸν αἰγιαλόν, ἐπὶ προεχουσῶν χερσονήσων, ὧν τοὺς στενοὺς εἴσπλους ἠδύναντο νὰ ὑπερασπίσωσι κατὰ τῆς

[1] Hermann Staatsalterthümer § 77, 27.
[2] *Παυσανίου* VII, 3, 10.

ἠπείρου, ἀφ' ἧς προήρχοντο οἱ κίνδυνοι καὶ ἐφ' ἧς ἔκειντο αἱ ἀρχαιότεραι πόλεις, αἱ καρικαὶ πόλεις, ὡς τὰ Μύλασα καὶ τὰ Λάβρανδα, αἱ λυδικαὶ πόλεις, ὡς αἱ Σάρδεις καὶ ἡ Μαγνησία. Ὑπῆρχε λοιπὸν μία ἐμπροσθία σειρὰ πόλεων καὶ μία ὀπισθία, αἱ δ' ἐμπρόσθιαι κατ' ἀνάγκην ἔμελλον νὰ κερδήσωσι κατὰ μικρὸν χῶρον, προβαίνουσαι πρὸς τὴν μεσόγαιαν.

Τοῦτο δ' ἐπήνεγκε κρίσιμον ροπὴν ἐπὶ τὴν ὅλην ἀνάπτυξιν τῶν ἀποικιῶν. Καὶ ἐν μὲν ταῖς μητροπόλεσιν, αἵτινες ἐκ φόβου τῆς πειρατείας ἐκτίζοντο κατὰ τὴν μεσόγαιαν ἐν ἀποστάσει μιᾶς ἢ πλειόνων ὡρῶν ἀπὸ τῆς παραλίας ἐν τῷ μέσῳ εὐφόρων πεδιάδων, ἡ καλλιέργεια αὐτῶν ἦτο ἡ βάσις τῆς ὅλης τῶν πόλεων ἐκείνων εὐημερίας. Ἀλλ' ἐν ταῖς ἀποικίαις ἡ γεωργία ἐτάσσετο κατ' ἀνάγπην ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ, ἅτε τῆς κτήσεως γαιῶν οὔσης μικρᾶς καὶ ἐπισφαλοῦς. Αἱ ἀποικίδες, κτιζόμεναι ἀπὸ θαλάσσης, ὤφειλον κατὰ θάλασσαν νὰ ἐξασφαλίσωσι καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιζητήσωσιν ἐν τῷ θαλασσίῳ ἐμπορίῳ τὰς πηγὰς τῆς ἰδίας εὐημερίας.

Καὶ ἐν μὲν ταῖς μητροπόλεσι τὸ μέγιστον μέρος τῶν οἰκητόρων ᾤκει ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ ἀγροῖς, καὶ μόνον κῶμαι ἀναπεπταμέναι περιέβαλλον τὰς στενοχώρους ἀκροπόλεις τῶν δυναστῶν· ἔνθα δ' εἶχον ἱδρυθῆ πόλεις, αὗται εἶχον αὐξηθῆ κατὰ μικρὸν ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ τῶν ἀγροτῶν, ὡς τοῦτο εἶχε συμβῆ ἐν Ἀττικῇ, μετὰ τὴν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους σύμπηξιν τῆς χώρας εἰς ἓν ὅλον. Ἀλλ' ὅλως διάφορα ἦσαν τὰ πράγματα ἐν ταῖς ἀποικίαις. Ἐν αὐταῖς αἱ πόλεις εἶχον κτισθῆ ἅμα τῇ ἐκ τῶν πλοίων εἰς τὴν γῆν ἀποβάσει τῶν μεταναστῶν. Διὰ τῆς κτίσεως τῶν πόλεων εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἱστορία τῆς Ἰωνίας, ἐντὸς δὲ τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν εἶχον ἀποκτήσει οἱ ἄποικοι τὴν συναίσθησιν, ὅτι συνανήκουσιν εἰς ἓν ὅλον, καὶ κοιτὶς τῆς πολιτείας εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀγορὰ τῆς πόλεως[1]. Αὐτοὶ δὲ οἱ ἄποικοι εἶχον φθάσει εἰς τὸ τέρμα μετὰ μακρὰν περιπλάνησιν, ἐλθόντες καθ' ὁμάδας ἐν πλήθει συμμίκτῳ καὶ οἱ πλεῖστοι ἀπὸ μακροῦ

[1] Bernays Briefe Heraklits σ. 76.

ἤδη ἀπομαθόντες τὰ πάτρια ἤθη. Ὅλον δ' ἐκεῖνο τὸ πλῆθος εἶχε συνωστισθῆ ἐν χώρῳ στενῷ ἐν μέσῳ κινδύνων καὶ ἀγώνων. Εἰς δὲ τοὺς πρώτους κτίστας προσεπῆλθον νέα στίφη ἀνεστίων, Ἕλληνες πάμφυλοι. Ἕλληνες δὲ καὶ βάρβαροι κατῴκουν συμμεμιγμένοι πρὸς ἀλλήλους. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθε πολλαπλῆ κίνησις, ἄμιλλα πασῶν τῶν δυνάμεων, ἀκράτητος ἐλευθερία ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, οἵα εἶχεν ὑπάρξει ἀδύνατος ἐν τῇ μητρίδι.

Ἡ τοιαύτη δ' ἀνάπτυξις ἔμελλεν ἀναγκαίως νἀντεπιδράσῃ ἐπὶ τὴν διάταξιν τῶν τῆς πολιτείας. Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀγῶσι πρὸς τοὺς κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν πολεμίους, ἐν τῇ πρώτῃ διαρρυθμίσει τῶν κατὰ τὰς νεοκτίστους πόλεις κατέστη αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη ἐνιαίας διευθύνσεως· τὰ δὲ ἀρχαῖα βασιλικὰ γένη κατώρθωσαν νὰ συντηρηθῶσι καὶ ἐν τῷ νέῳ κόσμῳ διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτῶν καὶ συνέσεως, καὶ ἡ ὁρᾶσις αὐτῶν αὕτη ἔγεινε πρόξενος πλείστων ὅσων ἀγαθῶν. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ μετεβλήθησαν τὰ πράγματα. Ἡ ἰσχὺς τῶν ἀρχαίων παραδόσεων κατελύθη καθ' ὅσον αἱ ἀναμνήσεις τῆς πατρίδος συμπαρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ ὁρμητικοῦ ῥεύματος τῆς νέας ἀναπτύξεως ἐν μέσῳ τῆς πληθώρας τῶν ἐντυπώσεων καὶ ἀξιώσεων τοῦ παρόντος. Ὅσῳ δὲ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ πρὸς προκοπὴν τῶν νέων πολιτειῶν ἀπαιτουμένη ἀδέσμευτος ἀνάπτυξις καὶ συνδρομὴ πασῶν τῶν δυνάμεων, τόσῳ ὁρμητικωτέρα παρέστη ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ ἡ ἀνάγκη ἐλευθέρας καὶ ἰσονόμου πάντων συμμετοχῆς, εἰς ἣν συνετέλει καὶ ἡ μικρότης αὐτῶν τῶν πολιτειῶν.

Καὶ ἐν μὲν χώραις μεγάλαις ὁ ἡγεμὼν παρίσταται ὡς κέντρον τῆς πολιτείας ἀναπόφευκτον, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀποικίαις ἐκείναις, ἐν αἷς ἡ ἔννοια τῆς πολιτείας συνέπιπτε πρὸς τὴν τῆς πόλεως δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη τοιούτου ἐρείσματος. Ἐν αὐταῖς ἅπαντες οἱ πολῖται συνεπλησίαζον πρὸς ἀλλήλους οὕτως, ὥστε καθίστατο εἰς τὸν ἡγεμόνα δυσχερὴς ἡ συντήρησις τῆς πρὸς διάσωσιν δυναστείας ἀναγκαίας διακρίσεως τοῦ προσώπου τοῦ δυναστεύοντος ἀπὸ τοῦ δήμου. Καὶ πᾶσαι δ' ἐκεῖναι αἱ διακρίσεις, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ ἐξαιρετικὴ θέσις τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ γένους αὐτοῦ, ἤτοι ὑπέροχος παίδευ-

σις, πρακτικὴ δεξιότης καὶ πλοῦτος, ἐξέλιπον ἀναγκαίως μικρὸν κατὰ μικρὸν διὰ τῆς ἐξισώσεως, μετ' αὐτῆς δὲ συνεξέλιπε καὶ ἡ θέλησις τῆς εἰς τὴν ὑφισταμένην δυναστείαν κατὰ τὰ πάτρια καθυποτάξεως. Ἐντεῦθεν δ' ἐπηκολούθησε στάσις καὶ ἀγών, ἀγών, ἐν ᾧ ἐπικρατέστεραι ὑπῆρξαν πάντοτε τοῦ νέου πνεύματος αἱ δυνάμεις. Οὕτω δ' ἐν ἁπάσαις ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς εἶχεν ἀναπτυχθῇ ὁ ἀστικὸς βίος, ἐποιήθη ἐκποδὼν ἡ βασιλεία, τὸ λείψανον ἐκεῖνο τῶν ἡρωικῶν χρόνων.

Αἱ δὲ πρῶται κατὰ τῆς βασιλείας ἐπιθέσεις δὲν εἶχον προέλθει ἀπὸ σύμπαντος τοῦ δήμου, ἀλλ' ἀπὸ τῶν εὐπατριδῶν, οἵτινες ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἰσοτίμους πρὸς τοὺς βασιλεῖς· εἰς αὐτοὺς δὲ καὶ περιῆλθε τὸ πρῶτον ἡ ἀρχή. Ὡς ἀπόγονοι τῶν κτιστῶν τῶν πόλεων ἠξίωσαν δι' ἑαυτοὺς τὴν τιμὴν τῆς κυβερνήσεως τῶν τῆς πολιτείας, καὶ διενεμήθησαν ἐν ἀλλήλοις ἐξ ὡρισμένης περιτροπῆς τὰ ὑπὸ τοῦ κύρους τῆς ἐξουσίας περιβεβλημένα ἀξιώματα τῆς πολιτείας. Ἡ δὲ μεταβολὴ αὕτη προεκάλεσε νέον ἀγῶνα, ἐπειδὴ ἀντὶ τῆς ἰσότητος τῶν πολιτῶν, ὑπὲρ ἧς εἶχε καταλυθῇ ἡ ἐξουσία τῶν βασιλέων, ἐπῆλθε μᾶλλον νῦν ἀφόρητος ἀνισότης. Μικρὸς ἀριθμὸς οἴκων ἤθελε νὰ ἐπιβληθῇ ὡς ἀποτελῶν τὴν μόνην τάξιν τῶν πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα ἐχόντων πολιτῶν. Ἐν ᾧ δὲ τῶν ἀρχαίων βασιλέων φυσικὸν καὶ ἀναπότρεπτον συμφέρον εἶχεν ὑπάρξει ἡ δικαία συμπεριφορὰ πρὸς τὰς διαφόρους τάξεις τῶν οἰκητόρων, νῦν ἔλειπε πᾶσα ἐξίσωσις καὶ πᾶσα διαλλαγή, ἀδιάλλακτοι δ' ἵσταντο αἱ δύο φατρίαι ἀντιμέτωποι ἀλλήλων. Οὕτω δ' ἀναπόφευκτος ἦτο ἡ διαπάλη τῶν κοινωνικῶν τάξεων, καθ' ὅσον δ' οἱ μὲν εὐπατρίδαι ἀπέβαλλον ἰσχύν, ὁ δὲ δῆμος ηὐξάνετο λόγῳ ἀριθμοῦ καὶ συνειδήσεως τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως, ἡ πολιτεία ἔβαινε μοιραίως πρὸς νέαν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος.

Ὅταν δὲ, κλονηθείσης τῆς εἰρήνης ἐν τῇ πολιτείᾳ, διακινδυνεύηται ἡ εὐημερία τοῦ ὅλου πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἐξεγείρεται ἡ συναίσθησις τῆς ἀνάγκης σωτηρίας τινὸς δυνάμεως, δυναμένης νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἐν διαλύσει εὑρισκομένην πολιτείαν. Ὁ δὲ ἥκιστα

βίαιος τρόπος τῆς διασώσεως εἶνε ἡ εἰς ἕνα τῶν ἀνδρῶν τοῦ δήμου διὰ κοινῆς ψήφου ἀνάθεσις ἐκτάκτων ἐξουσιῶν πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς συντεταραγμένης πολιτείας. Τοιούτους δὲ διαλλάκτας ὠνόμασαν αἰσυμνήτας.

Ἂν δὲ τοιαύτη διαλλαγὴ ἀπέβαινεν ἀδύνατος, ἡ πορεία τῶν πραγμάτων προσελάμβανε βιαιότερον χαρακτῆρα. Ἡ δῆλα δὴ οἱ ἐν τέλει ἐπωφελοῦντο ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, ὅπως, περιβαλλόμενοι ἀρχὴν ἀπεριόριστον ὑψωθῶσιν ὑπὲρ τὸν δῆμον καὶ καταλάβωσι μοναρχίαν δεσποτικήν, οἵα ἦτο ἡ ἐξ ἤδη προϋπαρχούσης ἀρχῆς προελθοῦσα τυραννὶς[1], ἢ ὁ κατὰ τῶν γνωρίμων στασιάζων δῆμος ἐπεζήτει ἡγέτην, ὃν καὶ εὗρισκεν ὁτὲ μὲν ἐν τῷ ἰδίῳ πλήθει, ὁτὲ δὲ μεταξὺ τῶν εὐπατριδῶν τῶν ἕνεκα προσβληθείσης τιμῆς ἢ ἐξ ἀνεκπληρώτου φιλοδοξίας ἀποταξαμένων τῇ ἑαυτῶν φατρίᾳ. Οἱ δὲ τοιοῦτοι ἦσαν ἄνδρες διακρινόμενοι διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου, διὰ συνέσεως καὶ ἀνδρείας καὶ ἀξιούμενοι ἰδίας τιμῆς. Ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ περὶ ἑαυτοὺς συνάγοντες τὸν λαὸν καὶ ἐνισχύοντες τοὺς ἀντιπάλους τῶν κρατούντων καὶ παρέχοντες ἑνότητα εἰς αὐτούς, διὰ ταῦτα δὲ καὶ γινόμενοι ὁ κυριώτατος σκοπὸς τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐνέδρας τῆς ἀντιθέτου φατρίας. Τοὺς δὲ κινδύνους τούτους, εἰς οὓς ἦσαν ἐκτεθειμένοι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ δήμου, ἐκαρποῦντο μετὰ δόλου, ὅπως περισυναγάγωσι περὶ ἑαυτοὺς ἄνδρας ἐνόπλους χάριν ἀσφαλείας.

Στηριζόμενοι δ' εἰς τοὺς φρουροὺς ἐκείνους καὶ καταλαμβάνοντες ὀχυρὰ χωρία, ἐδέσποζον τέλος ἀπολύτως τῆς ὅλης πολιτείας καὶ τῶν φατριῶν αὐτῆς, ἐξ ὧν συγκρουομένων εἶχεν αὐξηθῇ ἡ ἰδία αὐτῶν δύναμις. Οὕτω δὲ μετ' οὐ πολύ, ἐγκαταλείποντες τὸν ὑπὲρ τοῦ δήμου ἀγῶνα, ἐφρόντιζον μόνης τῆς ἰδίας ἑαυτῶν αὐξήσεως, περιεβάλλοντο ὑπὸ αἴγλης καὶ πολυτελείας, καὶ ἐπειρῶντο νὰ ἱδρύσωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν διαδόχων ἑδραίαν δύναμιν. Ὅτε δὲ στερούμενοι νομίμου ὑποστάσεως ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει, δραστηριώτατα

[1] Περὶ τῆς ἐκ τιμῶν τυραννίδος ἰδίως ἐν Ἰωνίᾳ ἴδε ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 217, 19.

εἰργάζοντο περὶ ἐρεισμάτων τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐκτὸς αὐτῆς· εἰς δὲ τοὺς τυράννους τῆς Ἰωνίας ἀρίστην εὐκαιρίαν πρὸς ἐξωτερικὴν ἐνίσχυσιν παρεῖχεν ἡ συμμαχία πρὸς τὰς ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς χώρας βασιλευούσας δυναστείας.

Ἡ γειτονία αὕτη τῶν ἀσιατικῶν βασιλείων εἶχε μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν ὅλον βίον τοῦ λαοῦ. Ἡ εἰς τὴν παραλίαν καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνίαν μεταφορὰ τῶν θησαυρῶν τῆς μεσογαίας ἔπρεπεν εὐλόγως νὰ εἶνε ἐξαίρετος ἐνασχόλησις τῶν Ἰώνων. Ἕνεκα δὲ τοῦ εἰς αὐτοὺς ἐκ φύσεως προσιδιάζοντος ἐξαιρέτου ἐμπορικοῦ πνεύματος δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ παρακώλυσις τοῦ κερδαλέου αὐτῶν ἔργου ἐξ ἀποκρούσεως τῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐμπορικῶν σχέσεων ὡς δῆθεν ἀντικειμένων εἰς τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν ὡς Ἑλλήνων. Διὸ οἱ Ἴωνες δὲν διενοήθησαν νὰντιτάξωσιν εἰς τοὺς βαρβάρους καθ' ἃ οἱ Δωριεῖς ἄκαμπτον καὶ περιφρονητικὴν ἐθνικὴν ἀγερωχίαν, ἀλλ' εὐμηχάνως καὶ μεθ' ὑγρότητος χαρακτῆρος ἐπεζήτησαν νὰ ἐπωφεληθῶσι πᾶσαν εὐκαιρίαν πρὸς ἐπικερδῆ συναφὴν σχέσεων καὶ προσπέλασιν μετ' οἰκειότητος. Εἴπερ τινὰ δὲ καὶ ἄλλα συνετέλουν εἰς τὴν διεθνῆ ταύτην ἐπικοινωνίαν τὰ ἱερά, ὅσα ἦσαν συγχρόνως καὶ μεγάλα ἐμπορικὰ κέντρα, οἷον ἰδίως τὸ Ἀρτεμίσιον ἐν Ἐφέσῳ, ἅτινα καὶ ἀπέβησαν σχολεῖα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κοσμοπολιτικοῦ χαρακτῆρος τῶν Ἰώνων. Οὕτω δ' ἀνενεώθη καὶ πάλιν ἡ παναρχαία ἐπικοινωνία τῶν λαῶν καὶ ἐξέλιπον ὁσημέραι μᾶλλον οἱ φραγμοὶ οἱ χωρίζοντες πᾶν τὸ ἰωνικὸν ἀπὸ τοῦ λυδικοῦ καὶ φρυγικοῦ. Μὴ καὶ αὐτὸς ὁ Ὅμηρος δὲν ἐλέχθη Φρὺξ καὶ δὲν συνήφθη πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Φρυγῶν Μίδαν, οὗ ἡ δυναστεία ἦρξε τὸν ὄγδοον αἰῶνα;[1]

Ὡς δ' ὁ λαὸς ὅλος προσεπέλασεν εἰς τοὺς οἰκήτορας τῆς μεσογαίας, οὕτω καὶ οἱ βασιλεῖς. Ἤδη μεταξὺ τῶν Νηλειδῶν, καίπερ διασωζόντων τὰς ἀττικὰς ἀναμνήσεις καὶ βασιλευόντων ἐν Μιλήτῳ κατὰ τὰ δίκαια τῆς ἀρχαίας βασιλείας, εὑρίσκομεν ἕνα καλούμενον Φρύγιον, οὗ τὸ ὄνομα ὑποδεικνύει φιλικὰς σχέσεις πρὸς

[1] Sengebusch Homericae Dissertationes. II, σ. 71.

τοὺς βασιλεῖς τῆς Φρυγίας[1]. Πολὺ δὲ μᾶλλον εὕρισκον πρότυπα ἑαυτῶν ἐν Φρυγίᾳ καὶ Λυδίᾳ οἱ τύραννοι τῶν ἰωνίδων πόλεων. Οὗτοι ἐζήτουν νὰ ἐξομοιωθῶσι πρὸς τοὺς ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις δυνάστας περὶ τὸ ἀβροδίαιτον τῆς αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας, τὴν λαμπρότητα τῶν φρουρῶν καὶ τὸ δεσποτικὸν τῆς αὐτοκρατείας, θεάματα πρωτοφανῆ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν πόλεσιν ἑλληνικαῖς. Διὰ ταῦτα δ' ἐν Ἰωνίᾳ τὸ πρῶτον, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν πάσαις ταῖς λοιπαῖς ἑλληνικαῖς χώραις τοιοῦτοι δεσπόται ἐκλήθησαν διὰ τοῦ φρυγικοῦ ἢ λυδικοῦ ὀνόματος τυράννου[2].

Ἐν δὲ τοῖς μακροῖς ἀγῶσι τῶν κοινωνικῶν τάξεων, οἵτινες ἐπηκολούθησαν εἰς τὴν ἐν Μιλήτῳ κατάλυσιν τῶν Νηλειδῶν, ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τῶν πρώτων αἰσυμνητῶν[3] καὶ αὐτῶν τῶν πρώτων τυράννων, τοῦ Θόαντος καὶ τοῦ Δαμασήνορος[4], πρὸ τοῦ 700 π. Χ.

Ἀλλ' ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῆς μεσογαίας εἶχε καὶ ἐπακόλουθα πολὺ μᾶλλον ἄξια λόγου, μεταβαλόντα τὸν ὅλον κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν βίον τῶν ἑλληνικῶν λαῶν τῆς παραθαλασσίας.

Ἐν τῇ προσθίᾳ Ἀσίᾳ ὡς μέτρα ἀξίας ἦσαν ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν χρήσει ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος. Τὰ πολύτιμα ταῦτα μέταλλα, κεκομμένα εἰς στρογγύλον ἢ τετράγωνον σχῆμα, περιήγοντο ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, καὶ δὴ ἦσαν κεκανονισμένα καθ' ὡρισμένον σύστημα σταθμῶν ἐπιχωριάζον ἐν Βαβυλῶνι. Ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ πρῶτοι οἱ Χαλδαῖοι εἶχον μετρήσει τοὺς χώρους τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, σὺν δὲ τῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ καθορίσει διὰ σταθερῶν ἀριθμῶν καὶ τὰ σταθμά. Ἡ δὲ μονὰς τοῦ ἐν τῷ ἀσσυριακῷ

[1] ***Πλουτάρχου*** Γυναικῶν Ἀρεταί. Πιερία. (Ἠθικῶν σ. 251 Α).—Schmidt De rebus publicis Milesiorum. 1885 σ. 26.

[2] Ἡ λέξις τύραννος εὑρηται τὸ πρῶτον παρ' ***Ἀρχιλόχῳ***. Εἶνε δὲ λέξις λυδικὴ ἢ φρυγική. Ἴδε Böckh Corpus inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 808.

[3] Ὁ Ἐπιμένης αἰσυμνήτης ἐν Μιλήτῳ. Schmidt De rebus publicis Mélesiorum σ. 29. Σημαίνει δ' αἰσυμνήτης τὸν αἰσυμνῶντα, ἤτοι σταθμῶντα τὸ ἴσον δίκαιον. Ἴδε Georg Curtius Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 69.

[4] ***Πλουτάρχου*** Ἑλλην. κεφ. καταγραφὴ 32 (Ἠθικῶν σ. 298 D). Plass Tyrannis Τόμ. Α' σ. 226.

καὶ βαβυλωνιακῷ βασιλείῳ παραδεδεγμένου βάρους διηρεῖτο εἰς ἑξήκοντα μανὰ ἢ μνᾶς, ὧν ἑκάστη ὑποδιηρεῖτο εἰς ἑξήκοντα μέρη. Διεκρίνοντο δ' ἐν Νινευὶ σταθμὰ βαρύτερα καὶ ἐλαφρότερα· καὶ κατ' ἐκεῖνα μὲν τὸ ἑξηκοστὸν τῆς μνᾶς εἶχεν ὁλκὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς 16,83 σημερινὰ γραμμάρια, κατὰ δὲ τὸ ἐλαφρότερον σύστημα πρὸς 8,4. Πρὸς τούτοις δ' ἐν τοῖς μεγάλοις βασιλείοις τῆς Μεσοποταμίας εἶχεν ὁρισθῆ μόνιμος ἀναλογία τῶν δύο πολυτίμων μετάλλων πρὸς ἄλληλα οὕτως, ὥστε ὁ χρυσὸς εἶχε πρὸς τὸν ἄργυρον ὡς 1 πρὸς 13 $^1/_3$.

Μετὰ δὲ τῆς ἐμπολῆς τῆς ἐκ τῆς πλουσίας μεσογαίας εἰς τὴν παραλίαν καταβιβαζομένης συνεισήχθησαν καὶ τὰ σταθμὰ ἅτινα ἐχρησίμευον ὡς βάσις τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἀξίας αὐτῶν. Τινὰ δὲ τῶν σταθμῶν τούτων διεφύλαξαν τὸ ἀνατολικὸν αὐτῶν ὄνομα, ὡς συνέβη εἰς τὴν μνᾶν (μανά). Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀποδοχῇ ταύτῃ τῶν ξένων σταθμῶν οἱ Ἕλληνες, ὡς ἔπραξαν καὶ ἐν ἄλλοις αὐτῶν δανείοις, διεμόρφωσαν κατ' ἰδιάζοντα τρόπον καὶ ἀνέπτυξαν ἐλευθέρως τὰ ἔξωθεν εἰσαχθέντα. Καὶ δὴ μετέβαλον τὴν εἰς μέρη διαίρεσιν, διατηρήσαντες μὲν διὰ τὴν μονάδα, τὸ τάλαντον, τὴν εἰς ἑξήκοντα μνᾶς διαίρεσιν, ἀλλὰ τὴν μνᾶν διαιρέσαντες ἀντὶ ἑξήκοντα εἰς ἑκατὸν μέρη. Δεύτερον δ' εἰσήγαγον τὸ κατὰ πόλεις νόμισμα.

Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ νομίσματος προσγράφεται εἰς τοὺς Λυδοὺς[1], δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον, ὅτι τὸ πρῶτον ἐν τῷ κατὰ τὰς Σάρδεις παρὰ τὸν χρυσορρόαν Πακτωλὸν ἱερῷ τῆς Κυβέλης[2] ἐπεχαράχθη ἐπὶ τοῦ ἐσταθμημένου κόμματος μετάλλου ἰδία σφραγὶς, καθιστάνουσα περιττὴν τὴν στάθμησιν αὐτοῦ, καὶ οὕτως ἕκαστον ἐσταθμημένον κομμάτιον μετεβλήθη εἰς νόμισμα. Τὰ ἱερὰ ὑπῆρξαν ἡ ἕδρα τῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν νεωτάτων χρόνων τὸ ἔδαφος τοῦ νομίσματος ἐπεφυλάχθη εἰς τὴν ἐπ' αὐτοῦ χαραγὴν ἱεροῦ τινος συμβόλου.

Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες προέβησαν ἔτι περαιτέρω, τῶν πόλεων ἀνα-

[1] *Ἡροδότου* I, 94. *Ἰουλίου Πολυδεύκους* IX, 33.

[2] Monatsberichte der Berliner Akademie 1869 σ. 477.

λαβουσῶν τὴν ἐκκοπὴν τῶν νομισμάτων καὶ ἀναδεχθεισῶν τὴν ἐγγύησιν περὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν. Συνέβη δὲ ἡ πρόοδος αὕτη κατὰ τὰς ἰωνικὰς ἀκτάς, μεταξὺ δὲ τῶν ἐμπορικῶν πόλεων, αἵτινες ἠξίουν, ὅτι πρῶται ἔκοψαν νόμισμα ἑλληνικόν, πρὸ πάσης ἄλλης πρέπει νὰ ὀνομασθῇ ἡ Φώκαια[1]. Ἡ πόλις αὕτη ἐπεχάραξεν ἐπὶ τοῦ δημοσίου αὐτῆς χρυσίου τὴν συμβολικὴν εἰκόνα φώκης, ἐκόπη δὲ τὸ νόμισμα κατὰ τὸν βαβυλώνιον σταθμὸν, καὶ δὴ ἡ μονὰς εἶλκε τὸ ἑξηκοστὸν τῆς βαρείας βαβυλωνίας μνᾶς, ἦτο δὲ αὕτη ὁ χρυσοῦς στατὴρ ὁ ἔχων βάρος 16,80 σημερινῶν γραμμαρίων, ἀντιστοιχοῦν περίπου πρὸς τὴν ὁλκὴν δύο καὶ ἡμίσεος χρυσῶν εἰκοσαφράγκων. Γενομένης δὲ τῆς ἀρχῆς, μετ' οὐ πολὺ εἰσήχθησαν εἰς κυκλοφορίαν καὶ πρακτικώτεραι ὑποδιαιρέσεις τῆς μονάδος, νομίσματα χρυσᾶ, ἐν οἷς καὶ τὸ ἕκτον τοῦ στατῆρος, καὶ ἀργυρᾶ κατὰ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰσχύουσαν ἀναλογίαν τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον.

Οὕτω δ' ἐξέλιπον τὰ κωλύματα τὰ δυσχεραίνοντα τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν, ἐφ' ὅσον οἱ πωλοῦντες καὶ ἀγοράζοντες ἠναγκάζοντο καθ' ἑκάστην συναλλαγὴν νὰ σταθμῶσιν ὀβελοὺς ἢ κομμάτια πολυτίμων μετάλλων. Ἡ δὲ χάραξις τοῦ νομίσματος ὑπῆρξε πρόοδος, δι' ἧς ὁ Ἕλλην ὑπερέβαλε τοὺς ἐπιτριπτοτάτους τῶν ἐμπορικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, πόρισμα τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ εὐφυίας καὶ τῆς δημοκρατικῆς αὐτοῦ ἰσονομίας, ἐπειδὴ τὸ νόμισμα εἶνε ἡ ἔκφρασις τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης τῆς συνδεούσης τοὺς πολίτας πρὸς ἀλλήλους. Ἐτελέσθη δ' ἡ πρόοδος αὕτη πιθανῶς οὐχὶ πρὸ τῶν μέσων τοῦ ὀγδόου αἰῶνος.

Τότε πλέον τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία ἔλαβον νέαν ἐπίδοσιν. Αἱ γείτονες πόλεις συνωμολόγησαν τὴν ἀμοιβαίαν ἀποδοχὴν τῶν

[1] Joh. Brandis Münz-Maass-und Gewichtswesen in Vorderasien σ. 173, 180, 201. Th. Mommsen ἐν τοῖς Grenzboten. 1863 σ. 388. Περὶ δὲ τοῦ χρόνου καθ' ὃν εἰσήχθη τὸ πρῶτον τὸ νόμισμα ἔγειναν ἡ οὐσιώδης παρατήρησις, ὅτι ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Νινευὶ οὐδὲν ἴχνος αὐτοῦ εὑρέθη. Τῶν χρημάτων τὴν κτῆσιν καὶ τὴν εἰς τὴν ναυτιλίαν ἐπίδοσιν τῶν Ἑλλήνων ὡς χαρακτηριστικὰ στάδια τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν ἴδε συναναφερόμενα παρὰ **Θουκυδίδῃ** (I, 13).

ἰδίων νομισμάτων, καὶ ἐσχηματίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰωνίας σύνδεσμος ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἕνεκα τῶν ἀπὸ τῆς νέας ἐπινοήσεως τοῦ νομίσματος ἀγαθῶν ἤκμασε τὸ ἐμπόριον μετὰ δραστηριότητος οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τοῦ κόσμου παρατηρουμένης. Ἡ δ' ἐμπορικὴ αὕτη ἐπικοινωνία συνεπήγαγε πολλὰς ἄλλας μεταβολὰς καὶ νεωτερισμούς. Καὶ δὴ ἐν Ἰωνίᾳ τὸ πρῶτον ἡ κίνησις τοῦ διὰ θαλάσσης ἐμπορίου ἐδέσποσε τοῦ ὅλου βίου τοῦ λαοῦ, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἀπέβη ἀντὶ τῆς γεωργίας ἡ ἐμπορία καὶ ἡ ναυτιλία ἡ βάσις τῆς εὐημερίας τῶν πολιτῶν· τὰ κτήματα ἠμελήθησαν[1], ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Μιλήτῳ, ἔνθα ὁ λιμὴν κατέστη τὸ κέντρον τοῦ πολιτικοῦ βίου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ μεγάλοι ναύκληροι οἱ ἀποτελοῦντες τὰς ἐν τῇ πόλει πολιτικὰς ἑταιρείας ἐβουλεύοντο περὶ τῶν τῆν πολιτείας ἐμβαίνοντες εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἀναγόμενοι μακρὰν τῆς ξηρᾶς[2]. Πολιτικὴ δὲ διάσπασις ἦτο ἀναπόφευκτος ἀκολουθία τῶν κοινωνικῶν ἀνατροπῶν, ἡ δὲ τύχη τῶν πόλεων ἑκάστων ἐξηρτᾶτο ὡς τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν δεξιᾶς προσοικειώσεως τῶν προόδων, ἃς συνεπῆγεν ἡ νέα ἀνάπτυξις, ἢ τῆς εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις ἐγκαταλείψεως τῶν ὠφελημάτων τούτων καὶ τῆς ὡς ἐκ τούτου ἐν βραχεῖ ἢ μακρῷ χρόνῳ ἐξώσεως αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' ἀπανταχοῦ ἡ κινητὴ οὐσία ἀπέβη ἡ κυρία, καὶ ἀπανταχοῦ ἄνδρες ἄνευ κτηματικῆς οὐσίας ἀπέκτησαν ἰσχὺν καὶ ἀξιώματα· διὰ ταῦτα δὲ ἡ Ἰωνία εἶνε ἡ ἑλληνικὴ ἐκείνη χώρα, ἐν ᾗ ἡ πολιτικὴ ἰσότης καθιδρύθη τὸ πρῶτον ὡς θεμελιώδης βάσις τοῦ δημοσίου βίου καὶ ἐν ᾗ ἤρχισεν ἡ δημοκρατικὴ κίνησις, ἐξ ἧς προῆλθεν ἡ τυραννίς.

Αἱ δὲ σύντονοι αὗται μεταβολαὶ δὲν ἠδύναντο νὰ μείνωσι περιωρισμέναι ἐν μόνῃ τῇ Ἰωνίᾳ. Καὶ ἐχώρισε μὲν κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν κτίσιν τῆς νέας Ἰωνίας αἰῶνας ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας τὰς δύο ἀντικειμένας παραλίας τοῦ Αἰγαίου ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ὁ

[1] *Ἡροδότου* V, 29.

[2] Ἀειναῦται. *Πλουτάρχου* Ἑλλ. κεφ. καταγραφὴ 32 (Ἠθικῶν σ. 298 D). Schmidt De rebus publicis Milesiorum σ. 44.

χωρισμὸς οὗτος δὲν ἠδύνάτο νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρὸν, ἅτε ὑπὲρ μέτρον ἀντιστρατευόμενος εἰς τὴν ἐκ φύσεως συμπλησίασιν τῶν ἀκτῶν καὶ τῶν οἰκητόρων αὐτῶν. Διὸ ἅμα τῇ ἀναπτύξει τῆς διὰ θαλάσσης ἐμπορίας τῶν Ἰώνων ἤρξατο πάλιν ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐπικοινωνία τῶν ἀντιπέραν αἰγιαλῶν.

Ἀλλ' ἡ ἐπικοινωνία αὕτη δὲν ὑπῆρξε πάντοτε εἰρηνικὴ, διότι ἕνεκα τοῦ αἴφνης ἐπελθόντος μεγίστου πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐμπορίων δὲν ἠδύνατο νὰποφευχθῇ πολλάκις ἡ ἀντίθεσις τῶν συμφερόντων καὶ ἡ παρακώλυσις τῆς ἀμοιβαίας προόδου. Ἐντεῦθεν δ' ἐπῆλθον παντοῖαι συγκρούσεις καὶ κακώσεις πρῶτον μὲν μεταξὺ τῶν ἰωνικῶν πόλεων αὐτῶν, μεταξὺ τῆς Μιλήτου καὶ τῆς Νάξου, τῆς Μιλήτου καὶ τῶν Ἐρυθρῶν, τῆς Μιλήτου καὶ τῆς Σάμου. Ἔπειτα δ' ὁ κύκλος φιλικῶν καὶ ἐχθρικῶν σχέσεων ἐπεξετάθη ὁσημέραι περαιτέρω. Ἤδη δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Νηλειδῶν εὑρίσκονται ἐν ἀγῶνι οἱ Μιλήσιοι πρὸς τὴν ἐν Εὐβοίᾳ Κάρυστον. Ἓν δὲ τῶν μεγίστων χασμάτων τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως εἶνε τὸ ἀδύνατον τῆς παρακολουθήσεως τῆς ἱστορίας τῶν ἀγώνων τούτων πόλεων ὁμόρων, ὧν ὡς τὸ πλεῖστον λόγος ἦτο ἡ ἐμπορικὴ ζηλοτυπία.

Ὁ δὲ κυριώτατος τῶν πολέμων τούτων ἦτο ὁ μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἁπλοῦς ἀγὼν ἀστυγειτόνων μεταξὺ τῶν δύο εὐβοϊκῶν πόλεων περὶ τοῦ ἐν μέσῳ αὐτῶν κειμένου Ληλαντίου πεδίου. Ἀλλ' εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον συμμετέσχον κατὰ μικρὸν οὕτω πολλαὶ καὶ ἄλλαι πόλεις, ὥστε καθ' ὅλον τὸν χρόνον ἀπὸ τοῦ τρωικοῦ πολέμου μέχρι τῶν Μηδικῶν οὐδεὶς πόλεμος ὑπῆρξε συνταράξας πλειότερον σύμπαν τὸ Ἑλληνικόν. Καὶ ἡ μὲν Μίλητος συνεμάχησε πρὸς τοὺς Ἐρετριεῖς, ἡ δὲ Σάμος πρὸς τοὺς Χαλκιδεῖς· εἰς δὲ τὴν Χαλκίδα ἔστειλαν βοήθειαν καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ὡς καὶ αἱ ὑπ' αὐτῆς κτισθεῖσαι ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης πόλεις. Οὕτω σύμπασα ἡ ναυτιλλομένη Ἑλλὰς ἐδιχάσθη εἰς δύο στρατόπεδα, καὶ θέατρον τοῦ πολέμου ἀπέβη ὅλον τὸ Αἰγαῖον[1].

[1] Περὶ τοῦ πολέμου τούτου ἴδε ***Θουκυδίδην*** (1, 15), ***Ἡρόδοτον*** (V, 99), ***Στράβωνα*** (X, 448). Εἰς ἀγῶνας δ' ἐν Εὐβοίᾳ ἀναφέρεται καὶ τὸ τοῦ ***Ἀρχιλόχου*** ἀπόσπ. 4.

Ὁ πόλεμος οὗτος, ὅστις πιθανῶς συνήφθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑβδόμου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, μαρτυρεῖ φανερῶς, ὁποία ἡ μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους ὑφισταμένη συνάφεια, πῶς συνεδέοντο διὰ συμμαχιῶν πόλεις κείμεναι μακρὰν ἀλλήλων καὶ εἰς ὁποίαν σημασίαν ἀνῆλθε τὸ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον, οὗ χάριν οὐδεμιᾶς θυσίας ἐφείδοντο αἱ ἰσχυραὶ πόλεις. Καὶ παροδικῶς μὲν διέκοπτεν ὁ πόλεμος τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν, ἀλλὰ συνήθως συνετέλει εἰς μόνην τὴν μεγάλην προαγωγὴν τῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀρξαμένης μεταξὺ τῶν ἀσιατικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν πόλεων συναλλαγῆς. Τὰ πλοῖα τῶν Ἰώνων δὲν διεπεραίονον μόνον ἐκ τῆς Ἀσίας τὸ χρῆμ' αὐτῶν καὶ τὰ πολυτελῆ προϊόντα, ἀλλὰ καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν, τὰς περὶ τοῦ βίου ἰδέας καὶ τὰ ἔθιμα. Ἡ λαμπρὰ ἄποψις τοῦ ἐμπορικοῦ πλούτου ἐσαγήνευε πάντας τοὺς κατοίκους τῆς παραλίας εἰς δραστηρίαν συμμετοχὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐκείνου βίου. Ἡ δ' ἀνησυχία καὶ κίνησις κατέλαβε καὶ τοὺς παραθαλασσίους λαοὺς τῆς Πελοποννήσου. Τὰ πάντα λοιπὸν ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς ἐπὶ τὰς μητροπόλεις ἀντεπιδράσεως τῆς ἡοῦς τῶν νέων χρόνων, ἥτις εἶχε διαυγάσει ἐν Ἰωνίᾳ.

Ἡ Ἀργολὶς εἶχεν ὑπάρξει ἔκπαλαι ἡ χώρα ἐκείνη τῆς χερσονήσου, ἥτις λόγῳ θέσεως καὶ σχηματισμοῦ εἴπερ τις καὶ ἄλλη προωρίζετο καὶ προσιδίαζεν εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ὑπερποντίων χωρῶν. Ἐν Ἀργολίδι ἀπετέλει ἐξ ἀρχῆς τῶν ἱστορικῶν χρόνων μέρος τῶν κατοίκων φυλὴ ἰωνική, ἥτις οὐδὲ κατὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων ἀπεχώρησεν ἐκ τῆς χώρας. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μετὰ τῶν ἐπιδραμόντων Δωριέων συνεισήλασαν εἰς τὴν Ἀργολίδα νέοι Ἴωνες ἄποικοι, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται ἰδίως περὶ τῆς Ἐπιδαύρου, ἐν ᾗ ἐγκατέστησαν μετὰ τῶν Ἡρακλειδῶν Ἴωνες ἐξ Ἀττικῆς[1]. Ἐν τοιαύτῃ δὲ γῇ δὲν ἦτο δυνατὸς ἐκδωρισμὸς τῆς χώρας οἷος ὁ ὑπὸ τῶν

[1] *Ἀριστοτέλης* παρὰ *Στράβωνι* VIII, σ. 374.

Σπαρτιατῶν ἐν ταῖς ἀκταῖς τοῖς Λακωνικῆς ἐπιτευχθεὶς, καὶ διὰ ταῦτα βλέπομεν καὶ ὅτι οἱ Τημενίδαι ἐξ ἀρχῆς δὲν ἐπεζήτησαν τὴν ἐπὶ τοὺς Δωριεῖς μαχίμους, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τοὺς Ἴωνας κατοίκους στήριξιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Καὶ ἦσαν μὲν αὐτοὶ ἐκεῖνοι ἥκιστα Δωριεῖς ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Ἡρακλεῖδαι τῆς Πελοποννήσου, κατέκτησαν δὲ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἰνάχου ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς παραλίας, ὁ δὲ Ἴων Δηιφόντης, ὅστις ἀνήκει εἰς αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ γένη, δι' ὧν ἀνεπληρώθησαν ἐν Ἐπιδαύρῳ οἱ ἐξοικισθέντες αὐτῆς ἔνοικοι, ὑπῆρξε κατὰ τὴν πιστὴν ἔκθεσιν τῶν ἐπιχωρίων λόγων ὁ ἀξιολογώτατος ἐπίκουρος τῶν Τημενιδῶν κατὰ τὴν ἵδρυσιν καὶ θεμελίωσιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν[1]. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐπετεύχθη ἡ παγίωσις ἑνότητος ἐν ταύτῃ τῇ κυριαρχίᾳ, οἱ δὲ Δωριεῖς διεσπάρησαν ἀνὰ τὴν χώραν κατὰ μικρὰς ὁμάδας, ἡ μὲν ἐπίδρασις αὐτῶν παρελύθη, οἱ δ' ἀρχαιότεροι κάτοικοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὰ φυλετικὰ αὐτῶν ἔθιμα, τὰς ἐμφύτους κλίσεις καὶ τὴν δίαιταν τοῦ βίου.

Ἐκ τῶν σχέσεων δὲ τούτων καθωρίσθη ἡ ὅλη ἱστορία τῆς ἀργολικῆς χώρας, ἐπειδὴ ἐκ τῆς διασώσεως ἐκείνης τοῦ ἰωνικοῦ στοιχείου ἐν τῇ Ἀργολίδι ἀπέρρευσεν ἡ ἐχθρότης αὐτῆς πρὸς τὴν Σπάρτην, ἐχθρότης αὐξάνουσα ὁσημέραι σὺν τῷ ἐκδωρισμῷ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀγωνιζομένων ὡς ἐκ τούτου νὰ καταβάλωσιν ἀπανταχοῦ τοὺς ἀρχαίους Ἴωνας κατοίκους. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγοῦνται οἱ ἀγῶνες μεταξὺ τῶν δύο ὁμόρων πολιτειῶν, πρὸς δὲ τὴν κατάστασιν ἐκείνην τῶν πραγμάτων συνδέεται καὶ ἡ ἐμφύλιος διχόνοια ἡ μαστίσασα τὸ Ἄργος.

Ἀφορμὴ δὲ τῶν μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἄργους ἀγώνων ὑπῆρξεν ἡ Κυνουρία[2], ἤτοι ἡ κατὰ τὸν Πάρνωνα ὀρεινὴ χώρα ἡ ἐκτεινομένη ἐξ ἀνατολῶν τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα πρὸς τὴν θάλασσαν, χώρα δυσπρόσοδος, ἧς οἱ κάτοικοι ἀντέστησαν ἐπὶ μακρὸν εἴς τε τοὺς τοῦ Ἄργους καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς Σπάρτης προελαύνοντας Δωρι-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 230.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 289.

εἷς[1]. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς αἱ δύο ὅμοροι πολιτεῖαι ὑπεστήριζον ἀλλήλας ἐν τῷ κοινῷ ἀγῶνι, ἀλλ' ἔπειτα περιέστησαν αὐταὶ εἰς αἱματηρὸν πόλεμον περὶ τῆς κτήσεως τῆς μεθορίου ταύτης χώρας. Διεξήχθη δ' ὁ πόλεμος οὗτος ἤδη ἐπὶ Λυκούργου, ἔπειτα δ' ἐπὶ Χαριλάου τοῦ συγχρόνου τοῦ Λυκούργου, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Χαριλάου καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοπόμπου. Ἐν τῷ συνόλῳ δὲ προήλαυνον νικηφόροι οἱ Σπαρτιᾶται, ἐπωφελούμενοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν τοῦ Ἄργους.

Πράγματι δ' ἐν Ἄργει Ἡρακλεῖδαι καὶ Δωριεῖς εἶχον περιέλθει εἰς δεινὴν ῥῆξιν. Εἷς τῶν βασιλέων εἶχε πολεμήσει ἐν Ἀρκαδίᾳ, κατὰ τὸν αὐτὸν πιθανῶς χρόνον, καθ' ὃν ἐπὶ Χαριλάου ἐπολέμουν οἱ Σπαρτιᾶται πρὸς τοὺς Τεγεάτας, καὶ εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Ἀργεῖος βασιλεὺς συνεμάχει μετὰ τῶν Τεγεατῶν. Καὶ δὴ κατέλαβε μέρος τῆς ἀρκαδικῆς χώρας, οἱ δὲ ὑπ' αὐτὸν τασσόμενοι Δωριεῖς μάχιμοι ἠνάγκαζον αὐτὸν νὰ διανείμῃ τὴν καταληφθεῖσαν γῆν εἰς τὴν στρατιάν. Ἀνθιστάμενος δ' εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην τῶν στρατιωτῶν, ἐξεδιώχθη ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἀπέθανεν ἐξόριστος ἐν Τεγέᾳ. Ταῦτα δὲ σημαίνουσιν ἀποστασίαν τῶν Δωριέων κατὰ τῶν στρατηλατῶν αὐτῶν, συμβᾶσαν περὶ τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους χρόνους, καθ' οὓς ἐν Σπάρτῃ αἱ ἐπισφαλεῖς ἐκεῖναι σχέσεις καθωρίσθησαν διὰ νέων συνθηκῶν[2]. Καὶ ἡ μετανάστασις δὲ τοῦ Τημενίδου Καράνου, ὅστις ἐκ δυσαρεσκείας πρὸς τὰ ἐν τῇ πατρίδι συμβαίνοντα ἀπῴκησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, φαίνεται συνδεομένη πρὸς τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην.

Καὶ οἱ μὲν νεώτεροι ἐρευνηταὶ ἀπεδέχθησαν, ὅτι κατ' ἀκολουθίαν τῶν γεγονότων ἐκείνων ἀνῆλθεν ἐπὶ τὸν θρόνον ἐν Ἄργει νέα δυναστεία[3]. Ἀλλὰ πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς συνε-

[1] Περὶ Κυνουρίας ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 375.

[2] Περὶ ἀγώνων μεταξὺ τῶν Δωριέων καὶ τῶν βασιλέων αὐτῶν ἴδε Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. VIII.

[3] ***Πλουτάρχου*** Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης II, 8· Βασιλεὺς ἡρέθη Ἄργων, ὅστις καὶ ὑπῆρξε γενάρχης τοῦ νέου οἴκου κατὰ τὸν K. F. Hermann (Verhandlungen der Altenburger Philol. Versammlung σ. 44), οὗ τὴν γνώμην κατεπολέμησεν

χείας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς βασιλείας τοῦ Ἄργους στερεῖται ὑποστάσεως ἀσφαλοῦς, ἐπειδὴ οὐδεμία ὑπάρχει βεβαία παράδοσις περὶ τῆς διαδοχῆς τῶν βασιλέων ἐν τῷ οἴκῳ τῶν Τημενιδῶν. Τοῦτο δὲ μόνον διαγινώσκομεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἄργους μετέρχονται πολιτείαν δραστηρίαν καὶ συνεπῆ, ἄγουσαν κυρίως εἰς τὴν συνένωσιν τῆς χώρας.

Καὶ δὴ ὁ μὲν Ἔρατος κυριεύει περὶ τὸ 760 π. Χ. τὴν παραθαλασσίαν πόλιν Ἀσίνην[1], ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Δαμοκρατίδας τὴν Ναυπλίαν[2].

Μετὰ δὲ τὴν ἐπίτευξιν στερροτέρας ἑνότητος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ πρόσκτησιν τῆς παραλίας ἀναλαμβάνουσιν οἱ Ἀργεῖοι μετὰ μείζονος δραστηριότητος τὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν Σπάρτην, ἥτις περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀποπειρᾶται διὰ τῆς μετὰ τῆς Ἤλιδος συμμαχίας νὰξιωθῇ τῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ ἡγεμονίας. Δὲν πρόκειται πλέον περὶ τῆς προσαρτήσεως ἐδάφους ὀλίγων τετραγωνικῶν μιλλίων ἐν τῇ ὀρεινῇ χώρᾳ τῆς ὁμόρου Κυνουρίας, ἀλλὰ περὶ τῆς πρώτης θέσεως ἐν τῇ χερσονήσῳ, περὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Πελοποννησίων, περὶ τῆς προστασίας τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ τελουμένων ἐθνικῶν ἀγώνων. Πρόκειται νὰ κριθῇ ἂν μέλλωσι νὰ ἐπιβληθῶσιν ἀνεπιφυλάκτως οἱ Δωριεῖς, ἢ ἂν θὰ ἰσχύσῃ ἐλευθεριώτερον πνεῦμα, ἐπιτρεπομένης καὶ τῆς τοῦ ἰωνικοῦ στοιχείου δικαιώσεως. Διὸ αἱ ἀντίζηλοι ὅμοροι πολιτεῖαι, τὸ Ἄργος καὶ ἡ Σπάρτη, ἀντιπαρατάσσουσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἰς μάχην ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ. Ἡττηθέντων δὲ τῶν Σπαρτιατῶν παρὰ τὰς Ὑσιὰς τῷ 669 π. Χ. (Ὀλυμπ. 27, 4), οὐ μόνον ἡ Κυνουρία, ἀλλὰ καὶ σύμπασα ἡ παραλία χώρα μέχρις αὐτῆς τῆς Μαλέας περιέρχεται εἰς τοὺς Ἀργείους[3].

ὁ Fricke (De Phidone Argivo ἐν τῇ ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει τοῦ Κουρτίου ἐκ Γοτίγγης δημοσιευθείσῃ ἀναμνηστικῇ συλλογῇ συμβολῶν σ. 37).

[1] ***Παυσανίου*** II, 34.

[2] ***Παυσανίου*** IV, 35, 2· Ναυπλιεῖς ἐπὶ λακωνισμῷ διωχθέντες Δαμοκρατίδα βασιλεύοντος. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 315.

[3] Περὶ τῆς ἐν Ὑσιαῖς μάχης ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 267. ***Παυσανίου*** II, 24, 8· πολυάνδρια ἐνταῦθά ἐστιν Ἀργείων νικησάντων μάχῃ

Τὸ ὄνομα τοῦ νικηφόρου βασιλέως δὲν περιεσώθη εἰς ἡμᾶς· ἀλλὰ, κρίνοντες ἐκ τῆς ἀλληλουχίας διαφόρων ἀμοιβαίως ἐξηγουμένων περιστάσεων, δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν ἄνευ ἀντιρρήσεως, ὅτι ὁ νικήσας βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Φείδων, ὁ κατὰ τὸν Ἔφορον δέκατος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Τημενιδῶν, εἷς τῶν ἐξοχωτάτων ἀνδρῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πελοποννήσου. Ἐκεῖνος κατώρθωσε, τοῦθ' ὅπερ εἶχον ἀνεπιτυχῶς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐπιχειρήσει οἱ λοιποὶ Ἡρακλεῖδαι, τὴν τελείαν ἀπαλλαγὴν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῶν περιορισμῶν οὓς ἐπέβαλλον αἱ εἰς τοὺς ἐπιδραμόντας Δωριεῖς ὑποχωρήσεις. Διὸ ἐθεωρήθη παρὰ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ ἐκ βασιλικοῦ γένους, καθ' ἃ καὶ ὁ ἐν Σπάρτῃ τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιδιώξας Χαρίλαος[1], βασιλεὺς παράνομος, ἤτοι τύραννος[2]. Συγχρόνως δ'

Λακεδαιμονίους περὶ Ὑσιάς. Τὸν δὲ ἀγῶνα τοῦτον συμβάντα εὑρισκον Ἀθηναίοις ἄρχοντος Πεισιστράτου, τετάρτῳ δὲ ἔτει τῆς **'Ὀλυμπιάδος ἦν Εὐρύβοτος Ἀθηναῖος ἐνίκα στάδιον.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 264.

[2] ***Ἀριστοτέλους*** Πολ. ἐκδ. Bekker σ. 217, 18· Φείδων τύραννος βασιλείας ὑπαρχούσης. ***Ἡροδότου*** VI, 127 ὁ τὰ μέτρα ποιήσας Πελοποννησίοισι καὶ ὑβρίσας μέγιστα δὴ Ἑλλήνων ἁπάντων. Τὸ λαμπρότατον σημεῖον τῆς ἀρχῆς τοῦ Φείδωνος εἶνε ἡ ὑπ' αὐτοῦ τελεσθεῖσα Ὀλυμπιάς. Ἀλλὰ τίς εἶνε αὕτη; Κατὰ μὲν τὰ ἀπόγραφα τοῦ ***Παυσανίου*** (VI, 22. 2) ἡ ὀγδόη (η'), κατὰ δὲ τὴν διόρθωσιν ἣν λαμπρῶς ὑπεστήριξεν ὁ Weissenborn (Hellen σ. 47) ἡ εἰκοστὴ ὀγδόη (κη'). Τὴν γνώμην δὲ ταύτην τοῦ Weissenborn ὑπεστήριξεν ὁ Hermann ἔνθ' ἀν. σ. 47, ὁ Abel Makedonien σ. 100 (Ἑλλ. μεταφράσεως Μ Δήμιτσα σ. 177), ὁ Brandis (Das Münz-Maass - und Gewichtwesen in Vorderasien. Berlin 1866 σ. 200), ὁ Head (Coins and medals σ 11), ὁ Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Γ' ἔκδ. γ' σ. 19), ὁ Urlichs (Skopas σ. 224), ὁ Kohlmann (Rheinisches Museum Τόμ. XXIX σ. 465), Bursian De tempore quo templum Jovis Olympici conditum sit σ. 7. Hultsch Metrologie ἐκδ. β' σ 523. Ὑπὲρ τῆς ὀγδόης Ὀλυμπιάδος τάσσονται ὁ Unger (Philologus Τόμ. XXIX, σ. 259), ὁ Schneiderwirth (Argos), ὁ M Duncker (Geschichte des Alterthums Τόμ. Ε' σ. 385) καὶ ὁ Holm (Griechische Geschichte Τόμ. Α' σ. 244.) Ἐκ δὲ τοῦ ***Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ*** ἐξάγομεν ἀμέσως μόνον, ὅτι ἡ 28 Ὀλυμπιὰς ἐτελέσθη ὑπὸ τῶν Πισατῶν παρὰ τὰ εἰωθότα, ἤτοι ἄνευ τῶν Ἠλείων· πρὸς ἐξήγησιν δὲ καὶ δικαιολογίαν τῆς παραβάσεως ταύτης ἐλέχθη ἀργότερον, ὅτι οἱ Ἠλεῖοι εἶχον ἐμποδισθῆ νὰ συμμετάσχωσι τῆς ἑορτῆς ὑπὸ πολέμου ἐναντίον τῆς Δύμης. Πάντα δὲ τὰ λεγόμενα περὶ Φείδωνος, ἰδίως δὲ τὰ κατὰ τὴν νομισματικὴν αὐτοῦ μεταρρύθμισιν, ἁρμόζουσι κατὰ τὴν γνώμην μου μόνον εἰς τὴν ἑβδόμην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα. Καὶ ὁ Schubart δὲ συμπληρόνει τὸ χωρίον τοῦ ***Παυσανίου*** (VI, 22, 2) γράφων· Ὀλυμπιάδι μὲν [εἰκοστῇ

ἐκτελεῖ ὁ Φείδων, ἐφ' ὅσον ἐκτείνεται ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ, τἀναντία ἐκείνων, ὅσα οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον διατάξει μὲν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, ἤθελον δὲ νὰ ἐπιβάλωσι καὶ εἰς τὰς λοιπὰς πόλεις ὡς κανόνα. Καὶ δὴ ἀντὶ μὲν τῆς ἐν τῇ μεσογαίᾳ συγκεντρώσεως διενεργεῖται ἡ ἐπὶ τὴν θάλασσαν τροπή, ἀντὶ δὲ τοῦ χωρισμοῦ τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἡ ἀνάμιξις αὐτῶν καὶ ἐξίσωσις καὶ ἀντὶ τῆς πρὸς τὰ ἔξω ἀπομονώσεως ἡ ἐλευθέρα ἐπικοινωνία, ἥτις καὶ διευκολύνεται μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιμονῆς μεθ' ἧς εἶχε δυσχεράνει αὐτὴν ὁ Λυκοῦργος.

Διὰ τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν εἶχεν ἀρχίσει νέα ἐποχὴ ἀφ' οὗ χρόνου εἶχεν εἰσαχθῇ ἀπὸ τῆς Λυδίας εἰς τὰς παραλίας ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἡ χρῆσις τῶν κατὰ τὰ βαβυλωνιακὰ σταθμὰ κεκανονισμένων εὐγενῶν μετάλλων καὶ ἡ χάραξις αὐτῶν εἰς εὔχρηστα κομμάτια. Καὶ δὴ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἤρχισαν κόπτουσαι ἐμποριχαί τινες πόλεις νομίσματα περὶ τὸ 700 π. Χ.[1], ἡ δὲ νέα ἐφεύρεσις εἶχε διαδοθῇ ταχέως ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἰδίως εἰς τὴν Μίλητον, τὴν Χίον, τὰς Κλαζομενάς, τὴν Ἔφεσον, τὴν Σάμον, οὐδ' ὑπῆρχε κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα διὰ τὰς παρὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος κειμένας πόλεις ζήτημα σπουδαιότερον τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν ἢ μὴ εἰς τὸν εἰσαχθέντα νεωτερισμόν.

Οὐδ' ἦτο τὸ ζήτημα τοῦτο μόνον οἰκονομικόν, ἀλλὰ καὶ πολιτικόν, καὶ δὴ μεγίστην ἔχον σημασίαν, ἅτε ὀξῦνον τὸν ἤδη τὸν ἑλληνικὸν κόσμον διασπῶντ' ἀνταγωνισμόν. Καὶ ἐν μὲν τῇ Σπάρτῃ αἱ ἀρχαῖαι περὶ τῶν πολυτίμων μετάλλων ἀπαγορεύσεις ἐφηρμό-

καὶ] ὀγδόῃ (Ἴδε Zeitschrift für Alterthumswissenschaft σ. 107). Περὶ δὲ τυράννου, οὗ ἡ ἀκμὴ προηγήθη τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ῥηθῇ, ὅτι ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου, οὐδὲ ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἤδη τὴν ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου. Οὐδὲ ἠδύνατο υἱὸς τυράννου κατ' ἐκεῖνον τὸν αἰῶνα ἀκμάσαντος νὰ παρουσιάζηται μεταξὺ τῶν μνηστήρων τῆς Ἀγαρίστης ἐν Σικυῶνι. Τέλος δὲ σημειωτέον, ὅτι ὁ Trieber (Pheidon von Argos ἐν τοῖς Historische Aufsätze zum Andenken von G Waitz 1886) ὁρίζει ὡς χρόνον, καθ' ὃν ἤκμασεν ὁ Φείδων, τὴν 45 Ὀλυμπιάδα.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 355.

ζοντο τόσῳ αὐστηρότερον, ὅσῳ κινδυνωδέστερα παρουσιάζοντο ταῦτα ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ νομίσματος. Ὅλως δ' ἀντίθετοι ἦσαν αἱ διαθέσεις τῶν παραθαλασσίων πόλεων τῶν ὑπὸ βιομηχάνων οἰκουμένων, αἵτινες ἀναγκαίως μετὰ πλείστου ὅσου ζήλου ἐπεθύμουν τὴν σπουδαιοτάτην ἐκείνην διευκόλυνσιν τῶν καταλλαγῶν, καὶ τῶν ἡγεμονικῶν ἐκείνων οἴκων, οἵτινες διὰ τῆς πληρώσεως τῶν ἐπιθυμιῶν τούτων ἐπεδίωκον τὴν αὔξησιν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν δυνάμεως.

Τοιαύτας δὲ προαιρέσεις εὑρίσκομεν ἀπανταχοῦ κατὰ τὸν ἕβδομον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, τὸν αἰῶνα τῶν τυράννων, ὧν τὴν σύγχρονον ἀνάδειξιν ἤδη ὁ Θουκυδίδης διέγνω ὡς τεκμήριον ἀξίας λόγου καὶ μεγάλως διαδεδομένης κοινωνικῆς κινήσεως. Ἡ κίνησις δὲ αὕτη ἦτο ἡ τῆς φυσικῆς προόδου, ἀντιδρώσης πρὸς τοὺς τεχνητοὺς καὶ ἐξ ἀνάγκης ἐπιβεβλημένους θεσμούς, οἵτινες εἶχον προέλθει ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ Ἀχαιῶν βασιλέων μετὰ Δωριέων μαχίμων, καὶ ἐδήλου τὴν καθολικὴν ἐξέγερσιν τῶν ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων καταπιεσθέντων ἀρχαίων ἰθαγενῶν οἰκητόρων.

Τὸ δὲ σύνθημα ἐδόθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φείδωνος. Εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο ἀσφαλέστατα γινώσκομεν περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ δυνατωτάτου τούτου ἀνδρὸς πεπραγμένων τὴν εἰσαγωγὴν συστήματος μέτρων, σταθμῶν καὶ νομισμάτων, ὅπερ ὑπῆρξε μὲν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Αἰγαίου, ἀλλά, ὡς εἰκός, συνήπτετο πρὸς τὰς ὑπερποντίους ἐφευρέσεις, ἐπειδὴ ἡ διευκόλυνσις τῆς ἐμπορικῆς συναλλαγῆς μεταξὺ τῶν ἀπέναντι ἀλλήλων κειμένων ἀκτῶν ἦτο ὁ κυριώτατος σκοπὸς συμπάσης ταύτης τῆς νομοθεσίας.

Ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐπικρατήσαντος τοῦ διμεταλλισμοῦ, ἐκόπτοντο πρὸς τοῖς χρυσοῖς καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, καὶ δή, τοῦ λόγου τοῦ χρυσοῦ πρὸς τὸν ἄργυρον ὄντος ὡς $13\,{}^1/_3$ πρὸς 1, τὸ ἰσότιμον τοῦ βαρέος χρυσοῦ στατῆρος[1] ἦτο ἀργύριον ἕλκον βάρος 224,4 ἢ κατὰ τὸ ἐλαφρότερον σύστημα 112,2 γραμμαρίων. Πρὸς ἀποτέλεσιν δ' εὐχρήστου ἀργυροῦ νομίσματος ἐλαμβάνετο τοῦ

1 Ἴδε ἀνωτέρω σ. 355.

σταθμοῦ τούτου τὸ δέκατον, δυνάμενον ἴσα καὶ 11,22 γραμμάρια ἢ τὸ δέκατον πέμπτον, ἐξισούμενον πρὸς γραμμάρια 7,48. Αἱ δύο δὲ αὗται μονάδες ἀργυρίου ἦσαν ἀμφότεραι ἐν χρήσει ἀνὰ τὴν προσθίαν Ἀσίαν, καὶ δὴ ὁ μὲν σταθμὸς τοῦ δεκάτου τοῦ στατῆρος ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ Λυδίᾳ, ὁ δὲ τοῦ δεκάτου πέμπτου κατὰ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐν Φοινίκῃ.

Ἂν λοιπὸν οἱ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι συναλλαττόμενοι ἤθελον νὰ ἐξομοιωθῶσι πρὸς τὰ κρατοῦντα ἐν Ἀσίᾳ, ἔπρεπε νὰ ἀποδεχθῶσι τὸ ἕτερον τῶν συστημάτων ἐκείνων ἢ νὰ εὕρωσι μέσον τινὰ ὅρον· τοῦτο δὲ καὶ συνέβη ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν ᾗ ἐκόπη στατὴρ ἕλκων 12,40 γραμμάρια, ὅστις ἐξωτερικῶς προσήγγιζε πολὺ πρὸς τὸ ἀργυροῦν νόμισμα τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ δέκατον τοῦ χρυσοῦ στατῆρος. Ἡ δὲ αὔξησις τοῦ βάρους μόνον σκοπὸν εἶχε τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου, ἐπειδὴ ἤθελον νὰ ἔχωσι καλὸν νόμισμα, ὅπως δύνανται νὰ προβαίνωσιν εὐκόλως εἰς ὠνήσεις ἐν ταῖς ὑπερποντίοις ἀγοραῖς καὶ ἀντεπεξέρχωνται πρὸς πάντα συναγωνισμόν. Ἄλλως δὲ διὰ τῆς αὐξήσεως ταύτης τοῦ βάρους ἐπετυγχάνετο καὶ εὔκολος ἀναλογία πρὸς τὸ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Φοινίκῃ ἰσχῦον σύστημα, εἰς ὃ προσεχώρησαν καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑποδιαίρεσιν τοῦ νομίσματος. Καὶ δὴ ὁ στατὴρ ἐδιχάσθη, τὸ δὲ ἥμισυ αὐτοῦ ἀπετέλεσε τὴν δραχμήν, τὸ αὐτόχρημα ἐθνικὸν νόμισμα τῶν Ἑλλήνων, ἔχον βάρος πέντε μέχρις ἓξ γραμμαρίων καὶ κατὰ ταῦτα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ νεώτερον φράγκον ἢ τὸ σελίνιον. Καὶ ἡ δραχμὴ δὲ πάλιν ὑποδιηρέθη εἰς ἓξ μέρη, ἅτιν' ἀπὸ τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν Ἑλλάδι ἐθιζομένων σιδηρῶν ἐλασμάτων ὠνομάσθησαν ὀβελοί. Καὶ ἀρχαῖοι μὲν ὀβελίσκοι τῶν ὄντων μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν χρήσει κατὰ τὴν καταλλαγὴν ἀνεκρεμάσθησαν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ἐν Ἄργει ναοῦ τῆς Ἥρας δίκην ἱερῶν λειψάνων τοῦ παρελθόντος πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ὑπερβαθείσης ἤδη ἐκείνης βαθμίδος τοῦ πολιτισμοῦ[1], τὸ δὲ νέον νόμισμα ἐκόπη ἐν

[1] Ἴδε Μέγα ἐτυμολογικὸν ἐν λ. ὀβελίσκος. Böckh Metrologische Untersuchungen σ. 76.

Αἰγίνῃ[1]. Ἐν τῇ νήσῳ δ' ἐκείνῃ, ἧς ἡ ὑπὸ τῶν Δωριέων κατάληψις δὲν παρεκώλυσε τὴν ζωηρὰν κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνίαν, ἱδρύθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φείδωνος τὸ πρῶτον δημόσιον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου νομισματοκοπεῖον, τὸ μὲν πρῶτον διὰ μόνον ἀργυρᾶ νομίσματα, μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ διὰ χρυσᾶ[2]. Ἐπεχαράχθη δ' ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐκείνων ἡ χελώνη, τὸ σύμβολον τῆς παρὰ τοῖς Φοίνιξι καὶ Ἀσσυρίοις θεᾶς τοῦ ἐμπορίου Ἀφροδίτης[3]. Συγχρόνως δ' ἐρρυθμίσθησαν κατ' ἀσιατικὰ πρότυπα καὶ τὰ μέτρα τοῦ μήκους καὶ τῆς χωρητικότητος.

Ἐκ δὲ τῶν εὐρειῶν διαστάσεων ἃς ἔλαβον αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται τοῦ Φείδωνος διαγινώσκεται, ὅτι αὗται δὲν ἦσαν προωρισμέναι διὰ τὸν στενὸν χῶρον μιᾶς μόνον πόλεως, ἀπ' ἐναντίας δ' ἀναγνωρίζομεν ἐν αὐταῖς τὰς ἐπιχειρήσεις ἀνδρὸς διανοουμένου τὴν ἵδρυσιν μεγάλου βασιλείου. Πρὸς τοῦτο δ' ἐξωρμήθη ἀναμφιβόλως

[1] Περὶ τῆς νομισματικῆς μεταρρυθμίσεως ἴδε Böckh ἔνθ' ἀν. σ. 76. Brandis Das Münz-Maass-und Gewichtwesen in Vorderasien σ. 202. Hultsch Λογοκρισίαν τῆς συγγραφῆς τοῦ Brandis ἐν τοῖς Jahrbücher für Klassische Philologie 1867 σ. 534. Τὸ σύστημα τῶν δεκαπέντε στατήρων καλεῖ ὁ Brandis μικρασιατικὸν καὶ φοινικικόν, ἐπειδὴ ἐπικρατεῖ ἀργότερον ἐν ταῖς φοινικικαῖς πόλεσι. Καὶ δὲν ἤρχισαν μὲν αὗται κόπτουσαι νόμισμα πρὸ τοῦ Δαρείου, ἀλλ' ἴσως ἐπὶ Ξέρξου τὸ πρῶτον, ἀλλὰ δύναται νὰ προϋποτεθῇ, ὅτι ὁ σταθμὸς ἐκεῖνος ἐπεχωρίαζεν ἐν αὐταῖς ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς χρήσεως τῶν ὀβελῶν, ὡς ἀπέδειξε τοῦτο ὁ Brandis ὡς πρὸς τὴν Παλαιστίνην. Τὸν δ' αἰγιναῖον σταθμὸν συσχετίζει ὁ Brandis (σ. 110) πρὸς τὸ αὐτὸ σύστημα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Mommsen (Geschichte des römischen Münzwesens σ. 45), καίπερ μὴ παραγνωρίζων ὅτι ὁ αἰγιναῖος σταθμὸς ἀνήκει εἰς τὸ δεκαδικὸν σύστημα (σ. 111). Τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἀνέπτυξε περαιτέρω ὁ Hultsch ἔνθ' ἀν. Κατ' αὐτὸν (Griechische und römische Metrologie ἐκδ. δ' σ. 188) ὁ αἰγιναῖος σταθμὸς εἶνε «ἰδιάζων, ἐν Ἑλλάδι καθορισθεὶς σταθμὸς ἀργυρῶν νομισμάτων, ὁ δὲ στατὴρ τούτου τοῦ συστήματος ἦτό τι διάμεσον μεταξὺ τῶν δύο μικρασιατικῶν σταθμῶν, ἀποτελῶν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἄλλον καθ' ἁπλᾶς καὶ σταθερὰς σχέσεις». Ὁ δὲ Head (Metrological notes on the electrum coins) ἀνάγει τὸν αἰγιναῖον στατῆρα εἰς τὸν μιλησιακόν. Προσήγγιζε δ' ὁ σταθμὸς τῆς αἰγιναίας νομισματικῆς μονάδος περισσότερον εἰς τὸν βαβυλωνιακὸν στατῆρα ἢ εἰς τὴν φοινικικὴν καὶ βαβυλωνιακὴν μονάδα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς προσηρμόζετο δυσκολώτερον εἰς ἐκεῖνον (κατ' ἀναλογίαν 25:27) ἢ εἰς τοῦτον (5:4). Hultsch ἔνθ' ἀν. σ. 557.

[2] Περὶ τῆς ἑνωρὶς γενομένης χαράξεως χρυσῶν νομισμάτων ἐν Αἰγίνῃ ἴδε Brandis ἔνθ' ἀν. σ. 111.

[3] Ἡ χελώνη, συμβολίζουσα τὸν οὐράνιον θόλον, ἦτο ἔμβλημα τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης. Ἴδε Gerhard Griechische Mythologie § 375. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 72 σημ. 2.

ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς Ἀσίας, ἐν ᾗ ὄπισθεν τῶν κατὰ τὰ παράλια ἑλληνίδων πόλεων ἐξετείνοντο ἐν τῇ μεσογαίᾳ ἀπέραντα βασιλευόμενα κράτη, εὐσύντακτον κεκτημένα τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν.

Ἀκολουθῶν δ' ὁ Φείδων τὸ παράδειγμα τῶν δύο αὐτοῦ προκατόχων ἠδυνήθη νὰ προσαρτήσῃ εἰς τὸ Ἄργος ἀλλεπαλλήλους τὰς παραθαλασσίας πόλεις. Διὰ δόλου δὲ καὶ βίας κατώρθωσε νὰ καθυποτάξῃ τὰς ἀπὸ τοῦ Ἄργους ἀποστάσας πόλεις μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ καὶ νὰ συνενώσῃ καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν κραταιὰν αὐτοῦ χεῖρα τὸν διεσπασμένον κλῆρον τῶν Τημενιδῶν. Κατώρθωσεν, ὁπλίζων ἅπαντας τοὺς οἰκήτορας τῆς Ἀργολίδος, νὰ ποτελέσῃ στρατιὰν ἰσόπαλον πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ ἀπέσπασε πάλιν ἀπὸ τῆς Σπάρτης σύμπασαν μέχρι Κυθήρων τὴν μετὰ κόπου κτηθεῖσαν καὶ ἐκδωρισθεῖσαν περιοικίδα, ἧς οἱ κάτοικοι εὐχαρίστως ἀπετίναξαν τὸν σπαρτιατικὸν ζυγόν, καὶ χαίροντες εἶδον ἀποδιδομένην εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν φυλετικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου. Ὅτε δὲ οὕτως ἅπασαι αἱ κατὰ τὰ βόρεια καὶ τἀνατολικὰ τῆς χερσονήσου χῶραι συνηνώθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Φείδωνος, οἱ Σπαρτιᾶται ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι παντὶ σθένει τὴν καταπάλαισιν τῆς ὀσημέραι αὐξανούσης ἐκείνης δυνάμεως. Διὸ ἐξεστράτευσαν μετὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν βαίνοντες ἀπὸ τῆς Τεγέας ἐναντίον τοῦ Ἄργους· συναντήσαντες δὲ τοὺς πολεμίους ἐν τῇ στενῇ κοιλάδι τῶν Ὑσιῶν, ἡττήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀργείων[1]. Οἱ δὲ νικηταὶ ὥδευσαν ἀμελλητὶ πρὸς τὴν δυτικὴν παραλίαν, ὅπως ἑνωθῶσι μετὰ τῶν αὐτόθι ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης, παραγκωνίσωσι τοὺς Σπαρτιάτας καὶ παρὰ τὸν Ἀλφειὸν διασπάσωσι τὴν μετὰ τῆς Ἤλιδος συμμαχίαν αὐτῶν καὶ καταλύσωσιν οὕτω τὴν μισητὴν ἡγεμονίαν τῆς πρωτευούσης τῶν δωρικῶν πόλεων. Ὅτε δὲ ὁ τολμηρὸς Φείδων τὸ ἑπόμενον ἔτος τῆς ἐν Ὑσιαῖς μάχης συνεώρτασε μετὰ τῶν Πισατῶν τὴν εἰκοστὴν ὀγδόην Ὀλυμπιάδα τὸ θέρος τοῦ 668 π. Χ., τότε ἠδύνατο πράγματι νὰ πιστεύσῃ, ὅτι εἶχε φθάσει

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 361.

εἰς τὸ ποθούμενον τέρμα, ὅτι τὸ Ἄργος εἶχεν ἀποβῆ καὶ πάλιν ἡ πρωτεύουσα τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅτι ἐκεῖνος ἦτο κεκλημένος νὰ παράσχῃ εἰς τὴν χερσόνησον πολίτευμα ἐνιαῖον σύμφωνον πρὸς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ἰδέας.

Ἀλλ' ὁ θρίαμβος αὐτοῦ ἦτο πρόωρος· τὸ νέον πνεῦμα, δι' οὗ ἤθελε νὰ νικήσῃ, ἦτο σύμμαχος ὀλιγώτερον ἀσφαλὴς τῆς συνεποῦς καὶ ἀκάμπτου καρτερίας τῆς Σπάρτης καὶ τῆς δυσαπαλλάκτου κατανάγκης τῆς συνηθείας. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἤθελε νὰ ἐκλύσῃ τῶν δεσμῶν πάσας τὰς δυνάμεις τοῦ δήμου, ἐξ ἑτέρου δ' ἐπεθύμει νὰ ἄρχῃ δεσποτικῶς. Ἐκ τῆς τοιαύτης δ' ἀντιφάσεως, ἥτις συμπαρομαρτεῖ ἐν σπέρματι εἰς πᾶσαν τυραννίδα, ἐναυάγησε καὶ τοῦ Φείδωνος τὸ ἔργον. Ἤδη κατὰ τὴν ἑπομένην Ὀλυμπιάδα οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἀποκαταστήσει τὴν τιμὴν ἑαυτῶν καὶ τῶν Ἠλείων, ἀναλαβόντες ἐκ νέου τὴν προστασίαν τῶν ἀγώνων. Οὕτως ἐν μέρει ἐπέζησεν αὐτὸς ὁ Φείδων ἤδη τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἰδίου πολιτικοῦ προγράμματος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς βορείοις τῆς χερσονήσου δὲν κατώρθωσε νὰ παγιώσῃ τὴν εἰρήνην, καὶ, ὅτ' ἐστράτευσε κατὰ τῆς Κορίνθου, λέγεται πεσὼν ἐν συμπλοκῇ πρὸς τοὺς πολιτικοὺς αὐτοῦ ἀντιπάλους περὶ τὸ 660 π. Χ. (Ὀλυμπ. 30)[1]. Ἐν δὲ τῇ ἀσθενεῖ χειρὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃν ὁ Ἡρόδοτος μνημονεύει ὑπὸ τὸ ὄνομα Λεωκήδης μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος Κλεισθένους ξενισθέντων, ἀπέβαλε τὸ σκῆπτρον τῶν Τημενιδῶν πᾶσαν ἀξίαν[2]. Ὁ δ' ἔγγονος τοῦ Φείδωνος Μέλτας κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ ἐπαύθη τῆς ἀρχῆς[3]. Μετ' αὐτοῦ δὲ συγκατελύθη ἡ βα-

[1] Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Φείδωνος ἴδε ***Νικολάου Δαμασκηνοῦ*** ἀποσπ. 41 (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Γ' σ. 378), ἔνθα λέγεται ὅτι ἀπέθανεν ἐπιθέσεως ἐκ τῶν ἑταίρων γενομένης. Ἐφονεύθη δ' ὄχι ἀργότερον τῆς 30 Ὀλυμπιάδος. Ὁ δὲ Mähly (Rheinisches Museum Τόμ. IX, σ. 614) καταβιβάζει τὸν χρόνον τοῦ θανάτου εἰς τὴν 34 Ὀλυμπιάδα. Πρβλ. K. Fr. Hermann Verhandlungen der Altenburger Philologischen Versammlung σ. 49.

[2] Περὶ τοῦ τρυφηλοῦ βίου τοῦ Λεωκήδου ἴδε ***Πλουτάρχου*** Πῶς ἂν τις ὑπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο 6.

[3] ***Παυσανίου*** II, 19, 2.

σιλεία τῶν Τημενιδῶν, εἰ καὶ ὑπῆρξαν καὶ κατόπιν ἀκόμη κατ' ὄνομα βασιλεῖς ἐν Ἄργει[1].

Οὕτως ὁ Φείδων ὁμοιάζει πρὸς μετέωρον φαινὸν, ὅπερ ἀντιπαρέρχεται χωρὶς νὰ καταλίπῃ ἴχνη. Ἀλλ' ὅμως ἀφῆκεν ἀγαθόν τι παραμόνιμον. Δὲν ἦτο, ὡς ἐξελάμβανον αὐτὸν οἱ Σπαρτιᾶται, θρασὺς τυχοδιώκτης, ἀλλ' ἡγεμὼν ἐπιδιώξας μετὰ δραστηριότητος θαυμαστῆς μεγάλα καὶ εὔλογα συμφέροντα τοῦ δήμου. Καὶ δὴ, ἀντιτασσόμενος πρὸς τὴν μονομερῆ ἐπικράτησιν τῆς δωρικῆς φυλῆς, ἀπέδωκεν ἰσχὺν εἰς τὰ ἰωνικὰ στοιχεῖα, κατήργησε τὴν εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν ἀντιστρατευομένην παρακώλυσιν τῆς ἐπικοινωνίας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, ἔγεινεν εἰσηγητὴς τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἔλυσε τὰ δεσμὰ δι' ὧν ὁ σπαρτιατικὸς ζυγὸς ἠπείλει νὰ περιβάλῃ τὴν ὅλην χερσόνησον, καὶ ἔβαλε κατὰ τὰ βόρεια καὶ τὰνατολικὰ αὐτῆς τὴν ἀφετηρίαν νέας ζωῆς, ἥτις οὐδέποτ' ἐξέλιπεν ἔκτοτε. Ἡ ἀρχαία μονοτονία διεσπάσθη, εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας, εἰς τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα καὶ τὴν εὐφυίαν ἀνεῴχθησαν νέαι ὁδοὶ, ἄνδρες δὲ ὑπέροχοι, οἷοι δὲν ἦτο δυνατὸν οὔτε νὰ μορφωθῶσιν οὔτε νὰ γείνωσιν ἀνεκτοὶ ἐν πόλεσι δωρικαῖς, ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τῶν δήμων. Εἰς δὲ τὰφανῆ ἴχνη τῆς κολοσσιαίας δράσεως τοῦ Φείδωνος πρέπει πιθανῶς νὰ ταχθῇ καὶ ἡ θαλασσία ἀμφικτυονία τῆς Καλαυρείας, ἧς κέντρον ἦτο τὸ πανάρχαιον ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος[2]. Περιελάμβανε δὲ αὕτη ἑπτὰ πόλεις, κειμένας πάσας κατὰ τὰ βόρεια καὶ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, πλὴν τῶν Ἀθη-

[1] Ἐκ τινος χωρίου τοῦ ***Ἡροδότου*** (VII, 149) ἐξάγεται ἡ τυπικὴ τοὐλάχιστον ἐξακολούθησις τῆς βασιλείας. Ἴδε Schiller Argolis σ. 10. Περὶ δὲ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν συνάπτονται πρὸς τὴν πελοποννησιακὴν ἱστορίαν τὰ ἐνταῦθα δεκτὰ γενόμενα συμβάντα, ἴδε Hermann ἔνθ' ἀν. σ. 48. Ἀποδεχόμεθα, ὅτι πρὸ αὐτοῦ τοῦ δευτέρου μεσσηνιακοῦ πολέμου τὴν 29 Ὀλυμπιάδα ἀποκατέστη ἡ τάξις τῶν Ὀλυμπιάδων δι' ἐπεμβάσεως τῶν Σπαρτιατῶν· ἐντεῦθεν δὲ προήρχετο ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν Ἠλείων.

[2] Λεπτομερέστερα περὶ τοῦ πιθανοῦ καθορισμοῦ τοῦ χρόνου εἰς ὃν ἀναφέρεται ἡ ἐν Καλαυρείᾳ ὁμοσπονδία ἴδε ἐν τῇ ἐμῇ διατριβῇ Der Seebund von Kalauria ἐν τῷ Hermes Τόμ. X. σ. 385. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 137 κ. ἑ.

νῶν καὶ μιᾶς πόλεως ἐν τῇ βορείῳ Ἀρκαδίᾳ, ἂν ἐκλάβωμεν τὸν εἰς τὴν ἀμφικτυονίαν τασσόμενον Ὀρχομενὸν ὡς τὸν ἀρκαδικόν.

Ἡ δημοτικὴ κίνησις, εἰς ἣν διὰ πρώτου τοῦ Φείδωνος ἐδόθη ἰσχὺς καὶ ἐπίδρασις, πλὴν τοῦ Ἄργους οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἔδαφος μᾶλλον προπαρεσκευασμένον ἢ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τὸν ἑνοῦντα τὴν νῆσον τοῦ Πέλοπος πρὸς τὴν ἤπειρον. Ἐκεῖ ᾤκει ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων λαὸς ἀνάμικτος ἐκ Φοινίκων καὶ Ἰώνων. Ἐκεῖ δ' ἔνθα οἱ δύο κόλποι ἄγουσι δίκην εὐρειῶν λεωφόρων πρός τε ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς ἀναγκαίως ἔμελλε νἀναπτυχθῇ ἐνωρίτατα ἡ κλίσις πρὸς ναυτιλίαν καὶ ἐμπορίαν ἐν ἀντιστάσει πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν δωρικῶν πολιτικῶν διατάξεων ἀπορρέουσαν πίεσιν καὶ παρακώλυσιν. Ἡ δὲ ἀντιδωρικὴ αὕτη τάσις ἐξεδηλώθη ἰδίως ἐν ταῖς πόλεσιν αἵτινες ἔκειντο κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ δυτικοῦ ἤτοι Κρισαίου κόλπου. Αὗται ὑπῆρξαν αἱ καταρξάμεναι τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς Δύσεως, καθ' ὃν τρόπον ὁ Φείδων εἶχε γείνει εἰσηγητὴς τῆς μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐμπορίας. Ὅλη δὲ ἡ Ἀχαία εἶχε μείνει ὡς πρὸς τὸ κύριον μέρος τῶν οἰκητόρων αὐτῆς χώρα ἰωνική, ἐν αὐτῇ δ' ἕνεκα τῆς πρωίμου ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ἥκιστα πάσης ἄλλης χώρας ἠδυνήθησαν νὰ ῥιζοβολήσωσι θεσμοὶ δωρικοί.

Ὡς δ' οἱ Ἴωνες ἀπανταχοῦ συνείθιζον νὰ ἐγκαθιδρύωνται παρὰ τὰς ἐκβολὰς ποταμῶν, ἔνθα ἐξ ἑνὸς μὲν ἐπωφελοῦντο πάντα τὰ ἐκ τῆς γειτονίας τῆς θαλάσσης ἀγαθά, ἐξ ἑτέρου δὲ ἠδύναντο εὐκόλως νὰ καρπῶνται τὰ προϊόντα τῆς μεσογαίας, οὕτως ἔκτισαν καὶ τὴν Σικυῶνα ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ κάτω Ἀσωποῦ, οὗ αἱ πηγαί, ἐξορμῶσαι ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Ἀργολίδος, συνάγονται εἰς ῥύακα, ὅστις, διαρρέων τὴν οἰνοφόρον ὀρεινὴν κοιλάδα τοῦ Φλιοῦντος, συστρέφεται διὰ μακρᾶς κλεισωρείας καὶ ἐξέρχεται τέλος παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ εὐρέος ὀροπεδίου τῆς Σικυῶνος εἰς τὴν πεδινὴν παραλίαν.

Ὑπῆρξε δ' ἡ Σικυὼν τὸ ὁρμητήριον τοῦ ἰωνικοῦ πολιτισμοῦ

τοῦ διαχυθέντος ἀνὰ πᾶσαν τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀσωποῦ, ἡ δὲ μακρὰ ἀναγραφὴ ὀνομάτων βασιλέων τῆς Σικυῶνος μαρτυρεῖ τὴν ἀρχαιότητα τὴν εἰς τὴν πόλιν προσγραφομένην[1]. Καὶ ὑπῆρξε μὲν αὕτη ποτὲ ἡ πρωτεύουσα τῆς ὅλης Ἀσωπίας ὡς καὶ τῆς προκειμένης παραλίας, ἔπειτα δὲ, τῆς δωρικῆς ἐπιδρομῆς διαλυσάσης τὸν πολιτικὸν σύνδεσμον τῶν παρασωπίων πόλεων, αὐτὴ ἡ Σικυὼν ἠναγκάσθη νὰ εἰσδεχθῇ δωρικὰ γένη.

Καὶ ἐτελέσθη μὲν τοῦτο ἄνευ βίας, διατηρηθείσης τῆς ἀρχαιοτέρας δυναστείας τῶν Ἡρακλειδῶν πρὸς τῇ τῶν ἐπιδραμόντων Δωριέων[2]. Ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ Δωριεῖς ὑπερίσχυσαν, αἱ δὲ τρεῖς αὐτῶν φυλαὶ κατέλαβον τὰς ἀρίστας γαίας, καὶ ἀπετέλεσαν τὴν πολεμικὴν τάξιν, τοὺς λογάδας τῶν πολιτῶν τοὺς περιβαλλομένους τὰς τιμὰς καὶ τἀξιώματα. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ᾤκουν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ ὑπερκειμένου τῆς παραλίας καὶ γειτονεύοντος πρὸς τὸ μεστὸν θήρας ὄρος, οἱ δ' ἀρχαῖοι Ἴωνες, συναναμιχθέντες μετὰ τῶν ἀρχαιοτάτων Πελασγῶν οἰκητόρων, ἔζων κάτω, ἀσχολούμενοι περὶ μόνην τὴν ἁλιείαν καὶ τὴν ἐν τῷ κόλπῳ ναυτιλίαν. Διὸ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Δωριεῖς εὐπατρίδας ἐκαλοῦντο Αἰγιαλεῖς, ἤτοι κάτοικοι τοῦ αἰγιαλοῦ.

Φαίνεται δὲ, ὅτι πόλεμοι πρὸς ὁμόρους λαοὺς ἠνάγκασαν τὸ πρῶτον τοὺς τὰ πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα κεκτημένους νὰ συμπαραλάβωσι καὶ τοὺς Αἰγιαλεῖς εἰς τὰς ὑπὲρ τῆς πόλεως στρατείας, ἀναθέντες εἰς αὐτοὺς θητείαν ὑπασπιστῶν καὶ τὴν ἐν περιπτώσει ἀνάγκης ὑπηρεσίαν αὐτῶν ὡς ψιλῶν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑπὸ τῶν Δωριέων ἀποτελουμένης φάλαγγος τῶν ὁπλιτῶν. Ἀλλὰ τοῦτο συνεπέφερε τὰς πρώτας ἀξιώσεις τῶν τοῦ δήμου, οἵτινες ἀπῄτησαν νὰ μὴ μένωσι δίκην ξένων ἀμέτοχοι τῶν τῆς πολιτείας, εἰς ἧς τὴν ἄμυναν συνεπεκούρουν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Αἰγιαλεῖς προσετέθησαν εἰς τὰς τρεῖς φυλὰς τῶν Δωριέων ὡς τετάρτη φυλή, πρέπει νὰ παρα-

[1] Περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς Σικυῶνος ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 484.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 229.

δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἐν Σικυῶνι ἔγεινεν ἀπόπειρα συνενώσεως τῶν φυλῶν διὰ τῆς νομοθεσίας. Κατὰ ταῦτα δὲ οἱ Σικυώνιοι ἀπέκτησαν πολιτείαν ἤδη πρὸ τῆς τυραννίδος, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ τύραννοι τῆς πόλεως ἐκείνης ἐδούλευον τοῖς νόμοις, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι ἐπολιτεύοντο κατὰ τοὺς σολωνείους νόμους, ἐφ' ὅσον τοῦτο συνεβιβάζετο πρὸς τὴν δεσποτικὴν αὐτῶν τυραννίδα.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Σικυῶνι ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις τοιοῦτοι νόμοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἠρεμαίαν ἀνάπτυξιν καὶ προκοπὴν τῆς πολιτείας. Ἡ ἐπαύξησις τῆς ἐμπορίας, ἥτις ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος συνέδεσε καὶ πάλιν τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἐξήγειρε καὶ παρὰ τῷ λαῷ τῶν Αἰγιαλέων νέαν ζωήν· ἀποκτήσαντες δ' ἕνεκα τῆς ἀναπτυχθείσης αὐτῶν μορφώσεως καὶ εὐπορίας συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἀξίας ἀπήτησαν πλήρη συμμετοχὴν εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Ἐκ δὲ τῶν κόλπων αὐτῶν ἐξῆλθεν οἶκος, ὅστις, ἡγούμενος τῆς δημοτικῆς φατρίας, ἀνέτρεψε τοὺς τῆς πόλεως κυριαρχοῦντας Δωριεῖς, οἶκος τὴν μὲν ἀρχὴν διατηρήσας μακρότερον πάσης ἄλλης δυναστείας τυράννων, ἕνα ὅλον αἰῶνα[1], τὴν δ' ὀλιγαρχίαν ὑποβαλὼν εἰς ταπείνωσιν πολὺ μείζονα ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ πόλει.

Τοῦ οἴκου τούτου ἡ καταγωγὴ εἶνε σκοτεινή. Καὶ λέγεται μὲν ὁ γενάρχης μάγειρος, ἀλλὰ τοῦτο εἶνε πάντως σκωπτικὴ προσωνυμία διαδοθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀντιπάλου φατρίας[2]. Ὁ δὲ πρῶτος τῶν ἐκ τοῦ γένους τούτου τυράννων ἐκαλεῖτο Ἀνδρέας, ὅστις καὶ φαίνεται ἀποδεχθεὶς ὡς δυνάστης τὸ ὄνομα Ὀρθαγόρας, ἤτοι ὀρθὰ ἀγορεύων, ὅπως πρὸς τὰς δολοπλοκίας τῶν ἀντιθέτων ἀντιτάξῃ ἑαυτὸν δηλούμενον ὡς τὸν εἰλικρινῶς ἀγαπῶντα τὸν δῆμον. Ἐξ αὐτοῦ δὲ

[1] ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἔκδ. Bekker σ. 229, 23· πλεῖστον ἐγένετο χρόνον ἡ περὶ Σικυῶνα τυραννὶς ἡ τῶν Ὀρθαγόρου παίδων καὶ αὐτοῦ Ὀρθαγόρου. Ἔτη δὲ αὕτη διέμεινεν ἑκατόν.

[2] Ὁ Ὀρθαγόρας λέγεται μάγειρος ὑπὸ τοῦ ***Λιβανίου*** Κατὰ Σεβήρου (ἔκδ. Reiske Τόμ. Γ' σ. 251). Ἴδε καὶ ***Φωτίου*** Βιβλιοθήκην σ. 530 α 37. Αὐτὸς δὲ μάγειρος ὢν ἐλέγετο υἱὸς Κοπρέως. Πρβλ. Plass Tyrannis Τόμ. Α' σ. 138.

ἅπαντες οἱ τυραννήσαντες ἐν Σικυῶνι ἀπόγονοι αὐτοῦ ἐκλήθησαν Ὀρθαγορίδαι[1].

Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τοὺς Δωριεῖς γαιοκτήμονας καὶ στρατηλάτας ἀπέκτησαν οἱ Ὀρθαγορίδαι ἕνεκεν εὐρυτάτων ἐμπορικῶν σχέσεων πλοῦτον, παίδευσιν καὶ τολμηρὰν μεγαλοπραγμοσύνην. Διὰ δὲ τοῦ πλούτου κατώρθωσαν νὰ ἐλθωσιν εἰς δύναμιν μεγάλην. Ἐπεδείκνυον δὲ τὸν πλοῦτον αὐτῶν ἐκεῖνον ἀγερώχως, μεταχειριζόμενοι αὐτὸν κυρίως πρὸς λαμπρὰν ἱπποτροφίαν, δι' ἧς ἐπεδίωκον νὰ γείνωσι περίδοξοι καὶ ἀναδεικνύωνται καλλίνικοι ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἀγῶσι τῶν Ἑλλήνων. Ἦτο δὲ ἡ ἱπποτροφία πολυτέλεια πρὸς ἣν οἱ Δωριεῖς οὔτε κλίσιν εἶχον οὔτε τοὺς προσήκοντας πόρους, ἐπειδὴ μόνον ἄνδρες ὑπέροχον ἔχοντες πλοῦτον ἠδύναντο νὰ ὑφίστανται τὰς δαπάνας τὰς ἀναγκαίας πρὸς διατήρησιν πολλῶν ζευγῶν ἵππων καὶ ἡμιόνων ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ ἐξάσκησιν αὐτῶν διὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀγώνων. Διὸ ἦτο ἤδη νίκη τῶν ἀντιδωρικῶν στοιχείων τῆς Πελοποννήσου ἡ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ὀλυμπίαν ἀπὸ τῆς εἰκοστῆς πέμπτης Ὀλυμπιάδος (680 π. Χ.) εἰσαγωγὴ τῆς ἁρματοδρομίας.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου δὲ τούτου ἀπετελέσθη καὶ ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐκ τῶν ἱπποτρόφων καὶ ἐν ταῖς ἁρματοδρομίαις νικώντων νέα τις

[1] Ἡ γενεαλογία τῶν Ὀρθαγοριδῶν ἔχει καθ' ***Ἡρόδοτον*** (VI, 126) ὡς ἑξῆς· Ἀνδρέας (= Ὀρθαγόρας), Μύρων, Ἀριστώνυμος, Κλεισθένης. Ἀπ' ἐναντίας δὲ κατὰ τὸν ***Νικόλαον Δαμασκηνὸν*** (ἀπόσπ. 61 παρὰ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Γ' σ. 394) Μύρων, Ἰσόδημος καὶ Κλεισθένης ὑπῆρξαν ἀδελφοί· τούτων δ' ὁ Μύρων ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἰσοδήμου, παροξυνθέντος ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους, ἔπειτα δ' ὁ Ἰσόδημος ἐξεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐπισφαλοῦς τοῦ Νικολάου Δαμασκηνοῦ ὡς ἱστορικῆς πηγῆς τῶν κατὰ τοὺς Ὀρθαγορίδας παρατηρεῖ τὰ δέοντα ὁ Urlichs (Skopas σ. 221). Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρ' αὐτοῦ, θέλοντος ἐκ τῆς ἐν ἔτει 573 (Ὀλυμπ. 51, 4 κατ' Εὐσέβιον) ἱδρύσεως τῶν Νεμείων ναποδεῖξῃ, ὅτι ὁ Κλεισθένης εἶχεν ἀποθάνει βραχὺν χρόνον πρότερον, δὲν εἶνε πειστική. Ἀφετηρίας πρὸς καθορισμὸν τῆς χρονολογίας τῶν κατὰ τοὺς Ὀρθαγορίδας ἔχομεν μόνον τὴν ὀλυμπιακὴν νίκην τοῦ Μύρωνος τῷ 648 (Ὀλυμπ. 33, 1) καὶ τὴν πυθικὴν νίκην τοῦ Κλεισθένους τῷ 582 (Ὀλυμπ 49, 3). Καὶ κατὰ μὲν τὸν Peter (Zeittafeln der griechischen Geschichte ἐκδ. δ' τοῦ 1873 σ. 33) ὁ Κλεισθένης ἀπέθανε τῷ 570, κατὰ δὲ τὸν Duncker (Geschichte des Alterthums Τόμ. Δ' σ. 475) τῷ 565.

ἱππικὴ τάξις εὐπατριδῶν, ὑπό τινα ἔποψιν ἀνανεούντων τὴν αἴγλην τῶν Ἀχαιῶν ἀνάκτων. Ἦσαν δ' εὐπατρίδαι Ἴωνες τὸ γένος, ἐλευθέριοι, πολυκίνητοι, οὓς ὁ δῆμος ὁ ἐκ τῆς τρυφῆς αὐτῶν πολλὰ κέρδη ἀποκομίζων καὶ κατὰ τὰ νικητήρια αὐτῶν ἀπολαμβάνων μεγαλοπρεπῆ θεάματα καὶ πλουσίας ἑστιάσεις ἠγάπα περισσῶς, ἐν ᾧ ἦτο ἀσυμπαθὴς πρὸς τὴν σκαιὰν καὶ γλίσχραν τάξιν τῶν Δωριέων μαχίμων.

Τὴν τροπὴν δὲ ταύτην ἠκολούθησαν μετὰ πλείστου ὅσου ζήλου οἱ τύραννοι, ἅτε ἀποτελοῦσαν στήριγμα τῆς δυνάμεως αὐτῶν, ἅμα δὲ παρέχουσαν εἰς αὐτοὺς εὐκαιρίαν συναφῆς σχέσεων μετὰ τῶν πανελληνίων ἱερῶν. Οὕτως εἴκοσιν ἔτη μετὰ τὴν Ὀλυμπιάδα τοῦ Φείδωνος[1] ἐνίκησεν ἅρματι ἐν Ὀλυμπίᾳ ὁ τύραννος τῆς Σικυῶνος Μύρων νίκην ἐπιφανῆ, περιβαλοῦσαν διὰ νέας αἴγλης τὸν φιλόδοξον οἶκον τῶν Ὀρθαγοριδῶν. Ἡ νίκη δ' ἐκείνη ἣν ἤρατο ἐν τῷ ἱερῷ χώρῳ, ὃν ἔσκεπεν ἡ προστασία τοῦ συμμαχικοῦ θεοῦ τῶν Πελοποννησίων, παρεῖχεν ἔτι μεῖζον ἀξίωμα εἰς τὴν ὑπὲρ τὸ σύνηθες μέτρον τῶν πολιτῶν ἀνύψωσιν τοῦ τυράννου. Μεθ' ὁπόσου δὲ ζήλου ἐπεδίωκεν ὁ Μύρων τὸν πλησιασμὸν πρὸς τὸ ὀλυμπιακὸν ἱερὸν μαρτυροῦσι τὰ εἰς αὐτὸ ὑπ' αὐτοῦ σταλέντα πλούσια δῶρα καὶ ἡ οἰκοδόμησις τοῦ θησαυροῦ τοῦ προορισθέντος εἰς φύλαξιν πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ γένους αὐτοῦ εἰς τὸν θεὸν ἀφιερουμένων ἀναθημάτων.

Ὁ Παυσανίας εἶδεν ἐν τῷ κατὰ τὴν Ὀλυμπίαν θησαυρῷ τῶν Σικυωνίων τὰ ἐκ χαλκοῦ πρότυπα τῶν δύο θαλάμων, τοῦ μὲν ἔχοντος τὸ σχῆμα ναοῦ Δωρίου, τοῦ δὲ ἰωνικοῦ. Ὁ δὲ χαλκὸς ἦτο κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν Ἠλείων ἐκ Ταρτησσοῦ, δὲν εἶνε δ' ἀπίθανον, ὅτι ἤδη τότε εἰσήγετο εἰς τὰς ἐμπορικὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου χαλκὸς ἱσπανικὸς διὰ τῶν πόλεων τῆς κάτω Ἰταλίας, ὧν ἡ Σῖρις καὶ ἡ Σύβαρις εἶχον στενὰς σχέσεις μετὰ τῆς Σικυῶνος. Ἀλλ' οὐ μόνον ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν ῥυθμῶν ἔμελλε νὰ γείνῃ ἐπὶ τὸ λαμπρότερον νέα χρῆσις ἐν τούτῳ τῷ οἰκοδομήματι, ἀλλὰ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 367.

καὶ τῆς νέας διὰ κιόνων καὶ ἐπιστυλίων οἰκοδομίας, ἥτις εἶχεν ἀναπτυχθῆ κυρίως ἐν ταῖς νεοδμήτοις πόλεσι τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰωνίας, καὶ δὴ συγχρόνως ὑπὸ διπλοῦν τύπον, ἐν τῷ ἀπερίττῳ καὶ αὐστηρῷ ῥυθμῷ, ὃν ἐκάλουν δωρικὸν, καὶ ἐν τῷ ἐλευθεριωτέρῳ τῷ προσιδιάζοντι εἰς τοὺς Ἴωνας. Ἀμφότεροι οἱ ῥυθμοὶ τῆς ἐθνικῆς ταύτης ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Ἑλλήνων συμπαρεζεύχθησαν, καθ' ὅσον γινώσκομεν, ἐνταῦθα τὸ πρῶτον, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ λαμπρῶς τὴν νέαν πτῆσιν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν γνώσεων τὴν κτηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Σικυῶνος διὰ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς μετά τε τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς[1].

Ἡ δ' ἐπικοινωνία αὕτη, ἥτις δὲν ὑπῆρξεν ἄνευ σημασίας διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἱπποτροφίας τῶν Σικυωνίων, ἐπεξετάθη μέχρι καὶ τῆς Λιβύης. Ἐκεῖθεν ἐλέγετο ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα ὁ Κλεισθένης καὶ καταλαβὼν τὸν θρόνον μετ' Ἀριστώνυμον τὸν υἱὸν τοῦ Μύρωνος. Ἀλλὰ περὶ τούτων τῶν συμβάντων τοῦτο μόνον γινώσκομεν, ὅτι μόνον μετὰ πολλοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας, ἤτοι μετ' ἀντίδρασιν παρὰ τῶν Δωριέων, κατώρθωσεν ὁ Κλεισθένης τὴν ἐκ νέου ἀνάρρησιν τῆς δυναστείας τῶν Ὀρθαγοριδῶν[2].

Ἐν πάσαις δὲ ταῖς πράξεσι τοῦ νέου τυράννου κατεφάνη ἔξαλλος φατριαστικὴ τάσις καὶ δραστηριότης μεστὴ συντονίας καὶ ὕβρεως. Σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο ἡ ὁριστικὴ ῥῆξις πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ ἡ παρακώλυσις πάσης ἐπανόδου εἰς αὐτό. Διὸ διελύθησαν οἱ δεσμοὶ οἱ συνδέοντες τὴν Σικυῶνα πρὸς τὴν δωρικὴν αὐτῆς μητρόπολιν, τὸ Ἄργος. Ὁ μυθικὸς τῆς συνενώσεως ταύτης ἀντιπρόσω-

[1] Περὶ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Μύρωνος ἴδε ***Παυσανίου*** IV, 19, 1. Τὰ περὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀναθημάτων τοῦ Μύρωνος μόνον διὰ τῶν ἀνασκαφῶν κατέστησαν σαφῆ. Ὁ θησαυρὸς δὲν ἦτο ᾠκοδομημένος κατὰ δύο ῥυθμούς, ὡς ἀπεδέχοντο πρότερον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἦσαν δύο θάλαμοι, ὡς ὀρθότατα ἐμαρτύρει καὶ ὁ Παυσανίας λέγων· ἐν δὲ τῷ θησαυρῷ καὶ θαλάμους δύο ἐποίησε. Ἀλλ' ὁ θησαυρὸς οὗ ἀνεκαλύφθησαν λείψανα ἀνέρχεται μόνον εἰς τὸν πέμπτον ἢ ἕκτον π. Χ. αἰῶνα. Ἴδε Archäologische Zeitung Τόμ. XXXIX (1881) σ. 176. F. Richter De thesauris Olympiae effossis 1885.

[2] Πρβλ. ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 231,17· μεταβάλλει καὶ εἰς τυραννίδα τυραννὶς, ὥσπερ ἡ Σικυῶνος ἐκ τῆς Μύρωνος εἰς τὴν Κλεισθένους

πος ἦτο ὁ Ἄδραστος, οὗ ἡ ἑορτὴ ἐτελεῖτο ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι μετὰ μεγαλοπρεπείας πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας συμμαχίας ἐν τῇ ἐπὶ Θήβας στρατείᾳ. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς λατρείας ταύτης συνεδέοντο, ὡς εἰκὸς, στενότατα μετὰ τοῦ Ἄργους καὶ τὰ ἀρχαῖα γένη τῆς πόλεως τὰ θεωροῦντα τὸν Ἄδραστον οἰκεῖον, ἐκβληθεὶς ἐκ τῆς χώρας ἀντικατεστάθη ὁ Ἄδραστος δι' ἥρωος τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, τοῦ Θηβαίου Μελανίππου τοῦ προμάχου τῶν ἀγωνισθέντων κατὰ τῶν συμμάχων τοῦ Ἀδράστου. Σὺν δὲ τῇ λατρείᾳ τοῦ Μελανίππου συνεισήχθησαν εἰς τὴν Σικυῶνα γένη θηβαϊκά, μεταναστευσάντων τῶν ἀρχαίων γενῶν τῆς πόλεως, παρ' ὧν ἐλατρεύετο ὁ Ἄδραστος. Τὸ ὄνομα τοῦ ἡρωικοῦ βασιλέως ἔπαυσεν ἀκουόμενον, αἱ ἐτήσιαι εἰς αὐτὸν ὡς ἥρωα προσφερόμεναι θυσίαι ἐδόθησαν εἰς τὸν Μελάνιππον, οἱ δὲ χοροὶ ἐκεῖνοι οἱ ἄλλοτε τελούμενοι ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Σικυῶνος περὶ τὸν βωμὸν τοῦ Ἀδράστου, δι' ὧν ἐγεραίροντο τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ τὰ πάθη, ἀπεδόθησαν εἰς τὸν θεὸν τῶν ἀγροτῶν, τὸν Διόνυσον[1].

Ἐκ τῆς αὐτῆς δ' ἀντιθέσεως πρὸς τὸ Ἄργος, ἔνθα ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Φείδωνος πιθανῶς εἶχεν ἐπέλθει δωρικὴ ἀντίδρασις, ἐξεπήγασε καὶ ἡ κατάργησις τῆς δημοσίας ῥαψῳδίας τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν[2]. Πράγματι δὲ πρὸς ἀπόσβεσιν παντὸς αἰσθήματος εὐλαβείας πρὸς τὴν δωρικὴν μητρόπολιν ἔπρεπε νὰ πομακρυνθῇ καὶ ὁ ποιητὴς ὁ ἔχων πάντοτ' ἐπὶ τῶν χειλέων τὸ ἐγκώμιον τοῦ Ἄργους καὶ συντελῶν εἰς στήριξιν τῆς λυκουργείου πολιτείας τῶν Ἡρακλειδῶν.

Ἀλλ' ὁ πλείστου λόγου ἄξιος τῶν δεσμῶν τῶν συνδεόντων τό τε Ἄργος καὶ τὴν Σπάρτην πρὸς τὴν Σικυῶνα ἦτο τὸ συγγενὲς

[1] Περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς λατρείας τῶν ἡρώων ἴδε ***Ἡροδότου*** V 67.

[2] ***Ἡροδότου*** V, 67· ῥαψῳδοὺς ἔπαυσε ἐν Σικυῶνι ἀγωνίζεσθαι τῶν Ὁμηρείων ἐπέων εἵνεκεν. Περὶ δὲ μεταρρυθμίσεως τῶν ἀναγραφῶν τῶν ἐπιχωρίων βασιλέων ὑπὸ τῶν ἱερέων τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος χάριν διαγραφῆς τῶν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ἀργείων τελούντων Σικυωνίων βασιλέων καὶ περὶ τῆς δι' ἱερατικῶν βασιλέων ἀντικαταστάσεως κατὰ τὸν Ζεύξιππον ἴδε Frick ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie Τόμ. CVII, σ 707. Lübbert Bonn. Prooemium 1884 σ. 13

τῶν φυλῶν καὶ ἡ ὁμοιότης τῆς διαιρέσεως αὐτῶν, καθιερωμένη ὑπὸ μακρᾶς συνηθείας, Ἀλλ' ὁ Κλεισθένης ἔσχε τὴν τόλμην νὰ καταλύσῃ τὰς διατάξεις ἐκείνας. Καὶ τὴν μὲν πρωτεύουσαν θέσιν ἔδωκεν εἰς τοὺς Αἰγιαλεῖς, κληθέντας τοῦ λοιποῦ Ἀρχελάους, ἤτοι ἄρχοντας τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ τρεῖς ἄλλαι φυλαί, αἵτινες ἄλλοτε ἀπετέλουν αὐταὶ καὶ μόναι τὰς πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα ἐχούσας τάξεις τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον περιέλθει εἰς ἔκπτωσιν ἕνεκα μεταναστεύσεων, ἐξερημώσεως οἴκων ἢ πτωχεύσεων, κατεβιβάσθησαν εἰς ἥττονα μοῖραν. Τὰ δ' ἀρχαῖα αὐτῶν τιμητικὰ ὀνόματα ἀφῃρέθησαν, ἀντικατασταθέντα ὑπὸ τριῶν ἄλλων, εἰλημμένων ὄχι ἐξ ἡρώων, ἀλλ' ἐκ ζώων, καὶ ἐκλήθησαν Ὑᾶται, Ὀνεᾶται καὶ Χοιρεᾶται. Ὁ δὲ χλευασμὸς ὁ συμπαρομαρτῶν εἰς τὰ νέα ταῦτα ὀνόματα ἐξηγεῖται ἴσως ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῆς ὑφισταμένης περὶ τὴν δίαιταν μεταξὺ τῶν δύο μερῶν τῶν συναποτελούντων τοὺς κατοίκους[1]. Καὶ δὴ οἱ μὲν Δωριεῖς ἐποιοῦντο ἐν τοῖς συμποσίοις αὐτῶν περὶ πολλοῦ τὰ κρέα, παρὰ δὲ τοῖς Ἴωσι τά τε λιχνεύματα τῶν πλουσίων καὶ τὸ λιτὸν ὄψον τῶν ἀπόρων συνίσταντο εἰς ἰχθῦς. Διὰ ταῦτα δὲν εἶνε ἀπίθανον, ὅτι ἡ λαϊκὴ εἰρωνεία ἔδωκεν εἰς τὰς ἀριστοκρατικὰς φυλὰς τὰ σκωπτικὰ ἐκεῖνα ὀνόματα, λαβοῦσα ἐκ τῶν ζώων ἐκείνων, ἅτινα ἦσαν τἀπεχθέστατα εἰς τοὺς Ἴωνας.

Ὡς δ' ὁ Μύρων ἐπροθυμοποιήθη νὰ ἐπιδείξῃ τὴν πρὸς τὸν Ὀλύμπιον Δία τιμὴν διὰ τῆς ἐλευθεριότητος τῶν δώρων αὐτοῦ, ἐπισύρων οὕτω καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἱερῶν ἐκείνων, ὅσα ἦσαν κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπειράθη νὰ στηρίξῃ τὴν δυναστείαν αὐτοῦ καὶ ὁ Κλεισθένης. Προέβη δὲ καὶ εἰς τοῦτο μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνης τόλμης καὶ δραστηριότητος τῆς χαρακτηριζούσης πάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις, ἐπωφελούμενος τὰς περι-

[1] Περὶ τῆς μετονομασίας τῶν φυλῶν ἴδε ***Ἡροδότου*** V, 68. Περὶ τοῦ Ἀρχελάου ὡς ἐπωνύμου τῆς πρώτης φυλῆς ἴδε von Gutschmidt ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie 1861, σ. 26 Περὶ δὲ σκωπτικῶν ὀνομάτων τῶν Ὀρθαγοριδῶν παρὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν ἐπινοηθέντων ἴδε ἀνωτέρω σ. 372 σημ. 2.

στάσεις, καὶ αὐτὰς τὰς ἐκτὸς τῆς χερσονήσου παρουσιαζομένας.

Πασῶν δὲ τῶν χωρῶν τῆς μέσης Ἑλλάδος εἴπερ τις καὶ ἄλλη πλησιεστέρα εἰς τὴν Σικυῶνα ἦτο ἡ παραλία τῆς Φωκίδος. Ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς πόλεως ὑψοῦται ὁ Παρνασσὸς, ἀποτερματίζων μεγαλοπρεπῶς τὴν ὅλην ἄποψιν τοῦ τοπείου, εἰς ὃν ἀπέβλεπον καθ' ἑκάστην ἑστιῶντες τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸν βαθὺν καὶ φιλόξενον ὅρμον, ὃν χωρίζει ἀπὸ τῶν βραχωδῶν πρόποδων τοῦ Παρνασσοῦ εὔφορος κοιλὰς ἔχουσα ἔκτασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας.

Εἰς τοῦτον δὲ τὸν ὅρμον εἶχον ἀποβιβασθῇ πρὸ χρόνων Κρῆτες θαλασσοπόροι, οἵτινες ἵδρυσαν μὲν ἐκεῖ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τὸν πρῶτον βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος[1], ἔκτισαν δὲ τὴν πόλιν Κρῖσαν ἐν τῇ μεσογαίᾳ ἐπὶ ὑψώματος δεσπόζοντος τοῦ πεδίου κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς φάραγγος, ἐξ ἧς ἐκρέει ὁ Πλεῖστος εἰς τὴν πεδιάδα, παρ' αὐτὰς τὰς πτύχας τοῦ ὄρους. Ἡ δὲ Κρῖσα ἀπέβη τὸ κέντρον μικρᾶς πολιτείας καὶ ἐμπορικὴ πόλις οὕτως ἀξία λόγου, ὥστ' ἐξ αὐτῆς ἐκλήθη ὁ ὅλος κόλπος Κρισαῖος. Ἐξ αὐτῆς δ' ᾠκίσθη κατὰ μὲν τὸν αἰγιαλὸν τὸ ἐπίνειον ἡ Κίρρα, ὑψοῦ δ' ἐπὶ τοῦ ὄρους παρὰ τὴν Κασσωτίδα πηγὴν τὸ ἱερὸν τῆς Πυθοῦς ἢ τῶν Δελφῶν. Ἡ δὲ ὅλη χώρα μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἱερῶν τοῦ Ἀπόλλωνος εὑρίσκετο ἐν ποιᾷ τινι ἐξαρτήσει ἀπὸ τῆς Κρήτης[2]. Κρητικοὶ ἦσαν οἱ ᾀδόμενοι ὕμνοι, κρητικαὶ αἱ τελούμεναι καθάρσεις, καὶ αὐτὴ δ' ἡ ὀρεινὴ πηγὴ Κασταλία ἦτο φερώνυμος Κρητός τινος.

Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν κρητικὴν ταύτην ἀποικίαν μετεβλήθησαν μετὰ τὴν παρὰ τὸν Παρνασσὸν ἐγκαθίδρυσιν τῆς δωρικῆς φυλῆς. Οἱ ἱερεῖς τῶν Δελφῶν συνεδέθησαν πρὸς τοὺς Δωριεῖς ἐποίκους, δι' ὧν ἐπεξέτειναν τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἁπανταχόσε, βοηθούμενοι δ' ὑπ' αὐτῶν ἀπηλλάγησαν καὶ τῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῆς Κρίσης. Τὰ δικαιώματα τῆς Κρίσης ὡς μητροπόλεως περιωρίσθησαν, οἱ Δελφοὶ ἀπέβησαν πολιτεία αὐτόνομος, καὶ ἡ ἵδρυσις τῶν ἱερῶν αὐτῶν ἀνήχθη ἀμέσως εἰς τὴν Κρήτην. Εἰς τοὺς χρόνους δ' ἐκείνους

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 96.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 154.

ἀνέρχεται ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος εἰς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα, ἐν ᾧ οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ ἀρχαιοτέρου ἱεροῦ ἐν Κρίσῃ, ὁ δὲ κρητικὸς θεὸς παριστάνεται ὁρμῶν ἀμέσως ἀπὸ τῆς παραλίας εἰς τοὺς Δελφοὺς πρὸς ἵδρυσιν τοῦ ἐν αὐτοῖς ἱεροῦ αὐτοῦ.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ' ἐκείνου ὑπῆρχε διχόνοια μεταξὺ Δελφῶν καὶ Κρίσης ἕνεκα τῆς ὁσημέραι αὐξανούσης τῶν Δελφῶν εὐημερίας. Ἐξηρτᾶτο δ' αὕτη κυρίως ἐκ τῆς ἀσφαλείας τῶν ὁδῶν, δι' ὧν ἤρχοντο ἀπό τε γῆς καὶ θαλάσσης οἱ προσκυνηταί, τῶν δὲ κυριωτάτων προνομίων τῶν Δελφῶν ἦτο καὶ τοῦτο, ὅτι αἱ ὁδοὶ ἔπρεπε νὰ εἶνε ἐλεύθεραι πάσης ἀποφορᾶς εἰς τὰς πόλεις, δι' ὧν διήρχοντο οἱ ὁδοιπόροι. Τῆς δὲ τηρήσεως τῶν προνομίων τούτων ἐπεμελοῦντο οἱ Ἀμφικτύονες, ὧν ἡ βουλὴ ἦτο φύλαξ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἱεροῦ.

Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ηὔξανεν ἡ ἀκμὴ τῶν Δελφῶν, καὶ ὅσον πολυανθρωπότερα ἀνήρχοντο ὁσημέραι πρὸς τὸ ἱερὸν τὰ πλήθη τῶν προσκυνητῶν κατάφορτα θησαυρῶν, ἐπὶ τοσοῦτον ὠγκοῦτο καὶ ὁ φθόνος τῶν περιοίκων, εἰς ὧν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπέβαινον κάρφος οἱ πλούσιοι καὶ διάστροφοι Δελφοί, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐμεγεθύνετο ὁ πειρασμὸς τοῦ παρεμβάλλειν παντοίας δυσχερείας εἰς τὰ διερχόμενα στίφη τῶν προσκυνητῶν καὶ ἐπιβαρύνειν αὐτὰ δι' ἀποφορῶν. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν ἰδίως ἐν Κρίσῃ, ἥτις ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς ἦτο ἡ φλιὰ τοῦ Παρνασσοῦ, καὶ ἐδέσποζε τῆς τε ἐπὶ τὸ ὄρος ἀνόδου καὶ τῆς εἰς τὴν Κίρραν προσορμίσεως τῶν διὰ θαλάσσης διαπεραιουμένων. Διὸ ἤρχισαν οἱ Κρισαῖοι ἐπιβάλλοντες ἐπὶ παντοίοις προσχήμασι τέλη κατὰ τοὺς λιμένας καὶ τὰς ὁδοὺς καὶ ἐπιτάσσοντες χρήματα εἰς τὰ στίφη τῶν προσκυνητῶν, ὅπως καρπῶνται καὶ αὐτοὶ ὀφέλη ἐκ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἄλλοτε εἰς αὐτοὺς ὑποκειμένου ἱεροῦ [1].

[1] Περὶ τοῦ πρώτου ἱεροῦ πολέμου (Κρισαῖος πόλεμος) καὶ τῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἴδε Ulrichs (Abhandlungen der k. Bayrischen Akademie der Wissenschaften. 1840. Philosophisch-historische Klasse III, 1.—Reisen und Forschungen Τόμ. Α' σ. 7-34). Preller Delphica (ἐν τοῖς Berichte der k. Sächsischen Gesell-

Ἦσαν δ' αἱ περιστάσεις καθ' ὅλου εὐνοϊκαὶ εἰς αὐτούς. Ἡ δωρικὴ συμμαχία εἶχε μὲν μεγάλως αὐξηθῆ πρὸς τὰ ἔξω διὰ τῶν δωρικῶν κατακτήσεων, ἀλλ' ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς συνδέσμῳ ἦτο λίαν χαλαρά. Ἡ δωρικὴ φυλὴ εἶχε κατανεμηθῆ εἰς πλῆθος πολιτειῶν, ὧν ἑκάστη ἐπεδίωκεν ἰδίους σκοποὺς καὶ ἰδίαν ἐπιβολὴν οὕτως, ὥστε παντελῶς ἠδυνάτει νὰ διατηρήσῃ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς τὰς ἀρχαίας σχέσεις πρὸς τὴν βόρειον πατρίδα. Καὶ ἀνέλαβε μὲν καὶ πάλιν ἡ Σπάρτη σὺν τῇ ἐσωτερικῇ διαρρυθμίσει τῶν καθ' ἑαυτὴν τὰς πρὸς τοὺς Δελφοὺς σχέσεις, ἀλλ' ἡ μακρὰ ἀπόστασις παρεκώλυε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας προστασίας. Προσεπήρχοντο δ' εἰς τὸ κώλυμα τοῦτο τὰ ἐν τῇ ἰδίᾳ τῶν Σπαρτιατῶν χώρᾳ δεινά, ἡ ἔν τε τοῖς ἔσω καὶ ἐκ τῶν ἔξω στενοχωρία, τὸ δυσκίνητον τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ λυκουργείου πολιτεύματος ὡς καὶ ἡ ὅλη ἰδιορρυθμία τῆς δωρικῆς φυλῆς, περιοριζομένης αὐταρέσκως εἰς ὅρια στενὰ καὶ δυσχερῶς ἀποβλεπούσης εἰς ὁρίζοντας ἀπομεμακρυσμένους. Τὸ εὐρύτατον τῶν ὁρίων τῆς σπαρτιατικῆς ἀντιλήψεως περιελάμβανε τὰ κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ὅι' ἣν τὸ ἐν Πίσῃ ἱερὸν[1] ἀπετέλει νέον κέντρον, παραγκωνίζον τὰς πρὸς τοὺς Δελφοὺς σχέσεις.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν τῇ γείτονι ὀρεινῇ χώρᾳ ἐναπομείναντες Δωριεῖς, οἱ κάτοικοι τῆς δωρικῆς τετραπόλεως[2], ἦσαν παρὰ πολὺ ἀνίσχυροι, καὶ δὲν ἴσχυον νὰναλάβωσι τὴν προστασίαν τῶν Δελφῶν ἐπ' ὀνόματι τῶν συμμάχων, οἱ ἱερεῖς τῶν Δελφῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιζητήσωσιν ἄλλην βοήθειαν. Οἱ δ' ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐστρά-

schaft der Wissenschaften. 1854 καὶ Gesammelte Aufsätze σ. 224). Möller Der Krisäische Krieg, Programm der Danziger Realschule 1866. *Γ. Κρέμου* Ἱερόσυλοι τοῦ Πυθοῦ ἱεροῦ καὶ ἱεροὶ πόλεμοι. Ἐν Ἀθήναις. 1889. Κρῖσα ὡς ὄνομα τῆς ἀρχαίας πρωτευούσης σημαίνει τὴν ὅλην παραλίαν χώραν. Ἀλλ' ὁ Ἀπόλλων μεταβαίνει ἀπὸ τῆς παραλίας κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Πυθὼ ἢ τοὺς Δελφοὺς κατὰ τὸν εἰς Ἀπόλλωνα Ὁμηρικὸν ὕμνον (στ. 262, 335). Πρβλ. Ulrichs Reisen und Forschungen σ. 20. Τὸν δὲ ἀντισπαρτιατικὸν χαρακτῆρα τῆς πολιτικῆς τοῦ Κλεισθένους ἀμφισβητεῖ ἄνευ λόγου, ὡς μοι φαίνεται, ὁ Niese (Historische Untersuchungen σ. 98).

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 328.

[2] Πρβλ. ἀνωτέρω σ. 150.

φησαν πρὸς τὰς ἰωνικὰς πόλεις, αἵτινες ἄλλως ἐπ' ἴσης συμπεριελαμβάνοντο εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀμφικτυονίαν[1], εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐξ ἰωνικῶν στοιχείων προελθοῦσαν καὶ ἀπέναντι τοῦ Παρνασσοῦ κειμένην ἰσχυρὰν γείτονα πόλιν Σικυῶνα, τὴν ἕδραν τῶν Ὀρθαγοριδῶν.

Καὶ ὑφίστατο μὲν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐν Σικυῶνι πολίτευμα ἀντιτιθέμενον αὐτόχρημα εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Δελφῶν συνιστώμενα καὶ καθιερωμένα θέσμια. Διὸ οἱ Δελφοὶ συμφώνως πρὸς τὰς πατρίους αὐτῶν ἀρχὰς οὐδεμίαν ἐπετρέπετο νὰ ἔχωσιν ἐπικοινωνίαν πρὸς τύραννον ἅρπαγα τῆς ἀρχῆς καὶ νεωτεροποιὸν οἷος ὁ Κλεισθένης, ὅστις εἶχε καταλύσει διὰ τῆς βίας τὰ ἰσχύοντα πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ νόμιμα. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων ἦτο ἐπιβλητική, καὶ αἱ πρὸς τὴν Σπάρτην σχέσεις εἶχον ψυχρανθῇ μετὰ τὴν ταπείνωσιν τῶν Ἡρακλειδῶν, μεθ' ἧς συνεξέπεσε καὶ ἡ ἐπὶ τὴν σπαρτιατικὴν πολιτείαν ῥοπὴ τῶν Πυθίων[2], ἐν ᾧ ἡ ἐν διηνεκεῖ αὐξήσει εὑρισκομένη ἰσχὺς τῶν ἐφόρων ἦτό πως ἀντιδελφική, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχον καὶ ἴδιον χρηστήριον ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ τῶν Δελφῶν[3].

Οὐδόλως λοιπὸν εἶνε ἄπορον, ὅτι ὑπερενικήθη ἐν Δελφοῖς ἡ κατὰ τῆς τυραννίδος ἀπέχθεια, καὶ δὴ συνέβη τοῦτο τόσῳ εὐκολώτερον καθ' ὅσον ἡ συναφὴ σχέσεων πρὸς τοὺς πλουσίους καὶ ἐλευθερίους ἡγεμόνας ἦτο λίαν ἑλκυστικὴ καὶ ἐπηγγέλλετο μεγάλην ἐπαύξησιν τῆς αἴγλης τοῦ ἱεροῦ. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀνὴρ οἷος ὁ Κλεισθένης οὐδὲν ἠδύνατο νὰ εὔχηται διακαέστερον καταλλήλου εὐκαιρίας ὅπως ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν προστασίαν τῶν Δελφῶν ἀντὶ τῶν ἀπορραθυμούντων Δωριέων. Διὸ εὐχαρίστως ἐλησμόνησε τὴν ἀφιλόξενον ἀπόκρουσιν τῶν θεωρῶν αὐτοῦ, ὅτε ποτὲ εἶχεν ἐπιζητήσει παρὰ τῶν Δελφῶν τὴν ἀναγνώρισιν τῶν περὶ τὴν λατρείαν νεωτερισμῶν αὐτοῦ, καὶ ὡπλισεν ἀξιόλογον στρατιάν, ὅπως παράσχῃ εἰς

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 158.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 285.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 318.

τὴν ἕδραν τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν βοήθειαν, ἧς εἶχε νῦν ἀνάγκην. Ὁ δὲ πόλεμος, ὃν ἀνελάμβανεν, ἦτο ἱερὸς, ἅτε κατὰ τὸ ἀμφικτυονικὸν δίκαιον διεξαγόμενος πρὸς ἐκδίκησιν τῆς παραβιάσεως τῆς ἱερᾶς ἐκεχειρίας[1]· ἦτο ἐθνικὴ ἐπιχείρησις τῶν Ἑλλήνων, συνδεομένη ἅμα πρὸς τὰ προσφιλέστατα συμφέροντα τῆς Σικυῶνος. Ἀληθῶς ἡ εὐημερία αὐτῆς ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κόλπου, ἦτο δέ τι σπουδαιότατον δι' αὐτὴν ὁ ἀκίνδυνος δι' αὐτοῦ διάπλους τῶν ἐξ Ἰταλίας, Σικελίας καὶ Λιβύης ἐμπορικῶν αὐτῆς φίλων. Εἶχε μέγιστον ἐνδιαφέρον νὰ εἶνε ἰσχυρὰ καὶ ἐν τῇ ἀντιπέραν κειμένῃ ἀκτῇ καὶ νὰ καταβάλῃ διὰ παντὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς Κρίσης, ἥτις εἶχέ ποτε δεσπόσει τοῦ κόλπου μόνη.

Ἀλλ' ὁ Κλεισθένης δὲν ἔμεινεν ἄνευ συμμάχων, προσεχώρησαν δ' εἰς αὐτὸν προθύμως καὶ αἱ Ἀθῆναι, διοικούμεναι τότε ὑπὸ τοῦ Σόλωνος. Ἀμφότεροι ἠσθάνοντο, ὅτι ἡ περίστασις ἦτο εἴπερ ποτὲ ἁρμοδιωτάτη πρὸς ἔντιμον ἀνάμιξιν τῶν ἰδίων πολιτειῶν εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος. Διὰ δὲ συμμαχίας μετὰ τῶν Σκοπαδῶν ἐπετεύχθη καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν δυνάμεων τῆς Θεσσαλίας, οὕτω δ' ἀπετελέσθη νέα δύναμις ἀμφικτυονική, ἀναπτύξασα τελεσφόρον καὶ μόνιμον ἐπίδρασιν ἀντὶ τῆς ἀπηρχαιωμένης ἀμφικτυονίας.

Πράγματι δ' ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο εὐχερὴς, εἰκάζεται δ' εὐλόγως, ὅτι πλὴν τῶν Κρισαίων μετεῖχον αὐτοῦ ἐν ὅπλοις ἀντιστρατευόμεναι κατὰ τῶν Δελφῶν καὶ ἄλλαι τῶν περιοίκων φυλῶν καὶ πόλεων. Ἡ Κρῖσα κατεστράφη, ἔπειτα δὲ μετὰ μακρὰν ἀντίστασιν καὶ ἡ παραλία Κίρρα. Καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν δ' αὐτῆς διετηρήθησαν διεσπαρμένα στίφη ἐν ταῖς ἀγρίαις φάραγξι τοῦ ὄρους Κίρφεως, πρὸς ἃ λέγεται ἐξακολουθήσας ὁ ἀγὼν ἐπὶ ἓξ ὅλα ἔτη, ἕως ἐπανῆλθεν ἡ ἡσυχία καὶ ὑπήχθησαν πάντες εἰς τὴν νέαν τάξιν πραγμάτων. Ὁ χῶρος τῆς Κρίσης ἐξηρημώθη, τὸ δὲ ὄνομ' αὐτῆς ἐξέλιπεν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἑλληνίδων πόλεων, καὶ οἱ ἀγροὶ αὐτῆς καθιερώθησαν εἰς τὸν θεὸν τῶν Δελφῶν, οὗ ἡ χώρα ἐπεξε-

[1] Περὶ τῆς αἰτίας τοῦ Κρισαίου πολέμου ἴδε **Στράβωνα** IX, σ. 841. Περὶ δὲ Δελφῶν καὶ Κλεισθένους ἴδε Plass Tyrannis Τόμ. Α' σ. 142.

τάθη ἤδη μέχρι τῆς θαλάσσης τῆς Κίρρας οὕτως, ὥστε οἱ ὑπερπόντιοι προσκυνηταὶ δὲν εἶχον πλέον νὰ διέλθωσι δι' ἐδάφους ξένου. Συμφέρον τῆς ἱερατικῆς τῶν Δελφῶν πολιτείας ἦτο νὰ μὴ διασωθῇ ὀχυρά τις πόλις μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς θαλάσσης. Περὶ τούτου δ' ἐφρόντιζον οἱ Ἀμφικτύονες ἐνταῦθα μετὰ τῆς αὐτῆς αὐστηρότητος μεθ' ἧς ἡ Ἦλις καὶ ἡ Σπάρτη ὡς πρὸς τὴν Ὀλυμπίαν[1].

Ἡ νίκη ἐπανηγυρίσθη κατὰ διαφόρους τρόπους. Ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Σικυῶνος ἀνηγέρθη μνημόσυνος αὐτῆς στοὰ μαρμάρου, περιβάλλουσα τὸ τέμενος τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου κατὰ κοινὴν ἀπόφασιν τῶν συμμάχων πρὸς ἀνάμνησιν αὐτοῦ ἀνενεώθη, περιβληθεῖσα διὰ νέας αἴγλης, ἡ ἀρχαία ἑορτὴ τοῦ δελφικοῦ θεοῦ. Διὰ δὲ τῶν καθιδρυμάτων τούτων καὶ μόνων διεσώθη παρὰ τοῖς Ἕλλησι μόνιμος ἀνάμνησις τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου πολέμου, καὶ δὴ συνεδέθη πρὸς αὐτὸν τριπλῆ ἑορτή.

Ἡ πρώτη πυθικὴ ἑορτή, τελεσθεῖσα τῷ 590 π. Χ. (Ὀλυμπ. 47, 3)[2], ἐσκόπει τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ἥττης τῆς Κίρρας, καθ' αὐτὴν δὲ τὰ ἆθλα, συνιστάμενα εἰς ἀντικείμενα ἔχοντα χρηματικὴν ἀξίαν, ἐλήφθησαν ἐκ τῶν λαφύρων τοῦ πολέμου. Ἡ δὲ πυθικὴ αὕτη ἑορτὴ ἀνῆκεν ἀκόμη εἰς τὸν ἀρχαῖον κύκλον, καθ' ὃν ὁ Πύθιος θεὸς ἐλαμπρύνετο διὰ μουσικῶν καὶ ποιητικῶν ἀγώνων ἕκαστον ὄγδοον ἔτος. Ἔπειτα δ' ἀπεφασίσθη ἡ καθ' ἕκαστον τέταρτον ἔτος τέλεσις τῆς πανηγύρεως καὶ ἡ ἐπαύξησις τῶν μουσικῶν ἀγώνων, οἵτινες περιωρίζοντο εἰς τὴν κιθαρῳδίαν, διὰ τῆς προσθήκης τῆς αὐλῳδίας, ὡς καὶ ἡ προσθήκη ἀγώνων γυμνικῶν καὶ ἱππικῶν.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 355.

[2] Ἀφετηρίας πρὸς χρονολογικὸν καθορισμὸν εὑρίσκομεν ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῶν πανελληνίων ἀγώνων. Τῷ 590 (Ὀλυμ. 47, 3) ἑωρτάσθη κατὰ τὸ Πάριον μάρμαρον ἡ πρώτη Πυθιὰς ἕνεκα τῆς ἐκνικήσεως τῆς Κίρρας ἐπὶ ἀρχόντων Σίμωνος ἐν Ἀθήναις καὶ Γυλίδα ἐν Δελφοῖς. Ἀλλ' ἡ Κίρρα ἔπεσε κατὰ τὸν Καλλισθένην τὸ δέκατον ἔτος τοῦ πολέμου. Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ πόλεμος ἔγεινε κατὰ τὸν Westermann καὶ Möller τῷ 600—590 π. Χ. Πρβλ. A. Schöne Untersuchungen über das Leben der Sappho (Symbolae philologorum Bonnensium σ 745).

Τοῦτο δ' ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ νέας σειρᾶς Πυθιάδων[1], αἵτινες ἐτελοῦντο ὡς ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων ἑορτὴ κατὰ ταὐτὰ διαλείμματα καὶ αἱ Ὀλυμπιάδες. Τέλος δὲ κατὰ τὴν δευτέραν τούτων τῶν Πυθιάδων, περατωθέντος καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Κίρφεως πολέμου[2], εἰσήχθη ἄλλος ἄξιος λόγου νεωτερισμὸς, καταργηθέντων τῶν χρηματικὴν ἀξίαν ἐχόντων ἐπάθλων, ἅτινα τέως ἐπορίζοντο διὰ τοῦ πολέμου, καὶ διανεμομένων εἰς τοὺς νικητὰς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῶν Ἀμφικτυόνων μόνων ἐπάθλων ἐχόντων ἰδεώδη ἀξίαν, ἤτοι στεφάνων ἐκ τῆς ἱερᾶς δάφνης[3].

Καὶ ταῦτα μὲν εἶνε γεγονότα μεμαρτυρημένα. Ἀλλὰ δὲν εἶνε ἐπ' ἴσης ἀσφαλὴς ὁ πρὸς τὸν πόλεμον συσχετισμὸς τῶν διαφόρων τούτων σταδίων τῆς ἑορτῆς. Ἂν δὲ ὀρθῶς οἱ πρῶτοι τῶν εἰρημένων ἀγώνων ἀνάγωνται εἰς τὴν πτῶσιν τῆς Κίρρας, πρέπει νὰ ὁρίσωμεν ὡς χρόνον τοῦ Κρισαίου πολέμου, ὅστις ἀπέληξεν εἰς τὴν μετὰ δέκα ἔτη κατάκτησιν τῆς Κίρρας, τὰ ἔτη 600 μέχρι 590 π. Χ.

Κατὰ τὰ δεύτερα Πύθια ἐνίκησεν αὐτὸς ὁ Κλεισθένης διὰ τοῦ τεθρίππου αὐτοῦ, περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐνίκα καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ[4]. Εὑρίσκετο δὲ τότε εἰς τὸ κορύφωμα τῆς δόξης. Αἱ ἐξωτερικαὶ αὐτοῦ σχέσεις ἦσαν πάντιμοι καὶ εὐρύτατα διαδεδομέναι, τὸ ἀξίωμ' αὐτοῦ ἐξικνεῖτο πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς πόλεως, ἧς τὰς κτήσεις εἶχεν ἐπεκτείνει καὶ κατὰ τὴν μεσόγαιαν, αἱ δ' ἐμπορικαὶ ὁδοὶ

[1] Ἡ πρώτη Πυθιὰς συμπίπτει τῷ 586 (Ὀλυμ. 48, 3) κατὰ τὸν *Παυσανίαν* (X, 7, 3). Εἰς δὲ τὸν ἀγῶνα προσετέθησαν γυμνικὰ καὶ ἱππικὰ ἀγωνίσματα.

[2] Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἀνὰ τὰ ὄρη ἐπὶ ἓξ ἔτη μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κίρρας. Τῷ δὲ 582 (Ὀλυμ. 49,3) συμπίπτει ἡ δευτέρα Πυθιὰς ἐπὶ ἀρχόντων Δαμασίου ἐν Ἀθήναις καὶ Διοδώρου ἐν Δελφοῖς.

[3] *Ἡσύχιος* ἐν λ. στεφανίτης. Ἡ μεταβολὴ αὕτη συμπίπτει πρὸς τὴν νίκην τοῦ Κλεισθένους. Ὁ δὲ Preller συγχέει τὰς Πυθιάδας.

[4] Ὁ Κλεισθένης ἐνίκησεν ἐν Ὀλυμπίᾳ (*Ἡροδότου* VI, 126) τῷ 584 (Ὀλυμπ. 49, 1) κατὰ τὸν Müller (Die Dorier Τόμ. Β' σ. 474, 486). Τὴν 50 Ὀλυμπ. ἀποδέχεται ὁ Heyne, τὴν δὲ 52 ὁ Larcher. Κατὰ δὲ τὸν Schultz (Apparatus σ. 7) ἡ νίκη αὕτη καταβιβαστέα εἰς τὸ 576 (Ὀλυμπ. 51, 1). Τὸ 576 ἢ τὸ 572 π. Χ. ἀποδέχεται ὁ H. Förster Die Sieger in den olympischen Spielen. Zwickau 1891 σ. 7 ἀρ. 99). Ἡ νίκη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁπωσδήποτε μεταγενεστέρα τοῦ 576, ἐπειδὴ ὁ Μεγακλῆς εἶχε τῷ 558 θυγατέρα ἐν ὥρᾳ γάμου. Ἴδε Weissenborn Hellen σ. 26.

εἶχον ἐξασφαλισθῇ ἐκ νέου καὶ πᾶσαι αἱ πηγαὶ τῆς εὐημερίας εἶχον ἀνοιχθῇ. Ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ ἐκράτει γενικὴ εὐχαρίστησις, ἐπειδὴ μετὰ τὴν βιαίαν ὑπ' αὐτοῦ κατάληψιν τῆς ἀρχῆς εἶχεν ἀγαπηθῇ ὑπὸ τῶν ὑπηκόων ὡς ἡγεμὼν μειλίχιος, ἡ δὲ φιλόξενος αὐτοῦ αὐλὴ εἶχεν ἀναδειχθῇ τόπος συνεντεύξεως τῶν ἐκκριτοτάτων ἀνδρῶν καὶ θέατρον λαμπρῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν.

Ἑνὸς μόνον ἐστερεῖτο ὁ Κλεισθένης· δὲν εἶχε κληρονόμον τῆς δυναστείας αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα δὲ ἰδιαζούσης μερίμνης ἀξία ἦτο δι' αὐτὸν ἡ εἰς γάμον ἔκδοσις τῆς εἰς θαλερὰν νεᾶνιν αὐξανούσης θυγατρὸς Ἀγαρίστης. Ἐπὶ τούτῳ δ' ὡς Ὀλυμπιονίκης ἐκάλεσεν ἐν Σικυῶνι διὰ κήρυκος πάντα Ἕλληνα θεωροῦντα ἑαυτὸν ἄξιον νὰ γείνῃ γαμβρὸς τοῦ Κλεισθένους ὅπως ἔλθῃ τὴν ἑξηκοστὴν ἡμέραν ἢ καὶ πρότερον εἰς τὴν Σικυῶνα, ἔνθα ἔμελλεν ὁ Κλεισθένης νὰ κυρώσῃ τὸν γάμον μετὰ ἓν ἔτος, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ἑξηκοστῆς ἡμέρας. Ἀγῶνες δὲ δρόμου καὶ πάλης ὡρίσθησαν διὰ τὸν χρόνον τῆς ἑορτῆς· «τότε δὲ, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ὅσοι τῶν Ἑλλήνων ἐφρόνουν μέγα περὶ ἑαυτῶν καὶ τοῦ γένους ἐφοίτων μνηστῆρες» εἰς τὴν φιλόξενον αὐλὴν τοῦ τυράννου. Ἀναγινώσκοντες δὲ τὴν τοιαύτην ἔκθεσιν τοῦ Ἡροδότου, νομίζομεν ἀπηχοῦσαν ἀπ' αὐτῆς περιγραφὴν ποιητικήν, ἐν ᾗ ἐξαίρεται ἡ αἴγλη τῆς βασιλικῆς αὐλῆς· βεβαίως δὲ δὲν ἔλειπον ἐν Σικυῶνι αὐλικοὶ ποιηταὶ ὑμνήσαντες τὴν εὐσταλῆ πομπὴν τῶν φιλοξενηθέντων ἐπὶ τῇ ἑορτῇ καὶ παρασχόντες εἰς τοὺς ἱστορικοὺς τὴν ὕλην τῆς δραματικῆς αὐτῶν εἰκόνος.

Ὁ δὲ κατάλογος τῶν μνηστήρων παρέχει εἰς ἡμᾶς τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν συγχρόνων ἑλληνίδων πόλεων τῶν ἐχουσῶν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν καὶ φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Σικυῶνος.

Ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ὀλβιωτάτη τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἦτο ἡ Σύβαρις· τῆς κτίσεως αὐτῆς εἶχον συμμετάσχει Ἀχαιοὶ καὶ Ἴωνες, ἐπειδὴ πῶς οἱ ἀχαϊκοὶ οἶκοι οἱ ἐκ τοῦ νότου ἐξωσθέντες καὶ

εἰς αὐτὴν προσδραμόντες[1] θὰ ἠδύναντο νὰναπτύξωσιν οὕτως ἐνεργὸν ὑπερπόντιον ἐμπορίαν, ἂν μὴ οἱ ἀρχαῖοι Ἴωνες οἰκήτορες τῆς πόλεως εἶχον παράσχει πρὸς τοῦτο τὴν πρώτην ὥθησιν, προσφέροντες τὰ πλοῖα εἰς τοὺς ἄνδρας; Ἀληθῶς καὶ αἱ πόλεις ἐκεῖναι αἱ ἄλλως λεγόμεναι ἀχαϊκαὶ εἶχον κυρίως χαρακτῆρα ἰωνικὸν, καὶ ἦσαν λίαν πρόθυμοι εἰς σύνδεσιν ἐμπορικῶν σχέσεων πρὸς τὴν σικυωνίαν δυναστείαν. Οὐδεμία δὲ τῶν ἑλληνίδων πόλεων τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐξισοῦτο λόγῳ πλούτου πρὸς τὴν Σύβαριν. Ἂν δὲ λαμπρότης ἐσθήτων καὶ μέγεθος δαπανῶν ἔμελλον νὰ κρίνωσι τὴν μνηστείαν, πάντες οἱ μνηστῆρες ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσωσιν, ὅτε εἰσώρμησε διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σικυῶνος Σμινδυρίδης ὁ Ἱπποκράτους μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ.

Εἰς δὲ τὸν Συβαρίτην ἐπηκολούθησε Δάμασος ὁ Ἀμύριος ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Σίριδος, ἐν ᾗ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἀξιωθῆ τῆς ἐπωνυμίας σοφοῦ. Οἱ δὲ δύο ἐκεῖνοι μνηστῆρες ἦσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἑλληνικῆς Ἰταλίας. Ἀπὸ δὲ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου πελάγους ἦλθον ὁ Ἐπιδάμνιος Ἀμφίμνηστος καὶ ἐκ τῆς Αἰτωλίας Μάλης ὁ ἀδελφὸς τοῦ Τιτόρμου τοῦ ὑπερβάλλοντος πάντας τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς σωματικῆς ῥώμης, ἀλλ' ἕνεκα σκυθρωπότητος καὶ δυσθυμίας φεύγοντος τὰς πόλεις ὡς ἕδρας βίου τρυφηλοῦ καὶ φιληδόνου καὶ ζῶντος παρὰ τὰ σύνορα τῆς Αἰτωλίδος γῆς ἐν αὐθαιρεσίᾳ καὶ βαρβαρότητι.

Ἐκ δὲ τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἡγεμόνων ἦλθε Λεωκήδης ὁ Τημενίδης ἐξ Ἄργους[2], Ἀρκάδες δ' ὁ Ἀμίαντος ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ Λαφάνης ὁ Εὐφορίωνος ἐκ Παίου[3]. Ὡραῖος ἀρκαδικὸς λόγος διηγεῖτο, ὅτι ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης εἶχόν ποτε περιπλανώμενοι εἰσέλθει εἰς τὸν οἶκον τοῦ Εὐφορίωνος καὶ φιλοξενηθῆ ὑπ' αὐτοῦ. Ἔκτοτε δ' ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς τοῦ Λαφάνους εἶχεν ἀκμάσει καὶ προαχθῆ εἰς πλοῦτον, οἱ δὲ Διόσκουροι ἀπέβησαν οἱ θεοὶ τοῦ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 168.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 368.

[3] Περὶ Παίου ἴδε Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 380 καὶ 398 σημ. 28.

οἴκου, καὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν ἠνοίγετο εἰς πάντα ξένον ἡ φιλόξενος θύρα. Ὀνόμαστος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγαίου, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν ἐκ Πελοποννήσου ἐλθόντων. Ἡ δ' ἐξ Ἤλιδος εἰς τὴν Σικυῶνα ἄφιξις αὐτοῦ δεικνύει, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει φατρία ἀντιδωρικὴ, δυναμένη νὰ τολμᾷ τὴν φανερὰν κατὰ τοῦ δωρικοῦ στοιχείου ἀντιπολίτευσιν. Ὁ δὲ οἶκος τῶν Σκοπαδῶν ἐν Κραννῶνι τῆς Θεσσαλίας ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ τοῦ Διακτορίδου, καὶ ἡ βασιλικὴ δυναστεία τῶν ἐν Ἠπείρῳ Μολοσσῶν ὑπὸ τοῦ Ἄλκωνος. Οὐδ' ἔλειπον αἱ δύο κύριαι ἑστίαι ἰωνικῆς παιδεύσεως, ἡ Εὔβοια καὶ ἡ Ἀττική. Καὶ παρὰ μὲν τὸν Εὔριπον μάλιστα πάντων τῶν ἐμπορίων ἤνθει τότε ἡ Ἐρέτρια, ἐξ αὐτῆς δ' ἦλθεν ὁ Λυσανίας· ἐκ δὲ τῶν Ἀθηνῶν παρέστησαν δύο ἄνδρες, οἵτινες διὰ τοῦ πλούτου αὐτῶν καὶ τῶν ἰδίων ἀρετῶν ἐφαίνοντο εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι προωρισμένοι νὰξιώσωσι μεγάλην εὐτυχίαν, τοῦ Τισάνδρου ὁ υἱὸς Ἱπποκλείδης, συγγενὴς τῶν Κυψελιδῶν[1], καὶ Μεγακλῆς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλκμαίωνος τοῦ πλουσιωτάτου τῶν ἀνὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα ἀνδρῶν.

Δὲν δύναται δὲ νὰ εἶνε ἁπλῆ σύμπτωσις ἡ περὶ τὸν θρόνον τοῦ Κλεισθένους συναγωγὴ ἐκκρίτων ἀνδρῶν ἐκ δώδεκ' ἀκριβῶς πόλεων. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος πρέπει νὰ ξενίσῃ ἡμᾶς πόσῳ ὀλιγώτερον καθ' ὅσον εἶνε φανερὸν, ὅτι σχεδὸν πᾶσαι αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἦσαν ἀφιερωμέναι εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ἰωνικῆς φυλῆς, ἥτις ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Φείδωνος εὑρίσκετο ἐν ἀπαύστῳ ἀνταγωνισμῷ πρὸς τοὺς Δωριεῖς, καὶ ὅτι ὁ Κλεισθένης, συνενῶν ἐν τῇ αὐλῇ του τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δώδεκα ἐκείνων πόλεων, βεβαίως εἶχε κατὰ νοῦν καὶ ἄλλο τι πλὴν γαμηλίου συμποσίου, οἷα παριστάνει τὰ πράγματα ἡ χαρίεσσα διήγησις τοῦ Ἡροδότου, ἧς ἀπαραγνώριστος εἶνε ἡ ποιητικὴ πηγή. Εἰς τὸν ποιητὴν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ θέσῃ εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος τὴν ὡραίαν τοῦ τυράννου θυγατέρα καὶ παραστήσῃ τὸν ὅλον κύκλον τῶν δαιτυμόνων ὡς συνέλευσιν μνηστήρων, εἰ καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον ἄνδρες προβεβηκότες

[1] Περὶ Ἱπποκλείδου ἴδε Vischer Kimon σ. 39.

τὴν ἡλικίαν, οἵτινες δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις μνηστῆρος, τοὐλάχιστον δι' ἑαυτούς. Ἀλλ' αἱ ἡλικίαι οὐδεμίαν εἶχον σημασίαν, ἂν προέκειτο νὰ διαγραφῇ εἰκὼν ποιητικὴ σκοπὸν ἔχουσα τὴν παράστασιν τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος ἐν μέσῳ τοῦ εὐρέος κύκλου τῶν σχέσεων αὐτοῦ ἐν συνελεύσει ἀποσκοπούσῃ εἰς ὅλως διάφορα πράγματα μᾶλλον ἢ εἰς γαμήλιον ἑορτήν[1].

Ἂν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἡ ὅλη Πελοπόννησος εὑρίσκετο τότε τεταραγμένη, καὶ ἀπητεῖτο συνένωσις πασῶν τῶν δυνάμεων ἐναντίον τῆς Σπάρτης, ὅτι δ' ἡ ἀρχαία ἀμφικτυονία εἶχε διασπασθῇ διὰ τοῦ ἱεροῦ πολέμου, ἐννοοῦμεν, ὅτι ἀνὴρ μεγαλεπήβολος οἷος ὁ Κλεισθένης ἀναγκαίως ἔμελλε νὰ θεωρήσῃ κυριώτατον αὐτοῦ ἔργον τὴν δημιουργίαν νέων ἑλληνικῶν συμμαχιῶν. Ἡ δύναμις εἰς ἣν εἶχεν ἀνέλθει δὲν ἦτο προωρισμένη μόνον πρὸς πλήρωσιν ἰδίων ἐπιθυμιῶν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον εἶχετο τῆς καὶ μετὰ θάνατον διαρκείας τῆς ἐπιβολῆς αὐτοῦ. Ὁ δὲ σύζυγος ἢ ὁ υἱὸς τῆς Ἀγαρίστης ἔπρεπε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ἔργον. Διὸ ἤθελε κατόπιν μακρᾶς συμβιώσεως μετὰ λογάδων ἀντιπροσώπων τῶν εὐγενεστάτων οἴκων νὰ ἐκλέξῃ μὲν τὸν ἱκανώτατον ὡς γαμβρὸν, νὰ συνδέσῃ δὲ τοὺς λοιποὺς δι' ὑποχρεώσεων πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ἰδίου οἴκου. Πράγματι δὲ δικαιούμεθα νὰ προϋποθέσωμεν, ὅτι ὑπεχρεώθησαν νὰναγνωρίσωσι καὶ ὑποστηρίξωσι τὰ δικαιώματα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεχθέντος γαμβροῦ καὶ διαδόχου. Πρὸς τοιούτους λοιπὸν σκοποὺς ἀντὶ τῶν ἀρχαίων ἐπὶ τῆς ἠπειρωτικῆς γειτονίας στηριζομένων συμμαχιῶν ἐπεδιώχθησαν ἐλευθερώτεραι κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν συστάσεις.

Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς παρὰ τῷ Κλεισθένει φιλοξενίας τῶν

[1] Αἱ εἰς τὸν Λεωκήδην ἀναφερόμεναι χρονολογικαὶ δυσκολίαι, ἃς πρῶτος κατέδειξεν ὁ Schneiderwirth (Argos B' σ. 41) δὲν εἶνε κατὰ τὴν κρίσιν μου τοιαῦται, ὥστε νὰ ἔχωσι ῥοπὴν εἰς τὸ ὅλον ζήτημα περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἔζησεν ὁ Φείδων. Ὁ Schneiderwirth προτείνει ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Λεωκήδου τὴν γραφὴν Μέλτας. Μεταξὺ τῶν μνηστήρων ὑπῆρχον οὐ μόνον βασιλόπαιδες, ὡς ὁ Λεωκήδης, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς τὴν ἐν τῇ μειονότητι τῶν πολιτῶν ἑδράζουσαν ἀντιπολίτευσιν, οἷος ὁ Ὀνόμαστος.

μνηστήρων ὁ τύραννος διέγνω σαφῶς τὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἔλαβε μὲν αἴσθησιν τῆς ὑψηλοτέρας ἐν αὐτοῖς πτήσεως τοῦ πνεύματος, τοῦ μόνου δυναμένου νὰ ἐξαίρῃ εἰς ἀληθῆ ἀξίαν τοὺς γηίνους θησαυροὺς, προεμάντευσε δὲ τὸ μέγα μέλλον, πρὸς ὃ ἠρέμα ἠνδροῦτο ἡ πατρὶς αὐτῶν. Τῶν δὲ δύο Ἀθηναίων εἵλκυσε τὴν εὔνοιαν τοῦ πατρὸς ὁ Ἱπποκλείδης διὰ τοῦ πλούτου, τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς δεξιότητος, ἥτις εἶχε λαμπρῶς διατρανωθῆ κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν μνηστήρων. Μετ' ἰδιαζούσης δ' ἄλλως προσοχῆς προσέβλεπεν ὁ Κλεισθένης πρὸς τὸν Ἱπποκλείδην ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν ἐν Κορίνθῳ οἶκον τῶν Κυψελιδῶν συγγενείας αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις δ' ἔφθασεν ἡ κυρία τῶν ἡμερῶν. Οἱ βόες ἤχθησαν εἰς τὴν πόλιν χάριν τῆς μεγάλης ἑορτασίμου ἑκατόμβης, πάντες δ' οἱ Σικυώνιοι ἐκλήθησαν εἰς τὴν εὐωχίαν καὶ ἐστρώθησαν περὶ τὰς βασιλείους στοάς. Ἦτο ἡ λαμπροτάτη τῶν ἡμερῶν, ἃς εἶχεν ἴδει ἡ Σικυών. Ὁ Ἱπποκλείδης, βέβαιος ὢν περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἐπέδειξεν ἐν τῇ ἐκλύσει τῆς κατεχούσης αὐτὸν χαρᾶς παντοῖα ὀρχηστικὰ σχήματα· ὅτε δὲ τέλος μεθύων ὑφ' ἡδονῆς ἐπελάθετο ἑαυτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἔτερψε τοὺς παρεστῶτας δι' ἀσχημόνων ἁλμάτων καὶ ὀρχήσεων, ὁ Κλεισθένης, μὴ κατέχων πλέον ἑαυτὸν, ἀνέκραξεν· «ὦ υἱὲ τοῦ Τισάνδρου, διὰ τῶν ὀρχήσεών σου ἀπώλεσας τὸν γάμον», καὶ ἔδωκε τὴν χεῖρα τῆς Ἀγαρίστης εἰς τὸν σοβαρώτερον Μεγακλέα. Ὁ δὲ τῶν ἐλπίδων ἀποσφαλεὶς ἀντίζηλος ταχέως συνελθὼν εἰς ἑαυτὸν εἶπεν· «Οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ». Ἡ δ' ἀπάντησις αὕτη, ἀποβᾶσα ἔκτοτε παροιμιώδης, χαρακτηρίζει θαυμασίως τὸ ἰταμὸν θάρρος τοῦ Ἴωνος, ὅστις ἐν ἀποτυχίᾳ τοῦ ἐπιδιωκομένου ἐκρήγνυται εἰς γέλωτ' ἀδιαφορίας, καὶ ἄνευ περαιτέρας θλίψεως δοκιμάζει τὴν τύχην του κατ' ἄλλον τρόπον.

Ὁ Κλεισθένης εἶχε κατορθώσει νὰ εἰσαγάγῃ τὴν θυγατέρα εἰς τὸν ὀνομαστότατον οἶκον τῆς πόλεως ἐκείνης ἣν διεγίνωσκεν ὡς τὴν μέλλουσαν μητρόπολιν τῆς ἰωνικῆς φυλῆς. Αἱ δὲ προσδοκίαι αὐτοῦ ἐφάνησαν προσεγγίζουσαι εἰς τὸ τέρμα, ὅτε ἡ Ἀγαρί-

στη ἔτεξεν υἱὸν λαβόντα τὸ ὄνομα τοῦ πάππου. Ἀλλ' οὔτε ὁ γαμβρὸς οὔτε ὁ ἔγγονος ἔμελλον νὰ διαδεχθῶσιν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου· ἡ εὐτυχία τῶν Ὀρθαγοριδῶν ἐσβέσθη, καὶ μετ' αὐτῆς συναπεσβέσθησαν πᾶσαι αἱ μεγάλαι ἰδέαι ἰωνικῆς πολιτικῆς. Μετὰ τὸ λαμπρὸν φῶς τὸ διὰ τῆς ποιητικῆς παραδόσεως καταυγάζον τὴν αὐλὴν τῶν Ὀρθαγοριδῶν ἐπέρχεται αἴφνης σκότος βαθύτατον. Μόνον δ' ἡ αἴγλη τῆς εὐημερίας παρώρμησε τὴν φαντασίαν καὶ διεσώθη ἐν τῇ μνήμῃ. Ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη τῶν πραγμάτων φαίνεται ἐπιγενομένη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τοῦ Κλεισθένους, ἐπειδὴ ἱκανὰ μετ' αὐτὸν ἔτη διετηροῦντο ἐν χρήσει τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσαχθέντα ὀνόματα τῶν φυλῶν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ προϋποθέσωμεν, ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται, εὐθὺς ὡς εὗρον κατάλληλον εὐκαιρίαν, ἤτοι μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τῶν τυράννων τῆς Πίσης[1], μεθ' ὧν βεβαίως συνεμάχουν οἱ Σικυώνιοι, δὲν θὰ ἠμέλησαν νὰ προβῶσιν ἐναντίον τῆς Σικυῶνος, ἐν ᾗ πόλει εἴπερ τινὶ καὶ ἄλλῃ εἶχεν ὑβρισθῇ τὸ δωρικὸν ὄνομα[2]. Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους εἰσήχθη τῷ 573 π. Χ. ἡ τέλεσις τῶν Νεμείων (Ὀλυμπ. 51, 4), ἅτινα ἐλέγοντο εἰσαχθέντα ὑπὸ Ἡρακλέους τοῦ προστάτου τῶν Δωριέων καὶ ἀνανεοῦντα τὴν ἀνάμνησιν τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου Ἀδράστου, ὃν εἶχε στερήσει πάσης τιμῆς ὁ Κλεισθένης. Ἰδίας δ' ἀξιώσεις προστασίας τῶν ἀγώνων τούτων εἶχον καὶ οἱ Κλεωναῖοι, οὓς διὰ ταῦτα πρέπει νὰ προδεχθῶμεν ἀπαλλαγέντας τοῦ ζυγοῦ τῶν Σικυωνίων[3].

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 334.

[2] Δὲν εἶνε σαφὲς, ἂν ὁ τύραννος Αἰσχίνης ὁ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐκ Σικυῶνος ἐκδιωχθεὶς (***Πλουτάρχου*** Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας 41) ἦτο συγγενὴς τοῦ Κλεισθένους ἢ διάδοχος αὐτοῦ. Κατὰ τὸν ***Νικόλαον Δαμασκηνὸν*** (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Γ' σ. 395, ἀπόσπ. 61) ὁ Κλεισθένης ἐτυράννησεν ἓν καὶ λ' ἔτη. Ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ προηγήθη κατὰ τὸν ***Ἡρόδοτον*** (V, 68) ἑξήκοντα ἔτη τῆς ἐν Σικυῶνι ἀποκαταστάσεως τῆς ὀλιγαρχίας, ἣν πρέπει νὰ προδεχθῶμεν συμβᾶσαν, ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται ὥδευσαν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας τῷ 506 π. Χ. Κατὰ ταῦτα δ' ὁ θάνατος τοῦ Κλεισθένους συνέβη ὄχι ἀργότερον τοῦ 566 π. Χ.

[3] Περὶ τῶν Νεμείων ἴδε Duncker Geschichte des Alterthums Τόμ. Δ' σ 428. Urlichs Skopas σ. 223. Περὶ δὲ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν κατάλυσιν τῶν τυράννων ἴδε Hermann Staatsalterthümer § 65, 4. Ἡ δὲ πρώτη ἀναγραφεῖσα Νεμειὰς συμπίπτει κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῶν Ἀργείων συνῳδὰ τῇ ἀρμενικῇ μεταφράσει τοῦ ***Εὐσε-***

Περὶ τούτους λοιπὸν τοὺς χρόνους ἡ ἰσχὺς τῶν τυράννων τῆς Σικυῶνος εὑρίσκετο ἐν παρακμῇ, καὶ μετὰ ἑκατονταετῆ διάρκειαν, περίπου ἀπὸ τοῦ 670 μέχρι τοῦ 570, ὁ θρόνος τῶν Ὀρθαγοριδῶν κατέρρευσε πρὶν ἢ ἐνηλικιωθῇ ὁ νεώτερος Κλεισθένης, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ γείνῃ διάδοχος τοῦ πάππου ἐν ἄλλῳ πεδίῳ.

Ἡ Σικυὼν ἐχρεώστει τὴν ἀκμὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἐθελοπονίαν τῶν κατοίκων καὶ τὰς ἀρετὰς ἐπιφανῶν γενῶν, ὧν ἄνευ ἤθελε μείνει ἄγνωστος πολίχνη. Ἀλλ' ἄλλως εἶχον τὰ κατὰ τὴν γείτονα Κόρινθον, ἥτις τὰ πάντα ἐχρεώστει εἰς τὴν ἐπίκαιρον αὐτῆς θέσιν. Ἡ διπλῆ θάλασσα παρὰ τὸν ἰσθμὸν, αἱ διασταυρούμεναι ἠπειρωτικαὶ καὶ θαλάσσιοι ὁδοὶ πάσης τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὑψηλὴ, τῆς τε θαλάσσης καὶ τῆς γῆς δεσπόζουσα ἀκρόπολις, ἣν διαρρέουσι καὶ περιλούουσι πλούσιαι πηγαὶ, πάντα ταῦτα τἀγαθὰ ἦσαν οὕτως ἐκπρεπῆ, ὥστε ἀναγκαίως ἔμελλον, ἀδιαταράκτως ἀναπτυσσομένου τοῦ ἐμπορίου, νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν πόλεως ἀξίας λόγου.

Ἡ δὲ ἰδιόρρυθμος ἀνάπτυξις τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἐν Κορίνθῳ συνδέεται οὐσιωδῶς πρὸς τὴν ἐν αὐτῇ προύπαρξιν ἐξαιρέτως μεγάλης φοινικικῆς ἀποικίας. Αὕτη δὲ μαρτυρεῖται μὲν ὑπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου λατρευομένης σιδωνίας Ἀστάρτης καὶ τοῦ ἐν τῷ ἰσθμῷ σεβαζομένου τυρίου Μελκάρθ, ἐκφαίνεται δ' ἐν τῇ παναρχαίᾳ πορφυρευτικῇ καὶ ταπητουργίᾳ, τῇ πολυπραγμοσύνῃ καὶ πολυπειρίᾳ τῶν κατοίκων, τῷ ἀκοιμήτῳ ἐμπορικῷ πνεύματι καὶ τῇ συνετῇ κοσμοπολιτικῇ γνώμῃ τῇ κατοπτριζομένῃ ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ Σισύφου[1].

Καὶ ἡ νέα δὲ κτίσις τῆς πόλεως τοῦ Σισύφου κατὰ τοὺς χρό-

θίου πρὸς τὴν Ὀλυμπ. 51, 4. Ἡ ἀπὸ τῆς Σικυῶνος ἀνεξαρτησία τῶν Κλεωνῶν ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ***Πλουτάρχου*** (Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων 7). Σύγχρονος δ' ὑπῆρξεν ἡ ἀποστασία τῶν Ὀρνεατῶν (***Παυσανίου*** X, 18, 5).

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 85.

νους τῶν μεταναστάσεων προῆλθεν ἐξ ἐπηλύδων ὑπερποντίων. Ἀλήτης ὁ Ἡρακλείδης ἔρχεται διὰ θαλάσσης, καὶ λαμβάνει κατὰ τὴν παραλίαν βῶλον ἄμμου ὡς ἐνέχυρον τῆς μελλούσης ἀρχῆς· τό τε δ' ὄνομ' αὐτοῦ καὶ τὸ πρόσωπον οὐδὲν ἐνέχουσι τὸ δωρικὸν, πολὺ δὲ μᾶλλον ἀνήκει ὁ Ἀλήτης εἰς τὸν κύκλον τῶν οὐρανίων θεῶν τῆς φοινικικῆς μυθολογίας[1]. Ἄλλως δὲ καὶ μετὰ τὴν φερομένην αὐτοῦ ἄφιξιν ἐξακολουθοῦσι μένοντες ἐν τῇ πόλει οἱ ἀρχαῖοι Σισυφίδαι, ἐν ᾧ ἀπανταχόθεν προσρέουσι νέοι ἔποικοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Μέλας ἐκ Θεσσαλίας ὁ τὸ γένος ἀνάγων εἰς τοὺς Λαπίθας. Ἀργότερον δὲ προσετέθησαν στίφη Δωριέων μαχίμων, ἀπὸ γῆς ἐλθόντων καὶ διὰ τῆς βίας γενομένων κυρίων γαιῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων. Πλὴν δὲ τῶν τριῶν δωρικῶν φυλῶν ὑφίσταντο ἐν Κορίνθῳ πέντε μὴ δωρικαί, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει τὸ πλῆθος τῶν παμφύλων κατοίκων, οὓς ἡ βασιλεία τῶν Ἡρακλειδῶν, στηριζομένη εἰς τὴν δύναμιν τῶν Δωριέων μαχίμων, συνήνου εἰς μίαν πολιτείαν[2].

Ὡς πέμπτος βασιλεὺς μετὰ τὸν Ἀλήτην ἀναφέρεται ὁ υἱὸς τοῦ Προύμνιδος Βάκχις, ὅστις καὶ ἀπέβη ἱδρυτὴς νέας δυναστείας[3]. Καὶ ἀνεγράφη μὲν τὸ γένος αὐτοῦ εἰς τὴν γενεαλογίαν τῶν προτέρων δυναστῶν, ἀλλ' ἡ ἀνάρρησις τοῦ Βάκχιδος ἀποτελεῖ νέαν ἀρχὴν, καὶ συνδέεται πρὸς κρίσιμον πολιτικὴν μεταβολὴν, ἥτις ἐνδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ διάδοχοι τοῦ Βάκχιδος ὀνομάζονται ἀπ' αὐτοῦ Βακχίδαι ἢ Βακχιάδαι ὡσεὶ ἀποτελοῦντες νέαν δυναστείαν. Ὁ δὲ βασιλικὸς οὗτος οἶκος εἶνε κυρίως ὁ διὰ τῆς δια-

[1] Περὶ Ἀλήτου ἴδε ***Φίλωνος Βυβλίου*** ἀπόσπ. ἐκδ. Bunsen σ. 36 παρὰ Bunsen (Egypt. place in universal History V). Ὡς Πόντιον βασιλέα ἀποδέχεται αὐτὸν καὶ ὁ Grote. Πρβλ. Wagner De Bacchiadis Corinthiorum σ. 2.

[2] Περὶ τῶν Ἰχνῶν διπλῆς βασιλείας ἐν Κορίνθῳ ἴδε H. Gelzer ἐν τῇ ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει τοῦ Κουρτίου ἐκ Γοτίγγης δημοσιευθείσῃ ἀναμνηστικῇ συλλογῇ συμβολῶν σ. 42. Περὶ δὲ τῶν ὀκτὼ φυλῶν ἴδε ***Μιχαὴλ Ἀποστόλη*** Παροιμίας XIII, 8 (Paroemiographi Graeci ἐκδ. Leutsch καὶ von Schneidewin Τόμ. Β' σ. 601). ***Σουίδας*** ἐν λ. πάντα ὀκτώ.

[3] Ὁ Βάκχις χρονολογητέος περὶ τὸ 900 π. Χ. Wagner ἔνθ' ἀν. σ. 24. Πρβλ. Monatsberichte der Berliner Akademie 1873 σ. 286. Τὰς γενεολογίας ἴδε παρὰ τῷ ***Παυσανίᾳ*** II, 4, 2-4.

πρεποῦς αὐτοῦ εὐφυίας θεμελιώσας τὸν ἔνατον αἰῶνα π. Χ. τὸ μεγαλεῖον τῆς Κορίνθου καὶ παρασχὼν εἰς αὐτὴν ἱστορικὴν σημασίαν.

Οἱ Βακχιάδαι ἀνέῳξαν τὴν πόλιν εἰς τοὺς προσρέοντας φιλέργους ἐποίκους, οἵτινες, ἐγκαθιστάμενοι εἰς τὸν χῶρον ἐκεῖνον, ἐν ᾧ διεσταυροῦντο πᾶσαι αἱ ἐμπορικαὶ ὁδοὶ τῆς Ἑλλάδος, προσεδόκων εὐδοκίμησιν ταχυτέραν ἢ ἀλλαχοῦ. Ἐκεῖνοι δ' ὑπῆρξαν καὶ οἱ προστατεύσαντες καὶ προαγαγόντες πᾶσαν ἀξίαν λόγου ἐφεύρεσιν καὶ διαγνόντες ὅτι ἡ Κόρινθος, πληθυνομένων ὁσημέραι τῶν κατοίκων, δὲν ὤφειλε νὰ ἐπιδιώξῃ ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν κατὰ γῆν, ἀλλὰ κατὰ θάλασσαν, καὶ ὅτι δὲν ἔμελλεν, ὡς μυρία ἄλλα ἐπίνεια, νὰναδειχθῇ μόνον πολυφοίτητος λιμὴν καὶ ἀποκομίσῃ πλούσια κέρδη ἐκ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου, ἀλλ' ἦτο προωρισμένη νὰ δεσπόσῃ τῆς θαλάσσης.

Μεγίστην δ' ὡς πρὸς τοῦτο σημασίαν εἶχεν ὁ σύνδεσμος τῆς Κορίνθου μετὰ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος[1], ἥτις εἶχεν ὑπάρξει ἡ κοιτὶς τῆς χαλκοτεχνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν μετάλλων· ἀπ' αὐτῆς δὲ τὰ ἐπιτηδεύματα ταῦτα διεδόθησαν κατὰ τὸν ἰσθμὸν, καὶ προῆλθεν ἡ πέραν αὐτοῦ διὰ θαλάσσης ἐπικοινωνία μετὰ τῶν μεταλλούχων ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας. Ἡ δὲ κατὰ τὰς αἰτωλικὰς παραλίας ὁμώνυμος πόλις Χαλκὶς μαρτυρεῖ τὴν ὕπαρξιν τῆς ἐμπορικῆς ταύτης ὁδοῦ, ἧς ἡ Κόρινθος ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς μόνον διάμεσος σταθμός.

Ἐπὶ δὲ τῶν Βακχιαδῶν ἤρξαντο οἱ Κορίνθιοι ἐπιλαμβανόμενοι τοῦ ἐμπορίου καθ' ἑαυτοὺς, ἀναλαβόντες αὐτοὶ τὴν ἐμπορικὴν διεύθυνσιν καὶ διατάξαντες ἐν τῷ ἰσθμῷ τὰ κατὰ τὸν Δίολκον, ἐφ' οὗ τὰ πλοῖα ὑπερενεωλκοῦντο ἀπὸ τῆς ἑτέρας θαλάσσης εἰς τὴν ἑτέραν ἐπὶ κυλίνδρων[2]. Τὰ δὲ τοιαῦτα κατασκευάσματα ἤγαγον εἰς τεχνικὰς ἐφευρέσεις παντοίας[3]. Οἱ Κορίνθιοι ἤρχισαν νὰ ναυ-

[1] Dondorff De rebus Chalcidensium 1855. σ. 22

[2] Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 545.

[3] ***Πινδάρου*** Ὀλυμπ. XIII, 17 κ. ἑ.

πηγῶσι χάριν ξένων πλοῖα δυνάμενα νὰ ὑπερνεωλκηθῶσι διὰ τοῦ Διόλκου, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μεταφορὰ τῶν πορθμείων διὰ τοῦ ἰσθμοῦ ἐξησφάλιζεν εἰς τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως μεγίστους πόρους, δι' ὧν κατέστη δυνατὴ ἡ ναυπήγησις στόλου. Οὕτω δὲ ὁ κόλπος ὁ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου φερωνυμούμενος ἀπὸ τῆς Κρίσης ἀπέβη κατὰ μικρὸν Κορινθιακὸς, ὁ δὲ στενὸς αὐτοῦ εἴσπλους ἐξησφαλίσθη διὰ τοῦ ὀχυροῦ Μολυκρίου, κτισθέντος ἐν τῷ Ἀντιρρίῳ μεταξὺ τῆς Ναυπάκτου καὶ τῆς Χαλκίδος. Παραπλεύσαντες δὲ περαιτέρω τὴν παραλίαν, κατέλαβον τὰ ἐπικαιρότατα τῶν παρὰ τὸν Ἀχελῷον χωρίων, οὗ ἡ εὐρεῖα, σιτοφόρος καὶ ὑλήεσσα χώρα παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς πάντα ἐκεῖνα, ὧν ἐστεροῦντο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἀγόνῳ καὶ στενῇ πατρίδι. Ἡ δὲ Παραχελωῖτις ἀπέβη οὕτως οἰκεία εἰς αὐτοὺς, ὥστε, ἀποδεχθέντες τὸν Ἀχελῷον ὡς θεὸν, εἰσήγαγον αὐτὸν ὡς πατέρα τῆς Πειρήνης εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐπιχωρίων λόγων[1].

Νέον δὲ στάδιον ἀνεῴχθη ἐνώπιον αὐτῶν, ὅτε τὰ πλοῖα ἐκ τοῦ ἔκπλου τοῦ κόλπου ἤρχισαν τρεπόμενα πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος. Ἐκεῖ ἦλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς λαοὺς ἐξῳκισμένους τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μόνον νόμον ἀναγνωρίζοντας τὴν βίαν. Ἐκεῖ δ' ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἐνόπλου δυνάμεως πρὸς προστασίαν τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν. Ὡς ἐκ τούτου δ' οἱ Κορίνθιοι διεμόρφωσαν καὶ κατὰ μέγα μέρος προήγαγον δι' ἰδίων ἐπινοιῶν τὴν ἀνωτέραν τέχνην τῆς θαλασσοπλοίας. Κατὰ δὲ τὸν ποταμόχωστον αἰγιαλὸν τοῦ Λεχαίου ὤρυξαν τὸν πρῶτον τεχνητὸν λιμένα, ὃν περιέβαλον διὰ νεωρίων, ἐν οἷς ἀλλεπάλληλοι ἐπῆλθον διάφοροι ἄξιαι λόγου ἐφευρέσεις, ἕως τέλος ἡ εὔθραστος λέμβος ἐτελειώθη κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τριήρη, τὴν ὑψηλὴν τρεῖς ἑκατέρωθεν σειρὰς ἐρετῶν ἔχουσαν νῆα, πολεμικὸν πλοῖον εὐπαγὲς μὲν καὶ δυνάμενον νὰνθίσταται πρὸς τὰ κύματα τοῦ ἀναπεπταμένου πελάγους, ἅμα δ' ἕνεκα τῆς ταχυπλοΐας αὐτοῦ εὐαρμοστοῦν πρὸς ἐπίθεσιν καὶ ἄμυναν τῶν δυσκινητοτέρων ἐμπορικῶν πλοίων.

Ἦσαν δ' ἐκεῖνοι οἱ ἡρωικοὶ χρόνοι τῆς Κορίνθου, καθ' οὓς αἱ

[1] Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 519.

τριήρεις αὐτῆς ἦγον καθ' ἕκαστον ἔτος σὺν τῇ ἐπιτολῇ τῶν Πλειάδων τοὺς νεαροὺς αὐτῶν ἐπιβάτας εἰς τὴν δυτικὴν θάλασσαν πρὸς νέους ἄθλους καὶ νέαν δόξαν. Ἡ Κόρινθος εἶχεν εὕρει τὴν ὁδὸν αὐτῆς, οἱ δὲ Βακχιάδαι ἔπραττον πᾶν τὸ δυνατὸν ὅπως ἐπισπεύσωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τῆς Κορίνθου. Ἡγούμενοι δὲ τῆς ὅλης κινήσεως, κατεῖχον αὐτοὶ διὰ τῶν πολλαπλῶν αὐτῶν μετὰ τῆς ξένης σχέσεων εὐρυτάτην γνῶσιν τῶν κατὰ τὸν κόσμον. Προῆγον δὲ τὰς ἐπιχωρίους τέχνας, ὅπως ἀναδείξωσι τὸ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον ὀσημέραι μᾶλλον ὄργανον καθολικῆς εὐημερίας. Καὶ δὴ ὁ κεραμευτικὸς τροχὸς ἦτο ἐπινόησις τῶν Κορινθίων, ἡ δ' ἀγγειοπλαστικὴ καὶ ἀγγειογραφία ἐπεχωρίαζον ἐν τῇ πόλει, τῇ πατρίδι τοῦ Εὐχειρος καὶ τοῦ Εὐγράμμου. Ἡ δὲ κεραμευτικὴ ὑπῆρξε καὶ ἐνταῦθα ἡ μήτηρ τῆς χωνεύσεως τῶν μετάλλων, οὐδεὶς δὲ χαλκὸς ἦτο ὀνομαστότερος τοῦ ψυχραινομένου ἐν ταῖς πηγαῖς τῆς Πειρήνης. Ἡ δὲ τέχνη τοῦ ὑφαίνειν καὶ βάφειν λεπτὰ ἔρια εἶχεν ἤδη συνειςαχθῆ ἐκ Φοινίκης μετὰ τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης[1], ὡς καὶ ἡ παρασκευὴ εὐόσμων μύρων. Ἱδρύθησαν ἐργοστάσια, ἐν οἷς κατεσκευάζοντο τἀναγκαιότατα ἀντικείμενα τῶν κατωτέρων βιωτικῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς πολυτελείας. Οὕτω δὲ ἡ καθ' ἑαυτὴν πτωχὴ κορινθιακὴ χώρα ἀπέβη ἡ πρώτη βιομηχανικὴ ἀγορὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἠδυνήθη νὰ προκαλέσῃ ὁραστηριώτατον ἐμπόριον ἐξαγωγῆς, ἰδίως εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐν τῷ βορρᾷ καὶ τῇ δύσει παραλίας χώρας, αἵτινες διὰ τῶν κορινθιακῶν πλοίων ἐδιδάχθησαν τὴν ἑλληνικὴν πολυτέλειαν καὶ συγχρόνως ἔλαβον τἀντικείμενα τῆς πολυτελείας[2]. Διὰ δὲ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐμπορίας τὸ μὲν πλῆθος τῶν μικρῶν ἀνθρώπων εὗρεν ἐπασχόλησιν καὶ κέρδος, οἱ δὲ Βακχιάδαι διηύθυνον τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ διετήρουν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν χεῖρας τὴν μεγάλην ἐμπορίαν.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 76.

[2] Περὶ τῆς κορινθιακῆς βιομηχανίας ἴδε Blümner Die gewerbliche Thätigkeit der Völker des klassischen Alterthums ἐν Λειψίᾳ 1869. σ. 72 κ. ἑ.

Ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἡ πόλις ἐξεφαίνετο ὡς ἡ πατρὶς τοῦ ἐφευρετικοῦ Σισύφου. Καίπερ δ' αὐτὴ σπανίζουσα λίθων καταλλήλων πρὸς οἰκοδομίαν, ὑπῆρξεν οὐχ ἧττον ἡ πρώτη διαμορφώσασα μονίμως καὶ αὐτὴν τὴν ναοδομίαν· ἰδίως δ' ἡ στέγη τοῦ ναοῦ ἡ διὰ τῶν δύο πρὸς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κεκλιμένων αὐτῆς ἐπιφανειῶν ὡς διὰ πτερύγων ἀετοῦ ἐπικαλύπτουσα τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ ἐθεωρεῖτο ἀναμφηρίστως ἐφεύρεσις τῶν Κορινθίων. Καὶ ἡ ἱπποτροφία δ' ἐπεχωρίαζεν ἐν Κορίνθῳ, τῇ πατρίδι τοῦ Βελλεροφόντου. Πάσας τὰς λατρείας θεῶν καὶ ἡρώων μετὰ τῶν πρὸς αὐτὰς συνδεομένων κλάδων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εὑρίσκομεν συνηνωμένας ἐν τῇ πόλει, καὶ δὴ πλὴν τοῦ ἡγέτου τῶν ὡρικῶν κτισμάτων τὴν συρίαν θεὰν, τὸν φοινικικὸν Μελικέρτην, τὸν ἰωνικὸν Ποσειδῶνα. Καὶ τῆς ἱππίας δὲ Χαλινίτιδος Ἀθηνᾶς ἡ λατρεία ἤκμαζεν ἐν τῇ πόλει, ὡς καὶ ἡ τοῦ Διονύσου. Ἐκ δὲ τῶν φαιδρῶν διονυσιακῶν ἑορτῶν ἐξεπήγασεν ἐνταῦθα τὸ χορικὸν ᾄσμα, ὁ διθύραμβος. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Βακχιάδαι ἐθεράπευον τὰς Μούσας. Ὁ Βακχιάδης Εὔμηλος ὕμνησεν ἐν ἐπικῷ ποιήματι τὴν κτίσιν τῆς λαμπρᾶς ναυτικῆς πόλεως, τὰ δὲ ᾄσματ' αὐτοῦ ἦσαν τεκμήριον τῆς πνευματικῆς ἐξάρσεως τῆς συμπαρομαρτούσης εἰς τὴν ὑλικὴν ἀκμήν. Εἰς δὲ τὰ σωζόμενα λείψανα τῶν ᾀσμάτων τούτων χρεωστοῦμεν ἣν ἔχομεν πληρεστέραν ἢ περὶ πάσης ἄλλης τῶν ἑλληνίδων πόλεων γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν Κόρινθον ἐν τῷ ὀγδόῳ πρὸ Χριστοῦ αἰῶνι[1].

Εὑρίσκομεν δὲ τὴν Κόρινθον ἔχουσαν σχέσιν πρὸς τὰς διαφορωτάτας τῶν πόλεων τοῦ γνωστοῦ κόσμου. Οἱ ἥρωες τῆς Ἰωλκοῦ ἐπιχωριάζουσιν ἐν αὐτῇ, καὶ μεταναστεύουσι μετὰ τῶν ἀποίκων εἰς τὴν δυτικὴν θάλασσαν. Οἱ Μεσσήνιοι εἰσάγονται εἰς τὸν ὅμιλον τῶν πόλεων τῶν μετεχουσῶν τῆς λατρείας τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος διὰ προσοδίου ᾄσματος τοῦ Εὐμήλου. Καὶ αὐταὶ δ' αἱ βόρειοι ἀκταὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καταλαμβάνουσιν ἤδη ἐν τοῖς ποιήμα-

[1] Περὶ τοῦ Εὐμήλου ὡς πηγῆς τῆς ἱστορίας τῆς Κορίνθου ἴδε Wilisch Zittauer Osterprogramm 1875. Πρβλ. Curtius Studien zur Geschichte von Korinth ἐν τῷ Hermes τόμ. X. σ. 215.

σιν αὐτοῦ θέσιν ἐπιφανῆ. Κατὰ ταῦτα δὲ δικαιούμεθα νὰ ποδεχθῶμεν, ὅτι μετέσχον καὶ Κορίνθιοι τῶν πλόων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 800 π. Χ. ἐπεχειροῦντο ἐκ Μιλήτου πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ Πόντου καὶ ἐξήγειρον μεγάλως τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Πλῆθος ὀνομάτων νέων ἤρχισε νὰ διαδίδηται τότε, τὸ τῆς Σινώπης, τὸ τοῦ Φάσιδος, τὸ τῆς Κολχίδος, μάλιστα δὲ τὸ τοῦ Βορυσθένους, ὅστις διὰ τὸ πολύρρουν αὐτοῦ ὑμνεῖτο ὡς βασιλεὺς τῶν ποταμῶν. Οἱ Κορίνθιοι ποιηταὶ συνέπλεκον τὰ ἐγγὺς καὶ τὰ μακρὰν εἰς μεγάλην καθολικὴν εἰκόνα. Καὶ ἡ μὲν Σινώπη ἀπέβη παρ' αὐτοῖς θυγάτηρ τοῦ εἰς τὴν Κορινθίαν γείτονος Ἀσωποῦ, τῶν δὲ τριῶν Μουσῶν τοῦ Εὐμήλου μία μέν, ἡ Ἀχελωΐς, ὑπηνίσσετο τὰς ἐν Αἰτωλίᾳ ἀποικίδας τῶν Κορινθίων, ἡ δὲ Κηφισὶς τὴν γείτονα καὶ φίλην Βοιωτίαν, ἡ δὲ τρίτη Βορυσθενὶς τὰς διὰ τῶν πλόων τῶν Μιλησίων καὶ τῶν μετ' αὐτῶν συμπλεόντων Κορινθίων γνωστὰς γενομένας παρὰ τὸν Πόντον παραποταμίας χώρας. Καὶ ἐν Μιλήτῳ δ' ἔζη θαλερὸς κλάδος τοῦ οἴκου τῶν Βακχιαδῶν, ὅστις καὶ ὑπῆρξε πιθανῶς εἰσηγητὴς τῆς μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ἐπικοινωνίας.

Οἱ δὲ θρῦλοι καὶ αἱ ποιήσεις συνετέλουν εἰς τὴν ὑπέκκαυσιν τοῦ πρὸς ῥιψοκινδύνους ἄθλους ζήλου τῶν νεωτέρων γενεῶν. Αὐτοὶ δὲ οἱ Βακχιάδαι ἀνέλαβον τὴν ἡγεσίαν τοῦ στόλου, ὅμοιοι πρὸς τοὺς εὐπατρίδας τῆς Βενετίας, καὶ ἐπεδίωξαν τὴν ἐν ταῖς ὑπερποντίοις χώραις ἐπίτευξιν τῶν φιλοδόξων αὐτῶν σχεδίων, δι' ἃ δὲν παρεῖχεν ἐπαρκῆ χώραν ἡ στενὴ πατρίς.

Ἤδη οἱ Βακχιάδαι τῆς βασιλευομένης Κορίνθου εἶχον ἐπιδείξει εὔνοιαν πρὸς τὰς ὑπερποντίους ἐκείνας ἐπιχειρήσεις, ὅπως ἐπασχολῶσιν ἐν τῇ ξένῃ τὰ μέλη τῶν πλουσίων οἴκων τῶν μεθ' ὁσημέραι μειζόνων ἀξιώσεων περιβαλλόντων τὸν θρόνον.

Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἐξερράγησαν στάσεις. Τελέστης ὁ πέμπτος διάδοχος τοῦ Βάκχιδος ἀναφέρεται ὡς τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Κορίνθου[1]. Τὰ πρὸς τοὺς βασιλεύοντας ἰσότιμα

[1] *Παυσανίου* II, 4, 4· βασιλεὺς δὲ οὐδεὶς ἔτι ἐγένετο, πρυτάνεις δὲ ἐκ Βακχιδῶν ἐνιαυτὸν ἄρχοντες. Συνέβη δὲ ἡ ἀπὸ τῆς βασιλείας εἰς τὴν πρυ-

γένη δὲν ἤθελον νὰ ἐπιτρέψωσιν ἐπὶ πλέον τὸ σκῆπτρον εἰς ἕνα καὶ μόνον οἶκον. Ἀντὶ δ' αὐτοῦ ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τῶν τῆς πόλεως ὡς κοινὸν αὐτῶν δικαίωμα οἱ διακόσιοι οἶκοι οἱ καταγόμενοι ἀπὸ τοῦ Βάκχιδος, εἰσήχθη δὲ πολίτευμα ὀλιγαρχικόν, καθ' ὃ ἐτησίως διώκει τὰ κοινὰ ἔχων πλήρη τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν εἷς, ἐκ τῶν Βακχιαδῶν ἐκλεγόμενος. Καὶ ὁ μὲν εἷς ἐκεῖνος ἐκαλεῖτο πρύτανις, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ οἴκου τῶν Βακχιαδῶν τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ οἰκογενειακὸν συμβούλιον ὠνομάζοντο βασιλεῖς.

Ἀλλ' ἡ στάσις δὲν ἔπαυσε διὰ τῆς τοιαύτης πολιτικῆς μεταβολῆς. Μέλη τινὰ τῶν προνομιούχων ἐκείνων καὶ τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν συμμετεχόντων οἴκων προσέκρουσαν διὰ τῆς ὑπερβασίας αὐτῶν εἰς τὸ παρὰ πᾶσιν ἤδη κρατοῦν αἴσθημα τῆς ἰσονομίας. Διὸ μετὰ πολλῆς συνέσεως ἐλήφθη κατὰ τὴν ἀποστολὴν ἀποίκων φροντὶς ὅπως ἀσφαλισθῇ ἡ δυναστεία διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως δυσαρέστων εἰς τὸν δῆμον ὀλιγαρχικῶν, δι' ἧς ἐπετυγχάνετο μὲν συγχρόνως ἡ ἐνίσχυσις τῆς πολιτείας, ἠνοίγετο δ' εἰς τοὺς Βακχιάδας ἐν τῇ ξένῃ νέον στάδιον δράσεως εὐκλεοῦς. Οὕτω δὴ λέγεται, ὅτι ὁ Ἀρχίας ἔπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν κατὰ κέλευσμα τοῦ μαντείου μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀκταίωνος, προελθόντα ἐξ ἐνέδρας αὐτοῦ[1].

τανείαν μετάστασις πάντως περὶ τὸ 747 π. Χ. Εὑρίσκεται δὲ τὸ ἔτος τοῦτο διὰ τοῦ ἑξῆς ὑπολογισμοῦ. Ὁ Περίανδρος ἀπέθανε κατὰ ***Διογένην τὸν Λαέρτιον*** (1, 7, 3) Ὀλυμπ. 484, 4, ἤτοι τῷ 585, τῆς ἀρχῆς τῶν Κυψελιδῶν διαρκεσάσης ἔτη τριάκοντα ἑπτὰ καὶ ἥμισυ (***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 230, 3, ἔνθα πρέπει νὰ ποδεχθῶμεν λάθος ἢ ἐν τῷ ὅλῳ ἢ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἀριθμοῖς. Πρβλ. Röper ἐν Philologus τόμ. XX, σ. 722 καὶ Bohren De septem sapientibus 1867. σ. 46). Κατὰ δὲ ***τὸν Γεώργιον Σύγκελλον*** (ἐκδ. Βόννης σ. 337, 8), παραλαμβάνοντα ἐκ τῶν τοῦ ***Διοδώρου***, ἡ τυραννὶς τοῦ Κυψέλου τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ὑστερεῖ ἔτεσι υμζ', ἤτοι ὁ Κύψελος ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τῷ 657 π. Χ (1104—447=657). Μετὰ τῆς χρονολογίας δὲ ταύτης συμφωνοῦσιν ὁ ***Εὐσέβιος*** καὶ ὁ ***Ἱερώνυμος***, ἀποδεχόμενοι τὴν Ὀλυμπ. 30, 4 Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρχὴ τῶν πρυτάνεων διήρκεσεν ἔτη ἐνενήκοντα, ἡ κατάλυσις τῶν βασιλέων ἔγεινε τῷ 747 π. Χ. (657 90=747).

[1] ***Πλουτάρχου*** Ἐρωτ. διηγήσεις Β' 8. ***Διοδώρου Σικελιώτου*** VIII, 10. Σχόλια εἰς ***Ἀπολλώνιον τὸν Ῥόδιον*** IV, 1212. Πρβλ. Weissenborn Hellen σ. 43. Unger ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXVIII, σ. 415. Καὶ ὁ μὲν Πλούταρχος καὶ ὁ Διόδωρος συνδέουσι τὸ ἱστόρημα πρὸς τὸν εἰς Κόρινθον ἀποικισμὸν τῶν Βακχιαδῶν, τὰ δὲ Σχόλια τοῦ

Ὁ δὲ διάμεσος σταθμὸς ἦτο ἡ Κέρκυρα, ἐν ᾗ συνεκεντροῦντο πᾶσαι αἱ τὸ Ἰόνιον πέλαγος διαυλακοῦσαι ὁδοί[1]. Ἐκεῖ δὲ περιῆλθον οἱ Κορίνθιοι εἰς γνῶσιν πολλῶν ἄλλων νέων ἐμπορικῶν ἀγορῶν. Καὶ ἐν τούτῳ δ' ἠκολούθησεν ἡ Κόρινθος τὰς ὁδοὺς τῆς θαλασσοπλοΐας τῶν Εὐβοέων, ἃς ἐνεδείκνυον οἱ ναυτίλοι τῶν δύο ἀντιμαχομένων πόλεων τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας. Σύμμαχοι δὲ ὄντες τῶν Χαλκιδέων οἱ Κορίνθιοι, ἐξέβαλον ἐκ Κερκύρας τοὺς Ἐρετριεῖς, καὶ ἐτράπησαν ἐξ αὐτῆς ἐπὶ ἀπωτέρους πλόας, πλέοντες τοῦτο μὲν βορείως πρὸς τοὺς ἰλλυρικοὺς λιμένας, τοῦτο δὲ δυτικῶς πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν.

Καὶ αὕτη δὲ ἡ νῆσος εἶχε τεθῇ εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς Ἰονίους νήσους ὑπὸ Ἰώνων θαλασσοπόρων, ἰδίως δὲ τῶν Χαλκιδέων, οἵτινες, πειθόμενοι εἰς τοὺς χρησμοὺς τῆς Πυθίας, εἶχον ἱδρύσει τὸν πρῶτον τοῦ Ἀπόλλωνος βωμὸν κατὰ τἀνατολικὰ παράλια τῆς νήσου. Οἱ δὲ Κορίνθιοι τὸ μὲν πρῶτον ἠκολούθησαν αὐτούς, προστατεύσαντες διὰ τῶν τριήρων αὐτῶν τοὺς ἐκ τοῦ Κρισαίου κόλπου πρὸς δυσμὰς ἀποπλέοντας ἀποίκους, ἔπειτα δ' ἐπιχειρήσαντες αὐτοὶ μόνοι ὁμοίους πλόας. Τὸ δὲ ἀξιολογώτατον βῆμα ἔγεινε διὰ τοῦ ἕνεκεν ἀνδροφονίας ἐκ Κορίνθου φυγόντος Ἀρχίου καὶ τοῦ Χερσικράτους, ἀμφοτέρων Βακχιαδῶν. Καὶ ὁ μὲν Χερσικράτης ἔστη ἐν Κερκύρᾳ, ὁ δὲ Ἀρχίας, ἑπόμενος εἰς τὰ ἴχνη τῶν Χαλκιδέων, ἔπλευσε περαιτέρω καὶ ἔθηκε παρὰ τὸν ὡραιότατον τῶν λιμένων τῆς Σικελίας ἐπὶ τῆς νησῖδος Ὀρτυγίας τὰ θεμέλια τῶν Συρακουσῶν[2].

Ἀπολλωνίου πρὸς τὴν ἐκ Κορίνθου ἔξωσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πάντως οἱ θρῦλοι οὗτοι εἶνε παρὰ πολὺ ἀτελεῖς καὶ διεσπασμένοι, καὶ συμφωνοῦσιν ἥκιστα πρὸς ἀλλήλους, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐξ αὐτῶν πορίσματα καὶ περὶ τῶν χρόνων τοῦ Φείδωνος, οὗ λέγεται ὑπάρξας σύγχρονος ὁ πάππος τοῦ Ἀκταίωνος Ἄβρων. Ἰδίως δὲ δὲν δύναται νὰποδειχθῇ ἡ ταὐτότης τοῦ ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ μνημονευομένου Ἀργείου Φείδωνος (ἢ καὶ Φίδωνος) πρὸς τὸν πολυθρύλητον τύραννον.

[1] ***Πλουτάρχου*** Κεφαλαίων καταγραφή. Ἑλλην. 11.

[2] Τὴν χρονολογίαν 734 π. Χ. (Ὀλυμπ. 11, 2 ἢ 3) παρέχει ὁ ***Εὐσέβιος*** Πρόλ. ***Θουκυδίδου*** VI, 3. Fischer Zeittafeln zur griechischen Geschichte σ. 71. Ἐν δὲ τῷ Παρίῳ μαρμάρῳ ἀναγράφεται τὸ 757 π. Χ. (Ὀλυμπ 5, 4). Ἴδε Böckh ἐν Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 335. Ἡ δ' εἰς τὴν κτίσιν τῆς ἀποικίας συμμετοχὴ

Ἡ Κόρινθος εὑρίσκετο ἐν τῷ κέντρῳ εὐρυτάτης ἐπικοινωνίας, διὰ δὲ τοῦ ἀξιομάχου αὐτῆς στόλου ἦτο προωρισμένη νὰ συμμετάσχῃ κρισίμως τῶν ἐμπορικῶν πολέμων τῶν ἐκραγέντων ἐν τοῖς πολυκινήτοις ἐκείνοις χρόνοις. Ἰδίως δ' ἀδύνατον νὰ ἔμεινεν ἀμέτοχος τοῦ μεγάλου κατὰ θάλασσαν πολέμου τοῦ πολεμηθέντος μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας. Οὐδὲ δύναται νὰ μείνῃ ἀμφίβολον μετὰ τίνων ἐτάχθη, ἐπειδὴ ἡ μὲν Χαλκὶς καὶ ἡ Κόρινθος ἦσαν ἀρχαῖοι σύμμαχοι, οἱ δ' Ἐρετριεῖς εἶχον ἐκβληθῇ ἐκ Κερκύρας ὑπὸ τῶν Κορινθίων. Ἄλλως δὲ μετὰ τῶν Χαλκιδέων συνεμάχουν καὶ οἱ Σάμιοι. Βλέποντες δ' ὅτι τῷ 704 π. Χ. (Ὀλυμπ. 19) οἱ Κορίνθιοι, παρ' οἷς ἐτηρεῖτο τέως αὐστηρότατα μυστικὸς ὁ τρόπος τῆς ναυπηγήσεως τῶν τριήρων, ἔστειλαν εἰς Σάμον τὸν ναυπηγὸν αὐτῶν Ἀμεινοκλέα [1], ὅστις καὶ ἐποίησε τέσσαρας ναῦς χάριν τῶν Σαμίων, δυνάμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὕτη δὲν εἶνε ἄσχετος πρὸς τὸν Ληλάντιον πόλεμον [2], καὶ μαρτυρεῖ τὴν συμμετοχὴν τῆς Κορίνθου εἰς τὰ μεγάλα γεγονότα τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου. Ἡ δὲ ναυπηγία τῶν τριήρων ἦτο ἡ σπουδαιοτάτη ἐκδήλωσις τῆς ἐν Κορίνθῳ ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ἐξασκουμένης ὑπηρεσίας τῶν τεχνῶν. Ἀποδεχόμενοι δὲ ὅτι ὁ πρῶτος εἰδικὸς τριηροποιός, ὁ Ἀμεινοκλῆς, ἦτο εὐπατρίδης, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, διαγινώσκομεν ἐν τούτῳ τῷ γεγονότι τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τῶν Κορινθίων ὀλιγαρχικῶν, οἵτινες δὲν ἐθεώρουν ἀναξίαν ἑαυτῶν τὴν ἀκριβεστάτην γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὰς τέχνας [3].

αὐτοῦ τοῦ Εὐμήλου δὲν εἶνε βεβαία, τοῦ Κλήμεντος (ἐν Στρωματεῦσιν I,σ.140 ἐκδ. Sylburg) μαρτυροῦντος μόνον τὸ σύγχρονον διὰ τῶν λέξεων ἐπιβεβληκέναι Ἀρχίᾳ τῷ Συρακούσας κτίσαντι. Πρβλ. Markscheffel Hesiodi fragmenta II, 218.

[1] Κατὰ τὸν ***Θουκυδίδην*** (I, 13) ἔτη δ' ἐστὶ μάλιστα τριακόσια εἰς τὴν τελευτὴν τοῦδε τοῦ πολέμου (τοῦ Πελοποννησιακοῦ), ὅτε Ἀμεινοκλῆς Σαμίοις ἦλθε. Κατὰ ταῦτα ἔχομεν 404+300=704.

[2] Περὶ τῆς συμμετοχῆς τῆς Κορίνθου εἰς τὸν περὶ τοῦ Ληλαντίου πεδίου πόλεμον ἴδε Vischer Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 600. Curtius Studien zur Geschichte von Korinth (Hermes Τόμ. X, σ. 219). Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 358.

[3] ***Ἡροδότου*** II, 167· ἥκιστα ὄνονται τοὺς χειροτέχνας.

Ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκονομικῶν ἦσαν πολυπειρότατοι οἱ Κορίνθιοι. Ἐκεῖνοι πρότερον πάντων τῶν λοιπῶν παραθαλασσίων Ἑλλήνων διέγνωσαν τὴν μεγάλην ὠφέλειαν, ἣν παρέχει εἰς πάντας τοὺς ὑπολογισμοὺς ἡ εἰς νομίσματα χάραξις ἀμφοτέρων τῶν πολυτίμων μετάλλων ὁμοιοστάθμων. Καὶ δὴ ἀπεδέχθησαν, ὡς οἱ Χαλκιδεῖς, τὴν βαβυλωνιακὴν χρυσῆν μονάδα, ἴσως ἑπόμενοι εἰς τὸ παράδειγμα τῶν Σαμίων τῶν ἐν τῷ Ληλαντίῳ πολέμῳ συμμάχων αὐτῶν. Ἔκοψαν δ' εἰς ἑλληνικὸν ἀργύριον τὸν χρυσὸν τῆς Ἀσίας[1] καὶ τὸν χαλκὸν τῆς Ἰταλίας, ἐπιδιώξαντες ἐν παντὶ τὴν διαλλαγὴν καὶ τὴν σύγκρασιν τῶν ἀφεστώτων, τοῦθ' ὅπερ προσῆκεν εἰς τὴν ἐπίκαιρον τῆς πόλεως αὐτῶν διάμεσον θέσιν. Καὶ ἀληθῶς τὴν αὐτὴν διαλλακτικὴν τάσιν ἐπέδειξαν οἱ Κορίνθιοι ἔν τε τῇ καταπολεμήσει τῆς ἀντιθέσεως τῶν φυλῶν διὰ τῆς εἰς μίαν κοινότητα συνενώσεως τῶν τε Δωριέων καὶ τῶν μὴ Δωριέων καὶ ἐν τῇ συγκράσει τῶν διαφόρων σκοπῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Οἱ Βακχιάδαι ἐπεδίωξαν τὴν ἐκπλήρωσιν διπλῆς ἐπιβολῆς, ἐξ ἑνὸς μὲν τὴν προαγωγὴν τῆς εἰς ἐμπορικὴν πόλιν ἀναγκαίας ἐλευθέρας ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ, ἐξ ἑτέρου δὲ τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας καὶ τὴν καταπάλαισιν τῆς ἀκράτου νεωτεροποιίας ὄχλου ἰωνικοῦ εἰθισμένου εἰς τὸν πολυκίνητον βίον τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ λιμένος. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτοὺς ἡ συμμαχία μετὰ τῆς Σπάρτης, μεθ' ἧς συνετάχθησαν ἐν τοῖς μεσσηνιακοῖς πολέμοις, καὶ οἱ Δωριεῖς μάχιμοι, οἵτινες ἐν Κορίνθῳ ὡς καὶ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Κρήτης ὑπῆρξαν τὸ θέμεθλον διοικήσεως ὀλιγαρχικῆς. Ἡ δὲ δυσχέρεια τοῦ εἰς τοὺς ἰθύνοντας τὰ τῆς Κορίνθου ἐπιβαλλομένου ἔργου ἐξήγειρε καὶ ἐγύμνασε τὴν σκέψιν περὶ τῶν ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Διὸ Κορίνθιος ἀνὴρ, ὁ Φείδων, συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν

[1] Περὶ τοῦ χρυσοῦ προτύπου τῶν κορινθιακῶν νομισμάτων ἴδε Curtius Studien zur Geschichte von Korinth (Hermes Τόμ. X, σ. 226). Barth De mercatura Corinthiorum σ. 46.

ἱδρυτῶν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης παρ' Ἕλλησιν[1]. Ὁ Φείδων συνεῖδεν, ὅτι αἱ μεγάλαι κτήσεις διὰ τῆς εἰς μικρὰ τεμάχη κατατομῆς ἀπέβαλλον ὁσημέραι τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἐν ᾧ τὸ πλῆθος τῶν ἐκ τῆς ἰδίας ἐργασίας ἀποζώντων ἀποχειροβιώτων ηὔξανε δυσαναλόγως οὕτως, ὥστε ἡ διοίκησις τοῦ πλήθους ἀπέβαινεν ὁσημέραι δυσχερεστέρα. Ἡ δὲ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων εἶχεν ἤδη καταστήσει τὴν θέσιν τῶν τεχνιτῶν ἐν Κορίνθῳ εὐχερεστέραν ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ δωρικῇ πόλει· καὶ ἐπετρέπετο μὲν εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχωσιν ἔγκτησιν ἐν τῇ πόλει, ἦτο δὲ φόβος μὴ ἀποβῶσι κατὰ μικρὸν κύριοι τῶν ἀρίστων κτήσεων, ἐξαγοράζοντες τὰ κτήματα τῶν πτωχευόντων μελῶν τῶν ἀρχαίων οἴκων. Διὸ ἐπεζήτησεν ὁ Φείδων διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ τὴν διατήρησιν τῶν μεγάλων κτημάτων καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν προσρεόντων εἰς τὴν πόλιν νέων κατοίκων καὶ τὴν διὰ τῶν τοιούτων μέσων ἐνίσχυσιν τῆς ἐπὶ τὴν πολιτείαν ἐπιδράσεως τῶν ἀρχαίων πολιτῶν.

Ἐν δὲ τῇ διαχειρίσει τοῦ δυσχεροῦς τούτου ζητήματος ἐπῆλθον ἀνταγωνισμοὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον βίαιοι, καὶ ἐσχηματίσθησαν ἐν αὐτῇ τῇ τάξει τῶν ἀρχόντων οἴκων φατρίαι. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῶν τοιούτων στάσεων μετενάστευσεν ὁ Βακχιάδης Φιλόλαος εἰς Θήβας, ὅπου ἡ πεῖρα αὐτοῦ ἐχρησίμευσεν εἰς διάταξιν τῶν νόμων τῆς πόλεως[2]. Ἐκεῖνος δ' ἐθεωρεῖτο εἰσηγητὴς νόμου τινὸς περὶ εἰσποιήσεως, ἀποσκοποῦντος πιθανῶς εἰς τὴν διὰ λυσιτελοῦς ἐπιβλέψεως τῆς πολιτείας συντήρησιν τῶν οἴκων καὶ διάσωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κλήρων, ἤτοι κατὰ τὸ δυνατὸν ὁμοίας διὰ πάντας ἐγγείου κτήσεως. Καὶ αἱ μὲν διατάξεις αὗται ἐνθυμίζουσι τοὺς λυκουργείους νόμους, τὴν δ' ἐπιτυχίαν αὐτῶν ἀποδεικνύει τὸ γε-

[1] Νομοθέτης τῶν ἀρχαιοτάτων λέγεται ὁ Φείδων παρ' ***Ἀριστοτέλει*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 35,5. Πρβλ. Weissenborn Hellen σ. 39 κ. ἑ.

[2] ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 57,25· (Φιλολάου) νόμοι θετικοί, ὅπως ὁ ἀριθμὸς σώζηται τῶν κλήρων. Αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ παρατηροῦνται παρ' ***Ἡσιόδῳ*** (Ἔργ. κ ἡμέρ. στ. 376 κ. ἑ.) καὶ ἐν τῇ χαλκῇ ἐπιγραφῇ τῇ ἐκ Ναυπάκτου. Ἴδε ***I. N. Οἰκονομίδου*** Ἐποίκια Λοκρῶν γράμματα.' Ἐν Ἀθήναις 1869. Vischer Lokrische Inschrift von Naupaktos ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Β' σ. 172 κ. ἑ.

γονὸς, ὅτι καὶ ἐν ἀποικίαις, οἷον ἐν Λευκάδι, ἡ ἀρχαία κτῆσις διετηρήθη ἐπὶ χρόνους μακροτάτους.

Ἐν ᾧ δ' ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῆς Πελοποννήσου οἱ ἀριστοκρατικοὶ οἶκοι ἐξέπεσον εἰς ἀπορίαν, ἐν Κορίνθῳ κατωρθώθη ἡ διατήρησις τῆς ἐξ αἵματος εὐγενείας ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐγγείου κτήσεως καὶ τῆς χρηματικῆς οὐσίας, καὶ αἱ ἀποικίαι δ' ἐξυπηρέτουν κατὰ τὸ πρότυπον τῆς μητροπόλεως τὰ συμφέροντα περιωρισμένης τάξεως πλουσίων. Τὸ δὲ διδακτικώτατον τῶν παραδειγμάτων παρέχει ἡ Ἐπίδαμνος, ἐν ᾗ οἱ ἐγκαθιδρυμένοι πολῖται εἰργάζοντο εἰς κοινὸν λογαριασμὸν δίκην ἐμπορικῆς ἑταιρίας ἐχούσης κεφάλαια κοινά. Καὶ δὴ ἐξέλεγον κατ' ἔτος ἐκ τῶν δοκιμωτάτων ἐν ἑαυτοῖς ἕνα πωλητὴν[1], ὅστις μετὰ τῶν οἰκείων ἐλευθέρων καὶ δούλων ἐπεροῖτα εἰς τοὺς βαρβάρους τῆς μεσογαίας καὶ ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐν ᾗ ἐνηλλάσσοντο τὰ κατασκευάσματα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης πρὸς τὰ φυσικὰ προϊόντα τῆς Ἰλλυρίας. Κατὰ ταῦτα ἡ ὅλη ἀποικία εἶχε τὴν διοργάνωσιν μετοχικῆς ἑταιρίας κεφαλαιούχων ἐχόντων τίτλους πατροπαραδότους, οἵτινες διεχειρίζοντο τὸ μέγα ἐμπόριον δίκην μονοπωλίου.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ οἰκονομικὸν καὶ ἐμπορικὸν σύστημα τῆς Κορίνθου, οὗ τὰ θεμέλια προεχαράχθησαν ὑπὸ τῶν Βακχιαδῶν.

Ἀλλ' ὅμως οἱ Βακχιάδαι, ὧν τὸ ἀξίωμα ὡς νομοθετῶν ἀνεγνωρίζετο καὶ ἐν τῇ ξένῃ, δὲν κατώρθωσαν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ντιστῶσιν εἰς βιαίας πολιτικὰς μεταβολάς. Ὁ ἀριθμὸς τῶν γνησίων Βακχιαδῶν ἠλαττοῦτο ὀσημέραι, ὅσῳ δ' ὀλιγώτεροι ἔμενον, τόσῳ ζηλοτυπότερον εἶχοντο τῶν προνομίων αὐτῶν, τόσῳ μᾶλλον ἐθεώρουν τὴν ὅλην πολιτείαν ἰδίαν αὐτῶν κτῆσιν, τόσῳ ἀδικωτέραν καὶ δυσβαστακτοτέραν ἐξελάμβανε τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ὁ δῆμος. Ἡ ἀλαζονεία αὐτῶν ἀπέβαινεν ὀσημέραι ὑβριστικωτέρα, ἡ μαλθακὴ αὐτῶν τρυφὴ κατέστησεν αὐτοὺς μισητοὺς, καὶ τέλος ἐξωτερικαὶ

[1] Πωληταὶ ἐν Ἐπιδάμνῳ παρὰ ***Πλουτάρχῳ*** (Κεφαλαίων καταγραφὴ. Ἕλλην. 29). Πρβλ. Curtius Studien zur Geschichte von Korinth (Hermes Τόμ. X, σ. 234).

δυσπραγίαι, ἐν αἷς ἰδίως ἀτυχὴς πόλεμος πρὸς τὴν Κέρκυραν[1], συνετέλεσαν εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς ὑποκώφου κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀγανακτήσεως.

Ὑπέθαλψε δὲ τὴν ἐπανάστασιν ἡ ῥῆξις αὐτῶν τῶν οἴκων τῶν Κορινθίων εὐπατριδῶν. Πράγματι οἱ Βακχιάδαι εἶχον μόνον μεταξὺ ἀλλήλων ἐπιγαμίαν, καὶ ταῦτα, ὅπως μηδεὶς ξένος εἰσελάσῃ εἰς τὸν στενὸν κύκλον τῶν τὰ τῆς πόλεως κυβερνώντων οἴκων. Ἀλλ' οὕτως ἔμενον ἐστερημένοι παντὸς δικαίου καὶ πάσης ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἀρχόντων εὐπατριδῶν ἄλλοι οἶκοι ὁμοίως ἀνάγοντες τὸ γένος εἰς τοὺς οἰκιστὰς τῆς πόλεως. Εἰς δὲ τοὺς οἴκους τούτους, οἵτινες εἶχον ἀποχωρήσει ἐκ τῆς πόλεως ἐν ἀγανακτήσει, ἀνῆκον καὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Μέλανος[2]. Ὤκουν δὲ οὗτοι ἐκτὸς τῆς πόλεως ἐν τῇ κώμῃ Πέτρᾳ, καὶ ἐφαίνοντο ἀμέτοχοι παντὸς φιλοδόξου σχεδίου.

Διὸ συνέβη νὰξιωθῇ πάλιν, ἄνευ τινὸς φόβου, κηδεστίας πρὸς τοὺς Βακχιάδας ἀνὴρ τοῦ οἴκου ἐκείνου καλούμενος Ἠετίων. Ἀλλ' ἡ ἐπιγαμία αὕτη ὑπῆρξε κατ' ἀλήθειαν πολὺ μᾶλλον ὕβρις. Πράγματι, ἐπειδὴ ὁ Βακχιάδης Ἀμφίων εἶχε θυγατέρα μὴ δυναμένην ἕνεκα τῆς ἀσχημίας αὐτῆς νὰ τύχῃ γάμου ἀνταξίου τοῦ γένους, ὁ πατὴρ ἔδωκεν αὐτὴν γυναῖκα εἰς τὸν Ἠετίωνα, ὅστις καὶ ἤγαγε τὴν νύμφην εἰς τὴν Πέτραν. Ἐκ δὲ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθη υἱός, εἰς ὃν τὸ μαντεῖον προήγγειλε μέγα μέλλον. Διὸ οἱ ὀλιγαρχικοὶ φοβηθέντες ἐπειράθησαν νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν, ἀλλ' ἡ θυγάτηρ τοῦ Βακχιάδου, ἡ Λάβδα, ἔσωσε τὸ τέκνον ἀπὸ τῆς ἐνέδρας τῶν συγγενῶν, καὶ ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ ἠνδρώθη ὁ Κύψελος, ὡς ἐλέγετο ὀνομασθεὶς ὁ υἱὸς τοῦ Ἠετίωνος ἀπὸ τῆς κυψέλης, ἤτοι τῆς λάρνακος, ἐν ᾗ εἶχεν ἐγκατακρύψει αὐτὸν ἡ μήτηρ. Ἀλλὰ

[1] Διαρκεῖς ἀγῶνες μεταξὺ Κορίνθου καὶ Κερκύρας ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Κερκύρας παρ' *Ἡροδότῳ* (III, 49). Περὶ τῆς μεταξὺ Κερκυραίων καὶ Κορινθίων ναυμαχίας ἴδε *Θουκυδίδην* (I, 13). Ἡ Κέρκυρα, μείνασ' ἀνεξάρτητος ἐπί τινα χρόνον, ἐπανέπεσεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Κορινθίων ἀπὸ τοῦ Περιάνδρου (Müller Corc. σ. 15).

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 392.

κατ' ἀλήθειαν ὁ ὅλος οὗτος μῦθος ἐπλάσθη ἀντιστρόφως ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυψέλου.

Εἶχον δὲ ἤδη διαδεχθῆ ἀλλήλους ἐνενήκοντα ἐτήσιοι πρυτάνεις ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βακχιαδῶν, ὅτε ὁ Κύψελος ἀνέτρεψε τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο[1]. Ἐπερειδόμενος ἐπὶ τῆς εὐνοίας τοῦ δήμου, κατέστη ἀπόλυτος κύριος τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας, τῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου, καὶ κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν τυραννίδα περὶ τὰ τριάκοντα ἔτη ἐν τῇ ὑπὸ ταραχῶδους ναυτικοῦ ὄχλου οἰκουμένῃ πόλει[2]. Ἅτε δὲ ὢν συγγενὴς τῶν Βακχιαδῶν, εἶχε πλήρη γνῶσιν τοῦ προτέρου αὐτῶν πολιτικοῦ συστήματος, καὶ ἠδυνήθη νὰ τηρήσῃ ἐξ αὐτοῦ πᾶν ὅ τι ἦτο λυσιτελές. Διὰ ταῦτα δὲ ἡ τυραννὶς αὐτοῦ δὲν ἀντετάχθη πρὸς τὸ παρελθὸν ἐν παντὶ μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ ἡ ἐν Σικυῶνι ἔχθρας καὶ χαλεπότητος. Μανθάνοντες δ' ὅτι δὲν ἐχρειάσθη δορυφόρους, ὅπως συντηρήσῃ μέχρι θανάτου τὴν ἀρχὴν ἐν

[1] Πηγὰς τῆς ἱστορίας τῶν Κυψελιδῶν ἔχομεν α') τὸν ***Ἡρόδοτον*** (V, 92. VII, 48)· β') τἀποσπάσματα τοῦ ***Νικολάου Δαμασκηνοῦ*** (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum III, 391 κ. ἑ. ἀποσπ. 58 κ. ἑ.) γ') τὸν ***Ἀριστοτέλην*** (Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 224) καὶ ***Ἡρακλείδην τὸν Ποντικὸν*** (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 212-3)· δ') τὸν ***Παυσανίαν*** (II 4, 4. V, 2, 3. V. 17, 5. V, 18, 7. X, 24, 1), τὸν ***Στράβωνα*** (σποράδην) καὶ ***Διογένην τὸν Λαέρτιον*** ἐν τῷ βίῳ Περιάνδρου. Ἐκτενέστεροι τῶν συγγραφέων τούτων εἶνε μόνον ὁ Ἡρόδοτος καὶ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός. Καὶ παρὰ μὲν τῷ Ἡροδότῳ ἀπαραγνώριστος εἶνε ποιητική τις ἀπόχρωσις. Ὁ δὲ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνὸς εἶνε μὲν νηφαλιώτερος, ἀλλ' ἀπονέμει ἰδιάζουσαν σημασίαν εἰς τοὺς χρησμούς, τὴν δὲ ἀνάρρησιν τοῦ Κυψέλου ἐξηγεῖ ἐκ τοῦ εἰς αὐτὸν ἀνατεθέντος ἀξιώματος τοῦ πολεμάρχου, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ τυραννὶς αὐτοῦ θὰ ἦτο τυραννὶς ἐκ τιμῶν παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἀριστοτέλους. Πρβλ. Schubring De Cypselo tyranno σ. 64. Δὲν δύναμαι νὰ πεισθῶ, ὅτι Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, ὃν ἀκολουθοῦσιν ὁ Duncker (Geschichte des Alterthums Τόμ. VI, σ. 37 ἐν σημ.) καὶ ὁ Schömann (Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 164), καίπερ ἑπόμενος τῷ Ἐφόρῳ, ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πηγὰς πλουσιωτέρας καὶ ἀξιοπιστοτέρας, καὶ ὅτι διὰ ταῦτα ἔπρεπε νὰ παύσῃ θεωρούμενος ὁ Ἡρόδοτος ὡς ἡ κυρία πηγὴ τῆς ἱστορίας, ὡς πειρᾶται ναποδείξῃ ὁ Steinmetz (Herodot und Nicolaus Damascenus. Lüneburg 1861). Ἀπ' ἐναντίας δὲ διαγινώσκομεν παρὰ Νικολάῳ τῷ Δαμασκηνῷ τρόπον παραστάσεως ἀπομακρυνόμενον τοῦ ποιητικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἀπόπειραν τῆς δι' ἀποδεικτικῶν συλλογισμῶν συμπληρώσεως τῶν κενῶν τῆς διαφόρου παραδόσεως.

[2] Κατὰ τὸν ***Εὐσέβιον*** ἦρξεν ὁ Κύψελος εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἔτη ἀπὸ τῆς Ὀλυμπ. 30, 3. Ἴδε Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 166.

Κορίνθῳ, καθ' ἃ μαρτυρεῖται, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν πιθανὸν, ὅτι κατώρθωσε νὰ ἐλκύσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ πόλει Δωριεῖς μαχίμους. Ἡ δὲ σκληρότης, δι' ἣν ἔψεγον τὸν Κύψελον οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, εἶχε βεβαίως ὡρισμένον σκοπόν. Καὶ διὰ μὲν ὑπερορίας κατεδίωκε τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ὀλιγαρχικῆς φατρίας, μετερχόμενος δὲ κατὰ τὰ λεγόμενα πιέσεις πρὸς χρηματολογίαν, μετεῖχε κοινῆς δυσφημίας ἐπισκιαζούσης τὴν μνήμην πάντων τῶν τυράννων, οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἄλλως ἡ περιβάλλουσα τὸ ὄνομ' αὐτῶν αἴγλη. Πράγματι δὲ τοῦτο ἦτο ἡ κυριωτάτη διαφορὰ πολιτείας ἐλευθέρας καὶ τυραννίδος, ὅτι ἐν ἐκείνῃ μὲν μόνον κατὰ τακτὰς περιστάσεις οἱ πολῖται εἰσέφερον εἰς τὴν πατρίδα κοινῷ δόγματι θυσίας ἐθελουσίους, ὁ δὲ τύραννος χάριν συντηρήσεως τῶν στρατιῶν αὐτοῦ, καλύψεως τῶν ἀναλωμάτων τῆς αὐλῆς καὶ ἐκτελέσεως τῶν μεγάλων ἔργων τῶν εἰς αὔξησιν τῆς λαμπρότητος τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ προωρισμένων ἐπέβαλλε τακτικοὺς δασμοὺς εἰς τοὺς κεκτημένους οὐσίαν.

Τἀφιερώματα τῶν Κυψελιδῶν ἀπέβησαν παροιμιώδη ὡς αἱ πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου[1]. Δύο δὲ αὐτῶν, ὁ ἐκ σφυρηλάτου χρυσοῦ κολοσσιαῖος Ζεὺς καὶ ἡ λάρναξ τοῦ Κυψέλου ἦσαν τῶν πολυτιμοτάτων κειμηλίων τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυροῦ.

Ἦτο δὲ λίαν ἐπιτυχὴς ἰδέα ἡ εἰς τὸν Σωτῆρα Δία ἀφιέρωσις τῆς λάρνακος ἐκείνης, ἐν ᾗ εἶχεν ἀποκρύψει ἡ μήτηρ τὸν Κύψελον ὄντα βρέφος, ἢ μᾶλλον ἀπομιμήματος αὐτῆς τεχνήεντος, ἐκ κέδρου κατεσκευασμένου· τὸ ἀνάθημα τοῦτο οἱονεὶ ἐνεβαπτίσθη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰ νάματα τῶν ποιητικῶν λόγων τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ἐπὶ λεπτῆς ἐλεφαντίνης πλακὸς ἐν πέντε ἐπαλλήλοις χώραις παριστάνοντο τὰ κυριώτατα ἐπεισόδια τῶν ἐθνικῶν μύθων. Χρυσᾶ δ' ἐπιγράμματα ἐν ἑξαμέτροις ἡρμήνευον τὰς παραστάσεις, αἵτινες συναπετέλουν εὐπερίληπτον ὅλον καὶ παρεῖχον ἀσπασίαν εὐκαι-

[1] Τὰ περὶ τῶν ἀναθημάτων τῶν Κυψελιδῶν χωρία βλέπε συνειλεγμένα παρὰ τῷ Overbeck Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen σ. 41 καὶ 51.

ρίαν, ὅπως συνδεθῇ ἡ νεαρὰ δυναστεία πρὸς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τῶν Ἑλλήνων, εἰς οὓς ἀνῆκε διὰ τῶν θεσσαλικῶν αὐτῆς προγόνων, τῶν Μινυῶν καὶ Λαπιθῶν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀναθέσαντες τὸ κειμήλιον οὐδαμῶς ἐπεδείκνυον τὰ καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἡ εὐλαβὴς αὕτη ἀπόκρυψις δὲν παρέχει εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα νἀμφισβητήσωμεν τὴν σχέσιν τοῦ ἀναθήματος πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Κυψελιδῶν[1].

Καὶ εἰς μὲν τὸν ἐθνικὸν θεὸν τῶν Πελοποννησίων ἀπενέμετο διὰ τῆς ἀποστολῆς τοιούτου ἀριστοτεχνήματος δεῖγμα εὐγνώμονος εὐλαβείας, οἱ δὲ ἱερεῖς τοῦ θεοῦ δὲν ἦσαν ἀναίσθητοι πρὸς τοιαύτας δωρεὰς συντελούσας εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῆς αἴγλης τοῦ ἱεροῦ, ἀλλ' ἐπέδειξαν μείζονα προθυμίαν πρὸς προαγωγὴν τῶν συμφερόντων τοῦ τυραννικοῦ οἴκου. Ὁμοίως δ' εἶχον σαγηνευθῇ καὶ οἱ ἱερεῖς τῶν Δελφῶν, οἵτινες καὶ εἶχον διευκολύνει οὐ μικρὸν τὴν ἐν Κορίνθῳ πολιτικὴν μεταβολὴν διὰ τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν. Χαλκοῦς φοῖνιξ, ὑπερηφάνως ὑψούμενος ἐκ τῶν περὶ τὴν ῥίζαν αὐτοῦ ἐντετορνευμένων βατράχων καὶ ἐνύδρων ὄφεων, ἀνήγγελλεν ἐν Δελφοῖς τὴν νίκην τοῦ Κυψέλου, ὅστις εἶχεν ἐν τῷ αὐτῷ ἱερῷ ἀφιερώσει ἐπ' ὀνόματι τῆς πόλεως θησαυρὸν τῶν Κορινθίων[2].

Ἐν δὲ τῇ φιλοτέχνῳ ἐκείνῃ αὐλῇ τοῦ τυράννου τῆς Κορίνθου, ἐν τῷ κέντρῳ ἐκείνῳ εὐρυτάτης ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας ἐπεκτεινομένης μέχρι τῶν ἀποικιῶν τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ, ἐν μέσῳ τῆς μετὰ σοφῶν καὶ καλλιτεχνῶν ἀναστροφῆς τῆς παιδευούσης διὰ τοῦ παραδείγματος καὶ τῶν διδαγμάτων ἠνδροῦτο τοῦ Κυψέλου ὁ υἱὸς Περίανδρος. Ἡ θερμουρ-

[1] Τὴν σχέσιν μεταξὺ τῆς λάρνακος τῆς φερωνύμου τοῦ Κυψέλου καὶ τῶν Κυψελιδῶν ἀποκρούει ὁ Schubring De Cypselo σ. 28. Ὁ δὲ Jahn (Hermes Τόμ. Γ' σ. 192) θεωρεῖ πολὺ μεταγενέστερον τὸν συσχετισμὸν τῆς λάρνακος καὶ τοῦ Κυψέλου.

[2] ***Πλουτάρχου*** Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν 12. Τῶν ἑπτὰ σοφῶν συμπόσιον 21. Οἱ βάτραχοι καὶ οἱ ὄφεις εἶνε σύμβολα ἐχθρικῆς, ἀλλ' ἀβλαβοῦς δυσμενείας. Ἢ ἆρα γε σημαίνουσιν, ὡς ἀποδέχεται ὁ Böttticher (Baumkultus σ. 420), τὴν ἀφθόνως ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἀρδευομένην γῆν; Ἀλλὰ τοῦτο δυσκόλως δύναται νὰ γείνῃ ἀποδεκτόν.

γὸς αὐτοῦ ψυχὴ ἀπεδέχετο πάσας ἐκείνας τὰς ἐντυπώσεις· ἐπωφελούμενος δὲ τὴν εὔνοιαν, δι' ἧς εἶχε περιβάλει αὐτὸν ἡ τύχη, ἀπέκτησε παίδευσιν ἐξαιρέτως εὐρεῖαν, καὶ κατώρθωσε νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὴν τύπον οὕτως ἰδιόρρυθμον, ὥστε καὶ αὐτὸς συγκατηριθμήθη ὡς σοφὸς εἰς τοὺς συγχρόνους σοφούς. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκφύγῃ τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἐκτίθενται νεαροὶ ἡγεμόνες. Μὴ διδαχθεὶς δ' ἐπαρκῶς νὰ εὐλαβῆται τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων, παρ' ὅλην τὴν λεπτότητα τῶν ἠθῶν καὶ τὴν πραότητα καὶ σύνεσιν τῆς γνώμης αὐτοῦ περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον, δὲν ἠδυνήθη νὰ δαμάσῃ τὴν ἀχαλίνωτον ὁρμὴν αὐθαιρεσίας ἀκάμπτου.

Ὅτε δ' ὁ Περίανδρος ἀνέλαβεν ὡς ἔννομον κληρονομίαν τὴν δι' εἰρηνικῆς διοικήσεως τοῦ πατρὸς στερεωθεῖσαν ἀρχήν, τὸ πρὸς θεωρητικὰς σκέψεις εὐεπίφορον αὐτοῦ πνεῦμα εἶχεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ προδιαγράψει ὡρίμως τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνος. Περὶ πάντα ἐπέδειξε δρᾶσιν ἐσκεμμένην, πολιτείαν ἔμφρονα. Ὑπῆρξεν ἀνὴρ ἀναγαγὼν τὴν τυραννίδα εἰς σύστημα· τὰ δὲ πλεῖστα τῶν σοφῶν ἀξιωμάτων, ὅσα ἐν ἀναλόγοις περιστάσεσι συνήθως ὑπεμιμνήσκοντο πρὸς τοὺς τυράννους, προσεγράφοντο εἰς τὸν Περίανδρον.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ πατρὸς ἐφαίνετο εἰς τὸν Περίανδρον ὡς μεταβατική, εἰς ἑαυτὸν δ' ἐθεώρει ἐπιβεβλημένην τὴν μόνιμον διὰ παντὸς τρόπου ἐξωτερικῆς βίας καὶ δεξιᾶς συνέσεως στερέωσιν τοῦ θρόνου τῶν Κυψελιδῶν ἐπὶ τοῦ ὀλισθηροῦ ἐδάφους νεωτεροποιοῦ παραλίας πόλεως. Διὸ ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ δήμου, ὅπως λησμονηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ἀκροπόλεως, ἐξ ἧς ἠδύνατο νὰ παρακολουθῇ ἀθέατος τὴν κίνησιν τῶν κόλπων καὶ τοῦ ἰσθμοῦ, διεβίου περιεστοιχισμένος ὑπὸ ἰσχυρᾶς φρουρᾶς δορυφόρων καὶ περιβαλλόμενος ὑπὸ ὁμάδος λογάδων Ἑλλήνων, οὓς εἶχεν ἐκλέξει κατ' ἀρέσκειαν. Ἀπετέλουν δὲ οὗτοι αὐλὴν πολυδάπανον, καὶ διέθρυπτον αὐτὸν δι' ἐνδοτικῆς κολακείας.

Ἡ δ' ὁσημέραι αὐξάνουσα ἀνάγκη χρημάτων ἀνέπτυξε τὴν οἰκονομικὴν περίνοιαν τοῦ Περιάνδρου. Ἰδίως δ' ἐπεζήτησε τὴν δι'

ἐμμέσων δασμῶν δημιουργίαν νέων ἑκάστοτε πόρων. Καὶ δὴ ἐπέβαλε μὲν μεγάλα τέλη ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐπηύξησε τὰς ἐκ τῶν λιμένων εἰσπράξεις. Βεβαίως δὲ αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ εἴπερ τις καὶ ἄλλος διὰ τῆς τελεσφόρου διατάξεως τῶν κατὰ τὸν Δίολκον[1] συντελέσας εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῆς παρισθμίου ἐπικοινωνίας. Λέγεται μάλιστα, ὅτι διενοήθη σοβαρῶς καὶ τὴν διόρυξιν τοῦ ἰσθμοῦ[2] χάριν τῆς διὰ τῶν ὑποκειμένων εἰς αὐτὸν χωρῶν διαβιβάσεως τοῦ ὅλου ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους εἰς τὸ Ἰόνιον θαλασσίου ἐμπορίου, ἐξ οὗ ἔμελλε νἀποκομίζῃ πλούσια κέρδη ὑπὸ τὸν τύπον διαπορίων. Οὐδ' ἤρκεσαν εἰς τὸν Περίανδρον τὰ εἰς τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ κατανάλωσιν ἐπιβαλλόμενα τέλη, τὰ λιμενικὰ καὶ τὰ διαπόρια, ἀλλ' ἐπελήφθη καὶ ἀμέσως τῆς οὐσίας τῶν πολιτῶν, ἀφήρεσε δὲ βιαίως καὶ πολύτιμα κοσμήματα τῶν Κορινθίων γυναικῶν κατὰ τὴν διήγησιν τῶν ἀρχαίων[3]. Τὸ δ' ἀπεχθὲς τῶν τοιούτων μέτρων ἐπεδίωκε νὰ μετριάσῃ ὁ Περίανδρος, μὴ κρατῶν τὰ οὕτως εἰσπραττόμενα χρήματα χάριν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μεταχειριζόμενος πρὸς ἀνάθεσιν ἐξαιρέτων δώρων εἰς τοὺς θεούς. Οὕτω δ' ἐπιδεικνύων ἐλευθεριότητα διὰ ξένων χρημάτων, ἐγίνετο ἀγαπητὸς εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς πανισχύρους αὐτῶν ἱερεῖς, ηὔξανε τὴν δόξαν τῆς πόλεως, παρεῖχεν ἐργασίαν εἰς πλῆθος τεχνιτῶν καὶ χειρωνάκτων, καὶ καθίστατο δημοφιλὴς διὰ τῆς εἰς τοὺς ἀπόρους διανομῆς τοῦ χρήματος τῶν πλουσίων[4].

Ὡς δ' ἐν Σικυῶνι, οὕτω καὶ ἐν Κορίνθῳ περιείποντο αἱ μὴ δωρικαὶ λατρεῖαι. Οἱ θεοὶ τῶν ἀγροτῶν εἰσῆχθησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ περιεβλήθησαν διὰ πάσης τῆς περὶ τὴν λατρείαν λαμπρότητος τῆς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου περιβαλλούσης τοὺς θεοὺς τῶν εὐπατριδῶν. Οὕτω δ' ἐν Κορίνθῳ ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου ἐξεπήγασεν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 393.

[2] ***Διογένους Λαερτίου*** I, 7, 7. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 596.

[3] ***Ἐφόρου*** ἀπόσπ. 106 (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 263).

[4] ***Ἡρακλείδου Ποντικοῦ*** ἀπόσπ. V. (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 213).

ὁ διθύραμβος, καὶ διεμορφώθη δαπάναις τῆς πόλεως ὡς δημόσιον χορικὸν ἆσμα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀρίονος.

Καὶ τοὺς Δωριεῖς δὲ πολίτας τοὺς ἔτι ὑπάρχοντας ἐν Κορίνθῳ κατέστησεν ὅλως ἀνισχύρους ὁ Περίανδρος, ἅτε ἀποτελοῦντας ἑστίαν δημοκρατικῶν φρονημάτων. Οἱ μὲν ἄνδρες δὲν εἶχον πλέον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράζωνται κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως ἐλευθέρως, εἰς δὲ τοὺς νεανίας ἀπηγορεύθη ἡ ἐν ἀμοιβαίᾳ παρορμήσει ἐξάσκησις τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι κατηργήθησαν ἐπὶ παντοίαις προφάσεσι, τὸ δὲ κοινὸν τῶν Δωριέων διελύθη καὶ πάλιν ἀναγκαίως εἰς μεμονωμένους οἴκους, ἕκαστος δὲ πολίτης ἠναγκάσθη νὰ περιορίσῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μέριμναν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον καὶ αἰσθανθῇ ἑαυτὸν κατοπτευόμενον ἀπανταχοῦ ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς ἐξουσίας[1]. Ἰδία δὲ βουλὴ ἀστυνομικὰ ἔχουσα καθήκοντα ἀνέλαβε τὴν ἐφορείαν τῶν ἠθῶν[2]. Πράγματι οὐδ' αὐτὸς ὁ κατ' ἰδίαν βίος ἔμεινεν ἀνενόχλητος, ἀλλ' ὁ Περίανδρος ἠθέλησε νὰ διαρρυθμίσῃ τὰ πάντα κατὰ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ἰδέας, καὶ ἐπενέβη ἀπηνῶς εἰς αὐτὰς τὰς σχέσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Καὶ δὴ ἀπέβαλε μὲν πλῆθος οἰκογενειῶν ἐκ τῆς πόλεως, ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἡσυχίαν αὐτῆς, προφυλάττων ἀπὸ τῶν κινδύνων τῆς πολυανδρίας, ἐπέβλεπε δὲ τὰς ἐργασίας τῶν πολιτῶν, καὶ ἐτιμώρει τοὺς ἀργούς, περιώρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν δούλων, ἐκόλαζε τοὺς σπατάλους, ἀπῄτει ἀπολογισμὸν τῶν προσόδων ἑκάστου οἴκου. Τῆς ἐν Κορίνθῳ τυραννίδος δὲν προηγήθησαν παραδόσεις δημοκρατικαί· διὰ ταῦτα δ' ἀκολουθεῖ πλειότερον ἢ αἱ τυραννίδες ἄλλων πόλεων τὸ πολιτικὸν σύστημα τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας.

Ἀλλ' ἡ θαυμασιωτάτη ἐκδήλωσις τῆς δραστηριότητος τοῦ Περιάνδρου κατεδείχθη ἐν τῇ ἐπεκτάσει τῆς θαλασσοκρατίας τῆς Κορίνθου. Ἡ Κόρινθος, εὑρισκομένη μὲν ἐν διαστάσει πρὸς τὸ Ἄργος καὶ τὴν Σπάρτην, μὴ ἐπικοινωνοῦσα δὲ πρὸς τὴν μεσόγαιαν,

[1] **Ἀριστοτέλους** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 224,4 κ. ἑ.

[2] Ἴδε περὶ τῆς κορινθιακῆς βουλῆς ὡς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς **Ἡρακλείδου Ποντικοῦ** ἀπόσπ. V (Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 213).

ἦτο πράγματι ἠναγκασμένη νὰ τρέψῃ ὅλην αὐτῆς τὴν προσοχὴν εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας. Διὸ τῶν σοβαρωτάτων μεριμνῶν τῶν Κυψελιδῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐκ νέου καθυπόταξις τῆς Κερκύρας καὶ ἐξασφάλισις τῆς κτήσεως αὐτῆς. Ἡ δὲ κτίσις τῶν κυριωτάτων ἀποικίδων τῆς Κορίνθου, ἰδίως δὲ τῆς Λευκάδος, τοῦ Ἀνακτορίου, τῆς Ἀμβρακίας, τῆς Ἐπιδάμνου, τῆς Ἀπολλωνίας, ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν τυράννων, τινῶν δὲ αὐτῶν ῥητῶς ἀναγράφεται ὁ Περίανδρος ὡς κτίστης ἢ ἀποικιστής. Βεβαίως δ' ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ τελειότατα διοργανώσας καθ' ὅλου τὰ τῶν ἀποικιῶν τῶν Κορινθίων[1].

Ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ διοργανώσει κυριώτατον αὐτοῦ μέλημα ὑπῆρξεν ἡ ἐπιδίωξις τοῦ δυναστικοῦ συμφέροντος διὰ τῆς εἰς τὰς ἀποικίας ἀποστολῆς νέων βλαστῶν τοῦ τυραννικοῦ οἴκου. Δεύτερον δ' ἐσκοπήθη ἡ παρασκευὴ ἑνότητός τινος καὶ ἀλληλουχίας τῶν διεσπαρμένων ἀνὰ τὰς παραλίας ἀποικιῶν, αἵτινες ἀπὸ τῆς ἐνδοτάτης γωνίας τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τοῦ εἴσπλου τοῦ Ἀδρίου κατελάμβανον ἐν τῇ πρὸς βορρᾶν διευθύνσει χῶρον τριῶν μοιρῶν πλάτους καὶ ὑπερέκειναι. Ἀναθεωροῦντες δὲ τὸ κράσπεδον τοῦτο τῶν ἀκτῶν, διαγινώσκομεν τὴν δεξιότητα, μεθ' ἧς καθ' ὅλην ταύτην τὴν ἔκτασιν ἦσαν διανενεμημένοι οἱ σταθμοὶ οἱ ἀποτελοῦντες ἅλυσιν μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων καὶ πέραν. Οἱ ἀποικιακοὶ οὗτοι σταθμοὶ ἦσαν διωργανωμένοι ἄριστα πρὸς ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς κοινὴν συνάφειαν μετὰ τῆς μητροπόλεως, ἅτε συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους διὰ φρυκτωριῶν καὶ ὁδῶν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν. Ἴδιος δὲ τρόπος πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς θαλασσοκρατίας ἦτο ἡ συνένωσις τῆς μητροπόλεως καὶ τῶν ἀποικιῶν πρὸς ἵδρυσιν νέων κτισμάτων. Διὰ τῶν μέτρων δὲ τούτων αἱ διάφοροι πόλεις ἤγοντο ἀναγκαίως εἰς στερροτέραν πρὸς ἀλλήλας σύγκρασιν καὶ κοινὴν πολιτικὴν ἕνωσιν. Καὶ ἐκτὸς δ' αὐτῆς τῆς ζώνης, ἐν ᾗ ἦσαν ἱδρυμέναι αἱ ἀποικίαι, ἐπεζήτουν οἱ Κορίνθιοι κατὰ τρόπον ὁμοιότατον πρὸς τὸν τῶν Φοινίκων συμμετόχους τῶν ἰδίων ἀυ-

[1] Περὶ τῶν ἀποικιῶν τοῦ Περιάνδρου ἴδε Curtius Studien zur Geschichte von Korinth (Hermes Τόμ. X, σ. 231).

τῶν ἀποικήσεων. Οὕτω δὴ οἱ Δυσπόντιοι εἶχον κατὰ μέγα μέρος μεταναστεύσει ἐκ τῆς Ἤλιδος εἰς τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν, διὰ δὲ τοῦ συνοικισμοῦ ἐκείνου τῶν Δυσποντίων ἐν τοῖς κτίσμασι τῶν Κορινθίων οἱ οἰκήτορες τῶν παραθαλασσίων τῆς Πελοποννήσου εἶχον συμπαρασυρθῆ εἰς συμμετοχὴν τῶν συμφερόντων τῆς Κορίνθου. Ἡ δ' ἐξασφάλισις τῆς δυτικῆς θαλάσσης καὶ ἡ διάδοσις Ἑλλήνων οἰκητόρων κατὰ τὰ παράλια αὐτῆς ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὡς ἰδιάζον κατόρθωμα τοῦ Περιάνδρου. Ὁ δὲ Πλούταρχος ὁμολογεῖ, ὅτι, ἂν ὁ Περίανδρος ἤθελε πέσει πρότερον, οὔτε ἡ Ἀπολλωνία, οὔτε τὸ Ἀνακτόριον, οὐδ' ἡ Λευκὰς ἤθελεν οἰκεῖσθαι ὑπὸ Ἑλλήνων[1].

Ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη ἦρξεν ὁ Περίανδρος ἐν Κορίνθῳ. Καὶ πανθομολογουμένη μὲν ὑπῆρξε παρ' ὅλην τοῦ τυράννου τὴν χαλεπότητα ἡ ἡγεμονικὴ αὐτοῦ εὐβουλία, μεγίστη δ' ἡ ἰσχὺς τοῦ στόλου αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους μέχρι τῆς Θράκης[2]. Κρίνοντες δ' ἐκ τῆς συνέσεως, μεθ' ἧς ἐπεδαψίλευσε τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ εἰς πάσας τὰς εὐγενεστέρας ὁρμὰς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, δικαιούμεθα νὰ μὴ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι καὶ αὐτὸς πολιτευόμενος ἐπεδίωκε σκοποὺς εὐγενεῖς. Ἦτο τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπιεικέστερος, προσηνέστερος τοῦ πατρὸς, καὶ ἐπέτρεπεν εὐχαρίστως μείζονα ἐλευθερίαν εἰς τοὺς πολίτας. Ἐν ἐκείνοις δὲ τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς ἀρχῆς τοῦ Περιάνδρου ἠκούσθη παρ' αὐτοῦ λεγόμενον τὸ ὡραῖον ἀξίωμα, ὅτι οἱ θέλοντες νὰ τυραννῶσιν ἀσφαλῶς πρέπει νὰ δορυφορῶνται ὑπὸ τῆς εὐνοίας καὶ ὄχι ὑπὸ τῶν ὅπλων[3]. Ἡ παίδευσις αὐτοῦ ἦτο ὑπερόχως μεγάλη καὶ ἐξαιρέτως ἑλληνική, ὥστε διεγίνωσκε πρεπόντως τὴν ἀξίαν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλίας καὶ πάντων τῶν ὑψίστων τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθῶν. Ἐπεζήτει νὰ καταστήσῃ εὐδαίμονας τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐπεζήτει τοῦτο κατ' ἴδιον

[1] ***Πλουτάρχου*** Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων 7.

[2] Περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ Περιάνδρου ἐν Θράκῃ καὶ τῆς κτίσεως τῆς Ποτιδαίας ἴδε Vischer Topographische Skizze der Insel Euböa ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 601.

[3] ***Διογένους Λαερτίου*** I, 7, 4.

τρόπον, κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ θεωρίαν. Ἀποτυγχάνων δ' ἐν ταῖς προσπαθείαις αὐτοῦ, δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ κρατεῖν ἑαυτοῦ χάριν τῆς ἐν ὑπομονῇ ἐπιδιώξεως ἄλλης μεθόδου, ἀλλ' ἐξερεθιζόμενος ὑπὸ πάσης ἀντιστάσεως καὶ παροργιζόμενος ἐπὶ πάσῃ ἀποτυχίᾳ, ἤθελε νὰ κατορθώσῃ διὰ τῆς βίας ὅ τι δὲν ἐπετύγχανε διὰ τῆς πραότητος. Μία βιαιοπραγία προεκάλει ἑτέραν, ἕκαστον δὲ τυραννικὸν μέτρον, οὗ ἐποιεῖτο χρῆσιν, ἀπεσχοίνιζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ λαοῦ του καὶ ὀσημέραι μᾶλλον ἀπὸ τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς ἐν αὐτῷ κρείττονος φύσεως.

Ὁ Περίανδρος γηράσας ἦτο πολλῷ διάφορος τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσιν ἀναβάντος ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Κυψελιδῶν. Ἡ δὲ μεταβολὴ αὕτη ἐθεωρεῖτο προελθοῦσα ἐκ τῆς ῥοπῆς, ἣν ἔσχεν ἐπ' αὐτὸν ἡ σχέσις μετ' ἄλλων τυράννων, οἷος ὁ τῆς Μιλήτου Θρασύβουλος, καὶ τὸ φθοροποιὸν ἐκείνων παράδειγμα[1]. Ἴσως δὲ καὶ ἀπόπειραι στάσεων καὶ ἀπειλαὶ ἔξωθεν συντελέσασαι συμμετέβαλον αὐτὸν ὀσημέραι μᾶλλον εἰς καχύποπτον δεσπότην. Τέλος δὲ κατερράγη κατ' αὐτοῦ οἰκιακὴ κακοδαιμονία, περιβαλοῦσα τὴν κεφαλὴν τοῦ γηράσκοντος Περιάνδρου διὰ τῶν μελανωτάτων νεφελῶν καὶ ἀμαυρώσασα τὴν διάνοιαν αὐτοῦ. Εἶχε δῆλα δὴ λάβει γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ τυράννου τῆς Ἐπιδαύρου Προκλέους, τὴν Λυσίδην, ἧς εἶχεν ἐρασθῆ, ἰδὼν αὐτὴν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ πατρὸς φέρουσαν τὴν ἐλαφρὰν αὐτῆς δωρικὴν περιβολὴν καὶ χαριέντως ἔν τινι συμποσίῳ οἰνοχοοῦσαν εἰς τοὺς ἐργαζομένους. Ὠνόμασε δ' αὐτὴν ὡς σύζυγον Μέλισσαν[2].

[1] Περὶ τῶν σχέσεων Περιάνδρου καὶ Θρασυβούλου ἴδε ***Ἡρόδοτον*** (V, 92) καὶ ***Ἀριστοτέλην*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 218, 19. Παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει ὁ παρέχων τὴν συμβουλὴν εἶνε ὁ Περίανδρος.

[2] ***Ἀθηναίου*** XII, 589 f. Müller Aeginetica σ. 64. Κατὰ τὸν Böckh (Kleine Schriften Τόμ. VII, σ. 248) «δὲν εἶνε μὲν τελείως ἀποδεδειγμένον, ὅτι ὁ Προκλῆς ἐκυριάρχει τῆς Αἰγίνης, ἀλλὰ κατέστη λίαν πιθανὸν διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Μυλλέρου ἐν τοῖς Αἰγινητικοῖς συσχετισμοῦ τοῦ Πυθαινέτου (ἀποσπ. 2 παρὰ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τομ. Δ' σ. 487) μετὰ τοῦ Πλουτάρχου». Πρβλ. Steinmetz ἔνθ' ἀν σ. 8. Λυσίδη ἐκαλεῖτο πρότερον ἡ Μέλισσα κατὰ τὸν ***Διογένην Λαέρτιον*** I, 7, 1.

Ἀφ' οὗ δ' ἔτεξεν εἰς αὐτὸν ἡ Μέλισσα δύο υἱοὺς καὶ μίαν θυγατέρα, ἀπέθανεν αἴφνης, ὁ δὲ θέλων νὰ μάθῃ τὸν τρόπον τοῦ θανάτου αὐτῆς ἐγίνωσκε, τίς ὁ αἴτιος. Τὸν Περίανδρον ἐβάρυνεν ἡ κατάρα συνειδήσεως ἐνόχου, ἣν ἐζήτει νὰ ἐξιλεώσῃ διὰ μέσων ὑποδεικνυομένων ὑπὸ τῆς δεισιδαιμονίας. Συνεβουλεύθη δὲ τὸ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀχέροντα ἐν Ἠπείρῳ νεκυομαντεῖον, ἐν ᾧ ἐπεφάνη εἰς αὐτὸν ἡ σκιὰ τῆς Μελίσσης, καὶ ἐτέλεσε πρὸς τιμὴν αὐτῆς λαμπρὰν ἐπικήδειον πομπήν, καθ' ἣν λέγεται καύσας ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἥρας τὰ πολυτελῆ ἐνδύματα τῶν Κορινθίων γυναικῶν[1].

Ἐν τούτοις δὲ τὰ τέκνα τῆς Μελίσσης εἶχον αὐξήσει ἐν ἀθωότητι, ἣν οὐδεμία εἶχε θολώσει ὑποψία. Οἱ δύο υἱοί, ὁ Κύψελος καὶ ὁ Λυκόφρων, εὐφροσύνως ἀπῆλθον πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ πάππου εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἐπιδαύρου. Ὁ δὲ Προκλῆς προσείλκυσεν αὐτούς, καὶ, εὑρὼν ὡρίμους πρὸς τὰς δοκιμασίας τοῦ βίου, ὑπέβαλεν εἰς αὐτοὺς μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἣν συνώδευσεν αὐτοὺς ἐκτὸς τοῦ ἀνακτόρου, τὸ ἐρώτημα, ἂν ἐγίνωσκον τὸν φονέα τῆς μητρός. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος, νωθὴς ὢν τὸ πνεῦμα, δὲν προσέσχεν εἰς τὸ ἐρώτημα, ἀλλὰ τοῦτο ἐνέβαλε κέντρον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νεωτέρου, τοῦ Λυκόφρονος. Οὐδ' εὗρεν ἡσυχίαν, πρὶν ἢ βεβαιωθῇ, καὶ τότε ἐβυθίσθη ἀκράτητος μετὰ πάθους εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην τοῦ βίου του θλῖψιν οὕτως, ὥστε οὐδὲν πλέον κατεῖχεν αὐτὸν ἄλλο αἴσθημα πλὴν τοῦ πένθους τῆς μητρὸς καὶ τῆς βδελυγμίας τοῦ πατρός. Ὁ Περίανδρος εὕρισκε τὸν υἱὸν τελείως παρηλλαγμένον· δὲν ἠδύνατο νἀποσπάσῃ ἀπ' αὐτοῦ οὔτε χαιρετισμὸν, οὔτε βλέμμα. Διὸ μετ' ὀργῆς ἐξέβαλεν αὐτὸν ἐκ τοῦ οἴκου, καὶ ἀπηγόρευσεν ἐπὶ αὐστηρᾷ ποινῇ εἰς πάντα πολίτην νἀνοίξῃ τὴν θύραν αὐτοῦ εἰς τὸν διάστροφον υἱόν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ εἶδον αὐτὸν κυλινδούμενον ἐν ταῖς στοαῖς τῆς πλουσίας πόλεως, παραμεμορφωμένον ὑπὸ τῆς ἀσιτίας καὶ

Μήτηρ δ' αὐτῆς ἦτο Ἐρισθένεια, ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀρκάδος βασιλέως Ἀριστοκράτους, ἣν ὁ Προκλῆς εἶχε νυμφευθῇ πρὸ τῆς τοῦ πενθεροῦ καταλύσεως. Πρβλ. Kohlmann Quaestiones Messeniacae σ. 66.

[1] *Ἡροδότου* V, 92.

ἀλουσίας, ὁμοιάζοντα πολὺ μᾶλλον πρὸς ἐπαίτην παράφρονα ἢ πρὸς τὸν πορφυρογέννητον υἱὸν τοῦ μεγάλου Περιάνδρου. Τότε δ' ὤκτειρεν ὁ πατὴρ τὸν υἱόν, καὶ ἔβη πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ, νομίζων αὐτὸν συντετριμμένον ὑπὸ τῆς συμφορᾶς. Ἐκάλεσε τὸν υἱὸν εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον, προσήνεγκεν εἰς αὐτὸν πᾶν ὅ τι προσῆκεν εἰς τὸν πλουσιώτατον τῶν ἐν Ἑλλάδι βασιλικῶν διαδόχων, καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν, ὅτι εἶνε πολὺ κρεῖττον τὸ φθονεῖσθαι ἢ τὸ οἰκτείρεσθαι. Ἀλλ' ὁ πατὴρ οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἄλλης ἀπαντήσεως παρὰ τοῦ υἱοῦ πλὴν τῆς εἰρωνικῆς ὑπομνήσεως, ὅτι ὀφείλει ἱερὸν πρόστιμον εἰς τὸν θεὸν, ἅτ' ἐλθὼν εἰς λόγους πρὸς τὸν Λυκόφρονα.

Ἓν μόνον ὑπελείπετο μέτρον, ἡ ἔξωσις τοῦ υἱοῦ. Ὁ Περίανδρος προσέταξε τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Κέρκυραν, ἣν οἱ Κυψελίδαι εἶχον ἐπαναγάγει καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Κορίνθου, καὶ ἤλπιζεν, ὅτι ἐκεῖ, ἀπαλλασσόμενος τῶν ἐντυπώσεων τοῦ πατρικοῦ οἴκου, ἔμελλε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς ἑαυτόν. Ἐκεῖ δ' ἔμεινεν ἐπὶ ἔτη ὅλα οἱονεὶ λανθάνων καὶ ἀφανής. Ἀλλὰ τὸν Περίανδρον κατελάμβανεν ἐν τῷ ἐρήμῳ αὐτοῦ ἀνακτόρῳ ὀσημέραι μείζων ἀγωνία καὶ ἀδημονία, καθ' ὅσον μᾶλλον ἐγήρασκε καὶ κατέπιπτεν ἡ εὐτονία τοῦ πνεύματος, μεθ' ἧς διηύθυνε τὰ τῆς πολιτείας. Ὁ νεώτερος υἱὸς ἦτο ἡ μόνη αὐτοῦ ἐλπὶς, ἐφ' ἣν εἶχε στηριχθῇ διὰ τὰς ἡμέρας τοῦ γήρατος, τὴν δ' ἰσχυρὰν αὐτοῦ θέλησιν εἶχε πιστεύσει ἐγγυωμένην τὴν διάρκειαν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ δυναστείας. Καὶ ὅμως μοιραίως παρηκολούθει τὴν ἀδάμαστον ἐκείνην θέλησιν ἐκτρεπομένην τώρα εἰς θρασεῖαν στάσιν, καὶ ἔβλεπεν ἑαυτὸν μὲν μισούμενον ὑπὸ τῆς μόνης ἀνθρωπίνης καρδίας, ἧς τὴν ἀγάπην ἐποιεῖτο περὶ πολλοῦ, τὰ δὲ ἴδια σχέδια ματαιούμενα παρ' αὐτοῦ ἐκείνου, ἐφ' ὃν εἶχε στηρίξει αὐτά.

Μάτην ὁ ἀτυχὴς πρεσβύτης ἐκήρυξε πόλεμον ἐναντίον τοῦ Προκλέους, τοῦ αἰτίου τοῦ κακοῦ, καὶ προσήρτησεν εἰς τὴν Κόρινθον τὴν Ἐπίδαυρον, τὴν χώραν τοῦ πενθεροῦ, καὶ τὴν Αἴγιναν. Ἡ κατάρα τῆς Μελίσσης ἐξηκολούθησε βαρύνουσα ἐπὶ τὸν Περίανδρον, καὶ ὁ ἀγέρωχος ἀνὴρ ἠναγκάσθη νὰ στραφῇ καὶ πάλιν μετὰ

δεήσεων πρὸς τὸν υἱόν. Ἔστειλεν εἰς Κέρκυραν τὴν θυγατέρα, ἔχουσαν ἐντολὴν νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν ἀδελφὸν τὴν μόνωσιν τοῦ γηραιοῦ πατρὸς, τὸν κίνδυνον τὸν ἐπαπειλοῦντα τὴν δυναστείαν. Ἀλλὰ μάτην· ἐδήλωσεν, ὅτι οὐδέποτε θὰ μεταβῇ εἰς τὴν Κόρινθον ἐφ' ὅσον μανθάνει ὅτι ζῇ ὁ φονεὺς τῆς μητρός. Ἡ δύναμις τοῦ Περιάνδρου ἐθραύσθη, καὶ ἀπεφάσισε νὰ θυσιάσῃ τὰ πάντα, ὅπως τοὐλάχιστον μὴ ἴδῃ θριαμβεύοντας τοὺς ἐνεδρεύοντας ἐχθροὺς τοῦ ἰδίου αὐτοῦ οἴκου. Διὸ καὶ πάλιν προσορμίζεται εἰς τὴν Κέρκυραν τριήρης κορινθιακὴ, φέρουσα κήρυκα, ἐξαγγέλλοντα, ὅτι ὁ Περίανδρος καλεῖ τὸν υἱὸν εἰς τὴν Κόρινθον ὡς διάδοχον τῆς τυραννίδος, αὐτὸς μέλλων νὰ διαγάγῃ τὸ λοιπὸν τοῦ βίου ἐν Κερκύρᾳ.

Ὁ Λυκόφρων δὲν εἶχεν ἀποβάλει ποτὲ ἐνδομύχως τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ φρόνημα. Ἡ θέλησις αὐτοῦ εἶχε νικήσει, ἤλπιζε δὲ νῦν, ὅτι ἔμελλε διὰ πάντων τῶν μέσων, ἅτινα ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ὁ κυριαρχῶν τῆς Κορίνθου, νὰ δυνηθῇ νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην τῆς μητρός. Διὸ ἀπήντησεν, ὅτι θὰ ἔλθῃ. Ἀλλ' ἡ βαρύνουσα τὸν οἶκον κατάρα δὲν ἐλύετο. Ἡ σκέψις, ὅτι ὁ Περίανδρος, ὅστις ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἐγίνετο μισανθρωπότερος, ἔμελλε νὰ κατοικήσῃ ἐν μέσῳ τῶν Κερκυραίων, ἐπλήρου αὐτοὺς ἄλγους καὶ ἀγωνίας, πάσῃ δὲ μηχανῇ ἐμελέτων τὴν ματαίωσιν τῶν σχεδίων αὐτοῦ. Ἐφόνευσαν λοιπὸν τὸν Λυκόφρονα, διὰ δὲ τοῦ φόνου τούτου ἐναυάγησαν πάντα τὰ διαβήματα βαθυτάτης ταπεινώσεως, εἰς ἃ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ προβῇ ὁ τύραννος. Ἀλλ' οἱ Κερκυραῖοι δὲν ἀπέφυγον τὴν εἰς τὴν νῆσον ἐπίσκεψιν αὐτοῦ, καταπλεύσαντος ἐν ὀργῇ, ὅπως, τιμωρῶν αὐτοὺς διὰ τοῦ στόλου του, ἐκδικήσῃ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ. Καὶ ἐδῄωσε μὲν ὁ Περίανδρος τὴν νῆσον, καὶ ἔστειλε τοὺς νεανίας τῶν διαπρεπεστάτων οἴκων εἰς τὸν βασιλέα τῶν Λυδῶν πρὸς ἄτιμον ἀκρωτηριασμόν. Ἀλλ' ἡ δύναμις τῶν Κυψελιδῶν εἶχεν ἤδη θραυσθῇ διὰ παντός. Καμφθεὶς δ' ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ὀδύνης ὁ ἡγεμὼν, ὃν οἱ ἀοιδοὶ αὐτοῦ εἶχον ὑμνήσει ὡς τὸν πλουσιώτατον, σοφώτατον καὶ εὐδαιμονέστατον τῶν Ἑλλήνων ἁπάντων, ἐκοίτασε τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν ἐρημικὴν αὐτοῦ ἐπιθάνατον κλίνην.

Ἐκ τῆς παραστάσεως ταύτης τοῦ Ἡροδότου γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ μέγας ἱστορικὸς εἶχεν ὑπ' ὄψιν καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν κατὰ τὸν Περίανδρον ὡς ἐν τῇ διηγήσει τῶν περὶ Κλεισθένους πηγὰς ποιητικάς. Διὰ τοῦτο δὲ παρουσιάζονται πρὸ ἡμῶν ζωηροὶ καὶ εὔτορνοι σποραδικοί τινες κύκλοι γεγονότων, ἰδίως ὄντες ἐπιτήδειοι πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ καθολικοῦ διαφέροντος. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἐπεισόδια ἐμφανίζονται κεκοσμημένα ὑπὸ πλήθους λεπτομερειῶν, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχομεν ἱστοριογραφικὴν εἰκόνα ἔργον ἔχουσαν τὴν παράστασιν τῆς τυραννίδος ἐν τῇ ὅλῃ περιόδῳ τῶν χρόνων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ποιητικῇ παραδόσει τῶν συμβάντων διαγινώσκομεν τὸν πυρῆνα ἱστορικῆς ἀληθείας, εἰ καὶ εἶνε ἀδύνατος ἡ ἀπὸ τοῦ πυρῆνος τούτου διαχώρισις τῆς ποιητικῆς διακοσμήσεως.

Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Περιάνδρου ὑφίστατο πλάγιος κλάδος τοῦ οἴκου τῶν Κυψελιδῶν ἐν Ἀμβρακίᾳ. Ἐν ταύτῃ τῇ πόλει εἶχεν ἱδρύσει ἰδίαν ἀρχὴν νεώτερός τις υἱὸς τοῦ Κυψέλου, καλούμενος Γορδίας. Τοῦ δὲ Γορδίου τούτου ὁ υἱὸς Ψαμμίτιχος ἔσπευσεν εἰς τὴν Κόρινθον, ὅπως διαδεχθῇ τὸν θεῖον[1]. Ἀλλὰ μόλις τρία ἔτη κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχήν, μετὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον ἀποκατεστάθη δι' ἐπεμβάσεως τῆς Σπάρτης δωρικὸν πολίτευμα, καὶ κατῆλθον εἰς τὴν πόλιν οἱ φυγάδες. Ἡ δὲ ὅλη ἀρχὴ τῶν Κυψελιδῶν ἐθεωρήθη ἔκτοτε παράνομος διακοπὴ τοῦ καθεστῶτος, καὶ αἱ νεώτεραι γενεαὶ ἐδιδάχθησαν νὰ βδελύττωνται τὸ ὄνομα τοῦ Περιάνδρου ὡς δεσπότου ἐπαράτου. Κατὰ ταῦτα δ' εἶχε δικαιωθῇ ἡ Πυθία, ἥτις ποτὲ τὸν πατέρ' αὐτοῦ Περίανδρον, χρηστηριαζόμενον περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἰδίου οἴκου, εἶχε προσφωνήσει ἀπὸ τοῦ τρίποδος αὐτῆς διὰ τοῦ χρησμοῦ τοῦδε·

Ὄλβιος εἶν' ὁ ἀνὴρ ὅστις βαίν' εἰς τὸν οἶκόν μου τώρα,
Κύψελος ὁ Αετίδης, ὁ ἄναξ πλουσίας Κορίνθου,
οὗτος κ' οἱ τούτου υἱοί, ἀλλ' οὐχὶ κ' οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν του.

---

[1] Preller Aufsätze σ. 421. Γορδίας δὲ μᾶλλον ἢ Γόρδιος ἐκαλεῖτο τοῦ Ψαμμιτίχου ὁ πατήρ.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κορίνθου ἔκειτο ἡ πόλις Μέγαρα[1], ἥτις, οἰκουμένη τὸ πρῶτον ὑπὸ Καρῶν καὶ Λελέγων, ἔπειτα δὲ ὑπὸ Ἰώνων, εἶχε καταληφθῆ μετὰ τὰς μεταναστάσεις ὑπὸ Δωριέων, ὧν ἡγοῦντο ταὐτὰ ἐκεῖνα γένη τὰ οἰκίσαντα τὴν Κόρινθον[2]. Οἱ Βακχιάδαι τῆς Κορίνθου εἶχον κατορθώσει νὰ τηρήσωσιν ὑφ' ἑαυτοὺς τὴν μικρὰν γείτονα χώραν, οἱ δὲ Μεγαρεῖς ὑπεχρεώθησαν, ὡς οἱ περίοικοι τῆς Λακωνικῆς, νὰ παρουσιάζωνται, ὅπως συμμετάσχωσι τοῦ κεκανονισμένου πένθους, συμβαίνοντος θανάτου τινὸς τῶν Ἡρακλειδῶν βασιλέων. Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας κατώρθωσαν τὰ ἐν Μεγάροις οἰκοῦντα γένη νὰποκτήσωσιν αὐτονομίαν. Δίκην δ' ἀκροφυλάκων τῆς δωρικῆς χερσονήσου, περιβαλλόμενοι ὑπὸ γειτόνων ἐπικρατεστέρων, ἠδυνήθησαν νὰ διασώσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. Ὁποία δ' ἡ ἐπιτυχία, μεθ' ἧς ἐθεράπευον συνῳδὰ πρὸς τὰ δωρικὰ ἔθιμα τὰς ἀσκήσεις, δι' ὧν ἐσκληρύνετο τὸ σῶμα, καὶ τὴν πολεμικὴν γυμναστικήν, δεικνύει τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀρσίππου, ὅστις ἐδόξασε τὸ ὄνομα τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, ὅτε τῷ 720 π. Χ. (Ὀλυμπ. 15,1) ἐστεφανώθη πρῶτος τῶν Ἑλλήνων δραμὼν γυμνός. Ἡγουμένου δ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Ὀρσίππου, κατώρθωσαν οἱ Μεγαρεῖς νὰνακτήσωσι τὰρχαῖα τῆς πόλεως αὐτῶν ὅρια[3].

Καὶ τὰ μὲν κοινὰ διῴκουν ὀλιγαρχικοὶ ὁραστήριοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν ἰθαγενῆ φυλὴν καὶ περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ Δωριέων μαχί-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 168.

[2] Τὰ Μέγαρα ἦσαν τὸ ἀρχαῖον πόλις ἰωνική. ***Στράβωνος*** IX, σ. 392· τὸ παλαιὸν Ἴωνες εἶχον τὴν χώραν ταύτην οἵπερ καὶ τὴν Ἀττικήν. Ἔπειτα δ' ἡ πόλις ἔγεινε δωρική Ἴδε ***Ἡροδότου*** V, 76. ***Παυσανίου*** I, 39· ἔθη καὶ φωνὴν μεταβαλόντες Δωριεῖς γεγόνασι. Ἆρα ἐκδεδωρίευνται, καθ' ἃ λέγει περὶ τῶν Κυνουριέων ὁ ***Ἡρόδοτος*** (VIII, 73). Τὸν ἀρχαῖον ἰωνικὸν χαρακτῆρα τῶν Μεγαρέων ἀμφισβητεῖ ὁ von Wilamowitz-Möllendorf (Hermes Τόμ. IX, σ. 324).

[3] Πρῶτος δ' Ἑλλάνων ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐστεφανώθη
γυμνὸς, ζωννυμένων τῶν πρὶν ἐν σταδίῳ

κατὰ τὴν ἐν Μεγάροις εὑρεθεῖσαν ἐπιγραφὴν (Corpus inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' σ. 553). Kaibel Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta σ 345. Ἴδε καὶ τὰ πρὸς τὸν Böckh ἀντιλεγόμενα παρὰ Scherer De Olympionicarum statuis σ. 19.

μων, κατέχοντες δὲ τὴν πόλιν καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν πλουσίους ἀγρούς· ὁ δὲ δῆμος ᾤκει σποράδην κατὰ τὴν ἀφορωτέραν ὀρεινὴν χώραν καὶ τὴν παραλίαν, καὶ μόνον κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀγορᾶς ἐκόμιζε τὰ προϊόντα αὐτοῦ εἰς τὸ ὡρισμένον μέρος. Τὴν δὲ ὑπερπλήρωσιν τῆς ἄλλως μικρᾶς χώρας κατώρθονον νὰποφεύγωσιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ διὰ τῆς ἐξαποστολῆς ἀποίκων, ἐπωφελούμενοι τὴν ἐπίκαιρον παρὰ δύο θαλάσσας θέσιν τῆς χώρας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἠνώθησαν μετὰ τῶν Κορινθίων, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς κοινῆς ὑπὸ Μεγαρέων καὶ Κορινθίων κτίσεως τῶν σικελικῶν Μεγάρων, ἀλλ' ἔπειτα ἐτράπησαν ὁσημέραι μᾶλλον πρὸς ἀνατολὰς, καὶ, ἀναπτύξαντες τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἠκολούθησαν τὰς εὐρυτέρας ὁδοὺς, ἃς εἶχον ἀνοίξει οἱ Χαλκιδεῖς πρὸς τὰ βόρεια παράλια τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Εἰθισμένοι δ' οἴκοθεν εἰς τὸν διάπλουν στενῶν πόρων, ἐπεζήτησαν κατὰ προτίμησιν ὁμοίας θαλάσσας, καὶ ἐπέδειξαν ἰδιάζοντα ζῆλον πρὸς ἐγκατάστασιν κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Προποντίδος. Ἤδη δὲ περὶ τὸ 674 π. Χ. (Ὀλυμπ. 26), ἐγκαθιδρύθησαν παρὰ τὸν εἰς τὸν Πόντον εἴσπλουν, τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς, καὶ ἔπειτα ἔκτισαν σχεδὸν ἀπέναντι ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν ἀκτῆς τὸ Βυζάντιον (658 π. Χ.). Οὕτω δὲ τὰ μικρὰ Μέγαρα ἀπέβησαν οἱονεὶ δευτέρα Κόρινθος, πόλις παγκόσμιος, ἧς οἱ πολῖται ὑπηρετοῦντο ὑπὸ Σκυθῶν δούλων. Ὁ δὲ λιμὴν τῶν Μεγάρων, ἡ Νίσαια, ἀπέβη ἐπίνειον λίαν συχναζόμενον καὶ ὁρμητήριον τῆς ἐκ τῆς μέσης Ἑλλάδος πρὸς τὰς βορείας ἀκτὰς μεταναστεύσεως. Τὴν κίνησιν δὲ ταύτην διηύθυνον μετὰ μεγάλης συνέσεως οἱ ὀλιγαρχικοὶ, τοῦτο μὲν ἐξασφαλίζοντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀρχὴν διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ἀνησυχοτέρων οἰκητόρων, τοῦτο δὲ προάγοντες ἅμα ἐν Μεγάροις εἰς ἐξαίρετον ἀκμὴν τὴν ναυτιλίαν καὶ πάσας τὰς πρὸς αὐτὴν συνδεομένας ἀσχολίας.

Ἀλλ' ἐντεῦθεν ἔμελλε νὰ προέλθῃ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς πτώσεως αὐτῶν, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ καρπωθῶσι μόνον δι' ἑαυτοὺς καὶ τοὺς εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν ἀνήκοντας πάντα τὰ ἐκ τῆς κινήσεως ἐκείνης προερχόμενα ὀφέλη. Δὲν ἠδύναντο νὰ κωλύσωσι τὴν εἰς

τὴν αὐξάνουσαν εὐημερίαν συμπαρομαρτοῦσαν ἐξύψωσιν τοῦ φρονήματος τοῦ δήμου καὶ τὴν συμμετοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν τότε ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἀναθρώσκουσαν ἐξέγερσιν τῶν κατωτέρων τάξεων κατὰ τῆς δεσποτείας τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἤδη δ' ἀπὸ μακροῦ εἶχον γεννηθῆ φατρίαι, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἵσταντο ἀντιμέτωποι ἐνεδρεύουσαι ἀλλήλας, ὅτε ἤγαγεν ὁ Θεαγένης τοὺς ἄνδρας τοῦ δήμου εἰς τόλμημα θρασύ, δι' οὗ ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις ἐν Μεγάροις.

Ἡ δὲ ἄμεσος ἀφορμὴ ὑπῆρξε γεγονὸς μικροῦ λόγου, τῆς στάσεως προκληθείσης ὑπὸ βοσκῆς κειμένης παρὰ τὸν μικρὸν ποταμὸν τῶν Μεγάρων, ἣν οἱ εὔποροι ἐνέμοντο χωρὶς νὰ ἔχωσι δικαίωμα πρὸς τοῦτο κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων. Ὁ δὲ Θεαγένης ἐπέπεσε κατὰ τῶν ποιμνίων, ἀπέσφαξεν αὐτῶν τὰ πλεῖστα [1], καὶ, ὅτε οἱ εὔποροι ἀπήτησαν αὐτὸν δίκας, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ δήμου δορυφόρους, δι' ὧν κατώρθωσε νὰ καταλύσῃ τὴν ἰσχὺν τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ καταλάβῃ αὐτὸς τὴν ἀρχὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ δήμου, ὑποστηριζόμενος πιθανῶς ὑπὸ ὁμορούντων τυραννικῶν οἴκων.

Τότε δὲ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν αἴφνης. Οἱ ἄνδρες τοῦ δήμου, οἵτινες τέως ἀφίσταντο τῶν κοινῶν ὡς ἔλαφοι δειλοί, εἰσῆλασαν εἰς τὴν πόλιν. Ἔκτοτε δὲ κύριοι ἔγειναν οἱ χειρώνακτες καὶ ἐθριάμβευσαν ἐπὶ τῇ πτώσει τῶν τέως μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν γενῶν. Ὁ δὲ Θεαγένης ἀνέλαβε νὰ προσδώσῃ εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην τοῦ δημοσίου βίου τὴν αἴγλην τῆς ἐνάρξεως νέων χρόνων. Διὰ μακροῦ ὀχετοῦ κατήγαγε τὰς φλέβας τῶν ὑδάτων τοῦ ὄρους εἰς μέσην τὴν πόλιν, ἧς ἡ ἀγορὰ ἐκοσμήθη διὰ κρήνης πολυχεύμονος. Ἡ πόλις ἔγεινεν ἤδη τὸ κέντρον τῆς χώρας ὑπὸ νέαν ἔννοιαν· ἔπεσον οἱ μισητοὶ φραγμοί, οἵτινες ἀπεσχοίνιζον ἀπ' ἀλλήλων τὰς

[1] ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 203, 25· τῶν εὐπόρων τὰ κτήνη ἀποσφάξας λαβὼν παρὰ τὸν ποταμὸν ἐπινέμοντας (ἤτοι νέμοντας ἀνόμως). Πρβλ. ***Ἀριστοτέλους*** Ῥητορικὴν σ 9,34. Ὁ χρόνος τῆς ἐνάρξεως τῆς τυραννίδος τοῦ Θεαγένους καθορίζεται ἐκ τῆς ἀποπείρας τοῦ Κύλωνος, ὅστις κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Θεαγένους. ***Θουκυδίδου*** Ι, 126.

διαφόρους οἰκήσεις καὶ τάξεις τῆς χώρας, καὶ ἀδέσμευτοι ἔλαβον ἐλευθέραν πτῆσιν αἱ ἀπὸ μακροῦ τέως πεζόμεναι δυνάμεις.

Αὐτὸς δ' ὁ Θεαγένης, καίπερ ὢν συνετὸς καὶ εὔτολμος καὶ κατὰ τὸ ἔθος τῶν τυράννων στηριζόμενος εἰς ἐξωτερικὰς σχέσεις, δὲν ἠδυνήθη νὰ δεσπάσῃ εἰς τέλος τοῦ πολυταράχου δήμου. Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ διοικήσῃ τὰ κοινὰ ἐπὶ χρόνον βραχὺν φατρία μεμετρημένη· ἀλλ' ἔπειτα ἐπανῆλθε τὸ κράτος εἰς δημαγωγοὺς παραδεδομένους εἰς τὸν ἀχαλινώτατον φατριασμόν.

Ἐν Μεγάροις ἡ ὅλη ἐξέγερσις εἶχεν ὑπάρξει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποστασία κατὰ τῶν πλουσίων, ἐπειδὴ οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἶχον συνενώσει ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν χεῖρας τὴν ἔγγειον κτῆσιν, τὰ κτήνη καὶ τὰ κεφάλαια, καὶ εἶχον διὰ τῶν χρημάτων αὐτῶν μετέλθει τὴν ἐμπορίαν, τὴν ναυκληρίαν καὶ τὸν τοκισμόν. Ἐντεῦθεν δ' ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἴπερ τινὶ καὶ ἄλλῃ ἡ κίνησις εἶχε χαρακτῆρα μᾶλλον κοινωνικὸν ἢ πολιτικόν. Διὰ τοῦτο δὲ ἰσχυρότατα μὲν ἦσαν τὰ πάθη, μεγίστη δὲ ἡ σύγχυσις, δυσχερεστάτη δ' ἡ διαλλαγή. Καὶ δὴ προέβησαν εἰς τὸ μέτρον τῆς παλιντοκίας, ἤτοι τῆς ἀπαιτήσεως τῆς παρὰ τῶν πλουσίων ἐπιστροφῆς τῶν εἰς αὐτοὺς πληρωθέντων τόκων[1]. Καὶ ἄλλα δὲ βίαια μέτρα εἰσήχθησαν, οἷον ἡ ἔξωσις τῶν εὐπόρων καὶ ἡ δήμευσις τῶν κτημάτων αὐτῶν· τῶν μέτρων δὲ τούτων ἀφειδεστάτην ἐποιήσατο ἔπειτα χρῆσιν ὁ δῆμος. Τέλος δὲ τοσοῦτον ὑπῆρξε τὸ πλῆθος τῶν ἀποβαλόντων τὸν οἶκον αὐτῶν καὶ τὰ κτήματα, ὥστε οὗτοι ἀπέκτησαν ἐκτὸς τῆς πόλεως δύναμιν μεγίστην, ἀρκέσασαν εἰς αὐτοὺς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς πατρίδος καὶ ἐπίτευξιν ἀντιδράσεως ἐνόπλου. Οὕτω δ' ἡ ἀτυχὴς πόλις ἤγετο καὶ ἐφέρετο μετέωρος ὑπὸ τῶν παθῶν φατριῶν ἀδιαλλάκτων καὶ κατετρίβετο ἐν ἀνηκέστῳ ἐμφυλίῳ πολέμῳ.

Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ἀγώνων τούτων ἠνδρώθη ὁ Θέογνις, ἀνὴρ ὃν γινώσκομεν ἐκ μόνων τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ἤτοι τῶν μικρῶν ἀποσπασμάτων, ὅσα ὀρθῶς προσγράφονται εἰς αὐτόν. Ἦτο δὲ ὁ Θέογνις αὐτόχρημα ποιητὴς ἐπῶν ἐπικαίρων. Ἱστάμενος ἐν μέσῳ τῶν συμ-

[1] Παλιντοκία κατὰ *Πλούταρχον* (Κεφαλαίων καταγραφή. Ἕλλην. 18).

βάντων ἐνετύπονε ποιητικῶς τὴν χαρὰν αὐτοῦ καὶ τὴν λύπην, τὸν ἔρωτα αὐτοῦ καὶ τὸ μῖσος εἰς βραχείας ἐλεγείας ἀπευθυνομένας εἰς τοὺς ἰδίους φίλους. Τὰ ποιήματα δὲ ταῦτα εἶνε αἱ διαχύσεις στασιώτου ἐμπαθοῦς καὶ βιαίου, χειριζομένου τὴν λύραν μετὰ δεξιότητος θαυμαστῆς. Ἀλλ' ὁ ποιητὴς εἶνε ἅμα καὶ ἀνὴρ φιλοσοφικὸν ἔχων πνεῦμα καὶ γινώσκων νὰ ἐμποιῇ εἰς τὰς ῥήσεις αὐτοῦ καθολικήν τινα ἔννοιαν, ἠθικήν τινα οὐσίαν, παρέχουσαν εἰς αὐτὰς τὸν χαρακτῆρα γνωμῶν ἐναποτυπουμένων ὡς ἐκ τούτου βαθύτερον εἰς τὴν μνήμην. Ἄξιον δὲ ἰδίας μνείας εἶνε, ὅτι ποιητὴς τοιοῦτος, ὃν μόνον πρὸς τὸν Σόλωνα δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν, ἠδυνήθη νὰ μορφωθῇ ἐν Μεγάροις, ὅτι κατώρθωσεν, ὅπως αἱ ἐλεγεῖαι αὐτοῦ γίνωνται προσιταὶ καὶ εὐπρόσδεκτοι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ὅτι διενοήθη νὰ ἐκφράσῃ ἐν ποιήμασιν οὕτω τελείοις τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις, τὸ ἄλγος αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐπελθούσῃ μεταβολῇ τῶν πραγμάτων, τὸ μῖσος αὐτοῦ πρὸς τοὺς στασιαστάς. Ταῦτα δὲ πάντα ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ προϋποθέσωμεν πράγματι ὑπέρογον ὕψος πνευματικῆς εὐφυίας καὶ εὐμουσίας, ἰδίως ἐν τῇ κοινωνικῇ τάξει, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ ποιητής. Διὰ ταῦτα δὲ τοὺς ὁμοτίμους ἐκείνους πολίτας θεωρεῖ ἀποτελοῦντας ἰδίαν τινὰ τάξιν καθ' ἑαυτήν, εἰς ἣν ἀνήκουσιν οἱ σώφρονες, οἱ ἐσθλοί, οἱ ἀγαθοί. Ἐκεῖνοι δ' ἦσαν τέως καὶ οἱ πρῶτοι, οἱ μόνοι ἐν τῇ πόλει· ἀλλὰ νῦν μετεβλήθησαν τὰ πάντα. Οἱ ἐκ τῶν ἔξω ἀγρῶν διασπαθῶσι τὰγαθὰ τῶν ἀρχαίων πολιτῶν, στερηθέντων τῶν πατρῴων κλήρων, καὶ ἀδολεσχοῦσι περὶ δικαίου καὶ νόμου· τὰρχαῖα Μέγαρα δὲν ἀναγνωρίζονται πλέον.

Κύρνε, ἡ πόλις εἶν' ἔτι ἡ πόλις, λαοὶ ὅμως ἄλλοι.
Ἄγνωστα ἦσαν αὐτοῖς δίκαια, νόμοι τὸ πρίν.
Δέρματα εἶχον αἰγῶν τετριμμένα περὶ τὸ πλευρόν των,
κ' ἔξων ἐκτὸς τῶν τειχῶν δίκην ἐλάφων δειλοί.

Ὁ Θέογνις κατέλιπε τὴν πόλιν. Καὶ περιεπλανήθη μὲν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν, δίκην ἄλλου Ὀδυσσέως, ζητῶν νέαν πατρίδα, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ λησμονήσῃ τὰ προσφιλῆ του Μέγαρα.

Ἦλθον πρὸ χρόνων ἐγὼ καὶ εἰς τῆς Σικελίας τὴν νῆσον
κ' εἰς τῆς Εὐβοίας αὐτῆς τὴν ἀμπελόφυτον γῆν
κ' εἰς τοῦ καλάμους πλουτοῦντος Εὐρώτα τὴν ἔνδοξον Σπάρτην,
καὶ ταξιδεύων παντοῦ εὗρον ξενίαν θερμήν.
Πλὴν ἡ καρδία μου τέρψιν καμμίαν δὲν εὗρ' εἰς τὰ ξένα,
καὶ τῆς πατρίδος οὐδὲν φίλτερον εὗρον ἀλλοῦ.

Ἐπιστρέφει, βλέπων δὲ τοὺς οἰκέτας τοῦ πρώην πλουσίου γαιοκτήμονος ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν τοῦ βίου ἐν τῇ πόλει μετ' ἀπαθείας καὶ ἀδιαφορίας, ἀναφωνεῖ μετ' ἄλγους καὶ πικρίας·

Πῶς ἡ ψυχή σας ἀνέχεται ἤχους αὐλῶν καὶ ᾀσμάτων;
Φαίνεται δὰ ὁ ἀγρὸς πέραν ἐκ τῆς ἀγορᾶς,
ὅστις μᾶς ἔτρεφε, δίδων καρποὺς τῶν φαιδρῶν συμποσίων
κ' εἰς τὰς ξανθὰς κεφαλὰς στέφη δωρῶν πορφυρᾶ.
Κόψε τὴν κόμην σου, Σκύθα, καὶ παῦσον τὸν κῶμόν σου πλέον.
Πένθησον γῆν εὐανθῆ, ἥτις ἀπόλλυται φεῦ!

Εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο θεωρεῖ ἀξιόθρηνον ὁ ποιητὴς τὴν ἕνεκα πλούτου ἐπιμιξίαν τῶν γενῶν τῆς τάξεως αὐτοῦ μετὰ τῶν τοῦ δήμου. Διὰ τοῦτο δὲ κυριώτατον αὐτοῦ ἔργον θεωρεῖ τὴν ἐν τῷ ὀρθῷ καὶ δικαίῳ ἐμπέδωσιν τῶν μεινάντων ἀκόμη πιστῶν, ἰδίως δὲ τῶν νέων, ὅπως διὰ τῆς παιδεύσεως καὶ τῶν ἠθῶν τηρήσωσι τῆς ἀρετῆς τὸ κλέος, ὅπερ οὐδέποτε θἀπολεσθῇ καὶ ἂν ἀκόμη ἀγρία βία δυνηθῇ νἀφαιρέσῃ τὸν ὄλβον.

Οὕτω τὰ ποιήματα τοῦ Θεόγνιδος εἶνε οἱονεί τις ὀλιγαρχικὸς ὁδηγός, ἐν ᾧ ἀποτυποῦται τελειότατα τὸ πνεῦμα τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως. Διὰ ταῦτα δ' ἔχουσι μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῆς ὅλης ἐκείνης ἐποχῆς, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἅτε οὐδεμίαν παρέχοντα ἀντίθεσιν μεταξὺ δωρικῆς καὶ ἰωνικῆς φυλῆς. Καὶ δὴ τὰ κατ' ἀκολουθίαν τῆς δωρικῆς ἐπιδρομῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνελθόντα γένη ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἰωνικὴν φυλήν, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ ἀρχαιότεροι οἰκήτορες τῆς μικρᾶς χώρας, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ τμῆμα τῆς Ἀττικῆς. Ἐντεῦθεν δ' ἐπήρχετο καὶ ἡ εὐχὴ

συνδιαλλαγῆς, ἡ ὡς ἀπόπειρα συμφιλιώσεως ἐμφανιζομένη ποὺ καί που παρὰ τῷ ποιητῇ μετὰ πραότητος ἐνθυμιζούσης τὸν Σόλωνα·

Ἥσυχος ὥσπερ ἐγώ, Κύρνε, μέσην ὁδὸν ἀκολούθει,
μηδὲ δωροῦ εἰς τοὺς μὲν ὅ τι ἀνήκ' εἰς τοὺς δέ.

Ἀλλ' ἔπειτα ἐκρήγνυται καὶ πάλιν ἡ λύσσα τῆς φατρίας μετ' ἀγριότητος ἀχαλίνου· βλέποντες δὲ τὸν ποιητὴν ἐκφράζοντα τὴν εὐχὴν νὰ πίῃ τὸ αἷμα τῶν ἐχθρῶν, ἀποκομίζομεν ἐντεῦθεν ἔννοιάν τινα τοῦ πάθους, ὅπερ πάντως συνεκλόνει τὸ πλῆθος τοῦ δήμου. Ὑπὸ δὲ τῆς σφοδρότητος ταύτης τοῦ πολιτικοῦ μίσους ἐπῆλθεν ἡ καταστροφὴ τῆς πολιτείας τῶν Μεγάρων, καὶ ἐξηντλήθη ἐς ἀεὶ ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Οὕτω δὲ μετὰ τοὺς ἐνδόξους χρόνους τοὺς ἀνταποκρινομένους περίπου εἰς τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων τὰ Μέγαρα δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νἀνέλθωσιν εἰς περιωπὴν καὶ ἀκμὴν αὐτάρκη [1].

Ἡ συγγραφὴ ἱστορίας τῆς τυραννίδος ἐν Πελοποννήσῳ εἶνε ἀδύνατος. Καὶ ἔχομεν μὲν πρὸ ἡμῶν γεγονότα ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, περὶ ὧν ἡ παράδοσις διέσωσε πλῆθος εἰδήσεων μεμονωμένων. Βλέπομεν ἠθογραφίας τινὰς περιλαμπομένας ὑπὸ φωτὸς ἁπλέτου καὶ κεχρωσμένας διὰ ποιητικῶν χρωμάτων, αἵτινες παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς ζωηρὰν εἰκόνα τῆς πολυταράχου κινήσεως τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, τῆς λαμπρότητος τῶν αὐλῶν καὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Βλέπομεν μετὰ θαυμασμοῦ τὴν πληθώραν ἐκείνην τῆς ζωῆς, ἐξ ἧς ἐδημιουργήθη ἱστορία ποικιλωτάτη τὰς μορφὰς ἐν χώραις ἄλλως μικραῖς καὶ ἐγγύτατ' ἀλλήλων κειμέναις, οἷαι τὸ Ἄργος, ἡ Κόρινθος, ἡ Σικυών, τὰ Μέγαρα. Βλέπομεν κατενώ-

[1] Τὰ ποιήματα τοῦ Θεόγνιδος ἐξικνοῦνται μέχρι τῶν χρόνων τῶν περσικῶν πολέμων. ***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ. Μέγαρα. ***Σουίδας*** ἐν λ. Θεόγνις. Nietzsche Zur Geschichte der Theognideischen Spruchsammlung (Rheinisches Museum Τόμ. XXII, σ. 161). Cauer Parteien und Politiker in Megara und Athen. 1890.

πιον ἡμῶν τὴν μεγάλην, τὴν καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὅλου κοινωνικοῦ βίου. Παρατηροῦμεν ἤδη μάλιστα ἔν τισι τύποις, οἷος ὁ τοῦ Τιτόρμου[1], συμπτώματά τινα κοινωνικοῦ κόρου καὶ μισανθρωπίας. Ἀλλ' ὅμως τὸ λαμπρὸν φῶς τὸ περιαυγάζον τὰς μεμονωμένας ἐκείνας ὁμάδας προσώπων καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς γεγονότα προέρχονται ἐξ εἰκόνων ποιητικῶν, ἃς δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν πηγὰς αὐτόχρημα ἱστορικάς. Περὶ ἄλλων δέ τινων τμημάτων τῆς συγχρόνου ἱστορίας, οἷον τῆς τυραννίδος ἐν Ἄργει, Ὀρχομενῷ, Πίσῃ, στερούμεθα τελείως πηγῶν, ἡ δὲ συνάφεια τῶν συγχρόνων καὶ ὁμοίων συμβάντων τῆς πελοποννησιακῆς ἱστορίας μᾶλλον νὰ μαντευθῇ δύναται ἢ νὰ τεκμηριωθῇ μετ' ἀσφαλείας.

Ἔναρξις δὲ τῆς μεγάλης κινήσεως τοῦ δήμου εἶχε γείνει ἐν Ἀργολίδι. Ὁ Φείδων ἀνῆκεν ἀκόμη εἰς τὴν τάξιν τῶν τυράννων ἐκείνων, ἥτις ἦτο κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἡ ἀρχαιοτέρα, καὶ δὴ ἡ θεμελιώσασα τὴν τυραννίδα ἐπὶ πατροπαραδότου βασιλικῆς δυνάμεως[2]. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ παράδοσις δεικνύει ἤδη σὺν αὐτῷ καταφανῶς τὴν ἀνατολὴν νέων χρόνων, τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν ναυτιλίας, ἐμπορίας καὶ χρηματισμοῦ, οἷα εἶχεν ἐπέλθει κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα παρὰ τοῖς κατοίκοις τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν ἐγγὺς κειμένων νήσων. Καὶ ἐπωφελήθη μὲν ὁ Φείδων τὸ πνεῦμα τῶν νέων χρόνων, ὅπως ἱδρύσῃ ἡγεμονίαν ἀντίπαλον τῆς Σπάρτης καὶ προωρισμένην νὰ δώσῃ νέαν τροπὴν εἰς τὰς τύχας τῆς ὅλης χερσονήσου. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ τὰς ποικίλας δυνάμεις τοῦ πολυταράχου δήμου, ἃς εἶχε συναγείρει πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ προγράμματός του. Διὸ ἡ μὲν ἀρχὴ αὐτοῦ κατελύθη πάλιν μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, μεθ' ἧς καὶ εἶχεν αὐτοσχεδιασθῇ, ἡ δ' ἀρξαμένη κίνησις τοῦ δήμου ἐξηκολούθησε προβαίνουσ' ἀνεπίσχετος ἐπὶ τὰ πρόσω.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀναστατωθέντος ἐδάφους τοῦ βασιλείου αὐτοῦ, ἐν ταῖς ὁμόροις πόλεσιν, αἵτινες πιθανῶς εἶχον ἐπί τινα χρόνον δι' αὐ-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 386.

[2] *Ἀριστοτέλους* Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 217,18.

τοῦ ὑπαχθῆ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἄργους, ἰδίως δ' ἐν Σικυῶνι καὶ Κορίνθῳ, ἡ τυραννὶς προήχθη εἰς δύναμιν μονιμωτέραν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φείδωνος φανέρωσιν τῆς ἀδυναμίας τῆς Σπάρτης.

Οἱ Κυψελίδαι ἀνεβίβασαν ἐν Ἀμβρακίᾳ ἐπὶ τὸν θρόνον πλάγιον κλάδον, ὅστις καὶ ἦρξεν ἐν Κορίνθῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περιάνδρου. Ἦσαν δὲ οὗτοι κηδεσταὶ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ τυραννοῦντος οἴκου τοῦ Προκλέους. Ὁ δὲ Προκλῆς πάλιν ἦτο συγγενὴς τοῦ Ἀριστοκράτους, τοῦ δυνάστου τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ παρασπόνδου συμμάχου τῶν Μεσσηνίων[1]. Ὁ Θεαγένης ἀπεπειράθη νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸν ἴδιον γαμβρὸν Κύλωνα ὡς τύραννον ἐν Ἀθήναις. Αὐτὸς δ' ὁ Φείδων εἶχεν ἤδη συμπράξει μετὰ τῶν τυράννων τῆς Πίσης. Τοῦ δὲ Κλεισθένους τὰς προσπαθείας πρὸς σύναψιν εὐρυτάτων σχέσεων χάριν ἐμπορικῶν καὶ κυριαρχικῶν σκοπῶν ἐγνωρίσαμεν ἤδη ἀνωτέρω.

Σὺν δὲ τῇ ἀναπτύξει τῆς ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῶν πολιτικῶν σχέσεων ἐν Ἑλλάδι ἐξηπλοῦτο ἐμφανῶς ὁσημέραι μᾶλλον καὶ ἡ τυραννίς. Ἡ δ' ἐπέκτασις αὕτη δὲν ἦτο μόνον ἀκουσία τις ἐπιδημία, μεταδιδομένη ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα βεβουλευμένης συστάσεως τῶν δυναστῶν ἑκάστων, ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ διάδοσιν τῆς τυραννίδος.

Καὶ δὲν εἶχον μὲν ἀληθῶς οἱ Σπαρτιᾶται τοιαύτην ὑπεροχὴν ἐν Πελοποννήσῳ, ὥστε νὰ ἔχωσιν ἐξ αὐτῆς τὸ δικαίωμα ἢ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξελέγχωσι τὸ πολίτευμα τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου, εἶχον δ' αὗται ἀπ' ἐναντίας πλήρη αὐτονομίαν καθ' ἑαυτάς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον μετὰ τῆς ἡγεμονίας συνυπηκούετο ποιά τις ὑποχρέωσις ἀντιστρατεύσεως πρὸς πάντας τοὺς κινδύνους τοὺς ἐπαπειλοῦντας τὴν ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν τῆς χερσονήσου ὡς καὶ τὴν ὕπαρξιν τῶν κοινῶν θεσμῶν. Τὸ δ' ἐνδιαφέρον τοῦτο ὑπὲρ τοῦ καθεστῶτος ἐπέφερε τὴν σύμπραξιν τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων, οἵτινες ἀντέκειντο πρὸς τὰς στάσεις τῶν δήμων, ἐξ ὧν προῆλθεν ἡ τυραννίς. Τὰς στάσεις δ' ἐκείνας ὀρθῶς

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 312.

ἐξελάμβανεν ἡ Σπάρτη ὡς ἐπαναστατικὸν προσηλυτισμὸν, ἀπειλοῦντα τὴν ὁσημέραι μείζονα ἐπέκτασιν τῆς ἀνατροπῆς τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος, οὗ τὴν ἀντιπροσωπείαν εἶχεν ἀναλάβει.

Ἀληθῶς τὸ κοινὸν πολίτευμα τῆς χερσονήσου τὸ κατασταθὲν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης ἦτο ἀσυμβίβαστον πρὸς τοὺς πολιτικοὺς ἐκείνους νεωτερισμούς. Καὶ τὸ μὲν ἐθνικὸν ἱερὸν τῶν Πελοποννησίων ἐλάμβανε παρὰ τῶν τυράννων τὰ λαμπρότατα τῶν δώρων, ἀλλὰ δὲν ἀνεμένοντο ὅμως παρ' αὐτῶν αἱ λειτουργίαι, ἃς ἠξίου παρὰ τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου ἡ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν ἔχουσα Σπάρτη. Αἱ δὲ βίαιαι μεταβολαὶ τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος, ἡ ἔξωσις οἴκων ἀναγόντων τὸ γένος εἰς τοὺς Ἡρακλείδας καὶ ἡ ταπείνωσις καὶ ὁ χλευασμὸς τῶν δωρικῶν φυλῶν ἦσαν αὐτόχρημα ἄρνησις τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὴν δωρικὴν μητρόπολιν καὶ κήρυξις πολέμου πρὸς αὐτήν.

Ἀλλὰ τὴν Σπάρτην ἔπρεπε νὰ ἡσυχῇ ὄχι μόνον ἡ προϊοῦσα διάλυσις τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἐσωτερικὸς κίνδυνος, ὃν ἐπηύξανεν αἰσθητῶς ἡ ἐνίσχυσις τῶν τυραννίδων. Πράγματι δὲ καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν τῶν πελοποννησιακῶν ἀκτῶν δὲν ἔλειπον ὁῆμοι πρόθυμοι εἰς ἀντίστασιν κατὰ τῶν δωρικῶν θεσμῶν. Καὶ μεταξὺ δὲ αὐτῶν τῶν Ἡρακλειδῶν τῆς Σπάρτης εἶχον ὑπάρξει ἡγεμόνες μετελθόντες τὴν αὐτὴν καὶ ὁ Φείδων πολιτείαν. Τέλος δὲ καὶ οἱ τύραννοι εἶχον προβῇ εἰς σοβαρὰς ἀποπείρας συστάσεων πολιτικῶν ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Τῆς δὲ Σπάρτης ἡ ἐπὶ τὴν μέσην Ἑλλάδα ροπὴ εἶχε μηδενισθῇ διὰ τοῦ Κρισαίου πολέμου, καὶ οἱ Δελφοὶ εἶχον μεταστῇ πρὸς τοὺς τυράννους. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐθνικὸν ἱερὸν τῶν Πελοποννησίων ἠδύνατο νὰ περιπέσῃ κατὰ ταῦτα εὐκόλως πάλιν εἰς τοὺς τυράννους.

Ἡ τυραννὶς εἶχεν ἀναφυῇ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀδυναμίας τῆς Σπάρτης, εἶχε δὲ προαχθῇ καὶ ἐπεκταθῇ, ἐπειδὴ ἡ Σπάρτη δὲν εἶχε δυνηθῇ νὰ προφυλάξῃ τὰς ἀκτὰς τῆς χερσονήσου ἀπὸ τῆς μολυσματικῆς ἐπιδράσεως τῶν ἀντιπέραν παραλίων πόλεων, ἅτε ἕνεκα τῆς ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν μακρᾶς παρακωλύσεως καὶ τῆς ὑπὸ

τῶν μεσσηνιακῶν πολέμων ἐπασχολήσεως ἐγκαταλείψασα κατ' ἀνάγκην εἰς ἑαυτὰς τὰς ἀπώτερον κειμένας χώρας. Ἀλλ' ἅμα τῇ ἀνακτήσει τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας ἔπρεπε νὰ διαγνώσῃ ὡς πολιτικὸν αὐτῆς πρόγραμμα τὴν καθ' ὅσον ἐξικνεῖτο ἡ δύναμις αὐτῆς ἀντίστασιν κατὰ τῆς τυραννίδος, τὴν καταπολέμησιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον καθεστὼς ἐπαναγωγὴν τῶν ἐξ αὐτοῦ παρεκτραπεισῶν πολιτειῶν.

Τὴν δ' ἐκτέλεσιν τῆς δυσχεροῦς ταύτης ἐντολῆς διηυκόλυνεν ἡ σύμπτωσις, ὅτι ὡς τὸ πλεῖστον ἡ τυραννὶς ἐν αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς χώρᾳ ἐσαλεύετο ἐπὶ ἐδάφους ἐπισφαλοῦς καὶ ἔφερεν ἐν ἑαυτῇ τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως. Διὸ οἱ Σπαρτιᾶται ἀπέφευγον μετὰ προφυλάξεως πᾶσαν σπουδήν, καραδοκοῦντες ἐν συνέσει καὶ μετὰ προνοίας, ὅπως ὡριμάσῃ ὁ πικρὸς καρπὸς τῆς τυραννίδος καὶ ἀναθάλῃ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς δεσποτείας ὁ πόθος τάξεως καὶ εὐνομίας. Δεύτερος δὲ σύμμαχος τῆς Σπάρτης ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ τῶν ἐχθρῶν ἦτο ἡ φιλαυτία τῶν τυράννων αὐτῶν, ὧν ἕκαστος μόνον τῶν συμφερόντων τοῦ ἰδίου οἴκου ἐφρόντιζεν. Ἕνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου δὲν κατώρθωσαν οἱ τύραννοι νὰ συμπήξωσιν ἐν ἀλλήλοις ἰσχυρὰν ἕνωσιν, μόνιμον συμμαχίαν ἐναντίον τῆς Σπάρτης. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἦσαν ἐχθροὶ ἀλλήλων, ὡς οἱ τύραννοι τῆς Σικυῶνος καὶ τῆς Κορίνθου, ἤ, ἂν ποτε πράγματι ἠνοῦντο πρὸς ἀγῶνα κοινόν, κατεπρόδιδον ἀλλήλους καὶ παρεῖχον εἰς τὴν Σπάρτην τὴν εὐκαιρίαν νὰντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων αὐτῆς μεμονωμένων.

Ὁ δὲ πρῶτος τῶν Πελοποννησίων τυράννων ἦτο ἀναμφηρίστως καὶ ὁ κινδυνωδέστατος, ἅτε ἱδρύσας ἰδίαν συμμαχίαν καὶ διαμφισβητήσας φανερῶς τὴν ἡγεμονίαν πρὸς τὴν Σπάρτην. Διὰ ταῦτα ἡ ἧττα αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ μεγίστη ἐπιτυχία, ἧς ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ἠξιώθη καθ' ὅλου ἡ Σπάρτη· ἡ δ' ἐπανάληψις τῆς συμφώνως πρὸς τὰ κεκανονισμένα τελέσεως τῶν Ὀλυμπίων, ἣν πρέπει νὰποδεχθῶμεν γενομένην τῷ 664 π. Χ. (Ὀλυμ. 29) μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν Ἀνολυμπιάδα, εὐλόγως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ πρῶτος καὶ σπουδαιότατος τῶν θριάμβων τῆς Σπάρτης. Ἀλη-

θῶς οὐδεὶς τῶν διαδόχων τοῦ Φείδωνος μετῆλθε πολιτείαν ὁμοίως πρὸς τὴν ἐκείνου τολμηρὰν καὶ ἀπαιτήσασαν ὁμοίως σθεναρὰν ἀντίστασιν παρὰ τῆς Σπάρτης. Οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἀπέβαλον τὴν ἀρχὴν κατὰ τὴν δευτέραν γενεάν, αὐτοὶ δὲ οἱ κατέχοντες αὐτὴν κατέρριψαν ἑαυτοὺς ἕνεκα καταχρήσεως τῆς πατρῴας δυνάμεως καὶ ἐλλείψεως προσωπικῆς ἀξίας. Οὕτω δὲ δὲν παρέστη ἀνάγκη ἐνόπλου ἐπιθέσεως πρὸς ἀποκατάστασιν καθεστῶτος ἀνταποκρινομένου εἰς τοὺς δωρικοὺς νόμους, ἀλλ' ἤρκει ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς καὶ μόνου πολίτου ἄνευ ἀκολουθίας, ἐπιτετραμμένου ἐπίσημον ἐντολὴν παρὰ τῆς Σπάρτης, ὅπως προκληθῇ ἡ παρὰ τοῦ τυράννου κατάθεσις τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπάνοδος τῶν πόλεων εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης[1].

Ὁ δὲ πρὸς τοὺς τυράννους ἀγὼν περιλαμβάνει τοὺς ἐνδοξοτάτους χρόνους τῆς σπαρτιατικῆς ἱστορίας. Ἀληθῶς διὰ τῆς ἠρέμου ἐκτελέσεως τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν προγράμματος οἱ Σπαρτιᾶται οὐ μόνον ἔσωσαν τὸν δωρικὸν χαρακτῆρα τῆς χερσονήσου καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἡγεμονίαν, ἥτις ἦτο ἀχώριστος ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διεφύλαξαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπὸ ἐπικινδύνου ἐκφυλισμοῦ. Πράγματι δὲ, εἰ καὶ ἡ ἐμφάνισις τῆς τυραννίδος ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀπόλυσιν τῶν δεσμῶν, οἵτινες ἀνεχαίτιζον τὴν ἀκώλυτον ἀνάπτυξιν τοῦ δήμου, εἰς τὴν δι' ἐλευθερωτέρας ἐπικοινωνίας συνένωσιν λαῶν καὶ χωρῶν, εἰς τὴν ἐπέκτασιν

[1] Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καταλύσεως τῶν τυραννίδων ἴδε ***Πλούταρχον*** Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας 21 καὶ ἐν βίῳ Λυκούργου 30· οὕτως ἡ πόλις (Σπάρτη) ἀπὸ σκυτάλης μιᾶς καὶ τριῶνος ἄρχουσα τῆς Ἑλλάδος ἑκούσης καὶ βουλομένης, κατέλυε τὰς ἀδίκους δυναστείας καὶ τυραννίδας ἐν τοῖς πολιτεύμασι καὶ πολέμους ἐβράβευε καὶ στάσεις κατέπαυε, πολλάκις οὐδ' ἀσπίδα κινήσασα μίαν, ἀλλ' ἕνα πέμψασα πρεσβευτὴν, ᾧ πάντες εὐθὺς ἐποίουν τὸ προστασσόμενον, ὥσπερ αἱ μέλισσαι φανέντος ἡγεμόνος συντρέχοντες καὶ κατακοσμούμενοι. Ὁ **Hermann** (Griechische Staatsalterthümer § 32), ὁ **Schömann** (Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 305 κ. ἑ.) καὶ ἄλλοι διαγινώσκουσι κατὰ ταῦτα ἐν τῇ καταλύσει τῶν τυράννων ἕνα τῶν πρωτίστων σκοπῶν τῆς πολιτείας τῆς Σπάρτης καὶ ἕνα τῶν κυριωτάτων μοχλῶν τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Ὁ δὲ **Busolt** (Lakedaimonier σ. 282 καὶ 303) διαμφισβητεῖ τὴν ἐκ συστήματος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καταπολέμησιν τῶν τυραννίδων.

τῆς εὐημερίας καὶ τῆς παιδεύσεως καὶ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς βιομηχανίας, ἀλλὰ δὲν πρέπει ὅμως ἡ θέα τῶν ἀγαθῶν τούτων νὰ τυφλόνῃ ἡμᾶς. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι οἱ τύραννοι ἀπανταχοῦ ἦλθον εἰς ἐχθρικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν δῆμον ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ ἰσχὺς αὐτῶν, καὶ ὅτι πρὸς συντήρησιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ αὐτῶν θρόνου μετήρχοντο μὲν πολιτείαν δεσποτικὴν καὶ αὐθαίρετον, πρὸ οὐδενὸς ὀπισθοχωροῦσαν μέσου, ἀγόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ προσιδιάζοντος εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἰώνων κοσμοπολιτικοῦ πνεύματος, παρεδίδοντο ἀκράτητοι εἰς τὰ θέλγητρα παντὸς ὀθνείου νεωτερισμοῦ.

Ἐν ἐπινείοις καὶ πόλεσιν ἐμπορικαῖς συνήθης εἶνε πάντοτε ἡ μετὰ τῆς ξένης ἐμπολῆς εἰσόρμησις καὶ ἠθῶν ξένων· ἐκλείπει δ' ἐν αὐταῖς πᾶν τὸ ἰδιοφυές, τὸ περιωρισμένον, τὸ μικροπολιτικόν, ἀλλ' ἅμα καὶ τὸ ἀποτελοῦν ἐξαίρετόν τινα χαρακτῆρα καὶ παρέχον ἴδιόν τινα τύπον αὐτόχθονος καὶ πατροπαραδότου. Εἰς τὴν μεταβολὴν δ' ἐκείνην ἐτράπησαν ἀκράτητοι αἱ πόλεις ἐπὶ τῶν τυράννων. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἐξέλιπεν ὁσημέραι. Τὴν κατὰ φύσιν δίαιταν, τὸ ἁπλοῦν καὶ τὸ σύμμετρον ἀντικατέστησεν ἡ κακομήχανος πολυτέλεια, ἡ χλιδὴ καὶ φιληδονία καὶ ἡ αὐλικὴ ἐθιμοταξία τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν δυναστῶν. Οἱ μὲν εὐγενέστατοι τῶν οἴκων ἐξώσθησαν, οἱ δὲ δοκιμώτατοι τῶν ἀνδρῶν ἐποιήθησαν ἐκποδών, οἱ δὲ ὕποπτοι κατεκρατοῦντο ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἐπετηροῦντο, ὡς ἐγίνετο ἐν τῇ αὐλῇ τῶν βασιλέων τῶν Περσῶν [1]. Μυστικὴ δὲ κατασκόπευσις ἦγεν εἰς τὴν διάλυσιν παντὸς δεσμοῦ ἐμπιστοσύνης καὶ εἰς τὴν κατάπνιξιν παντὸς φρονήματος. Οὕτω δ' οἱ ἄνδρες τοῦ δήμου, οἵτινες εἶχον ἐνισχύσει καὶ ἀναδείξει τοὺς τυράννους ὡς ἀντιπροσώπους καὶ φρουροὺς τῶν ἰδίων ἑαυτῶν

[1] Ὁ ***Ἀριστοτέλης*** (Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 224,15) παραβάλλει τὰ ἤθη τῶν τυράννων πρὸς τὰ τῶν Περσῶν, λέγων· καὶ τὸ τοὺς ἐπιδημοῦντας ἀεὶ φανεροὺς εἶναι καὶ διατρίβειν περὶ θύρας· οὕτω γὰρ ἂν ἥκιστα λανθάνοιεν τί πράττουσι, καὶ φρονεῖν ἂν ἐθίζοιντο μικρὸν ἀεὶ δουλεύοντες· καὶ τἆλλα ὅσα τοιαῦτα Περσικὰ καὶ βάρβαρα τυραννικά ἐστιν· πάντα γὰρ ταὐτὸν δύναται. Πρβλ. Curtius Ionier vor der ionischen Wanderung σ. 55.

δικαιωμάτων, εἶχον περιπέσει δι' αὐτῶν εἰς δουλείαν χείρονα τῆς προτέρας.

Τὰ δὲ κακὰ τῆς τυραννίδος εἶχον ἐκδηλωθῆ τελειότατα μάλιστα ἐν Κορίνθῳ. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ οἱ τύραννοι ἥκιστα ἐπτοήθησαν νὰ προστήσωσιν ἑαυτοῖς ὡς πρότυπα τοὺς λαοὺς ἐκείνους, ἐξ ὧν ἄλλως οἱ Ἕλληνες συνείθιζον νὰ λαμβάνωσι τοὺς δούλους, καὶ νὰ ἐπιδιώκωσι τὴν εὔνοιαν τῶν δεσποτῶν αὐτῶν. Καὶ δὴ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Περιάνδρου ὁ μετοικήσας εἰς Ἀμβρακίαν ἐκαλεῖτο Γορδίας, ὥς τινες τῶν Φρυγῶν ἡγεμόνων· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως Ψαμμιτίχου τοῦ πρώτου, ἀνοίξαντος τὴν χώραν τοῦ Νείλου εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον, πιθανῶς ἕνεκα κηδεστίας τῶν Κυψελιδῶν καὶ τῶν ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ Σάϊδι Φαραώ[1]. Αὐτὸς δ' ὁ Περίανδρος δὲν ἠσχύνθη νὰ στείλῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Λυδῶν Ἀλυάττην Ἕλληνας παῖδας πρὸς εὐνουχισμόν[2].

Ἂν δ' ἤθελεν ἐπικρατήσει ἡ τάσις αὕτη, ἔμελλον οἱ Πέρσαι, ὅτε ἠξίωσαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος, οὐδεμιᾶς νὰ τύχωσιν ἀντιστάσεως, ἀλλὰ νὰ εὕρωσιν ἐνώπιον αὐτῶν λαὸν ἐκνενευρισμένον καὶ διεφθαρμένον, κυβερνώμενον ὑπὸ ἡγεμόνων οἵτινες χάριν ἀναγνωρίσεως τῆς ἀρχῆς αὐτῶν θὰ ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποταχθῶσι κατὰ πάντας τοὺς τύπους εἰς τὸν μέγαν βασιλέα ὡς ἐπικυρίαρχον αὐτῶν καὶ προστάτην. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ γείνῃ κατάδηλον, ὅπως ἐννοηθῶσιν αἱ μεγάλαι πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὑπηρεσίαι τῶν Σπαρτιατῶν.

Διὰ δὲ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἡ Σπάρτη ἐκαρπώθη τὴν ὠφέλειαν ἥτις πάντοτε ἕπεται εἰς πολιτείαν συνεπῆ καὶ ἐρρωμένην, ἀνελθοῦσα εἰς θέσιν ὀσημέραι τιμιωτέραν μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου. Καὶ ἔχουσα μὲν προϊσταμένας τὰς δύο ἐξ Ἡρακλειδῶν δυναστείας, ἀπέβη πρότυπον σεμνότατον νομιμότητος

[1] Letronne ἐν τῇ Revue archéologique 1848. σ. 549. Monatsbericht der Berliner Akademie der Wissenschaften 1870 σ. 167.

[2] *Ἡροδότου* III, 48.

ἀκλονήτου, διὰ δὲ τοῦ κατὰ τὰ καθεστῶτα περιορισμοῦ τῆς δυνάμεως τῶν βασιλέων ἔγεινε συγχρόνως ὁ κανὼν ἐννόμου τάξεως. Ἡ δ' ἐκ τοῦ παραδείγματος αὐτῆς τούτου ἐπίδρασις ὑπῆρξεν ἔτι μεγαλειτέρα ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως τῶν παθημάτων ἄτινα ὑφίσταντο αἱ τυραννούμεναι πόλεις ἐκ τῆς ὠμότητος, τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τοῦ δεσποτισμοῦ τῶν τυράννων.

Ἐπειδὴ δ' ἡ πρὸς τὸ ἀρχαῖον καθεστὼς ἐπάνοδος ἐτελεῖτο βαθμιαία καὶ ὡς τὸ πλεῖστον ἐν εἰρήνῃ, δὲν ἔγεινε σκέψις περὶ τῆς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν πολιτειῶν διαπράξεως βιαίων ἀντιδράσεων. Εἰς τοῦτο δ' ἀκριβῶς συνέκειτο ἡ μόνιμος ἐπιτυχία τῆς ὑπὸ τῆς ἰωνικῆς φυλῆς προκληθείσης ἐπαναστάσεως ἐκείνης τῶν λαῶν, ἐξ ἧς ἐγεννήθησαν αἱ τυραννίδες. Ἠναγκάσθη δῆλα δὴ ἡ Σπάρτη νὰποβάλῃ διὰ παντὸς τὴν ἰδέαν τῆς διὰ τῆς βίας εἰς τοὺς δωρικοὺς θεσμοὺς δεσμεύσεως καὶ καθυποτάξεως τῆς ὅλης χερσονήσου καὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς παραλίων πόλεων, ἥτις ἦτο μὲν δυνατὴ ἐν τῇ παρὰ τὸν Εὐρώταν μεσογαίᾳ, ἀλλ' ὄχι καὶ ἐν τῇ διθαλάσσῳ Κορίνθῳ. Ἀπὸ τοῦ καταναγκασμοῦ εἰς τοιαύτην ὁμοιόμορφον πολιτείαν ἐσώθη ἡ χερσόνησος διὰ παντός. Ἄλλως δὲ καὶ αὐτὸς ὁ χαρακτὴρ τῶν Δωριέων ἦγεν αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ φροντίζωσι μόνον τοῦ ἀναγκαίου καὶ μὴ βαίνωσι περαιτέρω, ἠρκοῦντο δὲ εἰς μόνην τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων τῶν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης τασσομένων πόλεων. Διὸ προίσταντο μὲν τῶν κοινῶν πραγμάτων τῆς συμμαχίας, καθώριζον δὲ τὸ εἰς ἑκάστην πόλιν ἐπιβάλλον μέρος στρατιᾶς, τὴν ἡμέραν καὶ τὸν τόπον, εἰς ὃν ἕκαστος τῶν συμμάχων ἔπρεπε νὰ τάξῃ τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ ἄνδρας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης. Ἐν δὲ σοβαραῖς περιστάσεσι συνεκάλουν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου εἰς κοινὸν συνέδριον, ἐν ᾧ πόλεις ἐμπορικαὶ καὶ βιομηχανικαί, οἷα ἡ Κόρινθος, ἠδύναντο νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν κατίσχυσιν τῶν ἰδίων συμφερόντων, εὐρυτέραν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων καὶ ἐλευθερωτέραν ἀνασκόπησιν τῶν καιρῶν. Καὶ δεινότατος μὲν τῶν ἀγώνων ὑπῆρξεν ὁ γενόμενος περὶ τῆς Ὀλυμπίας,

εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλη ὑπῆρξεν αἱματηρὰ ἡ καταπολέμησις τῶν τυράννων τῆς Πίσης, ὧν ἡ ἥττα ἐπήνεγκε τὴν ἐν τῇ τελέσει τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἐπικράτησιν τῆς δυνάμεως τῶν Σπαρτιατῶν. Πλὴν δὲ τῶν Ὀλυμπίων ὑφίσταντο καὶ δύο ἄλλοι ἐν Πελοποννήσῳ ἐθνικοὶ ἀγῶνες, τὰ Ἴσθμια καὶ τὰ Νέμεια. Ἀμφότεροι δ' ἦσαν μνημεῖα μαρτυροῦντα τὸν κατὰ τῶν τυράννων θρίαμβον, μόνιμοι ἀναμνήσεις τῆς πτώσεως τῶν Κυψελιδῶν καὶ Ὀρθαγοριδῶν καὶ συγχρόνως λαμπρὰ ἀποζημίωσις τῶν Δωριέων διὰ τὰ Πύθια, ἅτινα εἶχον περιέλθει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἰώνων[1].

Οὕτω δ' ἡ Σπάρτη μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς διὰ τῶν τυράννων ἐπελθούσης ἀνατροπῆς ἀπέβη αὐτόχρημα μητρόπολις τῆς χερσονήσου καὶ κέντρον συμμαχίας, ἐν ᾗ συνεδυάζετο ἐκ τῶν ἐνάντων ἐνιαία καὶ εὐπαγὴς διάταξις πρὸς ἐλευθέραν κίνησιν τῶν συμμάχων καθ' ἑαυτούς. Ἄνευ δ' ἐξωτερικῆς πομπῆς, ἄνευ τειχῶν καὶ ἀνακτόρων ᾤκουν οἱ ὑπερήφανοι πολῖται τῆς Σπάρτης ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐρώτα, ἣν δὲν ἐπεσκέπτοντο μόνων τῶν περιοίκων χωρῶν οἱ ὁδοιπόροι, θέλοντες νὰ ἴδωσι τὴν ἀπερίττως ἐκείνην κεκοσμημένην βασιλίδα τῶν ἑλληνίδων πόλεων.

Καὶ ἔτρεφε μὲν ἡ Σπάρτη, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τυραννίδα, ἐπιδιώκουσαν τὴν μετὰ τῶν ξένων σχέσιν καὶ φιλίαν, ἀντιπάθειαν κατὰ παντὸς ὀθνείου καὶ φόβον μολύνσεως ὑπὸ τοῦ δηλητηρίου τῶν ξένων κακιῶν. Ἀλλ' ἡ τάσις αὕτη δὲν εἶχεν ἀποσκληρυνθῇ ἀκόμη εἰς τυφλὴν μισοξενίαν καὶ ἀνυπόστροφον ἀπόκρουσιν πάσης ἐκ τῶν ἔξωθεν ῥοπῆς. Μὴ δὲν εἶχεν ἡ Σπάρτη παραλάβει ἐκ τῆς Κρήτης, τῆς Λέσβου, τῆς Ἰωνίας, τῆς Ἀττικῆς τὰ σπέρματα τῆς προαγωγῆς τῶν καλῶν τεχνῶν; Πᾶσα τεχνουργία ὁπουδήποτε ἀναπτυ-

[1] Περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν Ἰσθμίων καὶ Νεμείων ὡς γενομένης πρὸς ἀνάμνησιν τῆς τῶν τυραννίδων καταλύσεως ἴδε Hermann (Gottesdienstliche Alterthümer § 49, 6). Περὶ τῶν Ἰσθμίων μαρτυρεῖ ὁ ***Σολῖνος*** (ἐκδ. Mommsen σ. 64,1· hoc spectaculum per Cypselum tyrannum intermissum Corinthii Ol. XLIX sollemnitati pristinae reddiderunt. Ἡ δὲ τῶν Νεμείων ἀνανέωσις ἔγεινεν ἐν Ὀλυμπ. 51,4 κατὰ τὴν ἀρμενικὴν μετάφρασιν τοῦ ***Εὐσεβίου***. Πρβλ. Schömann (Plutarchi Agis et Cleomenes σ. XLI).

χθεῖσα καὶ δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τῆς Σπάρτης παρελαμβάνετο μετὰ τιμῆς, οἱ δὲ τεχνῖται οἱ ἐφιέμενοι εὐδοκιμήσεως παρὰ παντὶ τῷ ἔθνει ἐπεδείκνυον ἑαυτοὺς πρὸς θέαν καὶ ἀκρόασιν ἐν Σπάρτῃ. Οὕτως ὁ Σαρδιανὸς Ἀλκμὰν, ὁ σύγχρονος τοῦ Τυρταίου καὶ τοῦ Τερπάνδρου, ἐκαυχᾶτο ὑπερηφάνως, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν πολυτρίποδα Σπάρτην, ἐν ᾗ ἐδιδάχθη τὰς Ἑλικωνιάδας Μούσας[1]. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα πάντα δὲν ἦτο ἐν Σπάρτῃ εὐπρόσδεκτον πᾶν ὅ τι ξένον, ἐπειδὴ ἡ κατὰ τὸ ἀγχίστροφον τοῦ συρμοῦ μεταβολὴ ἀντέκειτο, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, εἰς τὸν δωρικὸν χαρακτῆρα. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὰς αὐθαιρέτους ἰδιοτροπίας, καθ' ἃς ἐθεραπεύοντο αἱ τέχναι τῶν Μουσῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν τυράννων, οἱ Σπαρτιᾶται προσεῖχον καὶ ἐν τούτῳ εἰς τὴν περὶ πάντα τὰ σπουδάσματα τήρησιν σταθεροῦ μέτρου καὶ νόμου συμφωνοῦντος πρὸς τὸ σύνολον τῶν θεσμῶν τῆς πολιτείας.

Μετὰ δὲ τὴν κατενώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπίτευξιν οὕτω μεγάλων κατορθωμάτων ὑπὸ τῆς Σπάρτης, μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῆς προσάρτησιν τῆς Μεσσηνίας καὶ τὴν προσχώρησιν τῆς Ἀρκαδίας εἰς συνθήκας συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας, μετὰ τὴν ἐκνίκησιν τῆς ἐχθρικῆς δυνάμεως τῆς τυραννίδος καὶ τὴν ἀποχώρησιν καὶ αὐτοῦ τοῦ τελείως παραλυθέντος Ἄργους ἀπὸ πάσης ἀξιώσεως περὶ ἡγεμονίας, ἀναγκαίως τὸ ἀξίωμα τῆς νικηφόρου πόλεως ἐπεξετάθη πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς χερσονήσου. Πράγματι πλὴν τῆς ἐνιαίας καὶ συμπαγοῦς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας καθ' ἁπάσας τὰς εὐρείας παραλίας τοῦ Αἰγαίου καὶ Ἰονίου πελάγους, ἐν αἷς ᾤκουν Ἕλληνες, ὑπῆρχον μόνον σποράδες πόλεις ἐνούμεναι μὲν ποὺ καί που διὰ χαλαρῶν δεσμῶν εἰς μεγάλα πως κοινὰ, ἀλλ' αἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ποκτήσωσιν ἀξίαν λόγου πολιτικὴν δύναμιν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι καὶ ἡ πελοποννησιακὴ συμμαχία ἦτο χαλαρὰ καὶ ἀτελὴς, ἐπειδὴ ἡ Ἀχαΐα καὶ τὸ Ἄργος δὲν εἶχον προσχωρήσει εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ καὶ τοιαύτη οὖσα ἦτο ἡ μετὰ

[1] Ἴδε τὸ ἐπίγραμμα ***Ἀλεξάνδρου*** ἐν Παλατινῇ ἀνθολογίᾳ VII, 709.

τὴν παρακμὴν τῆς ἀρχαίας ἀμφικτυονίας ἰσχυροτάτη ἕνωσις ἑλληνικῶν δυνάμεων. Τὸ δ' ἐκ φύσεως πεπερασμένον καὶ νησιωτικὸν τῆς χερσονήσου συνετέλει εἰς τὸ νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς οἰκήτορας αὐτῆς τὸ αἴσθημα, ὅτι συνανῆκον εἰς ἀλλήλους, ἐν ᾧ οἱ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου οἰκοῦντες Ἕλληνες συνείθιζον νὰ θεωρῶσιν αὐτὴν τὸ κεντρικώτατον, ἀσφαλέστατον καὶ σπουδαιότατον μέρος τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱονεὶ τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς. Ἡ δὲ ἀντίληψις αὕτη παρεῖχεν εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν καὶ τὴν πόλιν τὴν ἔχουσαν τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς ἀξίωμα πανελλήνιον. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ὡς ἐκ τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν εἶχον ἀποκτήσει περί τε τὰ ἐσωτερικὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων πεῖραν ὑπερτέραν τῆς ὑπὸ πάσης ἄλλης πόλεως κατεχομένης. Διὸ ὑπὸ μὲν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐκαλοῦντο πρὸς διαιτησίαν, ἀπώταται δὲ χῶραι ἐζήτουν τὴν συμβουλὴν αὐτῶν καὶ τὴν συνδρομήν.

Οὕτω δὴ ἤδη κατὰ τὸν ὄγδοον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἀλκαμένους μετέβη ὁ σοφὸς Σπαρτιάτης Χαρμίδας εἰς Κρήτην, ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν καὶ λυτρώσῃ ἀπὸ τῶν στάσεων αὐτὰς ἐκείνας τὰς πόλεις, αἵτινες εἶχον χρησιμεύσει ὡς πρότυπον τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος[1]. Ὁμοίως δὲ μετὰ τὸν πολυετῆ περὶ τῆς κτήσεως τῆς Σαλαμῖνος ἀγῶνα Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων ἀνετέθη ἡ κρίσις εἰς πέντε Σπαρτιάτας διαιτητὰς[2], τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι καὶ ἐν τοιούτῳ ἀγῶνι μεταξὺ πόλεως ἰωνικῆς καὶ δωρικῆς ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ ἀδέκαστον τῆς πρώτης τῶν δωρικῶν πόλεων. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Πλαταιεῖς, πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν ἀξιώσεων τῶν Θηβαίων, εἰς οὓς κατ' οὐδένα λόγον ἤθελον νὰ ὑποταχθῶσι παρὰ τὴν ἔμφυτον αὐτῶν συμπάθειαν πρὸς τοὺς ὁμοφύλους Ἀθηναίους, ἐθεώρησαν πρέπον νὰποταθῶσι τὸ πρῶτον εἰς τὴν Σπάρτην καὶ κηρύ-

[1] ***Παυσανίου*** III, 2, 7

[2] Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 177. Πέντε Σπαρτιάτας διαιτητὰς ἀναφέρει ὀνομαστὶ ὁ ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 10.

ξωσιν, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ προσχωρήσωσιν εἰς τὴν σπαρτιατικὴν συμμαχίαν[1].

Οὕτως οἱ Σπαρτιᾶται συνείθισαν νὰ ἔχωσιν ὁσημέραι μᾶλλον τὴν κρατοῦσαν ψῆφον ἐν τοῖς ἐθνικοῖς πράγμασιν. Ἡ ἰσχυρὰ καὶ συμπαγὴς αὐτῶν πολιτεία, ἐν ᾗ καὶ μόνῃ εἶχε διατηρηθῆ ἄνευ διακοπῆς ἐν μέσῳ τῶν περιπετειῶν καθολικῆς ἐν τῷ λοιπῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ ἀνατροπῆς ἡ βασιλεία τῶν ἡρωικῶν χρόνων, στηριζομένη μὲν ὑπὸ ἐλευθέρων καὶ ἐμπειροπολέμων πολιτῶν, περιστοιχιζομένη δὲ ὑπὸ μεγάλου πλήθους ὑπηκόων, εἶχεν ἀποδειχθῆ ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων πολιτεία πρότυπος, ἧς οἱ πολῖται σιωπηρῶς ἐτιμῶντο ὡς οἱ πρῶτοι τοῦ ἔθνους. Διὸ ἐπεδοκιμάζετο ἡ ἐπίδειξις καὶ κατίσχυσις τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῶν βραχίονος καὶ πέραν τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει πρὸς τὸν σκοπὸν καταλύσεως τυραννίδων. Οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν ἡ πελοποννησιακὴ συμμαχία ἀπέβη ὑπερτάτη τις ἡγεμονία πάντων τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων τῶν Ἑλλήνων[2].

Τὴν ὑπεροχὴν δὲ ταύτην ἐτήρησεν ἀναγκαίως ἡ Σπάρτη ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίστατο ἄλλη πόλις αἰσθανομένη ἑαυτὴν ἰσότιμον καὶ ἐνέχουσα ἰδίαν δύναμιν τοσαύτην, ὥστε νὰ καθίσταται εἰς αὐτὴν ἀδύνατος ἡ καθυπόταξις εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Σπάρτης. Τοιαύτη δέ τις ἀντίθεσις ἠδύνατο νὰ προέλθῃ μόνον ἐκ τῆς ἰωνικῆς φυλῆς, ὡς καὶ ἡ τυραννὶς εἶχεν ἐκπηγάσει ἐκ τῶν ἀξιώσεων των Ἰώνων, ἐπιδιωκόντων ἐλευθέραν τὴν καθ' ἑαυτοὺς ἀνάπτυξιν καὶ συμμετοχὴν εἰς τὰς ἐθνικὰς τύχας ἐπὶ ἴσοις καὶ ὁμοίοις. Ἀλλ' ἡ μὲν διὰ τῆς τυραννίδος γενομένη ἀπόπειρ' ἀντιδράσεως εἶχεν ἐκδηλωθῆ ὑπὲρ τὸ δέον μονομερὴς, ὑπεράγαν βιαία, ὑπὲρ μέτρον ἐπαναστατικὴ οὕτως,

[1] *Ἡροδότου* VI, 108.

[2] Κατὰ *Διόδωρον τὸν Σικελιώτην* (VII, ἀπόσπ. 15) οἱ Λακεδαιμόνιοι τοῖς τοῦ Λυκούργου νόμοις ἐκ ταπεινῶν δυνατώτατοι ἐγένοντο τῶν Ἑλλήνων, τὴν δὲ ἡγεμονίαν διεφύλαξαν ἐπὶ ἔτη πλείω τῶν υ'. Συμφώνως πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Unger (Philologus Τόμ. XXIX, σ. 247) θεωρεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας προγενεστέραν τῆς ἐνάρξεως τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου.

ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ προέλθῃ ἐξ αὐτῆς μόνιμος καὶ κινδυνώδης ἀνταγωνισμὸς πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Ὅλως δὲ διάφορος ἔμελλε πάντως νὰ εἶνε ἡ ἐπιτυχία, ἂν μακρὰν τῆς Σπάρτης, ἐκτὸς τῆς χερσονήσου προήγετο ἐν ὑγιεῖ καὶ εἰρηνικῇ ἀναπτύξει πόλις δυναμένη νὰ ἐξευγενίσῃ διὰ τῆς πειθαρχίας τοῦ νόμου τὰς ὑπερόχους ἀρετὰς τῆς ἰωνικῆς φυλῆς καὶ παράσχῃ κέντρον ἰσχυρὸν εἰς τὰς περισσὰς αὐτῆς δυνάμεις. Ἡ δὲ πόλις αὕτη ὑπῆρξαν αἱ Ἀθῆναι.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

Β΄

ΑΤΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ Ἀττικὴ εἶνε χώρα, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ σαγηνεύσῃ πρὸς κατάκτησιν τοὺς ἐν μεταναστάσει εὑρισκομένους πολεμικοὺς λαούς. Οὔτε παραποταμίαν κοιλάδα ἔχει, ὡς ἡ Θεσσαλία ἢ ἡ Λακωνική, οὔτε κοιλάδας εὐύδρους, ὡς ἡ Βοιωτία, οὔτ' εὐρείας παραλίας πεδιάδας, ὡς ἡ Ἦλις. Ἀλλ' εἶνε βραχώδης χερσόνησος, χωριζομένη ἀπὸ τῆς ἠπείρου δι' ὀρέων δυσβάτων καὶ εἰσχωροῦσα εἰς τὴν ἀνατολικὴν θάλασσαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἔκειτο ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ τῶν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον μεταναστευόντων λαῶν. Διὰ ταῦτα δ' αἱ μεταναστάσεις ἐκεῖναι αἱ τὴν σύμπασαν Ἑλλάδα συνταράξασαι ἀφῆκαν ἄθικτον τὴν Ἀττικήν· ὡς ἐκ τούτου δ' ἡ ἀττικὴ ἱστορία δὲν κατατέμνεται εἰς περιόδους διὰ συμβάντων ἔξωθεν ἐπερχομένων ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένας, ὡς ἡ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ παρίσταται μᾶλλον ἐνιαία καὶ συναφὴς καὶ παρουσιάζει ἀνάπτυξιν ἐξελισσομένην ἄνευ διακοπῆς ἐξ ἀφορμῶν ἐσωτερικῶν.

Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ἡ Ἀττικὴ ἐπεῖχε τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ ἡ Ἀρκαδία, οὖσα ἕδρα Πελασγῶν οἰκητόρων, οὐδέποτε οὔτε ὑπὸ ἐξωτερικῆς βίας ἐξωσθέντων οὔτε ἀναγκασθέντων νὰ εἰσδεχθῶσι παρεισδύοντας ξένους λαοὺς καὶ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτούς. Διὰ ταῦτα δ' ὁ πελασγικὸς Ζεὺς ἐξηκολούθησεν ἀξιούμενος τιμῶν

ἀπαραμειώτων, αἱ δ' ἀρχαιόταται ἐπιχώριοι ἑορταὶ αἱ τελούμεναι πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐν ταῖς ὑπαίθροις κώμαις τῆς χώρας ἔμειναν διὰ παντὸς αἱ ἁγιώταται τῶν ἱερομηνιῶν.

Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἡ Ἀττικὴ ἦτο ἐκ φύσεως προωρισμένη νὰ δεχθῇ μετανάστας ἀπὸ θαλάσσης. Πράγματι ἡ ὅλη χώρα χερσονησίζει, καὶ ὡς ἐκ τοῦ κλίματος αὐτῆς ἀνήκει ὅλως εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Ἡ καθ' αὐτὸ ἤπειρος τελευτᾷ σὺν τῇ ὀροσειρᾷ τῇ χωρίζούσῃ τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τῆς Βοιωτίας, τὰ δὲ ἀττικὰ ὄρη εἶνε οὐχ ἧττον τῆς Εὐβοίας μέρη τοῦ μεγάλου ὀρεινοῦ συστήματος, ὅπερ, κατατετμημένον εἰς ὁμάδας νήσων, σχηματίζει τὸ Αἰγαῖον καὶ βαίνει χωροῦν ἀντιπέραν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Κατὰ ταῦτα δὲ ἡ Ἀττικὴ ἀποτελεῖ ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως μέρος τοῦ νησιωτικοῦ κόσμου καὶ ἔχει τὸν προορισμὸν νὰ φέρῃ αὐτὸν εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς ἠπειρωτικῆς χώρας. Αἱ δὲ μεγάλως ἀνεπτυγμέναι ἀκταὶ αὐτῆς εἶνε εὔορμοι καὶ διὰ τὸ βάθος τῶν ὑδάτων προσιταὶ ἀπανταχοῦ εἰς τοὺς θαλασσοπόρους, καὶ τὰ εὐφορώτατα τῶν πεδίων τῆς χώρας εἶνε ἀνοικτὰ πρὸς τὸ πέλαγος.

Αἱ δὲ πρῶται ἀποβάσεις, δι' ὧν διελύθη ἡ μονοτονία τοῦ βίου τῶν πελασγικῶν χρόνων, ἦσαν αἱ τῶν Φοινίκων, οἵτινες εἰσήγαγον εἰς τὰς παραλίας τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης καὶ τὴν τοῦ Τυρίου Μελκάρθ. Τὰ δὲ ἴχνη αὐτῶν εὑρίσκομεν ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Μαραθῶνος, ἰδίως δ' ἐν τῷ τῆς Σαλαμῖνος. Ἡ νῆσος αὕτη, κειμένη ἔναντι καὶ ἐγγὺς τριῶν πεδιάδων, τῆς μεγαρικῆς, τῆς ἐλευσινίας καὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο σταθμὸς τῶν μάλιστα ἀρεστῶν εἰς τοὺς Φοίνικας[1]. Διὸ ἐνταῦθα ἀνέῳξαν ἀγορὰν πρὸς εἰρηνικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν, καὶ ἐκάλεσαν αὐτὴν Σαλαμῖνα, ἤτοι νῆσον εἰρήνης[2]. Ἐπὶ δὲ τῆς πλησιεστάτης ἄκρας τῆς ἔναντι κειμένης ἠπείρου ἵδρυσαν Ἡράκλειον.

[1] Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Φοίνικες ἐν Ἁγίῳ Γεωργίῳ τῷ παρὰ τῇ Σαλαμῖνι (Ἱστορικὰ μελετήματα σ. 26 κ. ἑ.).

[2] ***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ. Σαλάμιοι· Σάλαμα δὲ ἡ εἰρήνη. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 71 σημ. 1.

Ἔπειτα δ' ἐπῆλθον ἄλλα φῦλα θαλασσοπόρων, καὶ ἐγκαθιδρύθησαν ἐν τῇ χώρᾳ πρὸς τοῖς Φοίνιξιν, ὡς οἱ Δάρδανοι[1], παρ' ὧν ὠνομάσθη ἡ πλησίον τοῦ Ἡρακλείου κειμένη Τροία. Ἀληθῶς δ' ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς θαλάσσης τῆς Σαλαμῖνος εὑρίσκομεν τὰς ἀρχὰς τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς πολιτικῆς διοργανώσεως. Καὶ δὴ ἐνταῦθα μαρτυρεῖται ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀρχαιοτάτου ναυτικοῦ σταθμοῦ, ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀρχαιοτάτης πολιτικῆς συνενώσεως τῶν περικειμένων οἰκήσεων. Ἦλθον Μινύαι, Θρᾷκες, Κᾶρες καὶ Λέλεγες, συνεισάγοντες τὰς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Δήμητρος. Κατὰ δὲ τὴν μᾶλλον εὐπρόσιτον ἀνατολικὴν ἀκτήν, τὴν Παραλίαν, ἐγκατεστάθησαν Κρῆτες, Ἴωνες καὶ Λύκιοι θαλασσοπόροι[2]. Πλεῖστοι δὲ ὅσοι σταθμοὶ τεθειμένοι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀπόλλωνος μαρτυροῦσι τὴν δρᾶσιν αὐτῶν[3]. Ἀπὸ δὲ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς παραλίας εἰσεχώρησαν ἔπειτα οἱ ἐπήλυδες εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, καὶ ἐπῆλθεν ἡ ἀνάκρασις τῶν οἰκητόρων. Τεκμήριον δὲ τῆς ἀναμίξεως τῶν διαφορωτάτων στοιχείων ἐξ ὧν συνέστησαν οἱ κάτοικοι δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ἐν Ἀττικῇ ὕπαρξις κωμῶν ἐγγὺς ἀλλήλων κειμένων, ἐν αἷς δὲν ὑπῆρχεν ἐπιγαμία. Ἔκειντο δ' αἱ κῶμαι ἀναπεπταμέναι παρ' ἀλλήλας, βιοῦσαι μὲν καθ' ἑαυτάς, συνδεόμεναι δὲ διὰ κοινῶν γειτονικῶν ἱερῶν καὶ θυσιῶν, ἕως ἐπιφανῆ γένη ἰσχύσαντα ὠχύρωσαν ἐπίκαιρα χωρία, ἅτιν' ἀπέβησαν ἀκροπόλεις βασιλέων καὶ κέντρα ἰδίων μερῶν τῆς χώρας, ἐχόντων ἰδίαν πολιτικὴν ὕπαρξιν.

Τὴν δὲ τοιαύτην μεταβολὴν ἐν τῇ ἐπιχωρίῳ ἱστορίᾳ συνέδεον οἱ ἀρχαῖοι πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Κέκροπος. Ἀποτελοῦσι δὲ οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς κωμηδὸν οἰκήσεως εἰς τὸν κατὰ πόλεις βίον. Ἔκτοτε δ' ἡ Ἀττικὴ ἐμφανίζεται ὡς χώρα ἔχουσα δώ-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 103.

[2] Περὶ τῶν κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς ἐποικήσεων ἴδε Curtius Text zu den sieben Karten von Athen Gotha. 1868 σ. 9.

[3] Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ τῆς Ἀττικῆς ἴδε Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 230. Milchhöfer Attischer Apollo σ. 15 κ. ἑ.

δεκα ἀκροπόλεις, ὧν ἑκάστην οἰκεῖ ἡγεμὼν ἢ βασιλεύς, ἔχων ἴδια τεμένη, ἰδίαν ἀκολουθίαν καὶ ἰδίους ὑπηκόους. Ἕκαστον δὲ δωδεκατημόριον ἀποτελεῖ αὐτόνομον πολιτείαν, ἔχουσαν ἰδίας ἀρχὰς καὶ πρυτανεῖα[1]. Ἀλλ' ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας πρὸς συνένωσιν τῆς χώρας καὶ ἐπιδίωξιν κοινῶν τυχῶν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ γείνῃ κέντρον αὐτῆς μία τῶν δώδεκα πόλεων, ὑπερέχουσα διὰ τὸ ἐξαιρέτως ἐπίκαιρον τῆς θέσεως. Πρὸς τοιαύτην δὲ ὑπεροχὴν προωρίζετο ἐμφανῶς ἡ πόλις ἐκείνη ἡ ἐκτισμένη ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Κηφισοῦ.

Ἡ πεδιὰς αὕτη ἐκτείνεται πρὸς νότον τῆς Πάρνηθος, τῆς διακλαδώσεως ἐκείνης τοῦ Κιθαιρῶνος τῆς ἀποτελούσης τὰ πρὸς τὴν Βοιωτίαν ὅρια καὶ ἀπαμυνούσης τὰ μιάσματα τῆς κοιλάδος τῆς Κωπαΐδος. Καὶ πρὸς μὲν τὰ βορειοανατολικὰ τῆς πεδιάδος ὑψοῦται τὸ Πεντελικὸν ὄρος, οὗ ἐπὶ τῶν κλιτύων διέρχονται αἱ ὁδοὶ αἱ ἄγουσαι εἰς τὸν εὐβοϊκὸν κόλπον, πρὸς δ' ἀνατολὰς ὁ βοτανοπλημθὴς Ὑμηττὸς καὶ πρὸς δυσμὰς ἡ χθαμαλωτέρα ὀροσειρὰ τοῦ Αἰγάλεω, ἀποτελοῦσα τὸ σύνορον τὸ πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα. Τούτων δὲ τὰ βόρεια ὄρη εἶνε τὰ ὑψηλότατα, καὶ ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν ἀθροίζονται αἱ πηγαὶ τοῦ Κηφισοῦ, καταρρέοντος εἰς πεδιάδα εὐρεῖαν καὶ ἐριβώλακα.

Κλειομένη δ' ἡ ὅλη πεδιὰς ὄπισθεν καὶ ἐκ πλαγίου ὑπὸ ὀρέων καὶ οὖσα εὐπρόοδος μόνον διὰ στενοποριῶν, ὧν εὔκολος εἶνε ἡ ὑπεράσπισις, κλίνει κατὰ μικρὸν πρὸς νότον, ἀναπεπταμένη εἰς τὴν

[1] Πρὸ τοῦ συνοικισμοῦ ἡ Ἀττικὴ συνέκειτο ἐκ πόλεων κατὰ τὸν **Θουκυδίδην** (II, 15)· ἡ Ἀττικὴ ἐς Θησέα ἀεὶ κατὰ πόλεις ᾠκεῖτο πρυτανεῖά τε ἔχουσα καὶ ἄρχοντας, καὶ ὁπότε μή τι δείσειαν, οὐ ξυνήεσαν βουλευσόμενοι ἐς τὸν βασιλέα, ἀλλ' αὐτοὶ ἕκαστοι ἐπολιτεύοντο καὶ ἐβουλεύοντο. Ἴδε καὶ **Πλούταρχον** ἐν βίῳ Θησέως 24. Ἦσαν δ' αἱ πόλεις δώδεκα κατὰ τὸν **Στράβωνα** IX, σ. 397, οὗ πηγὴ εἶνε ὁ Φιλόχορος. Πρβλ. **Σουίδαν** ἐν λ. ἐπακρία. Τὴν ὕπαρξιν τῶν δώδεκα ἀττικῶν πόλεων διαμφισβητοῦσιν ὁ Haase (Die athenische Stammverfassung ἐν ταῖς Abhandlungen der Histor.-Philol. Gesellschaft in Breslau Τόμ. Α' σ. 67 κ. ἑ.), ὁ Bursian (Geographie von Griechenland Τόμ. Α' σ. 262) καὶ ὁ Philippi (Beiträge zu einer Geschichte des attischen Bürgerrechts σ 268), ὧν τὴν γνώμην δὲν δύναμαι ναποδεχθῶ. Ἰδίως δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω τὸν παρὰ τῷ Στράβωνι κατάλογον τῶν πόλεων ὡς προελθόντα μόνον χάριν ἑρμηνείας τοῦ θουκυδιδείου κατὰ πόλεις.

ποντιάδα, ἥτις ἐν μὲν χειμῶνι φέρει εἰς τοὺς οἰκήτορας θάλπος, ἐν δὲ θέρει εὐάρεστον ἀνάψυξιν. Ὁ δὲ ὁμαλὸς αἰγιαλὸς θὰ ἦτο δύσορμος, ἂν μὴ ἤθελεν ἑνωθῇ μετὰ τῆς ξηρᾶς διὰ προσχώσεως προκείμενός τις βραχώδης ὄγκος εἰς χερσόνησον μεταβληθείς. Εἶνε δὲ οὗτος τὸ κειμήλιον τῆς χώρας, ὁ Πειραιεύς, χεροσόνησος προεκβαλλομένη εἰς τὴν θάλασσαν καὶ σχηματίζουσα πολλοὺς ἀσφαλεῖς ὅρμους καὶ ἀγκυροβόλια.

Ἡ πεδιὰς τοῦ Κηφισοῦ εἶνε ἡ εὐρυτάτη καὶ εὐφορωτάτη τῆς ὅλης χώρας, ἡ ἐπικαιρότατα κειμένη πρός τε τὴν κατὰ γῆν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης ἐπικοινωνίαν καὶ ἡ κεντρικωτάτη ἁπασῶν, ἅτε τῆς κοίτης τοῦ Κηφισοῦ κατεχούσης ἀκριβῶς τὸ μέσον μεταξὺ τῆς ἐξ ἀνατολῶν θαλάσσης καὶ τῶν μεγαρικῶν συνόρων. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα τἀγαθὰ εἶχεν ἡ πεδιὰς ἐκείνη, ἀλλὰ παρεῖχε καὶ τὴν ἐξαιρετωτάτην θέσιν πρὸς κτίσιν πόλεως. Προβάλλει δῆλα δὴ ἀπὸ τοῦ Ὑμηττοῦ εἰς τὸ μέσον τῆς ὅλης πεδιάδος σειρὰ βραχωδῶν λόφων, ἐν οἷς καί τις ἀπομεμονωμένος πελώριος πέτρος, βατὸς μόνον ἀπὸ δυσμῶν διὰ στενῆς ἀνόδου, ἀπὸ δὲ πασῶν τῶν ἄλλων διευθύνσεων ὀρθούμενος ἀποτόμως. Ἡ δὲ κορυφὴ αὐτοῦ ἔχει τὸ ἔδαφος ὁμαλὸν καὶ ἱκανῶς εὐρύχωρον, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ περιλάβῃ τὰ ἱερὰ τῶν πατρῴων θεῶν καὶ τὰς οἰκήσεις τῶν βασιλέων τῆς χώρας. Οὕτως ἐφαίνετο ὡς ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως ἐξεπίτηδες προωρισμένος εἰς ἀκρόπολιν καὶ κέντρον τῆς ἐπιχωρίου ἱστορίας. Ὁ βράχος ἐκεῖνας εἶνε ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν, τῶν δώδεκα τῆς Ἀττικῆς ἑρυμάτων τὸ κατ' ἐξοχὴν κληθὲν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπιχωρίου βασιλέως Κέκροπος.

Ὁ βράχος δ' ἐκεῖνος καθηγιάσθη ἐξαιρέτως διὰ τῶν ἱερῶν, ἅτινα σὺν τῷ χρόνῳ ἀνηγέρθησαν ἐπ' αὐτοῦ ἐγγὺς ἀλλήλων. Ὁ Ζεύς, ὅστις ἁπανταχοῦ σὺν τῇ κτίσει τῶν πόλεων καταβαίνει ἀπὸ τῶν ἀκρωρειῶν, ὅπως τότε καταλάβῃ θέσιν ἐν μέσῳ τῶν θνητῶν, ὑπῆρξε καὶ ἐνταῦθα ὁ πρῶτος πολοῦχος. Παρ' αὐτῷ δ' ἐνθρονίζεται ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὁ Ποσειδῶν, δι' οὗ ἀναβλύζει πηγὴ ἐκ τῶν ἐγκάτων τῶν βράχων, πλησσομένων ὑπὸ τῆς τριαίνης τοῦ θεοῦ.

Τρίτη δ' εἰσελαύνει ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ μάχιμος θεὰ, ἡ ὑπὸ φιλοπολέμων γενῶν τιμωμένη καὶ συνοδευομένη, ἀλλὰ συγχρόνως προστάτης τῆς γεωργίας, τῆς δενδροκομίας καὶ πασῶν τῶν τεχνῶν τῆς εἰρήνης. Αὕτη δ' ἐμπήγνυσιν εἰς τὴν γῆν παρὰ τὴν τρίαιναν τοῦ Ποσειδῶνος τὸ δόρυ αὐτῆς, βλαστάνον εἰς ζωοδότειραν ἐλαίαν.

Οὐκ ἄνευ δ' ἀγῶνος διατηρεῖ τὴν θέσιν αὐτῆς[1]. Ἁλιρρόθιος, ὁ υἱὸς τοῦ τῆς θαλάσσης θεοῦ, καταφέρει κατὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς δένδρου τὸν πέλεκυν, καὶ οἱ θεράποντες τοῦ Ποσειδῶνος, οἱ Εὐμολπίδαι τῆς Ἐλευσῖνος, ἐπιφέρουσι κατὰ τῶν Ἀθηνῶν πόλεμον αἱματηρὸν, ἕως τέλος ὁ ἀγὼν διαλύεται διὰ συνδιαλλαγῆς τῶν λατρειῶν. Ἀληθῶς δ' ἐν τῇ Ἐρεχθηίδι φυλῇ συνενοῦνται τὰ ἱερατεῖα τῶν ἐχθρικῶν θεοτήτων, αἵτινες τὸ ἑξῆς τυγχάνουσιν ἴσης λατρείας. Καὶ ὁ μὲν Ζεὺς διατηρεῖ κατ' ἀναλογίαν τῶν δικαιωμάτων ἀρχαιοτέρου δυναστικοῦ κλάδου τὴν προσωνυμίαν καὶ τὴν τιμὴν θεοῦ Πολιέως, ἡ δὲ Ἀθηνᾶ ἕνεκα τῆς ἐλαίας ἀποβαίνει ἡ καθ' αὐτὸ Πολιὰς, ἡ κατ' ἐξοχὴν θεὰ τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας, ἐξ ἧς προσλαμβάνουσι τὸ ὄνομα αὐτῶν οἱ οἰκήτορες. Ἐλατρεύθη δ' ἐν τῇ ἐλαίᾳ πολὺ πρὶν περικλεισθῇ ἐντὸς σηκοῦ ναοῦ ἀνθρωπόμορφον αὐτῆς ὁμοίωμα. Καθ' ὅσον δὲ τοῦ ἱεροῦ δένδρου αἱ ἀποφυάδες ἐπεκτείνονται ἐν τῇ πεδιάδι, ἡ καλλιέργεια τῆς ἐλαίας ἀποβαίνει ἀντὶ τῆς ἀμπέλου, τῆς συκῆς καὶ τοῦ μέλιτος ἡ βάσις τῆς εὐημερίας τῆς Ἀττικῆς. Ὁ δ' Ἐριχθόνιος, ὁ ὀφιόμορφος δαίμων, ὁ τρόφιμος τῆς θεοῦ, εἶνε τὸ σύμβολον τῆς ἀνεξαντλήτου εὐφορίας, ἣν αὕτη ἐδώρησεν εἰς τὴν χώραν. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ δευτέρα περίοδος τῶν προϊστορικῶν χρόνων τῆς Ἀττικῆς, ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν λατρειῶν ἐκδηλουμένη, καθ' ἣν ἡ μὲν Κεκροπία μετεβλήθη εἰς Ἀθήνας, οἱ δὲ Κεκροπίδαι ἔγειναν Ἐρεχθεῖδαι ἢ Ἀθηναῖοι.

Αἱ Ἀθῆναι εἶνε μὲν ἡ πρώτη πόλις, ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ πρωτεύουσα τῆς χώρας, οὐδ' ἦτο ἀκόμη συνηθροισμένη ὅλη ἡ δύναμις τῶν οἰκητόρων ἐν τῷ κέντρῳ τούτῳ τῷ εὑρισκομένῳ ἐν τῷ σταδίῳ

[1] Περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων δικαιωμάτων τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν ἴδε **Ἀπολλόδωρον** (III, 14, 1).

τῆς ἐξελίξεως. Ὤκουν ἔτι ἐν τοῖς βορειοανατολικοῖς τῆς χώρας κατ' ἰδίαν τὰ γένη, ἅτινα, ἐξ Ἰωνίας ἐλθόντα, εἶχον ἱδρύσει ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας τὴν μαραθωνικὴν Τετράπολιν. Ταῦτα, καίπερ ὄντα συγγενῆ πρὸς τοὺς αὐτόχθονας οἰκήτορας, ἔχουσιν ὅμως διατηρήσει ἴδιον φυλετικὸν χαρακτῆρα καὶ ἰδίους πολιτικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς θεσμούς, λατρεύουσι δὲ τὸν θεὸν τῆς φυλῆς αὐτῶν Ἀπόλλωνα, ὃν ὡς πατέρα τοῦ Ἴωνος καλοῦσι Ξοῦθον.

Πρὸς δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀττικῆς συνδέονται οἱ κάτοικοι τῆς Τετραπόλεως ἅτε κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπερασπίσαντες τὰ ὅρια τῆς ἀττικῆς γῆς ἐν πολέμῳ πρὸς τοὺς χαλκεόπλους Χαλκιδεῖς. Οὕτως οἱ λόγοι παρεισάγουσι τὸν Ἴωνα ὡς σωτῆρα τῆς Ἀττικῆς καὶ αἰτιολογοῦσι διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ταύτης τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ὡς κυριάρχου τῆς χώρας ἀντὶ τῶν Ἐρεχθειδῶν. Ἀλλ' ἡ φιλοπόλεμος ἐκείνη φυλὴ σὺν τῇ καταλήψει τῆς ἀρχῆς δὲν παρουσιάζεται ὡς λαὸς ξένος, οὐδὲ παριστάνεται ξένη χεὶρ ἀγροίκως διὰ τῆς βίας διαταράσσουσα τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ βίου τῶν ἰθαγενῶν. Αὐτὸς δ' ὁ Ἴων ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ ὡς τέκνον τῆς χώρας· εἰς δὲ τὴν νίκην αὐτοῦ δὲν ἐπακολουθεῖ καθυπόταξις μέρους τῶν οἰκητόρων, οἵα ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ ἢ Λακωνικῇ γενομένη καὶ προξενήσασα διηνεκῆ ἐσωτερικὴν διχόνοιαν. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐν Ἀττικῇ ἡ νίκη ὑπῆρξε καρπὸς τῆς εὐεργετικῆς ἐπικρατήσεως ἀνωτέρας παιδεύσεως, ἣν ἀντεπροσώπευεν ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ δὲ Ἴων εἶνε ὁ μυήσας αὐτὴν τοὺς Ἀθηναίους, καὶ πάντες οἱ εἰς αὐτὸν ἀναφέροντες τὸ γένος οἶκοι γνωρίζονται ἐκ τῆς παρ' αὐτῶν λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς πατρῴου θεοῦ, ὡς τῆς κοινῆς θεότητος τοῦ γένους αὐτῶν. Οὕτω δ' ἐπέρχεται ἔν τε τῇ πόλει καὶ τῇ ὅλῃ χώρᾳ μεταμόρφωσις, ἧς διαγινώσκονται ἴχνη καὶ κατ' ἰδίαν.

Ἐν δὲ Ἀθήναις οἱ μὲν ἰωνικοὶ οἶκοι εἶχον ἐγκατασταθῇ ἰδίως παρὰ τὸν Ἰλισσὸν, καὶ ἐκεῖ ἔκειντο τὰ παρ' αὐτῶν ἱδρυθέντα ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, τὰ δὲ ἀρχαιότερα γένη ἐξηκολούθουν οἰκοῦντα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ταύτην ἔχοντα ἕδραν τῶν θεῶν αὐτῶν. Οὕτως ὑφίσταντο ἐπί τινα χρόνον δύο παράλληλοι οἰκήσεις, ἕως

τέλος ἡ παρὰ τῶν ἰθαγενῶν ἐπιτηδευομένη ἀντίστασις ὑπερενικήθη. Ὁ μὲν ἔπηλυς Ἴων ἐξαττικίζεται, παριστανόμενος ὡς υἱὸς τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἐρεχθέως Κρεούσης, ὁ δὲ Ἀπόλλων ἀξιοῦται ἱεροῦ κατὰ τὰς κλιτύας τῆς Ἀκροπόλεως ἐν τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ ἄντρῳ, ἐν ᾧ ἐλέγετο μιγεὶς πρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως. Οὕτω δὲ συνετελέσθη ἡ συνένωσις τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Ἐρεχθειδῶν ἐν Ἀθήναις, καὶ αἱ δύο γείτονες οἰκήσεις ἡνώθησαν εἰς μίαν κοινὴν πόλιν, ἥτις τὸ ἑξῆς ὁσημέραι αὐξανομένη περιέβαλλε τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως. Ἔκτοτε δὲ τὰ ἰωνικὰ γένη ἄρχονται ἐπικρατοῦντα ἐν Ἀθήναις καὶ πειρῶνται νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν χώραν ἑνότητα συμπαγεστέραν.

Ἀλλὰ πρὸς ἀποτέλεσιν κοινῆς πολιτείας ἔπρεπεν ἕνδεκα τῶν ὑφισταμένων δώδεκα πόλεων νὰ ἀποβάλωσι τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν αὐτονομίαν καὶ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν πόλιν τὴν ἐκτισμένην ἐν τῇ μεγάλῃ πεδιάδι. Ἀλλὰ πρὸς τοιαύτην τινὰ ἐνέργειαν ἀντεστρατεύοντο τὰ μέρη ἐκεῖνα τῆς χώρας, ὅσα εἶχον ἤδη πολὺ μᾶλλον προαγάγει τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν καὶ τὸν δημόσιον αὐτῶν βίον, καὶ διῳκοῦντο ὑπὸ ἰσχυρῶν ἱερατικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν[1]. Προεῖχε δὲ τούτων ἡ Ἐλευσὶς, ἡ κατέχουσα τὴν δευτέραν τῶν μεγάλων τῆς χώρας πεδιάδων, ἡ ἀρχαιοτάτη τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Δήμητρος κοιτὶς, ἥτις καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις διετήρησε πάντοτε αὐτονομίαν τινὰ καὶ τάξιν πόλεως. Πλὴν δὲ τῆς Ἐλευσῖνος ἀντετάσσοντο εἰς τὴν ὑπὸ τὰς Ἀθήνας καθυπόταξιν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Παλλήνης, κειμένης ἐπὶ τῶν ἀποτόμων προπόδων τοῦ Βριλησσοῦ, ἐν ᾗ ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων ἐλατρεύετο ἡ Ἀθηνᾶ. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν μὲν τοὺς Παλλαντίδας, καίπερ σφενδονῶντας βράχους ἐναντίον τῶν ἀντιπολεμούντων[2], ἠνάγκασαν δὲ τοὺς Ἐλευσινίους νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ κατεπάλαισαν τὴν ἐν ταῖς πόλεσι τῆς χώρας ἑκάσταις καθ' ἑαυ-

[1] Ὁ ἐξιωνισμὸς τῆς Ἀττικῆς δὲν ἐπετεύχθη ἄνευ ἀντιστάσεως, ἧς ἔτυχεν ὁ δεσπότης ἔπηλυς καὶ ξένος (***Πλουτάρχου*** βίος Θησέως 32). Πρβλ. ***Ἡροδότου*** VIII, 44.

[2] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Θησέως 13.

τῶν ἀντίστασιν. Ἡ αὐτονομία τῶν πόλεων κατελύθη, τὰ διαπρεπῆ γένη μετὰ τῶν λατρειῶν αὐτῶν μετενάστευσαν εἰς Ἀθήνας, ἡ ὅλη χώρα συνῳκίσθη εἰς πόλιν μίαν. Τὴν συνένωσιν δὲ ταύτην τῶν δώδεκα πόλεων ἐθεώρουν λίαν δικαίως οἱ Ἀθηναῖοι τὸ ἀξιολογώτατον γεγονὸς τῶν προϊστορικῶν τῆς χώρας χρόνων καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν πολιτικοῦ βίου. Συνετελέσθη δὲ ὁ συνοικισμὸς ἐπ' ὀνόματι τῆς θεᾶς, ἥτις ἀπὸ μακροῦ εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ὡς Πολιάς. Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀθηνᾶς ἡ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις τελουμένη ἀπέβη κοινὴ ἑορτὴ τῆς ὅλης πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ὡς ἐμαρτύρει τὸ νέον αὐτῆς ὄνομα, Παναθήναια. Ὁ αἱματηρὸς ἀγὼν ἐλησμονήθη, καὶ πρὸς τὴν νέαν ἑορτὴν τῆς πόλεως καὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας συνεδέθη ἐς ἀεὶ θυσία προσαγομένη εἰς τὴν θεὰν τῆς εἰρήνης[1].

Ὡς εἰσηγητὴς δὲ τῆς εὐεργετικῆς ταύτης συνενώσεως τῆς χώρας, τοῦ συνοικισμοῦ, ἐτιμήθη ὁ Θησεύς. Δι' αὐτοῦ δὲ ἄρχεται ἡ πλήρης ζωὴ τῆς τρίτης περιόδου τῆς ἀττικῆς ἱστορίας, ἣν δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἰωνικήν, ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς φυλῆς τῶν Ἰώνων προῆλθε πᾶσα πρόοδος καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω ἀνάπτυξις τοῦ πολιτικοῦ βίου ἐν Ἀττικῇ.

Διὰ τῆς εἰς μίαν πόλιν συγκεντρώσεως τοῦ πολιτικοῦ βίου συνετελέσθη ἐν Ἀττικῇ πρόοδος εἰς ἣν οὐδεὶς κλάδος τῆς ἰωνικῆς φυλῆς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ χώρᾳ προέβη μετὰ τοιαύτης ἐπιτυχίας. Τότε δὲ μόνον, ὅτε μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς χώρας συνεζεύχθησαν εἰς ἓν ὅλον τὰ διαφόρου προελεύσεως γένη περὶ πρωτεύουσαν πόλιν, εἰς ἣν συνεισέρρεον πᾶσαι αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις, τότε μόνον ἤρχισεν ἀττικὴ ἱστορία, ἐγεννήθη λαὸς ἀττικός, ὅστις ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ καθ' ὁλοκληρίαν τὰ ὑπέροχα ἀγαθὰ τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως εἰς τὴν ηὐλογημένην ταύτην χώραν ἐπιδαψιλευθέντα.

Ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν γῆν ὀργῶσαν, ἐφ' ἧς καὶ ὁ ἀργὸς δύναται νὰ πορίζηται εὐκόλως τὰ τοῦ βίου, ἀλλὰ λιθώδη,

[1] Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Β' σ. 131. Ὁ χρόνος τῆς ἐνάρξεως τῆς θυσίας ταύτης δὲν εἶνε βέβαιος. Ἴδε Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Β' σ. 247.

ἄνυδρον, ὡς τὸ πλεῖστον κατάλληλον μόνον πρὸς γεωργίαν κριθῆς, ἀπαιτοῦσαν δ' ἀπανταχοῦ, κατά τε τὰς κλιτύας τῶν ἀσβεστωδῶν βράχων καὶ κατὰ τὰ ἑλώδη κοῖλα τῆς χώρας ἐργασίαν ἐπίμονον καὶ ἐπιμέλειαν συστηματικήν. Ἀλλ' ἡ ἐργασία δὲν ἔμενεν ἄκαρπος. Ὅσαι ὀπῶραι καὶ ὅσα προϊόντα τῶν κήπων ηὐδοκίμουν ἦσαν ἐξαιρέτως εὔγευστα καὶ εὔχυμα, αἱ ὀρειναὶ βοτάναι τοῦ Ὑμηττοῦ ἦσαν εὐώδεις εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλαι, καὶ ἡ θάλασσα ἦτο πολύιχθυς. Τὰ ὄρη οὐ μόνον παρεῖχον διὰ τῶν ὡραίων αὐτῶν γραμμῶν ποιάν τινα εὐπρέπειαν εἰς τὴν ὅλην χώραν, ἀλλὰ καὶ περιέκλειον ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν ἀφθονίαν ἐξαιρετωτάτων οἰκοδομησίμων λίθων καὶ μέταλλ' ἀργύρου, ἐκ δὲ τῶν κοίλων τῆς χώρας ἐξήγετο ἀρίστη ἄργιλος. Διὰ πάσας τὰς τέχνας καὶ τὰς δημιουργίας ὑπῆρχον πρόχειροι αἱ πρῶται ὕλαι. Τέλος δὲ προσεπήρχετο, τοῦθ' ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ἰδιάζον τῶν θεῶν δῶρον, ἀὴρ ξηρὸς καὶ διαυγὴς συντελῶν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, εἰς συντήρησιν μὲν τῆς ὑγιείας καὶ θαλερότητος τοῦ σώματος, ἄσκησιν δὲ τῶν αἰσθήσεων, διάθεσιν δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς εὐθυμίαν καὶ ἐξέγερσιν καὶ ζωογόνησιν τῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματος [1].

Ὅτε δὲ ἤρχισαν αἱ μεταναστεύσεις αἱ διακλονήσασαι τὴν ὅλην ἤπειρον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς νοτίου ἄκρας τῆς Πελοποννήσου, μόνη ἡ Ἀττικὴ δὲν κατεκλύσθη ὑπὸ τοῦ κύματος ξένων λαῶν, ἀλλὰ προσέλαβε σποράδην πολλὰς μικρὰς ὁμάδας ἐπηλύδων οἰκητόρων. Οὕτω δ' ἡ χώρα προσεπορίσθη πάντα τἀγαθὰ τῆς ἔξωθεν ἀνακινήσεως καὶ ἀνανεώσεως χωρὶς τῶν κακῶν τῶν βιαίων ἀνατροπῶν. Ἠδυνήθη δὲ νὰ προσιδιωθῇ τὰ νέα στοιχεῖα μικρὸν κατὰ μικρὸν οὕτως, ὥστε ταῦτα προσεφύησαν ἀνεπαισθήτως εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, οἵτινες ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἐς ἀεὶ ἀχωρίστως συνδεομένους πρὸς τὸ πατρῷον ἔδαφος καὶ οἱονεὶ αὐτόχθονας. Διὰ ταῦτα δὲ πολλὰ τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ παμπαλαίων ἐθῶν διεσώθησαν παρ'

[1] Περὶ τοῦ ἐδάφους καὶ κλίματος τῶν Ἀθηνῶν ἴδε Curtius Boden und Klima von Athen (Monatsbericht der k. Akademie der Wissenschaften. Berlin. Ἰούλιος 1877 καὶ ἐν τῇ συλλογῇ Alterthum und Gegenwart Τόμ. Β' σ. 22 κ. ἑ).

αὐτοῖς δὴ τοῖς Ἀθηναίοις ἐπὶ μήκιστον, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸ σχῆμα τῶν Ἑρμῶν τὸ παρὰ τῶν ἀρχαιοτάτων Πελασγῶν παραληφθέν[1].

Οἱ δ' εἰς τὴν Ἀττικὴν δεκτοὶ γενόμενοι καὶ ἐν αὐτῇ ἐγκατασταθέντες μετανάσται ἦσαν τῶν ἕνεκεν ἐμφυλίων ἐρίδων ἐξωσθέντων. Ἦσαν λοιπὸν ὡς τὸ πλεῖστον οἶκοι ἐξαιρέτως δόκιμοι, δι' ὧν οὐ μόνον τὸ πλῆθος τῶν οἰκητόρων τῆς Ἀττικῆς ηὐξήθη, ἀλλὰ καὶ στοιχεῖα παντοίας πνευματικῆς ἀναπτύξεως προσετέθησαν εἰς τὴν χώραν. Οὕτω δὴ ἦλθον Μινύαι ἐκ Βοιωτίας[2], ἐκ δὲ τῆς αὐτῆς χώρας Τυρρηνοὶ καὶ τὸ γένος τῶν Γεφυραίων[3], οἵτινες συνεισεκόμισαν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὴν λατρείαν τῆς Ἀχαιᾶς Δήμητρος καὶ τὴν γραφὴν τῶν γραμμάτων[4]. Ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἦλθον Ἴωνες ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Δωριέων ἐξοικισθέντων, ὁλόκληροι δὲ δῆμοι, ὡς ὁ Σφηττὸς καὶ ὁ Ἀνάφλυστος, ᾠκίσθησαν ἐκ τῆς Τροιζῆνος[5]. Ἐκ τῆς νήσου δ' Αἰγίνης φυγόντες ἦλθον εἰς τὴν Ἀττικὴν οἱ Αἰακίδαι[6], ἐξ ὧν ἐπήγασεν ὁ οἶκος τοῦ Μιλτιάδου. Τέλος δ' ἐκ τῆς ἀτυχησάσης Μεσσηνίας ἦλθον πλεῖστα ὅσα γένη, ἅτινα καὶ ἀπέκτησαν δόξαν διαπρεπῆ διὰ τῆς δραστηριότητος αὐτῶν, τῆς εὐφυίας καὶ τῶν λατρειῶν, ἃς διέδωκαν. Οὕτως ἡ λατρεία τῶν μεγάλων θεῶν, τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, ἣν πρὸς ταῖς ἄλλαις λατρείαις τῶν παναρχαίων πελασγικῶν χρόνων εἶχον καταπνίξει διὰ τῆς βίας οἱ Δωριεῖς, διεδόθη διὰ τῶν Καυκώνων καὶ ἀνῆλθεν εἰς νέαν ἀκμὴν ἐν τοῖς ἐλευσινίοις μυστηρίοις[7]. Ἀλλ' οἱ Καύκωνες ἐκεῖνοι κατή-

[1] ***Ἡροδότου*** I, 30. II, 51.

[2] Müller Orchomenos und die Minyer σ. 391. Curtius De portubus Athenarum σ. 21.

[3] Müller Orchomenos und die Minyer σ. 439.

[4] ***Ἡροδότου*** VI, 57 Περὶ τῶν Γεφυραίων, Καδμειώνων καὶ Φοινίκων ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 123 κ. ἑ.

[5] ***Παυσανίου*** II, 30, 9. ***Ἡροδότου*** II, 51.

[6] ***Ἡροδότου*** VI, 35

[7] ***Παυσανίου*** IV, 1, 5. IV, 27, 7. Sauppe Mysterieninschrift von Andania ἐν ταῖς Abhandlungen der Göttinger Gesellschaft der Wissenschaften 1860. σ. 219. Πρβλ. περὶ τῶν ἐλευσινίων μυστηρίων Curtius Athen und Eleusis ἐν ἰδίῳ τεύχει καὶ

γοντο ἐκ Μεσσηνίας. Τῶν δ' ἐκ Μεσσηνίας φυγόντων οἴκων ἦσαν καὶ οἱ Μεδοντίδαι, οἱ Παιονίδαι καὶ οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, ἀπόγονοι τῶν βασιλέων τῆς Πύλου, τοῦ Νηλέως καὶ τοῦ Νέστορος, γένη εἰθισμένα εἰς τὸ ἄρχειν, δυνηθέντα δὲ νὰ καταλάβωσι καὶ ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν πατρίδι θέσιν ἐπιφανῆ.

Ἡ Πελοπόννησος ὑπέστη τότε ἀνεπανόρθωτον ἀπώλειαν, τὸ δὲ κεφάλαιον ἐκεῖνο ἐκπρεποῦς λαϊκῆς δυνάμεως ἐπλούτισε τὰς Ἀθήνας. Ἀληθῶς δ' ἡ ἰδιάζουσα δραστηριότης καὶ πολυπραγμοσύνη τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος προήρχετο κυρίως ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν μικρὸν κατὰ μικρὸν ἔξωθεν προσρευσάντων γενῶν. Τότε δ' ἤρχισεν εἰσαγομένη εἰς τὴν Ἀττικὴν ἡ πλείστου λόγου ἀξία ἀντίθεσις μεταξὺ αὐτοχθόνων, ἤτοι ἰθαγενῶν εὐπατριδῶν, καὶ τῶν νεωτέρων ἢ ἐπηλύδων γενῶν[1], ἅτινα σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβησαν ἐν τῇ ἀττικῇ ἱστορίᾳ τὸ κίνητρον, οἱ εἰσηγηταὶ τῆς προόδου. Ὁ Νηλείδης Μέλανθος ἀνέβη ἐπὶ τὸν θρόνον μετὰ τοὺς Ἐρεχθείδας[2]· ἂν δ' ἀναθεωρήσωμεν τὴν ἐπιγενεστέραν ἱστορίαν τῆς χώρας, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν μόνον ὀλίγα ὀνόματα ἐκείνων, ὅσοι ἐκ πατρὸς ἢ μητρὸς συνδέονται πρὸς τοὺς ἐκ Μεσσηνίας εὐπατρίδας, ὡς τὸ τοῦ Κόδρου, τοῦ Σόλωνος, τοῦ Πεισιστράτου, τοῦ Κλεισθένους, τοῦ Περικλέους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅπως ἐκτιμήσωμεν πάραυτα τὸν πλοῦτον πνευματικῆς δυνάμεως τὸν εἰσρεύσαντα εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν ὑπὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων ἐκ Πελοποννήσου φυγαδευθέντων Πελοποννησίων.

Ἡ φιλοξενία δικαίως ἐπεδείχθη ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαίων χρόνων ὡς εἷς τῶν χαρακτήρων τοῦ ἀττικοῦ λαοῦ, πλεῖστοι δ' ὅσοι

ἐν τῇ Deutsche Rundschau τοῦ 1884 καὶ τὴν νεωτάτην συγγραφὴν τοῦ Foucart Recherches sur l' origine et la nature des mystères d' Eleusis. Ἐν Παρισίοις 1895.

[1] Περὶ τῶν δύο τούτων τάξεων εὐπατριδῶν ἴδε K. F. Hermann Alkmäoniden und Eupatriden ἐν τῇ Zeitschrift für Alterthumswissenschaft τοῦ 1848. P Besse Eupatriden. Culm. 1859. Ἡ λέξις εὐπατρίδαι ἐν στενοτέρᾳ ἐννοίᾳ σημαίνει τοὺς αὐτόχθονας. Ἴδε ***Μοῖρων*** ἐν λ. Εὐπατρίδαι ἀττικῶς, αὐτόχθονες ἑλληνικῶς. Πρβλ. Sauppe (Verhandlungen der neunten Philologenversammlung. 1846. σ. 43).

[2] Περὶ τῆς γενομένης δεξιώσεως τῶν Νηλειδῶν ἴδε Vischer Über die Stellung des Geschlechts der Alkmäoniden in Athen (Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 391).

ἐπιχώριοι τῆς Ἀττικῆς λόγοι ἀναφέρονται εἰς αὐτήν[1]. Τῆς ἀρετῆς δὲ ταύτης εὐεργετικώτατα ὑπῆρξαν τὰ ἐπακόλουθα, ἐπειδὴ διὰ τῆς φιλοξένου δεξιώσεως τῶν φυγάδων ἐτέθη ὁ θεμέλιος τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν. Δι' αὐτῆς ἡ πόλις ἐδέχθη ἐν πλησμονῇ τὰ σπέρματα παιδεύσεως εὐγενεστάτης. Ἐξ ἐκείνων δὲ τῶν χρόνων ἀπέρρευσεν ἡ πολυπειρία τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος, ἡ εὐρύτης τῶν σκέψεων, ἡ ἀκαταπόνητος ὁρμὴ πρὸς πᾶσαν πνευματικὴν πρόοδον. Οὕτως ἡ Ἀττικὴ συνήνωσε τἀγαθὰ κανονικῆς ἀναπτύξεως ἐξ ἑαυτῆς πρὸς τὴν ἐκ τῶν ἔξω γονιμωτάτην ἐπίδρασιν, τὰ πλεονεκτήματα ἀποικίδος πρὸς τἀγαθὰ χώρας ἐχούσης μονίμους αὐτόχθονας κατοίκους.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔμειναν ἀπηλλαγμένοι τῶν βιαίων ἀνατροπῶν, αἵτινες ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι προηγήθησαν τῆς πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως. Διὰ τοῦτο δὲ κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ παγιώσωσι μόνιμον τάξιν πρὸ πάσης ἄλλης χώρας καὶ καταστήσωσι πολιτείαν ἑλληνικήν. Συνίστατο δ' ἡ χαρακτηριστικὴ αὕτη πρόοδος ἐν τῇ πολιτείᾳ εἰς τὴν παῦσιν τῆς καθολικῆς ὁπλοφορίας[2], εἰς τὴν παρ' αὐτῆς τῆς πόλεως ἐγγύησιν τῆς κοινῆς εἰρήνης καὶ τὴν ἀκίνδυνον ἐπίδοσιν τῶν πολιτῶν αὐτῆς εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν ἔργα. Ἦσαν δ' αἱ ἀσχολίαι αὗται τῶν πολιτῶν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ποικιλώταται, ὡς ἦτο εἰκὸς ἐν χώρᾳ, ἥτις ἦτο μὲν ἠπειρωτική τε ἅμα καὶ νησιωτική, ἔκειτο δ' ἐν τῷ μέσῳ πάσης τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἀληθῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων νὰ συνδυάσωσιν ἐπιτυχῶς τὸν γεωργικὸν βίον καὶ τὴν ναυτιλίαν, τὴν καρτερίαν ἣν ἀπαιτεῖ ἡ γεωργία πρὸς τὴν δραστηριότητα καὶ τόλμην τοῦ ἐμπόρου, τὴν ἐμμονὴν εἰς τὰ πάτρια πρὸς τὴν πολυπράγμονα πολυπειρίαν.

Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις οὓς οἱ ἀρχαῖοι ἐδήλουν διὰ τοῦ ὀνόματος

[1] Ὁ ***Σουίδας*** ἐν λ. Περιθοῖδαι λέγει· Νόμος δ' ἦν Ἀθήνησι ξένους εἰσδέχεσθαι τοὺς βουλομένους τῶν Ἑλλήνων.

[2] ***Θουκυδίδου*** I, 6· ἐν τοῖς πρῶτοι δὲ Ἀθηναῖοι τόν τε σίδηρον κατέθεντο καὶ ἀνειμένῃ τῇ διαίτῃ ἐς τὸ τρυφερώτερον μετέστησαν.

τοῦ Θησέως κατεστάθησαν ἐν Ἀττικῇ πάντες οἱ θεμελιώδεις θεσμοὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐν αὐτῇ βίου. Καὶ ἐξωτερικῶς μὲν ἀπέβαλεν ἡ Ἀττικὴ πᾶσαν ξέννην ἐπικυριαρχίαν μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἀξιώσεων τῆς θαλασσοκράτορος Κρήτης ἀπαλλαγήν, ἐσωτερικῶς δὲ ἀπηλλάγη τῶν δεσμῶν τῆς χαλαρᾶς εἰς πόλεις ἑκάστας διαιρέσεως. Ἔκτοτε δὲ ὑπάρχει μία μόνη πολιτεία, εἷς μόνος λαός.

Οἱ κάτοικοι διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις, τοὺς εὐπατρίδας, τοὺς γεωμόρους ἤτοι γεωργοὺς καὶ τοὺς δημιουργοὺς ἤτοι τεχνίτας [1]. Τούτων δὲ μόνον οἱ πρῶτοι μετέχουσι καθ' αὑτὸ τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν ἀποτελοῦσιν ὁμογενῆ μᾶζαν, ἀλλ' ὑποδιαιροῦνται εἰς τὰ ἀρχαιότερα γένη, τοὺς κατ' ἐξοχὴν εὐπατρίδας, καὶ τὰ νεώτερα· ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἀντίθεσις οὐδέποτ' ἐξέλιπε τελείως. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς μεταβολῆς τῶν δυναστειῶν τεκμηριοῦται ὁ μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων εὐπατριδῶν ἀνταγωνισμός. Ἆρα χάριν τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης προαπητεῖτο ὡς κυριώτατος ὅρος ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν γενῶν καὶ ἡ παρὰ πάσης τῆς πόλεως δημοσία ἀποδοχὴ τῶν θεῶν οὓς τέως ἐλάτρευον γένη τινὰ κατ' ἰδίαν. Διὰ τοιαύτης τινὸς ἀμοιβαίας συμφιλιώσεως καὶ ἐπεκτάσεως τῶν λατρειῶν ἐξησφαλίζετο εἰς τοὺς γεννήτας ἡ τιμὴ τῆς κληρονομικῆς ἱερατείας, ἀσφαλὴς κτῆσις καὶ διηνεκὲς ἄξιωμα ἐν τῇ πολιτείᾳ. Οὕτω δὲ τὰ γένη καὶ οἱ οἶκοι συνηνώθησαν πρὸς ἀλλήλους διὰ τῆς κοινῆς ἀποδοχῆς τῶν θεῶν αὐτῶν, καὶ οἱ ἀγέρωχοι Βουτάδαι προσεχώρησαν εἰς τὸν ἰωνικὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκπροσωπουμένην πολιτικὴν τάξιν, ὡς πρότερον οἱ Εὐμολπίδαι εἶχον ὑποκύψει εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἕκαστον γένος περιελάμβανεν ὁμάδα οἴκων καταγομένων ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γενάρχου, οἵτινες ἐν ἀρχαίοις χρόνοις εἶχον συναποτελέσει οἱονεὶ κοινὴν πατριάν. Συνήνονε δ' αὐτοὺς ἡ κοινὴ λατρεία τοῦ θεοῦ τοῦ γένους καὶ τοῦ ἥρωος αὐτῶν γενάρχου. Πάντες δ' οἱ γεννῆται συνεδέοντο διὰ τοῦ καθήκοντος τῆς διὰ φόνου τιμωρίας τοῦ φονεύοντός τινα αὐτῶν, διὰ κοινῶν τόπων ταφῆς καὶ δι'

[1] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Θησέως 24.

ἀμοιβαίων κληρονομικῶν δικαιωμάτων. Ἕκαστον δὲ γένος εἶχε κοινὴν λέσχην καὶ κοινὴν ἑστίαν θυσιῶν. Κατὰ δὲ ταῦτα τὸ γένος ἦτο εἷς μέγας οἶκος ἔχων κτήσεις ὧν οὐδεμία ἠδύνατο νὰ παλλοτριωθῇ δι' αὐθαιρέτου ἰδιωτικῆς ἀποφάσεως, κοινὸν ἱερὸν καὶ διὰ δεσμῶν στενοτάτης οἰκειότητος συνδεόμενον.

Τὰ δὲ γένη ἑνούμενα πρὸς ἄλληλα ἀπετέλουν κοινότητας εὐρυτέρας, αἵτινες ἐκαλοῦντο φρατρίαι[1]. Ἦτο δ' ἑκάστη φρατρία ἡ συνένωσις τριάκοντα γενῶν· εἶχον δὲ καὶ αὗται κοινὰ ἱερά, καὶ οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὰς ὑποκαθίσταντο εἰς τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ἐκλειπόντων γεννητῶν.

Τὰ δὲ γένη ταῦτα καὶ αἱ ἐκ γενῶν συνιστάμεναι φρατρίαι ἦσαν τὰ οἰκογενειακὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν εἶχε συμπαγῆ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἀττικῆς πολιτείας· ἦσαν αἱ ὑπὸ τῆς πολιτείας δεκταὶ γενόμεναι καὶ εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς παρεμβληθεῖσαι κοινωνικαὶ ὁμάδες. Αἱ δὲ πολιτικαὶ αὗται τάξεις ἦσαν αἱ τέσσαρες φυλαί, οἱ Γελέοντες, οἱ Ὁπλῆται, οἱ Αἰγικορεῖς καὶ οἱ Ἀργαδεῖς[2].

Πῶς δ' αἱ τέσσαρες αὗται εἰς τοὺς Ἴωνας προσιδιάζουσαι φυλαὶ ἀπέβησαν ὑποδιαιρέσεις τοῦ ἀττικοῦ λαοῦ ὑπ' οὐδεμιᾶς παραδόσεως ἑρμηνεύεται, καὶ μόνον εἰκασίαι δύνανται νὰ ἐξενεχθῶσι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Καὶ δὴ ὑπετέθη πρὸς ἐξέτασιν τοῦ γεγονότος τούτου, ὅτι ἡ Ἀττικὴ εἶχε διαιρεθῇ ἐπί τινα χρόνον κατὰ τὰς τέσσαρας ἰωνικὰς φυλὰς εἰς τέσσαρ' ἀνεξάρτητα ἀλλήλων μέρη, ὅτι π. χ. οἱ μὲν Γε-

[1] Καὶ αἱ φρατρίαι ἔχουσι βάσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν συγγένειαν, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ οἰκογενειακὸν τύπον φέροντα γνωστὰ ὀνόματα φρατριῶν Ἀχνιάδαι (Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Β' ἀρ. 1653), Ζακυάδαι (αὐτ. ἀρ 1062), Δημοτιωνίδαι (αὐτ. Add. 841 b). Ἴδε καὶ von Wilamowitz-Möllendorff Aristoteles und Athen Τόμ. Β' σ. 268 σημ. 11.

[2] Τὰ μὲν γένη καὶ αἱ φρατρίαι εἶνε προγενέστερα τοῦ ἐξιωνισμοῦ τῆς Ἀττικῆς, ἰωνικαὶ δ' αἱ φυλαί. Καὶ τὰ μὲν γένη καὶ αἱ φρατρίαι προϋήκουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν, αἱ δὲ φυλαὶ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Εἰσήχθησαν δ' αἱ φυλαὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἔξωθεν ὡς ἔπειτα καὶ πάλιν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Μίλητον, ἐκ Μιλήτου εἰς τὴν Κύζικον καὶ οὕτω καθεξῆς. Εἰσηγητὴς δὲ τῆς εἰς τέσσαρας φυλὰς διαιρέσεως τοῦ πλήθους τῶν Ἀθηναίων λέγεται ὁ Ἴων (***Στράβωνος*** VIII, σ. 383).

λέοντες εἶχον ἰδίας οἰκήσεις καὶ ἀπετέλουν ἰδίαν πολιτικὴν κοινωνίαν ἐν Ἀθήναις, οἱ δὲ Ὅπλητες ἐν τῇ Τετραπόλει. Ἀλλὰ τοιαύτης τετραμεροῦς Ἀττικῆς οὐδὲν μαρτυρεῖται βέβαιον ἴχνος. Πιθανώτερον δὲ εἶνε, ὅτι ὁ παρὰ τοῖς Ἴωσιν ἐπιχωριάζων ὀργανισμὸς ἐκ τῆς Τετραπόλεως διεδόθη κατὰ ποιόν τινα τρόπον ἀποικισμοῦ. Προεχώρησαν δῆλα δὴ οἱ Ἴωνες ἐκ τῆς ἕδρας αὐτῶν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, προσεταιριζόμενοι ἐν ἑκάστῃ πόλει τὰ ἐπιχώρια γένη πρὸς τὰ ἴδια αὐτῶν καὶ τάσσοντες αὐτὰ εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν φυλάς[1].

Ἀφ' οὗ δὲ οὕτως ἅπασαι αἱ δώδεκα πόλεις ἔλαβον ὅμοιον πολίτευμα καὶ ἐπί τινα χρόνον διετηρήθησαν ὡς αὐτόνομοι πολιτεῖαι διακεκριμέναι ἀλλήλων, κατέστη εὐκολωτέρα ἡ εἰς μίαν κοινὴν πολιτείαν συνένωσις αὐτῶν, οἷος ὑπῆρξεν ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς τὸν Θησέα προσγραφόμενος συνοικισμός. Τότε δὲ ἅπαντα τὰ γένη τῆς χώρας ὑπήχθησαν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα πατρῷον, καὶ ἡ κοινὴ λατρεία τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν ἐπιχωρίων θεῶν, τοῦ Ἑρκείου Διός, καὶ τοῦ ἰωνικοῦ Ἀπόλλωνος ὑπῆρξε τὸ θρησκευτικὸν σύμβολον τῆς εἰρηνικῆς συγκράσεως τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων τῆς χώρας οἰκητόρων καὶ τὸ διακριτικὸν γνώρισμα τῶν Ἀθηναίων εὐπατριδῶν.

Ὅτε δ' αἱ δώδεκα πόλεις συναπετέλεσαν μίαν χώραν, μέγα μέρος τῶν εὐπατριδῶν μετῴκησεν εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν, καὶ ἐγκατέστη ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἢ περὶ αὐτήν. Ἀπετέλεσαν δὲ οὗτοι ὀλιγαρχίαν ἱερέων καὶ ἀριστῶν, οἵτινες μόνοι κατεῖχον τὰς διὰ τὸν

[1] Τῶν δυσχερεστάτων καὶ μάλιστ' ἀμφισβητουμένων προβλημάτων εἶνε ἡ σχέσις τῶν τεσσάρων φυλῶν πρὸς τὰς δώδεκα πόλεις. Καὶ δὴ ἡ ἑκάστη φυλὴ περιελάμβανεν ὁμάδα τριῶν πόλεων (ἢ τριῶν φρατριῶν), ἢ ἐν ἑκάστῃ τῶν δώδεκα πόλεων ἐπανελαμβάνετο ἡ αὐτὴ διαίρεσις εἰς τέσσαρας φυλάς. Τοιαύτην δὲ διάδοσιν τῆς εἰς φυλὰς διαιρέσεως, ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἀνάλογον πρὸς τὰ γενόμενα ἐν ταῖς ἀποικίαις, ἀπεδέχετο καὶ ὁ Böckh (ἐν τῇ λογοκρισίᾳ τοῦ Hüllmann ἐν τοῖς Heidelberger Jahrbücher τοῦ 1818, σ. 306), ὅστις ἤδη τότε ἀντέκρουεν ὁριστικῶς τὴν συνταύτισιν τῶν δώδεκα πόλεων καὶ δώδεκα φρατριῶν. «Πολὺ φυσικώτερον, ἔγραφεν, εἶνε νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι, ὡς συνέβη ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ Ἰωνίᾳ, ὑπῆρχον ἐν Ἀττικῇ δώδεκα ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων καὶ αὐτάρκεις ἰωνικαὶ πόλεις, ὧν ἑκάστη κατὰ τὸ ἰωνικὸν πολίτευμα περιελάμβανεν ἐν ἑαυτῇ τέσσαρας φυλάς» (ἔνθ' ἀν. σ 316). Ἴδε καὶ τὴν διάφορον ἀντίληψιν τοῦ von Wilamowitz-Möllendorff (Aristoteles und Athen Τόμ. Β' σ. 139).

θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν βίον τῆς πόλεως ἀπαιτουμένας γνώσεις καὶ παραδόσεις. Καὶ δὴ μόνοι αὐτοὶ ἐγίνωσκον τὸν τρόπον τοῦ προσφέρειν θυσίας ἀρεστὰς εἰς τοὺς θεούς, τοῦ συντηρεῖν τὴν λατρείαν, τοῦ χειρίζεσθαι τὸ δίκαιον καὶ τοῦ διοικεῖν μετὰ συνέσεως τὰ κοινὰ καὶ ὑπεραμύνεσθαι τῆς πολιτείας[1].

Οἱ δὲ ἄριστοι ἐκεῖνοι περιίσταντο τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως, οὗ ἡ ἀρχὴ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν παρουσιάζεται ὥς τις αὐθαίρετος καὶ δεσποτική, ἀλλὰ περιορίζουσα ἑαυτὴν ἔν τε τῇ διοικήσει καὶ τῇ ἐξασκήσει τοῦ δικαίου. Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ τὴν ἑστίαν τῆς πόλεως ὑπεδύοντο τὸ σχῆμα πατέρων τοῦ δήμου, πρὸ δὲ τοῦ ἰδίου αὐτῶν μεγάρου συνεκάλουν τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ δήμου εἰς κοινὴν σύσκεψιν· ὅτε δ' ὁ στενὸς χῶρος τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ἐπήρκει πλέον, ἱδρύθη κατὰ τοὺς νοτίους αὐτῆς πρόποδας κάτω πόλις. Ἐν ταύτῃ δ' ᾤκουν μὲν οἱ εὐπατρίδαι περὶ τὴν ἀγοράν, ἀνηγέρθη δὲ τὸ πρυτανεῖον τῆς πόλεως. Ἐν ταύτῃ δ' ἐνεφανίζετο ἔκτοτε καὶ ὁ βασιλεύς, δικάζων ἐν τῇ ἀγορᾷ μετὰ τῶν ἐκλελεγμένων αὐτοῦ συμβούλων.

Ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ δικάζωνται πᾶσαι αἱ δίκαι ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐπειδὴ πᾶς ὁ ὕποπτος φόνου ἔπρεπε νὰ μένῃ μακρὰν τῶν κοινῶν βωμῶν τῆς χώρας καὶ τῶν συνελεύσεων τῶν πολιτῶν. Διὰ τοῦτο πρὸς ἐκδίκασιν τῶν ἀνδροφονιῶν εἶχεν ὁρισθῇ ἴδιος τόπος, καὶ δὴ ὁ γυμνὸς πάγος ὁ κείμενος ἀπέναντι τῆς ἀνόδου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἄρην, ὅστις ἐλέγετο ἐνταῦθα δικασθεὶς πρῶτος ἐπὶ φόνῳ, καὶ εἰς τὰς Ἐρινύας τὰς στυγνὰς τιμωρούς τῆς ἐνόχου συνειδήσεως. Ἐπὶ τοῦ βράχου δ' ἐκείνου δὲν ἐδίκαζεν εἷς καὶ μόνος δικαστής, ἀλλὰ συνέδριον ἀνδρῶν δεδοκιμασμένων καὶ ἐμπείρων, αἱρετῶν ἐκ τῶν γενῶν τῶν εὐπατριδῶν. Συμμετεῖχε δὲ τοῦ συνεδρίου τούτου καὶ ὁ βασιλεύς· διὸ καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ὁ ἄρχων ὁ κληρονομήσας τὸ βασιλικὸν

[1] Εὐπατρίδαι οἱ αὐτὸ τὸ ἄστυ οἰκοῦντες κατὰ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν ἐν λ. Περὶ δὲ τῶν προνομίων αὐτῶν ἴδε ***Πλούταρχον*** ἐν βίῳ Θησέως 24.

ἀξίωμα εἶχεν ὡς τοιοῦτος δικαίωμα ψήφου ἐν τοῖς Ἀρεοπαγίταις. Ἐπειδὴ δ' ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις διοίκησις καὶ δικαιοσύνη ἦσαν συνηνωμέναι, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τὸ αὐτὸ ἐπὶ τοῦ Ἀρείου πάγου συνέδριον ἀπετέλει καὶ τὸ περὶ τὸν βασιλέα μόνιμον συμβούλιον τὸ συμπαρεδρεῦον αὐτῷ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ διοικήσει τῶν τῆς πολιτείας[1]. Διὰ ταῦτα δὲ τὸ δικαστικὸν συνέδριον τῶν Ἀρεοπαγιτῶν ἔφερε τὸ ὄνομα βουλῆς τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου. Ἂν δ' ὁ κατηγορούμενος εἶχεν ἴσας ψήφους ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτοῦ, ἠθωοῦτο. Εἶνε δ' ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐν Ἀθήναις καθιδρυμάτων, συντελέσασα εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν πρώιμον καὶ εὐρυτάτην παρ' Ἕλλησι διαφήμισιν τῆς πόλεως. Τὸ δ' ὑπὸ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν διαμορφωθὲν ποινικὸν δίκαιον ἐλήφθη ὡς κανὼν παρὰ πάντων τῶν μεταγενεστέρων νομοθετῶν[2].

Οἱ χρόνοι τῆς ἀττικῆς βασιλείας ὑπῆρξαν χρόνοι δαψιλεστάτης ἀναπτύξεως καὶ συμβάντων εὐμεταβόλων. Καὶ δυνάμεθα μὲν νὰ ἐξαγάγωμεν τὴν ἐπέλευσιν τῶν τοιούτων μεταβολῶν ἐξ αὐτῆς τῆς διαδοχῆς τῶν γενῶν τῶν καταλαβόντων μετ' ἄλληλα τὸν θρόνον, τῶν Κεκροπιδῶν, τῶν Ἐρεχθειδῶν, τῶν Αἰγειδῶν καὶ τῶν Νηλειδῶν, ἀλλὰ δὲν εἶνε δυνατὴ καὶ ἡ ὑποτύπωσις τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ ταῦτα διότι δὲν ὑπῆρχον ἀρχαῖαι ἀναγραφαὶ τῶν βασιλέων, ἀνερχόμεναι πέραν τοῦ Μελάνθου, τοῦ πρώτου βασιλέως τῆς δυναστείας τῶν ἐκ Πύλου καταγομένων Νηλειδῶν. Συνέβη δ' ἡ ἐπὶ τὸν θρόνον ἄνοδος αὐτοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μεταναστεύσεων, ὅτε τὰ σύνορα τῆς χώρας ἐκινδύνευον ἀπό τε βορρᾶ καὶ ἀπὸ νότου. Καὶ ἀπὸ μὲν βορρᾶ εἰσώρμησαν οἱ Αἰολεῖς Βοιωτοί, ἀπὸ δὲ νότου οἱ Δωριεῖς, οἵτινες, προχωροῦντες ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἤθελον νὰ συνενώσωσι τὰς νεοκτήτους αὐτῶν ἕδρας μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ μεταβάλωσι τὴν σύμπασαν Ἑλλάδα εἰς Δωρίδα. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, λίαν ἐπίκαιρος ἦτο ἡ κατάληψις τοῦ ἀθη-

[1] Schömann Epheten und Areopag ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie. 1875. σ. 161.

[2] Ἦσαν οἱ Ἀρεοπαγῖται ἀντιπρόσωποι τῶν δώδεκα φρατριῶν;

ναϊκοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ μεσσηνιακοῦ ἐκείνου οἴκου, ὅστις ἔτρεφε μῖσος πατροπαράδοτον κατὰ τῶν Δωριέων. Ὡς δ' ὁ Μέλανθος εἶχεν ἀποκρούσει τοὺς Βοιωτοὺς[1], οὕτως ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κόδρος ἐδοξάσθη ἀϊδίως, ἐξαναγκάσας τοὺς Δωριεῖς νὰ ἐπαναζεύξωσιν, ἐπιστρέφοντες καὶ πάλιν πέραν τοῦ ἰσθμοῦ[2]. Καὶ μετὰ αἰῶνας δὲ πολλοὺς ἐδεικνύετο παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἡ θέσις ἐν ᾗ ὁ βασιλεὺς Κόδρος εἶχε προσφέρει τὴν ἰδίαν ζωὴν ὡς θυσίαν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας[3].

Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ἐπηκολούθησεν ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας. Καὶ δὴ τὸ γεγονὸς τοῦτο παριστάνετο ὑπὸ τῶν λόγων ὄχι ὡς ἀνατροπὴ τοῦ καθεστῶτος, ἀλλ' ὡς ἀποτέλεσμα θερμῆς φιλοπατρίας, ἅτε μετὰ τὸν ἡρωικὸν θάνατον τοῦ Κόδρου οὐδενὸς αἰσθανομένου ἑαυτὸν ἄξιον νὰ διαδεχθῇ αὐτόν. Ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἐν Ἀθήναις ὡς καὶ ἀλλαχοῦ τὴν μετάστασιν ἀπὸ τῆς βασιλείας εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα ἐπήνεγκεν ἡ ζηλοτυπία τῶν νεωτέρων κλάδων τῆς βασιλικῆς δυναστείας. Ἀλλ' ἡ μετάβασις αὕτη οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐπῆλθεν οὕτως ἠρέμα καὶ κατὰ βαθμοὺς ὡς ἐν Ἀθήναις.

Καὶ δὴ τὸ μὲν πρῶτον κατέλαβον μετὰ τοὺς βασιλεῖς τὴν ἀρχὴν ἄρχοντες ἰσόβιοι ἐξ αὐτοῦ τοῦ γένους τῶν βασιλέων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δικαιώματος τῶν πρωτοτοκίων. Ἡ δὲ κυριωτάτη διαφορὰ ἀπὸ τῆς βασιλείας συνίστατο εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ ἀνώτατος ἄρχων δὲν εἶχε πλέον τὴν μοναρχίαν ὡς ἐξουσίαν προσωπικήν, ἀλλ' ἦρχεν ὡς γεννήτης τοῦ γένους αὐτοῦ, ἐπειδὴ πλέον διῴκει τὰ κοινὰ τὸ ὅλον

[1] ***Στράβωνος*** VIII, σ. 393· οὗτος δὲ (Μέλανθος) καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐβασίλευσεν ἑκόντων, νικήσας ἐκ μονομαχίας τὸν τῶν Βοιωτῶν βασιλέα Ξάνθον.

[2] Ἐκ τοῦ ***Στράβωνος*** (VII, σ. 321) καταδεικνύεται, ὅτι τὸ Κόδρος δὲν εἶνε ἐκ τῶν ὀνομάτων τοῦ οἴκου τῶν Νηλειδῶν. Εἶνε δὲ τὸ Κόδρος=κυδρός.

[3] Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κόδρου ἴδε ***Στράβωνα*** VIII, σ. 393, ***Λυκοῦργον*** Κατὰ Λεωκράτους § 84 κ. ἑ. Πέσημα τοῦ Κόδρου παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ***Παυσανίου*** I, 19, 6. Πρβλ. τὸ ἔμμετρον ἐπίγραμμα παρὰ Kaibel (Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta σ. 488, ἀρ. 1083). Wachsmuth ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXIII, σ. 21. Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften. 1855. σ. 437. Τῷ 1884 εὑρέθη ἐν Ἀθήναις ἐπιγραφή, ἐξ ἧς ἀπεδείχθη ἡ ὕπαρξις ἱεροῦ τοῦ Νηλέως, τοῦ Κόδρου καὶ τῆς Βασίλης. Ἴδε ***Κουμανούδην*** ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1884, σ. 161 κ. ἑ.

γένος, καθ' ἃ οἱ Βακχιάδαι ἐν Κορίνθῳ[1] οὕτως, ὥστε πάντες οἱ γεννῆται εἶχον βασιλικὴν τάξιν καὶ προσωνυμίαν. Διὸ ὁ ἄρχων ἔν τε ταῖς δίκαις καὶ ἐν τῇ διοικήσει ἐδεσμεύετο ὑπὸ οἰκογενειακοῦ συμβουλίου. Πρὸς τούτοις δ' ὑφίστατο ἀντιπροσωπεία τῶν εὐπατριδῶν ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν, χάριν τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν[2]. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται πῶς, καίπερ διατηρηθείσης τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς καὶ τοῦ ἰσοβίου, κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἐλέγετο ἐπελθοῦσα οὐσιώδης μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος, καὶ πῶς ἐπιστεύετο, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κόδρου τοὺς μὲν βασιλεῖς εἶχον διαδεχθῆ ἄρχοντες, ἡ δὲ ἀνεύθυνος ἀρχὴ εἶχε μεταβληθῆ εἰς ὑπεύθυνον[3]. Βλέποντες δ' ὅτι τοπικὸν κέντρον τῆς ἀρχῆς ἦτο τὸ πρυτανεῖον ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ παρατηροῦντες, ὅτι ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι τοὺς βασιλεῖς διεδέχθησαν πρυτάνεις, καὶ ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς δημοκρατικαῖς Ἀθήναις εὑρίσκοντες ἀκόμη πρυτάνεις ὡς θεματοφύλακας τῆς ἀνωτάτης πολιτικῆς ἐξουσίας, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι καὶ ἐν Ἀθήναις οἱ διάδοχοι τοῦ Κόδρου ἐξηκολούθησαν κυβερνῶντες καὶ δικάζοντες ἐν τῷ πρυτανείῳ ὡς πρυτάνεις[4].

Ἀλλὰ πάντως ἐπῆλθον πολὺ περισσότεραι μεταβολαὶ ἢ ὅσας ἐγίνωσκον καὶ ἀπεδέχοντο οἱ Ἀθηναῖοι. Πάντως πρέπει νὰ συνέβη διακοπὴ τῆς συνεχείας ἐν τῇ κατὰ κληρονομίαν διαδοχῇ. Ἀληθῶς παρατηροῦμεν, ὅτι, ἐν ᾧ κλάδος τις τῆς βασιλικῆς δυναστείας, καὶ δὴ ὁ κατ' ἐξοχὴν φέρων τὸ ὄνομα τῶν Νηλειδῶν, μετενάστευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐν Ἀθήναις δὲν διεδέχθησαν τὸν Κόδρον ὡς ἀνώ-

[1] Πολλάκις βασιλικαὶ δυναστεῖαι διατηροῦσι προνόμια διαρκῆ, οἷαι αἱ τῶν Βακχιαδῶν, Πενθαλιδῶν, Βασιλιδῶν κτλ.

[2] Βασιλεῖς ὑπέχοντας εὐθύνην εἰς τὴν βουλὴν βλέπομεν καὶ ἐν Κύμῃ (***Πλουτάρχου*** Κεφαλαίων καταγραφή. Ἕλλην. 2).

[3] Περὶ καταλύσεως τῆς βασιλείας ὡς ἀνευθύνου ἀρχῆς ἴδε τὰ γραφέντα παρ' ἐμοῦ ἐν τῷ **Monatsbericht der Berliner Akademie 1873.** σ. 285 κ. ἑ.

[4] Πρύτανις εἶνε ἡ ἐπίσημος προσωνυμία τῶν ἀρχόντων τῶν διαδεχθέντων τοὺς βασιλεῖς, ἥτις καὶ μεταδίδεται κατόπιν εἰς τοὺς προεδρεύοντας τῶν συνεδρίων τῆς ὁλομελοῦς βουλῆς καὶ ἐκκλησίας ὡς ἀντιπροσωπεύοντας προσωρινῶς τὸ ἀξίωμα τῆς πολιτείας. Περὶ τῶν πρυτάνεων ἐν Ἀθήναις κατέληξεν ὁ L. Lange (Leipziger Studien für klassische Philologie 1878. Τόμ. Α' σ 168) εἰς τὴν αὐτὴν γνώμην, ἣν ἀνέπτυξα ἐν τῷ Monatsbesicht der Berliner Akademie. 1873. σ. 292.

τατοι ἰσόβιοι ἄρχοντες Νηλεῖδαι οὐδὲ Μελανθίδαι, ἀλλὰ Μεδοντίδαι. Ἀλλ' οὗτοι, καίπερ ἀνήκοντες εἰς τὸ γένος τῶν Νηλειδῶν, ἀπετέλουν ὅμως ἴδιον αὐτοῦ κλάδον[1]. Ἀλλὰ χαρακτηριστικὸν εἶνε διὰ τὰς Ἀθήνας τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τὸ ἐνδεικνυόμενον ἐν τῇ κατὰ βαθμοὺς ἐξελισσομένῃ μεταβολῇ τοῦ πατροπαραδότου καθεστῶτος. Καὶ δὴ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα διετηρήθη ἐν τῇ πολιτείᾳ, δὲν ἐπῆλθε δ' ὡς ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι διάκρισις τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν κοσμικῶν ἐξουσιῶν, ἀντὶ τοιούτου δὲ χωρισμοῦ εἰσήχθη περιορισμὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Καὶ ὁ μὲν ἄρχων Μεδοντίδης ἦτο ὁ ἰσόβιος πρόεδρος ὀλιγαρχικῆς πολιτείας, οἱ δ' εὐπατρίδαι τῶν μὴ μετεχόντων τοῦ θρόνου ἀριστοκρατικῶν γενῶν συνεπελαμβάνοντο τῶν κοινῶν διὰ τῆς ἐπιτηρήσεως τῶν κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας.

Δεκατρεῖς ἄρχοντες εἶχον ἤδη διαδεχθῆ ἀλλήλους, ὅτ' ἐπῆλθε μεταβολή, ἣν προεκάλεσε πάντως ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ γένος τῶν Μεδοντιδῶν, οἵτινες ἤθελον νὰ καταλαμβάνωσι τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ὡς οἷόν τε πλεῖστοι αὐτῶν. Διὸ κατελύθη τὸ ἰσόβιον τῆς ἀρχῆς καὶ εἰσήχθη ἡ δεκαετὴς ἀρχή. Γινώσκομεν δὲ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τοιαύτας διοικητικὰς περιόδους, ὧν ληγουσῶν ἐπήρχετο νέα ἐπικύρωσις τῶν ἀρχῶν διὰ διοσημιῶν καὶ βοῆς τοῦ δήμου[2]. Ἀλλ' ἡ ἀνανέωσις τῆς διοικητικῆς περιόδου ἀπέβη μεταβολὴ τῶν ἀρχόντων, ἡ δὲ ὑποχρέωσις τῆς μετὰ τὸ δέκατον ἔτος εὐθύνης, εἰς ἣν ὑπεβλήθη ὁ ἄρχων, ὑπῆρξε βῆμα ἄξιον λόγου ἐν τῇ προϊούσῃ ἐξελίξει τοῦ πολιτεύματος, ὡς καὶ ἡ κατάλυσις τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῆς κατ' ἐκλογὴν ἀναρρήσεως. Καὶ δὴ μετὰ Χάροπα τὸν υἱὸν τοῦ Αἰσχύλου, τὸν πρῶτον ἐπὶ δεκαετίαν ἄρχοντα, ὅστις ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τῷ 753 π. Χ. (Ὀλυμ. 71,1)[3]

[1] Πρυτάνεις ἦσαν οἱ ἀπὸ Μελάνθου, καλούμενοι δὲ Μεδοντίδαι. ***Παυσανίου*** IV, 5, 10. Κατὰ ταῦτα ἔχομεν ὁπωσδήποτε ἀλλαγὴν δυναστείας.

[2] Πρβλ. τὸ Μίνως ἐννέωρος ***Ὀδυσσείας*** Τ, 179. ***Ἡρακλείδου Ποντικοῦ*** ἀπόσπ. III Müller Fragm. hist. Graecorum Τόμ. Β' σ. 211). Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 318.

[3] ***Διονυσίου Ἁλικαρνασέως*** I,71. ***Εὐσεβίου*** χρονικόν ***Βελληίου Πατέρκλου*** I, 8, 1.

ὁ βασιλικὸς οἶκος διετήρησε τὸ προνόμιον τῆς ἀρχῆς ἐπὶ τέσσαρας μόνον δεκαετίας μέχρι καταλύσεως τοῦ Ἱππομένους, συμβάσης τῷ 714 π. Χ. (Ὀλυμπ. 16,3)[1].

Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου διήρκεσε τὸ μοναρχικὸν δικαίωμα, ὅπερ πρέπει νὰ φαντασθῶμεν πάντως ὑποστηριζόμενον ὑπὸ οἴκου κραταιοῦ καὶ ῥιζοβολῆσαν βαθέως ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δήμου, ἀφ' οὗ βλέπομεν, ὅτι ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας καὶ ἥμισυν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κόδρου. Ἀλλὰ τέλος οἱ ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς ἀποκλειόμενοι εὐπατρίδαι διέρρηξαν πάντα φραγμὸν καὶ κατέκτησαν δι' ἀγώνων τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς συμμετοχήν.

Πράγματι μετ' οὐ πολύ, τῷ 683 π. Χ. (Ὀλυμπ. 24,2), ἡ ἀρχὴ ὑπέστη τελείαν μεταβολήν. Ἡ μὲν διάρκεια αὐτῆς ἔγεινεν ἐνιαυσία, ἡ δὲ δύναμις αὐτῆς διενεμήθη εἰς ἐννέα ἄρχοντας, ὑπέχοντας εὐθύνην μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς[2]. Τότε λοιπὸν ἐπῆλθεν ἡ καθ' αὑτὸ κατάλυσις τῆς ἀττικῆς βασιλείας, τελεσθείσης τῆς καιριωτάτης τῶν μεταβολῶν διὰ μεταβάσεως τῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ κεκλημένου εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῆς γενετῆς εἰς τὴν εὐρυτέραν ὁμάδα τῶν κατ' ἰδίαν ἐκλογὴν καταλαμβανόντων τὰ δημόσια ἀξιώματα. Οὕτω δ' ἐπήρχετο μετάβασις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἑνὸς καὶ μόνου οἴκου εἰς τὴν ἀρχὴν πολλῶν οἴκων.

Ὁ πρῶτος ἄρχων εἶχε τὸ δικαίωμα ποιᾶς τινος ἐποπτείας τῶν δημοσίων πραγμάτων. Καὶ ἐφρόντιζε μὲν περὶ τῶν μάλιστα δεομένων ἐνεργοῦ καὶ προσωπικῆς προστασίας, τῶν ἀνηλίκων καὶ ὀρφανῶν, ἐπέβλεπε δὲ τὴν διατήρησιν τῶν πατρῴων κλήρων ἐν τοῖς οἴκοις τῶν πολιτῶν, καὶ εἶχε τὸ τιμητικὸν προνόμιον τῆς ἐν τοῖς

[1] ***Σουίδας*** ἐν λ. Ἱππομένης. Paroemiographi ἐκδ. von Leutsch καὶ Schneidewin Τόμ. Α' σ. 244 Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Α' σ. 554 Β.

[2] Πρῶτος τῶν ἐνιαυσίων ἀρχόντων λέγεται ὁ Κρέων (***Ἀφρικανὸς*** παρὰ ***Γεωργίῳ Συγκέλλῳ*** ἐκδ. Βόννης σ. 400,5). Πρβλ. Πάριον μάρμαρον στ. 48. Müller Fragmenta historicorum Graecarum Τόμ. Α' σ. 548). Ὁ ***Παυσανίας*** (IV. 15, 1. 13, 5) ἀναγράφει τῶν μὲν δεκαετῶν ἀρχόντων τὴν ἀρχὴν κατὰ ἓξ ἔτη προτέραν ἢ ὁ Εὐσέβιος, τὴν δὲ τῶν ἐνιαυσίων κατὰ τέσσαρα ἔτη.

δημοσίοις ἐγγράφοις ἀπ᾽ αὐτοῦ ὀνομασίας τοῦ ἔτους. Ὁ δὲ δεύτερος ἄρχων ἔφερε τὴν προσωνυμίαν καὶ τὰ ἐπίσημα τοῦ βασιλέως, ὡς διάδοχος δ᾽ αὐτοῦ ἐπηγρύπνει ἐπὶ τῶν δημοσίων ἱερῶν καὶ θυσιῶν, ὅπως τελῶνται πάντα κατὰ τὰ πάτρια πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν θεῶν. Ἐν δὲ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ ἀντεπροσώπευεν ὁ ἄρχων βασιλεὺς τὴν Ἀθηνᾶν, ἥτις συνῳδὰ τῇ πίστει τοῦ λαοῦ εἶχεν ἐν αὐτῷ ποτε δώσει τὴν ἰδίαν αὐτῆς ψῆφον· ὡς λείψανον δὲ τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ ἀξιώματος ἔμενεν εἰς αὐτὸν ἡ τιμὴ τῆς εἰς τὸ ἀξίωμα συμμετοχῆς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἥτις ἐτιμᾶτο ὡς βασίλισσα. Ὁ δὲ τρίτος τῶν ἀρχόντων μετέλαβε τῶν ἔργων ἀρχιστρατήγου, ὡς ἐδείκνυε τὸ ὄνομ᾽ αὐτοῦ, καλουμένου πολεμάρχου. Εἶνε λοιπὸν ἀναμφήριστον, ὅτι τὰ τρία κύρια ἔργα τῆς βασιλείας διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν τριῶν ἀρχόντων, οἵτινες ἄλλως εἶχον καὶ οἱ τρεῖς ἱερατικάς τινας λειτουργίας.

Διὰ δὲ τοὺς λοιποὺς ἓξ ἄρχοντας δὲν ὑπελείποντο ἰδιάζουσαι ἐξουσίαι, οὐδ᾽ εἶχον διακριτικὸν ὄνομα, ἀλλ᾽ ὠνομάζοντο πάντες θεσμοθέται. Κατὰ ταῦτα δὲ ἀπετέλουν πρὸς τοῖς θεματοφύλαξι τῆς βασιλικῆς δυνάμεως ἴδιον συνέδριον, σκοπὸν ἔχον τὴν φύλαξιν τῶν νόμων. Οἱ ἄρχοντες ἐξηκολούθησαν προσφέροντες ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἃς ποτε οἱ βασιλεῖς θυσίας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἑρκείου Διὸς, τοῦ οἰκογενειακοῦ βωμοῦ τῶν ἀρχαίων ἐκ τοῦ γένους τοῦ Κέκροπος ἀνάκτων, καὶ ἔθυον κοινῶς τὰς θυσίας τὰς ἐπ᾽ εὐημερίᾳ τῆς πόλεως, ἧς ἐπειρῶντο νὰ συνεχίσωσι τὸ ἀρχαῖον καθεστώς.

Καὶ δὴ ἐφρόντιζον κατὰ τὰ κρατοῦντα ἐπὶ τῶν βασιλέων νὰ διατηρῶσιν ἑτοιμοπολέμους τοὺς ἀμύντορας τῆς χώρας πρὸς ἄμυναν τῆς Ἀττικῆς κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν. Ἀλλ᾽ ἐξ ἀρχῆς κυριώτατον ἦτο ἡ φρούρησις τῶν ἀκτῶν. Διὸ ἡ ὅλη χώρα ἦτο διηρημένη εἰς τεσσαράκοντα καὶ ὀκτὼ ναυκραρίας, ἤτοι διαμερίσματα ναυκλήρων, ὧν ἕκαστον ὤφειλε νὰ εἰσφέρῃ μίαν ναῦν μετὰ τοῦ πληρώματος αὐτῆς, ταῦτα δὲ διαμερίσματα ἀπετέλουν καὶ τὴν βάσιν τῆς τε στρατολογίας καὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν λεγομένων ναυκραρικῶν τελῶν. Οἱ δὲ ταμίαι τῶν χρημάτων τούτων ἐκα-

λοῦντο κωλακρέται, ἔφερον δῆλα δὴ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ οἱ εἰσπράττοντες τὰ εἰς τοὺς βασιλεῖς εἰσφερόμενα χάριν τιμῆς δῶρα. Ἑκάστης δὲ ναυκραρίας προίστατο πρύτανις, ὅστις καὶ ἐπεμελεῖτο τῆς ἐν αὐτῇ τάξεως καὶ ἡσυχίας. Ἦσαν δ' οἱ πρυτάνεις εὐπατρίδαι ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν ἐνοικούντων ἐν αὐτῇ τῇ ναυκραρίᾳ, ἧς ἀνετίθετο εἰς αὐτοὺς ἡ ἡγεσία. Τοιοῦτοι εἶνε οἱ ἀρχαιότατοι ὄχι ἰωνικοί, ἀλλὰ γνησίως ἀττικοὶ διοικητικοὶ θεσμοί, οὓς τεκμαιρόμεθα ἰσχύοντας ἐν τῇ Ἀττικῇ. Αἱ δὲ κατὰ τόπους διοικητικαὶ αὗται περιφέρειαι συνετέλουν εἰς τὴν ἄνευ διασπάσεως τῆς τέλος ἐπιτευχθείσης ἑνότητος τῆς χώρας πολλαπλῆν καὶ ποικίλην ἀνάπτυξιν τοῦ δημοσίου βίου, καὶ ἀπειργάζοντο τὴν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον τῆς πολιτείας σωτηριώδη καθυπόταξιν τῶν κατ' ἰδίαν συμφερόντων τῶν τάξεων διὰ τῆς εἰς κοινὴν ὁρᾶσιν συνενώσεως τῶν συναποτελούντων τὰ γένη καὶ τῶν μὴ συμμετασχόντων αὐτῶν καὶ διὰ τῆς ἐπιρρώσεως τῆς συνειδήσεως τῶν καθηκόντων τῶν πολιτῶν. Καθ' ὅσον δῆλα δὴ προέκειτο ἡ δικαία κατανομὴ τῶν πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας ἐπιβαλλομένων λειτουργιῶν, ἐνυπῆρχον ἐν ταῖς ναυκραρίαις αἱ ἀρχαὶ διακεκριμένης διοικήσεως τῶν κατὰ τὸν στρατὸν καὶ τοὺς πόρους τῆς χώρας. Ἐν τούτοις δὲ τοῖς ἔργοις εἶχον καὶ οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκοῦντες εὐπατρίδαι εὐκαιρίαν νὰ ἐξασκῶσι ῥοπὴν παράλληλον πρὸς τὴν τῶν εὐπατριδῶν τοῦ ἄστεως, οἵτινες ἵσταντο ἐγγύτερον τῆς κυβερνήσεως. Καὶ πότε μὲν εἰσήχθη ἡ κατὰ ναυκραρίας διαίρεσις αὕτη δὲν μαρτυρεῖται, ἀλλ' εἶνε πιθανόν, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς ἀνέρχονται ἤδη εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας[1].

[1] Αἱ ναυκραρίαι δὲν εἶνε θεσμὸς τῶν δημοκρατικῶν χρόνων (Bergk ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie 1856 σ. 23), ἀλλὰ προῆλθον ἕνεκεν ἀντιθέσεως μεταξὺ αὐτῶν τῶν εὐπατριδῶν. Ἴδε ***Ἡρόδοτον*** (VI, 71). Philippi Beiträge zur Geschichte des attischen Bürgerreshts σ. 152. Ναυκραρία δ' ἑκάστη δύο ἱππέας παρεῖχε καὶ ναῦν μίαν (***Ἰουλίου Πολυδεύκους*** VIII, 108). Ναύκραρος=ναύκληρος κατὰ τὸν Böckh (Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' σ. 708). Ἴδε καὶ von Wilamowitz-Möllendorff Aristoteles und Athen Τόμ. Α' σ. 96 ἐν σημ. Κατὰ δὲ τὸν Wecklein (Berichte der bayerischen Akademie. 1873. σ. 53) ναύκραρος σημαίνει τὸν κύριον ἑστίας (ἐκ τοῦ ναὸς, ναῦος=ἑστία). Ἀλλὰ κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ἀντεπεξῆλθεν ὁ Meyer ἐν τοῖς τοῦ Georg Curtius Studien Τόμ. Ζ' σ. 175 κ. ἑ.,

Οὕτω περὶ πολλὰ ἡ πολιτεία δὲν εἶχε προαχθῇ περαιτέρω τῶν στοιχείων ἐκείνων, ἅτινα ὑπῆρχον ἤδη ἐν σπέρματι κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας. Δὲν ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ εὐστάθεια ἐν τῇ διοικήσει τῶν τῆς πολιτείας, ἂν μὴ διὰ τῆς ἐτησίας ἀλλαγῆς τῶν ἀρχόντων ἐξεδηλοῦτο ὁσημέραι ὀξύτερον τὸ πολιτικὸν συμφέρον. Διὸ καὶ ἐν Ἀθήναις ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ὑπέστη ὁ δῆμος ζημίας σὺν τῇ καταλύσει τῆς βασιλείας, πάσας δὲ τὰς ἐκ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς ὠφελείας ἐκαρπώθησαν οἱ εὐπατρίδαι. Οἱ ἐνιαύσιοι ἄρχοντες οὐδέν τι ἄλλο ἠδύναντο νὰ εἶνε ἢ ὄργανα τῆς φατρίας αὐτῶν, οὐδ' ἠδύναντο νὰ ἐνεργῶσιν ἄλλως ἢ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἐκλογέων αὐτῶν καὶ ὁμοτίμων. Τὸ μεταξὺ τῶν τάξεων χάσμα ἀπέβαινεν ὁσημέραι μεῖζον, οἱ δ' εὐπατρίδαι περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζον ἢ περὶ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν προνομίων καὶ τῆς παραμελήσεως πάσης ἀνυψώσεως τῶν τοῦ δήμου. Ἐκεῖνοι διεχειρίζοντο πάντα τὰ τῆς πολιτείας, τὴν διοίκησιν καὶ τὰ δικαστήρια, καὶ ὅσῳ μᾶλλον αὐτοὶ ἀπέβαινον ἰδία φατρία ἐν τῇ πολιτείᾳ, τόσῳ δυσχερεστέρα καθίστατο ἡ παρ' αὐτῶν ἀπονομὴ τοῦ δικαίου ἐν ἀμεροληψίᾳ.

Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον κακόν, ὅπερ ἔγειναν αἰσθητόν. Πράγματι ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἀνέκαθεν ἰδιαζόντως λεπτὴν συνείδησιν τῆς ἰδέας τοῦ δικαίου, ἣν πρέπει νὰ ἐκπροσωπῇ ἡ πολιτεία, εἶχετο δὲ αὐτῆς εἴπερ τινὸς καὶ ἄλλης. Εἰς δὲ τὸ πρῶτον τοῦτο κακὸν προσετέθησαν καὶ ἄλλα ἀναφερόμενα εἰς τὸν ὑλικὸν βίον καὶ ἀπειλοῦντα κινδυνωδέστατα τὴν εὐεστὼ τῶν οἰκητόρων τῆς χώρας.

ἀποδεχόμενος, ὅτι ἡ λέξις εἶνε σύνθετος ἐκ τοῦ ν α ῦ ς καὶ τῆς ῥίζης κ ᾰ ρ καὶ κατὰ μετάθεσιν κ ρ ᾰ, ἣν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ῥήματι κ ρ α ί ν ω. Αἱ ναυκραρίαι εἰσήχθησαν ἐπὶ Δράκοντος κατὰ τὸν Z e l l e (Beiträge zur Verfassungsgeschichte σ. 14), κατὰ δὲ τὸν S c h ö m a n n (Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 345) βραχὺ πρὸ τοῦ Σόλωνος. Ἐκ δὲ τῆς ***Ἀριστοτέλους*** Ἀθηναίων πολιτείας σ. 10,9 ἐκδ. Blass δὲν γίνεται μὲν σαφὴς ὁ χρόνος τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ναυκράρων, ἀλλὰ φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἱδρύθη ἡ ἀρχὴ αὕτη τὸ πρῶτον ἐπὶ Σόλωνος. Διὸ καὶ ὁ v o n W i l a m o w i t z - M ö l l e n d o r f f (Aristoteles und Athen Τόμ. Α' σ. 94) ῥητῶς εἰς τοὺς δρακοντείους θεσμοὺς τάσσει καὶ τὴν ναυκραρίαν. Πρβλ. K e n y o n Ἀθηναίων πολιτεία σ. 23 ἐν σημ.

Ἡ χώρα, πρὸς ἣς τὸ ἔδαφος ἐκανονίζοντο τὰ κατὰ τὴν τροφὴν τῶν κατοίκων, διῃρεῖτο ὡς πρὸς τοῦτο εἰς τρεῖς κατηγορίας. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῶν ὀρέων, οἱ λεγόμενοι Διάκριοι, εἶχον ἐνδεῆ τὰ ἐπιτήδεια, ἐπειδὴ αἱ βραχώδεις κλιτύες τῶν ὀρέων παρεῖχον ἀνεπαρκεῖς ὀημητριακοὺς καρποὺς καὶ ὀπώρας, αἱ δ' ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τῆς Ἀττικῆς νομαὶ ἐπήρκουν εἰς μικρὰ μόνον κτήνη. Ἀφθονώτερα δὲ παρεῖχε τὰ τρόφιμα ἡ παραλία, ἐν ᾗ οἱ Πάραλοι ἀπέζων ἐκ τῆς ναυπηγίας, τῆς ἀκτοπλοΐας, τῆς ἁλοπηγίας καὶ τῆς ἁλιείας. Ἀλλὰ πάντα τἀγαθὰ συνεσωρεύοντο εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ πατρῷα κτήματα ἐν ταῖς πεδιάσιν, ἐν αἷς ᾤκουν οἱ Πεδιεῖς, ὧν τὸν πυρῆνα ἀπετέλουν οἱ εὐπατρίδαι.

Οἱ εὐπατρίδαι ἦσαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἡ προνομιοῦχος τάξις. Εἶχον τοὺς οἴκους αὐτῶν παρὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ ἄστεως καὶ ἅμα τὰ μεγάλα κτήματα ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Κηφισοῦ, τῷ εὐφορωτάτῳ μέρει τῆς χώρας, οὗ τὰ προϊόντα, ἰδίως δὲ τὸ ἔλαιον, ἠδύναντο εὐκόλως νὰ ἐξαχθῶσιν ἐκ τῶν ἐγγὺς κειμένων ὁρμων. Καὶ ἦσαν μὲν οἱ μόνοι ἔχοντες πεῖραν τῶν ὀημοσίων πραγμάτων, εἰς ἃ ἠδύναντο νἀφοσιωθῶσιν ἐν σχολῇ, ἐν ᾧ οἱ δοῦλοι ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν· ἦσαν δὲ καὶ οἱ μόνοι ἔχοντες γνῶσιν τοῦ δικαίου. Τοὺς δὲ ἄνδρας τοὺς μακρὰν τῆς πόλεως γεωργοῦντας τοὺς μικροὺς αὐτῶν ἀγροὺς ἐκάλουν ἀποίκους κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς μεγάλους γαιοκτήμονας τῆς μέσης πεδιάδος. Καὶ οἱ μὲν πόροι τῶν μεγάλων κυρίων, οἵτινες ἦσαν ἅμα ναύκληροι καὶ κεφαλαιοῦχοι, ηὔξανον προχείρως, οἱ δὲ μικροὶ γαιοκτήμονες ἐγίνοντο ὁσημέραι πτωχότεροι, καθ' ὅσον ὁ βίος ἀπέβαινε δαπανηρότερος. Πᾶσα ὑπηρεσία παρεχομένη εἰς τὴν πόλιν ἐπεβάρυνεν αὐτοὺς διπλασίως· πᾶσα δὲ διατάραξις τῆς εἰρήνης, πᾶσα ἐπιβαλλομένη εἰς αὐτοὺς χρηματικὴ ζημία, πᾶσα ἀκαρπία συνετέλει εἰς τὴν οἰκονομικὴν αὐτῶν καταστροφήν. Οὕτω δ' ἔγειναν ὀφειλέται τῶν εὐπατριδῶν.

Κατ' ἀρχαῖον ἔθος ἡ ἀπαίτησις τοῦ δανειστοῦ μετεβιβάζετο ἀπὸ τοῦ ἐνυποθήκου κτήματος τοῦ ὀφειλέτου εἰς αὐτὸ αὐτοῦ τὸ σῶμα. Τὸ δὲ χρέος ἦτο τόσῳ βαρύτερον ὅσῳ μᾶλλον ἐσπάνιζεν ἐν τῇ χώρᾳ

τὸ χρῆμα καὶ ὅσῳ μᾶλλον ηὔξανε τὸ μὴ ἀποδιδόμενον κεφάλαιον ἕνεκα τοῦ μεγέθους τῶν τόκων. Τέλος δ' οὐδὲν ὑπελείπετο εἰς τοὺς ὀφειλέτας ἢ ἡ παραχώρησις τῶν κτημάτων αὐτῶν εἰς τοὺς δανειστάς· ἐθεώρουν μάλιστα εὐτυχίαν, ἂν δὲν ἐξεδιώκοντο ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἀπελάμβανον τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν κτῆσιν παρὰ τῶν δανειστῶν ὡς καρπωταὶ καὶ ἐπορίζοντο ἐν ταῖς γαίαις τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων ἐπαρκῶς τὰ πρὸς τὸν βίον. Οὕτω δὲ ἀπετελέσθη τάξις γεωργῶν κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ἐλευθέρων, οἵτινες ἐκαλοῦντο *ἑκτημόριοι* ἅτε πιθανῶς κρατοῦντες δι' ἑαυτοὺς τὸ ἕκτον μόνον τῶν εἰσπραττομένων ἐκ τῶν προϊόντων[1]. Ἀλλ' οἱ εὐπατρίδαι ἐπωφελοῦντο πᾶσαν εὐκαιρίαν, ὅπως προσαυξάνωσιν ὁσημέραι τὰς ἰδίας αὐτῶν κτήσεις. Ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν ἐλευθέρων γαιοκτημόνων, ἡ μέση τάξις τῶν γεωμόρων, ἠλαττοῦτο καθ' ἑκάστην, καὶ ἀπέβησαν οἰκέται τῶν πλουσίων, περιπεσόντες εἰς τελείαν ἀπ' αὐτῶν ἐξάρτησιν.

Ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας κατέστη εἰς τοὺς εὐπατρίδας εὐχερὴς ἡ συντήρησις τῆς καταθλιπτικῆς αὐτῶν κυριαρχίας. Ἔμελλε δ' αὕτη νὰ συντηρηθῇ μακρότερον ἔτι χρόνον, ἂν μὴ ἐν μὲν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν κόλπῳ ἤθελε γεννηθῇ διχόνοια, παρὰ δὲ τῷ ἀττικῷ λαῷ μὴ εἶχε διατηρηθῇ πυρὴν ὑγιὴς ἀνδρῶν ἐλευθέρων, τοῦτο μὲν ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Διακρίας, τοῦτο δ' ἐν τῇ Παραλίᾳ, καθ' ἣν ἤκμαζεν ἡ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία καὶ ἦτο εὐχερεστέρα ἡ συντήρησις τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν πολιτῶν.

Ἐν τούτοις δ' ἡ πνευματικὴ κίνησις ἡ κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα προελθοῦσα ἐξ Ἰωνίας καὶ ἀπ' αὐτῆς μεταδιδομένη εἰς τὰς παραλίας ἑλληνικὰς χώρας δίκην πνοῆς ζωογόνου[2] ἔσχε ῥοπὴν καὶ ἐπὶ τὴν Ἀττικήν. Διαγινώσκεται δὲ τοῦτο ἐκ τῶν μέσων, ὧν ἔγεινε τότε χρῆσις πρὸς διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος. Πράγματι ἐνδεικτι-

[1] Πλανᾶται ὁ ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 13, παρ' ᾧ ἑκτημόριοι λέγονται οἱ ἕκτα τῶν γινομένων τελοῦντες. Τὴν δὲ ὀρθὴν ἑρμηνείαν τῆς λέξεως ἔδωκεν ὁ Schömann (De comitiis σ. 362), ᾧ ἠκολούθησεν ὁ Böckh (Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' σ. 643). Ἀνάλογος δὲ εἶνε ἡ σχέσις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ partiarii κατὰ τὸν Rudorff Proemium lectionum aestivarum. Ἐν Βερολίνῳ 1846.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 356.

κὸν τοῦ πολιτικοῦ πνεύματος τῶν Ἀθηναίων εἶνε τοῦτο, ὅτι ἐπεζήτησαν τὴν διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ ἐπίτευξιν τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα ἐν ἄλλαις ἑλληνικαῖς χώραις εἶχον ἐπιδιωχθῆ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ ἄλλη δὲ ἰδιορρυθμία τοῦ πνεύματος τοῦ ἀττικοῦ λαοῦ εἶνε χαρακτηριστικὴ, ὅτι ἡ κοινὴ συνείδησις εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἐβδελύσσετο τὴν ἐν τῇ ἀπονομῇ τοῦ δικαίου αὐθαιρεσίαν καὶ τὸ ἐπισφαλὲς τῆς δικαιοσύνης. Πρὸς καθαίρεσιν δὲ πάσης τοιαύτης ἀδικίας ἐπεζητήθη καὶ ἐπετεύχθη ἡ ἀναγκαία μεταρρύθμισις μετὰ πλείστης ὅσης δραστηριότητος. Καὶ ἀληθῶς ἡ εἰς ἕνα τῶν εὐπατριδῶν ἀνάθεσις τῆς ἐντολῆς νὰ καταγράψῃ τοὺς θεσμοὺς, καθ' οὓς ἔμελλε νὰπονέμηται τὸ δίκαιον ἐν Ἀθήναις, εἶνε τρανὴ ἔνδειξις ἐσωτερικῶν ἀγώνων, ἐν οἷς οἱ εὐπατρίδαι εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὸν δῆμον. Μὴ δὲν ἦτο σπουδαιότατον τῶν προνομίων τῶν εὐπατριδῶν ἡ παρ' αὐτῶν μόνων γνῶσις τοῦ δικαίου καὶ ἡ τέλεσις τῶν ἱερῶν νομίμων, ἅτινα εἶχον κληροδοτηθῆ εἰς τὰ γένη διὰ παραδόσεως προφορικῆς; Ἆρα κατὰ ταῦτα ἡ δύναμις τῶν εὐγενῶν ἐναπέκειτο εἰς τὸ ἄγραφον δίκαιον. Οὐδ' ἔμελλον εἰκότως οἱ εὐπατρίδαι νὰποστῶσι τῆς ἐξασκήσεως τοῦ προνομίου αὐτῶν ἐκείνου, ἂν ὁ δῆμος δὲν εἶχεν ὁμοθύμως ἐπιμείνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀξιώσεως αὐτοῦ ταύτης.

Διὰ ταῦτα δ' ὑπῆρξε μεγάλη πρόοδος ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ πολιτικοῦ βίου ἡ ἐπίτευξις τῆς ἀποφάσεως περὶ καταγραφῆς δημοσίας τῶν ἰσχυόντων φονικῶν νόμων καὶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτῆς ἐν ἔτει 621 π. Χ. (Ὀλυμπ. 39,4)[1] ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος Δράκοντος[2]. Ἐκ-

[1] Τὴν χρονολογίαν ταύτην (Ὀλυμπ. 39,4) ἀναγράφει ὁ ***Εὐσέβιος***. Ὁ δὲ ***Σουίδας*** ἐν λ. Δράκων ὁμοίως ἀποδέχεται, ὅτι τῇ λθ' Ὀλυμπιάδι τοὺς νόμους ἔθετο γηραιὸς ὤν. Μεταξὺ Σόλωνος καὶ Δράκοντος παρῆλθον τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη κατὰ τὸν ***Διόδωρον*** (παρὰ τῷ ***Οὐλπιανῷ*** Σχόλια εἰς Δημοσθένην Κατὰ Τιμοκράτους 243). Ἀλλ' ἴσως ὑπάρχει σφάλμα τοῦ βιβλιογράφου, ὅστις ἔγραψεν ζ' καὶ μ' ἀντὶ νὰ γράψῃ ζ' καὶ κ' (ἑπτὰ καὶ εἴκοσι). Ἦσαν δ' οἱ θεσμοὶ τοῦ Δράκοντος τὰ πρῶτα δημόσια γράμματα. Ἴδε ***Ἰώσηπον*** Κατὰ Ἀπίωνος III, 4.

[2] Τὴν ἀρχαιοτέραν γνώμην, ὅτι ὁ Δράκων ἔθηκε τοὺς θεσμοὺς ὧν ἄρχων, ἣν ἀπεδέχθη καὶ ὁ ***Κούρτιος***, κατέρριψεν ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀθηναίων πολιτείας τοῦ ***Ἀριστοτέλους***, ἐν ᾗ (σ. 4, 18 ἐκδ. Blass) ῥητῶς λέγεται ἐπὶ Ἀριστα ίχμου ἄρχοντος Δράκων

τοτ' ἐπεβλήθη εἰς τοὺς ἄρχοντας σταθερὰ δικονομία, καὶ καθωρίσθησαν τακταὶ ποιναί. Καὶ ἐλέχθη μὲν περὶ τῶν νόμων τοῦ Δράκοντος, ὅτι εἶχον γραφῆ δι' αἵματος, ὅτι μόνη ποινὴ διὰ πάντα τὰ ἐγκλήματα ὡρίζετο ἐν αὐτοῖς ὁ θάνατος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη αὐστηρότης δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ προερχομένη ἐξ ἀπαρακλήτου ἀνεπιεικείας αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου, ὅστις βεβαίως ἥκιστα προετίθετο νὰ εἰσαγάγῃ νέον σύστημα ποινικοῦ δικαίου, ἀλλ' οἱ δρακόντειοι θεσμοὶ ἦσαν ἐξαιρέτως αὐστηροὶ καὶ ἁπλοῖ, ἐν συγκρίσει πρὸς νομοθεσίας μεταγενεστέρας, ἅτε προκύψαντες ἐκ καταστάσεως κοινωνικῆς, ἐν ᾗ αὐτὰ τὰ κατὰ τὸν βίον ἦσαν ἁπλᾶ καὶ αὐστηρῶς διατεταγμένα[1]. Πράγματι δ' ἐπεθύμουν, ἀντιτασσόμενοι εἰς τὰς νεωτεριζούσας τάσεις, νὰ ἐμμείνωσι κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὰ πάτρια καὶ μὴ ἀμβλύνωσι τὸ ξίφος, ἐφ' ὅσον ἔτι ἔφερον αὐτὸ ἀνὰ χεῖρας, ὅπως διὰ τοῦ φόβου τῆς ποινῆς διατηρηθῇ συγχρόνως ἀμείωτον τὸ ἀξίωμα τῶν δικαστῶν καὶ ἡ τάξις αὐτῶν. Ἄλλως δὲ πᾶσα ἐξασθένησις τῶν πατροπαραδότων ποινῶν ἔμελλε νὰ καταστήσῃ ἔτι μισητοτέραν τὴν προτέραν ἐξάσκησιν τῆς δικαιοσύνης. Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἀττικὴν δικαιοδοσίαν, οἷα καθωρίσθη διὰ τοῦ Δράκοντος, διαγινώσκονται σαφέστερον μόνον ἐν τοῖς ἀναφερομένοις εἰς τὸ φονικὸν δίκαιον. Αἱ περὶ φόνου διατάξεις εἶχον διαμορφωθῇ πρωιμώτερον πάσης ἄλλης παρ' Ἀθηναίοις· ἤδη δ' ἐν ἀρχαίοις χρόνοις εἶχον δια-

τοὺς θεσμοὺς ἔθηκεν. Ὁ Δράκων ἐπεχείρησεν ἴσως τοῦτο τὸ ἔργον ὢν θεσμοθέτης. Ἴδε ***Παυσανίου*** IX, 36, 8· Δράκοντος Ἀθηναίοις θεσμοθετήσαντος. Πρβλ. von Wilamowitz-Möllerdorff Aristoteles und Athen Τόμ. Β' σ. 55-56.

[1] Ὁ K. F. Hermann (De Dracone legumlatore attico 1849-1850) λέγει περὶ τούτων· Poenarum magnitudinem, qua sola Draconis leges conspicuas fuisse Aristoteles tradit, tantum abest, ut ad singularem hujus tristitiam referamus, ut eam non minus ad conservandae, quam Solonis clementiam ad emendandae reipublicae studium pertinuisse arbitremur. Ἀπ' ἐναντίας δὲ σκόπιμον ὠμότητα ἀποδέχεται ἐκ νέου ὁ Duncker (Geschichte des Alterthums Τόμ. Δ' σ. 151), καθ' ὃν «οἱ εὐπατρίδαι ἤθελον νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως καταστρέψωσι τοὺς ἄνδρας τοῦ δήμου». Ὀρθῶς κρίνουσι κατὰ τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ Δράκοντος ὁ Grote καὶ ὁ Hermann. Δρακόντειοι θεσμοὶ περὶ ἀκουσίου φόνου διεσώθησαν ἐν ἐπιγραφῇ. Ἴδε Köhler (ἐν τῷ Hermes Τόμ. Β' σ. 27 κ. ἑ.). Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 61. Hicks A manual of Greek historical incriptions. Oxford. 1882. σ. 112.

κριθῆ ἀκριβῶς τὰ διάφορα εἴδη τοῦ φόνου, ὁ ἐκ προνοίας, ὁ ἀκούσιος, ὁ συγκεχωρημένος, καὶ ἐδικάζοντο ταῦτα ἰδίᾳ ἐν διαφόροις δικαστηρίοις, τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ, τῷ Παλλαδίῳ, τῷ Δελφινίῳ, ἅτινα ἦσαν προωρισμένα πρὸς τοῦτο δι' ἰδίων ἕκαστον παραδόσεων.

Διαγινώσκεται δὲ καὶ ἐκ τῶν δρακοντείων θεσμῶν τὸ πῶς ἡ μὲν πολιτεία ἀντικατέστησε μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸν οἶκον, τὸ δὲ δημόσιον δίκαιον τὴν αἱματηρὰν ἐκδίκησιν τῶν συγγενῶν. Τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας συμμετέχουσιν ἀκόμη μέχρι τῶν ἀπὸ ἐξαδέλφων ἀνεψιῶν τῆς διώξεως τοῦ ἀνδροφόνου καὶ ἐξασκοῦσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς τύχης αὐτοῦ, τῆς μετ' αὐτοῦ συνδιαλλαγῆς (αἰδέσεως) καθιστώσης δυνατὴν τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς εἰς τὴν πόλιν ἐπιστροφῆς τοῦ ἕνεκα φόνου ἐξορίστου. Ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα τῆς δι' αἵματος τιμωρίας τοῦ φόνου μένει ἐνεργὸν ἐν περιπτώσει προώρου ἐπιστροφῆς τοῦ ἐξορίστου εἰς τὸ ἀττικὸν ἔδαφος.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἐπιφυλασσομένων τούτων δικαιωμάτων ἀκριβῶς ἤδη ἐκανονίσθη ἡ παρὰ τῆς πολιτείας τιμωρία τοῦ φόνου. Τελεῖται δὲ διὰ διπλοῦ δικαστικοῦ ἀγῶνος. Καὶ πρῶτον μὲν ἄρχεται ἡ δίκη ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἄρχοντος, καὶ παρασκευάζονται τὰ τῆς ἀποφάσεως μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὐτὴ ἐξαγγέλλεται ὑπὸ συνεδρίου πεντήκοντα καὶ ἑνὸς ἀνδρῶν ἀντιπροσωπευόντων τὸν δῆμον, οἵτινες καλοῦνται ἐφέται[1].

Οὕτω τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα καὶ οἱ νέοι θεσμοί, τὰ δικαιώματα τῆς οἰκογενείας καὶ τὸ κῦρος τῆς πολιτείας παρουσιάζονται στενῶς συνδεδεμένα πρὸς ἄλληλα, ἐν δὲ τῷ τοιούτῳ συνδυασμῷ διαγινώσκομεν τοὺς χρόνους τῆς μεταβάσεως, ἐν οἷς ἔζη ὁ Δράκων, ὅστις ἐθεωρεῖτο κυρίως ὁ εἰσαγαγὼν τὴν ὑπὸ τῶν ἐφετῶν ἐκδίκασιν[2].

[1] Ἐφέται οἱ ἐπὶ ταῖς ἔταις κατὰ τὸν L. Lange (De ephetarum Atheniensium commentatio. Ἐν Λειψίᾳ. 1873 σ. 11 κ. ἑ.). Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης εὐλόγως ἀντιτάσσεται ὁ R. Schöll (Jenaer Litteraturzeitung 1874 σ. 703).

[2] Ὁ *Ἰούλιος Πολυδεύκης* (VIII, 125) μαρτυρεῖ, ὅτι τοὺς ἐφέτας πρῶτος κατέστησεν ὁ Δράκων. Τὸ δὲ ἀξιόπιστον τῆς μαρτυρίας ταύτης ἀπέκρουσε μὲν ὁ O. Müller, ἀπεδέχθη δὲ ὁ Schömann (Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 494). Τὴν γνώμην

Ἐν τῇ πολιτείᾳ οὐδὲν ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἀνεκτὸν τὸ μὴ καθαρὸν, οὐδεμία προσβολὴ τῆς δημοσίας εἰρήνης ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἀτιμώρητος ἢ ἄνευ ἐξαγνισμοῦ. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὅπου προέκειτο περὶ τῆς ζωῆς πολιτῶν, κατεβάλλετο ἡ μεγίστη προσοχή. Ἤθελον νὰ προλάβωσι πᾶσαν αὐθαιρεσίαν τῶν ἀρχόντων, καὶ ἐπεφύλασσον τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀποφάσεων εἰς τοὺς ἐφέτας, ὅπως περιβάλωσι τὴν λειτουργίαν τῆς δικαιοσύνης διὰ τῆς ἀσφαλείας ἐκείνης, ἥτις ἐπεβάλλετο ὀσημέραι ἐπιτακτικώτερον.

Ἡ δὲ ἀναγραφὴ τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ ἡ νέα κατάστασις τῶν δικαστικῶν συνεδρίων ἦσαν ὑποχωρήσεις γινόμεναι παρὰ τῶν εὐπατριδῶν, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ παραγνωρίσωσι τὸ κινδυνῶδες τῶν καιρῶν. Ἀπό τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἡ Ἀττικὴ περιεβάλλετο ὑπὸ πόλεων, ἐν αἷς οἱ δῆμοι εἶχον νικηφόροι καὶ πανίσχυροι καταλύσει τὸ ἀρχαῖον καθεστώς. Ἐν Μεγάροις, ἄτινα, ὄντα τὸ κατ' ἀρχὰς τμῆμα τῆς Ἀττικῆς, ἦσαν νῦν ἰσχυρότερα κατὰ θάλασσαν καὶ λαμπρότερα τῶν Ἀθηνῶν, ἐν Κορίνθῳ, ἐν Σικυῶνι, ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑφίσταντο τυραννίδες ἱδρυθεῖσαι ὑπὸ ἡγετῶν τῆς δημοτικῆς φατρίας, ἐγίνοντο δ' ἀπόπειραι πρὸς πρόκλησιν ὁμοίων στάσεων καὶ ἐν Ἀθήναις.

Καὶ ἦτο μὲν ἀληθῶς ἐν Ἀθήναις ὅλως διάφορος ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων. Εἰς τὴν Ἀττικὴν δὲν εἶχεν εἰσελάσει ξένος πολεμικὸς λαὸς, ἐν αὐτῇ δὲν εἶχεν ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς ξένη κυριαρχία, καὶ κατὰ ταῦτα δὲν ὑπῆρχεν ὡς ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἀφορμὴ βιαίας μεταβολῆς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον δὲν ἔλειπον ἐναύσματα στάσεως. Ὑπῆρχον καὶ ἐν Ἀττικῇ ἀντιθέσεις καὶ ἀφορμαὶ πολυω-

τοῦ Müller ὑπεστήριξεν ἐπ' ἐσχάτων πάλιν ὁ Wecklein (Sitzungsberichte der bayerischen Akademie. 1873. σ. 5), ὁ Lange (Die Epheten und der Areopag σ. 3 κ. ἑ.), ὁ Philippi (Jahrbücher für Philologie. 1872. σ. 578 κ. ἑ.) καὶ ἄλλοι. Κατ' αὐτῆς δ' ἀντεπεξῆλθον ὁ Schöll ἔνθ' ἀν. σ. 708 καὶ ὁ Schömann (Jahrhücher für Philologie. 1875. σ 153 κ. ἑ.). Ὁ δὲ Gilbert, ἀποδεχθεὶς τὴν γνώμην περὶ ἀναξιοπιστίας τῆς μαρτυρίας τοῦ Πολυδεύκους ἐν τῇ α' ἐκδόσει, θεωρεῖ ἐν τῇ β' τοὺς ἐφέτας καταστατθέντας ἐπὶ Δράκοντος. Ἴδε Gilbert Ἐγχειρίδιον ἀρχαιολογίας κατὰ μετάφρασιν Ν. Γ. Πολίτου Τόμ. Α' σ. 150 σημ. 1.

δύνου διαστάσεως μεταξὺ ἄστεως καὶ ἀγροτῶν, μεταξὺ οἴκων ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, πλουσίων καὶ ὀφειλετῶν. Καὶ ἐνέφαινον μὲν ταῦτα πάντα κοινωνικὴν καχεξίαν μᾶλλον ἢ πολιτικὸν ἀνταγωνισμόν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Μεγάροις ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ὑπάρξει μᾶλλον κοινωνικὴ[1], οἱ δὲ μεγάλοι οἶκοι τῶν Ἀθηνῶν συνεδέοντο χάριν τοῦ ἰδίου αὐτῶν συμφέροντος πρὸς τὴν συντηρητικὴν φατρίαν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐμμονῆς, μεθ' ἧς ὁ δῆμος εἶχεν ἀποδείξει τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐν ταῖς γειτνιώσαις παραθαλασσίαις πόλεσιν ἀπὸ πάσης πιέσεως ἀπόλυσιν καὶ ἀνύψωσιν τῆς δημοτικῆς τάξεως.

Ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς διοικήσεως τῆς χώρας εἶχον κακῶς. Τὰ μὲν γένη ἐδιχονόουν πρὸς ἄλληλα, ἀνυπόμονος δὲ φιλοδοξία ἐξώθει ἅπαντας πρὸς τὰς δημοσίας ἀρχάς. Οἱ μὲν ἄρχοντες ἦσαν ἐξησθενημένοι, ἡ δὲ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς χώρας εὑρίσκετο ἐν καταπτώσει. Φαίνεται, ὅτι οἱ προϊστάμενοι τῶν φορολογικῶν περιοχῶν εἶχον ἀποκτήσει δύναμιν ἀντιτασσομένην εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως[2]. Τινὰ δὲ μέρη τῆς χώρας καὶ τῶν κατοίκων ἀπεσπάσθησαν ἐκ τοῦ ὅλου, ἐπιφανεῖς δ' ἀριστοκρατικοὶ οἶκοι ἐπωφελοῦντο τὴν γενικὴν σύγχυσιν, ὅπως ἀποκτήσωσιν ὀπαδοὺς ἐν τῇ περιοχῇ τῶν κτήσεων αὐτῶν καὶ προσπορισθῶσιν ἰδίαν δύναμιν ἀντικειμένην πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς χώρας.

Εἷς τινα δὲ τούτων τῶν οἴκων ἀνῆκεν ὁ Κύλων, ὅστις τῷ 640 π. Χ. (Ὀλυμπ. 35) εἶχε νικήσει ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ὀλυμπίας[3],

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 421.

[2] Περὶ τῆς διοικήσεως τῆς Ἀττικῆς ἐν τῷ τότε χρόνῳ ὁ μὲν ***Ἡρόδοτος*** (V, 71) λέγει· οἱ πρυτάνεις τῶν ναυκράρων, οἵπερ ἔνεμον τότε τὰς Ἀθήνας, ὁ δὲ ***Θουκυδίδης*** (I, 126)· τότε δὲ τὰ πολλὰ τῶν πολιτικῶν οἱ ἔννέα ἄρχοντες ἔπρασσον. Ἡ παρατηρουμένη αὕτη μεταξὺ τῶν δύο συγγραφέων ἀντίθεσις δὲν εἶνε ἄνευ σκοποῦ, ἀποτελεῖ δ' αἴνιγμα μὴ λυθὲν μέχρι τοῦδε. Ἀλλὰ δικαιούμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὀρθὰ ἐγίνωσκεν ὁ Ἡρόδοτος. Πρβλ. Zelle ἔνθ' ἀν. σ. 28. Τὴν γνώμην τοῦ Gilbert (Jahrbücher für Philologie 1875 σ. 10), ἀποδεχομένου, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἐνόθευσε τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν χάριν τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ἀντέκρουσεν ὁ Schömann (Jahrbücher für Philologie σ. 149 κ. ἑ.).

[3] Τὴν χρονολογίαν ταύτην παρέχει ὁ ***Ἰούλιος Ἀφρικανός***. Κατὰ δὲ τὸν H. Förster

καὶ ἕνεκα ταύτης τῆς νίκης ἠσθάνετο ἑαυτὸν προοριζόμενον εἰς τύχας ἀνωτέρας τῶν ὑπὸ τῆς καθεστώσης τάξεως τῶν πραγμάτων ἐπιτρεπομένων. Δὲν ἤθελε νὰ εἶνε πλέον κοινὸς πολίτης. Εἶχε γυναῖκα θυγατέρα τοῦ Θεαγένους, ἐν δὲ Μεγάροις εἶχε μυηθῆ τὰ θέλγητρα τῆς τυραννίδος καὶ συνδέσει ποικίλας σχέσεις. Οὕτω δ' ἐπῆλθεν εἰς αὐτὸν ἡ σκέψις νὰ καταλύσῃ τὸ ἤδη πολλαχῶς κλονηθὲν πολίτευμα τῆς πατρίου πόλεως καὶ καταστῇ δεσπότης τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας. Ἐπαγγελθεὶς δὲ κουφισμὸν τῶν χρεῶν καὶ ἀναδασμὸν τῶν ἀγρῶν, κατώρθωσε νὰ συναθροίσῃ περὶ ἑαυτὸν φάλαγγα εὐτόλμων στασιωτῶν[1]. Ὁ δὲ Θεαγένης ἔθηκεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ἄνδρας, καὶ οὕτως ἐπίστευσε κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν Πελοποννησίων τυράννων, ὅτι ἤρκει νὰ προβῇ εἰς τὸ τόλμημα, ὅπως τύχῃ τοῦ σκοπουμένου.

Οἱ Ἕλληνες συνείθιζον νὰ ἑορτάζωσι τὴν ἀμφιετηρίδα τῶν ἐν τοῖς ἀγῶσι νικῶν. Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἡμέραν ὁ νικητὴς, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων καὶ κεκοσμημένος ὑπὸ τοῦ ἐπινικίου στεφάνου, ὅστις παρεῖχεν ἄφθιτον κλέος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ τὴν πατρίδα, περιήρχετο τὴν πόλιν προσφοιτῶν εἰς τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν, ὅτε πᾶς ὁ δῆμος συνησθάνετο τὸ ὑπέροχον ὕψος, εἰς ὃ εἶχεν ἀνέλθει ὁ συμπολίτης. Διὰ ταῦτα δὲ ὁ Κύλων ἐξέλεξε ταύτην τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἀνυπόπτως ἠδύνατο νὰ ἔχῃ περὶ ἑαυτὸν μέγα στῖφος φίλων, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο δὲ λέγεται ὑποστηρίξασ' αὐτὸν ἡ Πυθία, εὐαγγελισθεῖσα εἰς αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀκρόπολιν κατὰ τὴν μεγίστην ἑορτὴν τοῦ Διός. Πῶς δ' ἠδύνατο ὁ Κύλων νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἡ προαγγελλομένη ἑορτὴ ἦτο ἄλλη τις ἢ ἡ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἥτις εἰς αὐτὸν, ὄντα

ster (Die Sieger in den olympischen Spielen. Zwickau 1891. σ. 5 ἀρ. 55) ἔτος τῆς νίκης ταύτης εἶνε τὸ 636 π. Χ.

[1] Οἱ μετὰ Κύλωνος (***Ἡρακλείτου Ποντικοῦ*** I, 4 παρὰ τῷ C. Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Β' σ. 208) ἢ οἱ Κυλώνειοι (***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 12). Τὸ Κυλώνειον ἄγος ***Πλούταρχος*** ἔνθ' ἀν. ***Ἡσύχιος*** ἐν λ. Ἴδε περὶ τῆς στάσεως τοῦ Κύλωνος Philippi (Rheinisches Museum Τόμ. XXIX, σ. 5). Landwehr (Jahrbücher für Philologie. 1885. σ. 117).

Ὀλυμπιονίκην, ἐφαίνετο προεξάρχουσα ἁπασῶν τῶν πανηγύρεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἑορτολογίου; Ἀλλ' οὕτω κρίνων ἐλησμόνησεν, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ Ἀττικῇ ἑωρτάζοντο ὑπὸ τὸ ὄνομα μεγίστης ἑορτῆς τὰ Διάσια, παναρχαία ἐπιχωρία ἑορτὴ τοῦ Διός, ἣν οὐδεὶς φιλόπατρις Ἀθηναῖος ἐδικαιοῦτο νὰ θεωρῇ ὑποδεεστέραν τῆς πελοποννησιακῆς. Καὶ τελουμένων μὲν τῶν Διασίων, ὁ δῆμος διεσπείρετο εἰς τοὺς ἀγρούς, ἐν δὲ τῇ ὀλυμπιακῇ ἑορτῇ πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς συνέρρεον εἰς τὰς Ἀθήνας [1].

Καὶ δὴ εὐκόλως μὲν ἔγεινεν ἔφοδος ἐναντίον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ κατελήφθη ἡ πύλη, ἀλλ' οὐδέν τι πλέον κατωρθώθη. Ὁ Κύλων ἐνόησε μετ' οὐ πολύ, ὅτι εἶχε πλανηθῇ ἐν τοῖς ὑπολογισμοῖς αὐτοῦ. Παρὰ τὴν ὑποβόσκουσαν ἐν τῷ πλήθει δυσθυμίαν καὶ δυσαρέσκειαν ὑπῆρχε μεγίστη ὁμόνοια, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο αἴσθημα κυρίως ἐκράτησεν ἡ ἀγανάκτησις ἐπὶ τῇ ἐναγεῖ παραβιάσει τῆς ἑορτῆς. Ἡ ἀγανάκτησις δὲ αὕτη ἐστράφη σθεναρωτάτη ἐναντίον τοῦ πολίτου, ὅστις ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἑορτὴν πρὸς σκοποὺς προδοτικούς. Ἐπηκολούθησε δὲ στρατολογία ἐνεργηθεῖσα ὑπὸ τῶν πρυτάνεων τῶν ναυκράρων, καὶ ὁ δῆμος συνέρρευσεν ὁμόθυμος πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ ταῦτα διότι ἡ Ἀκρόπολις δὲν ἦτο μόνον τὸ φρούριον τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὸ κέντρον τῆς θρησκείας, διὰ δὲ τῆς ὑπὸ τῶν Κυλωνείων καταλήψεως αὐτῆς εἶχε διακοπῇ καὶ ἡ καθημερινὴ μετὰ τῶν πο-

[1] Μόνον βέβαιον περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἔγεινεν ἡ ἀπόπειρα τοῦ Κύλωνος εἶνε τοῦτο, ὅτι ἦτο ἔτος καθ' ὃ ἐτελέσθησαν ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, καὶ δὴ αὐταὶ αἱ ἡμέραι τῶν Ὀλυμπίων, ἤτοι τὰ μέσα τοῦ θέρους. Ἴδε **Θουκυδίδου** I, 126. Πρβλ. Scheibel Josephi Scaligeri Ὀλυμπιάδων ἀναγραφὴ σ. 26. Ὁ Corsini, οὗ οἱ πλεῖστοι ἀποδέχονται τὴν γνώμην, χρονολογεῖ τὴν ἀπόπειραν τοῦ Κύλωνος εἰκοσιοκτὼ ἔτη μετὰ τὴν ἐν ἔτει 640 π. Χ. ὀλυμπιακὴν αὐτοῦ νίκην, ἤτοι τῷ 612· ὁ δὲ Clinton ὀκτὼ ἔτη πρότερον ἕνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ **Πλουτάρχου** (ἐν βίῳ Σόλωνος 12) μαρτυρουμένης παρόδου μακροῦ χρόνου (ἐκ πολλοῦ) μέχρι τῆς εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως τοῦ Ἐπιμενίδου. Ἀλλ' ὁ ἀπὸ τοῦ 612 π. Χ. μέχρι τοῦ 596 π. Χ. χρόνος εἶνε ἀρκετὸς πρὸς δικαιολογίαν τῆς πλουταρχείου ἐκφράσεως. Ὁ δὲ Scaliger ἀποδέχεται ὡς ἔτος τῆς κυλωνείου στάσεως τὸ 600 π. Χ. (Ὀλυμπ. 45,1) χάριν συσχετισμοῦ τοῦ γεγονότος τούτου πρὸς τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Πεισιστράτου. Τέλος δὲ ὁ Böckh καταβιβάζει τὸ γεγονὸς εἰς τὸ 598 π. Χ.· ἀλλ' εἰς τὴν γνώμην ταύτην ἀντιτίθεται τὸ ἐκ πολλοῦ τοῦ Πλουτάρχου.

λιούχων θεῶν ἐπικοινωνία καὶ εἶχον παύσει προσφερόμεναι αἱ ἱερώταται τῶν θυσιῶν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἀπέλπιδος ἀντιστάσεως τῶν συνωμοτῶν οἱ Ἀθηναῖοι εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι νὰ ἐγκαθιδρύσωσιν ἐπαρκῆ στρατὸν πολιορκητῶν, καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως ἔλαβον πλήρη ἐξουσίαν νὰ περατώσωσι τὸν ἀγῶνα κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν κρίσιν.

Ὅτε δὲ ὁ Κύλων εἶδε τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ ματαιωθείσας, ἐξέφυγε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ διὰ κρυφίας στενωποῦ· οἱ δὲ λοιποὶ ἀντέσχον μὲν ἔτι ἐπὶ βραχύ, ἀλλ' ἔπειτα κατηναγκάσθησαν εἰς παράδοσιν διὰ λιμοῦ. Οὕτω δ' ἐφαίνετο, ὅτι τὸ συμβὰν οὐδὲν ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἐπακόλουθον καὶ ὅτι ἀποκατεστάθη ἡ ἀρχαία τάξις τῶν πραγμάτων. Καὶ ὅμως τὸ ἐγχείρημα τοῦ Κύλωνος ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία ἀλληλουχίας σπουδαιοτάτων γεγονότων.

Ἀφ' οὗ χρόνου οἱ τὴν πόλιν κυβερνῶντες ὀλιγαρχικοὶ ἔβλεπον συγκεντρωθεῖσαν εἰς ἑαυτοὺς ὅλην τὴν ἐξουσίαν, ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀσέβεια ἐθεωρήθη ἀξία ἧττονος προσοχῆς. Τὸ δ' ἐγχείρημα τοῦ Κύλωνος ἐξέλαβον αὐτόχρημα ὡς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν θέσεως καὶ τῶν προνομίων, καὶ ὁ ἀγὼν ἀπέβη ἀγὼν φατριαστικός. Καὶ δὴ, ἀγανακτήσαντες ἐπὶ τῇ διασώσει τοῦ πρωτουργοῦ τῆς στάσεως, εἰσώρμησαν οἱ ἄρχοντες διὰ τῆς ἀνοικτῆς πύλης τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ εὗρον τοὺς ὑπὸ τοῦ λιμοῦ πελιδνοὺς ἄνδρας καθημένους ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν τῶν βωμῶν. Οἱ πρυτάνεις τῶν ναυκράρων παρώρμησαν αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ ἄσυλον, ὑποσχόμενοι εἰς αὐτοὺς διάσωσιν τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ μόλις εἶχον ἀποχωρήσει ἀπὸ τῶν βωμῶν, καὶ ἐφώρμησαν ἐπ' αὐτοὺς ἔνοπλοι, φονεύσαντες αὐτούς. Ἄλλοι δὲ προσέδεσαν ἑαυτοὺς διὰ μακρῶν λεπτῶν σχοινίων ἀπὸ τοῦ ἕδους τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπως δυνηθῶσιν οὕτω νὰ φθάσωσιν ἄσυλοι ἀπὸ βωμοῦ εἰς βωμόν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀνηλεῶς ἀπεσφάγησαν κατὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ τοὺς βωμοὺς τῶν Ἐρινύων. Οἱ δὲ ἄρχοντες ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἡ κρόκη εἶχε ῥαγῇ αὐτομάτως εἰς ἔνδειξιν, ὅτι οἱ θεοὶ δὲν ἀπεδέχοντο τὴν ἱκεσίαν τῶν ἀνοσίων.

Ὀλίγαι στιγμαὶ πάθους τυφλοῦ ἤρκεσαν νὰ ἐπιφέρωσιν ἀνήκεστα κακά. Ἡ δόξα εὐσεβείας, ἐφ' ᾗ ἐτιμῶντο οἱ Ἀθηναῖοι, εἶχε μολυνθῇ ἐς ἀεί, ὁ ἱερώτατος τῶν χώρων εἶχε βεβηλωθῇ ἐναγῶς, καὶ ὁ δῆμος, ὃν κοινὰ δεινὰ εἶχον συνενώσει πρὸ μικροῦ σφιγκτότερον ἢ ἄλλοτέ ποτε, διεσπάσθη καὶ πάλιν. Οὕτως, ἔλεγον, ἀμείβουσιν οἱ εὐπατρίδαι τὴν πίστιν τοῦ δήμου· ἑαυτοὺς καὶ μόνους ἐλέγοντο ἔχοντες πάντοτε ὑπ' ὄψιν, καὶ πρὸς κορεσμὸν τοῦ φιλεκδίκου αὐτῶν ἐσώρευον ἐκεῖνοι, οἱ σοφοὶ ἑρμηνευταὶ τοῦ νόμου, ἄγος καὶ κακοπραγίαν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἀθώων πολιτῶν.

Πρὸ παντὸς δ' ἐστράφη ἡ γενικὴ ὀργὴ κατὰ τοῦ οἴκου τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ὅστις ἐνταῦθα τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ δὴ Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμαιωνίδης προΐστατο τῆς κυβερνώσης φατρίας ὡς ἄρχων, τὸ δὲ γένος αὐτοῦ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἦσαν οἱ κυρίως συμμετασχόντες τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐναγοῦς ἔργου. Διὸ ἀπῄτησεν ὁ δῆμος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν Κυλωνείων, τὴν τιμωρίαν αὐτῶν, ὅπως μὴ τὸ ἄγος αὐτῶν βαρύνῃ ἐπὶ τὴν πόλιν. Ἀλλὰ μετ' ἰσχυρογνωμοσύνης συνεσπειράθησαν οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, ἀντιτασσόμενοι πρὸς τὴν ὀργὴν τοῦ δήμου, καὶ ἀγέρωχοι ἀπέκρουσαν τὰς κραυγὰς τοῦ πλήθους, δικαιολογοῦντες τὴν πρᾶξιν αὐτῶν διὰ τῶν παρασχεθέντων εἰς αὐτοὺς δικαιωμάτων πλήρους ἐξουσίας.

Τὰ ὀλιγαρχικὰ γένη εὑρίσκοντο ἐν θέσει δυσχερεστάτῃ· τὸ αἱματηρὸν ἄγος τοῦ ἑνὸς ἐκείνου οἴκου εἶχε κλονήσει τὴν ἀριστοκρατίαν ὅλην. Καὶ εὐλόγως, ἐπειδὴ ἀσφαλεστάτη βάσις τῆς γοητείας αὐτῶν ἦτο μόνον τοῦτο, ὅτι ἦσαν ἡγέται τοῦ δήμου ἐν πᾶσι τοῖς ἀναφερομένοις εἴς τε τὸ θεῖον δίκαιον καὶ τὸ ἀνθρώπινον καὶ ὅτι ἐπεμελοῦντο τῶν δημοσίων ἱερῶν μετὰ χειρῶν ἁγνῶν. Διὸ ἐκυμαίνοντο μετέωροι μεταξὺ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἄγους καὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς διασώσεως τῆς τιμῆς τῶν ὀλιγαρχικῶν· τὸ δ' αἴσθημα τοῦτο ἦτο τόσῳ μᾶλλον ζωηρότερον, ὅσῳ θυελλωδέστεραι ἦσαν ἀπανταχοῦ αἱ ἐπιθέσεις τῆς ἀντιπάλου φατρίας καὶ ὅσῳ σφοδροτέρα ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ διαπνέοντος τὰς συγχρόνους γενεὰς ἐπαναστατικοῦ

σάλου καταπολέμησις τῶν προνομίων τῶν εὐπατριδῶν. Πρὸς δ' εὕρεσιν διεξόδου ἀπὸ τοῦ ἀδιεξιτήτου ἐκείνου λαβυρίνθου παρίστατο ἀνάγκη ἀνδρὸς κεκτημένου μὲν τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν τιμὴν εὐπατρίδου, ἀλλὰ συγχρόνως πεπροικισμένου διὰ τῆς ὀξυδερκείας καὶ τῆς τόλμης πολιτικοῦ παρορῶντος τὰ συμφέροντα τῆς τάξεως, εἰς ἣν ἀνῆκε, καὶ περιβάλλοντος διὰ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ τὴν πολιτείαν ὅλην. Τοιοῦτος δ' ἀνὴρ εἶχεν αὐξηθῇ ἐκ τοῦ ἀφανοῦς πρὸς σωτηρίαν τῶν Ἀθηνῶν, καταγόμενος ἐκ τοῦ εὐγενεστάτου πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις γενῶν, τοῦ οἴκου τοῦ Νηλέως καὶ τοῦ γένους τοῦ Κόδρου.

Σόλων ὁ Ἐξηκεστίδου εἶχε γεννηθῇ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐν Αἰγύπτῳ ἀνελθὼν ἐπὶ τὸν θρόνον ὁ Ψαμμίτιχος εἶχεν ἀνοίξει εἰς τὸ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων νέας ὁδούς[1].

Ἀσκηθεὶς ἐν ταῖς παλαίστραις, ἅμα δ' ἐνστερνισθεὶς τὰ δῶρα τῶν Μουσῶν, ἔτυχεν ὁ νεαρὸς εὐπατρίδης παιδεύσεως ἀδρᾶς καὶ ἁρμονικῆς, οἵα ἤδη τότε ἐν Ἀθήναις, εἴπερ που ἀλλαχοῦ, ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ. Τὴν ψυχὴν αὐτοῦ κατεῖχε φιλομάθεια ἀκαταπόνητος ἀπὸ τῆς πρώτης νεότητος μέχρι τοῦ πέρατος τοῦ βίου, ἐπειδὴ καὶ θνήσκων λέγεται ὅτι ἤρε τὴν κεφαλήν, ὅπως μετάσχῃ τῶν διαλέξεων τῶν φίλων. Καὶ ἡ μὲν φιλομάθεια αὐτοῦ ἐκείνη ὤθησεν αὐτὸν ἤδη ἐνωρὶς εἰς ἐξόρμησιν ἐκ τῶν στενῶν ὁρίων τῆς πατρίδος πρὸς γνῶσιν τῶν τοῦ κόσμου ἐξ αὐτοψίας. Ἡ δ' ἀπώλεια τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς παρώρμησεν αὐτὸν νὰ τραπῇ πρὸς τὸ ἐμπόριον, καὶ δι' ἰδιοκτήτου πλοίου ἐπεζήτησεν ἐν ξέναις ἀγοραῖς τὴν πώλησιν ἀττικῶν προϊόντων καὶ τὴν μετὰ φόρτου ξένης ἐμπολῆς ἐπιστροφὴν εἰς Ἀθήνας. Τὸ δὲ ἄγρυπνον καὶ διαυγὲς αὐτοῦ βλέμμα δὲν ἠδύνατο νὰ

[1] Κυριωτάτη πηγὴ περὶ τοῦ Σόλωνος εἶνε ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἀντλεῖ τὴν ὕλην αὐτοῦ ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος, ἐκ Διογένους τοῦ Λαερτίου, ἐκ τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Διδύμου καὶ τοῦ Ἑρμίππου. Πρβλ. Prinz De Solonis Plutarchi fontibus. Ἐν Βόννῃ. 1867. Von Leutsch ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXXI, σ. 135 κ. ἑ.

μὴ παρατηρήσῃ τὴν μετεωρίζουσαν τοὺς συγχρόνους κίνησιν, ἥτις ὑπέπιπτεν εἰς τὴν αἴσθησιν αὐτοῦ ἀνὰ πάσας τὰς ἀκτὰς, εἰς ἃς ἐπεφοίτα. Οἱ ἀρχαῖοι καὶ πατροπαράδοτοι θεσμοὶ, ὁ οἰκογενειακὸς σύνδεσμος τῶν γενῶν καὶ τῶν φρατριῶν, τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀναπαλλοτρίωτον τῶν κλήρων, αἱ πατριαρχικαὶ πολιτεῖαι ὡς καὶ τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα τῶν ἀνωτέρων τάξεων, τὰ στηριζόμενα ἐπὶ τῆς τελείας ὑποταγῆς δήμων ἐστερημένων πάσης βουλήσεως, δὲν ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσι πλέον. Ἀπανταχοῦ, ὅπου θάλασσα εὐλίμενος περιέκλυζε τὰς παραλίας, ἐμορφώθη νέον γένος ἀνθρώπων, δραστηρία μέση τάξις ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων, θελόντων ἐλευθέραν κίνησιν, εἰς δὲ τὴν μέσην ταύτην τάξιν ἀνῆκε τὸ μέλλον. Ἡ δὲ τάξις αὕτη ἔμελλεν ἀναγκαίως ναὐξηθῇ σὺν τῇ ἐπεκτάσει τῆς ἐπικοινωνίας καθ' ἁπάσας τὰς ἀκτὰς καὶ τῇ αὐξήσει τῶν πλουσίων κερδῶν, ἃ συνεπέφερεν ἡ ἐμπορία μετὰ τῶν ἐν τῇ Δύσει καὶ τῇ Ἀνατολῇ ἀποικιῶν, μετὰ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας καὶ ἰδίως μετὰ τῆς ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν ἀνοιχθείσης κοιλάδος τοῦ Νείλου. Ἡ δὲ σημέραι αὔξουσα ἐμπορικὴ ἐκείνη κίνησις προεκάλει ἀναγκαίως μεταβολὴν τῶν κατὰ τὸν βίον· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀττικῇ δὲν ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσι τὰ πράγματα ὡς εἶχον τὸ πρὶν, εἰ καὶ οἱ ἐπιχώριοι εὐπατρίδαι ἐζήτουν νὰ καρπωθῶσι καὶ αὐτοὶ τὰ ἐκ τῶν νέων πόρων κέρδη.

Τὴν δὲ ἀνάγκην ταύτην τῆς μεταβολῆς διέγνω πρῶτος ὁ Σόλων, καὶ ἡ συναίσθησις αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία πάσης περαιτέρας αὐτοῦ σκέψεως, ἐπειδὴ ἐν μέσῳ τοῦ ἀνησύχου αὐτοῦ καὶ πλάνητος βίου ὅ τε νοῦς αὐτοῦ καὶ ἡ καρδία ἔμενον ἐστραμμένα πρὸς τὴν πατρίδα. Πᾶν ὅ τι παρετήρει ἀντελαμβάνετο ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν συμφερόντων τῆς Ἀττικῆς. Βλέπων δ' ἐν πολλαῖς τῶν ἑλληνίδων πόλεων τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα συντεταραγμένα καὶ τὴν εἰρήνην διασεσαλευμένην, ἐτυρβάζετο περὶ τὴν ἀνεύρεσιν μέσων καὶ τρόπων, δι' ὧν ἡ πατρὶς αὐτοῦ, σωζομένη ἐπιτυχῶς ἐκ τῶν συγχρόνων καταιγίδων, θὰ ἠδύνατο νὰ ὁδηγηθῇ πρὸς τὸ μέγα μέλλον, πρὸς ὃ

ἠσθάνετο αὐτὴν προοριζομένην. Οὕτω δ' ὁ ἔμπορος διεμορφώθη εἰς πολιτικὸν καὶ νομοθέτην.

Ὁ Σόλων ἔβλεπε τὴν ρίζαν παντὸς κακοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν τάξεων πρὸς ἀλλήλας. Τοῦτον ἐθεώρει ὡς τὸ ἔδαφος τῆς δημαγωγίας, ἐφ' οὗ ἠδύνατο νὰ βλαστήσῃ ὁ σπόρος τῆς τυραννίδος. Ἀγὼν ἢ διαλλαγή, εὐνομία ἢ τυραννίς, τοῦτο ἦτο ἀπανταχοῦ τὸ ἐπίκαιρον ζήτημα. Παρίστατο λοιπὸν ἀνάγκη ἀντιστάσεως πρὸς τὴν ῥῆξιν, συνδιαλλαγῆς τῶν φατριῶν καὶ διαλύσεως τῆς διχονοίας, πρὶν ἢ ἐξαφθῇ εἰς ἐχθρότητα, ἀλλ' οὐχὶ τυχὸν δι' ἀμοιβαίων συμφωνιῶν καὶ δι' ἥκιστα ἐντίμων ἀμφοτέρωθεν ὑποχωρήσεων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως ὑψηλοτέρας τινὸς πολιτικῆς ἑνώσεως, εἰς ἣν νὰ δύνανται νὰ ὑποταχθῶσιν αἱ διάφοροι τάξεις χωρὶς νὰ παρνηθῶσι τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν καθεστὼς πίστιν.

Πρὸς τὰς σκέψεις δὲ ταύτας ἀνταπεκρίνετο ἡ πρώτη πρᾶξις τοῦ Σόλωνος, ὅτε παρέστη ἐν Ἀθήναις εἰς τὸ μέσον τῶν φατριῶν ὡς διαλλακτής. Μετ' εὐγλωττίας παρασυρούσης τοὺς ἀκούοντας ἔπεισε τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ τάξιν περὶ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου· διεκήρυξε δὲ διαρρήδην, ὅτι ὁ δῆμος ἔχει πληρέστατον δικαίωμα νὰ ἀρνηθῇ ἐμπιστοσύνην καὶ τιμὴν εἰς ὀλιγαρχικοὺς ἀποποιουμένους νὰ ἐξαγνίσωσι τὰς χεῖρας αὐτῶν ἀπὸ ἄγους καὶ ὅτι ἦτο μωρία διὰ τοὺς μεγάλους οἴκους, ἂν ἤθελον νὰ ἐκθέσωσι τὸ ὅλον αὐτῶν ἀξίωμα καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς πολιτείας χάριν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς τιμωρίας ὀλίγων αὐτῶν μελῶν. Κατώρθωσε δὲ νὰ πείσῃ τοὺς περὶ αὐτόν. Οἱ Ἀλκμαιωνίδαι συνήνεσαν νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν κρίσιν δικαστηρίου συγκειμένου ἐκ τριακοσίων ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν τάξιν τῶν ὀλιγαρχικῶν, καὶ δικασθέντες ὑπ' αὐτῶν ἐκρίθησαν ἐναγεῖς καὶ κατεδικάσθησαν εἰς ἐξορίαν. Περιδεεῖς δὲ καὶ παρὰ πάντων ἀποφευγόμενοι ἐξῆλθον τῆς πόλεως οἱ ἐναγεῖς, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὀστᾶ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ θανόντων μελῶν τοῦ οἴκου ἐκσκαφέντα ἐξεβλήθησαν τῆς πατρίου ἀττικῆς γῆς[1].

Βεβαίως ὑπάρχουσι καὶ λόγοι ἥκιστα εὐγενεῖς μεταξὺ τῶν προ-

[1] **Θουκυδίδου** I, 126.

καλεσάντων τὴν ἔξωσιν ταύτην τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ὧν ὁ οἶκος, καθ' ὅσον γινώσκομεν τὰ κατ' αὐτὸν, εἶχεν ἐν Ἀθήναις πολλοὺς ἐχθροὺς, καὶ πολλὰ κακὰ ὑπέστη ἐκ τῆς δυσμενείας αὐτῶν. Ἡ λαμπρότης αὐτῶν, τὸ μεγαλεπήβολον, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα ἐξήγειρον φθόνον καὶ μῖσος. Ἅτε δ' ὄντες ἐκ πλαγίου συγγενεῖς τῶν Μεδοντιδῶν, εἶχον ἤδη ὑποστῆ ζημίας καὶ κατὰ τὴν κατάλυσιν τῶν δυναστικῶν προνομίων, ἐπειδὴ ἔκτοτε οἱ οἶκοι τῶν ἀρχαίων ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον χώραν εὐπατριδῶν ἐζήτουν νὰ ἐνισχυθῶσιν ἐπὶ βλάβῃ τῶν πρότερον μεῖζον ἀξίωμα ἐχόντων. Ἐντεῦθεν ἡ ἧττα τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν διὰ πολλοὺς μὲν ὑπῆρξε θρίαμβος, δι' αὐτοὺς δὲ γεγονὸς κρίσιμον, ἐπειδὴ ἔκτοτε ἀπεσπάσθησαν τῆς μεγάλης ὁμάδος τῶν εὐπατριδῶν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσιν ἐπὶ πολιτείαν ἰδιάζουσαν εἰς τὸν ἑαυτῶν οἶκον. Ὁ δὲ Σόλων, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἐκ Μεσσηνίας εὐπατρίδας, ἀνεδείχθη ὅλως ἀμερόληπτος, τὴν δ' ἔξωσιν τῶν ἐναγῶν ἐθεώρησε μόνον μέσον πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως. Εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο ἐπεβάλλετο ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης, ἐπειδὴ εἰς τὰ ἐκ τῆς στάσεως δεινὰ προσετίθεντο καὶ ἀτυχίαι ἀπὸ ἐξωτερικοῦ πολέμου.

Ἡ καταστολὴ τῆς ἐπὶ τυραννίδι στάσεως τοῦ Κύλωνος εἶχε περιπλέξει τὰς Ἀθήνας εἰς νέον πόλεμον πρὸς τὰ Μέγαρα. Καὶ ἴσως μὲν εὑρίσκετο αὐτὸς ὁ Κύλων παρὰ τῷ Θεαγένει, ἀλλὰ βέβαιον εἶνε, ὅτι οἱ Μεγαρεῖς ἐδέσποσαν τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου καὶ κατέλαβον τὴν Σαλαμῖνα. Ὑπὸ πολεμίων δὲ φυλακίδων ἀπεκλείσθησαν οἱ ἄριστοι τῶν ἀττικῶν κόλπων, ὁ φαληρικὸς καὶ ὁ ἐλευσίνιος. Μετὰ δὲ πολλὰς ἀτυχεῖς ἐπιχειρήσεις ὑπέκυψαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν τύχην αὐτῶν, καὶ τέλος λέγεται, ὅτι ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου πᾶσα νέα πρότασις περὶ ἐξόδου εἰς τὴν Σαλαμῖνα.

Ἡ δειλὴ αὕτη λιποψυχία ἐβάρυνε τοὺς Ἀθηναίους, καὶ κατεῖχε τὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηνῶν δεσμίας ὡς ὑπὸ μαγικῆς τινος δυνάμεως. Τὰ πάντα δ' ἐξήρτηντο ἐκ τῆς λύσεως τούτων τῶν δεσμῶν, ἐπειδὴ μόνον διὰ τολμηρᾶς ἐνεργείας ἠδύνατο νὰ κατευνασθῇ ἡ ἐσωτερικὴ ἀνωμαλία καὶ ἐπανέλθῃ ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ συναίσθησις

τῶν πρὸς τὴν πολιτείαν καθηκόντων. Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ πάντων ἁρμοδιώτατος ἦτο ὁ Σόλων. Πράγματι δὲν ἦτο μόνον ὀξὺς τῶν ἀνθρωπίνων παρατηρητὴς, γνώστης τῶν συγχρόνων πραγμάτων καὶ πολιτικὸς ἐμφορούμενος ἰδεῶν δημιουργικῶν, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς ἐμπνευσμένος. Τὸ δὲ ὡραῖον τοῦτο τῶν Μουσῶν δὲν ἦτο μόνον ἐπίχαρι κόσμημα τῆς ἁρμονικῶς διαμεμορφωμένης αὐτοῦ φύσεως, ἀλλὰ πνευματικὴ δύναμις καιριωτάτη πρὸς διδασκαλίαν, ἐνθουσίασιν καὶ ἔξαψιν τῆς φιλοπατρίας καὶ ἐθελοθυσίας τῶν συμπολιτῶν. Ἡ δύναμις δ' αὕτη ἐξεδηλώθη ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει.

Καὶ πολιτικοὶ μὲν λόγοι ἀπηγορεύοντο, ἀλλ' ἡ Μοῦσα κατώρθωσε νὰνοίξῃ ἐλευθέρως τὴν ὁδόν. Ἐν ἐμπνεύσει ἱερᾷ, ἣν οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ταράξῃ, παρεμφερὴς πρὸς παράφρονα διαφυγόντα τὸν φύλακά του, ἐνδεδυμένος δίκην νοσηλευομένου ἐξώρμησεν ὁ Σόλων, ὡς διηγοῦνται οἱ ἀρχαῖοι, πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ κατώρθωσεν οὕτω νὰ λάβῃ τὸν λόγον. Τότε δ' ἀντήχησεν ἐκ τῶν χειλέων αὐτοῦ ὡς φωνὴ κήρυκος προϊοῦσα εἰς βροντοφωνίαν ποίημα πολεμικὸν, ἐλεγεία ἑκατὸν στίχων, ἥτις ἐπὶ μακρὸν ἐψάλλετο ὑπὸ τῆς ἀττικῆς νεότητος ὑπὸ τὸ ὄνομα Σαλαμίς. Τὸ ποίημα παρίστανεν εἰς τὸν δῆμον ζωηρῶς τὴν βαθεῖαν, τὴν ἐπαίσχυντον ταπείνωσιν, κλονοῦσα τὴν ψυχὴν, καὶ ἐπερατοῦτο διὰ τῆς ἐκκλήσεως

Ἴομεν εἰς Σαλαμῖνα, μαχησόμενοι περὶ νήσου
ἱμερτῆς, χαλεπὸν τ' αἶσχος ἀπωσόμενοι.

Ὁ Σόλων δὲν εἶχεν ἀπατηθῇ περὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Στῖφος ἐθελοντῶν ἐπεχείρησε τὸν κινδυνώδη πόλεμον, οὐδεμία δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι περὶ τὸ 600 π. Χ. ἡ Σαλαμὶς διὰ τῆς παρακελεύσεως τοῦ Σόλωνος ἦτο πάλιν κτῆσις ἀθηναϊκή[1]. Διὸ ἕνεκα τῆς

[1] Τὰ κατὰ τὸν ἀγῶνα μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων ἀφηγεῖται ὁ ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 8. Ἴδε καὶ ***Ψευδοδημοσθένους*** Ἐρωτικὸν 49. Ἡ διήγησις στηρίζεται καθ' ὁλοκληρίαν εἰς λόγους κατὰ τὸν Niese (Historische Untersuchungen für A. Schäfer σ. **14**). Πρβλ. Löschke Enneakrunosepisode σ. 23 κ. ἑ. Ἡ μνημονευομένη συμμετοχὴ τοῦ Πεισιστράτου εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Σαλαμῖνος θεωρεῖται ἀντιστρατευομένη εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀνακτήσεως ὡς γενομένης πρὸ τῆς νομοθεσίας

ἀλησμονήτου ταύτης ὑπηρεσίας ὁ Σόλων συνεδέετο ἐς ἀεὶ ὡς ἥρως πρὸς τὴν γῆν τῆς Σαλαμῖνος.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη σαλαμινία νίκη τῶν Ἀθηναίων, κερδηθεῖσα ἐν στιγμῇ κρισίμῳ τοῦ βίου τῆς πόλεως. Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέβησαν μὲν πάλιν κύριοι ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν θαλάσσαις, ἠδύναντο δὲ πάλιν νὰ ὑψώσωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνευ αἰσχύνης. Ἦτο ἡ πρώτη δροσερὰ ἀπόπνοια ἡ διασχίζουσα τὸν πνιγηρὸν ἀέρα· τὸ δὲ κυριώτατον, ὁ λαὸς διέγνω τὸν Σόλωνα ὡς τὸν ἀγαθὸν αὐτοῦ δαίμονα, εἰς ὃν παρεδόθη μετὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης οὕτως, ὥστε ἠδύνατο νὰ ἰθύνῃ περαιτέρω τὰς τύχας τῆς πατρίδος αὐτοῦ καὶ ἄνευ ἐπισήμου ἐξουσίας.

Πόσον δὲ βαθεῖα ἦτο ἡ παρὰ τοῦ Σόλωνος ἀντίληψις τῆς ἐντολῆς ταύτης, διατρανοῦται ἐξ αὐτῶν τῶν πρώτων αὐτοῦ μέτρων. Ἀληθῶς δὲν ἀπέβλεπεν εἰς μεμονωμένας τινὰς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας, ἀλλ' εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνύψωσιν τοῦ δήμου. Ἀλλὰ πᾶσα πολιτικὴ κοινωνία βεβηλοῦται, ὡς καὶ πᾶς οἶκος, διὰ τῆς διχοστασίας· οἱ δὲ θεοὶ ἀποστρέφουσιν ἀπ' αὐτῆς τὸ πρόσωπον, οὐδὲν ἀποδεχόμενοι ἀπὸ χειρῶν μὴ ἁγνῶν. Διὰ ταῦτα ὁ Σόλων ἀπέφυγε πάσῃ δυνάμει νὰ διασκεδάσῃ τὸ ἄχθος τὸ κατέχον τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ κατευνάσῃ τὸν ἐκ νόσων καὶ καταπληκτικῶν διοσημιῶν προερχόμενον φόβον τῶν πολιτῶν καὶ τὴν συναίσθησιν τῆς ἐνοχῆς ἢ διαλύσῃ ἀπερισκέπτως τὴν σύγχυσιν ταύτην καὶ στενοχωρίαν. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐνίσχυσε τοὺς φόβους τοῦ τεταραγμένου τῶν Ἀθηναίων πνεύματος, καὶ ἐν συμφωνίᾳ πρὸς

τοῦ Σόλωνος. Διὸ ἡ συμμετοχὴ τοῦ Πεισιστράτου ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς ἀνανέωσιν τῶν ἀγώνων, ἣν συνέχεεν ὁ Πλούταρχος πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἀνακτήσεως. Τὰ κατὰ τὸν Σόλωνα καὶ τὴν Σαλαμῖνα εἶνε ἁπλᾶ μυθεύματα κατὰ τὸν von Wilamowitz-Möllendorff (Homerische Untersuchungen σ. 251). Κατὰ τὸν ***Κρατῖνον*** (παρὰ ***Διογένει Λαερτίῳ*** I, 2, 15) ὁ Σόλων ἦτο τοπικὸς ἥρως ἐν Σαλαμῖνι. Περὶ τοῦ πιλίου, ὅπερ φορῶν δίκην ἀσθενοῦς παρέστη ὁ Σόλων πρὸ τῶν Ἀθηναίων ἴδε Schöne (Rheinisches Museum. 1871. σ. 125) Ὁ ***Δημοσθένης*** (Περὶ τῆς παραπρεσβείας 252) οὐδὲν λέγει περὶ ὑποκρίσεως παραφροσύνης· ἀλλὰ ταύτην πλὴν τοῦ ***Πλουτάρχου*** ἐν βίῳ Σόλωνος 8, 2 (ἐσκήψατο μὲν ἔκστασιν τῶν λογισμῶν) ἀναγράφουσιν ὁ ***Κικέρων*** De officiis I, 30 καὶ ὁ ***Πολύαινος*** I, 30.

τοὺς ἱερεῖς τῶν Δελφῶν ἐκήρυξεν ἀναγκαίαν καθολικὴν πρὸ τῶν θεῶν ταπείνωσιν τῶν πολιτῶν καὶ καθαρμὸν τῆς πόλεως.

Θέλων δὲ νὰ παράσχῃ εἰς τὴν σεμνὴν ταύτην τελετὴν χαρακτῆρα σοβαρώτερον, προεκάλεσε τὴν ἐκ Κρήτης πρόσκλησιν τοῦ Ἐπιμενίδου, ἀνδρὸς κεκτημένου μέγα ἱερατικὸν κῦρος παρ' ἅπασι τοῖς Ἕλλησι. Τὸν Ἐπιμενίδην ἕνεκα τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀξιώματος αὐτοῦ ἐκάλουν οἶκοι καὶ πόλεις πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν σεσαλευμένων πρὸς τὰς ἀοράτους δυνάμεις σχέσεων δι' ἱλασμῶν, καθαρμῶν καὶ θεσμῶν [1]. Βλέποντες δὲ ἄνδρας οἷος ὁ Πλάτων πιστεύοντας εἰς τὴν σωτήριον ἐπίδρασιν τοιούτων μέσων, δὲν δικαιούμεθα ἀληθῶς νὰ θεωρῶμεν εὐκαταφρόνητον τὴν δρᾶσιν ἀνδρὸς οἷος ὁ Ἐπιμενίδης.

Ἦτο προφήτης. Ἀλλὰ τοῦτο λέγοντες δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ἀγύρτην ὑποτρέφοντα τὴν δεισιδαιμονίαν διὰ μαντικῶν τεχνασμάτων, ἀλλ' ἄνδρα ἐξιχνεύοντα τὴν αἰτίαν τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν δυσπραγιῶν καὶ ἐνδεικνύοντα τρόπους θεραπείας αὐτῶν [2]. Ἦτο βαθὺς γνώστης τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἰατρὸς κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Ἀπόλλωνος, οὗ διέδιδε τὴν λατρείαν, πνευματικὸς σύμβουλος, ἀνὴρ διὰ τῆς ὅλης αὐτοῦ ὑπάρξεως ὡς καὶ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου συγκλονῶν τὰς καρδίας. Τὰ χαρίσματα ταῦτα ὑπῆρξε πρόθυμος νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, ὅτε ἦλθε πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν Κρήτην ὡς ἀπεσταλμένος Νικίας ὁ υἱὸς τοῦ Νικηράτου.

Ἐν Ἀθήναις κέντρον τῆς θρησκευτικῆς δράσεως τοῦ Ἐπιμενίδου φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ὁ Ἄρειος Πάγος. Ἀπὸ τοῦ Ἀρείου τούτου Πάγου, λαβὼν πρόβατα μέλανά τε καὶ λευκά, ἀφῆκε ταῦτα νὰ

[1] Ὁ Ἐπιμενίδης ἱλασμοῖς καὶ καθαρμοῖς καὶ ἱδρύσεσι κατοργιάσας καὶ καθοσιώσας τὴν πόλιν ὑπήκοον τοῦ δικαίου καὶ μᾶλλον εὐπειθῆ πρὸς ὁμόνοιαν κατέστησεν. ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 12. Ἴδε καὶ ***Διογένην Λαέρτιον*** I, 112. Ἡ περὶ αὐτοῦ σιγὴ τοῦ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου οὐδὲν ἀποδεικνύει. Ἀνεξήγητος δὲ μένει ἡ ἀντίληψις παρὰ ***Πλάτωνι*** Νόμ. I 642 D.

[2] ***Ἀριστοτέλους*** Ῥητορ. σ. 144, 10 περὶ τῶν ἐσομένων οὐκ ἐμαντεύετο, ἀλλὰ περὶ τῶν γεγονότων μὲν ἀδήλων δέ.

τρέξωσιν ὅπου ἤθελον, καὶ προσέταξε τοὺς ἀκολούθους νὰ γείνωσι θυσίαι εἰς τοὺς προσήκοντας τοπικοὺς θεοὺς ἔνθα τὰ πρόβατα ἤθελον κατακλιθῆ[1]. Εἰσήγαγε δὲ καὶ πάλιν τὴν λατρείαν τῶν Σεμνῶν θεῶν, αἵτινες ἐτιμῶντο παρὰ τὸν Ἄρειον πάγον ὡς ἐκδικήτριαι τοῦ χυθέντος αἵματος, τῶν αὐτῶν ἐκείνων θεαινῶν, ὧν οἱ βωμοὶ εἶχον ὑβρισθῆ θρασύτατα[2]. Καὶ εἰς τὰ μυστήρια δ' ἐπεξετάθη ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ, ὡς ἀποδεικνύει ὁ ἀνδριὰς αὐτοῦ ὁ ἱδρυμένος πρὸ τοῦ ἐν Ἄγραις παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ναοῦ, ἐν ᾧ ἐτελοῦντο τὰ μικρὰ ἐλευσίνια μυστήρια[3]. Τέλος δὲ πάντως ἔκαμε χρῆσιν τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐξαγνίζοντος θεοῦ καὶ θεραπεύοντος τὰ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ κακά. Αἱ μὲν οἰκίαι καὶ ἑστίαι ἐκαθάρθησαν διὰ κλάδων δάφνης, ἡ δὲ πόλις ἀπελυμάνθη δι' ἐκτάκτων θυσιῶν, καὶ δὴ καὶ ἀνθρωποθυσιῶν, καθ' ἃ λέγεται. Εἶνε δὲ πιθανὸν, ὅτι τότε ἱδρύθησαν ἀνὰ πάσας τὰς ὁδοὺς ἀγάλματα τοῦ Ἀγυιέως Ἀπόλλωνος, ὅτι δὲ καί τινες τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ βωμῶν, ἐφ' οἷς μεγάλης ἠξιώθησαν εὐφημίας οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς ὁ τοῦ Ἐλέου, ὁ τῆς Αἰδοῦς, ὁ τῆς Φήμης, τότε ἠγέρθησαν τὸ πρῶτον. Ἐπὶ πάντων δὲ τῶν βωμῶν τῆς πόλεως ἔλαμψε τότε τὸ πῦρ νέων θυσιῶν· τὸ παρελθὸν ἐλησμονήθη, τὰ μελανὰ νέφη διελύθησαν, καὶ φαιδροὶ τὴν ὄψιν ἠδυνήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ προσέλθωσι καὶ πάλιν πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτῶν.

Ἀλλὰ δὲν πρόκειται μόνον περὶ καθάρσεως ἀπὸ τοῦ κυλωνείου ἄγους. Βεβαίως δ' ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις συνεδέετο πρὸς τὴν κατόπιν εἰσαχθεῖσαν νομοθεσίαν καὶ συνετέλεσεν εἰς βαθυτέραν μεταμόρφωσιν τοῦ ὅλου βίου τῶν πολιτῶν. Ἡ διὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπιτευχθεῖσα ἕνωσις δὲν εἶχεν ἀκόμη περατωθῆ, καὶ ὁ Πατρῷος Ἀπόλλων ἐξηκολούθει νὰ εἶνε ἀκόμη θεὸς τῶν εὐπατριδῶν. Δικαιούμεθα δὲ νὰ προϋποθέσωμεν, ὅτι τῆς μεγάλης μεταρρυθμίσεως ἔγεινε συμφώνως πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Σόλωνος χρῆσις

[1] ***Διογένους Λαερτίου*** I, 10, 3. Schäfer De ephoris σ. 20.
[2] Köhler (Hermes VI, 101). ***Διογένους Λαερτίου*** I, 10, 6.
[3] ***Παυσανίου*** I, 14, 1.

πρὸς διάσπασιν τοῦ φράγματος τοῦ χωρίζοντος εὐπατρίδας καὶ δῆμον δίκην πολιτῶν δύο διακεκριμένων πόλεων καὶ πρὸς ἀνάθεσιν τῆς ὅλης πολιτείας εἰς τὸν θεὸν τῶν ἰωνικῶν γενῶν[1].

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὅλος ὀργανισμὸς τῆς πόλεως προῆλθεν ἐκ τῆς ἰωνικῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, εἶνε λίαν πιθανόν, ὅτι ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς λατρείας ἐξεπήγασε νέος τρόπος ἀριθμήσεως, νέα διάταξις καὶ ὑποδιαίρεσις, ἄρα καὶ νέα κατάστασις τῶν πολιτῶν. Πράγματι δὲ, μανθάνοντες, ὅτι τῶν τριακοσίων ἑξήκοντα ἀττικῶν γενῶν ἕκαστον περιελάμβανε τριάκοντα ἄνδρας[2], δυσκόλως δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἀναφέρονται εἰς τὰ πρὸ τοῦ Σόλωνος γένη, ἐπειδὴ δὲν εἶνε πιθανόν, ὅτι οἱ εὐπατρίδαι τῆς Ἀττικῆς καὶ μόνοι ἀπετέλουν τότε δεκακισχιλίους καὶ ὀκτακοσίους οἴκους. Ἀλλ' ἂν ὁ ἀριθμὸς οὗτος σημαίνῃ τὸ σύνολον τῶν καθ' ὡρισμένον τινὰ χρόνον συμμετεχόντων τῶν ὑπὸ τῶν γενῶν περιεπομένων ἱερῶν, ἡ ἀπαρίθμησις αὕτη ἄριστα δύναται νὰ συμφωνῇ πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν σολωνείων χρόνων κατάστασιν. Ἀληθῶς τότε πάντες οἱ πολῖται εἶχον συνενωθῇ διὰ τῆς συμμετοχῆς τῆς λατρείας τοῦ ἰωνικοῦ Ἀπόλλωνος εἰς μίαν πολιτείαν, ἡ δὲ διάλυσις αὕτη πάσης θρησκευτικῆς διαφορᾶς ἔμελλε συγχρόνως νὰ συντελέσῃ καὶ εἰς τὴν παῦσιν τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων καὶ τὴν σύμπηξιν ἑνιαίας κοινωνίας πολιτῶν.

Δὲν ἐπῆλθε δ' ἡ νέα αὕτη κατάστασις πραγμάτων διὰ καταλύσεως τῶν ἀρχαίων γενῶν ἢ ἀφαιρέσεως τῶν προνομίων αὐτῶν[3], ἀλλὰ διὰ τῆς εἰς τὰ γένη κατανομῆς τοῦ τέως ἀκατατάκτου πλή-

[1] Müller Die Dorier Τόμ. Α' σ. 249 Welcker (Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften. 1852, σ. 271). Aug. Mommsen Heortologie σ. 52.

[2] ***Ἰουλίου Πολυδεύκους*** III, 52 γένη τριάκοντα, ἕκαστον ἐκ τριάκοντα ἀνδρῶν. Μέγα Ἐτυμολογικὸν σ. 226,13· γένος σύστημα ἐκ τριάκοντα ἀνδρῶν συνεστός. Πρβλ. ***Εὐστάθιον*** εἰς Ἰλιάδ. Β,239. Meier De gent. att. σ. 21.

[3] Αἱ ἱερωσύναι ἐπεφυλάχθησαν εἰς τοὺς γεννήτας. Ἴδε ***Ἁρποκρατίωνα*** ἐν λ. γεννῆται· τῶν φρατριῶν ἑκάστη διῄρητο εἰς γένη λ', ἐξ ὧν αἱ ἱερωσύναι αἱ ἑκάστοις προσήκουσαι ἐκληροῦντο.

θους. Αὐτῶν δὲ τῶν γενῶν συμφέρον ἦτο νὰ μὴ ἀντιστῶσιν εἰς τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον, ἐπειδὴ ἄλλως, περιοριζόμενα εἰς ἑαυτὰ καὶ κατὰ μικρὸν ἐξασθενούμενα διὰ τῆς ἐλαττώσεως, ἔμελλον νὰ εὑρεθῶσιν ἀντιμέτωπα πληθύος ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὰ ἀντιστρατευομένης καὶ ὁσημέραι αὐξανομένης.

Τίς δὲ ὁ τρόπος, καθ' ὃν συνετελέσθη ὁ ὀργανισμός, εἶνε ζήτημα τῶν δυσεπιλυτοτάτων, ἐπειδὴ πᾶσαι αἱ παραδόσεις παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς μόνον βραχεῖς ὑπαινιγμοὺς περὶ τῶν ὑφεστωσῶν ὑποδιαιρέσεων τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ἀλλ' οὐδεμία σώζεται μαρτυρία περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὗται προῆλθον.

Τοῦτο δὲ μόνον εἶνε πρόδηλον, ὅτι ἐπῆλθεν ἐπέκτασις τοῦ ἀρχαίου συνδέσμου τῶν γενῶν οὕτως, ὥστε καὶ οἱ εἰς οὐδὲν ἀνήκοντες γένος εἶχον πρόσοδον εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἑρκείου Διὸς καὶ τοῦ Πατρῴου Ἀπόλλωνος, τοῦθ' ὅπερ ἦτο τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ τοὺς τελείους πολίτας[1]. Ὑπῆρχον λοιπὸν νῦν δύο εἰδῶν πολῖται, οἱ γεννῆται ἤτοι οἱ ἀρχῆθεν εἰς τὰ γένη κατανενεμημένοι[2], καὶ νεοπολῖται, ἤτοι οἱ λαβόντες μὲν τὸ δικαίωμα τοῦ συμμετέχειν τῶν θυσιῶν τῶν γενῶν, μὴ γενόμενοι δὲ δεκτοὶ εἰς αὐτὰ τὰ γένη, ἀλλ' εἰς μόνας τὰς φρατρίας καὶ καλούμενοι ὀργεῶνες[3]. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἤδη εἰρημένων ὑφίστατο περαιτέρα τις διάκρισις. Ἐν ἑκάστῃ δῆλα δὴ φρατρίᾳ ὑπῆρχεν ἓν γένος προνομιοῦχον, θεωρούμενον τὸ πρῶτον τῶν τριάκοντα, ἐξ οὗ πιθανῶς ἐφερωνυμεῖτο καὶ ἡ ὅλη φρατρία[4]. Τὰ δὲ μέλη τοῦ πρώτου τούτου γένους ἐκαλοῦντο ὁμογάλακτες[5].

[1] Philippi Beiträge zur Geschichte des attischen Bürgerrechts σ. 206.

[2] Οἱ ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ καλούμενα γένη κατανεμηθέντες κατὰ τὸν ***Ἀρποκρατίωνα*** ἐν λ. γεννῆται

[3] Philippi Beiträge zur Geschichte des attischen Bürgerrechts σ. 180. Κατὰ τὸν Philippi (ἐνθ' ἀν. σ. 207) ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ τῆς ἐγγραφῆς μὴ πολιτῶν εἰς τοὺς γεννήτας καὶ ὀργεῶνας καὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων πλεβηίων εἰς τοὺς πατρικίους.

[4] Τριακὰς ἦτο τὸ βέβηλον ὄνομα τοῦ γένους.

[5] ***Ἁρποκρατίων*** ἔνθ' ἀν.· Φιλόχορός φησι πρότερον ὁμογάλακτας ὀνομάζεσθαι οὓς νῦν γεννήτας καλοῦσιν. ***Σουίδας*** ἐν λ. ὀργεῶνες· περὶ δὲ τῶν ὀργεώνων γέγραφε καὶ Φιλόχορος· «τοὺς δὲ φράτορας

Οἱ δὲ βαθμοὶ οὗτοι συνετέλουν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐν τῇ κοινωνικῇ ἱεραρχίᾳ θέσεως τῶν πολιτῶν ἑκάστων, διετηρήθη δ' ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη χρόνον δύναμίς τις τῶν εὐπατριδῶν, οἵτινες ἦσαν εἰθισμένοι νἀντιπροσωπεύωσιν ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πράγμασιν, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐν τοῖς κοινωνικοῖς, τοὺς εἰς τὸ αὐτὸ γένος τεταγμένους, ἀλλὰ μὴ ἰσοτίμους πολίτας· ἀλλὰ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα οὐδαμῶς ἐξηρτῶντο ἐκ τῶν διαφορῶν ἐκείνων. Σύμπαντες οἱ ἐλεύθεροι πολῖται συναπετέλουν πλέον ἓν καὶ μόνον ὅλον, διὰ δὲ τῆς εὐρύνσεως τῆς τάξεως τῶν εὐπατριδῶν εἰς σύστημα θρησκευτικὸν καὶ στέλεχος πολιτικὸν περιλαμβάνον ἅπασαν τὴν πολιτείαν παρεκωλύετο διὰ παντὸς ἡ διάλυσις τῶν πολιτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατὰ τὰ καθεστῶτα ἔθιμα σχέσις ὑποτελείας τῶν τοῦ δήμου εἰς τοὺς εὐπατρίδας μετερρυθμίζετο κατὰ μικρὸν, ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ ἐμφυλίου μεταξὺ τῶν τάξεων ἀγῶνος ἡ τελεία ἰσοτιμία πάντων τῶν πολιτῶν. Οὕτω δὲ καὶ κατωρθώθη ἡ κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἀποδοχὴ νεοπολιτῶν ἄνευ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐπισήμου εἰσποιήσεως εἴς τι τῶν ἀρχαίων γενῶν.

Πᾶσαι δὲ αὗται αἱ μεταβολαὶ συνδέονται, ὡς πιστεύομεν, πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν ἐνεργηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Ἐπιμενίδου. Διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως δὲ ταύτης ἐπῆλθε τὸ πέρας τῆς ὅλης ἰωνικῆς περιόδου καὶ ἡ τελεία σύγκρασις τῶν ἰωνικῶν καὶ τῶν ἀττικῶν στοιχείων.

Τέλος δὲ μετὰ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως συνέχεται ἐγγύτερον ἢ ἀπώτερον καὶ ἡ διάταξις τοῦ ἀττικοῦ ἡμερολογίου. Ὡς ἡ ὅλη πόλις, οὕτω καὶ τὸ ὅλον ἔτος καθιερώθη ἐκ νέου εἰς τοὺς θεούς. Καὶ ἐν τούτῳ δὲ τὰ πράγματα διερρυθμίσθησαν κατὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος. Καὶ δὴ ὁ Σόλων ἔλαβεν ἀφετηρίαν τὸ δελφικὸν λειτουργικὸν ἔτος, οὗ βάσις ἦτο κύκλος ὀκταετηρικὸς συνιστάμενος ἐκ τῆς συνενώσεως πέντε κοινῶν ἐτῶν καὶ τριῶν ἐτῶν

ἐπάναγκες δέχεσθαι καὶ τοὺς ὀργεῶνας καὶ τοὺς ὁμογάλακτας, οὓς γεννήτας καλοῦμεν. Περὶ ὁμογαλάκτων ἴδε Neue Jahrbücher für Philologie 1872 σ. 44 κ. ἑ.

ἐμβολίμων. Ὡς δ' ἐν Δελφοῖς, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις οἱ μῆνες ἑκάστου ἔτους διενεμήθησαν μεταξὺ τοῦ θεοῦ τοῦ φωτὸς Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ ἐν χειμῶνι λατρευομένου Διονύσου[1].

Μετὰ δὲ τὴν διὰ τοῦ καθαρμοῦ καθησύχασιν τῆς πόλεως καὶ ἀναδιοργάνωσιν αὐτῆς διὰ πολλῶν ἀξίων λόγου μεταρρυθμίσεων εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς σωτηρίαν τῶν Ἀθηνῶν ἡ διὰ μεγάλης τινὸς ἐξωτερικῆς ἐπιχειρήσεως αἰσία κατεύνασις τῶν ἐπακολούθων τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν.

Καταλληλοτάτην δὲ πρὸς τοῦτο εὐκαιρίαν παρέσχεν ἡ στενοχωρία, ἐν ᾗ εὑρέθη τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν ἕνεκα τῶν Κρισαίων[2]. Οἱ μὲν κατὰ τὸν Παρνασσὸν Δωριεῖς δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ προστατεύσωσι τὸ ἱερόν, ἡ δὲ Σπάρτη ἀπεῖχεν. Ἀλλ' ἀφ' οὗ χρόνου ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος εἶχεν ἀποκτήσει νέαν σημασίαν διὰ τοὺς Ἀθηναίους, οὗτοι εἶχον καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιληφθῶσι δραστηρίως τῆς σωτηρίας τῆς ἕδρας τοῦ θεοῦ. Τοιοῦτος ἀγὼν ἦτο ἐπιχείρησις ἅμα μὲν θρησκευτικὴ, ἅμα δὲ φιλόπατρις καὶ ἐθνικὴ, δι' ἧς ἡ πόλις ἐπελαμβάνετο ἔργου πανελληνίου.

Κληθέντες εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν ἱερέων τῶν Δελφῶν, ὡμολόγησαν οἱ Ἀθηναῖοι συμμαχίαν μετὰ τῆς Σικυῶνος καὶ τῆς Θεσσαλίας, συναποτελεσθείσης οἱονεὶ στενοτέρας τινὸς ἀμφικτυονίας. Καὶ τοῦ μὲν ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἡγεῖτο ὁ Ἀλκμαίων, αὐτὸς δ' ὁ Σόλων ἐξήσκει καθ' ὅλον τὸν πόλεμον κραταιὰν ἐπίδρασιν. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ συγκρατήσῃ τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν καρτερίαν τῶν συμμάχων, συνετέλεσε δ' εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τὴν μὴ ἀνοικοδόμησιν τῆς Κίρρας μετὰ τὴν ἐκνίκησιν αὐτῆς. Ἡ μὲν χώρα προωρίσθη πρὸς νομὴν, τὸ δὲ ἱερὸν τοῦ θεοῦ ἐπεξετείνετο πλέον ἀπὸ τοῦ Παρνασσοῦ μέχρι τῆς παραλίας. Οὕτω δ' οὐδεμία αὐτόνομος πόλις ἠδύνατο νὰ παρεισδύσῃ πάλιν εἰς τοῦτον τὸν χῶρον καὶ διαμφισβητήσῃ πρὸς τοὺς Δελφοὺς τὴν κυριαρχίαν τῆς χώρας[3].

[1] Περὶ τῆς ὀκταετηρίδος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος ἴδε Böckh Mondcyklen der Hellenen σ. 10. Aug. Mommsen Delphica σ. 125.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 381.

[3] Αἱ ἐκθέσεις περὶ τοῦ Κρισαίου πολέμου προέρχονται ἐκ δελφικῶν ἀναγραφῶν σχετιζο-

Οὕτω μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Σαλαμῖνος ηὐρύνθη τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἡ πόλις ἀπὸ τῶν μικρῶν ἀγώνων μετὰ τῶν ἀστυγειτόνων προεβιβάσθη εἰς τὸ θέατρον μεγαλειτέρων πολέμων καὶ εἶχεν ἀρχίσει μετέχουσα τῆς ὅλης ἐθνικῆς ἱστορίας. Πρὸς ἐπαρκῆ δ' ἀντιμετώπισιν τῆς νέας αὐτῶν ἐνεργείας εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸ παντὸς ἄλλου ἀνάγκην ἑνότητος. Αἱ ἀρχαῖαι φατρίαι αἱ ἐν ταῖς ὥραις τῆς φιλοπάτριδος ἐξεγέρσεως ὑποχωρήσασαι ἀνεφαίνοντο καὶ πάλιν ἐκ νέου καὶ καθίστανον εἰς τὰς Ἀθήνας ἀδύνατον τὴν μετ' ἀσφαλείας ἐπιδίωξιν ὑψηλοτέρων σκοπῶν. Πρὸς τοῦτο δ' ἦτο ἀπαραίτητος πολιτικὸς ὀργανισμὸς διαλύων τὰς ἀντιθέσεις, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπαλλασσόμενοι τῆς ἐσωτερικῆς διασπάσεως, ἀποκτήσωσι τὴν ἐφ' ἑαυτοὺς πεποίθησιν.

Τὴν δ' ἐπίτευξιν τοῦ μεγάλου τούτου σκοποῦ προέστησεν ὁ Σόλων ὡς πρόγραμμα τοῦ ἰδίου βίου, προσηκόντως πρὸς τοῦτο προπαρασκευασθεὶς δι' ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν μέσων.

Ἀσφαλέστατα δὲ καὶ ταχύτατα ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ σκοπούμενον διὰ τῆς εἰς χεῖρας τοῦ Σόλωνος συγκεντρώσεως τῆς ἐξουσίας. Εἶχε δὲ καὶ δύναμιν νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, καὶ πολλοὶ ἀνέμενον εὐαρέστως τὴν καὶ ἐν Ἀθήναις ἀπόληξιν τῶν θυελλῶν τῶν φατριαστικῶν ἀγώνων εἰς τυραννίδα ἢ εἰς μακρὰν αἰσυμνητείαν[1]. Μεταξὺ τῶν τυράννων ὑπῆρχον ἄνδρες ἔχοντες ἀπαραγνώριστον πνευματικὴν συγγένειαν πρὸς τὸν Σόλωνα. Ἐλέχθη δὲ περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, ὅτι δὲν ὑπῆρξε βαθύφρων καὶ εὔτολμος, ἀποφυγὼν μὲν τὴν τυραννίδα, μὴ δεχθεὶς δὲ τἀγαθὰ ἅτινα ἔδιδεν ὁ θεὸς καὶ μὴ θελήσας νὰναστράσῃ τὸ δίκτυον, εἰς ὃ εἶχεν ἤδη ἐμπέσει ἡ ἄγρα[2]. Ἦτο δ' ἄλλως ἀναμφηρίστως προφα-

μένων πρὸς τὴν νέαν διάταξιν τῶν Πυθίων. Περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν πόλεμον ἀμέσου συμμετοχῆς τοῦ Σόλωνος ἴδε ***Παυσανίαν*** (X, 37)· καὶ Σόλωνα ἐξ Ἀθηνῶν ἐπηγάγοντο συμβουλεύειν. Ἔπεισεν οὖν ὁ Σόλων καθιερῶσαι τῷ θεῷ τὴν Κιρραίαν. Ἴδε καὶ ***Στράβωνα*** (IX, σ. 418) καὶ ***Θεσσαλὸν*** (Opera medicorum Graecorum ἐκδ. Kühn Τόμ. 23, σ. 833). Preller Aufsätze σ. 238. Ἴδε περὶ τοῦ πολέμου καὶ ἀνωτέρω σ. 382 κ. ἑ.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 351.

[2] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 14, 2.

νὴς ἡ ἀνάγκη ἐξουσίας ἐξαιρετικῆς καὶ οἱονεὶ μοναρχικῆς, ὅπως χορηγηθῇ εἰς τὴν πόλιν νέον πολίτευμα, καὶ διὰ τοῦτο ἐκακίσθη καὶ ὑπὸ συγχρόνων εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτὸν διατεθειμένων, ὅτι κατεφρόνησε τούτου τοῦ μέσου καὶ οὕτως ἀνέῳξεν εἰς ἄλλους τὴν ὁδὸν τῆς τυραννίδος.

Ἀλλ' ὁ Σόλων ἀπέρριψε συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ πᾶσαν τοιαύτην σκέψιν μετὰ τῆς εἰς τὴν ἰδίαν γνώμην ἐμμονῆς καὶ τοῦ θάρρους ἀνδρὸς μὴ ἀφορῶντος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν πόθων φιλαύτων καὶ μεγαλείου ἀπατηλοῦ. Δὲν ἤθελε τὴν διὰ μέσων κακῶν ἐπίτευξιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἕνα δὲ καὶ μόνον προετίθετο σκοπὸν, τὴν διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ κατόρθωσιν τοῦ μεγάλου ἔργου. Ἐσκόπει ὅπως ἡ πάτριος τῶν Ἀθηνῶν πόλις ἀξιωθῇ τῆς δόξης, ὅτι μόνη αὐτὴ ἀναδιωργανώθη ἐν τοῖς χρόνοις τῶν ἀνατροπῶν ἄνευ βίας καὶ ἀδικίας, καὶ τύχῃ συμφώνου πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν χρόνων μεταρρυθμίσεως δι' ἐλευθέρας ἀποφάσεως τῶν πολιτῶν, δι' εἰρηνικῆς ἀποδοχῆς νομοθεσίας ἀναγνωριζομένης ὡς σωτηρίου. Πρὸς τοῦτο δὲ δὲν ἤρκει ἁπλῶς κῶδιξ νόμων, οἷος ὁ τοῦ Δράκοντος, ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη τῆς ὑπὸ δημιουργικῆς δυνάμεως ἐπινοήσεως ὀργανισμοῦ ὅλου τελείου καὶ ἀρτίου, προσαρμοζομένου μὲν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀττικῆς πολιτείας, προδιαγράφοντος δ' εἰς αὐτὴν ἀνάπλασιν ἀσφαλῆ ἄνευ καταθλίψεως τοῦ ἐν αὐτῇ ἐκδηλουμένου πολυκινήτου βίου.

Ἀλλ' ὁ Σόλων δὲν περιέπεσεν εἰς τὸ σφάλμα πολιτευτῶν ὀνειροπόλων μετ' ἀνυπομονησίας καὶ προπετείας σπευδόντων εἰς τοὺς τελικοὺς αὐτῶν σκοποὺς, ἀλλ' ἤρχισε διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως εὐρέων καὶ στερεῶν θεμελίων τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Διὸ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἀπησχόλησε κυρίως ἡ θέσις τοῦ λαοῦ. Πρὸς δημιουργίαν μελλόντος νέου καὶ εὐέλπιδος ἦτο πρὸ παντὸς ἀνάγκη θυμηδίας καὶ θάρρους. Ἀλλὰ πῶς ἠδύνατο ὁ ἀνὰ τοὺς ὑπὸ χρεῶν βεβαρημένους ἀγροὺς δουλεύων καὶ στενάζων λαὸς νὰ ὑψώσῃ τὴν κεφαλὴν καὶ ἐμφορηθῇ τοιούτων αἰσθημάτων; Διαρκούσης τοιαύτης ἀξιοθρήνου καταστάσεως, ἡ χορήγησις πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀντὶ τοῦ κουφισμοῦ τῶν ὑλικῶν στενοχωριῶν θὰ ἦτο εἰρωνεία. Ἄλ-

λως δὲ παραχωρήσεις πολιτικαὶ οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι πρακτικὴν σημασίαν ἐφ' ὅσον οἱ μικροὶ γαιοκτήμονες διετέλουν ὑπὸ πλήρη ἐξάρτησιν ἀπὸ τῶν κυρίων καὶ δανειστῶν αὐτῶν.

Διὸ ἡ ἀναμόρφωσις ἔπρεπε νὰρχίσῃ ἀπὸ τοῦ δυσχερεστάτου τῶν ἔργων. Καὶ ἀληθῶς τίς δυσχερεστέρα ἐντολὴ διὰ τὸν νομοθέτην ἢ ἡ κατάπαυσις τῆς αὐξούσης πενίας καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν βαρέων δεσμῶν τῶν ὀσημέραι καταθλιπτικώτερον πιεζόντων πενομένας τάξεις τοῦ λαοῦ; Ὁ δὲ Σόλων, ἀναλαβὼν τοῦτον τὸν ἀγῶνα, ὑπεστηρίχθη μεγάλως ὑπὸ δύο τινῶν, τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας τῶν συμπολιτῶν, ὧν τοὺς νοημονεστέρους εἶχε πείσει, ὅτι μόνον δι' ἐγκαίρων θυσιῶν θὰ ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὸ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξίωμ' αὐτῶν, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῶν φυσικῶν χαρισμάτων τοῦ ἀττικοῦ κλίματος καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Καὶ δὴ ἕνεκα τῆς εὐκολίας τοῦ βίου, ἣν παρέχουσιν αἱ μεσημβριναὶ χῶραι, ἕνεκα τῆς αὐταρκείας, ἐφ' ᾗ διεκρίνετο ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ἀπορία οὐδέποτε ἠδύνατο νὰνέλθῃ εἰς τὸ μέγεθος εἰς ὃ ἐξικνεῖται ἐν ταῖς βορείοις χώραις, ἐν αἷς ὁ ἄνθρωπος ἔχει χρείαν πλείστων ὅσων μέσων, ὅπως ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὴν τραχύτητα τῆς φύσεως χάριν καὶ αὐτῆς τῆς ἁπλῆς συντηρήσεως τῆς ἰδίας ὑπάρξεως. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοιαύτας ἀνάγκας ἡ πενία τοῦ δήμου ἐν Ἀττικῇ προήρχετο ἐξ αἰτίων, ἅτινα δὲν ἦτο ἀδύνατον νὰρθῶσι διὰ μέτρων νομοθετικῶν. Κυριώτατον δὲ τούτων τῶν αἰτίων ἦτο ἡ χρηματιστικὴ πίεσις.

Τὰ πρῶτα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα ἐκομίσθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ἀσίας δίκην ἐμπορεύματος. Κατὰ μικρὸν δὲ περιῆλθον εἰς κοινὴν χρῆσιν ὡς χρῆμα, τὸ μὲν πρῶτον παρὰ τοῖς ἐμπόροις ἐν ταῖς ὑπερποντίοις αὐτῶν ἐργασίαις, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ καταλλαγῇ χάριν διακανονισμοῦ ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων. Ἀλλὰ διὰ τοῦ κατὰ μικρὸν ἐπελθόντος καθορισμοῦ χρηματικῆς τιμῆς διὰ πάντα τἀντικείμενα τῆς βιωτικῆς χρείας, ἀπέβη ἀναγκαίως πολυδαπανώτερος ὁ ὅλος βίος. Πᾶς τις ἐχρειάζετο χρῆμα, καὶ ὅμως ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας κατὰ

τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Φείδωνος[1] χαράξεως ἰδίου νομίσματος ὑπῆρχεν ἐν τῇ χώρᾳ ὀλιγοστὸν μόνον χρῆμα. Τὸ δὲ ὀλίγον ὑπάρχον κατεῖχον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἔμποροι καὶ οἱ χρηματιζόμενοι. Παρ' αὐτῶν δ' ἐξηρτᾶτο ὁ καθορισμὸς τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος, καὶ ἐκεῖνοι ηὔξανον τὸν τόκον ὅσον ἠδύναντο περισσότερον. Εὐθὺς λοιπὸν ὡς εἶχε παύσει τὸ χρῆμα νὰ εἶνε ἐμπόρευμα ὡς πᾶσα ἄλλη ἐμπολή, ἀφ' οὗ χρόνου καὶ αὐτὸς ὁ κοινὸς ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο νὰ στερηθῇ αὐτοῦ, ἐπῆλθεν ἐκ τούτου μεγάλη στενοχωρία βαρύνουσα τοὺς μικροὺς ἀνθρώπους τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἦσαν ὑπερμέτρως αὐστηροὶ οἱ πρὸς συμφέρον τῶν κεκτημένων ἰσχύοντες περὶ δανείων νόμοι.

Ἐντεῦθεν ὁ τόκος οἵκην φυτοῦ δηλητηριώδους ἀπεμύζα πᾶσαν ἰκμάδα τῆς χώρας. Οἱ ἐλεύθεροι οἶκοι ἐξέλειπον ὁ μὲν μετὰ τὸν δὲ, τὰ κτήματα ὑπεθηκεύοντο, καὶ κατὰ τὰ τέρματα τῶν ἀγρῶν ὠρθοῦντο πολυπληθεῖς οἱ λίθινοι ὅροι ἐφ' ὧν ἀνεγράφοντο τὰ ποσὰ τῆς ὑποθήκης καὶ οἱ δανεισταί. Ἡ δὲ ὀλεθρία διάσπασις τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς εἰς πένητας καὶ πλουσίους ηὔξανεν ἀπειλητικωτάτη. Καὶ οἱ μὲν πλούσιοι εὐκόλως ἐπολλαπλασίαζον τὰ κεφάλαια αὐτῶν, τῶν δὲ ἀγροτῶν μόνον ὀλίγοι κατώρθονον νὰ εὐδοκιμῶσι μετὰ πολλοῦ τοῦ ἀγῶνος. Ἐν μὲν ταῖς μεγάλαις πεδιάσι τῆς χώρας εἶχε κατὰ μέγα μέρος ἐλαττωθῇ ἡ περιουσία τῶν μικρῶν γαιοκτημόνων καὶ μετ' αὐτῆς ἡ μέση τάξις, ἣν ἀναγκαίως ὁ Σόλων διεγίνωσκεν ὡς ἐγγυωμένην τὸ μέλλον τῆς πατρίδος, ἐν δὲ τῇ διακρίᾳ καὶ τῇ παραλίᾳ ἀνεπτύσσετο ὀσημέραι ἰσχυρότερος καὶ δραστηριώτερος πληθυσμὸς νεωτεριζόντων οἰκητόρων.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ δεινά, ὧν ἀπῃτεῖτο ἡ θεραπεία. Ὑπὸ τοιαύτας δὲ συνθήκας ἐπετρέπετο εἰς πολιτευτὴν τολμηρὸν νὰ προβῇ καὶ εἰς μέτρα χάριν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἁπτόμενα καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου καὶ μὴ δυνάμενα νὰ τύχωσι τοῦ σκοπουμένου ἄνευ μεγάλης ζημίας τῶν δανειστῶν. Καὶ δὴ τὸ μὲν δικαίωμα τῆς ὑποθήκης περιωρίσθη, μὴ δυνάμενον τὸ ἑξῆς νὰ ἐπεκτείνηται μέχρι

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 364.

προσωπικῆς δουλείας τοῦ ὀφειλέτου καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ἡ δὲ πολιτεία ἐτίμα ἑαυτὴν μὴ ἀνεχομένη πλέον τὴν ὑπό τινος πολίτου ὑπαγωγὴν συμπολίτου αὐτοῦ εἰς θέσιν δουλοπαροίκου ἢ τὴν ἀπεμπόλησιν αὐτοῦ ὡς δούλου. Ἀλλὰ δὲν ἤρκει πρὸς βελτίωσιν τῶν πραγμάτων ἄρσις τούτου μόνον τοῦ κακοῦ, ἀλλ' ἀπῃτεῖτο καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ δήμου ἀπὸ τοῦ βάρους τῶν χρεῶν. Τὰ ἤδη συνωμολογημένα δάνεια ἔπρεπε νὰ κουφισθῶσιν ἐφ' ὅσον τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ αὐτόχρημα δημευτικῶν μέσων. Ἀλλ' ὅμως δυσχερεστάτη ἦτο ἡ ἐν τούτῳ εὕρεσις τοῦ ὀρθοῦ μέτρου, ὅπως ἀφ' ἑνὸς μὲν μὴ παροξυνθῇ ἁπλῶς ὁ δῆμος ἀλλ' ἀνακουφισθῇ πράγματι, ἀφ' ἑτέρου δ' ἀποφευχθῶσι καὶ βιαιοπραγίαι, οἷαι οἱ συμβᾶσαι ἐν Μεγάροις[1] καὶ συντελέσασαι εἰς τὴν πρόκλησιν ἀνωμαλιῶν ἀνεπανορθώτων.

Ἐν μέσῳ τοιούτων εὑρισκόμενος δυσκολιῶν ὁ Σόλων εὗρε διέξοδον τὰ μέγιστα τιμῶσαν τὴν σύνεσιν αὐτοῦ ὡς πολιτευτοῦ, ἐπιδιώξας τὸν σκοπὸν αὐτοῦ διὰ μέτρων ἐπιβαλλομένων εἰς αὐτὸν καὶ ὑπὸ ἄλλων συγχρόνως οἰκονομικῶν λόγων. Εἶχον δῆλα δὴ ἀρχίσει ἀπό τινος χρόνου οἱ Ἀθηναῖοι κόπτοντες νόμισμα, καὶ δὴ κατὰ τὸ αἰγιναῖον σύστημα, καθ' ὃ ἡ ἀργυρᾶ δραχμὴ εἶλκε περίπου ἓξ σημερινὰ γραμμάρια[2]. Ἀλλ' εἶχεν εἰσαχθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ δεύτερον σύστημα, τὸ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χρυσῆς μονάδος. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σύστημα τοῦτο εἶχε γνωσθῇ εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς Εὐβοίας, τὸ τάλαντον χρυσοῦ ἐκαλεῖτο εὐβοϊκόν. Ἀλλ' ἡ σύνεσις τῶν Ἑλλήνων ἤγαγεν αὐτοὺς μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς μείζονος σκοπιμότητος, ἣν θὰ εἶχεν ἡ ἐπὶ τῇ βάσει κοινοῦ σταθμοῦ χάραξις τῶν τε χρυσῶν καὶ τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων, δι' ἧς ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις τῶν δύο μετάλλων ἐγίνετο πολὺ καταφανεστέρα. Τοῦτο δ' ἐτελέσθη τὸ πρῶτον, ὡς φαίνεται, ἐν Κορίνθῳ, ἔπειτα δ' ἐν Ἀθήναις. Ὁ Σόλων εἰσήγαγε καὶ διὰ τὸν ἄργυρον τὸν σταθμὸν τοῦ χρυσοῦ· ἀποδεχθεὶς δὲ τὸ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 421.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 365.

ἐπιχωριάζον διὰ τὸν χρυσὸν σύστημα σταθμῶν, ἔκοψε νομίσματα ἀργυρᾶ ἕλκοντα τὸ αὐτὸ βάρος, καὶ ἔθηκεν οὕτως εἰς κυκλοφορίαν δραχμὴν γραμμαρίων 4.36, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸ τέταρτον τοῦ στατῆρος τῆς Φωκαίας[1].

Καὶ ἐν τῷ νέῳ δὲ τούτῳ νομισματικῷ συστήματι ἀπετέλουν μὲν μίαν μνᾶν δραχμαὶ ἑκατὸν, ἀλλ' ἡ νέα μνᾶ εἶχε πρὸς τὴν παλαιὰν τὴν ἀναλογίαν 100 πρὸς 137.

Τὴν δὲ μετάβασιν ταύτην ἀπὸ τοῦ βαρυτέρου εἰς τὸν ἐλαφρότερον σταθμὸν ἐπωφελήθη ὁ Σόλων, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς ὀφειλέτας ὅπως τὰ δάνεια τὰ συνομολογηθέντα ὅτε ὁ σταθμὸς τοῦ νομίσματος ἦτο βαρύτερος πληρώσωσι δι' ἐλαφροτέρων δραχμῶν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπήρχετο εἰς αὐτοὺς κουφισμὸς εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν, ἐπειδὴ ἀντὶ χιλίων δραχμῶν ἐπλήρονον τὴν ἀξίαν μόνον ἑπτακοσίων τριάκοντα. Πλὴν δὲ τούτου ἡ ἐπιστροφὴ τῶν ὀφειλομένων κατὰ τακτὰς προθεσμίας διηκολύνθη δι' ἄλλων διατάξεων, προσωρινῶς δ' ἐνομοθετήθη ἐλάττωσις καὶ αὐτοῦ τοῦ τόκου[2].

Ἀνὴρ οἷος ὁ Σόλων ἠδυνήθη διὰ τῆς πραείας ἐπιβολῆς, ἣν ἐξήσκει τὸ ἦθος αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς συνετῆς χρήσεως τῶν περὶ αὐτοῦ ἀγαθῶν διαθέσεων τῆς δημοσίας γνώμης νὰ φθάσῃ εἰς ἐκτάκτους ἐπιτυχίας. Αὐτὴ ἡ πολιτεία ἀπήλλαξε τοὺς ὀφειλέτας αὐτῆς καὶ παρητήθη τὴν εἴσπραξιν τῶν καθυστερουμένων χρηματικῶν ζημιῶν, ἤτοι προστίμων. Οὕτω δὲ πολλοὶ τῶν γεωργῶν ἠδυνήθησαν νὰ διαρρυθμίσωσιν ἐκ νέου τὰ ἔργα αὐτῶν, ἐντὸς δὲ τῆς Ἀττικῆς ὡς καὶ ἐκτὸς τῶν ἀττικῶν ὁρίων Ἀθηναῖοι κατεστραμμένοι τέως ἀνέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν. Δουλοπάροικοι καὶ ἄποροι ἔγειναν πολῖται, καὶ ὁ Σόλων εὐγνωμονῶν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 355.

[2] Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ εὐβοϊκοῦ σταθμοῦ ἔσχε μεγάλην ῥοπὴν καὶ ἐπὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἀθηναίων. Ἴδε Köhler (Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. X, σ. 155). Οὕτω π. χ. ἀνεῳχθη εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἐξαγωγὴν ὁ Πόντος, ἐν ᾧ τέως ἐπεκράτουν οἱ Μεγαρεῖς, περὶ ὧν ἴδε H. Droysen Athen und der Westen σ. 41. Ὁ δὲ Kirchhoff (ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Furtwängler Zwei Thongefässe aus Athen ἐν Mittheilungen κτλ. Τόμ. VI, σ. 109) ἀπέδειξεν, ὅτι χαλκιδικὴ ἐπίδρασις ἐμφαίνεται ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ γραφῇ.

καὶ χαίρων ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἐπιτυχίᾳ, ἠδυνήθη νὰ ἐκφράσῃ συγχαρητήρια εἰς τὴν μητέρα Γῆν, ἅτε ἀπελευθερωθεῖσαν ἀπὸ τοῦ μισητοῦ ἄχθους τῶν λιθίνων ὅρων.

Τῶν πράξεών μου μάρτυς ἔστω τῶν θεῶν
τῶν Ὀλυμπίων ἡ μεγίστη μήτηρ Γῆ,
ἡ μαύρη Γῆ, ἀφ' ἧς αὐτὸς ἐγώ ποτε
ἀφῄρεσα τοὺς λίθους τῶν ὑποθηκῶν
τοὺς πεπηγότας πολλαχοῦ. Ἡ γῆ αὐτὴ
εἶν' ἐλευθέρα τώρα, πρὶν δουλεύουσα.
Πολλοὺς εἰς τὴν πατρίδα ἐπανήγαγον,
τὴν πόλιν τὴν θεόκτιστον τῶν Ἀθηνῶν,
ὡς δούλους πωληθέντας, ἄλλον ἄδικα,
ἄλλον δικαίως, ἐν τῇ δουλωσύνῃ των
τὴν ἀττικὴν των γλῶσσαν ληομονήσαντας,
δίκην χρησμῶν λαλοῦντας ἀκατάληπτα
ὡς πλανωμένους ἐν τῇ ξένῃ πολλαχοῦ.
Ἄλλους δ' ἐνταῦθα τῆς δουλείας τόνειδος
ὑφισταμένους, τοὺς δεσπότας τρέμοντας
ἔκαμα ἐλευθέρους. Ταῦτα ἔπραξα
τὴν βίαν συναρμόσας καὶ τὸ δίκαιον
καὶ ὅ τι ὑπεσχέθην ἐξετέλεσα.
Θεσμοὺς δ' ὁμοίους εἰς κακούς τε καὶ καλοὺς
ἔγραψα, εἰς καθένα δίκαιον εὐθὺ
ἁρμόσας. Ἀλλ' ἂν ἄλλος τις τὸν χαλινὸν
ἤθελε λάβει ὡς ἐγώ, κακόβουλος
ἀνὴρ καὶ πλεονέκτης, δὲν ἐδάμαζε
τὸν δῆμον, οὔτε τὰς ἡνίας ἄφινε
πρὶν ἂν ταράξας λάβῃ τὸ ἀνθόγαλα.

Καὶ δὲν ἐτόλμησε μὲν νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἐπάνοδον ὁμοίων δεινῶν διὰ τῆς ἐκδόσεως νόμων περιστελλόντων τὴν τοκογλυφίαν, καὶ ταῦτα ὅπως μὴ παρακωλύσῃ τὴν ἐλευθέραν κίνησιν τοῦ ἐμπορίου, ἀπ' ἐναντίας δὲ μετά τινας

προσωρινοὺς περιορισμοὺς ἀναφερομένους εἰς τὰ προϋπάρχοντα δάνεια ἀφῆκεν ἐντελῶς ἐλεύθερον τὸν τόκον διὰ τὸ μέλλον[1]. Ἀλλ' ὅμως τὰ τῆς ἐγγείου κτήσεως ἐκανόνισε διὰ νόμων δραστικῶν ὁριζόντων τακτὸν μέτρον, οὗ δὲν ἐπετρέπετο ἡ ὑπέρβασις[2]. Οὕτω διὰ παντὸς τρόπου ἐμερίμνησεν ὁ Σόλων περὶ τῆς συντηρήσεως τῶν μικρῶν ἰδιοκτησιῶν, περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ὑπὸ τῶν πλουσίων ἐξαγοράσεως πλείστης ὅσης γῆς καὶ περὶ τῆς παρακωλύσεως τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἀγροτικῶν κτημάτων καὶ τῆς συνενώσεως πολλῶν ἀγρῶν εἰς τὴν κτῆσιν ἑνὸς μόνου κυρίου.

Διὰ τῶν πολλῶν τούτων εὐεργετικῶν διατάξεων παρείχοντο εἰς τὸν δῆμον πλεονεκτήματα ἐκ τῶν ἀλλαχοῦ μόνον δι' αἱματηροτάτων ἀγώνων καὶ δὴ μετὰ πολὺ ὀλιγώτερον ἀσφαλῶν ἐγγυήσεων κτηθέντων. Πράγματι δ' ἡ ἐπέμβασις ἐκείνη τῆς πολιτείας εἰς τὰ κατὰ τὰς οἰκονομικὰς σχέσεις τῶν πολιτῶν οὐδαμῶς ἔβλαψε τὴν δημοσίαν πίστιν ἐν Ἀθήναις οὕτως, ὥστε παρὰ πάσας τὰς πολιτικὰς ἀνωμαλίας ὁ χρηματισμὸς ἔτυχε πάντοτε ἀδιασείστου ἀσφαλείας, καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ὁρισθεὶς σταθμὸς τῶν νομισμάτων δὲν ἠλαττώθη ἔκτοτε πλέον. Τὸ δὲ σύνολον τῶν ἤδη παρ' ἡμῶν ἐκτεθέντων μέτρων συναπετέλεσε τὴν λεγομένην σεισάχθειαν, ἤτοι τὸν κουφισμὸν τῶν βαρειῶν ὑποχρεώσεων τῶν πιεζουσῶν τὸν δῆμον, ὅστις ἠδύνατο τὸ ἑξῆς νὰ προβῇ ἐλευθερώτερος καὶ θαρραλεώτερος εἰς πολιτικὴν ἀνάπτυξιν.

Καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ δὲ ταύτῃ μεταρρυθμίσει ἐφρόντισεν ὁ Σόλων νὰντιμετρήσῃ σαφῶς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Καὶ δὴ οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς ἀπετέλουν μέχρις

[1] Κατ' *Ἀνδροτίωνα* παρὰ *Πλουτάρχῳ* ἐν βίῳ Σόλωνος 15 τόκων μετριότητι ἐκούφισεν ὁ Σόλων τοὺς πένητας. Περὶ οὐδενὸς δὲ ἄλλου νομοθετικοῦ περιορισμοῦ ποιεῖται λόγον. Ἴδε καὶ Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' ἐκδ. δ' σ. 181. Ὡς πλήρη δὲ ἀποκοπὴν χρεῶν ἀποδέχονται τὴν σεισάχθειαν ὁ Köhler (Miltheilungen κτλ. Τόμ. X, σ. 152) καὶ ὁ Gilbert (Ἐγχειρίδιον ἀρχαιολογίας κατὰ μετάφρασιν Ν. Γ. Πολίτου Τόμ. Α' σ. 157).

[2] *Ἀριστοτέλους* Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 37,27· νόμος ὃς κωλύει κτᾶσθαι γῆν ὁπόσην ἂν βούληταί τις.

ἐκείνου τοῦ χρόνου δύο διαφόρους τάξεις, ὄντες ἢ τέλειοι πολῖται ἀνήκοντες εἰς τὸν περιωρισμένον ἐκεῖνον ἀριθμὸν τῶν οἴκων, περὶ οὗ ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω, ἢ οἰκήτορες ἐστερημένοι τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ μετέχοντες μόνον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προστασίας τῶν νόμων. Ἀλλ' ἡ ἀπότομος αὕτη διάκρισις δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διατηρηθῇ. Ἐν μὲν τῷ πλήθει τοῦ δήμου ἡ κατ' αὐτῆς ἀντίστασις ἦτο κραταιοτάτη, παρὰ δὲ τοῖς τελείοις πολίταις ὑφίστατο ἔλλειψις ἑνότητος, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰντεπεξέλθωσι πρὸς τὸν δῆμον μετ' ἐπιτυχίας. Τὰ τῆς πολιτείας ἔπρεπε νὰ διαρρυθμισθῶσι κατ' οὐσίαν κατὰ τρόπον ὅλως νέον ἐπιφέροντα τὴν διαλλαγὴν τῆς ἀντιθέσεως ἐκείνης.

Ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων δὲν ἦτο κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Σόλωνος καθεστὼς, οὗ ἐδικαιοῦντο νὰ μετέχωσι τελείως μόνον τακτοὶ οἶκοι οἱονεὶ ἐκ κληρονομίας, ἀλλ' ὡς ἡ θρησκεία τοῦ Ἀπόλλωνος εἶχεν ἀποβῆ κοινὴ εἰς πάντας, οὕτως ἔπρεπε καὶ ἡ πολιτεία ἡ ὑπὸ τῶν ἰωνικῶν γενῶν ἱδρυθεῖσα νὰ περιλάβῃ πάντας τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῆς Ἀττικῆς τοὺς ὑπὸ Ἀθηναίων γονέων γεννηθέντας. Πάντες ἔχουσι δικαίωμα συμμετοχῆς εἰς τὰ ὑπὸ τῆς πολιτείας παρεχόμενα ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ πάντες ὀφείλουσι νὰ ἐκπληρῶσι τὰς ὑπ' αὐτῆς ἐπιβαλλομένας ὑποχρεώσεις. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνεπιφέρει ἴσα δικαιώματα διὰ πάντας, ἐπειδὴ θὰ ἦτο ἄδικον διὰ τὸν Ἀθηναῖον ἐκεῖνον, οὗ ὁ οἶκος εἶχε κτήματα ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Κηφισοῦ ἀπὸ αἰώνων ὅλων, νὰ μὴ μετέχῃ τῆς πολιτείας περισσότερον τοῦ χειρώνακτος, δι' ὃν πατρὶς εἶνε πᾶσα γῆ, ἐν ᾗ εὑρίσκει ἐργασίαν. Διὸ ὁ Σόλων μέτρον κατανομῆς τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἔλαβε τὴν προθυμίαν ἑκάστου καὶ ἱκανότητα πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς πολιτείας.

« Χρήματ' ἀνὴρ »[1] ἦτο ἡ ἀπὸ μακροῦ κρατοῦσα παροιμιακὴ ῥῆσις ἡ ἐνέχουσα ἀλήθειαν ἀναμφισβήτητον παρὰ τὰς διαμαρτυρίας καὶ τὰ παράπονα τῶν φίλων τῶν παροιχομένων ἀρχαίων χρόνων. Καὶ δὴ ἐν Κορίνθῳ ἴσως εἶχε γείνει τὸ πρῶτον χρῆσις τοῦ ἐτη-

[1] Χρήματ' ἀνὴρ ***Πινδάρου*** Ἰσθμ. II,11. Ἴδε καὶ ***Σουίδαν*** ἐν λ. χρήματα.

σίου εἰσοδήματος πρὸς διάκρισιν τῶν πολιτῶν εἰς διαφόρους τάξεις καὶ καθορισμὸν τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων αὐτῶν. Καὶ ὁ Σόλων ἔλαβε τὸ εἰσόδημα ὡς βάσιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἀλλ' ὄχι τὸ χρηματικὸν ἔσοδον, ἐπειδὴ οὕτως ἤθελον ἀνέλθει εἰς τὴν πρώτην θέσιν οἱ ἔμποροι, οἱ ναύκληροι, οἱ ἐργοστασιάρχαι καὶ οἱ χρηματισταὶ, ἀλλὰ τὸ προϊὸν τοῦ ἰδίου ἀγροῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ ἔγγειος κτῆσις ἀπέβη ὁ ὅρος πάσης πολιτικῆς δυνάμεως. Διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀρχῆς ταύτης ηὔξησεν ἡ ἀξία τῆς χώρας, δι' αὐτῆς περιωρίσθη ἡ ὑπέρμετρος κλίσις τῆς ἰωνικῆς φυλῆς πρὸς τὴν κινητὴν οὐσίαν καὶ παρενεβλήθη κώλυμα εἰς τὴν ταχεῖαν μετάπτωσιν τῆς τύχης. Καὶ τῶν μὲν οἴκων τῶν ἐχόντων κληρονομίαν ἀγρῶν πατροπαραδότων διετηρήθη τὸ ἀξίωμα, ἐπεδιώχθη δὲ ἡ ἴση διανομὴ τῆς γῆς, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ συμμετάσχωσιν ἀμέσως τῆς διοικήσεως τῶν τῆς πολιτείας ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν συντήρησιν ἢ τὴν κτῆσιν μικρῶν ἢ μεγάλων ἀγρῶν ἀπηλλαγμένων χρεῶν. Καὶ εἰς μὲν τοὺς νεαροὺς εὐπατρίδας παρείχετο σωτήριος ὥθησις πρὸς ἀγαθὴν διοίκησιν τῶν πατρίων αὐτῶν ἀγρῶν, εἰς δὲ τοὺς ἄλλους, τοὺς θέλοντας νὰ προαχθῶσι, πρὸς κτῆσιν ἀγρῶν δι' ἀγορᾶς καὶ οἱονεὶ συνταύτισιν ἑαυτῶν μετὰ τοῦ ἐδάφους τῆς πατρίου γῆς. Καὶ κατ' οὐσίαν μὲν ἡ μεταβολὴ δὲν εἶχεν ἐξαιρέτως μεγάλην σημασίαν, ἐπειδὴ οἱ εὐπατρίδαι ἦσαν οἱ πλούσιοι καὶ ἀπετέλουν τὸ μέγιστον μέρος τῶν γαιοκτημόνων. Διὸ κυρίως εἰπεῖν ἐπῆλθε νομοθετικὴ ἐξασφάλισις τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ὑπὸ ἄλλον τύπον. Ἀλλ' ὑπῆρχεν αὕτη ἡ μεγάλη διαφορὰ, ὅτι τὰ δικαιώματα ταῦτα δὲν ἦσαν πλέον ἀναπαλλοτρίωτος κτῆσις, ἀλλ' ἠδύναντο νὰ ἀποβληθῶσι μὲν ὑπό τινος, νὰ κτηθῶσι δὲ ὑπ' ἄλλου δι' ἐπιμελείας καὶ εὐφυίας ἢ ἀπὸ τύχης.

Πρὸς εὕρεσιν δὲ τοῦ ὀρθοῦ μέτρου τῆς νέας ταξινομήσεως τῶν πολιτῶν ἔπρεπε νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς ἡ ὅλη κτηματικὴ οὐσία τοῦ δήμου. Διὸ κατεστρώθησαν ἀπογραφικοὶ πίνακες, οἵων ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐγίνετο χρῆσις ἐν τοῖς βασιλείοις τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδίως παρ' Αἰγυπτίοις. Αἱ τοιαῦται δ' ἀπογραφαὶ ἐχρησίμευσαν

ἴσως εἰς τὸν Σόλωνα, ἔχοντα ἕνεκα τῶν ἀποδημιῶν αὐτοῦ ἐξ αὐτοψίας γνῶσιν τῶν κατὰ τὰς ἀνατολικὰς χώρας, ὡς πρότυπον. Ἐν δ' Ἀττικῇ ἐδέησεν ὅπως πᾶς κύριος γῆς δηλώσῃ αὐτὸς τὴν ἐτησίαν πρόσοδον τοῦ ἰδίου ἀγροῦ, ὡς τοῦτο ἥρμοζεν εἰς τοὺς πολίτας πολιτείας ἐλευθέρας. Φόβος δ' ὑποτιμήσεως τοῦ εἰσοδήματος τούτου ἐκ δόλου δὲν ὑπῆρχεν, ἐπειδὴ τοιαύτη ἀπάτη δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀνεξέλεγκτος ἕνεκα τῆς μικρότητος τῆς χώρας, ἐν ᾗ τὰ πάντα ἦσαν γνωστὰ εἰς πάντας. Καθ' ὡρισμένα δὲ χρονικὰ διαλείμματα ἐπανελαμβάνετο ἡ τίμησις χάριν ἐξελέγξεως τῆς ἐπελθούσης ἐν τῇ ἀξίᾳ τοῦ κτήματος μεταβολῆς. Βάσις δὲ τοῦ ὑπολογισμοῦ δὲν ἐλαμβάνετο ἡ ἀξία αὐτοῦ τοῦ κτήματος, ἀλλὰ τὸ καθαρὸν αὐτοῦ προϊόν[1]. Καὶ πῶς μὲν ὡρίζετο τὸ προϊὸν τοῦτο δὲν εἶνε τελείως σαφές. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἶχε πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ κτήματος σχέσιν 1 πρὸς 12 οὕτως, ὥστε εἰσόδημα 500 ἢ 300 ἢ 150 μεδίμνων δημητριακῶν καρπῶν ἀντεπροσώπευεν ἀξίαν 6000 ἢ 3600 ἢ 1800. Ὁ δὲ κυριώτατος τῶν δημητριακῶν καρπῶν ἐν Ἀττικῇ ἦτο ἡ κριθή, ἥτις καὶ ἀπετέλει τὴν συνήθη διατροφὴν τῶν κατοίκων· ταύτην δὲ καὶ ὥρισεν ὁ Σόλων ὡς βάσιν τῆς εἰς διάφορα τιμήματα διακρίσεως τῶν πολιτῶν.

Καὶ δὴ ὁ θέλων νὰ ἐγγραφῇ εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἔπρεπε νὰποδείξῃ, ὅτι ἐκέκτητο γαίας, αἵτινες κατὰ μέσον ὑπολογισμὸν παρεῖχον εἰσόδημα πεντακοσίων μεδίμνων κριθῆς ἢ ἀνάλογον μέτρον οἴνου ἢ ἐλαίου. Οἱ δὲ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι πεντακοσιομέδιμνοι. Ἐπειδὴ δ' ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Σόλωνος ἡ ἀγοραία τιμὴ τοῦ μεδίμνου συνίστατο εἰς δραχμὴν μίαν, οἱ πολῖται τῆς πρώτης

[1] Περὶ τοῦ τιμήματος τοῦ Σόλωνος ἴδε Böckh (Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' σ. 467), ὅστις ἐκ χωρίου τινὸς τοῦ *Ἰουλίου Πολυδεύκους* (VIII, 130) ἐξήγαγε τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως τίμημα. Πρβλ. Schömann (Verfassungsgeschichte Athens σ. 22), ὅστις ἀντιστρατεύεται κατὰ τῆς ἀντιθέτου γνώμης τοῦ Grote. Ἀντιθέτους γνώμας, οἷα ἡ τοῦ Beloch (Hermes Τόμ. XX, σ. 237), ἀντικρούει ὁ Fränkel (τρίτης ἐκδόσεως τῆς τοῦ Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Β' σ. 121 σημ. *). Πρβλ. Dittenberger Sylloge inscriptionum Graecarum σ. 631 ἐν σημ. εἰς ἀρ. 440.

τάξεως εἶχον κατ' ἐλάχιστον ὅρον φορολογούμενον κεφάλαιον ἑξακισχιλίων δραχμῶν ἢ ἑνὸς ταλάντου. Διὰ δὲ τὴν δευτέραν τάξιν, τὴν τῶν ἱππέων, ἀπῃτεῖτο ἔγγειος κτῆσις τρισχιλίων ἑξακοσίων μεδίμνων ἢ δραχμῶν, χιλίων δὲ ὀκτακοσίων διὰ τὴν τρίτην, τὴν τῶν ζευγιτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ θὰ ἦτο ἄδικος ἡ ὑπὸ τῆς πολιτείας τίμησις τῆς οὐσίας τῶν τε πλουσιωτέρων καὶ τῶν πενεστέρων κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, οἱ μὲν εἰς τὴν δευτέραν τάξιν ἀνήκοντες ἐνεγράφοντο μόνον διὰ τρισχιλίας δραχμὰς, ἤτοι ἥμισυ τάλαντον ἢ τριάκοντα μνᾶς, οἱ δὲ τῆς τρίτης μόνον διὰ χιλίας δραχμὰς, ἤτοι δέκα μνᾶς. Αἱ ἀναλογίαι λοιπὸν ἠλαττοῦντο οὕτως, ὥστε διὰ μὲν τοὺς πεντακοσιομεδίμνους τίμημα, ἤτοι φορολογούμενον κεφάλαιον, ἦτο ἡ ὅλη αὐτῶν οὐσία, διὰ δὲ τοὺς ἱππεῖς τὰ πέντε ἕκτα αὐτῆς, διὰ δὲ τοὺς ζευγίτας τὰ πέντε ἕνατα. Πάντες δ' ἐκεῖνοι, ὧν τὸ εἰσόδημα ἦτο κατώτερον τοῦ τῶν ζευγιτῶν καὶ κατὰ ταῦτα δὲν ἐκέκτηντο κτηματικὴν οὐσίαν ἐξασφαλίζουσαν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ὡς πολιτῶν, συναπετέλουν τὴν τάξιν τῶν θητῶν, καὶ ἦσαν ἀπηλλαγμένοι πάσης εἰσφορᾶς[1].

Ἀλλ' αἱ τιμήσεις αὗται τῶν τάξεων δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσι γενόμεναι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τακτικῆς συνῳδὰ τῷ καθορισθέντι μέτρῳ φορολογήσεως τῶν πολιτῶν χάριν τοῦ δι' αὐτῆς πορισμοῦ τῶν μέσων τῆς διοικήσεως. Ἀλλ' οὐχ ἧττον κατέστη διὰ τῆς τιμήσεως ταύτης δυνατὸν, ὅπως ἐνδεχομένης περιστάσεως καλῶνται οἱ πολῖται νὰ συνεισφέρωσι κατὰ δικαίαν ἀναλογίαν, ἐν δ' ἐκτάκτοις ἀνάγκαις τῆς πολιτείας ὤφειλεν ἕκαστος νὰ εἶνε πρόθυμος πρὸς ἐπικουρίαν συμφώνως πρὸς τὴν γενομένην τίμησιν αὐτοῦ. Αἱ δὲ κυριώταται καὶ τακτικαὶ λειτουργίαι ἀνεφέροντο εἰς τὴν ἄμυναν τῆς χώρας, καθ' ὅσον αἱ τρεῖς πρῶται τάξεις εἶχον τὸ καθῆκον καὶ τὸ τι-

[1] Περὶ τῶν τεσσάρων τιμημάτων ἴδε ***Πλούταρχον*** ἐν βίῳ Σόλωνος 18. Περὶ δὲ συνελεύσεως τῶν κατὰ τὸ νέον σύστημα διαιρεθέντων πολιτῶν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Ἐπιμενίδου καθαρθέντι κοίλῳ τοῦ Κεραμεικοῦ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου Πάγου μετὰ τοῦ Λεωκορίου ἐν τῷ μέσῳ ἴδε Monatsbericht der Berliner Akademie der Wissenschaften. 1878. σ. 81.

μητικὸν δικαίωμα νὰ συγκροτῶσι τὴν στρατιὰν τῶν ὁπλιτῶν τῆς πολιτείας καὶ ὑφίστανται τὰς πολεμικὰς δαπάνας. Πρὸς ἀμοιβὴν δὲ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν τούτων εἶχον μόνοι αὐτοὶ πρόσοδον εἰς τὰς ἀρχὰς ἐκείνας πρὸς ἃς συνεδέετο δύναμις καὶ τιμή, αὐτοὶ δὲ καὶ μόνοι ἠδύναντο νὰ ἐκλέγωνται ὅπως μετάσχωσι τῆς βουλῆς τῶν τετρακοσίων τῆς διεξαγούσης τὰ τῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξιώματα, τὰ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, ἐπεφυλάσσοντο εἰς μόνην τὴν πρώτην τάξιν.

Καὶ ναὶ μὲν ὁ ἀριθμὸς τῶν μεδίμνων πρέπει νὰ θεωρηθῇ μέτρον ἀνεπαρκὲς πρὸς τὸν κατ' αὐτοὺς καθορισμὸν τῶν προσόντων διὰ τὰξιώματα τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ πρέπει νἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἡ γεωργία ἦτο κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων ἡ μόνη ἀσχολία ἡ συντηροῦσα τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ὑγίειαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ καθιστάνουσ' αὐτὸν ῥωμαλέον καὶ γενναῖον. Κατὰ ταῦτα δ' ὁ ἰδιόκτητος ἀγρὸς συνῆπτεν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, ἀδιαῤῥήκτως μετὰ τῆς πολιτείας τὸν πολίτην, καὶ παρεῖχε τὴν ἐγγύησιν, ὅτι ὁ κτήτωρ τοῦ ἀγροῦ ἐκείνου ἤθελεν ἐκθέσει τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καὶ τὸ αἷμα πρὸς ἄμυναν τῆς κοινῆς ἑστίας τῆς πατρίδος. Ὁ δὲ στηρίζων τὴν ἑαυτοῦ εὐημερίαν εἰς μόνον τὸν χρηματισμὸν ἀνῆκεν, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἐκέκτητο πλοῦτον, εἰς τὴν τάξιν τῶν θητῶν.

Ἡ δὲ διαβάθμισις τῶν γαιοκτημόνων προῆλθεν ἐκ τῆς πεποιθήσεως ἐκείνης τοῦ Σόλωνος, καθ' ἣν μόνον μεγάλη ἔγγειος κτῆσις ἠδύνατο νὰ παράσχῃ τὴν σχολὴν ἐκείνην καὶ ἀμεριμνησίαν τὴν ἀναγκαίαν εἰς τὸν θέλοντα νἀσχοληθῇ περὶ τὰ κοινὰ πράγματα. Καὶ αὐτὴ δ' ἡ ἐλευθεριωτέρα ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος ἡ ἀπαιτουμένη πρὸς συνετὴν καὶ ἐῤῥωμένην συμμετοχὴν τῶν τῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας ἐφαίνετο κατὰ κανόνα μὴ δυναμένη νὰ εὐδοκιμήσῃ ἄνευ τοῦ χαρίσματος ποιᾶς τινος οἰκιακῆς εὐμαρείας. Τέλος δ' ἀναγκαίως ὤφειλεν ὁ Σόλων νὰ στοχασθῇ καὶ τῆς ἀποφυγῆς πασῶν τῶν ἀποτόμων καὶ βιαίων ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ μεταβολῶν.

Τῆς δὲ μεγάλης ἐγγείου κτήσεως κύριοι ἦσαν ἀκόμη ὡς τὸ πλεῖστον οἱ εὐπατρίδαι. Διὰ ταῦτα οὗτοι ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τὴν

γνώμην, ὅτι ἡ πολιτεία ἐξησφάλισεν εἰς αὐτοὺς τἀρχαῖα αὐτῶν δικαιώματα μόνον ὑπὸ νέον τύπον. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ ἦσαν οἱ μόνοι ἔχοντες τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν πεῖραν τῶν δημοσίων, ἦτο τελεσφόρος καὶ χρησιμωτάτη ἡ ἐξακολούθησις τῆς εἰς αὐτοὺς τὸ πρῶτον ἀναθέσεως αὐτῶν. Μόνον δὲ ὑπὸ τοιοῦτον ὅρον ἠδύνατο ὁ Σόλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀγαθὴν θέλησιν τῆς πρώτης τάξεως, διὸ καὶ συνείθιζε νὰ λέγῃ αὐτὸς μετ' εὐγενοῦς παρρησίας, ὅτι δὲν ἔγραψεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τοὺς κατ' ἀρχὴν ἀρίστους τῶν νόμων, ἀλλὰ τοὺς ἀρίστους ἐκείνων οὓς ἤθελον ἀποδεχθῆ. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου οὐδεμία πλέον παγία προνομία ἐξησφάλιζεν εἰς τοὺς εὐπατρίδας τὴν θέσιν αὐτῶν, ἀλλὰ πᾶς τις ὁ ἔχων τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν καὶ τὴν θέλησιν ἠδύνατο δι' ἐπιμόχθου ἐργασίας νὰ προκόψῃ, ἅτε τῆς μεγάλης κτήσεως μετὰ τῶν εἰς αὐτὴν συμπαρομαρτούντων δικαιωμάτων μὴ συνδεομένης πρὸς τὴν γενετήν.

Πλὴν δὲ τούτου τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὴν βουλὴν καὶ πολλὰς ἄλλας ἀρχὰς τῆς πολιτείας ἐκλογῆς παρεῖχε καὶ εἰς τοὺς μικροὺς γαιοκτήμονας τὴν εὐκαιρίαν νὰ μετάσχωσι τῶν δημοσίων. Τοῦτο δ' ἐπέφερε τὴν διάδοσιν τῆς πολιτικῆς πείρας εἰς ὀσημέραι εὐρυτέρους κύκλους· καίτοι δὲ τὸ ἐξαιρέτως μέγιστον μέρος τῶν οἰκητόρων τῆς χώρας οὐδόλως ἀκόμη συμμετεῖχε τῆς ἐξασκήσεως τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ κατέστη ὅμως ἐς ἀεὶ ἀδύνατος ἡ ἐπάνοδος τοῦ συστήματος ὀλιγαρχικῆς κυβερνήσεως περιωρισμένης καὶ ἀμετακινήτου. Πράγματι οὐδεὶς τῶν ἐλευθέρων Ἀθηναίων ἦτο ὅλως ἀμέτοχος τῶν κατὰ τὸν πολιτικὸν βίον. Πᾶσαι τῶν πολιτῶν αἱ τάξεις ἐκαλοῦντο μετ' ἴσου δικαιώματος ψήφου πρὸς συμμετοχὴν τῶν ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἦσαν αἱ καθ' αὐτὸ κύριαι τῆς πόλεως. Ἐν αὐταῖς ἐτελοῦντο αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν παντοίων ἀρχόντων τῆς πολιτείας, σκοπουμένης οὕτω τῆς ἀναρρήσεως μόνον ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν εἰς οὓς παρεῖχε δύναμιν ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ ὅλου δήμου. Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις δ' ἐκείναις τοῦ δήμου ἐψηφίζοντο οἱ ὀργανικοὶ νόμοι καὶ αἱ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης ἀποφάσεις. Εἰς τὸν δῆμον δὲ ὑπόλογοι ἦσαν οἱ ἄρχοντες, καὶ τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν

ἐπετρέπετο εἰς πάντα Ἀθηναῖον ἔφεσις πρὸς τὸν δῆμον. Διὰ ταῦτα ἡ ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ εἰδικὸν ὀργανισμὸν ὡς τὸ ἀνώτατον δικαστήριον τοῦ δήμου. Καὶ ὁποῖος μὲν ὁ τοιοῦτος ὀργανισμός, ἀγνοοῦμεν, ἀλλ' εἶνε πιθανόν, ὅτι ἤδη ὑπὸ τοῦ Σόλωνος εἰσήχθη ὁ θεσμός, καθ' ὃν οὐχὶ πάντες οἱ πολῖται διὰ πανδήμου ψηφοφορίας ἐψήφιζον περὶ τοῦ καταγγελλομένου, ἀλλ' ἐπιτροπεία ὡρίμων ἀνδρῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐκλεγομένων καὶ ὀμνυόντων ἴδιον ὅρκον ἀπετέλει τὴν Ἡλιαίαν, ἥτις ἐξ ὀνόματος τοῦ δήμου ἐξέφερε τὴν ὁριστικὴν ἀπόφασιν.

Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ὁ δῆμος συνήρχετο εἰς ἐκκλησίαν σπανίως, τῶν μὲν συνήθων ὑποθέσεων τῆς πολιτείας διεξαγομένων ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, μόνον δ' ἐκτάκτως συγκαλουμένων ἰδίᾳ τῶν ἐνόρκων δικαστῶν. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν σπανίαν ταύτην σύγκλησιν τῆς ἐκκλησίας εἶχεν ἤδη διακηρυχθῆ ἡ ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς τοῦ δήμου ἐλευθερίας καὶ ἰσονομίας. Ἡ σωτηρία τῆς πόλεως καὶ ἡ ἀνωτάτη ἐξάσκησις τῆς δικαιοσύνης εἶχεν ἤδη ἀνατεθῆ εἰς σύμπαντα τὸν δῆμον, οὐδεμία δ' αὐτοῦ τάξις εὑρίσκετο εἰς θέσιν ἐξαναγκάζουσαν αὐτὴν νὰ ὑποβουλωθῆ ἢ νὰ γείνῃ πολεμία τῆς καθεστώσης τάξεως. Ἀπ' ἐναντίας δὲ συγκατεσκεύαζον πάντες τὴν εὐημερίαν τοῦ ὅλου, καὶ εἰς πάντας συνέφερεν ἡ συντήρησις τῆς πολιτείας. Οὕτω δὲ κατώρθωσεν ὁ Σόλων νὰ συνδιαλλάξῃ διὰ δικαίας συνθήκης πρὸς ἀλλήλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, αἵτινες ἐν ταῖς ὁμόροις πόλεσιν, ὡς ἰδίως ἐν Μεγάροις, ἵσταντο ἀντιμέτωποι ἀλλήλων δίκην στρατιῶν ἀντιπάλων. Καὶ εἰς μὲν τὸν δῆμον παρεχώρησεν ὅσα μόνον ἀδικία παράνομος θὰ ἠδύνατο νὰ στερήσῃ αὐτὸν, εἰς δὲ τοὺς εὐπατρίδας ἐπεφύλαξε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς κτήσεως πάντων ἐκείνων, ὅσα μόνον δι' ἐμφυλίου πολέμου θὰ ἠδύναντο νὰποσπασθῶσιν ἀπ' αὐτῶν. Τὴν δὲ ὀρθὴν καὶ δικαίαν ἀμεροληψίαν τῆς πολιτείας αὐτοῦ ἐξέφρασεν αὐτὸς διὰ τῶνδε τῶν στίχων·

Εἰς μὲν τὸν δῆμον ἰσχὺν παρεχώρησα ὅση ἐπήρκει,
οὔτ' ἀφαιρέσας τιμὴν, οὔτε προσθεὶς περιττά.

Πλὴν καὶ τοὺς ἔχοντας δύναμιν καὶ ἀφθονίαν χρημάτων
περιεφρούρησα μὴ πάθωσι τί ἀπρεπές.
Μέσος δὲ στὰς, κρατερὰν ἀμφοτέροις προέταξ' ἀσπίδα,
εἰς οὐδετέρους αὐτῶν ἄδικον νίκην ἀφείς[1].

Ὁπόσον δ' ἐμερίμνησεν ὁ Σόλων περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως δικαίας ἰσορροπίας τῶν συντηρητικῶν καὶ τῶν προοδευτικῶν στοιχείων, ὅπως ἀμφότερα συμπληρόνωσιν ἄλληλα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἀποδεικνύεται τρανότατα ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ ἰδιαζουσῶν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀνωτάτων διοικητικῶν ἀρχῶν, τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς βουλῆς τῶν τετρακοσίων.

Καὶ ὁ μὲν Ἄρειος Πάγος φαίνεται ὅτι ὑπέστη τότε ἀξίας λόγου μεταρρυθμίσεις, ὡς ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Σόλων ἐπιστεύθη ὡς ὁ ἱδρυτὴς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου τὰ κυριώτατα τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ εἶνε τοιαῦτα, ὥστ' ἐξηγοῦνται μόνον, ἂν ὑποθέσωμεν αὐτὰ περισωθέντα ἐκ χρόνων ἀρχαίων. Ἀληθῶς βλέπομεν ἐν αὐτῷ συμμένουσαν ἀρχήν, ἥτις, ὡς ποτε ὁ ὑπὸ τῶν συμβούλων αὐτοῦ περιστοιχιζόμενος βασιλεύς, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐξασκεῖν ἐποπτείαν περὶ πάντα τὰφορῶντα εἰς τὴν πολιτείαν. Ἦτο συνέδριον ἀρχόντων ἰσοβίων, δυνάμενον ἄνευ διαδικασίας νὰ ἐπιβάλλῃ ψόγον καὶ ποινὰς εἰς πᾶσαν προσβολὴν τῶν ἠθῶν, εἰς πᾶν ἐκ κακῆς διαγωγῆς προερχόμενον σκάνδαλον ἢ εἰς πᾶσαν παραμέλησιν τοῦ πρὸς τὰ ἱερὰ καὶ ὅσια ὀφειλομένου σεβασμοῦ. Ἦτο τέλος ἀρχὴ ἔχουσα τὸ δικαίωμα τῆς δι' ἁπλῆς ἀπαγορεύσεως ἀναιρέσεως τῶν ἀποφάσεων τῶν λοιπῶν δημοσίων ἐξουσιῶν καὶ δυναμένη ἐν δυσκόλοις περιστάσεσι νἀναλαμβάνῃ αὐτὴ αὐτὴν τὴν ὅλην διοίκησιν τῆς πολιτείας.

Τὰ τοιαῦτα δικαιώματα τοῦ Ἀρείου Πάγου ἀποδεικνύουσιν, ὅτι διετηροῦντο ἐν αὐτῷ ἱκανὰ στοιχεῖα τῆς πατριαρχικῆς διοική-

[1] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 18, 4· δήμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον κράτος κτλ. Τὸ χωρίον ὑπεμνημάτισε διὰ μακρῶν μετὰ τὸν Oncken (Athen und Hellas Τομ. Α' σ. 159) ὁ Schömann Die solonische Heliaia (Jahrbücher für Philologie. 1866. σ. 585 κ. ἑ.).

σεως τῆς ἀρχαίας βασιλείας καὶ τῆς σωτηριώδους ἰσχύος τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας, ἅτινα ὡς συντελοῦντα εἰς τὴν συντήρησιν τῆς πολιτείας εἶχεν ἀποδεχθῇ ἡ δημοκρατία. Τὰ τοιαῦτα λοιπὸν δὲν εἶχον ἐπινοηθῇ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος, οὐδ' ἠδύνατο νὰ εἶνε νεωτερισμὸς ἡ συνένωσις τῆς τοιαύτης ἐνεργείας τοῦ Ἀρείου Πάγου μετὰ τῆς ποινικῆς διαδικασίας, ἐπειδὴ οἱ νέοι χρόνοι ἔτεινον ἀπ' ἐναντίας ἀπανταχοῦ εἰς διάκρισιν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς διοικήσεως[1]. Διὸ δὲν δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν, ὅτι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ σύγχρονον πνεῦμα συνεδυάσθησαν ἐν αὐτῇ δὴ τῇ ποινικῇ δικαιοσύνῃ βουλὴ καὶ δικαστήριον[2].

Τὸ δὲ νέον ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ ἐνέκειτο εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος εἰς αὐτὸν δοθέντα ὀργανισμον. Ἐδόθη δῆλα δὴ εἰς πάντας τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἀμέμπτως περιβληθέντας τἀνώτατα τῶν ἀξιωμάτων τὸ δικαίωμα νὰ μετέχωσι τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς. Οὕτω δὲ μόνον ἄνδρες δεδοκιμασμένοι, ἀναδειχθέντες ἄξιοι τῆς κοινῆς ἐμπιστοσύνης, εἰσήρχοντο εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, συνενοῦντα πάντας τοὺς ἐν Ἀθήναις διακρινομένους ἐπὶ συνέσει καὶ γνώσει τῶν δημοσίων πραγμάτων, ὑπηρεσιακῇ καὶ βιωτικῇ πείρᾳ. Δὲν ἦτο δὲ πλέον συνέδριον εὐπατριδῶν, ἐπειδὴ ἠδύναντο νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ γαιοκτήμονες μὴ τασσόμενοι εἰς τοὺς εὐπατρίδας. Ὅσῳ δὲ πλειότεροι ἦσαν οἱ τοιοῦτοι, τόσῳ μᾶλλον ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ ὑποχωρῇ τὸ συμφέρον τῆς ἀριστοκρατίας πρὸ τοῦ τῆς πολιτείας. Τὸ δημόσιον δὲ τοῦτο συμφέρον ἐπεκράτει ζωηρῶς μεταξὺ τῶν πολυπείρων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες, μένοντες ἀκλόνη-

[1] Schömann ἔνθ' ἀν. σ. 593.

[2] Περὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὡς δικαστηρίου ἴδε O. Müller Die Eumeniden des Aeschylos σ. 153. Ἦν ποτε χρόνος, καθ' ὃν ὁ Ἄρειος πάγος ἦτο ἡ μόνη βουλὴ ἐν Ἀθήναις· μετὰ δὲ τὸν Σόλωνα πρὸς διάκρισιν ὠνομάσθη ***ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου Πάγου.*** Κατὰ τὸν Wecklein (Sitzungsberichte der Bair. Akademie der Wissenschaften 1873. Phil.-historische Classe σ. 10 κ. ἑ.), τὸν Philippi (Rheinisches Museum Τόμ. XXIX, σ. 12), τὸν Wachsmuth (Die Stadt Athen Τόμ. Α' σ. 474) πρῶτος ὁ Σόλων κατέστησε βουλὴν τὸν Ἄρειον Πάγον. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ὀρθῶς ἀνηρέθη ὑπὸ τοῦ Schömann (Die Epheten und der Areopag ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie. 1875. σ. 161).

τοι ὑπὸ τῆς ἐφημέρου γνώμης, προορισμὸν εἶχον νὰ συντηρῶσι μὲν σθεναρῶς εἴ τι ἀγαθὸν εἶχον οἱ ἀρχαῖοι χρόνοι, ἀντεπεξέρχωνται δὲ εἰς ἐσπευσμένους νεωτερισμοὺς καὶ ἐν τοιαύταις δὲ περιπτώσεσι, καθ' ἃς οὐδεμία παρείχετο ἀφορμὴ δικαστικῆς ἐπεμβάσεως, ἐξασκῶσιν ἀνεύθυνον διακριτικὴν ἐξουσίαν πρὸς περιστολὴν πάσης ἀνηθικότητος, παντὸς δημοσίου σκανδάλου, πάσης διασαλεύσεως τῆς ἡσυχίας καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς πολιτείας. Ὁ Ἄρειος Πάγος ἐνεσάρκονεν οὕτως εἰπεῖν αὐτὴν τὴν συνείδησιν τῆς πόλεως, καὶ ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος πάντων τῶν συντηρητικῶν συμφερόντων.

Πρὸς διεξαγωγὴν δὲ τῶν συνήθων διοικητικῶν ἔργων κατεστάθη δευτέρα βουλή, ἡ τῶν τετρακοσίων, ἀρχὴ καθιδρυμένη ἐπὶ βάσεων εὐρυτέρων, ἅτε ἀντιπροσωπεύουσα τὰς τρεῖς ἀνωτέρας τάξεις τῶν πολιτῶν. Ἐξελέγοντο δ' οἱ βουλευταὶ τῆς βουλῆς ταύτης ἐν ἴσῳ ἀριθμῷ ἐκ τῶν τεσσάρων φυλῶν καὶ ἦσαν ἐνιαύσιοι οὕτως, ὥστε ὡς τὸ δυνατὸν πλεῖστοι πολῖται νὰ εἰσέρχωνται εἰς αὐτὴν διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀρχαιρεσιῶν. Ἤδη αἱ ναυκραρίαι εἶχον ὑπάρξει ἀντιπροσωπεία τῶν ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς οἰκούντων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ γένη τὰ ἀστικά[1]. Εἶνε δὲ λίαν πιθανόν, ὅτι ὁ Σόλων ἔλαβεν ἀφορμὴν ἐξ ἐκείνου τοῦ θεσμοῦ καὶ συνεδύασε παραλλήλως τὰ δύο συνέδρια τὰ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κύλωνος ἀντιτασσόμενα πρὸς ἄλληλα, ἐπιφέρων οὕτως εὐεργετικὴν αὐτῶν ἰσορροπίαν[2]. Ἦτο δὲ ἡ βουλὴ τῶν τετρακοσίων ἐπιτροπεία τῆς ἐκκλησίας τῆς ἀντιπροσωπευούσης τὴν κρατοῦσαν γνώμην τοῦ δήμου.

Παρεσκεύαζον δ' οἱ βουλευταὶ διὰ προβουλευμάτων τὰ ὑποβαλλόμενα εἰς τὴν ψῆφον τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐνήργουν ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς, ἰδίως ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις, καθ' οὓς τὸ πρόγραμμα τῶν ἐκκλησιῶν ἦτο περιωρισμένον καὶ ἡ σύγκλησις αὐτῶν ἐγίνετο σπανίως. Ἀλλ' ἡ ὀσημέραι τελειοτέρα ὑπὸ τοῦ Σόλωνος διάγνωσις τοῦ καθολικοῦ πνεύματος τῶν χρόνων ἐν οἷς ἔζη καὶ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 461.

[2] Περὶ τῆς μεταξὺ τῆς βουλῆς καὶ τῶν ναυκραριῶν παρατηρουμένης σχέσεως ἴδε Schömann (Der attische Process σ. 21 κ. ἑ. Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 350).

τοῦ μεταβλητοῦ χαρακτῆρος τῆς ἰωνικῆς φυλῆς ἔπεισαν αὐτὸν, ὅτι ἦτο ἀναπόφευκτον νὰ παραδώσῃ εἰς τὸ σκάφος τῆς πολιτείας, πρὶν ἢ ἀναχθῇ εἰς τὸ πέλαγος, καὶ δευτέραν ἄγκυραν, ὅπως τοῦτο ἀντεπεξέλθῃ εἰς τὸν σάλον, ἐμπεδούμενον ἐπὶ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐδάφους τοῦ ἀρχαίου καὶ πατροπαραδότου. Ὡς δὲ τοιαύτη δευτέρα ἄγκυρα ἐχρησίμευσεν ὁ Ἄρειος Πάγος.

Πράγματι δ' ὁ Σόλων ἠγωνίσθη ἐν παντὶ νὰ προκαλέσῃ φυσικὴν τὴν ἐκ τοῦ καθεστῶτος ἐξέλιξιν τῶν νέων θεσμῶν καὶ ἀποφύγῃ πάσας τὰς βιαίας μεταβάσεις. Διὰ τοῦτο δὲ εἶνε δυσχερεστάτη ἡ ἀκριβὴς ἐξεύρεσις τῶν μεταβολῶν, ὧν αὐτὸς ὑπῆρξεν εἰσηγητὴς, καὶ ἡ ἀσφαλὴς διάκρισις τῶν προσολωνείων ἀπὸ τῶν σολωνείων.

Τοῦτ' αὐτὸ δὲ δύναται νὰ ῥηθῇ καὶ περὶ τῆς δικαιοδοσίας.

Καὶ ἤδη μὲν πρὸ τοῦ Σόλωνος ὑφίστατο ἐν Ἀθήναις, ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων, τοὐλάχιστον ἐν τῇ ποινικῇ δικαιοσύνῃ, ὡς εἶνε σήμερον ἀποδεδειγμένον, ἡ διάκρισις μεταξὺ τῆς διά τινος τῶν ἀρχόντων διεξαγομένης διαδικασίας καὶ τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἥτις ἀνετίθετο εἴς τι τῶν δικαστικῶν συμβουλίων. Ὁ δὲ Σόλων ἀνέπτυξε περαιτέρω τὴν ἐν σπέρματι εὑρισκομένην ἀττικὴν δικαιοδοσίαν, φροντίσας περὶ λυσιτελοῦς διανομῆς τῶν δικαστικῶν ὑποθέσεων καὶ κανονίσας τὰ τῶν ἐφέσεων[1].

Ἡ δὲ διανομὴ ἔγεινε κατὰ τόνδε τὸν τρόπον. Εἰς μὲν τὸν πρῶτον ἄρχοντ' ἀνετέθησαν αἱ εἰς τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον ἀναφερόμενοι ἀνακρίσεις, εἰς δὲ τὸν δεύτερον τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὰ πρὸς τὸν φόνον συνδεόμενα, εἰς δὲ τὸν τρίτον τὰφορῶντα εἰς τοὺς μὴ πολίτας. Τὸ δὲ δικαστικὸν ἔργον τῶν ἐξ θεσμοθετῶν ἦτο συμπληρωτικόν. Κατὰ ταῦτα παρὰ τοῖς ἄρχουσιν εὑρίσκομεν ἀκόμη συνηνωμένην τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ἀλλ' ἐν οὐδεμιᾷ δίκῃ ἠδύναντο οἱ ἄρχοντες νὰ ἐκδώσωσιν ἀπόφασιν ὁριστικὴν, ἀπ' ἐναντίας δὲ παρέπεμπον τὴν ὑπόθεσιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς συμβούλιον δικαστῶν ἢ, ἂν εἶχον αὐτοὶ ἐκδώσει ἀπόφασιν, ἐπετρέπετο ἡ

[1] Ἴδε τὸν συσχετισμὸν Δράκοντος καὶ Σόλωνος παρὰ Köhler (Hermes Τόμ. Β' σ. 29 κ. ἑ.).

ἔφεσις πάσης ἀποφάσεως εἴς τι δικαστήριον[1]. Τὸ δὲ δικαστήριον τοῦτο, ὅπερ κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἀποφάσεων ἐνήργει ὡς πρωτοδικεῖον ἢ ὡς ἐφετεῖον, ἦτο ἡ τὸν δῆμον ἀντιπροσωπεύουσα Ἡλιαία, συγκροτουμένη ὑπὸ ἀριθμοῦ ὡρισμένου ὡρίμων ἀνδρῶν, ἣν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὡς ἐπιτροπείαν ἐκλελεγμένην ἐκ τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν καὶ ὀμνύουσαν ἴδιον ὅρκον ἀναφερόμενον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν[2].

Τῆς δ' εἰς τοὺς ἐνόρκους τούτους δικαστὰς ἐφέσεως γενομένης ὀσημέραι συχνοτέρας, τὸ ἔργον τῶν ἀρχόντων περιωρίσθη κατὰ μικρὸν εἰς μόνην τὴν προδικασίαν[3].

Διὰ δὲ τὰς ἀσήμους ὑποθέσεις ὑπῆρχον οἱ κατὰ δήμους δικασταί, οἵτινες περιήρχοντο τοὺς ἀγρούς, ὅπως μὴ οἱ ἀγρόται ἀναγκάζωνται νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὸ ἄστυ χάριν οὐδαμινῶν πραγμάτων[4]. Ὁ δὲ θεσμὸς οὗτος ἀνέρχεται βεβαίως εἰς ἀρχαίους χρόνους ὡς καὶ ὁ τῶν διαιτητῶν[5]. Εἰς τούτους παρέπεμπον οἱ ἄρχοντες τὰς ὑποθέσεις τὰς δεομένας ἁπλῆς συνδιαλλαγῆς τῶν πρὸς ἀλλήλους ἀντιφερομένων, ἐπειδὴ οἱ διαιτηταὶ δὲν ἦσαν δικασταί, ἀλλ' εἰρηνοποιοί.

Τὸ δὲ φονικὸν δίκαιον ἔμεινεν οἷον εἶχε καταστήσει αὐτὸ ὁ Δράκων, καὶ ἐν αὐτῷ διετηρήθησαν ἐπὶ μακρὸν αἱ οἰκογενειακαὶ

[1] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 18,2· ὅσα ταῖς ἀρχαῖς ἔταξε κρίνειν, ὁμοίως καὶ περὶ ἐκείνων εἰς τὸ δικαστήριον ἐφέσεις ἔδωκε τοῖς βουλομένοις. Ὁμοίως, ἐκ πηγῆς ἀξιοπίστου παραλαμβάνων, λέγει ὁ ***Σουΐδας*** (ἐν λ. ἄρχων)· κύριοί τε ἦσαν (οἱ ἄρχοντες) ὥστε τὰς δίκας αὐτοτελεῖς ποιεῖσθαι. Ὕστερον δὲ Σόλωνος [νομοθετήσαντος] οὐδὲν ἕτερον αὐτοῖς τελεῖται ἢ μόνον ἀνακρίνουσι τοὺς ἀντιδίκους. Τὸ δὲ ὀρθὸν τῆς μαρτυρίας ταύτης παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ Grote ὑποστηρίζει ὁ Schömann (Verfassungsgeschichte Athens σ. 39 κ. ἑ. καὶ ἐν τῇ πραγματείᾳ Die solonische Heliaea ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie. 1866. σ. 588 κ ἑ.)

[2] Ὑπῆρχον ἴδιοι χῶροι διὰ τὸ συνεκκλησιάζειν καὶ τὸ δικάζειν. Ἴδε Monatsbericht der Berliner Akademie. 1878. σ. 84.

[3] Κατὰ τὸν Frohberger (εἰς Λυσίαν I § 36) «ἀπὸ τοῦ Σόλωνος τὸ δικαστικὸν κῦρος ἦτο ὁ μέγιστος παράγων ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ».

[4] Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Α' σ. 501.

[5] Schömann Verfassungsgeschichte Athens σ. 44 κ. ἑ.

παραδόσεις τῶν ἀρχαίων χρόνων[1], ἐπειδὴ ἡ γνῶσις τῶν εἰς τὸν ἐξαγνισμὸν τοῦ φόνου ἀναφερομένων ἐθίμων ἦτο προνόμιον τῶν εὐπατριδῶν. Τοῦτο δὲ οὔτε ἠδύνατο οὔτε ἠθέλησε νἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν ὁ Σόλων. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο ὅμως νἀνεχθῇ ὁ νομοθέτης, ὅπως τὴν ἐκδίκασιν τῶν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν οὐσίαν τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν ἀναφερομένων ὑποθέσεων διατηρήσωσιν ὡς προνόμιον οἱ εὐπατρίδαι. Διὸ ἐχρησίμευσεν ἡ ἀπὸ μακροῦ ὑφισταμένη διάκρισις τοῦ ἐκ προνοίας, ἤτοι ἐκ προμελέτης, φόνου καὶ τῆς ἀκουσίας ἢ ἕνεκεν ἰδίων περιστάσεων συγχωρουμένης ἀνδροφονίας πρὸς ἐντελῆ χωρισμὸν τῶν εἰδικῶν δικαστηρίων. Καὶ δὴ τούτων οἱ μὲν ἐκ προνοίας φόνοι, ὧν ἡ ἀμερόληπτος ἐκδίκασις ἦτο ἄμεσον συμφέρον τῆς πολιτείας, ἀνετέθησαν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, ὅστις, καίπερ ἔτι κυρίως συγκροτούμενος ἐξ εὐπατριδῶν, δὲν συνίστατο ὅμως μόνον ἐκ τοιούτων. Προκειμένης δὲ μόνης τῆς ἐκπληρώσεως τῶν τύπων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν ἐξαγνισμὸν φόνου κατὰ τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα, διετηρήθη πλήρης ἡ ἰσχὺς τῶν ἀρχαίων ἐφετῶν[2], ὧν τὸ δικαστήριον ἀπετελεῖτο μόνον ἐξ εὐπατριδῶν, εὑρισκόντων οὕτως εὐκαιρίαν ἀβλαβοῦς ἐκδηλώσεως τοῦ διαπνέοντος τὴν τάξιν αὐτῶν ἀριστοκρατικοῦ πνεύματος.

Ἀλλ' ὁ Σόλων δὲν διέταξε μόνον τὰ τῶν ἐξουσιῶν, ὧν ἔργον ἦτο τὸ διοικεῖν τὰ τῆς πολιτείας καὶ περιφρουρεῖν τὸ δίκαιον. Ἡ μεγάλη πολιτικὴ μεταρρύθμισις παρέσχεν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀνανεώσῃ ἢ τὸ πρῶτον εἰσαγάγῃ πολλοὺς ἀξίους λόγου θεσμούς, πεποιθώς, ὅτι ἡ ἀδιάσπαστος αὐτῶν συνάφεια μετὰ τοῦ ὅλου πολιτεύματος ἔμελλε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἰσχυρούς. Καὶ δὴ, ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς ἠθικῆς ἐξάρσεως τοῦ δήμου, ἔδωκε νέον κῦρος εἰς ἠθικὰς ἀρχάς, ὧν ἡ ἀλήθεια καθωμολογεῖτο ὁμοφώνως παρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἔθηκεν αὐτὰς ὑπὸ τὸν τύπον ἐπιτακτικῶν γνωμῶν ὡς θεμελιώδεις βάσεις τοῦ ἐν Ἀθήναις

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 467.

[2] Ἡ μεταξὺ ἐφετῶν καὶ Ἀρεοπαγιτῶν σχέσις, περὶ ἧς ἴδε Schömann (Opuscula academica Τόμ. Α' σ. 190) δὲν διεφωτίσθη ἀκόμη. Πρότερον δ' ἐδίκαζον ἐφέται καὶ ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ. Ἴδε Philippi (Rheinisches Museum Τόμ. XXIX. σ. 8).

κοινωνικοῦ βίου. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξε τὸ τρίτον μέρος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου τὸ εἰς τὸ δίκαιον καὶ τὰ ἤθη ἀναφερόμενον.

Καὶ ἐν τούτῳ δὲ συνέδεσε τὸ ἀρχαῖον καὶ τὸ νέον. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ ποινικὸν δίκαιον ἀπεδέχθη καθ' ὁλοκληρίαν τὸ ἀρχαῖον καθεστὼς, καὶ εἰσήγαγε τοὺς θεσμοὺς τοῦ Δράκοντος ἀναλλοιώτους εἰς τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ ἄξονας. Καὶ δὴ ἐν περιπτώσει φόνου ἐκ προμελέτης ἐκαλοῦντο, τηρουμένων τῶν ἀρχαίων διατυπώσεων, οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος νἀναλάβωσι συνῳδὰ πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς συγγενείας αὐτῶν τὸ καθῆκον τῆς δικαστικῆς καταδιώξεως· ἐν δὲ περιπτώσει φόνου ἀκουσίου ἐξηρτᾶτο ἡ εἰς τὴν Ἀττικὴν κάθοδος τοῦ ἐξορίστου καὶ νῦν ὡς καὶ πρότερον ἐκ τῆς αἰδέσεως, ἤτοι τῆς μετὰ τῶν ἐπιζώντων συγγενῶν τοῦ φονευθέντος συνδιαλλαγῆς, ἢ, ἂν ἔλειπον τοιοῦτοι, μετὰ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ αὐτὸ γένος ἢ τὴν αὐτὴν φρατρίαν[1]. Περὶ ταῦτα λοιπὸν διετηρήθη πλήρης ἡ ἰσχὺς τοῦ κατ' οἰκογενειακὰ ἔθιμα πατροπαραδότου δικαίου. Ἀλλὰ κατὰ τἆλλα πάντα τὸ κατ' ἔθιμον δίκαιον ὑπεχώρησε τελείως εἰς τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας, δι' ἧς ὁ Σόλων ἀπήλλαξε τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ τῆς βίας, ἣν ἐπέβαλλον στενότεροι συγγενικοὶ ἢ κοινωνικοὶ δεσμοί. Διὸ τότε πρῶτον διὰ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ ἀπέβησαν ἐλεύθεροι κύριοι τῆς γῆς αὐτῶν καὶ τῆς οὐσίας, ἐν ᾧ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ὁ Ἀθηναῖος καὶ αὐτὰ τὰ διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐργασίας κτηθέντα δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ θνήσκων κατὰ τὴν ἰδίαν θέλησιν, ἀλλὰ τά τε χρήματα καὶ ὁ οἶκος ἔδει νὰ καταμένωσιν ἐν τῷ γένει τοῦ τεθνηκότος, καὶ, ἂν δὲν ὑπῆρχον παῖδες, περιήρχοντο εἰς τὴν φρατρίαν. Ἀλλ' ὁ Σόλων ὑπῆρξεν ὁ νομοθετήσας τὴν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐλευθέραν διὰ διαθήκης μεταβίβασιν τῆς περιουσίας· ἐπετράπη δ' εἰς πάντα πολίτην νὰ ἐκλέγῃ τὸν ἴδιον αὐτοῦ κληρονόμον ἄνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ, ἀποδεχόμενος αὐτὸν ἀντὶ παιδός[2]. Διὰ τοῦ νόμου τούτου ἐπροστατεύθη μὲν ἡ

[1] Περὶ τῶν οἰκογενειακῶν στοιχείων ἐν τῷ φονικῷ δικαίῳ ἴδε Schömann (Antiquitates juris publici σ. 288, 4).

[2] ***Δημοσθένης*** πρὸς Λεπτίνην § 102. ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 21, 3.

συντήρησις τῶν οἴκων ἑκάστων, ὁ δ' οἶκος ἀπελυτρώθη ἀπὸ τοῦ γένους, προήχθη ἡ φιλοκτημοσύνη καὶ ἐδόθη πληρεστέρα ὥθησις εἰς τὴν φιλεργίαν ἑκάστου.

Ὁμοίως δὲ περιωρίσθη ἡ ἐν τῷ οἴκῳ δύναμις τοῦ πατρὸς, καὶ ταῦτα ὅπως καὶ διὰ τούτου τοῦ μέσου ἀντὶ τῆς ἐπιβεβλημένης πατρικῆς κυριαρχίας ἰσχύσωσιν αἱ ὑψηλότεραι ἀρχαὶ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτείας. Καὶ τὴν μὲν τιμὴν τοῦ γήρατος ἐπειράθη ὁ Σόλων νὰ προαγάγῃ διὰ παντὸς τρόπου. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ὁ πατὴρ ἔπρεπε νὰ τιμᾷ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱὸν ὡς μέλλοντα πολίτην πολιτείας ἐλευθέρας. Διὸ ἀρῃρέθη ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὸ δικαίωμα τοῦ ὑποθηκεύειν ἢ ἀπεμπολεῖν τὸ ἴδιον τέκνον. Ἐπροστάτευε δ' ὁ νόμος καὶ τὸν ἀνήλικον υἱὸν ἐναντίον αὐθαιρέτου ἀποκληρώσεως καὶ ἐξώσεως· ἐμερίμνα δὲ καὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ, στερῶν τὸν ταύτης ἀμελήσαντα πατέρα πάσης ἀξιώσεως περὶ τῆς ἐν τῷ γήρατι παρὰ τῶν τέκνων περιθάλψεως. Καὶ δικαίως, ἐπειδὴ ἔνθα λείπει ἡ ἀγάπη ἡ ἐκδηλουμένη διὰ τῆς πιστῆς θεραπείας τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν χαρισμάτων τῶν τέκνων, δὲν ὑπάρχει ἀληθὴς πατρότης οὐδὲ δικαίωμα πατρικόν.

Ὡς μέσον δὲ πρὸς προαγωγὴν τῆς δυνάμεως τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος διέγνω ὁ Σόλων τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ πολυμερὲς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος. Διὰ ταῦτα τὴν ἐκπαίδευσιν ἐθεώρει ἐν τῶν ζωτικωτάτων πολιτικῶν συμφερόντων, εἰ καὶ δὲν ὑπέβαλλεν αὐτὴν διὰ τοῦτο εἰς ὀχληρὰν καὶ πιεστικὴν ἐποπτείαν. Ὁ νόμος ἔπρεπε μόνον νὰ περιορίζηται εἰς τὸ κατευθύνειν καὶ ῥυθμίζειν τὴν παιδείαν· ἄλλως δ' ἐν κοινωνίᾳ ἁρμονικῶς διατεταγμένῃ ἡ νεότης ὤφειλε νὰ ἐθίσῃ αὐτὴ ἑαυτὴν εἰς τὸ μισεῖν τὸ κακὸν καὶ ὁλοψύχως ἐπιλαμβάνεσθαι τοῦ εὐγενοῦς καὶ ὡραίου. Ἐν δὲ ταῖς πολυδένδροις παλαίστραις ταῖς ἠνεῳγμέναις περὶ τὴν πόλιν ἔπρεπε νὰ προάγωσιν οἱ νέοι τὴν ὑγίειαν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς καὶ αὐξάνωνται ἀνεπαισθήτως ἀντάξιοι τῆς πολιτείας, ἥτις δὲν ἐπεδίωκεν ἐπιτήδευσιν ὁμοιορρύθμου κατὰ τὸν σπαρτιατικὸν τρόπον ἀσκήσεως τῶν

σωμάτων, ἀλλ' ἐζήτει ἄνδρας τελείως καὶ μετ' ἐλευθερίας ἀνεπτυγμένους.

Ὁ Σόλων ἐπίστευεν εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ ἤθελε τὴν ἐπὶ ἐλευθέρας ἐπικρατήσεως τῶν χρηστῶν ἠθῶν στήριξιν τῆς ἀρετῆς. Ἀλλὰ ταῦτα φρονῶν δὲν ἐχαλάρωσε τὸν δεσμὸν τῆς πολιτείας, ἐζήτησε δὲ νὰ δεσμεύσῃ τοὺς πολίτας πρὸς αὐτὴν διὰ πάντων αὐτῶν τῶν συμφερόντων. Διὸ πᾶς τις εἶχε τὸ δικαίωμα ἅμα καὶ τὸ καθῆκον νὰ παραστῇ ὡς κατήγορος, ὁσάκις ἔβλεπε κίνδυνον τῆς εὐημερίας τῆς πολιτείας καὶ τῶν δημοσίων ἠθῶν. Ἕκαστος πολίτης ἠδύνατο, ὅτ' ἔβλεπε τοὺς εἰς φύλαξιν τῶν δημοσίων νόμων τεταγμένους ἄρχοντας παραμελοῦντας τὸ ἑαυτῶν καθῆκον, νὰντεπεξέλθῃ διὰ τῆς λεγομένης εἰσαγγελίας ἐναντίον παντὸς τοῦ ἄγοντος εἰς κίνδυνον τὴν κοινωνίαν. Ἐξέθηκε μάλιστα ὁ Σόλων τὸ ἀξίωμα, ὅτι, ὑφισταμένης στάσεως ἐν τῇ πολιτείᾳ, πᾶς πολίτης ἐπὶ ποινῇ χρηματικῆς ζημίας καὶ ἀπωλείας τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ὤφειλεν ἀμετακλήτως καὶ εὐπαρρησιάστως νὰ ταχθῇ εἰς τὴν ἑτέραν τῶν πολιτικῶν μερίδων. Οὐδεὶς δ' ἐδικαιοῦτο ἕνεκα δειλίας καὶ ῥᾳθυμίας νὰ μείνῃ οὐδέτερος καὶ ἀναμείνῃ τὴν ἔκβασιν τῶν πραγμάτων, ὅπως ἔπειτα προστεθῇ εἰς τὴν νικήσασαν φατρίαν [1].

Οὐδ' ὤκνησεν ὁ Σόλων νὰ προβῇ εἰς νομοθετικὰς διατάξεις περιοριζούσας τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀτόμων χάριν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ, ἅτε διαγινώσκων τὴν ἀνάγκην ἐννόμου πειθαρχίας ἐθιζούσης τοὺς πολίτας εἰς τὴν τάξιν καὶ εὐκοσμίαν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πολιτείας.

Πρὸς τοῦτο δὲ παρίστατο ἰδίως ἀνάγκη καταπολεμήσεως τῶν

[1] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 20,1· τῶν δ' ἄλλων αὐτοῦ νόμων ἴδιος μὲν μάλιστα καὶ παράδοξος ὁ κελεύων ἄτιμον εἶναι τὸν ἐν στάσει μηδετέρας μερίδος γενόμενον. ***Αὔλου Γελλίου*** II, 12. Πρβλ. Lüders Über ein Gesez Solons (Jahrbücher für Philologie. 1868. σ. 49), ὅστις ἄνευ λόγου περιορίζει τὴν στάσιν εἰς μόνον τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος συνελέχθησαν ὑπὸ τοῦ Petitus (Leges Atticae), τοῦ Prantl (De Solonis legibus. Ἐν Μονάχῳ. 18 1), τοῦ Schelling (Le Solonis legibus. Ἐν Βερολίνῳ. 1842) καὶ τοῦ Telfy (Corpus juris attici. Ἐν Πέστῃ. 1868).

κακῶν ἕξεων, αἵτινες εἶχον εἰσελάσει ἐκ τῆς ἀσιατικῆς Ἰωνίας ἕνεκα τῆς φυλετικῆς συγγενείας καὶ τῆς ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας. Διὸ ἀπηγορεύθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους πολίτας ἡ ἐξάσκησις τεχνῶν αἵτινες ἐφαίνοντο ἀνάξιαι ἀνδρῶν ἐλευθέρων, οἷαι ἡ τῶν μυρεψῶν καὶ τῶν μυροπωλῶν[1]. Πρὸς τούτοις περιεστάλη ἡ πολυτέλεια τῶν βαρυτίμων ἐνδυμάτων, καθωρίσθησαν τά τε κατὰ τοὺς γάμους[2] καὶ τὰς κηδείας διὰ διατάξεων μὴ ἐπιβαλλουσῶν μὲν εἰς τοὺς πολίτας καταναγκασμὸν καὶ βίαν, ἀλλ' ὑπομιμνησκουσῶν αὐτοὺς ἐν παντὶ τὸ προσῆκον μέτρον. Ἰδίως δ' ἀπηγορεύθη μὲν ἡ ἐπιδεικτικὴ ἴδρυσις μνημείων πολυδαπάνων[3], ἀπηγορεύθη δ' ἡ ἐπίπλαστος θρηνῳδία κατὰ τὰς ἐκφορὰς τῶν νεκρῶν, οἷα ἐπεχωρίαζεν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐκεῖθεν εἶχε διαδοθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους[4]. Οὕτω δὲ διὰ τῆς πειθαρχίας τοῦ νόμου ἀνεπτύχθη ἴδιος ἀττικὸς χαρακτὴρ, διακρινόμενος ἀπὸ τοῦ τῶν Ἀσιατῶν Ἰώνων, πρὸς ὃν ἀντετάσσετο, καὶ καθωρίσθη εὐκρινέστερον τὸ ὅριον μεταξὺ τῶν βαρβαρικῶν καὶ ἑλληνικῶν ἠθῶν, ἅτινα ἐν τῷ ἀνειμένῳ βίῳ τῶν Ἰώνων συνεχέοντο λίαν εὐκόλως. Οὐχ ἧττον δ' ἐμερίμνησεν ὁ Σόλων περὶ καταπαύσεως τῶν ἐπακολουθημάτων τῆς ἐξαγριώσεως, ἥτις εἶχε μεγάλως διαδοθῇ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς ἀνωμαλίας τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἔπρεπε περὶ πάντα νὰ καθαρθῶσι τὰ ἤθη τοῦ δήμου, νὰ συντηρηθῇ ἐπιμελῶς ἐν τοῖς οἴκοις εἴ τι ὑγιὲς καὶ ἀγαθὸν περιεσώζετο ἐκ τῶν ἀρχαίων χρόνων, νὰ καταπολεμηθῇ πᾶσα ἀπρέπεια καὶ ἀγροικία καὶ νὰ καθοδηγηθῇ ὁ δῆμος εἰς τὰς τρίβους τῆς ἀληθοῦς παιδεύσεως[5].

Καὶ αὐτὰς δὲ τὰς τέχνας καὶ τὴν βιομηχανίαν περιέλαβεν ἡ μεγαλοπρεπὴς τοῦ Σόλωνος νομοθεσία. Εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο τῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπροστατεύθη ἡ γεωργία, καὶ ἀνεθεμελιώθη ὡς ἡ

[1] ***Ἀθηναίου*** XII, σ. 612. XV, σ. 687.

[2] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 20.

[3] ***Κικέρωνος*** De legibus II, 26.

[4] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 21. Petitus ἔνθ' ἀν. σ. 600.

[5] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 12, 7· τὸ σκληρὸν ἀφελὼν καὶ βαρβαρικόν. Πρβλ. Bekker Charikles Τόμ. Γ' σ. 92.

μόνη βάσις κοινωνίας ὑγιοῦς. Ἡ τάξις τῶν ἀγροτῶν, ἥτις ἐκινδύνευε νὰ ἐκπέσῃ τῆς τιμῆς αὐτῆς παρὰ τοῖς Ἴωσι, ἐσώθη διὰ τοῦ Σόλωνος καὶ ἀνεστάθη μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας, ἐπειδὴ ἡ διὰ σοφῶν νόμων προαχθεῖσα ἰσότης τῶν κτήσεων διετηρήθη ἐν Ἀττικῇ ἐπὶ μακρόν. Διὰ τῶν μέτρων δὲ τούτων ἐπεζήτησεν ὁ Σόλων νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐπὶ τὴν πολιτείαν βλαπτικὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐμμόνου πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ μόνον αὐτὸ τροπῆς, ἥτις ἦτο χαρακτηριστικὴ διὰ τοὺς χρόνους ἐν οἷς ἔζη.

Ἄλλως δ' οὐδενὸς ἠμέλησεν, ὅπως καὶ τὰ τοῦ ἐμπορίου διαρρυθμίσῃ οὕτως, ὥστε νὰ προαγάγῃ τὴν δι' αὐτοῦ πλήρη ἀνάπτυξιν τῆς εὐημερίας καὶ εὐκολύνῃ διὰ παντὸς τρόπου τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγάς. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον μετερρυθμίσθησαν ἐξ ὑπαρχῆς τὰ τῶν μέτρων, σταθμῶν καὶ νομισμάτων. Καὶ ὡς μὲν μεγάλη μονὰς διετηρήθη τὸ τάλαντον, μικρὰ δὲ μονὰς ἦτο ἡ δραχμή, στατῆρος δὲ θέσιν, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ σημερινὸν τάλληρον, ἐπεῖχε τὸ τετράδραχμον[1]. Τὸ δὲ δημόσιον ἀργυροκοπεῖον ἦτο ἐγκαθιδρυμένον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ ἥρωος Στεφανηφόρου, ἤτοι πιθανῶς τοῦ Θησέως[2]· ἐξ αὐτοῦ δ' ἐξῆλθον τὰ πρῶτα ἀργυρᾶ νομίσματα τοῦ νέου ἀττικοῦ σταθμοῦ, ἅτινα πιθανῶς ἀνέκαθεν εἶχον τοὺς τύπους ἐκείνους, οἵτινες ἔμειναν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι διὰ παντὸς ἡ χαρακτηριστικὴ σφραγὶς τῶν ἀθηναϊκῶν ἀργυρῶν νομισμάτων, ἤτοι ἐν μὲν τῷ ἔμπροσθεν κεφαλὴν Παλλάδος φερούσης κράνος, ἐν δὲ τῷ ὄπισθεν γλαῦκα μετὰ κλωνὸς ἐλαίας[3]. Καὶ χρυσᾶ δὲ νομί-

[1] Τὸ τετράδραχμον ἐξισοῦσι πρὸς τὸν στατῆρα ὁ ***Ησύχιος***, ὁ ***Σουίδας*** καὶ ὁ ***Φώτιος***. Ἴδε Hultsch Metrologie ἔκδ. β' σ. 212.

[2] Στεφανηφόρου δραχμαὶ ἐκαλοῦντο ἐπισήμως αἱ δραχμαὶ ἀττικοῦ κόμματος. Ἴδε Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Β' σ. 362. Στεφανηφόρος δὲ ἦτο ὁ Θησεὺς κατὰ τὸν Beulé (Les monnaies d' Athènes σ. 9) καὶ ***Κουμανούδην*** ἐν Φιλίστορι Τόμ. Α' σ. 52.

[3] Ταρχαιότατα ἀργυρᾶ νομίσματα τοῦ ἀττικοῦ σταθμοῦ, ἀπὸ τοῦ ἡμιωβολίου μέχρι τοῦ τετραδράχμου, ὅπερ ἄλλως ἐν ταῖς σειραῖς ταύταις παρουσιάζεται σπανιώτερον, τὰ φέροντα ἐπικεχαραγμένους τύπους κεφαλὴν Μεδούσης, γλαῦκα, ἵππον, κύβους καὶ ἰδίως τροχὸν (Beulé Les monnaies d'Athènes σ. 15. Mommsen Münzswesen σ. 52) ἐθεω-

σματα ἐκόπησαν περὶ τούτους τοὺς χρόνους. Καὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν δὲ τοῦ σταθμοῦ τῶν νομισμάτων[1] ἐξηκολούθησεν ὂν ἐν ἰσχύι τὸ τάλαντον ὡς σταθμὸς ἐμπορικὸς οὕτως, ὥστε ἡ ἐμπορικὴ μνᾶ δὲν εἶλκεν ἑκατὸν, ἀλλ' ἑκατὸν τριάκοντα καὶ ὀκτὼ δραχμὰς τοῦ νέου νομισματικοῦ συστήματος. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα πόλις ἐθεώρει ἰδιάζουσαν τιμὴν τὸ ἔχειν καλὸν νόμισμα, ἅτε τεκμηριοῦν τὴν χρηστότητα καὶ τὸ ἔντιμον τῆς πολιτείας, ὁ Σόλων ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους διὰ νόμου τὴν μετ' ἐξαιρέτου προσοχῆς χάραξιν νομίσματος ἀμιγοῦς καὶ ἀκριβῶς ἐσταθμημένου. Κατὰ δὲ τῶν παραχαρακτῶν ποινὴν ὥρισε τὸν θάνατον. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῶν διατάξεων αὐτοῦ τὰττικὰ ἀργυρᾶ νομίσματα τὰπὸ τοῦ ἐπ' αὐτῶν χαράγματος καλούμενα γλαῦκες ἐγίνοντο δεκτὰ ἀπανταχοῦ μετ' ἐμπιστοσύνης καὶ συνετέλουν μεγάλως εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἀττικοῦ ἐμπορίου.

Ἡ Ἀττικὴ εὑρίσκετο τότε ἐν τῷ μέσῳ δύο ἐμπορικῶν κόσμων, ὧν τοῦ μὲν κύριοι ἦσαν οἱ Αἰγινῆται μετὰ τῶν πλοίων αὐτῶν καὶ τῶν πρακτορείων, τοῦ δὲ οἱ Χαλκιδεῖς. Καὶ ἡ μὲν πρώτη περιοχὴ ἐπεξετείνετο διὰ τῶν Κυκλάδων μέχρι τῆς Αἰγύπτου· ἡ δὲ χαλκιδικὴ ἐχώρει πρὸς τὰς βορείους θαλάσσας. Αἱ δὲ παραθαλάσσιοι

ροῦντο μέχρι τοῦδε συνήθως ἀττικὰ νομίσματα τῶν σολωνείων χρόνων, εἰ καὶ δὲν ἦτο ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἐκόπησαν ἐν Ἀθήναις (Friedländer καὶ von Sallet Das königliche Münzcabinet σ. 24). Ἀλλ' ἡ σύμφυρτος ποικιλία τῶν τύπων, ἀντιστρατευομένη πρὸς τὸ συμφέρον πόλεως ἐμπορικῆς, οἵαι αἱ Ἀθῆναι, καθίστανον λίαν ἀπίθανον τὴν γνώμην, ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα εἶνε πράγματι ἀθηναϊκά. Ἀνήκουσι δ' εἰς τὴν Εὔβοιαν κατὰ τὴν εἰκασίαν, ἣν ἐξέφρασα μὲν ἐγὼ (Hermes Τόμ. X, σ 225), ἀπεδέχθησαν δ' ὁ Head (Metrological notes ἐν τῷ Numismatic chronicle Τόμ. X, σ 35) καὶ ὁ Imhoof-Blumer (Zeitschrift für Numismatik Τόμ. Γ' σ. 275). Κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ἀντιρρήσεις ἀντέταξεν ὁ von Sallet (Numismatische Zeitschrift Τόμ. Γ' σ. 408). Ὁ Head τὰ μὲν νομίσματα τὰ φέροντα τροχὸν καὶ τρισκελὲς ἀπέδωκεν εἰς τὴν Χαλκίδα, τὰ δὲ φέροντα ταῦρον, Γοργόνα, λέοντα κτλ. εἰς τὴν Ἐρέτριαν. Τὰ δὲ ἀμέσως μεταγενέστερα νομίσματα, ἐφ' ὧν εἶνε κεχαραγμένη ἡ Παλλὰς, ἀνήκουσι πράγματι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος. Περὶ δὲ τῆς νομισματικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Σόλωνος ἴδε Köhler (Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. X σ. 151) καὶ περὶ τοῦ μετρικοῦ συστήματος Nissen (Metrologie σ. 37). Τὸν δ' ἀττικὸν πόδα καθώρισεν ὁ Dörpfeld Beiträge zur antiken Metrologie ἐν (Mittheilungen Τόμ. VII, σ. 277 κ. ἑ.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 490.

αὗται χῶραι εἶχον ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τοὺς Ἀθηναίους διά τε τὴν ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσαγωγὴν οἰκοδομησίμου ξυλείας καὶ δερμάτων καὶ σιτηρῶν καὶ τὴν εἰς αὐτὰς ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἐξαγωγὴν ἐλαιῶν καὶ ἐλαίου, προϊόντων ἄτινα εὕρισκον ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις τὴν μεγίστην κατανάλωσιν. Κατὰ ταῦτα ἐξαιρέτως συνέφερεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ ζωηρὰ συμμετοχὴ τοῦ χαλκιδικοῦ ἐμπορίου, καὶ τοῦτο ὑπῆρξε λόγος οὐσιώδης διὰ τὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἀποδοχὴν τοῦ εὐβοϊκοῦ νομισματικοῦ συστήματος, οὗ τὰ χρυσᾶ νομίσματα ἤδη μακρὸν χρόνον ἦσαν διαδεδομένα ἐν Ἀττικῇ.

Τέλος δὲ χάριν τῆς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν συμπληρώσεως τῆς νέας καὶ σταθερᾶς διατάξεως τῶν κατὰ τὸν ἀθηναϊκὸν βίον ἐκανονίσθησαν καὶ τὰ τοῦ ἀττικοῦ ἔτους. Καὶ ἔμειναν μὲν πιστοὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἔθος τῶν Ἑλλήνων, παρ' οἷς οἱ μῆνες ἤρχιζον σὺν τῇ νουμηνίᾳ, ἀλλ' ἐπεζήτησαν καὶ νὰ καρπωθῶσι τὰ πορίσματα τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης χάριν συμπτώσεως τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους μετὰ τοῦ ἡλιακοῦ, καὶ ταῦτα ὅπως μὴ οἱ μῆνες μετακινῶνται ἐκ τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀνῆκον συμφώνως πρὸς τὰς ἐν αὐτῇ ἱερομηνίας καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν προσαρμοζόμενα ἔργα τῶν ἀνθρώπων.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον εἶχεν εἰσαχθῇ ἀπὸ μακροῦ ἡ ἐναλλαγὴ τῶν λεγομένων πλήρων καὶ κοίλων μηνῶν, καὶ εἶχεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ γείνει ἀπόπειρα τῆς ἐξαλείψεως τῶν καὶ πάλιν ἐμφιλοχωρουσῶν ἀντιθέσεων διὰ τῆς ἐπινοήσεως κύκλων περιλαμβανόντων μεγαλειτέρας ἐτῶν περιόδους.

Ὁ δὲ σπουδαιότατος τῶν κύκλων τούτων ἦτο ὁ ὀκταετηρικὸς[1], ἅτε κυρίως ἀποσκοπῶν εἰς τὸν κανονισμὸν τῶν ἑορτῶν τῶν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος συνδεομένων. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου ἡ ἀττικὴ πολιτεία συνεδέθη στενῶς πρὸς τοὺς Δελφοὺς διὰ σχέσεων ποικιλωτάτων, ἡ δὲ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπέβη καθολικὴ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἀττικὴν καὶ ἑνωτικὸς δεσμὸς ἁπάντων τῶν οἰκητόρων τῆς χώρας, ἐλήφθη, ὡς εἰκός, καὶ ἡ δελφικὴ ἢ πυθικὴ χρονολογία

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 484.

ὡς βάσις τοῦ ἀττικοῦ ἡμερολογίου[1]. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ σὺν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Σόλωνος εἰσαχθεὶς νεωτερισμὸς, συμπίπτων μετὰ τῆς κρισιμωτάτης τῶν μεταβολῶν ἐν τῇ ἀττικῇ ἱστορίᾳ καὶ τῆς χαρακτηριστικῆς ἀρχῆς νέας πραγμάτων καταστάσεως. Αἱ δὲ Ἀθῆναι, ἃς ὁ διαυγὴς ἀὴρ καὶ αἱ τὸν ὁρίζοντα καθορίζουσαι γραμμαὶ τῶν ὀρέων ἀναδεικνύουσιν εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλην πόλιν καταλληλοτάτας πρὸς παρατηρήσεις τοῦ οὐρανοῦ, ἀπέβησαν ἡ ἕδρα ἀστρονομικῶν μελετῶν[2], δι' ὧν προήγετο περαιτέρω μετὰ ζήλου ἀδιαπτώτου τὸ ἄλυτον πρόβλημα τῆς ἀκριβοῦς διαιρέσεως τοῦ ἔτους. Διὰ δὲ τῶν τοιούτων μελετῶν ὁ ὑπολογισμὸς τῶν χρόνων ἀπηλλάγη πάσης ἐπιδράσεως τῶν ἱερέων, καὶ ἡ τάξις τῶν φυσικῶν φαινομένων καθ' ἃ καθωρίζοντο τὰ τοῦ ἔτους ἀνεγράφη εἰς δημοσίους πίνακας (παραπήγματα) πρὸς κοινὴν ἁπάντων γνῶσιν[3].

Ὡς δέ ποτε ὁ Θησεὺς εἶχε κατορθώσει τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, τὴν πολιτικὴν συνένωσιν τῆς Ἀττικῆς, διὰ τῆς θεᾶς Πειθοῦς, οὕτω καὶ τὸ νέον οἰκοδόμημα τῆς πολιτείας ἐπηρείδετο ἐπὶ τῆς ἡμέρου δυνάμεως τοῦ πείθοντος λόγου. Τοιαύτην δὲ δύναμιν εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἠδυνήθη νὰ ἐξασκήσῃ ὁ Σόλων διὰ τοῦ συνδιαλλακτικοῦ αὐτοῦ τρόπου, τῆς ποιητικῆς εὐφυίας καὶ τοῦ ἀκλονήτου τῆς ἀγνοτάτης αὐτοῦ φιλοπατρίας. Ἐπὶ ἔτη μακρὰ παρεσκεύασε τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, ἐνουθέτησε τὰς διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις, διὰ πολλαπλῶν συζητήσεων κατώρθωσε νὰ διαγνώσῃ τὰ ὅρια τοῦ ἐφικτοῦ. Καὶ ὑπέστη μὲν ὥρας πολλὰς πικρίας, ἣν ἐπροξένησαν εἰς αὐτὸν αἰσχρὰ κατάχρησις τῆς εἰς ἀναξίους φίλους ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ, προλήψεις καὶ φίλαυτος ἰσχυρογνωμοσύνη, ἀλλὰ τέλος ἐπί-

[1] Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σόλωνος εἰσαγωγῆς τῆς πυθικῆς ὀκταετηρίδος ἢ ἐννεατηρίδος ἴδε Böckh (Mondcyklen der Hellenen σ. 14). Κατὰ τὸν Mommsen (Römische Chronologie σ. 28) ἀρχαιότερον σύστημα ἦτο τὸ τῆς τριετηρίδος.

[2] Ὁ Λυκαβηττὸς ἐχρησίμευε πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἔτους κατὰ τὸν Redlich (Meton σ. 21).

[3] Δυνάμεθα ναποδεχθῶμεν τὴν εἰς παραπήγματα ἀναγραφὴν τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους καὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ἑορτῶν ἐπὶ τοῦ Σόλωνος, ἐπειδὴ τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς ῥύθμισιν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἀστικοῦ βίου.

στευσεν, ὅτι εἶχε προβῆ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὸ πρόγραμμα τοῦ βίου αὐτοῦ [1].

Πρὸς δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο βῆμα ἦτο ἐπάναγκες νἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν παρὰ τῶν κατὰ τἀρχαῖα νόμιμα πολιτῶν εἰδική τις ἐξουσία. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ πάντως ἠξίου, ὅπως ἡ νέα κατάστασις τῶν πραγμάτων οὐδέποτ' ἐκτεθῇ εἰς τὴν μομφήν, ὅτι ἐπετεύχθη διὰ καταλύσεως τῶν κειμένων καὶ δὲν εἶνε κατὰ πάντα πληρέστατα νόμιμος. Διὸ ἐξελέχθη τῷ 594 π. Χ. (Ὀλυμ. 46,3) ὑπὸ τῶν φυλῶν τῶν εὐπατριδῶν τῶν μέχρις ἐκείνου τοῦ ἔτους καρπουμένων τὴν ἐξουσίαν πρῶτος ἄρχων, ἅμα δὲ διαλλακτὴς καὶ νομοθέτης. Ταύτην δὲ περιβαλλόμενος τὴν ἀρχήν, προέβη δυνάμει τῆς εἰς αὐτὸν ἀνατεθείσης ἐξουσίας εἰς εὐσύνοπτον κατάταξιν καὶ δημοσίαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς πολιούχου θεᾶς ἀναγραφὴν πάντων τῶν νέων νόμων. Ἀνεγράφησαν δ' ἐπὶ σανίδων ξυλίνων λελευκασμένων, αἵτινες συναπετέλουν ἀνδρόμηκες ἀνὰ τρεῖς τρίγωνον ἢ ἀνὰ τέσσαρας τετράγωνον πυραμίδα, καὶ ἐστρέφοντο περὶ ἄξονα, ἐξ οὗ καὶ ἐκαλοῦντο ἄξονες. Οὕτω δὲ ἦτο δυνατὴ ἡ κατὰ πρόσωπον ἄνευ τινὸς δυσχερείας στροφὴ τοῦ ἀναγνωστέου πίνακος [2].

Ἀναφέρει δὲ ἡ παράδοσις, ὅτι τῶν σανιδωμάτων τούτων ὑπῆρχον δύο εἴδη, ὧν τὰ μὲν περιελάμβανον τοὺς νόμους τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, οἱ δὲ τοὺς περὶ τῶν ἱερῶν καὶ τοὺς πολιτικούς. Ἂν δ' ὁ

[1] Φίλοι καταχρασθέντες τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Σόλωνος ὑπῆρξαν ὁ Κόνων, ὁ Κλεινίας καὶ ὁ Ἱππόνικος. ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος XV, 9 10. Πρβλ. Schömann Verfassungsgeschichte Athens σ. 21.

[2] Ἐκαλοῦντο ἄξονες καὶ κύρβεις. Αἱ ἀρχαιότεραι πηγαὶ οὐδεμίαν ποιοῦνται μεταξὺ τῶν δύο τούτων λέξεων διάκρισιν ὡς πρὸς τοὺς ἐν τοῖς ἄξοσιν ἢ τοῖς κύρβεσι περιεχομένους νόμους. Ὁ δὲ ***Ἀριστοφάνης*** ὁ ***Βυζάντιος*** καὶ ὁ ***Δίδυμος*** ἐν τοῖς κύρβεσι λέγουσι περιεχομένους τοὺς ἱεροὺς νόμους. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Valentin Rose (Aristoteles Pseudepigraphus σ. 415) ἡ μαρτυρία αὕτη προῆλθεν ἐκ παρανοήσεως τοῦ ***Λυσίου*** (Κατὰ Νικομάχου 17). Πρβλ Philippi ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie. 1872. σ. 582. Περὶ δὲ τῆς σχέσεως τῶν κύρβεων πρὸς κρητικὰ πρότυπα ἴδε Bernays Theophrastos Schrift übes Frömmigkeit σ 37 καὶ 165. Ὁριζόντιον καὶ ὄχι ὡς συνήθως κάθετον φαντάζεται τὸν ἄξονα, περὶ ὃν ἐστρέφοντο οἱ σολώνειοι νόμοι, ὁ ***Κουμανούδης***, καὶ παρέχει ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς δημοσιεύσεως παραδόξου τὸ σχῆμα ἀθηναϊκῆς ἐπιγραφῆς κατ' εἰκασίαν σχέδιον τοῦ περιστροφικοῦ μηχανήματος ἐφ' οὗ ἦσαν ἀναγεγραμμένοι οἱ νόμοι (Ἐφημερὶς ἀρχαιολογικὴ 1885. σ. 217).

Σόλων πράγματι εἰσήγαγε καὶ ἐξωτερικῶς τὴν τοιαύτην διάκρισιν, ἠθέλησε δι' αὐτῆς νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς θρησκευτικοὺς νόμους, οἵτινες ἀπέρρεον ἐκ τῆς ἀρχαιοτάτης παραδόσεως καὶ εἶχον ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τοῦ δελφικοῦ θεοῦ, ὡς ἀμεταθέτους βάσεις τῆς πολιτείας. Κατ' ἀντίθεσιν δ' αὐτῶν αἱ διατάξεις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, οὖσαι γέννημα τῶν ἀναγκῶν τοῦ καθ' ἑκάστην βίου, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ συμμεταβάλλωνται μετ' αὐτοῦ. Τοῦτο δ' οὐδεὶς διέγνω σαφέστερον τοῦ Σόλωνος, ὅστις καὶ ἐν τούτῳ ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν μεγίστην πρὸς τὸ ἀμετάστροφον καὶ τὴν ἀκινησίαν τῆς λυκουργείου νομοθεσίας.

Ὁ Σόλων παρουσιάζεται ἐν μέσῳ χρόνου κρίσεως, ἐν μιᾷ τῶν σπουδαιοτάτων μεταβατικῶν περιόδων τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξ ἑνὸς μὲν ἐτελεῖτο ἀγὼν κρατερὸς περὶ ἐμμονῆς εἰς τὰ εἰθισμένα κατὰ παράδοσιν, ἐξ ἑτέρου δὲ διηνοίγοντο ὁρίζοντες ἰδεῶν ὅλων νέων. Ἦσαν αἱ ἡμέραι καθ' ἃς ἤρχιζεν ἡ διάκρισις τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου, καθ' ἃς πλὴν τοῦ προφορικοῦ λόγου ἤρχιζε νὰ γίνηται χρῆσις τοῦ χαρασσομένου γράμματος ὡς βάσεως τοῦ δημοσίου βίου, καὶ τὰ προβλήματα τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐγίνοντο θέμα τῆς σκέψεως. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Σόλων ἦτο ἀνὴρ μετέχων δύο περιόδων τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐκυμαίνετο ἀνεπιγνώστως καὶ ἀσταθῶς μεταξὺ αὐτῶν, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐδέσποζεν ἀμφοτέρων καὶ ἀνεμέτρει μετ' ὀξυδερκείας τὴν ἐπιβολὴν καὶ τὰ δικαιώματα ἑκατέρας αὐτῶν. Διὰ ταῦτα φαίνεται συνδυάζων ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ ἀρχαϊκὸν ἐν ταῖς ἠθικαῖς αὐτοῦ ὑποθήκαις καὶ ἐν τῷ ὑπερμέτρῳ σεβασμῷ τῶν ἱερατικῶν ἐξαγνισμῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ προοδευτικὸν ἐν τοῖς πολιτικοῖς αὐτοῦ νεωτερισμοῖς. Καὶ εἶνε μὲν ὁλοψύχως ἀφωσιωμένος εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ ἀγωνίζεται μετὰ ζήλου περισσοῦ νὰ καταστήσῃ σαφῆ εἰς ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους πάντα τὰ προβλήματα τοῦ ἐνεστῶτος, ὡς δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ ἐπίκαιρα αὐτοῦ ποιήματα. Συνῳδὰ δὲ πρὸς τὴν μέσην αὐτοῦ ταύτην θέσιν μεταξὺ παρελθόντος καὶ ἐνεστῶτος ὑπέδειξε καὶ διὰ τῆς κεφαλαιώδους ἐκείνης

διακρίσεως τῶν νόμων αὐτοῦ τὰς δύο κυρίας συνθήκας τῆς εὐδοκιμήσεως πάσης πολιτείας, τὴν πιστὴν ἐμμονὴν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἤθη τῶν πατέρων ὡς στερεὰς βάσεις τοῦ δημοσίου βίου καὶ τὴν ἐλευθέραν προκοπὴν ἐν τῇ ἀναπτύξει πασῶν τῶν κοινωνικῶν καὶ νομικῶν σχέσεων τοῦ ἰδιώτου.

Ὡς δὲ τοῦ ὅλου ἔργου εἶχον προηγηθῆ μέτρα, δι' ὧν ἐσκοπεῖτο ἡ διάλυσις τοῦ φθοροποιοῦ μίσους τῶν τάξεων κατ' ἀλλήλων καὶ ἡ θεμελίωσις μονίμου ὁμονοίας καὶ ἀμοιβαίας ἀγάπης τῶν πολιτῶν, οὕτω καὶ ἐπερατώθη ἡ νομοθεσία διὰ τῆς προκηρύξεως γενικῆς εἰρήνης, ἥτις οἱονεὶ ἐπεσφράγισε τὸ μέγα ἔργον τῆς συνδιαλλαγῆς[1]. Καὶ αἱ μὲν ἀτιμωτικαὶ ποιναὶ αἱ ἐπιβληθεῖσαι ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν φατριῶν ἠμνηστεύθησαν, οἱ δ' εἰς τὴν ξένην ἐξορισθέντες ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν πάτριον γῆν. Ἦν ἐκ τοῦ παρελθόντος ἀπορρέον κακὸν ἔπρεπε νὰ λησμονηθῇ, καὶ οὐδὲν λείψανον τοῦ προτέρου μίσους ἔπρεπε νὰ συνεισδύσῃ εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῶν νέων χρόνων. Τότε δ' ἀναμφιβόλως ἐπετράπη καὶ ἡ εἰς τὴν πατρίδα κάθοδος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ὧν τὸ εὐφυέστατον γένος μετὰ δυσαρεσκείας πάντως ἔβλεπεν ὁ φιλόπατρις νομοθέτης ἀπόκληρον τῆς πολιτείας[2]. Αἰσιωτάτη δὲ τύχη ἐβοήθησεν ἕνα τῶν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον ἀνηκόντων νὰ ξιωθῇ πάραυτα εὐκαιρίας ὅπως παράσχῃ εἰς τὴν πατρίδα ἐξαιρέτους ὑπηρεσίας. Λέγω τὸν Ἀλκμαίωνα τὸν στρατηγήσαντα τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Κίρρας καὶ συντελέσαντα εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον εἰς τὴν πρὸς τιμὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἱεροῦ πολέμου[3].

Τὸ τέταρτον ἔτος μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐπίπονον νίκην τοῦ Σόλωνος καὶ καθίδρυσιν τῆς ἐσωτερικῆς εὐημερίας τῆς πόλεως συνέβη ἡ ἐξωτερικὴ νίκη ἐπὶ τῶν πεδίων τῆς Κρίσης. Ἡ δὲ τιμὴ

[1] Ἡ ἀμνηστεία ἦτο ἀναγεγραμμένη ἐπὶ τοῦ ὀκτάου τρίτου ἄξονος. Ἴδε Schömann Griechische Alterthümer σ. 348.

[2] Κατὰ τὸν Westermann (Abhandlungen der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften Τόμ. Α' σ 151) οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ἀνεκλήθησαν ἐκ τῆς ἐξορίας μετὰ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἀναχώρησιν τοῦ Σόλωνος.

[3] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 12.

ἣν ἀπεκόμισαν αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐκείνην ἐμφάνισιν ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας ἔμελλεν, ὡς εἰκὸς, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει διὰ τῆς ἐξάψεως τοῦ αἰσθήματος κοινῆς πατριωτικῆς χαρᾶς εἰς ἓν ὅλον σύμπηξιν τῶν διὰ τῆς θρησκείας καὶ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων νεωστὶ συνενωθέντων Ἀθηναίων.

Τὸ ἔργον τοῦ Σόλωνος εἶνε τὸ τελειότατον προϊὸν τῆς εἰς τέχνην ἀνεπτυγμένης νομοθεσίας. Διὰ ταῦτα πρέπει ἐν αὐτῷ, ὡς καὶ ἐν παντὶ ἄλλῳ μεθ' ὡρίμου σκέψεως πεπλασμένῳ καλλιτεχνήματι, νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν τοῖς πρώτοις αἱ ἐνδομυχοῦσαι ἰδέαι. Ἀλλὰ δὲν ἦτο καλλιτέχνημα προωρισμένον πρὸς ἐπίδειξιν καὶ πρὸς ἀπόλαυσιν μετεωρίζουσαν τὰς αἰσθήσεις, οὐδὲ σύστημα σοφίας ἀνθρωπίνης θεωρητικὸν, ἀλλ' ἔργον ἀποσκοποῦν εἰς τὸν βίον, ἔργον ἔχον τὸν προορισμὸν νὰ πραγματωθῇ ἐν ἡμέραις θυελλώδους ἀναβρασμοῦ, ἐν μέσῳ κοινωνίας ὑπὸ φατριῶν διεσπασμένης καὶ διὰ τῆς πραγματώσεως αὐτοῦ νὰ συντελέσῃ τὴν ἀγωγὴν, τὸν ἐξευγενισμὸν καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ἐκείνης. Τοιοῦτον δ' ἔργον μόνον ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς πολιτείας δύναται νὰναμετρηθῇ, ὡς τὸ πλοῖον ὅπερ ὑφίσταται τὴν δοκιμασίαν αὐτοῦ μετεωριζόμενον ἀνὰ τὸν πόντον.

Ἀλλὰ θὰ ἦτο ὅμως ἄδικον νὰ καθορίσωμεν τὴν ζωτικότητα καὶ σκοπιμότητα τῆς σολωνείου νομοθεσίας, κρίνοντες ἐκ τῶν ἀμέσως ἐπακολουθησάντων χρόνων. Ἐπειδὴ, ἂν ὁ μέγας νομοθέτης ἤθελεν ἀποβλέψει εἰς τὴν διὰ δραστικῶν μέτρων καταπάλαισιν τοῦ ἀναβρασμοῦ τῶν φατριῶν, ἔπρεπε νὰκολουθήσῃ τὴν συμβουλὴν ἐκείνων ὅσοι ἀνέμενον παρ' αὐτοῦ τὴν διαρρύθμισιν τῶν τῆς πολιτείας διὰ τῶν βιαίων τρόπων τυράννου, διὰ ξένων μισθοφόρων, δι' ἐξοριῶν καὶ ὑπερβασιῶν οἷαι αἱ τοῦ ἐν πολέμῳ δικαίου. Ἀλλ' ὁ Σόλων ἐνόησε κάλλιον τῶν φίλων αὐτοῦ, ὅτι πάντα τὰ διὰ τοιούτων μέτρων ἐπιτυγχανόμενα ὀλίγα φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς ἐχέγγυα διαρ-

κείας. Ἡ δὲ σύγχρονος ἱστορία ἐδίδασκε σαφῶς, ὅτι τὰ διὰ τῆς βίας θεμελιούμενα κατεκρημνίζοντο καὶ πάλιν διὰ τῆς βίας.

Πᾶς ὅστις ἐσκόπει, ὡς ὁ Σόλων, οὐχὶ νὰ δεσμεύσῃ τὰς ἀνθρωπίνας δυνάμεις, ἀλλὰ νὰπολύσῃ αὐτὰς, πᾶς ὅστις ἤθελε νὰναθρέψῃ τὸν πολίτην οὕτως ὥστε νὰ μὴ γείνῃ δεξιὸς πρὸς μίαν μόνην λειτουργίαν τῆς ἰδίας πολιτείας, ὡς ὁ λυκούργειος πολίτης, ἀλλὰ νὰναπτύξῃ ἐν ἑαυτῷ πάσας τὰς ἀνθρωπίνας ἀρετὰς καὶ νὰ ὑπαχθῇ ἐν ἐλευθέρᾳ ὑποταγῇ εἰς τὴν δικαιοσύνην τὴν συνέχουσαν τὴν πολιτείαν, οὗτος ὤφειλε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι δὲν ἐδικαιοῦτο νὰναμένῃ ταχεῖαν ἐπιτυχίαν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὰς προσπαθείας αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Σόλων ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον οἱ Ἀθηναῖοι μετέβαλλον αὐτὸ ὁσημέραι μᾶλλον εἰς ἴδιον ἑαυτῶν κτῆμα, ἔμελλεν ὁ σύμπας δῆμος νὰνεύρῃ τὴν ἐκδήλωσιν ἑαυτοῦ προαγομένου εἰς βελτίωσιν, τῆς ἰδίας συνειδήσεως ἐξευγενιζομένης καὶ νὰ ἐπανέλθῃ πάντοτε εἰς αὐτὸ ἐν ἡμέραις ἡσύχοις. Ἡ δ' ἐλπὶς αὐτοῦ αὕτη δὲν διεψεύσθη, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐξεπληρώθη πέραν πάσης προσδοκίας. Ἀληθῶς, οἱοιδήποτε κλύδωνες καὶ ἂν ἐχείμασαν τὰς Ἀθήνας, τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Σόλωνος ὑπῆρξε τὸ ἀσφαλὲς ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἠδράζετο ἡ πολιτεία, τὸν δ' ἄστατον τῶν Ἀθηναίων δῆμον ἐπανέφερε πάντοτε ἡ ἀγαθὴ συνείδησις εἰς τὸ ἀγαθὸν μετὰ ἠρεμαίας τινὸς βίας.

Ὁ Σόλων διέγνω, ὅτι αἱ παροῦσαι περιστάσεις ἦσαν ἥκιστα κατάλληλοι, ὅπως οἱ πολῖται ἐθισθῶσιν ἡσύχως εἰς τοὺς γραφέντας νόμους. Διὸ ἔπραξεν ὅ τι ἠδυνήθη. Καὶ δὴ μετὰ τὴν κατὰ τὰ καθεστῶτα ψήφισιν τῶν νόμων αὐτοῦ ἔγεινε χρῆσις τῆς ἐν τῇ ἀττικῇ πολιτείᾳ ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων συνήθους δεκαετοῦς προθεσμίας χάριν ἀποδοχῆς τῶν νόμων περιωρισμένης μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς, ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ ἀσφαλεστέρας, καθ' ἃ ἤλπιζεν ὁ Σόλων. Κατὰ τὰ δέκα ἐκεῖνα ἔτη οὐδὲν ἔπρεπε νὰ μεταβληθῇ, κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἕκαστος ἔπρεπε νὰ ἐπέχῃ, ἐπιφυλάττων τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ δὲν θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον ὑποβολῆς προτάσεων περὶ μεταβολῶν. Ἀλλ' ὁ δεκαετὴς ἐκεῖνος χρό-

νος[1] ἔμελλε νὰ εἶνε πάντως ὀδυνηρὸς διὰ τὸν Σόλωνα, ἂν ἔμενεν ἐν Ἀθήναις. Διὰ τοῦτο εἶνε λίαν ἀξιόπιστος ἡ μαρτυρία, ὅτι ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ξένην, ὅπως παρακολουθῇ ἄποθεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν κατὰ τὴν πατρίδα. Τοῦτο δὲ πρῶτον μετὰ τὴν πάροδον τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, καθ' ὃ εἶχεν ὑπάρξει κυβερνήτης τῶν Ἀθηνῶν, διετράνωσεν ἄριστα τοὺς ἀφιλοκερδεῖς αὐτοῦ σκοπούς.

Πρὸς δὲ τὰς εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀσίαν ἀποδημίας ἐκείνας τοῦ Σόλωνος συνδέονται διάφοροι διηγήσεις, προελθοῦσαι ὡς τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ Ἕλληνες διεῖδον τὸν Σόλωνα ὡς τὸ πρῶτον πρότυπον τελείου Ἕλληνος καὶ διέγνωσαν αὐτὸν ὡς ἀντιπροσωπεύοντα τὸν σκοπὸν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν παιδεύσεως. Πρὸς σαφεστάτην δ' ἔκφρασιν τῆς συνειδήσεως ταύτης συνῳδὰ πρὸς ἀνάγκην ἐπιβλητικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀντιπαρέβαλον πρὸς τὸν ἑλληνικώτατον ἄνδρα διασήμους ἄνδρας ξένων λαῶν. Τοιοῦτος δὲ ἦτο κυρίως ὁ βασιλεὺς τῶν Λυδῶν Κροῖσος. Οὗτος παριστάνετο μὴ κατορθώσας διὰ τῶν πλουσίων θησαυρῶν καὶ τῆς ὑπερόχου αἴγλης τῆς αὐλῆς αὐτοῦ νὰποσπάσῃ τὸ θάμβος τοῦ λιτοῦ πολίτου, οὐδὲ νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν καθομολόγησιν τῆς ἑαυτοῦ εὐτυχίας, ἔπειτα δ' ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἰδίας λαμπρότητος ἀναγκαζόμενος νὰ δικαιώσῃ τὴν γνώμην τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ, εἰπόντος, ὅτι μία μόνη ὑπάρχει ἀνθρωπίνη εὐτυχία, ἤτοι βίος ἄσπιλος καὶ συνειδὸς καθαρὸν ἐνώπιον τῶν θεῶν.

Ἀλλ' ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξεφράσθησαν ἀμφιβολίαι περὶ τῆς συναντήσεως τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Κροίσου. Ὁ δὲ Πλούταρχος πειρᾶται μὲν νὰ στηρίξῃ τὴν διήγησιν διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἀνταποκρίνεται τελειότατα εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν δύο ἀνδρῶν, ἀλλ' ἠμέλησε νὰ προσέξῃ εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη ἀλήθεια ἡ καθιστῶσα ἡμῖν προσφιλεστάτην τὴν διήγησιν ταύτην εἶνε ἡ μάλιστα τὰς μεγίστας παρέχουσα ὑπονοίας περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας τῶν συμβάντων. Διὰ ταῦτα εἶνε ἀνωφελὴς ἡ διὰ τῆς διακρί-

[1] ***Ἡροδότου*** 1, 29. Ὀλιγώτερον πιθανὴ εἶνε ἡ ἑκατονταετὴς προθεσμία, ἧς γίνεται μνεία παρὰ ***Πλουτάρχῳ*** ἐν βίῳ Σόλωνος 25.

σεως τυχὸν προγενεστέρων καὶ μεταγενεστέρων ἀποδημιῶν τοῦ Σόλωνος[1] γενομένη ἀπόπειρα τῆς λύσεως τῆς χρονολογικῆς δυσκολίας τῆς προερχομένης ἐκ τῆς εἴκοσι καὶ τρία ὅλα ἔτη μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀποδημιῶν ἐκείνων ἀναρρήσεως τοῦ Κροίσου (593-570 π. Χ.)[2].

Καὶ πρὸς Ἄμασιν δὲ τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου παρεστάθη ἐλθὼν ὁ Σόλων εἰς προσωπικὰς σχέσεις ἀπὸ τοῦ 570 π. Χ., ὁμοίως δὲ πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους ἱερεῖς Σῶγχιν τὸν ἐκ Σαΐδος καὶ Ψένωφιν τὸν ἐξ Ἡλιουπόλεως, παρ' ὧν καὶ λέγεται μαθὼν περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐπικοινωνίας ἑλληνικῶν φύλων μετὰ τῆς περὶ τὸν Νεῖλον χώρας[3]. Ὁπωσδήποτε δ' ἐν ταῖς παραδόσεσι ταύταις ἀπεικονίζεται ἡ ὀρθοτάτη ἀντίληψις περὶ τῆς συναρτήσεως δι' ἧς συνεδέοντο ἐν τῷ τότε χρόνῳ αἱ ἀκταὶ τῆς Μεσογείου, περὶ τῆς εὐρύτατα διαδεδομένης εὐδοξίας τοῦ Σόλωνος καὶ περὶ τοῦ ζωηροῦ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὴν σοφίαν καὶ τὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις τῶν ξένων λαῶν.

Τῶν δ' ἐν τῇ ξένῃ σχέσεων τοῦ Σόλωνος ἀξιόπιστος εἶνε εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἡ διαμονὴ αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ, ἔνθα ὑπῆρξε ξένος καὶ εὐεργέτης τοῦ βασιλέως Φιλοκύπρου[4].

Ὁ Σόλων διέπραξε τὸ μέγιστον τῶν κατορθωμάτων ὧν δύναται νὰ τύχῃ ἀνὴρ πολιτικός. Μετὰ πλήρους ἀφοσιώσεως ἠκολού-

[1] Διάκρισιν τῶν ἀποδημιῶν τοῦ Σόλωνος εἰς ἀρχαιοτέρας καὶ νεωτέρας ἴδε παρὰ ***Σουΐδᾳ*** ἐν λ. Σόλων καὶ ***Διογένει Λαερτίῳ*** I, 50, 62. Πρβλ. Niese Historische Untersuchungen σ. 8 κ. ἑ.

[2] Περὶ Σόλωνος καὶ Κροίσου ἴδε Berichte der Wiener Akademie Τόμ. XCII, σ. 197. Philippi (Rheinisches Museum Τόμ. XXXVI, σ. 472).

[3] Ὁ Σόλων παρέλαβε τὸν περὶ Ἀτλαντίδος λόγον ἐκ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὸν ***Πλάτωνα*** ἐν Τιμαίῳ 21. Κατὰ δὲ τὸν Duncker (Geschichte des Alterthums Τόμ. Δ' σ. 299) ὁ λόγος οὗτος εἶνε φοινικικός. Περὶ δὲ Ἑλλήνων σοφῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἴδε Lepsius Chronologie der Aegypter εἰσαγωγῆς σ. 41.

[4] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 26. ***Ἡροδότου*** V, 113. Τὸ δὲ ὄνομα Φιλόκυπρος εἶνε ὅτι καὶ τὸ Κυπράνωρ παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Engel (Kypros Τόμ. Α' σ. 264).

θησαν αὐτὸν οἱ πολῖται εἰς τὰς διαχαραχθείσας νέας ὁδούς. Ἀλλ' ἦσαν στιγμαὶ παροδικαί, διαθέσεις ἐμπιστοσύνης καὶ ὁμονοίας ἔχουσαι τὴν διάρκειαν βραχεῖαν, μεθ' ἃς παγκρατὴς πάλιν ἀνέδυσεν ἡ φιλαυτία. Ἀντὶ δὲ τῆς προτέρας ἡσυχίας νέαι καὶ πάλιν προηγγέλθησαν στάσεις καὶ νέοι ἀγῶνες. Τῶν δὲ δυσχερειῶν, πρὸς ἃς ἐδέησε νὰντιπαλαίσῃ ἡ νομοθεσία ἀμέσως μετὰ τὸ ἔτος καθ' ὃ ἦρξεν ὁ Σόλων, ἔννοιαν παρέσχον ἡμῖν τὸ πρῶτον αἱ νεώταται ἀνακαλύψεις[1].

Τὸ σύστημα τῆς εἰς τάξεις διαιρέσεως τῶν πολιτῶν δὲν εἶχε ῥιζωθῇ, καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ διαλύσῃ τὰς κοινωνικὰς ἀντιθέσεις. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ δυσαρέσκεια ἀπέβη μείζων ἢ πρότερον. Ἡ εἰς τὰ τιμητικὰ ἀξιώματα ἀνάρρησις ἐδέησε νὰ μὴ περιορίζεται εἰς τοὺς ἐκ γενετῆς εὐπατρίδας, ἀλλὰ τὰ γένη, ἅτε ὄντα κύρια τῶν μεγάλων κτημάτων, διετήρησαν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος ὡς καὶ πρίν. Τῶν δὲ κεκτημένων χρήματα πολλοὶ παρεπονοῦντο, ὅτι εἶχον πτωχεύσει διὰ τῆς σεισαχθείας. Εἶνε λοιπὸν πιθανόν, ὅτι ἐν τοῖς τεταραγμένοις ἐκείνοις χρόνοις ἐπῆλθον εἰς τὴν ἰδιωτικὴν περιουσίαν ἀδικήματα ἔτι δεινότερα τῆς ἀποκοπῆς τῶν χρεῶν οἵαν ἀπεδέχθημεν αὐτὴν ὡς σολώνειον μέτρον.

Οἱ δ' ἀπώτερον τῆς πόλεως οἰκοῦντες ἀγρόται καὶ οἱ βιομήχανοι ἠγανάκτουν διὰ τὴν μὴ ἀντιπροσώπευσιν αὐτῶν ἐν τοῖς συνεδρίοις, εἰς ἃ ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ διοίκησις τῶν τῆς πολιτείας. Οὕτω

[1] Καθ' ὃν χρόνον ἐξεδίδετο ἐν ἔτει 1887 ἡ τελευταία ἔκδοσις τοῦ ἀνὰ χεῖρας πρώτου τόμου τοῦ πρωτοτύπου, τῆς Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτείας γνωστὸν ἦτο μόνον τὸ ἐν τῷ βεροληνείῳ παπύρῳ ἀπόσπασμα, οὗ εὑρεῖαν, ὡς εἰκός, ἐποιήσατο χρῆσιν ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν κατὰ τὴν ἀθηναϊκὴν ἱστορίαν ὁ μακαρίτης Κούρτιος. Ἀλλ' ἔκτοτε ἀνεκαλύφθη τὸ μέγα μέρος τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ἐξ οὗ πλεῖστα ὅσα ἐγνώσθησαν περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν. Τούτου δὲ δὲν προέφθασε νὰ κάμῃ χρῆσιν ὁ συγγραφεύς, ἅτε μὴ δημοσιευθείσης ἄλλης ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τόμου μετὰ τὸ 1887. Οὕτως ἐν πολλοῖς ἡ ἔκθεσις τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἀθηναϊκὴν ἱστορίαν παρὰ τῷ Κουρτίῳ δέον νὰ θεωρηθῇ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀθηναίων πολιτείας ἀπηρχαιωμένην. Ἀλλ' ὁ μεταφραστὴς οὔτε ἠδύνατο οὔτ' ἐδικαιοῦτο νὰ μεταβάλῃ τὸν ὅλον συνειρμὸν τοῦ πρωτοτύπου ἐν τῇ συναφεῖ ἐκείνῃ ἐκθέσει. Οὐχ ἧττον, ὅπως μὴ ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης τῆς ἀνὰ χεῖρας μεταφράσεως ἀγνοῇ τὰς εἰς τὰς ἡμετέρας περὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀθηναϊκῶν γνώσεις ἐπενεχθείσας μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀθηναίων πολιτείας μεταβολὰς θέλει προσθέσει ἐν τέλει τοῦ παρόντος πρώτου τόμου ἴδιον ἐπίμετρον περὶ τῶν πορισμάτων τῆς νεωτέρας ἐρεύνης.

δ' αἱ μὲν διὰ τοῦ Σόλωνος προσημανθεῖσαι ἐλπίδες περὶ δικαίας καὶ συμφώνου πρὸς τὰς περιστάσεις διανομῆς τῶν τιμῶν καὶ τῆς ἰσχύος ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ ἐφαίνοντο παντελῶς διαψευσθεῖσαι, συνέμεινε δ' ἀκλόνητος ἡ ἀρχαία κυριαρχία τῶν γενῶν.

Καὶ μεταξὺ δ' αὐτῶν τῶν γενῶν ἐκράτουν διάφοροι γνῶμαι. Καί τινες μὲν ἀντετάσσοντο ἀποτόμως εἰς πᾶσαν συνδιαλλαγήν, ἄλλοι δὲ ἦσαν ὑπέρμαχοι τῆς ὑποχωρήσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνεπίτευκτος ἡ ὑπὸ ἐνιαυσίων ἀρχόντων ἐπιτέλεσις ἐνιαίου πολιτικοῦ προγράμματος, οἱ θέλοντες νὰ διαπεράνωσί τι ἠγωνίζοντο περὶ παρατάσεως τοῦ χρόνου τῆς ἐξουσίας· εἶνε δὲ πιθανὸν, ὅτι αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες οἱ ἐπιθυμοῦντες ὅπως ἡ πολιτεία ἐξακολουθήσῃ προαγομένη κατὰ τὸ σολώνειον ὑπόδειγμα κατέβαλον πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις πρὸς ἐπιμήκυνσιν τῆς ἰδίας ἀρχῆς. Τοῦτο δὲ κατώρθωσε τὸ ἕνατον ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Σόλωνος ὁ Δαμασίας, ὅστις καὶ ἐπέτυχε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν πρώτου ἄρχοντος καὶ δεύτερον ἔτος. Ἀλλ' ἔπειτα ἐνίκησεν ἡ ἀντίθετος φατρία, καὶ ὁ Δαμασίας ἐξεδιώχθη τῆς ἀρχῆς βιαίως.

Ἀλλ' ὁ ἀγὼν ἤγαγε τῷ 584 π. Χ. πρὸς τὸ 583 εἰς διαλλαγὴν, εἰς συμβιβασμὸν τῶν φατριῶν, ἐξ οὗ βλέπομεν, ὅτι ἐλευθεριωτέρα ἀνάπτυξις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρακωλυθῇ. Καὶ δὴ ἡ ἀξίωσις τῶν πολιτῶν περὶ συμμετοχῆς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ δικαίωμα κενὸν καὶ ἁπλῆ δόκησις, ἀλλὰ νὰ καταστῇ πραγματικὸν, ῥυθμιζόμενον κατὰ τακτὸν κανόνα. Διὸ ἀπεφασίσθη ἡ ἐκ τῶν κατ' ἔτος ἀνανεωθησομένων θέσεων τοῦ συνεδρίου τῶν ἐννέα ἀρχόντων ἐκλογὴ τεσσάρων μὲν ἐκ τῶν εὐπατριδῶν, τριῶν δ' ἐκ τῶν ἀποίκων καὶ δύο ἐκ τῶν δημιουργῶν[1]. Τοιοῦτο δὲ συνέδριον ἐπὶ τοιούτων βάσεων συναποτελεσθὲν ὑπῆρξε τὸ τὰς Ἀθήνας διοικῆσαν κατὰ τὸ ἔτος τὸ ἐπακολουθῆσαν εἰς ἐκεῖνο καθ' ὃ ἄρχων εἶχεν ὑπάρξει ὁ Δαμασίας[2].

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 551. Ἄποικοι δ' ἐκαλοῦντο οἱ μακρὰν τῆς πόλεως ἐν τοῖς ἀγροτικοῖς αὐτῶν κτήμασι διαβιοῦντες κύριοι μικρῶν ἀγρῶν.

[2] Ἴδε τὸν ὑπ' ἀρ. 163 ἑλληνικὸν πάπυρον τοῦ βερολινείου μουσείου ἐκ τοῦ αἰγυ-

Ἀλλὰ τοιαύτη κατανομὴ δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ πνεῦμα τῆς σολωνείου νομοθεσίας, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς ἐνεφανίζετο καὶ πάλιν ἡ διαίρεσις τῶν ἀρχαίων τάξεων. Καὶ ἐκ τῆς συναλλαγῆς δὲ ταύτης πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τὰ νῦν ὄχι μόνον οἱ πεντακοσιομέδιμνοι, ἀλλ' οἱ ἀνήκοντες καὶ εἰς τὰ τρία ἀνώτερα τιμήματα εἶχον πρόσοδον εἰς τὰς ἀνωτάτας ἀρχὰς τῆς πολιτείας, εἰ καὶ ἡ θέσις τοῦ πρώτου ἄρχοντος ἐξηκολούθησε προοριζομένη εἰς μόνους τοὺς πεντακοσιομεδίμνους.

Βέβαιον δὲ εἶνε μόνον, ὅτι ὁ συμβιβασμὸς ἐκεῖνος δὲν ἐπήνεγκε διαρκῆ διαλλαγὴν καὶ παῦσιν τῆς διχονοίας. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ ἄρχοντος Δαμασίου φαινόμενοι σφετερισμοὶ τῆς ἀρχῆς εἶχον ἐκ νέου ἀναρριπίσει τὰ πάθη. Τὰ δ' ἐν ταῖς γείτοσι τῶν Ἀθηνῶν πόλεσι παραδείγματα λαμπρῶν τυραννικῶν αὐλῶν ἦσαν ὑπεράγαν δελεαστικὰ εἰς τοὺς ἡγέτας τῶν φατριῶν. Οὕτω δὲ τὸ διαλλακτικὸν ἔργον τοῦ Σόλωνος εἶχεν ὑπάρξει ἁπλῆ τις ἀνακωχή, καὶ ἡ πολιτεία παρεσύρθη καὶ πάλιν εἰς τὸν στρόβιλον τῶν στάσεων.

Ἦσαν δ' αἱ ἐν Ἀττικῇ ἀντιθέσεις ὄχι τόσον ἁπλαῖ ὅσον ἐν ταῖς δωρικαῖς πολιτείαις, ἐν αἷς ἀντετάσσετο μόνον τὸ ἰθαγενὲς πρὸς τὸ ξένον. Διὸ ἡ διάρκεια τῆς ἀστάτου ταλαντεύσεως ὑπῆρξε πολὺ μα-

πτιακοῦ Φαγιοὺμ, ἐκδοθέντα μὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Blass ἐν τῷ Hermes Τόμ. XV, σ. 166 (Ἴδε καὶ Τόμ. XVI, σ. 11. XVIII, σ. 78), ἐπιτυχῶς δ' ἀναγνωρισθέντα ὡς περιέχοντα ἀπόσπασμα τῆς Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτείας ὑπὸ τοῦ Bergk (Rheinisches Museum Τόμ. XXXV, σ 87). Μετὰ δὲ τὸν Landwehr (De papyro Berolinensi 1883) ἀντέβαλε τὸν πάπυρον ἐκ νέου ὁ Diels (Die Berliner Fragmente der Ἀθηναίων πολιτεία des Aristoteles ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften 1885 καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει). Τοῦ παπύρου τούτου τὸ φ. 1 b πραγματεύεται τὰ κατὰ τοὺς χρόνους μεγάλων μεταβολῶν (διὰ τὸ μεγάλην γεγονέναι μεταβολὴν) καὶ μεγάλης πτωχείας ἕνεκα τῆς χρεῶν ἀποκοπῆς καὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν τριῶν τάξεων περὶ τῆς ἀρχῆς. Ἕνεκα δ' ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν λόγων ὁ ἐν τῷ ἀποσπάσματι ἀναφερόμενος Δαμασίας δὲν δύναται νὰ εἶνε ὁ ἀρχαιότερος τῶν ὁμωνύμων, ὁ ἄρχων τοῦ 639 π. Χ., ἀλλ' ὁ νεώτερος, περὶ οὗ γίνεται λόγος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 590 καὶ 580 π. Χ. Ἴδε Diels ἔνθ' ἀν. σ. 11 κ. ἑ. Ἦρξε δ' ἐπὶ διετίαν (πιθανῶς τῷ 586-585 π. Χ.) κατὰ τὴν πιθανὴν συμπλήρωσιν τοῦ χωρίου διὰ τῶν [δυοῖν ἐθνοῖν], ἐξ οὗ εἰκάζεται ἡ σύμφωνος πρὸς τὸ σολώνειον πνεῦμα παράτασις τῆς ἀρχῆς. Ἀλλ' ὁ αὐτὸς πάπυρος ἐνδεικνύει ἔπειτα ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ 1 b ἐξακολούθησιν τῆς διασπάσεως τῶν φατριῶν. [Σημειωτέον, ὅτι ἐν τῷ παπύρῳ τοῦ Λονδίνου φέρεται πλῆρες τὸ χωρίον ὧδε· διὰ τῶν σὺτῶν χρόνων].

κροτέρα, ἅτε ὑπαρχουσῶν ἐν Ἀττικῇ πλειοτέρων φατριῶν ἢ ἀλλαχοῦ, καὶ τούτων δ' ἥκιστα ὁμοιογενῶν ἢ ἐνιαίων. Καὶ δὴ μετεβάλλετο ἑκάστης φατρίας τὸ πλῆθος, ἡ δύναμις καὶ ἡ φορά, ὑφισταμένης πολλάκις τὴν κρίσιμον ἐπίδρασιν τῆς ἀξίας καὶ τῶν τρόπων τοῦ ἡγέτου αὐτῆς.

Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι οἱ ἐξ ὀνόματος γνωστοὶ ἡμῖν ἡγέται φατριῶν ἀνῆκον πάντες εἰς τὰ γένη. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει μὲν, ὅτι ὁ δῆμος ἦτο ἔτι εἰθισμένος νὰντιπροσωπεύηται καὶ ἄγηται ὑπὸ εὐπατριδῶν, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὰ γένη ἦσαν οὕτω διεσπασμένα ἐν ἀλλήλοις, ὥστε οὐδὲ σκέψις κἂν ἠδύνατο νὰ γείνῃ περὶ κοινῆς αὐτῶν δράσεως καὶ παλινορθώσεως τῆς ἀρχαίας ὀλιγαρχικῆς πολιτείας. Ἀλλὰ τῶν γενῶν τὰ πλουσιώτατα ἦσαν, ὡς εἰκὸς, καὶ τὰ φιλοδοξότατα. Ἦσαν αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ γένη τὰ δι' ἱπποτροφίας καὶ νικηφόρων τεθρίππων ἀποκτήσαντα ὑπέροχον θέσιν καὶ μετ' αὐτῆς συμμετέχοντα τοῦ ἔρωτος ἐκείνου τῆς τυραννίδος τοῦ τότε οἱονεὶ διὰ μολύνσεώς τινος τοῦ ἀέρος ἐπιδημοῦντος ἁπανταχοῦ ὅπου στασιαστικὸν πνεῦμα εἶχεν ἀναταράξει τὸ ἔδαφος. Μέλη δὲ τῶν οἴκων τούτων ἦσαν οἱ μεγάλοι τῆς χώρας, ὄντες ἄνδρες, ὧν τὸ φρόνημα ἦτο οὕτως ἀκμαῖον, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὸ πνεῦμα διαλλακτικῆς, ἰσοπολιτικῆς δικαιοσύνης. Τὴν δὲ ὁρμὴν ταύτην τῆς ἀποστασίας ἐνίσχυον σχέσεις μετὰ ξένων βασιλικῶν οἴκων. Οὕτως εἶχε στασιάσει ὁ Κύλων μετὰ τῶν περὶ αὐτόν. Εἰς τοιαύτην δ' ὑπεροχὴν ἐν τῷ δήμῳ ἀπέβλεπον οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, εἰς τοιαύτην οἱ ἀττικοὶ Κυψελίδαι, εἰς οὓς ἀνῆκεν ὁ Ἱπποκλείδης[1], εἰς τοιαύτην ὁ οἶκος τοῦ Λυκούργου καὶ ὁ τοῦ Πεισιστράτου. Ὁ δὲ τόπος τῆς οἰκήσεως καὶ ἡ καταγωγὴ συνετέλουν εἰς τὴν ἐπιδείνωσιν τῶν ἀντιθέσεων.

Λυκοῦργος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀριστολαΐδου ἀνῆκεν εἰς οἶκον τῶν ἰθαγενῶν εὐπατριδῶν, ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων οἰκοῦντα ἐν τῷ κυρίῳ πεδίῳ τῆς Ἀττικῆς καὶ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ τόπου τῆς ἐγκαθιδρύσεως ἔχοντα τὸν προορισμὸν τῆς ἀντιπροσωπείας τῶν συμφερόντων τῶν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 387.

μεγάλων γεωμόρων. Διὰ δὲ τοῦ θεσμοῦ τῶν ναυκραριῶν εἶχεν ἐνισχυθῇ ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῶν γαιοκτημόνων εὐπατριδῶν καὶ τῶν περιοικούντων[1]. Τὰ δ' ἀργότερον ἐποικήσαντα γένη εἶχον ἐγκαθιδρυθῇ μᾶλλον κατὰ τὰ ἐξώτερα ὅρια τῆς ἀττικῆς γῆς, ἐν οἷς δὲν ἀπετέλει ἡ γεωργία ἐν ἴσῳ βαθμῷ τὴν ὑπόστασιν τῆς εὐημερίας, οἷον οἱ Πεισιστρατίδαι ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς Διακρίας· διὰ ταῦτα δ' εἰς τούτους ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν οἰκήσεων αὐτῶν ἦτο ἐνδεδειγμένη στενοτέρα προσέγγισις πρὸς τὰς εὐκινητοτέρας τῶν οἰκητόρων τάξεις.

Ἐπεζήτησαν λοιπὸν οἱ διαπρεπεῖς οἶκοι διὰ παντὸς τρόπου τὴν πρόσκτησιν ὀπαδῶν· ἀπέκτησαν δ' ὁσημέραι μᾶλλον τὴν πεῖραν τῆς προσελκύσεως τῶν μικρῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς προστασίας τοῦ δικαίου αὐτῶν, τῆς διὰ λόγων τε καὶ ἔργων ἐπικουρίας, τῆς ἐν τῷ ἄστει ἐπιμελείας τῶν συμφερόντων αὐτῶν, διὰ προκαταβολῶν, δώρων καὶ φιλοξένου ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ δεξιώσεως, δι' ὧν τρόπων ἐπροθυμοῦντο νὰ ἐπιδείξωσιν ἑαυτοὺς φίλους τοῦ δήμου. Περὶ δὲ τὴν ἐπίδειξιν τοιαύτης προθυμίας ἀνθαμιλλώμενοι πρὸς ἀλλήλους οἱ διάφοροι οἶκοι περιέπιπτον εἰς ὁσημέραι δεινότερον φατριαστικὸν ἀνταγωνισμόν. Ἕκαστος οἶκος ἀνεπετάννυεν ἰδίαν σημαίαν, πᾶσα δὲ ροπὴ ἐνδεικνυομένη ἐν τῷ δήμῳ εὕρισκε τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτῆς, μόνον δὲ τὸ ἔργον τῆς ὁμονοίας ἐστερεῖτο προστάτου, καὶ ὁ Σόλων, ὅστις τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ εἶχε θεμελιώσει ἐπὶ τῆς συμφωνίας τῶν πολιτῶν, ἔμενεν ἀνίσχυρος μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων φατριῶν, καὶ ἔβλεπε τὰς τύχας τῆς πατρίδος συνδεομένας καὶ πάλιν πρὸς αἱματηρὰς κρίσεις.

Κατ' εὐτυχίαν ἡ Ἀττικὴ διὰ τοῦ ἐγκαίρου αὐτῆς συνοικισμοῦ ἦτο ἀπηλλαγμένη τοῦ κινδύνου διασπάσεως. Ἀττικὴ ἄνευ Ἀθηνῶν ἦτό τι ἀδύνατον. Περὶ ἑνὸς λοιπὸν καὶ μόνου ζητήματος ἦτο ὁ λόγος, περὶ τοῦ τίς τῶν ἡγετῶν τῶν φατριῶν θὰ ἔμελλε νὰ ἐπωφεληθῇ τὸ ἀξίωμ' αὐτοῦ δεξιώτερον καὶ τολμηρότερον παντὸς ἄλλου.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 460 κ. ἑ.

Οὗτος ἔμελλε πάντως νὰ γείνῃ κύριος τῶν τε Ἀθηνῶν καὶ συμπάσης τῆς Ἀττικῆς.

Ἀλλ' ὑπάρχοντος πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἐκείνη ἡ φατρία συνήθως προάγεται ἥτις θέλει νὰ προβῇ εἰς τὰ ἔσχατα καὶ στηρίζεται εἰς τὴν μερίδα τῶν κατοίκων ἐκείνην ἐν ᾗ κορυφοῦται ἡ μεγίστη δυσαρέσκεια. Τοιοῦτοι δ' ἦσαν ἐν Ἀττικῇ οἱ πτωχοὶ ἄνθρωποι, οἱ ποιμένες, οἱ ἀνθρακεῖς καὶ ἀμπελουργοὶ τῶν ὀρέων. Οὗτοι ἦσαν οἱ αἰσθανόμενοι ἑαυτοὺς εἴπερ τινὰς καὶ ἄλλους διαψευσθέντας περὶ τὰς ἐλπίδας αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος, ἅτε προσδοκήσαντες πραγματικὰ ὀφέλη, ἀναδασμὸν, ἴσην διανομὴν τῶν ἀγρῶν. Παρ' αὐτοῖς λοιπὸν ἦτο εὐχερεστάτη ἡ ἀνακίνησις τῶν παθῶν· τὴν τάξιν ταύτην ἀπετέλουν ὅλην ἄνδρες εἰς μὲν ἀπωλείας ὑποκείμενοι ὀλίγας, δυνάμενοι δὲ νὰ κερδήσωσι τὰ πάντα· παρ' αὐτοῖς ὁ ἔντεχνος λόγος ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἀκροατὰς προθύμους καὶ ἀνερεθίσῃ αὐτούς. Ἀλλ' ὁ λόγος οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἦτο δύναμις μεγαλειτέρα ἢ παρὰ τῷ φιληκόῳ καὶ εὐπαθεῖ λαῷ τῶν Ἀθηναίων. Διὰ ταῦτα δ' οἱ Ἀθηναῖοι εὐπατρίδαι ἤδη ἀπὸ μακροῦ ἐν τῇ παιδεύσει αὐτῶν ἠξίουν προσοχῆς τὴν ἄσκησιν περὶ τὸ λέγειν, ἡ αὐτὴ δὲ δύναμις, ἧς εἶχε κάμει χρῆσιν ὁ Σόλων πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος, ἔμελλε νῦν ἀναγκαίως νὰ χρησιμεύσῃ καὶ εἰς τοὺς φιλαύτους σκοποὺς τῶν στασιάρχων.

Ὁ Ὅμηρος ὑμνεῖ τὸν Γερήνιον Νέστορα καὶ εὐλογεῖ τὴν μέλιτος γλυκυτέραν αὐδὴν τὴν ῥέουσαν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ οὐχ ἧττον τῶν ἡρωικῶν πράξεων τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ἐκ δὲ τοῦ οἴκου τοῦ Νέστορος κατήγετο ὁ οἶκος τῶν Πεισιστρατιδῶν, οἵτινες πρὸς κύρωσιν τῆς προγονικῆς αὐτῶν ἐκείνης δόξης ἠδύναντο νὰ ἐπιδεικνύωσι τὸ δῶρον τοῦ λόγου ὡς κληρονομίαν τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν γένους. Ἦτο οἶκος ἐπιφανὴς, εὐρείας ἔχων σχέσεις καὶ οἰκῶν ἐν Φιλαΐδαις παρὰ τὴν Βραυρῶνα [1], κεκτημένος δὲ μεγάλους ἀγροὺς καὶ τρέφων ἀνὰ τὰ παρὰ τὸν Μαρα-

[1] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 10. Οἱ Φιλαΐδαι ἔκειντο ἐν αὐτῇ τῇ Βραυρῶνι κατὰ τὸν **Ross** Demen von Attika σ. 100

θῶνα ὄρη τοὺς εὐγενεῖς αὐτοῦ ἵππους, δι' ὧν ἠξιοῦτο παρὰ τὸν Ἀλφειὸν νικητηρίων στεφάνων.

Ἀρχηγὸς δὲ τοῦ οἴκου ἦτο ὁ Ἱπποκράτης, περὶ οὗ ἐλέγετο, ὅτι εἶχεν ἐρωτήσει ἐν Ὀλυμπίᾳ παρὰ τὸν βωμὸν τῶν Ἰαμιδῶν τὸν θεὸν ἂν θἀποκτήσῃ τέκνα, εἶχε δὲ λάβει παρ' αὐτοῦ τὴν ἐπαγγελίαν, ὅτι ἔμελλε νὰ γεννήσῃ μέγαν υἱόν. Ὁ υἱὸς δὲ οὗτος ἐτέχθη περὶ τὸ 600 π. Χ.[1] καὶ ἔλαβε τὸ ἐν τῷ οἴκῳ τῶν Νηλειδῶν πατροπαράδοτον ὄνομα Πεισίστρατος, ἐδικαίωσε δὲ ἤδη ἐνωρὶς διὰ λαμπρῶν προσόντων τὰς πατρικὰς προσδοκίας.

Ὁ Πεισίστρατος ἦτο σύμφωνος μετὰ τοῦ Σόλωνος, ὃν εἶχε συγγενῆ πρὸς μητρὸς, ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ἐκ τῆς πιέσεως τῶν εὐπατριδῶν ἀπαλλαγῆς τοῦ δήμου[2]. Ἀλλ' ὅτ' ἐδέησεν ὅπως οἱ ἐν τῇ χώρᾳ μεγάλοι προαγάγωσι τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης δι' αὐταπαρνήσεως ἐν τῇ πρὸς τὴν πατρίδ' ἀγάπῃ, ὁ Πεισίστρατος ἐτράπη ἰδίας ὁδούς. Διαστραφεὶς ὑπὸ τῆς μεγάλης αὐτοῦ εὐτυχίας καὶ αὐξηθεὶς διηνεκῶς ἐν μέσῳ σχεδίων φιλοδόξων, ἠδυνάτει νἀποφασίσῃ ὅπως μείνῃ ἁπλοῦς πολίτης ἐν μέσῳ πολιτῶν.

Διὸ ἐδιπλασίασε τὸν ζῆλον αὐτοῦ χάριν ἀποκτήσεως πιστῶν ὀπαδῶν μεταξὺ τοῦ λαοῦ τῆς Πάρνηθος καὶ τοῦ Βριλησσοῦ. Διένεμεν ἀφειδῶς χρήματα, ἀνέῳξε τοὺς οἴκους αὐτοῦ, ἀφῆκε τοὺς κήπους ἀφυλάκτους, δὲν ἔπαυε δὲ παριστῶν εἰς τὰ πλήθη τὴν ἀνιαρὰν αὐτῶν θέσιν καὶ τὰς διαψευσθείσας ἐλπίδας καὶ μεγάλα προαγγέλλων περὶ μέλλοντος λαμπροῦ. Μετὰ πολλῆς δεξιότητος μετέβαλε τὴν ἀγερωχίαν ἧς μετεῖχεν ὡς εὐπατρίδης εἰς εὐπροσηγορίαν ἐπεραστοτάτην καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιδεικνύηται ὡς ἀφιλοκερδέστατος φίλος πάντων τῶν πιεζομένων. Ἡ δὲ γοητεία τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ τοῦ λόγου ἦτο ἀκατανίκητος εἰς τὰ πλήθη.

[1] Ὁ Clinton (Fasti Hellenici), ὁ Fischer (Zeittafeln) καὶ ἄλλοι καταβιβάζουσι τὴν γέννησιν τοῦ Πεισιστράτου εἰς τὸ 595 π. Χ. Γινώσκομεν δὲ μόνον, ὅτι ἀπέθανε τῷ 526 π. Χ. γηραιὸς ὤν.

[2] Ἴδε περὶ τῆς συγγενείας τοῦ Πεισιστράτου πρὸς τὸν Σόλωνα ***Πλούταρχον*** ἐν βίῳ Σόλωνος 1. ***Σωσικράτην*** παρὰ ***Διογένει τῷ Λαερτίῳ*** I, 41.

Ἐν αὐτῷ παρουσιάζεται τὸ πρῶτον ἡ εἰκὼν Ἀθηναίου δημαγωγοῦ. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις κατώρθωσε νὰ διακριθῇ ἐν τοῖς κινδύνοις τῆς πόλεως δι' ἀνδρείας καὶ πανουργίας καὶ ἐλκύσῃ ὡς ἀρχηγὸς στρατοῦ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμπολιτῶν.

Ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τὰ πάντα ἦσαν ὑπὲρ αὐτοῦ. Καὶ δὴ ἡ φατρία τῶν Πεδιέων, ἧς ἡγεῖτο ὁ Λυκοῦργος, ἦτο μὲν καὶ αὐτὴ συντεταγμένη καὶ εἶχε συνείδησιν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ἀλλ' ἤθελε μᾶλλον νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὰ ὀπίσω ἢ νὰ προβῇ ἐμπρός. Εἰς αὐτὴν ἀνῆκον ἐκεῖνοι οἵτινες ἔκρινον καὶ αὐτὸν τὸν Σόλωνα προχωρήσαντα ὑπὲρ τὸ δέον· εἰς οὐδὲν δ' ἀπέβλεπον τέρμα, δυνάμενον νὰ ἐμπνεύσῃ ἐνθουσιασμὸν πρὸς κοινοπραγίαν. Καὶ τὰ μὲν γένη τὰ κεκτημένα τοὺς μεγάλους ἀγροὺς συνεκρατοῦντο πρὸς ἄλληλα μόνον διὰ συμφερόντων φατριαστικῶν καὶ ἀπέστεργον πᾶσαν ἑνότητα ἐν τῇ ἡγεσίᾳ, οἱ δὲ κύριοι μικρῶν ἀγρῶν δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι προθυμίαν πρὸς θυσίαν τῶν ἰδίων κτήσεων καὶ τοῦ αἵματος ὑπὲρ ἀγῶνος ὅστις ἦτο ξένος εἰς αὐτούς.

Τὴν δὲ περιεργοτάτην θέσιν ἐπεῖχον οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, οἱ ἐκ κηδεστίας συγγενεῖς τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ οἴκου[1], οἱ πάντων ὁρμητικώτατοι ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς πρώτης βαθμίδος ἐν τῇ πολιτείᾳ. Τούτων ἡ θέσις ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς εἰς τὴν πόλιν καθόδου δὲν ἦτο ἔμπεδος. Καὶ ταῦτα διότι δὲν ἠδύναντο νὰ συμπράξωσι μετὰ τῶν ἀρχαίων ἰθαγενῶν εὐπατριδῶν. Οὗτοι εἶχον ὑπάρξει οἱ ἐκδόντες αὐτούς, ἔκτοτε δ' ἐμέσαζε μεταξὺ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ αὐτῶν χάσμα καθιστάνον ἀδύνατον τὴν διαλλαγήν. Τοῦτο δ' ἠνάγκαζε τοὺς Ἀλκμαιωνίδας νὰ στραφῶσι πρὸς τὴν νεωτερίζουσαν φατρίαν τῶν Διακρίων· ἀλλ' αὕτη ἐφοβεῖτο νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ἀνδρῶν, ὧν αἱ χεῖρες ἔφερον ἔτι τὰς κηλίδας τοῦ αἵματος τῶν Κυλωνείων, ἧς φατρίας πολλοὶ εἶχον γείνει δεκτοὶ εἰς τοὺς Διακρίους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ἠδυνάτουν νὰνεχθῶσι μοῖραν ὑποδεεστέραν, ἠναγ-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 473. Ἴδε περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν ***Ἡροδότου*** VI, 125 κ. ἑ. Πρβλ. Vischer Über die Stellung des Geschlechts der Alkmäoniden in Athen. Ἐν Βασιλείᾳ. 1847 καὶ ἐν ταῖς Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 382 κ. ἑ.

κάσθησαν νὰ προσφύγωσιν εἰς ἐξωτερικὰς σχέσεις καὶ ἀσυνήθεις χρηματικὰς δαπάνας.

Ὑπ' ἀμφοτέρας δὲ ταύτας τὰς ἐπόψεις εἶχεν ὁ οἶκος ἔκτακτον εὐτυχίαν. Ἤδη τὴν πρώτην ἐξορίαν εἶχον ἐπωφεληθῆ πρὸς ἐμπέδωσιν καὶ ἐνίσχυσιν αὐτῶν ἐν Δελφοῖς. Ὁ Ἀλκμαίων ὑπῆρξε στρατηγὸς ἐν τῷ ἱερῷ πολέμῳ, συνεδέθη πρὸς τὴν Σικυῶνα, καὶ συνῆψε κηδεστίαν μετὰ τοῦ Κλεισθένους, οὕτω δὲ μετέστη εἰς πολιτείαν νεωτεροποιὸν καὶ ἐχθρικὴν πρὸς τοὺς εὐπατρίδας. Ἀπὸ δὲ τοῦ 574 π. Χ. περίπου ὁ Κλεισθένης καὶ ὁ Ἀλκμαίων εἶχον κοινὸν κληρονόμον[1], περὶ οὗ ὤφειλον νὰ φροντίσωσιν. Ἐντεῦθεν τὰ φιλόδοξα σχέδια ἔβαινον ὁσημέραι περαιτέρω. Ὁ Ἀλκμαίων ἐπεδαψίλευσε προφρόνως ὑπηρεσίας εἰς τοὺς πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν τοὺς ἐλθόντας εἰς Δελφούς[2]· ἐφ' ᾧ ἐκλήθη εἰς Σάρδεις καὶ ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ ἀνοιχθέντος εἰς αὐτὸν βασιλικοῦ θησαυροῦ ὁ πλουσιώτατος πάντων τῶν Ἑλλήνων. Ἡ δὲ παράστασις αὐτοῦ ἣν παρέχει ὁ Ἡρόδοτος, ἔχοντος τὸν βαθύκολπον χιτῶνα καὶ τοὺς εὐρυτάτους κοθόρνους πεπληρωμένους χρυσοῦ, τὴν κόμην πεπασμένην διὰ ψήγματος χρυσοῦ, αὐτὰς τὰς σιαγόνας μεμεστωμένας χρυσοῦ, εἶνε εἰκὼν εἰλημμένη ἐκ τῶν περὶ τοῦ Ἀλκμαίωνος συνήθων παρὰ τοῖς συγχρόνοις λαϊκῶν χαριεντισμῶν.

Ἔκτοτε δ' αὐξάνει διὰ μιᾶς ἡ αἴγλη τοῦ οἴκου. Οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ἔχουσιν ἤδη τοὺς ἀναγκαίους πόρους, ὅπως ἐπιδειχθῶσιν ἐφάμιλλοι τῶν τυράννων ἐν τῇ λαμπρότητι καὶ τρυφῇ τοῦ βίου καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἱπποτροφίᾳ. Τότε δὲ παρουσιάζεται εἰς τὸ μέσον φανερὰ Μεγακλῆς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλκμαίωνος, ὁ γαμβρὸς τοῦ Κλεισθένους, ὡς στασιάρχης ἐν Ἀττικῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δημοκρατικὴ φατρία εἶχε

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 389.

[2] Ὁ Ἀλκμαίων διέτριψεν ἐν Σάρδεσι περὶ τὸ 556 π. Χ. Ἴδε Weissenborn Hellen σ. 27. Κατὰ δὲ τὴν εἰκασίαν τοῦ Schömann (ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie. 1875. σ. 466) αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλκμαίωνος εἰς τοὺς Λυδοὺς παρασχεθεῖσαι ὑπηρεσίαι συμπίπτουσι πρὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἦτο στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ ἱερῷ πολέμῳ. Κατ' αὐτὸν δὲ ὁ βασιλεὺς ὁ φιλοδωρήσας τὸν Ἀλκμαίωνα ὑπῆρξεν ὁ Ἀλυάττης καὶ ὄχι ὁ Κροῖσος, ὃν ἀναγράφει ὁ ***Ἡρόδοτος*** (V, 125).

περιπέσει εἰς τὸν Πεισίστρατον, ὁ Μεγακλῆς ἐσχημάτισε μέσην τινὰ φατρίαν ἐκ τῶν Παραλίων, ὧν ἐν τῇ χώρᾳ εἶχε πιθανῶς καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἑαυτοῦ κτημάτων[1]. Καὶ κατὰ μὲν τὸν πλοῦτον ἦσαν οἱ Ἀλμαιωνίδαι ὑπέρτεροι ἀμφοτέρων αὐτῶν τῶν ἀντιπάλων, ἀλλ' ἐνέπνεον ὅμως ὀλιγωτέραν ἢ ἐκεῖνοι ἐμπιστοσύνην, ἀτ' ἔχοντές τι ἐν τοῖς τρόποις τὸ ἀγέρωχον καὶ ἡγεμονικόν, ὅπερ ἐκώλυεν αὐτοὺς νὰ γείνωσιν αὐτόχρημα δημοτικοί. Ἄλλως δ' οἱ Παράλιοι ἕνεκα τῆς μεγάλης διασπορᾶς τῶν οἰκήσεων αὐτῶν δυσχερῶς ἠδύναντο νὰποτελέσωσι φατρίαν συμπαγῆ· πλὴν δὲ τούτου ἀσχολούμενοι περὶ τὰ ἴδια ἔργα μετὰ πολλῆς αὐταρκείας καὶ εὐχαριστήσεως δὲν ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἐπιχειρήσωσι μετὰ πολλῆς τόλμης μεταβολὴν τῶν καθεστώτων. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Πεισίστρατος ἦτο καθυπέρτερος τῶν ἀντιπάλων. Καὶ αὐτὸς μὲν ἦτο ὁ εὐφυέστατος τῶν στασιάρχων, καὶ ἀπόφασιν εἶχε νὰ προβῇ ἄνευ ἀνασκοπῆς μέχρι τῶν ἐσχάτων, ἡ δὲ φατρία αὐτοῦ, συνισταμένη ἐκ τραχέων καὶ ῥωμαλέων ὀρεινῶν, ἦτο ἡ ἄριστα πασῶν συντεταγμένη.

Οὕτως ὁ Πεισίστρατος ἀπέβη ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἀρχηγῶν φατρίας, ὁ μάλιστα θαυμαζόμενος καὶ μάλιστα μισούμενος τῶν ἐν Ἀθήναις ἀνδρῶν. Πολεμικὰ δὲ συμβάντα παρέσχον εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰποκτήσῃ νέαν δόξαν. Δὲν εἶχε δηλαδὴ ἀκόμη περατωθῇ ὁ περὶ τῆς Σαλαμῖνος μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μεγάρων ἀγών. Ἡ ἐπιμήκης καὶ ἥκιστα εὐσύνοπτος ὀρεινὴ νῆσος ἡ πλείστους ὅσους ἔχουσα ὅρμους καὶ μυχοὺς ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς παραλίας τῆς ἑτέρας χώρας εἰς τὴν ἑτέραν, οἱονεὶ ἀνήκουσα κοινῇ εἰς ἀμφοτέρας οὕτως, ὥστε οὐδετέρα τῶν γειτόνων πόλεων ἐπείθετο νὰ στερηθῇ αὐτῆς. Οὐδὲν λοιπὸν τὸ ἄπορον, ὅτι οἱ Μεγαρεῖς, οἵτινες εἶχον καὶ

[1] Τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ ἔνιοι διὰ τὴν πάλαι πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν ἀναφέρει ὁ Diels (Die Berliner Fragmente der Ἀθηναίων πολιτεία σ. 22) εἰς τοὺς Ἀλκμαιωνίδας. Κατὰ ταῦτα οἱ Παράλιοι ἐτάχθησαν ὑπὸ τὸν Μεγακλέα.

πλοῖα καὶ πολέμου ἐφόδια ὑπέρτερα τῶν τῶν Ἀθηναίων, ἐπεχείρησαν μετὰ τὸν Σόλωνα καὶ πάλιν τὴν κατάληψιν τῆς νήσου.

Ἐν δὲ τῷ νέῳ τούτῳ ἀγῶνι διεκρίθη ὁ Πεισίστρατος λαμπρῶς. Ὡς στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων ἐνήδρευε τοὺς Μεγαρεῖς, καὶ κατώρθωσε νὰ μάθῃ διὰ τῶν προσκόπων αὐτοῦ, ὅτι οἱ γείτονες παρεσκεύαζον ἐπίθεσιν, ὅπως ἀπαγάγωσι τὰς Ἀτθίδας ἐκ τοῦ Φαλήρου κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ τελουμένην ἑορτὴν τῆς Δήμητρος. Στήσας δ' ἐνέδραν, ἐφόνευσε τοὺς ἄνδρας, ἔπλευσε νύκτωρ ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν εἰς τὰ Μέγαρα ὡς εἰ εἰςῆγε δῆθεν εἰς τὴν πόλιν τὰς ἀπαχθείσας γυναῖκας, καὶ ἡπάτησε τοὺς πολεμίους οὕτω τελείως, ὥστε μικροῦ δεῖν κατελάμβανε τὴν πόλιν. Ὁπωσδήποτε δ' ἔγεινε κύριος τοῦ ἐπινείου. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπεδόθη εἰς τοὺς Μεγαρεῖς, ἀλλ' ἡ νῆσος Σαλαμὶς ἔμεινεν ἔκτοτε ἀσφαλὲς κτῆμα τῶν Ἀθηναίων.

Πρὸς τὴν ἀξίαν δὲ λόγου ταύτην ἐπιτυχίαν συνδέεται ψήφισμα τοῦ δήμου, οὗ μέρη διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν [1]. Ἐν αὐτῷ ὁρίζεται, ὅτι οἱ ἐν Σαλαμῖνι Ἀθηναῖοι πολῖται θέλουσιν οἰκεῖ ὡς ὑπόφοροι τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας καὶ ὑπόχρεοι εἰς στρατείαν ἐν τοῖς λαχοῦσιν αὐτοῖς κλήροις. Πρὸς τοῦτο δὲ ἦτο ἀναγκαῖον, ὅπως πολυάριθμοι τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων, καὶ δὴ πιθανῶς οἱ ἐκ Μεγάρων μετοικήσαντες, ἐξωσθῶσι, καὶ οἱ ἀγροὶ αὐτῶν ἀναδασθῶσιν εἰς ἴσους κλήρους. Ἐπανελήφθη κατὰ ταῦτα ἐν μείζονι μέτρῳ τὸ γενόμενον κατὰ τὴν ἐπὶ Σόλωνος εἰς τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτὸν εἰς Σαλαμῖνα κλήρωσιν τῆς σαλαμινίας γῆς. Οἱ δὲ νέοι οὗτοι κληροῦχοι ἀπέβησαν οἱονεί τις κληρονομικὴ φρουρὰ τοῦ περιμαχήτου ἐδάφους

[1] ***Ἡροδότου*** I, 59· πρότερον εὐδοκιμήσας (ὁ Πεισίστρατος) ἐν τῇ πρὸς Μεγαρέας γενομένῃ στρατηγίῃ, Νίσαιάν τε ἑλὼν καὶ ἄλλα ἀποδεξάμενος μεγάλα ἔργα. Ὁ δὲ ***Ἰουστῖνος*** (II, 8) διαστέλλει σαφῶς τοὺς περὶ τὴν Σαλαμῖνα ἀγῶνας καὶ τοὺς περὶ τὴν Νίσαιαν. Περὶ Πεισιστράτου ἐν Μεγάροις ἴδε καὶ Hug (Aeneas von Stymphalos σ. 18[1]. Δὲν εἶνε διὰ ταῦτ' ἀνάγκη νἀποδεχθῶμεν μετὰ τοῦ Vömel (Exercitationes chronologicae de aetate Solonis et Croesi) καὶ τοῦ Westermann, ὅτι ὁ τοῦ πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς πολέμου συμμετασχὼν Πεισίστρατος εἶνε ὁμώνυμος πάππος τοῦ τυράννου, ἀλλ' εἶν' εὐλογώτερον νὰ πιστεύσωμεν εἰς ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος. Περὶ τοῦ πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς πολέμου τῶν Ἀθηναίων ἴδε καὶ ***Ἰουστῖνον*** (II, 8). Πρβλ καὶ ἀνωτέρω σ. 478.

τῆς νήσου. Ἀλλ' ἡ Σαλαμὶς δὲν ἠνώθη μετὰ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, ἀπετέλεσε δ' οἱονεί τι ἐξωτερικὸν προτείχισμα καὶ πρόχωμα τῶν Ἀθηνῶν, οἱονεὶ μικράν τινα ἐπαρχίαν στρατιωτικῶς συντεταγμένην. Οὕτω δ' ἐσχηματίσθη νέα τάξις πολιτῶν, ἐπειδὴ οἱ νέοι οὗτοι Σαλαμίνιοι ἦσαν οἱ πρῶτοι ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς ὡς μόνιμος κοινότης ἐγκαταστάντες Ἀθηναῖοι [1].

Ὅτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι προέβησαν εἰς τὸ λαμπρὸν τοῦτο διάστημα πολιτικῆς ἐπιδόσεως, ὁ Πεισίστρατος, εἰς ὃν ἐχρεωστεῖτο ἡ ἀνάκτησις τῆς Σαλαμῖνος, ἐξ ἧς τοῦτο προῆλθε, δὲν ἦτο πλέον ἁπλοῦς τῶν Ἀθηνῶν πολίτης. Εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς τὸ τέρμα τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ σχεδίων κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνον δι' οὗ πολλοὶ ἡγέται φατριῶν πρὸ αὐτοῦ εἶχον ἀναρριχηθῆ εἰς τὴν τυραννίδα. Καὶ δὴ, καταλλήλως προπαρασκευάσας τὰ πάντα μετὰ τῶν στασιωτῶν, κατήρξατο τοῦ πανούργου τεχνάσματος.

Τραυματίας, ὀχούμενος ἐπὶ ἅρματος καθημαγμένου, εἰσώρμησεν ἡμέραν τινὰ εἰς τὴν πλήθουσαν ἀγοράν. Εἰς δὲ τὸ περιστοιχίσαν αὐτὸν πλῆθος διηγήθη, ὅτι μετὰ κόπου καὶ δυσκολίας εἶχε κατορθώσει νὰ ἐκφύγῃ τὰς ἐπιβουλὰς τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, οἵτινες

[1] Εἰς τὰς περὶ τῶν χρόνων τῆς ἐν Ἀθήναις τυραννίδος πρότερον γνωστὰς ἐνεπιγράφους πηγὰς, ἤτοι τὸν ἐν Πυθίῳ βωμὸν, περὶ οὗ ἴδε κατωτέρω, καὶ τὸ μνημεῖον τοῦ Φανοδίκου (Inscriptiones Graecae antiquissimae, ἀρ. 492), προσετέθη πρό τινων ὀλίγων ἐτῶν καὶ τὸ ἐν τῇ Ἀκροπόλει εὑρεθὲν ψήφισμα (Köhler ἐν ταῖς Miltheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. IX, σ. 117) τὸ ψηφισθὲν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 570 καὶ 560 π. Χ. καὶ περιλαμβάνον τὰς συνθήκας περὶ ἐγκαταστάσεως Ἀθηναίων κληρούχων ἐν Σαλαμῖνι μετὰ τὴν ὁριστικὴν κατάληψιν τῆς νήσου (τοὺς λαχόντας οἰκεῖν ἐν Σαλαμῖνι ξὺν Ἀθηναίοις τελεῖν καὶ στρατεύειν, ἄρουραν δὲ μισθοῦν ἐὰν μή τις οἰκῇ ἐν Σαλαμῖνι). Διὰ τῆς εὑρέσεως τοῦ ψηφίσματος τούτου ἐγειναι φανερὰ ἡ σχέσις τῆς Σαλαμῖνος πρὸς τὰς Ἀθήνας (Πρβλ. Köhler ἔνθ' ἀν. Τόμ. IV, σ. 254). Καὶ δὴ ἡ νῆσος δὲν ἀπετέλει ὀργανικὸν μέρος τῆς Ἀττικῆς, ἀλλ' ἦτο κτῆσις τῶν Ἀθηνῶν· ἐκ δὲ τοῦ ψηφίσματος μανθάνομεν, ὅτι ὁ Πεισίστρατος εἶνε ὁ διὰ τὰς ἐξωτερικὰς κτήσεις τῶν Ἀθηναίων πρῶτος εἰσαγαγὼν τὸν τύπον τῆς κληρουχίας. Οἱ δὲ κληροῦχοι ἦσαν ἰσότιμοι πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὡς πρὸς τὰς οἰκονομικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ δὲν εἶχον δικαίωμα ψήφου καὶ ἐκλογῆς εἰς ταξιώματα τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Περὶ τῆς Σαλαμῖνος ὡς χώρας πολιτικῆς μὴ ἀνηκούσης εἰς τὴν Ἀττικὴν ἴδε καὶ τὰ Σχόλια εἰς ***Δημοσθένους*** Κατὰ Ἀριστοκράτους § 76 τὰ ἐκ συμμίκτου πατμιακοῦ κώδικος ἐκδοθέντα ὑπὸ ***Ἰω. Σακκελίωνος*** ἐν τῷ Bulletin de correspondance hellénique. 1877. σ. 138.

δὲν ἡσύχαζον πρὶν ἢ ἀπολέσωσιν αὐτὸν, συγκαθαιροῦντες πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ πρὸς ὄφελος τοῦ δήμου μελετώμενα. Τοῦ δὲ πλήθους ἐξερεθισθέντος ἐξ ὅσων ἔβλεπε καὶ ἤκουε, παραστὰς τῶν ἑταίρων αὐτοῦ ὁ Ἀρίστων ἐπωφελήθη τὴν κατάλληλον στιγμὴν, καὶ προέτεινεν εἰς τὸν ἠθροισμένον δῆμον νὰ παράσχῃ εἰς τὸν Πεισίστρατον, τὸν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ δήμου ἀγωνιζόμενον μάρτυρα, φυλακὴν ἱκανὴν νὰ προασπίσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἐπιβουλῶν τῶν ἀντιθέτων[1].

Οὕτω τὸ πρῶτον κρίσιμον βῆμα εἶχε γείνει. Οὐδεὶς τῶν ἐχεφρονούντων ἠδύνατο νὰ πατηθῇ· ἀλλ' οἱ μὲν ἦσαν τυφλοὶ, οἱ δ' ἄλλοι δὲν ἤθελον νὰ ἴδωσιν, οἱ δ' ἀληθῶς φιλοπάτριδες ἦσαν ὀλιγάριθμοι καὶ ἀνίσχυροι. Εἴπερ τινὰ δὲ καὶ ἄλλον ἔπληξε τὸ τόλμημα τὸν Σόλωνα. Περιφερόμενος δὲ μεταξὺ τοῦ δήμου, ἐπειρᾶτο νὰνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν τυφλωττόντων, νὰ φωτίσῃ τοὺς ἐξηπατημένους, νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς μικροψύχους. Νουθετῶν δὲ καὶ ἐπιτιμῶν ἔψαλλεν·

ὑμέων δ' εἷς μὲν ἕκαστος ἀλώπεκος ἴχνεσι βαίνει,
σύμπασιν δ' ὑμῖν κοῦφος ἔνεστι νόος·
εἰς γὰρ γλῶσσαν ὁρᾶτε καὶ εἰς ἔπος αἰόλον ἀνδρὸς,
εἰς ἔργον δ' οὐδὲν γιγνόμενον βλέπετε.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Πεισίστρατος ἔβαινε στερρῷ τῷ ποδὶ τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν τυραννίδα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κορυνηφόρων αὐτοῦ ηὐξήθη ἀπὸ πεντήκοντα εἰς τριακοσίους, ἔπειτα δ' εἰς τετρακοσίους. Τέλος δὲ διέθετεν ἀόριστον ἀριθμὸν μισθοφόρων, παρέχοντ' αὐτῷ θέσιν ἀναιροῦσαν τὴν κυρίαν βάσιν τῆς ἰσοπολιτείας, τὴν ἰσονομίαν. Κατ' ἄμεσον δ' ἀκολουθίαν ὡπλίσθησαν καὶ ἐνισχύθησαν καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἰσχυρῶν, ὅπως ἢ γείνωσιν αὐτοὶ κύριοι τῆς ἀρχῆς ἢ τοὐλάχιστον διατηρήσωσι τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν.

Ἰσχυρότατος δ' ἐν Ἀττικῇ καὶ βαρὺς ἀντίπαλος τῶν Πεισιστρατιδῶν ἦτο τοῦ Κυψέλου ὁ υἱὸς Μιλτιάδης. Μετὰ πικρίας δὲ παρακολουθῶν τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων, φράσσουσαν εἰς αὐτὸν τὴν

[1] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 30.

ὁδὸν τῆς δόξης, ἐκάθητο ἡμέραν τινὰ πρὸ τῆς ἰδίας οἰκίας, καὶ ἔβλεπε διὰ τῆς αὐλείου θύρας πρὸς τὴν ὁδόν. Αἴφνης διέρχεται ὁμὰς ἀνδρῶν φερόντων ξένην, θρᾳκικὴν ἐνδυμασίαν καὶ περιβλεπόντων τὰς οἰκίας μετὰ δειλίας καὶ περιεργείας. Εἶνε φανερὸν, ὅτι ἐπιζητοῦσι φίλιον χαιρετισμὸν, θύραν τινὰ ἀνοικτήν. Ὁ Μιλτιάδης στέλλει καὶ καλεῖ αὐτοὺς, προσφέρων κατὰ τὸ ἔθος τοῦ οἴκου αὐτοῦ εἰς τοὺς ξένους στέγην καὶ φιλόφρονα δεξίωσιν. Οὐδέποτε δὲ ξενία ἔτυχεν ἀμοιβῆς ταχυτέρας. Πράγματι, μόλις διαβάντες οἱ ξένοι τοῦ οἴκου τὴν φλιὰν, προσφωνοῦσι τὸν Μιλτιάδην κύριον, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτὸν κατὰ τὸ θρᾳκικὸν ἔθος ὡς βασιλέα.

Ἦσαν πρέσβεις τῶν Δολόγκων τῶν οἰκούντων ἐν τῇ θρᾳκικῇ χερσονήσῳ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον. Ὑπὸ βορείων λαῶν στενοχωρούμενοι, ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην ἡγεμόνος, περὶ ὃν νὰ ταχθῶσιν. Ἔπρεπε δὲ νὰ εἶνε οὗτος ἀνὴρ, ὅστις ὡς τῶν ἡρωικῶν χρόνων οἱ βασιλεῖς νὰ ἐπίσταται τὴν στήριξιν τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ διὰ παιδεύσεως ἀνωτέρας, καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτησαν παρὰ τῆς Πυθίας τὴν ὑπόδειξιν ἀνδρὸς Ἕλληνος, εἰς ὃν νὰ δύνανται νὰναθέσωσι τὴν διεύθυνσιν τῶν τυχῶν αὐτῶν. Εἶχον δὲ λάβει χρησμὸν νὰ πορευθῶσιν ἀνὰ τὴν ἱερὰν ὁδὸν πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὸν μέλλοντα πρῶτον νὰ καλέσῃ αὐτοὺς εἰς τὸν ἴδιον οἶκον νὰ προσφέρωσι τὴν ἡγεμονίαν ἐξ ὀνόματος τῆς φυλῆς αὐτῶν[1].

Οὕτω δὲ δι' ἐνεργείας τῶν ἱερέων τῶν Δελφῶν, οἵτινες ἀπέδιδον εὐγνωμοσύνην ἀντὶ τῶν μεγάλων ἀγαθῶν, ὧν εἶχον τύχει παρὰ τῶν Ἀθηνῶν[2], ἐκλήθη ἐπὶ τὸ ἀνώτατον ἐκεῖνο ἀξίωμα ὁ ἐκ τοῦ γένους τοῦ Κυψέλου Ἀθηναῖος. Ἦτο δ' οὗτος ἀνὴρ ἀπὸ μακροῦ μὲν ἤδη χρόνου μετὰ στενοχωρίας διαβιῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ Σόλωνος, τέλος δὲ καὶ ἀφόρητον θεωρῶν τὸν βίον ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἠναγκάζετο νὰ κλίνῃ τὴν κεφαλὴν πρὸ μισητοῦ ἰσοτίμου εὐπατρίδου. Εἰς δὲ τὸν Πεισίστρατον ἦτο τὰ μάλιστα ἀρεστὴ ἡ ἀπομάκρυνσις

[1] Ἴδε τὸ ἐπεισόδιον τῶν Δολόγκων καὶ τοῦ Μιλτιάδου παρὰ τῷ ***Ἡροδότῳ*** (VI, 35), παρ' ᾧ ὁ Μιλτιάδης παριστάνεται ἀ χ θ ό μ ε ν ο ς τῇ Π ε ι σ ι σ τ ρ ά τ ο υ ἀ ρ χ ῇ.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 382.

ἀντιπάλου τῶν κινδυνωδεστάτων. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σόλων λέγεται παρορμήσας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μιλτιάδου[1], ἀναμφιβόλως ἅτε λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, δι' οὓς εἶχεν ἀξίαν δυσυπολόγιστον ἡ παρὰ τὰ Δαρδανέλλια ἐγκαθίδρυσις, μέλλουσα νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν ἐν τοῖς παραλίαις ἐκείναις κυριαρχίαν τῶν Μεγαρέων[2]. Οὕτω μετετίθετο τρόπον τινὰ εἰς τὰς ἀποικίας ὁ ἀρχαῖος μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μεγάρων γειτονικὸς ἀγὼν ὁ εὐτυχέστατα περατωθεὶς διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καταλήψεως τῆς Σαλαμῖνος. Βεβαίως δὲ συναπῆλθον μετὰ τοῦ Μιλτιάδου καὶ ἄλλοι Ἀθηναῖοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν φατρίαν τῶν Κυψελιδῶν ἢ προστεθέντες νῦν εἰς αὐτήν. Πιθανῶς δὲ τὸ ὅλον ἔργον ἐθεωρήθη ὡς ἐπιχείρησις ἀναλαμβανομένη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Δελφῶν παρὰ τῆς πόλεως καὶ παρ' αὐτῆς διευθυνομένη[3], εἰ καὶ ὁ Μιλτιάδης ἐξ ἀρχῆς ἦτο ἥκιστα διατεθειμένος νὰ ὑπαχθῇ εἰς ἀλλότριον ἐξουσίαν, καὶ ἐμερίμνα μόνον περὶ τῆς δι' ἑαυτὸν καὶ τὸ γένος εὑρέσεως νέου θεάτρου δράσεως εὐρυτέρας.

Τοῦ δὲ Σόλωνος ἡ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην οἱαδήποτε ἀνάμιξις εἶνε τὸ τελευταῖον ἴχνος συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων ἀντιθέτων ἠγωνίσθη ὁ Πεισίστρατος νὰπαλλαγῇ διὰ βίας καὶ δόλου, ἀλλὰ τὸν Σόλων' ἀφῆκεν ἥσυχον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐτίμ' αὐτὸν τὸ κατὰ δύναμιν, χαίρων, ὅτι ὁ γηραιὸς νομοθέτης δὲν ἐπεπρόσθει εἰς τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Πράγματι δ' ἐφ' ὅσον ἐξετραχύνοντο τὰ πάθη καὶ ἐκυριάρχει ἡ βία, καθίστατο ἀσθενεστέρα ἡ ἀπήχησις τῆς φωνῆς τῶν μετριοπαθῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σόλων ἐξηκολούθει μὲν πάντοτ' ἐπαναλαμβάνων τὰς αὐτὰς νουθεσίας, ἀλλὰ μετὰ τῆς αὐτῆς πάν-

[1] ***Διογένους Λαερτίου*** I 47.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 419.

[3] Σχόλια εἰς ***Ἀριστείδην*** III, σ. 209· κελευσάσης τῆς πόλεως. Πρβλ. Valckenaer εἰς Ἡρόδοτον (VI, 35). Ἡ ἐπιχείρησις ἔγεινε κατ' εἰσήγησιν τοῦ Πεισιστράτου συνῳδὰ τῷ ***Μαρκελλίνῳ*** ἐν βίῳ Θουκυδίδου.

τοτε ἀποτυχίας, ὁ εὐγενὴς πολίτης ἐπολεμεῖτο διὰ τῶν ὅπλων τοῦ χλευασμοῦ. Οἱ πολῖται ἀντέτασσον σκωπτικὴν κίνησιν τῶν ὤμων εἰς τοὺς λόγους τοῦ κακομάντεως, τοῦ φαντασιοπλήκτου, τοῦ χρηστοῦ, ἀλλὰ παλίμπαιδος πρεσβύτου. Τέλος δ' ὁ Σόλων ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἠρεμίαν τοῦ ἰδίου οἴκου ἐν μέσῳ στενοῦ κύκλου πρεσβυτέρων καὶ νεωτέρων φίλων, κατανοούντων τὴν θλῖψιν αὐτοῦ καὶ προθυμουμένων νὰναδεχθῶσι τὴν κληρονομίαν τῶν σοφῶν αὐτοῦ διδαγμάτων. Ὁ δ' εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν πεσὼν σπόρος δὲν ἔμεινεν ἄκαρπος. Καὶ δὴ ὑπῆρχον Ἀθηναῖοι, οἵτινες παρὰ τὴν ὀσημέραι αὐξάνουσαν ἀνωμαλίαν ἐνεκαρτέρουν εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦ Σόλωνος αἱ περὶ τοῦ μέλλοντος προμαντεῖαι ἔμελλον νὰ ἐκπληρωθῶσιν. Εἰς τούτους δ' ἀνῆκεν ὁ Μνησίφιλος, ὅστις καὶ αὐτὸς πάλιν ἐπαίδευσε τὸν Θεμιστοκλέα διὰ τῶν ἀρχῶν τῆς σολωνείου πολιτείας[1].

Ὁ Σόλων εἶχεν ἐθισθῇ εἰς τὸ μὴ ἐξαρτᾶν τὴν ἰδίαν εὐτυχίαν ἀπὸ περιστάσεων ἐξωτερικῶν. Διὸ ἔβλεπε μὲν ἄνευ φθόνου τὸν θρίαμβον τῶν ἀντιπάλων, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ δήμου ἡ ἀχαριστία ἠδυνάτει νὰ καταβάλῃ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν εὐθυμίαν, ἥτις διετηρήθη ἐν αὐτῷ ἀναλλοίωτος καὶ ἀπεικονίζετο μετὰ θαυμαστῆς σαφηνείας ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ·

πολλοὶ γὰρ πλουτεῦσι κακοὶ, ἀγαθοὶ δὲ πένονται·
ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διαμειψόμεθα
τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον, ἐπεὶ τὸ μὲν ἔμπεδον αἰεὶ,
χρήματα δ' ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλος ἔχει.

Ὁ ἀνὴρ ὁ μετὰ τοιαύτης χαρμοσύνης, ἣν ἐμπνέει τὸ ἀγνὸν συνειδὸς, σκεπτόμενος καὶ ψάλλων ἠδύνατο νὰ ζῇ ἄνευ φθόνου καὶ φόβου ἐν τῇ πόλει τοῦ Πεισιστράτου. Ὅτε δ' ὁ τύραννος ἀφώπλισε τὸν δῆμον καὶ κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν, ὁ Σόλων λαβὼν τὰ ὅπλα

[1] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Θεμιστοκλέους 6.

ἔθετο αὐτὰ πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ἰδίου οἴκου εἰς τὴν στενωπόν[1]. Ἐκεῖθεν ἠδύναντο νἀναλάβωσιν αὐτὰ οἱ δήμιοι τοῦ τυράννου· αὐτὸς δ' εἶχεν ἀγωνισθῇ τὸ κατὰ δύναμιν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἔν τε πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Σόλων ἔμεινεν ἐν τῇ πόλει μέχρι τοῦ θανάτου, ἐπελθόντος περὶ τὸ 559 π. Χ. (Ὀλυμπ. 55,2)[2] ἄνευ οὐδεμιᾶς θυσίας τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτοῦ καὶ ἀνεξαρτησίας, οἱ στασίαρχοι καὶ κεκηρυγμένοι ἀντίπαλοι τοῦ Πεισιστράτου ἠναγκάζοντο νὰ ἐξέλθωσι τῆς Ἀττικῆς, ὅπως, μεταβαίνοντες εἰς χώρας ἀσφαλεῖς καὶ ἐπικαίρους, καραδοκῶσι χρόνους καλλιτέρους. Οὕτως ἐτράπησαν οἱ Ἀλκμαιωνίδαι τὸ δεύτερον τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας, ἀπεχώρησε δὲ καὶ ὁ Λυκοῦργος. Αἱ δὲ φατρίαι αὐτῶν κατεβλήθησαν, καὶ πρὸς ὥραν ἤργει πᾶσ' ἀντίστασις, ὅτε οἱ μισθοφόροι τοῦ τυράννου περιεπόλουν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ καταπεπληγμένου ἄστεως.

Ἀλλ' ὅμως ὁ νέος τῶν Ἀθηνῶν κυρίαρχος ἠδυνάτει διὰ μόνης τῆς πρώτης νίκης νἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα μονίμως. Εἶχε μόνον γείνει ἡ ἀρχὴ νέων ἐμφυλίων ἀγώνων. Ἀληθῶς ἡ θέσις τῶν πραγμάτων ἦτο ἐν Ἀττικῇ τοιαύτη, ὥστε ἡ κρατοῦσα φατρία εἶχεν ἐναντίον ἑαυτῆς δύο ἄλλας ἀντιμετώπους, καὶ ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῆς ἡνωμένης αὐτῶν δυνάμεως. Ἰδίως δ' ἡ μέση φατρία, ἡ τῶν Παραλίων, προσετίθετο κατὰ τὰς περιστάσεις ὁτὲ μὲν εἰς τοὺς Πεισιστρατίδας, ὁτὲ δ' εἰς τοὺς περὶ τὸν Λυκοῦργον, καθ' ἃ ἀπήτει ἀναγκαίως ἡ μετέωρος θέσις τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν. Τέλος δ' ὁ Μεγακλῆς ἐπεζήτησε συνεννόησιν πρὸς τὸν Λυκοῦργον· ἑνώσαντες δὲ τὰς προσπαθείας αὐτῶν κατώρθωσαν νὰ ἐξώσωσι τὸν Πεισίστρατον

[1] ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 30. Διαφοραὶ τινες τῆς διηγήσεως παρὰ ***Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ*** (IX, 4), ***Ἀριστείδῃ*** (XLI, σ. 765), ***Διογένει τῷ Λαερτίῳ*** (I, 50) καὶ ***Βαλερίῳ Μαξίμῳ*** (V, 3, 3) δὲν ἰσχύουσι νὰ καταστήσωσιν ὕποπτον τὸ σύνολον τῆς μαρτυρίας.

[2] Διαφόρους μαρτυρίας περὶ τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου τοῦ Σόλωνος, ὃν τινὲς μὲν ἔλεγον συμβάντα μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς τυραννίδος τοῦ Πεισιστράτου, οἷον ***Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς***, τινὲς δ' ἐπὶ ἄρχοντος Ἡγεστράτου τὸ δεύτερον ἔτος τῆς τυραννίδος, οἷον ***Φανίας ὁ Ἐρέσιος***, ἴδε παρὰ ***Πλουτάρχῳ*** ἐν βίῳ Σόλωνος 32.

πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ στερεώσῃ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν νὰ ἐξέλθῃ τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ δὲν ἐγκατέλιπε τὴν Ἀττικὴν, διέμενε δ' ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς Διακρίας ὡς ἀνεξάρτητος δυνάστης. Διὸ κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη ἡ Ἀττικὴ ἐσαλεύετο ὑπὸ πολέμου ἐκ τοῦ φανεροῦ. Καὶ αἱ μὲν ὁδοὶ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς, ἡ δὲ δημοσία πίστις ἦτο καταλελυμένη, καὶ οὐδεὶς ὑπῆρχεν ὁ γινώσκων τίς ὁ κύριος τῆς χώρας.

Ἀλλ' ὁ Πεισίστρατος δὲν εἶχε πλανηθῇ θεωρῶν ἀδύνατον τὴν διαρκῆ ὁμόνοιαν τῶν ἀντιπάλων. Μετ' οὐ πολὺ δὲ παρετήρησεν, ὅτι διὰ τῆς πυκνοτέρας συντάξεως τῶν Πεδιέων οἱ Ἀλκμαιωνίδαι μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς παρηγκωνίσθησαν. Ἐπείσθη δὲ τέλος, ὅτι οὗτοι δὲν ἔμελλον νὰνεχθῶσι τὴν τοιαύτην ἐξασθένησιν, καὶ, κατανοήσας τὰς διαθέσεις αὐτῶν, αἵτινες ἦσαν κατ' οὐσίαν δημοκρατικαὶ, ἠδύνατο νὰναμένῃ παρ' αὐτῶν προτάσεις διαλλαγῆς. Πράγματι δ' ὁ Μεγακλῆς ἔστειλεν εἰς τὴν Διακρίαν κήρυκα, καὶ προέτεινεν εἰς τὸν Πεισίστρατον εἰς γάμον τὴν θυγατέρα Κοισύραν[1], αὐτὸς παραιτούμενος ἀπὸ πάσης ἀξιώσεως τυραννίδος. Πρὸς κάθοδον δὲ τοῦ ἐξορίστου συνεφωνήθη τέχνασμα, ἐπινοηθὲν πάντως ὑπὸ τοῦ πολυμηχάνου Πεισιστράτου.

Ἐπέκειτο δῆλα δὴ ἡ τέλεσις ἑορτῆς τῆς Ἀθηνᾶς, καθ' ἣν ἤγετο ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὴν πόλιν πομπὴ πανηγυρικὴ καὶ συνήθως παρίστανεν εἰς τὸν δῆμον ὁλόσωμον αὐτὴν τὴν θεὰν ὑψοῦ ἱσταμένην ἐπὶ ἅρματος παρθένος ἐξαίρετος τὸ ἀνάστημα καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἐν τῇ πομπῇ λοιπὸν ταύτῃ, ἣν οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ διαταράξῃ, οἱονεὶ ἀγόμενος ὑπ' αὐτῆς τῆς θεᾶς, ἱσταμένης παρὰ τὸ πλευρόν του, ἐπέστρεψεν ὁ Πεισίστρατος εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐτυράννησεν ἐν αὐτῇ, στηριζόμενος εἰς τοὺς ἰδίους ὀπαδοὺς καὶ τοὺς τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ συνδυασμὸς οὗτος ἦτο παρὰ φύσιν. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Μεγακλέους ᾐσθάνθη ἑαυτὴν προσβεβλημένην ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ

[1] Περὶ Κοισύρας ἴδε Σχόλια εἰς *Ἀριστοφάνους* Νεφέλας στ 47. Πρβλ. *Ἡροδότου* I, 60, 61.

συζύγου, ὅστις δὲν ἤθελε νἀποκτήσῃ ἐκγόνους ἐκ τοῦ γάμου ἐκείνου. Ὁ δὲ πατὴρ ἐνόησεν, ὅτι καὶ πάλιν ἦτο ἁπλοῦν ὄργανον τῶν πανούργων σχεδίων τοῦ ἀντιπάλου. Ὑπέστη δὲ τὴν καταισχύνην νὰ ἴδῃ ἀνανεουμένην τὴν ἀρχαίαν ἀρὰν τὴν ἐπὶ τῷ ἄγει βαρύνουσαν τοὺς Ἀλκμαιωνίδας καὶ ματαιούμενα πάντα τὰ σχέδια ὅσα εἶχε διανοηθῇ περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Ἐφ' ᾧ ἀνερριπίσθη ὅλη αὐτοῦ ἡ ὀργή, καὶ πρὶν ἢ ὁ Πεισίστρατος ἐνισχυθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην τοῦ χρήματος καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτοῦ. Μετέστη δὲ καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Πεδιεῖς, καὶ κατώρθωσεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ νὰ ἐπιφέρῃ τοιαύτην μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, ὥστε ὁ τύραννος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ οὐ μόνον τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὸ ἄστυ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Ἀττικήν. Καὶ ἐκηρύχθη μὲν ἄτιμος, ἡ δὲ οὐσία αὐτοῦ ἐδημεύθη. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀνωμαλίας τῶν περιστάσεων οὐδὲ τότ' ἐτόλμησέ τις νὰ παρουσιασθῇ ὡς ἀγοραστής, ἐξαιρουμένου ἑνὸς μόνου ἀνδρός, Καλλίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Φαινίππου, ὅστις ἔσχε τὴν τόλμην νἀγοράσῃ τὰ κτήματα τοῦ τυράννου, μὴ θέλων νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὴν καύχησιν, ὅτι καὶ ἀπὼν συνεῖχε τοὺς Ἀθηναίους ἐν ἀγωνίᾳ καὶ φόβῳ[1].

Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ταύτην κατάλυσιν τοῦ τυράννου οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ὑπῆρξαν προνοητικώτεροι. Πάντες οἱ μισοῦντες τὸν Πεισίστρατον συνεδέθησαν σφιγκτότερον πρὸς ἀλλήλους, οὕτω δ' ἀπετελέσθη φατρία ἰσχυρὰ συντηρητικῶν δημοκρατικῶν, εἰς οὓς ἀνῆκε καὶ ὁ Καλλίας ἐκεῖνος, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὀνομαστὸς ἀνὴρ γένους μεγάλης ἀξιουμένου τιμῆς καὶ ἰσχύοντος διὰ τοῦ πλούτου. Εἰς τὴν φατρίαν δὲ ταύτην προσεχώρησαν οἵ τε Ἀλκμαιωνίδαι καὶ τὰ πλεῖστα τῶν διὰ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ τυράννου τὰ μάλιστα ζημιωθέντων γενῶν. Οὕτω δ' ἐπετεύχθη ἐν Ἀθήναις ἀποκατάστασις τῆς τάξεως μόνιμος καὶ τοιαύτη, ὥστε οὐδ' αὐτὸς ὁ Πεισίστρατος ἠδύνατο νὰ εὕρῃ εὐκαιρίαν πρὸς σκευωρίαν νέων δολοπλοκιῶν. Μάλιστα δὲ λέγεται, ὅτι, καταπληχθεὶς ὑπὸ τῆς εἰς τὸ

[1] *Ἡροδότου* VI, 121. Πρβλ. Plass Die Tyrannis Τόμ. Α' σ. 195.

καθεστὼς ἐμμονῆς τῶν πολιτῶν, μονονοὺκ ἐσκέπτετο νἀπελπίσῃ πᾶσαν σκέψιν περὶ καθόδου εἰς τὴν πόλιν.

Ἀλλ' ὅμως δι' οἶκον ἀπογευθέντα τῶν θελγήτρων τῆς τυραννίδος ἦτο βαρεῖα ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν τάξιν τῶν ἁπλῶν πολιτῶν. Εἴπερ τινὲς δὲ καὶ ἄλλοι ἦσαν ἀπρόθυμοι πρὸς ἀποβολὴν τῶν ἐλπίδων, ὧν ἐν μέσῳ εἶχον αὐξηθῆ, οἱ ἐν πλήρει ἀκμῇ τῆς δυνάμεως αὐτῶν εὑρισκόμενοι υἱοὶ τοῦ Πεισιστράτου. Διὰ ταῦτα δ' ἐν οἰκογενειακῷ συμβουλίῳ ἐπεκράτησε πάσης ἄλλης ἡ γνώμη τοῦ Ἱππίου, οὐδαμῶς ἀποδεχομένου τὴν παραίτησιν ἀπὸ τῆς τυραννίδος[1]. Ὁ Ἱππίας διισχυρίζετο, ὅτι ἡ τελευταία ἀποτυχία εἶχε προέλθει ἐξ ἀσυνεσίας. Οἱ θεῖοι χρησμοὶ οἱ ἐγγυώμενοι τὸ μεγαλεῖον τοῦ οἴκου αὐτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε ἀπατηλοί. Οὐδεμία ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς ἄλλη πολιτεία ἢ ἡ τὸ τρίτον, καὶ δὴ διὰ μέσων γενικωτέρων καὶ εὐρυτέρων, ἀνάκτησις τοῦ κειμηλίου τῆς ἀρχῆς οὗ δὶς ἤδη εἶχον δεσπόσει.

Ἡ εὐγλωττία τοῦ Ἱππίου δὲν προσέκρουσεν εἰς ἀντίστασιν ἀξίαν λόγου. Ἤδη δ' αὐτὴ ἡ ἐκλογὴ τοῦ τόπου τῆς ἐξορίας δεικνύει, ὅτι οἱ Πεισιστρατίδαι, καὶ ἐξερχόμενοι τῆς Ἀττικῆς, ἓν καὶ μόνον διενοοῦντο, τὴν κάθοδον. Καὶ ἴσως μὲν ἦγαγον αὐτοὺς ἐν τοῖς πρώτοις εἰς Ἐρέτριαν σχέσεις οἰκογενειακαὶ τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ πόλις αὕτη συνεδέετο διὰ τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος ἔκπαλαι πρὸς τὴν γενέτειραν τῶν Πεισιστρατιδῶν, τοὺς Φιλαΐδας, καὶ πρὸς τὴν Βραυρῶνα, τὸ πρωτεῦον τῆς περιοχῆς ἐκείνης χωρίον. Ἀλλ' οἱ κυριώτατοι λόγοι οἱ πείσαντες τοὺς Πεισιστρατίδας εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς νέας αὐτῶν διαμονῆς ἦσαν σχέδια πολιτικά, πρὸς ἃ ἐπικαιρότερος παντὸς ἄλλου τόπος ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς ἦτο ἡ Ἐρέτρια. Ἐν αὐτῇ διαμένοντες εἶχον πράγματι ἐγγὺς αὐτῶν τοὺς πιστοὺς Διακρίους. Ἐκεῖθεν δ' ἠδύναντο νὰ παρακολουθῶσι πᾶσαν κίνησιν ἐν τῷ ἀνησύχῳ ἐκείνῳ τμήματι τῆς Ἀττικῆς καὶ νὰ ἐξορμήσωσιν ἐν τάχει κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν, ὅτε ἤθελε φανῇ ἐπιστᾶσα ἡ κατάλληλος ὥρα. Ἄλλως δ' ἐκεῖ διαμένοντες εὑρίσκοντο

[1] *Ἡροδότου*, 61. Πρβλ. Heintze De rebus Eretriensium σ. 29.

ἐν κέντρῳ εὐρυτάτων ἐμπορικῶν σχέσεων, καὶ εἶχον εὐκαιρίαν συνεννοήσεως πρὸς ἄλλους ὁμοίως φιλοδόξους ἄνδρας ἐν ταῖς νήσοις καὶ πέραν τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐπιρρώσεως τῆς δυνάμεως αὐτῶν διὰ νέων ἐπικουριῶν καὶ πόρων.

Πράγματι δ' ἔζων ἐν Ἐρετρίᾳ ὄχι δίκην ἰδιωτῶν, ἀλλὰ δίκην ἡγεμόνων, οἵτινες, καίπερ ἀπόβλητοι ἀπὸ τῆς ἰδίας χώρας καὶ τοῦ θρόνου ὄντες, ὅμως ἐξηκολούθουν ἐπιδιώκοντες τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τοῦ οἴκου αὐτῶν μετὰ ζήλου ἀδιαπτώτου. Χρήματα δὲ συνέρρεον εἰς αὐτοὺς ἄφθονα ἐκ τῶν ἀργυρείων τῶν παρὰ τὸν Στρυμόνα, ὧν τὴν κτῆσιν ἐχρεώστουν πιθανῶς εἰς τὰς ἐν Ἐρετρίᾳ οἰκογενειακὰς αὐτῶν σχέσεις, ἐξ ἧς εἶχον ἀποικισθῇ οὐκ ὀλίγαι πόλεις ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης. Οἱ δὲ πόροι οὗτοι καὶ ἡ ἰδία αὐτῶν γοητεία καθίστανον εἰς αὐτοὺς δυνατὴν τὴν καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἵδρυσιν δυνάμεως, μεθ' ἧς ἡγεμόνες τε καὶ πόλεις δὲν ὤκνουν νὰ ἔρχωνται εἰς διαπραγματεύσεις. Ἐπίστευον εἰς τὸ μέλλον τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ ὑπεστήριζον αὐτοὺς διὰ χρημάτων, ἐπειδὴ ὑπελόγιζον, ὅτι ἔμελλον νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτοὺς μετὰ πλουσίων τόκων.

Οὕτως ἐπέδειξαν ἰδίως προθυμίαν οἱ Θηβαῖοι νὰ παράσχωσιν εἰς τοὺς Πεισιστρατίδας ὑπουργίας ποικίλας. Μετὰ δέους προσβλέποντες τὴν ἐλευθέραν πολιτειακὴν ἀνάπτυξιν τῆς γείτονος χώρας, ὑπεστήριζον τὸν ἐπίδοξον δεσπότην, ἐν ᾧ διέβλεπον κολαστὴν τοῦ δήμου καὶ παρ' οὗ ἠδύναντο ἤδη νὰ τύχωσιν ἀξίων λόγου ἐπαγγελιῶν ἀντὶ τῶν χρηματικῶν αὐτῶν προκαταβολῶν. Ὁμοίως δὲ συνεδέθησαν σχέσεις μετὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, καὶ μετ' αὐτῶν δὲ τῶν πόλεων τῆς κάτω Ἰταλίας. Ὅσῳ δὲ ἀφθονώτεροι ηὔξανον οἱ πόροι, τόσῳ πολυπληθέστεροι παρουσιάζοντο ἐθελονταὶ ῥιψοκίνδυνοι, ἄνδρες τολμηροί, ἐπ' εὐκαιρίᾳ ὁμοίων συνωμοτικῶν ἐπιχειρήσεων ἐκπεσόντες τῆς πατρίδος καὶ ἐλπίζοντες νὰ κατέλθωσιν εἰς αὐτὴν εὐκολώτερον διὰ τῆς συμπράξεως μετὰ τοῦ Πεισιστράτου. Τῶν στασιάρχων δὲ τούτων ὁ ἀξιολογώτατος καὶ ἀσπαστότατος ὑπῆρξε Λύγδαμις ὁ Νάξιος. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ὁ Πεισίστρατος δὲν ἤθροιζε στρατιάς, ὅπως ἔχῃ τὴν κενὴν εὐχαρίστη-

σιν τοῦ ἐπιθεωρεῖν αὐτὰς ἐν τῷ στρατοπέδῳ του καὶ δαπανᾷ τὰ χρήματά του ἐπὶ ματαίῳ· ἀπ' ἐναντίας δ' ἔπραττε τὰ πάντα, ὅπως ἔχῃ στρατιὰς ἑτοιμοπολέμους καὶ ἀηττήτους. Ἐτήρει ἀποκεκλεισμένας τὰς παραλίας, παρ' ἃς εἶχε τὰς οἰκήσεις αὐτῆς ἡ φατρία τῶν ἀντιπάλων, ὡς καὶ τὸν πορθμὸν τοῦ Εὐρίπου. Μετεχειρίζετο ναύτας καὶ πλοῖα, ὅπως καρπῶται τἀγαθὰ τῶν παρὰ τὸν Στρυμόνα κτήσεων αὐτοῦ. Ἐπεχείρει τολμήματα, ὅπως ἐπαυξάνῃ δι' αὐτῶν τοὺς ἑαυτοῦ πόρους, συνδέῃ πρὸς ἑαυτὸν σφιγκτότερον τοὺς ἰδίους ὀπαδοὺς καὶ προσελκύῃ τὴν προσοχὴν τῶν Ἀθηναίων. Εἶνε δὲ λίαν πιθανόν, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον συμπίπτουσι καὶ αἱ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον στρατεῖαι αὐτοῦ, δι' ὧν ἐπῆλθε τὸ δεύτερον ἤδη σύγκρουσις μεταξὺ Λέσβου καὶ Ἀθηνῶν.

Αἱ Ἀθῆναι εὑρίσκοντο δῆλα δὴ ἤδη ἀπὸ μακροῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον. Εἶχον κατανοήσει τὴν σημασίαν τῶν κατὰ τὸν βορρᾶν θαλασσίων ὁδῶν διὰ τὴν σιταγωγίαν, καὶ παρετήρουν μετὰ προσοχῆς τὰ συμβαίνοντα ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις, ἰδίως δὲ τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Μυτιληναίων. Εὑρίσκοντο δ' οὗτοι τότ' ἐν πλήρει ἀκμῇ πνευματικῆς ἀναπτύξεως, εἰς ὁποίαν οὐδεὶς ἄλλος κλάδος τῆς αἰολικῆς φυλῆς ἀνῆλθεν. Ἰσχυρὰ γένη εὐπατριδῶν διῴκουν τὰ τῆς πολιτείας, ἐθεράπευον τὰς καλὰς τέχνας[1] καὶ ἐστοίβαζον πλούτη δι' εὐρυτάτου κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐπεδίωξαν τὴν εἰς τὴν ἤπειρον ἐπέκτασιν τῆς ἰσχύος αὐτῶν, καὶ ἤρξαντο ἀποικοῦντες εἰς τὴν Τρωάδα, ὅπως ἱδρύσωσιν ἐνιαῖον κράτος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀκτῶν τοῦ στενοῦ. Ὀνόματα οἷον τὸ τοῦ Σκαμανδρωνύμου ἐν τῷ εὐγενεῖ οἴκῳ εἰς ὃν ἀνῆκεν ἡ Σαπφὼ δεικνύουσιν, ὅτι οἱ Μυτιληναῖοι ἐποιοῦντο περὶ πολλοῦ τὴν μετὰ τοῦ Ἰλίου ἐπικοινωνίαν. Πρὸς δὲ στερέωσιν τῆς θαλασσοκρατίας, ἣν ἐμελέτων, εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἦτο χρήσιμος ἡ ὀχύρωσις τοῦ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον κειμένου Σιγείου.

Ἀλλὰ τὸ διάβημα ἐκεῖνο τῶν Μυτιληναίων ἐφείλκυσε τὴν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 304

προσοχὴν τῶν Ἀθηναίων. Ἕνεκα δὲ τῶν ἐσωτερικῶν ἐν Ἀττικῇ ταραχῶν ἐθεωρήθη συμφέρον νὰ τραπῇ ὁ νοῦς πρὸς τὰ ἔξω. Ἀθηναῖος δὲ στρατηγὸς καλούμενος μὲν Φρύνων, νικήσας δ' ἐν Ὀλυμπίᾳ τῷ 636 π. Χ. (Ὀλυμπ. 36) ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Μυτιληναίους. Ἀλλ' ἔπεσεν ἀγωνιζόμενος ἐν μονομαχίᾳ πρὸς τὸν Πιττακὸν, καὶ μετὰ μακρὰς διαμάχας, διαλλαχθείσας διὰ τῆς διαιτησίας τοῦ Περιάνδρου, διετήρησαν αἱ ἀντίπαλοι πόλεις τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον κτήσεις αὐτῶν, τοῦ Σιγείου μείναντος εἰς τοὺς Μυτιληναίους[1].

Μετὰ δὲ τοῦτον τὸν πόλεμον, πολεμηθέντα περὶ τὸ 608 - 606 π. Χ. (Ὀλυμπ. 43), ἐξερράγησαν ἐν Λέσβῳ στάσεις. Ἡ συντηρητικὴ φατρία καὶ τὸ νεωτερίζον πλῆθος περιῆλθον εἰς ἐμφύλιον ῥῆξιν, ἀγαγοῦσαν εἰς τυραννίδα. Ἐπὶ τούτοις δὲ οἱ εὐπατρίδαι ἐπεζήτησαν δόξαν καὶ πλοῦτον ἐν τῇ ξένῃ. Ἀντιμενίδας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀλκαίου ἠγωνίσθη τῷ 604 π. Χ. (Ὀλυμπ. 44,1) ὑπὸ τὸν Ναβουχοδονόσορα ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Νεχαώ[2]. Καὶ κατελύθησαν μὲν ἔπειτα οἱ ἐπιχώριοι τύραννοι, ὁ Μέλαγχρος καὶ ὁ Μυρσίλος, διὰ συμπράξεως τῶν γενῶν καὶ τοῦ δήμου. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἀπεχωρίσθησαν ἀλλήλων, ὡς ἐν Ἀθήναις, οἱ ὑπεράγαν δημοκρατικοὶ καὶ οἱ συντηρητικοὶ, καὶ ἀνερριπίσθησαν τὰ πάθη τῶν

[1] Περὶ τῶν μεταξὺ Λέσβου καὶ Ἀθηνῶν πολέμων ἴδε A. Schöne Untersuchungen über das Leben der Sappho (Symbolae philologorum Bonnensium σ. 733 κ. ἑ.) Πηγαὶ δὲ τῆς ἱστορίας τῶν πολέμων τούτων εἶνε ὁ ***Ἡρόδοτος*** (V, 94), ὁ ***Διογένης Λαέρτιος*** (71, 1), ὁ ***Στράβων*** (XIII, σ. 599) καὶ ὁ ***Σουίδας*** ἐν λ. ***Πιττακός***. Ἐν τῇ διηγήσει τοῦ Στράβωνος ὑπάρχουσι στοιχεῖα εἰλημμένα ἐκ ποιητικῆς παραδόσεως. Ἐν αὐτῇ ὁ Πιττακὸς παριστάνεται δίκην Ποσειδῶνος φέρων ἀμφίβληστρον καὶ τρίαιναν. Ὁ δὲ πόλεμος ὁ διεξαχθεὶς ὑπὸ τοῦ παγκρατιαστοῦ Φρύνωνος παριστάνεται οἱονεί τις διαδικασία περὶ τῆς κτήσεως τοῦ Ἰλίου μεταξὺ ἀντιπάλων ἀξιούντων δικαιώματα ἐπ' αὐτοῦ ἅτε συμμετασχόντων τοῦ τρωικοῦ πολέμου. Κατὰ ταῦτα καὶ ἐνταῦθα ὁ τρωικὸς πόλεμος δὲν θεωρεῖται στρατεία ἐφ' ἅπαξ, ἀλλ' ἀφετηρία κτήσεως ἰσχυούσης ἐς ἀεὶ, ἤτοι ἐν ἄλλοις λόγοις ἀποικισμός. Ἡ δὲ διαλλαγὴ ἔγεινεν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑφ' ἑκατέρας τῶν ἀντιμαχομένων πόλεων ἐμμονῆς εἰς τὰ κεκτημένα (statu quo). Ὁ δὲ Περίανδρος ἀπεφάνθη ἐν τῇ διαιτησίᾳ αὐτοῦ ὅπως μηδετέρα τῶν πόλεων ἐξωθήσῃ τὴν ἄλλην κατὰ τὸ ἐπίκαιρον τοῦτο χωρίον.

[2] ***Στράβωνος*** XIII, 617. Πρβλ O. Müller ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. Α' (1827) σ 287. Μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο ὁρίζει γενομένην τὴν πτῶσιν τοῦ Μυρσίλου μετὰ πιθανότητος ὁ Schöne ἔνθ' ἀν.

φατριῶν εἰς βαθμὸν βιαιότατον, ὡς ἐξάγεται προφανῶς ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Ἀλκαίου. Τινὲς τῶν εὐπατριδῶν ἐξωρίσθησαν, καὶ, ὅτε οὗτοι ἠθέλησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα διὰ τῆς βίας, οἱ Μυτιληναῖοι ἀνέθηκαν τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας μετὰ πλήρους ἐξουσίας εἰς τὸν Πιττακὸν, ἄνδρα ἐμφορούμενον ἰδεῶν ἀναλόγων πρὸς τὰς τοῦ Σόλωνος, ἀναδείξαντες αὐτὸν αἰσυμνήτην τῷ 590 π. Χ. (Ὀλυμπ. 47, 3)[1]. Ἔσχε δ' οὗτος τὴν αἰσυμνητείαν ἐπὶ δέκα ἔτη, ἄρξας μετὰ δικαιοσύνης καὶ συνέσεως· μετὰ δὲ τὴν συντέλεσιν τῆς δεκαετίας ἔζησεν ἕτερα δέκα ἔτη ὡς ἰδιώτης[2].

Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πιττακοῦ ἤρξατο καὶ πάλιν ἡ διαμάχη, ἧς κυριώτατον ἐπακόλουθον ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου κατάληψις τοῦ Σιγείου. Συνέβη δὲ πάντως αὕτη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τυραννίδος αὐτοῦ, καὶ διὰ ταῦτα δὲν εἶνε ἀπίθανον, ὅτι συμπίπτει πρὸς τὰς ἡμέρας ἐκείνας, καθ' ἃς ὁ Πεισίστρατος διέπλεε τὰς βορείους θαλάσσας μετὰ τῶν πλοίων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐθελοντῶν καὶ ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἐπιτυχῶν ἄθλων, ὅπως δείξῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἐμερίμνα περὶ τῆς δόξης αὐτῶν καὶ τῶν συμφερόντων.

Οὕτω παρῆλθον ἔτη χωρὶς νὰ σκεφθῶσιν οἱ Πεισιστρατίδαι σπουδαίως περὶ τῆς καθόδου. Τέλος δὲ τὸ ἑνδέκατον ἔτος[3] ἀπε-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 351. Κατὰ δὲ τὸν ***Ἀριστοτέλην*** (Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 85, 18), ὁ Πιττακὸς ἐξελέγη αἰσυμνήτης κατὰ τῶν φυγάδων.

[2] Ὁ Πιττακὸς ἀπέθανε τῷ 570 π. Χ. κατὰ τὸν Schöne ἔνθ' ἀν. σ. 751.

[3] Ἡ χρονολογία τῆς τυραννίδος τοῦ Πεισιστράτου ὁρίζεται κατὰ τὰς μαρτυρίας τοῦ ***Ἀριστοτέλους*** (Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 230, 10), τοῦ ***Θουκυδίδου*** (VI, 59), τῶν Σχολίων εἰς ***Ἀριστοφάνους*** Σφῆκας στ. 500. Κατὰ τὰς πηγὰς ταύτας ἡ πρώτη τυραννὶς ἤρξατο τῷ 560 π. Χ. (Ὀλυμπ. 55, 1), ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ συνέβη τῷ 527 π. Χ. (Ὀλυμπ. 63, 2). Τῶν δὲ τριάκοντα καὶ τριῶν τούτων ἐτῶν δεκαεπτὰ πλήρη κατέχονται ὑπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ Πεισιστράτου. Ἄρα ἐπειδὴ ἡ δευτέρα ἐξορία διήρκεσε δέκα μέχρις ἕνδεκα ἐτῶν, ἡ πρώτη αὐτῆς διακοπὴ πρέπει νὰ διήρκεσε πέντε ἕως ἓξ ἔτη. Κατὰ ταῦτα δὲ ἡ ἀρίστη κατανομὴ τῶν τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν εἶνε ἡ ἑξῆς· πρώτη τυραννὶς περίπου $1\frac{1}{2}$ ἔτη, πρώτη ἐξορία 5, δευτέρα τυραννὶς $1\frac{1}{2}$, δευτέρα ἐξορία 11, τρίτη τυραννὶς 14. Ἀλλ' ἴδε καὶ τὸ ἐν τέλει τοῦ τελευταίου τόμου πρωτότυπον ἐπίμετρον τοῦ μεταφραστοῦ.

φάσισαν, ἑπόμενοι εἰς τὰς προφητείας τῶν μάντεων αὐτῶν, ὧν κυρίως ἐνέπνεεν εἰς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην Ἀμφίλυτος ὁ Ἀκαρνὰν[1], νὰ πεισθῶσιν εἰς τὰς παρακελεύσεις τοῦ ἀνυπομόνου Λυγδάμιος. Καὶ δὴ εἶχε φθάσει στῖφος μισθοφόρων ἐξ Ἄργους, ἡ δὲ διάθεσις τῶν πνευμάτων ἐν Ἀθήναις ἐφάνη εὔνους ὑπὲρ τῶν Πεισιστρατιδῶν, οἵτινες καὶ διεπεραιώθησαν μετὰ πεζῶν καὶ ἱππέων τὸν πορθμὸν τῆς Εὐβοίας τῷ 541 π. Χ. (Ὀλυμπ. 59, 4). Ἀποβάντες δ' εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἔπηξαν μόνιμον στρατόπεδον, καὶ ἐκεῖθεν ἐξορμήσαντες μετὰ στρατιᾶς καθ' ὁδὸν πληθυνομένης περιέδραμον τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ Βριλησσοῦ, καὶ προεχώρησαν βραδέως πρὸς τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν εἰς αὐτοὺς γνωριμωτάτων καὶ πιστοτάτων χωρίων.

Παρὰ δὲ τὴν Παλλήνην συνεκροτήθη κρίσιμος μάχη ἐπὶ τοῦ ὑψώματος ἐφ' οὗ ἔκειτο ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς[2], κείμενος ἐν τῇ κλεισωρείᾳ μεταξὺ Βριλησσοῦ καὶ Ὑμηττοῦ. Ὁ Πεισίστρατος ἐπέπεσεν ἀπροσδοκήτως ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους ἀριστοποιουμένους ἀμερίμνως. Καταστάσης δ' ἀδυνάτου πάσης ἀντιστάσεως, ἡ νίκη ἀπέβη ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ἦτο ἐλεύθερος νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ μετῆλθε τὰ πάντα, ὅπως ἡ νίκη ὑπάρξῃ ἀναίμακτος καὶ μὴ συνδεθῶσι πρὸς τὴν ἡμέραν τῆς νέας αὐτοῦ ἀναρρήσεως εἰς τὴν τυραννίδα ἀναμνήσεις θλιβεραί. Ἐπὶ ταχέων δὲ ἵππων κατέφθασαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὰς ὁμάδας τῶν φευγόντων, προσεφώνησαν αὐτοὺς φιλίως, καὶ προεκάλεσαν νὰ τραπῶσιν ἀφόβως ἕκαστος ἐπὶ τὰ ἑαυτοῦ ἔργα[3].

Οὕτως εἰσῆλασεν ὁ Πεισίστρατος τὸ τρίτον εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ πολυπληθοῦς ἀκολουθίας καὶ πολλῶν ξένων στρατιωτῶν, οὓς διένειμεν ἀνὰ τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὸ ἄστυ. Καὶ οἱ μὲν οἶκοι τῶν εὐπατριδῶν οἱ ἀποτελοῦντες τὸν πυρῆνα τῆς ἀντιθέτου φατρίας

[1] *Ἡροδότου* I, 62.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 445.

[3] *Ἡροδότου* I, 62—63.

ἔφυγον ἐκ τῆς Ἀττικῆς· παρὰ δὲ τῶν ἐναπομεινάντων ἀπήτησε δίκην κατακτητοῦ ἐν πολέμῳ τὴν παράδοσιν τῶν παίδων ὡς ὁμήρων, οὓς καὶ κατέστησεν εἰς τὴν Νάξον πρὸς φύλαξιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Λυγδάμιος ἅμα τῇ ἐπιτευχθείσῃ καθόδῳ τοῦ τυράννου τούτου εἰς τὴν πάτριον νῆσον.

Ἡ δ' ἀποκατάστασις αὕτη τοῦ Λυγδάμιος ὑπῆρξε τῶν πρώτων τοῦ Πεισιστράτου ἔργων. Πρὸ παντὸς ἄλλου ἔπρεπε νἀποδείξῃ, ὅτι ἦτο πιστὸς σύμμαχος ἐκείνων, οἵτινες εἶχον παράσχει εἰς αὐτὸν βοήθειαν ἐνεργόν· ἐδράττετο δὲ τῆς εὐκαιρίας ταύτης ὡς ἐπιτηδειοτάτης πρὸς ἐπίδειξιν τῆς τυραννίδος αὐτοῦ χαρακτηριζούσης νέαν φάσιν διὰ τὴν δόξαν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, ἥτις ἕνεκα τῆς μακροχρονίου ἐσωτερικῆς διχονοίας εἶχεν ἐκπέσει κατὰ πολὺ ἐκ τῆς ὑπερόχου μεταξὺ τῶν ἑλληνίδων πόλεων θέσεως, ἣν εἶχε προσδώσει εἰς αὐτὴν τὸ σολώνειον πολίτευμα.

Καὶ δὴ ὁ Πεισίστρατος διέγνω ὀρθότατα, ὅτι τῶν Ἀθηνῶν ἡ κυρία δύναμις καὶ τὸ μέλλον δὲν ἔπρεπε νὰ ζητηθῶσι κατὰ γῆν, ἀλλ' ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ ἰδίως ἐν ταῖς Κυκλάσιν, αἵτινες οὔτε καθ' ἑαυτὰς οὔτε ἑνούμεναι κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῶν φυσικὰς ὁμάδας ἐφαίνοντο προωρισμέναι εἰς ἀποτέλεσιν δυνάμεως ἀνεξαρτήτου. Διὸ μετὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς εἰς τὴν Νάξον καθόδου τοῦ Λυγδάμιος ἐπωφελήθη ταύτην τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐξασφαλίσῃ διὰ νέας ἐπιρρώσεως τὴν ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἀττικὴν δύναμιν, ἐνεργήσας τὴν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς χρηστηρίου ἀνάθεσιν τῆς ἐντολῆς τῆς ἐν πλήρει ἀξιοπρεπείᾳ ἀνανεώσεως τῆς ἐν Δήλῳ λατρείας.

Ἦτο δ' ὁ ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ἀρχαῖον ἐθνικὸν ἱερὸν τῆς ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου οἰκούσης ἰωνικῆς φυλῆς[1]. Ἀλλ' αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις εἶχον ἀποχωρήσει ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνος, αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι εἶχον πέσει εἰς παρακμὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν θαλασσίων πολέμων, ἰδίως δὲ τὰ περίχωρα τοῦ ναοῦ εἶχον βεβηλωθῆ διὰ τῆς ὀρύξεως τάφων. Ἀλλὰ τότε παρέστη

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 116.

ὁ Πεισίστρατος ὡς ἀπόστολος τοῦ θεοῦ, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς θεοσεβοῦς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, καὶ, ἐν ᾧ τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἐπλήρουν τὸν ὅρμον, διέταξεν, ὅπως ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτοῦ καθαρθῇ ἡ ἔποψις τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ ἔκτασιν ἀρκετὴν, ὅπως μὴ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ χάριν τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ ἐρχόμενοι ξένοι ταράττωνται κατὰ τὰς θυσίας καὶ μολύνωνται ὑπὸ τῆς θέας τάφων[1]. Πρὸς τὴν κάθαρσιν δὲ ταύτην συνεδέθη ἡ ἐπανάληψις τῶν ἀρχαίων σχέσεων μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Δήλου. Αἱ Ἀθῆναι ὡς πόλις προστάτις τοῦ ἀμφικτυονικοῦ ἱεροῦ ἀνέλαβον θέσιν δυνάμεως προεξαρχούσης ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Καὶ αἱ μὲν πρόσοδοι τῶν στρυμονικῶν μεταλλείων συνετέλουν εἰς ἐπαύξησιν τοῦ στόλου τῶν Ἀθηνῶν, τὴν δ' ἐπέκτασιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐμπορίου προῆγον αἱ φιλικαὶ σχέσεις πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, οἵτινες παρεῖχον παντοίας εὐκολίας εἰς τὰθηναϊκὰ πλοῖα κατὰ τὸν παγασητικὸν καὶ τὸν θερμαϊκὸν κόλπον[2]. Μετὰ δὲ τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Θηβῶν ἀνενεώθησαν αἱ ἀρχαῖαι σχέσεις, καὶ πρὸς τὴν Σπάρτην συνεδέθη ἡ πόλις διὰ ξενίας.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ὅπλων κατώρθωσεν ὁ Πεισίστρατος νὰ ποκομίσῃ ἐπιτυχίας. Ἤδη εἶχε προικίσει τοὺς Ἀθηναίους διὰ τοῦ Σιγείου δίκην προγαμιαίας τινὸς δωρεᾶς. Καὶ δὲν εἶχον μὲν ἐκκενώσει οἱ Μυτιληναῖοι τὴν χώραν, ἀντετείχιζον δὲ τὸ Ἀχίλλειον, καὶ ἐνέμενον μετὰ πείσματος εἰς τὸ δικαίωμα τῆς κατοχῆς, ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν κύριοι τοῦ Σιγείου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐκέκτηντο τὴν κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον κυριαρχίαν. Μεταξὺ δὲ τῶν ποικίλων τροπαίων τῶν ἐξ εὐτυχῶν ἀγώνων ἀνακρεμαμένων ἐν τῷ κατὰ τὸ Σίγειον ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς ὑπῆρχε καὶ ἡ ἀσπὶς τοῦ ποιητοῦ Ἀλκαίου[3].

Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον φρούριον ἀττικὸν παρ' αὐτὴν τὴν σπουδαιοτάτην τῶν πρὸς βορρᾶν θαλασσίων ὁδῶν. Ὁποίας δὲ ση-

[1] *Ἡροδότου* I, 64.

[2] Τὰς μετὰ τῆς ξένης σχέσεις μαρτυρεῖ αὐτὸ τὸ ἐν τῷ οἴκῳ τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀπαντώμενον ὄνομα Θεσσαλός.

[3] Schöne ἔνθ' ἀν. σ. 750 κ. ἑ.

μασίας ἠξίου τὴν κτῆσιν ταύτην ὁ τύραννος, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ Σιγείου ὡς ἡγεμονικῆς ἕδρας εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν Ἡγησίστρατον[1], καθ' ὃν τρόπον ὁ Περίανδρος εἶχεν ἐγκαταστήσει ἐν Ἀμβρακίᾳ πλάγιον κλάδον τοῦ ἰδίου οἴκου. Μετ' ἐκπλήξεως ἔβλεπον πάντες τὴν δραστηριότητα καὶ περίνοιαν, μεθ' ἧς ὁ Πεισίστρατος ἀνέπτυσσε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις, καὶ τὴν ταχύτητα, μεθ' ἧς αἱ Ἀθῆναι μετὰ τὰ στυγνὰ ἔτη τῶν ἀγώνων τῶν φατριῶν διὰ τῆς τρίτης ἀναρρήσεως τοῦ τυράννου κατέλαβον λαμπρὰν θέσιν μεταξὺ τῶν ἑλληνίδων πόλεων. Πᾶς τις ἠσθάνετο, ὅτι τῆς πόλεως προΐστατο ἀνὴρ φύσει ἡγεμονικὸς καὶ στρατηγικός.

Πολλῷ δ' ἀξιολογωτέρα ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ πολιτεία τοῦ τυράννου. Καὶ ἀπέσχε μὲν παντελῶς πάσης ἀνατροπῆς τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐτηρήθησαν ἐπ' αὐτοῦ ἐν ἰσχύι τοῦ Σόλωνος αἱ διατάξεις[2]. Ὁ Σόλων εἶχε λάβει κατὰ πάντα ὑπ' ὄψιν τὴν εὔλογον καὶ ἀναγκαίαν πρόοδον τῶν πολιτειακῶν πραγμάτων, ἥτις ἦτο ἡ θεμελιώδης αἰτία, ἐξ ἧς ἐξεπήγασεν ἡ ἑλληνικὴ τυραννίς. Διὰ τοῦτο τύραννοι μεμετρημένοι καὶ συνετοὶ ἠδύναντο νὰ ἄρξωσι καὶ μετὰ τῶν σολωνείων νόμων. Ὁ δὲ Πεισίστρατος ἐτίμα τὴν μνήμην τοῦ συγγενοῦς ἐκείνου, οὗ τὰς σκέψεις ἐγίνωσκεν ἄριστα ἕνεκα τῆς πρωίμου μετ' αὐτοῦ ἀναστροφῆς, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς καὶ προαγωγῆς τῶν διατάξεων αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον ἠδύναντο ὁπωσδήποτε νὰ συμβιβασθῶσι μετὰ τῆς ἰδίας τυραννίδος. Ὑπεβάλλετο δὲ αὐτὸς εἰς τοὺς νόμους, καὶ λέγεται, ὅτι ποτὲ παρέστη αὐτὸς πρὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅπως δικασθῇ ἐπί τινι καταγγελίᾳ[3]. Οὕτω δ' ἡ διοίκησις αὐτοῦ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸν περὶ τοὺς νόμους ἐθισμὸν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ τοὺς πόρους, ὧν εἶχεν ἀνάγκην πρὸς συντήρησιν τῶν στρα-

[1] *Ἡροδότου* V, 94.

[2] *Θουκυδίδου* VI, 54· ἡ πόλις τοῖς κειμένοις νόμοις ἐχρῆτο. Περὶ τοῦτο συνέπιπτεν ἡ πολιτεία τῶν τε ὀλιγαρχικῶν καὶ τῶν τυράννων. Ἴδε Meier De bonis damnatorum σ. 185 καὶ γενικώτερον Plass Die Tyrannis Τόμ. Α' σ. 199.

[3] *Ἀριστοτέλους* Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 229, 32.

τιῶν αὐτοῦ καὶ χάριν τῶν κτισμάτων καὶ τῶν δημοσίων ἑορτῶν, εἰςέπραττε κατὰ τρόπον τυραννικόν, ὑποβαλὼν τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν εἰς δεκάτην[1].

Καὶ τὰ νέα δ' αὐτοῦ προστάγματα καὶ μέτρα ἔφερον τὸν χαρακτῆρα συνετῆς πραότητος[2] καὶ προσηρμόζοντο εἰς τὰ τοῦ Σόλωνος. Οὕτω δὴ ἐπέβαλεν εἰς τὸν δῆμον ὡς καθῆκον τὴν φροντίδα περὶ τῶν ἐν πολέμῳ τραυματιζομένων καὶ περὶ τῶν συγγενῶν τῶν πεσόντων[3]. Ἰδίως δ' ἐφρόντισε περὶ τῆς δημοσίας ἀγωγῆς καὶ τῆς θεραπείας τῶν χρηστῶν ἠθῶν, καθ' ὅσον αὗται ἐνδεικνύονται ἐν τῇ τιμῇ τῆς νεότητος πρὸς τὸ γῆρας καὶ τῇ περὶ τὰ ἱερὰ εὐλαβείᾳ[4]. Ἐξέδωκε δὲ νόμον κατὰ τῆς ἀργίας[5]· καίτοι δ' αὐτὸς ἐχρεώστει τὴν ἰδίαν αὔξησιν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὴν πόλιν εἰςρεύσαντα πλήθη, ἀλλ' ἡ αὔξουσα πληθὺς τοῦ ἀστικοῦ ὄχλου ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν κινδυνώδης. Διὸ προσεπάθησε νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν καὶ ἐν Ἀθήναις ἐπιχωριάζουσαν τάσιν τῆς ἰωνικῆς φυλῆς πρὸς συνωστισμὸν εἰς μεγάλας πόλεις καὶ ἀποφυγὴν τῶν ἀγρῶν, δυσχεραίνων κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Περιάνδρου καὶ τῶν Ὀρθαγοριδῶν τὴν συρροὴν εἰς τὸ ἄστυ[6]. Ἐπεζήτησε τὴν ἀνόρθωσιν τῆς τάξεως τῶν ἀγροτῶν, ἣν εἶχε σώσει ὁ Σόλων, καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς πρὸς τὴν γεωργίαν ἀγάπης. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς εἰς ἕνα καὶ μέγαν ὄγκον συμμίξεως ἁπάντων τῶν οἰκητόρων τῆς Ἀττικῆς κατέστησε τραχυτέραν τὴν διάκρισιν τῶν τάξεων· λέγεται δὲ μάλιστα, ὅτι ὡρίσθη ἴδιον ἔνδυμα διὰ τοὺς ἀγρότας, ὅπως

[1] ***Θουκυδίδου*** VI, 54.

[2] ***Θεοπόμπου*** ἀπόσπ. 147 παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ XII, σ. 533. Ἴδε γενικῶς περὶ τῶν διατάξεων τοῦ Πεισιστράτου καὶ J Töpffer Quaestiones Pisistrateae. Dorpat. 1886.

[3] Böckh Staatshaushaltung der Athener. Τόμ. Α' σ 342.

[4] Ἐκ τῶν παραπόνων τοῦ ***Σόλωνος*** (ἐν ἀποσπ. 4, 12 ἐκδ. Bergk) ἐξάγεται ἡ δήμευσις ἱερατικῶν κτημάτων. Εἰς δὲ τοὺς ἱερεῖς ὡρίσθησαν τακταὶ εἰςφοραὶ ἀποτινόμεναι ὑπὸ τῶν πολιτῶν. Πρβλ. Monatsbericht der Berliner Akademie. 1869 σ. 479.

[5] Ὁ νόμος ἀργίας (***Πλουτάρχου*** β. Σόλωνος 31), ὅστις ἐπέτρεπε δημοσίαν κατὰ τῶν ἀέργων καταγγελίαν, ἀναφέρεται εἴς τε τὸν Δράκοντα, τὸν Σόλωνα καὶ τὸν Πεισίστρατον. Πρβλ. Meier Der attische Process σ. 299.

παρακωλύηται ἡ ἐν τῇ πόλει ἐμφάνισις αὐτῶν, εἰ καὶ ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὰ μεταγενέστερα ἔτη τῆς τυραννίδος. Βέβαιον δὲ εἶνε, ὅτι διὰ διαφόρων συνετῶν μέτρων προήχθησαν τὰ μέγιστα ἡ γεωργία[1], ἡ δενδροκομία καὶ ἰδίως ἡ καλλιέργεια τῆς ἐλαίας ἐν Ἀττικῇ[2], συγχρόνως δ' ἐλήφθη κατὰ τὸ δυνατὸν πρόνοια πρὸς ἀποφυγὴν τῆς συγκροτήσεως ἀστικοῦ θητικοῦ ὄχλου, τῆς μονομεροῦς τροπῆς τῶν πολιτῶν ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὰς τέχνας καὶ τῶν κινδύνων τῶν μετὰ καταστάσεως πραγμάτων τοιαύτης συνδεομένων.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐπῆλθεν ἐν τῷ ἄστει μεταβολὴ ἀξία λόγου. Τὸ κατ' ἀρχὰς δῆλα δὴ ἦτο πόλις καὶ ἀκρόπολις ἓν καὶ τὸ αὐτό, πάντα δὲ τὰ συγκροτοῦντα τὴν πολιτείαν ἦσαν συνηνωμένα ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ' ὅτε ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θησέως τὰ γένη τῆς χώρας συνῳκίσθησαν περὶ τὴν Κεκροπίαν, ἔκτισαν τὰς οἰκίας αὐτῶν πρὸς νότον αὐτῆς. Ἐκεῖ οἰκοῦντες εἶχον τὴν δροσερὰν ποντιάδα, τὴν ἄποψιν τοῦ κόλπου καὶ τῶν διαπλεόντων αὐτὸν σκαφῶν· ἐκεῖ ἦσαν ὅσον ἔνεστιν ἐγγύτατα τοῦ φαληρικοῦ ὅρμου. Διὸ ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Ἀκροπόλεως ἔκειντο τἀρχαιότατα τῶν ἐν τῇ κάτω πόλει ἱερῶν, τὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὸ Πύθιον, τὸ τῆς Γῆς καὶ τὸ τοῦ Διονύσου. Κάτωθεν δὲ τοῦ Ὀλυμπιείου ἔρρεεν ἡ ἀρχαία πηγὴ Καλλιρρόη, ἥτις καὶ εἰσρέει ἀμέσως εἰς τὸν Ἰλισσόν. Ἐντεῦθεν δ' ἠρύοντο ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων αἱ θυγατέρες καὶ αἱ θεραπαινίδες τῶν εὐπατριδῶν τὸ πότιμον ὕδωρ, καὶ ἐκεῖ εὑρίσκοντο ἐν τῇ εὐρείᾳ καὶ ὡς τὸ πλεῖστον ξηρᾷ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ οἱ ἐπικαίρως κείμενοι πλυνοί· διὸ ἐνταῦθα ἐπεχωρίαζον οἱ ἀρχαῖοι λόγοι περὶ τῆς ἁρπαγῆς παρθένων Ἀθηίδων.

Ἡ δ' ἀγορὰ τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ

[1] ***Πλουτάρχου*** β Σόλωνος 31. ***Δίωνος Χρυσοστόμου*** XXXV, 311 ἐκδ. Dindorf. ***Ἀριστοφάνους*** Λυσιστράτη στ 1153 ***Ἰουλίου Πολυδεύκους*** VII, 68 Τὰς δὲ πλείστας εἰδήσεις περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου προστασίας τῆς γεωργίας παρέχει ὁ ***Αἰλιανὸς*** (Ποικίλη Ἱστορ. IX, 25), παρ' ᾧ γίνεται ἐν τοῖς ἄλλοις λόγος καὶ περὶ παροχῆς ζεύγους καὶ σπερμάτων.

[2] ***Δίωνος Χρυσοστόμου*** I, 358.

ἄστεως, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἠδύνατο νὰ κεῖται ἢ ἐκεῖ, ἔνθα ἐγίνετο ἀπὸ νότου ἡ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἄνοδος. Ἐνταῦθα συναντῶνται ἐπὶ κλιτύος εὐρυχώρου αἱ ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ ἀπὸ τῆς μεσογαίας ὁδοί. Ἐνταῦθα ἐκόμιζον κατὰ τὰς ἡμέρας ἀγορᾶς οἱ ἀγρόται πρὸς πώλησιν τὰ ὤνια αὐτῶν. Ἐνταῦθα συνήρχοντο τὸ ἀρχαῖον οἱ γεννῆται, καὶ συνεσκέπτοντο κοινῇ ἐπί τινος γειτονικοῦ, τῆς κοιλάδος ὑπερκειμένου προσάντους χώρου, τῆς λεγομένης Πνυκός. Ἀλλά, καθ' ὅσον αἱ Ἀθῆναι ἤρχισαν γινόμεναι τὸ κέντρον τῆς χώρας καὶ καθ' ὅσον ηὔξανον ἐν τῇ πόλει τὰ κερδαλέα ἐπιτηδεύματα, τόσῳ πολυπληθέστερος συνέρρεεν ὁ δῆμος εἰς τὸ ἄστυ. Αἱ κῶμαι τῆς περιχώρου μετεβλήθησαν εἰς προάστεια, τὰ δὲ προάστεια ταῦτ' ἀπετέλεσαν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας, ὧν μέρος ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῷ οἰκούντων εὐπατριδῶν ὠνομάσθη Κυδαθήναιον, ἤτοι τιμήεσσαι Ἀθῆναι. Τὸ δ' ἀξιολογώτατον τῶν προαστείων τούτων ἦτο ὁ Κεραμεικός, καλούμενος μὲν οὕτως ἀπὸ τῶν ἐνοικούντων κεραμέων, ἀνερχόμενος δ' ἀπὸ τοῦ ἐλαιῶνος εἰς τὰς βορειοδυτικὰς τῆς Ἀκροπόλεως κλιτύας. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ περιοχῇ ὑπῆρχεν ἡ κυριωτάτη ἑστία τῶν ἐκφάνσεων ἐκείνων τοῦ δημοτικοῦ βίου, ἐξ ὧν προήρχετο ἡ ἀντίστασις πρὸς τοὺς εὐπατρίδας, μὴ θεωρουμένους τὸ ἑξῆς τοὺς μόνους δικαιουμένους νὰ μετέχωσι τῶν δικαιωμάτων Ἀθηναίου πολίτου. Ἐνταῦθα δ' ᾤκουν οἱ ἐκ τῆς βιομηχανίας εὐποροῦντες, ἐπειδὴ τὰ κεράμεια τῆς Ἀττικῆς ἀγγεῖα ἦσαν ἀπανταχοῦ περιζήτητα καὶ τὸ κυριώτατον ἀντικείμενον ἐπιχωρίου τέχνης. Ὁ δὲ Κεραμεικὸς ἦτο τὸ ὁρμητήριον τῶν στάσεων τοῦ δήμου, διὸ εἶχεν ὑπάρξει καὶ τῆς τυραννίδος ἡ κοιτίς.

Τὸ μέρος δὲ τοῦτο τῆς πόλεως παρὰ τοὺς ὑπὸ τοῦ τυράννου ἐπιβληθέντας περιορισμοὺς ἐξηκολούθησε νὰ εἶνε ἡ μάλιστα κατῳκημένη συνοικία. Ἐν ᾧ δὲ αὕτη εὑρίσκετο ἐν διαρκεῖ αὐξήσει, τὸ νότιον μέρος ἐξέπιπτεν ὁσημέραι μᾶλλον, ἐρημούμενον κατ' ὀλίγον διὰ μεταναστεύσεων, δι' ἐξαναστάσεων ἀνδρῶν ἐξοριζομένων καὶ διὰ τῆς ὅλης μεταβολῆς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἐν τῇ πόλει,

ἅτε τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως μεταγομένης εἰς τὸ βόρειον μέρος. Εἶνε δὲ πιθανὸν, ὅτι περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Πεισιστράτου ἡ ἀγορὰ τοῦ προαστείου ἐκείνου, τοῦ Κεραμεικοῦ, ἐπειδὴ ἑκάστη ἀττικὴ κώμη εἶχεν ἰδίαν ἀγοράν, μετεβλήθη εἰς ἀγορὰν τῆς ὅλης πόλεως. Ἡ δὲ μεταβολὴ αὕτη ἐνεδείκνυε σαφῶς εἰς ὁποῖον μέρος τῶν οἰκητόρων ἐστηρίζετο τῆς πόλεως τὸ μέλλον [1].

Πρὸς δὲ τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον συνδέονται ἱκαναὶ διατάξεις, ἀναφερόμεναι πᾶσαι εἰς ἀνάπλασιν τῆς ὄψεως τῶν Ἀθηνῶν.

Οἱ Πεισιστρατίδαι εἶχον εὕρει τὴν πόλιν ἐν μεγάλῃ ἀταξίᾳ προερχομένῃ ἐκ τῆς ταχείας αὐξήσεως αὐτῆς. Αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἄθροισμα διαφόρων συνοικιῶν συμπαρακειμένων ἀλλήλαις ἄνευ τινὸς συνοχῆς. Καὶ οἱ μὲν ἀριστοκρατικοὶ ἐζήτουν ἀπανταχοῦ νὰ διατηρήσωσι χωρισμὸν τοῦ ἄστεως καὶ τῶν ἀγρῶν, ἀλλὰ τῶν τυράννων συμφέρον ἦτο νὰ καταλύσωσι πάντα τοιοῦτον φραγμὸν, ὅπως καὶ ἐν τούτῳ ἐξαλείψωσι τὰς ἀρχαίας παραδόσεις καὶ συγκεράσωσιν εἰς νέον τι σύνολον τὰς ἀνωτέρας καὶ τὰς κατωτέρας τάξεις, τοὺς ἀρχαίους πολίτας καὶ τοὺς νέους, τοὺς ἀστοὺς καὶ τοὺς ἀγρότας. Διὸ συνέδεσαν τὰς Ἀθήνας οἱ Πεισιστρατίδαι κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις δι' ὁδῶν πρὸς τὰς ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκήσεις. Πᾶσαι δ' αἱ ὁδοὶ κατεμετρήθησαν ἀκριβῶς, καὶ πασῶν ἀφετηρία ἦτο ὁ Κεραμεικὸς, οὗ ἐν μέσῳ ἱδρύθη βωμὸς τῶν δώδεκα θεῶν [2].

Ἀπὸ τῆς ἀφετηρίας δὲ ταύτης, τοῦ νέου κέντρου τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας, κατεμετρήθησαν αἱ ἀποστάσεις πρὸς τὰς διαφόρους ἀγροτικὰς κώμας, πρὸς τοὺς λιμένας, πρὸς τὰ κυριώτατα τῶν ἱε-

[1] Περὶ τῆς μεταφορᾶς τῆς ἀγορᾶς ἴδε Verhandlungen der Hamburger Philologenversammlung. 1856. Curtius Attische Studien Τόμ. Β' σ. 46. Monatsbericht der Berliner Akademie. 1876. σ 83. Ribbeck Anfänge und Entwickelung des Dionysoskultes in Attika. Kiel 1869 σ. 23. Bursian Geographie von Griechenland Τόμ. Α' σ. 289. Πρόσθες Curtius Die Stadtgeschichte von Athen. Berlin. 1891 σ. 81.

[2] Περὶ τῶν οἰκοδομῶν τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ τῆς ἐπ' αὐτῶν ὁδοποιίας ἴδε Curtius Erläuternder Text der sieben Karten zur Topographie von Athen. 1868 σ. 27 κ. ἑ. ***Τοῦ αὐτοῦ*** Zur Geschichte des Wegebaus σ. 29 (347). ***Τοῦ αὐτοῦ*** Die Stadtgeschichte von Athen σ. 67 κ. ἑ.

ρῶν τῆς κοινῆς πατρίδος. Καὶ δὴ κατὰ μῆκος τῶν λεωφόρων ἐστήθησαν λίθοι, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἁπλοῖ καὶ μονοτόνως ὁμοιόμορφοι κιονίσκοι περιέχοντες τὰ μέτρα τῆς ὁδοῦ, ἀλλὰ μνημεῖα καλλιτεχνικά, Ἑρμαῖ λίθου, ἱδρυμένοι εἰς ἐπικαίρους θέσεις τῆς ὁδοῦ, ἐν αἷς παρείχετο εἰς τὸν ὁδοιπόρον εὐχάριστος ἀνάπαυσις ἐπὶ ἑδρῶν κειμένων ὑπὸ σκιάν. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ δεξιοῦ ὤμου τοῦ Ἑρμοῦ ὠνομάζοντο διὰ στίχου ἑξαμέτρου οἱ τόποι, οὓς συνήνονεν ἡ ὁδός, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ ἦτο ἐγγεγλυμμένος πεντάμετρος περιέχων βραχεῖαν γνώμην, χαιρετισμὸν συνοδευόμενον ὑπὸ σοφοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἐνετυποῦτο εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁδοιπορούντος[1]. Οὕτω δ' ἡ ὅλη χώρα ἡ πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ τῆς μακρᾶς ἐμφυλίου διαπάλης ἔτυχεν οὐ μόνον ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας, ἀλλὰ καὶ ἔλαβεν ὄψιν χώρας εὐσυντάκτου, φιλανθρώπου καὶ φιλοξένου. Πᾶς δὲ ὁδοιπόρος, ἀφικνούμενος εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἀττικῆς, ἐνόει ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι εἶχε πατήσει ἔδαφος, ἐν ᾧ ὁ ὅλος βίος τῶν πολιτῶν διεπνέετο ὑπὸ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ.

Εἰσηγητὴς δὲ τῶν λαμπρῶν ἐκείνων διατάξεων ἦτο κυρίως ὁ Ἵππαρχος, ὁ καὶ ἄλλως μέγιστα μεριμνήσας περὶ προαγωγῆς τοῦ πολιτισμοῦ ἐν ἁπάσῃ τῇ χώρᾳ. Πρὸς τὸ ὅλον δ' ἐκεῖνο ἔργον τῆς προόδου συνδέονται καὶ οἱ μεγάλοι ἀγωγοὶ οἱ ἄγοντες ἀπὸ τῶν ὀρέων τὸ πότιμον ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν δι' ὑπονόμων λελαξευμένων ἐν τοῖς βράχοις. Ὅπως δὲ εἶνε δυνατὴ ἀπανταχοῦ ἡ ἐπιτήρησις καὶ κάθαρσις, εἶχον ὀρυχθῆ ἐν τοῖς βράχοις ἀπὸ διαστήματος εἰς διάστημα σήραγγες, δι' ὧν εἰσήρχετο εἰς τὰς σκοτεινὰς στοὰς φῶς καὶ ἀήρ. Κατὰ δὲ τὰ πρόθυρα τῆς πόλεως συνηνοῦτο τὸ ἐκ τῶν ὀρέων καταρρέον ὕδωρ εἰς μεγαλειτέρας βραχώδεις δεξαμενάς, ἐν αἷς διηθεῖτο πρὶν ἢ διανεμηθῇ εἰς τὴν πόλιν καὶ διαβιβασθῇ εἰς τὰς δημοσίας κρήνας. Τὰ θαυμαστὰ ταῦτα ὑδραυλικὰ ἔργα, ἅτινα διετηρήθησαν ἐν ἀδιαπτώτῳ λειτουργίᾳ μέχρις ἡμῶν, ἀνέρχονται κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς χρόνους τῶν τυράννων. Ἀποδεικνύεται

[1] Ἐπιγραφὴν Ἑρμοῦ ἐπὶ Ἱππάρχου ἴδε ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 522.

δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου περικοσμήσεως τῆς Καλλιρρόης διὰ στοᾶς κιόνων καὶ ἐννέα κρουνῶν[1]. Οὕτως οἱονεὶ ἀπέδιδεν εὐγνωμοσύνην ἐξ ὀνόματος τοῦ δήμου εἰς τὴν ἀρχαίαν πηγὴν τὴν ἐπὶ μακροὺς χρόνους ὑπηρετήσασαν πιστῶς τὴν πόλιν. Ἀλλὰ συγχρόνως ἡ Καλλιρρόη, καταστᾶσα περιττὴ διὰ τὴν καθημερινὴν χρῆσιν, ἐχαρακτηρίσθη ὡς πηγὴ ἱερά, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτῆς προωρίσθη μόνον πρὸς χρείας τῆς λατρείας.

Καὶ ἐκυβέρνα μὲν ὁ Πεισίστρατος τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔφερε προσωνυμίαν, ἐφ' ᾗς νὰ δύναται νὰ στηρίξῃ ἀξιώσεις ἀπολύτου κυριαρχίας. Εἶνε ἀληθὲς, ὅτι εἶχε θεμελιώσει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς βίας, καὶ διετήρει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ στρατιὰν μισθοφόρων. Αὕτη δὲ, εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ὑπείκουσα καὶ ἀνεξάρτητος οὖσα ἀπὸ τῆς δημοσίας γνώμης, ἠδύνατο νὰντεπεξέλθῃ εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν ἀποστασίας τόσῳ μᾶλλον ἐρρωμένως, καθ' ὅσον οἱ μὲν πολῖται ἦσαν τὸ πλεῖστον ἄοπλοι, τοῦ δὲ ἀστικοῦ ὄχλου εἶχεν ἐλαττωθῇ τὸ πλῆθος, καὶ ἡ δημοσία προσοχὴ εἶχεν ἀποτραπῇ ἀπὸ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, κατευθυνθεῖσα ἐπιτηδείως τοῦτο μὲν εἰς τὴν γεωργίαν, τοῦτο δὲ εἰς τοὺς νέους τοῦ ἄστεως καλλωπισμοὺς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ νέα ἔργα. Ἀλλ' ἡ τάξις ὅμως τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων ἔμεινεν ἀμετάβλητος, καὶ μόνον ἐν αὐτῶν κατείχετο πάντοτε ὑπό τινος τῶν Πεισιστρατιδῶν[2], ἐπειδὴ ἐφρόντιζεν ὁ Πεισίστρατος μετὰ μεγάλης συνέσεως, ὅπως ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ καταπνίγῃ πᾶσαν διχόνοιαν, οὕτω δὲ ἡ τὴν πόλιν κυβερνῶσα

[1] Περὶ τῶν ὑδραγωγείων τῶν χρόνων τοῦ Πεισιστράτου ἴδε Curtius ἐν τῇ Archäologische Zeitung. 1847 σ. 26. ***Τοῦ αὐτοῦ*** Die Stadtgeschichte von Athen σ. 86 κ. ἑ. Dörpfeld Die Ausgrabungen an der Enneakrunos ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. XVII (1892) σ. 439 κ. ἑ. Τόμ. XIX (1894) σ. 143 κ. ἑ. ***Τοῦ αὐτοῦ*** Die Ausgrabungen am Westabhange der Akropolis ἐν ταῖς αὐταῖς Mittheilungen Τόμ. XIX (1894) σ. 504 κ. ἑ. Πρβλ. Ziller Untersuchungen über die antiken Wasserleitungen von Athen ἐν ταῖς αὐταῖς Mittheilungen Τόμ. II (1877) σ. 107 κ. ἑ.

[2] ***Θουκυδίδου*** VI, 54· ἀεί τινα ἐπεμέλοντο σφῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι.

δυναστεία ἐνεφανίζετο πρὸ τοῦ δήμου ἐνιαία καὶ ὁμόφωνος, ὑπὸ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ἐμψυχουμένη. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔννοιαν ἐγίνετο λόγος περὶ κυβερνήσεως τῶν Πεισιστρατιδῶν, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰρνηθῇ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν εἰς τὰς περικοσμούσας τὸν οἶκον τοῦ Πεισιστράτου ποικίλας ἀρετάς.

Κατὰ συμβουλὴν, ἣν παρεῖχον εἰς τοὺς τυράννους οἱ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις φιλοσοφοῦντες περὶ τὰ πολιτικὰ, οἱ τύραννοι ἔπρεπε νὰ παρέχωσιν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ὡς μάλιστα χαρακτῆρα βασιλείας πατροπαραδότου, ὅπως λησμονῆται ἡ ἐξ ἁρπαγῆς γένεσις τῆς δυνάμεως αὐτῶν[1]. Διὸ δὲν ἠθέλησεν ὁ Πεισίστρατος, ὡς ἔπραξαν οἱ Κυψελίδαι καὶ οἱ Ὀρθαγορίδαι, νὰ διαρρήξῃ πᾶσαν σχέσιν μετὰ τοῦ παρελθόντος τῆς πολιτείας, ἀλλὰ προετίμησε νὰ παραστῇ συνεχίζων τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ περιφανῆ ἱστορίαν τῆς χώρας. Οὕτως ἠδύνατο μετὰ τὰ μεγάλα ἐεινὰ, ἅτινα εἶχεν ἐπισωρεύσει κατὰ τῆς Ἀττικῆς ἡ φατριαστικὴ κυριαρχία τῶν εὐπατριδῶν, νὰποδώσῃ εἰς αὐτὴν τἀγαθὰ διοικήσεως ἐνιαίας καὶ ἀνωτέρας τῶν φατριῶν. Ἐπίστευε δ' ὅτι εἰς τοῦτο ἦτο κεκλημένος εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἕνεκα τῆς συγγενείας αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον βασιλικὸν οἶκον. Διὸ ᾤκει ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως[2] πλησίον τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἑρκείου Διὸς, τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας τῶν ἀρχαίων τῆς χώρας ἡγεμόνων, ἐπισκοπῶν τὴν ἀνήσυχον πόλιν ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ ἐκείνου βράχου, ὅστις πρὸ τῆς κτίσεως τῶν Προπυλαίων ἦτο πολὺ δυσαναβατότερος ἢ μετὰ ταῦτα.

Αὐτὴ δὲ ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐνοίκησις αὐτοῦ ἤγαγεν αὐτὸν ἀναγκαίως εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν θεὸν καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτῆς.

Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κυλωνείου ἄγους αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ εἶχε συμμετάσχει οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἐμφυλίου ἀγῶνος, καὶ τἀρχαῖα ἀττικὰ γένη, ἅτινα συνεδέοντο πρὸς τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν διὰ κληρονο-

[1] *Ἀριστοτέλους* Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 229, 11· δεῖ μὴ τυραννικὸν ἀλλ' οἰκονόμον καὶ βασιλικὸν εἶναι φαίνεσθαι.

[2] *Ἡροδότου* I, 59.

μικῆς ἱερατείας, ἀναγκαίως ὤφειλον νὰ ταχθῶσι μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν. Διὰ ταῦτα δὲ δὶς συνέπεσε πρὸς ἑορτὰς τῆς Ἀθηνᾶς ἡ κάθοδος τῶν Πεισιστρατιδῶν. Διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον καὶ ὁ τύραννος μετὰ τὴν ἐπὶ τέλους ἐπιτευχθεῖσαν ἐδραίωσιν αὐτοῦ καὶ καθησύχασιν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἔτρεψεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς. Καὶ δὴ τὴν μὲν ἀρχαίαν θερινὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων[1] ἀνενέωσε δίκην νέου Θησέως, οὗ τὰ ἴχνη ἠκολούθησε καὶ διὰ τῆς ἀνορθώσεως τῆς ἐν Δήλῳ ἑορτῆς. Διέταξε δὲ τετραετηρικὸν κύκλον τῶν ἑορτῶν τῆς Ἀθηνᾶς[2], ὅπως προκαλέσῃ τὴν καθ' ἕκαστον πέμπτον ἔτος ἐπίδειξιν ἐξαιρέτου ἑορταστικῆς λαμπρότητος καὶ ἐπαυξάνῃ ὁσημέραι τὴν εἰς τοὺς ἀγῶνας συμμετοχήν. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν οἱ ἀγῶνες ἦσαν μόνον ἱππικοί, μόνον οἱ πλούσιοι ἠδύναντο νὰ συμμετέχωσιν αὐτῶν. Ἤδη δὲ τῷ 566 π. Χ. (Ὀλυμπ. 53, 3) εἰσήχθησαν καὶ γυμνικοὶ ἀγῶνες[3], διὰ δὲ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ὑπὸ ῥαψῳδῶν ἀπαγγελίας εἰς τὴν δημοτικὴν ταύτην ἑορτὴν τοῦτο μὲν εὗρεν εὐρὺ στάδιον ἀναπτύξεως ἡ ποιητικὴ εὐφυία, τοῦτο δὲ προσετέθη εἰς τὴν πανήγυριν νέος καὶ πολυσήμαντος κόσμος. Συγχρόνως δ' ἐπέτυχεν ὁ Πεισίστρατος διὰ τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου τὴν ἐνώπιον τοῦ δήμου ἐξύμνησιν τῶν διὰ τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως δοξασθέντων προγόνων αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνανέωσιν τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἡρωικῆς βασιλείας, ὧν ἡ καλλιέργεια ἐνδιέφερεν αὐτὸν μεγάλως.

Πρὸς τούτοις δ' ἐλήφθη φροντὶς περὶ τῆς εἰς τὴν φαιδρὰν κίνησιν τῶν ἑορτῶν συμμετοχῆς τῶν νεωστὶ διευθετηθεισῶν συνοικιῶν τοῦ ἄστεως καὶ τῶν ἀρχαίων προαστείων μετὰ καὶ τῶν ἐνοικούντων τεχνιτῶν. Ἡ δ' εὐρεῖα ὁδὸς ἡ συνδέουσα τὸν ἔξω καὶ τὸν ἔσω Κεραμεικὸν ἀπέβη τὸ θέατρον λαμπαδηδρομίας, ἥτις ἀπετέλεσεν ἰδιαζόντως ἀρεστὴν τέρψιν τοῦ δήμου καθ' ὅλον τὸν χρόνον,

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 446.

[2] Aug Mommsen Heortologie σ. 80 κ. ἑ. 117 κ. ἑ.

[3] Aug. Mommsen ἔνθ' ἀν σ. 123.

καθ' ὃν συνέμεινεν ἡ ἀρχαία πόλις τῶν Ἀθηνῶν[1]. Τέλος δὲ μετὰ τοῦ ἀνακαινισμοῦ τῶν Παναθηναίων συνέχεται πιθανῶς καὶ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ νέου πρὸς τὰς ἑορτὰς προωρισμένου κτιρίου, τοῦ Ἑκατομπέδου, οὕτω καλουμένου ἀπὸ τοῦ ἐξ ἑκατὸν ποδῶν μήκους αὐτοῦ. Δὲν ἦτο δ' ὁ Ἑκατόμπεδος κτίριον ἀφωρισμένον εἰς τὴν λατρείαν, διὸ καὶ δὲν ᾠκοδομήθη κατὰ τὸν ἰωνικὸν ῥυθμὸν, ὡς ὁ ναὸς τῆς Πολιάδος, ἀλλὰ κατὰ τὸν δωρικόν[2]. Πιθανῶς δ' ἐχρησίμευεν ἐξ ἀρχῆς πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ φύλαξιν τῶν θησαυρῶν τῆς πολιούχου θεᾶς. Ἦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαῖος χῶρος προωρισμένος πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν, καθ' ὅσον οἱ Πεισιστρατίδαι ἐσπούδαζον περὶ τὴν αὔξησιν τῶν ἐσόδων τῆς θεᾶς. Διὸ πάντως μὲν δὲν ἠμέλησαν ναφιερώσωσιν εἰς αὐτὴν πολυτελῆ ἀναθήματα ἐκ τῆς δεκάτης τῶν πολεμικῶν αὐτῶν λαφύρων· εἰς δὲ τὸν Ἱππίαν προσγράφεται ῥητῶς ὁ θεσμὸς, καθ' ὃν κατὰ πᾶσαν γέννησιν καὶ πάντα θάνατον ἐν Ἀττικῇ παρείχετο εἰς τὴν ἱέρειαν τῆς Ἀθηνᾶς χοῖνιξ κριθῆς, χοῖνιξ πυρῶν καὶ εἷς ὀβολός[3].

Ἦσαν δ' οἱ Πεισιστρατίδαι αὐτοὶ ταμίαι τῶν ἱερῶν χρημάτων, καὶ ἔθηκαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θεᾶς τῆς Ἀκροπόλεως τοὺς ἰδίους αὐτῶν θησαυροὺς, εἰς οὓς συνανῆκον μετὰ καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ αὐτῶν ἀρχείου καὶ αἱ ὑπ' αὐτῶν γενόμεναι συλλογαὶ χρησμῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ μὴν καθ' ὃν ἐτελοῦντο τὰ Παναθήναια, ὁ Ἑκατομβαιών, ὅστις ὑπερεῖχε διὰ τῆς εἰς αὐτὸν προσδοθείσης νέας αἴγλης, ἀπέβη περὶ τούτους τοὺς χρόνους ὁ πρῶτος μὴν τοῦ ἀττικοῦ ἔτους[4]. Μετὰ δὲ τῆς λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς συνέχεται καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἐλαίας, ἣν οἱ τύραννοι ἠξίωσαν ἰδιαζούσης ἐπι-

[1] Wecklein ἐν τῷ Hermes Τόμ. VII, σ. 449. Commentarii in honorem Theodori Mommsenii σ. 593.

[2] Ὁ Ἑκατόμπεδος τοῦ Πεισιστράτου, ὃν πρότερον ἐνόμιζον ὅτι διεγίνωσκον ὑπὸ τὸν Παρθενῶνα, ἀπεδείχθη νῦν ὅτι ἔκειτο πλησίον τοῦ Ἐρεχθείου. Ἴδε Dörpfeld Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. X, σ. 275.

[3] *Ἀριστοτέλους* Οἰκονομικὸς II, 2, 1.

[4] Τὴν ἀπὸ τοῦ Γαμηλιῶνος εἰς τὸν Ἑκατομβαιῶνα μετάθεσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους ἀποδέχεται ὁ Aug. Mommsen (Heortologie σ. 81).

μελείας, ὡς καθ' ὅλου ἔπραξαν πᾶν τὸ δυνατὸν πρὸς προαγωγὴν τῆς γεωργίας καὶ προστασίαν τῶν ἀγροτῶν ἐν τοῖς γεωργικοῖς αὐτῶν ἔργοις. Οὕτω δὲ διὰ πολλῶν γεγονότων ἀποδεικνύεται ἡ στενὴ καὶ ἀξία λόγου πρὸς τὴν Πολιάδα τῶν Ἀθηνῶν σχέσις τῶν Πεισιστρατιδῶν ὡς βασιλικῶν δεσποτῶν τῆς Ἀκροπόλεως, ὡς φυλάκων καὶ προστατῶν τοῦ ναοῦ, ὡς διαρρυθμιστῶν τῶν παναθηναϊκῶν ἑορτῶν, ὡς φρουρῶν τοῦ ἱεροῦ θησαυροῦ καὶ πιστῶν ἐπιμελητῶν τῆς ὑπ' αὐτῆς τῆς θεᾶς ἰδρυθείσης εὐημερίας τοῦ δήμου.

Ἄλλη δὲ λατρεία, ἣν οἱ τύραννοι ἀνέδειξαν καὶ ἀνύψωσαν, ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Διονύσου[1]. Ὁ θεὸς οὗτος τῶν ἀγροτῶν εὑρίσκεται ἀπανταχοῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς θεοὺς τῶν εὐπατριδῶν. Διὰ τοῦτο τὴν λατρείαν αὐτοῦ περιεῖπον μὲν καὶ μετ' εὐνοίας ὑπεστήριζον πάντες οἱ ἡγεμόνες οἱ ἐπιζητοῦντες τὴν κατάλυσιν τῆς δυνάμεως τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ἀλλ' ὁ Πεισίστρατος συνεδέετο πρὸς τὸν Διόνυσον καὶ διὰ δεσμοῦ ὅλως ἰδιαιτέρου, ἐπειδὴ τὰ καθ' αὐτὸ οἰνοφόρα χωρία τῶν Ἀθηναίων ἔκειντο κατὰ τὰ ὑψώματα τῆς Διακρίας, ἰδίως δ' ἡ οὐ μακρὰν τοῦ Μαραθῶνος κειμένη Ἰκαρία καὶ οἱ ἐν τῇ γειτονίᾳ κείμενοι Σημαχίδαι[2]· καὶ ἡ Βραυρὼν δὲ ἦτο ἀρχαία κοιτὶς ὀνομαστῶν διονυσιακῶν ἑορτῶν. Κατὰ ταῦτα ἡ λατρεία τοῦ ἀττικοῦ Διονύσου ἐπεχωρίαζεν ἐν αὐτῇ τῇ γενετείρᾳ τῶν Πεισιστρατιδῶν. Ἐξ αὐτῆς δὲ διεδόθησαν ἀνὰ τὴν Ἀττικὴν αἱ ἑορταὶ τῶν ἀμπελουργῶν καὶ τῶν ληνῶν καὶ αἱ φαιδραὶ διασκεδάσεις τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ἠνοίγοντο οἱ πίθοι τοῦ νέου οἴνου, δι' ὧν χαρμοσύνως ἐφαιδρύνοντο οἱ μετοπωρινοὶ καὶ χειμέριοι μῆνες τοῦ ἔτους καὶ ἐλησμονοῦντο τῶν κοινωνικῶν τάξεων αἱ διαφοραί. Διὸ μετὰ ζήλου ἐθεράπευον οἱ τύραννοι τὸν δημοκρατικὸν θεὸν, ηὔξησαν αὐτὸν μέγαν ἐν Ἀθήναις, καὶ περιέστησαν εἰς τοιοῦτον μετὰ

[1] *Ἀθηναίου* XII, σ 533 c. Gerhard Gesammelte Abhandlungen Τόμ. Β' σ 210. O. Ribbeck Anfänge und Entwickelung des Dionysoskultes in Attika.

[2] Leake Demen von Attike γερμ. μεταφράσεως ὑπὸ Westermann 1840. σ. 114. Πεπλανημέναι εἶνε αἱ ὁδοὶ τοῦ Ross (Demen σελ. 73). Ἴδε καὶ Preller Griechische Mythologie Τόμ. Α'. ἐκδ. β'. σ. 527.

τοῦ συμπολίτου θεοῦ στενὸν σύνδεσμον, ὥστε λέγεται, ὅτι αὐτὸς ὁ Πεισίστρατος ἐτόλμησε νὰ στήσῃ ἄγαλμα τοῦ Διονύσου ἀναπαριστάνον, καθ' ἃ ἐπιστεύετο, αὐτοὺς τοῦ τυράννου τοὺς χαρακτῆρας [1].

Εἰς δὲ τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν πάτριον θεὸν τῶν ἀρχαίων ἰωνικῶν γενῶν, εἶχον ἤδη προσφέρει οἱ Πεισιστρατίδαι λαμπρὸν δεῖγμα προσκυνήσεως διὰ τοῦ ἐν Δήλῳ καθαρμοῦ. Ἐν δ' αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ἐν τῷ νοτιοανατολικῷ τοῦ ἄστεως μέρει, ἐκόσμησαν καὶ ηὔρυναν τὸ τέμενος τοῦ Πυθίου θεοῦ, ὅστις ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἤδη τοῦ Σόλωνος εἶχεν ἀποβῆ καθολικὸς θεὸς συμπάντων τῶν πολιτῶν. Ἐν τῷ Πυθίῳ δ' ἐκείνῳ ἵδρυσε Πεισίστρατος ὁ νεώτερος, ὁ ἔγγονος τοῦ τυράννου, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ἔτους καθ' ὃ ὑπῆρξεν ἄρχων, τὸν βωμὸν ἐκεῖνον, οὗ τὴν ἐπιγραφὴν ἀνευρεθεῖσαν ἔχομεν ἀπό τινων ἐτῶν πάλιν πρὸ ὀφθαλμῶν, οἵαν ἀντέγραψεν αὐτήν ποτε ὁ Θουκυδίδης, ἅτε θεωρῶν ἄξιον λόγου μνημεῖον τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Ἀττικῆς [2]. Βεβαίως δ' ἡ ἀνάθεσις τοῦ βωμοῦ ἐκείνου συνείχετο πρὸς τὴν διάταξιν τῶν κατὰ τὰς ἑορτασίμους πομπὰς τοῦ Ἀπόλλωνος, αἵτινες συνετήρουν τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῶν δύο κυρίων κέντρων τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ τμήματι τῆς πόλεως ἤρχισεν ὁ Πεισίστρατος τὴν κατασκευὴν νέου ναοῦ τοῦ Διός, οὗ ὁ χῶρος ἦτο τῶν ἱερωτάτων ἐν τῇ γῇ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπειδὴ ἐκεῖ ἐδείκνυετο τὸ χάσμα ἐξ οὗ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Δευκαλίωνος ἐλέγετο ἐκρεῦσαν τὸ ὕδωρ. Ἐνταῦθα λοιπὸν ᾠκοδομήθη χάριν τῆς ἀρχαιοτάτης τῶν ἀθηναϊκῶν λατρειῶν

[1] ***Ἀθηναίου*** XII, σ. 533· ὁ Πεισίστρατος ἐν πολλοῖς βαρὺς ἐγένετο, ὅπου καὶ τὸ Ἀθήνησι τοῦ Διονύσου πρόσωπον ἐκείνου τινές φασιν εἰκόνα. Ἐνταῦθα τὸ βαρὺς σημαίνει ἀλαζονείαν· δὲν θεωρῶ δὲ ἀπίθανον, ὅτι ὁ Ἀθήναιος νοεῖ ἐνταῦθα Διόνυσον τὸν ἐλθόντα ἐξ Ἰκαρίας καὶ εὐχαρίστως γενόμενον δεκτὸν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῶν ἄλλων θεῶν. Ἴδε ***Παυσανίου*** I, 2. 5.

[2] ***Θουκυδίδου*** VI, 54. Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐν τῷ Πυθίῳ βωμοῦ ἡ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου αὐτολεξεὶ ἀναγραφομένη εὑρέθη τῇ 29 Ἀπριλίου 1877, καὶ δι' αὐτῆς καθωρίσθη ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ. Ἐξεδόθη δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ ***Μυλωνᾶ*** ἐν Bulletin de correspondance Hellénique Τόμ. Α' σ. 350 καὶ ***Κουμανούδη*** ἐν τῷ Ἀθηναίῳ Τόμ. Γ' σ. 149. Πρβλ. Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Δ' σ. 41.

τῆς συνενούσης πάσας τοῦ λαοῦ τὰς τάξεις ναὸς, οὗ σκοπὸς ἦτο νὰ ποθῇ τὸ κύριον μεγαλοπρεπὲς μνημεῖον τῆς τυραννίδος, παράλληλον πρὸς τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Ἐφέσου καὶ τὸ Ἡραῖον τῆς Σάμου[1].

Καὶ ἐν μὲν τῷ ἀκροτάτῳ πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ μέρη τῆς πόλεως ἱδρύθη πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ Λύκειον μετὰ μεγάλων χώρων πρὸς ἀσκήσεις τῶν νέων[2]. Κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν τῶν Ἀθηνῶν μέρος μετερρυθμίσθη καὶ ἀνεκοσμήθη ὁ ἔσω καὶ ἔξω Κεραμεικὸς μετὰ τῶν παρακειμένων προαστείων, πρὸ πάντων δ' ἡ Ἀκαδημία, χῶρος κοῖλος καὶ σύνδενδρος, ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἔρωτα, ὅστις σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη ὁ ἀρεστότατος εἰς τοὺς Ἀθηναίους τόπος ψυχαγωγίας[3].

Οὕτως ὁ δημόσιος βίος τῶν Ἀθηναίων ὑπέστη ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὰς ποικιλωτάτας τῶν παρορμήσεων καὶ μεταρρυθμίσεων. Αἱ Ἀθῆναι ἀπέβησαν ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς πόλις νέα. Αἱ νέαι αὐτῶν λεωφόροι καὶ ὁδοὶ, αἱ πλατεῖαι καὶ τὰ γυμνάσια, αἱ βρύσεις καὶ τὰ ὑδραγωγεῖα, οἱ νέοι βωμοὶ καὶ ναοὶ καὶ αἱ νεωστὶ εἰσαχθεῖσαι ἑορταὶ παρεῖχον εἰς αὐτὰς ἐξαίρετον καὶ λαμπρὰν θέσιν μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν ἑλληνίδων πόλεων. Οἱ δὲ Πεισιστρατίδαι οὐδενὸς ἠμέλουν, θέλοντες νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν πόλιν νέαν σημασίαν διὰ τῆς παντοειδοῦς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν νήσων καὶ ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον δὲν ἤρκει ἡ κυριαρχία τῶν Ἀθηναίων ἐν Δήλῳ, ἐν Νάξῳ, παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ γείνωσι κύριοι καὶ τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τῶν ἀντιπέραν παραλίων, ἐν οἷς εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὴν ὑψίστην ἀνάπτυξιν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, καὶ πλουτίσωσι δι' αὐτῶν τὸν ἴδιον βίον.

Διὰ τοῦτο ἤδη ὁ Σόλων εἶχε καλέσει εἰς Ἀθήνας τοὺς ῥαψῳ-

[1] ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 224, 31. Τοὺς ἀρχιτέκτονας κατονομάζει ὁ ***Βιτρούβιος*** VII, Praef. σ. 160 ἐκδ. Rose καὶ Müller — Strübing, οἵτινες ἀπεδέχθησαν τὸ παράδοξον ὄνομα Πόρμος

[2] ***Θεοπόμπου*** ἀπόσπ. 148 παρὰ τῷ ***Ἁρποκρατίωνι***.

[3] ***Σουίδας*** ἐν λ. Ἀκαδήμεια.

δοὺς τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ εἰσαγάγει τὰς δημοσίας αὐτῶν ἀπαγγελίας εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν ἀθηναϊκῶν ἑορτῶν. Ὁ δὲ Πεισίστρατος ἠκολούθησε τὰς ἀποπείρας ταύτας, διαγινώσκων πληρέστατα τὴν σημασίαν τοῦ πράγματος, εἰ καὶ δὲν ἔπραξε τοῦτο μετὰ τῆς ἀγνότητος τῆς πρὸς τὰς τέχνας ἀγάπης τοῦ Σόλωνος, ἀλλὰ μετὰ ἰδιοτελείας καὶ ὀπισθοβουλίας. Ἀληθῶς ταῦτα πράττων ὁ Πεισίστρατος ἐφρόντιζε συγχρόνως περὶ τῆς ἀπομνημονεύσεως τῆς δόξης τῶν προγόνων καὶ περὶ τῆς αἴγλης τοῦ ἰδίου οἴκου, οὗ τὰ περὶ τὸ ἄρχειν δικαιώματα ἔπρεπε νὰ κυρωθῶσι διὰ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ δόξης, ὁ δὲ Ὅμηρος ἔπρεπεν ἐν τούτῳ νὰ στηρίζῃ τὰς ἀξιώσεις τοῦ τυράννου, ὡς εἶχε χρησιμεύσει ἐν Σπάρτῃ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ βασιλικοῦ θρόνου[1]. Ἄλλως δ' αἱ ὁμηρικαὶ ἀναμνήσεις συνεδέοντο καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν γενέτειραν τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἐπειδὴ ἐν Βραυρῶνι ἐπεχωρίαζεν ὁ λόγος περὶ τῆς θυσίας τῆς Ἰφιγενείας, διὸ καὶ ἀπηγγέλλοντο τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος[2].

Τὰ ἔπη ταῦτα εἶχον διαδοθῇ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἐν δὲ ποιητικαῖς σχολαῖς, διαδεδομέναις παντοχοῦ, οἱ λογάδες τῶν Ἑλλήνων εἶχον ἀναλάβει τὴν ἐντολὴν τῆς διαφυλάξεως τοῦ ἐθνικοῦ τούτου θησαυροῦ. Ἀλλὰ, καὶ πιστοτάτην ἂν ἀποδεχθῶμεν τὴν μνήμην αὐτῶν, δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ἀποφυγὴ παντοίων συγχύσεων τῆς προφορικῆς παραδόσεως οὕτως, ὥστ' ἐπῆλθε παραμόρφωσις τῆς ἀρχικῆς συνθέσεως, ἀπώλεια τοῦ γνησίου κειμένου, συνανάμιξις νόθων στίχων καὶ διάσπασις τοῦ ὅλου, τοῦ σπουδαιοτάτου καθολικοῦ κτήματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἦτο δὲ ὁ κίνδυνος τόσῳ μᾶλλον ἀπειλητικώτερος καθ' ὅσον ηὔξανεν ἡ ἀνησυχία τοῦ παρόντος καὶ καθ' ὅσον αἱ καθ' ἑκάστας πολιτεῖαι διεσπῶντο ὑπ' ἀλλήλων, τρεπόμεναι ἰδίους τρίβους, καὶ ἐπεκράτουν τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος τὰ συμφέροντα τῶν νέων χρόνων.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 267.

[2] Archäologische Zeitung. 1853 σ. 156 κ.ἑ.

Διὸ ἐθεωρήθη καθῆκον τῆς πολιτείας ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ κανόνος τούτου καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου ἐκείνου, ὅπερ δὲν ἠδύναντο νἀναλάβωσιν ἐπιτυχῶς οἱ πολῖται. Ἡ δὲ ἐντολὴ αὕτη ἦτο ἐπιβλητικωτέρα διὰ τὴν πολιτείαν ἀφ' οὗ χρόνου εἶχε διαταχθῇ ἡ κατὰ τὰς δημοσίας ἑορτὰς ἀπαγγελία τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν.

Ἡ δὲ μεγάλη ὑπηρεσία τοῦ Πεισιστράτου ἔγκειται ἐν τῇ σαφεῖ διαγνώσει τῆς μεγάλης καὶ διαφανοῦς φήμης, ἣν ἔμελλον νἀποκτήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀναλαμβάνοντες τὴν ἐκτέλεσιν ταύτης τῆς ἐντολῆς. Διὸ ἐκάλεσε σύλλογον ἀνδρῶν λογίων, εἰς οὓς ἀνέθηκε τὴν περισυλλογὴν καὶ ἀντιβολὴν τῶν ῥαψῳδικῶν κειμένων, τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν μὴ γνησίων, τὴν συνένωσιν τῶν διεσπαρμένων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους ὡς συνόλου, ὡς μεγάλου ἐθνικοῦ μνημείου ἔχοντος μορφὴν ἐνιαίαν καὶ καθολικῶς ἀποδεκτήν.

Οὕτως εἰργάσθησαν ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ τυράννου Ὀνομάκριτος ὁ Ἀθηναῖος, Ζώπυρος ὁ Ἡρακλεώτης καὶ Ὀρφεὺς ὁ Κροτωνιάτης, συναποτελέσαντες ἐπιστημονικὴν ἐπιτροπείαν ἔχουσαν εὐρὺν κύκλον ἐνεργείας[1]. Πράγματι δὲ δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν μόνον τῆς Ὀδυσσείας καὶ τῆς Ἰλιάδος, ἀλλὰ καὶ τοῦ νεωτέρου ἔπους, ἤτοι τῶν ποιημάτων τῶν λεγομένων κυκλικῶν ποιητῶν, ἅτινα εἶχον ἀποτελέσει οἱονεί τινα κύκλον περὶ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν, ἃς καὶ συνεπλήρουν. Πλὴν δὲ τοῦ ὅλου θησαυροῦ τοῦ ἰωνικοῦ ἔπους τοῦ συμπεριλαμβανομένου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ὁμήρου ἐπεξειργάσθησαν οἱ λόγιοι ἐκεῖνοι τόν τε Ἡσίοδον καὶ τὰς θρησκευτικὰς ποιήσεις. Τῶν δὲ ἔργων αὐτῶν συμμετεῖχεν ἀμέσως αὐτὸς ὁ Πεισίστρατος· διαγινώσκεται δὲ καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἔργῳ ὁ χαρακτὴρ τῆς τυραννίδος ἐκ τῶν μεταβολῶν, παραλείψεων ἢ παρεμβολῶν τῶν γενομένων συμφώνως πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ τυράννου ἢ πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ

[1] Bernhardy Grundriss der griechischen Litteratur. 1867 Τόμ. Α' μέρ. β' σ. 108. Ritschl Opuscula Τόμ Α' σ. 34.

σκοπῶν[1]. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι, ὅπως τὸ δικαίωμα τῆς παρὰ τῶν Ἀθηναίων κτήσεως τῆς Σαλαμῖνος παρασταθῇ περιβαλλόμενον τὸ κῦρος μαρτυρίας παναρχαίας, οἱ Σαλαμίνιοι ἐνεγράφησαν εἰς τὸν ἐν τῇ δευτέρᾳ ῥαψῳδίᾳ τῆς Ἰλιάδος νεῶν κατάλογον ὡς τεταγμένοι μετὰ τῆς ἀθηναϊκῆς στρατιᾶς[2].

Ὁ δὲ κυριώτατος σκοπὸς ἐπετεύχθη τελείως. Ὁ σπουδαιότατος τῶν κλάδων τῆς ἐντέχνου ποιήσεως ὁ μέχρις ἐκείνων τῶν χρόνων ἀναπτυχθεὶς παρὰ τοῖς Ἕλλησι, τὸ ἔπος τῆς ἰωνικῆς καὶ τῆς βοιωτικῆς σχολῆς, μετεφυτεύθη εἰς Ἀθήνας. Συγχρόνως δ' ἐγεννήθη τὸ πρῶτον ἐνταῦθα ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία, ἐπειδὴ σὺν τῇ συλλογῇ τῶν ἐπῶν ἔλαβε τὴν πρώτην ὥθησιν καὶ ἡ κριτικὴ διὰ τῆς ἐν τῷ συλλέγειν παραστάσης ἀνάγκης τῆς διακρίσεως τοῦ γνησίου ἀπὸ τοῦ νόθου, τοῦ ἀρχαιοτέρου ἀπὸ τοῦ νεωτέρου. Καὶ τὸ μὲν ἐπιστημονικὸν τῆς ἐργασίας μέρος δὲν ἠδύνατο νὰ διεξαχθῇ καθ' ἑαυτὸ διὰ μεθόδου ὑπεράγαν αὐστηρᾶς, ἀλλ' οὐχ ἧττον τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτῶν ὡς ἐθνικοῦ θησαυροῦ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις πρώτοις πάντων τῶν Ἑλλήνων ἠξιώθησαν τελείως τῆς προσηκούσης τιμῆς, καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ πρῶτον ἔγεινε χρῆσις τῆς γραφῆς πρὸς ἐξασφάλισιν ἐθνικοῦ κτήματος, οὗ ἀνεπανόρθωτος ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ ἀπώλεια, ἀπὸ τῶν κινδύνων τῆς διὰ στόματος μόνον παραδόσεως εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Διὰ δὲ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ποιημάτων ἐκείνων οὐ μόνον οὐδαμῶς παρεβλάφθη ἡ διάδοσις αὐτῶν καὶ τὸ δημοφιλὲς, ἀλλὰ καὶ ηὐξήθη ἡ χρῆσις αὐτῶν ἐν ταῖς ἑορταῖς τῆς πόλεως ὡς καὶ ἐν τῇ παιδεύσει τῶν νέων. Οὕτω δ' ἡ πόλις τοῦ Πεισιστράτου ἀπέκτησε τὸ ἀξίωμα νομοθέτου περὶ τὰ τῆς ἐθνικῆς ποιήσεως· ἕνεκεν αὐτοῦ δ' ὑπῆρξε τὸ ἑξῆς Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος δυνάμενος νὰναγινώσκηται ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφὴν μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

[1] Βενετικὰ σχόλια εἰς *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Κ, 1. *Εὐσταθίου* Παρεκβολαὶ σ. 785. Bergk Griechische Litteraturgeschichte Τόμ. Α' σ. 562.

[2] *Ὁμήρου* Ἰλιάδος Β, 557. Πρβλ. Hermes IX, 326. Τὴν ὅλην παράδοσιν ἀμφισβητεῖ ὁ von Wilamowitz—Möllendorff (Homerische Untersuchungen σ. 235).

Αἱ δὲ συλλογαὶ καὶ αἱ ἔρευναι, μὴ περιορισθεῖσαι εἰς τὸν Ὅμηρον, ἀνέδραμον καὶ πέραν αὐτοῦ εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας πηγὰς ἑλληνικῆς θεολογίας, ἧς ἱδρυτὴς ἐθεωρεῖτο ὁ Θρᾷξ Ὀρφεύς. Αὕτη δὲ, ὑπὸ τοῦ Ὀνομακρίτου ἐπεξεργασθεῖσα, ἐτελειώθη εἰς νέον σύστημα μυστικῆς σοφίας, καὶ συγχρόνως ἔγεινε χρῆσις αὐτῆς πρὸς ἀνύψωσιν τῆς ἀρεστῆς εἰς τὴν δυναστείαν λατρείας, τῆς τοῦ Διονύσου [1]. Συναφὴς δ' ὑπῆρξε καὶ ἡ συλλογὴ χρησμῶν, ἣν οἱ Πεισιστρατίδαι ἠξίουν ἰδίας προσοχῆς, ὡς καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἱστορικῶν μνημείων, ἰδίως δὲ τῶν γενεαλογικῶν πινάκων [2], ἅτε τῶν Πεισιστρατιδῶν διὰ τὴν ἐπὶ τοῖς προγόνοις καύχησιν, ὡς εἰκὸς, ἐπιδιωκόντων διὰ παντὸς τρόπου τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀσφαλῆ ἀναδρομικὴν συμπλήρωσιν τῆς γενεαλογίας αὐτῶν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Νηλέως. Πρὸς δὲ τὰ ἔργα ταῦτα συνήπτοντο πιθανῶς καὶ αἱ πρῶται ἀπόπειραι χρονολογίας συνδεούσης τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους μετὰ τοῦ παρόντος. Πιθανῶς δὲ ὑπελόγιζον ἤδη ἔκτοτε, ἀνερχόμενοι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐπὶ δεκαετίαν ἄρχοντος [3] εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους, τὸν χρόνον τῆς καθόδου τῶν Δωριέων, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀφορμὴ τῆς εἰς Ἀθήνας μετοικήσεως τῶν προγόνων τοῦ Πεισιστράτου.

Οὕτως αἱ Ἀθῆναι ἀπέβησαν κέντρον σοφῶν μελετῶν καὶ ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Πᾶς λοιπὸν κατὰ ταῦτα ὁ θέλων νἀποκομίσῃ συνοπτικὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου τῶν ἀξιομνημονεύτων ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ γεγραμμένων ποιημάτων, τῶν περὶ θεολογίας καὶ ἠθικῆς διανοημάτων τῶν ἀρχαίων καὶ πασῶν τῶν λοιπῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος ἔπρεπε νὰ πορευθῇ εἰς Ἀθήνας. Ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Πεισιστράτου, ἦτο συνηνωμένος ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὁ ὅλος θησαυρὸς, ἐκεῖ εὑρίσκοντο συνειλεγμένα τὰ ἔργα τῶν σοφῶν ποιητῶν τοῦ ἔθνους ἐν κυλίνδροις γεγραμμένοις μὲν μετ' ἐπιμελείας, ἀποκειμένοις δ' ἐν τάξει καὶ εὐπρεπείᾳ.

[1] Monatsbericht der Berliner Akademie. 1861 σ 3.

[2] Brandis De temporum Graecorum antiquissimorum rationibus σ. 16.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 459

Δὲν ἐσκοπεῖτο δὲ μόνον ὁ ἀποθησαυρισμὸς τῶν λειψάνων τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἀλλ' ἤθελον νὰ προαγάγωσι καὶ τὴν ζῶσαν τέχνην καὶ ἔχωσι τοῦς ἀριστεῖς αὐτῆς ἐν Ἀθήναις, ἰδίως δὲ τοὺς τῆς λυρικῆς ποιήσεως τῆς διαδεχθείσης τὸ ἔπος καὶ ἀνελθούσης εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἐν τοῖς χρόνοις τῶν τυράννων. Ἦσαν δ' οἱ λυρικοὶ ποιηταί, εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι, ἐπιτήδειοι νὰνυψώσωσι τὴν αἴγλην τῶν αὐλῶν καὶ λαμπρύνωσι τὰς ἑορτὰς αὐτῶν· διὸ ἐκαλοῦντο ἀπὸ μεγάρου εἰς μέγαρον. Οὕτω δὴ ἔστειλαν οἱ Πεισιστρατίδαι τὴν ἐπίσημον αὐτῶν πεντηκόντορον, ὅπως μετακαλέσωσιν εἰς Ἀθήνας τὸν Τήιον Ἀνακρέοντα, τὸν βιοχαρῆ ἀοιδὸν καὶ σύντροφον τοῦ Πολυκράτους[1]. Ὁμοίως δ' ἔζων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ τυράννου Σιμωνίδης ὁ Κεῖος καὶ Λᾶσος ὁ Ἑρμιονεύς.

Ἀλλὰ καὶ νέα ὅλως σπέρματα ποιήσεως ἐθνικῆς ἐβλάστησαν ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ δι' αὐτῶν. Ἀληθῶς ἐν ταῖς ἑορταῖς τοῦ Διονύσου, οὗ τὴν λατρείαν ἐκεῖνοι προήγαγον μετὰ ζήλου εἴπερ τις καὶ ἄλλος, ἀνεπτύχθη ἡ χορικὴ ὄρχησις καὶ τὸ χορικὸν ᾆσμα ὁ διθύραμβος, ὃν εἶχε μὲν ἐπινοήσει ὁ Ἀρίων, εἶχε δὲ τελειότερον διαμορφώσει ὁ Λᾶσος. Οὐδὲ περιωρίσθη ἡ πρόοδος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ διθυράμβου, ἀλλὰ προσετέθησαν καὶ μιμικαὶ παραστάσεις, καθ' ἃς ἐνεφανίζοντο χοροὶ φέροντες προσωπεῖα καὶ κορυφαῖοι, οἵτινες, χωριζόμενοι ἀπὸ τῶν χορευτῶν, ἔδρων καθ' ἑαυτοὺς, ἐλάλουν πρὸς τὸν χορὸν καὶ διελέγοντο μετ' αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἀνεπτύχθη τὸ δ ρ ᾶ μ α, μετὰ δὲ τὴν εὕρεσιν τοῦ ποιητικοῦ τούτου εἴδους ἀπέλυσαν αὐτὸ τῶν βακχικῶν ὑποθέσεων, καὶ ἤλλαξαν θέμα τε καὶ προσωπεῖα. Κατὰ μικρὸν δ' ἔγεινε χρῆσις τοῦ ὅλου κύκλου ἡρωικῶν λόγων πρὸς δραματικὰς ὑποθέσεις, εἰσηγητὴς δὲ τῆς διονυσιακῆς ταύτης ὑποκρίσεως ὑπῆρξεν ὁ ἐξ Ἰκαρίας Θέσπις[2].

Οὕτω λοιπὸν οἱ Πεισιστρατίδαι συνέλεξαν μὲν τὰς ὑπολειπομένας ἀπηχήσεις τοῦ ἔπους, ἐπροστάτευσαν δὲ τὴν ἐν πλήρει

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 559.

[2] ***Ψευδοπλάτωνος*** Ἵππαρχος σ. 228 c. ***Αἰλιανοῦ*** Ποικ. Ἱστορ. VIII, 22. Πρβλ. Welcker Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 203.

ἀκμῇ εὑρισκομένην τέχνην τοῦ λυρικοῦ ᾄσματος, καὶ προσεκάλεσαν διὰ τῆς εὐμενοῦς αὐτῶν προστασίας τὴν γέννησιν νέου καὶ γνησίως ἀττικοῦ κλάδου τῆς ἐθνικῆς ποιήσεως, τοῦ τὸ λυρικὸν ᾆσμα καὶ τὸ ἔπος συνενοῦντος δράματος. Πρὸς δὲ τούτοις παρείχετο ἀσχολία δραστήριος εἰς μὲν τοὺς ἀρίστους ἀρχιτέκτονας, τὸν Ἀντιστάτην, τὸν Κάλλαισχρον, τὸν Ἀντιμαχίδην, τὸν Πωρῖνον, καὶ τοὺς γλύπτας ἐν τῷ Ὀλυμπιείῳ καὶ τῷ Ἑκατομπέδῳ, εἰς δὲ τοὺς δοκιμωτάτους τῶν συγχρόνων μηχανικῶν ἐν τοῖς μεγάλοις ὑδραυλικοῖς ἔργοις. Οἱ διασημότατοι ἄνδρες ἐν πάσῃ τέχνῃ ἐγνώριζαν ἀλλήλους καὶ ἀνεκοίνονον ἀμοιβαίως τὰ πορίσματα τῆς πείρας αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ συγκρούσεις δὲν ἔλειψαν· τινὲς ἐπωφθαλμίων ἀλλήλους, καὶ ὁ Λᾶσος δὲν ὤκνησε νὰ καταγγείλῃ δημοσίᾳ τὸν Ὀνομάκριτον, ὅστις ἠθέλησε νὰ φανῇ ἀρεστὸς εἰς τὸν δεσπότην διὰ τῆς παραποιήσεως χρησμῶν, ἐπὶ καταχρήσει τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ τυράννου, προκαλέσας οὕτω σκάνδαλον, ἀπολῆξαν εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ Ὀνομακρίτου [1].

Ἀλλ' ἐν χρόνοις, καθ' οὓς τὰ πάντα ἐκρέμαντο ἀπὸ τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν ἰδιοτροπιῶν φιλαύτου δυναστικοῦ οἴκου, ἦτο ἀληθῶς ἀδύνατον νὰ μὴ παρουσιάζωνται καὶ πολλαὶ χαμερπεῖς πράξεις. Διὸ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπεξεργασίᾳ τῆς ὀρφικῆς διδασκαλίας ἀνεκαλύφθησαν ἴχνη αὐθαιρέτου νοθείας, ἣν μετῆλθεν ὁ αὐλόδουλος Ὀνομάκριτος. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ δόξα τῶν Πεισιστρατιδῶν διαμένει παρὰ πάντα ταῦτα ἀπαραμείωτος· καὶ δικαίως, καθότι διέγνωσαν μὲν σαφῶς ὡς προορισμὸν τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἐν τῇ πόλει συνένωσιν καὶ τελείωσιν παντὸς ὅ τι εἶχεν ἐθνικὴν σημασίαν, παρεσκεύασαν δ' ἐν βραχεῖ χρόνῳ διὰ δραστηριότητος ἐξαιρέτου ἐπιτυχίας μεγάλας καὶ μονίμους.

Ἀλλ' ὅμως αὐτὸς ὁ Πεισίστρατος δὲν κατώρθωσεν, ὡς οὐδ' οἱ

[1] *Ἡροδότου* VII, 6. Gerhard Gesammelte Abhandlungen Τόμ. Β' σ. 210. Η ἐξορία τοῦ Ὀνομακρίτου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πεισιστράτου ἐπῆλθεν ἕνεκα τῶν νοθειῶν ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς καὶ συμφώνως πρὸς τὴν πιθανὴν εἰκασίαν τοῦ Gerhard, χάριν συστάσεως τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου.

ἄλλοι τύραννοι, νἀπολαύσῃ ἐν εἰρήνῃ καὶ χαρᾷ τὸν καρπὸν τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων, ἀπ' ἐναντίας δ' ἠσθάνετο πάντοτε τὸ ἔδαφος σαλευόμενον ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐστενοχώρει δὲ αὐτὸν πᾶσα κίνησις τοῦ δήμου, πᾶσα τάσις πρὸς ἀνάδειξιν οἴκου τινὸς, πᾶσα εὐτυχία Ἀθηναίου ὑπερακοντίζουσα τὸ σύνηθες μέτρον.

Μαρτυροῦνται δὲ ταῦτα ὑπὸ τῶν μικροπρεπῶν καὶ δεισιδαιμονίας μετεχόντων μέτρων, ἅτινα μετεχειρίζετο ὁ κρατερὸς δεσπότης πρὸς καθησύχασιν τῆς τεταραγμένης αὐτοῦ ψυχῆς. Διὸ ἀπεδέχετο εὐχαρίστως τὴν ὑπὸ Ἀθηναίων Ὀλυμπιονικῶν κήρυξιν αὐτοῦ ὡς νικητοῦ ἀνθ' ἑαυτῶν. Τοῦτο δ' ἔπραξε Κίμων ὁ ἐπιλεγόμενος Κοάλεμος, ὁ ὁμομήτριος ἀδελφὸς τοῦ Μιλτιάδου[1], ὅτ' ἐνίκησε τὸ δεύτερον δι' ἅρματος τῷ 528 π. Χ. (Ὀλυμπ. 63), διὸ καὶ ἀνεκλήθη ἐκ τῆς ἐξορίας ἕνεκα ταύτης τῆς ἐνδείξεως τῆς πρὸς τὸν δυναστεύοντα τιμῆς[2]. Μετ' ἀνησυχίας δὲ καὶ δραστηριότητος ἐζητοῦντο ἀπαύστως χρησμοὶ παρέχοντες ἐγγύησιν περὶ τῆς διαρκείας τῆς δυναστείας· ἐπειδὴ δὲ ὁ τύραννος, ἅτε αὐτὸς ὢν φθονερὸς καὶ ζηλότυπος, ἠσθάνετο ἑαυτὸν περιστοιχιζόμενον ὑπὸ τῆς δυσμενείας τῶν ἄλλων, διέταξε τὴν ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως προβολὴν τῆς εἰκόνος ἀκρίδος, ἥτις ἐθεωρεῖτο ὡς μέσον ἀποτροπῆς τῆς ἀπὸ τοῦ φθόνου καὶ τῆς βασκανίας βλάβης[3]. Ἀλλ' ὅμως ὁ γηράσκων Πεισίστρατος ἠδύνατο νἀναμένῃ μετὰ πεποιθήσεως τὴν ὑπὸ τῶν διὰ δυναστικῶν προσόντων πεπροικισμένων καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἤδη εἰς τὴν κυβέρνησιν εἰσαχθέντων υἱῶν καὶ ἐγγόνων, ἐν πιστῇ ἐμμονῇ εἰς τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα, τὴν διατήρησιν τῆς δυναστείας ἐκείνης, εἰς ἣν αἱ Ἀθῆναι ἐχρεώστουν μέγα μέρος τῆς εὐδαιμονίας αὐτῶν ἔν τε τοῖς ἔσω καὶ τοῖς ἔξω. Τοιαῦτα δ' ἐλ-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 535.

[2] ***Ἡροδότου*** VI, 103. ***Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ*** Ὀλυμπιάδων ἀναγραφή, ἔκδοσις Rutgers σ. 24.

[3] ***Ἡσύχιος*** ἐν λ. καταχήνη· ὑπὸ Πεισιστράτου καλαμαία ἐμφερὲς ζῷον ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως προβεβλημένον, ὁποῖα τὰ πρὸς βασκανίαν. Ἴδε καὶ Archäologische Zeitung. 1860 σ. 40. Curtius Die Stadtgeschichte von Athen σ. 68.

πίζων ἀπέθανεν ὑπέργηρως ἐν τῷ μέσῳ τῶν οἰκείων τῷ 527 π. Χ. (Ὀλυμπ. 63, 2). Καὶ ὡς τύραννος μὲν διεδέχθη αὐτὸν συνῳδὰ πρὸς τὴν πατρικὴν θέλησιν ὁ Ἱππίας, οἱ δ' ἀδελφοὶ ἔμειναν στενῶς πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένοι κατὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα δοθεῖσαν ἐπαγγελίαν· ὁ δὲ πραότερος καὶ ἀβρότερος τῶν ἀδελφῶν, ὁ Ἵππαρχος, εὐκόλως συνήνεσεν εἰς τὴν δευτέραν θέσιν, ἀναλαβὼν ἐν τῇ διοικήσει τὴν ἐπιμέλειαν τῶν εἰρηνικῶν ἔργων.

Καὶ ὅμως ἀπαραγνώριστος ἦτο ἡ μεταβολὴ τῶν δημοσίων πραγμάτων. Καὶ δὴ ὁ μὲν πατὴρ, ἅτε διὰ τῆς ἰδίας συνέσεως ἀποκριθεὶς ἀπὸ τῶν συμπολιτῶν καὶ ἐπιβληθεὶς εἰς αὐτούς, εἶχε διατηρήσει μέχρι πέρατος τοῦ βίου τὸ ὑγρὸν τοῦ χαρακτῆρος· ἀλλ' οἱ υἱοὶ ἀπέβαλον πᾶσαν ἀνάμνησιν τοῦ βίου τῶν ἁπλῶν πολιτῶν. Εἶχον ἐθισθῆ πάντοτε νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς υἱοὺς ἡγεμόνος, ἐκ δὲ τῶν περιπετειῶν τῆς τύχης αὐτῶν εἶχεν ὑπεισδύσει βαρὺ αἴσθημα πικρίας εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἱππίου. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐπῆλθον δείγματα αὐθαιρεσίας, παρανομίας καὶ τύφου. Οἱ μισθοφόροι αὐτῶν ὤφειλον νὰ εἶνε ἕτοιμοι εἰς πᾶσαν ὑπηρεσίαν, ὁσάκις ἡ τυραννικὴ αὐτῶν ὑποψία ἀπῄτει θῦμα. Ὅτε Κίμων ὁ Κοάλεμος ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας τῷ 524 π. Χ. (Ὀλυμπ. 64) τὸ τρίτον Ὀλυμπιονίκης, εὑρέθη νεκρὸς παρὰ τὸ πρυτανεῖον, πεσὼν ὑπὸ δολοφόνων κατ' εἰσήγησιν τῶν Πεισιστρατιδῶν, καταληφθέντων ὑπὸ φόβου ἕνεκα τῆς εὐδοκιμήσεως τῶν Κυψελιδῶν. Καὶ τοιούτων μὲν σκοτίων πράξεων κυρίως ὑπεύθυνος ἦτο ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἵππαρχος δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος τρυφῆς καὶ ἀκολασίας.

Διὸ ἀπεποιήθη ὡς κοσμήτωρ τῶν Παναθηναίων εἰς κόρην Ἀθηναίαν τὴν τιμὴν τῆς κανηφορίας, καὶ δὴ, ὡς ἐλέγετο, διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἁρμόδιος εἶχεν ἀποκρούσει μετὰ περιφρονήσεως τὰς ἀσέμνους αὐτοῦ προτάσεις. Ἀλλ' οὗτος οὐδαμῶς ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὴν προσγενομένην εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ὕβριν, ἐπειδὴ ἐν τῷ γένει τῶν Γεφυραίων, εἰς ὃ ἀνῆκεν, εἴπερτι καὶ ἄλλο,

ἐσεβάζετο ἡ οἰκογενειακὴ τιμή[1]. Ἐφ' ᾧ παρεσκεύασε μετὰ τοῦ Ἀριστογείτονος καὶ ἄλλων ἑταίρων συνωμοσίαν ἐπὶ καταλύσει τοῦ τυράννου, ἥτις ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ κατὰ τὴν πομπὴν τῶν μεγάλων Παναθηναίων. Μετὰ δὲ τὴν τέλεσιν τοῦ ἔργου ἠδύναντο, ὡς ἐξήγετο ἐκ τῶν διαθέσεων τοῦ πλήθους, νὰ εἶνε βέβαιοι περὶ τῆς ὑπὸ πάντων ἀποδοχῆς τῶν τετελεσμένων. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς τὰ πάντα ἔβαινον κατ' εὐχήν. Ὁ δῆμος συνέρρεεν ἀνύποπτος πρὸς τὴν μεγάλην τῆς πόλεως ὁδὸν, ἀμφότεροι δ' οἱ ἀδελφοὶ ἦσαν ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους, ὁ μὲν Ἱππίας ἔξω κατὰ τὸν Κεραμεικὸν, διατάσσων τὰ κατὰ τὴν πομπὴν, ὁ δὲ Ἵππαρχος ἐν τῇ ἀγορᾷ. Φέροντες κλάδους μύρτων, τὸ σύμβολον τῆς τὸν δῆμον ἐνούσης Ἀφροδίτης, παρετάσσοντο οἱ πολῖται κατὰ στοίχους, ὅτε οἱ συνωμόται, νομίσαντες προδοθὲν τὸ σχέδιον αὐτῶν, ἐξώρμησαν ἐπὶ τὸν Ἵππαρχον μετὰ τοῦ κεκρυμμένου ξίφους[2]. Αἱματηρὰ συμπλοκὴ διέκοψε τὴν ἑορτὴν χωρὶς νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ σκοπούμενον. Πράγματι ὁ καὶ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἱππάρχου ἐπιζήσας ἀδελφὸς ἐνήργησε μετ' ἀσφαλείας καὶ τόλμης. Καὶ δὴ πρὶν ἢ οἱ μεθεπόμενοι ἐννοήσωσι τὰ συμβάντα, συνελήφθησαν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἱππίου πάντες οἱ φέροντες κεκρυμμένα ὅπλα[3]. Ἔνοχοι καὶ ἀθῶοι ἐβασανίσθησαν καὶ ἐφονεύθησαν, ἡ δὲ κινδυνεύσασα τυραννὶς ἐξησφαλίσθη καὶ πάλιν (514 π. Χ. Ὀλυμπ. 66, 3).

Ἀλλὰ τὸ χυθὲν αἷμα προεκάλεσεν εἰς τέλος συμφορὰν, ἐπειδὴ ὁ Ἱππίας ἐπίστευσεν, ὅτι εἶχε δικαίωμα καὶ καθῆκον νὰ μετέλθῃ ἄλλην πολιτείαν[4]. Ἐπωφελήθη ταύτην τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως

[1] **Εὐσταθίου** Παρεκβολαὶ εἰς **Ὁμήρου** Ἰλιάδος Β. 221 ἀνδρὶ Γεφυραίῳ οἰκοφίλος, οἶκος ἄριστος. Πρβλ. Meineke Abhandlungen der Berliner Akademie. 1832 σ. 96.

[2] Περὶ τοῦ φόνου τοῦ Ἱππάρχου παρὰ τὸ Λεωκόριον ἴδε **Θουκυδίδην** Ι, 20. Πρβλ. Monatsbericht der Berliner Akademie. 1878 σ. 86. Ἴδε νῦν καὶ **Ἀριστοτέλους** Ἀθηναίων πολιτείαν ἐκδ. Blass σ. 25, 15· διακοσμοῦντα τὴν πομπὴν παρὰ τὸ Λεωκόρειον ἀπέκτειναν.

[3] Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ φέρωσι δόρυ καὶ ἀσπίδα, ἀλλ ὄχι καὶ ξίφος.

[4] Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἱππίου ἴδε **Θουκυδίδου** V, 59.

ἀπαλλαγῇ πολιτῶν μισουμένων καὶ δημεύσῃ τὴν οὐσίαν τῶν ἐξορισθέντων. Γενόμενος δὲ δύστροπος καὶ φιλύποπτος, ἀπεσύρθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐπεδίωξε τὴν διὰ ξένων ἐπικουριῶν στήριξιν ἑαυτοῦ, συνέδεσε στενοτέρας σχέσεις μετὰ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, ἐξέδωκε τὴν θυγατέρα Ἀρχεδίκην εἰς τὸν τύραννον τῆς Λαμψάκου ἕνεκα τῆς ἐν τῇ περσικῇ αὐλῇ ἰσχύος αὐτοῦ, καὶ ἠγωνίσθη νὰ εἰσπράξῃ χρήματα διὰ παντὸς βιαίου τρόπου [1]. Διεξῆγε τὰ κατὰ τὴν ἀστυνομίαν τῶν ὁδῶν μετὰ τοιαύτης αὐστηρότητος, ὥστε διέταξε τὴν δήμευσιν καὶ δημοσίαν πρᾶσιν τῶν προεξοχῶν τῶν οἰκιῶν, τοῦθ' ὅπερ ἠνάγκασε τοὺς κυρίους αὐτῶν νὰ ἐξαγοράσωσι μέρη τῶν ἰδίων οἰκιῶν ἀντὶ μεγάλης τιμῆς. Μετεχειρίσθη τὴν ἡγεμονικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ὅπως συναθροίσῃ πᾶν τὸ ἐν κυκλοφορίᾳ εὑρισκόμενον χρῆμα ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ἤθελε νὰ κόψῃ νέον νόμισμα· ἔπειτα δὲ μετὰ μακρὰν καὶ ἀγωνιώδη ἐπίσχεσιν τοῦ χρήματος ἐξέδωκε τὰ νομίσματα οἷα εἶχε παραλάβει αὐτά, ἀποκομίσας διὰ τῆς χρηματιστικῆς ταύτης πράξεως τὰ ὀφέλη ὀλίου τοκιστοῦ [2]. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπέτρεψε σποράδην εἴς τινας τῶν πολιτῶν τὴν ἀπὸ τῶν δημοσίων λειτουργιῶν, ἰδίως ἀπὸ τῶν χορηγικῶν δαπανῶν, ἀπαλλαγὴν οὕτως, ὥστε οἱ λοιποὶ κατεθλίβοντο ὑπὸ τοῦ προσθέτου τούτου βάρους [3].

[1] Περὶ τῶν οἰκονομικῶν διατάξεων τοῦ Ἱππίου ἴδε Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' σ. 92 καὶ 775.

[2] ***Ἀριστοτέλους*** Οἰκονομ. II, 2, 4· Ἱππίας ὁ Ἀθηναῖος τὰ ὑπερέχοντα τῶν ὑπερῴων εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς καὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς καὶ τὰ προφράγματα καὶ τὰς θύρας τὰς ἀνοιγομένας ἔξω ἐπώλησεν· ὠνοῦντο οὖν τὰ κτήματα καὶ συνελέγη χρήματα οὕτω συχνά. Τὸ δὲ νόμισμα τὸ ἐν Ἀθηναίοις ἀδόκιμον ἐποίησε, τάξας δὲ τιμὴν ἐκέλευσε πρὸς αὐτὸν ἀνακομίζειν· συνελθόντων δὲ ἐπὶ τῷ κόψαι ἕτερον χαρακτῆρα, ἐξέδωκε τὸ αὐτὸ ἀργύριον. Πρβλ. Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' σ. 769. Τὸν οἰκονομικὸν τοῦτον δόλον ἐξελαβόν τινες ἐκ πλάνης ὡς νομισματικὴν μεταρρύθμισιν, καὶ συνεσχέτισαν μετ' αὐτῆς τὰ νομίσματα τὰ φέροντα ὡς χαρακτῆρα τὴν Παλλάδα. Ἴδε Imhoof—Blumer (Berichte der Berliner Akademie. 1881 σ. 656). Köhler (Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. IX, σ. 357). Droysen (Berichte der Berliner Akademie, 1882, σ. 1202).

[3] Περὶ τῶν λειτουργιῶν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τυραννίδος ἴδε ***Ἀριστοτέλους*** Οἰκονο-

Οὕτως ἡ δημοκηδὴς κυβέρνησις τῶν Πεισιστρατιδῶν μετέπεσεν εἰς ἀφόρητον τυραννίδα. Ἡ ἐσωτερικὴ ἀντίθεσις πολιτικοῦ συστήματος θέλοντος νὰ συνενώσῃ τοὺς τύπους τῆς σολωνείου πολιτείας μετὰ δεσποτείας αὐθαιρέτου ἄνευ περιορισμοῦ καθίστατο ὁσημέραι σκανδαλωδεστέρα· ἡ ὅλη διοίκησις ἀπέβαινεν ὁσημέραι μᾶλλον ἀξία τῆς καθολικῆς περιφρονήσεως, ἐπειδὴ μόνον ἄνδρες οὐδαμινοὶ ἐπεδίδοντο εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, μετὰ δὲ τῆς τοιαύτης ἐκπτώσεως συνηύξησαν καὶ αἱ ἐλπίδες τῶν ἐχθρῶν τῆς τυραννίδος, οἵτινες εὐέλπιδες ἔστρεφον τὸ ἐξῆς τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰς Ἀθήνας.

Τῶν δ' ἐχθρῶν τῶν τυράννων κυριώτατος σταθμὸς ἦσαν οἱ Δελφοί. Ἡγοῦντο δ' αὐτῶν οἱ μετὰ τοῦ Πυθίου ἱεροῦ ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων φιλίας συνδεόμενοι Ἀλκμαιωνίδαι[1], ἀρχηγὸν ἔχοντες Κλεισθένην τὸν ἔγγονον τοῦ Σικυωνίου τυράννου, ἔχοντα πατρόθεν τε καὶ μητρόθεν ἔμφυτον τὴν ὁρμὴν πρὸς ἀνύψωσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Μετ' αὐτοῦ δ' ἐτάσσοντο ἄνδρες τῶν εὐγενεστάτων οἴκων, οἷοι ὁ πρεσβύτερος Ἀλκιβιάδης, ὁ Λεωγόρας, ὁ Χαρίας καὶ ἄλλοι[2].

Οἱ ἑταῖροι δὲ οὗτοι ἐπεδίωξαν τὸν σκοπὸν αὐτῶν διὰ δύο τρόπων, καὶ δὴ πρῶτον διὰ τῶν ὅπλων. Κατώρθωσαν νὰ καταλάβωσι διὰ τολμήματος ἰσχυρὸν χωρίον ἐπὶ τῆς Πάρνηθος, τὸ Λειψύδριον, ἔνθα συνήθροισαν περὶ ἑαυτοὺς τοὺς δυσηρεστημένους. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἀνεμιμνήσκοντο ἐπὶ μακρὸν χρόνον τῶν αἱματηρῶν καὶ ἀτυχῶν ἀγώνων, οὓς ἐπεχείρησεν ἡ φρουρὰ ἐναντίον τῶν στρατιῶν τοῦ τυράννου, ἐν τῷ σκολιῷ ᾄσματι τῷ ᾀδομένῳ κατὰ τὰ συμπόσια

Αἴ αἴ Λειψύδριον προδωσέταιρον,
οἵους ἄνδρας ἀπώλεσας, μάχεσθαι

μικὸν ἐκδ. Göttling σ. 17. Ὁ Ἱππίας ἐπιτρέπει εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συννενοημένους ἐγγράφεσθαι ἐς τοὺς λελειτουργηκότας. Ἔχομεν κατὰ ταῦτα καταλόγους λειτουργιῶν περιέχοντας τακτὴν ἀκολουθίαν τῶν εἰς αὐτὰς ὑποχρεουμένων.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 530.

[2] *Ἰσοκράτους* Περὶ τοῦ ζεύγους 10. *Ἀνδοκίδου* I, 106. II, 26.

ἀγαθούς τε καὶ εὐπατρίδας,
οἳ τότ' ἔδειξαν οἵων πατέρων ἔσαν[1].

Ἀποτυχόντος δὲ τοῦ τολμήματος ἐκείνου, ἐδόθη εἰς τοὺς συνετοὺς Ἀλκμαιωνίδας μετ' οὐ πολὺ εὐκαιρία, ὅπως δι' ἄλλου τρόπου ἐπιτύχωσι τὸ σκοπούμενον.

Ὁ ἐν Δελφοῖς ναὸς ἔγεινε τῷ 548 π. Χ. (Ὀλυμπ. 58, 1) παρανάλωμα τοῦ πυρός. Οἱ δ' ἱερεῖς ἔπραξαν πᾶν τὸ δυνατὸν πρὸς ἀνέγερσιν νέου μεγαλοπρεποῦς ναοῦ, καὶ ἐνήργησαν πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ συλλογὴν ἐράνων ὡς περὶ ὑποθέσεως πανελληνίου. Ὅτε δὲ συνήχθη κεφάλαιον τριακοσίων ταλάντων, καὶ ἐζητεῖτο μισθωτὴς πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ναοδομίας συμφώνως πρὸς τὸ ὡρισμένον σχέδιον, ἀνέλαβον τὴν οἰκοδομὴν οἱ Ἀλκμαιωνίδαι. Μετὰ δὲ τὴν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων ἀνάθεσιν τοῦ ἔργου ἔπραξαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πλείονα τῶν συντεθειμένων. Ἰδίως δὲ, καίπερ ὑποχρεούμενοι νὰ κτίσωσι τὸν ναὸν ἐκ πωρίνου λίθου, κατεσκεύασαν τὸ ἐμπρόσθιον αὐτοῦ ἀνατολικὸν μέρος ἐκ Παρίου μαρμάρου[2]. Διὰ τῆς πράξεως δὲ ταύτης καθυπεχρέωσαν μεγάλως τοὺς ἄρχοντας τῶν Δελφῶν καὶ ἔπεισαν αὐτοὺς διὰ παντοίων ἐλευθερίων δωρεῶν, ὅπως ἀπαύστως ἐργάζωνται ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ οἴκου αὐτῶν καὶ ταχθῶσι φανερῶς μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῶν Πεισιστρατιδῶν. Ἔκτοτε δ' αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, ἀλλ' ἰδίως ἡ Σπάρτη, ἥτις ἀπὸ πεντήκοντα ἐτῶν καὶ ὑπερέκεινα διεξῆγεν ἔνδοξον πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι τυράννων, παρωρμῶντο ὑπὸ τῆς Πυθίας νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἐν Ἀθήναις. Ὁσάκις πολῖται Σπαρτιᾶται ἢ αὐτὴ ἡ πόλις ἔστελλον εἰς τοὺς Δελφοὺς πρὸς χρηστηριασμὸν, εἰς πάντα χρησμὸν προσετίθετο καὶ ἡ παρακέλευσις τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν τυράννων. Καὶ ὅτε οἱ Σπαρτιᾶται μεταξὺ ἄλλων ὑπεκφυγῶν προέβαλλον καὶ τὴν μετὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν φιλίαν

1 ***Ἀθηναίου*** XV, σ. 695 e. B e r g k Poetae lyrici ἐν τοῖς σκολιοῖς ὑπ' ἀρ. 14.
2 ***Παυσανίου*** X, 5, 13. ***Ἡροδότου*** II, 180. V, 62.

αὐτῶν καὶ ξενίαν, ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν, ὅτι τὰ τοῦ θεοῦ ἦσαν τιμιώτερα ἢ τὰ τῶν ἀνθρώπων[1].

Τέλος δ' οἱ Σπαρτιᾶται, ἐπειδὴ δὲν ἄφινον αὐτοὺς ἡσύχους, ἀπεφάσισαν νὰ κινηθῶσι. Καὶ πρὸ βραχέος μὲν χρόνου εἶχον ἤδη ἀγωνισθῆ ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐναντίον τοῦ Πολυκράτους, εἶχον καταλύσει τὸν Λύγδαμιν καὶ ἐλευθερώσει τοὺς ἐν Νάξῳ Ἀθηναίους ὁμήρους[2]. Τώρα δὲ, ἐκνικῶντες τὴν ἔμφυτον ἀπροθυμίαν, ἣν ἠσθάνοντο πρὸς ἀνάμιξιν εἰς τὰ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀπέστειλαν κατὰ θάλασσαν εἰς τὸ Φάληρον στρατιὰν ὑπὸ τὸν Ἀγχιμόλιον. Ἐπίστευον δὲ, ὅτι ταῦτα ἐνεργοῦντες θὰ ἠδύναντο νὰ συνδεθῶσι καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Δελφοὺς διὰ φιλίας, ἐπειδὴ ἕνεκεν αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον διακοπῆ καὶ ταραχθῆ αἱ μετ' αὐτῶν ἀγαθαὶ σχέσεις. Ἀλλὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἐλαχίστη ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχία. Οἱ Πεισιστρατίδαι ἐξέπεμψαν κατὰ τῶν ἀποβάντων εἰς τὴν γῆν Λακεδαιμονίων τὸ ἱππικὸν τῶν συμμάχων αὐτῶν Θεσσαλῶν, ἐπέπεσον κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς στρατιᾶς, ἥτις εἶχε καταλάβει θέσιν ἀκατάλληλον ἐν τῷ εὐρεῖ φαληρικῷ πεδίῳ, καὶ ἐφόνευσαν τὸν στρατηγὸν μετὰ καὶ μεγάλου μέρους τῆς στρατιᾶς[3].

Τὸ δὲ πάθημα τοῦτο ἠνάγκαζε πλέον τὴν Σπάρτην νὰ καταβάλῃ σοβαρὰς προσπαθείας πρὸς διάσωσιν τῆς τιμῆς αὐτῆς. Καὶ πρότερον μὲν, ἀποβλέποντες οἱ Σπαρτιᾶται εἰς τὴν μετὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν ξενίαν, εἶχον διστάσει νὰ ἐκπέμψωσι στρατὸν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν βασιλέως, ἀλλὰ τώρα πλέον ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Κλεομένης τὴν ἡγεμονίαν στρατιᾶς, εἰσορμησάσης εἰς τὴν Ἀττικὴν κατὰ γῆν.

Ἦτο δ' ἀνὴρ διαπρεπὴς ὁ τότε περιβαλλόμενος τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Ἀγιαδῶν, ἀνὴρ ἐν ᾧ ἀνεκόχλαζε σφοδρῶς τὸ ἀρχαῖον ἡγεμονικὸν αἷμα τῶν Ἡρακλειδῶν. Ὑπὸ ἀδα-

[1] ***Ἡροδότου*** V, 63.

[2] ***Πλουτάρχου*** Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας 21. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 547.

[3] ***Ἡροδότου*** V, 63.

μάστου ἐπαιρόμενος φρονήματος, οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ μένῃ κατ' οἶκον, ὑποκρινόμενος τὸν βασιλέα ὑπὸ τὴν μισητὴν ἐποπτείαν τῶν ἐφόρων. Αἱ πράξεις αὐτοῦ ὑπεκινοῦντο ὑπὸ ἀπαραγνωρίστου ἐλατηρίου, τῆς ἐφέσεως τῆς αὐταρχίας· διὸ πᾶσα τολμηρὰ ἐπιχείρησις ἐν τῇ ξένῃ, καθιστῶσα δυνατὴν τὴν αὐτόβουλον ἐνέργειαν, ἦτο ἀρεστὴ εἰς τὸν Κλεομένην.

Αἱ πρὸς τὸ Ἄργος διενέξεις τῆς Σπάρτης διαρκοῦσι καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς λακωνικῆς ἱστορίας, καθ' ὅσον γινώσκομεν αὐτὴν, καὶ πρὸ τῶν μεσσηνιακῶν δὲ πολέμων εἰσώρμησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης εἰς τὴν ὀρεινὴν χώραν τοῦ Πάρνωνος πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν κατὰ τὰ σύνορα κατακτηθέντων τόπων [1]. Κατὰ δὲ τὸν ἕβδομον αἰῶνα εἶχε προελάσει τὸ Ἄργος νικηφόρον μετὰ τὴν παρὰ τὰς Ὑσιὰς αἱματηρὰν μάχην. Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ ἑπομένου αἰῶνος οἱ Σπαρτιᾶται ἔγειναν κύριοι τῆς ὅλης Θυρεάτιδος, ὡς ἐκαλεῖτο τὸ βόρειον τῆς Κυνουρίας, καὶ δὴ διὰ τῆς πολυθρυλήτου μάχης, πρὸς ἣν εἶνε συνδεδεμένον τὸ ὄνομα τοῦ Ὀθρυάδου, τοῦ Σπαρτιάτου ἥρωος, ὅστις μόνος ἐπιζήσας ἐκ τῶν συμμαχητῶν αὐτοῦ εἶχεν ἀνεγείρει τὸ τρόπαιον. Συνέβησαν δὲ ταῦτα περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐπολιορκεῖτο ἐν Σάρδεσιν ὁ Κροῖσος (546 π. Χ.) [2].

Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς μάχης ταύτης δὲν ἐπερατώθη ὁ ἀγών, προστεθείσης νέας διχονοίας εἰς τὴν ἀρχαίαν. Οἱ Ἀργεῖοι εἶχον συνδεθῇ μετὰ τῶν Ἀθηναίων τυράννων, δόντες εἰς τὸν Πεισίστρατον Ἀργείαν κόρην, τὴν Τιμώνασσαν, ὡς γυναῖκα καὶ στείλαντες εἰς τὸν τύραννον ἐνόπλους ἐπικούρους [3]. Ἀλλὰ τοιαύτη ἀνεξάρτητος καὶ ἀντισπαρτιατικὴ πολιτεία δὲν ἦτο ἀνεκτὴ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας. Διὸ τὸ μὲν πρῶτον ἐτιμώρησαν τοὺς Πελοποννησίους συμμάχους τοῦ τυράννου, καὶ ἐκράτυναν εἴπερ ποτὲ τὴν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 359.

[2] *Ἡροδότου* I, 82. *Παυσανίου* II, 18. Ἴδε καὶ Kohlmann (Rheinisches Museum Τόμ. XXIX σ. 462).

[3] *Πλούταρχος* ἐν βίῳ Κάτωνος 24.

δύναμιν τὴς Σπάρτης· μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Κλεομένης, στρατηγὸς ἤδη δεδοκιμασμένος, ἐστράτευσεν ἔμπλεως μεγαλαυχίας ἐπὶ τὰς Ἀθήνας[1].

Καὶ εἶχε μὲν συμπαραλάβει ἱκανὸν ἱππικὸν, προσετέθησαν δ' εἰς αὐτὸν οἱ Ἀλκμαιωνίδαι καὶ πάντες οἱ φυγάδες καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς τυραννίδος. Οἱ δὲ τύραννοι, ἡττηθέντες ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ χώρῳ, ἐν ᾧ εἶχόν ποτε ἱδρύσει τὴν δύναμιν αὐτῶν, παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Παλλήνης[2], ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Καὶ προεμηνύετο μὲν μακρὰ πολιορκία, ἀλλὰ συνέβη νὰ συλληφθῶσιν ὑπὸ τῶν περιπολούντων ἐχθρῶν τὰ τέκνα τοῦ τυράννου καθ' ὃν χρόνον ἀπεστέλλοντο ἐκτὸς τῆς χώρας. Πρὸς διάσωσιν δ' αὐτῶν ἠναγκάσθη ὁ Ἱππίας νὰποχωρήσῃ μετὰ τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ. Εἶχε δὲ ἄρξει μετὰ μὲν τοῦ ἀδελφοῦ ἔτη δεκατέσσαρα, μόνος δὲ τρία καὶ ἥμισυ[3]. Σὺν δὲ τῇ καταλύσει αὐτοῦ αἱ οἰκοδομαὶ, δι' ὧν τὴν ἀποπεράτωσιν προϋπετίθετο μακροτέρα διάρκεια τῆς δυναστείας, ἰδίως δ' ὁ Ἑκατόμπεδος καὶ τὸ Ὀλυμπιεῖον, ἔμειναν ἀσυντέλεστοι[4].

[1] Τῶν κατὰ τὸν Κλεομένην ὁ χρονολογικὸς προσδιορισμὸς εἶνε δυσχερής. Ὁ μόνος συγγραφεὺς ὁ πραγματευόμενος τὰς πράξεις αὐτοῦ ἐν συνεχείᾳ εἶνε ὁ ***Παυσανίας*** (III, 4, 1), ὃν ἀκολουθοῦσιν ὁ O. Müller καὶ ὁ Schultz ἐν τοῖς Kieler Philologische Studien σ. 163 κ. ἑ. Κατ' αὐτὸν ἡ εἰς τὴν Ἀργολίδα στρατεία προηγήθη τῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ δὴ συνέβη ἀρχομένης τῆς βασιλείας τοῦ Κλεομένους. Ἀντίστρατεύεται δὲ πρὸς ταῦτα ὁ ***Ἡρόδοτος***. (VII 148), καθ' ὃν ἡ ἧττα τῶν Ἀργείων παριστάνεται συμβᾶσα ὄχι μακρὸν χρόνον πρὸ τοῦ 481 π. Χ. (Ὀλυμπ. 74, 4). Ἐπ' ἴσης δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ***Ἡρόδοτον*** (VI, 19 καὶ 77) ἡ καταστροφὴ τῆς Μιλήτου καὶ ἡ τοῦ Ἄργους παριστάνονται ὡς σύγχρονοι. Διὰ ταῦτα ὁ Clinton καὶ ὁ Duncker ἀποδέχονται τὸν ἀργολικὸν πόλεμον ὡς γενόμενον ὕστερον, καὶ δὴ ὁ μὲν Clinton τῷ 510 π.Χ., ὁ δὲ Grote καὶ ὁ Peter τῷ 497 — 493 π. Χ. Ταῦτα φρονεῖ καὶ ὁ Schneiderwirth (Politische Geschichte des dorischen Argos, I), καὶ ὁ Kaegi (Jahrbücher für Philologie Suppl. Τόμ. VI, σ. 469). Ἡ δὲ ἁπλουστάτη λύσις τῶν ἀμφιλογιῶν μοὶ φαίνεται ὅτι εἶνε ἡ ἀποδοχὴ τῆς γνώμης, ὅτι ὁ Παυσανίας συνέπτυξε δύο διαφόρους ἀργολικὰς ἐκστρατείας τοῦ Κλεομένους εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτήν.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 546.

[3] Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τυράννων ἐστήθη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἰδία στήλη ἐπὶ τῇ καταλύσει ταύτῃ. Ἴδε ***Θουκυδίδου*** VI, 55· ἡ στήλη περὶ τῆς τῶν τυράννων ἀδικίας ἡ ἐν τῇ Ἀθηναίων ἀκροπόλει σταθεῖσα.

[4] Ἴδε Philologus. 1862 σ. 6.

Ἡ κατάλυσις τοῦ τυράννου οὐδεμίαν ἔσχε τὸ κατ' ἀρχὰς ἄλλην ἀκολουθίαν πλὴν τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἀρχαίων ἐρίδων τῶν φατριῶν. Μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας ἐξαφάνισιν τῆς μιᾶς τῶν τριῶν φατριῶν περιέστησαν πάραυτα αἱ δύο ἄλλαι εἰς φανερὰν ῥῆξιν πρὸς ἀλλήλας, ἅτε μόνον χάριν καταπολεμήσεως τοῦ κοινοῦ ἀντιπάλου συνενωθεῖσαι πρὸς ὥραν ἐν τῷ αὐτῷ στρατοπέδῳ. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἵστατο ἡ φατρία τῶν εὐπατριδῶν, ἧς ἡγεῖτο Ἰσαγόρας ὁ υἱὸς τοῦ Τισάνδρου, οὗ ἐν τῷ οἴκῳ ἐλατρεύετο ὁ καρικὸς Ζεύς, ἐξ ἑτέρου δ' οἱ Ἀλκμαιωνίδαι. Καὶ οἱ μὲν Ἀλκμαιωνίδαι τὴν Σπάρτην εἶχον μεταχειρισθῇ μόνον ὡς μέσον πρὸς τὴν κατάλυσιν τῶν τυράννων· οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην δ' ἐπίδρασιν πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς πόλεως διενοοῦντο νὰ παράσχωσιν εἰς τὴν ξένην ἐκείνην δύναμιν. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας οἱ εὐπατρίδαι ἐνόμιζον, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπωφεληθῶσι τὴν εὐκαιρίαν ἐκείνην, ὅπως καταργήσωσι πάντας τοὺς μισητοὺς νεωτερισμοὺς τοὺς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σόλωνος ἰσχύοντας, τὴν ἰσοτιμίαν τῶν κοινωνικῶν τάξεων, τὴν καὶ εἰς τοὺς μὴ ἐγγεγραμμένους εἰς τὰ γένη ἐπέκτασιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἐγγείου κτήσεως, τὴν εἰς τὰ τιμητικὰ ἀξιώματα τῆς πολιτείας συμμετοχὴν πάντων τῶν ἐχόντων οὐσίαν. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἡ φατρία αὕτη ἦτο ἡ ἰσχυροτέρα, ἅτ' ἐν παραβύστῳ διατηρηθεῖσα καὶ ἐπὶ τῶν τυράννων, μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν αὐτῶν ἐμφανισθεῖσα συγκεκροτημένη καὶ ἔχουσα ὑποστήριξιν καὶ ἀσφαλῆ ἐπικουρίαν ἐκ τῆς μετὰ τῆς Σπάρτης συμμαχίας. Ἀπ' ἐναντίας δ' οἱ Ἀλκμαιωνίδαι δὲν εὗρον φατρίαν ἑτοίμην καὶ συντεταγμένην, ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς μακρᾶς αὐτῶν ἐν τῇ ξένῃ ἀπουσίας οἱ ἀρχαῖοι ἐν τῇ χώρᾳ ἑταῖροι εἶχον διαλυθῇ, οὐδ' ὑπῆρχε πλέον φατρία τῶν Παραλίων.

Ἀλλ' ὁ Κλεισθένης δὲν ἠδύνατο νὰ παραγκωνισθῇ οὕτως εὐκόλως. Ὢν ἐκ φύσεως ὀξύς, ἔτι δὲ μᾶλλον παροξυνθεὶς ὑπὸ τοῦ πλάνητος βίου καὶ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ οἴκου, ἀνδρωθεὶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς δίνης τῶν φατριῶν καὶ ἀπὸ παίδων μεστὸς πολιτικῶν σχεδίων, ἔμπειρος τῶν τοῦ κόσμου, δεξιὸς καὶ ἔχων στερρὰν ἀπό-

φασιν νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰ πλήθη διὰ πάσης θυσίας, ἔλαβε μετὰ γοργότητος κρίσιμα μέτρα χάριν καταπολεμήσεως τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Ἰσαγόρου. Καὶ δὴ συνήνωσε τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων ἑταίρων μετὰ τῆς ἀπωρφανισμένης φατρίας τῶν Διακρίων, ἐνεστερνίσθη τοὺς τρόπους, δι' ὧν εἶχεν ἀρχίσει τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ στάδιον ὁ Πεισίστρατος, μετεχειρίσθη πάντα τὰ μέσα ἅτινα ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ, ὅπως περισυναγάγῃ περὶ αὐτὸν τὰ πλήθη τοῦ δήμου [1], καὶ παρώξυνεν αὐτὰ καταδεικνύων ταντιδημοτικὰ διαβήματα τῶν ἀντιπάλων. Οὕτω δ' ἐντὸς βραχέος χρόνου ὁ Κλεισθένης ἀπέβη ὁ στασιάρχης τῆς ὅλης δημοτικῆς φατρίας καὶ ἰσχυρότερος πάντων τῶν προγενεστέρων Ἀλκμαιωνιδῶν.

Καὶ τῶν μὲν πράξεων αὐτοῦ τὸ ἐλατήριον ἦτο ἡ φιλοδοξία, ἀλλ' ἐπεδίωκεν ὅμως σκοποὺς εὐγενεστέρους ἀτομικῶν συμφερόντων καὶ οἰκογενειακῆς δόξης. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀντίπαλον φατρίαν, ἥτις, στηριζομένη εἰς τὴν Σπάρτην, ἠγωνίζετο νὰ καταλύσῃ τὰ καθεστῶτα δικαιώματα τοῦ δήμου, ἐκεῖνος ἐπεδίωκε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀντεπροσώπευε τὸ κινδυνεῦον δίκαιον, τὴν διὰ πολυωδύνων ἀγώνων κτηθεῖσαν ἐλευθερίαν τῶν πολιτῶν, τὸ διὰ πανδήμων ὅρκων κατασταθὲν πολίτευμα, ὅπερ καὶ αὐτοὶ οἱ τύραννοι εἶχον σεβασθῇ ὡς ἱερόν, τέλος δὲ τὸ μέλλον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας ἀναπτύξεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος θεμελιωθεισῶν ἀρχῶν. Διὰ ταῦτα ὁ Κλεισθένης ἀνῆλθεν εἰς ἀξίωμα παντελῶς διάφορον ἐκείνου, ὅπερ ἔχει στασιάρχης φίλαυτος καὶ πλεονέκτης. Διὰ ταῦτ' ἀπέκτησε δύναμιν μεγάλην, καὶ ἠξιώθη τιμῆς παρὰ τῶν ἀρίστων πολιτῶν. Ἡ ἐναντίον τῶν ἀριστοκρατικῶν ἀντίδρασις ἐμε-

[1] Περὶ τοῦ Κλεισθένους ὡς ἀρχηγοῦ τῶν Διακρίων ἴδε *Ἡροδότου* V, 69. Κατὰ τὸν κώδικα τὸν φερωνυμούμενον ἀπὸ τοῦ Sancroft τὸ χωρίον τοῦτο ἔχει ὧδε· τότε πάντα τὸν δῆμον πρότερον ἀπωσμένον πρὸς τὴν ἑαυτοῦ μοῖραν προσεθήκατο. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ γραφὴ τοῦ Φλωρεντινοῦ κώδικος πάντων ἀντὶ τοῦ πάντα. ἣν ἀκολουθῶν ὁ Grote ἑρμηνεύει τὸ χωρίον διὰ τῶν λέξεων « τὸν (διὰ τοῦ Σόλωνος) τῶν πάντων ἀποκεκλεισμένον δῆμον » Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Bekker προέτεινε τὴν γραφὴν πάντως.

γάλυνε τὸν Κλεισθένην καὶ προδιέγραψεν εἰς αὐτὸν ὡρισμένην πορείαν ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ.

Ἂν ἤθελε νὰ σώσῃ τὸ σολώνειον πολίτευμα, δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτὸν νὰ ἐμμείνῃ μόνον εἰς τὴν συντήρησιν καὶ στήριξιν τῶν θεσμῶν τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐμπεδωθῇ ἐκ νέου τὸ ὅλον ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ἡ νομοθεσία, καὶ συγκρατηθῇ ἡ φατρία τῶν συντηρητικῶν διὰ τῆς ἐπιδιώξεως τακτοῦ σκοποῦ καὶ τῆς προχωρήσεως πρὸς τὰ πρόσω. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Σόλων καταστήσει προσιτὴν εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν πολιτείαν, τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, τοῦθ' ὅπερ ἦτο ἀναπόφευκτον πρὸς μόρφωσιν πολιτῶν ἐλευθέρων, ἡ δ' ἐξ εὐπατριδῶν καταγωγὴ εἶχε παύσει οὖσα ὅρος ἀπαραίτητος πρὸς ἐνάσκησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ τελείου πολίτου. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ δὲν εἶχε μεταβάλει τὸν ἐσωτερικὸν ὀργανισμὸν τῶν γενῶν· ἀρκούμενος δ' εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν οὐσιωδεστάτων, εἶχεν ἀφήσει ἄθικτα ὥς τι ἀνάξιον λόγου καὶ ἀβλαβὲς τὰ λείψανα ἐκεῖνα τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἅτινα ἐποιοῦντο περὶ πολλοῦ οἱ ἐμμένοντες εἰς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, ἰδίως δὲ τὴν διαίρεσιν τῶν εὐπατριδῶν εἰς τὰς φυλὰς τῶς Γελεόντων, τῶν Ὁπλήτων, τῶν Ἀργαδέων καὶ τῶν Αἰγικορέων [1].

Ἀλλὰ διὰ τῆς συντηρήσεως τῶν πατροπαραδότων ἐκείνων ἐθίμων τῶν γενῶν εἶχε μείνει ἀντίθεσίς τις ἐν τῷ βίῳ τοῦ δήμου. Πράγματι δὲ ὑφίσταντο μὲν κατὰ τοὺς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐστημένους ἄξονας τοῦ γραπτοῦ δικαίου πολῖται ἐλεύθεροι καὶ ἰσότιμοι, ἀλλὰ κατ' ἀλήθειαν εὐπατρίδαι καὶ δῆμος ἵσταντο ἀκόμη ἀντιμέτωποι ἀλλήλων δίκην δύο χωριστῶν ἐθνῶν. Οὕτω δ' ἐν τοῖς φατριαστικοῖς ἀγῶσιν εἶχον καὶ πάλιν μετὰ τὸν Σόλωνα παρὰ τὸ πνεῦμα τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ ἐπικρατήσει τὰ δικαιώματα τῶν γενῶν, αἱ δὲ συνελεύσεις τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς ἀρχαίας φυλὰς καὶ τὰ ἀρχαῖα γένη παρεῖχον νέαν τροφὴν πρὸς συντήρησιν τῶν ἰδίων παραδόσεων καὶ ἰδίων συμφερόντων τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων.

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 452.

Καὶ ὁ δῆμος δὲ δὲν ἠδύνατο νὰπομάθῃ τὸ θεωρεῖν τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὰ γένη ὡς ἰδίαν τινὰ τάξιν ἀνθρώπων καὶ ἀποβλέπειν εἰς αὐτοὺς ἢ μετ' αἰσθήματος ταπεινῆς ὑποταγῆς, ἀντιτασσομένης εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος καθιερωθεῖσαν ἰσοπολιτείαν, ἢ μετ' αἰσθήματος μίσους καὶ ἐχθρότητος ταράσσοντος τὴν δημοσίαν εἰρήνην.

Καὶ ὁ μὲν Σόλων ἀνέμενε τὴν καθαίρεσιν τῶν ἀτόπων τούτων ἐκ τῆς πραείας ἐπιδράσεως ἣν ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ἀνάπτυξις βαθμιαία. Ἀλλ' ὁ Κλεισθένης δὲν ἀπεξεδέχετο τὴν διὰ τοῦ χρόνου ἰσοπέδωσιν τῶν ἀντιθέσεων. Ἐνόμισε δ' ἔτι μᾶλλον καθῆκον αὐτοῦ νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν ἄρσιν αὐτῶν, καθότι οἱ εὐπατρίδαι τότε δὴ τότε προέβαλλον νέας ἀξιώσεις καὶ ἐδείκνυον διάθεσιν νὰ μὴ ἀποφύγωσι μηδ' αὐτὴν τὴν μετὰ ξένων συναφὴν σχέσεων χάριν εὐοδώσεως τῶν φατριαστικῶν αὐτῶν σκοπῶν. Διὸ ἐφάνη ἀναγκαία ἡ ἀπότομος διακοπὴ πάσης σχέσεως πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ ἡ διάλυσις τῶν εἰς ὁμάδας συννησπισμένων γενῶν, ἅτινα ἦσαν αἱ ἑστίαι τῆς ἀντιδημοτικῆς φατρίας, ἡ ἀπὸ τῶν οἰκογενειακῶν συνδέσμων ἀφαίρεσις πάσης δυνάμεως, ἡ ἐκ τοῦ δήμου ἐκρίζωσις τοῦ ἐμφύτου αἰσθήματος τῆς ἀπὸ τῶν εὐπατριδῶν ἐξαρτήσεως καὶ ἡ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τελεία αὐτοῦ ἀπελευθέρωσις.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἦτο ἀνάγκη βιαίων μεταβολῶν, αἵτινες ἤθελον πτοήσει πάντ' ἄλλον πολιτευτήν. Καὶ ἡ μὲν ἀπόφασις τοῦ Κλεισθένους, ἐπιχειρήσαντος τὸ μέγα τόλμημα, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ τῆς καταγωγῆς. Ἡ δ' ἐπιτυχία τοῦ ἐγχειρήματος ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ἀβελτερίας τῶν ἀντιπάλων καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ δελφικοῦ μαντείου.

Ὁ οἶκος τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν εἶχεν ἤδη ἕνεκα τῆς συγγενείας μετὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Ἀθηνῶν ἔμφυτον τάσιν πρὸς τὸ ἄρχειν, ἣν οὐδέποτε ἀπεξεδύθη. Ὑπὸ δὲ τὰς ἐπιδράσεις τοῦ ὀγδόου καὶ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἡ τάσις αὕτη ἔλαβεν, ὡς εἰκὸς, τροπὴν πρὸς τὴν τυραννίδα, ἐπειδὴ αὕτη ἦτο ὁ μόνος τύπος, καθ' ὃν ἠδύναντο νὰ ἐκπληρωθῶσιν οἱ φιλόδοξοι τοῦ οἴκου πόθοι. Ἡ δὲ ἀγρία

ἐμπάθεια τοῦ Μεγακλέους ἐν τῷ ἀγῶνι πρὸς τὸν Κύλωνα [1] ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ὅστις, αὐτὸς ἐφιέμενος κυριαρχίας, ἔβλεπε τὸ ποθητὸν κειμήλιον περιπῖπτον εἰς ἄλλας χεῖρας. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Μεγακλέους Ἀλκμαίων ὁ στρατηγήσας ἐν τῷ ἱερῷ πολέμῳ, ὅστις ὡς στρατηγὸς εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ παράσχῃ ἀγαθὰς ὑπηρεσίας εἰς τοὺς πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν, ὡς ἐξ αὐτῶν αὐτοῦ τῶν σχέσεων πρὸς τὴν αὐλὴν τῶν Σάρδεων ἀπεσχοινίσθη ἔτι μᾶλλον τῶν τάξεων τῶν κοινῶν πολιτῶν [2]. Καὶ τὴν μὲν μεγάλην αὐτοῦ περιουσίαν ἐπηύξησε ταχέως, γενόμενος δ' ὁ πλουσιώτατος τῶν Ἀθηναίων ἁπάντων ἀπέβαινεν ὁσημέραι φιλοδοξότερος· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ, ζητῶν τὴν χεῖρα τῆς θυγατρὸς τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος, δὲν ἐσκόπει βεβαίως νὰ ζήσῃ μετ' αὐτῆς τὸν ἀφανῆ βίον ἰδιώτου μεταξὺ ἰδιωτῶν ἰσοτίμων. Ὡς στασιάρχης δὲ τῶν Παραλίων, ὡς εἰκὸς, ἐπεδίωκε τὸν αὐτὸν καὶ ὁ Πεισίστρατος σκοπὸν, καὶ μόνον αἱ περιστάσεις δὲν ὑπῆρξαν ἐπ' ἴσης εὐνοϊκαὶ εἰς αὐτόν. Πᾶσα δ' ἀποτυχία καὶ ἡ μοιραία ἐνοχὴ τοῦ αἱματηροῦ ἄγους, ἥτις ἀνέθρωσκε πάντοτ' ἐκ νέου δίκην δαίμονος κακοῦ, συνετέλεσαν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς ἐπαύξησιν τοῦ πάθους. Τέλος δ' αἱ προσδοκίαι τῆς πολλάκις διαψευσθείσης φιλοδοξίας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν συνεδέθησαν πρὸς τὸν υἱὸν τῆς Ἀγαρίστης, ὅστις ἐφαίνετο ἐκ γενετῆς προωρισμένος νὰ μεγαλουργήσῃ [3].

Μετὰ τοῦ Κλεισθένους εἰσήχθη τὸ ὄνομα τοῦ πρὸς μητρὸς πάππου εἰς τοῦ Ἀλκμαίωνος τὸν οἶκον. Δὲν εἶχε δ' ὁ Κλεισθένης μόνον τὸ ὄνομα κοινὸν πρὸς τὸν πάππον, ἀλλὰ μετεῖχε καὶ τῆς εὐθαρσοῦς αὐτοῦ εὐτολμίας, τοῦ διαυγοῦς βλέμματος, τῆς ἀπαρεμποδίστου δραστηριότητος ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ σκοπῶν. Καὶ οἱ σκοποὶ δὲ οὗτοι ἦσαν ὅμοιοι παρ' ἀμφοτέροις. Ἀληθῶς καὶ ὁ ἔγγονος ἐπεθύμει ὡς ὁ πάππος τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 473.

[2] Περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἀλκμαίωνος μετὰ τῆς αὐλῆς τῶν Σάρδεων ἴδε Schömann ἐν τοῖς Jahrbücher für Philologie. 1875 σ. 466. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 530.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 391.

πολιτείας ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ θεσμῶν ἀπηρχαιωμένων χάριν προοδοποιήσεως αὐτῆς ἐν τῇ ὁδῷ ἀναπτύξεως νέας. Καὶ αὐτὸς ἐπολέμει ὡς ἐκεῖνος τοὺς εὐπατρίδας τοὺς δι' ἐμμονῆς ἀθεραπεύτου εἰς τὰς ἕξεις καὶ τὰ δικαιώματα τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως πιέζοντας τὰς ὑποδεεστέρας τάξεις. Ἀμφότεροι δ' ἐφήρμοσαν πρὸς σκοποὺς ὁμοίους ταὐτὰ μέσα, ἀμφότεροι ἐπερειδόμενοι εἰς τὸ κῦρος τοῦ δελφικοῦ μαντείου. Οὕτως ὁ ἔγγονος ὑπῆρξεν ἐν πᾶσι τούτοις πιστότατον ἀπότυπον τοῦ πάππου· ἀλλ' ἡ διαφορὰ εἶνε, ὅτι τοῦ νεωτέρου Κλεισθένους αἱ μεταρρυθμίσεις ὑπῆρξαν ἀσυγκρίτως συστηματικώτεραι, ριζικώτεραι καὶ ἀποτελεσματικώτεραι [1].

Τὰ σχέδια αὐτοῦ εἶχε προπαρασκευάσει ἀπὸ μακροῦ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐξορίας· διὰ τοῦτο δὲ παρέστησαν διὰ μιᾶς ἕτοιμα καὶ ὥριμα κατὰ τὴν κατάλληλον ὥραν. Ἦτο δὲ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ διπλοῦς. Τοῦτο μὲν ἤθελε τὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἀληθῆ λειτουργίαν τοῦ σολωνείου πολιτεύματος, τοῦτο δὲ τὴν κατὰ βάθος ἀναμόρφωσιν τῆς πολιτείας. Καὶ ταῦτα διότι δὲν ἵστατο ἀντιμέτωπος τῶν τάξεων τῶν πολιτῶν μετὰ πραότητος ἀμίκτου φατριαστικοῦ πνεύματος. Δὲν ἐμερίμνα ὡς ὁ Σόλων περὶ ἀποδόσεως πλήρων δικαιωμάτων εἰς ἑκάστην τάξιν, ἀλλ' ἦτο ἐχθρὸς τῶν εὐπατριδῶν, καὶ ἀνέλαβε μετὰ πάθους τὴν ἡγεσίαν τῆς ἀπωρφανισμένης φατρίας τῶν προοδευτικῶν. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται ἡ παρὰ τῷ Κλεισθένει εἴπερ τινὶ καὶ ἄλλῳ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν παρατηρουμένη συνένωσις τῶν ἀντιθέτων τάσεων πολιτικοῦ προγράμματος συντηρητικοῦ ἅμα καὶ νεωτερίζοντος.

Τὸ εὐεργετικὸν σολώνειον πολίτευμα δὲν εἶχε δυνηθῆ νὰ ριζωθῇ, ἐπειδὴ οἱ εὐπατρίδαι ἐθεώρουν τὴν πολιτείαν κονίστραν τῆς φιλοδοξίας αὐτῶν καὶ καθίστανον ἀδύνατον ἀνάπτυξιν εἰρηνικήν. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Σόλων καταστήσει τοὺς πολίτας ἰσοτίμους κατ' οὐσίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶχε τολμήσει νὰ θίξῃ τοὺς θεσμοὺς τοὺς συνέχοντας τἀριστοκρατικὰ γένη, εἶχε διατηρηθῆ παρὰ τοῖς εὐπατρίδαις συνοχὴ παρακωλύουσα τὴν σκοπουμένην ἀνάκρασιν τῶν πολιτῶν. Διὰ ταῦτα ἡ πολιτεία τοῦ Σόλωνος δὲν εἶχεν οὔτε κατα-

νοηθῇ οὔτε πραγματωθῇ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κλεισθένης δὲν διενοήθη νὰ καταλύσῃ τὰ ἱερὰ καὶ τὰς θυσίας τῶν γενῶν, ἀπ' ἐναντίας δὲ διετηρήθη ὡς πρότερον πᾶν ὅ τι ἀνεφέρετο εἰς τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον καὶ τὴν θρησκείαν μετὰ καὶ τῶν πατροπαραδότων νομίμων καὶ τῶν ἀρχαϊκῶν ἐθῶν τῶν μετ' αὐτῶν συνδεομένων. Ἀλλ' οἱ σύνδεσμοι ἐκεῖνοι τοῦ δήμου, εἰς οὓς ὑπήγοντο αἱ φρατρίαι καὶ τὰ γένη, αἱ τέσσαρες ἰωνικαὶ φυλαί, ἔπρεπε νὰ μὴ ἀποτελῶσι πλέον τὴν πολιτικὴν διαίρεσιν τοῦ λαοῦ· ἐπειδή, ἐφ' ὅσον οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ἐφαίνοντο καὶ αἱ ὑπάλληλοι ὑποδιαιρέσεις συμμετέχουσαι σημασίας πολιτικῆς. Κυριώτατον ἐλάττωμα τοῦ σολωνείου πολιτεύματος ἐφαίνετο, ὅτι εἶχε παραμεληθῇ ἡ εἰς τὰς ἀρχαίας ἐκείνας φυλὰς ἀναγκαία καθυπόταξις τῶν νεοπολιτῶν δίκην νέου οἴνου εἰς ἀσκοὺς παλαιούς. Διὰ ταῦτα δὲ καθῆκον αὐτοῦ ἐθεώρησεν ὁ Κλεισθένης νὰ μὴ περιορισθῇ, ὡς εἶχε συμβῇ ἐν Σικυῶνι, εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς τάξεως τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐκείνων φυλῶν, ἀλλὰ νὰ καταλύσῃ τὸ ὅλον σύστημα καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τετραχῇ διαίρεσιν, ἥτις ἦτο ἡ βάσις ἁπασῶν τῶν ἰωνικῶν πολιτειῶν.

Ἀντὶ δὲ τῶν τεσσάρων φυλῶν εἰσήχθη σύστημα δεκαδικὸν μετ' οὐδεμιᾶς τῶν κατὰ παράδοσιν διατάξεων συνδεόμενον[1]. Καὶ ἐκάλεσε μὲν τὰ νέα δεκατημόρια τοῦ δήμου ὡς καὶ τἀρχαῖα τεταρτημόρια, ἀλλ' αἱ νέαι φυλαὶ οὐδὲν εἶχον τὸ κοινὸν πρὸς τὰ γένη καὶ τὴν καταγωγήν. Ἦσαν δὲ μόνον αἱ μονάδες, εἰς ἃς ὑπήχθησαν ὡρισμέναι περιοχαὶ ἀγροτικῶν δήμων. Οἱ δὲ δῆμοι οὗτοι ὑφίσταντο μὲν ἀπὸ μακροῦ· ἦσαν δὲ ἢ ἀρχαῖαι πόλεις τῆς ἀττικῆς δωδεκαπόλεως, οἷον ἡ Ἐλευσίς, ἡ Κηφισία, ὁ Θορικός, ἢ μικραὶ κῶμαι ἀνήκουσαί ποτε εἰς τὰς δώδεκα πόλεις, οἷον ὁ Μαραθὼν καὶ ἡ Οἰνόη, χωρία ἅτινα εἶχον ἀποτελέσει μέρος τῆς Τετραπόλεως. Διετήρησαν δὲ οἱ δῆμοι τἀρχαῖα αὐτῶν ὀνόματα, ὡς καὶ ὅσοι εἶχον ἐπικληθῇ ἐκ τῶν κυρίως ἐν αὐτοῖς οἰκούντων γε-

[1] *Ἡροδότου* V, 66· τὸν δῆμον προσεταιρίζεται, μετὰ δὲ τετραφύλους ἐόντας Ἀθηναίους δεκαφύλους ἐποίησεν.

νῶν, οἷον οἱ Βουτάδαι, οἱ Αἰθαλίδαι, οἱ Παιωνίδαι. Καὶ εἶχε μὲν γείνει χρῆσις τῶν δήμων ἤδη καὶ πρότερον, ἴσως ὡς ὑποδιαιρέσεων τῶν ναυκραριῶν [1], χάριν τῆς ἀστυνομικῆς διατάξεως καὶ τῆς παρὰ τῆς πολιτείας φορολογίας, ἅτε συντελούντων εἰς τὴν εὐσύνοπτον διαίρεσιν τῶν πολιτῶν. Ἀλλὰ τὰ νῦν ἀπετέλεσαν οἱ δῆμοι τὰς καθ' αὐτὸ διοικητικὰς περιφερείας τῆς χώρας. Ἐν ἑκάστῳ δὲ δήμῳ ἀπεγράφοντο οἱ κάτοικοι, καὶ ἡ εἰς τὰ ληξιαρχικὰ γραμματεῖα ἐγγραφὴ ἐχρησίμευεν ἔκτοτε ὡς ἀπόδειξις ὅτι οἱ εἰς αὐτὰ ἐγγεγραμμένοι ἀνῆκον εἰς τὴν πολιτείαν καὶ μετεῖχον τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ὁσάκις δέ τις καὶ ἂν μετῴκει, ἐξηκολούθει ἀνήκων εἰς τὸν δῆμον, εἰς ὃν εἶχε τὸ κατ' ἀρχὰς ταχθῆ.

Ἱδρύθησαν δ' ἑκατὸν τοιοῦτοι δῆμοι, καὶ ἀνὰ δέκα ἐτάχθησαν ὑφ' ἑκάστην τῶν νέων φυλῶν [2]. Οὕτω δὲ διωργανώθησαν τὰ κατὰ τὴν χώραν καὶ τὸν δῆμον κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον τῶν πρότερον ἰσχυόντων, καὶ ἐδημιουργήθη ὀργανισμὸς ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν ὁμάδων τῶν γενῶν, βάσιν ἔχων τὴν οἴκησιν καὶ μόνην. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἐφηρμόσθη κατὰ τὸν τρόπον ὅστις ἤθελε θεωρηθῆ φυσικώτατος, διὰ τῆς εἰς ἓν ὅλον δῆλα δὴ συνενώσεως δέκα δήμων παρακειμένων. Διὰ τοιαύτης διαιρέσεως ἔμελλον νὰ ἐπικρατῶσιν ἐν μέν τινι φυλῇ οἱ Διάκριοι, ἐν δὲ τῇ ἄλλῃ οἱ Παράλιοι, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ οἱ Πεδιαῖοι· τοιαύτη δέ τις διάταξις τῆς χώρας ἔμελλε νὰ παράσχῃ νέον ἔδαφος εἰς τὸν ἀρχαῖον φατριασμόν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ φαίνεται, ὅτι ἕνεκα τούτου τοῦ λόγου συν-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 461.

[2] Εἰς ἑκατὸν ἀνήρχετο ὁ κανονικὸς ἀριθμὸς τῶν δήμων καθ' ***Ἡρόδοτον*** (V, 59), ὅστις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πλανᾶται. Ἀλλ' ἄλλη εἶνε ἡ γνώμη τοῦ Sauppe (De demis urbanis) καὶ ἄλλων, οἵτινες ἑκατὸν ἀποδέχονται τοὺς δήμους πρὸ τοῦ Κλεισθένους. Ηὐξήθησαν δ' οἱ δῆμοι βραχὺν χρόνον μετὰ τὸν Κλεισθένην. [Ἡ ὑποτεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κουρτίου μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν βερολινείων ἀποσπασμάτων τῆς ***Ἀριστοτέλους*** Ἀθηναίων Πολιτείας λύσις τοῦ ζητήματος διὰ τῆς συμπληρώσεως χασματώδους χωρίου εἰς τὰς λέξεις [ἑκατ]ὸν δὲ γενομένων δήμων, ἣν συμπλήρωσιν εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Diels Über die Berliner Fragmente der Ἀθηναίων πολιτεία σ. 25, ἐξηλέγχθη ἀνακριβὴς μετὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ μεγίστου μέρους τῆς ἀριστοτελικῆς συγγραφῆς, ἐν ᾗ τὸ χωρίον φέρεται ἄλλως· τούτων δὲ γενομένων. Ἴδε περὶ τῶν δήμων κατὰ τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν τὸ ἐμὸν ἐπίμετρον ἐν τῷ τελευταίῳ τόμῳ τῆς ἀνὰ χεῖρας μεταφράσεως [Σ. Π. Λ.].

ηνώθησαν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φυλὴν δῆμοι ὅλως ἀπῳκισμένοι ἀλλήλων, οἷον τὸ Φάληρον καὶ ὁ Μαραθών, ὁ Πειραιεὺς καὶ ἡ Δεκέλεια, χάριν τελείας διασκεδάσεως τῶν τοπικῶς συμπαγῶν ἀρχαίων φατριῶν [1].

Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ὡς κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν οὐδεμίαν ἀπετέλουν φυλήν, καὶ τὸ ἄστυ οὐδένα συνεκρότει δῆμον καθ' ἑαυτό. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἀγοραὶ τῶν φυλετῶν συνήρχοντο ἐν Ἀθήναις, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ περιοχὴ τοῦ ἄστεως ἦτο κατανενεμημένη εἰς διαφόρους φυλάς. Ἑκάστη δὲ τῶν δέκα φυλῶν εἶχε τοὺς προϊσταμένους αὐτῆς, τοὺς ἐπιμελητὰς τῆς φυλῆς, ὡς καὶ κοινὰ ἱερὰ καὶ κοινὰς ἑορτὰς χρησιμευούσας εἰς συναφὴν φιλίων σχέσεων τῶν πολιτῶν πάσης τάξεως. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ὡς συνεδρίων περιωρίζετο εἰς μόνας τὰς ἀρχαιρεσίας τῶν ἰδίων ἀρχόντων, εἰς τὴν κατανομὴν τῶν λειτουργιῶν καὶ ἐκλογὴν ἐμπίστων ἀνδρῶν, οἵτινες ὤφειλον ναναλάβωσι τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων ἔργων. Κατὰ ταῦτα αἱ φυλαὶ ἦσαν τὰ ὄργανα τῶν πολιτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐν πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ λειτουργιῶν τῆς πολιτείας.

Οὕτως οἱ δῆμοι, ἀπαλλαγέντες τῆς τ' ἐπιδράσεως τῶν γενῶν καὶ τῆς τῶν κατὰ τόπους φατριῶν, ἐχρησίμευον εἰς τὴν ἄνευ τῆς ἀναμίξεως τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως προσέλκυσιν τῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ εἰς τήν πρόκλησιν κατὰ τὸ δυνατὸν καθολικῆς ἁμίλλης φιλοπατρίας, ἀμιγοῦς παντὸς ἄλλου πλαγίου σκοποῦ.

Ἐν ᾧ δ' αἱ φυλαὶ μόνον κατ' ἐκτάκτους περιστάσεις ἐκαλοῦντο εἰς συμμετοχὴν τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἡ τρέχουσα ὑπηρεσία ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τοὺς δήμους. Οὕτω λοιπὸν οὗτοι ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰς ἀρχαίας ναυκραρίας, αἵτινες, αὐξηθεῖσαι εἰς πεντήκοντα,

[1] Περὶ κατατάξεως τῶν δήμων εἰς τὰς φυλάς, ἀποσκοπούσης εἰς τὴν ἀντιπροσώπευσιν ἑκάστης φυλῆς ἐν τοῖς τρισὶ διαμερίσμασι τῆς χώρας, τῇ Διακρίᾳ, τῇ Παραλίᾳ καὶ τῷ Πεδίῳ. Ἴδε Hermann Staatsalterthümer § 111, 5 Ἀλλ' εὑρίσκομεν καὶ ἴχνη δήμων γειτόνων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φυλῆς· τοιοῦτοι εἶνε ὁ Μαραθών, ἡ Οἰνόη, ἡ Τρικόρυθος, ὁ Ῥαμνοῦς, οἱ Ψαφίδαι, ἡ Φηγαία, ἡ Ἀφιδνα, ἅπαντες δῆμοι τῆς Αἰαντίδος φυλῆς

ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμεναι πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς στρατολογίας [1]. Ἄλλως δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν περιῆλθον εἰς τοὺς δημάρχους, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Κλεισθένους ἀντικατέστησαν τοὺς ἀρχαίους ναυκράρους. Ἕκαστος δὲ τῶν ἑκατὸν δήμων εἶχε τὸν ἴδιον αὐτοῦ δήμαρχον, ἰδίους θρησκευτικοὺς ἄρχοντας καὶ ἰδίους ταμίας καὶ ἀντιγραφεῖς, ἤτοι ἐλεγκτάς. Ἕκαστος δῆμος εἶχε τὴν διοίκησιν κοινῶν κτήσεων καὶ ἴδιον ταμεῖον. Εἶχον δὲ καὶ δικαίωμα ἰδίας ἐγγείου φορολογίας οἱ δῆμοι, οἵτινες χάριν συσκέψεως περὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν συμφερόντων συνήρχοντο εἰς ἀγορὰς, ὧν προίσταντο οἱ δήμαρχοι. Ἐν ταῖς ἀγοραῖς δὲ ταύταις εὕρισκον οἱ πολῖται εὐκαιρίαν νὰσκῶνται περὶ τὴν μεταχείρισιν τῶν δημοσίων· τοῦτο δ' ἐχρησίμευεν εἰς αὐτοὺς ὡς προπαιδεία πρὸς διοίκησιν τῶν τῆς πολιτείας. Μετὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τοῦτο μόνον εἶχον τὸ κοινὸν αἱ κατὰ δήμους ἀγοραὶ αὗται, ὅτι ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τοὺς δημότας ἐνηλικιούμενοι οἱ υἱοὶ τῶν πολιτῶν, καὶ ἐν αὐταῖς ἐξηλέγχοντο τὰ ληξιαρχικὰ γραμματεῖα, ἅτινα ἦσαν τὰ μαρτύρια, δι' ὧν ἐβεβαιοῦτο τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὴν ἀττικὴν πολιτείαν συμμετοχῆς τῶν πολιτῶν [2].

Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ τῆς διοικήσεως τῶν τῆς πολιτείας αἱ φυλαὶ τοῦ Κλεισθένους ἦσαν μόνον ὁ μεσαῖος κρίκος ὁ συνδέων πρὸς τὴν πολιτείαν τοὺς ἀγροτικοὺς δήμους, ἐν οἷς ἐκινεῖτο ἐλευθέρως ὁ δημοτικὸς βίος μετὰ τῶν κατὰ μέρος συμφερόντων αὐτοῦ. Καὶ ἤδη μὲν ὁ Σόλων εἶχε καταστήσει τὴν βουλὴν, εἰς ἣν ἀνετίθεντο τὰ τῆς διοικήσεως δι' ἐκλογῆς αἱρετῶν ἀνδρῶν ὑπὸ τοῦ δήμου· ἀλλ' ὁ Κλεισθένης διερρύθμισεν αὐτὴν ἐπὶ τὸ τελειότερον διὰ τῆς καθ' ἕκαστον ἔτος ἐκλογῆς πεντήκοντ' ἀνδρῶν ἐξ ἑκάστης φυλῆς, διατηρήσας τὰ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος περὶ τῶν ἐκλογίμων

[1] Περὶ τῶν δήμων καὶ τῶν ναυκραριῶν ἴδε Σχόλια εἰς **Ἀριστοφάνους** Νεφέλας στ. 37. Böckh Staatshaushaltung der Athener Τόμ. Α' σ. 359. Αἱ πεντήκοντα ναυκραρίαι παρεῖχον πεντήκοντα πλοῖα καθ' **Ἡρόδοτον** VI, 89.

[2] Περὶ τῆς διοικήσεως τῶν δήμων ἴδε Schömann Griechische Alterthümer Τόμ. Α' ἐκδ. γ' σ. 390. Haussoulier La vie municipale en Attique. Paris. 1884.

καθορισθέντα. Οὕτω δ' ἡ βουλὴ οὐ μόνον ηὐξήθη καθ' ἑκατὸν ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ ἀντεπροσώπευε τὸν δῆμον ἀμεσώτερον καὶ πραγματικώτερον ἢ πρότερον. Συνετέλεσε δ' εἰς τοῦτο ἡ διαίρεσις τοῦ διοικητικοῦ ἔτους εἰς δέκα μέρη, καθ' ὧν ἕκαστον εἶχε τὴν προεδρίαν ἡ πρυτανείαν μία φυλὴ κατὰ σειρὰν καθοριζομένην διὰ κλήρου. Οὕτω δ' ἡ πρυτανεία ἦτο διοικητικὴ περίοδος τριάκοντα πέντε ἢ τριάκοντα ἓξ ἡμερῶν.

Τέλος δ' αἱ φυλαὶ ἐχρησίμευον καὶ εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν δικαστηρίων τῶν ἐνόρκων. Ἡ βουλὴ καὶ τὰ δικαστήρια ἦσαν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Σόλωνος οἱ φύλακες τῶν δικαιωμάτων τοῦ δήμου, καὶ ἐπροστάτευον αὐτὰ ἀπὸ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς βίας τῶν ἀρχόντων. Ἀλλὰ τὸ δυσχερέστατον πάντων ἦτο ἡ ἀνάθεσις τῶν ἀρχῶν αὐτῶν κατὰ τρόπον ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸ πνεῦμα, τὴν χρείαν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ δήμου. Τούτων ἐγλίχοντο μετὰ φιλοδοξίας οἱ ἰσχυροί, κατὰ δὲ τὰς ἀρχαιρεσίας ἀνεφαίνοντο καὶ πάλιν ἐκ νέου αἱ πρότεραι διαιρέσεις, τῶν ἀρχαίων στασιάρχων τὰ πάντα μηχανωμένων διὰ τοῦ συνόλου τῶν ἑταίρων αὐτῶν πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῶν ἀρχῶν τῶν περιβαλλομένων τὰ ἐπίσημα τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ κυριαρχίας, τῆς κληρονομίας τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ ἀξιώματος, καὶ πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν ἰδίων φιλοδόξων σκοπῶν ἐν τῷ βραχεῖ τῆς ἀρχῆς χρόνῳ. Διὸ περὶ τοῦτο εἰσήχθη νεωτερισμὸς οὐσιωδέστατος καὶ τελεσφορώτατος, καταργηθείσης τῆς ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις χειροτονίας καὶ ἀντικατασταθείσης διὰ τῆς κληρώσεως[1]. Καὶ δὲν ἀναφέρεται μὲν ὁ νεωτερισμὸς οὗτος ῥητῶς εἰς

[1] Ὁ κλῆρος ἢ κύαμος ὑφίστατο ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος. Ἴδε ***Ἡροδότου*** VI, 109. Ὑφίστατο δὲ κατὰ τὸν ***Πλούταρχον*** (ἐν βίῳ Περικλέους 9) ἐκ παλαιοῦ. Ἆρα κατὰ ταῦτα εἰσήχθη ἢ ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους ἢ, ὅπερ πολὺ μᾶλλον ἀπίθανον, μικρὸν κατόπιν. Περὶ δὲ τοῦ κλήρου θεωρουμένου ὡς θρησκευτικοῦ θεσμοῦ ἴδε ***Σέρβιον*** εἰς ***Βιργιλίου*** Αἰνειάδος II, 201. Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 562 B. Welcker Sylloge σ. 298. Πρβλ. ***Σολομῶντος*** Παροιμίας 16,33. Homeyer Nachtrag zu den germanischen Loosen σ. 78 ἐν ταῖς Symbolae Bethmanno Hollwegio oblatae. Ἐν Βερολίνῳ. 1868. Ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῶν ἀρχαίων ἡ κλήρωσις ἦτο γνωστὸν μέσον ἀντιστρατεύσεως ἐναντίον τῶν φατριῶν (ἀστασίαστον). Ἴδε ***Ἀναξιμένους*** Ῥητορικὴν ἐκδ. Spengel σ. 13, 15. Περὶ τῆς κληρώσεως ὡς μέτρου κατὰ τῆς ἐρι-

τὸν Κλεισθέννην, ἀλλὰ πάντως ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁ κύαμος ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις ἦτο ἤδη ἐν χρήσει ἀρχομένων τῶν περσικῶν πολέμων.

Θεωρητικῶς δ' ἐξεταζόμενον τὸ νέον τοῦτο σύστημα φαίνεται παραδοξότερον καὶ κινδυνωδέστερον παρ' ὅ τι ἦτο ἀληθῶς. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ κλήρωσις παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οὐδαμῶς εἶνε ὑποχώρησις γενομένη εἰς δημοκρατικὰς ἀπαιτήσεις, ἀλλὰ παρουσιάζεται ἤδη ἐν ἀρχαίοις χρόνοις, ἰδίως προκειμένων ἀρχαιρεσιῶν περὶ ἱερῶν ἀξιωμάτων, ὧν τὴν κατάληψιν ἤθελον ναναθέσωσιν εἰς τὴν κρίσιν τῶν θεῶν. Ἔπειτα δ' ἄλλως ἡ κλήρωσις δὲν ἐτελεῖτο μεταξὺ ἁπάντων τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ μόνον μεταξὺ τῶν περιπορευομένων ἀξίωμά τι· ἠδύνατο δ' εὐλόγως νὰ προϋποτεθῇ, ὅτι ἐκ τοῦ περιωρισμένου ἀριθμοῦ τῶν ἐχόντων ὡς προσὸν τὸ τακτὸν τίμημα ὅπερ ἀπήτει ὁ νόμος παρὰ τῶν ἐκλεχθησομένων ἀρχόντων

θείας, ἐξ ἧς ἐξεπήγαζον αἱ στάσεις, ἴδε ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 198. 19 μεταβάλλουσι δ' αἱ πολιτεῖαι καὶ ἄνευ στάσεως διά τε τὰς ἐριθείας ὥσπερ ἐν Ἤραίᾳ· ἐξ αἱρετῶν γὰρ διὰ τοῦτο ἐποίησαν κληρωτάς, ὅτι ἠροῦντο τοὺς ἐριθευομένους· καὶ δι' ὀλιγωρίαν. Πρβλ καὶ ***Σουίδαν*** ἐν λ. Φιλοποίμην. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν τὰς ἀρχὰς περιεπορεύοντο μόνον ἄνδρες ἔκκριτοι, ἀπείχοντο δ' οἱ ἀνίκανοι καὶ ἀπεκλείοντο οἱ ἄποροι, τὰ τῆς πολιτείας ὀλίγον καὶ μόνον ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς τύχης, καὶ διὰ ταῦτα, καίπερ εἰσαχθείσης τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχῶν, ἄρχοντες ἀνεδεικνύοντο τὸ πρῶτον ἐπὶ δεκαετηρίδας ἔτι ὅλας οἱ ἐξοχώτατοι τῶν πολιτευομένων. Ἠδύνατο δὲ νὰ συμβῇ κατὰ τὴν παρουσίαν τῶν κληρωθησομένων καὶ ἑκουσία ὑποχώρησις πάντων πρὸ ἑνὸς καὶ μόνου. Τοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι συνέβη κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος εἰς τὸν Ἀριστείδην· διὸ εἶχε δίκαιον ὁ Ἰδομενεύς, λέγων περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἀνεδείχθη ἄρχων οὐ κυαμευτὸς ἀλλ' ἑλομένων τῶν Ἀθηναίων (***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Ἀριστείδου I, 8). Πράγματι ἡ ὅλη ἀμφισβήτησις, ἧς ἅπτεται ὁ ***Πλούταρχος*** ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ βίου τοῦ Ἀριστείδου, δὲν στρέφεται περὶ τὸ ζήτημα, πῶς εἶχον τὰ κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις, ἀλλὰ περὶ τὸ τί συνέβη κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Ἀριστείδου ὡς ἄρχοντος. Πρβλ. Schömann Über das Loos in Athen, διαφωνοῦντα πρὸς τὸν Lugebil Zur Geschichte der Staatsverfassung in Athen (ἐν τοῖς Jahrbücher für classische Philologie. 1872 σ 148 κ. ἑ. Ἄλλοι δ' ἀποδέχονται ὡς εἰσηγητὴν τῆς κληρώσεως τὸν Ἀριστείδην ἢ τὸν Ἐφιάλτην. Ἴδε Gilbert Griechische Staatsalterthümer Τόμ. Α' σ. 147. Ἄλλως ἐξήτασε καὶ ἔλυσε τὸ περὶ κληρώσεως τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχῶν ζήτημα ὁ Fustel de Coulanges Recherches sur le tirage au sort appliqué à la nomination des archontes athénieus (Nouvelle revue historique de droit τοῦ 1879) καὶ ὁ L. Havet (ἐν τῇ Revue de philologie τοῦ 1880).

ὡς μνηστῆρες τῶν ἀνωτάτων τῆς πολιτείας ὑπουργημάτων θὰ παρουσιάζοντο μόνον ἄνδρες κεκτημένοι ποιά τινα δικαιώματα, ὅπως ἀξιώσωσι τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμπολιτῶν. Ἡ δὲ δημοσιότης τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ὁ κίνδυνος τῆς γελοιότητος ἀπεμάκρυνον, τῶν ἀρχαιρεσιῶν ὡς εἰκὸς, τοὺς ἀναξίους. Καὶ ἂν δὲ καὶ ἡ τύχη κατὰ τὴν κλήρωσιν ἐπέτρεπε τὴν ἀνάρρησίν τινος ἀναξίου, ἀλλὰ καὶ τὸ σύστημα τῆς ἐλευθέρας ὑπὸ τοῦ δήμου ἐκλογῆς δὲν παρεῖχε μείζονας ἐγγυήσεις περὶ τῆς ἀποφυγῆς τοιούτου ἀτόπου. Ἀλλὰ διὰ τῆς κληρώσεως ἐπετυγχάνετο τοὐλάχιστον πέρα πάσης προσδοκίας ἡ παράδοσις τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν εἰς ὄργανα τῆς πρὸς καιρὸν κρατούσης φατρίας. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὑπηρέτουν κατ' ἀνάγκην τὴν πολιτείαν ὡς συνάρχοντες ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς διαφόρους φατρίας, ὑποχρεούμενοι νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν διαλλαγὴν τῶν ἀντιδιαφερομένων αὐτῶν γνωμῶν διὰ τῆς ἐπιδιώξεως σκοπῶν ὑψηλοτέρων. Τοιαύτη δ' ἀπόπειρα εἶχε γείνει ἐν Ἀθήναις ἤδη κατὰ τὸ ἔτος τὸ μετὰ τὸν ἄρχοντα Δαμασίαν διὰ τῆς εἰς τὰς τρεῖς τάξεις διανομῆς τοῦ ἀξιώματος τῶν ἐννέα ἀρχόντων. Ἀλλ' ὁ θεσμὸς ἐκεῖνος δὲν εἶχεν ἐπιτύχει, ἡ δὲ ἄνισος τῶν ἀξιωμάτων κατανομὴ οὐδὲν ἄλλο ἦτο κατ' ἀλήθειαν ἢ ἐξακολούθησις τῆς ἀρχαίας πάλης. Τέλος δὲ διὰ τῆς κληρώσεως ἔπαυσεν ἡ ἀρχαία κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας πάλη, καὶ οἱ πολῖται ἀπέμαθον τὰς φατριαστικὰς σκευωρίας τὰς δηλητηριαζούσας τὸν βίον. Καὶ ἐν ἐξαιρετικαῖς μέν τισι περιστάσεσι, καθ' ἃς πάντες καθωμολόγουν ἕνα ὡς τὸν ἱκανώτατον ἄνδρα, ἐπήρχετο ἡ εἰς αὐτὸν ὑποχώρησις πάντων τῶν μνηστήρων τῆς ἀρχῆς, καὶ τότ' ἐτελεῖτο ἐκλογὴ τοῦ δήμου ὑπὸ τὴν ἀρίστην ἔννοιαν τῆς λέξεως. Διὰ δὲ τοὺς πολυταράχους χρόνους τοῦ Κλεισθένους εἴπερ τις καὶ ἄλλος ὑπῆρξε πρόξενος ἀγαθῶν ὁ θεσμὸς τῆς διὰ κλήρου ἐκλογῆς τῶν ἀρχόντων. Ἀποτέλεσμα δ' αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ καθησύχασις τῶν πνευμάτων καὶ ἡ συνδιαλλαγή· ἐπειδὴ δ' ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῆς μαρτυρεῖ μεγίστην πολιτικὴν σύνεσιν, δικαιούμεθα εὐλόγως νἀναγράψωμεν αὐτὴν εἰς τὰ νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους.

Πολὺ δὲ τολμηρότερον καὶ καινοφανέστερον ὑπῆρξεν ἄλλο μέτρον, τοῦτο ῥητῶς προσγραφόμενον εἰς τὸν Κλεισθένην, ἤτοι ἡ εἰς τὰς φυλὰς ἐγγραφὴ πολλῶν ἀνδρῶν τέως μὴ μετεχόντων τῶν πολιτικῶν δικαίων, ἡ εἰς τὴν πολιτείαν εἰσαγωγὴ βιομηχάνων καὶ τεχνιτῶν ἤδη ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐγκατοικησάντων ἐν Ἀττικῇ ὡς μετοίκων καὶ ἀπελευθέρων [1]. Οὗτοι λοιπὸν ἔμελλον ἔκτοτε νὰ συμμετέχωσι τῆς πολιτείας καὶ τοῦ βίου καὶ τῶν τυχῶν αὐτῆς ὡς τέλειοι πολῖται. Καὶ ἡ μὲν πόλις ἔμελλε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν εὐφυίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐργασίαν ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὴν πολιτείαν, ἐκεῖνοι δ' ἐδικαιοῦντο τὸ ἐξῆς νὰ μετέχωσι τῆς παναθηναϊκῆς πομπῆς ὡς ἰσότιμοι Ἀθηναῖοι πολῖται, καὶ ὤμνυον μετὰ καὶ τῶν πολιτῶν τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον εἰς τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς νέαν πατρίδα. Ἐν τούτῳ δ' ἐνέκειτο βεβαίως ἡ μεγίστη τῶν μεταβολῶν ἃς ὑπέστη ἡ πολιτεία, διὰ τῆς συντόνου διασπάσεως τῆς τάξεως τῶν πολιτῶν ὑπὸ τῆς παρεμβολῆς ξένων στοιχείων, ἀνθρώπων οὐδεμίαν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας, οὐδὲ κἂν συνδεομένων μετὰ τῆς πολιτείας δι' ἐγγείου κτήσεως. Οὕτω δ' ἐνεχύθη μὲν εἰς τὴν πόλιν πολὺ νέον αἷμα, ἐδόθη δὲ νέα ὥθησις, καὶ ηὐξήθη ἡ μάχιμος δύναμις τῆς χώρας. Ἔθη πατροπαράδοτα κατηργήθησαν, καὶ προήχθη ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἡ ἐλευθέρα ἀνάπτυξις τοῦ βίου. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἐμειώθη ἡ τιμὴ τοῦ Ἀθηναίου πολίτου, καὶ ἀπετρίβησαν τὰ ἀρχαῖα γνωρίσματα τοῦ ἀττικοῦ χαρακτῆρος.

[1] ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ ἐκδ Bekker σ. 61, 11 πολλοὺς ἐφυλέτευσε ξένους καὶ μετοίκους, ἐν ᾧ χωρίῳ ὁ Bekker, ἑπόμενος τῷ Lambinus, ἔγραψε καὶ μετοίκους. Ἴδε Schömann Verfassungsgeschichte σ. 65. Ὀρθῶς ἑρμηνεύει τὸ σπουδαῖον τοῦτο χωρίον κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Meyer ὁ Bernays (Die Heraklitischen Briefe σ. 155). Οἱ μέτοικοι εἶνε δύο εἰδῶν, πρῶτον μὲν ἐξ ἐλευθέρων γεννηθέντες ξένοι, ἐνοικοῦντες ἐν Ἀθήναις, δεύτερον δὲ δοῦλοι δι' ἀπελευθερώσεως μεταστάντες εἰς τὴν τάξιν τῶν μετοίκων. Ὁ Bürmann Die attischen Neubürger (ἐν ταῖς Drei Studien auf dem Gebiet des attischen Rechts ἐν τῷ IX Supplement τῶν Jahrbücher für Philologie. 1878 σ. 591, ἐξάγει ἐκ τοῦ ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ σ. 1319 ἔκδ. Bekker σ. 184, 32), ὅτι ὁ Κλεισθένης διέταξεν ἐκ νέου καὶ ἐπηύξησε τὰς φρατρίας. Ἴδε καὶ Schöll Satura philologica σ. 172 κ. ἑ. Sauppe De phratriis atticis. Index lectionum hibernarum. Ἐν Γοτίγγῃ. 1886.

Αὗται ὑπῆρξαν αἱ μεγάλαι καὶ τολμηραὶ καινοτομίαι τοῦ Ἀλκμαιωνίδου Κλεισθένους, εἰσχωρήσασαι εἰς ὅλον τὸν πολιτικὸν βίον καὶ καταλαβοῦσαι πάντα τὰ ὄργαν' αὐτοῦ, ἐπειδὴ καὶ εἴ τι ἔμεινεν ἀμετάβλητον, οἷον ὁ Ἄρειος πάγος, ἔλαβε νέαν ζωὴν, ἅτε τῶν εἰς αὐτὸν εἰσερχομένων ἀρχόντων μετεχόντων νέου πνεύματος κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν κυαμευτῶν ἀρχῶν.

Ἀλλὰ τοιαῦται μεταρρυθμίσεις δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιτευχθῶσιν ἄνευ ἀγῶνος οὐδὲ διὰ μιᾶς. Εἶνε δὲ πιθανὸν, ὅτι ὁ Κλεισθένης προέτεινε τὰ σχέδια αὐτοῦ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν τυράννων. Πράγματι τότε ἦτο ἀνάγκη νέας πολιτικῆς τάξεως καὶ ἀνορθώσεως τῆς πολιτείας, ἥτις ἐπὶ μακρὸν ἤδη χρόνον ἐδεσπόζετο ὑπὸ τῶν τυράννων. Ὁ δῆμος ἀπήτει ἐγγυήσεις τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον δὲ διήρκει ἔτι ἡ κοινὴ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῆς χώρας ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ Ἱππίου ἦτο ὁ ἄριστος χρόνος πρὸς μεταρρυθμίσεις μεγάλης ἐπιβολῆς καὶ παρὰ πάντων δεκτάς. Ὁ Κλεισθένης εἶχε καθῆκον νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν ὑπερευδοκίμησιν τῆς ἀντιπάλου φατρίας. Διὸ μέρος τῆς πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἰδίως δὲ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν δέκα φυλῶν καὶ τὴν νέαν εἰς δήμους διαίρεσιν πρέπει νὰποδεχθῶμεν ψηφισθεῖσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατ' εἰσήγησιν καὶ ὑπὸ τὴν κραταιὰν ἐπίδρασιν τοῦ Κλεισθένους καὶ ἐπιτευχθεῖσαν ἤδη κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐλευθερίας.

Ζηλοτύπως δὲ μεριμνῶντες περὶ τῆς ἀναγεννηθείσης ἐλευθερίας, δὲν ὤκνησαν νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπομάκρυνσιν καὶ αὐτῶν τῶν ἀπωτέρων συγγενῶν τῶν τυράννων, ὧν αὐτὸ τὸ ὄνομα ἤρκει νὰ προκαλέσῃ δυσπιστίαν. Διὸ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ἄλλων δημοκρατικῶν πολιτευμάτων εἰσήχθη θεσμὸς ἀποσκοπῶν εἰς τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξωσιν πολιτῶν φαινομένων ἐπικινδύνων εἰς τὴν καθεστῶσαν τάξιν, καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἀφορμὴ δικαστικῆς αὐτῶν καταδιώξεως, καὶ δὴ τῆς ἐξώσεως τελουμένης μετὰ μεγάλης μετριοπαθείας ἄνευ οὐδεμιᾶς βλάβης τῆς τιμῆς καὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἐξοριζομένου. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀττικοῦ ὀστρακισμοῦ. Καὶ ὁ μὲν εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας

ὑπῆρξεν ὁ Κλεισθένης, ὁ δὲ πρῶτος δυνάμει τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐκβληθεὶς ὑπῆρξεν Ἵππαρχος ὁ υἱὸς τοῦ Χάρμου [1].

Ἡ δὲ τόλμη τοῦ Κλεισθένους ἐνέπλησε τρόμου τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ. Καὶ ηὔξησαν μὲν οὗτοι τὰς ἀγωνιώδεις αὐτῶν προσπαθείας πρὸς ματαίωσιν τοῦ μεγάλου μεταρρυθμιστικοῦ τῆς πολιτείας ἔργου. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ εἶδον, ὅτι εἰς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἑταίρους αὐτῶν καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἀντίστασις εἰς τὴν κραταιῶς προχωροῦσαν προοδευτικὴν φατρίαν. Διὸ ὁ Ἰσαγόρας δὲν ὤκνησε

[1] Ὁ ὀστρακισμὸς εἰσήχθη μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος. Ἴδε ***Διοδώρου Σικελιώτου*** XI, 55. Πρβλ. ***Φιλοχόρου*** ἀπόσπ. 79 ὃ (Müller Fragmenta historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 397). νομοθετήσαντος Κλεισθένους, ὅτε τοὺς τυράννους κατέλυσεν, ὅπως συνεκβάλῃ καὶ τοὺς φίλους. Πρῶτος δ' ὠστρακίσθη ὁ Ἵππαρχος διὰ τὴν ὑποψίαν τῶν περὶ Πεισίστρατον κατὰ τὸ τοῦ ***Ἀνδροτίωνος*** ἀπόσπ. 5 (Müller Fragmenta historicorum Graecorum Τόμ. Α' σ. 371). Ἴδε νῦν καὶ ***Ἀριστοτέλους*** Ἀθηναίων πολιτείαν ἐκδ. Blass σ. 31, 11 ἔτει δὲ μετὰ ταῦτα δωδεκάτῳ νικήσαντες τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, ἐπὶ Φαινίππου ἄρχοντος, διαλιπόντες ἔτη δύο μετὰ τὴν νίκην, θαρροῦντος ἤδη τοῦ δήμου, τότε πρῶτον ἐχρήσαντο τῷ νόμῳ τῷ περὶ τὸν ὀστρακισμόν, ὃς ἐτέθη διὰ τὴν ὑποψίαν τῶν ἐν ταῖς δυνάμεσιν, ὅτι Πεισίστρατος δημαγωγὸς καὶ στρατηγὸς ὢν τύραννος κατέστη. Καὶ πρῶτος ὠστρακίσθη τῶν ἐκείνου συγγενῶν Ἵππαρχος Χάρμου Κολλυττεύς, δι' ὃν καὶ μάλιστα τὸν νόμον ἔθηκεν ὁ Κλεισθένης, ἐξελάσαι βουλόμενος αὐτόν. Ὁ Lugebil (Über das Wesen und die historische Bedeutung des Ostrakismos in Athen. Leipzig 1861) τὴν ὀρθοτάτην παρατήρησιν τοῦ Roscher, ὅτις παραβάλλει τὸν ὀστρακισμὸν ἐν τῇ συντετελεσμένῃ δημοκρατίᾳ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὴν ὑπουργικὴν μεταβολὴν ἐν ταῖς συνταγματικαῖς πολιτείαις, ἐφαρμόζει καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ὀστρακισμοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντιστρατεύεται πρός τε τὸν Ἀριστοτέλην καὶ τὸν Φιλόχορον καὶ πρὸς ἀναλόγους θεσμοὺς ἄλλων πολιτειῶν τῆς ἀρχαιότητος. Πῶς δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι θεσμός, οἷος ὁ ὀστρακισμός, ἐν πολιτείᾳ οὕτως εὐμεταβόλῳ, οἵα ἡ τῶν Ἀθηνῶν, ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀμετάβλητος; Τῆς δὲ γνώμης περὶ διαφόρων σταδίων τοῦ ὀστρακισμοῦ τὴν ἀλήθειαν μαρτυρεῖ νῦν καὶ τὸ χωρίον τῆς ***Ἀριστοτέλους*** Ἀθηναίων πολιτείας ἐκδ. Blass σ. 32, 6· ἐπὶ μὲν οὖν ἔτη γ' τοὺς τῶν τυράννων φίλους ὠστράκιζον, ὧν χάριν ὁ νόμος ἐτέθη, μετὰ δὲ ταῦτα τῷ τετάρτῳ ἔτει καὶ τῶν ἄλλων εἴ τις δοκοίη μείζων εἶναι μεθίστατο καὶ πρῶτος ὠστρακίσθη τῶν ἄπωθεν τῆς τυραννίδος Ξάνθιππος ὁ Ἀρίφρονος. Οὕτως ὁ ὀστρακισμός, ἐπινοηθεὶς ἐκ φόβου ἀνορθώσεως τῆς τυραννίδος, ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ ἔννομον ἐξασφαλιστικὸν μέσον κατὰ τῆς ὑπερμέτρου ἐνισχύσεως πολίτου τινός.

νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ δὴ συνεδέετο προσωπικῶς στενότατα μετὰ τοῦ Κλεομένους· ἐγίνετο μάλιστα λόγος περὶ ἀθεμίτων σχέσεων τῆς γυναικὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ξένου βασιλέως. Ὁ δὲ Κλεομένης, ἀγόμενος ὑπὸ φιλαρχίας, δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὴν διὰ τῆς βοηθείας αὐτοῦ ἔξωσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἀλλ' ἤθελε καὶ νὰ μὴ ἀφήσῃ πλέον τὰς Ἀθήνας ἐλευθέρας ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐν ὀλίγοις λόγοις οἱ δύο ἄνδρες συνωμολόγησαν κρυφίαν συμφωνίαν, δι' ἧς ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν δημοσίων συμφερόντων ἠγγυῶντο ἀμοιβαίως περὶ τῶν σκοπῶν τῆς ἰδίας αὐτῶν φιλοδοξίας [1]. Δὲν ὑπῆρξε δ' εἰς αὐτοὺς δύσκολος ἡ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας παράστασις τοῦ κινδύνου τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτοὺς ἕνεκα τῶν ἀνατρεπτικῶν προσπαθειῶν τοῦ Κλεισθένους, ὃν παρίστανον ὡς δημαγωγὸν ἐφιέμενον τῆς τυραννίδος, ὡς αὐτόχρημα μελετῶντα νέαν ἐπανάστασιν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν Σικυῶνι καὶ περιάγοντα ὡς ἐκ τούτου εἰς κίνδυνον παντοτεινῆς ἀπωλείας τὴν πέραν τοῦ ἰσθμοῦ ἐπίδρασιν τῆς Σπάρτης.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἀπεφάσισαν νὰ ἐπέμβωσι. Καὶ δὴ ἀπέστειλαν εἰς Ἀθήνας τὸν δημόσιον κήρυκα τῆς Σπάρτης, ὡς συνείθιζον νὰ πράττωσι πρὸς τὰς πόλεις ἐν αἷς ἦρχον τύραννοι, καὶ περιεκάλυψαν τὸ μήνυμα αὐτῶν ἀπαιτοῦντες τὴν ἔξωσιν τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν ὡς τῶν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κύλωνος ἐναγῶν. Ὁ δὲ Κλεισθένης ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν χώραν, μὴ θέλων νὰ γείνῃ αὐτὸς αἰτία τῆς ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν κηρύξεως πολέμου, μέλλοντος νὰ πλήξῃ τὰς Ἀθήνας καθ' ὃν χρόνον κατείχοντο ὑπὸ ἐσωτερικῆς διχονοίας καὶ ἀδυναμίας. Ἤθελε νὰ πίωσιν οἱ Ἀθηναῖοι μέχρι τρυγὸς τὸ ποτήριον τῆς προδοτικῆς συνωμοσίας τοῦ Ἰσαγόρου καὶ τοῦ Κλεομένους, ὅπως ἔπειτα κατέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ὡς ὁ σωτὴρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς.

Ὀρθῶς δὲ προεμάντευσε τὰ τεκταινόμενα ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων. Εἰ καὶ ὁ Κλεισθένης εἶχεν ἀπέλθει, ὁ Κλεομένης ἔφθασε μετὰ στρατιᾶς ἐνόπλων, προτιθέμενος νὰ καταλύσῃ αὐτὴν τὴν αὐτο-

[1] *Ἡροδότου* V, 70.

νομίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν πόλιν τὸν προστατευόμενον ὑπ' αὐτοῦ Ἰσαγόραν ὡς κύριον, εἶτα δὲ νὰ παρασκευάσῃ εἰς ἑαυτὸν ἡγεμονίαν περιλαμβάνουσαν τὴν ὅλην Ἑλλάδα. Διὰ δὲ τῆς εἰς τὰ ξένα ὅπλα στηριζομένης τρομοκρατίας ἐξελέχθη ὁ Ἰσαγόρας ἄρχων τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐλευθερίας (508 π. Χ. Ὀλυμπ. 68, 1)[1], καὶ τότε ἤρχισε φανερῶς ἡ βιαιοτάτη τῶν ἀντιδράσεων. Ὁ Κλεομένης ἦγε καὶ ἔφερε τὰ πράγματα ὡς ἐν πόλει κατακτηθείσῃ. Ἑπτακόσιοι οἶκοι, οὓς ὁ Ἰσαγόρας εἶχε καταδώσει εἰς αὐτὸν ὡς ἔχοντας φρονήματα δημοκρατικά, ἐξωρίσθησαν. Ἡ δὲ βουλή, ἥτις εἶχεν ἤδη συγκροτηθῇ συνῳδὰ πρὸς τὴν νέαν διαίρεσιν τοῦ δήμου, διεσπάσθη διὰ τῆς βίας. Πρὸς τρανοτέραν δ' ἀπόδειξιν τῶν ἀντιδραστικῶν προθέσεων τῶν ἀνατροπέων τοῦ νέου πολιτεύματος, εἰς οὓς οὐδ' αὐτὴ ἡ ἐπαναφορὰ εἰς τοὺς σολωνείους θεσμοὺς ἤρκει, κατεστάθη κατ' ἀναλογίαν τῆς εἰς τρεῖς φυλὰς διαιρέσεως τῶν Δωριέων καὶ κατὰ πρότυπον σπαρτιατικὸν βουλὴ τριακοσίων ἀνδρῶν, εἰς ἣν ἔγειναν ἀποδεκτοὶ μόνοι οἱ ἀπροκαλύπτως φρονοῦντες τὰ τῶν ἀντιδρώντων εἰς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα.

Ἀλλ' ὁ μὲν δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἤδη προσηκόντως ἐξωκειωμένος πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ἱδρυθεῖσαν ἐλευθερίαν, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ καμφθῇ ὑπὸ τοιούτων βιαιοπραγιῶν. Ὁ δὲ Κλεομένης εἶχεν ἐν τῇ ἀπρονοησίᾳ αὐτοῦ ἀγάγει στρατιὰν ὀλίγην καὶ οὐδαμῶς ἀρκοῦσαν πρὸς ἐπιτέλεσιν τοιαύτης ἀνατροπῆς. Ἡ ἀρχαία βουλή, κληθεῖσα πρὸς προστασίαν τῶν νόμων, ἀντετάχθη εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ πολιτεύματος, ὁ δὲ δῆμος ἠθροίσθη περὶ αὐτήν. Ἐξεγερθέντων δὲ τῶν τε ἀστῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν, οἱ συνωμόται ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκλεισθῶσι μετὰ τῶν ἑταίρων αὐτῶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ Κλεομένης ἐπειράθη νὰ εἰσβιάσῃ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ναὸν τῆς πολιούχου θεᾶς, παραστήσας ἑαυτὸν ὡς Ἀχαιὸν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῶν Ἀθηναίων αὐτοῦ ξένων, ὅπως ὡς Ἀχαιὸς ἐπιδείξῃ μείζονα συγγένειαν πρὸς τὴν ἰωνικὴν φυ-

[1] *Ἡροδότου* V, 72. *Θουκυδίδου* I, 126.

λήν [1]. Ἀλλ' ἡ ἱέρεια τῆς θεᾶς ἐδίωξεν αὐτὸν μετ' ἀγανακτήσεως ἀπὸ τῆς φλιᾶς τοῦ ναοῦ. Καὶ ἐπὶ δύο μὲν ἡμέρας οἱ νέοι τύραννοι ἐπολιορκήθησαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, τὴν δὲ τρίτην ἔλαβον οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν ἄδειαν ἐλευθέρας ἐξόδου. Ὁ δὲ Ἰσαγόρας ἐξέφυγεν, ἀλλ' οἱ λοιποὶ αὐτοῦ ἑταῖροι ἐφυλακίσθησαν καὶ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς θάνατον ὡς προδόται τῆς πόλεως.

Πρώτη δὲ φροντὶς τῆς βουλῆς, ἥτις διὰ τῆς πιστῆς αὐτῆς ἐμμονῆς εἰς τὸ πολίτευμα εἶχε σώσει τὴν πολιτείαν τοῦ Σόλωνος, ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκλησις τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐξορίστων [2]. Ἡ δὲ καταισχύνη ἡ μολύνασα τὴν φατρίαν τῶν ὀπισθοδρομικῶν ὠφέλησε τὸν Κλεισθένην, ὅστις ἠδυνήθη πολὺ εὐκολώτερον νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συντέλεσιν τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ. Ἴσως δὲ τότε πρῶτον εἰσήχθη ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχόντων, ὅπως ἀποφευχθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι τοιαῦται φατριαστικαὶ ἀρχαιρεσίαι, οἷα εἶχεν ὑπάρξει ἐπ' ἐσχάτων ἡ τοῦ Ἰσαγόρου. Ἴσως δὲ τότε πρῶτον ἐξετελέσθη καὶ ἡ εἰς τὰς φυλὰς ἐγγραφὴ τῶν νεοπολιτῶν.

Τελεσφορώτατα δὲ συνεπεκούρησεν εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ Κλεισθένους τὸ δελφικὸν μαντεῖον, παρασχὸν εἰς τοὺς φίλους τῶν Δελφῶν Ἀλκμαιωνίδας ὑπηρεσίαν ἀνεκτίμητον, ἣν δυσκόλως ἤθελέ τις προσδοκήσει παρὰ τοῦ χρηστηρίου ἐκείνου τοῦ συνήθως ἀποστέργοντος πᾶσαν καινοτομίαν. Καὶ ὅμως οἱ ἱερεῖς τῶν Δελφῶν ἐπεκύρωσαν ὡς ἀνωτάτη θρησκευτικὴ ἀρχὴ τὰς ῥιζικὰς ἐκείνας μεταρρυθμίσεις, περὶ ὧν εἶχον βεβαίως γείνει ἐν Δελφοῖς αἱ ἀναγκαῖαι προσυνεννοήσεις, καὶ ἐβοήθησαν εἰς τὸ ἔργον παρασχόντες θρησκευτικὸν κῦρος εἰς τὴν ὅλως νέαν καὶ ἕνεκα πολιτικῶν μόνον λόγων θεσμοθετηθεῖσαν διαίρεσιν τῶν φυλῶν διὰ τῆς συνδέσεως αὐτῶν πρὸς τοὺς ἥρωας τῶν προϊστορικῶν μύθων τῆς Ἀττικῆς. Καὶ δὴ λέγεται, ὅτι ἐν αὐτοῖς τοῖς Δελφοῖς εἶχε γείνει ἡ ἐκλογὴ

[1] *Ἡροδότου* V, 72. Πρβλ. Burghaus König Kleomenes. Anclam. 1874 καὶ ἀνωτέρω σ. 255.

[2] *Ἡροδότου* V, 73. *Θουκυδίδου* I, 126.

τῶν δέκα ἡρώων, τῶν ἐπωνύμων καὶ προστατῶν τῶν νέων φυλῶν[1], οἵτινες καὶ ἀπέβησαν τὸ ἑξῆς οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς πόλεως, ὧν τὰ ἀγάλματα ἐστήθησαν ὕπερθεν τῆς ἀγορᾶς ἐπί τινος ὁμαλοῦ μέρους τοῦ Ἀρείου Πάγου. Καὶ τῶν δήμων δ' ἕκαστος εἶχεν ἕνα ἥρωα προστάτην, εἰς ὃν καθωρίσθησαν θυσίαι καὶ εἰδικὴ λατρεία. Ἔκτοτε λοιπὸν ἡ Ἀττικὴ ἀπετέλει, ὡς ἡ Κρήτη καὶ ἡ Λακωνικὴ, σύστημα ἑκατὸν κωμῶν, ὅστις ἀριθμὸς ἦτο ἀρεστὸς εἰς τοὺς θεούς. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καθηγιάσθη τὸ ἐκ τῶν θνητῶν ἀπορρεῦσαν δεκαδικὸν σύστημα, καὶ οἱ θεσμοὶ τῆς πολιτείας καθιερώθησαν διὰ τῆς θείας εὐλογίας.

Αἱ Ἀθῆναι ἀπηλλάγησαν τὸ δεύτερον ἤδη τυραννίδος, ἥτις ἠπείλει νὰ ποθῇ πολὺ δεινοτέρα τῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἅτε θέλουσα ὡς ἐκ περισσοῦ νὰ καταλύσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος καθιδρυθεῖσαν αὐτονομίαν τῆς πόλεως. Ἀλλ' οἱ κίνδυνοι δὲν εἶχον παρέλθει, ἐπειδὴ ὁ Κλεομένης, οὗ τὸ θερμὸν αἷμα ἀνέβραζε πάντοτε βιαιότερον μετὰ πᾶσαν ἀποτυχίαν, συνήθροισε πελοποννησιακὴν στρατιάν. Ἐξερράγη δὲ οὕτω φανερὸς πόλεμος μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης. Πρὸς τούτοις δὲ δὲν ἡσύχαζον καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι, ἀλλ' ἐκ πάσης διαταράξεως τῆς εἰρήνης τῶν Ἀθηνῶν ἤντλουν νέας ἐλπίδας. Περὶ δὲ τὴν Ἀττικὴν ἀνεταράσσοντο αἱ ὅμοροι πόλεις, αἵτινες ἔβλεπον δυσμενῶς τὴν αὔξουσαν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Αἰγινῆται καὶ οἱ Χαλκιδεῖς, ἀγόμενοι ὑπὸ ἐμπορικῆς ἀντιζηλίας, ἐνόμισαν, ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐπωφεληθῶσι τοὺς χρόνους τῆς συγχύσεως, ὅπως ἀφανίσωσι τὴν ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῆς ἀναπτύξεως εὑρισκομένην ἀττικὴν ναυτιλίαν. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἔλαβον ἀπειλητικὴν στάσιν οἱ Θηβαῖοι, οἵτινες ἄλλως ἕνεκα τῆς

[1] *Ἰουλίου Πολυδεύκους* VIII, 10· ἐκ πολλῶν ὀνομάτων ἐλομένου τὰ παλαιὰ τοῦ Πυθίου. Κατὰ τίνα δὲ τρόπον ἔγεινεν ἡ ἐκλογὴ ἴδε Göttling Gesammelte Abhandlungen Τόμ. Β' σ. 158.

ἐν τῇ Βοιωτίᾳ ἡγεμονίας εἶχον περιέλθει εἰς ῥῆξιν ἤδη πρὸς τοὺς Πεισιστρατίδας, τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν φίλους.

Ἐπεκράτει δῆλα δὴ ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Βοιωτίας μεγίστη ἀντιπάθεια κατὰ τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβῶν, ἀντιπάθεια, ἣν προεκάλει μὲν, ὡς εἰκὸς, ἡ ἐξ Ἰώνων καταγωγὴ τῶν κατοίκων τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀσωποῦ, ἐπηύξανε δ' ὁσημέραι ἡ ὑπεροψία τῶν Θηβαίων [1]. Κέντρον δὲ τῆς ἐναντίον τῶν Θηβῶν ἀντιστάσεως ταύτης ἦσαν αἱ Πλαταιαί. Ἀλλ' οἱ Πλαταιεῖς, ἀδυνατοῦντες νἀντεπεξέλθωσιν ἐπὶ μακρὸν μόνοι εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς πρωτευούσης πόλεως τῆς Βοιωτίας, εἶχον ἀπευθυνθῆ εἰς τὸν βασιλέα Κλεομένην, διατρίβοντα ἐκ τύχης ἐν τοῖς περιχώροις των Πλαταιῶν, καὶ ἐδήλωσαν τὴν προθυμίαν αὐτῶν νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης συμμαχίαν τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου. Συνέβη δὲ τοῦτο, ἂν ὁ Θουκυδίδης εἶχεν ὀρθὴν τοῦ πράγματος γνῶσιν, τῷ 519 π.Χ. (Ὀλυμπ. 65, 2).

Ἐπέστη δὲ τότε καιρὸς κρίσιμος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κατὰ τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας, ἐπειδὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι, δεχόμενοι εἰς τὴν πελοποννησιακὴν συμμαχίαν πόλιν τῆς μέσης Ἑλλάδος, καθ' ὃν τρόπον εἶχε γείνει τοῦτο ἤδη κατὰ μικρὸν διὰ τὰς πόλεις τῆς χερσονήσου, ἤθελον διὰ τῆς πράξεως ταύτης δηλώσει, ὅτι ἡ συμμαχία αὐτῶν προωρίζετο νὰ ἑνώσῃ ἐν ἑαυτῇ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι εἶχον τὴν ἀπόφασιν πρὸ μηδεμιᾶς νὰ ὑποχωρήσωσι πολεμικῆς περιπλοκῆς χάριν ἐπιτεύξεως τούτου τοῦ σκοποῦ. Ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἀπεδέχθησαν τὴν πρότασιν τῆς βοιωτικῆς πόλεως, δηλώσαντες, ὅτι ἡ πόλις αὐτῶν ἔκειτο παρὰ πολὺ μακρὰν, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδύναντο νὰ παρέχωσιν εἰς τοὺς Πλαταιεῖς προστασίαν ταχεῖαν καὶ τελεσφόρον. Συγχρόνως δὲ συνεβούλευσαν τοὺς Πλαταιεῖς νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν γειτόνων Ἀθηναίων, ἂν δὲν ἤθελον νὰ ἔχωσί τι κοινὸν μετὰ τῶν Θηβῶν.

Ἀλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἐπεζήτουν οἱ Πλαταιεῖς. Εἶχον δ' ἀνα-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 149.

μείνει μόνον τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς ἰσχυροτάτης τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ὅπως λάβωσι τὸ θάρρος νὰ ἐκτελέσωσιν αὐτὸ ἐκεῖνο, εἰς ὃ ἦγεν αὐτοὺς ἡ πολιτικὴ αὐτῶν συμπάθεια. Διὸ, ὅτε ἡμέραν τινὰ οἱ Ἀθηναῖοι προσέφερον πανηγυρικὴν θυσίαν ἐπὶ τοῦ νεωστὶ ἱδρυθέντος ἐν τῇ ἀγορᾷ βωμοῦ τῶν δώδεκα θεῶν, πρέσβεις τῶν Πλαταιέων ἐκάθησαν ἱκέται ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ βωμοῦ, καὶ ἀνέτειναν πρὸς τὸν ἠθροισμένον δῆμον τοὺς ὑπὸ ταινιῶν περιβαλλομένους κλάδους ἐλαίας. Καὶ οἱ μὲν τότε ἀκόμη τυραννοῦντες ἐν Ἀθήναις Πεισιστρατίδαι ἀπεδέχθησαν ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου δισταγμοῦ τὴν αἴτησιν τῶν Πλαταιέων. Ἡ δὲ τυχὸν ὑποκειμένη εἰς τὴν συμβουλὴν τῶν Λακεδαιμονίων ὀπισθοβουλία, ἣν ἀποδέχεται ὁ Ἡρόδοτος, ἡ πρόθεσις δῆλα δὴ τῆς περιπλοκῆς τῶν Ἀθηνῶν εἰς πάλην πρὸς τοὺς γείτονας Θηβαίους, ἐπραγματώθη τελείως. Καὶ δὴ ἐν βραχεῖ χρόνῳ στρατιὰ ἀττικὴ ἵστατο ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Πλαταιῶν ἀντιμέτωπος τῶν Θηβαίων. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης ἀπεφασίσθη νὰ νατεθῇ εἰς τοὺς Κορινθίους ὡς διαιτητὰς ἡ λύσις τῆς διαφορᾶς. Οἱ δὲ Κορίνθιοι ἀπεφάνθησαν, ὅτι οἱ Πλαταιεῖς ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ προσέλθωσι κατ' ἰδίαν κρίσιν εἰς ἥν τινα ἐπεθύμουν συμμαχίαν. Ἐπιστρέφοντες δ' εἰς τὴν πάτριον πόλιν οἱ Ἀθηναῖοι προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ὠργισμένων Θηβαίων, ἀλλ' ἀνεδείχθησαν νικηταὶ, καὶ ἐπεξέτειναν πάραυτα μέχρι τοῦ Ἀσωποῦ τὰ ὅρια τῆς Πλαταικῆς, περὶ ὧν ὑπῆρχε διένεξις. Ἔκτοτε δὲ μέχρις ἐκείνου τοῦ χώρου ἔφθανε τὸ ἔδαφος τῆς ἀττικῆς συμμαχίας.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν Ἀθήναις πολιτικὴν ἀνωμαλίαν οἱ Θηβαῖοι ἐθεώρησαν τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς ἥττης αὐτῶν καὶ ἀνάκτησιν τοῦ ἀποβληθέντος ἐδάφους. Ἡ ἀποστασία τῶν Πλαταιέων ἦτο παράδειγμα κινδυνῶδες, εἰς δὲ τὴν συντήρησιν τοῦ ὀλιγαρχικοῦ αὐτῶν πολιτεύματος ἀπέβαινεν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, ἐπισφαλὴς ἡ παρ' αὐτὰ αὐτῶν τὰ σύνορα ἵδρυσις ἑστίας δημοκρατικῶν φρονημάτων, ἥτις ἠδύνατο νὰ προσελκύσῃ καὶ συμπαρασύρῃ κραταιῶς τοὺς ἐν Βοιωτίᾳ οἰκοῦντας Ἴωνας. Διὸ ἐπεδόθησαν εἰς μεγάλας πολεμικὰς παρασκευάς.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐκαλεῖτο εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἡ Πελοπόννησος, ἐξηγέρθησαν δ' ἐν τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ Αἴγινα καὶ ἡ Εὔβοια, αἱ Ἀθῆναι εὑρέθησαν αἴφνης περιβαλλόμεναι ὑπὸ ἀπειλητικῶν ἐχθρῶν πανταχόθεν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν, καὶ ἐφαίνοντο στερούμεναι παντελῶς τῆς ἀναγκαίας δυνάμεως πρὸς συντήρησιν τῆς αὐτονομίας.

Διὸ ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νᾶ ἐπιζητήσωσι συμμάχους ἐν τῇ ξένῃ· πιεζόμενοι δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, ἔστειλαν πρέσβεις καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Σάρδεις, αἵτινες τότε ἦσαν ἡ ἕδρα τοῦ σατράπου Ἀρταφέρνους, ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Δαρείου [1]. Ἔλαβον δὲ οἱ πρέσβεις εὐρεῖαν ἐντολήν, μὴ ὑπολειπομένου χρόνου πρὸς μακρὰς διαπραγματεύσεις. Διὸ ὅτε ὁ Ἀρταφέρνης ὑπεσχέθη βοήθειαν ὡς σύμμαχος, ἀλλ' ὑπὸ τὸν κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς περσικῆς μοναρχίας ἀπαραίτητον ὅρον, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι δώσωσιν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα γῆν καὶ ὕδωρ, [2] οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Ἀθηνῶν

[1] Ἡ καταστροφὴ τῶν Πλαταιῶν συνέβη ἐνενήκοντα καὶ τρία ἔτη μετὰ τὴν καθομολόγησιν τῆς μετὰ τῶν Ἀθηνῶν συμμαχίας. Ἴδε ***Θουκυδίδου*** III, 68. Κατὰ ταῦτα τὸ 519 π. Χ. ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἔτος τῆς συμμαχίας, ἧς τὴν γέννησιν διηγεῖται ὁ ***Ἡρόδοτος*** (VII, 108). Τὴν τοιαύτην χρονολογίαν ἀποκρούει ὁ Grote History of Greece ἐκδ. 1869 Τόμ. Δ' σ. 94 σημ. 1, συμφωνεῖ δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ Duncker Geschichte des Alterthums Τόμ. Δ' ἐκδ. 1882 σ. 563 σημ. 1. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν εὑρίσκω τοὺς λόγους ἰσχυροὺς πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς μαρτυρίας τοῦ Θουκυδίδου. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος λόγος ὃν φέρουσι κατ' αὐτῆς εἶνε ὅλως ἀνίσχυρος, ἐπειδὴ ἡ σκηνὴ παρὰ τὸν βωμὸν τῶν δώδεκα θεῶν οὐδαμῶς ἀντιτίθεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν Πεισιστρατιδῶν. Ὁ δὲ δεύτερος λόγος ἐκλείπει, ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ παρατυχόντες οὐδαμῶς βιάζει ἡμᾶς νὰ ποδεχθῶμεν ἔνοπλον ἐπέμβασιν εἰς τὴν Ἀττικήν. Ὁ Κλεομένης ἠδύνατο νὰ εὑρίσκηται ἐν Μεγάροις. Ὁ δὲ τρίτος λόγος, ὅτι ὁ Κλεομένης δὲν θὰ ἤθελε δώσει εἰς τοὺς Ἀθηναίους βλαβερὰν συμβουλὴν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν Πεισιστρατιδῶν, οὐδὲν ἀποδεικνύει, ἐπειδὴ γινώσκομεν μόνον τοὺς παρ' Ἡροδότου, καὶ παρ' αὐτοῦ μόνου, ὑποβαλλομένους εἰς τὸν Κλεομένην λόγους. Ἄλλως δὲ κρύφιος δόλος συνδεόμενος μετὰ ξενίας ἐν φανερῷ ὑφισταμένης δὲν εἶνέ τι ἀπίστευτον, ἰδίως τοῦ λόγου ὄντος περὶ Σπάρτης. Ἀνάξιος δ' ὅλως προσοχῆς εἶνε ὁ τελευταῖος τῶν λόγων, καθ' ὃν δὲν εἶνε πιστευτόν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠδύναντο νὰξιωθῶσιν ἐπὶ τῶν τυράννων τοιαύτης ἐπιτυχίας. Ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἀθηναῖοι ἤραντο ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν πολλαπλᾶς ἐξωτερικὰς ἐπιτυχίας. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ προσχώρησις τῶν Πλαταιέων εἰς τὰς Ἀθήνας ἐν τῷ χρόνῳ τῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσβολῆς τοῦ Κλεομένους εἶνε ἀπίθανος διὰ πολλοὺς λόγους.

[2] ***Ἡροδότου*** V, 73· πέμπουσι ἀγγέλους ἐς Σάρδις, συμμαχίην βουλόμενοι ποιήσασθαι πρὸς Πέρσας.

ἐδήλωσαν ὑπ' ἰδίαν αὐτῶν εὐθύνην, ὅτι προσχωροῦσιν εἰς τοῦτον τὸν ὅρον. Οὕτω δ' ἐπέστρεψαν εἰς Ἀθήνας, ὄντες βέβαιοι, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔμελλον νὰ συγχωρήσωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ πάντα μᾶλλον ἢ τὸ νὰ ἴδωσιν αὐτοὺς ἐπιστρέφοντας ἀπράκτους.

Ἀλλὰ ταῦτα νομίζοντες εἶχον πλανηθῆ περὶ τῆς γνώμης τῶν συμπολιτῶν. Θύελλα διαμαρτυριῶν ἐξερράγη κατ' αὐτῶν, καὶ ἡ πρεσβεία ἔγεινεν ἀφετηρία σειρᾶς ὅλης πολιτικῶν δικῶν. Ἡ συνθήκη ἠκυρώθη, καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Κλεισθένης ἐξωστρακίσθη[1].

Ἔχοντες περὶ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κλεισθένους παράδοσιν διακοπτομένην ὑπὸ χασμάτων μεγάλων, θὰ ἦτο τολμηρὸν ἂν ἠθέλομεν νὰ ἐκφράσωμεν περὶ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῶν καὶ τῶν προθέσεων αὐτοῦ γνώμην ἀσφαλῆ. Ἀλλ' οὐχ ἧττον γινώσκομεν, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἀπεστάλη εἰς τὰς Σάρδεις ἡ πρεσβεία, ἐπικρατῶν ἐν Ἀθήναις πολιτευτὴς ἦτο ὁ Κλεισθένης. Οἱ Ἀλκμαιωνίδαι εἶχον ἀρχαίας σχέσεις μετὰ τῆς πρωτευούσης τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκ δὲ τῶν Σάρδεων προήρχοντο ὁ πλοῦτος αὐτῶν καὶ ἡ αἴγλη· ἦσαν καθυπέρτεροι πάντων τῶν Ἀθηναίων ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν τοῦ κόσμου, καὶ ἐπίσταντο, εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι, νὰ ἐπωφελῶνται καὶ τὰς ἀπωτάτας τῶν ἐπικουριῶν πρὸς ἀποσόβησιν κινδύνων ἐπικειμένων. Ἤδη δὲ τότε προέβλεπον, ὅτι οἱ Πεισιστρατίδαι ἔμελλον διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἐπιδιώξωσιν ἀνάμιξιν τῆς Περσίας εἰς τὰ τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ ταῦτα ἡ παρακώλυσις τῶν τοιούτων σχεδίων ἐφάνη ἐπιβαλλομένη ὑπ' αὐτῆς τῆς αὐτοσυντηρησίας τῆς πόλεως· ἐπειδὴ δὲ τέλος μανθάνομεν, ὅτι κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης οἱ Ἀλκμαιωνίδαι κατηγγέλλοντο ὡς συνεννοούμενοι πρὸς τοὺς Πέρσας, εἰκάζο-

[1] Ὅτε ὁ Κλεισθένης ᾐσθάνθη ἐπισφαλῆ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, κατέθηκε τὸ χρῆμα αὐτοῦ τὸ προωρισμένον πρὸς προικισμὸν τῶν θυγατέρων εἰς τὸ Ἡραῖον τῆς Σάμου. Ἴδε ***Κικέρωνος*** De leg. II, 16. Περὶ δὲ τοῦ ὀστρακισμοῦ τοῦ Κλεισθένους ἴδε ***Αἰλιανοῦ*** Ποικίλην ἱστορίαν XIII, 25. Τοῦτον διημφισβήτησε πρῶτος ὁ Meier, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλοι, ἐν οἷς ὁ Lugebil ἔνθ' ἀν. σ. 130, ἀλλ' ἄνευ λόγων ἀποχρώντων.

μεν μετὰ πολλῆς τῆς πιθανότητος, ὅτι ὁ Κλεισθένης ἦτο ὁ κύριος εἰσηγητὴς τῆς ἀποστολῆς τῆς πρεσβείας ἐκείνης πρὸς τὸν Ἀρταφέρνην, καὶ ὅτι ἡ αἰφνιδία αὐτοῦ ἀποχώρησις ἀπὸ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἀμέσως μετὰ τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο συνδέεται πρὸς τὰς πολιτικὰς ἀνωμαλίας τὰς ἐπακολουθησάσας εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πρέσβεων εἰς τὴν πόλιν. Ὁ δ' ὀστρακισμὸς αὐτοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι ἐθεωρεῖτο πολίτης ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἐνομίσθη δικαία ἡ τιμωρία τοῦ προμάχου τῆς ἐλευθερίας τοῦ δήμου διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ὅπλου, ὅπερ αὐτὸς εἶχε δώσει εἰς τοὺς συμπολίτας πρὸς ἄμυναν τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τῶν συγγενῶν τῶν Πεισιστρατιδῶν.

Ὑπῆρξε δὲ τοῦτο ἀδικία τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν μέγαν αὐτῶν πολιτικὸν ἄνδρα; Ὑπῆρξεν ὑποψία κενὴ, δι' ἧς κατεδιώκετο ὁ ἔγγονος τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος; Ἢ μᾶλλον ὑπῆρξεν ὁ Κλεισθένης ἀνὴρ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Σόλωνος καὶ μετὰ τῆς εἰς ἐκεῖνον προσιδιαζούσης ἀφελοκερδοῦς ἀγάπης πρὸς τὴν δικαιοσύνην οὐδὲν ἄλλο προτιθέμενος ἢ τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος;

Μετὰ τὰ ἤδη ἐκτεθέντα περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν[1], ὁτὲ μὲν προστιθεμένων εἰς τὴν μίαν φατρίαν, ὁτὲ δὲ εἰς τὴν ἄλλην, δὲν δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν πολιτείαν αὐτῶν τοιαύτην, εἰλικρινῶς ἀποβλέπουσιν εἰς μόνην τὴν προαγωγὴν τῆς πατρίδος[2]. Πολλὰ τυχαῖα συμβάντα ἀνέδειξαν αὐτοὺς ἡγέτας τῆς δημοτικῆς φατρίας· καίτοι δὲ ἥκιστα δικαιούμεθα νὰ θεωρήσωμεν στερούμενον ἀληθοῦς φιλοπατρίας ἄνδρα οἷος ὁ Κλεισθένης, ἀλλ' οὐχ ἧττον οὐδαμῶς δυνάμεθα νὰ πρϋποθέσωμεν, ὅτι ἠδύνατο νὰποβάλῃ

1 Ἴδε ἀνωτέρω σ. 538.

2 Ὁ Ἡρόδοτος πραγματεύεται τὰ κατὰ τοὺς Ἀλκμαιωνίδας μετὰ φατριαστικῆς ἐπιεικείας. Περὶ τῆς ἐπαμφοτεριζούσης πολιτείας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν ἴδε Tycho Mommsen Pindaros σ. 40. Ὁ δὲ Vischer Über die Stellung des Geschlechts der Alkmäoniden σ. 17 (Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 399), δὲν διαμφισβητεῖ τὸν ἐξοστρακισμὸν τοῦ Κλεισθένους, οὐδὲ τὴν ἰδιοτελειαν τῆς πολιτείας τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, ὅστις «μόνον ὑπὸ τῆς ἀντιζηλίας τῶν εὐπατριδῶν παρεκωλύθη νὰ ἱδρύσῃ ὀλιγαρχικὴν κυριαρχίαν.» Ἀλλ' ἆρα, ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ἔγειναν οἱ στασίαρχοι τῆς δημοτικῆς φατρίας. δὲν ἦτο ἡ τυραννὶς τὸ τέρμα εἰς ὃ, ὡς εἰκὸς, ἀπεσκόπουν;

τὴν ἔμφυτον εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ φιλοδοξίαν. Αἱ μετὰ τῶν Δελφῶν καὶ τῶν Σάρδεων σχέσεις αὐτοῦ δεικνύουσι τὸ ἐναντίον. Τῶν δὲ ὑπ' αὐτοῦ θεσμοθετηθέντων εἴπερ τι καὶ ἄλλο καθιστάνει ὕποπτον τὸ ἀφιλοκερδὲς τῶν προθέσεων αὐτοῦ ἡ εἰς τὴν πολιτείαν εἰσδοχὴ τῶν ξένων καὶ ἀπελευθέρων. Τὸ τοιοῦτον ἦτο μέτρον δημαγωγοῦ θέλοντος νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν δῆμον διὰ τῆς βοηθείας πλήθους νεοπολιτῶν· δυσκόλως δὲ δυνάμεθα νὰποδεχθῶμεν, ὅτι ἀπεσκόπει εἰς ἄλλο τι ἀλλ' ἢ εἰς τὴν προπαρασκευὴν αὐταρχίας. Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ ὀστρακισμὸς τοῦ Κλεισθένους δὲν ὑπῆρξε πιθανῶς ἀδικαιολόγητος, ἀλλ' ἦτο τὸ ἐπακόλουθον τῆς ἀκοιμήτου φιλοδοξίας τῆς χαρακτηριζούσης τὸν οἶκον τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν. Ὁ Κλεισθένης ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος καθυστερῶν ἐφάμιλλος τῶν τυράννων τοῦ ἑβδόμου καὶ ἕκτου αἰῶνος. Ἠθέλησε νὰ συνδυάσῃ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς σολωνείου πολιτείας μετὰ τῆς πληρώσεως τῆς οἰκογενειακῆς αὐτοῦ ἀγερωχίας καὶ τῆς προσωπικῆς φιλοτιμίας. Ἀλλὰ κατώρθωσε μόνον τὸ πρῶτον. Ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων εἶχεν ἀναπτύξει ἐν μέσῳ τῶν μακρῶν πολιτειακῶν ἀγώνων τοιαύτην σύνεσιν καὶ εὐφυΐαν, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰπατηθῇ, σαφέστατα καὶ μετὰ μεγάλης ἐμμονῆς ἐπιδιώκων τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ πρόγραμμα. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ κοινῇ μετὰ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν ἀνορθώσαντες τὴν ἐλευθερίαν τοῦ δήμου ἀπεχωρίσθησαν ἀπ' αὐτῶν μετὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν δυναστικῶν σχεδίων, καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτῶν ὁ Κλεισθένης δὲν εἶχε πλέον θέσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Ἀθηναίων.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ πολεμικοὶ κίνδυνοι ἐσωρεύοντο ὀσημέραι ἀπειλητικώτεροι περὶ τὰς Ἀθήνας. Ἡ ὅλη δύναμις τῆς Πελοποννήσου ἐκλήθη εἰς τὰ ὅπλα διὰ τῶν ἀγγέλων τοῦ Κλεομένους, οὐδὲν μὲν ἀνακοινώσαντος περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν μεγάλων ἐξοπλισμῶν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἄλλο διανοουμένου ἢ τὴν ἐκδίκησιν τῆς καταισχύνης, ἣν εἶχεν ὑποστῇ ἐν Ἀθήναις, καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Ἰσαγόρου ὡς τυράννου. Ἦγαγε δὲ ὁ Κλεομένης τὴν μεγάλην στρατιὰν μέχρι τοῦ πεδίου τῆς Ἐλευσῖνος, ἐν ᾧ κατὰ

συντεθειμένον κοινὸν πολεμικὸν σχέδιον οἱ μὲν Βοιωτοὶ κατέλαβον τὰ πρὸς βορρᾶν σύνορα, οἱ δὲ Χαλκιδεῖς ἠπείλουν τὴν Ἀττικὴν ἐξ ἀνατολῶν.

Ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν τῶν Ἀθηναίων ὁ Κλεομένης δὲν ἐκέκτητο τὴν δύναμιν, ἣν ἐφαντάζετο. Ἡ ἀδικία καὶ τὸ ὕπουλον τῶν προθέσεων αὐτοῦ, ἡ ὑπεροψία, ἡ ἐν αὐτῷ ὑποκρυπτομένη ἔφεσις τυραννίδος, ἥτις ἦτο τὸ ἐλατήριον τῶν πράξεων αὐτοῦ, εἶχον κινήσει τὴν ἔχθραν καὶ τὴν ὑποψίαν τῶν Σπαρτιατῶν. Τῶν δὲ ἀντιπάλων αὐτοῦ ἡγεῖτο ὁ βασιλεὺς Δημάρατος, ὅστις φανερῶς ἀντεστρατεύετο εἰς τὰ σχέδια αὐτοῦ ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ [1]. Τῶν δὲ συμμάχων ἀπέστησαν οἱ Κορίνθιοι, οἵτινες καὶ ἠρνήθησαν νὰκολουθήσωσι τὴν στρατιάν, ἅτε μὴ ὄντες ὑπόχρεοι νὰ καταλύσωσι τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν πρὸς χάριν τοῦ Κλεομένους. Τὸ δὲ ἀπρόθυμον αὐτῶν πρὸς συμμετοχὴν τοῦ πολέμου ἐπηύξησεν ἡ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἔχθρα τῶν κινδυνωδεστάτων αὐτῶν κατὰ θάλασσαν ἀντιπάλων, τῶν Αἰγινητῶν, οὓς δὲν ἤθελον νὰ προαγάγωσι διὰ τοῦ πολέμου.

Οὕτω δ' ἡ στρατιὰ τοῦ μεγαλορρήμονος βασιλέως διελύθη ἀδόξως, καὶ ἡ Σπάρτη ὑπέστη ὡς ἐκ τούτου ἧττα βαρυτέραν ἢ ἂν εἶχεν ἡττηθῇ ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ. Ἀληθῶς τὸ ἀξίωμα τῶν Σπαρτιατῶν εἶχε καταπέσει ἐν Ἑλλάδι ἕνεκα τῆς αὐθαιρέτου διαγωγῆς τοῦ βασιλέως αὐτῶν, καὶ ἡ ἡγεμονία αὐτῶν εἶχεν ὑποστῇ κίνδυνον διαλύσεως. Ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἀπ' ἐναντίας ἐξώρμησεν ἀμέσως καὶ μετ' ἠὐξημένου θάρρους ἀπὸ τοῦ ἐλευσινίου πεδίου τῆς μάχης, ἐν ᾧ ἡ ἀπειλητικὴ δύναμις τῶν πολεμίων εἶχε διασπασθῇ πρὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν ὀφθαλμῶν, ἐπὶ τοὺς ἄλλους ἐχθρούς. Εἰσβαλόντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν Βοιωτίαν κατώρθωσαν νὰ νικήσωσι τοὺς Θηβαίους, πρὶν ἢ οὗτοι συνενωθῶσι μετὰ τῶν Χαλκιδέων παρὰ τὸν Εὔριπον. Συμπαρέσυραν δὲ μεθ' ἑαυτῶν ἑπτακοσίους Θηβαίους δεσμίους, ὅτε αὐθημερὸν διεπεραιώθησαν διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου καὶ ἐνί-

[1] *Ἡροδότου* VI, 64.

κησαν τὴν στρατιὰν τῶν Χαλκιδέων, ὧν ἡ πόλις ὅλη ἐκυριεύθη ὑπ' αὐτῶν [1].

Ἡ δὲ ἡμέρα τῆς διπλῆς ταύτης νίκης ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ νέας ἀναπτύξεως τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν. Πράγματι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ταπείνωσιν τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' ἐξέβαλον μὲν ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν τοὺς ἀριστοκρατικοὺς τῆς Χαλκίδος, τοὺς ἱπποβότας, ἐνήργησαν δὲ νέον τῆς χώρας ἀναδασμόν, καὶ διένειμαν αὐτὴν κατ' ἴσους κλήρους εἰς τετρακισχιλίους Ἀθηναίους ἐγκατασταθέντας ἐν Χαλκίδι [2], ἔνθα ἱδρύθησαν οἱονεὶ νέαι Ἀθῆναι φρουροῦσαι τὸν πορθμὸν τοῦ Εὐρίπου, οὗ ἡ κτῆσις ἦτο ἀξία πλείστου ὅσου λόγου. Οἱ δὲ νικηταὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν ἄγοντες μέγα πλῆθος αἰχμαλώτων Βοιωτῶν καὶ Χαλκιδέων, οὓς καὶ ἐκράτησαν δεσμίους ἐν Ἀθήναις, ἕως ἐλύτρωσαν αὐτούς, ἕκαστον ἀντὶ δύο μνῶν, ἀντιστοιχουσῶν πρὸς διακόσια περίπου χρυσᾶ φράγκα. Καὶ τὰ μὲν δεσμὰ ἀνεκρεμάσθησαν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς νίκης ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως, τέθριππον δὲ χαλκοῦν, ὅπερ εἶδεν ἀκόμη ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπηθανάτισε τὴν μνήμην τῆς αὐτῆς νίκης [3].

Ἔκτοτε ἡ Ἀκρόπολις, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει ἐπὶ μακρὸν χρόνον φρούριον τυράννων ἀπειλοῦν τὴν κατάλυσιν τῶν ἐλευθεριῶν, ἀπεδόθη πλέον εἰς τὸν δῆμον, καὶ ὑψοῦτο ἐν μέσῳ πόλεως ἐλευθέρας ὡς ἕδρα τῶν κοινῶν αὐτῆς ἱερῶν βατὴ εἰς ἅπαντας τοὺς πολί-

[1] ***Ἡροδότου*** V, 77. Ὁ Duncker, μεθ' οὗ συμφωνεῖ ὁ Baumeister (Euboea σ. 64), συνδυάζει πρὸς τὴν ἐκνίκησιν τῶν Χαλκιδέων τὴν καταστροφὴν τῆς εὐδοϊκῆς Κηρίνθου. Ἀλλὰ τὴν γνώμην ταύτην ἀντικρούει ὁ Vischer ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen. 1864 σ. 1375 (Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 597) καὶ ὁ Bursian Geographie von Griechenland Τόμ. Β' σ. 411.

[2] ***Ἡροδότου*** V, 77.

[3] Τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ συνοδεύοντος τοῦτο τὸ ἀνάθημα, ὅπερ ἴδε παρ' ***Ἡροδότῳ*** V, 77, ***Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ*** X, 24, ***Ἀριστείδῃ τῷ ῥήτορι*** II, 512 ἐκδ. Dindorf καὶ ἐν τῇ ***Παλατινῇ Ἀνθολογίᾳ*** VI, 343, εὑρέθη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως μέρος· ἀλλὰ τοῦτο ἀνεγράφη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους, ὥστε πρέπει νὰ ποδεχθῶμεν ἢ ὅτι τὸ τέθριππον ἐπεσκευάσθη κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἢ ὅτι τὸ μνημεῖον τότε πρῶτον ἱδρύθη. Ἴδε Kirchhoff Monatsbericht der Berliner Akademie 1869 σ. 409 κ. ἑ. καὶ Corpus Inscriptionum Atticarum Τόμ. Α' ἀρ. 334.

τας, κέντρον τῶν πανδήμων ἑορτῶν, ἐν ᾧ ἱδρύοντο περίδοξα μνημεῖα τῶν νικῶν τοῦ δήμου [1]. Ὁ Ἁρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων, ὧν τὸ τόλμημα ἐθεώρουν οἱ Ἀθηναῖοι ὡς τὴν ἔναρξιν τῆς ἀπελευθερώσεως, ἐπανηγυρίσθησαν ὡς ἥρωες τῆς πόλεως, καὶ τιμητικοὶ αὐτῶν ἀνδριάντες ἐστήθησαν κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἄνοδον. Ἐπ' αὐτῆς δὲ τῆς Ἀκροπόλεως ἠφανίσθησαν πᾶσαι τῆς καταλυθείσης δυναστείας αἱ ἀναμνήσεις, καὶ ἐν τῷ χώρῳ τοῦ μεγάρου τῶν τυράννων ἱδρύθη στήλη ἀναγράφουσα τὰς βαρείας πιέσεις καὶ κηρύττουσα εἰς ἀεὶ ἐξορίστους καὶ ἐπαράτους αὐτούς τε καὶ τὸ γένος καὶ ἐπαγγελλομένη ἀτιμωρησίαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τιμὰς δημοσίας εἰς τὸν φονέα τοῦ Ἱππίου.

Ὑπῆρξε δ' εὐεργέτημα διὰ τὰς Ἀθήνας ἡ ἀμέσως μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν τυράννων καὶ παρέλευσιν τῶν κυνδύνων τῶν προελθόντων ἐκ τῆς προδοσίας τοῦ Ἰσαγόρου καὶ τῶν φιλάρχων προθέσεων τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν ἀδιάκοπος ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἐπιδρομῶν ἔντασις τῶν δυνάμεων τῆς χώρας. Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι ὑπῆρξαν τὸ τελεσφορώτατον μέσον πρὸς ἀπόσπασιν τῆς προσοχῆς τῶν πολιτῶν ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν. Αὐτῆς αὐτῶν τῆς ἐλευθερίας ὡς πολιτῶν συγκινδυνευούσης μετὰ τῆς αὐτονομίας τῆς πολιτείας, ἔμαθον νὰ θεωρῶσιν ἀμφότερα ταῦτα τἀγαθὰ ἀδιασπάστως μετ' ἀλλήλων συνδεδεμένα καὶ νὰ ὑπεραμύνωνται αὐτῶν ὡς τοιούτων. Διὰ τοῦτο οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ προαγάγῃ τὸ ἀνατέλλον μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν δραστηριώτερον τῶν Σπαρτιατῶν, ὅτε οὗτοι, κατεχόμενοι ὑπὸ πικρᾶς δυσθυμίας ἐπὶ τῇ πορείᾳ τῶν πραγμάτων, ἐκίνησαν νέαν ἐκστρατείαν.

Ἦτο δ' ἡ δυσθυμία αὐτῶν ἐκείνη λίαν φυσική. Τοῦτο μὲν εἶχε καταστῇ εἰς αὐτοὺς σαφὲς, ὅτι εἶχον ἀπατηθῇ παρὰ τῆς Πυθίας καὶ ὅτι τὸ χρῆμα τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν εἶχε περιπλέξει αὐτοὺς εἰς τὸν ἀδιεξίτητον ἐκεῖνον λαβύρινθον ἐπιχειρήσεων ἀτυχῶν. Τοῦτο δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ παρηγορηθῶσιν ἐπὶ ταῖς ταπεινώσεσιν, ἃς εἶχον

[1] Περὶ τῆς κατεδαφίσεως τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως ἴδε Wachsmuth Die Stadt Athen Τόμ. Α' σ. 504.

ὑποστῇ κατὰ τὰς τελευταίας ἐκστρατείας, ἐπειδὴ πᾶσαι αὐτῶν αἱ ἐπιχειρήσεις εἶχον ἀγάγει εἰς τέρμα ὅλως ἀντίθετον τοῦ σκοπουμένου. Ἀλλ' εἴπερ τι καὶ ἄλλο δὲν ἄφινεν αὐτοὺς ἡσύχους ἡ καταπληκτικὴ ἐπίδοσις τῶν Ἀθηνῶν. Ἀντὶ τῆς εὐγνωμοσύνης, ἣν ἀνέμενον χάριν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν, ὁ βασιλεὺς αὐτῶν εἶχεν ἐκδιωχθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν αἰσχύνῃ καὶ ὀνείδει. Καὶ οἱ μὲν σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Χαλκιδεῖς, εἶχον μείνει ἄνευ ὑποστηρίξεως καὶ ἡττήθησαν, ἡ δὲ δύναμις τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας οὐ μόνον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ εἶχεν ἐνισχυθῇ καὶ ἐπιρρωσθῇ, ἀλλὰ καὶ εἶχεν ἐπεκταθῇ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας. Καὶ ταύτης δὲ τῆς ἐπεκτάσεως τὴν ἀφορμὴν εἶχον παράσχει ἀκουσίως οἱ Σπαρτιᾶται, ἐπειδὴ ἡ εἰς τοὺς Πλαταιεῖς δοθεῖσα συμβουλὴ[1] ἡ σκοποῦσα νὰ περιπλέξῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀγῶνας ὀλεθρίους, ἀντὶ τούτου εἶχε παράσχει εἰς αὐτοὺς μόνον κέρδος καὶ αὔξησιν δυνάμεως καὶ δόξης. Αἱ Ἀθῆναι ἐπεῖχον νῦν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀσωποῦ θέσιν πόλεως κυριαρχούσης καὶ εἶχον καταβάλει τὰ θεμέλια ἀττικῆς ἡγεμονίας, πρὸς δὲ τούτοις εἶχον ἐπιβῇ τῆς Εὐβοίας δίκην κυρίων καὶ παραχωρήσει εἰς Ἀθηναίους πολίτας τὴν ὁημευθεῖσαν χώραν ὡς κτῆμα ἴδιον, ὡς εἶχε συμβῇ τὸ πρῶτον ἐν Σαλαμῖνι. Μετ' ἐκπλήξεως δ' ἀπέβλεπεν ἡ Ἑλλὰς σύμπασα εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες δὲν ἐφαίνοντο διατεθειμένοι νὰ σταθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ τῆς δόξης. Οἱ δὲ χρησμοί, οὓς ὁ Κλεομένης εἶχεν ἀνακοινώσει εἰς τὴν Σπάρτην, οἱ ἐξαγγέλλοντες τὴν μέλλουσαν ἐπαύξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐτάρασσον ὁσημέραι μᾶλλον τὴν δεισιδαίμονα φαντασίαν τῶν Σπαρτιατῶν[2].

Ἐπειδὴ δ' ἐν ταῖς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐπιχειρήσεσιν αὐτῶν εἶχον ὑποστῇ ἀποτυχίας δεινὰς, ἐτράπησαν τότε τὴν ἀντίθετον ὁδόν. Ἐμνήσθησαν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν σχέσεων πρὸς τὸν οἶκον τῶν Πεισιστρατιδῶν, μετανοοῦντες πικρῶς διὰ τὴν ῥῆξιν τῶν σχέ-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 597.

[2] *Ἡροδότου* V, 90.

σεων ἐκείνων, καὶ ἔσπευσαν νὰ στείλωσι τὸν κήρυκα αὐτῶν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἔνθα ἐτυράννει ὁ ἔκπτωτος Ἱππίας μετὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν περὶ αὐτὸν πιστῶν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ τύραννος ἀφικνεῖτο εἰς τὴν Σπάρτην, ἥτις ἐξένισεν αὐτὸν ὡς προστατευόμενον [1], καὶ οἱ Σπαρτιᾶται οὐδαμῶς ἀπέκρυπτον, ὅτι ἐπεθύμουν νὰ κατορθώσωσι διὰ πάσης μηχανῆς τὴν κάθοδον τῶν Πεισιστρατιδῶν, θεωροῦντες αὐτὴν τὸ μόνον μέσον πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐπικινδύνου αὐξήσεως τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. Ἐπηπειλεῖτο δ' ἐντεῦθεν μέγας πελοποννησιακὸς πόλεμος.

Ἀλλ' ὅμως ἡ Σπάρτη ἀγομένη καὶ φερομένη ὑπὸ τοῦ παραφόρου Κλεομένους εἶχε λησμονήσει, ὅτι ἡγεῖτο συμμάχων ἐλευθέρων καὶ ὅτι ἡ δύναμις αὐτῆς ἐπηρείδετο ἐπὶ τῆς ἠθικῆς γοητείας, ἧς εἶχεν ἀξιωθῆ ἕνεκα τῶν λυκουργείων θεσμῶν. Ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ, καθ' ὅσον οἱ Σπαρτιᾶται μετήρχοντο πολιτείαν αὐθαίρετον, ἐμπαθῆ καὶ ἀλλοπρόσαλλον. Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωσιν οἱ σύμμαχοι ἐμπιστοσύνην εἰς πόλιν, ἥτις εἶχε μὲν ἀναδειχθῆ μεγάλη ὡς κεκηρυγμένη πολεμία τῶν τυράννων, τώρα δὲ ἤθελε νὰ καταγάγῃ καὶ πάλιν τύραννον καθημαγμένον ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν συμπολιτῶν, ὃν αὐτὴ ἐκείνη εἶχεν ἐξώσει;

Θυελλώδης ὑπῆρξεν ἡ συνεδρία ἐκείνη εἰς ἣν συνῆλθον οἱ σύμμαχοι ἐν Σπάρτῃ περὶ τὸ 505 π. Χ. (Ὀλυμπ. 68, 4), ὅπως ἀποφασίσωσι τὴν κάθοδον τῶν Πεισιστρατιδῶν [2]. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐμόχθησαν μεγάλως πρὸς δικαιολογίαν τῆς πολιτείας αὐτῶν. Ὡμολόγησαν δημοσίᾳ τὴν ἰδίαν πλάνην, ἧς τὴν εὐθύνην ἐπέρριψαν ἐπὶ τοὺς κιβδήλους χρησμοὺς τῆς Πυθίας, καὶ ἀνέμνησαν τὴν ὕβριν, ἣν εἶχον ὑποστῆ τιμωρούμενοι διὰ τὴν παραβίασιν τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἐπέβαλλεν ἡ πρὸς τοὺς Πεισιστρατίδας ξενία. Ἡ ὕβρις δ' ἐκείνη ἠτίμαζε, καθ' ἃ διετείνοντο, ἅπαντας τοὺς

[1] ***Ἡροδότου*** V, 91.

[2] Ἡ συνήθης χρονολογία τῶν ἐτῶν 509-492 π. Χ. στηρίζεται ἁπλῶς εἰς πιθανοὺς ὑπολογισμούς.

συμμάχους· ἐκινδύνευον δὲ πάντες ἐν ᾗ περιπτώσει οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον ἐξακολουθήσει μένοντες ἀπαρακώλυτοι ἐν τῇ ὑπεροψίᾳ αὐτῶν καὶ τῇ αὐξήσει. Ὁ δὲ Ἱππίας ἠγγυᾶτο περὶ τῆς ταπεινώσεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς καθυποτάξεως αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἔχουσαν τὴν ἡγεμονίαν τῆς πελοποννησιακῆς συμμαχίας.

Σιγῶντες ἤκουσαν οἱ πρέσβεις τῶν συμμάχων τοὺς λόγους τῶν Σπαρτιατῶν, εἰ καὶ οὐδεὶς ἐπείθετο ὑπ' αὐτῶν· ἀλλὰ μόνος ὁ Κορίνθιος Σωσικλῆς ἐτόλμησε νὰντιτείνῃ διαρρήδην [1]. Δυσωπῶν δὲ τοὺς Σπαρτιάτας ἀπέδειξε τὴν ἀντίθεσιν τῶν σημερινῶν αὐτῶν σχεδίων πρὸς τὴν ὅλην αὐτῶν ἱστορίαν, καὶ ὑπέμνησε πάντα τὰ κακά, ὧν παραίτιοι εἶχον γείνει οἱ τύραννοι ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι. Καίτοι δ' αὐτὸς ὁ Ἱππίας, παραστὰς εἰς τὴν συνέλευσιν, κατέδειξε τοὺς παρὰ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἐπικρεμαμένους κινδύνους, ἀπέβησαν μάταια τὰ πάντα. Ἡ ἀλήθεια τῶν λόγων τῶν ἐκφρασθέντων ὑπὸ τοῦ Σωσικλέους ἦτο εἰς πάντας προφανεστάτη· αἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ θυσιασθῶσι χάριν τῆς προσβληθείσης τιμῆς τοῦ Κλεομένους. Ὅτε δ' ὁ Ἱππίας εἶδεν, ὅτι ἡ ἀπόκρουσις αὐτοῦ ἦτο βεβαία, εἶπεν εἰς τοὺς Κορινθίους, ὅτι ἐκεῖνοι μάλιστα πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἔμελλον νὰ ἐπιποθήσωσι τοὺς Πεισιστρατίδας, ὅταν ἔλθωσιν αἱ κρίσιμοι ἡμέραι, καθ' ἃς θὰ πάθωσιν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἔλεγε δὲ ταῦτα σαφῶς προβλέπων, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ παράλληλος εὐδοκίμησις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κορίνθου. Ἐκ δὲ τῆς πεποιθήσεως ἣν ἔτρεφεν, ὅτι θὰ εἶχε τὴν δύναμιν αὐτὸς καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ νὰ συγκρατήσῃ τὰς πρὸς τὰ πρόσω ὁρμώσας Ἀθήνας, διαγινώσκομεν, ὁπόσον αἱματηρὰ ἔμελλε νὰ εἶνε ἡ μελετωμένη ὑπ' αὐτοῦ ἀντίδρασις, ἂν ἤθελε δυνηθῇ νὰ κατορθώσῃ τὴν εἰς Ἀθήνας κάθοδον διὰ βοηθείας τῶν Πελοποννησίων. Καὶ ἡ μὲν συνέλευσις τῶν συμμάχων διελύθη ἀντιστρατευομένη διαρρήδην εἰς πᾶσαν πολεμικὴν ἐπιχείρησιν. Ὁ δὲ Ἱππίας, ψευσθεὶς τῶν ἐλπίδων, ἐπέστρεψε καὶ πάλιν εἰς τὸ Σίγειον, καὶ ἡ Σπάρτη

[1] *Ἡροδότου* V, 92.

μετὰ τὴν νέαν ταύτην ἥτταν ἀπεχώρησε χαλεπαίνουσα ἀπὸ τῆς ἀναμίξεως εἰς τὰ καθολικὰ πράγματα.

Καὶ ἀπεσοβήθη μὲν ὁ κίνδυνος πολέμου πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲ τότ' ἐδικαιοῦντο νὰ διαβουκοληθῶσιν ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως βεβαίας ἀσφαλείας. Οὐ μόνον ἐνήδρευον κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν οἱ ἀρχαῖοι ἐχθροί, οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Αἰγινῆται, ἀλλὰ καὶ ἠπειλοῦντο νέαι ἐπιδρομαὶ ἐκ τῶν ἀντιπέραν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ὁ Ἱππίας ἦτο ἀκόμη καὶ τώρα ἰσχυρός. Καὶ δὴ τὴν φιλικὴν δεξίωσιν τὴν προσενεχθεῖσαν αὐτῷ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ εἶχεν ἀποκρούσει διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ προσεδόκα εὐχερεστέραν τὴν παρασκευὴν νέας ἐπιθέσεως ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν. Ἀρταφέρνης ὁ υἱὸς τοῦ Ὑστάσπου ἠσθάνετο ἤδη ἑαυτὸν ὑβρισμένον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἕνεκα τῆς παρ' αὐτῶν ἀπορρίψεως τῆς μετ' αὐτοῦ συνομολογηθείσης συνθήκης [1]. Ὁ δὲ Ἱππίας ὑπεδαύλιζε τὴν ὀργὴν ταύτην· ὅτε δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, μαθόντες τὰς σκευωρίας αὐτοῦ, ἐπειράθησαν νὰντιδράσωσι κατ' αὐτῶν διὰ νέας πρεσβείας, αὕτη ὡς μόνην ἀπάντησιν ἤνεγκε τὴν διαταγὴν τοῦ σατράπου περὶ τῆς ἐκ νέου εἰς τὴν πόλιν ἀποδοχῆς τοῦ Ἱππίου [2]. Ἀλλ' οἱ πολῖται ἐνέμειναν καὶ παρὰ πάσας ταύτας τὰς ἀπειλὰς πιστοὶ εἰς τὰ δεδογμένα, καὶ δὲν ὤκνησαν νὰντιμετωπίσωσι, παρισταμένης ἀνάγκης, αὐτὸ τὸ περσικὸν βασίλειον μετὰ φρονήματος καὶ θάρρους.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ συμβάντα κατὰ τὰ πέντε περιπετειώδη ἔτη τὰ ἐπακολουθήσαντα εἰς τὴν πτῶσιν τῆς τυραννίδος καὶ ὑπάρξαντα κρίσιμα διὰ τὴν ὅλην ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Μετὰ τὴν διὰ τῶν ξένων ὅπλων ἀπελευθέρωσιν καὶ ἔπειτα τὴν ἀπὸ ἐπαναστάσεως εἰς ἐπανάστασιν μετάπτωσιν αἱ Ἀθῆναι ὡρίμασαν ἐν μέσῳ δεινῶν ταλαιπωριῶν καὶ ἀνεδείχθησαν πολιτεία αὐτόνομος. Οἱ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 600.

[2] *Ἡροδότου* V, 96.

δὲ Ἀθηναῖοι, καίπερ ὑπὸ πάντων ἐγκαταλελειμμένοι καὶ περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ πολεμικῶν κινδύνων ἐπαπειλούντων αὐτὴν αὐτῶν τὴν ὕπαρξιν, ἐξήρθησαν εἰς σαφῆ συνείδησιν τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ. Ἐν ᾧ δὲ ἡ Σπάρτη ἐκσπασθεῖσα τῆς ἀρχαίας αὐτῆς τροχιᾶς ἐκλονεῖτο μετέωρος, ἐν ᾧ αἱ μικρότεραι πόλεις ἐνήδρευον ἀλλήλας μετὰ δυσμενείας, καὶ τὸ περσικὸν κράτος ἐπεξετείνετο κραταιὸν πρός τε δυσμὰς καὶ πρὸς βορρᾶν, αἱ Ἀθῆναι κατελάμβανον ἀσφαλεῖ τῷ βήματι τὴν νέαν αὐτῶν θέσιν, ἐν ᾗ παρέστησαν ἀντιμέτωποι εἰς τὰς δυνάμεις τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς ξένης.

Ἡ δὲ θαυμασία αὕτη στάσις τῶν Ἀθηναίων ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος, οἵτινες ἐν μέσῳ πλείστων ὅσων θυελλῶν εἶχον δι' ἀοράτου δυνάμεως μορφώσει τοὺς πολίτας καὶ ἀναδείξει αὐτοὺς ἐλεύθερα μέλη πολιτείας ἐδραζομένης ἐπὶ βάσεων ἠθικῶν.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἡμερῶν τοῦ Πεισιστράτου οἱ νόμοι ἐκεῖνοι εἶχον ὑπάρξει οἱ φρουροὶ τῆς πολιτείας. Ἡ δὲ τιμή, ἧς ἠξίωσεν αὐτοὺς ὁ τύραννος, ἐπηύξησε τὸ ἀξίωμ' αὐτῶν, καὶ ἂν ἡ τυραννὶς τοῦ Πεισιστράτου ὑπῆρξε πράγματι ἡ ἀρίστη πασῶν τῶν ὁμοίων κυβερνήσεων, ἃς εἶδεν ἡ Ἑλλάς, ἡ διάκρισις αὕτη προῆλθεν ἐκ τούτου, ὅτι οἱ τύραννοι τῶν Ἀθηναίων εὗρον προϋπάρχουσαν νομοθεσίαν, ἧς ὑπέστησαν ἀναγκαίως τὴν κραταιὰν ἐπίδρασιν. Καὶ τὰ μὲν κακὰ καὶ διάστροφα, ὅσα συνεπήγαγεν ἡ τυραννὶς, ἐξέλιπον χωρὶς νὰ καταλίπωσιν ἴχνη, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀγαθὰ συνέμειναν, ἅτε συνάδοντα πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Σόλωνος, ἰδίως δὲ ἡ λυσιτελὴς διάταξις τῶν κατὰ τὸ ἄστυ καὶ τοὺς ἀγροὺς, ἡ ἄνθησις τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὑπέροχος θέσις, ἣν κατέλαβον αἱ Ἀθῆναι ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῶν Ἑλλήνων, ἡ γοητεία ἧς ἠξιώθη κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις αἱ τότε συναφθεῖσαι μετὰ τῶν Κυκλάδων, τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ Ἄργους, τῆς Θεσσαλίας, ὧν ἡ σημασία διετηρήθη εἰς ἀεί. Ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ εὐτυχῆ ἔτη εἰρήνης εἶχε δυνηθῇ ὁ δῆμος τῶν

Ἀθηναίων νὰ ἐθισθῇ εἰς τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος, εἰ καὶ πάντες οἱ ἐλευθερίας παιδεύσεως τυχόντες Ἀθηναῖοι εἶχον σαφῆ συνείδησιν τῆς ἀληθείας, ὅτι οἱ νόμοι ἐκεῖνοι δὲν ἠδύναντο νὰποβῶσι τελείως πραγματικοὶ θεσμοὶ τῆς πόλεως, ἐφ' ὅσον ᾤκει ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τύραννος ὑπὸ ξένων περιστοιχιζόμενος μισθοφόρων, καὶ ἐκυβέρνα τὴν πολιτείαν κατὰ τρόπον συνετὸν μὲν καὶ μετριοπαθῆ, ἀλλ' οὐχ ἧττον ὅμως πρὸς τὸ συμφέρον ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἰδίας δυναστείας.

Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ φόνου τοῦ Ἱππάρχου ἀπ' ἐναντίας ἡ τυραννὶς εἶχεν ἀποβῆ ὑπερόχως ἐπαχθὴς εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Δὲν ὑφίστατο πλέον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλευθέρου λόγου, οὐδ' ὑπῆρχε δημοσία φροντὶς περὶ δικαιοσύνης. Ἡ τιμὴ τῶν γυναικῶν, τῶν ἀνδρῶν ἡ οὐσία καὶ ὁ βίος ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν δεσπότου ἐρείδοντος τὴν ἀρχήν αὐτοῦ εἰς τοὺς χειρίστους τῶν ἀνδρῶν καὶ ἐπιτηροῦντος καχυπόπτως τὸν βίον τῶν πολιτῶν. Τότε δ' ἤρχισαν πάντες ἐκ βάθους ψυχῆς ἐπιποθοῦντες τὸ πολίτευμα τοῦ Σόλωνος, οὗ τὴν πλήρη εὐεργεσίαν οἱ πολῖται ἐδιδάχθησαν νὰ ἐκτιμῶσι μάλιστα ἐν μέσῳ τῶν δεινῶν ἐκείνων χρόνων. Διὸ, ὅτε ἀπελύθησαν τῶν δεσμῶν τῆς τυραννίδος, ὁμοφώνως πάντες ἔσπευσαν εἰς ἐπίτευξιν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου σκοποῦ, τῆς τελείας καὶ μονίμου ἀνακτήσεως τοῦ εὐεργετήματος ἐκείνου. Ἡ δὲ προδοσία τοῦ Ἰσαγόρου ἐπηύξησε τὴν ἀγανάκτησιν ἐναντίον πάσης ἐπιθέσεως ἀγούσης εἰς κίνδυνον τὴν αὐτονομίαν τοῦ δήμου. Ἡ δὲ ἄλλως τότ' ἐν ἁπάσαις ταῖς πόλεσιν ἐκδηλουμένη δεινὴ ἀπέχθεια κατὰ τῆς παλινορθώσεως τῆς τυραννίδος διετρανοῦτο μάλιστα παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, οἵτινες εἶχον ἐπαρκῶς γευσθῇ τοῦ ἐπαράτου κακοῦ τῶν φατριαστικῶν κυβερνήσεων. Ἀλλ' εἰς τοῦτο συνίστατο ἡ εὐτυχία τῶν Ἀθηναίων, ὅτι δὲν ἐπεδίωκον ἰδεῶδες ἐλευθερίας ἀόριστον καὶ ἄμορφον, ἀλλ' ἡ ποθουμένη ὑπ' αὐτῶν ἐλευθερία περιείχετο εἰς τὸ ἀρχαῖον, κατὰ τύπους ὑφιστάμενον πολίτευμα. Διὸ καὶ ὁ Κλεισθένης λυσιτελέστατα εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος τῆς πόλεως ἀγωνισθεὶς πρὸς πλήρη καὶ τελείαν ἐφαρμογὴν καὶ ἀνάπτυξιν

τούτου τοῦ πολιτεύματος, εἰ καὶ τοῦτο πράττων ἐστέρει ἑαυτὸν πάσης ἐλπίδος περὶ πληρώσεως τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ πόθων.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐξωκειωμένοι πρός τε τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τοῦ πολιτεύματος τούτου, τὰ πάντα εὐωδώθησαν ἡσύχως καὶ ἄνευ τινὸς δυσχερείας. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, ἐπειδὴ ἡ τελεία ἐφαρμογὴ καὶ πραγμάτωσις τοῦ πολιτεύματος ἤτό τι ὅλως νέον, ἀνέτειλαν σὺν αὐτῇ νέοι χρόνοι καὶ ἐπῆλθε νέα κίνησις, ἀναγέννησις τῆς ὅλης πολιτείας.

Τώρα εἶχον πλέον ὅ τι εἶχεν ἐπιθυμήσει ὁ Σόλων. Ἡ πολιτεία ἦτο κοινὸν πολιτῶν, ἐν ᾧ οὐδὲν γένος καὶ οὐδεμία τάξις ἐδικαιοῦτο νὰ διακριθῇ τῶν ἄλλων δι' ἰδίων δικαιωμάτων καὶ προνομίων. Πάντες οἱ πολῖται ἦσαν ἴσοι πρὸ τοῦ νόμου [1]· ἕκαστος δὲ εἶχε μετὰ τοῦ πολιτικοῦ δικαιώματος καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρας κτήσεως, ἐν ᾧ ὁ μὴ ὢν πολίτης, καὶ μακρότατον χρόνον ἂν κατῴκει ἐν Ἀττικῇ μετὰ τοῦ γένους αὐτοῦ, ἐξηκολούθει ὢν ἁπλοῦς μισθωτὴς γαιῶν. Ἕκαστος εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἀγορεύειν ἔν τε τῷ δικαστηρίῳ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Καὶ ἡ μὲν δημοσία διεξαγωγὴ τῶν δικῶν ἐξησφάλιζε πάντα πολίτην ἀπὸ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν ἀρχόντων, τὴν δὲ προσωπικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν ἐνεπέδου ὁ θεσμὸς ἐκεῖνος, καθ' ὃν ὁ παρέχων ἐγγύησιν ἠδύνατο νὰ ἐκφύγῃ καὶ αὐτὴν τὴν προφυλάκισιν. Πάντες δὲ συμμετεῖχον τῶν τε κτήσεων καὶ τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς πολιτείας· οἱ ἐκ τῶν δημοσίων κτημάτων, οἷον τῶν μεταλλείων, πόροι διενέμοντο εἰς τοὺς πολίτας· αὐθαίρετος δὲ φορολογία δὲν ἦτο δυνατή. Κρηπὶς δὲ τῆς πολιτείας ἦτο ὁ κανών, καθ' ὃν οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ψηφισθῇ νόμος ἀναφερόμενος εἰς ἕνα μόνον ἄνδρα καὶ μὴ ἰσχύων διὰ πάντας τοὺς πολίτας ὁμοίως, καὶ ταῦτα διότι διὰ τοιούτων προσωπικῶν νόμων εἶχον χορηγηθῇ εἴς τινας οἴκους προνόμια, ἐφ' ὧν εἶχε δυνηθῇ νὰ στηριχθῇ ἡ τυραννίς. Διὰ ταῦτα δὲ

[1] Ἰσονομίη εἶνε καθ' *Ἡρόδοτον* (III. 80) ὁ τεχνικὸς ὅρος πρὸς δήλωσιν τῆς ἀρτισυστάτου δημοκρατικῆς ἐπὶ ἴσων δικαίων στηριζομένης πολιτείας. Πρβλ. Henkel Lehre vom Staat σ. 38.

πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τῆς τυραννίδος μία μόνον ἐξαίρεσις ἔγεινε τοῦ θεμελιώδους ἐκείνου νόμου, ὅτε τῆς πολιτείας δεομένης μέσου πρὸς νόμιμον ἀπομάκρυνσιν τῶν δι' ὑπερμέτρου δυνάμεως καθιστώντων ἐπισφαλῆ τὴν κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ὑφισταμένην ἰσότητα τῶν πολιτῶν καὶ ἀπειλούντων τὴν πολιτείαν διὰ νέας τυραννίδος. Διὸ διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ περιεφρούρει ὁ δῆμος τὴν ἑαυτοῦ ἐλευθερίαν. Ὅπως δὲ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ἀποσοβῆται πᾶσα φατριαστικὴ σκευωρία, ὡρίσθη ὅτι ἔπρεπε μὲν παντὸς ὀστρακισμοῦ νὰ προηγῆται εἰδικὴ ἀπόφασις μετὰ δημοσίαν συζήτησιν ἐν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, ὤφειλον δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ὀστρακοφορίας, γινομένης ἐν ἐκτάκτῳ ἐκκλησίᾳ, νὰ ὁμοφωνήσωσιν ἑξακισχίλιοι πολῖται περὶ τοῦ ἐξοστρακιστέου.

Καὶ ἦτο μὲν θεμελιώδης τῆς πολιτείας νόμος ἡ ἰσότης τῶν πολιτῶν, ἀλλ' ἡ ἰσότης αὕτη οὐδαμῶς ἦτο ἀπηλλαγμένη διακρίσεων. Ἕκαστος πολίτης μετεῖχε δικαιωμάτων ἀρκούντων, ὅπως δεσμεύσωσιν αὐτὸν πρὸς τὴν πολιτείαν διὰ τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ καὶ ὑψίστων συμφερόντων, ἀλλ' ἡ ἄμεσος συμμετοχὴ εἰς τὴν διοίκησιν ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς ἕνεκα τῆς ἐγγείου αὐτῶν κτήσεως ὄντας ἱκανοὺς νὰ ποκτήσωσι παίδευσιν ὑψηλοτέραν, νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐν μείζονι ἐλευθερίᾳ καὶ ἀνέσει τὴν πολιτείαν καὶ νὰ προσφέρωσι, παρισταμένης ἀνάγκης, τὰς μεγίστας τῶν θυσιῶν εἰς τὴν πατρίδα.

Ἡ δ' ἐξ εὐπατριδῶν καταγωγὴ δὲν παρεῖχε πολιτικὰ δικαιώματα, ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κλεισθένους αἱ ἑταιρεῖαι τῶν εὐπατριδῶν οὐδεμίαν εἶχον σχέσιν πρὸς τὸν πολιτικὸν ὀργανισμόν, μόνον δὲ ὑπὸ θρησκευτικὴν καὶ οἰκογενειακὴν ἔποψιν ἔμειναν ἀμετάβλητοι. Διὸ ἐξηκολούθησαν ὡς καὶ πρότερον οἱ μετέχοντες τῶν γενῶν συνερχόμενοι πρὸς τέλεσιν τῶν ἰδίων αὐτῶν κοινῶν θυσιῶν· ἠδύναντο δὲ νὰ συμπληρώσωσι τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν δι' εἰσποιήσεως, ἡ δὲ ἰδιάζουσα τιμή, ἧς ἠξιοῦντο οἱ ἀνήκοντες εἰς ἀρχαίους οἴκους, ὅταν ἐτίμων τοὺς προγόνους διὰ προσωπικῶν ἀρετῶν, συνέμεινεν ἐν Ἀθήναις ἐπὶ μακρόν. Εὐχαρίστως δ' ἐξέλεγον οἱ Ἀθη-

ναῖοι ἐξ αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας, τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς πρέσβεις, ὀλίγα δ' εὑρίσκομεν ἴχνη μίσους τοῦ δήμου ἐναντίον τῶν εὐπατριδῶν.

Τῶν δ' ἑλληνίδων πόλεων τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος μόνον τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Κόρινθον δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν πρὸς ἀλλήλας, τὰς μόνας ἐπιτυχῶς ὑπερνικησάσας τὸν μονομερῆ χαρακτῆρα τῆς φυλῆς, εἰς ἣν ἀνῆκον, ἀναπτυξάσας δ' ἐλευθέρως τὰς πνευματικὰς αὐτῶν ἰδιότητας, στηριξάσας τὴν ἰδίαν δύναμιν εἰς παίδευσιν παντοδαπὴν καὶ διαμορφωσάσας ἱστορίαν αὐθυπόστατον. Καὶ ἐδιδάχθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ τῶν ἐπινοητικῶν Κορινθίων πολὺ περισσότερα παρ' ὅπι δυνάμεθα σήμερον νὰποδείξωμεν. Ἀλλ' ἡ μεγάλη διαφορὰ ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι οὐδέποτε ἀπερροφήθησαν τελείως ὡς οἱ Κορίνθιοι ὑπὸ τῆς ἐμπορίας καὶ τῶν τεχνῶν. Οὐδέποτε ἀπέβησαν λαὸς ἐμπορικὸς ἐν οἵῳ βαθμῷ οἱ Κορίνθιοι, ἄρα οὐδὲ κοσμοπολῖται ὁμοίως ὡς ἐκεῖνοι. Αἱ προαιρέσεις αὐτῶν διετήρησαν πάντοτε ὑπόστασίν τινα ἰδεωδεστέραν, διεσώθη δ' ἐν Ἀθήναις τελειοτέρα ἔννοια τῆς πολιτείας καὶ ζωηροτέρα συναίσθησις τῶν καθηκόντων τῶν πολιτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία διετήρησεν ὁπωσδήποτε χαρακτῆρα μᾶλλον ἠπειρωτικὸν, διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι ἐνέμειναν πιστότερον εἰς τὰς θεμελιώδεις βάσεις τῶν ἰθαγενῶν ἐθίμων.

Ἡ δὲ προσήλωσις αὕτη εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθὸν ὑπετρέφετο ὑπὸ τῆς θρησκείας καὶ τῆς γοητείας, ἣν ἐξήσκουν τὰ ἱερατικὰ γένη. Καὶ νῦν ὡς καὶ πρότερον γυνὴ ἐκ τοῦ γένους τῶν Βουταδῶν ἐτέλει τὰ ἔργα ἱερείας τῆς πολιούχου, τὸ δὲ γένος τῶν Πραξιεργιδῶν διετήρησε τὸ τιμητικὸν προνόμιον τῆς καθάρσεως τοῦ ἱεροῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς ἐν τοῖς Πλυντηρίοις, καὶ καθ' ἕκαστον μῆνα παρετίθετο εἰς τὸν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὄφιν ὁ ἐκ μέλιτος πλακοῦς (μελιτοῦττα, μελιτόεσσα) πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐν τῇ πόλει παρουσίας τῆς θεᾶς καὶ τοῦ τροφίμου αὐτῆς Ἐριχθονίου. Οὕτω δ' ἡ θρησκεία συνέδεε τὰς νέας γενεὰς μετὰ τῶν παροιχομέ-

νων, τοὺς νεοπολίτας μετὰ τῶν ἀρχαίων γεννητῶν, συνετήρει δὲ ζωηρὰς τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος, ἐφρούρει τὰ θεμέλια τῆς ἀττικῆς εὐημερίας, τὴν γεωργίαν καὶ τὴν δενδροκομίαν. Διὰ ταῦτα ἐφυλάσσετο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν Βουζυγῶν δίκην παλλαδίου τῆς πόλεως τὸ ἱερὸν ἄροτρον τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἀπ' οὐδεμιᾶς τῶν παναθηναϊκῶν ἑορτῶν ἔλειπον οἱ θαλλοφόροι, γηραιοὶ καὶ σεβάσμιοι ἀγρόται τῆς Ἀττικῆς περιφέροντες ἐν τῇ πομπῇ τῶν Παναθηναίων κλάδους ἐλαίας πρὸς τιμὴν τῆς πολιούχου.

Καὶ ἐτίμων μὲν οἱ Ἀθηναῖοι προσηκόντως τὴν ἐξ εὐπατριδῶν καταγωγὴν, τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διαπρεπῆ θέσιν καὶ τὸν πλοῦτον, ἀλλ' ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ διάκρισις ἐξηρτᾶτο μόνον ἀπὸ τῆς προσωπικῆς ἀξίας, ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἀνεκτήθη ἡ ἐλευθερία διὰ κοινῆς φιλοπατρίας, ἤρχισεν ἡ πιστὴ καὶ ἀληθὴς ἐφαρμογὴ τῆς ἰδέας τοῦ Σόλωνος, ὅτι πάντες οἱ πολῖται ἔπρεπεν ἀμέσως νὰ μετέχωσι τῆς πολιτείας.

Καὶ ὁ μὲν Πεισίστρατος μετὰ συνέσεως περισσῆς εἶχεν ἐπιδιώξει τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ δήμου, τὴν διάδοσιν εὐημερίας καὶ εὐεστοΐς, τὴν αὔξησιν τῶν προσόδων. Ἀλλ' ὡς εἰκὸς, δὲν ἦτο ἀρεστὴ εἰς αὐτὸν ἡ ὑπὲρ μέτρον ἐπιμελὴς καὶ μετ' ἐνδιαφέροντος ἀσχολία τῶν πολιτῶν περὶ τὰ δημόσια πράγματα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἶχεν ἐλαττώσει τοὺς κατοίκους τοῦ ἄστεως συνῳδὰ πρὸς τὰ συνήθως γινόμενα ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τὸ μὲν ἄστυ ἐπληρώθη τοῦ καὶ πάλιν μετὰ προθυμίας συρρέοντος δήμου, ἡ δὲ ἀγορὰ ἐμεστώθη νέας ζωῆς, ἕκαστος δ' ἠσθάνετο ἑαυτὸν κεκλημένον νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν κινδύνων καὶ προαγάγῃ τὴν σωτηρίαν τοῦ ὅλου, καὶ ἐνόει, ὅτι ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ διαγωγῆς ἐπήρχετο εἰς τὴν πολιτείαν τιμὴ ἢ καταισχύνη. Ἀλλ' ἡ εὐπρέπεια καὶ κοσμιότης ἦτο τόσῳ μᾶλλον ζήτημα τιμῆς, καθ' ὅσον οἱ ἐχθροὶ ἐνήδρευον μετὰ δυσμενείας, εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐν Ἀθήναις ἔκρηξιν βιαίων ταραχῶν. Οὕτω δὲ ὁ ὅλος δῆμος ἀπετέλεσεν οὕτως εἰπεῖν ἓν σῶμα μετὰ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ

πολιτεύματος αὐτῆς, ὅσῳ δὲ μᾶλλον τὸ πολίτευμα τοῦτο διεπνέετο ὑπὸ πνεύματος ἀνωτέρας καὶ σοβαρᾶς ἠθικῆς κατεχούσης τὸν ὅλον ἄνθρωπον καὶ ἀξιούσης παρ' αὐτοῦ πίστιν, δικαιοσύνην, φιλαλήθειαν καὶ ἐθελοθυσίαν, τόσῳ μᾶλλον ὁ δῆμος ἐξήρετο καὶ ἐξηυγενίζετο διὰ τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν πολιτείαν.

Ἐν τούτῳ δ' ἐνέκειτο ἡ ἠλεκτρικὴ δύναμις ἡ κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀπελευθερώσεως συναρπάσασα τὸν ὅλον δῆμον καὶ προκαλέσασα τοιαύτην ὕψωσιν τῆς ζωτικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, τοιαύτην δύναμιν δράσεως, ὥστε πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα κατέλαβε κατάπληξις ἐπὶ τῇ αἰφνιδίᾳ ἀναδείξει τοῦ λαοῦ ἐκείνου τῶν πολιτῶν. Αἱ δὲ μεγάλαι νῖκαι δὲν ἦσαν τὸ ἐπακόλουθον ἀτάκτου τινὸς ὁρμῆς, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἀναπτύξεως ὑγιοῦς, ἥτις μετὰ μακρὰν ἀνακοπὴν εἶχε τραπῇ τὴν φυσικὴν αὐτῆς ὁδόν. Τοῦτο δὲ μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς ἐμμονῆς καὶ τῆς διαρκείας τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

Πάντως δ' ἔμελλε νὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ ἐν Ἀθήναις περίοδος ῥᾳστώνης καὶ κοπώσεως, ἴσως δὲ καὶ νέου φατριαστικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἂν φαινομένη τις εὐνοια τῆς τύχης ἤθελε παραγάγει αὐτοὺς εἰς ἥσυχον καὶ ἀμέριμνον ἀπόλαυσιν τῶν κεκτημένων ἀγαθῶν. Ἀλλ' εὐτυχῶς, μὴ συμβάντος τοιούτου τινός, ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἐπαγρυπνῶσι διηνεκῶς, προσέχοντες εἰς τὰ περὶ αὐτοὺς τελούμενα, ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἵστανται ἐπὶ τοῦ πεδίου φέροντες τὸ δόρυ καὶ τὸ ξίφος πρὸς ἄμυναν τῶν κτηθέντων διὰ πόνων καὶ κινδύνων. Ἕνεκα δὲ τοῦ δικαίου τοῦ ἀγῶνος, ὑπὲρ οὗ ἠμύνοντο ἀντιτασσόμενοι πρὸς τὰς θρασείας ἀξιώσεις τῶν βαρβάρων, τὴν ἄπιστον πολιτείαν τῆς Σπάρτης καὶ τὴν ὕπουλον δυσμένειαν τῶν γειτόνων, ἀνεμεστοῦντο θάρρους συντόνου καὶ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης δυνάμεως τῆς ἀναγκαίας πρὸς πληρεστέραν συναίσθησιν ἡδονῆς καὶ εὐαρεσκείας ἐπὶ τοῖς καλῶς κτηθεῖσι δικαίοις.

Εἶχον διατρανώσει λαμπρῶς, ὅτι ἡ δύναμις τῆς πολιτείας αὐτῶν ἐνέκειτο ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τοῦ δήμου. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ἐκλίπει ἐκ τῆς πολιτείας ἡ ἀντίθετος φατρία, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐξηκο-

λούθει νὰ θεωρῇ τὴν δημοκρατίαν τῶν Ἀθηναίων δεινὴν συμφορὰν, αἱ δὲ βίαιαι καινοτομίαι τοῦ Κλεισθένους εἶχον ἐνισχύσει τὸν παροξυσμὸν αὐτῆς. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ δήμου ἀγὼν εἶχε συνδεθῇ οὕτως ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ μεγαλείου τῆς πολιτείας, ὥστε οἱ ἀντίπαλοι τῆς ἐλευθερίας ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ καταπολεμήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν πολιτείαν καὶ νὰ ἐπαναγάγωσι τὰς Ἀθήνας εἰς ἀδυναμίαν καὶ ἀπώλειαν τῆς ἀνεξαρτησίας, ἂν ἤθελον νὰ προαγάγωσι τὴν ἰδίαν φατρίαν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τῶν Ἀθηνῶν, τελευτῶντος τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Ὁ εἰς τὴν ἰωνικὴν φυλὴν προσιδιάζων χαρακτὴρ εἶχε μεταβληθῇ ἐν Ἀθήναις, ἐξ αὐτοῦ δ' εἶχε προέλθει τι νέον καὶ ἰδιόρρυθμον. Καὶ τὰ μὲν κύρια γνωρίσματα εἶχον μείνει τὰ αὐτὰ, ἰδίως δὲ ἡ ζωηρότης τοῦ πνεύματος καὶ ἡ εὐαίσθητος ἀντίληψις παντὸς ὅ τι ὡραῖον καὶ ὠφέλιμον, ἡ ἐντρύφησις περὶ τὸ λέγειν καὶ ἀκούειν τὰ διεγείροντα τὸ πνεῦμα, τὸ πολυμερὲς τῶν βιωτικῶν ἀσχολιῶν καὶ τῆς πνευματικῆς παιδεύσεως, ἡ ἐν ταῖς ποικιλωτάταις τῶν περιστάσεων ὀξιότης καὶ ἀγχίνοια. Καὶ ἐξωτερικῶς δὲ ὡμοίαζον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμοφύλους. Ἀπ' ἀρχαίων χρόνων ἐφόρουν οἱ πλούσιοι πολῖται μακρὰ καὶ πολύπτυχα λινᾶ ἐνδύματα, ἠρέσκοντο δ' εἰς πορφυρᾶς ἐσθῆτας καὶ ἐπίτεχνον διάταξιν τῆς κόμης, ἣν ἀνέδουν εἰς κρωβύλον ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῆς κεφαλῆς, ἐμπεδοῦντες διὰ τέττιγος χρυσοῦ [1]. Ἀλλ' αἱ ὁμοιότητες πρὸς τοὺς Ἴωνας εἰς ταῦτα καὶ μόνα περιωρίσθησαν, ἄλλως δὲ τὰ μὲν ἤθη τῶν Ἀθηναίων ἔμειναν ἀπηλλαγμένα τοῦ χαρακτηρίζοντος τοὺς Ἴωνας φόρτου ἐν τῇ μετὰ κουφότητος ἐπι-

[1] ***Ἡροδότου*** V, 87. Συνίστατο δ' ἡ μὲν Ἰὰς ἐσθὴς ἐξ ἱματίου λινοῦ καὶ μακροῦ χιτῶνος, ἡ δὲ δωρικὴ ἐνδυμασία ἐξ ἐρίου. Ἀνειμένη δίαιτα καὶ μετρία ἐσθὴς ἀντιπαρεβάλλοντο πρὸς ἄλληλα. Πρβλ. καὶ Studniczka Altgriechische Tracht σ. VI, 16, 29. Περὶ τοῦ κρωβύλου ἴδε ***Θουκυδίδου*** I, 6. Τὴν ἐξήγησιν τοῦ κρωβύλου ὑπὸ τοῦ Conze (ἐν Nuove memorie σ. 408 κ. ἑ.) ἀποδέχεται καὶ ὁ Otto Jahn Griechische Bilderchroniken σ. 46. Πρβλ. Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. 1873 σ 159. Περὶ τῆς τεττιγοφορίας ἴδ. Schreiber ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXIII, σ. 625.

διώξει τῆς τρυφῆς καὶ τῶν ἀπολαύσεων, ὁ δὲ βίος τοῦ λαοῦ τῆς Ἀττικῆς διετήρησέ τι τὸ τραχύτερον καὶ ὑγιέστερον, ἅτε θεμελιούμενος ἐπὶ τῆς γεωργίας καὶ τῆς χρηστῆς παρὰ τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν ἀσχολίας. Ὡς ἡ γλῶσσα τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἐντονωτέρα, βραχυλογωτέρα καὶ νευρωδεστέρα τῆς ἁβρᾶς διαλέκτου τῶν Νέων Ἰώνων, οὕτω καὶ ὁ ὅλος πνευματικὸς αὐτῶν βίος διεπνέετο ὑπὸ σθεναρωτέρας εὐρωστίας. Ἡ συντονία δὲ αὕτη προήρχετο ἐκ τῆς πολιτείας, ἥτις κατώρθωσε νὰ συναγάγῃ περὶ ἓν κέντρον τὰς διεστώσας καὶ πολυμερεῖς ὁρμὰς τῆς ἰωνικῆς φυλῆς καὶ προσδώσῃ οὕτως εἰς τὰ πλούσια ἐκεῖνα δῶρα τῆς φύσεως ἀνωτέραν ἀξίαν. Οὕτω δὲ διαπαιδαγωγηθέντες ὑπὸ τῆς πολιτείας μετεβλήθησαν ἀπὸ Ἰώνων εἰς Ἀθηναίους. Ἐπειδὴ δ' ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ τῶν ὑπὸ Ἰώνων οἰκουμένων χωρῶν κατεστάθη πολιτεία τοιαύτη, διὰ τοῦτο αἱ Ἀθῆναι ἀπέβησαν ἡ πόλις ἡ δυναμένη νὰντιμετρηθῇ πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ εἰς ἣν ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως αὐτῆς καθίστατο ἀδύνατος ἡ καθυπόταξις εἰς τὴν δωρικὴν ἐκείνην πόλιν.

Ἡ δὲ Σπάρτη κατὰ ταὐτὰ ἐκεῖνα ἔτη, καθ' ἃ αἱ Ἀθῆναι εἶχον θεμελιώσει μετ' ἐξαιρέτου ταχύτητος καὶ ἐπιτυχίας τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν δύναμιν, εἶχεν ἀναποδίσει καταφανῶς. Οἱ Σπαρτιᾶται εἶχον ἀναλάβει ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων ἀγῶνα ἀτυχῆ ἅμα καὶ ἀτιμωτικόν, εἶχον ἀπαρνηθῇ αὐτὰς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν παραδόσεις καὶ ἀρχάς, εἶχον δι' ἀσταθείας ὀλεθρίας ἀποβάλει παρὰ τοῖς ἰδίοις αὐτῶν συμμάχοις τὴν γοητείαν ἐκείνην, ἧς τὴν διατήρησιν ἠδύναντο νὰξιώσωσι μόνον ἐφ' ὅσον μετήρχοντο πολιτείαν εὐσταθῆ καὶ συνεχῆ. Τώρα δ' οὐδὲν ἄλλο εἶχον ἐλατήριον τῶν πράξεων αὐτῶν πλὴν τῆς δυσμενείας καὶ τῆς μνησικακίας ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, οὐδέν' ἄλλον σκοπὸν πλὴν τῆς ταπεινώσεως τῆς εὐθαρσοῦς ἀντιζήλου. Ἡ Σπάρτη οὐδεμίαν ἤθελε νὰνεχθῇ πλὴν ἑαυτῆς ἀνεξάρτητον πόλιν· ἀλλὰ πρὸς καιρὸν ἦτο παραλελυμένη τὰς χεῖρας, καὶ ἐκαραδόκει μετὰ κότου τὴν κατάλληλον ὥραν, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῇ συνειδήσει ὅτι οὐδένα

ἐπεδίωκον ἄλλον σκοπὸν ἔβαινον πρὸς τὸ εἰς αὐτοὺς προσμειδιῶν μέλλον ἱλαροὶ καὶ θαρραλέοι.

Πρὸς δὲ τῇ Σπάρτῃ καὶ ταῖς Ἀθήναις δευτέραν θέσιν ἐπεῖχον ἡ Κόρινθος καὶ αἱ Θῆβαι. Καὶ οἱ μὲν Θηβαῖοι εἰς ἓν μόνον ἀπέβλεπον, εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐν Βοιωτίᾳ ἡγεμονίας, καὶ οὐδεμίαν ἐξήσκουν ἐπίδρασιν εἰς τὰ καθολικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ Κόρινθος ἀπ' ἐναντίας, κεκτημένη πλουσίαν γνῶσιν τῶν κατὰ τὸν κόσμον, κατώρθωσε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν ἐπίκαιρον αὐτῆς θέσιν καὶ ἀποκτήσῃ μέγα ἀξίωμα μεταξὺ τῶν πόλεων τῶν κατὰ τὸν βορρᾶν καὶ κατὰ τὸν νότον. Ἐντεῦθεν δὲ συνετέλει ὁτὲ μὲν εἰς παρόρμησιν τῆς Σπάρτης, ὁτὲ δὲ εἰς κολασμὸν καὶ νουθέτησιν αὐτῆς. Οὕτω δὴ ἡ τολμηροτάτη τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς Σπάρτης, ἡ ἐναντίον τῆς Σάμου ἐκστρατεία, ἐξετελέσθη ἐκ παρορμήσεως τῶν Κορινθίων [1], ἐν ᾧ ἐξ ἑτέρου ἡ μελετωμένη ἐκ νέου εἰς Ἀθήνας ἐγκατάστασις τοῦ Ἱππίου ἐματαιώθη δι' αὐτῶν. Ἕνεκα δ' ἐμπορικῆς πρὸς τὴν Αἴγιναν ἀντιζηλίας ἡ Κόρινθος ἠναγκάσθη νὰ ταχθῇ μετὰ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ συνετέλεσεν εἴπερ τις καὶ ἄλλη πόλις εἰς τὴν παρακώλυσιν τῶν ἐχθρικῶν προθέσεων τῆς Σπάρτης καὶ εἰς θεμελίωσιν τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηναίων. Ἀντεπροσώπευον δ' οἱ Κορίνθιοι ἀπέναντι τῆς τε Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν μετὰ σαφοῦς συνειδήσεως τὴν πολιτείαν τῶν μεσαζουσῶν πόλεων, αἵτινες πλὴν τῶν δύο πολὺ εὐρυτέρας ἀξιώσεις ἡγεμονίας προβαλλόντων πρωτευόντων τῆς Ἑλλάδος κέντρων ἠξίουν δι' ἑαυτὰς καὶ τὰς ὁμοίας ἑαυταῖς πόλεις τὸ δικαίωμα πλήρους ἐλευθερίας κινήσεων.

[1] *Ἡροδότου* III, 48.

Γ'.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ.

Κατ' ἀκολουθίαν τῶν μεγάλων μεταναστάσεων τὸ Αἰγαῖον εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἐσωτερικὴν θάλασσαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἡ ἐντεῦθεν Ἑλλὰς, ἐνωθεῖσα ἐκ νέου μετὰ τῆς ἀντιπέραν, εἶχε συμμετάσχει κοινῆς ἱστορίας, ἧς ἡ ἀνάπτυξις ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τῆς ἀπόψεως ἀμφοτέρων συγχρόνως τῶν παραλίων.

Τὸ Αἰγαῖον εἶνε λεκάνη περιωρισμένη ὑπὸ τῆς φύσεως, ὡς ἐκ τοῦ κλίματος δὲ καὶ τῆς χλωρίδος ἀποτελοῦσα ἓν ὅλον ὁμογενὲς, ἀποκλειόμενον προδήλως ἐν μὲν τῷ βορρᾷ ὑπὸ τῶν ἠπειρωτικῶν ὄγκων τῆς Θράκης, ἐν δὲ τῷ νότῳ ὑπὸ τῶν περὶ τὴν Κρήτην νήσων. Τὰς δ' ἐξόδους ἀπὸ ταύτης τῆς λεκάνης ἐδυσχέραινεν ἀμφοτέρωθεν ἡ φύσις, ἐξ ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ ὁρμητικοῦ ῥεύματος τοῦ παρακωλύοντος τὸν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον εἴσπλουν, ἐξ ἑτέρου δὲ διὰ τῶν κλυδώνων τῶν μαστιζόντων τὰ νότια ἀκρωτήρια τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐμβαλλόντων εἰς τρόμον τὸν θαλασσοπόρον τοῦ Αἰγαίου τὸν πλέοντα πρὸς τὸ μὴ διακοπτόμενον ὑπὸ νήσων ἀτρύγετον δυτικὸν πέλαγος. Μαλέας τε κάμψας ἐπιλάθου τῶν οἰκαδε ἦτο ἀρχαία παροιμία τῶν ναυτίλων[1], ἐξ ἧς ἐκδηλοῦται

[1] ***Στράβωνος*** VIII, σ. 378 Πρβλ. Curtius Peloponnesos Τόμ. Β' σ. 298 κ. ἑ. Περὶ τῆς Μαλέας ὡς ἀρχαίου σταθμοῦ τῶν Τυρρηνῶν ἴδε Müller Etrusker σ. 83. Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 139.

ἡ δυσθυμία ἡ καταλαμβάνουσα τοὺς Ἕλληνας ἐκτὸς τῆς νησοσπάρτου αὐτῶν θαλάσσης.

Ἀλλ' ὅμως ἡ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔμεινε περιωρισμένη ἐντὸς τῶν φυσικῶν ἐκείνων ὁρίων. Τὴν μεγαλοπραγμοσύνην αὐτῶν μᾶλλον παρώρμων ἢ ἀνέπαυον αἱ μετοικήσεις καὶ κτίσεις πόλεων· ἡ δ' ἐπιθυμία τῆς συμπεριλήψεως καὶ αὐτῶν τῶν ἀπωτέρων ἀκτῶν μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς ἐνοικούντων ἀγνώστων λαῶν εἰς τὸν κύκλον τῆς ἑλληνικῆς ἐπικοινωνίας οὐδαμῶς ἀνεχαιτίζετο ὑπὸ τῶν ἐπιπροσθούντων κινδύνων, ἀλλ' ἄτρομοι ἐτρέποντο ἐπὶ τὰς κελεύθους τὰς ἐκ τῆς πατρίου αὐτῶν θαλάσσης ἀγούσας πρός τε βορρᾶν καὶ πρὸς νότον.

Ἡ δὲ ἀποδημητικὴ αὕτη τάσις ἀνεπτύχθη κραταιοτάτη μάλιστα ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐνταῦθ' ἄλλως εἶχε τὸ πρῶτον ἐπεκταθῇ ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία· ἐνταῦθα εἶχον ἔπειτα συνέλθει ἐπὶ τὸ αὐτὸ ναυτιλλόμενοι λαοὶ ἐξ ἁπασῶν τῶν ἀκτῶν καὶ ἀνακοινώσει εἰς ἀλλήλους τὰς ἰδίας γνώσεις, ἃς εἶχεν ἕκαστος περὶ ναυτιλίας καὶ ἐθνολογίας, περὶ ναυτικῆς πείρας καὶ ναυτικῶν ἐθίμων καὶ ὁδηγιῶν. Ὑπὸ ναυτίλων εἶχον ἱδρυθῇ αἱ πόλεις, ἡ δ' ἔκτακτος τῶν κτισμάτων τούτων ἐπιτυχία ἔμελλεν, ὡς εἰκός, ναγάγῃ εἰς ἄλλας ὁμοίας ἐπιχειρήσεις. Ἄλλως δ' οἱ ἄποικοι εἶνε καθ' ὅλου εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι εὐεπίφοροι εἰς τὴν κτίσιν νέων ἀποικιῶν. Ἐν ταῖς ἀποικίσιν οἱ πολῖται εἶνε ὀλιγώτερον ἢ ἐν ταῖς ἀρχαίαις πατρίσι προσηλωμένοι εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος· ἐν αὐταῖς ὁ ἔρως τοῦ πλάνητος βίου μεταδίδεται ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν. Τέλος δ' ἐν ταῖς παραλίαις τῆς Ἰωνίας εἶχον αὐξήσει καὶ οἱ κάτοικοι μετὰ ταχύτητος μείζονος ἢ ἀλλαχοῦ· ἐπειδὴ δὲ οὔτε παρὰ τὴν θάλασσαν οὔτ' ἐν τῇ μεσογαίᾳ ὑπῆρχε χῶρος πρὸς ἐπέκτασιν, οἱ κάτοικοι παρωρμήθησαν καὶ ἕνεκα τούτου μόνου τοῦ λόγου, ὥς ποτε οἱ Φοίνικες, νὰ ἐπιβιβασθῶσιν εἰς τὰ πλοῖα πρὸς εὕρεσιν νέων οἰκήσεων καὶ νέου ἐδάφους.

Ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο ἡ αὐτὴ ἐν ἁπάσαις ταῖς πόλεσι τῆς μικρασιατικῆς παραλίας. Οἱ Αἰολεῖς οἱ ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀχαιῶν ἀποικίσαντες τὴν τρωικὴν χερσόνησον

καὶ ἐγκαθιδρυθέντες περὶ τὸν Ἀδραμυττηνὸν κόλπον ἐπὶ τῶν ἀκτῶν καὶ τῶν νήσων ἐξηκολούθησαν ἀσχολούμενοι κατ' ἐξοχὴν περὶ τὴν γεωργίαν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ νησιῶται ἔκτισαν τὰς πόλεις αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἠπείρου. Ἡ προσοχὴ τῶν Αἰολέων ἦτο ἐστραμμένη ἰδίως πρὸς τὰ μεσόγεια, ἐν οἷς εἶχον διατηρηθῇ οἶκοι Δαρδάνων οἰκούντων ἐπὶ τῆς Ἴδης. Ἐνταῦθα διήρκεσεν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους οἱονεί τις ἐπίλογος τοῦ τρωικοῦ πολέμου, οἱ δ' Αἰολεῖς ἄποικοι ὄχι μόνον χάριν προστασίας τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ κειμένων πόλεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ χάριν ἐδαφικῆς ἐπεκτάσεως προεχώρουν ὁσημέραι βαθύτερον πρὸς τὸ δασῶδες καὶ πολύβοτον ὄρος. Πρὸς τούτοις δὲ ἀπεμάκρυνε καὶ αὐτοὺς τοὺς κατοίκους τῶν παραλίων ἀπὸ τῆς ναυτιλίας ἡ ἐξαίρετος εὐφορία τῶν ἀγρῶν τῆς Μυσίας, ὡς τοῦτο εἶχε συμβῇ καὶ ἐν Ἤλιδι. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται, πῶς εὐλόγως ἐλέχθη περὶ τῶν Αἰολέων τῆς Κύμης, ὅτι εἶχον οἰκήσει αἰῶνας ὅλους ἐν τῇ πόλει αὐτῶν χωρὶς νὰ αἰσθανθῶσιν, ὅτι ἦτο παραλία [1].

Οὕτως οἱ Αἰολεῖς ἐνταῦθά τε ὡς καὶ ἐν Βοιωτίᾳ ἐσκώπτοντο ὑπὸ τῶν Ἰώνων γειτόνων ἕνεκα τῆς ἀγροικίας αὐτῶν καὶ εὐηθείας. Ἀλλὰ καὶ αἱ δώδεκα ἰωνικαὶ πόλεις δὲν ἠσχολοῦντο ἅπασαι ἐν ὁμοίῳ βαθμῷ περὶ τὴν θαλασσοπλοΐαν. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἡ Ἔφεσος, οὖσα τῶν ἀρχαιοτάτων πόλεων τῆς ἰωνικῆς ὁμάδος, εἶχεν ὡς καὶ οἱ Αἰολεῖς ἐστραμμένην τὴν ὅλην αὐτῆς προσοχὴν εἰς τὴν μεσόγαιαν [2]. Ἴσως δὲ συνετέλεσεν εἰς τοῦτο καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὴν Ἔφεσον εἶχον συναποικίσει μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἀρκάδες συνεισενεγκόντες τὴν ἔμφυτον αὐτῶν ἀγάπην πρὸς τὰ γεωργικὰ ἔργα. Ἄλλως δ' εἵλκυε τοὺς ἐγκατοίκους καὶ ἡ θαυμασία κοιλὰς τοῦ Καΰστρου, ἧς μέγα μέρος εἶχον κατορθώσει νὰποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν Λυδῶν. Οὕτω δ' ἀπέκτησαν εὐρεῖαν καὶ πλουσίαν χώραν ἐν τῇ μεσογαίᾳ, καὶ δὲν ἀπεξενώθησαν μὲν τελείως ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἠρκοῦντο εἰς τὰ κέρδη, ὅσα προσεκομίζοντο ἀπὸ τῆς

[1] *Στράβωνος* XIII, σ. 622.

[2] Περὶ τῆς ὑπὸ Ἐφεσίων κτίσεως ὀλίγων μόνον ἀποικιῶν ἴδε G u h l Ephesiaca σ. 32.

ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς ξένης, ἐξαιρέτως εἰς τοῦτο συντελούσης τῆς ἐπικαίρου θέσεως τῆς πόλεως αὐτῶν, κειμένης οἱονεὶ κατὰ τὰ πρόθυρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Καὶ ἡ Κολοφὼν δὲ, ἣν εἶχον κτίσει οἱ ἀπόγονοι τοῦ ἱππότου Νέστορος, δὲν περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν ναυτιλίαν, ἀλλ' οἱ Κολοφώνιοι ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἱπποτροφίαν, ἀριστοκρατία δὲ γεωμόρων, διατηρηθεῖσα ἐν ἀξιώματι, ἵστατο ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν ναυτικὸν ὄχλον. Ἀπ' ἐναντίας δ' αἱ λοιπαὶ πόλεις αἱ πυκνῶς ᾠκισμέναι κατὰ τὴν χερσόνησον τοῦ Μίμαντος, εἴπερ τινὲς δὲ καὶ ἄλλαι αἱ δύο κατὰ τὰ σύνορα τῆς Νέας Ἰωνίας πόλεις, ἡ νοτιωτάτη καὶ ἡ βορειοτάτη, ἡ Μίλητος καὶ ἡ Φώκαια, εἶνε ἐκεῖναι ἃς ἡ ἐμπορία καὶ ἡ ναυτιλία ἀνέδειξαν μητροπόλεις πλείστων ὅσων νέων ἀποικιῶν.

Ἡ Μίλητος ἡ τέσσαρας ἔχουσα λιμένας ἦτο αὐτὸ τὸ ἀρχαιότατον ἀγκυροβόλιον τῆς ὅλης παραλίας, ὅπερ Φοίνικες μὲν ἤδη καὶ Κρῆτες καὶ Κᾶρες εἶχον ἀναδείξει σταθμὸν παγκόσμιον, ἔπειτα δ' ἔκτισαν ἐκ νέου γένη ἀθηναϊκὰ, πεπροικισμένα διὰ δραστηριότητος ὑπερόχου. Καὶ ὑπῆρχε μὲν ἀληθῶς καὶ ἐνταῦθα πλουσία μεσόγαια, ἡ εὐρεῖα κοιλὰς τοῦ Μαιάνδρου, ἐν ᾗ ἤκμαζον τά τε ἄλλα ἀγροτικὰ ἔργα καὶ μάλιστα ἡ προβατοτροφία. Ἡ Μίλητος ἀπέβη ἡ κυρία ἀγορὰ τῶν λεπτῶν ἐρίων, ἡ δ' ἐξ αὐτῶν κατεργασία ποικίλων ταπήτων καὶ πολυχρώμων ἐσθήτων ἀπησχόλει μέγα πλῆθος ἐργατῶν. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ τέχνη ἀπήτει ὁσημέραι μείζονα εἰσαγωγὴν ἔξωθεν, εἰσαγωγὴν οὐ μόνον παντοειδῶν ἀκατεργάστων ὑλῶν, ἀλλά καὶ τροφίμων καὶ δούλων [1].

Ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ πόλει ἡ γεωπονία ὑπελείφθη τοσοῦτον ὡς ἐν Μιλήτῳ τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐμπορίας. Ἐνταῦθα μάλιστα ἡ ναυτιλία ἤγαγεν εἰς τὴν συγκρότησιν ἰδίας ἀστικῆς φατρίας,

[1] Περὶ τῆς βιομηχανίας τῶν Μιλησίων ἴδε ***Αἰλιανοῦ*** Ποικ. Ἱστορ. XVII, 34. ***Θεοκρίτου*** XV, 125. Πρβλ. B l ü m n e r Die gewerbliche Thätigkeit der Völker des klassischen Alterthums σ. 31 κ. ἑ.

τῶν λεγομένων ἀειναυτῶν[1], σωματείου ναυκλήρων οὕτως ἐξωκειωμένων πρὸς τὸν κατὰ θάλασσαν βίον, ὥστε καὶ αὐτὰς τὰ συνελεύσεις αὐτῶν καὶ φατριαστικὰς συσκέψεις ἐτέλουν ἐπὶ τῶν πλοίων ἠγκυροβολημένων πρὸ τῆς πόλεως. Τὸν δ' ἕβδομον αἰῶνα, δύο γενεὰς πρὸ τῶν περσικῶν πολέμων, ἠσθάνθησαν οἱ Μιλήσιοι τὰ κακὰ τὰ ἐκπηγάζοντα ἐκ τῆς μονομεροῦς περὶ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν ἀσχολίας. Ἡ πόλις περιῆλθεν εἰς οὕτω δεινὴν ἀνωμαλίαν, ὥστε ἀπηυθύνθησαν πρὸς τοὺς Παρίους, τοὺς ἐνθέρμους ζηλωτὰς τῆς λατρείας τῆς Δήμητρος, οἵτινες ἕνεκα τῆς νομιμοφροσύνης αὐτῶν ἠξιοῦντο μεγάλης τιμῆς. Εἰς τούτους λοιπὸν ἀνέθεσαν οἱ Μιλήσιοι τὴν ἐκ τῶν καταλαβόντων αὐτοὺς δεινῶν σωτηρίαν. Οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι τῶν Παρίων, φθάσαντες εἰς τὴν Μίλητον, εἶπον, ὅτι θέλουσι νὰ διεξέλθωσι τὴν χώραν, ὅπου δ' εὗρον μεταξὺ τῶν ἀγρῶν τῆς ἀναστάτου χώρας τινὰ καλῶς κεκαλλιεργημένον, ἀνέγραφον τὸ ὄνομα τοῦ δεσπότου. Εἶτα δ' ἐκάλεσαν τοὺς πολίτας εἰς ἐκκλησίαν, καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς μόνην συμβουλὴν νὰ ἀναθέσωσι τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας εἰς ἐκείνους τοὺς ἄνδρας, ὧν εἶχον εὕρει, καλῶς κεκαλλιεργημένους τοὺς ἀγρούς. Οὕτω δὲ λέγεται, ὅτι ἐπῆλθεν ἀντίδρασις σωτηρία καὶ ἐπομένως ἡ καθησύχασις τῆς πόλεως[2].

Πρὸς δὲ τὸν ἐσωτερικὸν βίον τῶν παραλίων πόλεων τῆς Ἰωνίας συνδέεται στενότατα καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῶν ἐνέργεια, ἡ κτίσις ἀποικιῶν.

Κατ' ἀρχὰς οἱ λαοὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας ὁτὲ μὲν ἑκουσίως, ὁτὲ δὲ διὰ τῆς βίας εἶχον ἀκολουθήσει τοὺς Φοίνικας εἰς τὰς θαλασσίας αὐτῶν ἐκδρομὰς, καὶ εἶχον οὕτως ἀχθῆ εἰς χώρας μακρὰν κειμένας. Ἔπειτα δὲ οἱ Κᾶρες εἶχον μόνοι καὶ χάριν ἰδίου κέρδους ἐπιχειρήσει κατὰ στίφη πλοῦς τῇδε κἀκεῖσε καὶ ἐξασκήσει ἀφόβως τὴν πειρατείαν, ἕως ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Κρῆτας καὶ συμ-

[1] Ἴδε διαφόρους ἑρμηνείας τῆς λέξεως ἀειναῦται παρὰ τῷ Duncker Geschichte des Alterthums. Τόμ. VI ἐκδ. 1882 σ. 291 καὶ Wecklein ἐν τοῖς Berichte dər Bairischen Akademie der Wissenschaften Phil. hist. Classe. 1873 σ. 45.

[2] *Ἡροδότου* V, 28.

μετέσχον τῶν ἀποδημιῶν αὐτῶν, πλανώμενοι μετ' ἐκείνων. Ἀλλὰ τώρα ὁρμητήρια τῶν ναυτιλλομένων ἀπέβησαν αἱ ἑλληνίδες πόλεις, ὁ δ' ἀποικισμὸς ἐξησκεῖτο καθ' ὡρισμένον σχέδιον ὡς ἐπιχείρησις δημοσία, οὕτω δ' ἤγαγε τὸ πρῶτον ἤδη εἰς ἀσφαλεῖς καὶ μονίμους ἐπιτυχίας τῶν παραθαλασσίων πόλεων. Ἑκάστη ἐξέλεγε συμφώνως πρὸς τὴν θέσιν αὐτῆς ἰδίας ἐμπορικὰς ὁδούς, καὶ διέθετον τὰ ἑαυτῶν πρὸς τοιοῦτον σκοπόν, ἐπειδὴ αἱ διάφοροι θάλασσαι καὶ οἱ ποικίλοι λαοί, μεθ' ὧν ἤθελον νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν, ἀπήτουν ἰδίαν οἴκησιν καὶ ἐμπειρίαν. Πλὴν δὲ τούτου ἑκάστη τῶν ἐμπορικῶν πόλεων ἐπεζήτει συμφώνως πρὸς τὸ ὑπόδειγμα τῶν Φοινίκων νὰ πλέῃ πρὸς χώρας, εἰς ἃς δὲν ἐφοίτων ἄλλοι. Οὕτω δ' οἱονεὶ ἐστρώθησαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης τροχιαὶ ἄγουσαι ἀπὸ ἑνὸς ἐμπορικοῦ λιμένος εἰς ἄλλον, ὡς εἰ ἦτο ἀδύνατον νὰ πλεύσῃ τις ἄλλως ἢ ἐκ Μιλήτου εἰς Σινώπην ἢ ἐκ Φωκαίας εἰς Μασσαλίαν.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐτελοῦντο ἀγοραὶ κινηταὶ κατὰ τὰ παράλια, ἔπειτα δ' ἐκτήθησαν ἐν ταῖς ἀντιπέραν ἀκταῖς διὰ συνθήκης πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς χῶροι, ἐν οἷς ᾠκοδομήθησαν ἐπάλληλοι μόνιμοι ἀποθῆκαι καὶ κατοικίαι διὰ τοὺς διορισθέντας πράκτορας τῶν ἐμπορικῶν οἴκων. Οὗτοι ἐπεμελοῦντο τῆς ἐκφορτώσεως καὶ τῆς πωλήσεως τῆς ἐμπολῆς, ἐπέβλεπον τὰς ἀποθήκας τῶν ἐμπορευμάτων, καὶ διέμενον ἐν τῇ ξένῃ καὶ κατὰ τὰς διακοπὰς τῆς θαλασσοπορίας. Καὶ πολλοὶ μὲν τούτων τῶν σταθμῶν ἐγκατελείφθησαν μετ' ἀτυχεῖς ἀποπείρας, ἄλλοι δὲ, ὧν ἡ θέσις ἀπεδείχθη ἐπικερδὴς ὑπὸ ἔποψιν ἐμπορικὴν, εὐάερος καὶ εὔυδρος, διετηρήθησαν καὶ ηὐξήθησαν, καὶ τέλος αἱ διαμετακομιστικαὶ ἐκεῖναι ἀποθῆκαι μετεβλήθησαν εἰς ἐμπόριον, εἰς ἑλληνικὴν πόλιν, εἰς ἀφίδρυμα τῆς μητροπόλεως.

Τὰ συμφέροντα δὲ ταῦτα ἀπέβησαν ὁσημέραι μᾶλλον ἡ κυριωτάτη τῶν πόλεων ἀσχολία. Πάντως δ' ἐγίνετο περὶ αὐτῶν λόγος καὶ ἐν ταῖς κοιναῖς συνελεύσεσι τῶν Ἰώνων [1], καὶ κατεβάλλετο

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 347.

ἐν αὐταῖς μέριμνα περὶ ἀποσοβήσεως ἐμπορικῶν ἀντιζηλιῶν, καὶ ἐτελεῖτο συνδιάσκεψις περὶ κοινῶν ἐπιχειρήσεων. Αἱ μικρότεραι πόλεις συνηταιρίσθησαν μετὰ τῶν μεγαλειτέρων, πιθανῶς δὲ καὶ αἱ ἀποικίδες μιᾶς παραθαλασσίας πόλεως ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν ἄλλης μητροπόλεως, πόλεις δ' οἷαι ἡ Μίλητος ἀπέβησαν ὁρμητήρια μεγάλων ἀποικιακῶν ἐπιχειρήσεων οὐ μόνον διὰ τοὺς ἰδίους πολίτας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς γείτονας πόλεις.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἀποικισμοῦ πάντες οἱ ἐμποροικοὶ λαοὶ ἐπιζητοῦσι νέας ὁδούς, ἐπιζητοῦσι νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς χώρας εὑρισκομένας ἀκόμη ἐν καταστάσει πρωτογόνῳ καὶ κεκτημένας ἄθικτα τὰ φυσικὰ αὐτῶν προϊόντα, πρὸς χώρας, ὧν οἱ κάτοικοι ζῶντες μεθ' ἁπλότητος αὐτοχθόνων οὐδεμίαν ἔτι εἶχον ἔννοιαν περὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀξίας τῶν ἰθαγενῶν αὐτῶν θησαυρῶν[1]. Καὶ ἀληθῶς ἐν τοιαύταις χώραις εἶνε εὐχερεστάτη ἡ πρὸς εὐωνοτάτην ἐμπολὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πολυτιμοτάτων ἀντικειμένων, καὶ αἱ ἐμπορικαὶ πόλεις δύνανται ἐν αὐταῖς νὰ διαθέσωσι τὰ ἴδια προϊόντα μετὰ τοῦ μεγίστου κέρδους. Διὰ τοῦτο δὲ οἱ Ἴωνες κατέλιπον τὴν στενὴν ζώνην τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου, καὶ ἔπλευσαν πρὸς τὸν κόσμον τῶν βαρβάρων, ὅστις ἐξηπλοῦτο ἀτέρμων πρὸς βορρᾶν.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ πρὸς βορρᾶν θαλασσοπλοίᾳ οὐδαμῶς ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες οἱ πρῶτοι διανοίξαντες τὰς ὁδούς, ἀλλ' ἠκολούθησαν καὶ ἐν τούτῳ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαιοτέρων ναυτικῶν λαῶν. Ἀληθῶς ἡ νοτιοανατολικὴ παραλία τοῦ Εὐξείνου πόντου εἶνε ἡ ἀκτὴ ἐκείνη, καθ' ἣν τὰ βασίλεια τῆς Ἀνατολῆς τὸ πρῶτον προεχώρησαν μέχρι τοῦ χείλους τῆς εὐρωπαϊκῆς θαλάσσης. Ἐκεῖ κατεβίβαζον αἱ συνοδίαι ὁδοιπορούντων ἐμπόρων ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας εἰς τὸν αἰγιαλὸν τὰ ἐμπορεύ-

[1] Ἐμπόριον ἀκήρατον καλεῖ τὸ τοιοῦτον ὁ *Ἡρόδοτος* (IV, 152). Πρβλ. Barth Corinth. comm. σ. 35. Müllenhoff σ. 236 κ. ἑ.

ματα τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Ἰνδικῆς [1]. Ἐκεῖ δ' ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ τοῦ γείτονος παραλίου ὄρους ἦσαν κεκρυμμένα τὰ πλούσια μέταλλα, ἄτινα, καταφερόμενα ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Φάσιδος, μετεποίουν εἰς χρυσόμαλλον πᾶν εἰς τὸν ποταμὸν ἐμβαπτιζόμενον δέρας [2]· τοὺς θησαυροὺς δὲ τούτους πρῶτοι πάντων τῶν θαλασσοπόρων ἐξεμετάλλευσαν οἱ Φοίνικες, ὁ δὲ Φοῖνιξ Φινεὺς εἶνε ὁ καθηγεμὼν τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὴν χρυσοφόρον χώραν τοῦ βορρᾶ [3]. Τὰ δὲ Ἄστυρα, ἡ πόλις τῆς Ἀστὸρ ἢ Ἀστάρτης, καὶ ἡ Λάμψακος, ἡ πόλις «παρὰ τὸν πόρον» εἶνε οἱ κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον σταθμοὶ τῶν Φοινίκων [4]. Κατὰ δὲ τὴν Πρόνεκτον ἐν τῇ Προποντίδι καὶ καθ' ἅπασαν τὴν νότιον τοῦ Εὐξείνου πόντου παραλίαν εὑρίσκονται τὰ ἴχνη φοινικικῶν καὶ ἀσσυριακῶν λατρειῶν, μαρτυρουσῶν τὸν στενὸν σύνδεσμον μεταξὺ τῶν παραθαλασσίων καὶ μεσογείων λαῶν τῆς Ἀσίας [5]. Ἡ δὲ Σινώπη ἦτο κτίσμα τῶν Ἀσσυρίων [6].

Παρὰ δὲ τῶν Φοινίκων ἐδιδάχθησαν τὸν πρὸς τὰς χώρας ἐκείνας πλοῦν οἱ ἀχώριστοι αὐτῶν συμπλωτῆρες, οἱ Κᾶρες, ἐγίνωσκον δ' οἱ ἀρχαῖοι ἐγκαταστάσεις Καρῶν, οἵτινες εἶχον προχωρήσει μέχρι τῆς ἀζοφικῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ καὶ ἡ Μίλητος ἐκτίσθη ἐν μέσῳ τῶν Καρῶν, οἱ δὲ Μιλήσιοι παρέλαβον παρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς χώρας οἰκητόρων τὴν γνῶσιν τῆς ναυτιλίας καὶ τὴν πολυπράγμονα φιλεργίαν. Οἱ δὲ Φοίνικες, ἀφ' οὗ χρόνου ἐξεδιώχθησαν ἐκ τοῦ Αἰγαίου, ἐξετοπίσθησαν συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν

[1] ***Στράβωνος*** XI, σ. 498. Μέχρι μὲν Σαραπανῶν ἔφθανον τὰ πλοῖα, ἐκεῖθεν δ' ἐπέζευον οἱ ἔμποροι διὰ τῶν ὀρέων.

[2] ***Στράβωνος*** XI, σ 499.

[3] Movers Colonien der Phonizier σ. 297. Raoul-Rochette Hercule Assyrien σ. 289.

[4] Movers ἔνθ' ἀν. σ. 295 κ. ἑ.

[5] Raoul—Rochette ἔνθ' ἀν. σ 300.

[6] Περὶ Σινώπης ὡς κτίσματος τῶν Ἀσσυρίων καὶ τέρματος τῆς ἀσσυριακῆς βασιλικῆς ὁδοῦ ἴδε Kiepert Monatsbericht der Berliner Akademie 1857 σ. 131. Κατὰ δὲ τὸν Schrader (ἐν τῇ Zeitschrift für Assyriologie Τόμ. Α' σ. 81) δὲν εὑρίσκομεν πρὸ τοῦ βασιλέως Σάργωνος (722-705 π. Χ.) ἴχνη προχωρήσεως τῶν Ἀσσυρίων πρὸς τὸν Πόντον.

βορείων θαλασσῶν. Οὕτω δ' ἠνοίγετο εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐνταῦθα εὐρὺς καὶ μέγας χῶρος οἱονεὶ περιπίπτων εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτῶν μετὰ καὶ τοῦ Αἰγαίου. Ἅμα δὲ τῇ ἀσφαλεῖ ἐγκαταστάσει τῶν νέων πόλεων καὶ τῇ συνανακράσει τῶν νέων ἐποίκων μετὰ τῶν ἀρχαίων ἰθαγενῶν οἰκητόρων τῶν παραλίων ἐπανελήφθησαν οἱ πρὸς τὸν βορρᾶν πλόες, μὴ τελούμενοι πλέον κατὰ τρόπον πλάνητα, ὡς πρότερον οἱ τῶν Καρῶν, ἀλλὰ μεθ' ἑλληνικῆς δεξιότητος καὶ δραστηριότητος. Μετὰ δὲ τῶν ἐμπορικῶν οἴκων καταγωγῆς φοινικικῆς καὶ καρικῆς, οἵτινες εἶχον ἐναπολειφθῆ ἐν τοῖς βορείοις ἐμπορίοις, ἤρξατο ἅμα τῇ εἰρηνεύσει τῆς θαλάσσης νέα ἐπικοινωνία, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξαν αἱ κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα πρῶται ἀπόπειραι τῶν Μιλησίων πρὸς συμπερίληψιν τῶν παραλίων χωρῶν τοῦ Πόντου διὰ μονίμων ἀποικιῶν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ διαπνεόμενον κόσμον.

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν οἱ Μιλήσιοι κατέλαβον τὰ φοινικικὰ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον ἐμπόρια, ὧν οἱ ἀσφαλεῖς ὅρμοι ἦσαν τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαῖοι εἰς αὐτοὺς καθ' ὅσον ἐντὸς τῶν Δαρδανελλίων οὐδὲ διπλῆ ἄγκυρα ἐξήρκει πρὸς συγκράτησιν τοῦ μετεωριζομένου πλοίου. Ἡ Ἄβυδος ἀπέβη ὁ διάμεσος σταθμὸς τῶν πρὸς νότον καὶ πρὸς βορρᾶν θαλασσοποριῶν[1]. Ἐνταῦθα δ' ἠδύνατο νἀνανεωθῆ τὸ φορτίον, ἰδίως ἂν ἕνεκα τρικυμίας ὁ σῖτος εἶχεν ὑγρανθῆ ἐν τῷ κύτει τοῦ πλοίου. Πέραν δὲ τῶν ἑλλησποντίων στενῶν ἐν τῇ Προποντίδι οἱ Μιλήσιοι ἐτράπησαν πρὸς τἀνατολικὰ παράλια, καὶ ἵδρυσαν ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ προεχούσης χερσονήσου τὴν Κύζικον[2], κειμένην ἐπὶ θέσεως ὑπερόχως δεσποζούσης τῆς θαλάσσης τῆς νῦν ἀπὸ τῶν ὑπὸ τοῦ μαρμάρου ἀπαστραπτουσῶν νήσων ἐπονομαζομένης θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι ἐκάλουν τὴν θάλασσαν ταύτην Προποντίδα, θεωροῦντες αὐτὴν οἱονεὶ πυλῶνα τοῦ

[1] ***Στράβωνος*** XIII, σ. 590.

[2] Κατὰ τὸν ***ἅγιον Ἱερώνυμον*** ἡ Κύζικος ἐκτίσθη τὸ πρῶτον τῷ 749 π. Χ. (Ὀλυμπ. 7, 3), ἡ δὲ δευτέρα κτίσις τῆς πόλεως συνέβη τῷ 682 π. Χ. (Ὀλυμπ. 24, 2). Ἰδέβλ. Marquardt Cyzicus σ. 50.

Πόντου, ὅστις πέραν τοῦ βραχώδους στενοῦ τοῦ Βοσπόρου ἀνοίγεται αἴφνης ἀτέρμων δίκην Ὠκεανοῦ.

Ἡ δὲ στερουμένη νήσων θαλασσία αὕτη ἔρημος ἐνέπνεε τρόμον εἰς τὸν Ἕλληνα θαλασσοπόρον, καὶ οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς αὐτὴν χωρὶς πρῶτον νὰ προσφέρῃ κατὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου ἔκπλουν εἰς τὸν Οὔριον Δία εὐχὰς καὶ θυσίας [1], οἱονεὶ κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀποχωριζόμενος τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος καὶ εἰσερχόμενος εἰς κόσμον νέον καὶ ξένον. Ἀληθῶς ὁ οὐρανὸς τοῦ Πόντου, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν τοῦ Αἰγαίου, εἶνε ἀλαμπὴς καὶ θολὸς, ὁ δὲ ἀὴρ πυκνὸς καὶ βαρὺς, καὶ οἱ ἐν αὐτῷ πνέοντες ἄνεμοι καὶ τὰ ρεύματα ἀκολουθοῦσιν ἄλλους νόμους. Αἱ δὲ ἀκταὶ εἶνε ὡς τὸ πλεῖστον ἀλίμενοι, χθαμαλαὶ καὶ τελματώδεις. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχονται αἱ πυκναὶ ἀναθυμιάσεις αἱ δίκην βαρείας ὁμίχλης ἐπικαθήμεναι ὁτὲ μὲν ἐπὶ τῆς μιᾶς, ὁτὲ δ' ἐπὶ τῆς ἄλλης ἀκτῆς. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα προσεπήρχοντο τὰ φαινόμενα φύσεως χειμερίας καὶ αἱ ἐντυπώσεις χωρῶν ἐκτεθειμένων ἄνευ προφυλάξεως εἰς πάσας τὰς θυέλλας τὰς ἐκρηγνυμένας ἐκ τῶν χέρσων τοῦ βορρᾶ. Ἐν αὐταῖς ποταμοὶ εὐρεῖς καὶ πελάγη ἀπέραντα πήγνυνται καλυπτόμενα ὑπὸ πυκνῶν στρωμάτων πάγου, καὶ οἱ μὲν κάτοικοι περιβάλλονται σισύρας μέχρι τοῦ προσώπου, οὐδὲν δὲ βλαστάνει φυτὸν ἐξ ἐκείνων, ἅτινα ἦσαν ἀδιασπάστως συνδεδεμένα πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, τέλος δὲ ἦτο ἀδύνατος ὁ ὑπαίθριος βίος ὑπὸ τὸν ἀέρα καὶ τὸν ἥλιον, ἐν ἐλευθέραις παλαίστραις καὶ ἀνοικταῖς ἀγοραῖς. Ἕκαστος δὲ δύναται νὰ ἐννοήσῃ, ὁποία δυσθυμία κατελάμβανεν ἐν χώρᾳ τοιαύτῃ καὶ ἐν μέσῳ τοιούτων ἀπό τε τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐντυπώσεων καὶ αὐτὸν τὸν φιλαποδημότατον τῶν Ἰώνων.

Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου μετὰ τὴν ὑπερνίκησιν τῆς πρώτης φρίκης ἥ τε γῆ καὶ οἱ ποταμοὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων ἔμελλον, ὡς εἰκὸς, νὰ

[1] Ἱερὸν τοῦ Διὸς Οὐρίου in Ponti ore ***Κικέρωνος*** Verr. IV, 57. Otto Jahn Archäologische Aufsätze σ. 31. Ausflug nach Kleinasien ἐν τοῖς Preussische Jahrbücher Τόμ. XXIX, σ. 2.

ἑλκύσωσι μεγάλως τοὺς εἰς αὐτὰς φοιτῶντας, ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς εὑρίσκοντο κατὰ μικρὸν πάντα τὰ λείποντ' ἀπὸ τῆς πατρίδος. Ἀντὶ τῶν ἰσχνῶν γηδίων τῶν ἐσφηνωμένων μεταξὺ τῶν πατρίων ὀρέων ἐξετείνοντο ἐνταῦθα πεδιάδες ἄπλετοι βαθέως εἰς τὴν μεσόγαιαν εἰσχωροῦσαι καὶ διαρρεόμεναι ὑπὸ ποταμῶν πολυχευμόνων, διασχιζόντων τὰ ἐκ γρανίτου ὄρη τῶν ἐνδοτέρων τῆς χώρας καὶ ἔπειτα ἐξαπλούντων εἰς βαθεῖαν κοίτην τὰ ἤρεμα αὐτῶν ὕδατα εὐρέα καὶ πλωτὰ περὶ τὰς ἐκβολάς. Αἱ δ' ἀχανεῖς παράλιαι χῶραι παρεῖχον τὴν ἄποψιν ἀγρῶν σιτοφόρων, οἵους οὐδέποτε εἶχον προσίδει ὀφθαλμοὶ ἑλληνικοί. Ἐκ δὲ τῶν ἐνδοτέρων κατέβαινον εἰς τὰς ἀκτὰς τὰ ποίμνια, ἐξ ὧν οἱ νομάδες ἐξῆγον ἀνεξάντλητον πλῆθος ἐρίων καὶ δορῶν, ὅσον καὶ ἂν ἤθελον οἱ ἔμποροι. Μεγάλα δὲ δάση ὑλομανοῦντα ἐκάλυπτον ἐκτεταμένον μέρος τῶν ποντικῶν παραλίων, καὶ παρεῖχον δρῦς, πτελέας καὶ μελίας χρησίμους πρὸς ναυπηγίαν.

Πρῶτον δὲ τῶν ἑλκυσάντων τοὺς Ἴωνας ἀγαθῶν ὑπῆρξε τὸ ἐκ τῆς ἁλιείας κέρδος, καὶ εἶνε λίαν πιθανόν, ὅτι αἱ πυκναὶ ἀγέλαι θύννων αἱ κατὰ τὸ ἔαρ ἐξορμῶσαι ἐκ τοῦ Πόντου εἰς τὸν Βόσπορον ὑπῆρξαν τὰ προκαλέσαντα τοὺς μακροτέρους πλόας πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς πηγῆς τούτου τοῦ πλούτου. Διὰ τοῦτο δὲ Φοίνικές τε καὶ Ἕλληνες κατὰ τοὺς πρώτους αὐτῶν ἀνιχνευτικοὺς πλοῦς ἐτράπησαν πρὸς ἀνατολάς. Πράγματι δ' ἀπεδείχθη, ὅτι αἱ ἀγέλαι ἐκεῖναι κατέβαινον ἐκ τῆς ἀζοφικῆς θαλάσσης, συνιστάμεναι τὸ πρῶτον ἐξ ἰχθυδίων μικροτάτων, ἄτινα ἔπειτα νηχόμενα κατὰ μῆκος τῶν ἀνατολικῶν καὶ νοτίων τοῦ Πόντου αἰγιαλῶν ἐμεγεθύνοντο κατὰ μικρόν, καὶ περὶ τὰ μέσα ἤδη τῶν νοτίων παραλίων ἀντήμειβον πλουσίως τοὺς ἁλιεύοντας[1]. Χάριν δ' ἐπιτηρήσεως τῆς διαβάσεως τῶν ἀγελῶν τῶν ἰχθύων καθιδρύθησαν σκοπιαὶ καὶ ἑλλοχήσεις· ἐπὶ ἰδίων δὲ λέμβων ἐξηραίνοντο οἱ ἰχθύες πρὸ τοῦ αἰγιαλοῦ, συνεσκευάζοντο καταλλήλως καὶ μετεφέροντο εἰς τὰς ἀγορὰς τῶν συριακῶν καὶ μικρασιατικῶν πόλεων, ἐν αἷς τὸ πολὺ πλῆθος ἐτρέ-

[1] Περὶ τῆς ἁλιείας τῶν πηλαμύδων ἴδε ***Στράβωνος*** VII, σ. 320.

φετο δι' ἰχθύων τοῦ Πόντου. Ὡς ἁλιεῖς δὲ λαβόντες πεῖραν τῆς θαλάσσης τοῦ βορρᾶ οἱ Ἴωνες ἐπεξέτειναν ἔπειτα τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς ἄλλα εἴδη. Τὰ μὲν πολεμικὰ φῦλα τοῦ Καυκάσου ἔφερον εἰς τὴν παραλίαν αἰχμαλώτους, οὓς ἐξηνδραπόδιζον πωλοῦντες εἰς τοὺς ναυτιλλομένους. Παρελάμβανον δὲ φορτία σίτου, ὅστις, ὡς παρετήρησαν, ἦτο καλλίτερος ἐν τῷ ψυχρῷ βορρᾷ ἢ ἐν τῷ νότῳ· πρὸς τούτοις δὲ δέρματα, πίσσα, κηρὸς, μέλι, λίνον ἦσαν περιζήτητα προϊόντα τοῦ Πόντου. Νέαν δὲ γοητείαν ἐξήσκησε τὸ ἐμπόριον, καὶ ἀνῆλθεν εἰς ἀνάπτυξιν ἀπροσδόκητον, ὅτε εὗρον παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι τὰ πρῶτα χρυσᾶ κοσμήματα, καὶ διὰ περαιτέρων ἐρευνῶν ἐπείσθησαν, ὅτι τὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ Πόντου ὄρη παρεῖχον χρυσὸν πολὺ ἀφθονώτερον τοῦ τῆς Κολχίδος [1].

Οἱ δὲ λαοὶ οἱ οἰκοῦντες περὶ τὸν εὐρὺν Πόντον, οὗ ἡ ἔκτασις εἶνε τόσον μεγάλη, ὥστε ἡ Ἑλλὰς σύμπασα ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ταινάρου ἠδύνατο νὰ πλεύσῃ ἐν αὐτῷ ὡς νῆσος, ἦσαν διάφοροι τὸ γένος. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν, ἔνθα ὁ Καύκασος προχωρεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν, ἦλθον οἱ θαλασσοπόροι εἰς σχέσιν πρὸς λαοὺς, οἵτινες ἦσαν τόσῳ μᾶλλον κινδυνωδέστεροι, καθ' ὅσον ἐξήσκουν αὐτοὶ τὴν ναυτιλίαν, καὶ, ἐπιβαίνοντες τῶν ἐλαφρῶν αὐτῶν λέμβων, ἐξώρμων ἐκ τῶν κρησφυγέτων αὐτῶν χάριν ἁρπαγῆς ἀνθρώπων καὶ λαφυραγωγίας τῶν ἐμπορικῶν πλοίων [2]. Ἔτι δὲ χείρονες ἦσαν οἱ τὰ νότια τῆς Κριμαίας οἰκοῦντες, οἱ Ταῦροι, οἵτινες, συνεσταλμένοι εἰς χώραν στενὴν καὶ ὀρεινὴν, ἐνεκαρτέρουν μετὰ πάθους ἐπιμόνου εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίας καὶ εἰς τὴν μετὰ δυσπιστίας ἀπόκρουσιν πάσης προσπελάσεως πρὸς τοὺς ξένους. Αἱ δὲ πριονωταὶ ἀπορρῶγες τῶν ἀκρωτηρίων τῆς Ταυρικῆς, τὰ ἐπ' αὐτῶν συχνὰ ναυάγια καὶ τῶν ναυαγῶν ἡ οἰκτρὰ τύχη συνετέλουν εἰς ἰδιάζουσαν τῆς χώρας ταύτης δυσφημίαν.

Ὁ δὲ μέγιστος τῶν λαῶν πάντων τῶν παρὰ τὸν Εὔξεινον πόν-

[1] *Ἡροδότου* IV, 5, 7. III, 116.

[2] *Στράβωνος* XI, σ. 498.

τον οἰκούντων ἦτο ὁ τῶν Σκυθῶν, ὡς ἐκάλουν αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες. Οὗτοι δ' ἑαυτοὺς μὲν ὠνόμαζον Σκολότους, παρὰ δὲ τῶν Περσῶν ἐκαλοῦντο Σάκαι, καὶ ἀπετέλουν κλάδον τῆς ἰρανίας φυλῆς [1]. Ἦσαν δὲ πλῆθος ἀναρίθμητον, συγκροτοῦν οἱονεὶ ἀμαυρὰν μᾶζαν κατὰ τὰς βορείους ἐσχατιὰς τοῦ γνωστοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ Τανάϊδος καὶ διηρημένον μὲν εἰς φῦλα πολλά, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀποτελοῦν ὄγκον ἐνιαῖον, ἐν ᾧ ἀποβαίνει δυσχερὴς ἡ ἀπ' ἀλλήλων διάκρισις τῶν μερῶν. Ἦσαν δὲ ἄνδρες παχεῖς, φαλακροὶ καὶ ἀγένειοι, οἰκοῦντες ἐν ταῖς χέρσοις, ζῶντες ἐπὶ τῶν ἵππων καὶ ἀπὸ τῶν ἵππων, ἀγωνιζόμενοι ἔφιπποι ὡς τοξόται καὶ ἀποτελοῦντες εὐκίνητα στίφη ἐξαφανιζόμενα μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, μεθ' ἧς καὶ ἐνεφανίζοντο. Κατὰ δὲ τὴν ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας ἐπιδρομὴν αὐτῶν ἄλλους μὲν τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων τοῦ Πόντου εἶχον ἐκδιώξει, ὡς τοὺς Ταύρους, ἄλλους δὲ καθυποτάξει καὶ καταστήσει ὑποτελεῖς, ὡς τὰ γεωργικὰ φῦλα τὰ πιθανῶς ἀνήκοντα εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν σλαβικῶν λαῶν. Κατὰ ταῦτα δὲ ἦσαν ὁ κρατῶν λαὸς ἐν ὅλῃ τῇ πεδινῇ χώρᾳ τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, ἐφ' ὅσον ἐξικνοῦντο αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Ἑλλήνων. Δὲν ἦσαν δὲ τότε πλέον λαὸς τολμηρὰ ἐπιχειρῶν, κατακτητικὸς καὶ πολεμικός, ἀλλ' ἀγαθὸς καὶ λιτόβιος. Διάγοντες βίον νομαδικὸν καὶ πλανώμενοι τῇδε κἀκεῖσε μετὰ τῶν ἐκ πιλήματος σκηνῶν αὐτῶν καὶ ποιμνίων, ἦσαν μᾶλλον ἀδιάφοροι πρὸς τὴν ἔγγειον κτῆσιν, ἰδίως ἐν τῇ παραλίᾳ, καὶ δὲν ἀντέτασσον ἀξίαν λόγου ἀντίστασιν εἰς τὰς ἐν αὐτῇ ἐποικήσεις τῶν ἔξωθεν ἐρχομένων. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἐπεδείκνυον ἀγαθὰς διαθέσεις νὰ συνδέσωσι σχέσεις εἰρηνικάς, καὶ κατεβίβαζον προθύμως εἰς τὴν παραλίαν πρὸς πώλησιν τὰ ἐπιζητούμενα προϊόντα τῶν ὑπ' αὐτῶν οἰκουμένων χωρῶν. Συνεδέθησαν δὲ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διὰ σχέσεων οἰκογενειακῶν, καὶ ἀπέβησαν, πειθόμενοι εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων, ἐδραῖοι καλλιεργηταὶ σίτου μονίμους ἔχοντες οἰκήσεις, προμηθευόμενοι ἐκ τῶν ἰωνικῶν ἐργοστασίων παντοίαν ἐμπολήν,

[1] *Ἡροδότου* IV, 99, 103. *Στράβωνος* VII, σ. 311.

ἰδίως ὁ' ἔρια καὶ ἐνδύματα κατασκευαζόμενα ἐν Ἰωνίᾳ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ σκυθικοῦ λαοῦ καὶ τὸ κλίμα τῆς Σκυθίας. Ἀναδεικνύονται δὲ καὶ δεκτικοὶ παιδεύσεως ἀνωτέρας, ὡς μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀναχάρσιδος, τοῦ υἱοῦ Σκύθου βασιλέως, τοῦ ἐκ φιλομαθείας ἀποδημήσαντος εἰς τὰς ἑλληνίδας πόλεις, ἐπισκεφθέντος δὲ τὰς Ἀθήνας, ὅτε ἡ πόλις αὕτη εἶχεν ἀναδειχθῆ ἡ πνευματικὴ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος, καὶ θεωρουμένου σοφοῦ καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων [1].

Καὶ πολλαὶ μὲν ἦσαν αἱ τῶν ἰωνικῶν πόλεων μετερχόμεναι τὸ κατὰ τὸν Πόντον ἐμπόριον. Καὶ Κλαζομένιοι μὲν ἔκτισαν σκοπιὰς τῆς ἁλιείας τῶν πηλαμύδων παρὰ τὴν ἀζοφικὴν θάλασσαν. Τήιοι δὲ ᾤκουν παρὰ τὸν Κιμμέριον Βόσπορον, καὶ τολμηροὶ ἐκ Φωκαίας θαλασσοπόροι ἵδρυσαν ἀποικίας παρά τε τὸν Ἑλλήσποντον καὶ κατὰ τὰ νότια παράλια τοῦ Πόντου. Ἀλλ' οἱ Μιλήσιοι ὑπῆρξαν ἂν μὴ οἱ πρῶτοι ποντοπόροι, ἀλλὰ πάντως ἐκεῖνοι οἵτινες πρῶτοι ἐπεχείρησαν τὴν ἐκ συστήματος ἀνὰ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου κτίσιν ὁμάδος ὅλης ἀποικιῶν. Κατώρθωσαν δὲ κατὰ μικρὸν νὰ καταστήσωσι τὴν πόλιν αὐτῶν κέντρον πασῶν τῶν μετὰ τοῦ Πόντου συνδεομένων ἐπιχειρήσεων, νὰ προσδώσωσι δ' ἀληθῆ ἀξίαν καὶ εἰς πάντα τὰ προγενέστερα κτίσματα διὰ τοῦ προσεταιρισμοῦ αὐτῶν καὶ τῆς συναδελφώσεως μετὰ τῶν παραλίων πόλεων, δι' ὧν περιεστεφάνωσαν τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου πόντου.

Ἀλλ' οἱ Μιλήσιοι ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσιν αὐτῶν ἔλαβον ὡς

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 21. Στηριζόμενοι εἰς τὸν ***Ἡρόδοτον*** καὶ τὸν ***Ἱπποκράτην*** ὁ Niebuhr, ὁ Böckh καὶ ὁ Neumann θεωροῦσι τοὺς Σκύθας λαὸν μογγολικόν. Πρὸς τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἀντιστρατεύεται ἰδίως ὁ Humboldt. Τὴν ἐξ Ἰρανίων καταγωγὴν τῶν Σκυθῶν ἀπέδειξεν ὁ Müllenhoff Über die Herkunft und Sprache der pontischen Skythen ἐν τοῖς Berichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. 1866 σ. 549 - 576. Κατὰ τῆς τοπικῆς ἐπεκτάσεως τῶν Σκυθῶν, οἵαν παρέχει ὁ Ἡρόδοτος, ἴδε ***Θουκυδίδην*** II, 97.

[2] ***Ἡροδότου*** IV, 76. Κατὰ τὸν ***Σωσικράτη*** παρὰ ***Διογένει Λαερτίῳ*** (I 101) ὁ Ἀνάχαρσις ἦλθεν εἰς Ἀθήνας τῷ 592 π. Χ. (Ὀλυμ. 47, 1). Πρβλ. Bohren De septem sapientibus σ. 31. Περὶ τῆς πρὸ τοῦ Ἀναχάρσιδος ἀφίξεως εἰς Ἀθήνας ἐκ Σκυθίας τοῦ Τοξάριδος ἴδε ***Λουκιανοῦ*** Σκύθην 1.

ὁδηγὸν τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν τοῦ Πόντου. Ἀρκεῖ δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου τὸ γεγονὸς, ὅτι πρώτη μόνιμος ἀποικία τῶν Μιλησίων ὑπῆρχεν ἡ Σινώπη, ὁ ἐμπορικὸς ἐκεῖνος ἐν τῷ μέσῳ τῆς βορείου μικρασιατικῆς παραλίας οὐ μακρὰν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἅλυος κείμενος λιμὴν τῶν Ἀσσυρίων, εἰς ὃν ἀπέληγεν ἡ μεγάλη λεωφόρος ἡ ἐκκινοῦσα μὲν ἀπὸ τῆς Νινευὶ, ἄγουσα δὲ διὰ τοῦ Εὐφράτου καὶ ἔπειτα διασχίζουσα πλαγίως τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἀπῴκισαν δ' οἱ Μιλήσιοι τὴν Σινώπην περὶ τὸ 785 π. Χ. ἀναμφιβόλως μετὰ συνθηκολογίαν πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀσσυρίας, ἥτις πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον ἐθεώρησε καθῆκον αὐτῆς τὴν εὐμενῆ προστασίαν τῶν ξένων ἐμπόρων. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι δὲν ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν ἀκτὴν ἐπικαιροτέραν πρὸς τοὺς ἰδίους αὐτῶν σκοπούς. Ἐξ αὐτῆς ἠδύναντο νὰ μετέρχωνται ἄμεσον τὴν ἁλιείαν τῶν πηλαμύδων· εὕρισκον δ' ἐν αὐτῇ κλίμα γλυκὺ, ἐξαιρέτως πρόσφορον εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλαίας καὶ ὀρεινὴν χώραν καλυπτομένην ὑπὸ δασῶν ὡραίων, ἐν ᾗ ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων ἐπεχωριάζεν ἡ σιδηρουργία καὶ ἡ κατεργασία τοῦ χάλυβος. Διὸ ἡ μετὰ τῶν Χαλύβων, Καππαδόκων, Παφλαγόνων καὶ Φρυγῶν ἐμπορία παρεῖχεν ἄφθονα πλούτη· ἐκ τῶν χωρῶν δ' ἐκείνων ἐλάμβανον πλῆθος δούλων πωλουμένων ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσι.

Τέλος δ' ἀξιόλογον ἀντικείμενον ἐμπορίου ἦτο ἡ μίλτος, ἥτις εὑρίσκετο μὲν ἐν ὀλίγοις μόνον τόποις, ἀλλ' ἦτο ὅμως ἀπαραιτήτως ἀναγκαία εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἅτε οὖσα ἐν κοινῇ χρήσει ὡς χρωστικὴ ὕλη ἐν τῇ ζωγραφικῇ, τῇ γραφῇ καὶ τῷ ψιμυθισμῷ, ἐπιζητουμένη δὲ καὶ ὡς φάρμακον.

Ἡ Σινώπη καὶ ἡ Κύζικος εἶνε τῶν ἀποικιῶν τῆς Μιλήτου αἱ ἀρχαιόταται, διὰ δὲ τῆς κτίσεως αὐτῶν ἐθεμελίωσαν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν συγχρόνως ἐν ἀμφοτέραις ταῖς θαλάσσαις τοῦ βορρᾶ. Ἐξήρθησαν δ' αἱ πόλεις αὗται πρὸ πασῶν τῶν ἄλλων καὶ εἰς ἀνεξάρτητον θέσιν, καὶ ἀνέπτυξαν ἰδίαν ἱστορίαν. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς Κυζίκου κατελήφθη ἤδη περὶ τὸ 700 π. Χ. ἡ ἐν τῇ Προποντίδι Προκόννησος, συγχρόνως δ' ἐξησφαλίσθη διὰ τῆς κτίσεως πό-

λεων ὀχυρῶν, οἷαι ἡ Ἄβυδος, ἡ Λάμψακος, τὸ Πάριον, ὁ εἴσπλους τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἡ δὲ Σινώπη ἀπέβη τὸ ὁρμητήριον τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς ὅλης τοῦ Πόντου νοτίου παραλίας, καὶ ἤκμασε μετὰ τοιαύτης ταχύτητος, ὥστε ἤδη κατὰ τὰ μέσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἠδυνήθη νὰ κτίσῃ τὴν Τραπεζοῦντα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὴν Κολχίδα.

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Κιμμερίων βιαίαν ἀνακοπὴν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου ἡ Σινώπη ἀνεκτίσθη ὑπὸ τῆς Μιλήτου ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου ἔτη μετὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἵδρυσιν. Ἔκτοτε δὲ τά τε δυτικὰ καὶ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Πόντου κατελήφθησαν συγχρόνως ὑπὸ μονίμων κτισμάτων [1].

Κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος εὑρίσκονται δύο ὅλως διάφοροι παράλιαι χῶραι, πρῶτον μὲν ἡ ὀρεινὴ παραθαλασσία τῆς Θράκης, ἔνθα προεκβάλλει πρὸς τὴν θάλασσαν ὁ Αἷμος, κατὰ δὲ τὰ βόρεια ἡ ἐπίπεδος παραλία ἡ ἔχουσα ἑλώδεις μὲν τὰς ἀκτάς, ἐκτεταμένας δὲ χέρσους ἐν τῇ μεσογαίᾳ. Καὶ παρὰ μὲν τὴν παραλίαν ταύτην τοῦ Αἵμου ἐπεζήτησαν οἱ Μιλήσιοι κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν Φοινίκων προεξέχουσαν βραχώδη νῆσον, καὶ ἔκτισαν ἐπ' αὐτῆς ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, περὶ ὃν συνῳκίσθη ἀπὸ τοῦ 600 π. Χ. ἡ πόλις Ἀπολλωνία [2]. Πολὺ δὲ σπουδαιότεραι ἀπέβησαν δι' αὐτοὺς ἐν τῇ βορειοτέρᾳ χώρᾳ αἱ μεγάλαι ἐκβολαὶ τῶν ποταμῶν, αἵτινες ἀνέκαθεν ἦσαν ἰδιαζόντως ἐπαγωγοὶ εἰς τοὺς ἐθελοπόνους Ἴωνας. Οἱ εὐρεῖς καὶ πλωτοὶ ποταμοὶ ηὐκόλυνον τὴν μετὰ τῆς μεσογαίας συγκοινωνίαν, ἡ ποταμόχωστος γῆ παρεῖχε θέρη πλουσιώτατα,

[1] Κατὰ τὸν ***Εὐσέβιον*** ἡ Τραπεζοῦς ἐκτίσθη τῷ 756 π. Χ. Ἀλλ' ἡ Τραπεζοῦς ἦτο ἀποικία τῆς Σινώπης. Ἆρα ἡ κτίσις τῆς Σινώπης, ἣν ὁ ***Εὐσέβιος*** ἀναγράφει γενομένην τῷ 628 π. Χ. (Ὀλυμ. 37, 4), πρέπει νὰ ἦτο ἁπλῆ ἀνάκτισις. Πράγματι δὲ μανθάνομεν παρὰ ***Σκύμνου τοῦ Χίου*** (στ. 941 κ. ἑ.), ὅτι ἡ κτίσις τῆς Σινώπης ἐπανελήφθη πολλάκις. Διὸ τὴν πρώτην κτίσιν τῆς Σινώπης πρέπει νὰποδεχθῶμεν γενομένην μίαν περίπου γενεὰν πρὸ τοῦ 756 π. Χ., ἤτοι περὶ τὸ 790 π. Χ. ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀμβρωνος· τὴν δὲ δευτέραν κτίσιν τῆς Σινώπης συνδυάζει ὁ ***Σκύμνος*** πρός τινα ἐπιδρομὴν τῶν Κιμμερίων γενομένην τῷ 634 π. Χ. (Ὀλυμπ. 36, 2). Ἔγεινε δὲ αὕτη πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς φθορᾶς τῆς ἐπελθούσης ἕνεκα τῆς ἐπιδρομῆς.

[2] ***Σκύμνου τοῦ Χίου*** στ. 729.

αἱ δ' ἐκτεταμέναι χθαμαλαὶ γλῶσσαι τῶν ἀμμωδῶν ἀκτῶν ἀπετέλουν εὐρείας καὶ γαληνίους λιμνοθαλάσσας ἐξόχως προσφυεῖς εἰς ἐγκατάστασιν ἰχθυοτροφείων. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο εὔκολος ἡ διὰ τῶν στενῶν διαζωμάτων τῆς ἄμμου τῶν φρασσόντων τὴν εἴσοδον τῶν ποταμίων στομάτων ὑπερβίβασις τῶν λέμβων, ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις τῶν παραλίων συνεβιβάζετο πολὺ μᾶλλον πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐναυτίλλοντο οἱ ἀρχαῖοι, ἢ πρὸς τὸν καθ' ἡμᾶς.

Οὕτω δ' ἐκτίσθησαν πρὸς βορρᾶν τῶν θρᾳκικῶν παραλίων ἡ Ἴστρος ἐν τῷ Δέλτα τοῦ Δουνάβεως (περὶ τὸ 650 π. Χ.) [1], ὁ Τύρας παρὰ τὸ πλούσιον τέναγος τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ πλησίον τοῦ σημερινοῦ Ἀκκερμαν [2], ἡ Ὀδησσὸς ἢ Ὀρδησσὸς ἐν τῷ τενάγει τοῦ Τελιγοὺλ [3] μετὰ τὸ 600 π. Χ. καὶ ἡ Ὀλβία ἐν τῇ βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τοῦ Πόντου ἔνθα συνεκβάλλουσι πλησίον ἀλλήλων ὁ Ὕπανις καὶ ὁ Βορυσθένης. Τούτων τὸν Βορυσθένην ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι μετὰ τὸν Νεῖλον τὸν εὐεργετικώτατον τῶν ποταμῶν· αἱ σιτοφόροι αὐτοῦ γαῖαι καὶ αἱ νομαὶ ἐθεωροῦντο αἱ πασῶν ὀλβιώταται, τὸ ὕδωρ αὐτοῦ ἐνομίζετο τὸ καθαρώτατον πάντων καὶ αἱ ἰχθύες οἱ πάντων εὐγευστότατοι. Ἄνω δὲ τοῦ ποταμοῦ κατῴκουν λαοὶ γεωργικοὶ ζῶντες ὑπὸ σκυθικὴν ἐπικυριαρχίαν, οἵτινες ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἦσαν οἱ πάντων προθυμότατοι πρὸς συνομολόγησιν ἐπικερδῶν συνθηκῶν. Διὸ ἡ φερώνυμος τοῦ ὄλβου Ὀλβία προήχθη ἀσφαλῶς καὶ ηὐδοκίμησε πρὸ πασῶν τῶν ἄλλων πόλεων ταύτης τῆς παραλίας [4].

Μετὰ δὲ τὴν κτίσιν τούτων τῶν ἀποικιῶν ἐθάρρησαν νὰ προ-

[1] Ἴδε Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' ἀρ. 2052.

[2] ***Στράβωνος*** VII, σ. 306.

[3] Ἡ Ὀδησσὸς ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀστυάγου, ἤτοι μεταξὺ 594 καὶ 560 π. Χ. Κατὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Βάρνας εὑρέθησαν πολλὰ νομίσματα φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν Ὀ δ η σ ι τ ῶ ν. Εἶνε δὲ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι πρὸς δήλωσιν τῶν τεναγῶν κατὰ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν ἐκείνων αἱ βαρβαρικαὶ γλῶσσαι διετήρησαν τὴν ἑλληνικὴν λέξιν λ ι μ ή ν ὑπὸ τὸν τύπον λ ι μ ά ν.

[4] ***Ἡροδότου*** IV, 17, 53.

βῶσι μετὰ μείζονος ὁσημέραι θάρρους εἰς τὰς χώρας τοῦ βορρᾶ. Ὑπερνικήσαντες δὲ τὸν φόβον, ὃν ἐνέπνεον αἱ ἀπορρῶγες ἀκταὶ τῶν Ταύρων, ἔπλευσαν πρὸς τὰς ἀνατολικὰς παραλίας τῆς Κριμαίας, καὶ μετὰ πολλὰς ταλαιπωρίας κατωρθώθη ἡ ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα κτίσις τῶν δύο ἑλληνίδων πόλεων, τῆς Θεοδοσίας, ἐπὶ τοῦ βορειοανατολικοῦ ἄκρου τῶν ὀρέων τῆς Ταυρικῆς, καὶ τοῦ Παντικαπαίου, τοῦ σημερινοῦ Κὲρτς, κατὰ τὸν Κιμμέριον Βόσπορον, ἔχοντος μὲν ἀκρόπολιν ὀχυρὰν, περιβαλλομένου δ' ὑπὸ εὐρυτάτης ζώνης εὐφόρων ἀγρῶν. Ἡ πόλις δὲ αὕτη ἀνῆλθε τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν καὶ τὰς εὐλογίας τοῦ Μιλησίου Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Θεσμοφόρου Δήμητρος εἰς ἀκμὴν μεγίστην, ἀναδειχθεῖσα ἡ ἑλληνικὴ μητρόπολις τῆς ὅλης περὶ τὸν Κιμμέριον Βόσπορον χώρας.

Ἐκεῖθεν δὲ διέβησαν οἱ Μιλήσιοι τὰς πύλας τῆς ἀζοφικῆς θαλάσσης, ἣν ἐξελάμβανον μὲν ὡς τὴν πηγὴν πάντων τῶν πρὸς νότον χυνομένων ὑδάτων καὶ μητέρα τοῦ Πόντου[1], ἐκάλουν δὲ Μαῖτιν ἢ Μαιῆτιν ἢ Μαιῶτιν ἀπὸ τοῦ σκυθικοῦ φύλου τῶν Μαιητῶν, Μαϊτῶν ἢ Μαιωτῶν[2]. Ἐνταῦθα οἱ φόβοι καὶ αἱ δυσχέρειαι ἔφθανον εἰς τὸ κατακόρυφον. Μεγάλως δ' ἀγριώτερα φῦλα διῃτῶντο κατὰ τὸ βόρειον μέρος, καὶ ἀπέναντι ἱππικὰ στίφη Σαρματῶν μετ' ἀκαταπονήτου ἀγάπης πρὸς τὸν πόλεμον ἀγωνιζόμενα πρὸς τοὺς ὁμόρους λαοὺς χάριν ἀμύνης τῆς ἰδίας ἐλευθερίας. Βαρὺς ἀὴρ καὶ ὁμιχλώδης περιεκάλυπτε τὴν ἀβαθῆ ἐκείνην καὶ ἀλίμενον θάλασσαν, ἣν τὸ πρῶτον οἱ Ἕλληνες θαλασσοπόροι ἐξελάμβανον ἔχουσαν τὸ μέγεθος τοῦ Πόντου. Ἀλλὰ προεχώρησαν καὶ ἐνταῦθα μέχρι τῆς βορείου ἐσχατιᾶς, εἰς τὸ Δέλτα τοῦ Τανάϊδος, ὅστις τότ' ἐξέβαλλεν εἰς δύο στόμια. Ἐνταῦθα δ' ἔκτισαν τὴν Τάναϊν, ἥτις ἀπέβη ἀνθοῦσα ἐμπορικὴ πόλις, ἐξ ἧς παρελάμβανον σισύρας καὶ δούλους ἀνταλλασσομένους πρὸς οἶνον καὶ ἐν-

[1] *Ἡροδότου* IV, 86.

[2] Μαῖται ἢ Μαιῶται ἦτο γενικὸν ὄνομα δηλωτικὸν τῶν ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου μέχρι τοῦ Τανάϊδος οἰκούντων λαῶν. Ἴδε *Στράβωνος* XI, σ. 493.

δύματα. Ἀπὸ δὲ τῆς Τανάϊδος ἀπῳκίσθησαν ἡ Ναύαρις καὶ ἡ Ἐξώπολις ὡς ἐμπορικοὶ σταθμοὶ ἐν τῇ μεσογαίᾳ [1]. Οὕτω δ' οἱ Μιλήσιοι προέβησαν πρὸς βορρᾶν μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς γῆς τῶν Κοζάκων, μέχρι τῆς χώρας ἐν ᾗ συμπλησιάζουσιν εἰς ἀλλήλους ὁ Τάναϊς καὶ ὁ Ῥᾶ (Βόλγας).

Ἀπέναντι δὲ τοῦ Παντικαπαίου ἐκτείνεται ἡ χερσόνησος τοῦ Ταμὰν, ἥτις συνίσταται ὅλη ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Κουβὰν (Ὑπάνιος) σωρευθείσης ἰλύος καὶ εἶνε πεδινὴ χώρα διακοπτομένη ὑπὸ ποταμίων βραχιόνων, λιμνῶν καὶ ὅρμων. Ἐνταῦθα δ' ἐκτίσθη κατὰ τὴν προέχουσαν ἄκραν τῆς χερσονήσου ὑπὸ τῶν Ἰώνων, πρωταγωνιστούντων μάλιστα τῶν Τηίων, ἡ Φαναγόρεια, πόλις παραθαλασσία ἐγγὺς τῶν τεναγῶν, ἀπρόσιτος μὲν εἰς τοὺς ὄπισθεν αὐτῆς ἐν ταῖς χέρσοις οἰκοῦντας λαοὺς, κειμένη δὲ ἀμέσως παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ πορθμοῦ καὶ προωρισμένη νὰ μεταβάλῃ μετὰ τῆς ἀπέναντι ἐκτισμένης ἀδελφῆς πόλεως τὸν Κιμμέριον Βόσπορον εἰς πορθμὸν ἑλληνικόν.

Τέλος δ' ἤρχετο ἡ ἀνατολικὴ ὀρεινὴ παραλία, ἡ τοῦ Καυκάσου, ἐν ᾗ τὸ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς Μιλήτου διεξαγόμενον ἔργον τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τοῦ Πόντου εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς πολλὰς καὶ μεγάλας δυσχερείας. Αἱ ὀρειναὶ αὗται χῶραι ᾠκοῦντο ἀνέκαθεν ὑπὸ λαῶν, οἵτινες, ἀνταγωνιζόμενοι πρὸς πάσας τὰς ἐπιθέσεις, ὑπερημύνοντο τῆς ἰδίας ἐλευθερίας μετὰ καρτερίας ἀγρίας, καὶ ἐγίνωσκον νὰ ποιῶσιν ἀρίστην χρῆσιν τοῦ σιδήρου τῶν πατρίων ὀρέων πρὸς ὁπλισμὸν αὐτῶν. Οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν πρὸς εἰρήνευσιν τῆς θαλάσσης νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς Καυκασίους ἐκ τῶν παραλίων. Ὁ ἄριστος δὲ τόπος, ἐν ᾧ ἠδυνήθησαν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ νὰ κτίσωσιν ἀποικίας, ὑπῆρξεν ὁ περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Φάσιος, τοῦ ἀρμενικοῦ ποταμοῦ, ὅστις ἀπὸ χρόνων παναρχαίων εἶχε τὸν προορισμὸν νὰ τηρῇ τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῶν

[1] Ἴδε Corpus Inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 98. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἡ πόλις γράφεται Ν α ύ β α ρ ι ς, παρὰ δὲ τῷ ***Πτολεμαίῳ*** (V, 9, 16 καὶ VIII, 18, 7) Ν α ύ α ρ ι ς.

ὑδάτων τῆς Μεσογείου καὶ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας. Ἡ δὲ Φάσις καὶ ἡ Διοσκουρία ὑπῆρξαν κατὰ τὰ παράλια ἐκεῖνα αἱ νέαι διεθνεῖς ἀγοραὶ, ἐν αἷς ἡ Ἀσία ἀντήλλασσε μετὰ τῶν δεξιῶν ἐμπόρων τῆς Δύσεως τὸ περίσσευμα τῶν θησαυρῶν αὐτῆς [1].

Οἱ δὲ ἀπώτατοι σταθμοὶ τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας ἦσαν ἅμα καὶ τὰ ὁρμητήρια μακρῶν ὁδῶν διανυομένων ὑπὸ τῶν κατὰ γῆν ἐμπορικῶν συνοδιῶν. Καὶ οἱ μὲν πολῖται τῆς Ὀλβίας ἦγον τὴν ἐμπολὴν αὐτῶν ἀνὰ τὸν Βορυσθένην, μέχρι μέν τινος διὰ τοῦ ποταμοῦ, εἶτα δὲ κατὰ γῆν, καὶ ἐπεξέτεινον τὸ ἐμπόριον αὐτῶν μέχρι καὶ τῆς περὶ τὸν Οὐιστούλαν χώρας [1]. Ἡ δὲ Τάναϊς κατεβίβαζε τὰ προϊόντα τῶν Οὐραλίων καὶ τῆς Σιβηρίας εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἡ Διοσκουριὰς ἐφόρτονε τοὺς ἐκ τῶν μεταλλείων τῆς Ἀρμενίας θησαυροὺς καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ τοὺς μαργαρίτας, τὴν μέταξαν καὶ τὸν ἐλέφαντα τῆς Ἰνδικῆς εἰς τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων. Καὶ μεταξὺ δ' αὐτῶν τῶν ἀποικίδων ἀνεπτύχθη ἐμπόριον ζωηρόν. Οὕτω δὴ ἡ Σινώπη ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀκμὴν, ὅτε ἀνέλαβε τὴν εἰς τὰς πόλεις τῶν βορείων ἀκτῶν τοῦ Πόντου μεταβίβασιν τῶν προϊόντων τοῦ νότου, ὧν οὐδεμία ἑλληνικὴ πόλις ἠδύνατο νὰ στερηθῇ. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐξετείνετο ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, τόσῳ μᾶλλον ηὔξανεν ἡ κατανάλωσις τῶν νοτίων ἐκείνων εἰδῶν, ἰδίως δὲ τοῦ ἐλαίου. Ἔτι δ' ἀρχαιοτέρα καὶ μᾶλλον διαδεδομένη ἦτο ἡ προμήθεια οἴνου, εἰσαγομένου ἐν ἀφθονίᾳ μεγάλῃ ἐντὸς ἀμφορέων πηλίνων χάριν τῶν βαρβάρων, οἵτινες, πειραθέντες ἤδη τῶν θελγήτρων τῆς οἰνοποσίας, ἠσθάνοντο ἐν ταῖς ὑγραῖς καὶ ψυχραῖς αὐτῶν χώραις πολὺ μεγαλειτέραν τὴν ἐξ αὐτῶν ἀπόλαυσιν, παρ' ὅ τι εἶνε αὕτη ὑπὸ τὸν ἑλληνικὸν οὐρανόν. Συνέβαινε δῆλα δὴ τότε παρὰ τοῖς σκυθικοῖς λαοῖς ὅ τι καὶ σήμερον, ὅτε ἡ νότιος Ῥωσία ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτάτων ἀγορῶν καταναλώσεως τῶν νησιωτικῶν οἴνων τῆς Ἑλλάδος.

[1] ***Στράβωνος*** XI, σ. 498. ***Στέφανος Βυζάντιος*** ἐν λ. Φάσις.

[2] Ἴδε Wilberg Einfluss der klassischen Völker auf den Norden. Hamburg. 1867 σ. 36 κ. ἑ.

Ἐχρειάσθησαν δ' αἰῶνες ὅλοι πρὸς τὴν κατὰ μικρὸν ἐξερεύνησιν τῶν θαλασσῶν ἐκείνων τῶν βορειοτάτων πασῶν τῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας προσιτῶν, πρὸς διάταξιν τῶν κατὰ τὰς ἐμπορικὰς ὁδοὺς καὶ κτίσιν τοῦ στεφάνου ἐκείνου τῶν πόλεων, ὧν αἱ κυριώταται ὑφίσταντο ἤδη, ὅτε ἤρξαντο οἱ πρὸς τοὺς Μεσσηνίους πόλεμοι τῶν Σπαρτιατῶν. Ἡ δ' ἐπιτυχία τοῦ μεγάλου ἔργου ἦτο πολλάκις ἀμφίβολος. Τίς δύναται νὰ ὀνομάσῃ τὸ πλῆθος τῶν θαλασσοπόρων, οἵτινες καθ' ἃ Ἄμβρων ὁ πρῶτος κτίστης τῆς Σινώπης ἔτυχον τοῦ θανάτου ὡς ἀνταλλάγματος τοῦ θάρρους αὐτῶν; Τίς γινώσκει τοὺς τόπους πάντας, οἵτινες κατεστράφησαν καὶ πάλιν ὑπὸ ἐχθρικῶν φύλων ὡς ἡ ἀρχαιοτέρα Σινώπη; Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ Μίλητος ἐξετέλεσε τὴν ἐντολὴν αὐτῆς μετὰ δραστηριότητος ἐπιμόνου καὶ δυνάμεως ἀκαταπονήτου, ἡ δ' ἐπιτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης εἶνε τῶν μεγίστων κατορθωμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν λαμπροτάτων ἱστορικῶν αὐτοῦ ἔργων. Καὶ δὲν ἠδύναντο μὲν ναὶ ποφευχθῶσι βαρεῖαι καταστροφαί, οἵα ἡ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Κιμμερίων, ἀλλ' ἐπηνωρθώθη μὲν πᾶσα ἀπώλεια, ἀνεπληρώθη δὲ πᾶν χάσμα, καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου αἰῶνος ἡ Μίλητος, οὖσα μητρόπολις ὀγδοήκοντ' ἀποικιῶν, παρίστατο μεγαλειοτέρα καὶ ἰσχυροτέρα πάσης ἄλλης πόλεως ἑλληνίδος [1].

Τῆς δ' αὐτῆς πόλεως οἱ πολῖται ἐτράπησαν πρῶτοι καὶ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ τὰ πράγματα εἶχον ἄλλως· ἐν αὐτῇ βάρβαροι ἐθεωροῦντο οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τῶν πολλῷ ἀρχαιότερον πολιτισμὸν ἐχόντων ἐγκατοίκων, οὐδ' ἠδύνατο ἐνταῦθα νὰ ἐπιτευχθῇ μόνιμος ἐπίδρασις καὶ ἐλευθέρα ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία πρὸ τῆς διασαλεύσεως τῆς ἐπιχωρίου κατὰ παράδοσιν πολιτείας.

Καὶ ἐνταῦθα δ' ὑφίσταντο πανάρχαιοι κατὰ θάλασσαν σχέσεις, ὧν ἡ ἀνανέωσις καὶ μόνη ἦτο ἔργον τῶν Ἰώνων. Διὰ ταῦτα δὲ ἡ γνῶσις τοῦ πλούτου τῆς παρὰ τὸν Νεῖλον χώρας εἶνε ἀρχαία

[1] Περὶ τῶν μιλησιακῶν ἀποικιῶν ἴδε Rambach De Mileto ejusque coloniis. L. Büchner Die Besiedelung der Küsten des Pontos Euxeinos dusch die Milesier. Kempten. 1885.

ὅσον καὶ αὐταὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας, καὶ ἡ εἰκὼν τῶν αἰγυπτιακῶν Θηβῶν, τῆς πρωτευούσης τοῦ αἰγυπτιακοῦ βασιλείου, παρουσιάζεται ἤδη ζωηρὰ ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσι. Φυσικοὶ δὲ λιμένες τῆς ὑπὸ τοῦ Νείλου διαρρεομένης χώρας ἦσαν τὰ στόμια τοῦ ποταμοῦ, ὧν κυριώτατον ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἦτο τὸ τοῦ Πηλουσίου[1]. Ἀλλ' ἀργότερον μετεβλήθησαν τὰ πράγματα ὡς πρός τε τὸ ποσὸν τοῦ ὕδατος καὶ τὰ εἰς τὴν ναυτιλίαν προσιτὰ μέρη τοῦ ποταμοῦ, περὶ δὲ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἀνεφάνησαν οἱ Ἕλληνες, προσιτότατα ἦσαν τὰ δυτικὰ στόματα, τὸ Κανωπικὸν καὶ τὸ Βολβίτινον, τὸ σήμερον φερωνυμούμενον ἀπὸ τῆς πόλεως Ῥοζέττης καὶ ὃν τὸ μάλιστα πάντων τῶν στομάτων εὐπρόσοδον. Διὸ οἱ Ἕλληνες ἐτράπησαν ἐπὶ ταῦτα τὰ δυτικὰ στόματα τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον παρ' αὐτὰ ᾤκουν οἱ Λίβυες, πρὸς οὓς διετήρουν παντοίας σχέσεις ἤδη ἀπὸ χρόνων ἀρχαίων[2].

Καὶ ὁ μὲν ποταμὸς τῆς Αἰγύπτου ἐξάγει τοὺς θησαυροὺς τῆς χώρας εἰς τὴν ξένην δι' ἑννέα στομάτων· ἀλλ' οἱ ἐγχώριοι βασιλεῖς ἐπέμενον εἰς αὐστηρὸν σύστημ' ἀπομονώσεως τῆς χώρας καὶ ἀποκλεισμοῦ αὐτῆς, καθ' ὃν χρόνον αἱ λοιπαὶ χῶραι τῆς μεσογείου εἶχον ἤδη ἐπιληφθῆ ζωηροτάτης ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας. Ἕκαστον τῶν στομάτων ἐφρουρεῖτο μετ' ἐπιμελείας, καὶ οἱ Ἴωνες, μάτην καταβάλλοντες πολλὰς προσπαθείας πρὸς ἐπίτευξιν νομίμων ἐμπορικῶν σχέσεων, ἠναγκάζοντο νὰ περιορίζωνται εἰς λαθρεμπόριον καὶ εἰς κρυφίαν ἀκτοπλοΐαν συνεπιφέρουσαν πολλάκις τὸν κίνδυνον τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς τῶν τολμηρῶν θαλασσοπόρων.

Πρῶτοι δ' ἔδωκαν καὶ ἐνταῦθα τὸ παράδειγμα οἱ Μιλήσιοι,

[1] Περὶ τῶν στομάτων τοῦ Νείλου ἴδε Brugsch Geographie des alten Aegyptens Τόμ. Α' σ. 83. Dümichen Geographie des alten Aegyptens σ. 240 κ. ἑ. (ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς τοῦ Eduard Meyer Geschichte des alten Aegyptens. Berlin. 1887).

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 59. Περὶ τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν τῶν ἀγουσῶν εἰς Αἴγυπτον ἴδε Büchsenschütz Besitz und Erwerb im griechischen Alterthume σ. 435.

καὶ οὐδαμῶς εἶνε ἀπίθανος ὁ λόγος, καθ' ὃν ἤδη τὸν ὄγδοον αἰῶνα περὶ τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους χρόνους, καθ' οὓς ἐκτίσθησαν τὸ πρῶτον ἡ Σινώπη καὶ ἡ Κύζικος, ἱδρύθη μιλησιακὸς ἐμπορικὸς σταθμὸς παρὰ τὸν Κανωπικὸν βραχίονα τοῦ Νείλου [1]. Δὲν ἦτο ὅμως ἀποικία, ἀλλ' ἁπλοῦν ἐμπόριον παραχωρηθὲν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν Φαραώ. Ἄλλως δ' ἐπὶ βαρείαις ποιναῖς ἀπηγορεύετο πᾶσ' ἀπόπειρ' ἀποβιβάσεως ἐν ἄλλῳ τόπῳ, οἱ δὲ ἀλλαχοῦ εὑρισκόμενοι ναῦται ἠναγκάζοντο νὰ βεβαιώσωσιν ἐνόρκως, ὅτι εἶχον ἀποπλανηθῆ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο ὡς ναυαγοί. Ἔπειτα δὲ τὰ πλοῖα τὰ ἀλλαχοῦ φθάσαντα ἔπρεπε νὰ παραπλεύσωσι τὴν ἀκτὴν καὶ διευθυνθῶσιν εἰς τὸ Κανωπικὸν στόμιον, ἐν δὲ περιπτώσει ἀνέμων ἀντιξόων τὰ φορτία μετεφέροντο ἐπὶ σχεδιῶν διὰ τῶν βραχιόνων τοῦ Νείλου εἰς τὸν μιλησιακὸν σταθμόν. Οὕτως ἐτελεῖτο τὸ παράκτιον ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὴν βίαν καὶ τὴν πίεσιν φιλυπόπτου ἐπιτηρήσεως παρὰ τῶν ἰθαγενῶν, καθ' ὃν τρόπον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐν τόποις, οἷοι ἡ Καντὼν τῆς Σινικῆς καὶ ἡ Ναγγαζάκη τῆς Ἰαπωνίας. Τοιοῦτον δ' ἐμπόριον προηγήθη ἀναγκαίως τοῦ καθ' αὐτὸ ἀποικισμοῦ.

Ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων μετεβλήθη πρὸς ὄφελος τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου καὶ δὴ ἀπροσδοκήτως ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Ἀσσυρίων βασιλέων τῶν κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἐπεκτεινάντων τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ βασιλεύουσα αἰθιοπικὴ δυναστεία κατελύθη περὶ τὸ 671

1 Κατὰ τὸν ***ἅγιον Ἱερώνυμον*** ἡ πρώτη ἐγκατάστασις τῶν Μιλησίων ἐν Αἰγύπτῳ ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 1268, ἤτοι τὸ 753 π. Χ. Ἐκ πλάνης δ' ἐκλαμβάνει τὴν πρώτην ταύτην ἐγκατάστασιν ὡς τὴν κτίσιν τῆς Ναυκράτεως. Ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως ταύτης καὶ πρὸ τῶν Ψαμμιτιχιδῶν ὑφίσταντο ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Μιλησίων μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐξάγεται ἐκ τῶν λεγομένων παρ' ***Ἡροδότῳ*** (II, 179), ἅτινα δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τρὺς χρόνους τοῦ Ψαμμιτίχου, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν μόνον ὡς μέτρα πρὸς προαγωγὴν τῆς Ναυκράτεως. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰποδεχθῶμεν μετὰ πιθανότητος, ὅτι ἤδη ἐπὶ τῆς εἰκοστῆς δευτέρας δυναστείας ἔγεινεν ἡ πρώτη ἀπόπειρα πρὸς ἵδρυσιν τοῦ πρώτου ἐμπορίου. Πρβλ. Bunsen Aegypten Τόμ. V α, σ. 426. Δὲν βλέπω δ' εὔλογον τὴν τελείαν ἀπόρριψιν τῆς γνώμης τοῦ ἁγίου Ἱερωνύμου ἕνεκα τοῦ εἰς τὴν Ναύκρατιν ἀναφερομένου λάθους. Ἴδε καὶ Fischer Griechische Zeittafeln εἰς Ὀλυμπ 37, 3.

π. Χ. Ὁ Ταρακὸς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Ἀσσαρχάδωνα τὸν υἱὸν τοῦ Σενναχηρείμ, ἡ δὲ χώρα διῃρέθη κατὰ τὸ σύστημα τῶν Ἀσσυρίων εἰς πολλὰς τοπαρχίας κυβερνωμένας ὑπὸ ἰδίων βασιλέων ἐχόντων ἐπικυρίαρχον τὸν βασιλέα τῆς Νινευί. Πᾶσαι δ' αἱ ἀπόπειραι τῶν Αἰθιόπων πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐματαιώθησαν δι' ἐπανειλημμένων ἐκστρατειῶν τῶν Ἀσσυρίων [1]. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσωσι τὴν χώραν, ἥτις καὶ ἐβίωσεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἐν πλήρει διαλύσει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν ὑποτελῶν ἐκείνων βασιλέων, ὧν ἐπιφανέστατος ἦτο ὁ Νεχαὼ ὁ δωδεκάρχης τῆς Μέμφεως καὶ Σάϊος. Οἱ δὲ Μιλήσιοι δὲν ἠμέλησαν νὰ ἐπωφεληθῶσι τοὺς χρόνους τούτους τῆς δωδεκαρχίας ἢ μᾶλλον ἀναρχίας. Εἰσπλεύσαντες δ' ἐπὶ τριάκοντα πολεμικῶν πλοίων εἰς τὸ Βολβίτινον στόμα, ἵδρυσαν παρ' αὐτῷ τὸ κληθὲν Μιλησίων τεῖχος, ἐνίκησαν ἐν τῷ Νείλῳ τὸν Αἰγύπτιον στρατηγὸν Ἰνάρων, καὶ συνέδεσαν ἔπειτα σχέσεις μετὰ τοῦ Ψαμμιτίχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Νεχαὼ, ὅστις ἦτο εἷς τῶν δωδεκαρχῶν.

Ὁ Ψεμετὲκ ἢ Ψαμμίτιχος, ὡς ἐκάλουν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες, δὲν ἦτο Αἰγύπτιος τὴν καταγωγὴν, ἀλλὰ Λίβυς. Τὰ δὲ λιβυκὰ φῦλα ἦσαν ἔκπαλαι συνδεδεμένα πρὸς Κᾶρας καὶ Ἴωνας, ὡς μαρτυρεῖται τοῦτο ἄριστα ὑπὸ τῶν ἐν Λιβύῃ ἐπιχωριαζουσῶν λατρειῶν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς [2]. Ἐν δὲ τοῖς δυτικοῖς συνόροις τῆς κάτω Αἰγύπτου ἦσαν συναναμεμιγμένοι μετὰ τῶν κατοίκων πλεῖστοι ὅσοι Λίβυες ἔποικοι [3]. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ Σάϊς, ἡ

[1] Smith Egyptian campaigne of Esarhaddon and Assurbanipal (ἐν τῇ τοῦ Lepsius Zeitschrift für ägyptische Sprache und Alterthümer. 1868 σ. 93 κ. ἑ. Ὁ Ταρακὸς ἀπέθανε τῷ 667 π. Χ., διεδέχθη δ' αὐτὸν ὡς τελευταῖος βασιλεὺς τῆς δεκάτης πέμπτης, αἰθιοπικῆς, δυναστείας ὁ Οὐρδουμάνης, ὅστ.ς πρὸς καιρὸν ἀπέσπασι πάλιν τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τοῦ Ἀσσουρβανιπάλ. Νεχαὼ δὲ ὁ πρῶτος ἄρχων τῆς Μέμφεως καὶ Σάϊδος, πατὴρ δὲ τοῦ Ψαμμιτίχου καθ' ***Ἡρόδοτον*** (II, 152) καὶ ἀρχηγὸς τῆς ὑπὸ τῆς αἰθιοπικῆς δυναστείας ἱδρυθείσης καὶ ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων διατηρηθείσης δωδεκαρχίας, ἀπέθανε περὶ τὸ 666 π. Χ. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Ψαμμίτιχος καλεῖται ἐν ταῖς ἀσσυριακαῖς ἐπιγραφαῖς Πιζαμίλκι.

[2] Lepsius ἐν ταῖς Abhandlungen der Berliner Akademie. 1856 σ 300.

[3] De Rougé Les attaques dirigées contre l' Egypte σ. 27. Lauth Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft. 1867 σ. 662.

πόλις τῆς τοξοφόρου Νέϊθ, ἤτοι Ἀθηνᾶς, ἡ κειμένη παρὰ τὸ δυτικώτατον τῶν στομάτων τοῦ Νείλου, ὅπερ τότε ἦτο προσιτὸν καὶ εἰς μεγαλείτερα θαλασσοπόρα πλοῖα, ὑπῆρξεν ἡ πόλις, ἐν ᾗ ὁ φιλόδοξος Ψαμμίτιχος ἔστησε τὸ στρατήγιον αὐτοῦ, θέλων νἀναδειχθῇ κύριος τοῦ καταπεπτωκότος βασιλείου τῶν Φαραώ.

Πρὸς τοῦτο ἦτο ἐπιθυμητὴ εἰς αὐτὸν χάριν τῶν ἰδίων σκοπῶν ἡ ὑποστήριξις τῶν ξένων ναυτικῶν λαῶν, οἵτινες χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς ἰδίας ἐμπορίας ἀναγκαίως ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξωσι μετὰ πάσης δυνατῆς δραστηριότητος τὸν φιλέλληνα ἀπαιτητὴν τοῦ θρόνου. Οὐ μακρὰν δὲ τῆς Σάϊος ἐτειχίσθη ἑλληνικὸν κτίσμα κληθὲν Ναύκρατις πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ναυτικῆς τῶν Ἑλλήνων νίκης[1], ἡ δ' αἰσία ἐπιτυχία τῶν Ψαμμιτιχιδῶν ἐπήνεγκε τελείαν μεταβολὴν εἰς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ θέσιν τῶν Ἑλλήνων. Ἀντὶ περιφρονουμένων καὶ διωκομένων ἐπηλύδων ἀπέβησαν τὰ στηρίγματα τοῦ θρόνου καὶ δύναμις ἀπαραίτητος εἰς τὴν νέαν δυναστείαν. Διὸ ὁ Ψαμμίτιχος δὲν περιωρίσθη νἀνοίξῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον τὸ δυτικὸν στόμα τοῦ Νείλου, ἀλλὰ προεκάλεσε καὶ τὴν παρὰ τὸ Πηλουσιακὸν ἵδρυσιν ἱκανῶν ἑλληνικῶν κτισμάτων πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τοῦ βασιλείου ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, παραχωρήσας ἐπὶ μὲν τῆς ἑτέρας τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ εἰς τοὺς Κᾶρας, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας εἰς τοὺς Ἕλληνας χώρας, οἵαι αἱ τέως ὑπὸ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν πολεμικὴν τάξιν τῶν Αἰγυπτίων κεκτημέναι. Ἔγεινε δῆλα δὴ ἀναδασμὸς τῆς χώρας ἀνάλογος πρὸς ἐκεῖνον, οὗ εἶχον ἀξιωθῆ ἐν Πελοποννήσῳ οἱ Δωριεῖς. Ἔκτοτε τὸ Πηλουσιακὸν στόμα ἀπέβη ὁδὸς πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλλήνων, δι' ἧς διεξήγετο τὸ μετὰ τῆς μεσογαίας ἐμπόριον, καὶ συγχρόνως ἡ ἀρτηρία, δι' ἧς περιήρχοντο εἰς τοὺς Ἕλληνας κερδοσκόπους τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Ἰνδικῆς. Οὕτω δ' ἐγκαθιδρύθησαν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν κυρίων στομάτων τοῦ Νείλου Ἕλληνες, ὧν ὁ ἀριθμὸς ηὔξησεν ἐπαισθητῶς. Ἐπὶ δὲ

[1] ***Στράβωνος*** XVII. σ. 801. Ὑπῆρχε δ' αὐτόθι ἐμπόριον πολὺ πρὸ τοῦ Ἀμάσιος κατ' ***Ἡρόδοτον*** (II, 179).

τῆς ἀρχῆς τοῦ Ψαμμιτίχου, ἥτις διήρκεσεν ἥμισυν αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα (666 — 612 π. Χ.), προῆλθεν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἰθαγενῶν νέον γένος ἀνθρώπων, ἡ ἀξία λόγου τάξις τῶν λεγομένων ἑρμηνέων, οἵτινες ἀφιερώθησαν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸ σπουδαῖον ἔργον τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου μεσιτείας.

Ἀλλ' οἱ Αἰγύπτιοι τοῦ παλαιοῦ κόμματος δὲν ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὰς καινοτομίας ταύτας, ἐξ ὧν ἠπειλεῖτο τοῦ ὅλου βασιλείου ἡ ἀνατροπή. Διακόσιαι εἴκοσι χιλιάδες ἀνδρῶν ἀνηκόντων μὲν εἰς τὴν πολεμικὴν τάξιν, μὴ θελόντων δὲ νὰ συμμερισθῶσι τὴν στήριξιν τοῦ θρόνου μετὰ τῶν ξένων μετενάστευσαν. Ὁ δὲ Ψαμμίτιχος ἐδίωξεν αὐτοὺς μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Αἰθιοπίας· καὶ σήμερον δ' ἀκόμη ἀναγινώσκομεν ἐπὶ τοῦ σκέλους τοῦ κολοσσιαίου ἀνδριάντος τοῦ Ῥαμεσσῆ τοῦ ἱδρυμένου ἐν Ἀβουζίμβελ τῆς Νουβίας τἀξιομνημόνευτα χαράγματα τὰ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐκστρατείας ὑπὸ τῶν ἀποτελούντων τὴν συνοδίαν τοῦ βασιλέως Ἑλλήνων μισθοφόρων γραφέντα ἐπ' αὐτοῦ ἐγγὺς τοῦ τέρματος τοῦ πλοῦ αὐτῶν ἐκείνου, καθ' ὃν περὶ τὸ 620 π. Χ. ἀνέπλευσαν τὸν Νεῖλον μέχρι τῶν καταρρακτῶν. Εἶνε δὲ τοῦτο τῶν ἀρχαιοτάτων λειψάνων ἑλληνικῆς γραφῆς καὶ συγχρόνως μνημεῖον ἑνὸς τῶν κυριωτάτων συμβάντων τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔγεινε προσιτὴ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἡ Νειλῶτις γῆ [1].

Οὐδέποτε δ' ἐπεδείχθησαν καταδηλότερον τὰ εὐεργετήματα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου. Ὑψώθη μὲν ἡ ἀξία τῶν κτημάτων καὶ πάντων τῶν θησαυρῶν τῆς χώρας, μετ' οὐ πολὺ δ' ἔγεινεν

[1] Corpus Inscriptionum Graecarum ἀρ. 5126. Ἡ αὐτὴ καὶ ἐν ταῖς Inscriptiones Graecae Antiquissimae ἀρ. 482 καὶ παρὰ τῷ Lepsius Denkmäler. XII Abtheilung πίν., 98, 99. ***Τοῦ αὐτοῦ*** Reisebriefe σ. 260. Ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐγράφη ἡ ἐπιγραφή, κυμαίνεται μεταξὺ τῶν Ὀλυμπιάδων 40 καὶ 47. Κατὰ τὸν Bergk, Wiedemann καὶ ἄλλους ἀνέρχεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ δευτέρου Ψαμμιτίχου. Ἀλλὰ πολὺ πιθανώτερον εἶνε, ὅτι ἐγράφη ἐπὶ Ψαμμιτίχου τοῦ πρώτου, καθ' ἃ ἀποδέχεται ὁ Kirchhoff Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets ἐκδ. δ' (1887), σ. 41. Οὐδ' ἀντιτίθενται εἰς τοιοῦτον χρονολογικὸν προσδιορισμὸν αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Ναυκράτεως.

αἰσθητὸν τὸ κέρδος πάντων, τὸ ἐκ τοῦ εἰσερχομένου καὶ ἐξερχομένου πλούτου καὶ ἐκ τῆς ζωηρᾶς ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων. Νέα κτίρια δημόσιά τε καὶ ἰδιωτικὰ ἀνηγέρθησαν, μεγάλην περιβεβλημένα μεγαλοπρέπειαν, μετὰ δὲ τῆς εὐημερίας συνηύξησε καὶ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων εἰς βαθμὸν τέως ἀνέφικτον οὕτως, ὥστε ἠριθμοῦντο μετ' οὐ πολὺ ἐν τῇ χώρᾳ εἰκοσακισχίλιαι ἀνθοῦσαι πόλεις. Ταῦτα δὲ πάντα ἐχρεώστει ἡ Αἴγυπτος εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῆς εὑρέθησαν ἐξηρτημένοι ἀπὸ τῶν ἐμπορικῶν δημοκρατιῶν τῶν Ἰώνων, αὐτοί τε καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν καὶ ἡ εὐτυχία.

Ὁ δὲ Νεχαὼ ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ Ψαμμιτίχου. Ἡ ἐπίπονος ἐκβάνθυσις τῆς διώρυγος τῆς μελλούσης διὰ τῶν Πικρῶν λιμνῶν νὰ ἑνώσῃ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν μετὰ τῆς Μεσογείου ἦτο ἐπωφελὴς ἰδίως εἰς τὰ συμφέροντα τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐγκαθιδρυμένων παρὰ τὸ Πηλούσιον, οὗ ἐγγὺς ἔμελλε νὰ ἐκβάλῃ ἡ διῶρυξ εἰς τὸν Νεῖλον. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀμάσιος (570 π. Χ.) μετεβλήθησαν τὰ πράγματα[1]. Καὶ δὲν διενοήθη μὲν οὗτος νὰ ἀποκαταστήσῃ πάλιν τὸ ἀρχαῖον σύστημα, ἅτε καθιστημένης ἀδυνάτου εἰς τὸ γηράσκον κράτος τῆς ἀπὸ τῶν ξένων ἐπιδράσεων ἀπαλλαγῆς· ἀλλ' ἐπειράθη νὰ περιστείλῃ αὐτὰς εἰς τὸ προσῆκον μέτρον καὶ ἀνακτήσῃ μείζονα ἀνεξαρτησίαν διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ μονοπωλίου, οὗ ἀπήλαυόν τινες τῶν πόλεων.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Αἰγύπτου εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε τὸ ἀσθενέστατον τῆς χώρας μέρος· τούτου ὁ Ἄμασις ἐθεώρησεν ἐπισφαλῆ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φύλαξιν. Διὸ διέλυσε τὰ ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει ἑλληνικὰ στρατόπεδα, καὶ μετέθηκε τοὺς ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντας εἰς τὴν Μέμφιν. Διὰ δὲ τῆς μεταθέσεως ταύτης διερρηγνύοντο βιαίως πολλαὶ ἐμπορικαὶ σχέσεις. Ἐν δὲ Ναυκράτει ἀφῆρεσε τὰ προνόμια τῶν Μιλησίων, ἅτινα προεκάλουν ἀπὸ μακροῦ τὸν φθόνον τῶν λοιπῶν ἐμπορικῶν πόλεων. Τὸ ἐξῆς εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ οἰκῇ ἐν τῇ πόλει καὶ ἐμπορεύηται πᾶς Ἕλλην. Διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων δὲ τούτων τοῦ Ἀμάσιος ἄρχεται τρίτη τις περίοδος ἐν

[1] Περὶ Ἀμάσιος ἴδε ***Ἡρόδοτον*** (II, 172).

τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἀρξαμένη κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου αἰῶνος.

Οὕτως ἔκτοτε καθιδρύθη ἐν Ναυκράτει ἐμπορικὴ ἀποικία εἰς ἧς τὴν ἵδρυσιν συνετέλεσαν ἐννέα πόλεις, τέσσαρες μὲν ἰωνικαί, ἡ Χίος, ἡ Τέως, ἡ Φώκαια καὶ αἱ Κλαζομεναί, τέσσαρες δὲ δωρικαί, ἡ Ῥόδος, ἡ Ἁλικαρνασὸς, ἡ Κνίδος ἡ καὶ Φάσηλις, καὶ μία αἰολικὴ, ἡ Μυτιλήνη. Ἔκτισαν δ' ἐν μέσῳ τῷ μεγάλῳ ἐμπορίῳ κοινὸν τέμενος, ἐν ᾧ διωργανώθη τακτικὴ λατρεία τῶν ἑλληνικῶν θεῶν, ἅμα δὲ κοινὴ διοίκησις τοῦ ὅλου κοινοῦ ἀποτελοῦντος ἐμπορικὴν ἑταιρίαν, μικρὰν ἀμφικτυονίαν ἣν ἐδήλου καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Ἑλλήνιον [1]. Ἑκάστη δὲ συνοικία εἶχεν ἰδίους προϊσταμένους καὶ ἰδίαν δικαιοδοσίαν. Διῳκοῦντο δὲ ὑπὸ τῶν προεστώτων τῆς ἐμπορικῆς ἑταιρίας, καὶ ἠδύναντο ἐν περιπτώσει ἔριδος νὰ ἐπικαλῶνται τὴν διαιτησίαν τῶν μητροπόλεων. Πλὴν δὲ τούτων ἡ Μίλητος, ζηλοτυποῦσα πρὸς τοὺς ἐκ τῶν λοιπῶν πόλεων συνοίκους, διετήρησεν ἴδιον ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος· ἐπ' ἴσης δὲ εἶχον καὶ οἱ Σάμιοι καὶ οἱ Αἰγινῆται, οἵτινες ὁμοίως εἶχον κατορθώσει νὰ ἀποκτήσωσιν ἐμπορικὰ προνόμια ἤδη καὶ πρότερον, χωριστὰ τεμένη συνδεδεμένα πρὸς ἐμπορικὰ γραφεῖα. Ἡ Ναύκρατις ἀνῆλθε ταχέως εἰς ἀκμήν· ἤδη δ' ἐπὶ τοῦ Ἀμάσιος ἦτο οἱονεί τις αἰγυπτιακὴ Κόρινθος, κέντρον τρυφῆς, περιζήτητον ἐντευκτήριον τοῦ πλούτου καὶ τῆς πολυτελείας. Ἦτο δέ, ὡς ἀργότερον ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ μεγάλη ἀποθήκη διὰ τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον τῶν ἀνεξαντλήτων θησαυρῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀραβίας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐξαίρετος ἀγορὰ ἑλληνικῶν προϊόντων, ἰδίως δὲ οἴνου καὶ ἐλαίου [2]. Καὶ μαρτυρεῖται μὲν ἤδη ἐν ἀρχαιοτάτοις αἰγυπτιακοῖς μνημείοις ἡ ὕπαρξις φυτειῶν ἀμπέλων ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλ' ἡ κατανά-

[1] ***Ἡροδότου*** II, 178. Ἴδε καὶ Petrie Naukratis. Third memoir of the Egypt exploration founds (μετὰ καὶ διατριβῶν τοῦ Cecil Smith, E. Gardner καὶ Barclay Head). London. 1886. Ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ὁ λόγος περὶ εὑρέσεως τοῦ Ἑλληνίου μετὰ τετειχισμένης ἀποθήκης πραγματειῶν, τοῦ Ἡραίου κτλ.

[2] Περὶ τοῦ ἐμπορίου τοῦ οἴνου ἴδε ***Ἡρόδοτον*** III, 6. Πρβλ. II, 37, 60, 77.

λωσις οἴνου ἐν τῇ χώρᾳ ἦτο παρὰ πολὺ μεγάλη καὶ τοιαύτη, ὥστε δὲν ἐπήρκει ἡ ἐγχωρία παραγωγή, ἀφ' οὗ μάλιστα χρόνου οἱ Αἰγύπτιοι ἐπὶ Ψαμμιτίχου τὸ πρῶτον εἰθίσθησαν εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ οἴνου.

Ἅπασα δὲ αὕτη ἡ πολλῶν ἀγαθῶν πάροχος ἀνάπτυξις τῆς μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας προῆλθεν ἐκ τῆς Μιλήτου, ἧς οἱ τολμηροὶ θαλασσοπόροι ἐγκατῴκησαν μὲν συγχρόνως ἔν τε τῷ μέσῳ τῶν κιμμερίων πάγων καὶ ὑπὸ τοὺς φοίνικας τοῦ Νείλου, συνεδέθησαν δὲ δι' ἐμπορικῶν σχέσεων ἐξ ἑνὸς μετὰ Σκυθῶν καὶ Σαρματῶν, ἐξ ἑτέρου δὲ μετὰ Αἰθιόπων καὶ Λιβύων, ὑποστάντες παντοειδεῖς ἀγῶνας καὶ πλείστας ὅσας ταλαιπωρίας. Περαιτέρω δὲ καὶ αὐτῶν τῶν κτισμάτων τῶν Μιλησίων ἐξικνεῖτο τὸ ἐμπόριον αὐτῶν καὶ ἡ κατανάλωσις τῶν βιομηχανικῶν αὐτῶν προϊόντων. Οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, ἰδίως δ' ἐν τῇ τρυφηλῇ Συβάρει οἱ πλούσιοι πολῖται ἀπῃξίουν νὰ φορῶσιν ἄλλα ἐνδύματα πλὴν τῶν ὑφασμένων ἐκ μιλησίων ἐρίων [1].

Ἀλλὰ τοιαύτη μεγάλη ἐμπορικὴ δύναμις, οἵα ἡ ὑπὸ τῶν Μιλησίων κατὰ μικρὸν κτηθεῖσα, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπετεύχθη ἄνευ ποικίλων ἐχθρικῶν συγκρούσεων πρὸς ἄλλας ναυτικὰς πόλεις. Αἱ ὁδοὶ τῶν διαφόρων ἐμπορικῶν ἀγορῶν ἀναγκαίως συνέπιπτον ἐν ἀξίοις λόγου τόποις, εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο προεκάλει τὴν εὐπάθειαν τῶν πόλεων καὶ τὴν εὐτολμίαν αὐτῶν πρὸς ἀνάληψιν πολεμικῶν ἀγώνων ἡ ἐπιθυμία τῆς συντηρήσεως τῶν ἀπὸ τοῦ ἐμπορίου ἀγαθῶν ἢ τῆς κτήσεως νέων κερδῶν.

Αἱ κινδυνωδέσταται ἀντίπαλοι τῆς Ἰωνίας ἦσαν αἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας, ὧν πρώτη μὲν ἡ Κύμη, κειμένη παρ' ἐξαίρετον κόλπον τοῦ ἀνατολικοῦ τῆς νήσου μέρους ἐν χώρᾳ οἰνοφόρῳ, καὶ μετ' αὐτὴν αἱ δύο παρὰ τὸν Εὔριπον ἀδελφαὶ πόλεις, ἡ Χαλκὶς καὶ ἡ Ἐρέτρια, διεκρίθησαν διὰ μεγίστης δραστηριότητος περὶ τὴν κτί-

[1] *Ἡροδότου* VI, 21.

σιν ἀποικιῶν. Καὶ ἡ μὲν Ἐρέτρια ἤκμασεν ἰδίως διὰ τῆς πορφυρευτικῆς[1] καὶ τῆς ὀσημέραι μᾶλλον ἐπεκτεινομένης πορθμευτικῆς, ἡ δὲ Χαλκὶς, ἡ παρὰ τὴν διπλῆν θάλασσαν τοῦ βοιωτικοῦ πορθμοῦ κειμένη, κατώρθωσε τῶν πολλῶν τῆς νήσου θησαυρῶν νἀνορύξῃ πρὸς ἴδιον ἑαυτῆς ὄφελος καὶ καρπωθῇ τὸν κυριώτατον, τὸν χαλκὸν, οὗ καὶ φερώνυμος ἀπέβη ἡ πόλις. Ὡς δέ ποτε οἱ Φοίνικες ἕνεκα τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ Λιβάνου παρωρμήθησαν εἰς τὴν ἀναζήτησιν ὑπερποντίων μεταλλείων καὶ ἀνεκάλυψαν τὸν χαλκὸν τῆς Κύπρου, οὕτως ἔπραξαν μετ' αὐτοὺς οἱ Χαλκιδεῖς. Ἡ δὲ Χαλκὶς ἀπέβη τὸ κέντρον τῆς πρώτης χαλκοτεχνίας ἐν Ἑλλάδι, ἡ ἑλληνικὴ Σιδών. Μετὰ τὴν Κύπρον δὲν ὑπῆρχον καθ' ὅλον τὸ Αἰγαῖον χαλκωρυχεῖα πλουσιώτερα τῶν τῆς Εὐβοίας, ἐν Χαλκίδι δὲ ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι γνωσθέντα χαλκεῖα καὶ σιδηρουργεῖα[2]. Παρὰ τὸν Εὔριπον δ' ᾤκουν οἱ Καδμείωνες, οἱ εὑρεταὶ τῆς καδμείας λεγομένης γῆς, ἤτοι τοῦ πυριτικοῦ ψευδαργύρου. Ἐντεῦθεν δ' ἐξήγετο κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν ὁ πρὸς χάλκευσιν ὅπλων, ἀρχιτεκτονικὸν κόσμον καὶ ἰδίᾳ κατασκευὴν ἱερῶν σκευῶν ἀναγκαῖος χαλκὸς, εἴτε ἀκατέργαστος εἴτε κατειργασμένος. Χαλκιδεῖς δὲ ὑπῆρξαν οἱ ἱδρύσαντες τὰ ἐν Κορίνθῳ, Σπάρτῃ καὶ ἄλλαις ἑλληνικαῖς πόλεσι λειτουργοῦντα χαλκουργεῖα.

Οὕτω δ' ἡ παρὰ τὴν πηγὴν Ἀρέθουσαν ἐπὶ στενῆς ἀκτῆς ἐκτισμένη πόλις ἀπέβη ἐμπόριον πολυάνθρωπον καὶ βιομηχανικόν. Ἕνεκα δὲ τοῦ κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν στενοχώρου τῆς θέσεως οἱ κάτοικοι τῆς Χαλκίδος ἐδέησε νὰ φροντίσωσιν ἐνωρὶς, ὅπως χάριν ἐλευθέρας κινήσεως ναυπηγήσωσι πλοῖα καὶ πορίζωνται ἐκ τῆς ξένης ὅσα ἡ πάτριος γῆ μόνον ἀνεπαρκῶς ἠδύνατο νὰ παράσχῃ, ἰδίως ξύλα καὶ μέταλλα. Τῶν δὲ πλόων τῶν Χαλκιδέων

[1] ***Ἀριστοτέλους*** Περὶ ζῴων ἱστορ. V, 15 ***Ἀθηναίου*** III, 88 F.

[2] ***Πλουτάρχου*** Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων 43. Böckh Staatshaushaltung Τόμ. Β' σ. 169. Περὶ Χαλκίδος πρβλ. Dondorff De rebus Chalcidensium. 1855. K F. Hermann Die Kämpfe zwischen Chalkis und Eretria (ἐν ταῖς Gesammelte Abhandlungen σ. 187 κ. ἑ.)

μετέσχον αἱ γείτονες πόλεις τῆς νήσου καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἀπέναντι κειμένης Βοιωτίας· οὕτω δ' ἡ Χαλκὶς ἀπέβη τὸ ὁρμητήριον ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων πρὸς ἀποκάλυψιν τέως ἀγνώστων μακρυνῶν χωρῶν καὶ κτίσιν πλείστων ὅσων ἀποικιῶν, ὧν αἱ πρῶται ἐκτίσθησαν πρὸς βορρᾶν ἐν τῷ θρᾳκικῷ πελάγει.

Ἐν Θρᾴκῃ οἱ πρὸς τοὺς Φρύγας συγγενεῖς κάτοικοι τῆς χώρας εἶχον ἀνέλθει ἤδη ἑνωρὶς διὰ τῆς μεταναστάσεως ἐποίκων ἐλθόντων ἐκ τῆς μικρασιατικῆς παραλίας εἰς βαθμὸν πολιτισμοῦ ἐπίζηλον. Μαρτυρεῖ δὲ τοῦτο ἡ ἀρχαία φήμη τῶν ἀοιδῶν τῆς Θρᾴκης καὶ ἡ ἐπίδρασις, ἣν οὗτοι ἤσκησαν ἐπὶ τὴν ἐθνικὴν παίδευσιν τῶν Ἑλλήνων ἰδίως πλησίον τοῦ θεσσαλικοῦ Ὀλύμπου, ἐν Πιερίᾳ[1]. Ἐν τούτοις δ' εἶχον προελάσει ἐκ τῶν βορείων ὀρέων πρὸς τὴν παραλίαν ἀγροικότερα φῦλα, περιφρονοῦντα μὲν τὴν γεωργίαν καὶ πάντα τὰ εἰρηνικὰ ἔργα, ζῶντα δ' ἐν πολυγαμίᾳ καὶ ἀκράτως ἐπιδεδομένα εἰς τὴν οἰνοποσίαν. Οἱ βάρβαροι δὲ οὗτοι Θρᾷκες κατέλαβον τὰς βορείους ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου. Ἕνεκα δὲ τοῦ μεγάλου αὐτῶν πλήθους, τοῦ φιλοπολέμου αὐτῶν χαρακτῆρος καὶ τῆς ὠμότητος αἱ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μεγάλης μεταναστάσεως ὑπὸ τῶν Αἰολέων κτισθεῖσαι πόλεις[2] δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὐδοκιμήσωσι. Διὸ αἱ παραλίαι ἐκεῖναι ἔμειναν μακρότερον πασῶν τῶν ἀκτῶν τοῦ Αἰγαίου ἐν καταστάσει βαρβαρότητος, καίτοι αἱ πολυλίμενοι αὐτῶν χερσόνησοι ἦσαν οἱονεὶ ἀνεῳγμέναι πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐφαίνοντο καλοῦσαι τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἠδύναντο νὰ εὕρωσι τὸ ἐγγύτατον καὶ εὐρύτατον στάδιον ἀποικισμοῦ.

Πρὸς τὸ ἔργον δὲ τοῦτο προωρίζοντο εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι οἱ Χαλκιδεῖς, ἅτε τῶν θρᾳκικῶν ἀκτῶν διακρινομένων ἰδίως διὰ τὸν πλοῦτον τῶν μετάλλων. Καὶ πρῶτον μὲν κατέλαβον τὸν θερμαϊκὸν κόλπον, ἐν ᾧ ἐκτίσθη ἀπέναντι τῆς θρᾳκικῆς ἀκτῆς ἡ πόλις

[1] Helbig Das homerische Epos aus den Denkmälern erläutert σ. 6.
[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 172 κ. ἑ.

Μεθώνη. Ἔπειτα δ' ἐθάρρησαν νὰ προβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν χερσόνησον τὴν δίκην μεγάλου βραχώδους πέτρου κειμένην πρὸ τῆς Θράκης, εὐρεῖαν καὶ ὀρεινὴν χώραν μεταξὺ τοῦ θερμαϊκοῦ καὶ στρυμονικοῦ κόλπου, ἥτις ἀποσχίζεται πρὸς νότον εἰς τρεῖς ἐπιμήκεις γλώσσας. Εἶνε χώρα ὀρεινή, ἔχουσα ἰδιάζουσαν φυσικὴν διαμόρφωσιν καὶ διὰ τοῦτο προωρισμένη καὶ εἰς ἱστορίαν ἰδιάζουσαν. Καὶ ἡ μὲν δυτικὴ κλιτὺς ἔχει πλείονα γῆν γεωργήσιμον, ἡ δὲ ἀνατολικὴ πλευρὰ πλείονας μεταλλίτιδας φλέβας. Ἡ δὲ κτίσις χαλκιδικῶν ἀποικιῶν ἤρχισε κατὰ τὴν μέσην τῶν τριῶν γλωσσῶν, τὴν Σιθωνίαν, ἐν ᾗ ἡ ἐπικαιροτάτη θέσις κατελήφθη χάριν κτίσεως τῆς Τορώνης. Ἐκεῖθεν δ' ἐπεξετάθησαν αἱ ἀποικίαι αὐτῶν, καὶ κατὰ μικρὸν ἐκτίσθησαν τριάκοντα καὶ δύο πόλεις[1], αἵτινες πᾶσαι ἀνεγνώριζον ὡς μητρόπολιν τὴν Χαλκίδα, διὸ καὶ συμπεριελήφθησαν ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα Χαλκιδική.

Ἡ ὀρεινὴ χώρα ἔχει μέγαν πλοῦτον ἀρχαίων σηράγγων, ὧν ἐγγὺς ἔτι σήμερον κεῖνται συνεσωρευμέναι αἱ ἐκβολάδες αἱ μαρτυροῦσαι καταφανῶς τὸν ζῆλον, μεθ' οὗ οἱ Ἕλληνες ἄποικοι ἐξεμετάλλευον ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ τὸν ἄργυρον καὶ τὸν χαλκόν[2]. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ τὸ πλῆθος τῶν μικρῶν παραλίων πόλεων, αἵτινες ἐν τῷ τρικυμιώδει θρακικῷ πελάγει ἐχρησίμευον ὡς φύξιμοι λιμένες, καὶ εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐξαγωγῆς τῶν μεταλλευτικῶν προϊόντων καὶ τῆς λοιπῆς ἐμπολῆς, ἰδίως δὲ τῆς οἰκοδομιστηρίου ξυλείας καὶ τῆς πίσσης. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, οἱ Χαλκιδεῖς ἀφήρεσαν ἀπὸ τῶν βαρβάρων τὴν χώραν ταύτην, ἣν ὠνόμαζον οἱονεὶ πρόχωμα τῆς Θράκης (τὰ ἐπὶ Θράκης), καὶ κατέλαβον αὐτὴν διὰ τῶν ἰδίων κτισμάτων[3].

Ἡγουμένης δὲ τῆς Χαλκίδος, συμμετέσχον τῆς κτίσεως ἀποικιῶν καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς Εὐβοίας, ἰδίως δ' ἡ Ἐρέτρια, ἥτις τὸ κατ' ἀρχὰς ἔκτιζεν ἀποικίας μόνον κοινῇ μετὰ τῆς γείτονος πό-

[1] ***Δημοσθένους*** Κατὰ Φιλίππου Γ' 26.
[2] Leake Travels in Northern Greece Τόμ. Γ' σ. 160 κ. ἑ.
[3] Χαλκιδικὴ ἢ τὰ ἐπὶ Θράκης. ***Θουκυδίδου*** IV, 104.

λεως. Ἦσαν δ' ἀμφότεραι αἱ πόλεις στενῶς συνδεδεμέναι πρὸς ἀλλήλας διὰ τῆς κοινῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος· ἀμφότεραι διῳκοῦντο ὑπὸ εὐπατριδῶν καὶ ἀμφότεραι μετεχειρίσθησαν, ὡς ἡ Κόρινθος ἐπὶ τῶν Βακχιαδῶν, τὰς ἀποικίας πρὸς στήριξιν τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πολιτεύματος. Ἀλλ' ἀργότερον ἐχωρίσθησαν αἱ δύο πόλεις, καὶ ἡ Ἐρέτρια ἀπῴκισε πόλεις, οἵα ἡ Μεθώνη, ἰδίως διὰ μόνων τῶν ἰδίων αὐτῆς πολιτῶν. Ἔπειτα δὲ καθωρίσθησαν ἴδιοι τόποι πρὸς κτίσιν ἀποικιῶν ἑκατέρας τῶν πόλεων χωριστά, καὶ ἡ μὲν Ἐρέτρια ἔστειλε τοὺς ἀποίκους αὐτῆς εἰς τὰς χερσονήσους Παλλήνην καὶ Ἀκτήν, ἤτοι τὴν τοῦ Ἄθω, ἡ δὲ Χαλκὶς πρὸς τὴν βορειοτέραν ὀρεινὴν χώραν, τὴν καθ' αὐτὸ Χαλκιδικήν [1]. Συμμετέσχον δὲ τοῦ ἀποικισμοῦ καὶ ἀπώτερον κείμεναι πόλεις, εὑρισκόμεναι εἰς ἐμπορικὰς μετὰ τῆς Χαλκίδος σχέσεις, ἰδίως δὲ τὰ Μέγαρα καὶ ἡ Κόρινθος. Οὕτω δὲ διεδόθη ὁ ἀποικισμὸς τῶν Εὐβοέων μετ' ἐπιτάσεως ὁσημέραι αὐξανομένης πρὸς τὸν Πόντον, ἔνθα εἰσῆλθον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἐμπορίου τῶν Μιλησίων. Καὶ δὴ τῷ 712 π. Χ. (Ὀλυμπ. 17) ἔκτισαν οἱ Μεγαρεῖς ἐν τῷ ἀγκῶνι τῆς θαλάσσης τοῦ Μαρμαρᾶ τὴν πόλιν Ἀστακόν [2]. Ἐνταῦθα δὲ ἦσαν ἀναπόφευκτοι ἐχθρικαὶ συγκρούσεις, καὶ μόνον οὕτως ἐξηγεῖται, πῶς ἡ ῥῆξις τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας, καίπερ οὖσα τῶν ἀπείρων γειτονικῶν ἐρίδων τῆς τότε Ἑλλάδος, ἠδυνήθη νὰ λάβῃ τὰς διαστάσεις πολέμου, οὗ συμμετέσχον πλεῖσται ὅσαι πόλεις ἐντεῦθέν τε κἀκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου [3]. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Ληλαντίου πεδίου ἠδιαφόρουν οἱ Μιλήσιοι, ἀλλ' εἰς πολλὰς ὅμως μερίμνας ἐνέβαλλεν αὐτοὺς ἡ πρὸς βορρᾶν ναυτικὴ ἐπέκτασις τῶν Χαλκιδέων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν. Διὸ συνεμάχησαν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τῆς Χαλκίδος, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἡ Σάμος ἕνεκεν ἀντιζηλίας

[1] ***Στράβωνος*** Χ. σ. 447.

[2] Ἡ Ἀστακὸς ἐκτίσθη κατὰ τὸν ***Εὐσέβιον*** (εἰς Ὀλυμπ. 129, 1) 448 ἔτη πρὸ τῆς Ὀλυμπιάδος 129, ἤτοι τοῦ 264 π. Χ.

[3] Περὶ τοῦ πολέμου μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας ἴδε ***Ἡροδότου*** V, 99. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ περὶ τοῦ βασιλέως Ἀμφιδάμαντος λόγος ἀνήκει εἰς χρόνους παλαιοτέρου πολέμου.

πρὸς τὸν γείτονα Μίλητον συνετάχθη μετὰ τῶν Χαλκιδέων καὶ ἐκάλεσεν ἐκ Κορίνθου, ἴσως διὰ τοῦτον δὴ τὸν πόλεμον, τὸν ναυπηγὸν Ἀμεινοκλέα [1] τῷ 704 π. Χ. (Ὀλυμπ. 19) [2]. Καὶ ὅμως ὁ πόλεμος οὗτος, καίπερ πολεμηθεὶς μεταξὺ πόλεων ναυτικῶν καὶ ἀναφερόμενος εἰς συμφέροντα θαλασσίου ἐμπορίου, διεξήχθη κατὰ γῆν κυρίως, καὶ ἐκρίθη διὰ τοῦ ἱππικοῦ, ἅτε ἀνήκων ἀκόμη εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤκμαζον ἱπποτρόφα ἀριστοκρατικὰ γένη [3].

Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τούτου τοῦ πολέμου ἐπῆλθεν ἀναγκαίως ἀνακοπὴ τῆς περαιτέρω κτίσεως ἀποικιῶν ὑπὸ τῶν Εὐβοέων, οἵαν παρατηροῦμεν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, μετὰ τὴν δεκάτην τετάρτην Ὀλυμπιάδα. Ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ ἡ Μίλητος ἠσχολεῖτο μετὰ ζήλου εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Ἑλλησποντου καὶ τῆς Προποντίδος διὰ τῆς κτίσεως τῆς Ἀβύδου, τῆς Λαμψάκου καὶ τῆς Προικοννήσου.

Τοῦτο δ' εἶνε ὁπωσδήποτε βέβαιον, ὅτι διὰ τοῦ πολέμου ἐκείνου δὲν ἐξηντλήθησαν αἱ δυνάμεις τῶν πόλεων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀνεπτύχθησαν ὁσημέραι μᾶλλον. Τῶν δὲ πόλεων τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος προήχθησαν μάλιστα ἡ Κόρινθος καὶ τὰ Μέγαρα, ἐπειδὴ ὁ ἰσθμὸς ἦτο κατὰ τὸν ὄγδοον καὶ ἕβδομον αἰῶνα, ἐν οἷς χρόνοις αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀκόμη πόλις μικροῦ λόγου, τὸ κέντρον μεγίστης πράγματι κατὰ θάλασσαν ἐπικοινωνίας. Καὶ ἡ μὲν Κόρινθος ἔκτισεν ἐν τοῖς ἐπὶ Θράκης τὴν Ποτίδαιαν [4], ἐν αὐτῷ τῷ μέσῳ τῆς ἀποικιακῆς περιοχῆς τῶν Ἐρετριέων καὶ τῶν Χαλκι-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 400.

[2] ***Θουκυδίδου*** I, 13. Ἡ δὲ συμμετοχὴ τῶν Κυψελιδῶν, ἣν προϋποθέτει ὁ Vischer ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen 1864 σ. 1378 (Kleine Schriften Τόμ. Α' σ. 600) εἶνε λίαν ἀμφισβητήσιμος. Πρβλ. Bergk Griechische Litteraturgeschichte Τόμ. Α' σ. 950.

[3] Περὶ χαλκιδικῶν ἀποικιῶν ἐκ τῶν χρόνων τῆς ἀρχῆς τῶν ἱπποβοτῶν ἴδε ***Ἀριστοτέλην*** παρὰ ***Στράβωνι*** Χ, σ. 447. Πρβλ. Böhneke Forschungen auf dem Gebiete der attischen Redner. 1843 σ. 95 κ. ἑ. Περὶ τῆς ὑπερτερήσεως τῆς ἵππου τῶν Ἐρετριέων ἴδε ***Πλούταρχον*** ἐν Ἐρωτικῷ, 17. Πρβλ. ***Ἀριστοτέλους*** Πολιτ. ἐκδ. Bekker σ. 148, 19 καὶ Hermann σ. 198.

[4] Ἴδε Vischer ἐνθ' ἀν.

δέων, ὡς εἰ ἤθελε νὰ χωρίσῃ τὰς δύο πόλεις. Οἱ δὲ Μεγαρεῖς ἀνέλαβον τὸν κατὰ τὸν Πόντον ἀποικισμὸν, καὶ ἀπῴκισαν τῷ 674 π. Χ. (Ὀλυμπ. 26, 3) κατὰ τὸν εἴσπλουν τοῦ Βοσπόρου τὴν Χαλκηδόνα, πόλιν ἧς τοὺς οἰκιστὰς τὸ δελφικὸν μαντεῖον ἀπεκάλεσε τυφλοὺς, ἅτε μὴ συνιδόντας τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς[1]. Οἱ δὲ Μεγαρεῖς ἐπηνώρθωσαν τὸ σφάλμα αὐτῶν, καὶ ἔκτισαν μετὰ δεκαεπτὰ ἔτη τὸ Βυζάντιον[2] παρὰ τὸ χρυσοῦν κέρας, τὸν βαθὺν κόλπον, εἰς ὃν ἐξωθούμεναι αἱ ἀγέλαι τῶν ἰχθύων τοῦ Πόντου ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ ῥεύματος τοῦ καταστένου παρεῖχον εὐάλωτον τὴν ἄγραν εἰς τοὺς ἁλιεῖς. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ χρόνῳ οἱ Μιλήσιοι κατελάμβανον διὰ τῶν κτισμάτων αὐτῶν τὴν ἐνδοτέραν λεκάνην τοῦ Πόντου. Διὰ δὲ τῶν Μιλησίων κατέστη γνωστὴ εἰς τοὺς Κορινθίους ἡ Σκυθία, ἧς οἱ θαυμάσιοι ποταμοὶ ἐμνημονεύοντο ἤδη ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ Κορινθίου Εὐμήλου[3]. Παρὰ δὲ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου συνωθεῖτο τὸ φιλόπραγμον καὶ φιλαπόδημον πλῆθος πασῶν τῶν ὁμόρων χωρῶν· ἡ δὲ πλὴν τῶν Μεγαρέων μνεία καὶ ἄλλων πόλεων καὶ φύλων, τῶν Κορινθίων, Βοιωτῶν καὶ Ἀρκάδων, ὡς οἰκιστῶν τοῦ Βυζαντίου ἐνδεικνύει τοῦτο μὲν ταὐτοχρόνους, τοῦτο δ' ἐπαλλήλους ἐποικήσεις, ὧν ὁρμητήριον εἶχεν ὑπάρξει ὁ λιμὴν τῶν Μεγάρων.

Κατὰ πόσον δ' ἡ ἐναμιλλος αὕτη δραστηριότης μετὰ τὸ πέρας τοῦ μεγάλου πολέμου προήρχετο ἐξ ἀμοιβαίας συμβάσεως καὶ κατὰ συνθήκην καθορισμοῦ τῶν ἐμπορικῶν ζωνῶν παρὰ τῶν ἐνδιαφερομένων, δὲν δύναται νὰποδειχθῇ. Καὶ τὸ μὲν Ληλάντιον πεδίον αὐτὸ, ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου, περιῆλθεν εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς, ἀναδειχθέντας νικητάς. Καὶ κατὰ θάλασσαν δὲ, εἰ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰνεχθῶσι τὸν ὁσημέραι προχωροῦντα ἀντα-

[1] ***Στράβωνος*** VII, σ. 320.

[2] Τὸ Βυζάντιον ἐκτίσθη δίς, τὸ μὲν πρῶτον δεκαεπτὰ ἔτη μετὰ τὴν Χαλκηδόνα κατ' ***Εὐσέβιον*** (παρ' ***Ιερωνύμῳ*** εἰς Ὀλυμπ. 30,3) καὶ ***Ἡρόδοτον*** (IV, 144) τῷ πρώιῳ ἔτει τῆς 38 Ὀλυμπιάδος, ἤτοι τῷ 657 π. Χ., τὸ δὲ δεύτερον τῷ 628 π. Χ. κατὰ ***Ἰωάννην Λυδὸν*** Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας III, σ. 280 (;).

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 396.

γωνισμὸν καὶ προβῶσιν εἰς συγκαταβάσεις πρὸς τοὺς ἀντιζήλους, ἡ ἐνέργεια αὐτῶν οὐδαμῶς παρελύθη. Ἀπ' ἐναντίας δὲ περὶ τὸ 654 π. Χ. (Ὀλυμπ. 31) συνεπληρώθη ἡ κατάληψις τῆς Χαλκιδικῆς, συμμετεχουσῶν τῶν Κυκλάδων, ἰδίως δὲ τῆς Ἄνδρου, διὰ τῆς κτίσεως τῆς Ἀκάνθου καὶ τῶν Σταγείρων. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἠσχολοῦντο οἱ Χαλκιδεῖς νὰ διατηρήσωσι καὶ ἐν Σικελίᾳ διὰ συμμετοχῆς εἰς τὴν κτίσιν τῆς Ἱμέρας τὴν ἐπίδρασιν, ἣν εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἐξασκήσει ἐπὶ τὰς χώρας τῆς Δύσεως.

Ἡ Ἑσπερία, ἡ χώρα τῆς Δύσεως, ἦτο ἴδιος καθ' ἑαυτὸν κόσμος, ἀπῳκισμένος καὶ ἀπεσχοινισμένος τῶν διὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους πρὸς ἀλλήλας συνδεομένων οἰκήσεων τῶν ἑλληνικῶν φύλων. Τὸ πέλαγος τὸ περιβρέχον τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐθεωρεῖτο ἑλληνικόν, ἐκαλεῖτο δὲ σικελικόν, ἅτε ἀνῆκον εἰς τὴν ἀντιπέραν χώραν. Ἦτο δὲ πέλαγος εὐρύ, ἄνησον, παρόμοιον πρὸς Ὠκεανὸν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ Αἰγαῖον. Τὰ ῥεύματα, διευθυνόμενα ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἐκ τοῦ τυρρηνικοῦ πελάγους πρὸς τὸ ἑλληνικόν, ἦσαν ἀντίξοα εἰς τὸν πλοῦν τῶν ἑλληνικῶν πλοίων. Ἐπάλληλοι δὲ παλίρροιαι καθίστανον τὸν πλοῦν κινδυνώδη, καὶ οἱ ἐν τῷ πελάγει ἐκείνῳ ἐπικρατοῦντες ἄνεμοι ἦσαν ὅλως διάφοροι ὧν ἦσαν οἱ Ἕλληνες ἐθάδεις. Ὁ οὐρανὸς ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ἀμαυρὸς καὶ ἐπισφαλής· ἠσθάνοντό τινα ἀδημονίαν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις τοῦ Ἑσπέρου, ὧν τὰς σκοτεινὰς κελεύθους διέπλεον αἱ νῆες τῶν Φαιάκων, τῶν πορθμέων τοῦ Ἅδου[1], ἠέρι καὶ νεφέλῃ κεκαλυμμέναι[2]. Διὰ ταῦτα ἡ θαλασσοπλοία ἐπὶ μακρὸν δὲν προχώρησε πέραν τῶν νοτίων ἀκρωτηρίων τῆς Πελοποννήσου[3], καὶ ἔπειτα δὲ, ὅτε ἀπετολμήθη ὁ περίπλους

[1] Τὴν γνώμην τοῦ Welcker, ὅτι τὸ ὄνομα Φαίακες, παραγόμενον ἐκ τοῦ φαιός, σημαίνει σκοτεινοὺς πορθμεῖς τοῦ Ἅδου (Fahrmänner des Todes), ἴδε καταπολεμουμένην παρὰ τῷ Pauly Realencyclopädie ἐν λ. Phaeaces σ. 1414 [Σ. Π. Λ.]

[2] *Ὁμήρου* Ὀδυσσείας 562.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 620

τῆς χερσονήσου, οἱ ναυτιλλόμενοι δὲν ἀπεμακρύνοντο τῶν ἀκτῶν κατὰ τὸν δειλὸν αὐτῶν πρὸς τὸν κορινθιακὸν κόλπον πλοῦν. Ἠκολούθουν κατὰ ταῦτα τὴν ἀρχαίαν θαλασσίαν ὁδὸν τῶν Κρητῶν, δι' ἧς εἶχόν ποτε μεταγάγει εἰς Δελφοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν λατρείαν.

Ἀλλὰ τὸ σικελικὸν πέλαγος δὲν παρεῖχε τὰς εὐκολίας τοιαύτης ἀκινδύνου ἀκτοπλοΐας, καὶ ἦτο ἀκατάλληλον πρὸς διαπεραιώσιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Δύσιν. Διὸ ἡ μετὰ τῆς δυτικῆς ἠπείρου ἐπικοινωνία ἤρχισε μᾶλλον διὰ τῶν νήσων τῶν κειμένων κατὰ τὸν εἴσπλουν τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου. Ἦσαν δὲ αὗται αἱ παρ' αὐτὰς τὰς ἀκτὰς τῆς Αἰτωλίας κείμεναι νησῖδες αἱ περιβάλλουσαι τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελῴου, αἱ Ἐχινάδες, καὶ αἱ μεγαλείτεραι καὶ ἀπώτεραι πελάγιαι νῆσοι αἱ ἀπλούμεναι ἔξωθεν τοῦ κόλπου αἱ ἀποτελοῦσαι μὲν σειρὰν ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν, ἔχουσαν σχῆμα τόξου, ἔχουσαι δ' ὁμοῦ περίπου τὸ μῆκος τῆς Εὐβοίας. Αἱ νῆσοι αὗται ἦσαν ἡ Ζάκυνθος, ἡ Σάμη, ἡ Ἰθάκη, ἡ Λευκάς, αὐταὶ αἱ κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν ἔτι σήμερον καλούμεναι Ἰόνιοι[1], εἰς ἃς συνανήκει ἡ ἀπώτερον τῆς κυρίας ταύτης ὁμάδος κειμένη ἐγγὺς τῶν ἀκτῶν τῆς Ἠπείρου βορειοτάτη νῆσος Κέρκυρα ἢ Κόρκυρα.

Ἀλλ' αἱ νῆσοι αὗται εἶνε μόνον διάμεσοι σταθμοὶ θαλασσίας ἐπικοινωνίας, ἧς ὁρμητήριον ἦσαν τὰ νοτιώτατα παράλια[2]. Ἡ δὲ Κέρκυρα αὐτὴ εὑρίσκετο εἰς σχέσεις πρὸς τὴν Εὔβοιαν, ὡς εὐκόλως διαγινώσκεται ἐξ ἀρχαίων λόγων καὶ τοπικῶν ὀνομάτων ὁμοίων ἐν ἀμφοτέραις ταῖς νήσοις[3]. Μετὰ τῆς Εὐβοίας δὲ βλέπομεν ἐπι-

[1] Περὶ Ἰονίου πελάγους καὶ Ἰονίων νήσων ἴδε ἀνωτέρω σ. 90 καὶ Dondorff Die Ionier σ. 8. Πρβλ. ***Θουκυδίδου*** IV, 24.

[2] Περὶ Χαλκίδος καὶ Κερκύρας ἴδε Guil. Müller De Corcyraeorum republica σ. 9. Ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Κερκύρᾳ εὑρίσκομεν κοινὰ ὀνόματα, οἷον Μάκρις, Εὔβοια καὶ ἄλλα.

[3] Περὶ τῆς Κερκύρας ὡς σταθμοῦ φοινικικοῦ ἐν τῇ δυτικῇ θαλάσσῃ ἴδε Oberhummer Phönizier an den Küsten Akarnaniens 1882. Ἴδε καὶ ***Κουρτίου*** Griechen in der Diaspora (ἐν τοῖς Sitzungsberiechte des Berliner Akademie der Wissenschaften. 1882 σ. 950) καὶ Pervanoglu Corcira nelle attinenze con la colonisazione κτλ. 1885.

κοινωνοῦντας ἤδη καὶ τοὺς Φαίακας τῆς Ὀδυσσείας [1]. Παρακολουθοῦντες δ' ἐπιμελέστερον τὰ ἴχνη τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν, δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν, ὅτι οἱ παρὰ τὸν Εὔριπον οἰκοῦντες, οἱ ἐνζηλότατοι ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ ἀποδοχῇ καὶ διαδόσει τοῦ φοινικικοῦ πολιτισμοῦ, ὑπῆρξαν οἱ προκαλέσαντες τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ ἑλληνικοῦ πελάγους χάριν ποριστμοῦ πορφύρας καὶ χαλκοῦ. Οἱ Χαλκιδεῖς διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ὃν ἤδη οἱ Φοίνικες εἶχον καταστήσει ὁδὸν πρὸς μεταβίβασιν ἐμπορευμάτων, προεχώρησαν πρὸς τὸν Κρισαῖον κόλπον. Κατὰ δὲ τὴν βόρειον τοῦ κόλπου παραλίαν ἐκβάλλει ὁ τοῦ Τυρίου Ἡρακλέους φερώνυμος Ἡράκλειος, ὅπου ἐν τῷ βραχώδει ὅρμῳ τῆς φωκικῆς Βουλίδος ὑπῆρχεν ἐξαίρετον ἀγρευτήριον πορφυρῶν, προσελκῦον τοὺς Εὐβοεῖς θαλασσοπόρους. Ἐπὶ δὲ τῶν αἰτωλικῶν παραλίων ἔκειτο ἡ Χαλκὶς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ὁμωνύμου χαλκοφόρου ὄρους. Καὶ πέραν δὲ τοῦ κόλπου ἐπαναλαμβάνονται τὰ εὐβοϊκὰ ὀνόματα. Εὑρίσκομεν πόλιν Χαλκίδα παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀλφειοῦ, ἀπαντῶμεν δὲ τὴν χαλκιδικὴν Ἀρέθουσαν ἐν Ἰθάκῃ, ὡς ἐν Ἤλιδι καὶ Σικελίᾳ. Ὁ δὲ θρῦλος περὶ τῆς πέραν τοῦ πελάγους διαπεραιώσεως τῆς πηγαίας ταύτης νύμφης εἶνε αὐτὸ τοῦτο χαρίεσσα συμβολικὴ ἔκφρασις πρὸς δήλωσιν τῆς διὰ τῶν Χαλκιδέων ἐπιτευχθείσης ἐπικοινωνίας χωρίων ἀπώτατ' ἀλλήλων κειμένων, ἐπειδὴ οὗτοι τὰς παραλίας πηγὰς, ἔνθα ἔθυον καὶ ἐπρομηθεύοντο νέον ὕδωρ, ἐκάλουν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πατρίου πηγῆς [2].

Πρὸς δὲ τοὺς Χαλκιδεῖς ἀνθημιλλῶντο οἱ Ἐρετριεῖς. Ἐγκαθιδρύθησαν δ' οὗτοι ἰδίως ἐν Κερκύρᾳ, ἐξ ἧς ἐξώσθησαν παρὰ τῶν Κορινθίων [3]. Οὕτω δ' ἡ νῆσος τῶν Κερκυραίων συμπεριελήφθη εἰς τὴν ζώνην τῆς ἑλληνικῆς θαλασσοπλοΐας διὰ τῶν Εὐβοέων καὶ τῶν Κορινθίων.

[1] *Ὁμήρου* Ὀδυσσείας Η, 321.
[2] Bursian Geographie von Griechenland. Τόμ. Α' σ. 185.
[3] Pinder καὶ Friedländer Beiträge zur älteren Münzkunde Τόμ. Α' σ. 234.
[4] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 400.

Ἐπί τινα δὲ χρόνον ἡ νῆσος αὕτη ἦτο ὁ ἀκρότατος πρὸς βορρᾶν πρόσκοπος τῶν Ἑλλήνων, εἰς τοῦτο δ' ἔγκειται ἡ ἐξαίρετος σημασία, ἣν ἔχει ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας. Πράγματι ἔπρεπεν ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεως αὐτῆς νὰ καταστῇ ἐπιτηδεία πρὸς ἄμυναν. Διὸ ἀπέβη ἀνεξάρτητος πρότερον πασῶν τῶν ἄλλων ἀποικίδων. Εἶχεν ἀνάγκην νὰ προασπίσῃ τὰς παραλίας αὐτῆς διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, καὶ συνείθισε νὰ θεωρῇ τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ στομίου τοῦ ἀμβρακικοῦ κόλπου θάλασσαν ὡς ἴδιον αὐτῆς πέλαγος. Ἔπηξεν ἴδιον στόλον ἀνθαμιλλωμένη πρὸς τὴν Κόρινθον, καὶ ἀντετάχθη πρὸς αὐτὴν τὴν μητρόπολιν μετ' ἀγερώχου ἀπειθείας. Ἐν ᾧ δὲ αὐτὸς ὁ Ληλάντιος πόλεμος ἐκρίνετο ἀκόμη δι' ἀγώνων κατὰ γῆν, παρὰ τὰ ὕδατα τῆς Κερκύρας ἐλύθη τὸ πρῶτον διὰ ναυμαχίας ἡ μεταξὺ δύο ἑλληνικῶν πόλεων ἔρις. Ἡ ναυμαχία δὲ αὕτη, συγκροτηθεῖσα τῷ 665 π. Χ. (Ὀλυμπ. 28,4), εἶνε ἡ πρώτη καθ' ὅλου, ἧς διετήρησαν οἱ Ἕλληνες τὴν ἀνάμνησιν [1]. Ἐνίκησε δὲ κατ' αὐτὴν ἡ στασιάζουσα Κέρκυρα, ἧς ἡ ἀποστασία ὑπῆρξε τῶν αἰτίων τῶν προκαλεσάντων τὴν κατάλυσιν τῶν Βακχιαδῶν [2]. Καὶ ὑπέταξε μὲν τὴν Κέρκυραν ἐκ νέου ὁ Περίανδρος, ἀλλ' οἱ Κορίνθιοι οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ ἑδραιώσωσι καὶ πάλιν μονίμως τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς νήσου.

Ἀλλ' ἡ Κέρκυρα ἔχει ὑπέροχον σημασίαν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Κειμένη ἐν τοῖς ὁρίοις τοῦ Ἀδρίου καὶ τοῦ σικελικοῦ πελάγους καὶ γειτονεύουσα πρός τε τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν, ἀπέβη τὸ ὁρμητήριον ἀποικιῶν πρὸς διπλῆν διεύθυνσιν τρεπομένων.

Καὶ ἡ μὲν ἑτέρα τῶν ὁδῶν ἀνήρχετο εἰς τὰ βορειότερα τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς ἑλληνικῆς ἠπείρου, ἅτινα εἶχον μείνει ἐντελῶς ἀπεξενωμένα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀπωκίσθησαν, ὡς εἰ ἦσαν βάρβαρος χώρα. Αἱ δὲ πρῶται ἀποικίαι ἐν τῷ ἀδριατικῷ πελάγει ἐκτίσθησαν περὶ τὸ 650 π. Χ. διὰ τῆς κοι-

[1] ***Θουκυδίδου*** I, 13.

[2] ***Θουκυδίδου*** I, 25. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 404.

νῆς συμπράξεως Κορινθίων καὶ Κερκυραίων, ἰδίως ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Περιάνδρου, ὅτε ᾠκίσθη ἡ Ἐπίδαμνος, τὸ κατόπιν κληθὲν Δυρράχιον, τῷ 625 π. Χ. (Ὀλυμπ. 38)[1]. Καὶ ἦσαν μὲν ἀρχηγέται τῆς ἀποικίας οἱ Κορίνθιοι, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῶν ἀποίκων ἀπετελεῖτο ὑπὸ Κερκυραίων ἐνταῦθά τε καὶ ἐν Ἀπολλωνίᾳ, ἥτις ἔκειτο ἐπὶ εὐφόρου ἡφαιστειογενοῦς ἐδάφους παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄῳον. Οἱ δὲ λαοὶ τῆς Ἰλλυρίας δὲν ἀντέταξαν ἀντίστασιν εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἀποίκων, λαμβάνοντες μὲν οἶνον, ἔλαιον καὶ τεχνουργήματα παντοῖα, ἀνταποδίδοντες δ' εἰς ἀντάλλαγμα ξυλείαν, μέταλλα καὶ ἄσφαλτον. Ἰλλυρικαὶ ὀρειναὶ βοτάναι, ἐν αἷς ἡ ἶρις, ἐτύγχανον κατεργασίας ἐν τοῖς μυροποιείοις τῆς Κορίνθου[2], θρέμματα ἐξήγοντο ἐξ Ἰλλυρίας εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λιμένας παμπληθῆ, ἀνδράποδα ἐπωλοῦντο. Οὕτω δὲ τὰ ἰλλυρικὰ ἐμπόρια ἦσαν μετ' οὐ πολὺ τῶν μάλιστα συχναζομένων ἀγορῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἐπωφελούμενοι δ' οἱ Κερκυραῖοι τὴν ὑπὸ τῶν πλείστων Ἑλλήνων θαλασσοπόρων ἀποφυγὴν τῆς φόβον ἐμπνεούσης ἀδριατικῆς θαλάσσης, ἐκαρποῦντο ἀφθονώτερα τὰ κέρδη τοῦ ἐν αὐτῇ ἐμπορίου. Οὕτω δ' ἠδυνήθησαν μετ' ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς μητροπόλεως παροδικὴν ναὐτιταχθῶσιν εἰς αὐτὴν ἀνεξάρτητοι καὶ αὐτάρκεις.

Ἐξ ἑτέρου δ' ἡ Κέρκυρα ἦτο ὁ οὐδὸς τῆς Ἰταλίας, ἅτε πρὸς βορρᾶν τῆς νήσου μικροῦ μόνον πορθμοῦ χωρίζοντος τὰς ἠπείρους, στενοτέρου τῆς θαλασσίας ὁδοῦ τῆς μεταξὺ Φοινίκης καὶ Κύπρου ἢ μεταξὺ Κυθήρων καὶ Κρήτης. Ἀληθῶς ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς νήσου εἶνε ὁρατὰ τὰ Ἀπέννινα. Διὸ ὁ πορθμὸς ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ἡ ὁδὸς διεθνοῦς μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος ἐπικοινωνίας,

[1] Ἡ Ἐπίδαμνος ἐκτίσθη τῷ 625 π. Χ. (Ὀλυμπ. 33, 4) κατ' ***Εὐσέβιον*** (εἰς ἔτος 1391). Ἴδε καὶ ***Συγκέλλου*** 213 c. Περὶ τῶν ἀποικιῶν τῶν Κερκυραίων τῶν κτισθεισῶν μεταξὺ τῆς 38 καὶ 48 Ὀλυμπιάδος ἴδε Müller ἔνθ' ἀν. σ. 16.

[2] Περὶ τῆς βιομηχανίας τῶν Κορινθίων ἴδε Barth De Corinthiorum mercatura σ. 49. Blümner Die gewerbliche Thätigkeit der Völker des klassischen Alterthums σ. 72 κ. ἑ.

πολὺ ἀρχαιοτέρας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔκτισαν τὰς ἀποικίας αὐτῶν οἱ Χαλκιδεῖς.

Τὸ δὲ μέρος τῆς ἰταλικῆς ἠπείρου τὸ κείμενον πλησιέστατα ἀπέναντι τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων εἶνε στενὴ γλῶσσα, μεταξὺ τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους προεκτεινομένη πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ τοσοῦτον, ὡς εἰ ἡ Ἰταλία ἤθελεν ἐνταῦθα νὰ τείνῃ τὴν δεξιὰν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Εἶνε δὲ αὕτη ἡ χώρα ἡ Ἰαπυγία ἡ Μεσσαπία. Τὴν δὲ χερσονησίζουσαν ταύτην χώραν ἔμελλον ἀναγκαίως ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεως αὐτῆς νὰ καταλάβωσι πρώτην οἱ πρὸς δυσμὰς ἐπεκτεινόμενοι ναυτικοὶ λαοὶ τῆς Κρήτης, τῆς Λυκίας καὶ τῆς Ἰωνίας ὡς καὶ τὰ παραθαλάσσια φῦλα τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος[1].

Καὶ οἱ μὲν Μεσσάπιοι ἐθεωροῦντο ἀπόγονοι τῶν Κρητῶν· ἐξ Ἀρκάδων δὲ θαλασσοπόρων, οὓς πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν ὡς κρητικὰ φῦλα φέροντα τοῦτο τὸ ὄνομα, ἐπιστεύοντο καταγόμενοι οἱ ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ οἰκοῦντες Πευκέτιοι καὶ Οἰνωτροί. Ὀνόματα δὲ καὶ ὁμάδες ὀνομάτων, οἷα τὸ τῆς Ὑρίας καὶ τοῦ Μεσσαπίου, ἀπαντῶνται ἀναλλοίωτα ἐν ἄλλαις χώραις ἀποικισθείσαις ὑπὸ Κρητῶν. Μεταξὺ δὲ τοῦ Βρενδησίου καὶ τοῦ Ὑδροῦντος, τῶν μάλιστα εὐπροσίτων λιμένων τῆς ἰταλικῆς ἀκτῆς, ἔκειντο ἐν τῇ μεσογαίᾳ αἱ Λουπίαι ἤτοι Λυκίαι, ὧν τὸ ὄνομα μαρτυρεῖ τὴν εἰς τὴν κτίσιν τῶν πόλεων τῆς χώρας ἐκείνης συμμετοχὴν τῶν Λυκίων. Τέλος δὲ καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα τῆς Μεσσαπίας γλώσσης καὶ γραφῆς εἶνε τοιαῦτα, ὥστε διαγινώσκεται ἐν αὐτοῖς συγγένειά τις μετ' ἀρχαίων ἑλληνικῶν διαλέκτων[2]. Διὰ ταῦτα δύναται νὰ γείνῃ εὐλόγως δεκτὸν, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ λαοὶ τῶν Γραικῶν καὶ Ἰταλῶν, οἵτινες εἶχον ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις χωρισθῇ ἀλλήλων ἐν τῇ ὀρεινῇ χώρᾳ

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 88. Περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀποικιῶν κυριωτάτην πηγὴν ἔχομεν τὸν ***Στράβωνα*** V — VI, σ. 252 — 265 καὶ 278 — 280. Περὶ δὲ τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἴδε Nissen Landeskunde von Italien Τόμ. Α' σ. 549.

[2] Μεσσαπία σημαίνει ὅτι καὶ Μεθύδριον κατὰ τὸν Georg Curtius Griechische Etymologie σ. 116. Περὶ δὲ Μεσσαπίας ἴδε καὶ Leake Numismata Hellenica. Europ. σ. 134.

τῶν Ἰλλυριῶν, ἐνταῦθα ἐν τῇ χερσονήσῳ τῆς νοτίου Ἰταλίας συνηντήθησαν καὶ πάλιν κατὰ θάλασσαν πρὸς ἀλλήλους. Ἐνταῦθα εἰσήχθησαν ἡ ἄμπελος καὶ ἡ ἐλαία, ἡ πλάτανος, ἡ κυπάρισσος καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ φυτά. Ἐνταῦθα δ' ἔγειναν δεκταὶ τὸ πρῶτον μετὰ τῶν ποικίλων διδαγμάτων τοῦ πολιτισμοῦ, ἅτινα οἱ Ἰταλοὶ παρέλαβον παρὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ πολλαὶ λέξεις ἑλληνικαί, μεταβληθεῖσαι σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἐθνικὸν κτῆμα τῶν Ἰταλῶν. Ἦσαν δ' ἰδίως λέξεις ἐνδεικνύουσαι ἀνωτέραν βαθμῖδα πολιτισμοῦ, οἷαι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς (calx = χάλιξ, machina = μηχανή, thesaurus = θησαυρὸς) ἢ εἰς τὴν τέχνην τῆς ναυτιλίας (gubernare = κυβερνᾶν, ancora = ἄγκυρα, prora = πρῷρα, aplustre = ἄφλαστον, faselus = φάσηλος)[1].

Αἱ δ' ἄξιαι λόγου αὗται ἐπιδράσεις ἑλληνικῶν φύλων ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν αἱ τελεσθεῖσαι ἐν προϊστορικοῖς χρόνοις, ἐν τῇ περιόδῳ τῆς θαλασσοπλοίας τῶν Κρητῶν, ἔγειναν αἰσθηταὶ ἰδίως ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς παραλίοις τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Ταῦτα εὐλόλως ὀνομάζει ὁ Πλίνιος τὸ μέτωπον τῆς Ἰταλίας[2], ἐπειδὴ ταῦτα ὡς καὶ τἀνατολικὰ παράλια τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ὑπέστησαν πρῶτα καὶ ἐν βαθμῷ ἐξαιρέτῳ τὴν εὐεργετικὴν ροπὴν τῶν ὑπερποντίων μεταναστῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Ἰταλίας δὲν ἔμεινε ξένη ταύτης τῆς ἐπιδράσεως. Ὡς δὲ τὸ ἀνατολικὸν ἦ Ἰόνιον πέλαγος, οὕτω καὶ τὸ δυτικὸν ἦ τυρρηνικὸν ὠνομάσθη ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν φύλων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Ἰώνων Τυρρηνῶν[3], οἵτινες ἀνεκάλυψαν

[1] Περὶ ἐπιδράσεως τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς λατινικῆς γλώσσης ἴδε Georg Curtius ἐν ταῖς Verhandlungen der Hamburger Philologenversammlung καὶ Weise ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXXVIII, σ. 549. Πρβλ. καὶ Καστόρχη Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ῥωμαίους. Ἀθήνησι. 1872. Περὶ δὲ τῶν Ἰαπύγων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀποικισμὸν ἴδε Helbig ἐν τῷ Hermes Τόμ. XI, σ. 265.

[2] Frons Italiae παρὰ ***Πλινίῳ*** Naturalis Historia III, 10, 95.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 60.

μὲν τὸν σικελικὸν πορθμὸν, ἤνεγκον δ' ἐκ τῆς πατρίου αὐτῶν χώρας, τῆς Λυδίας, εἰς τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Ἰταλίας τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ παμπληθεῖς.

Ἡ δὲ ὑπὸ τῶν ναυτικῶν φύλων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐγκαινισθεῖσα ἐπικοινωνία ἐσυνεχίσθη μετὰ μεγίστης ζωηρότητος ὑπὸ τῶν νησιωτῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Κεφαλλῆνες, Τάφιοι καὶ Τηλεβόαι, λαοὶ Λέλεγες τὸ γένος. Ἐκ τῶν παρὰ τὸν κόλπον τῆς ἐν τῷ ἰταλικῷ Βρεττίῳ Τερίνης μετήγετο τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ χαλκὸς, τὸ ἐν τοῖς ἡρωικοῖς χρόνοις περιζήτητον μέταλλον, κατὰ γῆν εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν. Ἔπειτα δ' οἱ θαλασσοπόροι περιέπλεον τὴν νοτιωτάτην ἄκραν τῆς χερσονήσου, ἥτις ἦτο ἡ κατ' ἐξοχὴν καλουμένη παρὰ τῶν Ἑλλήνων Ἰταλία, καὶ ἐλάμβανον αὐτοὶ ἐκ τῆς Τεμέσης τὸν χαλκὸν, ὃν ἀντήλλασσον ἀντὶ τεχνουργημάτων ἐκ σιδήρου καὶ χάλυβος. Τοιοῦτον μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας ἐμπόριον διεξάγει ὁ βασιλεὺς τῶν Ταφίων Μέντης. Τὰ δὲ πλοῖα πλέουσιν ἀσφαλῶς διὰ τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ, καὶ ἐπιστρέφουσιν ἐκ τῆς ἀντιπέραν ἀκτῆς[1]. Ἕλληνες δ' αἰχμάλωτοι δοριάλωτοι ἐξανδραποδίζονται εἰς τοὺς Σικελοὺς ἀντὶ μεγάλης τιμῆς. Οὕτως ἡ ἀρχαιοτάτη περὶ τῆς ἐν τούτῳ τῷ πελάγει θαλασσοπλοΐας γνῶσις ἡ διατηρηθεῖσα ἐν τοῖς ἄσμασι τοῖς ἀναφερομένοις εἰς τὸν Ὀδυσσέα καὶ τὸν Τηλέμαχον δεικνύει εἰς ἡμᾶς τὰς δύο ἀντικειμένας ἀκτὰς ἐν ἐπικοινωνίᾳ ἤδη ζωηρᾷ.

Τοιαύτη εἶνε ἡ ἀρχαιοτάτη ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας, μαρτυρουμένη ὑπὸ γεγονότων ἀναμφισβητήτων καὶ παραδόσεως ἐχούσης εὐρυτάτας διακλαδώσεις. Ἦτο δ' ἡ ἐπικοινωνία αὕτη συνέχεια παναρχαίων σχέσεων, ἀπὸ τῶν χρόνων καθ' οὓς φῦλα ἑλληνικὰ συμμετεῖχον τοῦ ὑπὸ τῶν Φοινίκων τὸ πρῶτον ἐπιχειρηθέντος ἐμπορίου τοῦ χαλκοῦ. Εἰς νέον

[1] *Ὁμήρου* Ὀδυσσείας Α, 184. Οἱ εἰς τὸν νεώτερον νόστον τῆς Ὀδυσσείας ἀποδεκτοὶ γενόμενοι τοπικοὶ ἰταλικοὶ λόγοι συμπίπτουσι τελείως πρὸς τὸν ὁρίζοντα τῶν χαλκιδικῶν ἀποικιῶν. Ἴδε Müllenhoff Deutsche Alteshumskunde Τόμ. Α' σ. 57.

δὲ στάδιον πάντως εἰςῆλθε τὸ ἐμπόριον τοῦτο, ὅτ' ἔπαυσε νὰ εἶνε παραδεδομένον εἰς φῦλα πλανώμενα, καὶ ἤρχισαν νὰ διεξάγωσιν αὐτὸ πόλεις ἑδραῖαι κατὰ σχέδιον ὡρισμένον. Καὶ ἐν τούτῳ δ' εἰςηγηταὶ ὑπῆρξαν τὰ τολμηρὰ τέκνα τῆς Εὐβοίας τὰ χάριν προμηθείας χαλκοῦ τραπέντα ἐκ νέου μετὰ δραστηριότητος ἀκαμάτου τὰς ἔκπαλαι πρὸς τὴν Δύσιν ἀγούσας ὁδούς.

Ὅτε δ' οἱ Χαλκιδεῖς ἀνέλαβον τὸ ὑπὸ τῶν Ταφίων διεξαγόμενον ἐμπόριον τοῦ χαλκοῦ καὶ περιέπλευσαν τὴν ἰταλικὴν χερσόνησον, εὗρον ἁπανταχοῦ τὰ ἴχνη ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν ἐποικήσεων, διευκολυνουσῶν μεγάλως τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν σχέσεις καὶ τὴν ἐγκατάστασιν ἐν Ἰταλίᾳ. Πασῶν δὲ τῶν ἰταλικῶν χωρῶν ἡ μάλιστα εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς αὐτῶν σκοποὺς πρόσφορος ἦτο ἡ παραλία τῆς Καμπανίας, ἐν ᾗ ἡ πλουσιωτάτη τοῦ ἐδάφους εὐφορία συνδυάζεται πρὸς τὴν καιριωτάτην διαμόρφωσιν τῶν ἀκτῶν. Ἐνταῦθα Τηλεβόαι εἶχον καταλάβει τὴν νῆσον Καπρέαν, κειμένην κατὰ τὰ νοτιώτατα τοῦ εἰς τὸν κόλπον εἰςπλου. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀπέναντι πρὸς δυσμὰς κειμένων νήσων, τῶν μεταλλοβριθῶν Πιθηκουσσῶν, ἔκτισαν οἱ Εὐβοεῖς θαλασσοπόροι πόλιν, ἣν ἐκάλεσαν Κύμην ὁμωνύμως πρὸς τὸ ἀρχαιότατον κτίσμα τῆς πατρίου νήσου [1].

Αἱ Πιθηκοῦσσαι, ἡ Αἰναρία, σήμερον Ἴσχια, καὶ ἡ Προχύτη, σήμερον Πρότσιδα, εἶνε προϊόντα τῆς αὐτῆς ἡφαιστείου ἐνεργείας, ἐξ ἧς ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ κόλπου προέκυψεν ἡ ἐκ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης ἀνίζησις δύο ὀρέων, ὧν ἔπειτα καταποντισθέντων αἱ κορυφαὶ μετεβλήθησαν τοῦτο μὲν εἰς ἀνοικτοὺς ὅρμους, τοῦτο δ' εἰς στομαλίμνας ἰχθυοπληθεῖς. Τὴν θέσιν δ' ἐκείνην, ἔνθα τὰ χείλη τοῦ βορείου ἐκείνου κρατῆρος προσεγγίζουσι πρὸς ἄλληλ' ἀπέναντι τῶν Πιθηκουσσῶν ἐν ἱκανῶς μεγάλῳ ὕψει ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, ἐξέλεξαν οἱ Εὐβοεῖς ἄποικοι πρὸς κτίσιν τῆς δευτέρας αὐτῶν πόλεως. Ἐκτίσθη δ' ἡ πόλις ἐν θέσει, ἥτις, οὖσα δυσκόλως βατὴ ἀπὸ τῆς γῆς, ἐδέσποζε τῶν ὡραίων κόλπων τοῦ Μισηνοῦ καὶ τῆς Δικαιαρχείας μετὰ καὶ τῶν περικειμένων νή-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 648.

σων, καὶ ἔκειτο ἐπικαιρότατα ὡς κέντρον τοῦ παρὰ τὴν τυρρηνικὴν ἀκτὴν διεξαγομένου ἐμπορίου τοῦ χαλκοῦ. Ἐνταῦθα δ' ἠθροίσθη πανσπερμία σποράδων ναυτίλων, οἵτινες δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ κτίσωσι πόλεις μονίμους ἐπὶ τῆς Σαρδόνος καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ἡ ἠπειρωτικὴ Κύμη, ἡ καθ' ὁμόφωνον παράδοσιν ἀρχαιοτάτη τῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου ἑλληνίδων πόλεων ἧς διετηρήθη παρ' Ἕλλησιν ἡ μνήμη[1].

Ἀνέρχεται δ' ἡ κτίσις εἰς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Κύμη ἡ κατὰ τὰνατολικὰ παράλια τῆς Εὐβοίας ἐκτισμένη ἐκέκτητο ἀκόμη ἐξέχουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς νήσου, ἤτοι περίπου περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς συνέβησαν αἱ εἰς τὴν Αἰολίδα μεταναστεύσεις τῶν Εὐβοέων, ἐκτίσθη δὲ καὶ ἐν αὐτῇ ἡ πόλις ἡ καλουμένη Κύμη. Ἀλλὰ τότε πρέπει νὰποδεχθῶμεν ἐπελθοῦσαν ἐξάντλησιν τῆς μητροπόλεως Κύμης, τῆς ἐν Εὐβοίᾳ, ἥτις ἐπεσκιάσθη κατὰ μικρὸν τελείως ὑπὸ τῶν δύο παρὰ τὸν Εὔριπον πόλεων. Διὰ τοῦτο δ' ἐπεκράτησε τὸ ἔθος νὰ θεωρῆται ἐν τῷ κατόπιν χρόνῳ ἡ ἰταλικὴ Κύμη ἀποικία τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Ἐρετρίας ἄνευ μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος αὐτῆς τοῦ τρανῶς μαρτυροῦντος τῆς πόλεως τὴν ἀληθῆ καταγωγήν.

Ἐπὶ αἰῶνας δὲ ὅλους ἔκειτο ἡ ἰταλικὴ Κύμη ἀπομεμονωμένη ἐπὶ τοῦ ἀποκρήμνου αὐτῆς αἰγιαλοῦ δίκην προσκόπου ἑλληνικῆς παιδεύσεως ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Δύσει. Ἐν αὐτῇ τὸ πρῶτον τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἔλαβε κατοχὴν τοῦ ἰταλικοῦ ἐδάφους καὶ ἐρριζοβόλησεν ἐν αὐτῷ. Ἐξ αὐτῆς ἐπληρώθησαν αἱ περικείμεναι ἀκταὶ ἑλληνικῶν λατρειῶν καὶ λόγων περὶ ἡρώων· ἐκεῖθεν δὲ πάντως ἔλαβε τό τε ὄνομ' αὐτῆς καὶ τὴν ἱστορικὴν σημασίαν ἡ Αἰ-

[1] Περὶ τῆς ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ὀπικῶν κειμένης Κύμης ἴδε **Στράβωνος** V, σ. 243. **Βελλητου Πατέρκλου** I, 4. **Εὐσεβίου** Χρονικόν. Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften. 1882 σ. 950. Κατὰ τὸν Holm Geschichte Siciliens im Alterthum Τόμ. Α' σ 112 ἡ Κύμη ἱδρύθη περὶ τὸ 900 π. Χ. Ἴδε καὶ Helbig Über die Gründungszeit von Kyme ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ Das homerische Epos aus den Denkmälern erläutert σ. 321 κ. ἑ. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων εἰς τοὺς χρόνους τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἀνερχομένων ἀποικιῶν ἴδε **Στράβωνος** VI, σ. 254 καὶ 264.

θαλία, ἡ σημερινὴ Ἔλβα, ἡ νῆσος τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδήρου. Κτισθεῖσα δ' ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς εἶχεν ἀρχίσει τὸ πρῶτον ἡ κατὰ θάλασσαν ἐξάπλωσις τῶν ἑλληνικῶν φύλων, διετήρησεν ἔκτοτε τὴν δύναμιν γενναίας ἀντιστάσεως πρὸς τοὺς περιοίκους βαρβάρους, ἕως μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν θαλασσῶν προσέρρευσαν νέοι ἔποικοι ἐξ Εὐβοίας, Σάμου καὶ ἄλλων χωρῶν, καὶ ὁ διπλοῦς τῆς Νεαπόλεως κόλπος μετεβλήθη εἰς ἀκμάζουσαν ἑλληνίδα χώραν.

Ἀπὸ τῶν Φλεγραίων πεδίων, ὧν ἡ σπαργῶσα εὐφορία ἦτο εἰς τοὺς Χαλκιδεῖς τῆς Καμπανίας ἀναπλήρωσις τοῦ Ληλαντίου πεδίου, ἁπλοῦται ὑπὸ τὴν γῆν κατὰ τὴν παράστασιν τῶν ἑλληνικῶν λόγων γίγας δέσμιος, ὁ Τυφώς, ἐκτεινόμενος μέχρι τῆς πιεζούσης τὰ λαχνήεντα αὐτοῦ στέρνα Σικελίας, ἔνθα ἐξερεύγεται τὴν λύσσαν αὐτοῦ διὰ τοῦ χάσματος τῆς Αἴτνης[1]. Οἱ ναυτίλοι τῆς Εὐβοίας εἶχον καταφανῆ ἔρωτα πρὸς τὰς ἡφαιστείους χώρας, ὄντες μὲν ἔμπειροι τῶν κινδύνων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ προσηκόντως ἐκτιμῶντες καὶ ἐπωφελούμενοι τὰ ἐξ αὐτῶν ἀγαθά. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἡ κορυφὴ τῆς Αἴτνης προσείλκυσε τοὺς Εὐβοεῖς θαλασσοπόρους μετὰ δυνάμεως, εἰς ἣν δὲν ἠδύναντο ναντιστῶσι. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἐχρειάζοντο πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πρὸς τὸ τυρρηνικὸν πέλαγος διαπεραιώσεως αὐτῶν μόνιμόν τινα οἴκησιν καὶ λιμένα ἀσφαλῆ κατὰ τὸν σικελικὸν πορθμόν. Ἄλλως δ' ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐνταῦθα τὸ φαινόμενον τὸ παρατηρούμενον ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Μιλησίων, καθ' ὃ οἱ διάμεσοι σταθμοὶ ἦσαν μεταγενέστεροι τῶν τελευταίων, εἰς οὓς ἐξικνεῖτο ὑπερπόντιος ἡ ναυτιλία. Ἔκτισαν λοιπὸν παρὰ τὸν σικελικὸν εὔριπον, ἐν ᾧ ἐπανεῦρον τὴν αὐτὴν καὶ ἐν τῷ πατρίῳ πορθμῷ ἄμπωτιν καὶ παλίρροιαν, πόλιν ἑδραίαν, ἣν ἀπὸ τοῦ θαλασσίου ῥήγματος,

[1] *Πινδάρου* Πυθ. I, 16.

ὅπερ ἐφαίνετο ἀποχωρίσαν τὴν χερσόνησον καὶ τὴν νῆσον, ἐκάλεσαν Ῥήγιον [1].

Μεταξὺ δὲ τοῦ κτίσματος τούτου καὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Κύμης ὑπάρχει σχέσις στενή. Ἀποδεικνύεται δὲ αὕτη ἐκ τῆς καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ Ῥηγίου ἐγκαθιδρύσεως ἑλληνικῶν στιφῶν ἐκ Κύμης ἐν τῷ σικελικῷ ἐκείνῳ λιμένι ὅστις ἀπὸ τοῦ δρεπανοειδοῦς σχήματος ὠνομάζετο Ζάγκλη [2]. Ἠνάγκασαν δ' ἔπειτα οἱ Κυμαῖοι οὗτοι ἄποικοι τὴν μητρόπολιν Χαλκίδα νὰ καταστήσῃ τὴν προσωρινὴν αὐτῶν ἐγκαθίδρυσιν ἀποικίαν μόνιμον, μέλλουσαν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπικοινωνίαν αὐτῶν μετὰ τῆς μητρίδος. Οὕτω δ' ἐκτίσθησαν ἐνταῦθα χάριν καταλήψεως τοῦ πορθμοῦ δύο πόλεις ἀπέναντι ἀλλήλων κείμεναι, ὡς τὸ Παντικάπαιον καὶ ἡ Φαναγόρεια κατὰ τὸν εἴσπλουν καὶ ἔκπλουν τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου. Συμπίπτουσι δὲ τὰ κτίσματα ταῦτα πρὸς τοὺς χρόνους τοῦ πρώτου μεσσηνιακοῦ πολέμου [3], καὶ οἱ Χαλκιδεῖς ἐπωφελήθησαν τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἀνωμαλίαν, ὅπως ἐλκύσωσιν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀποικίας οἰκογενείας Μεσσηνίων φευγόντων τὴν δουλωθεῖσαν πατρίδα. Συνανῆκε δὲ τὸ Ῥήγιον, ὡς διδάσκει σύμπασ' αὐτοῦ ἡ ἱστορία, μᾶλλον εἰς τὴν Σικελίαν ἢ εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ διετηρήθη καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις τὸ ἔθος τοῦ προσορμίζεσθαι εἰς τὸ Ῥήγιον κατὰ τὸν πρὸς τὴν Σικιλίαν πλοῦν.

Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀποικοῦντες δὲν ἠδύναντο νὰ σταθῶσιν ἐνταῦθα. Σχεδὸν δὲ συγχρόνως προεχώρησεν ὁ ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς σταθερῷ τῷ βήματι πρός τε βορρᾶν καὶ πρὸς νότον. Ἤρχισε δ' ἡ πρόοδος αὕτη τὸ πρῶτον ἀπὸ τοῦ νότου.

Ἐν Σικελίᾳ δὲν εἶχον οἱ Ἕλληνες ἐλευθερίαν κινήσεως ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν τῷ Πόντῳ κατὰ τὸν βορρᾶν, ἀλλ' εἶχον περι-

[1] ***Παυσανίου*** IV, 23, 6. ***Στράβωνος*** VI, σ. 257. ***Ἡρακλείδου Ποντικοῦ*** 25.

[2] Ζάγκλη εἶνε ἡ κατόπιν μετονομασθεῖσα Μεσσήνη.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 296.

ὡρισμένην τὴν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, ἐν αἷς ἠδύναντο νὰ κτίσωσιν ἀποικίας. Μέρος τοῦ ἐδάφους, καὶ δὴ τὸ ἄριστον, κατεῖχον ἤδη οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἔλυμοι ἢ Τρῶες [1]. Καὶ δὴ οἱ Φοίνικες μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν περικειμένων θαλασσῶν ἔξωσιν εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν Σικελίᾳ πυκνοὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ ἰσχυροί. Ἤδη δὲ τὴν κτίσιν τοῦ Ῥηγίου ἐξέλαβον πάντως ὡς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Σικελίας· ἰδόντες δ' ἔπειτα τοὺς Ἕλληνας ἐγκαθιδρυθέντας ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀκτῶν τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ, παρεσκευάσθησαν μετὰ τῆς προσηκούσης εὐτολμίας πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν κτήσεων αὐτῶν. Πλὴν δ' αὐτῶν ἀντετάχθησαν εἰς τοὺς νέους ἐποίκους καὶ οἱ ἰθαγενεῖς Σικελοί, τασσόμενοι ὑπὸ ἀρχηγοὺς φιλοπολέμους, εἰ καὶ καθ' ὅλου εἶχον πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθέστερον τῶν Φοινίκων.

Ὑπῆρξαν δὲ τὰ ἑλληνικὰ κτίσματα διττά. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπειράθησαν νὰ καταλάβωσι χωρία θεωρούμενα πάντως ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν. Ἐν δὲ τῇ κτίσει τῶν τοιούτων ἐμπορίων τὸ κύριον προσὸν εἰς ὃ ἀπέβλεπον δὲν ἦτο ἡ ἐξαίρετος ποιότης τῆς γῆς, ἀλλὰ τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως παρ' αὐτὰς τὰς ἀξιολογωτάτας θαλασσίας ὁδούς. Τοιοῦτον δὲ χωρίον ἦτο ἡ Ζάγκλη. Λιμένα τοιοῦτον δὲν ἠδύναντο νἀφήσωσιν εἰς ἄλλους, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ δεσπόσωσιν αὐτοῦ πάντως πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς μεταξὺ τῶν μητροπόλεων καὶ τῶν ἀποικιῶν ἐπικοινωνίας [2].

[1] ***Θουκυδίδου*** V, 2· ᾤκουν δὲ καὶ Φοίνικες περὶ πᾶσαν μὲν τὴν Σικελίαν ἄκρας τε ἐπὶ τῇ θαλάσσῃ ἀπολαβόντες καὶ τὰ ἐπικείμενα νησίδια ἐμπορίας ἕνεκεν τῆς πρὸς τοὺς Σικελούς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες πολλοὶ κατὰ θάλασσαν ἐπεισέπλεον, ἐκλιπόντες τὰ πλείω Μοτύην καὶ Σολόεντα καὶ Πάνορμον ἐγγὺς τῶν Ἐλύμων ξυνοικήσαντες ἐνέμοντο. Ἴχνη φοινικικῶν ἐποικήσεων ἐν τοῖς ἀργότερον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοικισθεῖσι μέρεσι τῆς Σικελίας ἴδε παρὰ Holm Geschichte Siciliens in Alterthum Τόμ. Α' σ. 80 κ. ἑ. Περὶ δὲ τῶν διαρκῶν φοινικικῶν ἀποικιῶν αὐτόθι σ. 83 κ. ἑ. Ἴδε περὶ τῶν Τρώων ἢ Δαρδάνων ὡς συμπλωτήρων τῶν Φοινίκων ἀνωτέρω σ. 104.

[2] Τὴν Ζάγκλην ἔκτισαν ὁ Κυμαῖος Περιήρης καὶ ὁ Χαλκιδεὺς Κραταιμένης. Ἴδε ***Θουκυδίδου*** VI, I. Ὁ Brunet de Presle Recherches sur les établissements des Grecs en Sicile σ. 82 διακρίνει δύο κτίσεις, ἀλλὰ τὸ σύγχρονον τοῦ Περιήρους καὶ Κρα-

Ἔπειτα δ' ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν ἀναζήτησιν χωρίων συνενούντων τὰς εὐνοϊκωτάτας τῶν ἰδιοτήτων πρὸς εὐδοκίμησιν πόλεως ἑλληνικῆς. Ὡς τοιαῦται δὲ θέσεις ἐκρίθησαν κατάλληλοι πλεῖσται ὅσαι παράλιαι πεδιάδες, εἰσχωροῦσαι εἰς τὴν μεσόγαιαν δίκην κοιλάδων εὐύδρων καὶ ἐκ μὲν τῶν ὄπισθεν περιβαλλόμεναι ὑπὸ ὀρέων σκεπόντων αὐτάς, ἐν δὲ τῷ αἰγιαλῷ ἀνοικταὶ καὶ εὐποροῦσαι προσφόρων ἀγκυροβολίων[1]. Τοιαῦτα δὲ παραθαλάσσια πεδία ἔχοντα εὐφορίαν ἀνωτέραν τῆς ἐν πάσῃ ἑλληνικῇ χώρᾳ κεῖνται πυκνὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς νήσου τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ πρὸς νότον. Εἰς ταύτην δ' ἐστράφησαν ἀναγκαίως τὸ πρῶτον τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ αἱ χῶραι ἐκεῖναι ἦσαν αἱ πλησιέσταται εἰς αὐτούς, ἅμα δὲ καὶ μάλιστ' ἀπέχουσαι τῶν κυριωτάτων ἐπὶ τῆς νήσου οἰκήσεων τῶν Φοινίκων. Ἡ κορυφὴ τῆς Αἴτνης ἦτο ἀπὸ μακροῦ ἤδη ὁ σκοπὸς, πρὸς ὃν κατηυθύνοντο οἱ Χαλκιδεῖς θαλασσοπόροι. Παρὰ τὰς βορείους τοῦ ὄρους κλιτύας πηγάζων ὁ Ἀκεσίνης ῥέει πρὸς τὰ κάτω, παρὰ δὲ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ἐκτίσθη ἡ πρώτη τῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς Σικελίας ἀποικιῶν, ἡ Νάξος, τῷ 736 π. Χ. (Ὀλυμπ. 11, 1).

Καὶ ἦτο μὲν ἡ Νάξος ἀποικία Χαλκιδέων, ἀλλ' Ἀθηναῖος ἀνὴρ, ὁ Θουκλῆς, ὑπῆρξεν ὁ ἡγέτης τῶν ἀποίκων[2]. Ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ ἀνακαλύψας τὴν ἐπίκαιρον θέσιν τοῦ τόπου, ἐκεῖνος ὁ ἐν τῇ μητρίδι προκαλέσας τὴν μετανάστευσιν καὶ κατατάξας εἰς τοὺς ἀποίκους ἄνδρας Δωριεῖς καὶ Ἴωνας. Ὁ δ' ἐκ Χαλκίδος ἔκπλους τῶν ἀποίκων ἀποδεικνύει, ὅτι ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ οἱ πρακτικώτατοι καὶ εὐτολμότατοι τῶν κτιστῶν κατ' ἀνάγκην ἀπέβλεπον πρὸς

ταιμένους δὲν δύναται ναμφισβητηθῇ. Κατὰ δὲ τὸν Siefert Zankle — Messana σ. 9 ἡ κτίσις τῆς πόλεως ἀνέρχεται εἰς τὰ ἔτη μεταξὺ τοῦ 735 καὶ 729 π. Χ.

[1] Περὶ τῶν θέσεων ἃς ἐξελεγον οἱ Ἕλληνες ἄποικοι ἐν Σικελίᾳ πρὸς κτίσιν πόλεων ἴδε τὰς παρατηρήσεις τοῦ Schubring Umwanderung des megarischen Meerbusens ἐν τῇ Zeitschrift für allgemeine Erdkunde, Neue Folge Τόμ. XVII, σ. 434 κ. ἑ.

[2] ***Θουκυδίδου*** VI, 3. Χαλκιδεῖς μετὰ Θουκλέους οἰκιστοῦ Νάξον ᾠκισαν καὶ Ἀπόλλωνος ἀρχηγέτου βωμὸν ἱδρύσαντο. Πρβλ. ***Στράβωνος*** VI, σ 267. ***Εὐσεβίου*** χρονικὸν, ***Ἅγιον Ἱερώνυμον***. Περὶ δὲ Θουκλέους πρβλ. καὶ Böhneke Forschungen auf dem Gebiete der attischen Redner σ. 111.

τὰ κύρια κέντρα τοῦ ἀποικισμοῦ, ἐν αὐτοῖς δὲ καὶ μόνοις εὕρισκον τὰ μέσα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων αὐτῶν. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα τῆς νέας πόλεως μαρτυρεῖ, ὅτι πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ τῆς κτίσεως αὐτῆς συμμετασχόντες ἄποικοι ἐκ τῶν Κυκλάδων, οἱ δὲ Δελφοὶ ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς τὴν εὐλογίαν αὐτῶν, καὶ ὁ ἐν τῇ ἀκτῇ τῆς σικελικῆς Νάξου βωμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐδήλου εἰς ἀεὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἐγκαθιδρύθησαν οἱ Ἕλληνες μονίμως ἐπὶ σικελικοῦ ἐδάφους.

Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἔσχε δυσυπολογίστους συνεπείας διὰ τὴν ὅλην ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Πράγματι δ' ἔκτοτε ἐξεκαύθη διὰ μιᾶς ἅμιλλα καὶ πόθος τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν καὶ πόλεων πρὸς μετανάστευσιν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας, περὶ ὧν περιήρχοντο εἰς τὰς μητροπόλεις εἰδήσεις ἐλκυστικώταται, διὰ λαμπρῶν χρωμάτων εἰκονίζουσαι τὰ κατ' αὐτάς. Ἀλλ' ἡ ἅμιλλα ἔγεινε καὶ ἐνταῦθα ἀφορμὴ ἐρίδων καὶ χωρισμοῦ. Οἱ ἐκ ποικίλων φυλῶν συναπαρτιζόμενοι οἰκήτορες οἱ ὑπὸ τοῦ Θουκλέους ἐπὶ ταὐτὸ ἀχθέντες δὲν ἔμειναν συνηνωμένοι. Τούτων οἱ Μεγαρεῖς χωρισθέντες ἐτράπησαν πρὸς νότον. Οἱ δὲ Βακχιάδαι τῆς Κορίνθου ἐπωφελήθησαν μετὰ πολλῆς συνέσεως τὸν ἐπίκαιρον τοῦτον χρόνον. Ἀναλαβόντες δὲ τὴν ἡγεσίαν τοῦ πρὸς τὴν Σικελίαν ἀποικισμοῦ τῶν Δωριέων, προσείλκυσαν τοὺς Μεγαρεῖς, καὶ ἔκτισαν ἤδη τὸ ἑπόμενον ἔτος 735 π. Χ. (Ὀλυμπ. 11,2) ἰδίαν πόλιν ἐπὶ τῆς νήσου Ὀρτυγίας, προκαταλαβόντες τὸν ἄριστον τῶν λιμένων τῆς ἀνατολικῆς παραλίας, οὗ θὰ ἠδύναντο νὰ γείνωσι κύριοι οἱ Χαλκιδεῖς [1].

Οἱ Φοίνικες ἔμποροι οἱ ἐγκαθιδρυμένοι ἐν Ὀρτυγίᾳ ἐξηκολούθησαν οἰκοῦντες ἐν αὐτῇ καὶ ἀσχολούμενοι ὡς πρότερον περὶ τὰ ἔργα αὐτῶν [2]. Ἡ δὲ συρροὴ διαφόρων ἐθνῶν συνετέλεσεν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ταχείας ἀκμῆς τῶν Συρακουσῶν.

Διὰ τοῦ χωρισμοῦ δὲ τούτου συνετελέσθη ἡ ῥῆξις τῆς ἐθνι-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 399.

[2] Stark Berichte der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. 1856 σ. 117.

κῆς ὁμονοίας μεθ' ἧς εἶχεν ἀρχίσει ὁ ἀποικισμός. Μετὰ δὲ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδεύσεως συναπεκόμισαν οἱ ἄποικοι εἰς τὴν νέαν σικελικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν διένεξιν τῶν φυλῶν. Οὕτω δ' ἐσπάρη ὁ σπόρος τῶν ἀγώνων τῶν διασπασάντων ἔπειτα τὴν ἑλληνικὴν Σικελίαν εἰς δύο στρατόπεδα.

Ὅτε δ' οἱ Χαλκιδεῖς ἐξηκολούθησαν καταλαμβάνοντες ὁσημέραι μᾶλλον τὰς ὑπωρείας τῆς Αἴτνης, καὶ ἔκτισαν ἐντὸς τῶν πέντε προσεχῶν ἐτῶν τὴν Κατάνην καὶ τοὺς Λεοντίνους, πόλιν παρὰ τὸν πλωτὸν ποταμὸν Τηρίαν, συνενοῦσαν πάντα τἀπὸ τῆς μεσογαίας καὶ τῆς θαλάσσης ἀγαθά, ἔγεινε νέα ἀπόπειρα πρὸς συνένωσιν τῶν φυλῶν. Καὶ δὴ οἱ ἐκ καταγωγῆς Δωριεῖς ἅμα καὶ Ἴωνες Μεγαρεῖς κατῴκησαν ἐπί τινα χρόνον μετὰ τῶν Λεοντίνων. Ἀλλὰ δὲν παρείχετο εἰς αὐτοὺς συμμετοχὴ εἰς τοὺς παμφόρους ἀγρούς. Διὸ οἱ Μεγαρεῖς μετενάστευσαν καὶ πάλιν, καὶ ἐζήτησαν στέγην ἐν διαφόροις τόποις, ἕως τέλος εὗρον μόνιμον πατρίδα παρὰ τὸν κόλπον, ὅστις ἀνοίγεται πρὸς ἀνατολὰς τῶν Ὑβλαίων ὀρέων καὶ βορείως τῶν Συρακουσῶν. Ἐκεῖ, λαβόντες γαίας ἐκ συνεννοήσεως μετά τινος τῶν ἐγχωρίων Σικελῶν βασιλέων, ἔκτισαν τὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα.

Οὕτω παρὰ τὰς ἐπικρατούσας διχονοίας, ἐν μέρει δὲ μάλιστα ἕνεκα τούτων τῶν ἐρίδων ἐπετεύχθη ὁ ἐν ἀπιστεύτως βραχεῖ χρόνῳ ἐξελληνισμὸς τῆς ὅλης ἀνατολικῆς παραλίας ἀπὸ τῆς Παχύνου ἄκρας μέχρι τῆς Πελώρου [1], καὶ κατελήφθη ἐν τῇ ὡραιοτάτῃ τῶν παρὰ τὴν Μεσόγειον νήσων ὑπὸ τῶν ἀποίκων χώρα συν-

[1] Ἡ χρονολογία τῆς κτίσεως τῶν ἀποικιῶν τῆς ἀνατολικῆς παραλίας στηρίζεται εἰς τὸν Ἔφορον παρὰ *Στράβωνι* VI, σ.267, τὸν *Θουκυδίδην* VI, 3 κ.ἑ.) καὶ *Σκύμνον τὸν Χῖον* σ 273. Τὰ Ὑβλαῖα Μέγαρα διήρκεσαν ἐν ὅλῳ διακόσια τεσσαράκοντα πέντε ἔτη, κατεστράφησαν δ' ὑπὸ τοῦ Γέλωνος εὐθὺς μετὰ τὸ πρῶτον ἢ δεύτερον ἔτος τῆς 74 Ὀλυμπιάδος. Ἐντεῦθεν ὡς ἔτος τῆς κτίσεως ἐξάγεται τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς 13 Ὀλυμπιάδος (περὶ τὸ 727 π. Χ.). Πρὸς δὲ τὰ τρία προηγηθέντα ἔτη συμπίπτουσιν αἱ περιπλανήσεις τοῦ Λάμιδος, ὧν ἐγινώσκοντο λίαν ἀκριβῶς οἱ καθ' ἕκαστον σταθμοὶ καὶ ὁ χρόνος αὐτῶν. Πρβλ *Πολυαίνου* Στρατηγήματα V, I, 2. Ἴδε καὶ Schubring ἐν τῇ Zeitschrift für Erdkunde, Neue Folge Τόμ. XVII, σ. 447 κ. ἑ.

εχὴς, ἐν ᾗ ἑκάστη τῶν συμμετεχουσῶν τοῦ ἀποικισμοῦ πόλεων εὗρε τὴν οἰκείαν θέσιν.

Τῆς χειρίστης δὲ μοίρας εἶχον τύχει οἱ Μεγαρεῖς τῶν Ὑβλαίων Μεγάρων. Καὶ εἶνε μὲν ἡ πεδιὰς αὐτῶν καὶ ὁ κόλπος τῶν ἀρίστων τῆς Σικελίας, ἀλλ' ὡς ἐν τῇ μητροπόλει, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἦσαν ἐσφηνωμένοι μεταξὺ ἐδάφους ἰωνικοῦ καὶ δωρικοῦ οὕτως, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰναπτυχθῶσιν ἐλευθέρως. Ἐξ ἑνὸς μὲν εἶχον τοὺς Λεοντίνους, ἐξ ἑτέρου δὲ τοὺς φυλετικῶς συγγενεῖς Συρακουσίους, οἵτινες, καίπερ οἰκοῦντες πόλιν εὑρισκομένην ὑπὸ λίαν ὁμοίας πρὸς τὰ Μέγαρα τοπικὰς συνθήκας, ὑπερηυδοκίμησαν ἐν χρόνῳ βραχεῖ τὴν γείτονα πόλιν. Αἰτία δὲ ταύτης τῆς ὑπεροχῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀπέναντι τῆς Ὀρτυγίας ἀναπεπταμένη μεσόγαια, ἥτις κατέστησεν εἰς τοὺς Συρακουσίους δυνατὴν τὴν πρὸ τῆς παρελεύσεως τριῶν γενεῶν ἐπέκτασιν ἀπὸ τῆς νησῖδος εἰς τὴν ἀντικειμένην γῆν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς τῷ 664 π.Χ. (Ὀλυμπ. 29,1 ἄνωθεν τῶν πηγῶν τοῦ Ἀνάπου κτίσιν ὀρεινῆς πόλεως, ἥτις ὠνομάσθη Ἄκραι. Καὶ τὴν Ἔνναν δὲ, τὸν ὀμφαλὸν τῆς Σικελίας[1], λέγονται τειχίσαντες οἱ Συρακούσιοι περὶ τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους χρόνους[2]. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ τελευταῖαι μεγάλαι ἐπιτυχίαι, δι' ὧν ἐστέφθη ἡ ἀποικιακὴ πολιτεία τῶν Βακχιαδῶν.

Συγχρόνως δ' ἐτράπησαν οἱ πρακτικοῦ πνεύματος ἐμπεφορημένοι Ἕλληνες ἄποικοι ἐπὶ τὴν ἰταλικὴν ἤπειρον, ἰδίως δ' ἐπὶ τὰς ἀκτὰς τοῦ κόλπου τῆς Νεαπόλεως, ὅστις εἶχεν ἤδη ἑλκύσει τοὺς Φοίνικας θαλασσοπόρους ἕνεκα τῶν τε ἠπειρωτικῶν καὶ θαλασσίων αὐτοῦ προϊόντων, μάλιστα δὲ τῶν πορφυρευτικῶν κογχυλίων.

Οἱ δ' ἐπὶ τὰς χώρας ταύτας τραπέντες ἄποικοι προήρχοντο ἐκ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου. Ἐκ τῶν ἀκτῶν αὐτοῦ συμπαρελάμβανον ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν οἱ Χαλκιδεῖς, πλέοντες πρὸς τὴν Δύσιν, φιλαποδήμους μετανάστας· οὕτω δ' ἔγειναν εἰσηγηταὶ τῆς μετὰ τῶν χωρῶν τῆς Δύσεως ἐπικοινωνίας τῶν τόπων ἐκείνων. Οὕτως

[1] ***Καλλιμάχου*** Ὕμν. εἰς Δήμητραν 15.

[2] Περὶ τῶν μεσογείων ἀποικιῶν τῶν Συρακουσῶν ἴδε Schubring Akrai - Palazzolo ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie. Supplement Τόμ. IV.

ἐπὶ παραδείγματι ἡ Τριταία, ἡ ὀρεινὴ πόλις τῆς Ἀχαΐας, εὑρίσκετο εἰς ἀρχαίας σχέσεις πρὸς τὴν ἰταλικὴν Κύμην [1].

Καὶ τὸ μὲν δελφικὸν μαντεῖον συνετέλει πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐν Αἰγίῳ καὶ ταῖς παρακειμέναις παραλίαις πόλεσιν ἐνίσχυσιν τῆς ἐμπιστοσύνης πρὸς τοὺς Χαλκιδεῖς, τοὺς πιστοτάτους θεράποντας καὶ ἀποστόλους τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Μετὰ δὲ τὴν ἔκπτωσιν τῆς ἐπιδράσεως τῶν Χαλκιδέων ἀνέλαβον τὴν ἡγεσίαν τῶν ἀποικούντων οἱ Κορίνθιοι, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύεται ἤδη ἐν τῇ κτίσει τῆς Κρότωνος. Εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλη χώρα ἐτρέπετο προθύμως πρὸς τὸν ἀποικισμὸν ἕνεκεν ὑπερπλεονασμοῦ τῶν κατοίκων ἡ στενὴ παραθαλασσία τῆς ἀρχαίας Αἰγιαλείας, ἐν ᾗ Ἴωνες καὶ Ἀχαιοὶ συνῴκουν ἐν πόλεσι πυκνῶς παρ' ἀλλήλας κατῳκισμέναις.

Οἱ Χαλκιδεῖς ἐφέροντο ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων κυρίως εἰς τὸν πέραν τοῦ στενοῦ τῆς Μεσσήνης πλοῦν πρὸς τὸ τυρρηνικὸν πέλαγος. Διὰ τοῦτο δὲ εἶχον ἀφήσει ἀπαρατηρήτους τὰς ἀκτὰς τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος, ἃς παρέπλεον, καίτοι λόγῳ κλίματος εὐχαρίστου καὶ πλούτου φυσικῶν ἀγαθῶν αἱ ἀνατολικαὶ κλιτύες τῶν Ἀπεννίνων ἦσαν ἐν ὅλῳ παρὰ πολὺ προκριτώτεραι τῶν τῆς δυτικῆς παραλίας. Καὶ ἦτο μὲν ἡ ἀνατολικὴ παραλία ἐστερημένη ὑπὸ τῆς φύσεως λιμένων, ἀλλ' ἤρκουν ὅμως ἐν τῷ προπεφυλαγμένῳ ἐκείνῳ πελάγει τὰ ἄλλως ἀνοικτὰ ἀγκυροβόλια καὶ οἱ ὅρμοι. Καὶ αἱ μὲν εὐυδρότεραι παραθαλάσσιαι πεδιάδες ἦσαν ἀπαράμιλλοι διὰ τὴν καλλιέργειαν σιτηρῶν, τὰ δὲ μετεωρότερα τῆς χώρας ἦσαν προσφορώτατα πρὸς γεωργίαν τῆς ἀμπέλου καὶ τῆς ἐλαίας καὶ πρὸς κτηνοτροφίαν, καὶ τὰ δάση τῶν ὑψηλῶν ὀρέων παρεῖχον ἀνεξάντλητον ὕλην ξυλείας καὶ ἀσφάλτου χρησίμου εἰς τὴν ναυπηγίαν. Κατὰ ταῦτα δὲ τὰνατολικὰ τῆς Ἰταλίας ἦσαν χώρα εἴπερ τις καὶ ἄλλη συνενοῦσα τοὺς ἀρίστους ὅρους πρὸς εὐδοκίμησιν καὶ εὐημερίαν καθολικήν. Τῶν δ' ἐγκατοίκων διεκρίνοντο διὰ τοῦ ἀνωτέρου αὐτῶν πολιτισμοῦ οἱ Οἰνωτροί, οἵτινες ᾤκουν τὰς κλιτύας τῶν ὀρέων μέχρι καὶ τῆς θαλάσσης καὶ οἱ Χά-

[1] *Παυσανίου* VII, 22, 8.

ἢ Χῶνες. Ἐν δὲ τῇ χώρᾳ τῶν Χαόνων ὑφίστατο ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων ἡ ἑλληνικὴ πόλις Σῖρις [1], ἧς οἱ κάτοικοι ἐκαυχῶντο ἐπὶ καταγωγῇ ἐκ τῆς Τροίας. Ἀπανταχοῦ δ' ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ εὑρίσκονται τὰ ἴχνη πρωίμου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· οἱ δὲ φιλέλληνες ἰθαγενεῖς συνεδέθησαν εὐκόλως πρὸς τὰς νέας ἑστίας ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ συνετέλεσαν διὰ τῆς εἰς τὰ κτίσματα τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων συρροῆς νἀναδείξωσιν ἐν τάχει τὰς πόλεις ἐκείνας μεγάλας καὶ ἀνθηράς.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἐκτίσθησαν συγχρόνως ἀπέναντι τῆς Ἰαπυγίας ἄκρας ἐν χωρίοις τῆς παραλίας κειμένοις ἐπικαίρως πρὸς τὴν θαλασσίαν ὁδὸν, ἣν διήνυον οἱ Χαλκιδεῖς, δύο γείτονες πόλεις. Ἦσαν δ' αὗται ἡ Σύβαρις, κτισθεῖσα ἐν σπαργώσῃ κοιλάδι, ἔνθα συμβάλλοντες εἰς ἀλλήλους οἱ ῥύακες Κρᾶθις καὶ Σύβαρις συναποτελοῦσι κοινὸν ποτάμιον, ἐν ἔτει 721 π. Χ. (Ὀλυμπ. 14, 4), καὶ βραχὺν χρόνον μετ' αὐτὴν ἡ Κρότων εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Συβάρεως ἐπὶ ἄκρας ὑψηλοτέρας καὶ μᾶλλον ἀναπεπταμένης, ἣν σχηματίζουσι τὰ Ἀπέννινα, προεκβάλλοντα εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ ἄποικοι ἀνῆκον μάλιστα εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἴωνας οἰκήτορας τῶν βορείων παραλίων τῆς Πελοποννήσου· κατὰ δὲ τὴν κτίσιν τῆς Συβάρεως συμμετέσχον καὶ Τροιζήνιοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας εἶχον γείνει κύριοι τῶν δώδεκα ἰωνικῶν πόλεων οἱ Ἀχαιοὶ [2], διὰ ταῦτα καὶ κατὰ τὴν κτίσιν τῶν ἀποικίδων τὴν ἀρχηγίαν ἀνέλαβον γένη ἀχαϊκά. Καὶ Μύσκελλος μὲν ὁ κτίστης τῆς Κρότωνος ἦτο Ἡρακλείδης ἐξ Αἰγῶν, ὁ δὲ οἰκιστὴς τῆς Συβάρεως κατήγετο ἐξ Ἑλίκης. Ὁ ἀρχαῖος ἀγὼν τῶν φυλῶν ἐξερράγη ἐκ νέου ἐν ταῖς ἀποικίαις καὶ ἤγαγεν εἰς καθαίμαξιν τῆς Συβάρεως. Καὶ ἐν μὲν ταύτῃ τῇ πόλει ἀνεπτύχθη μᾶλλον τὸ ἰωνικὸν στοιχεῖον, ἡ δὲ Κρότων ἔμεινε μᾶλλον ἀχαϊκή. Ἀλλ' ἀμφοτέρας τὰς πόλεις ἀνύ-

[1] Χῶνες καὶ Ἴωνες ὡς κάτοικοι τῆς Σίριος παρὰ ***Στράβωνι*** VI, σ 264, καὶ ***Τζέτζῃ*** εἰς Λυκόφρονα στ. 987. Πρβλ. Res Siritarum ἐν τοῖς τοῦ Lorentz Tarentinorum res gestae. 1838 σ. 9.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 168.

ψωσε καταφανῶς εἰς μεγαλειοτέραν ἀνάπτυξιν ἡ δραστηρία ἐνέργεια οἴκων ἀχαϊκῶν. Οὗτοι εἶχον τὴν πολιτικὴν ἀντίληψιν προηγμένην πολὺ μᾶλλον ἢ οἱ Χαλκιδεῖς ἔμποροι, οἵτινες ἠρκοῦντο εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν αὐτῶν σκοπῶν. Καὶ οἱ μὲν Χαλκιδεῖς ἀπέβλεπον πάντοτε εἰς μόνην τὴν κατὰ θάλασσαν ἐμπορίαν, οἱ δὲ Ἀχαιοὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὴν γεωργίαν, ὑπέτασσον τοὺς ἰθαγενεῖς, ηὔρυνον τὰ ὅρια τῶν πόλεων, καὶ προέβαινον εἰς διοργάνωσιν συμμαχικῶν κοινῶν.

Ἑκατέρα δὲ τῶν πόλεων τούτων ἵδρυσεν ἰδίαν πεζικὴν δύναμιν. Καὶ οἱ μὲν Συβαρῖται, ἀναβάντες τοὺς παραλίους ποταμούς, εἰσεχώρησαν εἰς τὰ ὀρεινότερα τῆς χώρας, ὑπερέβαλον τὰς ὑψηλὰς ἐξ ἀσβεστολίθου ῥάχεις τῶν Ἀπεννίνων τῆς Καλαβρίας, καὶ διὰ τῶν πυκνῶν δασῶν τῆς Σίλας ἐτράπησαν τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, τὴν πρὸς τὸ τυρρηνικὸν πέλαγος, ἐφ' ἧς ἔκτισαν πλείστας ὅσας πόλεις. Ἡ δὲ Ποσειδωνία ἦτο τὸ βορειότατον εἰκοσιπέντε κτισμάτων τῶν πολιτῶν τῆς Συβάρεως[1]. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον προήχθησαν καὶ οἱ Κροτωνιᾶται, καθυποτάξαντες τὴν ἔτι εὐρυτέραν ὀρεινὴν χώραν τὴν ὑπερκειμένην τῆς παραθαλασσίας αὐτῶν πόλεως καὶ γενόμενοι κύριοι τῶν ἀρχαίων παρὰ τὸν κόλπον τῆς Τερίνης χαλκωρυχείων. Οὕτω δ' αἱ δύο ἀχαϊκαὶ πόλεις ἀπέβησαν αἱ πρωτεύουσαι μικρῶν κρατῶν, ἐν οἷς αἱ φυλαὶ τῶν ἰθαγενῶν Οἰνωτρῶν καὶ Ὄσκων ἔζων ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν πολιτειῶν ἑλληνικῶν.

Τοὺς δὲ Πελοποννησίους ἀποίκους ἠκολούθησαν ἀπὸ τῆς ἀντιπέραν ἀκτῆς τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου οἱ Λοκροί, οἵτινες πρὸς ἔξωσιν ἀνησύχων στοιχείων τῆς λοκρικῆς πατρίδος ἔκτισαν νέους Λοκροὺς παρὰ τὸ Ζεφύριον ἄκρον πλησιέστατα τοῦ Ῥηγίου, διανεμηθέντες μετὰ τῶν Ῥηγίνων τὴν κτῆσιν τῆς νοτιωτάτης ἐσχατιᾶς τῆς Ἰταλίας.

Τέλος δὲ κατελήφθη ὑφ' Ἑλλήνων καὶ τὸ ἐνδότατον μέρος τοῦ κόλπου, ἡ εἴπερ τις καὶ ἄλλη γελόεσσα γωνία τῆς γῆς συνωδὰ

[1] ***Στράβωνος*** VI, σ. 263. ***Σκύμνου τοῦ Χίου*** στ. 360.

τῇ ἐκφράσει τοῦ Ἀπούλου ποιητοῦ [1], ἡ παραλία τῆς νῦν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν λεγομένης μικρᾶς θαλάσσης (mare piccolo). Καὶ ἔχει μὲν ἀληθῶς ἡ χώρα ἐκείνη μόνον χθαμαλὰς ἀκτάς, ἀλλ' ὑπάρχει ὅμως ἐν αὐτῇ καὶ ἀξιόλογος λιμήν, ὁ ἄριστος καθ' ἅπασαν τὴν παραλίαν, καὶ εὑρηνται γαῖαι ἐπίρρυτοι ἠρέμα ἀπὸ τῆς θαλάσσης μετεωριζόμεναι καὶ ἐξαίρετοι πρὸς κτηνοτροφίαν καὶ σπορὰν σίτου. Ἀλλὰ πρὸ πάντων οὐδὲν τῶν εὐρωπαϊκῶν πελαγῶν παρεῖχε τοιαύτην ἀφθονίαν κογχυλῶν πορφυρευτικῶν, οἵαν ὁ κόλπος ἐκεῖνος, ἀναμφιβόλως δὲ τὸ πλεονέκτημα τοῦτο εἶχον διαγνώσει ἤδη οἱ Φοίνικες ναυτίλοι. Διὰ ταῦτα δὲ αἱ ἀκταὶ τοῦ Τάραντος εὑρίσκοντο ἔκπαλαι εἰς σχέσεις πρὸς τὸ τὰς ἀφθονωτάτας πορφύρας παρέχον ἑλληνικὸν πέλαγος, τὸν λακωνικὸν κόλπον, Λάκωνες δ' ἄποικοι ἔκτισαν ἐνταῦθα τὸν Τάραντα ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἡ σπαρτιατικὴ πολιτεία εὑρίσκετο ἐν κινδύνῳ ἕνεκεν ἐμφυλίων ταραχῶν [2]. Τὸ δὲ γεγονὸς τῆς κτίσεως τῆς πόλεως παριστάνουσι συμβολικῶς τὰ ἀργυρᾶ νομίσματα αὐτῆς μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος διὰ τῆς εἰκόνος νεανίου διαπεραιουμένου τὸ πέλαγος ἐπὶ δελφῖνος καὶ φέροντος πρὸς τοὺς οἰκήτορας τῆς ἀπωτάτης ἀκτῆς τὸν τρίποδα τοῦ Ἀπόλλωνος. Εἶνε δ' ὁ νεανίας ἐκεῖνος αὐτὸς ὁ Δελφίνιος Ἀπόλλων ὁ γενόμενος ἀρχηγέτης τῶν Κρητῶν πλεόντων εἰς τοὺς Δελφοὺς καὶ ἀγαγὼν αὐτοὺς ἔτι περαιτέρω εἰς τὰς ἰταλικὰς ἀκτάς, ἐπειδὴ εὐλόγως ἐλέγετο ὁ Τάρας ἔγγονος τοῦ Μίνωος, νῦν δὲ ὁδηγήσας καὶ τοὺς Λάκωνας ἀπὸ τῶν Δελφῶν πρὸς κτίσιν τῆς νέας πόλεως.

Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τοὺς ποταμοὺς Ἄκεριν καὶ Σῖριν ἀνάκτισιν τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Χαόνων ὑπὸ Ἰώνων ἐκ Κολοφῶνος, πόλεως, ἧς ἡ ὡραία θέσις ἤδη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἐξυμνήθη ὑπὸ τῶν ᾀσμάτων τοῦ Ἀρχιλόχου, καὶ τὴν πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς ἵδρυσιν τοῦ Μεταποντίου ὑπὸ ἀχαϊκῶν οἴκων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀνδρὸς Κρισαίου τὸ ὅλον τοῦ ἡμικυκλικοῦ ὡραίου κόλπου κατελήφθη ὑπὸ πόλεων ἑλληνικῶν. Κεῖνται δὲ αὗται οὕτω

[1] ***Ορατίου*** Ὠδ II, 6, 13· ille terrarum mihi praeter omnes angulus ridet.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 303.

σκοπίμως διανενεμημέναι καὶ ἀποκεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων κατ' ἀποστάσεις οὕτω συμμέτρους, ὥστε ἀναγκαίως πιστεύει τις αὐτὰς κτισθείσας μετ' ἀμοιβαίαν συνεννόησιν ἢ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀνωτέρας ἐνιαίας διευθύνσεως.

Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸ κατ' ἀρχὰς αἱ ὑπὸ ἀποίκων διαφόρου καταγωγῆς πόλεις ἦσαν συνηνωμέναι πρὸς ἀλλήλας διὰ κοινῶν δεσμῶν ὁμονοίας, καὶ ὡμολόγουν συνθήκας, ὑφ' ὧν προστατευόμεναι ἠδύναντο νὰ εὐδοκιμῶσιν ἀμερίμνως, ἑκάστης αὐτῶν καρπουμένης τἀγαθὰ τῆς ἰδίας τοπικῆς θέσεως, καὶ τινὲς μὲν ἐπιδιδόμεναι μᾶλλον εἰς τὴν ἐμπορίαν, τινὲς δὲ μᾶλλον εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν γεωργίαν ἢ τὰς τέχνας. Διαγινώσκομεν δ' ἀκόμη τὰ ἴχνη τῶν ἀμφικτυονικῶν διατάξεων τῶν ἰδίως ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν προερχομένων. Καὶ δὴ ὡς ἐν Ἀχαΐᾳ, οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις τῶν ἀχαϊκῶν πόλεων ἐλατρεύετο ὁ Ζεὺς Ὁμάριος ἢ Ὁμαγύριος ὡς ὁ προστάτης τῶν κοινῶν πολιτικῶν θεσμῶν, ὁ δὲ βωμὸς αὐτοῦ ἦτο ἡ κοινὴ ἑστία τῶν ἀχαϊκῶν ἅμα καὶ ἰωνικῶν ἀποικιῶν. Ἔτι δὲ μεγαλειτέρα ἦτο ἡ ἐπὶ τὴν συνένωσιν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀποίκων ἐπίδρασις τῆς λατρείας τῆς Ἥρας, ἥτις ἐπιχωριάζουσα ἐν τῷ ἀχαϊκῷ Ἄργει εἶχεν εὕρει ἐξαίρετον ἔδαφος διαδόσεως ἐν τῇ Λακινίᾳ ἄκρᾳ. Τὸ Λακίνιον, κείμενον πρὸς νότον τῆς Κρότωνος [1], ἦτο σημεῖον κατευθύνσεως καὶ ἀγκυροβόλιον τῶν ναυτιλλομένων, ἀπέβη δὲ κέντρον μεγάλων ἑορτῶν τελουμένων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Κροτωνιατῶν. Ὁ δὲ ναὸς τῆς θεᾶς ᾠκοδομημένος ἐν πυκνῷ δάσει ἐλατῶν ἦτο τὸ ἐντευκτήριον ἁπάντων τῶν περιοίκων, ἦτο δὲ συνηνωμένος δι' ἱερῶν ὁδῶν μετὰ τῶν πόλεων τῶν Ἰταλιωτῶν, οἵτινες ἀπέστελλον μὲν εἰς τὸ ἱερὸν τοὺς θεωροὺς αὐτῶν, συνεσκέπτοντο δ' ἐν αὐτῷ περὶ κοινῶν πραγμάτων καὶ ἐξέθετον εἰς κοινὴν θέαν τἄριστα προϊόντα τῆς τέχνης αὐτῶν καὶ βιομηχανίας. Καὶ περὶ τὰ σταθμὰ δὲ καὶ μέτρα ὑπῆρχε συμφωνία μαρτυροῦσα τὸ διατακτικὸν πνεῦμα τῶν Ἀχαιῶν· μέχρι δὲ τῶν ἀπωτάτων ἀποικιῶν τῶν Συβαριτῶν παρὰ τὰ σύνορα τῆς Καμπανίας εὑρίσκομεν

[1] *Στράβωνος* VI, σ 261. *Τίτου Λιβίου* XXVI, 3.

ὡς σύμβολον συμμαχικὸν τῶν πόλεων τὴν κεφαλὴν τῆς Ἥρας ἐπιτετυπωμένην ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Ἐπὶ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος αἱ πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἐχάρασσον νόμισμα κεκεκομμένον κατὰ τὸ σύστημα τῆς Κορίνθου, ἡ δ' ἑνότης τῶν τύπων καὶ τοῦ συστήματος ἀποδεικνύει τὴν ἀκμὴν, ἐν ᾗ εὑρίσκετο ἡ δι' αὐτῶν δηλουμένη συμμαχία.

Ἀλλὰ σπανίως ὅμως ἡ ἱστορία παρέχει ἡμῖν τὴν εὐχαρίστησιν τῆς παρακολουθήσεως τῆς ἡσύχου εὐδοκιμήσεως πολιτειῶν εὐσυντάκτων. Αἱ παραδόσεις δ' αὐτῶν ἄρχονται τὸ πρῶτον μετὰ τὴν διάσπασιν τῆς τάξεως καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς διχονοίας. Διὸ καὶ τὴν εὐδαίμονα γῆν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος γινώσκομεν μόνον ὡς θέατρον τῶν αἱματηροτάτων ἀγώνων, οἵτινες ἐξερράγησαν ἐν οἷς χρόνοις ἦλθον εἰς ῥῆξιν αἱ ἀχαϊκαὶ πόλεις πρὸς τὰς ἰωνικὰς καὶ ἔπειτα αἱ ἀχαϊκαὶ πρὸς ἀλλήλας.

Καὶ ὁ Τάρας ἦτό ποτε συντεταγμένος μετὰ τῶν ἀχαϊκῶν πόλεων, ὡς μαρτυροῦσι τὰ νομίσματ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀπεσπάσθη αὐτῶν ἐνωρὶς καὶ ὑπερηκόντισε πάσας τὰς γείτονας πόλεις, ἀναπτυχθεὶς καθ' ἑαυτόν. Καὶ πρὸς νότον μὲν δὲν εἶχεν εὐρὺ ἔδαφος πρὸς ἀνάπτυξιν, ἀλλ' ἀκώλυτον ἦτο τὸ στάδιον τῆς πρὸς βορρᾶν ἐξαπλώσεως, ἔνθα ἠδύνατο νὰ κινηθῇ ἐλευθέρως καὶ μεγαλουργήσῃ. Ἀποικίας δὲ δὲν ἐξαπέστειλεν ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις, ἐξαιρουμένων τῶν ὀχυρῶν πολισμάτων, ἅτινα ἔκτισε πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας ἐν τῇ ὀρεινῇ Σαυνίτιδι, ὧν ἓν ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας σπαρτιατικῆς κώμης Πιτάνης τῆς παρὰ τὸν πόρον τοῦ Εὐρώτα κειμένης[1]. Ἀλλ' ἰδίως ἐξετάθη ἡ ἐπίδρασις τοῦ Τάραντος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς. Πράγματι ὁ Τάρας ἦτο ἐμπορικὸς σταθμὸς παρὰ τὰ σύνορα τῆς ἀδριατικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ σικελικοῦ πελάγους, εἰς δὲ τοὺς λιμένας αὐτοῦ ἀπέθετον τὸν φόρτον αὐτῶν τὰ πλοῖα τὰ πλέοντα ἐξ Ἐπιδάμνου πρὸς νότον καὶ τἀνάπαλιν. Πρὶν ἢ τὸ Βρενδήσιον ἀποκτήσῃ ἰδίαν σημασίαν, διὰ τοῦ Τάραντος ἐτελεῖτο ἡ μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 252. Πρβλ. Mommsen Römisches Münzwesen σ. 119.

διάμεσος ἐπικοινωνία. Τὸ ἐμπόριον τῶν Ταραντίνων ἔφθανε πέραν τῆς Ἰλλυρίας μέχρι τῆς Ἰστρίας[1], ἀναμφιβόλως δ' εὑρίσκετο ὁ Τάρας εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ πρὸς τὰς παραθαλασσίας πόλεις τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἀδρίου, ἰδίως δὲ πρὸς τὴν παναρχαίαν πελασγικὴν Ἀτρίαν τὴν ἐν τῷ Δέλτα τοῦ Πάδου κειμένην, ἐξ ἧς ἐξεκίνουν αἱ ὁδοὶ αἱ πέραν τῶν Ἄλπεων εἰς τὸν βορρᾶν ἄγουσαι, δι' ὧν προσεκομίζετο τὸ ἤλεκτρον εἰς τοὺς περὶ τὴν Μεσόγειον οἰκοῦντας λαούς. Πόσον δὲ ἄξενον πέλαγος ἐθεώρουν καθ' ὅλου οἱ Ἕλληνες τὸν Ἀδρίαν, μαρτυρεῖ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν ἀποικιῶν τῶν ἐκτισμένων κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὑπ' αὐτοῦ περιβρεχομένας ἀντιπέραν ἀκτάς, εἰ καὶ ὑπῆρχον ἐπ' αὐτῶν πολλὰ μικρὰ ἐμπόρια, οἷον ἐπὶ παραδείγματι τὸ ὑπὸ τῶν Αἰγινητῶν ἱδρυθὲν ἐν τῇ Ὀμβρικῇ[2]. Ἄλλως δ' ἡ μετὰ τῶν παραλίων ἐκείνων ἐπικοινωνία ἦτο ἀρχαία καὶ τὸ ἐν αὐταῖς διεξαγόμενον ἐμπόριον ποικίλον. Ὑπῆρχε μάλιστα καὶ μεγάλη ἠπειρωτικὴ ὁδός, ἄγουσα ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου εἰς τὸν Πόντον καὶ διασχίζουσα πλαγίως τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῶν βορειοτέρων χωρῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἔχουσα δὲ περὶ τὸ μέσον ἀγοράν, εἰς ἣν ἤγοντο ἀπὸ μὲν τοῦ Αἰγαίου ἐμπορεύματα ἐκ Λέσβου, Χίου καὶ Θάσου, ἀπὸ δὲ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀδρίου ἀγγεῖα κερκυραϊκὰ ἐξ ὀπτῆς γῆς[3].

Ἐν τούτοις δ' εἶχε προοδεύσει καὶ ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν ἀκτῶν τῆς Σικελίας. Καὶ οἱ μὲν Συρακούσιοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ περιπλεύσωσι τὴν ἐπίφοβον ἄκραν Πάχυνον καὶ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὴν νότιον θάλασσαν, ἥτις καθ' ὅλον τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἦτο πέλαγος ἐγ-

[1] ***Πολυβίου*** X, I. ***Φλώρου*** I 18 σ. 22 ἐκδ. Jahn· Tarentus . . . in ipsis Hadriani maris faucibus posita . . . in omnis terras, Histriam, Illyricum, Epirum . . . vela demittit. Περὶ τῶν μετὰ τῆς Ἰλλυρίας σχέσεων τοῦ Τάραντος ἴδε καὶ ***Πλαύτου*** Μέναιχμον ἐν προλόγῳ 32.

[2] ***Στράβωνος*** VIII, σ. 376.

[3] ***Ψευδαριστοτέλους*** Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων 104.

καταλελειμένον εἰς μόνους τοὺς βαρβάρους. Ἀλλὰ διεπεραιώθησαν ὅμως εἰς τὴν Σικελίαν τολμηροὶ θαλασσοπόροι ἐκ Ῥόδου, ἄνδρες εἰθισμένοι ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ νὰκολουθῶσι τὰς τρίβους τῆς φοινικικῆς ναυτιλίας καὶ μαθόντες νὰ συμμετέχωσιν ὁσημέραι τοῦ ἐμπορίου χάριν ἑαυτῶν. Οἱ Ῥόδιοι μετὰ τὴν κτίσιν τῶν τριῶν ἐπὶ τῆς ἰδίας νήσου πόλεων, τῆς Λίνδου, τῆς Ἰαλυσοῦ καὶ τῆς Καμείρου [1], εἶχον ἐνωρὶς ναυπηγήσει στόλον καὶ κυριαρχήσει τοῦ περιβρέχοντος τὴν Ῥόδον πελάγους. Ἔκτισαν δὲ κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Λυκίας, τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Κιλικίας πόλεις, ἔπειτα δ' ἐτράπησαν κατὰ προτίμησιν πρὸς δυσμὰς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Χαλκιδέων πρὸς τὰ πελάγη ἐκεῖνα ποδηγέτησιν τῶν νησιωτῶν τοῦ Αἰγαίου, τῶν ἐκ Νάξου, Ἄνδρου καὶ ἄλλων νήσων ἀποίκων. Εἶχεν ἤδη παρέλθει ἡμίσεια ἑκατονταετηρὶς ἀπὸ τῆς κτίσεως τῶν πρώτων ἀποικιῶν τῶν Χαλκιδέων καὶ Κορινθίων κατὰ τἀνατολικὰ παράλια τῆς Σικελίας, ὅτε Ἀντίφημος ὁ Ῥόδιος καὶ Ἔντιμος ὁ Κρὴς ἔκτισαν παρὰ τὸν ποταμὸν Γέλαν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ὀμφάκης πόλιν ἣν ἀπὸ τῆς κυριωτάτης τῶν μητροπόλεων καὶ τοῦ πλείστου τῶν συναπαρτιζόντων τοὺς κατοίκους ὠνόμασαν Λινδίους [2]. Ἔπειτα δὲ προσῆλθον καὶ ἄλλοι ἔποικοι, ἰδίως ἐκ Τήλου καὶ τῶν λοιπῶν περὶ τὴν Καρίαν νήσων. Ἕνεκα δὲ τῆς τοιαύτης προελεύσεως ὠνομάσθη καὶ ἡ πόλις Γέλα ἐκ τοῦ κἀρικοῦ ὀνόματος τοῦ ποταμοῦ.

Ἡ δὲ τολμηρὰ καὶ ἐπιτυχὴς ἐπιχείρησις τῶν Ῥοδίων ἀπετέλεσεν ἀρχὴν νέας περιόδου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀποικι-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ 176.

[2] ***Παυσανίου*** VIII, 46, 2. ***Ἡροδότου*** VII, 153. Κατὰ τὸν Schubring Historischgeographische Studien über Alt-Sicilien (ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXVIII, σ. 81 κ. ἑ.) ἐν Γέλᾳ κατῴκουν καὶ ἀρχαῖοι Θαγενεῖς Σικελοί, ἐπειδὴ κατὰ τὸν ***Στέφανον Βυζάντιον*** (ἐν λ. Γέλα) γέλα ἐσήμαινε παρὰ τοῖς Ὀπικοῖς καὶ Σικελοῖς τὴν πάχνην. Πρὸς τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἀντιτίθεται ἡ παράδοσις ἐν τοῖς Σχολίοις εἰς ***Πινδάρου*** Ὀλυμπ. II, 16 καὶ παρὰ ***Παυσανίᾳ*** IX, 40, 4, ἐξ ἧς μανθάνομεν τὴν ὑπὸ τοῦ κτίστου τῆς Γέλας Ἀντιφήμου καταστροφὴν καὶ δῄωσιν τῆς πόλεως τῶν Σικανῶν Ὀμφάκης. Ἴδε καὶ Holm Geschichte Siciliens im Alterthum. Τόμ. Α' σ. 60 καὶ 135. Ἡ λέξις γέλας εἶνε καρική.

σμοῦ, ὑπερνικηθέντος τοῦ ἀγωνιώδους φόβου, ὃν ἐνέπνεεν ἡ νότιος θάλασσα, καὶ ἀνοιχθείσης τῆς ὁδοῦ πρὸς νέους πλοῦς. Δὲν ἦτο δ' ὁ φόβος ἐκεῖνος ἀδικαιολόγητος. Καὶ πρῶτον μὲν αἱ νότιοι ἀκταὶ τῆς Ἰταλίας εἶνε πολὺ μᾶλλον ἄξενοι τῶν ἀνατολικῶν. Αἱ μακραὶ ἀκρώρειαι μετὰ τῶν παραφυάδων αὐτῶν παρεκτείνονται ἐνταῦθα μέχρις αὐτῶν τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης, καὶ σχηματίζουσιν ἀπορρῶγας ἐχούσας ἐπικίνδυνα ρεύματα καὶ ῥαχίας ἔνθα οἱ ναυτιλλόμενοι δέονται ἀκριβεστάτης γνώσεως τῶν τόπων. Οἱ λιμένες εἶνε κακοί, διότι οὐδέποτε ἀνεπτύχθησαν ἐνταῦθα παραθαλάσσιαι πόλεις ἄξιαι λόγου. Τὰ παράλια ὄρη διατέμνονται ὑπὸ χειμάρρων ἐχόντων μεγάλην τὴν κλίσιν καὶ ὁρμὴν καὶ ἐπιφερόντων ἐν ὥρᾳ χειμῶνος μεγάλας ζημίας διὰ τῶν πλημμυρῶν αὐτῶν[1]. Ὡς δ' ἡ φύσις οὕτω καὶ οἱ ἐνοικοῦντες ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐδεικνύοντο ἀγριώτεροι καὶ μαχιμώτεροι πρὸς τοὺς ἐποίκους ἢ ἀλλαχοῦ. Ἀληθῶς οἱ ἀρχαῖοι διέκρινον λίαν ὡρισμένως τοὺς Σικανοὺς τῶν Σικελῶν, θεωροῦντες ἐκείνους λαὸν μᾶλλον ξένον ἑαυτῶν ἢ οἱ Σικελοί· ἐπίστευον δὲ μάλιστα, ὅτι ἠδύναντο νὰ θεωρῶσι τοὺς Σικανοὺς εὐλόγως λαὸν μετοικήσαντα ἐκ τῆς Κελτικῆς[2]. Πλὴν δὲ τούτων οἱ Ἕλληνες ἄποικοι εὗρον ἐνταῦθα ἰσχυρὰν ἀντίστασιν παρὰ τῶν Φοινίκων, οἵτινες ἐνέμενον μετὰ πείσματος εἰς τὰ κτηθέντα καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ σπουδαῖα ὁρμητήρια κατὰ τὸν πλοῦν πρὸς τὰς ἐν τῇ Δύσει κτήσεις αὐτῶν.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ἅπασαι αὗται αἱ δυσχέρειαι καὶ οἱ κίνδυνοι δὲν ἤγαγον εἰς ἐκφόβησιν τῶν Ῥοδίων. Ἄλλως δ' αἱ περιστάσεις ἦσαν εὐνοϊκαὶ ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀληθῶς περὶ τούτους τοὺς χρόνους εὑρίσκετο ἐν πλήρει ἀκμῇ ἡ πολεμικὴ δυναστεία τῶν Σαργωνιδῶν. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς Σάργων (720-703 π. Χ.) εἶχεν ὑποτάξει ἐκ τῆς Νινευὶ τὴν Συρίαν, ἐπεκτείνας τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ μέχρις Αἰγύπτου καὶ ταπεινώσας τὰς φοινικικὰς πόλεις· δι' αὐτοῦ ἡ Κύ-

[1] Ἴδε Schubring Topographie von Gela (ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XXVIII, σ. 87).

[2] Ἴβηρας λέγει τοὺς Σικανοὺς ὁ **Θουκυδίδης** (VI. 2).

προς ἀπηλλάγη τοῦ φοινικικοῦ ζυγοῦ, καὶ ἀνδριάντες πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων εἶχον ἱδρυθῆ ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Σενναχηρεὶμ ὑπέταξε τὴν Σιδῶνα, ἐνίκησε τοὺς Ἕλληνας ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἔκτισε τὴν Ταρσὸν χάριν ἐξασφαλίσεως τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας[1]. Οὐδὲν λοιπὸν θαῦμα, ὅτι οἱ Ῥόδιοι περὶ τούτους τοὺς χρόνους ἀπεσύρθησαν ἐκ τῶν μικρασιατικῶν ὑδάτων, καὶ πρὸς ἀντισήκωμα τῆς ἐξ αὐτῶν κατηναγκασμένης ὑποχωρήσεως ἐπωφελήθησαν τὴν παρακμὴν τῶν φοινικικῶν πόλεων πρὸς ἐπιδρομὴν τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἦσαν αἱ ἀποικίαι τῶν Φοινίκων. Συνέβησαν δὲ ταῦτα περὶ τὸ 690 π. Χ. (Ὀλυμπ. 22, 3).

Ἡ δ' ἐπιτυχία τῶν Ῥοδίων ἐνέπνευσε τὸ θάρρος καὶ προεκάλεσε τὴν ἅμιλλαν. Οἱ Μεγαρεῖς, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπεκταθῶσιν ἐν Σικελίᾳ ἀτ' ἐγκαθιδρυμένοι πλησίον τῆς κυριωτάτης τῶν ἐπὶ τῆς νήσου κορινθιακῶν ἀποικιῶν[2], ἐξαπέστειλαν τῷ 628 π. Χ. (Ὀλυμπ. 38, 1) τὸ περισσεῦον μέρος τῶν κατοίκων τῆς ἰδίας αὐτῶν πόλεως εἰς τὰ δυτικὰ τῆς νήσου εἰς μέσην τὴν χώραν τὴν οἰκουμένην ὑπὸ Καρχηδονίων, καὶ ἔκτισαν παρὰ τὰς δυτικὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ὕψα νέαν πατρίδα. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ γέννησις τοῦ Σελινοῦντος, ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὴν κτίσιν τῶν σικελικῶν Μεγάρων[3], καθ' οὓς χρόνους ἐν τῇ μητροπόλει παρεσκευάζετο ἢ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἡ λαμπρὰ τυραννὶς τοῦ Θεαγένους[4]. Πεπειραμένοι δὲ περὶ τὰ ὑδραυλικὰ ἔργα οἱ Μεγαρεῖς ἀπεξήραναν τὰ νοσηρὰ τέλματα τῆς λεκά-

[1] Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Σαργωνιδῶν ἴδε Oppert Inscriptions des Sargonides. Brandis Assyrien (ἐν τῇ τοῦ Pauly Realencyclopädie σ. 1898). Hommel Geschichte Babyloniens und Assyriens. Berlin. 1885 σ. 679 κ.ἑ. Tiele Babylonisch-assyrische Geschichte. Gotha. 1886 Τόμ. Α' σ. 238 κ. ἑ. Lenormant-Babelon Histoire ancienne de l'Orient Τόμ. Δ' σ. 233 κ. ἑ.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 671.

[3] Ὁ Σελινοῦς ἐκτίσθη κατὰ μὲν τὸν ***Εὐσέβιον*** τὴν 31 Ὀλυμπιάδα, κατὰ δὲ ***Διόδωρον τὸν Σικελιώτην*** τὴν 33 καὶ κατὰ τὸν ***Θουκυδίδην*** τὴν 38. Εἶχε δ' ὁ Σελινοῦς, ὡς καὶ ἡ μητρόπολις αὐτοῦ, τὰ Μέγαρα, διπλῆν ἀκρόπολιν. Ἴδε Benndorf Metopen von Selinus σ. 6. Διπλοῦς δὲ ἦτο καὶ ὁ λιμὴν τῆς πόλεως. Ἴδε Schubring ἐν τῇ Archäologische Zeitung. 1872 σ 98.

[4] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 420.

νης τοῦ Ὕψα, καὶ κατώρθωσαν νὰ προαχθῇ ταχέως ἡ νέα αὐτῶν πόλις.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Γέλα, πρὶν ἢ παρέλθωσι τρεῖς γενεαὶ ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς, ἐνισχύθη διὰ τῆς ἐποικήσεως νέων δραστηρίων οἴκων ἐκ τῆς πατρίδος καὶ ἔκτισεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς νοτίου παραλίας τῆς νήσου ἐπὶ ὀρθίου βραχώδους πέτρου τὴν πόλιν Ἀκράγαντα, ἧς ἡ αἴγλη καὶ ἡ δύναμις ἐν βραχεῖ χρόνῳ ὑπερηκόντισε κατὰ πολὺ τὴν τῆς μητροπόλεως. Ἐκτίσθη δ' ἡ πόλις μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ὕψα καὶ Ἀκράγαντος ἐν θέσει παρεχούσῃ τὰ προσόντα πρὸς ἐξάπλωσιν μεγάλης πόλεως [1]. Καὶ κυριωτάτη μὲν πηγὴ τῆς εὐημερίας τοῦ νέου κτίσματος ὑπῆρξε τὸ ἐμπόριον τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου τοῦ ἐξαγομένου εἰς Καρχηδόνα· ἐν δὲ ταῖς ὑπὸ τῶν παραθαλασσίων ποταμῶν ὑδρευομέναις πλουσίαις νομαῖς τῶν ἀκτῶν ἤκμαζεν ἡ ἱπποτροφία, τὸ προϊὸν τῶν σιτοφόρων ἀγρῶν ἐξήγετο εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὰ λατομεῖα παρεῖχον πλουσίαν ὕλην εἰς τὰς τέχνας καὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν ἀστῶν.

Ἡ δὲ πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ προεκβάλλουσα χερσόνησος ἦτο ἡ χώρα, ἣν κατέλαβον οἱ Συρακούσιοι. Κατέλαβον δὲ τὴν χώραν ταύτην κατὰ σύστημα ὡρισμένον, προχωροῦντες μεθοδικῶς. Καὶ ἑβδομήκοντα μὲν ἔτη μετὰ τὴν κτίσιν τῆς ἰδίας πόλεως ἀπῴκισαν τὰς Ἄκρας χάριν καταλήψεως τῶν κλεισωρειῶν, εἴκοσι δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἔκτισαν τὰς Κασμένας καὶ τεσσαράκοντα ἔτη μετ' αὐτὰς τὴν Καμάριναν. Ἡ δὲ πόλις αὕτη, κτισθεῖσα ἐν εὐύδρῳ κοιλάδι, πιθανῶς ἐν θέσει ἐν ᾗ ἤδη πρότερον εἶχον ἐγκαθιδρυθῇ Φοίνικες, εἶνε τὸ τελευταῖον τῶν κτισμάτων τὸ συμπληροῦν τὸ σύμπλεγμα

[1] Schubring Geschichte und Topographie von Akragas. Περὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς πόλεως ἴδε ***Διόδωρον τὸν Σικελιώτην*** XI, 25. XIII, 81. Ἐξαγωγὴν σίτου ἐξ Ἀκράγαντος εἰς Ἀθήνας ἀποδέχεται ὁ Schubring κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, συνάγων τοῦτο ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἔκτοτε ἤδη ὁ Ἀκράγας ἀπεδέχθη τὸ μετὰ τὸν Σόλωνα εἰσαχθὲν νομισματικὸν σύστημα. Πρβλ. Salinas ἐν τῇ Revue numismatique. 1867 σ. 339. Περὶ τοῦ σικελικοῦ ἐμπορίου σιτηρῶν μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἴδε Büchsenschütz Besitz und Erwerb im griechischen Alterthum σ. 438. Εὑρίσκονται δὲ καὶ νομισματικοὶ τύποι ἀναφερόμενοι εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ σίτου. Ἴδε Schubring ἔνθ' ἀν. σ. 33 κ. ἑ. Ὤκουν δ' ἐν Ἀκράγαντι καὶ πολλοὶ ξένοι ὡς μέτοικοι. Αὐτόθι σ. 30.

τῶν ἀποικίδων τῶν Συρακουσίων [1]. Διὰ δὲ τῆς κτίσεως τῆς Καμαρίνης συμμετέσχον καὶ οἱ Συρακούσιοι τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς νοτίου παραλίας· περὶ δὲ τοὺς χρόνους τῆς σολωνείου νομοθεσίας ὑφίστατο ἀπὸ τῆς ἄκρας Παχύνου μέχρι τοῦ Λιλυβαίου ἀδιάκοπος σειρὰ ἑλληνικῶν κτισμάτων, ὧν αἱ χῶραι συνείχοντο πρὸς ἀλλήλας.

Ἀλλὰ ταῦτα πράξαντες οἱ Ἕλληνες ἔφθασαν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἐν Σικελίᾳ ἐπεκτάσεως αὐτῶν. Μάτην ἐζήτουν οἱ ἄτρομοι Ῥόδιοι καὶ οἱ Κνίδιοι νὰ χωρήσωσι περαιτέρω. Ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τῆς νήσου, ἔνθα τὰ ὄρη τοῦ Λιλυβαίου μέχρι καὶ τοῦ Ἔρυκος καταβαίνουσι μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ ἀποτελοῦσι περὶ τὴν ἀκτὴν ῥαχίας καὶ νησῖδας ἀπορρῶγας περιστεφανούσας αὐτήν, ἐξηκολούθησε κατεχομένη ὑπὸ τῶν Φοινίκων. Ἦτο ἡ ἀκτὴ ἐκείνη τῆς νήσου ἡ ἀντιμετωπίζουσα τὴν Καρχηδόνα, ἀγωνιζομένην διὰ παντὸς τρόπου νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐν τοῖς βορειοδυτικοῖς τῆς Σικελίας ἀρχὴν αὐτῆς. Πράγματι δ' εἶχον οἱ Καρχηδόνιοι ἀνάγκην τῆς μὲν Μοτύης χάριν τῆς μετὰ τῆς Λιβύης ἐμπορίας, τοῦ δὲ Σολόεντος καὶ τοῦ Πανόρμου χάριν τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς Σαρδόνος καὶ διατηρήσεως τῆς θαλασσοκρατίας αὐτῶν ἐν τῷ τυρρηνικῷ πελάγει. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀνέλαβον τὸ ἔργον τῶν φοινικικῶν μητροπόλεων μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων κατάλυσιν τῆς δυνάμεως τῶν Φοινίκων· καὶ δὴ ἡ ἀποικιακὴ αὐτῶν πολιτεία ἦτο ὅλως διάφορος τῆς τῶν πόλεων τῆς Φοινίκης. Πράγματι δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν ἵδρυσιν ἐμπορίων, ἀλλ' ὑπέτασσον χώρας καὶ λαοὺς καὶ συνεκρότουν ἰδίας ἐπαρχίας, ἃς ἐξησφάλιζον διὰ φρουρίων. Διὰ τῶν Καρχηδονίων ἐξεδικήθησαν οἱ Φοίνικες τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ ταῖς ποικίλαις ταπεινώσεσιν, ἃς ὑπέστησαν παρ' αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ δυτικῇ Σικελίᾳ ἀντετάχθησαν μετ' ἐπιμονῆς ἀκατανικήτου εἰς ἀπά-

[1] Περὶ τῶν ἀποικιῶν τῶν Συρακουσίων ἴδε Schubring ἐν τῷ Philologus Τόμ. XXXII, σ. 495. Ἡ δὲ Καμάρινα ἐκτίσθη ἐν χώρῳ νοσηρῷ, πιθανῶς ἐν τῇ θέσει ἀρχαίας φοινικικῆς ἀποικίας, ὡς ἐνδεικνύει τὸ ὄνομα τῆς πόλεως. Ἡ δὲ κτίσις αὐτῆς ἔγεινεν ἑκατὸν τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη μετὰ τὴν κτίσιν τῶν Συρακουσῶν κατὰ **Θουκυδίδην** (VI, 5).

σας τὰς προόδους τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως, καὶ οἱ βάρβαροι ἔμειναν ἐν αὐτῇ κύριοι καὶ δεσπόται [1].

Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ χώρα δὲν ἔμεινεν ἐντελῶς ἀπηλλαγμένη ἐπιδράσεως ἑλληνικῆς. Καὶ δὴ περὶ τὸν Ἔρυκα κατῴκει ὁ λαὸς τῶν Ἐλύμων [2], ὅστις συνῳδὰ παραδόσει ὁμοφώνῳ ἦτο συγγενὴς πρὸς τοὺς παραθαλασσίους λαοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Δαρδάνους. Κατήγοντο δ' ἐξ ἀποίκων ἀπαχθέντων ποτὲ ὑπὸ Φοινίκων ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν ἢ προσχωρησάντων εἰς αὐτοὺς ἑκουσίως [3]. Διὸ ὁ Τύριος Ἡρακλῆς ἐθεωρεῖτο ὁ μυθικὸς ἐπιχώριος ἥρως τῶν Ἐλύμων, ἡ δὲ ἀρχαία αὐτῶν ἐξάρτησις ἀπὸ τῆς Τύρου παριστάνετο ὡς ὑποτέλεια αὐτῶν πρὸς τὸν Ἡρακλέα. Καὶ κυριωτάτη μὲν αὐτῶν πόλις ἦτο ἡ Ἔγεστα, ἐπιχώριον δ' αὐτῶν ἱερὸν τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἐπὶ τοῦ περικλύστου βραχώδους Ἔρυκος. Ἐνταῦθα εἶχε καθιδρυθῇ φυλὴ ἰθαγενῶν, συμμιγὴς ἐκ Φοινίκων καὶ Ἑλλήνων, στηρίζουσα τὴν ἐπὶ τῆς νήσου δύναμιν τῶν Φοινίκων, πρὸς οὓς συνεδέετο διὰ σχέσεων πατροπαραδότων. Διὸ οἱ Ἔλυμοι ἐθεωροῦντο παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων λαὸς βαρβαρικός, ἐπειδὴ δὲν εἶχε παρεισδύσει μεταξὺ αὐτῶν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, καὶ δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἀνανέωσις αὐτοῦ διὰ νέων ἐξ Ἑλλάδος ἐποικήσεων. Οὐδαμοῦ δὲ τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἶχον συσσωρευθῇ τοσαῦτα στοιχεῖα διχονοίας ὡς ἐν τῇ δυτικῇ ταύτῃ γωνίᾳ τῆς Σικελίας, ἐν ᾗ Τύριοι, Καρχηδόνιοι, Μιξέλληνες καὶ Ἕλληνες κατῴκουν πλησίον ἀλλήλων ἐν ἐδάφει στενοχώρῳ [4].

Ὡς δ' ἐκ τῶν νοτίων τῆς νήσου, οὕτω καὶ ἐκ τῶν βορείων οἱ

[1] Müllenhoff Deutsche Alterthumskunde Τόμ. Α' σ. 109.

[2] ***Λυκόφρονος*** Κασσάνδρα στ. 951. ***Σέρβιος*** εἰς ***Βιργιλίου*** Αἰνειάδος I, 650. Ἴδε περὶ Ἐλύμων καὶ Holm Geschichte Siciliens im Alterthum Τόμ. Α' σ. 86 κ. ἑ.

[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 108.

[4] Ἕνεκα τῆς μίξεως ἰθαγενῶν, Καρχηδονίων καὶ Ἀσιατῶν Ἑλλήνων δὲν εἶχε διεισδύσει ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός, διὸ οἱ κάτοικοι καλοῦνται βάρβαροι παρὰ τῷ ***Σκύλακι*** ἐν Περίπλῳ 13. Ὁ δὲ Holm Geschichte Siciliens im Alterthum Τόμ. Α' σ. 88 ἀποδέχεται τὴν ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας μετοίκησιν τῶν Ἐλύμων καὶ συσχετίζει τὴν Ἐρυκίνην Ἀφροδίτην πρὸς τὴν περσικὴν Ἄρτεμιν. Ἔρυξ δὲ καὶ Ἔγεστα εἶνε ὀνόματα ἀπαντώμενα καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἕλληνες προεχώρησαν ἀπὸ τοῦ σικελικοῦ πορθμοῦ πρὸς τὴν δυτικὴν γωνίαν.

Οἱ Ζαγκλαῖοι εἶχον ἤδη τῷ 716 π. Χ. (Ὀλυμπ. 16,1) κτίσει ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῶν Λιπαραίων νήσων προεκτεινομένης ἄκρας τὰς Μυλὰς ὡς λιμένα τῆς πόλεως αὐτῶν ἐν τῷ τυρρηνικῷ πελάγει [1], μετὰ δεκαεπτὰ δ' Ὀλυμπιάδας παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ τὴν Ἰμέραν, ἧς τῆς κτίσεως συμμετέσχον καὶ πλεῖστοι ὅσοι Χαλκιδεῖς [2]. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς πλευρᾶς τῆς νήσου δὲν προέβησαν οἱ Ἕλληνες περαιτέρω, ὁ δὲ ἄριστος ὅρμος τῆς ὅλης νήσου, ὁ ὑπὸ δύο ἀκρωτηρίων περιβαλλόμενος κόλπος τοῦ Πανόρμου, οὐδέποτε ἀφῃρέθη ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων.

Μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ γείνωσι κύριοι τοῦ Πανόρμου οἱ Ἕλληνες ἔπραξαν ἐν αὐτῷ ὅ τι πολλάκις οἱ Φοίνικες ἐν ἑλληνικοῖς ἐμπορίοις. Κατῴκησαν δῆλα δὴ μεταξὺ τῶν Φοινίκων καὶ συμμετέσχον ἐλευθέρως τοῦ τ' ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας τῆς ἀκμαζούσης ἐν Πανόρμῳ. Ὡς δ' εὑρίσκονται ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως ἑλληνικαὶ εἰκόνες, ὡς π. χ. ἡ κεφαλὴ τῆς Δήμητρος, τὸ σύμβολον τῆς ἐκ τῶν πλουσίων σιτοφόρων ἀγρῶν εὐλογίας τῆς νήσου, ἀναμεμιγμέναι μετ' ἐπιγραφῆς φοινικικῆς χαρακτηριζούσης τὸν Πάνορμον ὡς στρατόπεδον τῶν ποικίλτων [3], οὕτω τὰ δύο ἔθνη, τὸ φοινικικὸν καὶ τὸ ἑλληνικόν, ὑφίσταντο συναναμ-

[1] Μυλαὶ = Χερρόνησος κατὰ ***Σύγκελλον*** σ. 212 c. Ἴδε καὶ ***Εὐσεβίου*** Χρονικὸν εἰς Ὀλυμπ. 16, 1.

[2] Ὁ Holm Geschichte Siciliens im Alterthum. Τόμ. Α' σ. 393 ἀποδέχεται, ὅτι ἡ Ἰμέρα ἐκτίσθη τῷ 648 π. Χ., ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ***Διόδωρος ὁ Σικελιώτης*** (XI, 49) συνυπολογίζει καὶ τὸ ἔτος 409 π. Χ. ἐν οἷς λέγει· Θήρων δὲ μετὰ τὴν Ἱμεραίων σφαγὴν, ὁρῶν τὴν πόλιν οἰκητόρων δεομένην, συνῴκισεν εἰς ταύτην τούς τε Δωριεῖς καὶ τῶν ἄλλων τοὺς βουλομένους ἐπολιτογράφησεν. Οὗτοι μὲν οὖν μετ' ἀλλήλων καλῶς πολιτευόμενοι διετέλεσαν ἔτη πεντήκοντα καὶ ὀκτώ. Τότε δὲ τῆς πόλεως ὑπὸ Καρχηδονίων χειρωθείσης καὶ κατασκαφείσης, διέμεινεν ἀοίκητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν.

[3] Κατὰ μὲν τὸν Movers Colonien der Phönizier σ. 336 ἡ ἐπιγραφὴ τῶν νομισμάτων τοῦ Πανόρμου ἀναγνωστέα machavratchoschbim, κατὰ δὲ τὸν L. Müller Numismatique de l'ancienne Afrique. Τόμ. Β' σ. 86 σημαίνει στρατόπεδον τῶν Καρχηδονίων.

κεκραμένα ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς τε γλώσσης, τῶν ἠθῶν καὶ τοῦ δικαίου.

Ὁ δὲ στενὸς μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς φοινικικῆς βιομηχανίας σύνδεσμος δύναται νἀποδειχθῇ μετὰ μεγάλης πιθανότητος καὶ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἀποικίας τῆς καθιδρυθείσης ἐν ταῖς Λιπαραίαις νήσοις. Ἐν αὐταῖς ὡς ἐκ τῆς ἀδιακόπου ἡφαιστείου ἐνεργείας παρήγετο μέγα πλῆθος στυπτηρίας, ἣν οἱ ἀρχαῖοι μετεχειρίζοντο ὡς ὕλην βαφικὴν τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἐν τοῖς βαφείοις αὐτῶν. Ἦλθον λοιπὸν εἰς τὰς νήσους ἐκείνας Ἕλληνες ἄποικοι, καρπούμενοι τὸ ἄξιον λόγου προϊὸν ἐκεῖνο, ἐν οἷς ἰδίως ἀναφέρονται Κνίδιοι, προσχωρήσαντες περὶ τὸ 580 π. Χ. (Ὀλυμπ. 50). Παραλαμβάνοντες δὲ τὴν στυπτηρίαν ἐκ τῶν Λιπαραίων ἐπρομήθευον αὐτὴν εἰς τὰ βαφεῖα τοῦ Πανόρμου, καθορίζοντες κατ' ἀρέσκειαν τὴν τιμὴν τοῦ σπανίου ἐκείνου ἐμπορεύματος. Οὕτω δ' ἠδυνήθησαν νἀνέλθωσιν ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων ἐκείνων ἀκτῶν εἰς τοιαύτην εὐημερίαν, ὥστε νὰ δεσπόζωσι τῆς θαλάσσης δι' ἰδίου στόλου καὶ ἀποστέλλωσιν εἰς Δελφοὺς λαμπρὰ ἔργα τέχνης πρὸς ἀνάμνησιν τῆς παρ' αὐτῶν ἐκνικήσεως τῶν Τυρρηνῶν.

Σὺν τῇ κτίσει τοῦ Σελινοῦντος καὶ τοῦ Ἀκράγαντος οἱ Ἕλληνες εἶχον προχωρήσει μέχρι τῆς γειτονίας τοῦ στενοῦ τοῦ χωρίζοντος τὴν δυτικὴν Μεσόγειον ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς, καὶ ἵσταντο ἀντιμέτωποι τῆς Καρχηδόνος, ἐν ᾗ ἐφρούρει ἡ φοινικικὴ δύναμις ἡ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἡνωμένης δυνάμεως τῆς Τύρου καὶ τῆς Σιδῶνος, ἔχουσα στερρὰν ἀπόφασιν νὰ διατηρήσῃ ὑπὲρ τῶν Καρχηδονίων τὴν ἐν τῇ δυτικῇ λεκάνῃ τῆς Μεσογείου θαλασσοκρατίαν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες οὐδ' ἐν αὐτῇ ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς ἥσυχον καὶ ἀμέριστον τὴν κυριαρχίαν. Ἀληθῶς οἱ Ἕλληνες οὐ μόνον ἐπεχείρησαν ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς πρὸς δυσμὰς ἐσχατιᾶς τῆς Σικελίας, ἥτις περιβαλλομένη ὑπὸ βραχωδῶν χοιράδων εἶχεν ὄψιν μεγάλου καρχηδονικοῦ ἐρύματος, ἀλλὰ καὶ κατὰ θά-

λασσαν ἀντεμετροῦντο πρὸς τοὺς Καρχηδονίους ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Τυρρηνίας, τῆς Σαρδόνος καὶ τῆς Ἰβηρίας.

Ἐν ταῖς χώραις δ' ἐκείναις τὰ πράγματα ἦσαν ἐντελῶς διάφορα ἢ ἐν Ἀνατολῇ. Ἐν αὐταῖς ὑρίστατο πόλεμος διαρκὴς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἤρεμον ἀπόλαυσιν καὶ τὴν εἰρηνικὴν εὐημερίαν τῶν ἀνατολικῶν ἀποικιῶν. Ἡ Δύσις ἀπετέλει κονίστραν, εἰς ἣν μόνοι οἱ τολμηρότατοι τῶν ναυτικῶν λαῶν ἐτόλμων νὰ ἐκτεθῶσιν ἀναλαμβάνοντες κινδυνώδη ἀγῶνα.

Ἡ Κύρνος καὶ ἡ Σαρδὼ ἀποτελοῦσι τὸ σύνορον μεταξὺ τοῦ ἰβηρικοῦ καὶ τοῦ ἰταλικοῦ ἡμίσεος τῆς δυτικῆς Μεσογείου κείμεναι ἐν τῷ μέσῳ τῶν διασταυρουσῶν ἀλλήλας ἐμπορικῶν ὁδῶν καὶ ἔχουσαι μεγάλην σημασίαν διὰ πάντας τοὺς λαοὺς τοὺς ἔχοντας ἐμπορικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Τυρρηνίαν καὶ Καμπανίαν, τὴν Γαλατίαν, Ἰβηρίαν καὶ Ἀφρικήν. Ἐν δὲ τῇ Σαρδόνι κατῴκησαν, ὡς καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Σικελίᾳ, καὶ Ἕλληνες, καὶ δὴ ἐν οἷς χρόνοις οἱ Ἕλληνες ἄποικοι ἠκολούθουν ἀκόμη τὰ ἴχνη τῶν Φοινίκων καὶ συνέπραττον μετ' αὐτῶν, οὓς χρόνους οἱ λόγοι παρίστανον συμβολικῶς διὰ τῆς σχέσεως τοῦ Τυρίου Ἡρακλέους πρὸς τὸν συνοδὸν αὐτοῦ Ἰόλαον. Ὁ ἀρχαῖος ἰωνικὸς λαός, ὅστις ἐτίμα ὡς γενάρχην τὸν πατέρα Ἰόλαον, εἶχεν ἐγκαθιδρυθῇ ἐν ἀχαϊκαῖς οἰκήσεσιν ἐπὶ τῆς πλουσίας νήσου τῶν Σαρδονίων, ἀλλ' ἔπειτα ὑπεδουλώθη ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων. Καὶ ἡ μὲν πολιτικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις κατελύθη βιαίως· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπῆλθον νέοι ἄποικοι, οἱ Ἰολαεῖοι λαοὶ ἐξεβαρβαρώθησαν, καὶ τούτων οἱ ἐκφυγόντες τὴν ὑποδούλωσιν περιεπλανῶντο ἀνὰ τὰ ὄρη ὡς λῃσταὶ καὶ ἀνὰ τὰς θαλάσσας ὡς πειραταί[1].

Οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἐφρούρουν μετὰ δέους τὰς ἀκτὰς τῆς Σαρδόνος καὶ τῆς Κύρνου, ὅπως παρακωλύσωσι τὴν

[1] Ἰολαεῖς παρὰ ***Στράβωνι*** V, σ. 225. Ἰόλαος καὶ λαοὶ Ἰολαεῖοι παρὰ ***Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ*** IV, 29. Χωρία Ἰολάϊα παρὰ ***Παυσανίᾳ*** X, 17. Ἴδε καὶ Curtius Jonier vor der ionischer Wanderung σ. 30 καὶ 53. Movers ἔνθ' ἀν. σ. 565. Dondorff Jonier auf Euböa σ. 7.

ἀποίκησιν ξένων καὶ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ὧν δὲν εἶχον δυνηθῆ νὰ κυριαρχήσωσιν. Ἰδίως δὲ προεφυλάσσοντο ἀπὸ τῶν Ῥοδίων, ὧν τολμηρὰ στίφη διέτρεχον τὴν δυτικὴν θάλασσαν, πειρώμενοι μὲν νὰντιστρατευθῶσι πανταχοῦ, ὅπου ἠδύναντο, εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς φοινικικῆς δυνάμεως, προχωροῦντες δὲ πέραν τοῦ μέσου σταθμοῦ τῶν Βαλεαρίδων νήσων μέχρις αὐτῶν τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰβηρίας, ἐν αἷς ἔκτισαν παρά τι ἀκρωτήριον τῶν Πυρηναίων πόλιν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἐνθυμίζουσαν τὴν Ῥόδον [1].

Ἀλλ' εὐτυχεστάτη καὶ εὐδοκιμωτάτη ἁπασῶν τῶν ἄλλων πόλεων ὑπῆρξε κατ' ἐκείνας τὰς θαλάσσας ἡ Φώκαια.

Οἱ πολῖται τῆς Φωκαίας ἦσαν οἱ βραδύτατα πάντων τῶν ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Ἰωνίας ἐγκαθιδρυθέντων κατορθώσαντες νὰ τύχωσιν ἐγκαταστάσεως ἡσύχου. Ἐκέκτηντο δ' ἐπ' αὐτῶν μόνον πετρώδη χερσόνησον, ἧς καὶ αὐτὴ ἡ στενοχωρία ἤρκει νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἀναγκαίως λαὸν ναυτίλων. Ἕνεκα δὲ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς πόλεως αὐτῶν ἐτράπησαν πρὸς τὸν Πόντον, καὶ ἔκτισαν ἀποικίας παρὰ τὰ Δαρδανέλλια καὶ κατὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, συμμετέσχον δὲ καὶ τοῦ μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐμπορίου. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις νὰ εὐδοκιμήσωσιν ἕνεκα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν Μιλησίων. Τὰ κτίσματα αὐτῶν, ἡ Λάμψακος καὶ ἡ Ἀμισός, περιῆλθον εἰς τὴν Μίλητον, τὴν μητρόπολιν τῶν ἀποικιῶν τοῦ βορρᾶ, καὶ οἱ Φωκαεῖς εὑρέθησαν ἠναγκασμένοι νὰ τρέψωσι τὴν προσοχὴν πρὸς δυσμὰς καὶ προσχωρήσωσιν εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς ναυτιλίας τῶν Χαλκιδέων.

Δὲν ἔλειπον δὲ ἴδιοι λόγοι παρορμῶντες αὐτοὺς πρὸς τοῦτο. Καὶ δὴ τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ, εἶχον λάβει παρὰ τῶν Κυμαίων, οἵτινες ὀσημέραι μᾶλλον εἶχον περιορισθῆ εἰς τὰ μεσόγεια καὶ τὴν γεωργίαν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ὅσοι ἐνέμενον εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἣν εἶχον ἐξασκήσει ἐν τῇ εὐβοϊκῇ αὐτῶν πατρίδι, προσεχώρησαν πρὸς τοὺς Φωκαεῖς, ἀνεκοίνωσαν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐν Εὐβοίᾳ περὶ τῶν ἑσπερίων χωρῶν κτηθεῖσαν γνῶσιν, καὶ ἔτρεψαν

[1] Ῥόδη, Ῥοδανουσία παρὰ ***Στεφάνῳ Βυζαντίῳ*** ἐν λ. καὶ ***Στράβωνι*** XIV, σ. 654.

τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς τὰς χώρας ἐκείνας, ἐν αἷς συνῳδὰ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Θουκυδίδου εἶχον ἤδη συγκατοικήσει μετὰ τῶν Ἐλύμων καὶ Φωκεῖς ἐκ τῆς μητροπόλεως τῶν Φωκαέων, τῆς Φωκίδος [1].

Οὕτως οἱ Φωκαεῖς τῆς Ἰωνίας ἔπλευσαν εἰς τὴν δυτικὴν θάλασσαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀνέκαθεν εὑρέθησαν ἠναγκασμένοι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς εὐκόλους θερινοὺς πλοῦς τῶν ἄλλων παραλίων πόλεων, νὰ ἐπιχειρῶσι μεγάλας καὶ ἐπικινδύνους ἀποδημίας, ἀπέβησαν ἐξαιρέτως τολμηροὶ θαλασσοπόροι. Ἀφετηρία δ' αὐτῶν ὑπῆρξε τὸ τέρμα τῶν ἄλλων. Καὶ δὴ ἐπεχείρησαν πλοῦς πρὸς ἀνακάλυψιν νέων ἐμπορίων ἐν ταῖς χώραις ἃς ἀπέφευγον οἱ ἄλλοι. Ἐξηκολούθουν πλέοντες καὶ καθ' ὃν χρόνον ὁ οὐρανὸς ἐσκοτάζετο ὑπὸ τοῦ χειμῶνος καὶ καθίστατο δυσχερὴς ἡ παρατήρησις τῶν ἄστρων. Ἐναυπήγησαν τὰ πλοῖα αὐτῶν μακρὰ καὶ λεπτά, ὅπως προσδώσωσιν εἰς αὐτὰ μείζονα εὐκινησίαν. Καὶ τὰ μὲν ἐμπορικὰ αὐτῶν πλοῖα ἀπέβησαν συγχρόνως καὶ πολεμικαὶ νῆες, φέρουσαι ἐφ' ἑκατέρας πλευρᾶς πεντήκοντα ἐμπείρους ἐρέτας, οἱ δὲ ναῦται αὐτῶν ἦσαν ἑτοιμοπόλεμοι στρατιῶται.

Οὕτω διέπλεον τὰς θαλάσσας ὁράττοντες πᾶν παρουσιαζόμενον κέρδος, ἕνεκα δὲ τοῦ μικροῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ περιπλανώμενοι ἀστάτως δίκην πειρατῶν μᾶλλον ἢ ἐπιβαλλόμενοι νὰ ἱδρύσωσι μονίμους ἀποικίας. Προεχώρουν εἰς τὰς μάλιστα πληθούσας σκοπέλων ἐσχατιὰς τοῦ Ἀδρίου [2], καὶ περιέπλεον τὰς νήσους τοῦ τυρρηνικοῦ πελάγους, ἀντιμετρούμενοι πρὸς τὰς φυλακίδας τῶν Καρχηδονίων [3]. Εἰσήρχοντο εἰς τοὺς ὅρμους τῆς Καμπανίας καὶ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἄρνου· παρέπλεον τὰς ἀκτὰς τῶν Ἄλπεων μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥοδανοῦ, καὶ τέλος ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰβη-

[1] ***Θουκυδίδου*** VI, 2

[2] ***Ἡροδότου*** I, 163.

[3] Ναυμαχίαι μεταξὺ Φωκαέων καὶ Καρχηδονίων παρὰ ***Ἡροδότῳ*** I, 166 καὶ ***Θουκιδίδῃ*** I, 13. Πρβλ. Chr. Rose ἐν τοῖς Jahrbücher für klassische Philologie. 1877 σ. 251 κ. ἑ.

ρίαν, ἧς τὸ πλῆθος τῶν μετάλλων ἐγνώσθη εἰς αὐτοὺς τὸ πρῶτον ἐν ταῖς παραλίαις τῆς Ἰταλίας. Καὶ πρῶτοι μὲν ἔμαθον τὰ ἐξαίρετα κέρδη τοῦ μετὰ τῆς Ἰβηρίας ἐμπορίου οἱ Σάμιοι, ἤδη περὶ τὸ 660 π. Χ. (Ὀλυμπ. 30). Ἀλλ' ἐν τῇ καρπώσει τοῦ πλούτου τούτου ὑπερηκόντισαν αὐτοὺς ὡς καὶ τοὺς Ῥοδίους οἱ Φωκαεῖς, ὑπερισχύσαντες τέλος αὐτῶν ἀποδιωχθέντων ἐξ ἐκείνων τῶν θαλασσῶν.

Ἔκτοτε δὲ τέλος οἱ Φωκαεῖς, οἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον περιορισθῆ εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν μικρῶν ἐμπορίων, ἔκτισαν ἐν Γαλατίᾳ καὶ Ἰβηρίᾳ καὶ πόλεις, καθ' οὓς χρόνους ἤρξαντο οἱ Λυδοὶ πιέζοντες τὴν Ἰωνίαν. Ἰδίαν δὲ σημασίαν διὰ τὸ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐμπόριον αὐτῶν εἶχον αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Ῥοδανοῦ· μετὰ δὲ τῆς χαρακτηριζούσης τοὺς Ἴωνας ὑγρότητος κατώρθωσαν νὰ διολισθήσωσιν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην καὶ συνδέσωσι μονίμους μετὰ τῶν ἰθαγενῶν καὶ εἰρηνικὰς σχέσεις. Ὁ δὲ θρῦλος περὶ τοῦ Εὐξένου, ὅστις κληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γαλατῶν εἰς τὸ γαμήλιον συμπόσιον ἐξελέχθη ὑπὸ τῆς νύμφης ἀντὶ τοῦ ἰθαγενοῦς μνηστῆρος, παριστάνει τὴν συμπάθειαν, ἧς οἱ ξένοι κατώρθωσαν νὰξιωθῶσι παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις.

Ἡ Μασσαλία ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ 600 π. Χ. (Ὀλυμπ. 45) ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κελτῶν μόνιμος ἑστία ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀνταγωνιζομένη πρὸς τὴν ἔχθραν τῶν πειρατικῶν φύλων τῆς Λιγυστικῆς καὶ τοῦ στόλου τῶν Καρχηδονίων [1].

Καὶ παρὰ μὲν τὴν ἀκτὴν ἐγκαθιδρύθησαν μεγάλα ἰχθυοτροφεῖα, τὸ δὲ περὶ τὴν πόλιν πετρῶδες ἔδαφος μετεβλήθη εἰς φυτείας ἀμπέλων καὶ ἐλαιῶν. Κατὰ τὴν μεσόγαιαν ἐχαράχθησαν ὁδοί, δι' ὧν ἤγοντο εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ῥοδανοῦ τὰ προϊόντα τῆς χώρας. Ἐν δὲ ταῖς κελτικαῖς πόλεσιν ἱδρύθησαν ἐμπόρια, δι' ὧν τὰ φορτία τοῦ βρεττανικοῦ κασσιτέρου, μετάλλου τὰ μάλιστ' ἀναγκαίου εἰς τὴν χαλκοτεχνίαν, μετεφέροντο εἰς Μασσαλίαν, ἐξ ἧς ἐξήγοντο κατ'

[1] Ἴδε περὶ κτίσεως τῆς Μασσαλίας ***Ἀριστοτέλην*** παρ' ***Ἀθηναίῳ*** XIII, σ. 576, ***Στράβωνα*** IV, σ. 179—181 καὶ ***Ἰουστῖνον*** XI, 3—5.

ἀνταλλαγὴν εἰς τὴν μεσόγαιαν οἶνος καὶ ἔλαιον, ὡς καὶ τεχνουργήματα, ἰδίως δὲ σκεύη χαλκᾶ. Ὅλως δὲ νέος ὁρίζων ἀνεῴχθη εἰς τὴν φιλομάθειαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ τολμηροὶ πλόες, ἐπὶ ἀνευρέσει νέων χωρῶν ἐπιχειρούμενοι, ἤγαγον αὐτοὺς εἰς τὸν δυτικὸν καὶ τὸν βόρειον ὠκεανόν, ἔνθα τὸ φαινόμενον τῆς ἀμπώτιδος καὶ τῆς πλημμυρίδος ἐφείλκυσε τὸ πρῶτον τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἐξηρεύνησαν τὰς χώρας, ἐξ ὧν ἤρχετο τὸ ἤλεκτρον καὶ ὁ κασσίτερος [1], καὶ ἐπειράθησαν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ἀπειροπληθοῦς ὑλικοῦ, ἐξ οὗ ἔμελλε νὰ ἐκπηγάσῃ νέα ἀντίληψις τῶν τοῦ κόσμου.

Κατὰ θάλασσαν δ' ἐξησφάλισαν οἱ Μασσαλιῶται τὸ ἐμπόριον αὐτῶν διὰ τῆς κτίσεως νέων παραλίων πόλεων.

Καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲν εἶχον γείτονας τοὺς Λίγυας, λαὸν φιλοπόλεμον καὶ συγγενῆ πρὸς τοὺς Σικελοὺς τῆς Ἰταλίας, ὅστις, καθ' ἃ φαίνεται, δὲν εἶχε μείνει ἀπηλλαγμένος ἐπιδράσεων φοινικικῶν καὶ ἑλληνικῶν. Τοὐλάχιστον οἱ Λίγυες ἐνωρὶς εἶχον ἐθισθῆ εἰς τὴν φοίτησιν τῆς θαλάσσης οὐχ ἧττον ἢ τῶν ὀρέων, καὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν ὅπλων χαλκῶν. Ἐν δὲ τῇ χώρᾳ τούτων τῶν Λιγύων ἔκτισαν οἱ Μασσαλιῶται ἱκανοὺς μονίμους σταθμούς, παρεκτεινομένους ἀνὰ τοὺς πρόποδας τῶν παραθαλασσίων Ἄλπεων μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Γενούης. Καὶ τὰς μὲν παρακειμένας νήσους, τὰς Στοιχάδας (îles d' Hyères), κατέστησαν διὰ τῆς καλλιεργείας σιτοφόρους καὶ ἐξησφάλισαν διὰ φρουρῶν μονίμων· ἀνταγωνισθέντες δὲ πρὸς τοὺς Λίγυας, κατέλαβον μέρος τῆς παραλίας τῶν Ἄλπεων, καὶ ἔκτισαν ἐν αὐτῇ τὴν Ὀλβίαν, τὴν Ἀντίπολιν (Antibes), τὴν Νίκαιαν (Nice) καὶ τὸν Μόνοικον (Monaco). Ἡ ἐξαίρετος δ' οἰκοδομήσιμος ξυλεία ἡ ὑλοτομουμένη ἐπὶ τῶν λιγυστικῶν Ἄλπεων, βοσκήματα τραφέντα ἐν ταῖς ἀλπείοις νομαῖς, δέρματα, μέλι καὶ

[1] Περὶ μὲν τοῦ ἐμπορίου τοῦ κασσιτέρου ἴδε Brückner Historia reipublicae Massiliae σ. 57, περὶ δὲ τοῦ ἐμπορίου τοῦ ἠλέκτρου Genthe Etruskischer Tauschhandel σ. 17.

ἰχθύες ἀπετέλουν τὰ κυριώτατα προϊόντα τὰ κατὰ τὴν ἀκτὴν ταύτην ἐξαγόμενα ἐκ τῶν λιμένων αὐτῶν.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης πλευρᾶς, ἐν ᾗ οἱ Λίγυες ᾤκουν ἀναμεμιγμένοι μετὰ τῶν Ἰβήρων, προεχώρησαν ἀπὸ τοῦ Ῥοδανοῦ πρὸς τὰ Πυρηναῖα, καὶ ἔκτισαν τὴν Ἀγάθην (Agde). Ἔνθα δὲ τὰ Πυρηναῖα προεκβάλλουσι πρὸς τὴν θάλασσαν, κύριος σταθμὸς τῶν Φωκαέων ὑπῆρξαν αἱ Ἐμπορίαι, τὸ μὲν πρῶτον κτισθεῖσαι ἐπὶ μικρᾶς νήσου παρὰ τὰς ἀκτάς, ἔπειτα δὲ μετοικισθεῖσαι εἰς αὐτὴν τὴν ἤπειρον, ἐν ᾗ θέσει ἐτελεῖτο ἡ μετὰ τῶν ἰθαγενῶν ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία. Αἱ δ' ἀπέναντι ἀλλήλων κείμεναι ἀγοραὶ τῶν συναλλασσομένων ἀπέβησαν αἱ μόνιμοι αὐτῶν οἰκήσεις, ἐν μὲν τῇ παραθαλασσίᾳ ἡ συνοικία τῶν Ἑλλήνων, ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ ἡ τῶν Ἰβήρων. Ἡ δὲ κοινὴ ἐμπορικὴ ἀγορὰ περιετειχίσθη διὰ περιβόλου, καὶ οὕτως ἀνεφύη δίπολις δύο λαῶν χωριζομένων ὑπὸ μέσου τείχους καὶ ὁμοῦ φρουρούντων τὴν κοινὴν πρὸς τὴν μεσόγαιαν πύλην χάριν ἀσφαλείας ἀπὸ τῶν περιοικούντων ἀγριωτέρων φύλων [1]. Οὕτως οἱ Φωκαεῖς καὶ ἐν ταῖς ἀπωτάταις αὐτῶν ἀποικίαις ἐξηκολούθησαν μένοντες πάντοτ' ἔνοπλοι, οἱ δὲ βάρβαροι οἱ περὶ τὴν Μασσαλίαν οἰκοῦντες ἐκάλουν ὡς ἐκ τούτου τοὺς ξένους καπήλους σιγύννας διὰ λέξεως ἥτις παρὰ τοῖς λαοῖς τοῖς μετερχομένοις τὸ ἐμπόριον τοῦ χαλκοῦ, ἰδίως δὲ παρὰ τοῖς Κυπρίοις, ἐσήμαινε τὸ δόρυ [2]. Τὸ δὲ ἀρχαῖον κτίσμα τῶν Ῥοδίων, ἡ Ῥόδη (Rhodez), μεταξὺ Ἐμποριῶν καὶ Πυρηναίων περιῆλθεν εἰς τοὺς Φωκαεῖς, ὡς ἄλλοτε αἱ τῶν Φωκαέων πόλεις παρὰ τὸν Πόντον εἶχον περιέλθει εἰς τοὺς Μιλησίους.

Τοῦ δὲ σπουδαίου ἐμπορίου κατὰ τἀνατολικὰ παράλια τῆς

[1] **Στράβωνος** III, σ. 159· δίπολις δ' ἐστὶ τείχει διωρισμένη, πρότερον τῶν Ἰνδικητῶν τινας προσοίκους ἔχουσα, οἳ καίπερ ἰδίᾳ πολιτευόμενοι κοινὸν ὅμως περίβολον ἔχειν ἐβούλοντο πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀσφαλείας χάριν· τῷ χρόνῳ δ' εἰς ταὐτὸ πολίτευμα συνῆλθον μικτόν τι ἔκτε βαρβάρων καὶ ἑλληνικῶν νομίμων, ὅπερ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν συνέβη.

[2] **Ἡροδότου** V, 9· σιγύννας καλέουσι Λίγυες οἱ ἄνω ὑπὲρ Μασσαλίης οἰκέοντες τοὺς καπήλους, Κύπριοι δὲ τὰ δόρατα.

Ἰσπανίας, ἥτις παρεῖχεν ἅλας, μέταλλα καὶ χρωστικὰς ὕλας [1], μετέσχον οἱ Φωκαεῖς ὁμοῦ καὶ οἱ Μασσαλιῶται, ἀναγκασθέντες νὰ συμπράττωσι χάριν τῆς ἀντιδράσεως πρὸς τοὺς Φοίνικας καὶ Καρχηδονίους, πρὸς οὓς ἀντεπάλαιον ἐν διαρκεῖ ἀνταγωνισμῷ. Καὶ δὲν κατώρθωσαν μὲν νὰ ἐξελληνίσωσιν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ συνεχῆ ἔκτασιν παραλίων, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἔκτισαν ἀπέναντι τῶν Βαλεαρίδων ἐπὶ ὑψώματος κατόπτου εἰς τοὺς προσπλέοντας ἀπὸ μακρᾶς ἀποστάσεως τὸ ὀχυρὸν Ἡμεροσκοπεῖον, ἔνθα ἤκμαζεν ἡ σιδηρεία καὶ ἡ ἁλιεία καὶ ὑπῆρχεν ἱερὸν πολύφημον τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος [2]. Ἑπόμενοι δ' εἰς τὰ ἴχνη τῶν Φοινίκων ἔφθασαν μέχρι τοῦ στενοῦ τοῦ Γιβραλτὰρ, καὶ ἔκτισαν ἐγγὺς αὐτοῦ τὴν πόλιν Μαινάκην [3], καὶ πέραν δὲ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν ἐγκαθιδρύθησαν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Βαίτιος (Quadalquivir) ἐν τῇ ἀρχαίᾳ χώρᾳ, ἧς τὸν πλοῦτον ἐξεμετάλλευον ἄλλοτε οἱ Τύριοι, πλέοντες χάριν ἐμπορίου εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν καλουμένην Θαρσὶς καὶ συναπάγοντες εἰς τὴν μακρὰν κειμένην ἐκείνην γῆν πλείστους ὅσους φιλαποδήμους καὶ τυχοδιώκτας [4]. Ἐπὶ ἑνὸς τοιούτου πλοίου βαδίζοντος εἰς Θαρσὶς ἤθελε τὸν ἕκτον αἰῶνα νὰ φύγῃ ὁ προφήτης Ἰωνᾶς ἐκ προσώπου Κυρίου, ἅτε τῆς ἀποικιακῆς ἐκείνης χώρας κειμένης ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ κόσμου, ὡς ἐπίστευον οἱ Σημῖται τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ δ' Ἕλληνες ἐκάλεσαν τὴν χώραν Ταρτησσόν [5]. Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς δυνάμεως τῶν Τυρίων ἔγειναν ἐν αὐτῇ οἱ Σάμιοι περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος εἰσηγηταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου μετὰ καταπληκτικῆς ἐπιτυχίας. Καὶ τούτου δὲ τοῦ ἐμπορίου ἔγειναν ἔπειτα κύριοι οἱ Φωκαεῖς, καὶ συνεδέθησαν μετὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ταρτησσοῦ διὰ τοιαύτης φιλίας καὶ οἰκειότητος, ὥστε ὁ Ἀργανθώνιος διέταξε τὴν δι' ἰδίων αὐτοῦ χρημάτων τείχισιν

[1] Müllenhoff Deutsche Alterthumskunde σ. 73 καὶ 121.

[2] ***Στράβωνος*** III, σ. 159.

[3] ***Στράβωνος*** III, σ. 156.

[4] Περὶ τῶν ὑπὸ Τυρίων κτισθεισῶν ἀποικιῶν ἴδε Movers Colonien der Phönizier σ. 598. Müllenhoff Deutsche Alterthumskunde σ. 123 κ. ἑ.

[5] ***Στράβωνος*** III, σ. 148.

τῆς Φωκαίας χάριν ἐξασφαλίσεως τῆς πόλεως ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν κατακτητικῶν βασιλέων τῶν Μήδων [1].

Οὕτως οἱ Φωκαεῖς ἐπεξέτειναν τὴν θαυμασίαν αὐτῶν δραστηριότητα ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ, καὶ ἔθηκαν εἰς ἀμοιβαίαν ἐπικοινωνίαν τὰς ἐκβολὰς τοῦ Νείλου, τοῦ Τιβέρεως, τοῦ Ῥοδανοῦ καὶ τοῦ Βαίτιος. Τέλος δὲ, συνεχίζοντες τὸ ὑπὸ τῶν Χαλκιδέων διεξαγόμενον ἐμπόριον τοῦ χαλκοῦ, προεχώρησαν μέχρι τῶν ἀπωτάτων αὐτοῦ πηγῶν, καὶ διέδωκαν διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν τὸν χαλκὸν τῆς Ταρτησσοῦ, ὅστις ἠξιοῦτο ἐξαιρέτου τιμῆς καθ' ἅπασαν τὴν Μεσόγειον [2].

Αἱ νότιοι παραλίαι τῆς Μεσογείου ἠδύναντο ἥκιστα πασῶν τῶν ἄλλων νὰ ἑλκύσωσι τοὺς θαλασσοπόρους, ἐπειδὴ, ἐξαιρουμένης τῆς Αἰγύπτου, δὲν εἶχον ἐκβολὰς ποταμῶν ἐκ τῶν προκαλουσῶν εἰς ἐγκατάστασιν τῶν Ἑλλήνων ναυτίλων.

Ἀναντιῤῥήτως δ' ἤδη μετὰ τῶν Φοινίκων ἀποίκων τῶν ἐγκατασταθέντων ἐν πλήθει πολλῷ κατὰ τὰς βορείους ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς εἶχον συνδιαπεραιωθῆ καὶ Κᾶρες καὶ Ἴωνες [3]. Ἴχνη δὲ τῆς παρουσίας αὐτῶν εὑρίσκονται ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Ἰολάου, ὅστις παρουσιάζεται ὡς ἥρως γενάρχης μέρους τῶν Λιβυφοινίκων κατοί-

[1] ***Ἡροδότου*** I, 163.

[2] Ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδιηνοῦ εἰς ἡμᾶς παραδοθεὶς Περίπλους ἐγράφη ὡς ὁδηγὸς τῶν πλεόντων εἰς Μασσαλίαν. Ἴδε Müllenhoff Deutsche Alterthumskunde σ. 201. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τοῦ Περίπλου δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη ἀποικίαι πρὸς νότον τῶν Πυρηναίων συνῳδὰ τῇ γνώμῃ τοῦ Müllenhoff (ἔνθ' ἀν. σ. 178). Διὰ ταῦτα οὗτος ἀποκρούει τήν τε κτίσιν τῆς Ῥόδης ὑπὸ τῶν Ῥοδίων, ἣν ὁ ***Στράβων*** καὶ ἄλλοι ἀναφέρουσιν εἰς τοὺς Μασσαλιώτας, καὶ τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς Ζακύνθου προέλευσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Σαγούντου. Ὁ ***Εὔδοξος*** (παρὰ τῷ ***Στεφάνῳ Βυζαντίῳ*** ἐν λ. ***Ἀγάθη***) γινώσκει τὴν Ἀγάθην, ὁ δὲ ***Ἔφορος***, ὡς εἰκάζεται, τὴν ὅλην σειρὰν τῶν πόλεων ἀπὸ Μαινάκης μέχρι Ῥοδανουσίας

[3] Περὶ τῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Λιβύης ἴδε Movers Colonien der Phönizier σ. 463. Knötel Der Niger der Alten. 1876 σ. 33. Περὶ δ' ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν Λιβύῃ, Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften. 1882 σ. 956.

κων. Ἐκ τῆς μνείας δ' αὐτοῦ ταύτης δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐπελθοῦσαν καὶ ἐνταῦθα σύμμιξιν λαῶν ἀνάλογον πρὸς τὴν παρατηρουμένην ἐν τῇ Σαρδόνι [1]. Οὐχ ἧττον δὲ σαφῆ εἶνε τὰ ἴχνη τὰ εὑρισκόμενα ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, θεῶν τιμωμένων ἀπ' αὐτῶν τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἐν Λιβύῃ [2], ἰδίως ἐν τῇ μικρᾷ Σύρτει, τῷ εὐυδροτάτῳ τῶν ὅρμων τῆς ὅλης παραλίας, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τρίτωνος. Διὰ ταῦτα δὲ ἤδη οἱ περὶ Ἀργοναυτῶν λόγοι συμπεριέλαβον τὰς ἀκτὰς τῆς Τριτωνίδος εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀποδημιῶν τῶν ἐπιβαινόντων τῆς Ἀργοῦς. Ἀναφέρονται δὲ καὶ ἀρχαῖαι ἕδραι Ἰώνων ἀποίκων ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ, οἷον ἡ Κύβος [3] καὶ ἡ Μεσχέλα μεταξὺ Ἰτύκης καὶ Ἱππῶνος [4] καὶ τὸ Ἰκόσιον ἐν Μαυριτανίᾳ [5]. Ἐν γένει δ' αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Λιβύης εἶνε οὕτως ἀρχαῖαι καὶ ποικίλαι, ὥστε εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῶσιν ὡς προελθοῦσαι ἐκ μιᾶς μόνης πόλεως καὶ ἀποικίας. Καὶ αὐτῆς δὲ τῆς Καρχηδόνος ἡ δύναμις καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐξηγεῖται μόνον, ἂν συνυπολογίσωμεν καὶ τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα τὰ συναπαρτίσαντα τὴν δύναμιν ἐκείνην καὶ τὸν πολιτισμόν.

Πρὸς δὲ συνεχισμὸν τῶν ἀρχαίων ἐκείνων σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Λιβύης ἦτο ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῆς εἴπερ τις καὶ ἄλλη προωρισμένη ἡ Κρήτη. Κρῆτες πορφυρεῖς ἐξ Ἰτάνου συνετέλουν εἰς συντήρησιν ἐν τῷ Αἰγαίῳ τῆς φήμης περὶ τῶν εὐκάρπων παραλίων χωρῶν τῆς Λιβύης. Μετὰ δὲ τῆς Ἰτάνου εἶχεν ἐπικοινωνίαν ἡ Θήρα, ἡ θαυμασία νῆσος, ἐν ᾗ παρὰ τὰς ἀπορρῶγας κλιτύας ἡφαιστείου ἀναδυθέντος ἐκ τῶν μυχῶν τῆς θαλάσσης ᾤκει λαὸς φιλότεχνος, διατρίβων ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων περὶ τὴν

[1] Περὶ τοῦ Ἰολάου ἐν Λιβύῃ ἴδε Movers ἔνθ' ἀν. σ. 505.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 643.

[3] *Ἑκαταῖος* παρὰ *Στεφάνῳ Βυζαντίῳ* ἐν λ. Κύβος. Πρβλ. Dondorff Jonier σ. 14.

[4] *Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου* XX, 57. Πρβλ. Movers ἐνθ' ἀν. σ. 22.

[5] *Πτολεμαίου* IV, 2, 6. *Πομπωνίου Μέλανος* I, 2. *Πλινίου* Naturalis Historia IV, 2.

πορφυρευτικὴν καὶ ποικιλτικὴν [1], ἅμα δὲ καὶ περὶ τὴν ναυτιλίαν. Ἦτο δὲ αὕτη ἡ περὶ τὴν ναυτιλίαν ἐνασχόλησις τῶν οὐκ ἄνευ λόγῳ τῆς φύσεως τῆς χώρας, ἐπειδὴ ὁ διὰ καθιζήσεως βυθισθεὶς κρατὴρ ἀποτελεῖ μετὰ τῶν πρανῶν παρειῶν αὐτοῦ λιμένα ἀπαράμιλλον. Ἡ δ' ἱστορία τῆς νήσου ταύτης ἔλαβε νέαν, μεγίστην ὥθησιν διὰ τῶν γενῶν τῶν εἰς αὐτὴν μεταναστευσάντων ἐκ τοῦ Ταϋγέτου [2]. Ἦσαν δ' οἱ μετανάσται Αἰγεῖδαι, ἤτοι Καδμείωνες, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐξ ἧς εἶχον ἔλθει. Ἐπλανῶντο δὲ τῇδε κἀκεῖσε ὡς ἱερεῖς τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος, οὗ τὴν λατρείαν διέδιδον, ὁπουδήποτε καὶ ἂν ἀπεβιβάζοντο. Συνήθως δ' ὑπελάμβανον τὴν ἀποίκησιν ταύτην τῶν ἐκ τῆς Λακωνικῆς Μινυῶν εἰς τὴν Θήραν ὡς γενομένην μίαν γενεὰν πρὸ τῆς κτίσεως τῶν ἰωνικῶν πόλεων. Διὰ δὲ ταύτης τῆς μεταναστεύσεως προσεπῆλθον εἰς τὴν νῆσον τῶν ποικιλτῶν κάτοικοι φιλοπόλεμοι καὶ εὔτολμοι πρὸς ἐπιχειρήσεις. Ἐπειδὴ δὲ τὸ στενόχωρον τῆς ὑπὸ χαλίκων κισσήρεως κεκαλυμμένης γῆς δὲν ἐπήρκει ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸ ὁσημέραι αὐξάνον πλῆθος, διὰ ταῦτα οἱ Θηραῖοι μετὰ χαρᾶς ἀπεδέχθησαν τὰς εἰς τὴν νῆσον περὶ τῶν εὐδαιμόνων ἀκτῶν τῆς Λιβύης προσφοιτώσας ἀγγελίας.

Οἱ Μινύαι, ἐξορμήσαντες ἐκ τῆς Θήρας, ἐπεχείρησαν νέας ἀργοναυτικὰς ἐκστρατείας, ὁ δὲ ἀπόγονος ἑνὸς τῶν εὐγενεστάτων αὐτῶν οἴκων, ὁ Εὐφημίδης Βάττος, ηὐτύχησε νὰ ἱδρύσῃ ἐπὶ τῆς λιβυκῆς ἀκτῆς δυναστείαν ἐν κτίσματι, ὅπερ ὑπερέβαλε τὴν μητρόπολιν κατὰ πολὺ λόγῳ λαμπρότητος. Καὶ πρῶτον μὲν κατελήφθη καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸ σύστημα τῶν Φοινίκων νῆσός τις κειμένη ἐγγύτατα τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς ἐν τῷ μέσῳ κόλπου ἀσφαλεστάτου, τοῦ σήμερον καλουμένου Βόμβα. Ἡ νῆσος δὲ αὕτη, ὀνομασθεῖσα Πλατεῖα, καὶ ἡ ἀντικειμένη ἀκτὴ ὑπῆρξαν τὸ πρῶτον θέατρον τῆς ἐν Λιβύῃ δραστηρίας ἐνεργείας τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἐν τῷ χώρῳ

[1] Blümner Die gewerbliche Thätigkeit der Völker des klassischen Alterthums σ. 96. Bursian Geographie von Griechenland Τόμ. Β' σ. 525.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 251.

ἐκείνῳ ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε πενιχρά. Ὁ μὲν θαλάσσιος πόρος ἦτο καλὸς, ἀλλ᾽ ἡ νῆσος ἦτο μικρὰ καὶ ἡ παραλία ἐλώδης. Διὸ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸν κόλπον ἐκεῖνον καὶ προχωρήσωσι κατὰ ξηρὰν περαιτέρω πρὸς δυσμὰς, ἔνθα δὲν εἶχον πρὸ αὐτῶν ὅασιν μεμονωμένην, ἀλλ᾽ ἀνεκάλυψαν χῶρον εὐρὺν, καταλληλότατον πρὸς κτίσιν πόλεως προωρισμένης νὰ δεσπόσῃ τῆς ὅλης περιχώρου. Καὶ ἦτο μὲν ἡ θέσις ἀήθης, ἰδίως δι᾽ ἄνδρας νησιώτας, ἅτε κειμένη πολλὰ μίλια μακρὰν τῆς θαλάσσης, ἧς αἱ ἀκταὶ ἐστεροῦντο φυσικῶν ὁρμων. Ἀλλ᾽ εὗρον ἄλλως ἐν τῇ θέσει ἐκείνῃ πάντα τὰ καταθύμια, ἀντὶ μὲν τοῦ στενοῦ καὶ λιθώδους πατρίου ἐδάφους σιτοφόρους ἀγροὺς τῶν εὐφορωτάτων, εὐρέα ὀροπέδια μετ᾽ ἀέρος καθαροῦ, διαβρεχόμενα ὑπὸ ναμάτων ἀενάων, καὶ παραλίαν δασώδη, ἐξαιρέτως πρόσφορον εἰς παροχὴν πάντων τῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναγκαιοτάτων φυσικῶν προϊόντων. Ὄπισθεν δ᾽ ἐξετείνετο ἡ ἔρημος μυστηριώδης, κόσμος ἀκατανόητος εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐξ ἧς κατήρχοντο εἰς τὴν παραλίαν μεθ᾽ ἵππων καὶ καμήλων, μετὰ μαύρων δούλων, μετὰ πιθήκων, ψιττακῶν καὶ ἄλλων παραδόξων ζῴων, μετὰ δακτύλων φοινίκων καὶ σπανίων ὀπωρῶν τὰ λιβυκὰ φῦλα, φῦλα εἰρηνικὰ καὶ φιλοπροσήγορα τὸν χαρακτῆρα καὶ πρόθυμα πρὸς ἐπικοινωνίαν ἐμπορικήν.

Πηγὴ ἀείροος ἐν μικρᾷ ἀποστάσει ἀπὸ τῆς παραλίας κειμένη ἦτο, ὡς εἰκὸς, τὸ ἐντευκτήριον τῶν ὑπομελάνων ἀνδρῶν τῆς ἐρήμου καὶ τῶν θαλασσοπόρων. Ἐνταῦθα δὲ συνείθισαν νὰ τελῶσι τακτικὰς συνεντεύξεις. Καὶ αἱ μὲν ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον τελούμεναι ἐκθέσεις ἐμπορευμάτων μετεβλήθησαν εἰς μόνιμον ἀγοράν, ἐκ δὲ τῆς ἀγορᾶς ἐξεπήγασε πόλις, ἱδρυθεῖσα μεγάλη, εὐρεῖα καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐπὶ δύο βουνῶν προεκβαλλόντων πρὸς τὴν θάλασσαν ἐκ τοῦ ὀροπεδίου τῆς ἐρήμου καὶ ἐκ τῆς πηγῆς, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς κτίσεως ὀνομασθεῖσα Κυρήνη [1]. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο

[1] Ἡ Κυρήνη ἐκτίσθη κατὰ τὸν ***Σολῖνον*** (σ. 140, 11 ἐκδ. Mommsen) 586 ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, ἤτοι τῷ 598 π. Χ. (Ὀλυμπ. 45, 3). Ὁ δὲ ***Θεόφραστος*** καὶ ὁ ***Πλίνιος*** λέγουσιν αὐτὴν κτισθεῖσαν τῷ 611 π. Χ. (Ὀλυμπ. 42, 2) καὶ ὁ ***Εὐσέβιος*** τῷ

ὀφρύων κατήρχετο ἠρέμα κατακλινὴς ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ ὁδὸς, δι' ἧς αἱ συνοδίαι τῶν ἐμπόρων παρακάμπτουσαι τὴν πηγὴν κατέβαινον εἰς τὴν θάλασσαν. Καὶ ὅτε μὲν τὸ πρῶτον ἐκτίσθη ἡ πόλις, κυριώτατα ἐδόθη προσοχὴ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν· ἀλλὰ μετ' ἀκριβεστέραν ἐξερεύνησιν τῶν τόπων ἐγνώσθησαν πλεῖστοι ὅσοι καὶ ἄλλοι θησαυροί. Πάντων δὲ τῶν προϊόντων τῆς χώρας πολυτιμότατον ἦτο τὸ σίλφιον, θάμνος, οὗ ὁ χυμὸς ἦτο περιζήτητος καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ὡς ἥδυσμα καὶ ὡς φάρμακον, καὶ ὅστις ἐνταῦθα ἐφύετο ἐν μεγάλῳ πλήθει ὡς ἀγρία βοτάνη [1]. Ἀποξηραινόμενος δὲ καὶ ζυμούμενος ὁ πολύτιμος ἐκεῖνος χυμὸς συνεσκευάζετο εἰς σάκκους· ἐν δ' ἀγγειογραφίαις βλέπομεν τοὺς βασιλεῖς τῆς Κυρήνης αὐτοὺς ἐποπτεύοντας τὴν στάθμησιν, πώλησιν καὶ συσκευὴν τοῦ προϊόντος τούτου, ὅπερ προσεκόμιζεν εἰς τοὺς βασιλεῖς πλούσια κέρδη [2].

Καὶ ἐπὶ μακρὸν μὲν χρόνον μικρὰ μόνον δρὰξ Θηραίων, ἐπιζητούντων τὴν ἐνίσχυσιν ἑαυτῶν διὰ προσελκύσεως τῶν ἰθαγενῶν, ἀπετέλει μεταξὺ τῶν Λιβύων τὸν πυρῆνα τῆς ἑλληνικῆς ἀποικίας. Ὁπόσον δὲ πολυάριθμα ὑπῆρξαν τὰ εἰς τὴν ἀποικίαν εἰσελάσαντα λιβυκὰ στοιχεῖα, ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αὐτὸ τὸ βασιλικὸν ὄνομα Βάττος εἶνε λιβυκὴ προσωνυμία τῶν βασιλέων. Ὅτε δὲ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ τρίτος ἐκ τοῦ γένους τῶν Εὐφημι-

631 π. Χ. (Ὀλυμ. 37. 2), ὅστις καὶ λέγει συμμετασχόντα τῆς κτίσεως Χίονίν τινα Ὀλυμπιονίκην τῶν Ὀλυμπιάδων 28, 29 καὶ 30. Κατὰ ταῦτα ὁ Deimling Leleger σ. 139 ἀποδέχεται τὴν μὲν κτίσιν τῆς Πλατείας γενομένην τῷ 639 π. Χ., τὴν δὲ τῆς Ἀζίριδος τῷ 637 π. Χ. καὶ τὴν τῆς Κυρήνης τῷ 631 π. Χ. Ἀκριβέστερον δ' ὑπολογίζει ὁ Schäfer (ἐν τῷ Rheinisches Museum Τόμ. XX, σ. 293) ὡς ἔτος τῆς κτίσεως τῆς Κυρήνης τὸ 624—623 π. Χ. Περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως ἴδε Smith καὶ Porcher Cyrene ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen. 1866 σ. 251. Πρβλ. καὶ Studnicka Kyrene eine altgriechische Göttin. Leipzig. 1860

[1] Τὸ σίλφιον, ἐκλιπὸν ἐν Ἀφρικῇ, ἀνευρέθη ἐπ' ἐσχάτων καὶ διεγνώσθη ὡς φυτόν τι πετασοειδὲς τοῦ βορείου Κασμίρ. Ἴδε Friedländer ἐν τῇ Wiener numismatische Zeitschrift Τόμ. III (1872) σ. 430.

[2] Puchstein Zur Arkesilasschale ἐν τῇ Archäologische Zeitung Τόμ. XXXVIII σ. 185 καὶ **τοῦ αὐτοῦ** Kyrenäische Vasen αὐτόθι Τόμ. XXXIX σ. 215. Ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ γίνεται λόγος περὶ ἀγγείων κυρηναϊκῆς ἐπιχωρίου κατασκευῆς ἐχόντων ἀναλογίας πρὸς αἰγυπτιακὰ τεχνουργήματα.

δῶν περὶ τὸ 576 π. Χ. (Ὀλυμπ. 51), ἡ ἀποικία συνῆψε νέας σχέσεις πρὸς τὸ δελφικὸν μαντεῖον, ἐπειδὴ οἱ ἄποικοι εἶδον ἑαυτοὺς ἐκτεθειμένους εἰς τὸν κίνδυνον νἀποβάλωσι κατ' ὀλίγον τελείως τὸν ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα. Ἡ δὲ Πυθία ἐξήγγειλεν ἐπείγουσαν καὶ θερμὴν ἔκκλησιν πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐν Κυρηναϊκῇ ἀποικίαν· πολλοὶ δ' ἔσπευσαν εἰς τὴν χώραν ἐκ τῆς Κρήτης, ἐκ τῶν νήσων καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Τότ' ἔγεινεν ἀναδασμὸς μεγάλης ἐκτάσεως νέας γῆς, καὶ οἱ Λίβυες ἀπηλάθησαν ἐκ τῆς χώρας. Ἡ ἀποβάθρα ηὐξήθη εἰς ἐπίνειον, ὅπερ ὠνομάσθη Ἀπολλωνία, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς πόλεως ἡ περιοχὴ ἐπεξετάθη μεγάλως καὶ συνηνώθη μετὰ τῶν περιχώρων. Πόλις οἵα ἡ Κυρήνη ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ, μόνον ἂν ἀπέβαινε τὸ κέντρον συμπλέγματος ὁδῶν ἀνέτων. Αἱ δὲ μεταξὺ τῶν πρανῶν τῶν ὀρέων φάραγγες ἦσαν λεωφόροι κεχαραγμέναι ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως. Καὶ ἔνθα μὲν ἀπεκώλυον τὴν δίοδον οἱ βράχοι, ἀπεκόπτοντο, ἔνθα δ' ἐπέλειπον, συνεπληροῦντο τὰ κενὰ δι' ἀντηρίδων κτιστῶν. Διώρυγες δὲ συνῆγον τὰς πηγὰς τῶν φαράγγων, καὶ ἔβαινον παράλληλοι τῶν ὁδῶν, ποὺ μὲν ἀνοικταί, ποὺ δὲ κεκαλυμμέναι. Ἐν εὐρυχωροτέροις δὲ τόποις ἐλαξεύθησαν ἐν τοῖς βράχοις ἀνοίγματα, πεπληρωμένα πάντοτε ὕδατος χάριν ποτισμοῦ τῶν ζώων, ἐπειδὴ οἱ Κυρηναῖοι ἠσμένιζον ἐξαιρέτως περὶ τὴν ἱπποτροφίαν. Περαιτέρω δὲ καταρρέον τὸ αὐτὸ ὕδωρ ἐπότιζε τοὺς κήπους τοὺς ἐκτεινομένους κάτωθεν τῆς πόλεως.

Ἀπέβη δ' ἡ Κυρήνη, ὡς ἡ Μασσαλία, ἀφετηρία τῆς κτίσεως ὁμάδος ὅλης ἀποικιῶν καὶ κέντρον μικρᾶς Ἑλλάδος ἐν τῇ Ἀφρικῇ· θυγατέρες δ' αὐτῆς ὑπῆρξαν ἡ Βάρκη καὶ αἱ Εὐεσπερίδες. Ηὔξησε δὲ περὶ αὐτὴν ἔθνος ἐπεκταθὲν διὰ τῆς γεωργίας καὶ κατορθῶσαν νὰ ἐπιβάλῃ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἰς μέγα τμῆμά τῆς ἀφρικανῆς χώρας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ νέα περίοδος ἡ ἀρξαμένη ἐν τῷ βίῳ τῆς Κυρήνης μετὰ τῆς βασιλείας τοῦ τρίτου βασιλέως, Βάττου τοῦ δευτέρου, ὃν ἕνεκα τῆς θαυμασίας ἀκμῆς τοῦ βασιλείου αὐτοῦ ηὐ-

τύχιζεν ὅλη ἡ Ἑλλὰς ὡς τὸν εὐδαίμονα [1]. Οἱ Λίβυες, ἀπωσθέντες εἰς τὴν ἔρημον, ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Ἀπρίην. Στρατὸς δὲ παμπληθὴς ἐξώρμησεν ἐπὶ τὴν Κυρήνην τῷ 570 π. Χ. (Ὀλυμπ. 52, 3) καὶ ἡττήθη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ Βάττου, ἐξελθόντος εἰς συνάντησιν τῶν πολεμίων μέχρι τῶν Ἰράσων παρὰ τὴν πηγὴν Θέστην. Οἱ Βαττιάδαι ἀπετέλουν ἔκτοτε μεγάλην ἑλληνικὴν δύναμιν, καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Ἀπρίου Ἄμασις ἔσπευσε νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην καὶ φιλίαν μετὰ τῆς Κυρήνης, καὶ ἔλαβε γυναῖκα Κυρηναίαν.

Ἡ ἱστοριογραφία ὀφείλει νὰ παρακολουθῇ τὴν παράδοσιν, ἥτις μόνα τὰ ἐπισημότατα τῶν γεγονότων τοῦ βίου τῶν ἐθνῶν διαφυλάττει, δὲν ἀπομνημονεύει δὲ τὴν κατὰ μικρὸν γινομένην ἐξέλιξιν. Διὰ ταῦτα μάχαι μέν τινες περιβάλλονται ὑπὸ τοῦ λαμπροτάτου φωτὸς τῆς δόξης, μένει δὲ κεκρυμμένη ἤρεμος καὶ ἀφανὴς ἐργασία λαοῦ τινος, εἰς ἣν καταβάλλει οὗτος ἐπὶ γενεὰς πολλὰς τὰς ἀρίστας αὐτοῦ δυνάμεις.

Οὕτω καὶ ἡ περὶ τὸν ἀποικισμὸν καταβληθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δραστήριος ἐνέργεια ἐκφεύγει τὰ βλέμματα τοῦ ἐρευνητοῦ τοῦ ἐπιθυμοῦντος νὰ παρακολουθήσῃ τὰ κατ' αὐτὴν βῆμα πρὸς βῆμα μετὰ περισσῆς φιλομαθείας. Ἀληθῶς τὰ παραδοθέντα ἡμῖν δι' ἀκοῆς εἶνε μόνον ἀναμνήσεις σποραδικαὶ καὶ μεμονωμέναι, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν κτίσιν πόλεων μεγάλων. Ἀλλ' αἱ κτίσεις αὐταὶ οὐδαμοῦ ἀποτελοῦσι τὴν ἀρχήν, ἀλλ' εἶνε τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμ' ἀγώνων, ἐν οἷς περιλαμβάνεται ἡ θαυμασιωτάτη καὶ ἐνδοξοτάτη ἐνέργεια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς οἱ Ἕλληνες ἔγειναν δεκτοὶ ὡς συμπλωτῆρες τῶν Φοινίκων ἐπὶ τῶν φοινικικῶν πλοίων, πρὶν ἢ ἐγκαθιδρυθῶσι καὶ ἐπεκταθῶσι μόνοι καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐγγὺς ἐκείνων. Ἔπει-

1 *Ἡροδότου* IV, 169. Σχόλια εἰς *Πινδάρου* Πύθ. IV, 342.

τα δ' οἱ κάτοικοι τῶν ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν πόλεων, ἀκολουθοῦντες τὰ ὁρμολόγια τῶν Φοινίκων, ἐχρειάσθησαν αἰῶνας ὅλους πρὸς τὴν ὁσημέραι εὐρυτέραν ἐξερεύνησιν τῶν πελαγῶν καὶ ἀκτῶν, πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν διαφόρων προϊόντων τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ξηρᾶς, πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν ἀρίστων ἐμπορίων, πρὸς τὴν μετὰ συνέσεως προσοικείωσιν τῶν βαρβαρικῶν φύλων ἢ διὰ τῆς βίας τιθάσευσιν αὐτῶν, πρὸς ἐκλογὴν ἐπικαίρων τόπων χάριν ἐναποθηκεύσεως ἐμπορευμάτων καὶ ἐξασφαλίσεως αὐτῶν. Μόνον μετὰ τοιαύτας παρασκευὰς ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ κτίσις ἀποικίας. Ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν ἀποικίδων ηὔξησε κατὰ μικρὸν εἰς πλῆθος σχεδὸν ἀδιόρατον. Ἅπαντες οἱ λαοὶ τῆς Μεσογείου μετέσχον δι' αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον παιδεύσεως ἑλληνικῆς· ἡ δὲ στενὴ περιφέρεια ἡ περιλαμβάνουσα τὰς πατρίους οἰκήσεις τῶν ἑλληνικῶν λαῶν, τὸ Αἰγαῖον μετὰ τῶν νήσων αὐτοῦ καὶ παραλίων, μέρος μικρότατον τῆς εὐρείας Μεσογείου, ἀπέβη διὰ τῆς δραστηριότητος τῶν κατοίκων αὐτοῦ ἡ κοιτὶς πνευματικῆς κυριαρχίας ἐπεκτεινομένης καθ' ἁπάσας τὰς θαλάσσας τῆς Μεσογείου ἀπὸ τῆς Ἀζοφικῆς μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ῥοδανοῦ.

Οἱ Ἕλληνες συνήγουν ἐν ἑαυτοῖς εἴπερ τις καὶ ἄλλος λαὸς ἀκόρεστον δίψαν ἀποδημίας εἰς χώρας ἀπωτάτας καὶ πιστὴν φιλοπατρίαν. Ὁπουδήποτε καὶ ἂν μετέβαινον, συναπεκόμιζον τὴν πατρίδα. Πῦρ ἀναπτόμενον ἐν τῷ πρυτανείῳ τῆς μητροπόλεως, ἀφιδρύματα τῶν πολιούχων θεῶν, ἱερεῖς καὶ μάντεις ἐκ τῶν ἀρχαίων καταγόμενοι οἴκων συνώδευον τοὺς μεταναστεύοντας πολίτας. Οἱ προστάται τῆς πατρίου πόλεως θεοὶ ἐκαλοῦντο εἰς συμμετοχὴν τοῦ νέου κτίσματος, ἐν ᾧ μετ' ἰδιαζούσης στοργῆς ἥ τε ἀκρόπολις καὶ τὰ ἱερά, αἱ πλατεῖαι καὶ αἱ ῥῦμαι διεσκευάζοντο κατὰ μίμησιν τῶν ἐν τῇ γενετείρᾳ. Ὄχι τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐκτίζετό τις πόλις, καὶ αἱ ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομαὶ ἀπετέλουν κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων τὴν πόλιν, ἀλλ' οἱ πολῖται. Ὅπου λοιπὸν ᾤκουν Μιλήσιοι, ἐκεῖ ἦτο ἄλλη Μίλητος. Διὰ ταῦτα μετεβιβάζετο εἰς τὸ νέον κτίσμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς μητροπόλεως ἢ τὸ

ὄνομα κώμης τινὸς τῆς πατρίου χώρας, ἐξ ἧς κατήγετο ἄξιος λόγου ἀριθμὸς ἀποίκων συμμετασχόντων τῆς κτίσεως τῆς νέας πόλεως.

Καὶ μετέσχε μὲν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ ἀποικισμοῦ δι' ὅλων αὐτοῦ τῶν φυλῶν· ἀλλ' ἰδίως ὅμως τὰς πλείστας ἀποικίας ἔκτισαν οἱ Ἴωνες, οἱ κατ' ἐξοχὴν φιλαπόδημοι καὶ πλάνητες Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν δύο αὐτῶν κέντρων, τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Μιλήτου. Ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ ἀναπτύξαντες εἰς ἐντέλειαν θαυμασίαν καὶ δι' ἐπιτυχιῶν ὑπερόχων διατρανώσαντες τὴν ἔμφυτον αὐτοῖς δεξιότητα τοῦ ἀντιμετωπίζειν πᾶσαν δυσχέρειαν καὶ μεταβάλλειν πᾶσαν γῆν εἰς πατρίδα. Ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἀποικίαις ταῖς κτισθείσαις ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἀχαϊκῶν καὶ δωρικῶν οἴκων ἀποτελέσαντες συνήθως τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἀποικούντων. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀπαραγνώριστος ὁμοιότης τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν ἠθῶν ἔν τε ταῖς ἀχαϊκαῖς, ταῖς δωρικαῖς καὶ ταῖς ἰωνικαῖς ἀποικίαις. Πράγματι τὰ ὀνόματα ταῦτα δηλοῦσι μόνον τὴν καταγωγὴν τῶν τὴν ἀποικίαν ἰθυνόντων γενῶν, ὄχι δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀποίκων. Ἡ δὲ συνένωσις διαφόρων φυλῶν πρὸς κτίσιν μιᾶς κοινῆς πόλεως συνετέλει, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, εἰς τὴν εὐδοκίμησιν αὐτῆς. Ἡ δὲ ἱστορία τῆς Συβάρεως καὶ τῆς Κρότωνος, τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀκράγαντος μαρτυρεῖ, ὁποία ἐπιτυχία ἦτο ὁ καρπὸς τῆς συνενώσεως ἀχαϊκῆς μεγαλοψυχίας μετὰ δωρικῆς δραστηριότητος καὶ τοῦ εὐκινήτου χαρακτῆρος πλήθους ἰωνικοῦ. Ὁμολογητέον δὲ, ὅτι τὸ ἔδαφος τῶν ἀποικιῶν ἦτο ἰδιαζόντως πρόσφορον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἰωνικοῦ πνεύματος· διὰ ταῦτα δὲ δὲν πρέπει νὰ ἐκπληττώμεθα βλέποντες ὡς τὸ πλεῖστον τὰς ἀποικίδας προσλαμβανούσας τὸν χαρακτῆρα τὸν ἰωνικόν.

Ἡ δὲ κτίσις τῶν ἀποικιῶν ἔσωσε τὴν ὑπερπληθυνομένην Ἑλλάδα. Ἀληθῶς ἕνεκα τῆς ἐξαιρέτου γονιμότητος, ἣν δεικνύει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μέχρι τοῦ ἕκτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἔμελλεν οἱονεὶ νὰποπνίξῃ τὰς πόλεις, ἢ ἔμελλον αὗται νὰ καταστραφῶσιν ὑπὸ ἐμφυλίων σπαραγμῶν.

Ἀλλὰ διὰ τῆς εἰς τὰς ἀποικίας μεταβάσεως ἐδόθη διέξοδος εἰς τὴν περισσὴν δύναμιν, ἥτις οὕτως ἀντὶ βλάβης ἐπήνεγκε μεγάλην ὠφέλειαν, ἐπαυξήσασα καὶ ἐνισχύσασα καὶ αὐτὰς τὰς μητροπόλεις διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν σχέσεων. Διὰ ταῦτα δ' ὄχι σπανίως ἔγεινε χρῆσις τῆς ἱδρύσεως ἀποικιῶν ὡς πολιτικοῦ θεραπευτικοῦ μέσου, καὶ διετάχθη ὑπὸ τοῦ δελφικοῦ μαντείου ἡ δι' ἀποστολῆς εἰς ἀποικίαν ἀραίωσις τῶν κατοίκων δίκην φλεβοτομίας προωρισμένης νὰ κατευνάσῃ ἔξαψιν πυρετώδη [1].

Ἡ ἐπέκτασις τῶν Ἑλλήνων ἀνὰ τὰς παραλίας τῆς Μεσογείου ὑπῆρξεν ἀγὼν κατὰ τῶν βαρβάρων, καὶ δὴ πρῶτον κατὰ τῶν Φοινίκων. Πράγματι δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν καὶ εἰς τὰ μεγάλα, δῆλα δὴ τὰς διεθνεῖς σχέσεις, ὅ τι συνέβη εἰς τὰ μικρά, δῆλα δὴ μεταξὺ τῶν πόλεων ἑκάστων, οἷον τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Κορίνθου, τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Κερκύρας. Ὡς αἱ πόλεις ἐδιδάχθησαν τὴν ναυτιλίαν ἡ μὲν παρὰ τῆς δὲ, ἀλλ' ἔπειτα, γενόμεναι ἔμπειροι αὐτῆς, ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῶν διδασκάλων, καὶ, ἀποκτήσασαι δύναμιν αὐτάρκη, ἔτρεψαν αὐτὴν πάραυτα κατ' ἐκείνων παρ' ὧν παρέλαβον αὐτήν, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες ὡς ἔθνος λαμβανόμενοι προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς Φοίνικας καθ' ὅλου. Οὕτως οἱ Ἕλληνες ἄποικοι ἐξώθησαν τοὺς Φοίνικας ὁσημέραι μᾶλλον πρὸς δυσμὰς, ἐν δὲ τῇ δυτικῇ θαλάσσῃ ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθησεν ἀδιάκοπος, καὶ τέλος μετεβιβάσθη ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Φοινίκων ἐνωρὶς ἐγκαταλειφθείσαις θαλάσσαις, οἷον ἐν τῷ Πόντῳ, ἰδίως δ' ἐν τῇ ἐγκαταστάσει κατὰ τὰς χώρας τῶν Ταύρων καὶ τῶν λαῶν τοῦ Καυκάσου, ἡ μόνιμος ἐγκαθίδρυσις δὲν ἐπετεύχθη ἄνευ ἀγῶνος.

Τίς δύναται νὰριθμήσῃ τὰ πλήθη τἀγωνισθέντα ἐνταῦθ' ἄνευ ἐπιτυχίας καὶ ἀπολεσθέντα χωρὶς ἡ ἱστορία νἀναγράψῃ τὸ ὄνομ' αὐτῶν; Ἀληθῶς πᾶσα ἐπιτυχὴς ἐγκατάστασις ἐνταῦθα ἐξηγοράσθη δι' αἵματος πολλοῦ. Μόνον δὲ τῇδε κἀκεῖσε διετηρήθη ἡ ἀνάμνησις περὶ τῆς περιπλανήσεως ἀστάτων στιφῶν, ἄτινα, ὅταν δὲν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 303, 399, 419.

ἠδύναντο νἀποκατασταθῶσί που μονίμως, ἐξεβαρβαροῦντο καὶ ἐτρέποντο εἰς τὸν πειρατικὸν βίον, ὡς οἱ Φωκαεῖς ἐν Κύρνῳ [1] καὶ οἱ Σάμιοι οἱ καταλαβόντες τὴν Ὑδρέαν καὶ τὴν Κυδωνίαν [2].

Ἀλλ' ἐν τῷ καθ' ὅλου μόνον διὰ τῆς εἰρήνης ἠδύναντο νὰ εὐδοκιμήσωσι λαοὶ ἐμπορικοί· διὰ ταῦτα δὲ οἱ Ἴωνες ἐπεζήτουν καὶ τὴν μετὰ τῶν βαρβάρων κατὰ τὸ δυνατὸν εἰρηνικὴν συμβίωσιν. Δὲν ἤρχοντο δίκην κατακτητῶν· δὲν ἤθελον νὰ ἐξώσωσι τοὺς ἰθαγενεῖς, ἀλλ' ἐνεφανίζοντο ἀπανταχοῦ ὀλίγοι ἀντιμέτωποι μεγάλου πλήθους. Διὰ ταῦτα ἔπρεπε νὰ ἐπιζητῶσι τὴν προσοικείωσιν τῶν ἰθαγενῶν ἐκείνων λαῶν καὶ παρέχωσιν εἰς αὐτοὺς προθύμους ὑπηρεσίας καὶ ὀφέλη· διὰ ταῦτα δὲ καὶ δὲν ὤκνησαν νὰ συνδέσωσι πρὸς αὐτοὺς σχέσεις φιλικωτάτας. Οἱ Ἴωνες δὲν ἐπέμενον εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ αἵματος αὐτῶν ἀμιγοῦς, ἐλάμβανον δὲ γυναῖκας ἐκ τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἐγκαθιδρύοντο, ἐκ τῆς Κελτικῆς, τῆς Σκυθίας καὶ τῆς Λιβύης.

Οἱ Μασσαλιῶται ἐδήλουν ὡς ἀρχὴν τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐν Γαλατίᾳ τὸ γαμήλιον συμπόσιον, ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι οἱ μνηστῆρες τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, ἀναμένοντες τὴν στιγμήν, καθ' ἣν αὕτη ἔμελλε νὰ προσφέρῃ ὡς δεῖγμα εὐνοίας εἰς τὸν παρ' αὐτῆς ἐκλεγόμενον κύπελλον οἴνου. Ἀλλ' ἐκείνη προσφέρει αὐτὸ εἰς τὸν Φωκαέα Εὔξενον, ὅστις παρίστατο εἰς τὸ συμπόσιον ὡς ξένος [3], καὶ λαμβάνει ὡς σύζυγος αὐτοῦ ὄνομα ἑλληνικόν [4]. Οὕτως ἡ ἀπόκτησις χώρας ἀποικιακῆς παριστάνεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως οὐκ ἄνευ λόγου ὑπὸ τὸν τύπον συνοικεσίου μεταξὺ τοῦ μετανάστου καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν ἰθαγενῶν. Ἐν ἄλλαις δὲ διηγήσεσι παρουσιάζονται οἱ θεοὶ καὶ ἥρωες ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν τεταγμένων ξένων. Οὕτως ὁ Ἡρακλῆς πορεύεται διὰ τῶν παραποντίων χωρῶν, καὶ εὑρίσκει ἐν δάσει ὑλομανοῦντι γυναῖκα τὰ μὲν ἄνω ἔχουσαν γυναι-

[1] ***Ἡροδότου*** I, 166.
[2] ***Ἡροδότου*** III, 59.
[3] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 690.
[4] ***Ἀριστοτέλης*** παρ' ***Ἀθηναίῳ*** XIII, σ. 576. ***Πλούταρχος*** ἐν βίῳ Σόλωνος 2.

κὸς, τὰ δὲ κάτω ὄφεως. Ἐκ δὲ τῆς μετ' αὐτῆς μίξεως τοῦ Ἡρακλέους γεννᾶται ὁ Σκύθης, ἤτοι ὁ λαὸς τῶν Σκυθῶν [1]. Ὁ λόγος οὗτος εἶνε πλαστὸς καθ' ὅσον ἐπεκτείνεται εἰς ἅπαντα τὸν σκυθικὸν λαὸν, ἀληθεύει δὲ μόνον περὶ τῶν Σκυθῶν τῶν γεννηθέντων ἐξ ἐπιγαμίας μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ ἰθαγενῶν.

Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἐγεννήθη ἐν ἁπάσαις ταῖς βαρβαρικαῖς χώραις, ἐν αἷς ἐγκαθιδρύθησαν οἱ Ἕλληνες, γένος μιγάδων, λαὸς πολύτροπος καὶ πολυπράγμων, οὗ μεγίστη ἦτο ἡ σημασία διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς ἐπικοινωνίας. Οἱ μιγάδες ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ ἐκ γενετῆς μεσῖται, οἱ ἑρμηνεῖς καὶ πράκτορες τῶν ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν οἴκων· καθ' ὅσον δ' ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, διέδιδον τὰ ἑλληνικὰ ἤθη καὶ τὴν γλῶσσαν εἰς τὸν ἴδιον λαόν. Μισούμενοι δὲ καὶ κακούμενοι ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων τῶν οἰκούντων ἐν τοῖς μεσογειοτέροις τῆς χώρας καὶ ἐμμενόντων εἰς τὰ πάτρια, περιήρχοντο ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτῶν συμφέροντος εἰς τὴν ἀνάγκην κοινοπραγίας καὶ φιλίων σχέσεων μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Οὕτως οἱ ἐν Ἰβηρίᾳ Ἐμπορῖται ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἔκτοτ' ἔκτισαν τὰ τείχη τῆς πόλεως ἐπὶ τοῦ ξένου ἐδάφους οὐ μόνον χάριν ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ χάριν τῶν ἐξελληνισμένων ἰθαγενῶν [2].

Ἰδίως δὲ πρόθυμοι πρὸς ἀποδοχὴν ἑλληνικῆς παιδεύσεως ἀνεδείχθησαν οἱ παρὰ τὸν Ῥοδανὸν Κελτοί· εἶνε δὲ γνωστὸν ὁπόσον διαρκεῖς καὶ ἐπίμονοι ὑπῆρξαν αὗται αἱ ἐπιδράσεις [3].

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον προῆλθεν ἐν Αἰγύπτῳ ἡ δίγλωσσος τάξις τῶν ἑρμηνέων [4]. Οὕτω δ' ἀνεπτύχθη καὶ παρὰ τὸ λιβυκὸν πέ-

[1] ***Ἡροδότου*** IV, 9.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 692.

[3] ***Στράβωνος*** IV, σ. 181· ἡ πόλις (Μασσαλία) μικρὸν μὲν πρότερον τοῖς βαρβάροις ἀνεῖτο παιδευτήριον, καὶ φιλέλληνας κατεσκεύαζε τοὺς Γαλάτας ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν, ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους Ῥωμαίων πέπεικεν ἀντὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀποδημίας ἐκεῖσε φοιτᾶν φιλομαθεῖς ὄντας.

[4] Lepsius Chronologie σ. 247.

λαγος γραικολιβυκὸς λαὸς, ἰδίως ἐν Βάρκῃ· καὶ λαοὶ δὲ οἰκοῦντες ἐν τῇ μεσογαίᾳ τῆς Ἀφρικῆς, οἷοι οἱ Κάβαλες καὶ οἱ Ἀσβύται [1], ἀπεδέχθησαν ὁλοσχερῶς τὰ ἔθιμα τῶν Κυρηναίων. Οὕτω δὲ τέλος ἀνεφύη τὸ πολυάνθρωπον ἔθνος τῶν Ἑλληνοσκυθῶν, οὗ εὐγενέστατον ἀντιπρόσωπον ἐξύμνουν οἱ ἀρχαῖοι τὸν Ἀνάχαρσιν, ὅστις ἐλέγετο θανὼν ἐν τῇ πατρίδι ὡς μάρτυς τῶν φιλελληνικῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων.

Ὡς εἰκὸς δ' ἡ ἐξελλήνισις τῶν βαρβαρικῶν χωρῶν ηὐδοκίμει μᾶλλον ἢ ἧττον καθ' ὅσον αἱ περιστάσεις ἦσαν εὐνοϊκαὶ ἢ δυσμενεῖς. Ὑπῆρξαν Ἕλληνες, οἵτινες, ἐξωσθέντες ἀπὸ τῶν παραθαλασσίων αὐτῶν ἐμπορίων, ἐξεδιώχθησαν εἰς τὴν μεσόγαιαν, καὶ, ἐγκαθιδρυθέντες μεταξὺ βαρβάρων, ἐξεβαρβαρώθησαν καὶ αὐτοὶ σὺν τῷ χρόνῳ. Τοιούτους ἐγίνωσκεν ὁ Ἡρόδοτος τοὺς Γελωνοὺς τοὺς οἰκοῦντας ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς σημερινῆς Ῥωσίας μεταξὺ τῶν Βουδίνων [2]. Οὗτοι εἶχον μὲν ἐκτισμένην πόλιν ἔχουσαν ναοὺς ἑλληνικούς, ἀγάλματα θεῶν καὶ βωμούς, ἀλλὰ τὰ πάντα, ὡς καὶ αὐτὰ τῆς πόλεως τὰ τείχη, ἦσαν ξύλινα. Ἐτέλουν δ' ἑλληνικὰς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου, ἀλλ' ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶχεν ἀποβῆ μικτὴ ἐξ ἑλληνικῆς καὶ σκυθικῆς.

Ἡ δ' εὐεργετικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν νέαν περίοδον τὴν ἐπελθοῦσαν διὰ τῆς μεταξὺ τῶν βαρβάρων ἐγκατοικήσεως τῶν Ἰώνων παριστάνεται συμβολικῶς διὰ γόνων ἡρώων, οἵτινες ἐν αἷς χώραις ἐμφανίζονται καταλύουσι τὰς βαρβαρικὰς θυσίας καὶ εἰσάγουσι πραοτέρας λατρείας θεῶν, φιλανθρωπότερα ἔθιμα καὶ φαιδρότερον βίον. Οὕτως ἔρχονται ὁ Εὔθυμος εἰς τὴν Τέμεσαν, ὁ Ὀρέστης εἰς τοὺς Ταύρους, ὁ Εὔξενος εἰς τὴν Μασσαλίαν, οἱ Ἀντηνορίδαι εἰς τὴν Κυρήνην [3]. Ἡ δ' ἐπὶ τὰ βελτίω μετατροπὴ τοῦ ὅλου βίου φανερώτατα ἐξεδηλώθη μάλιστα ἐν τῇ βελτιώσει τῆς γῆς. Τὰ μὲν τέλματα ἐξεχερσώθησαν, αἱ δὲ γαῖαι κατεμετρήθησαν καὶ ἀνεδάσθη-

[1] Ἀσβύται καὶ Κάβαλες (ἢ κατὰ Stein Βάκαλες) παρ' ***Ἡροδότῳ*** IV, 170 κ. ἑ.

[2] ***Ἡροδότου*** IV, 108.

[3] ***Πινδάρου*** Πύθ. V, 86.

σαν χάριν συστηματικῆς καλλιεργείας, αἱ ἐκβολαὶ τῶν ποταμῶν μετεσκευάσθησαν εἰς λιμένας, ὁδοὶ ἀνεῴχθησαν καὶ τὰ ὑψώματα ἰσοπεδωθέντα ἐχρησίμευσαν πρὸς κτίσιν ναῶν τῶν θεῶν καὶ κατοικιῶν τῶν ἀνθρώπων. Οὕτως ἐδόθη εὐκαιρία πρὸς ἐκμάθησιν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς περὶ τὸ κτίζειν πόλεις τέχνης τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Σαρδὼ ἦτο ἐρημία μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἰολάου [1], ὅστις μετὰ τῶν ἑταίρων μετέβαλε τὴν ἄκαρπον χώραν εἰς γῆν εὐφορωτάτην. Τοιαῦτα δ' εὔκαρπα πεδία ὠνομάσθησαν Ἰολάεια, ἡ δ' εὐφορία αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ λόγος ὁ προσελκύσας τοὺς Καρχηδονίους εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου.

Οὕτω διὰ χειρῶν τῶν Ἑλλήνων τὰ πάντα μετεβλήθησαν, τὰ πάντ' ἀνενεώθησαν. Εἰς δὲ τὰς πόλεις οὐδέποτ' ἐδίδοντο διαστάσεις μεγάλαι, καὶ ὁ περίβολος τῶν τειχῶν δὲν ὑπερέβαινε συνήθως τεσσαράκοντα ἢ πεντήκοντα στάδια. Ἂν δ' ὁ περίβολος ἐκεῖνος δὲν ἐπήρκει πλέον εἰς τὸ αὐξανόμενον πλῆθος τῶν ἐγκατοίκων, μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἀπεχωρίζετο δίκην σμήνους μελισσῶν ἀποχωροῦντος καὶ ἔκτιζε νέαν πόλιν. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐπληρώθη ὁ κόλπος τῆς Νεαπόλεως ἑλληνικῶν κτισμάτων, κατὰ τοιοῦτον δὲ καὶ ἡ Κριμαία· ἕνεκα δὲ τῆς τοιαύτης τῶν κατοίκων κατανομῆς ἡ πνευματικὴ ἐπίδρασις τῶν Ἑλλήνων εἰσέδυε πολὺ βαθύτερον εἰς τὴν χώραν.

Ἄλλως δ' ἦ ἐν ταῖς πράγματι βαρβαρικαῖς χώραις εἶχον τὰ πράγματα ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ὅσαι εἶχον ἤδη ἀποδεχθῇ Ἕλληνας καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τῶν ἀποικιῶν.

Φανερὸν δ' εἶνε, ὁπόσον εὐρεῖα εἶχεν ὑπάρξει ἡ κατὰ μικρὰς ὁμάδας διάδοσις τῶν Ἑλλήνων ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς θαλασσοκρατίας τῶν Φοινίκων. Οἱ Φοίνικες ὑπῆρξαν οἱ εἰσηγηταὶ τῆς ἀναμίξεως ἐκείνης τῶν λαῶν, ἥτις καθιστᾷ δυσεπίλυτον τὸ πρόβλημα τῆς ἐθνογραφίας τῶν παραλίων τῆς Μεσογείου. Ἐκεῖνοι ἤγαγον διὰ βιαίας μετοικίσεως ὑποτεταγμένα φῦλα ἀπὸ ἀκτῆς εἰς ἀκτήν, ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ συμπαραλαβόντες ὡς συμπλωτῆρας αὐτῶν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 687.

Κᾶρας καὶ κατοίκους τῆς πρωτογόνου Ἰωνίας, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν λεγομένων περὶ τοῦ Τυρίου Ἡρακλέους, ὅτι ἤγαγεν εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως φῦλα παντοῖα. Κατὰ ταῦτα δὲ οἱ κτίσται τῶν ἑλληνίδων πόλεων εὕρισκον καὶ ἐν ταῖς βαρβαρικαῖς χώραις ἐγκατοίκους ὁμοφύλους, εἰς οὓς ἠδύναντο νὰ προσκολληθῶσιν [1].

Ἀλλ' ὅλως διάφορα ἦσαν τὰ πράγματα ἐν ταῖς χώραις, αἵτινες εἶχον ἀνέκαθεν πυρῆνα κατοίκων συγγενῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ προσεδέχθησαν ἔτι παμπληθεῖς ἐποίκους ἐξ Ἑλλάδος, πρὶν ἢ κτισθῶσιν αἱ νέαι πόλεις, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Σικελίᾳ. Ἐνταῦθα οἱ πρὸς τοὺς Πελασγοὺς συγγενεῖς Σικελοὶ εἶχον προπαρασκευασθῇ δι' ἐποικήσεων ἐκ Κρήτης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας πρὸς ὑποδοχὴν ἑλληνικῆς παιδεύσεως οὕτως, ὥστε διὰ τῶν κτισμάτων τῶν Ἰώνων, Ἀχαιῶν καὶ Δωριέων ἠδύνατο νὰ ἀποτελεσθῇ ἐθνότης ἑλληνική, ἥτις, καίπερ νέα καὶ ἔχουσα ἴδιον χαρακτῆρα, ἦτο κατὰ πάντα ἐνάμιλλος πρὸς τὴν ἐν ταῖς μητροπόλεσιν. Οἱ Σικελιῶται, ὡς ἐκαλοῦντο οἱ ἐξελληνισμένοι κάτοικοι τῆς Σικελίας πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν Σικελῶν [2], ἐθεωροῦντο καὶ παρὰ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν πεπροικισμένοι ὑπὸ ἐξαιρέτου ὀξυνοίας· αἱ δὲ πόλεις τῆς μεγάλης Ἑλλάδος οὐ μόνον ἦσαν ἱκαναὶ νὰ συμβαδίζωσι παραλλήλως πρὸς τὰς μητροπόλεις, ἀλλὰ καὶ αὐτοτελῶς προοδεύουσαι ὑπερηκόντιζον αὐτὰς ἐν τῇ ἀναπτύξει παιδεύσεως ἑλληνικῆς. Ἐν ταῖς χώραις λοιπὸν ταύταις συνεπληρώθη διὰ τῶν ἀποικιῶν ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν πελασγικῶν εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους, καὶ ἐντεῦθεν ἐδημιουργήθη ἑλληνικὸς κόσμος ὁμοιογενὴς περιλαμβάνων ἁπάσας τὰς παραλίας τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους οὕτως, ὥστε ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλὰς εὑρίσκετο πλέον ἐν μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν.

[1] ***Σαλλουστίου*** Jugurth 18,3 postquam in Hispania Hercules .. interiit, exercitus ejus, compositus ex variis gentibus . . . dilabitur. ***Διοδώρου Σικελιώτου*** IV, 19 πολλοῦ πλήθους ἀνθρώπων ἐκ παντὸς ἔθνους συστρατεύοντος Πρβλ ***Ἰουστίνου*** 64, 4. Movers Colonien der Phönizier σ. 113. Ἴδε καὶ ἀνωτερω σ 684

[2] ***Διοδώρου Σικελιώτου*** V, 6

Ἡ δὲ μέση αὕτη Ἑλλὰς εἶχε τὴν δόξαν, ὅτι ἐκ τῆς ἀκτῆς αὐτῆς εἶχε προέλθει ἡ κτίσις ἁπασῶν τῶν ἀποικιῶν, ὅτι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τέκνα αὐτῆς ἅπαντα τὰ κτίσματα τῶν ἀντιπέραν παραλίων. Οὐδ' ἦτο κενὴ ἡ δόξα αὕτη, ἀλλ' ὑφίστατο σχέσις στενὴ καὶ ἀξία λόγου μεταξὺ μητροπόλεων καὶ ἀποικιῶν. Αἱ ἀποικίδες εἶχον τὴν ἀνάγκην νὰ τηρῶσιν ἀναλλοίωτον τὴν πίστιν εἰς τὰ ἔθιμα καὶ τὰς λατρείας τῆς πατρίδος. Ἐζήτουν νὰ προσελκύσωσιν ὡς ἱερεῖς καὶ ἡγέτας τῆς πολιτείας ἄνδρας ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τῶν οἴκων, οἵτινες ἐν τῇ γενετείρᾳ εἶχον περιβληθῇ ταὐτὰ ἀξιώματα, ἐξηκολούθουν δὲ καὶ αὐταὶ νὰ μετέχωσι τῶν πατρίων ἑορτῶν διὰ θεωρῶν καὶ θυσιῶν. Πάντες οἱ πολῖται τῆς μητροπόλεως εἶχον τὸ δικαίωμα νἀξιῶσι δεξίωσιν τιμητικήν. Αἱ δ' ἀποικίαι ᾐσθάνοντο ἑαυτὰς οἱονεὶ ἐξηρτημένας καὶ ὑπὸ κηδεμονίαν εὑρισκομένας· διὸ ἐζήτουν τὰς συμβουλὰς καὶ τὴν ἐπικουρίαν τῆς μητροπόλεως, ὅπως διατάξωσι μονίμως τὰ καθ' ἑαυτάς. Οἱ δὲ δεσμοὶ ἐκεῖνοι τῆς ὑικῆς εὐσεβείας ἦσαν οὕτως ἰσχυροί, ὥστε αἱ πόλεις αἱ αὐξηθεῖσαι καὶ ἀπὸ μακροῦ ἀπαλλαχθεῖσαι πάσης κηδεμονίας πολλάκις μετὰ μακροὺς χρόνους ἀποξενώσεως ἔστρεφον καὶ πάλιν τὰ βλέμματα πρὸς τὰς μητροπόλεις, ὅπως διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν ἀποτινάξωσι τοὺς ἐξ ἐπελθούσης συγχύσεως τῆς δημοσίας τάξεως ἐσωτερικοὺς κινδύνους. Οὕτως ἐζήτησαν οἱ Συρακούσιοι τοιαύτην βοήθειαν παρὰ τῶν Κορινθίων [1]· οὕτως αἱ ἰταλικαὶ πόλεις μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐμπρήσεως τῶν συνεδρίων τῶν Πυθαγορείων ἐπελθοῦσαν ἀνωμαλίαν ἀπετάθησαν εἰς τὰς ἐν Ἀχαΐᾳ μητροπόλεις [2].

Ὅταν δ' αἱ ἀποικίδες ἤθελον νὰ προβῶσιν εἰς τὴν κτίσιν νέας πόλεως, ἐθεώρουν τοῦτο ὡς ἐξακολούθησιν τοῦ ὑπὸ τῆς μητροπόλεως ἀρξαμένου ἔργου, καὶ ἐζήτουν παρ' αὐτῆς τὸν οἰκιστὴν τῆς νέας ἀποικίας. Ἐθεωρεῖτο δὲ τοῦτο οὕτως ἀπαραίτητος ἀπαίτησις ἐπιβαλλομένη πρὸς κανονικὴν διάταξιν τῶν τῆς νέας ἀποικίας, ὥστε

[1] *Διοδώρου Σικελιώτου* XVI, 65.

[2] *Πολυβίου* II, 39. Ἴδε καὶ Curtius Peloponnesos Τόμ. Α' σ. 416.

καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸς τὴν μητρόπολιν Κόρινθον κακῶς διακείμενοι Κερκυραῖοι δὲν ἐτόλμησαν νὰντιστρατευθῶσιν εἰς τὸ ἔθιμον τοῦτο, ὅτε προέβησαν εἰς τὴν κτίσιν τῆς Ἐπιδάμνου. Πράγματι δὲ δὲν δύναταί τις νὰ φαντασθῇ δεσμὸν σωτηριωδέστερον διά τε τὰς μητροπόλεις καὶ τὰς ἀποικίδας τῆς συμπνοίας ἐκείνης καὶ συμπράξεως, ἧς ἕνεκεν αἱ μὲν μητροπόλεις προεπορίζοντο νέαν ἀκμὴν καὶ ἐνίσχυσιν ἐκ τῶν νέων κτισμάτων, ταῦτα δὲ ἀντικαθίστανον τὴν ἔλλειψιν τοπικῆς παραδόσεως καὶ ἱστορίας διὰ πιστῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὰς γενετείρας. Περὶ πάντα δὲ τὰναφερόμενα εἰς τὰ ἱερὰ νόμιμα καὶ τὰς θρησκευτικὰς διατάξεις αἱ ἀποικίαι ἐνέμειναν μετὰ μεγάλης πίστεως εἰς τἀρχαῖα. Ἐν αὐταῖς δὲ ταύταις ἐσώθη ποὺ καί που μετ' ἰδιαζούσης ἐμμονῆς ἡ παράδοσις τοῦ παρελθόντος, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἐν Κυζίκῳ ἡ πρώτη μορφὴ τοῦ ἑορτολογίου τῶν Ἰώνων καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἰωνικῶν φυλῶν τῶν καταλυθεισῶν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Κλεισθένους. Καὶ ταῦτα ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ τὸ πολίτευμα μετεβιβάζετο ἀπὸ τῆς μητροπόλεως εἰς τὴν ἀποικίαν.

Ἀλλ' ὅμως ἐν τοῖς ἀστικοῖς πράγμασιν ἡ τὸ πρῶτον τηρουμένη σχέσις τῆς ἐξαρτήσεως τῆς ἀποικίας ἀπὸ τῆς μητροπόλεως δὲν διετηρεῖτο ἐπὶ μακρόν. Αἱ μὲν ἀποστάσεις ἦσαν παρὰ πολὺ μεγάλαι, τὰ δὲ συμφέροντα παρὰ πολὺ διάφορα. Ἄλλως δ' ἦσαν εἰθισμένοι ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν ἀντίληψιν πάσης ἑλληνικῆς πολιτείας ὡς αὐτάρκους. Συνήθως λοιπὸν ἦσαν καὶ αὐταὶ αἱ μητροπόλεις ηὐχαριστημέναι ἐπὶ τῇ καρπώσει τῶν ἐμπορικῶν κερδῶν ἄνευ ἀξιώσεως κυριαρχίας. Ἀφ' ἑτέρου δ' αἱ ἀποικίαι ὅσῳ ταχύτερον ἤκμαζον, τόσῳ μᾶλλον ἠξίουν τελείαν αὐτονομίαν. Ὑπὸ τοιούτους δὲ ὅρους δὲν ὑπῆρξε δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσι πόλεις ἀσκοῦσαι κυριαρχικὴν δύναμιν ἐπὶ ἀποικιῶν. Ἂν δ' ὑπῆρχέ τις πόλις ἐγείρουσα τοιαύτας ἀξιώσεις, οἵα ἰδίως ἡ Κόρινθος, ἥτις πρώτη πασῶν τῶν ἑλληνίδων πόλεων ἐναυπήγησε πολεμικὸν στόλον καὶ ἔστειλεν εἰς τὰς ἰδίας ἀποικίδας ἐπιτηρητὰς ἄρχοντας κληθέντας ἐπιδημιουργοὺς [1], αἱ τοιαῦται ἀξιώσεις ἦγον εἰς πολέμους τῶν μητροπόλεων πρὸς τὰς

[1] *Θουκυδίδου* I, 56.

ἀποικίας, οἵτινες, ὡς ὁ πολεμηθεὶς μεταξὺ τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Κερκύρας [1], συνετέλουν εἰς αὐτὴν τὴν τελείαν διάρρηξιν τῶν ἀρχαίων δεσμῶν τῆς πρὸς τὰς μητροπόλεις εὐσεβείας τῶν ἀποικίδων.

Καὶ πολλὰ δὲ ἄλλα αἴτια προσεπερχόμενα διέλυον τὰς ἀμοιβαίας τῶν πόλεων σχέσεις. Ὡς εἰκὸς, τὸν πληθυσμὸν τῶν νέων κτισμάτων οὐδαμοῦ ἀπετέλουν μόνοι εἰς ἀεὶ οἱ πολῖται τῆς μητροπόλεως οἱ συγκροτήσαντες τὸν πυρῆνα τῶν κατοίκων τῆς ἀποικίας. Ἤδη πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον συνανεμιγνύοντο ἄνδρες ποικιλωτάτην ἔχοντες τὴν καταγωγὴν, ἐπειδὴ ἡ Χαλκὶς καὶ ἡ Μίλητος οὐδὲν ἄλλο ἦσαν πλὴν οἱ λιμένες, ἐξ ὧν ἀφωρμῶντο οἱ ἀποικοῦντες πρὸς ὡρισμένας διευθύνσεις. Πῶς ἄλλως θὰ ἠδύνατο ἑκατέρα τῶν πόλεων τούτων νὰ κτίσῃ ἑβδομήκοντα μέχρις ὀγδοήκοντ' ἀποικιῶν ἐντὸς ὀλίγων γενεῶν; Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Κόρινθον, τὰ Μέγαρα, τὴν Φώκαιαν. Αὐταὶ δ' αἱ ἀποικίαι, αἵτινες εἶχον περίσσειαν μὲν γαιῶν, ἀνεπάρκειαν δὲ πολιτῶν, δὲν ἦσαν, ὡς εἰκὸς, τόσον φειδωλαὶ περὶ τὴν παροχὴν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ὅσον αἱ μητροπόλεις· ὅσῳ δὲ ταχύτερον ἤκμαζον, τόσῳ μᾶλλον ἐξηλείφετο ὁ ἀρχαῖος χαρακτὴρ τῶν ἀποτελούντων τὴν πόλιν.

Ἐν ταῖς ἀποικίαις ἡ ἱστορία ἤρχιζεν ἐκ νέου· αἱ περίοδοι, ἃς εἶχεν ἤδη διατρέξει ἡ μητρόπολις, ὄχι σπανίως ἀνεφαίνοντο ἐν τοῖς νέοις κτίσμασι καὶ πάλιν. Οὕτω περὶ τοὺς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων ἀνεφάνη ἐν Παντικαπαίῳ ἡρωικὸν γένος φέρον ἀπὸ τοῦ γενάρχου τὸ ὄνομα τῶν Ἀρχαιανακτιδῶν. Οἱ δὲ Ἀρχαιανακτίδαι οὗτοι ἵδρυσαν κληρονομικὴν δυναστείαν, ἥτις πρὸς μὲν τοὺς Ἕλληνας πολίτας τῆς ἀποικίας παρουσιάζετο ἐπὶ τὸ ἐπιφυλακτικώτερον ὑπὸ τὸν τύπον ἀξιώματος δημοκρατικοῦ, εἰς δὲ τοὺς βαρβάρους ἐπεβάλλετο περιβαλλομένη τὴν πλήρη ἐξουσίαν τῆς ἀρχαίας βασιλείας [2]. Ἐλθόντες ἐκ τῆς ξένης, ὡς ποτε οἱ Πελοπίδαι εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἶχον ἀποκτήσει ἐν τῇ σκυθικῇ ἐκείνῃ χώρᾳ δύναμιν διὰ τῆς παιδεύσεως αὐτῶν καὶ τοῦ πλούτου· ἐν Παντικαπαίῳ δ' ἐκτί-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ 658.

[2] Böckh Corpus inscriptionum Graecarum Τόμ. Β' σ. 91.

σθησαν εἰς τιμὴν τῆς δυναστείας ταύτης καὶ τῆς διαδεχθείσης αὐτὴν, τῆς τῶν Σπαρτοκιδῶν, κατ' αὐτὸν ἔτι τὸν τέταρτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἐπιτάφια μνημεῖα ἀκριβῶς ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τοὺς ἐν τοῖς ἡρωικοῖς χρόνοις χωσθέντας τύμβους τῶν Μυκηνῶν [1].

Ἀλλὰ πλὴν τοιούτων τινῶν ἐξαιρέσεων κατὰ γενικὸν κανόνα αἱ ἀποικίαι ταχέως ἐξισώθησαν ὡς πρὸς τὰς τύχας καὶ τὸν πολιτισμὸν πρὸς τὰς μητροπόλεις καὶ ὑπερηκόντισαν αὐτὰς προβᾶσαι εἰς ἀνάπτυξιν ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ταχυτέραν. Ἐν ταῖς ἀποικίαις ἔγεινε πρωιμωτέρα ἡ ἐγρήγορσις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἡ ἀγχίνοια ἐπεδείχθη πολυτροπωτέρα, ἡ ὅλη παίδευσις ἀνεπτύχθη ποικιλώτερον, καὶ ὁ νοῦς ἐξώρμησεν ἐνωρίτερον τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν καθ' ἡμέραν ἀναγκῶν. Διὰ ταῦτα δ' ἐν ταῖς ἀποικίαις ἀνεβλάστησαν πρωιαίτερον τὰ σπέρματα τῆς ἐρεύνης, καὶ ἐν αὐταῖς τὸ πρῶτον διεμορφώθησαν τὰ διάφορα εἴδη τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, εἰ καὶ ἐπεφυλάσσετο εἰς τὰς μητροπόλεις ἡ δι' ἐπιμόνου δραστηριότητος ἀνάδειξις καὶ τελείωσις τῶν παρὰ τῶν ἀποικιῶν παραληφθεισῶν ἀπαρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἀλλ' ἰδίως αἱ ἀποικίαι προηγήθησαν τῶν μητροπόλεων περὶ πάντα τἀφορῶντα εἰς τὰ κατὰ τὴν διάταξιν τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Ἡ Μίλητος εἶχεν ἤδη διατρέξει πάντα τὰ στάδια τῆς πολιτειακῆς ἀναπτύξεως, καθ' ὃν χρόνον αἱ Ἀθῆναι ἐπάλαιον ἀκόμη ἀγωνιωδῶς, ὅπως ἐξέλθωσιν ἐκ τῶν σκολιῶν ὁδῶν τοῦ παρελθόντος. Ὅσῳ πλειότεροι ξένοι ἀνεμιγνύοντο εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, τόσῳ ζωηροτέρα ἐγίνετο ἡ ἐκ τῆς ἀνακράσεως τῶν διαφόρων στοιχείων γεννωμένη ἄμιλλα καὶ σύγκρουσις. Οὕτω δὲ συνήγοντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ πολλαὶ ἀφορμαὶ ταραχῆς, καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς τἀρχαῖα γένη τὰ εἰθισμένα εἰς τὸ ἄρχειν ἐν τῇ μητροπόλει δὲν ἠδύ-

[1] Τὰ νομίσματα εἶνε πηγὴ τῆς ἱστορίας τῶν ἀποικιῶν. Θρακικὰ καὶ μακεδονικὰ νομίσματα εἶνε τὸ κατ' ἀρχὰς κεκομμένα αὐτόχρημα κατὰ τὸ χαλκιδικὸν σύστημα, ἔπειτα δ' ὁ ἐπ' αὐτῶν ἐκτυπούμενος πήγασος δεικνύει κορινθιακὴν ἐπίδρασιν ἐκ Ποτιδαίας. Ἴδε Imhoof-Blumer Monnaies Grecques σ. 98 καὶ 105.

ναντο ἐν ταῖς ἀποικίαις νὰ ἐξασκήσωσι τὰ προνόμια αὐτῶν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας.

Ἡ ἐν ταῖς ἀποικίαις ταχυτάτη αὔξησις τοῦ πλήθους, τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ φρονήματος τῶν ποικίλων καὶ μιγάδων κατοίκων παρεκώλυε τὴν ἀνάδειξιν ἀνδρῶν προνομιούχων, αἱ διαφοραὶ τῶν τάξεων ἐξέλειπον, καὶ ὁ βίος ἦτο γοργότερος καὶ εὐκινητότερος. Ὁ δ' ἐκ τῶν μητροπόλεων συναποκομισθεὶς εἰς τὰς ἀποικίας φόρτος ἀρχαίων παραδόσεων ἀπεβάλλετο ἄνευ μεγάλης δυσκολίας, ἂν αὗται δὲν εὑρίσκοντο συμβαδίζουσαι μετὰ νέων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν· ἀντ' αὐτῶν δ' ἐπεδιώκετο δραστηριώτερον πᾶν ὅ τι νέον καὶ ἐπίκαιρον [1].

Ἡ περὶ τὸ ἐπιχειρεῖν τόλμη, ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ, ἡ παρόρμησις ἡ προκαλουμένη ὑπὸ τῶν νέων τόπων καὶ τοῦ νέου βίου, ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἰδεῶν μεταξὺ ἀνθρώπων καταγωγῆς ὅλως διαφόρου, πάντα ταῦτα συνετέλουν εἰς τὸ νὰ παρέχωσιν εἰς τοὺς μεταναστεύσαντας πολίτας ἰδίαν τινὰ ἔξαρσιν, ἐπαυξάνωσι τὴν δραστηριότητ' αὐτῶν καὶ περιβάλλωσι τὰ νέα κτίσματα δι' αἴγλης πολὺ ἀνωτέρας τῆς τῶν μητροπόλεων ἐπισκιαζομένων ὑπὸ τῶν ἀποικίδων. Ὁμολογουμένως αἱ ἀποικίαι εἶχον κτισθῇ πᾶσαι ἐν χωρίοις ἐπιλέκτοις· διὸ καὶ τὰ προϊόντ' αὐτῶν ἦσαν ἐξαίρετα. Ἐκ τούτου δὲ προῆλθε κατὰ μικρὸν ἡ ἐκτὸς τῆς κυρίας Ἑλλάδος εὕρεσις παντὸς ὅ τι ἦτο ἐκπρεπὲς, τοῦ ἀρίστου σίτου καὶ τῶν ἀρίστων κτηνῶν, τῶν ἀρίστων ἰχθύων, τοῦ ἀρίστου τυροῦ. Πρὸς τούτοις δὲ ἡ εὐρύτης τοῦ χώρου ὃν διέθετον οἱ ἄποικοι παρεῖχεν εὐκαιρίαν εἰς τὴν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κτίσιν τῶν πόλεων κατὰ σχέδιον κανονικὸν καὶ μετὰ διαστάσεων εὐρυτέρων. Ἐν ταῖς ἀποικίαις διεμορφοῦντο καλλιτεχνικῶς ἐκεῖνα, ὅσα ἐν ταῖς μητροπόλεσι κατεσκευάζοντο εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν.

[1] Κατ' ἐξαίρεσιν διατηροῦνται καὶ ἀρχαιότροποι θεσμοὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις, οἷον ἡ βασιλεία ἐν Κυρήνῃ. Ἀνάλογος εἶνε ἡ ὑπὸ τὸν Πυγμαλίωνα φοινικικὴ μετανάστευσις εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἐν ᾗ ἐπειράθησαν νὰ συνεχίσωσι τὰ μὴ δυνάμενα νὰ διατηρηθῶσιν ἐν τῇ μητροπόλει.

Ἐν ταῖς ὡραίας ἐκείναις νέαις πόλεσιν ἀνεπτύχθη βίος λαμπρότερος ἐκείνου, ὃν διῆγον αἱ μητροπόλεις. Οἱ ἄποικοι ἤθελον νὰ πολαύσωσι τὸν ταχέως κτηθέντα πλοῦτον, καὶ ἐχλεύαζον τὰς ἀρχαϊκὰς διατάξεις, δι' ὧν κατεδικάζετο εἰς μαρασμὸν ὁ βίος τῶν ἀρχαιοτρόπων ἀστῶν τῶν μητροπόλεων· ὁ δὲ Συβαρίτης ὁ συνεστιαθείς ποτε μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τοῖς φιδιτίοις λέγεται εἰπὼν, ὅτι δὲν ἦσαν ἄξιοι τόσον μεγάλου θαυμασμοῦ ἐπὶ τῷ ἡρωισμῷ αὐτῶν καὶ τῇ περιφρονήσει τοῦ θανάτου οἱ Σπαρτιᾶται, διότι ἐφρόνει, ὅτι ἦτο προτιμότερος μυριάκις ὁ θάνατος διαίτης οὕτως εὐτελοῦς [1]. Ἐν δὲ τῷ ἡμερολογίῳ τῶν Ταραντίνων ὑπῆρχον περισσότεραι ἡμέραι ἑορτῶν καὶ συμποσίων ἢ ἐργάσιμοι, καὶ περὶ τῶν Ἀκραγαντίνων ἐλέγετο, ὅτι τὰς μὲν οἰκίας κατεσκεύαζον ὡσεὶ μέλλοντες νὰ ζήσωσι πάντα τὸν χρόνον, ἐτρύφων δὲ ὡσεὶ μέλλοντες νὰποθάνωσιν αὔριον [2]. Τὸ δ' αἴσθημα τῆς καθυποτάξεως ὑπὸ τὰς μητροπόλεις μετετράπη εἰς τὸ ἐναντίον. Καὶ οἱ μὲν Συβαρῖται ἠθέλησαν διὰ τῶν ἀγώνων αὐτῶν νὰμαυρώσωσι τὴν Ὀλυμπίαν [3], ἡ δὲ ἀλαζονικὴ αὐτάρκεια τῶν πόλεων κατέπνιξε τὴν κοινὴν φιλοπατρίαν, καὶ ἐν ᾧ χρόνῳ αἱ μητροπόλεις ἐστενοχωροῦντο ὑπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν αἱ ἀποικίαι πᾶσαι ἔμειναν ἀμέτοχοι τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος.

Ἕνεκα δὲ τῆς τοιαύτης διασπάσεως τῶν μητροπόλεων καὶ τῶν ἀποικίδων καὶ τῆς ἀπεράντου διασπορᾶς τῶν Ἑλλήνων ἀνὰ πάσας τῆς Μεσογείου τὰς παραλίας θὰ ἠδύνατό τις ἐπὶ τέλους νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀμφιβολίαν, ἂν δύναται νὰ γείνῃ καθ' ὅλου λόγος περὶ ἐνιαίας ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἂν δὲν ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν οἱ κοινοὶ δεσμοὶ οἱ ὁπωσδήποτε συνδέοντες τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἀλλήλους.

---

[1] ***Ἀθηναίου*** IV, σ. 138 d.

[2] Ὁ Ἀκράγας ἦν καλλίστα βροτεᾶν πολίων κατὰ ***Πίνδαρον*** (Πύθ. XII 2). Τὸ δὲ περὶ τῶν Ἀκραγαντίνων λεχθὲν ἐρρήθη ὑπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Ἴδε ***Διογένους Λαερτίου*** VIII, 2, 6.

[3] Οἱ ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες τῶν Συβαριτῶν ἑωρτάζοντο κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τὰ ἐν Ἠλείᾳ Ὀλύμπια, ἀλλὰ μετὰ μείζονος λαμπρότητος· παρείχοντο δὲ κατ' αὐτοὺς εἰς τοὺς νικητὰς ἆθλα ἔχοντα χρηματικὴν ἀξίαν. Ἴδε ***Ἡρακλείδην Ποντικὸν*** παρ' ***Ἀθηναίῳ*** XII, σ. 522 a.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΥΚΗΝΑΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ἀναθεωρουμένου τοῦ τόμου τούτου ἐγνώσθησαν αἱ ἐκπληκτικαὶ ἀνακαλύψεις τοῦ Σχλιέμαν, ὧν τἀποτελέσματα πρόκεινται τὰ νῦν ἐν τῇ πλείστου λόγου ἀξίᾳ συγγραφῇ αὐτοῦ περὶ Τίρυνθος. Διὰ ταῦτα ἐπεφυλάχθην[1] νὰ ἐπανέλθω εἰς τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν ἐκείνων ἐν τέλει τοῦδε τοῦ τόμου.

Καὶ πρῶτον μὲν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν ἐκείνων συνεπληρώθησαν αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῶν ὀχυρωματικῶν κτιρίων ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Κατεφάνη δέ, ὅτι τὰ κυκλώπεια τείχη τῆς Τίρυνθος ἐκτίσθησαν ἐπὶ ἀρχαιοτέρου περιβόλου, ᾠκοδομημένου ἐκ μικρῶν χαλίκων, ὅτι δὲ τὸ κυκλώπειον τεῖχος, ἐν ᾧ ἔγεινε χρῆσις πηλοῦ πρὸς συγκόλλησιν τῶν ὀγκολίθων καὶ πλήρωσιν τῶν κενῶν, ἔφθασεν εἰς πάχος δεκαεπτὰ μέτρων καὶ ὕψος ἑπτὰ μέχρις ἐννέα. Ἀναγνωρίζεται ἡ παρ' αὐτὰς τὰς ἐσωτερικὰς πλευρὰς τοῦ τείχους ἐπὶ ὑψηλοῦ ἀναλήμματος ἀνάντης ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὸ ἀνάκτορον. Γινώσκονται δὲ σήμερον πλὴν τῆς ἐξ ἀνατολῶν κυρίας εἰσόδου μικρὰ πύλη κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ κλίμαξ ἑξήκοντα καὶ πέντε βαθμίδων ἄγουσα εἰς τὸ μέσον τῆς ἀκροπόλεως καὶ διὰ δευτέρας τινὸς κλίμακος διατηροῦσα τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν ἐνδοτέρων τοῦ ἀνακτόρου. Παρὰ δὲ τὴν μικροτέραν πύλην ὑψοῦτο κτίριον ἡμικυκλοειδὲς χρησιμεῦον ἀντὶ σκοπιᾶς. Τέλος δὲ τώρα πρῶτον κατέστησαν ἐναργῆ τὰ ποικίλα καὶ κατὰ συστηματικὸν σχέδιον ᾠκοδομημένα παράδοξα κατασκευάσματα ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 195 σημ. 1.

τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως, κλίμακες, ἀποθῆκαι, δεξαμεναὶ, θολωταὶ ὑπόνομοι, ἐν αἷς ὁ Δαῖρπφελδ διαγινώσκει κτίρια ἔχοντ' ἀναλογίας μετὰ τῶν ἐν ταῖς φοινικικαῖς ἀποικίαις τῆς βορείου Ἀφρικῆς.

Ἀλλ' ἐν ᾧ μέχρι τοῦδ' ἐγινώσκομεν μόνον τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον, δι' οὗ περιετειχίζετο ἡ ἀκρόπολις, οἱονεί τινα σκελετὸν ναυαγήσαντος σκάφους, οὗ περισώζονται μόνον αἱ ἐξωτερικαὶ σανίδες, διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων, αἵτινες ἤγαγον εἰς μίαν τῶν τελειοτάτων καὶ καταπληκτικωτάτων ἐν τῇ ἑλληνικῇ γῇ ἀνακαλύψεων, ἀπεκαθάρθη τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἀπεκαλύφθη ὁ οἶκος τῶν ἀνάκτων. Καθορῶμεν νῦν τὰ ἐδάφη κατασκευῆς ἁπάντων τῶν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου μέρους τῆς ἀκροπόλεως οἰκοδομημάτων· διακρίνομεν τὸν ἀνδρῶνα καὶ τὸν γυναικωνίτην, ὧν ἑκάτερος κεῖται ἐντὸς ἰδίας ἐσωτερικῆς αὐλῆς· διαγινώσκομεν πλὴν τοῦ ἀνδρῶνος τὸν λουτρῶνα· βλέπομεν τὰ δώματα τῶν κυρίων κεχωρισμένα ἀπὸ τῶν διαιρέσεων τῶν προωρισμένων εἰς τὰς ἀποθήκας καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀνακτόρου, ἐχουσῶν ἴδια ὑδραγωγεῖα καὶ εὑρισκομένων ἐγγύτατα τῆς μικρᾶς πυλίδος, ἐν ᾧ ὁ κύριος πυλὼν ἦγεν ἐξ ἀνατολῶν εἰς τὴν βασιλικὴν αἴθουσαν διὰ δύο ἀμφιπροστύλων προπυλαίων, ὧν μεταξὺ ἵσταντο οἱ φρουροί. Ἐγγὺς δὲ τῶν ἐσωτερικῶν προπυλαίων ἔκειτο ὁ βωμὸς κατὰ τὸν αὐτὸν ἄξονα τοῦ μεγάρου τῶν ἀνδρῶν ὡς θρησκευτικὸν κέντρον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Καὶ οἱ μὲν τοῖχοι, ἔχοντες τὰς βάσεις ἐκ λίθων ἀπελεκήτων ἦσαν ἐκτισμένοι διὰ πλίνθων ἐξηραμμένων ἐν τῷ ἡλίῳ, αἱ δὲ φλιαὶ τῶν θυρῶν ἦσαν ὡς τὸ πλεῖστον ἐκ λίθου· τὸ δ' ἔδαφος τοῦ λουτρῶνος ἀποτελεῖ πλὰξ λιθίνη, ἔχουσα βάρος περίπου δεκακισχιλίων χιλιογράμμων. Κίονες, παραστάδες καὶ ὀροφαὶ ἦσαν ἐκ ξύλου· τὰ δ' ἔνδον τῶν δωματίων ἐφωτίζοντο ἐκ τοῦ ἀνοίγματος τῆς θύρας, πιθανῶς δὲ καὶ πλαγίων παραθύρων ὑψηλὰ κειμένων. Ὁ συζυγικὸς θάλαμος, οἱ θησαυροὶ καὶ αἱ ἀποθῆκαι τῶν ὅπλων φαίνεται ὅτι ἔκειντο κατὰ τὰ βορειοανατολικὰ τοῦ ἀνακτόρου· τὰ δὲ μεγαλοπρεπέστερα τῶν δωματίων ἐκοσμοῦντο διὰ τοιχογραφιῶν ἐπὶ κονιάματος, ὧν εὑρέθη τεμάχιον παριστάνον πηδητὴν ἐκτελοῦντα ἅλ-

ματα ἐπὶ τῆς ῥάχεως ταύρου. Ἔγχρωμα δὲ τεμάχια ἐκ μίγματος ὑελώδους, ταὐτισθέντα πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀναφερόμενον κύανον, μαρτυροῦσι τὴν πολυτέλειαν τῆς διακοσμήσεως.

Καὶ οὐδεὶς μὲν δύναται νὰ μὴ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τίρυνθος ἐπῆλθον ἤδη ἐν ἀρχαίοις χρόνοις μετασκευαὶ παντοῖαι, ἀλλὰ τὸ σύνολον φέρει χαρακτῆρα ἐνιαῖον.

Ἐν Μυκήναις ἀποκαθαίρεται νῦν δαπάναις τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, ὡς τοῦτο ἔγεινεν ἐν Τίρυνθι, τὸ λεπτὸν στρῶμα τὸ ἐπικαλῦπτον τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος. Καὶ ἐνταῦθα δ' ἀποκαλύπτονται τὰ ἐδάφη κατασκευῆς ὁμοίων ἀνακτόρων, καὶ ἐνταῦθα ἀνευρίσκονται ἀνάλογοι τοιχογραφίαι ἐπὶ κονιάματος. Οὕτω δὲ γινώσκομεν νῦν τὰνάκτορα τῶν βασιλέων τῶν ἡρωικῶν χρόνων ἀκριβέστερον ἢ τοὺς οἴκους τῶν ἀστῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Δημοσθένους.

Καὶ τὰ τῶν κατοικιῶν δὲ τῶν νεκρῶν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις διεφωτίσθησαν μεγάλως διὰ τῶν ἀνασκαφῶν.

Ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν ἔκειντό ποτε οἶκοι καὶ τάφοι ἐγγὺς ἀλλήλων. Οἱ ἐξ παρ' ἀλλήλοις κείμενοι λαξευτοὶ τάφοι, ὧν τοὺς πέντε ἀνέῳξεν ὁ Σχλιέμαν τῷ 1876, ἦσαν τάφοι οἰκογενειακοί, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τάφῳ συντεθαμμένων διαφόρων νεκρῶν. Ἐπὶ δὲ τοῦ τετάρτου τάφου εὑρέθησαν ἴχνη βωμοῦ. Οἱ τάφοι δὲ οὗτοι, οἵτινες διαγινώσκονται ὡς πανάρχαιοι βασιλικοὶ τάφοι ἐκ τοῦ διακόσμου τῶν ἐν αὐτοῖς ὡς κτερισμάτων εὑρεθέντων ὅπλων καὶ χρυσῶν κειμηλίων [1], ἐπικαλυφθέντες ἔπειτα ἐχρησίμευσαν ὡς τὸ βάθρον λόφου χωσθέντος ἐπ' αὐτῶν [2].

Εἰς μεταγενεστέρους δὲ χρόνους ἀνήκουσιν οἱ θολωτοὶ τάφοι, οἵτινες, διάφορον ἔχοντες τὴν διάμετρον, ποικίλλουσαν ἀπὸ 4,2 μέχρι 14,6 μέτρων, ἔχουσιν ὅμως ὁμοίαν τὴν κατασκευήν. Οἱ

[1] Ὁ Adler παρὰ Schliemann Tiryns σ. XXXII πιστεύει, ὅτι πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν αὐτοὺς ὡς τοὺς τάφους τῶν κτιστῶν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Τίρυνθος, τῶν Περσειδῶν.

[2] Ἴδε Furtwängler und Löschke Mykenische Vasen σ. 50.

τάφοι οὗτοι, κατεσκευασμένοι μετὰ μείζονος ἢ ἐλάττονος στερεότητος καὶ λαμπρότητος, ἀνέρχονται ὅμως ἐν τῷ συνόλῳ εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους[1]. Βλέπομεν τοὺς τοιούτους τάφους, οἵτινες τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον ᾠκοδομοῦντο ἐκ μικρῶν λίθων ἀπελεκήτων, ὡς ὁ τοῦ Μενιδίου, προσλαμβάνοντας ὀσημέραι ἐπισημότερον χαρακτῆρα καὶ κτιζομένους μετὰ λαμπρᾶς μεγαλοπρεπείας. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ διακόσμησις τοῦ ὄπισθεν τοῦ θολωτοῦ κτιρίου κειμένου λαξευτοῦ τάφου, ἥτις παραδόξως ἠμελήθη ἐν τῷ λεγομένῳ θησαυρῷ τοῦ Ἀτρέως, τῷ ἐν Μυκήναις, εὑρίσκεται τελεσθεῖσα μετ' ἐκπληκτικῆς λαμπρότητος ἐν τῷ ὁμοίως ὑπὸ τοῦ Σχλιέμαν ἀνασκαφέντι μαρμαρίνῳ θολωτῷ τάφῳ τοῦ Ὀρχομενοῦ. Πράγματι τὸ ἐσώτερον τοῦτο δωμάτιον κοσμεῖται ἐν Ὀρχομενῷ ὑπὸ μαρμαρίνου ὀρόφου φέροντος ἐγγεγλυμμένα ἄνθη ἐν σχήματι ῥιπιδίου, ἕλικας καὶ ῥόδακας, ὁ δὲ ὄροφος οὗτος διεσώθη ἐπὶ τρεῖς ὅλας χιλιετηρίδας. Ἦτο δὲ ὁ τάφος τοῦ βασιλέως Μινύου, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἔτυχε τιμητικῆς ταφῆς ὁ Ἡσίοδος[2].

Ὁ δὲ χαλκοῦς κόσμος τοῦ θόλου συνέκειτο ἐκ ῥοδάκων προσηλωμένων ἐπὶ τοῦ μαρμάρου κατὰ διάφορα ὕψη[3]· βλέπομεν δ' ἐνταῦθα τὸ ὅλον οἰκοδομικὸν σχέδιον, τὸ τελειότατον τῶν ἡρωικῶν χρόνων, ἐκτετελεσμένον ἐν ἀμέμπτῳ ἐντελείᾳ κατὰ σύστημα πληρέστατον μετὰ θαυμαστῆς τεχνικῆς δεξιότητος καὶ τελειοτάτης ἐφαρμογῆς πάντων τῶν δυνατῶν μέσων.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ τάφου τοῦ Μινύου γίνεται σαφεστέρα εἰς ἡμᾶς ἡ ὑπὸ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου ὑποδεικνυομένη συνένωσις τάφου καὶ ἱεροῦ ἐν τῷ τάφῳ τοῦ Μίνωος παρὰ τὸν Ἀκράγαντα. Ὁ Διόδωρος λέγει περὶ αὐτοῦ τάδε· τὸ σῶμα τοῦ

[1] Ἴδε περὶ τῶν ἕνδεκα μέχρι τοῦ 1887, ὅτ' ἐξετυπώθη ἡ τελευταία ἔκδοσις τοῦ πρώτου τόμου τῆς ἀνὰ χεῖρας Ἱστορίας ἐν πρωτοτύπῳ, γνωστῶν τοιούτων θολωτῶν τάφων Adler (παρὰ Schliemann Tiryns σ. XXXV). Ἔκτοτε δ' ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἄλλοι, ὥστε σήμερον εἶνε γνωστοὶ περὶ τοὺς εἴκοσι, συμπεριλαμβανομένων καί τινων μικροτέρων καὶ πενιχροτέρων. Ἴδε ***Τσούντα*** Μυκῆναι καὶ μυκηναῖος πολιτισμός. Ἀθήνησιν. 1893. σ. 5 κ. ἑ. καὶ σ. 123.

[2] ***Παυσανίου*** IX, 38.

[3] Πρβλ. Zeitschrift für Ethnologie. Berlin. 1886 σ. 379.

βασιλέως ἔθαψαν μεγαλοπρεπῶς, καὶ διπλοῦν τάφον οἰκοδομήσαντες κατὰ μὲν τὸν κεκρυμμένον τόπον ἔθεσαν τὰ ὀστᾶ, κατὰ δὲ τὸν ἀνεῳγμένον ἐποίησαν Ἀφροδίτης νεών[1]. Καὶ ἐν μὲν τῷ χωρίῳ τούτῳ φέρεται ἡ Ἀφροδίτη ὡς ἐπιτάφιος θεὰ καὶ φρουρὸς τῶν τάφων, ἐν δὲ τοῖς ἑλληνικοῖς θολωτοῖς τάφοις ὁ δρόμος, οἷος παρουσιάζεται ἐν Μυκήναις[2], καὶ αἱ μεγαλοπρεπεῖς προσόψεις τῆς εἰσόδου συμφωνοῦσι πληρέστατα πρὸς τὸ διάγραμμα ἱεροῦ.

Καὶ ηὐρύνθησαν μὲν οὐσιωδῶς αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῶν μνημείων τῶν ἡρωικῶν χρόνων οἷα αἱ ἀκροπόλεις, τὰνάκτορα καὶ οἱ τάφοι, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀπροσδόκητος ὑπῆρξεν ὁ πλουτισμὸς τῶν γνώσεων ἡμῶν ὁ ἐπελθὼν διὰ τῆς εὑρέσεως παμπληθῶν ἔργων τῆς μικροτεχνίας. Καὶ δὴ ἰδίως διὰ τῶν ἐξ ὀπτῆς γῆς κατασκευασμάτων ἀνερχόμεθα πράγματι εἰς τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς τέχνης. Ἀπὸ δὲ τῶν Μυκηνῶν καλοῦμεν νῦν μυκηναῖα τὰρχαιότατα τῶν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς εὑρεθέντων καταγράφων ἀγγείων[3]. Βλέπομεν δὲ πῶς ἐπὶ τοῦ κατὰ μικρὸν λεπτοτέρου ἀποβαίνοντος πηλοῦ ἡ τὸ πρῶτον ἀστίλβωτος ἀγγειογραφία μεταβάλλεται εἰς στιλπνὴν καὶ πῶς αἱ παραστάσεις βαθμηδὸν ἀπὸ τῶν τὸ πρῶτον ἑλκυόντων τὸ βλέμμα ἀντικειμένων, τῶν κυμάτων τῶν περιβρεχόντων τὸν αἰγιαλόν, τῶν ὑδροβίων φυτῶν, τῶν κογχυλίων, τῶν πολυπόδων, προχωροῦσιν εἰς πτηνά, τετράποδα, ἀνθρώπους. Εἶπερ που δὲ καὶ ἀλλαχοῦ δυνάμεθα ἐν τοῖς τεχνουργήμασι τούτοις νὰ διαγνώσωμεν τὰς πρώτας ἀποπείρας τέχνης δημώδους, αἵτινες μαρτυροῦνται ὡς ἔργα λαοῦ ἔχοντος τὸ μὲν ὄμμα παρατηρητικόν, τὴν δὲ χεῖρα δεξιὰν καὶ οἰκοῦντος τὰς ἀκτάς, ὧν ἐν μέσῳ κεῖνται αἱ Μυκῆναι, τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀρ-

[1] ***Διοδώρου Σικελιώτου*** IV, 79. Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 197 σημ. 1.

[2] Thiersch ἐν Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts in Athen Τόμ. IV, σ. 177.

[3] Τούτων ἡ συναγωγὴ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Furtwängler und Löschke Mykenische Vasen ἀποτελεῖ ἀξίαν λόγου πηγὴν τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι.

γολίδος καὶ Κορίνθου, ἧς ἀρχαιοτάτους κατοίκους γινώσκομεν τοὺς Ἴωνας Αἰγιαλεῖς.

Ἐν δὲ τῇ ἀνεπιδείκτῳ ἀγγειογραφίᾳ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἀκριβέστατα καὶ τὰς ἔξωθεν ἐρχομένας ἐπιδράσεις. Ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας εἰσαγομένων ταπήτων καὶ κυλίνδρων παραλαμβάνονται συμβολικὰ μυθώδη ζῷα, οἷα ὁ γρὺψ καὶ ἡ σφίγξ. Καὶ ἀφορμᾶται μὲν ἡ ἀγγειογραφία ἀπὸ τῆς ἁπλῆς παρατηρήσεως τῆς φύσεως, ἀπὸ δὲ τῆς ταπητουργίας παραλαμβάνει τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ποικιλόχρουν, τὴν τάσιν τῆς πληρώσεως ἁπάντων τῶν κενῶν χώρων διὰ κοσμημάτων ἄνευ ἐννοίας καὶ τὴς παραστάσεως ὁμοίων ζῴων ἀντιμετώπων κατὰ τὸ ἐν τοῖς σηματογραφικοῖς ἐμβλήμασι κρατοῦν σύστημα.

Ἔνθα δ' ἡ τεχνικὴ ἐπεξεργασία εἶνε δυσχερεστέρα ἢ ἐν τῇ ἀφελεῖ ἀγγειογραφίᾳ, εἶνε καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς τέχνης ὀλιγώτερον δημώδεις καὶ αὐτόματοι. Συμβαίνει δὲ τοῦτο ἰδίως ἐν τῇ μεταλλοτεχνίᾳ· διὸ τὰ ἐν τοῖς λαξευτοῖς τάφοις τῶν Μυκηνῶν εὑρεθέντα χαλκᾶ ξίφη τὰ ἔχοντα χρυσοκολλήτους παραστάσεις ζῴων θεωροῦνται ὀρθότατα ἔργα, ὧν τὰ πρότυπα κατά τε τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὸ διάγραμμα εὑρίσκονται ἐν Αἰγύπτῳ [1]. Αἰγυπτιακὴν δὲ καταγωγὴν φαίνεται ἔχουσα καὶ ἡ παράστασις τοῦ ἀνθοδόχου ἀγγείου τοῦ ἐξεικονιζομένου ἐπὶ μυκηναίου ἀργυροῦ κυπέλλου, παράστασις ἐκπηγάζουσα ἐκ χωρῶν, ἐν αἷς συνείθιζον νὰ στολίζωσι τοὺς οἴκους διὰ φυτῶν διακοσμητικῶν [2]. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ θριγκὸς κυάνοιο τοῦ ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος καὶ τὰ κοσμήματα τοῦ ὀρόφου τοῦ τάφου τοῦ βασιλέως τῶν Μινυῶν ἀπεδείχθησαν προερχόμενα ἐξ αἰγυπτιακῶν προτύπων.

Οἱ ἡρωικοὶ χρόνοι, ὧν τὴν εἰκόνα εἴμεθα εἰθισμένοι ἐπὶ μακρότατον νὰ παρτίζωμεν ἐκ μόνου τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους, καὶ τὸ παλαιὸν Ἄργος τῶν Περσειδῶν καὶ Πελοπιδῶν παρέστησαν κατ' ἀκολουθίαν τῶν νεωτάτων ἀνακαλύψεων μετὰ τοιαύτης ἐναργείας

[1] Ἴδε Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts Τόμ. VII σ. 241.
[2] Αὐτόθι Τόμ. VIII, σ. 1.

πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν, ὥστε μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσα μεταβολὴ τῆς ἱστορικῆς ἀντιλήψεως.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐδιδάχθημεν νὰ μετρῶμεν τοὺς χρόνους ἐκείνους διὰ μέτρου πολὺ εὐρυτέρου κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ὀλίγας καὶ μόνας γενεάς, εἰς ἃς συμπιέζει τὸν ὅλον αἰῶνα ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἔπους [1]. Ὁπόσος χρόνος, ἐρωτῶμεν νῦν, πρέπει νὰ παρῆλθεν ἀπὸ τῆς κτίσεως τῶν πρώτων ἐρυμάτων ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Τίρυνθος μέχρι τῆς μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς ὅλης πεδιάδος ἀντικαταστάσεως τῶν ἀρχαίων ὀχυρωμάτων διὰ κυκλωπείων τειχῶν; Ὁπόσον διάφορος εἶνε ἡ τειχοδομία τῶν Μυκηνῶν, τιρυνθία, τετράγωνος, ἐντέχνως πολυγώνιος. Καὶ οἱ λαξευτοὶ δὲ τάφοι διαφέρουσιν ἀλλήλων περὶ τοὺς χρόνους· τὰ μὲν ὄστρακα ἀγγείων τῶν κατωτέρων στρωμάτων εἶνε ἀρχαιοτροπώτερα τῶν εὑρισκομένων ὑψηλότερον, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἀρχαιοτάτη ἐμφάνισις τῶν ἐστιλβωμένων ἀγγειογραφιῶν προϋποθέτει πλείστας ὅσας γενεάς, ὅπως ἡ τέχνη ἀποκτήσῃ τοιαύτην ἄσκησιν καὶ ἀνέλθῃ εἰς τοιαύτην κατὰ συνθήκην παράστασιν ἀνθέων καὶ θαλασσίων ζῴων.

Ἀπανταχοῦ διαγινώσκομεν ὄχι γεγονότα μεμονωμένα, ἀλλὰ στάδια ἀναπτύξεως πληροῦντα αἰῶνας ὅλους, οὐδ' εἶνε εἰς ἡμᾶς γνωστὴ βαθμίς τις πολιτισμοῦ, καθ' ἣν νὰ μὴ ἐπέδρασαν ἀπώταται παράλιαι χῶραι ἐπιβάλλουσαι τοὺς ἤδη προηγμένους αὐτῶν καλλιτεχνικοὺς τύπους, ἡ μὲν Λυκία τὰς ξυλίνας αὐτῆς στέγας, ἡ δ' Αἴγυπτος τὴν μεταλλοτεχνίαν αὐτῆς καὶ τὴν οἰκιακὴν πολυτέλειαν, ἡ δὲ Βαβυλωνία τὰ ταπητουργικὰ διαγράμματα.

Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ὁ πρὸ ἡμῶν ἐμφανιζόμενος κόσμος δὲν παρέχει ὄψιν σύμφυρτον, δὲν εἶνε εἰκαῖον συμφόρημα στοιχείων πολιτισμοῦ παμμιγῶν ἐπικρατησάντων τῇδε κἀκεῖσε, ἀλλ' ἐμφανίζεται ἐνώπιον ἡμῶν ἀξία λόγου ἀλληλουχία καὶ ἑνότης. Πράγματι οὐ μόνον ἀνευρίσκομεν ἐν τοῖς διαφόροις τόποις ταὐτὰ οἰκοδομικὰ σχήματα, ἀποτελοῦντα τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τοῦ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς μέρεσι τῆς χώρας κρατοῦντος πολιτισμοῦ, ὡς μαρτυ-

[1] Ἴδε καὶ ἀνωτέρω σ. 200.

ρεῖ ἡ μέχρι τοῦδε εὕρεσις ἕνδεκα ὅλων θολωτῶν τάφων, ἀλλ' ἀνευρίσκομεν καὶ παραστάσεις ὁμοιοτύπους, οἷα ἡ τῶν ἀντιμετώπων λεόντων ἐν Μυκήναις, ἐπί τε μνημείων καὶ κοσμημάτων σκευῶν, ἐπί τε δακτυλιολίθων καὶ στρογγύλων ἐξ ἐλέφαντος γλυφῶν.

Ἅπαντα δὲ ταῦτα εἶνε ἱστορικαὶ ἐκδηλώσεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς, διὰ τῆς γεφύρας τῶν νήσων συνενουμένης, παραλίας χώρας, οἵας παρέστησα ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ Αἰγαίου ἀκτὰς ὡς θέατρον τῆς ἀρχαιοτάτης ἑλληνικῆς ἱστορίας. Εἰς δὲ τὸ ἐνιαῖον τοῦτο σύμπλεγμα χωρῶν ἐχουσῶν ἰδίαν καθ' ἑαυτὰς ἐπικοινωνίαν ἐπέδρασαν διεγερτικῶς οἱ ἀπώτερον οἰκοῦντες λαοί, κυρίως διὰ τῆς μεσιτείας τῶν Φοινίκων. Καὶ τῶν μὲν δυτικῶν τῆς ἑλληνικῆς ἠπείρου δὲν ἐξηρευνήθησαν μέχρι τοῦδε οἱ προϊστορικοὶ χρόνοι· ἀλλ' ἡ ἀλληλουχία μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων ἀπεδείχθη πληρέστατα, διαφωτιζομένη μᾶλλον μᾶλλον ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Ἔν τε τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι καὶ ταῖς νήσοις ἀναφαίνονται ὁσημέραι μᾶλλον ταὐτὰ κατασκευάσματα τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ εἴδωλον γυναικὸς γυμνῆς, ἐχούσης τοὺς βραχίονας ἐσταυρωμένους ἐπὶ τοῦ στήθους ἢ κατευθυνομένους πρὸς τὸ στῆθος καὶ τὰ γόνατα, εὑρίσκομεν ἔν τε τοῖς ἀρχαιοτάτοις τάφοις τῶν Κυκλάδων ὡς πλαγγόνα λιθίνην, ὕψους τριῶν μέχρις ἓξ δακτύλων, καὶ ἐν Τίρυνθι καὶ Μυκήναις ὡς χρυσοῦν σφυρήλατον κόσμημα, ἐφ' οὗ ἡ γυνὴ ἐκείνη παρουσιάζεται φέρουσα περιστερὰν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ὤμων [1]. Εἶνε δ' αὕτη ἡ εἰκὼν τῆς γονιμοποιοῦ καὶ θρεπτικῆς δυνάμεως τῆς φύσεως, οἵα ἐλατρεύετο ἐν τῇ σημιτικῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀστάρτης. Τὰ δὲ ἀγαλμάτια ταῦτα εἶνε αἱ πρῶταιμαρτυρίαι εἰδωλολατρείας, ἥτις, ἐξ ἀφανῶν ἀφορμωμένη ἀρχῶν, μετεμόρφωσε τὸν ὅλον πολιτισμὸν τῶν Ἀρίων λαῶν. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχε μία καὶ ἡ αὐτὴ θεότης, εἰς ἣν ἀπενέμετο λατρεία ἔν τε Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ, ἕως ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ὅπου τὰ πάντα ἐλάμ-

[1] Köhler ἐν Mittheilungen des Deutschen archaëlogishen Instituts τόμ. II σ. 156.

βανον ἴδιον τύπον καὶ ἰδίαν μορφὴν ἐν ταῖς χώραις ἑκάσταις, ἡ τὸ πρῶτον κοινὴ θεὰ ἔλαβεν ἐν διαφόροις τόποις ἴδια ὀνόματα καὶ ἰδίας μορφάς.

Τέλος δ' ἡ ἐπιθεώρησις τῶν νεωτάτων ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἀνακαλύψεων τῶν εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἀναφερομένων πείθει ἡμᾶς ὀσημέραι ἐντονώτερον, ὅτι παρ' ὅλην τὴν μικρότητα καὶ εὐτέλειαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπέραντον Ἀνατολήν, οὐχ ἧττον, ἐφ' ὅσον ἐξικνοῦνται σήμερον αἱ γνώσεις ἡμῶν, ἀκροπόλεις, ἀνάκτορα καὶ τάφοι οὐδαμοῦ ὠκοδομήθησαν μετὰ τοιαύτης μεγαλοπρεπείας καὶ τεχνικῆς ἐντελείας ὡς ἐν Ἑλλάδι. Ὁσαδήποτε λοιπὸν σπέρματα τοῦ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι κρατήσαντος πολιτισμοῦ καὶ ἂν ἀπεδείχθησαν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον μεταφυτευθέντα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὁσαδήποτε τυχὸν καὶ ἂν ἀποδειχθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι, οὐχ ἧττον οἱ ἡρωικοὶ χρόνοι παρουσιάζονται εἰς ἡμᾶς ὀσημέραι ἐναργέστερον ὡς ἀποτελοῦντες ἰδιόν τινα κόσμον καθ' ἑαυτούς. Ἐν οὐδενὶ σημείῳ παρουσιάζεται ἡ Ἑλλὰς ὡς παράρτημα χωρῶν ἀνατολικῶν, ὡς τόπος εἰς ὃν ἐκφορτόνεται πολιτισμὸς ἤδη συνεστηκὼς καὶ παραλαμβανόμενος ἕτοιμος. Ἀπ' ἐναντίας δὲ τὰ πάντ' ἀνανεοῦνται. Ἡ μὲν μοναρχία, ἥτις ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἀνατολῇ εἶνε τὸ κέντρον τοῦ δημοσίου βίου, μεταβάλλεται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἰς ἐθνικὴν βασιλείαν παρέχουσαν τὴν τάξιν καὶ τὸ δίκαιον ἐντὸς τεταγμένων ὁρίων, οἷα ἀποτυποῦται ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Μίνωος. Τὰ δὲ μνημεῖα τῆς τοιαύτης βασιλείας ἐξελέγχονται, καθ' ὅσον μανθάνομεν τὰ κατ' αὐτὰ ἀκριβέστερον, οὕτως ἀπαράβλητα καὶ ἐξαίρετα, ὥστε πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἤδη ἐν τῇ προϊστορικῇ περιόδῳ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τὰ εὐρωπαϊκὰ φῦλα, οἱ πρόγονοι τῶν Ἑλλήνων, εἶχον διὰ τῆς ἰδιαζούσης εἰς αὐτοὺς εὐφυίας περὶ τὸ οἰκοδομεῖν κατὰ σύστημα διαγεγραμμένον καὶ περὶ τὴν καλλιτεχνικὴν διαμόρφωσιν τῶν τεχνουργημάτων αὐτῶν ἀναδειχθῆ κεκτημένοι ἀξίαν λόγου ὑπεροχήν.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗι ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΙΑι ΜΕΝ ΤΩΝ Κ. Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ*** (διευθ. τ. Ζαριφ. διδ.), ***ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ***, † ***Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ*** (δ. φ.), ***Π. ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ*** (καθ. τῆς φιλ.), ***ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Μ. ΛΑΠΠΑ*** (δ. φ.), ***Θ. ΛΙΒΑΔΑ*** (δ. φ.), ***Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ*** (καθ. γυμν.), ***Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ*** (δ. φ.), ***Ε. ΡΟΙΔΟΥ*** (δ. ν.), ***Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), ***Ι. ΣΒΟΡΩΝΟΥ*** (διευθ. νομισμ. μουσ.), ***Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ*** (πρώην γυμνασιάρχ.), ***ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑ*** (ἐφ. τ. ἀρχ.), † ***Τ. Ι. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ***, ***Δ. ΦΙΛΙΟΥ*** (δ. φ.) ***Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ*** (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑι ΔΕ

ΑΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΑΝΑΛΩΜΑΣΙ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Γ. ΜΑΡΑΣΛΗ

ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΟΥΡΤΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1898

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΚΟΥΡΤΙΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ ΕΚ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΙΓΑΙΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗ ΛΕΣΒΟΣ ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1978

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ
1898

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος τοῦ μεταφραστοῦ . . . . . σελ. ζ'

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘΟΔΟΥ ΤΩΝ ΔΩΡΙΕΩΝ

Α'. Ἡ χώρα καὶ οἱ ἄνθρωποι . . . . . σελ. 1
Β'. Οἱ Ἕλληνες ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις . . . . . » 49
Γ'. Αἱ ἀρχαιόταται πόλεις . . . . . » 92
Δ'. Αἱ μεταναστάσεις καὶ μετοικήσεις τῶν ἑλληνικῶν φύλων. » 141

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΠΕΡΣΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Α'. Πελοποννησιακὴ ἱστορία . . . . . σελ. 219
Β'. Ἀττικὴ ἱστορία . . . . . » 438
Γ'. Οἱ Ἕλληνες ἐκτὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους . . . . . » 620

(Συνέχεια τοῦ δευτέρου βιβλίου ἐν τῷ Β' τόμῳ).

Ἐπίμετρον τοῦ συγγραφέως . . . . . » 715

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

Περὶ παντὸς μὲν ἔργου πνευματικοῦ δύναται νὰ ῥηθῇ, ὅτι τοῦτο τότε μάλιστα κατανοεῖται σαφῶς, ὅταν γινώσκωμεν ἐπ' ἀκριβὲς τὰ κατὰ τὸν γεννήτορα, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἀληθεύει πολὺ μᾶλλον λεγόμενον περὶ τῆς ἐπιφανοῦς συγγραφῆς τοῦ Ἐρνέστου Κουρτίου, ἣν ἐπεβαλόμην νὰ καταστήσω γνωστὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας τῆς Βιβλιοθήκης τῆς φερούσης τὸ ὄνομα τοῦ γενναίου χορηγοῦ Γρηγορίου Μαρασλῆ.

Ἀληθῶς, εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῶν συγγραφέων, ὁ Κούρτιος ἐναπετύπωσεν εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ τοῦτο ὅλην αὐτοῦ τὴν ψυχήν. Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία εἶνε κάτοπτρον πιστὸν τῆς διαυγοῦς γνώσεως τῶν κατὰ τὸν ἀρχαῖον βίον τῶν Ἑλλήνων· ὑπῆρξε δὲ αὕτη ὁ ἀγλαὸς καρπὸς βίου μακροῦ, ἀφιερωθέντος εἰς τὴν μελέτην τῶν τυχῶν, τῆς γραμματείας καὶ τῆς τέχνης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, μεστώσασαν ἐνθουσιασμοῦ καὶ γαλήνης τὴν ποιητικὴν ἐκείνην φύσιν, ἥτις εἴπερ τις καὶ ἄλλη ὑπῆρξε πεπλασμένη θεόθεν πρὸς ἀντίληψιν τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν δημιουργημάτων λαοῦ, οὗ κρατῶν χαρακτὴρ ἀνεδείχθη ἡ ἐπὶ τῆς γῆς δι' αὐτοῦ ἔκφανσις τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ ὡραίου. Ἀλλ' ὅπως νοήσωμεν κατά τίνα τρόπον ἠδυνήθη ὁ Κούρτιος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ μυστήρια τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἀποβῇ ὁ ἑρμηνεὺς αὐτοῦ, ἢ, ἔνθα τοῦτο δὲν παρίστατο πρόχειρον, ὁ μάντις τῶν μυχίων αὐτοῦ διανοημάτων, εἶνε ἀναγκαῖον νἀφηγηθῶμεν δι' ὀλίγων τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ.[1]

[1] Ἴδε Ad. Michaelis Ernst Curtius ἐν τῇ Beilage zur Allgemeinen Zeitung 1896 ἀρ. 182-184. — Rheinhard Kekule von Stradonitz Ernst Curtius. Gedächtnissrede gehalten bei der von der Berliner Studentenschaft am 26 Juli 1896 veranstalteten Trauerfeier. Berlin. 1896. — Carl Curtius Zur Erinnerung an Ernst Curtius. Ein Vortrag gehalten in der Versammlung der Gesellschaft zur Beförderung gemeinnütziger Thätigkeit am 19 Januar 1897. Lübeck. 1897. — H. Von Fritze Ernst Curtius ἐν τοῖς Monatshefte. Τόμ. LXXXI Ἰανουάριος 1897 σ. 449-464. — Richard Schöne Zur Erinnerung an Ernst Curtius. Berlin. — Πρβλ. Die Ernst-Curtius-Büste im Museum zu Olympia. Bericht für die an die Stiftung Betheiligten. Berlin. 1895.

Ὁ Ἐρνέστος Κούρτιος ἐγεννήθη τῇ 21 Αὐγούστου 1814 ἐν Λυβέκκῃ, τρίτος αὐτὸς υἱὸς τοῦ συνδίκου τῆς πόλεως Καρόλου Γεωργίου Κουρτίου, ἀνδρὸς διακριθέντος διὰ τὴν πρὸς τὴν πατρίδ' ἀγάπην καὶ πεπροικισμένου ὑπὸ φύσεως ποιητικῆς, συνδεομένου δὲ διὰ στενῆς φιλίας πρὸς ἐπιφανεῖς ἄνδρας τῶν γραμμάτων καὶ φίλους τῆς ἐκκρίτου ἀρχαιότητος.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐγκυκλίων σπουδῶν μετέβη τὸ ἔαρ τοῦ 1833 εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Βόννης, καὶ ἐνεγράφη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολήν, ἰδίως ἑλκυσθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχαιολογικῶν μαθημάτων τοῦ Welcker καὶ τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ Brandis. Ὁποία δ' ἡ ἐπὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπίδρασις τοῦ Welcker, ὁμολογεῖ αὐτὸς ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν ποιητὴν Geibel, τὸν ἐκ παίδων καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου φίλον. «Ὁ Welcker ὁ θερμὸς καὶ βαθύνους τῆς ἀρχαιότητος ἐρευνητὴς, ἔγραφεν ὁ Κούρτιος, μοὶ ἐνέπνευσεν αἴσθησιν σχεδὸν ἐνθουσιάζουσαν. Εἰς ἐκεῖνον χρεωστῶ τὴν ὡρισμένην μου ἀπόφασιν νἀφιερωθῶ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην, ἧς δι' αὐτοῦ πρῶτον ἐδιδάχθην καὶ κατενόησα τὴν ἀληθῆ σημασίαν». Μεταβὰς δ' ἀργότερον τὸ φθινόπωρον τοῦ 1834 εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Γοτίγγης, εἰσεδέχθη νέας ζωηροτάτας ἐμπνεύσεις ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Καρόλου Ὀτφρείδου Μυλλέρου, ἀνδρὸς ὅστις εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων καὶ φιλολόγων εἶχε πνεῦμα συγγενὲς πρὸς τὸ τοῦ Κουρτίου, περιλαμβάνον τὴν ὅλην γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ μετὰ περισσῆς πολυμαθείας ἐνδιατρίβον εἴς τε τὰ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ τῆς τέχνης αὐτῶν καὶ γραμματείας. Τὴν δὲ διὰ τοῦ Welcker καὶ Müller προαχθεῖσαν ἀγάπην τοῦ ἐνθουσιώδους φοιτητοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον καὶ τὴν κατανόησιν αὐτοῦ συνεπλήρωσαν καὶ ἐπεξέτειναν ἐν Βερολίνῳ, ἔνθα μετέβη τὸ φθινόπωρον τοῦ 1835, ἡ ἀκρόασις τοῦ Αὐγούστου Böckh, οὗ καὶ μόνον τὸ ὄνομ' ἀρκεῖ πρὸς δήλωσιν νέας ὅλως περιόδου ἐν τῇ φιλολογικῇ μεθόδῳ καὶ ἐρεύνῃ, καὶ εὑρεῖαι μελέται τῶν θησαυρῶν τοῦ βερολινείου μουσείου.

Οὕτως εἶχεν εὐρυνθῇ τὸ πνεῦμα τοῦ Κουρτίου διὰ τῆς ἀκροάσεως διδασκάλων ἐπιφανῶν, ὧν ἕκαστος ἰδίαν καταλαμβάνει ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐξερευνήσεως τῶν κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Μεμυημένος δὲ ἤδη ἄριστα τὰ κατὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἔτυχεν ἐξαιρέτου εὐκαιρίας πρὸ τῆς τυπικῆς ἀποπερατώσεως τῶν σπουδῶν νὰ ἴδῃ

ἐν ἡλικίᾳ ἀκόμῃ νεαρᾷ ἐξ αὐτοψίας τὴν χώραν τῶν μελετῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὀνείρων καὶ διὰ μακρᾶς ἐν αὐτῇ διαμονῆς νὰ πλουτίσῃ μὲν τὸν θησαυρὸν τῶν γνώσεων αὐτοῦ, ἀντιληφθῇ δ' ἐκ τοῦ πλησίον τοῦ θεάτρου ἐν ᾧ διεδραματίσθη ἡ ἀρχαία ἱστορία καὶ διέπρεψεν ἡ ἀρχαία γραμματεία καὶ τέχνη.

Ἡ πρόσκλησις προήρχετο ἐξ ἑνὸς τῶν μεγάλων τοῦ Κουρτίου διδασκάλων, ὧν ἐμνημονεύσαμεν ἤδη, τοῦ ἐν Βόννῃ καθηγητοῦ Brandis. Ὁ φιλόσοφος, μεταπεμφθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ὡς ἐπιστημονικὸς διδάσκαλος καὶ σύμβουλος αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκπαιδευτικῇ ἀναμορφώσει τοῦ νεοπήκτου βασιλείου, ἐκάλεσε τὸν Κούρτιον ὡς παιδαγωγὸν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ υἱῶν.

Τέσσαρα σχεδὸν ὅλα ἔτη διήρκεσεν ἡ ἐν Ἑλλάδι διαμονὴ τοῦ Κουρτίου, ἔτη, καθ' ἃ ἡ εὐσυνείδητος ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος συνεδυάζετο πρὸς ἐλκυστικὰς μελέτας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, εἰς ἃς ἐνέμεινε καὶ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1839 ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ἀποχώρησιν τοῦ Brandis, ἐπιστρέψαντος εἰς Γερμανίαν. Τὴν δὲ χαρὰν καὶ ἀπόλαυσιν, ἣν ἠσθάνετο ὁ ἐνθουσιώδης τῆς ἀρχαιότητος λάτρης διατρίβων ἐν Ἑλλάδι καὶ αὐτοῖς μὲν ὄμμασι βλέπων καὶ μελετῶν τοὺς χώρους τῆς ἀρχαίας δόξης, αὐτοῖς δ' ὡσὶν ἐνωτιζόμενος τῆς ἀπηχήσεως τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἔτι μᾶλλον ἐπηύξησεν ἡ ὀλίγον μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἄφιξιν αὐτοῦ χρόνον κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1838 ἔλευσις καὶ τοῦ φίλου Geibel, κληθέντος ὡς παιδαγωγοῦ τῶν υἱῶν τοῦ τῆς Ῥωσίας πρεσβευτοῦ Κατακάζη.

Ὁ Κούρτιος καὶ ὁ Geibel δὲν ἦσαν μόνον φίλοι ἀπὸ παιδικῶν χρόνων καὶ συμμαθηταί, ἀλλ' ἦσαν ἀδελφοὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀδελφοὶ ἐν ποιήσει. Οἱ δύο νεαροὶ ποιηταὶ δὲν ἦσαν βάρδοι, ὧν τὴν λύραν περιεκάλυπτεν ἡ ὁμίχλη τοῦ βορρᾶ, ἀλλὰ πνευματικὰ τέκνα τῶν Μουσῶν τῶν Ἑλικωνιάδων, οἱονεὶ ἀπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος δεχόμενα τὰς ἐμπνεύσεις καὶ κατειλημμένα ὑπὸ αἰσθημάτων διαυγῶν ὡς ὁ ἑλληνικὸς οὐρανὸς καὶ ἐχόντων ἀνάγκην τῆς αἴγλης τοῦ ἑλληνικοῦ ἡλίου. Διὰ τοιαύτας ποιητικὰς φύσεις ἡ διαμονὴ ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξεν ἀναγέννησις, ὑπῆρξεν οἱονεί τις ἐπιστροφὴ εἰς τὴν νοουμένην πατρίδα. «Διέρχομαι ἐνταῦθα φωτεινὰς, εὐηλίους ἡμέρας, ἔγραφεν ὁ Κούρτιος πρὸς τὸν ἔτι ἐν Γερμανίᾳ διαμένοντα φίλον βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἄφιξιν εἰς Ἀθήνας. Ἡ αἴσθησίς μου εἶνε γλαυκὴ καὶ εὐρεῖα ὡς ὁ οὐρανὸς, καὶ εὐλογῶ τὴν τύ-

χην, ὅτι μοι ἐπιδαψιλεύει ὀλίγα ἔτη νεότητος ἐν Ἑλλάδι, τῇ χώρᾳ τῆς νεότητος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ Ἑλλὰς εἶνε ἀκόμη τώρα ἡ χώρα τοῦ κάλλους. Ἰδὲ τὰς μορφὰς τῶν ἀνδρῶν, πόσον ὡραῖαι εἶνε τὴν κατασκευήν. Γραφικὸς εἶνε ὁ ἐπαίτης καὶ γραφικὸν τὸ παλληκάριον τὸ φέρον τὸ κεντημένον ἀλβανικὸν ἔνδυμα... Ὡραῖοι εἶνε οἱ προσωπικοὶ χαρακτῆρες τῶν Ἑλληνίδων, κατὰ μέρος δὲ τέλειοι καὶ ἰδεώδεις· ὡραῖαι εἶνε πᾶσαι αἱ γραμμαὶ τῶν ὀρέων καὶ τῶν λόφων τῶν ὑπερκαθημένων τῆς Ἀττικῆς, καὶ ὡραία εἶνε ἡ κυανῆ θάλασσα ἡ μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ βραχωδῶν νήσων παρέχουσα ἀληθῶς γοητευτικὴν ἄποψιν». Οὕτως ἠσθάνετο ὁ Κούρτιος τὸ κάλλος τῆς νέας αὐτοῦ πατρίδος· τῶν δὲ τοιούτων αἰσθημάτων συμμέτοχον εὗρε κατελθόντα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Geibel, μεθ' οὗ συνεμελέτησε τὴν ἀρχαίαν ποίησιν, περιβαλλομένην δι' αὐτοὺς νέα χρώματα, ἐπ' αὐτῆς τῆς γῆς, ἥτις εἶχε γεννήσει τοὺς μεγάλους τῆς Μούσης ὑποφήτας. Καρπὸς δὲ τῆς τοιαύτης κοινῆς μελέτης ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῶν δύο φίλων ἔκδοσις τῶν Klassische Studien von Emanuel Geibel und Ernst Curtius, συλλογῆς ἐλευθέρων ἐμμέτρων μεταφράσεων σκηνῶν ἀρχαίων δραμάτων καὶ λυρικῶν ποιημάτων, ἐκδοθείσης ἐν Βόννῃ τῷ 1840.

Ὑφ' οἵας δὲ συνθήκας παρεσκευάσθη ἡ πρώτη αὕτη δημοσίευσις τοῦ Κουρτίου, διδασκόμεθα ἐξ αὐτῶν τῶν γραφέντων ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ τῶν ποιητικῶν ἀριστοτεχνημάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. «Ὅ τι εἴχομεν ἀρχίσει, ἔγραφεν, ὡς μαθηταὶ τοῦ γυμνασίου ἐν ταῖς τάφροις ταῖς περιβαλλούσαις τὴν πάτριον πόλιν ἐπανελάβομεν τώρα ἐν κοινοῖς περιπάτοις ὁτὲ μὲν ἀνὰ τὰς ἠρέμους κλιτύας τοῦ Ἰλισσοῦ, ἐν αἷς ὁ Σωκράτης ἐπεζήτει τὴν ἐρημίαν, ὁτὲ δ' ἐν τῷ ἐλαιῶνι καὶ παρὰ τὸν Κολωνὸν, ἢ ἐπὶ τῶν ἐρήμων ὑψωμάτων τῆς ἀρχαίας Κραναῶν πόλεως, ἐξ ὧν εἶνε ὁρατὴ ἡ Αἴγινα. Ἐνησχολούμεθα περὶ τὰς λέξεις τῶν ποιητῶν, κοινῇ ἀγωνιζόμενοι νὰ διεισδύσωμεν εἰς τὴν μυχιαιτάτην αὐτῶν ἔννοιαν καὶ ἀποδώσωμεν αὐτὴν διὰ καταλλήλου γερμανικῆς ἐκφράσεως. Τὴν δ' ἑσπέραν κατεγράφομεν τοὺς στίχους, καὶ ἠσθανόμεθα ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ τῆς φιλοστόργου ποιητικῆς μιμήσεως ἀνεξάντλητον γοητείαν.»

Οὕτω ποιητικὸν ὑπῆρξε τὸ πρῶτον δημοσίευμα τοῦ Κουρτίου, καθ' ἃ καὶ δύο ἄλλων τῶν συγχρόνων μεγάλων ἱστορικῶν τῆς Γερμανίας, τοῦ Mommsen καὶ τοῦ Treitschke. Ἀγαπήσας δ' ἐκ νεότητος τὴν ποίη-

σιν, δὲν ἀπέστη αὐτῆς οὐδὲ κατ' αὐτὰς τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου· μετ' ἐνθουσιασμοῦ δὲ πάντοτε δὲν ἔπαυσε μὲν αὐτὸς γράφων στίχους, παρηκολούθει δὲ τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν ὡς κριτὴς τοῦ φερωνύμου τοῦ *Schiller* δραματικοῦ διαγωνισμοῦ, καὶ ἰδίαν ἠσθάνετο εὐχαρίστησιν ἀναγινώσκων ποιήματα μεγάλων ποιητῶν ἢ ἀκούων ἀπαγγελλόμενα παρ' ἄλλων. Οὐδέποτε δὲ θὰ λησμονήσω τὴν κατ' ἐμπνευσμένας τοιαύτας ὥρας ἔνθουν ἔκφρασιν τῆς ὄψεως αὐτοῦ, ὅτ' ἐν στενῷ κύκλῳ φίλων καὶ ἀγαπητῶν μαθητῶν ἀνεγίνωσκε γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ἄλλα τε καὶ μάλιστα τὴν ἰδιαζόντως εἰς αὐτὸν πεφιλημένην *Εὐφροσύνην* τοῦ *Γκαῖτε*

Ἀλλ' ἡ ποίησις δὲν ἦτο, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἡ μόνη τοῦ *Κουρτίου* ἀσχολία κατὰ τὰς εὐηλίους ἡμέρας, ὧν ἀπήλαυσεν ἐν Ἑλλάδι. Οἱ ἀθηναϊκοὶ περίπατοι ὑπῆρξαν ἡ ἀφετηρία τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατανοήσεως τῆς ἑλληνικῆς φύσεως καὶ τῆς μελέτης τῆς ἀρχαίας τοπογραφίας, τὰς δὲ μελέτας ταύτας ἐπεξέτεινε κατόπιν καὶ ἐπὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ἐπιχειρήσας μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τοῦ *Brandis* κοινοὺς πλοῦς μετὰ τοῦ *Geibel* ἀνὰ τὰς Κυκλάδας, εἶτα δὲ περιελθὼν μετὰ τοῦ Καρόλου Ὀτφρείδου Μυλλέρου τὴν Πελοπόννησον καὶ μεταβὰς μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀττικήν, τὴν Βοιωτίαν, τοὺς Δελφούς. Βαρυπενθὴς δὲ συνώδευσε μετὰ τοῦ συνοδοιπόρου Ἀδόλφου *Schöll* θανασίμως ἀσθενῆ εἰς Ἀθήνας ἐκ Δελφῶν τὸν πολύτιμον διδάσκαλον, ὅστις, πληγεὶς ἐν μέσῳ τῆς πολυπόνου ὑπὸ τὸν θερμὸν ἥλιον τῶν κυνικῶν καυμάτων ἀντιγραφῆς τῶν ἀρχαίων δελφικῶν ἐπιγραφῶν ὑπὸ τῶν καυστικῶν βελῶν τοῦ Πύθωνος, ἀνεπαύετο μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὑπὸ τὸ κοῦφον χῶμα τοῦ ἀττικοῦ Κολωνοῦ.

Ἐπιστρέφων δὲ τέλος ὁ Κούρτιος τὸ ἔαρ τοῦ 1841 μεθ' ἑξάμηνον διαμονὴν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ εἰς τὴν πατρίδα, ἔνθα ἠξιώθη τοῦ διδακτορικοῦ διπλώματος ἐν Ἄλλῃ τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν εἴκοσι καὶ ἑπτά, συναπεκόμιζεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος πλοῦτον μέγαν γνώσεων καὶ ἐντυπώσεων.

Ἡ ἐν Ἑλλάδι μακρὰ διαμονὴ εἶχεν ὑπάρξει δι' αὐτὸν αὐτόχρημ' ἀποκάλυψις. Κατ' αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς εἶχε συσχετίσει τὴν χώραν πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὸ θέατρον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου πρὸς τὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γῇ οἰκήσαντα λαὸν κατὰ τὰς ἀριστοτελικὰς ἐκείνας καὶ ἱπποκρατείους γνώμας, αἵτινες εἶχον ὑπάρξει τὸ ὑπό-

δειγμα τοῦ Καρόλου Ritter τοῦ νέαν ζωὴν προσδόντος εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἔρευναν διὰ τῆς ἐξετάσεως τῆς γῆς ὡς οἰκουμένης καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος καὶ τῆς χώρας ἐπὶ τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας. Καὶ δὲν εἶχε μὲν διακούσει ὁ Κούρτιος τῶν πανεπιστημιακῶν μαθημάτων τοῦ Ritter, καίπερ διδάσκοντος ἐν Βερολίνῳ καθ' ὃν χρόνον ἐκεῖνος ἐσπούδαζεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἀλλ' οὐχ ἧττον μεγάλως ἐτίμησεν αὐτὸν δι' ὅλου τοῦ βίου, εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ἐγεωγράφησεν ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, καὶ ἱστοριογραφῶν πλεῖστα ὅσα ἠδυνήθη νὰ διαφωτίσῃ ἐκ τῆς ἐσκεμμένης καὶ εὐρείας μελέτης τῶν τόπων, ἐν οἷς εἶχον διαδραματισθῆ τὰ ἱστορούμενα γεγονότα. Ἔμφυτον δ' ἔχων τὴν τάσιν τοῦ τοιούτου συσχετισμοῦ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τοπογραφίας, τὰ μέγιστα ὠφελήθη εὐτυχήσας νὰ συνοδεύσῃ τῷ 1838 κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ εἰς Πελοπόννησον περιοδείαν τὸν ἐπιφανῆ γεωγράφον. Καθ' ἃ δὲ αὐτὸς ὁμολόγει, «ὡς συνοδὸς αὐτοῦ ἐδιδάχθη τὸ περιοδεύειν καὶ ἠσκήθη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα αὐτοῦ περὶ τὴν κατανόησιν τῶν σχηματισμῶν τοῦ ἐδάφους».

Ἡ θέα τῶν μεμονωμένων καὶ δι' ὀρέων ἀπ' ἀλλήλων χωριζομένων κοιλάδων εἶχε καταστήσει εἰς αὐτὸν σαφῆ τὸν καταμερισμὸν τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων εἰς ἰδίας πολιτείας. Ὁ σχηματισμὸς τῶν ἀκτῶν καὶ ἡ θέα τῆς γεφύρας τῶν νήσων, δι' ἧς διευκολύνεται ὁ διὰ τοῦ Αἰγαίου πλοῦς, εἶχον διδάξει αὐτὸν τοὺς λόγους τῆς εὐκόλου εἰς τὰνατολικὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος μεταβιβάσεως τοῦ ἐξ Ἀνατολῶν πολιτισμοῦ. Ἐπισκεπτόμενος τὰς ἀκροπόλεις καὶ τοὺς λιμένας, τὰ ὑδραυλικὰ ἔργα καὶ τὰ ἴχνη τῶν ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ διὰ τῶν πεδίων λεωφόρων τῶν ἀρχαίων, εἰσεδέχετο διαυγεστέραν ἀντίληψιν τῆς ἀναπτύξεως τῶν πόλεων καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ, κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεων αὐτῶν. Αἱ γραφικαὶ καλλοναὶ τῶν ἑλληνικῶν τοπείων, ἡ ἄποψις τῶν φαράγγων καὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἑλλάδος, ἡ θέα τῶν σεπτῶν ἐρειπίων, ἅτινα ἐσεβάσθη ὁ χρόνος, ἐμύησαν αὐτὸν τὰπόκρυφα τῆς ἀρχαίας θρησκείας, καὶ ἡρμήνευσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνίδος τέχνης. Ἡ δὲ αὐτοψία τῆς ὅλης ἑλληνικῆς γῆς, ἡ διαβίωσις ὑπὸ τὸ γλυκὺ ἐκεῖνο κλίμα, ἡ ἀναπνοὴ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἀέρος, ὅστις εἶχεν εὐρύνει τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὰ στέρνα, ἀπεκάλυψαν εἰς τὸν ὀξὺν παρατηρητὴν καὶ ἔνθουν ἑρμηνέα τὴν ἰδιοφυίαν τοῦ

ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος μετὰ πασῶν τῶν κατὰ τόπους ἀντιθέσεων αὐτῆς καὶ διαφορῶν.

Ἀπαριθμῶν ὁ Renan τὰς πηγὰς καὶ τὴν μέθοδον αὐτοῦ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ, προσεπιφέρει τάδε· «Εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κειμένων ἠδυνήθην νὰ προσθέσω μεγάλην πηγὴν φωτὸς, τὴν θέαν τῶν τόπων, ἐν οἷς διεδραματίσθησαν τὰ συμβάντα ... Ὅλη ἐκείνη ἡ ἱστορία, ἥτις ἐξ ἀποστάσεως φαίνεται μετεωριζομένη ἐν ταῖς νεφέλαις κόσμου στερουμένου ὑποστάσεως, ἔλαβεν οὕτω σάρκας καὶ μορφὴν στερεὰν θαμβώσασάν με. Ἡ καταπληκτικὴ ὁμοφωνία τῶν κειμένων καὶ τῶν τόπων, ἡ θαυμαστὴ ἁρμονία τοῦ εὐαγγελικοῦ ἰδεώδους πρὸς τὰ τοπεῖα ἅτιν' ἀπετέλεσαν οἱονεὶ τὸ πλαίσιον αὐτοῦ ὑπῆρξαν εἰς ἐμὲ μονονού τις ἀποκάλυψις. Ἠνεῴχθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ὡσεί τι νέον εὐαγγέλιον, ἐσπαραγμένον μὲν, ἀλλ' εὐανάγνωστον ἀκόμη ...» Ταὐτὰ ἠδύνατο μετὰ πεποιθήσεως καὶ ἀληθείας νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ Κούρτιος ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ Ἑλλάδος. Ἡ αὐτοψία τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, γινομένη μάλιστα δι' ὀφθαλμῶν οἷοι οἱ ἐκείνου, καὶ μετ' αἰσθήματος ποιητικοῦ, οἷον τὸ πλημμυροῦν τὴν μεμουσωμένην αὐτοῦ ψυχὴν, ὑπῆρξε δι' αὐτὸν νέος Ὅμηρος, νέος Ἡρόδοτος, νέος Θουκυδίδης, νέος Ξενοφῶν. Ἔμαθε νἀναγινώσκῃ τοὺς συγγραφεῖς καὶ διὰ μέσων τῶν γραμμῶν, νὰ συμπληρόνῃ τὰ χάσματα, νὰ εἰσχωρῇ εἰς τὰ ἄδυτα, νὰ κατανοῇ τὰ λανθάνοντα, νὰ μαντεύῃ τὰ ἠγνοημένα. Ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς προσκυνητὴς, καὶ ἀπῆλθε γνώστης τῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐμπεφορημένος τοῦ πνεύματος τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οἱ χρησμοὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Πυθίας δὲν ἦσαν πλέον εἰς αὐτὸν μυστηριώδεις· εἶχε συναρπάσει τὴν κλεῖδα πρὸς τελείαν κατανόησιν αὐτῶν. Αἱ σκιαὶ τοῦ παρελθόντος εἶχον οἱονεὶ ἀνέλθει ἐκ τῶν προαιωνίων τάφων, προσμειδιῶσαι ὡς οἰκεῖαι πρὸς τὸν ὑπερβόρειον, ὅστις ἦλθε νὰ ἐνωτισθῇ τῆς ἠχοῦς τῶν ἀποιχομένων χρόνων.

Ἀλλ' αἱ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδεῖαι καὶ ἡ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις διατριβὴ ὑπῆρξαν καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν καρποφορώταται διὰ τὸν Κούρτιον. Δὲν περιῆλθε τὴν χώραν, οὐδ' ἔζησεν ἐν αὐτῇ εἰς μόνον τὸ ἀπώτατον παρελθὸν προσέχων τὸν νοῦν, οὐδ' ἠσχολήθη περὶ μόνους τοὺς ἀποιχομένους, τυφλώττων πρὸς τὸ παρὸν καὶ ἀμερίμνων τῶν ζώντων. Ἀλλ' ἔγεινε μὲν εἰδήμων τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἣν ἐλάλει μετ' εὐχερείας καὶ ἐν αὐτῷ τῷ βαθεῖ γήρᾳ, εἶδε δὲ καὶ ἐμελέτησε τὸν νέον ἑλ-

ληνικὸν λαὸν, ὃν ἠγάπησε μέχρι τοῦ θανάτου. Ἐντεῦθεν ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἔτι τελειοτέρα διαφώτισις τῶν κατὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον διὰ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, ἥτις πλεῖστα ὅσα ἑρμηνεύει τοῦ χαρακτῆρος, τοῦ βίου καὶ τῶν τυχῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ ἀντίληψις τοῦ Ἑλληνικοῦ ὡς ἐνιαίου, ἀμεταπτώτως παρὰ τὰς ποικίλας διὰ τῶν αἰώνων περιπετείας διατηρήσαντος τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη ἐν μέσῳ τῆς αὐτῆς φύσεως, ἐπεράστου καὶ διαγελώσης καὶ τὰ νῦν ὡς τὸ πάλαι καὶ ὑποδεχομένης καὶ ἐν τῷ νῦν χρόνῳ τὸν μεμυημένον μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου μειδιάματος, ὅπερ ἐπεδαψίλευεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐφήβους καὶ τοὺς τροφίμους τοῦ σπαρτιατικοῦ Πλατανιστᾶ, τοὺς νησιώτας τῶν Κυκλάδων καὶ τοὺς ἀεναύτας τῆς Μιλήτου.

Τὴν ἑνότητα δὲ ταύτην ἐν τῇ ἀντιλήψει τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου διατρανοῖ μὲν ἡ ἀνάγνωσις πολλῶν σελίδων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ Κουρτίου καὶ πλείστων ὅσων ἄλλων αὐτοῦ συγγραφῶν, ἐν αἷς ἐξετάζονται χωρῶν ἑλληνικῶν ὄχι μόνον ὁ ἀρχαῖος βίος, ἀλλὰ καὶ αἱ διὰ τῶν αἰώνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τύχαι ἢ συναναφύρεται ἡ γνῶσις ἀρχαίων καταστάσεων πρὸς νέα ἑλληνικὰ ἤθιμα, καθιστάνει δὲ περιφανῆ ἡ ὑπὸ τοῦ Κουρτίου διὰ παντὸς τοῦ βίου ἐπιδειχθεῖσα πρὸς τοὺς νέους Ἕλληνας εἰλικρινὴς ἀγάπη.

Οὕτω ποιητικὴ θερμότης καὶ φιλολογικὴ ἔρευνα, ἱστορικὴ ἐξέτασις καὶ τοπογραφικὴ ἐποπτεία, μελέτη τῶν τυχῶν ἅμα καὶ τῆς τέχνης, τῆς λογοτεχνίας ἅμα καὶ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἐξήγησις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὸν νέον, συμπαραζευχθέντα ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ταῖς μελέταις τοῦ Κουρτίου, ἀνέδειξαν αὐτὸν ὁλομερῆ ἐρευνητὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, πολυειδῶς ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ ἐκ πλήρους γνώσεως ἐξετάζοντα τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν παντοίαν δρᾶσιν τῶν Ἑλλήνων ἐν ἀναποσπάστῳ συσχετισμῷ πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν οἰκουμένην χώραν.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μετ' ἰδιαζούσης στοργῆς ἀσχολία τοῦ Κουρτίου περὶ συγγραφὰς γεωγραφικὰς, ἐν αἷς ἡ τοπογραφία συνδυάζεται πρὸς τὴν ἱστορίαν. Τῶν τοιούτων δὲ συγγραφῶν τινὲς μὲν, γραφεῖσαι βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφὴν, ὑπῆρξαν ἄμεσος καρπὸς τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδειῶν, τινὲς δὲ ἀπησχόλησαν αὐτὸν καὶ κατόπιν, καὶ εἶνε γέννημα νέων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπιδημιῶν.

Οὕτω δὴ αὐτὴ ἡ διδακτορικὴ αὐτοῦ διατριβὴ εἶχε θέμα τοπογραφικόν, τὸ περὶ τῶν λιμένων τῶν Ἀθηνῶν[1]. Καὶ δὲν ἔλυσε μὲν ὁ Κούρτιος διὰ ταύτης τῆς μελέτης τὸ ζήτημα τῆς ὀνομασίας τῶν λιμένων, οὗ ἡ λύσις ἐπεφυλάσσετο μετ' ὀλίγα ἔτη εἰς τὸν Οὐλερῖχον· ἀλλ' οὐχ ἧττον καθώρισε τὴν Μουνιχίαν. Ὑπῆρξε δ' ἄλλως ἡ μικρὰ ἐκείνη συγγραφὴ οἱονεὶ τὸ δεῖγμα καὶ ἡ ἀφετηρία τῶν δι' ὅλου τοῦ βίου ἀπασχολησασῶν τὸν Κούρτιον τοπογραφικῶν μελετῶν περὶ Ἀθηνῶν καὶ Ἀττικῆς, ἃς ἐπέστεψεν ἡ κατ' εἰςήγησιν καὶ διεύθυνσιν αὐτοῦ μετὰ καὶ τοῦ Kaupert ἔκδοσις τῶν ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου, δι' ὑποστηρίξεως τοῦ Πρωσσικοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἐκδιδομένων χαρτῶν τῆς Ἀττικῆς[2]. Οὐδὲ περιωρίσθησαν αἱ τοιαῦται ἔρευναι εἰς μόνην τὴν Ἀττικήν, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι ἐγεωγράφησεν ἱστορῶν καὶ τὰ τῆς Νάξου[3], Ἐφέσου[4] καὶ ἄλλων τόπων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας[5].

Ἀλλ' ἡ ἐπιφανεστάτη τῶν τοιούτων συγγραφῶν, ἐν αἷς συμβαδίζει ἡ γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐξέτασις, εἶνε ἡ δίτομος περὶ Πελοποννήσου[6], τὸ πρῶτον τῶν μεγάλων ἔργων τοῦ ἀκαμάτου συγγραφέως τὸ μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἀναγνωριζόμενον παρὰ πάντων οὐ μόνον ὡς τὸ ἐπιτυχέστατον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κουρτίου, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄριστον τῶν μέχρι τοῦδε περὶ τῆς χερσονήσου γεγραμμένων βιβλίων.

[1] De portubus Athenarum 1841.

[2] Die Akropolis von Athen. Berlin 1844. Über die Agora in Athen ἐν ταῖς Verhandlungen der Philologenversammlung in Hamburg. 1856. — Attische Studien. 1862 καὶ 1865 (ἐν τῷ XI καὶ XII τόμῳ τῆς Göttinger Gesellschaft der Wissenschaften). — Erläuternder Text der sieben Karten zur Topographie von Athen. Gotha. 1868. — Boden und Klima von Athen ἐν τοῖς Manatsberichte der Berliner Akademie τοῦ Ἰουλίου 1877. — Die Stadtgeschichte von Athen. Berlin. 1891. — Karten von Attika. Auf Veranlassung des kaiserlich Deutschen Archaëlogischen Instituts und mit Unterstützung des K. Preussischen Ministeriums der Geistlichen, Unterrichtsound Medicinal-Angelegenheiten aufgenommen durch Officiere und Beamte des K. Preussischen grossen Generalstabes, mit erläuterndem Text herausgegeben von E. Curtius und J. A. Kaupert. Τεύχη I—IX. Berlin. 1881—1897.

[3] Naxos. Ein Vortrag im wissenschatfflichen Verein zu Berlin am 21 Februar 1846 gehalten. Berlin. 1846.

[4] Ephesos. Ein Vortrag gehalten im wissenschaftlichen Verein zu Berlin am 7 Februar 1874. Berlin. 1874.

[5] Beiträge zur Geschichte und Topographie Kleinasiens. Berlin. 1872 μετὰ τοῦ ἐπιμέτρου Philadelpheia Αὐτόθι. 1873.

[6] Peloponnesos eine historisch-geographische Beschreibung der Halbinsel. Gotha. Τόμ. Α'. 1851. Τόμ. Β'. 1852.

Ἡ ἀληθῶς ὑπέροχος αὕτη συγγραφὴ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἡμᾶς ὡς δεῖγμα ὁπόσον πλουσία διδαγμάτων καὶ ἀπολαύσεως ἔμελλε νἀποβῇ ἡ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καθολικὴ γεωγραφικὴ εἰσαγωγὴ περὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἣν ἐμελέτα νὰ γράψῃ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Καρόλου Ὀτφρείδου Μυλλέρου σχεδιαζομένην μονογραφικὴν ἔκθεσιν τῆς ὅλης ἑλληνικῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἀλλὰ τὸν μὲν Μύλλερον ἐκώλυσεν ἐπελθὼν προώρως ὁ θάνατος ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σχεδίου, οὗ δίκην ἀπογεύσεως παρέσχεν εἰς τοὺς ἀρχαιοφίλους μόνον τοὺς περὶ Δωριέων καὶ Ὀρχομενοῦ τόμους. Ὁ δὲ Κούρτιος, ὑπὸ ποικίλων παρατραπεὶς ἄλλων ἔργων, δὲν ἠδυνήθη νὰ γεωγραφήσῃ κατ' ἀνάλογον πρὸς τὴν Πελοπόννησον τρόπον τὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ μόναι καθ' ἑαυτὰς ἀπαρτισθεῖσαι αἱ συγγραφαὶ ἐκεῖναι τοῦ Μυλλέρου καὶ τοῦ Κουρτίου, ἀνδρῶν πνευματικῶς συγγενῶν, ἔχουσί τι τὸ ἐντελὲς καὶ τὸ μνημειακόν, καὶ ἐνθυμίζουσι τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους ναούς, ὧν ὀλίγοι κίονες περισωθέντες δὲν παρουσιάζονται ὡς λείψανα μεμονωμένα, ἀλλ' ἐμποιοῦσι τὴν αἴσθησιν οἱονεὶ καλλιτεχνήματος ἀρτίου διὰ τὴν ἐντέλειαν τῆς ἐπὶ μέρους ἐπεξεργασίας καὶ τῆς πρὸς τὸ ἐλλεῖπον ὅλον ἁρμονίας.

Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ τοῦ βίου τοῦ Κουρτίου. Μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ὡς διδάκτορος ἐν ἔτει 1841 τὸ μὲν πρῶτον ὑπηρέτησεν ἐπὶ βραχὺν χρόνον ὡς γυμνασιακὸς καθηγητὴς ἐν Βερολίνῳ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ κλεινοῦ Meineke διευθυνομένῳ ἀρίστῳ γυμνασίῳ τοῦ Ioachimsthal· τῷ δὲ 1843, ὑποστὰς τὴν προσήκουσαν δοκιμασίαν, κατετάχθη εἰς τοὺς ὑφηγητὰς τοῦ ἐν Βερολίνῳ πανεπιστημίου. Μετὰ τοῦ χρόνου δὲ τούτου συμπίπτουσιν αἱ πρῶται ἀρχαιολογικαὶ αὐτοῦ δημοσιεύσεις, τὰ *Anecdota Delphica* καὶ αἱ *Inscriptiones Atticae nuper repertae duodecim*. Χαρακτηριστικώτατα δὲ εἶνε τὰ προτασσόμενα τοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἀφιερωμένου τούτου δημοσιεύματος τάδε· «Ἐξ ὅτου ἐγκατέλιπον τὴν Ἑλλάδα, συνορῶ, ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ζήσω ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἄλλως ἢ ἐξακολουθῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι νὰ ζῶ ἐν Ἀθήναις».

Τελευτῶντος δὲ τοῦ Ἰανουαρίου 1844 ἠκούσθη τὸ πρῶτον δημοσίᾳ ἡ μελίρρυτος φωνὴ τοῦ Κουρτίου ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ὠδικῆς Ἀκαδημίας (*Singakademie*) τοῦ Βερολίνου, ἔνθα ἐτελοῦντο αἱ διαλέξεις τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρίας (*Wissenschaftlicher Verein*), ὧν

ἔκτοτε πολλάκις ὑπῆρξεν ὁ ἥρως ὁ καταγαγὼν ἀλησμονήτους ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐκείνῃ θριάμβους. Τὸ δὲ τὴν πρώτην ἐκείνην ἡμέραν γενόμενον αὐτοῦ ἀνάγνωσμα περὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ᾧ ἐπέδειξεν ὅλον τὸν κατέχοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸν καὶ ὅλην τοῦ λόγου αὐτοῦ τὴν αἰμύλην χάριν, οὐ μόνον συνήρπασε τοὺς λογάδας ἀκροατὰς, ἐν οἷς ὁ Humboldt, ὁ Böckh, ὁ Ritter, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάθεσιν εἰς αὐτὸν ὑψηλῶν καθηκόντων. Ἡ παριστα-μένη πριγκίπισσα τῆς Πρωσσίας καὶ μέλλουσα βασίλισσα Αὐγοῦστα, θαυμάσασα τὸν νεαρὸν σοφὸν, ἔκρινεν αὐτὸν ὡς τὸν κατάλληλον παιδαγωγὸν τοῦ τότε δωδεκαετοῦς υἱοῦ. Ὁ τρόφιμος δ' ἐκεῖνος τοῦ Κουρτίου, εἰς οὗ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ ἀρχαιομαθείᾳ ἐκπαίδευσιν ἀφιερώθη μετὰ θερμοῦ ἔρωτος ἐπὶ ἓξ ὅλα ἔτη, ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἔμελλε μετὰ εἴκοσι καὶ πλέον ἔτη νὰ δοξάσῃ μὲν ἑαυτὸν καὶ τὴν Πρωσσίαν ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν ἐναντίον τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας μαχῶν, νὰ θρηνηθῇ δὲ δικαίως ὑπὸ σύμπαντος τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ θνήσκων προώρως ὡς αὐτοκράτωρ τῶν Γερμανῶν, Φρειδερῖκος Γουλιέλμος ὁ ἀλησμόνητος τῆς πριγκιπίσσης Σοφίας πατήρ.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Κούρτιος εἶχεν ἤδη τῷ 1844 διορισθῇ ἔκτακτος καθηγητὴς ἐν Βερολίνῳ, διδάσκων μόνον καθ' ὅσον ἐπέτρεπον τοῦτο εἰς αὐτὸν αἱ σύγχρονοι ἐν τῇ αὐλῇ ὑψηλαὶ αὐτοῦ ἀσχολίαι. Ἀλλ' ἐν τούτοις εὕρισκεν ὥρας σχολῆς, ὅπως παρακάθηται ὁ καθηγητὴς ἀκόμη εἰς τὰ φοιτητικὰ ἑδώλια, ἀκροώμενος ἐνίοτε τῆς σοφῆς διδασκαλίας τοῦ Böckh, τοῦ Ritter, τοῦ Bopp, συγγράφῃ δὲ ἀρχαιολογικὰς διατριβὰς καὶ παρασκευάζῃ τὸ μέγα περὶ Πελοποννήσου ἔργον. Ἀφ' οὗ δὲ τῷ 1849 μετέβη μετὰ τοῦ ὑψηλοῦ μαθητοῦ εἰς Βόννην, ἐποπτεύων τὰς πανεπιστημιακὰς αὐτοῦ ἐν τῇ παραρρηνίῳ πόλει σπουδὰς, ἐπέστρεψεν εἰς Βερολῖνον, καὶ, περατωθείσης τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ ἐντολῆς, μετὰ ἓξαετῆ ἐν ὅλῳ διακοπὴν ἐπελήφθη τῆς ἀκαδημαϊκῆς αὐτοῦ δράσεως ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. Προαχθεὶς δὲ τῷ 1855 εἰς τακτικὸν καθηγητὴν τῆς φιλολογίας καὶ ἀρχαιολογίας ἐν Γοτίγγῃ ὡς διάδοχος τοῦ Καρόλου Φρειδερίκου Hermann, ἐπανῆλθε τῷ 1868 εἰς Βερολῖνον ὡς διάδοχος τοῦ Ἐδουάρδου Gerhard, τιμήσας τὸ πανεπιστήμιον ἐκεῖνο μέχρι τοῦ θανάτου καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὸ κοσμήσας τὴν βερολίνειον Ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν, ἧς εἶχεν ἀναγορευθῇ μέλος

ἤδη ἀπὸ τοῦ 1853 καὶ ἐχρημάτισεν ἔπειτα γραμματεὺς μέχρι τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν.

Ἡ πανεπιστημιακὴ καθηγεσία παρεῖχεν εἰς αὐτὸν εὐκαιρίαν νὰ ποδῇ ὠφελιμώτατος εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς τοπογραφίας καὶ ἐθνολογίας τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Χωρὶς νὰ ἔχῃ ἴσως τὰς ἰδιότητας ἐκείνας, ὅσαι ἀνέδειξαν ἄλλους τῶν Γερμανῶν καθηγητῶν ἡγέτας ἰδίων σχολῶν καὶ εἰσηγητὰς ἰδίων ἐπιστημονικῶν μεθόδων, ὁ Κούρτιος διὰ τῆς θερμότητος τοῦ αἰσθήματος, τῆς γλαφυρίας ἐν τῷ διδάσκειν, τῆς καθολικότητος τοῦ πνεύματος κατώρθονε νὰ ἑλκύῃ θαυμαστὰς, εἰς ὧν τὴν ψυχὴν ἐνέβαλλε ζώπυρον ἐνθουσιασμοῦ καὶ φλόγα θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Ἀπὸ τοῦ γλυκυλάλου αὐτοῦ στόματος ἐξήρχετο τὸ μουσοδόνημα τοῦ μαγικοῦ ἐκείνου κόσμου, ἐν ᾧ ἔπλεεν ἡ ψυχή του, καὶ οἱ ἀκροαταὶ συνεθαυκαλῶντο μετ' αὐτοῦ ὑπὸ τῆς γοητείας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν χρόνων. Στρέφων πολλάκις ἁπλανῆ πρὸς τἄνω τὸν γλαυκὸν, βαθὺν ὀφθαλμὸν, οἱονεὶ ἐνεβάθυνεν εἰς τοὺς μεμακρυσμένους χαρίεντας αἰγιαλοὺς τῆς Ἰωνίας καὶ τὰς χλοερὰς κοιλάδας τῆς Πελοποννήσου ἢ ἐφαίνετο συνομιλῶν πρὸς τὰς ἀοράτως περιπταμένας νύμφας τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Δίκην προφήτου ἔνθου ἐχρησμῴδει ἀποφθέγματα, μετεωρίζετο εἰς εἰκόνας, ἔδιδε σάρκας εἰς τοὺς σκελετοὺς καὶ χρώματα εἰς τὰς σκιὰς, καὶ ἡ ψυχή του φαντασιουμένη ἀφῃρεῖτο, καὶ ὁ νοῦς του ἐλησμόνει τὸ παρὸν καὶ ἐπλανᾶτο εἰς σφαίρας ἄλλας. Οἱ εὐτυχήσαντες νὰ παρακαθήσωσιν ἐπὶ μακρὸν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Κουρτίου ἴσως θὰ εὐγνωμονῶσι πλὴν αὐτοῦ, πιθανῶς καὶ μᾶλλον αὐτοῦ καὶ πρὸς ἄλλους σοφοὺς, ἀλλ' οὐδέποτε θὰ λησμονήσωσι τὸν ποιητὴν τὸν διεγείροντα τῆς φαντασίας των τὰ ἰνδάλματα, τὸν σαλεύοντα τῆς ψυχῆς των τὰ μύχια. Διὰ τοῦτο ἕκαστον τῶν μαθημάτων αὐτοῦ δὲν ἦτο ἁπλῆ διδασκαλία, ἀλλ' ἦτο καὶ παρόρμησις, ἦτο καὶ συγκίνησις, ἦτο καὶ μετάδοσις παλμῶν.

Ἀλλ' ὁ Κούρτιος δὲν εἰργάσθη μόνον ὡς διδάσκαλος ἀπὸ τῆς καθέδρας, μεταδίδων τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀνάπτων ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ τὴν ἱερὰν φλόγα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Εἴπερ τις καὶ ἄλλος αἰσθανόμενος ἔμφυτον τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ πανεπιστημιακοῦ αὐτοῦ καθήκοντος, δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν διὰ τῆς διδασκαλίας μετάδοσιν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ εἰργάζετο ἀνενδότως πρὸς προα-

γωγὴν αὐτῆς διὰ συγγραφῶν. Τὰ ἔργα ὅσα ἤδη ἀνεγράψαμεν καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, περὶ ἧς γενήσεται λόγος κατωτέρω, εἶνε τρανὴ ἀπόδειξις τῆς ἀκαμάτου φιλοπονίας τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν ἃς παρέσχεν εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἀλλ' ἤθελε δεινῶς ἀπατηθῆ ὁ νομίζων, ὅτι διὰ τῆς ἀναγραφῆς ταύτης ἐξαντλεῖται ὁ κατάλογος τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κουρτίου. Ἀπ' ἐναντίας δὲ μέγα εἶνε τὸ πλῆθος τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν ζητημάτων, ἅτινα ἐπραγματεύθη μάλιστα ἐν ἐπιστημονικοῖς περιοδικοῖς συγγράμμασι τῆς Γερμανίας. Αἱ *Göttinger Anzeigen* καὶ αἱ *Göttinger Nachrichten*, τὰ *Berichte* καὶ αἱ *Abhandlungen der Berliner Akademie*, τὸ *Rheinisches Museum*, ἡ *Archäologische Zeitung*, τὰ *Winckelmannsprogramme*, ἦσαν αἱ περιοδικαὶ συγγραφαὶ αἱ κυρίως φιλοξενοῦσαι τὰς πραγματείας αὐτοῦ [1]. Ἀλλὰ καὶ δημωδέστερα φύλλα, ἀποσκοποῦντα εἰς τὴν εἰς τοὺς πολλοὺς διάδοσιν τῶν προσκτημάτων τῆς ἐπιστήμης μετὰ χάριτος καὶ εὐκολίας ἄνευ τοῦ φόρτου τῆς ζητήσεως, ἐξένιζον πολλάκις ἄρθρα τοῦ Κουρτίου, ἐπειδὴ ὁ γλαφυρὸς αὐτοῦ κάλαμος ἀνεδείκνυεν αὐτὸν ἀριστοτέχνην τοῦ λόγου καὶ περιζήτητον συνεργάτην τῶν περιοδικῶν δημοσιευμάτων.

Ἀλλὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν πολλῶν, τὴν συναίσθησιν τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἐπιστήμονος νὰ διανέμῃ εἰς κερμάτια τὸν χρυσὸν τῆς ἐπιστήμης διατρανοῦσι μάλιστα οἱ πανηγυρικοὶ λόγοι τοῦ Κουρτίου. Ἡ ἔξαρσις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἡ εὐχέρεια περὶ τὸ παρέχειν ἑνότητα εἰς τὰ κατὰ τὸ φαινόμενον διεστῶτα καὶ μεμονωμένα, περὶ τὸ συνδυάζειν τὸ ἀρχαῖον πρὸς τὸ νέον, ὁ πλοῦτος τῶν εἰκόνων καὶ ἡ περὶ τὸ γράφειν γλαφυρία ἀνέδειξαν ἐπὶ μακρὰ ἔτη τὸν Κούρτιον ἔν τε Γοτίγγῃ καὶ ἐν Βερολίνῳ τὸν ἐπίσημον ῥήτορα τοῦ πανεπιστημίου καὶ τῆς ἀκαδημίας. Λαμβάνων τὸ θέμα αὐτοῦ συνήθως ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἢ ἀπὸ τοῦ παρόντος καὶ τῆς πανηγυριζομένης ἑορτῆς ἀναγόμενος εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀνυψούμενος εἰς σκέψεις γενικάς, ὁτὲ μὲν παρίστα ζωηρῶς τὸ ἔργον τῆς φιλολογίας, ὁτὲ δ' ἐχαρακτήριζε τὴν σημασίαν τῶν καλλιτεχνικῶν συλλογῶν, ἄλλοτ' ἐξέθετε τὴν ἀξίαν ἣν εἶχεν ὁ ἀγὼν καὶ ὁ στέφανος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἄλλοτ' ἀντιπαρέβαλλε τὰς μικρὰς πρὸς τὰς μεγάλας πόλεις. Ἡ φιλία παρὰ τοῖς

[1] Ἴδε τὴν συλλογὴν Gesammelte Abhandlungen Τόμ. Α'. Berlin 1893.

ἀρχαίοις, ἡ φιλοξενία, ὁ χαιρετισμὸς, ὁ λόγος καὶ ἡ γραφὴ, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἱστορία, τὸ ἱερατεῖον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἡ γενέθλιος ἑορτὴ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, οἱ Ἕλληνες καὶ ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἡ ἄμιλλα τῶν ἐθνῶν ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῶν χωρῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἰδού τινα τῶν θεμάτων, ἅτινα ἐν τοῖς τοιούτοις πανηγυρικοῖς λόγοις διεξήρχετο μετὰ χάριτος, μετὰ περισσομύθου γραφικότητος, ἐξαίρων καὶ συγκινῶν. Ἄλλοτε ἀντιπαρήρχετο πρὸ τῶν ἀκροατῶν ζωηρὰ, ἀνθηρὰ, γελόεσσα εἰκὼν τῆς Ὀλυμπίας ἢ τῶν Ἀθηνῶν. Ὡς δ' ἐζωγράφει πολλάκις διὰ τῆς ἐπιτηδείας ἐκλογῆς τοῦ θέματος, δι' εὐφυοῦς εἰκόνος ἢ διὰ ζωηρᾶς παραστάσεως, διὰ καταλλήλου συγκρίσεως τῶν ἑλληνικῶν πρὸς τὰ ῥωμαϊκὰ πράγματα ἢ τῶν ἀρχαίων πρὸς τὰ νέα ὁλόκληρον ὄψιν τοῦ ἀρχαίου βίου, οὕτω διὰ τῆς αὐτῆς ἀριστοτεχνικῆς γραφίδος ἐχαρακτήριζεν ἐν ὀλίγαις μεγάλαις γραμμαῖς τὸν ὅλον βίον καὶ τὴν δρᾶσιν ἐπιφανῶν ἀρχαιοδιφῶν καὶ ἱστορικῶν, οἷοι ὁ *Böckh*, ὁ *Müller*, ὁ *Brandis*, ὁ *Leake*, ὁ *Schottmüller*[1]. Καὶ κύριον μὲν θέμα τῶν τοιούτων λόγων ἦτο, ὡς εἰκὸς, ἡ Ἑλλὰς ἡ ἀρχαία, ἀλλὰ καὶ ἡ νέα Ἑλλὰς ἐμνημονεύετο ἐν παραλληλισμῷ πρὸς τὴν ἀρχαίαν πολλάκις, καὶ ἐν τῇ μνείᾳ αὐτῆς ἐξεχύνετο ἡ περισσὴ πρὸς τοὺς νέους Ἕλληνας ἀγάπη τοῦ Κουρτίου. Διατρανοῦται δὲ αὕτη μάλιστα ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ *Ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νέα Ἑλλὰς τῷ ἐκφωνηθέντι μὲν τῇ 4 Ἰουνίου 1862 ἔ. ν., κορυφουμένῳ δ' εἰς σοφὰς πρὸς τὴν νέαν Ἑλλάδα ὑποθήκας*, αἵτινες φαίνονται εἴπερ ποτ' ἐπίκαιροι σήμερον καὶ μετὰ παρέλευσιν τριάκοντα καὶ ἓξ ἐτῶν. «Ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔγραφεν ὁ ἀκραιφνὴς φιλέλλην, ἔχει νὰ παλαίσῃ πρὸς πολλὰς καὶ ἰδιαζούσας δυσχερείας ἐσωτερικάς τε καὶ ἐξωτερικάς. Τούτων δὲ ἡ αἰσία ὑπερνίκησις δύναται τότε μόνον νὰ προσδοκηθῇ, ὅταν ὁ λαὸς ἐννοήσῃ, ὅτι δὲν δύναται νὰ προοδεύσῃ καταναλίσκων τὰς ἀρίστας τῶν δυνάμεων αὐτοῦ περὶ φατριαστικὰς διαμάχας καὶ θεωρῶν ἄξια τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος τὰ ζητήματα ἀστάτου πολιτικῆς τῆς ἡμέρας. Οὐδεὶς τῶν μεγάλων σκοπῶν τῶν προκειμένων εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ, ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἀνανεώσῃ ἑαυτὸν ἐκ βάθους μετὰ τελείας σοβαρότητος ἠθικῶς καὶ θρησκευτικῶς, δὲν ἀναθρέψῃ δι' αὐστηρᾶς σχολικῆς καὶ

[1] Οἱ πανηγυρικοὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι λόγοι εὑρηνται συνηνωμένοι ἐν τῇ συλλογῇ Alterthum und Gegenwart. Berlin. Τόμ. Α' 1875. ἐκδ. ζ' 1892. Τόμ. Β' 1882. ἐκδ. β' 1886. Τόμ. Γ' ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἐπιγραφὴν Unter drei Kaisern. 1889.

οἰκιακῆς ἀγωγῆς νεότητα φιλεργὸν καὶ ἀφωσιωμένην εἰς τὸ καθῆκον καὶ δὲν ἀποτελέσῃ οὕτω κατὰ μικρὸν τὸν ὑγιᾶ πυρῆνα ἑλληνικῆς ἐθνότητος Πράγματι πρέπει νὰ παρασταθῇ μεθ' ὅσον ἔνεστι μεγίστης αὐστηρότητος εἰς τοὺς σημερινοὺς οἰκήτορας τῶν κλασικῶν χωρῶν, ὅτι εἶνε οἰκτρὰ ἀπάτη τὸ πιστεύειν, ὅτι λαοὶ καταπεσόντες ἐπὶ αἰῶνας ὅλους διὰ συμφορᾶς καὶ καταισχύνης παντοίας δύνανται ἐξαπίνης καὶ ἐπισπερχῶς οἱονεὶ διὰ συναρπαγῆς προσκτώμενοι ἐξωτερικοὺς τύπους καὶ νεωτερικοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς ἄνευ ἐσωτερικῆς ἀναπλάσεως καὶ ἠθικῆς ἀναγεννήσεως νἀξιωθῶσι τῆς ἐπιτυχίας μεγάλων ἐθνικῶν σκοπῶν [1].»

Ἀλλ' ὁ Κούρτιος δὲν ἦτο μόνον διδάσκαλος καὶ συγγραφεύς, ἱστορικὸς καὶ ῥήτωρ. Ἴσα πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν τοπογραφίαν εἶχεν ἀγαπήσει τὴν ἀρχαιολογίαν. Εἰς τὰς τοιαύτας δ' ἀρχαιολογικὰς μελέτας νέον ἀνεῴχθη εἰς τὸν Κούρτιον στάδιον, ὅτε σὺν τῇ μεταθέσει εἰς Βερολῖνον ἀνετέθη εἰς αὐτὸν τῷ 1868 ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν βασιλικῶν μουσείων, τῷ δὲ 1872 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου Friederichs καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ Antiquarium, τῆς οὕτω λεγομένης συλλογῆς τῶν ἀρχαίων μικροτεχνημάτων. Τὴν συλλογὴν ταύτην, ἐν ᾗ ἀναστρεφόμενος καὶ ἐργαζόμενος μετὰ ζήλου ἀδιαπτώτου ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν καὶ πλέον, ἐφαντάζετο, ὅτι ζῇ ἐν τοῖς κόλποις τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ Ἑλλάδος, ἐπλούτισε καὶ ἐμελέτησε καρποφόρως, καὶ μετὰ δικαίας ὑπερηφανίας εἶδεν αὐτὴν ἐν ἔτει 1878 ἀνερχομένην ἐπαξίως εἰς τὰς ἀνωτέρας εὐρυχώρους καὶ πολυφώτους αἰθούσας τοῦ μεγαλοπρεποῦς Νέου Μουσείου, ὅπερ ἵδρυσεν ἡ Γερμανία μετὰ τὰς γαλλικὰς αὐτῆς νίκας, ἐκ τῶν στενῶν καὶ ἀνεπαρκῶς φωτιζομένων ὑπογείων τοῦ Παλαιοῦ Μουσείου. Ἡ δὲ ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην αὐτοῦ ὁδηγίαν νέα διαρρύθμισις τῆς μικροτεχνικῆς συλλογῆς καὶ ἡ σύνταξις νέων καταλόγων ἡ ἀνατεθεῖσα εἰς νεαροὺς ἐρευνητὰς ἀνέδειξεν αὐτὸν τὸν κορυφαῖον νέας γενεᾶς ἀρχαιολόγων. Συμμετέχοντες οὗτοι τῆς δράσεως αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ ἐργαζόμενοι μετελαμπάδευον τὸ ἀπὸ τοῦ νέου ἐκείνου ἀρχαιολογικοῦ κέντρου ἐκπεμπόμενον ἱερὸν πῦρ ἀρχαιολογικοῦ ζήλου ἐν ἡμέραις καθ' ἃς ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη οὐ μόνον ἐπλουτίζετο, ἀλλὰ καὶ οἱονεὶ ἀνεγεννᾶτο διὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι, Ἰταλίᾳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς χώραις τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς τελεσφόρων ἀνασκαφῶν.

[1] Das alte und neue Griechenland ἐν τῇ συλλογῇ Alterthum und Gegenwart Τόμ. Α' (ἐκδ. 1875) σ. 39.

Ἀλλ' ἡ ἀρχαιολογικὴ δρᾶσις τοῦ Κουρτίου δὲν περιωρίζετο εἰς τὸ *Antiquarium*. Τοῦτο μὲν ὡς πρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας τοῦ Βερολίνου, τοῦτο δ' ὡς ἐπί τινα χρόνον συνδιευθυντὴς τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος, τοῦτο δὲ ὡς μέλος τῆς κεντρικῆς διευθύνσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἱνστιτούτου εὑρίσκετο ἐν διαρκεῖ ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τοὺς συμπροάγοντας τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην. Καὶ συνεκέντρου μὲν τὴν καταβαλλομένην ἐργασίαν, καὶ κατὰ μέγα μέρος διηύθυνε τὴν ὅλην κίνησιν, ἐγίνετο δ' εἰσηγητὴς νέων ἰδεῶν, παρορμῶν καὶ ἐνθαρρύνων καὶ παρέχων εἰς τὴν ὁσημέραι αὐξανομένην φάλαγγα τῶν ἐρευνητῶν ἑνότητα καὶ ζωὴν διὰ τοῦ καθολικοῦ του πνεύματος, τοῦ διαπύρου πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἔρωτος, τοῦ ἀσβέστου τῆς θερμουργοῦ αὐτοῦ καρδίας πυρός. Ἄλλως δὲ καὶ ὁ φιλόξενος αὐτοῦ οἶκος ἐν τῇ *Matthäikirchstrasse* ἐγίνετο κατὰ τακτὰς τῆς ἑβδομάδος ἑσπέρας τὸ ἐντευκτήριον, ἐν ᾧ εὐέλπιδες νεανοὶ τῆς ἐπιστήμης μύσται καθωδηγοῦντο ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰς νέας προόδους καὶ ἀνακαλύψεις τῆς ἀρχαιολογίας. Ταῦτα δὲ πάντα μετεδίδοντο διὰ τῆς ἀνακοινώσεως τῶν ἀγγελμάτων, ὅσα συνεκεντροῦντο εἰς τὸν οἶκον ἐκεῖνον ὡς εἰς ἑστίαν ἐκ τῆς εὐρυτάτης ἐπιστημονικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Κουρτίου, διὰ τῆς ἐπιδείξεως εἰκόνων τῶν νέων εὑρημάτων, διὰ τῆς συζητήσεως περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν καὶ διὰ τῆς προαγγελίας μεγάλων περὶ τοῦ μέλλοντος σχεδίων.

Τῶν σχεδίων δὲ τούτων ἓν ὑπῆρξε μάλιστα δύο ὅλας δεκαετηρίδας τὸ πληροῦν ὅλην τοῦ Κουρτίου τὴν καρδίαν καὶ μετάγον αὐτὴν αὐτοχρημα εἰς ἔκστασιν, ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ὀλυμπίας.

Ἤδη τῇ 29 Δεκεμβρίου 1851 ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος τοῦ Βερολίνου καὶ λογάδες τῆς ἀρχαιότητος φίλοι εἶχον παραστῆ ἐν τῇ *Singakademie* ὡς ἀκροαταὶ τοῦ Κουρτίου, θέμα ἔχοντος τὴν Ὀλυμπίαν. Ἡ διάλεξις αὐτοῦ ἐκείνη ὑπῆρξε τῶν ἐνθουσιωδεστάτων καὶ γλαφυρωτάτων ὅσαι ποτὲ ἠκούσθησαν ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ αἰμύλου ἀγορητοῦ. Ἡ σημασία τῶν ἀγώνων, ἡ ἱστορία τῆς Ὀλυμπίας, ἡ περιγραφὴ τῶν κοσμούντων τὴν ἱερὰν Ἄλτιν καλλιτεχνημάτων κατὰ τὰς περισωζομένας παραστάσεις τῶν ἀρχαίων οὐδέποτε πρότερον εἶχον εὕρει εὐγλωττότερον κήρυκα, ῥήτορα μᾶλλον ἔνθουν. Ἀνταξία δὲ τῆς ποιητικῆς ἐκείνης ἀναπλάσεως, τῆς κηλησάσης τοὺς ἀκροατὰς φαντασμαγορίας ἐκείνης ὑπῆρξε τοῦ ῥήτορος ἡ κατακλείς.

«Τὴν παρακμὴν τοῦ ἱεροῦ», εἶπε καταστρέφων τὸν λόγον, ἐπετά-

χυνεν ὁ Ἀλφειός. Πράγματι ὁ ποταμὸς, ἀφ' οὗ χρόνου ἔπαυσε δεσμευόμενος ὑπὸ προχωμάτων, καθ' ἑκάστην πλήμμυραν ἐκυλίνδει τοὺς κλύδωνας αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἔδαφος τῆς Ἄλτεως, καὶ ἀνέτρεπε τοὺς κίονας τοὺς κλονουμένους. Ὅμως δὲν κατέστρεψε μόνον, ἀλλὰ καὶ διέμεινε κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας πιστὸς τῆς Ἄλτεως φρουρὸς, καλύψας διὰ τοῦ στρώματος τῆς ἰλύος αὐτοῦ τοὺς κατερριμμένους θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ κατὰ χώραν συντηρήσας αὐτούς. Διὰ ταῦτα μετὰ τὴν ἐξέργερσιν τοῦ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην ἔρωτος ἄλλοι τε καὶ πρὸ πάντων ὁ Winckelmann κατελήφθησαν δικαίως ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἄρωσι τοῦτον τὸν πέπλον. Ἑξήκοντα δ' ἔτη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξεπλήρωσε τὴν σκέψιν αὐτοῦ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπεία ἡ παρακολουθήσασα τὴν στρατιὰν τῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον καταβάντων Γάλλων ἐλευθερωτῶν. Δύο τάφροι ὠρύχθησαν κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς, καὶ ἐν χρόνῳ βραχυτάτῳ ἐξεσκάφησαν ἐκ τοῦ βάθους τῆς γῆς πλεῖστα ὅσα γλυπτὰ ἔργα· ἦσαν οἱ δώδεκα ἆθλοι τοῦ Ἡρακλέους, οἵους περιέγραψεν αὐτοὺς ὁ Παυσανίας. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀπὸ τῶν ἐπιτεθειμένων χωμάτων ἀποκαθάρσεως τοῦ ὅλου ναοῦ ἀνεστάλη αἴφνης πᾶσα σκαφὴ, ἔπαυσαν δὲ ζητοῦντες πρὶν ἢ παύσωσιν εὑρίσκοντες. Ἐκ νέου ἔκτοτε κυλινδεῖ ὁ Ἀλφειὸς κροκάλας καὶ ἰλὺν ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς τέχνης, καὶ ἐρωτῶμεν μετὰ πόθου ὀγκουμένου « πότε θἀνοιχθῶσι πάλιν τὰ ἔγκατα αὐτοῦ, ὅπως ἀγάγωσιν εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας τῶν ἀρχαίων τὰ ἔργα; » Τὰ κατακεκρυμμένα ἐκεῖ ἐν τῷ ἀνηλίῳ βάθει εἶνε ζωὴ ἐκ τῆς ζωῆς ἡμῶν. Εἶνε ἀληθὲς, ὅτι ἄλλου θεοῦ ἄγγελοι ἀπεστάλησαν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἐκήρυξαν εἰρήνην ὑψηλοτέραν τῆς ὀλυμπιακῆς ἐκεχειρίας· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ Ὀλυμπία ἐξακολουθεῖ νὰ μένῃ δι' ἡμᾶς ἔδαφος ἱερὸν, καὶ θέλομεν εἰς τὸν ἡμέτερον, ὑπὸ καθαρωτέρου φωτὸς περιαυγαζόμενον κόσμον νὰ παραλάβωμεν ἐξ αὐτῆς τὴν ἔξαρσιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὴν μετ' ἐθελοθυσίας φιλοπατρίαν, τὴν εὐλογίαν τῆς τέχνης καὶ τὴν δύναμιν τῆς μετὰ πάσας τοῦ βίου τὰς ταλαιπωρίας περισωζομένης χαρμονῆς. »

Εἰς τὸ συγκινητικὸν ἐκεῖνο ἐρώτημα τοῦ Κουρτίου « πότε θἀνοιχθῶσι πάλιν τὰ ἔγκατα αὐτοῦ, ὅπως ἀγάγωσιν εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας τῶν ἀρχαίων τὰ ἔργα » ἔδωκε τὴν ἀπάντησιν μετὰ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη εἷς τῶν συγκινηθέντων ὑπὸ τοῦ ἀναγνώσματος ἐκείνου τοῦ Κουρτίου. Παρεκάθητο δῆλα δὴ μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ἐκείνην τὴν ἑσπέραν ὁ ὑψηλὸς τῶν

διδαγμάτων αὐτοῦ τρόφιμος, ὅστις ἔμελλεν ὡς διάδοχος τοῦ γερμανικοῦ θρόνου νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ δύο ἐτῶν δεκάδας ἐστεμμένος διὰ τῶν δαφνῶν τῆς νίκης ἐκ τοῦ πεδίου τῶν πρὸς τοὺς Γάλλους μαχῶν. Τιμᾷ δ' ἀληθῶς τὴν Γερμανίαν ἡ ἐπιχείρησις τοῦ εἰρηνικοῦ ἐκείνου ἔργου, δι' οὗ, εἰσηγουμένου τοῦ Κουρτίου καὶ ἐπινεύοντος τοῦ δαφνηφόρου διαδόχου τοῦ θρόνου, ἔγνω νὰ ἐπιστέψῃ τοῦ ἀργαλέου πολέμου τὰς νίκας.

Ἡ μεταξὺ Γερμανίας καὶ Ἑλλάδος σύμβασις περὶ ἀνασκαφῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἡ κυρωθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῇ 13 Ἀπριλίου 1874, ἣν πρὸς τοῖς πολιτικοῖς πληρεξουσίοις τῶν δύο κρατῶν συνυπέγραψαν ὡς ἀρχαιολογικοὶ τῶν δύο χωρῶν ἀντιπρόσωποι ὁ Κούρτιος καὶ ὁ Εὐστρατιάδης, ἐξεπλήρου ὄνειρον μακρῶν ἡμερῶν καὶ νυκτῶν τοῦ Κουρτίου. Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ τὴν ἐνθουσιώδη λάμψιν τοῦ ὀφθαλμοῦ του καὶ τὴν αὐτόχρημα παιδικὴν ἐκδήλωσιν τῆς χαρᾶς τοῦ πρεσβύτου κατὰ τὴν ἑσπερίδα, εἰς ἣν ἅμα τῇ τηλεγραφικῇ ἐξ Ἀθηνῶν ἀγγελίᾳ περὶ τῆς ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς βουλῆς ἀποδοχῆς τῆς συμβάσεως τῶν ἀνασκαφῶν ἐκάλεσεν ὅ τι ἔξοχον εἶχε τὸ Βερολῖνον ὑπὸ ἔποψιν ἐπιστήμης καὶ μαθήσεως, ὅπως ἑορτασθῇ παρὰ τῶν λογάδων ἐκείνων τῆς διανοίας τὸ εὐέλπι γεγονὸς καὶ πανηγυρισθῇ ὁ πνευματικὸς σύνδεσμος τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἱερὰ ἐκεχειρία, ἣν συνῆπτον πρὸς ἀλλήλας οἱονεὶ ἐν κοινῇ λατρείᾳ τοῦ μειλιχίου Κρονίδου τῆς Ὀλυμπίας. Θὰ ἐνθυμῶμαι δὲ πάντοτε ὡς μίαν τῶν ὡραιοτάτων τοῦ βίου μου ἡμερῶν ἐκείνην, καθ' ἣν νεαρὸς ἀκόμη διδάκτωρ ηὐτύχησα νὰ μετάσχω τῶν σπονδῶν ἐκείνων, ἐν αἷς ὁ ἀφρὸς τοῦ καμπανίτου διημιλλᾶτο πρὸς τὸ ἠδελφωμένον ἀφρόεν πνεῦμα δύο θαλερῶν γερόντων, τοῦ Κουρτίου καὶ τοῦ Ῥαγκαβῆ.

Δὲν εἶνε τοῦ παρόντος ἡ ἔκθεσις τῶν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ὀλυμπίας ἀπὸ τῆς 22 Σεπτεμβρίου 1875, ὅτε ἀντήχησεν ἐν τῇ τέως ἐρήμῳ κοιλάδι ὁ πρῶτος κτύπος τῆς σκαπάνης, μέχρι τοῦ 1881, ὅτ' ἐπερατώθησαν αἱ ἀνασκαφαί. Ἀλλ' ἡ λαμπρὰ αὐτῶν ἐπιτυχία, τὸ πλῆθος τῶν εὑρημάτων, ὁ νέος θησαυρὸς τῶν περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν γνώσεων ὁ δι' αὐτῶν ἐκπηγάσας, ἡ νέα μέθοδος συστηματικωτέρας ἀνασκαλεύσεως τοῦ ἐδάφους ἡ πρὸς αὐτὰς συνδεομένη, ἡ δι' αὐτῶν ἀνάδειξις νέων ὑπερόχων τῆς ἀρχαιότητος ἐρευνητῶν, ὧν ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τοῦ Dörpfeld, εἰς ὃν ἔμελλε νὰ περιέλθῃ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπαξίως ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐν Ἀθήναις τῷ 1874 ἱδρυθέντος Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου, ἱδρύ-

ματος ὀφειλομένου κατὰ μέγα μέρος καὶ τούτου εἰς τὴν εἰσήγησιν καὶ πρωτοβουλίαν τοῦ Κουρτίου, ταῦτα πάντα ὑπῆρξαν ἀληθὴς θρίαμβος τοῦ ἀκαμάτου ἐρευνητοῦ καὶ εὐγενοῦς τῆς ἀρχαιότητος λάτρου. Διὰ τοῦτο δικαίως ἐπανηγυρίσαμεν μετ' ὀλίγα ἔτη τῇ 7 Ἀπριλίου τοῦ 1895 τὴν ἐν αὐτῷ τῷ μουσείῳ τῆς Ὀλυμπίας ἀνίδρυσιν τῆς προτομῆς αὐτοῦ, τοῦ ὡραίου καλλιτεχνήματος τοῦ Schaper τοῦ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὀγδοηκοστῆς ἀμφιετηρίδος τοῦ νέου Ὀλυμπιονίκου ἀνατεθέντος εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐκτιμητῶν καὶ φίλων. Ὁποῖα δὲ τὰ αἰσθήματα τὰ πληροῦντα τὴν ψυχὴν τῶν παραστάντων κατὰ τὴν διεθνῆ ἐκείνην ὀλυμπιακὴν πανήγυριν, καθ' ἣν ἐστεφανώθη ὁ δι' ὅλου τοῦ βίου νικηφόρως ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀθλήσας διὰ δάφνης ἑλληνίδος καὶ κοτίνου ὀλυμπιακοῦ, διετράνωσαν μὲν οἱ ῥήτορες τῆς ἡμέρας, διετυπώθη δὲ λαμπρῶς ἐν τῷ πρὸς τὸν πανηγυριζόμενον ἀποσταλέντι κοινῷ τηλεγραφήματι τῶν συμμετασχόντων τῆς ἑορτῆς. «Εἰς τὸν πρεσβύτην τὸν ἔχοντα νεαρὰν τὴν καρδίαν καὶ τὴν περὶ τὸ ἐργάζεσθαι δύναμιν ἀνδρὸς ἀκμαίου», ἐτηλεγράφουν οἱ θαυμασταὶ αὐτοῦ, «ὃν σήμερον ἐστέψαμεν ὡς τὸν τελευταῖον τῶν Ὀλυμπιονικῶν, ἀποστέλλουσιν οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἠθροισμένοι ἀντιπρόσωποι πάντων τῶν ἐθνῶν, οἱ ἐν ὁμοφροσύνῃ μετ' αὐτοῦ συμμετέχοντες τοῦ ἔργου τῆς ἀναστάσεως τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, τὴν ἔκφρασιν εἰλικρινοῦς ἀγάπης καὶ βαθυτάτου σεβασμοῦ, εὐχόμενοι, ὅπως ὁ θεὸς εὐδοκήσῃ νὰ δωρήσῃ εἰς αὐτόν τε καὶ εἰς ἡμᾶς ἀναρίθμητ' ἀκόμη ἔτη τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ πνευματικῆς δημιουργίας».

Ἀλλ' ἡ κατακλεὶς τῶν εὐχαριστηρίων πρὸς τὸ τηλεγράφημα ἐκεῖνο, ἅτινα ἐδημοσίευσεν ὁ Κούρτιος ἐν ταῖς ἐφημερίσι τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο προάγγελος τοῦ μοιραίου τέλους τοῦ ἀλησμονήτου ἀνδρός, γράφοντος, ὅτι ἡ ὀλυμπιακὴ ἐκείνη ἑορτὴ «ἐλάμπρυνε δι' αἴγλης ἀπροσδοκήτου τοῦ βίου του τὰς δυσμάς». Ἀληθῶς τὸν ἀκατάβλητον καὶ ἐλαστικὸν τὸ σῶμα ὅσον καὶ τὴν ψυχὴν εἶχον καταβάλει ἤδη τοῦ γήρως αἱ ὀδύναι, ὅτ' ἔγραφε ταῦτα. Πάθησις τῶν ὀφθαλμῶν δὶς τυφλώσασ' αὐτὸν καὶ ἀπαιτήσασα διπλῆν ἐγχείρισιν, ἀποδοῦσαν τὴν ὅρασιν, καὶ κατάρριψις εἰς τὴν γῆν ὑπὸ δρομαίως τρέχοντος ἑλκύθρου κατέστησαν ἐπώδυνον αὐτοῦ τὸν βίον. Συγκεκινημένος ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὰ μαθήματα αὐτοῦ διὰ δηλώσεως γραπτῆς, ἀλλ' ἠγωνίζετο ἀκόμη ἐργαζόμενος, ὅπως συντελέσῃ τὴν εἰς τὸ μέγα περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας σύγ-

γραμμα τῶν διευθυνάντων αὐτὰς ἱστορικὴν εἰσαγωγήν. Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐκτυπώσεως αὐτῆς καὶ τὴν περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1896 ὁμιλίαν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ «περὶ τῶν θησαυρῶν τῆς Ἀλυμπίας» παρέδωκε τὸ πνεῦμα τῇ 29 Ἰουλίου, δύο σχεδὸν μῆνας πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὀγδοηκοστοῦ δευτέρου τῆς ἡλικίας ἔτους καὶ ἑνδεκαετίαν ὅλην μετὰ τὸν πικρὸν θάνατον τοῦ κατὰ ἓξ ἔτη νεωτέρου ἀδελφοῦ Γεωργίου, τοῦ ἐπιφανοῦς γραμματικοῦ.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ, οὗ ἀνέλαβον εὐχαρίστως τὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν ἑνὸς τῶν ἀρίστων ἔργων, τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἧς ὁ μὲν πρῶτος τόμος ἐξεδόθη ἐν πρώτῃ ἐκδόσει τῷ 1857, ὁ δὲ τρίτος καὶ τελευταῖος μετὰ δέκα ἔτη. Τοῦ ἔργου τούτου τὴν ἐπιτυχίαν τρανῶς ἀποδεικνύουσιν αἱ ἓξ αὐτοῦ ἐκδόσεις, εἰς ἃς ὁ συγγραφεὺς ἐφιλοτιμήθη νὰ εἰσαγάγῃ πάσας τὰς ἀναγκαίας βελτιώσεις. Ἤδη δύο ἔτη πρὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τόμου τῆς Ἱστορίας τοῦ Κουρτίου εἶχε συντελεσθῆ τὸ μέγα ἔργον τοῦ Ἄγγλου Γεωργίου Γρότε, τὸ opus magnum ἐκεῖνο, ὅπερ ἦτο ἐπιφανὲς μνημεῖον ἐνδεικνῦον νέον σταθμὸν ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὁ Ἄγγλος τραπεζίτης καὶ βουλευτὴς ἐνεβάθυνεν εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ οἰκονομολογικὰ ζητήματα τὰ παρουσιαζόμενα ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλ' ἐν τῷ ὑπερόχῳ αὐτοῦ ἔργῳ αἰσθητὴ εἶνε ἡ ἔλλειψις τῆς γνώσεως τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, τολμῶ εἰπεῖν αὐτοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ αὐτῆς, τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν ποικίλων ἐκείνων διδαγμάτων, ἅτινα παρέχει ἡ αὐτοψία τῶν τόπων. Ἀπ' ἐναντίας δ' ἡ γνῶσις τῶν χωρῶν καὶ ἡ μελέτη τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων παρέσχεν εἰς τὸν Κούρτιον στοιχεῖα κατανοήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τελειοτέρας καὶ θερμοτέρας ἀντιλήψεως τῶν κατ' αὐτόν. Ἡ δὲ μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν, ἡ ποιητικὴ ἀντίληψις τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἡ συνεχὴς καὶ θερμὴ ἔρευνα τῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν νομισμάτων, πρὸς ἃ ἰδιάζουσαν ἐπέδειξε στοργὴν, παρέσχον εἰς τὸν Κούρτιον τὴν δύναμιν τῆς ζωηρᾶς ἐξεικονίσεως πάσης φάσεως τοῦ πνευματικοῦ μάλιστα βίου τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ προλόγου τούτου ἐγνώρισεν ἤδη τὸν Κούρτιον ὡς ποιητὴν, ὡς γεωγράφον, ὡς ἀρχαιολόγον. Ταῦτα δὲ πάντα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι καθολικωτέραν, σαφεστέραν, φαντασικωτέραν τὴν παρ' αὐτοῦ γνῶσιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου. Καὶ ἡ μὲν διατριβὴ περὶ τὰς παντοίας

ἐκδηλώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἐξερεύνησιν τῶν λεπτομερειῶν ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὴν δύναμιν νὰ παριστάνῃ τὰ καθ' ἕκαστον οἱονεὶ ἐν ἀναγλύφῳ· ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμμονῆς ταύτης εἰς τὰς διαφόρους φάσεις, ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας ταύτης τῶν ἐπὶ μέρους εἰκόνων δὲν διαλύεται ἡ ἑνότης τοῦ ὅλου, πρὸς ἣν ἦγε τὸν Κούρτιον ἡ εὐρύτης τῆς διανοίας αὐτοῦ.

Ὁ ἀναγνώστης ὁ παρακολουθήσας ἤδη τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὰς μελέτας τοῦ Κουρτίου δύναται καὶ ἐκ τῶν προτέρων νὰ κρίνῃ μεθ' ὁποίας δυνάμεως ἅμα καὶ χάριτος αὐτὸς ὁ ἰδιαζόντως πεφυκὼς εἰς συνδυασμὸν τῆς γῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον περιγράφει τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας, μεθ' ὁποίου ἐνδιαφέροντος καὶ ἔρωτος ἐνδιατρίβει περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῆς λογοτεχνίας, πῶς παρακολουθεῖ τὸν πνευματικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων. Ὡς ἔγραφον καὶ ἄλλοτε, μετὰ μεγάλης ὀξυνοίας κατορθόνει ὁ συγγραφεὺς νὰ διακρίνῃ τοὺς χαρακτῆρας τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φύλων, νἀντιληφθῇ τῶν ποικίλων συμφερόντων τῶν ἑλληνίδων πόλεων, νὰ ὁρίσῃ τοὺς ῥυθμοὺς τῆς τέχνης, νὰ ψυχολογήσῃ περὶ τῶν διαφόρων προσώπων. Ὑπὸ δὲ τῶν Μουσῶν ἐδόθη αὐτῷ ἡ δύναμις νὰ παραστήσῃ πάντα ταῦτα εὔγραμμα καὶ καλὰ ὡς εἰκόνας ἀττικῶν ἀναγλύφων διαπνεομένας ὑπὸ ἑλληνικῆς Σωφροσύνης. Μὴ ζητήσητε ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Κουρτίου βαθείας πολιτικὰς δοξασίας καὶ ἑρμηνείας πολιτειακὰς, ὡς παρὰ τοῦ Γρότε. Δὲν εἰσερχόμεθα ὡς μετ' ἐκείνου εἰς βουλευτήριον, ἐν ᾧ θὰ ἐπιδειχθῶσιν ἡμῖν τὰ βουλεύματα τῶν πολιτευομένων καὶ τὸ σύνθημα τῶν φατριῶν καὶ ἡ ὑψίστη πολιτικὴ ἰδέα τοῦ κράτους· ἀλλὰ πατοῦμεν τὸ ἔδαφος ναοῦ καλλιμαρμάρου ὑπὸ τὸν αἴθριον οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος, ἔνθα γινόμεθα θεαταὶ πανηγύρεων φαιδρῶν καὶ καλλινίκων ἀγώνων καὶ θαυμασταὶ ἀγαλμάτων καλῶν καὶ ἀκροαταὶ λόγων ἡδυεπῶν. Τοῦ δὲ καλοῦ τούτου ναοῦ τὸ ἀέτωμα κοσμοῦσιν ὡς ποικίλα ἑκατέρωθεν συμπλέγματα αἱ εἰκόνες τοῦ βίου τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φύλων καθ' ἕκαστα, τῶν μητροπόλεων τῆς ἐντεῦθεν Ἑλλάδος καὶ τῶν πολυκινήτων ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Μεσογείου ἀποικιῶν, εἰκόνες κορυφούμεναι καὶ ἀπολήγουσαι τέλος εἰς τὴν μεγίστην καὶ κυριωτάτην ἐν μέσῳ, τὴν εἰκόνα τῆς ἑνότητος τῆς Ἑλλάδος, οἵαν ἀπετέλουν ἡ κοινὴ γλῶσσα, τὰ κοινὰ ἤθη, οἱ κοινοὶ ἀγῶνες, ἡ κοινὴ πίστις καὶ τὸ ἐφ' ἅπαντας ἐπεκτεινόμενον κῦρος τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν. Οὕτω δὲ συνδεομένη διὰ δεσμῶν ἀῤῥήκτων ἐσωτερικῆς συγγε-

νείας εὑρίσκεται ἡνωμένη ἡ Ἑλλὰς πρὸ τοῦ κοινοῦ βαρβάρου ἐχθροῦ, καὶ νικᾷ διὰ τοῦ πνεύματος τὴν πολλὴν ὕλην. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς πολυδαιδάλου εἰκόνος τῶν περσικῶν πολέμων ἐκλάμπει ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, πρὸς ἣν ἑλκύεται ὑπὸ διπλῆς γοητείας ὁ Κούρτιος, οὐ μόνον διὰ τὴν φυσικὴν ὑπερτέρησιν τῆς πόλεως ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θερμὴν αὐτοῦ ἀγάπην πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ διὰ τοῦτο γίνεται ἔνθους, ὅτε καταφθάνει εἰς τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Περικλέους· ἡ δὲ περιγραφὴ τοῦ λαμπροῦ βίου τῆς μεγάλης πόλεως ἐν ἐκείναις ταῖς δυστυχῶς ὀλίγαις καὶ παροδικαῖς ἡμέραις εἶνε τὸ γραφικώτατον καὶ γλαφυρώτατον μέρος τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ. Εἶνε δ' ἅμα τοῦτο τὸ παρέχον τὴν ἀρίστην ἰδέαν περὶ τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτῆρος τοῦ συγγραφέως, ἤτοι τῆς παραστατικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ τῆς θερμῆς φαντασίας. Ἐν γένει δὲ δύναται νὰ ῥηθῇ περὶ μὲν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ Γεωργίου Γρότε, ὅτι εἶνε συγγραφὴ ἀνδρὸς οἰκονομολόγου καὶ πολιτευομένου, περὶ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ Ἐρνέστου Κουρτίου, ὅτι εἶνε ἔργον ἀρχαιολόγου καὶ ποιητοῦ [1].

Τὸ γλαφυρὸν καὶ εὐφαντασίωτον ἔργον τοῦ Κουρτίου δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἄνευ ἀντιρρήσεων ἐν πολλοῖς. Ὁ συγγραφεύς, εἰς τοῦτο κυρίως ἀποσκοπῶν, νὰ παράσχῃ ζῶσαν καὶ πλήρη εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, δὲν ἠθέλησε πάντοτε νὰ καθάρῃ δι' αὐστηρᾶς κριτικῆς τὸ πρὸ ποδῶν ἔδαφος, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου δὲν ἔμεινεν ἀλλαχοῦ πάντοτε κατὰ γράμμα πιστὸς εἰς τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων, οὐδ' ἠνείχετο τὰ χάσματα, ἀλλὰ συμπληρόνων πολλάκις τὸ ἐλλεῖπον διὰ τῆς ζωηρᾶς αὐτοῦ φαντασίας, κατέφυγε πλέον ἢ ἅπαξ εἰς εἰκοτολογίας καὶ παρέστησεν ὡς πιθανὰ ἢ ἐνίοτε καὶ ἀναμφισβήτητα τὰ ἀμάρτυρα. Διὸ πολλὰ μέρη τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου προσκρούουσιν εἰς τὴν ἀντιλογίαν τῶν διχογνωμούντων. Ἰδίως κακίζεται ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐμμένει εἰς τὴν γνώμην, ὅτι καὶ οἱ ἀρχαιότατοι τῶν μύθων ἐνέχουσι πυρῆνα ἱστορικῆς ἀληθείας. Ὑπέρμετροι θεωροῦνται αἱ γνῶμαι αὐτοῦ περὶ τῆς ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ἐπιδράσεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Σφοδρῶν ἀντιρρήσεων ἔτυχεν ἡ θεωρία αὐτοῦ περὶ τῶν Ἰώνων ὡς τὸ πρῶτον ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας μεταναστευ-

[1] Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Γρότε καὶ τοῦ Κουρτίου ἴδε καὶ **Σπυρ. Π. Λάμπρου** Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐκφωνηθεὶς τῇ 30 Μαρτίου 1878. Ἀθήνησι 1878 σ. 12 κ. ἑ.

σάντων εἰς τὴν ἐντεῦθεν Ἑλλάδα καὶ ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἀποικισμοῦ ἐπιστρεψάντων εἰς τὴν ἀρχαίαν κοιτίδα. Ὑπὲρ τὸ πρέπον μεγάλη εἶνε ἡ ἐν τῷ καθ' ὅλου βίῳ τῶν Ἑλλήνων ὑπ' αὐτοῦ προσγραφομένη σημασία εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, παριστανόμενον ὡς ἀφετηρίαν πάσης πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου. Ἀνεπαρκὴς κρίνεται ἡ παρ' αὐτοῦ ἐξερεύνησις καὶ ἀνάπτυξις τῶν κατὰ τὸ δίκαιον τῶν ἀρχαίων. Ἀλλὰ καὶ οἱ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτ' ἀντιπαρατηροῦντες δὲν ἐθάρρησαν νἀρνηθῶσι τὴν ζωηρὰν καὶ θερμὴν παράστασιν τῶν κατὰ τὸν πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀνομολογοῦσι μετὰ τοῦ προσήκοντος θαυμασμοῦ τὴν δύναμιν τῆς ἐξεικονίσεως, τὸν πλοῦτον τῶν περιγραφῶν, τὸ γραφικὸν τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν προσώπων, τὰς ὡραίας εἰκόνας τῶν πόλεων καὶ χωρῶν, τὴν διαπνέουσαν τὸ ὅλον ποιητικὴν χάριν, τὸ ἔρρυθμον καὶ γλαφυρὸν τῆς γλώσσης, τὴν ἔξαρσιν καὶ ἰδεώδη τάσιν τὴν θερμαίνουσαν καὶ φρονηματίζουσαν τὸν ἀναγνώστην. Τοιαῦται ἀρεταὶ ἀνέδειξαν τὸ βιβλίον δικαίως ἀνάγνωσμα σχεδὸν δημῶδες ἐν Γερμανίᾳ, ἅτε δυνάμενον, ὡς ὀλίγα ἔργα ἱστορικά, καὶ νὰ ὑψώσῃ καὶ νὰ θερμάνῃ καὶ νὰ γοητεύσῃ, προεκάλεσαν δὲ καὶ τὴν εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν μετάφρασιν αὐτοῦ.

Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς μεταφράσεως τοιούτου ἔργου, πρὸς οὐ μικρὰς εἶχον νὰ παλαίσω δυσχερείας, ἀγωνιζόμενος νἀποδώσω διὰ τοῦ ἀσθενοῦς μου καλάμου τὴν ἀπαράμιλλον χάριν καὶ γλαφυρίαν τοῦ πρωτοτύπου. Καὶ τοῦτο μὲν ὑπῆρξε τὸ κυριώτατον μέλημά μου, μεταφράζοντος ἔργον ἐξαιρέτως κεκαλλιτεχνημένον, οὗ δὲν ἐδικαιούμην νὰ μεταβάλω τὴν κσλλιτεχνικὴν μορφὴν καὶ ἁρμονίαν καὶ ἔνθα νεώτεραι ἀνακαλύψεις ἢ ἔρευναι καθιστάνουσι σήμερον δυσαποδέκτους τὰς ἀρχαιοτέρας γνώμας τοῦ Κουρτίου. Οὗτος δ' ὑπῆρξε καὶ ὁ λόγος δι' ὃν καὶ αὐτὴν τὴν μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀθηναίων πολιτείας τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπηρχαιωμένην παράστασιν τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἀθηναϊκὴν ἱστορίαν δὲν ἐτόλμησα νὰ μεταβάλω, προτιμήσας νὰ ἐκθέσω τὰ ἐξ αὐτῆς πορίσματα ἐν ἰδίῳ ἐπιμέτρῳ, προσαρτηθησομένῳ εἰς τὸ τέλος τοῦ ὅλου ἔργου. Ἀλλ' ἀποδοὺς τὸ κείμενον οἷον ἔγραψεν αὐτὸ ὁ Κούρτιος, ἐθεώρησα οὐχ ἧττον ἀναγκαῖον νὰ νεωτερίσω πως ἐν ταῖς σημειώσεσι. Καὶ δὴ πρῶτον μὲν ἐθεώρησα λυσιτελεστέραν τὴν ἐκ τῶν τελευταίων σελίδων ἑκάστου τόμου, ἔνθα συλλήβδην σωρεύονται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ἀναγωγὴν ἑκάστης παραπομπῆς καὶ σημειώσεως εἰς τὸ οἰκεῖον μέρος ἀμέσως ὑπὸ τὸ

κείμενον, ἑπόμενος ἐν τούτῳ τῷ παραδείγματι τῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Bouché-Leclercq γαλλικῆς μεταφράσεως. Οὐδὲ περιωρίσθην εἰς τὴν ἁπλῆν αὐτῶν μεταγραφὴν ὑφ' ὃν ἔχουσι συνεπτυγμένον καὶ ἐνίοτε οἱονεὶ συμβολικὸν τύπον, ἀλλ' ἐνόμισα, ὅτι μοι ἐπιβάλλεται χάριν τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν, εἰς οὓς δὲν εἶνε πάντα καὶ πάντοτε γνωστὰ ὡς ἀναγράφονται τὰ βιβλία καὶ αἱ μονογραφίαι, εἰς ἃς γίνονται αἱ παραπομπαί, ἡ ἀναλυτικωτέρα τῶν σημειώσεων ἀναγραφὴ καὶ ἡ μνεία τῆς πλήρους ἐπιγραφῆς μάλιστα τῶν ἐν ξέναις γλώσσαις γεγραμμένων βιβλίων καὶ περιοδικῶν συγγραμμάτων.

Πολλαχοῦ δ' ἐπηνώρθωσα ἐσφαλμένας παραπομπὰς ἢ ἀποκατέστησα εἰς τὸ ὀρθὸν ἐλλιπῆ ἢ λελανθασμένα χωρία ἀρχαίων συγγραφέων ἢ παρέπεμψα εἰς νεωτέρας καὶ προχειροτέρας ἐκδόσεις. Καὶ προσθήκας δ' εἰς τὰς σημειώσεις ἐθεώρησ' ἀναγκαίας, περιλαμβανούσας νεώτερα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης μετὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκτυπώσεως τῆς ἕκτης καὶ τελευταίας ἐκδόσεως τοῦ πρωτοτύπου, ἐξ ἧς ἔγεινεν ἡ ἐμὴ μετάφρασις, καὶ παραπομπὰς εἰς νεωτέρας συγγραφὰς καὶ ἰδίως μονογραφίας, καὶ εἰς ἑλληνικὰ πρωτότυπα ἔργα ἢ ἑλληνικὰς μεταφράσεις ξένων συγγραφῶν. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἔγειναν ἐν μέτρῳ, ἐπειδὴ καὶ ἐν ταῖς σημειώσεσιν ἐσκόπησα ὄχι νὰ μεταβάλω τὸ πρωτότυπον καὶ σωρεύσω περιττὸν φόρτον, ἀλλὰ μόνον νὰ ἐπανορθώσω τὰ πάντως δεόμενα νεωτέρας ἐπιστασίας καὶ συμπληρώσω ὅσα ἦτο σύμφορον καὶ πρέπον. Τὰς μεταβολὰς δὲ ταύτας καὶ προσθήκας τῶν σημειώσεων, καίπερ οὔσας οὐ τὸ παρ' ἅπαν ἀμετόχους πόνου, δὲν ἐπεχείρησα ἐν τῷ μετὰ χεῖρας πρώτῳ τόμῳ νὰ δηλώσω ἰδίᾳ καὶ χωρίσω ἀπὸ τῶν γεγραμμένων ὑπὸ τοῦ Κουρτίου, θεωρῶν ταύτας μικρὰν καὶ ὀφειλομένην συμβολὴν εἰς τὸ ἔργον τοῦ σοφοῦ μου διδασκάλου. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ δευτέρου τόμου τῆς μεταφράσεως καὶ ἑξῆς, μεταβαλὼν ἐν τῷ μεταξὺ γνώμην, χάριν ἀναλήψεως τῆς οἰκείας εὐθύνης καὶ ἑπόμενος τῷ παραδείγματι τῶν πλείστων συνεργατῶν τῆς Βιβλιοθήκης ταύτης, θέλω διαστείλει τὰ ἐμὰ τῶν τοῦ πρωτοτύπου δι' ἀγκυλῶν. Καὶ τοῦτο δὲ θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ δηλώσω, ὅτι χάριν λόγων φιλοκαλίας ἕνεκα τῆς μείζονος ἐκτάσεως τῆς εὐπρεπέστερον τοῦ πρωτοτύπου ἐκτυπουμένης ἑλληνικῆς μεταφράσεως καὶ ἐκ τοῦ παχυτέρου χάρτου διαφορᾶς πρὸς ἀποφυγὴν ὑπερμέτρου ὄγκου τῶν τόμων τῆς μεταφράσεως, οὗτοι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰντ-
αποκρίνωνται πρὸς τοὺς τοῦ πρωτοτύπου, τρεῖς ὄντας, ἀλλὰ τὸ ὅλον

ἔργον θέλει ἐπεκταθῆ ἐν τῇ μεταφράσει εἰς πέντε τόμους, ὧν ὁ τελευταῖος θέλει περιέχει καί τινα πρόσθετα ἐπίμετρα ὡς καὶ πίνακας χρονολογικοὺς καὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων.

Παραδίδων δὲ τὸ ἔργον εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν φιλίστορας καὶ φίλους τῶν πατρῴων, εὔχομαι ὅπως διὰ τῆς ἀναγνώσεως καὶ μελέτης αὐτοῦ εὑρυνθῇ ὁ κύκλος τῶν περὶ τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν σχολαζόντων καὶ ἀγαπώντων αὐτήν.

Ἐν Ἀθήναις, 1 Μαΐου 1898.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

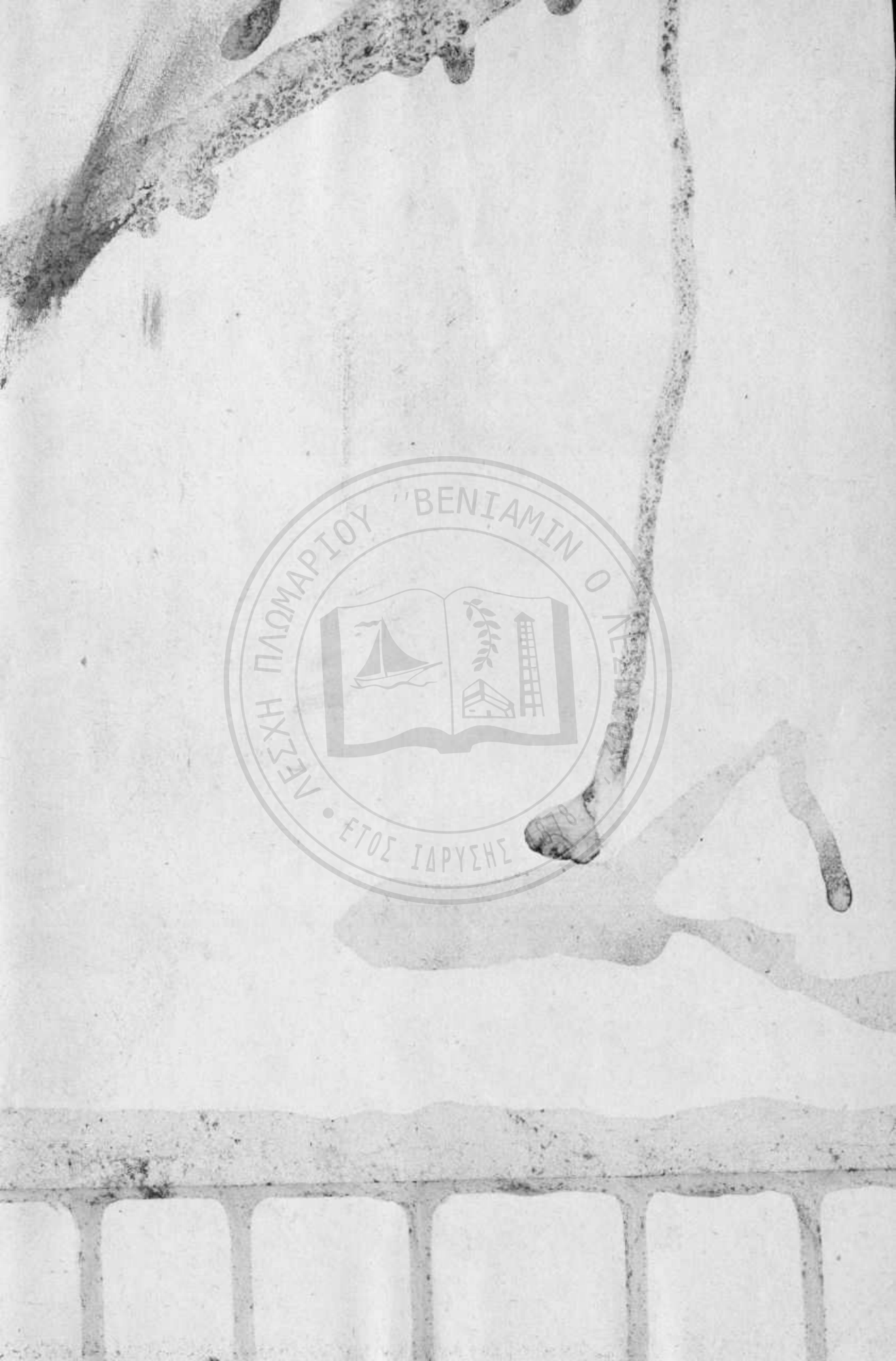
ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΛΕΣΒΟΥ

Ἐν Μυτιλήνῃ τῇ 16 Δεκεμβρίου 1919

Ἀρ. πρωτ. 11459

Πρός

τὸν κ. Ὑποστράτιον Τραχαρίου

Ἐνταῦθα

Ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν ὅτι δυνάμει τοῦ ἄρθρου 8 τοῦ 1149 Νόμου διωρίσαμεν ὑμᾶς ἔκτακτον πρυσωρινὸν Γραμματέα Β' τάξεως παρὰ τῇ Ὑ/διοικήσει Λήμνου. Ἀνακοινοῦντες ὑμῖν τοῦτο παρακαλοῦμεν ὅπως διὰ πρώτης εὐκαιρίας διαχωρήσητε διὰ τὴν θέσιν σας, καὶ ἀναλάβητε τὰ καθήκοντά σας, δίδοντες ἐνώπιον τοῦ προϊσταμένου ὑμῶν κ. Ὑ/διοικητοῦ Λήμνου τὸν τῆς Ὑπηρεσίας νενομισμένον ὅρκον.

Ὁ

Γεν. Διοικητὴς Λέσβου

Ι. Χρυσοβελώνης

Ἀκριβὲς ἀντίγραφον.

Μυτιλήνη 2 Νοεμβρίου 1922.

Ὁ προϊστ. πρωτ. καὶ διεκπαιρ.

[signature]

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΛΕΣΒΟΥ